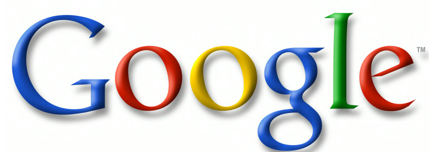

LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY
OF
CALIFORNIA

TILSKUEREN

MAANEDSSKRIFT

FOR LITTERATUR
SAMFUNDSSPØRGSMAAL
OG ALMENFATTELIGE
VIDENSKABELIGE SKILDRINGER

UDGIVET AF
VALD. VEDEL

1901

KØBENHAVN
DET NORDISKE FORLAG
BOGFORL. ERNST BOJESEN

THIELES BOGTRYKKERI

JØDISKE OG KRISTNE RUMÆNERE

> Brich aus in lauten Klagen,
> Du düstres Martyrerlied,
> Das ich so lang getragen
> Im flammenstillen Gemüth!
> *Heinrich Heine.*

DET Barbari, der stadig stigende betegner den sidste Tredjedel af det nittende Aarhundrede, har blandt andet givet sig Udslag i en Genoplivelse af Nationalhadet og Racehadet, som den europæiske Dannelses ypperste Repræsentanter ved Aaret 1848 troede i Færd med at slukkes. Forskellige Religionsbekenderes Foragt for hverandre har samtidig vist en ny, undertiden forfærdelig, Opblussen, og i mange Tilfælde kommer hertil endnu alt det Had, der avles af Klassekampen.

Der er noget af alt dette i den Uvilje, for hvilken Jøderne i Europa omtrent fra Aaret 1870 stedse stærkere har været Genstand. Det syntes en Tid lang, som lod Jødehadets Styrke i hvert Land sig beregne efter det Procentantal, Jøderne indtog af Befolkningen, og i Regelen lader det sig vistnok maale saaledes. Imidlertid har den om Middelalderen mindende Højde, som Ufordrageligheden mod Jøderne har naaet i Frankrig, hvor deres Tal dog er saa ringe, vist, at Regelen ingen ubetinget Gyldighed har, men at ogsaa Magtspørgsmaalet kommer i Betragtning.

I

De europæiske Lande, i hvilke den saa længe forfulgte og undertrykte jødiske Stammes Vilkaar er slettest, er Rusland, hvis Masse-Uddrivelser af Jøderne alt for tyve Aar siden vakte almin-

delig Opmærksomhed og hvor de tilbageblevne den Dag i Dag paa enhver Maade mishandles, dernæst Rumænien, som i de sidste Aar har overgaaet alle andre Stater ved den Raahed, hvormed Magthaverne og Befolkningen dèr har sat en Forfølgelse mod de jødiske Rumænere i Scene, som samtidigt med ikke ringe Frækhed og Kløgt forsøges borthyklet og bortløjet.

I denne lille, halvciviliserede Stat fremkaldte allerede den nuværende Kong Carols (Karl af Hohenzollern's) første ledende Minister, Bratianu, i den sidste Halvdel af Tredserne Jødeforfølgelser i den Hensigt at vinde den lavere Befolkning for sig. Dengang havde Rumænien, der nu tæller 6 Millioner, vel $4^1/_2$ Million Indbyggere, hvoriblandt 170,000 Jøder, som ved Siden af det frembringende Bondefolk repræsenterede Landets økonomiske Drivkraft. Man holdt den jødiske Befolkning nede under Retløshedens Tryk. Paaskuddet dertil afgav da som sidenhen, i Rumænien som i andre Lande, den Paastand, at Jøderne ved Aager hindrede Bondestandens Fremgang, en Paastand, hvis Usandhed lader sig godtgøre; thi de Bondeopstande, der i Aarene 1866, 1888 og 1899 er brudte ud i Rumænien, har fundet Sted i Egne, hvor der enten slet ikke findes Jøder eller hvor de kun forefindes i forsvindende ringe Tal, og de Retssager, hvortil Opstandene gav Anledning, har bevist, at Bøndernes Klager gjaldt kristne Godsejere.

Den Forfatning, som Fyrst Carol i 1866 efter sin Tronbestigelse gav Rumænien, indeholdt i sin Artikel 7 den Bestemmelse, at Ikkekristne, altsaa Jøder, var udelukkede fra at opnaa Statsborgerret. Men dengang, da man stod under Indflydelse af det andet franske Kejserdømmes Grundtanker, hyldede man ligefuldt endnu Samvittigheds- og Religionsfrihedens Principer. Alle Indfødte var uden Hensyn til forskellig Bekendelse lige for Loven, og fra Fyrst Cuza's borgerlige Lovbog gik den Bestemmelse over i den ny Forfatning, at Udøvelsen af de almindelige Borgerrettigheder ikke var afhængig af Statsborgerretten.

Men allerede i 1867 vedtog det under Bratianu's Ministerium valgte Parlament en Politilov, ifølge hvilken det forbødes enhver som helst Fremmed at nedsætte sig i en Landkommune uden særlig Tilladelse af Kommunaløvrigheden — i Kraft af denne Lov begyndte allerede da Jødernes Uddrivelse af Landsbyer og Flækker, og den foregik med saadan Raahed, at man for at blive af med adskillige, som man havde forjaget fra Sted til Sted, druknede dem i Donau ved Galatz.

Disse Tilstande blev ikke ukendte i Europa, og paa Berlinerkongressen i 1878 opnaaede Rumænien kun sin Anerkendelse af Stormagterne som selvstændig Stat paa Betingelsen af, at for Fremtiden Religionsforskellighed ingen politisk Betydning skulde have. Artikel 44 i Berliner Traktaten erklærer, at i Rumænien „Forskel i religiøs Tro eller Bekendelse ikke kan gøres gældende mod nogen som Grund til Udelukkelse eller som Uformuenhed i nogetsomhelst, der berører Nydelsen af borgerlige og politiske Rettigheder". Paa dette Tidspunkt var de rumænske Jøders Antal som nu omtrent 250,000.

Rumænien gik ind paa ethvert Krav, der stilledes til det, og anerkendtes paa de stillede Betingelser som selvstændigt Kongerige. Dog næppe var det forønskede opnaaet, før man fandt paa en Udvej til at unddrage sig sine Forpligtelser, en Vending saa plump, et Bedrag saa frækt, at det næppe har mange Sidestykker i Aarhundredets politiske Historie. Ganske vist, sagde man, skal religiøse Forskelligheder for Fremtiden ingen Betydning have. Men dette gælder kun for Landets indfødte Befolkning. Da Jøderne er *fremmede*, har Bestemmelsen ingen Gyldighed for dem. Saaledes stempledes da den ulykkelige israelitiske Befolkning, der i umindelige Tider havde haft Sæde i Landet og visselig ikke var mindre indfødt end det herskende Blandingsfolk, heller ikke var Undersaatter af nogen anden Stat, som fædrelandsløs og derfor retløs. Den europæiske Folkeret hævder imidlertid, at ingen kan være uden Fædreland.

Medens Stormagternes Mening i 1878 naturligvis havde været, at Jøderne ved en simpel administrativ Forholdsregel skulde opnaa Borgerrettigheder, blev det ved Lov af 1879 fastsat, at de i Landet indfødte Jøder kun en for en kunde ansøge om Indfødsret, der i hvert enkelt Tilfælde alene kunde gives ved en af Kammer og Senat vedtaget Lov, og faktisk er fra den Tid til nu i alt næppe 200 Jøder, endda mod Erlæggelsen af svære Pengesummer, blevne rumænske Borgere. Denne Lov af 1879 udelukkede dem samtidigt fra al Erhvervelse af Grundejendom, der kun tillodes Indehaverne af politiske Rettigheder.

Rigtignok viste man det Højsind straks efter Uafhængighedskrigen at give 900 Jøder Borgerret, som havde kæmpet i de forreste Rækker. Men de fleste af dem laa i de bulgarske Grave, de andres Borgerdiplomer blev „glemte" i en patriotisk Obersts

Mappe, hvor de senere fandtes, og for syv Aar siden ved en Ministerialbeslutning tilintetgjorte.

En ny Lov forbød Jødernes Ophold i Landsbyer og Flække rog tillod kun nogle faa Ophold i Landkommunerne. Talrige jødiske Familier blev fordrevne fra Hus og Hjem og maatte drage til Byerne, hvor Elendigheden mellem Jøderne følgelig voksede med rivende Fart. De paa Landet tilbageblevne havde Alt at lide af Øvrighedens Vilkaarlighed. Hvert Øjeblik truedes den jødiske Familie af et Udvisningsdekret; undertiden slæbte man fattige gamle Mennesker ud af deres Hytter, ja kastede Barselkvinder med deres spæde Barn ud paa Vejen i Sne og Storm.

Efterhaanden gaves nu en hel Række af Love og Forføjninger, der vanskeliggjorde Jøderne deres Eksistens. I sin Begærlighed efter Indtægter tog Staten Eneret paa enhver sikker Industri, saaledes Tobaks-, Tændstikke- og Cigaretpapirs-Fabrikationen. Da Tobaksmonopolet og Skatten paa Udskænkning af spirituøse Drikkevarer indførtes, udelukkedes Jøderne saavel fra alt Salg af Tobak som fra alt Værtshushold i Landkommunerne. End ikke Medhjælpere turde de være. Da kun Statsborgere kunde udnævnes til Embeder i Stat, Distrikt og Kommune, men næsten kun Jøder sad inde med Kundskaber i Lægevidenskaben, greb man den Udvej, vel at ansætte Jøder som Læger, men saaledes, at de ligefuldt ikke blev betragtede som Embedsmænd, og kun paa ubestemt Tid, indtil man fandt en Kristen, der ønskede Pladsen. Det blev Jøderne forbudt at eje eller lede et Apotek, ja endog blot at være Apoteksmedhjælpere. Det forbødes dem at drive Materialhandel, og dem, der allerede havde en saadan, berøvede man den ved alskens Lovtrækkeri. De turde hverken være Korn- eller Vekselmæglere, end ikke være Medhjælpere i nogen Mæglerforretning. De turde ikke have Fuldmagt for nogen Toldembedsmand, ikke have nogen Ekspeditionsforretning. Ved Valget til Handelskamrene kunde de hverken være Vælgere eller vælges. De turde ikke være Direktører eller Embedsmænd ved Nationalbanken, end ikke om de valgtes dertil. Det samme gjaldt om Landets to store Kreditanstalter *Crédit Rural* og *Crédit Urbain*. I intet Land er paa Grund af Vejenes og Gadernes daarlige Beskaffenhed Bissekramhandelen saa nødvendig og saa udbredt, og en Mængde fattige rumænske Jøder tjente ligesom Slovaker, Grækere og Makedoniere deres Brød ved at bringe alle Slags Varer omkring i Byernes ubrolagte Forstæder. Men selv dette usle Erhverv blev

dem berøvet, idet man gav en Lov mod omvandrende Handelsmænd, som efter Ordre kun blev bragt i Anvendelse mod Jøder. — Enhver jødisk Skomager, der gik om for at sælge et Par Sko, blev indespærret, for at han saa ved at købe sig løs kunde fylde Politimandens Lommer.

Ja selv de jødiske Daglejere berøvede man deres Brød. I Donauhavnene var mange fattige Jøder sysselsatte som Lastdragere. Øvrigheden lod dem bortjage og erstatte med Folk fra den anden Side af Donau.

Medens man imidlertid saaledes med stor Følgestrenghed berøvede Jøderne enhver Borgerrettighed, glemte man ikke at paalægge dem alle Borgerpligter. De var værnepligtige som alle andre indfødte Rumænere. Det var tilmed saa langt fra, at de gjorde noget Forsøg paa at unddrage sig Militærtjenesten, at den jødiske Befolkning i Sammenligning med den kristne er repræsenteret i Hæren ved Forholdstallet 11 mod 4⁹/₁₀, og det skønt man har berøvet Jøderne enhver Ret til Forfremmelse. De kan ikke blot ikke blive Officerer, men end ikke Underkorporaler. Ikke des mindre viser de officielle Tal, at medens Antallet af kristne Desertører i vore Dage naaede 18 Procent, har kun 1 Procent af Jøderne unddraget sig deres Værnepligt ved Flugt, en Kendsgerning, der er saa meget des mere paafaldende, som den jødiske Soldats Liv i Kasernen er en eneste Kæde af Ydmygelser og Mishandlinger.

Ogsaa i Rumænien værner man om det nationale Arbejde. For at fremme det gav man en Lov, ifølge hvilken enhver Opretter af en Fabrik eller Industri forpligtedes til, at efter tre Aars Forløb skulde indfødte Rumænere udgøre mindst Halvdelen af de Arbejdere, han sysselsatte. Loven krævede ikke, at disse Rumænere skulde være Statsborgere; men den fortolkedes saaledes, at Jøderne blev udelukte.

Paa de rumænske Hospitaler plejes de indenlandske syge gratis. Men fattige, syge Jøder maa som fremmede erlægge en af Hospitalsbestyrelsen for hvert enkelt Tilfælde vilkaarligt fastsat Sum, og af Patienterne tør selv under disse Omstændigheder kun 10 Procent være Jøder. Herfra er gjort den Undtagelse, at i visse svære og sjældne Sygdomstilfælde kan de optages uden Vederlag, idet man har villet sikre sig dem som Forsøgsobjekter i videnskabeligt mærkværdige Tilfælde.

Ifølge den rumænske Forfatning skal Elementærundervisningen i de offentlige Skoler gives alle Indfødte gratis. For om muligt at

udelukke Jøderne fra den almindelige Dannelse og med fuld Bevidsthed om at man ramte denne saa lærelystne Befolkning haardest ved at gøre Kundskaben, det afgørende Vaaben i Kampen for Livet, utilgængelig for den, indførtes i Skoleloven fra 1893 den forfatningsstridige Bestemmelse, at jødiske Børn kun optoges i de offentlige Skoler mod en Betaling, der kunde fastsættes vilkaarligt, Fremmedskatten kaldt, i Regelen 30 Francs, og kun ifald der var Pladser tilovers. Med andre Ord, det afhang nu af Skolebestyrerne, om det jødiske Barn fandt en Plads, og hermed var faktisk dets Udespærrelse sikret. Samtidig gjorde man paa alle Maader de bestaaende jødiske Menighedsskoler Livet surt. I de lærde Skoler var „Fremmedskatten" betydeligere, begyndte med 60, steg til 90 Francs. I Forstskolerne kunde Jøder kun optages ved særlig Tilladelse af en Minister. Kunstskolerne og Værkstedsskolerne er helt blevne lukkede for dem. Da de som sidste Tilflugt søgte Handelsskolerne, blev det bestemt, at de dèr havde at erlægge en Fremmedskat af 90 Francs for Elementærundervisningen, 150 Francs for den højere Undervisning og at kun en Tiendedel af Eleverne turde være Jøder. Til Understøttelser og Stipendier tør de aldrig komme i Betragtning, end ikke til dem, der er oprettede af Jøder, og det skønt Statsunderstøttelserne udredes, ligesom Skolerne opretholdes, for Skatteydernes Penge og Jøderne tidt er dem, der maa skatte mest.

I Fjor blev Universitetsvæsenet reformeret i samme Aand. Hidtil havde Jøderne alene søgt til det medicinske Fakultet, eftersom den eneste frie Virksomhed, det var dem tilladt at drive, var Lægepraksis. Nu blev der paalagt hver enkelt en Fremmedskat af 300 Francs, hvorved de faktisk er blevne forviste fra Universitetet. I de andre Fakulteter, det juridiske, teologiske o. s. v., som ingen Jøde kan indlade sig med, er der paa Skrømt paalagt den jødiske Student en langt ringere Afgift af 40—60 Francs.

Hvad her er opregnet, omfatter kun Hovedpunkterne. At eftergaa de rumænske Magthaveres Opfindsomhed i det enkelte med Hensyn til Bestræbelserne for at gøre den jødiske Befolkning Opholdet i Landet uudholdeligt, vilde kræve en Bog.

II

Da man ved Hjælp af Love og Reglementer var naaet saa vidt, man formaaede, blev det de privates Sag at gribe ind og

fuldstændiggøre, hvad Regering, Kammer og Senat havde ladet ufuldendt. Nu gjaldt det for hver enkelt Rumæner om, saa vidt det stod til ham, at martre Jøderne, berøve dem deres Ejendom, mishandle dem og slaa dem ihjel. For at imidlertid de mange enkelte kunde gribe Sagen saaledes an, at ingens Kraft gik tabt men frembragte det størst mulige Udslag, stiftedes 8. November 1895 den saakaldte antisemitiske Alliance, en hemmelig Forening, der siden da har virket som en formelig Maffia og indført Rædselstilstande for de ulykkelige rumænske Israeliter. Og for at denne Maffia ret kunde virke, var det nødvendigt, at den, som den sicilianske, omgav sig med uigennemtrængelig Hemmelighedsfuldhed. Ikke engang dens Statuter er trykte, og først i disse Dage er det lykkedes at faa dem opspurgte og offentliggjorte *(Die jüdische Presse* 7. Dec. 1900). Disse Statuter udgør 6 udførlige Kapitler, af hvilke det første er det vigtigste. I dettes første Paragraf hedder det, at denne i Bukarest grundede antisemitiske Alliance har Forgreninger i hele Landet og Forbindelser med alle Selskaber, der forfølger lignende Formaal i Udlandet. I den anden Paragraf hedder det: Alliancen vil, da det jødiske Element ikke lader sig assimilere, kæmpe mod enhver Forøgelse af Jødernes politiske Rettigheder og anvende alle tilladelige Midler, der kan bidrage til at gøre Jødernes Stilling i Rumænien umulig og følgelig fremme deres Udvandring af Landet. I Paragraf 3 siges: For med større Sikkerhed at naa dette Maal, bliver Alliancen en hemmelig Forening. Ethvert Medlem maa ved sin Optagelse aflægge Ed paa, at det strengt vil bevare Hemmeligheden saavel hvad alle Alliancens Handlinger og Hensigter angaar, som med Hensyn til Medlemmernes Navne.

Første Gang denne Liga lod høre fra sig var i November 1898. Dens Organisation var da i Orden, dens Talsmænd udsendte i alle Retninger; de havde overalt ophidset mod Jøderne og anbefalet at boycotte dem. Det er vel bekendt, at forhenværende og nuværende Ministre og næsten alle Medlemmer af Kammeret og Senatet tilhører Alliancen; følgelig var og er dens Autoritet umaadelig. 17. og 23. November brød Gadeuroligheder ud i Bukarest, under hvilke der fandt en Plyndring af de jødiske Huse Sted, som var anordnet af den nuværende Domæneminister N. Filipescu, blev understøttet af den daværende Minister Pherekydis og taalt af Førsteministeren Sturdza. Pherekydis truede de plyndrede Jøder med Udvisning, ifald de ikke tog deres Klager og Ansøgninger om Skadeserstatning tilbage, og det skønt det retsligt

blev godtgjort, at de patriotiske Plyndrere havde sat Byttet til offentlig Auktion. Kun Mangelen af Pengemidler holdt Jøderne fra allerede dengang at udvandre.

I Maj 1899 fulgte for de undertrykte og mishandlede end værre Rædselsdage i Jassy. Efter at have sat Byens Forstæder i Bevægelse ved uophørlige, ophidsende og truende Taler besluttede Antisemitførerne (Professorer, Studenter og Embedsmænd) at gaa angrebsvis til Værks. Under Øvrighedens Øjne fordeltes Opraab, der angav Kendetegn for de af Kristne beboede Huse, som jo skulde skaanes, og opfordrede de Kristne til at bevæbne sig med Stokke mod Jøderne. Præfekten, Politipræsidenten, Deputerede og Senatorer tegnede sig for Bidrag til denne „Manifestation“. Man slog Vinduer ind, brød Døre op, plyndrede Butikker og nedbrød Huse. Derefter fandt en Skinundersøgelse Sted, som gav Anledning til at der for Retten paany ophidsedes mod Jøderne. Den offentlige Anklager tog sin Klage mod Ophavsmændene tilbage, derimod blev flere Jøder dømte til 3—6 Maaneders Tugthus, fire endog til 2—3 Aars Tugthusstraf, fordi de havde gjort Modstand mod de Angribere, der stod dem efter Livet.

Fra nu af maatte det være alle Rumænere af jødisk Afstamning klart, at de i deres Fædreland var retløse og helt ubeskyttede. Hidtil havde de med trofast Kærlighed omfattet det Land, i hvilket deres Forfædre Aarhundreder igennem havde set Fædrelandet, og med den Vedhængen derved, som i alle Stater er ejendommelig for den israelitiske Befolkning, havde de grebet enhver Lejlighed til at udtale, at de var Rumænere, at de følte sig som Rumænere, i Krigen ikke blot af Pligtfølelse, men af Fædrelandskærlighed havde kæmpet som Rumænere, endda de var Rumænere uden Borgerrettigheder og uden Menneskerettigheder. Men nu var Afgørelsens Stund kommet. Misvækst og Dyrtid, der brød løs i Sommeren 1899, gjorde deres Stilling fortvivlet. Al Handel ophørte; der gaves ikke mere Kredit. Det var Jøderne umuligt at skaffe det tørre Brød til deres Familier og dem selv. De spæde Børn frøs ihjel i Vuggerne; Forældre stjal et Brød for at standse de ældre Børns Klager. I Jassy begyndte man for Penge, der blev sendt fra Jøder andetsteds i Europa, at fordele Brød iblandt de udhungrede Haandværkere. I Nattens Mørke sneg de sig over den lange Gaard til Uddelingsstedet, skamfulde over at maatte tigge, de som Aaret forud endnu havde fortjent 30—40 Francs om Ugen. De kom i usle tynde Pjalter — alt andet Tøj havde de maattet sætte ud — for at mod-

tage nogle faa Brød. Ofte kom Børnene for at hente Brødet i de syge Forældres Sted.

Af et Brev fra Galatz af 28. Maj ses det, at hvem der besøgte Byen havde Ulykkelige for Øje, som bogstavelig sultede ihjel, Kvinder, der krummede sig sammen af Hunger, Børn, der gik til Grunde ikke blot af Mangel paa et Stykke Brød, men — saa utroligt det lyder — af Mangel paa en Slurk Vand. Fra andre Byer var den jødiske Befolkning strømmet saa stærkt sammen til Rumæniens anden Hovedstad, at mange laa i hundredvis i aabne Gaardsrum, andre i Synagogerne, men de fleste paa Kirkegaardene, hvor man saa dem flakke om som sultne Ulve, pinte af Solens Hede om Dagen og af Mosquito-Stik om Natten; Børnene var næsten nøgne, Kvinderne mest febersyge, alle barfodede, grædende, forpinte af den nagende Tørst og Sult. Imellem dem Grupper paa en hundrede unge Mænd, der liggende i to Telte om Dagen foretog Marschøvelser i den fantastiske Hensigt at gaa til Fods over Budapest til Hamborg og derfra sejle ud i den vide Verden.

Paa dette Tidspunkt anvendte den rumænske Regering alle Midler for at forhindre Udvandringen af en Befolkning, som for Rumænien betydede en stor Kapital. Thi en Stats kostbareste Kapital er dog Menneskene i Landet. Og den ringeste Værdi, man kan tillægge Mennesket, er hvad dets Forsørgelse koster. Selv om man kun anslog Ernæringen af de 250,000 jødiske Rumænere til den aarlige Sum af 300 Francs Stykket, gik man dog ved dens Udvandring tabt af en Kapital paa 75 Millioner Francs om Aaret. Og da Erfaringen lærer, at en Menneskegruppe under nogenlunde regelrette Forhold blot fortærer tre Fjerdedele af hvad den frembringer, vilde Tabet være et aarligt af 100 Millioner Francs.

III

Ingen besværliggørende Forholdsregler formaaede imidlertid nu at standse de ulykkeliges Lidenskab for at komme ud af det Helvede, hvori de befandt sig.

Og saa begyndte en ganske planløs Løben bort. Ingen tænkte paa andet end at flygte, udvandre som eneste Redning. De, som havde nogle Ejendele, solgte dem for Spotpris, og drog af Sted over Verdenshavet til Amerika, andre spredtes for alle Vinde. De, som slet intet havde, men daglig led Sult, mistede i deres Fortvivlelse alt Overlæg og indbildte sig, ved vild Flugt at kunne forbedre

deres Tilstand, brød op til Fods med Kvinder og Børn, saa man paa alle Rumæniens Landeveje saa' Skarer af forsultne Jøder, der vandrede af Sted til Konstantinopel eller til en hvilken som helst Havn, hvor de kunde finde en Rheder, der for nedsat Pris vilde indskibe dem til en eller anden Ø som Cypern eller Kreta, hvor de haabede at kunne vinde Livets Ophold. Mange søgte til England, mange til de Forenede Stater og Kanada, mange til Kina. Opad Donaufloden, ad Jernbanerne eller til Fods stræbte de — forgæves — at undfly Ulykken. Advarsler mod saa jammerligt udrustede at drage til fremmede, ugæstfri Egne nyttede intet. Udvandrerstrømmen væltede sig ustandselig afsted. Ingen stræbte at lindre deres Nød uden deres Stammefæller i Ind- og Udland. Af den græsk-rettroende Befolkning var ingen Menneskelighed at vente. Men med Rette fremhæver en rettænkende protestantisk Præst (*Nathanael* XVI. Aargang, 5. Hefte) det beklagelige i, at heller ikke Protestanterne i Rumænien skænkede Jøderne nogen Understøttelse eller viste dem nogensomhelst Deltagelse; „ofte nok det modsatte."

De ulykkelige Udvandrere fulgte dels Anførere, som ingenlunde var denne Stilling voksne, dels Lokkeraab fra havesyge Eventyrere. Blot et Eksempel. En Fantast, der havde udbredt et Flyveskrift iblandt dem, hvori det forsikredes, at Sultanen i Anatolien havde anvist rigelig, frugtbar Jord for rumænske Kolonister, bevægede mangfoldige, deriblandt en Gruppe paa 700 Personer, til at forsøge deres Lykke i Lilleasien. En ung Kvinde, der var Øjenvidne til deres Bortgang, skrev 25. Marts til mig derom: „Det er mig umuligt at skildre de aandelige Kvaler, jeg har lidt ved Synet af disse Ulykkelige, der ved Menneskehaand med Forsæt var styrtede i Elendighed. Der var som en Vulkan i mit Indre, da jeg saa disse Mennesker drage forbi, paa hvis Ansigter læstes den dybeste Jammer, og dog en stor, fast Beslutning." En Del af dem blev allerede vist tilbage ved den tyrkiske Grænse, en anden kom vel til Anatolien, men stod saa der uden noget som helst Redskab til Opdyrkning af en ufrugtbar Jord og maatte kummerligt søge tilbage. Ikke bedre gik det dem, som tyede til Cypern. Arbejdet i det sumpede Jordsmon, det dem uvante, farlige Klima, Mosquito-Plagen, der medtog dem skrækkeligt, og den elendige Løn, med hvilken de af Sulten blev tvungne til at nøjes, fik dem til snart at vende Øen Ryggen. Sørgeligst har et Flyveskrift virket, der affattet i det rumænske Sprog og gratis fordelt i Tusinder af Eksemplarer samvittighedsløst ikke gik ud paa andet end paa at skaffe en pengebegærlig Udvandrings-

agentur en rundelig Indtægt. Paa den mest løgnagtige Maade blev her Canada prist som et sandt Guldland, i hvilket den engelske Regering ikke blot vilde skænke de ankommende rigeligt Erhverv, men fulde Rettigheder som engelske Statsborgere. Dette ene Flyveskrift satte Tusinder i Bevægelse over Oceanet.

Imidlertid tog den israelitiske Alliance, der med Hovedsæde i Paris strækker sig over Europa og Amerika, sig efter Evne af de Udvandrende, og Udsendinge fra den raadslog i Fællesskab om, hvorhen man med nogen Udsigt til et heldigt Udfald kunde lede Strømmen. Forholdene i Tyskland, Østerrig, Frankrig og England gjorde en Masseindvandring i disse Lande umulig. De Forenede Stater stod som det i Længden eneste mulige Tilflugtssted. Det var ogsaa derhen at Massen af de udvandrende trængte sig uden ringeste Anelse om den amerikanske Lov, at Indvandring formenes alle saadanne fremmede, der sandsynligt vil falde den offentlige Velgørenhed til Byrde eller hvis Overfart er blevet betalt af andre eller som ved deres Ankomst bliver understøttede af andre.

Wien var efter Sagens Natur den By, til hvilken Hovedmassen af Emigranter kom som til deres første Holdested. Den israelitiske Alliances Repræsentanter dèr, som snart saa sig oversvømmede af Udvandrere i saadant Tal, at blot det at skaffe dem Tag over Hovedet for nogle Dage blev en Opgave, som kun kunde løses ved den største Imødekommen fra Autoriteter og private, fik det Hverv at sigte Emigranterne, udtage de kraftige, unge Mænd, der forstod et Haandværk eller duede til Markarbejde, og sende de øvrige tilbage. De brugbare skulde ved de tyske Repræsentanters Hjælp sendes til Hamborg eller Rotterdam, hvorfra de atter ved Bistand af de franske Repræsentanter skulde befordres videre til de oversøiske Lande. Bud paa Bud sendtes til Rumænien med Advarsler mod planløs og overilet Udvandring, der kun vilde forøge Elendigheden. Men ingen Advarsel frugtede det allerringeste, Bevægelsen var for stærk, en Fortvivlelsesfeber havde grebet de ulykkelige forpinte; de vilde bort, hvordan det end sidenhen vilde gaa dem. Hver Dag bragte enten med Jernbanen eller med Skib ad Donau Hundreder af Emigranter til Wien, som befordredes videre til Havnestæderne. I den første Halvdel af Juli 1900 havde man i Wien 400 Emigranter om Dagen at skaffe Husly til og at forsørge, i den sidste Halvdel 1470—2000 om Dagen. At skaffe det sidste Antal Tag over Hovedet var umuligt, de sov i de aabne Banegaarde eller paa aaben Mark.

Paa dette Tidspunkt indløb Meddelelse om, at Øvrigheden i New York havde nægtet de rumænske Emigranter, der med Damperen *Phønicia* var sendte fra Hamborg, som *paupers* (til Fattigvæsenet hjemfaldne) at gaa i Land, og at disse allerede var paa Hjemvejen. Som Følge deraf afslog de hamborgske Dampskibsselskaber at befordre rumænske Emigranter til Amerika, og denne Vej var saaledes helt afskaaret. 10. Juli meddeltes fra Rotterdam: Paa Grund af Arbejder-Strike er foreløbig al Befordring til Amerika indstillet. Og hertil sluttede sig en næsten enslydende Meddelelse fra Antwerpen. Saa var da alle Havnestæderne lukkede.

Alt fra Udvandringens Begyndelse havde den ungarske Stat som Grænselandet taget sine Forholdsregler imod den og spærret den rumænsk-ungarske Grænse. Det vil sige: Regeringen havde gjort det umuligt for nogen Emigrant at nedsætte sig i Ungarn eller blot forblive der, ved kun at tillade dem Passagen. der med deres Billet kunde godtgøre, at de begav sig til et Punkt, der laa uden for Ungarn, og under hele Gennemrejsen gennem Landet turde ingen Emigrant stige ud af Jernbanen eller forlade Dampskibet. Denne Omstændighed forøgede i høj Grad Sammenstrømningen af Emigranter til Wien, hvor det tilsidst maatte forbydes dem at gaa i Land fra Damperne og hvorfra de, trods deres Fortvivlelse, umiddelbart blev sendte tilbage. I Midten af August var Wien omtrent rømmet af de rumænske Udvandrere.

Og langs den rumænsk-ungarske Grænse havde man nu det enestaaende Skue af en hel, jammerfuld, flydende Befolkning, som var kastet frem og tilbage over Grænsen og laa der i Lejr under skrøbelige Telte, ude af Stand til at komme videre, eftersom den stødtes tilbage alle Vegne fra, og ude af Stand til den Selvovervindelse at vende hjem til det Land, hvor Martyriet ventede den; dobbelt grusomt efter dens frugtesløse Forsøg paa at undslippe fra det.

IV

Paa dette Tidspunkt var da Forholdet, efter Opgivelse af den indsigtsfuldeste Hjemmelsmand, den Mand, som har gjort mere end nogen anden for at komme de ulykkelige til Hjælp, Hr. Astruc, Skolebestyrer i Rustchuk, det, at af Rumæniens 250,000 Jøder led de 100,000 af Sult.

15. August fandt han i Galatz 600 Emigranter, der lige var tilbagesendte fra Wien. Der var omtrent 100 Familier, som hver-

ken havde Husly eller Møbler, men laa paa Gaderne eller i Gaardene, og de kristne Arbejdere taalte ikke jødiske Lastdragere ved Siden af sig. Astruc aabnede en Samaritan og skildrer den forfærdende Tilstrømning til den af en Menneskehob, der bestod af sande Skeletter. Blinde og lamme førtes ind; Mænd, der havde mistet deres Hustru og Børn og Formue, ledes ind som sindssvage. Dèr stod en ung Mand, som foruden Rumænsk talte Fransk, Engelsk og Tysk og endda var ude af Stand til at tjene 30 Øre om Dagen, nu tilmed var bleven brystsyg. Dèr kom en ung Pige, der var bleven gal af Lidelser, efter at hendes Fader, som var bleven fordreven fra den Landsby, de beboede, havde tabt Forstanden derover og ved sin kort derefter indtrufne Død havde efterladt hende ene i Verden, blottet for alt. Dèr kom en Enke med ni nøgne Børn, dèr en Soldat, der intet havde spist i fire Dage, siden han forlod Kasernen, hvor han havde døjet det meste ondt, et Menneske kan lide, af sine overordnedes Tyranni og sine Kammeraters Haan. Dèr stod en Dame, hvis Mand havde dræbt sig i Fortvivlelse og som nu i tre Maaneder havde været ude af Stand til at sørge for sine Børn. Alle disse Stakler, Kvinder, Børn, og Oldinge styrtede sig i skrækkelig Trængsel over Føden, af hvilken det blotte Syn gjorde dem vilde.

Midt under denne Elendighed offentliggjorte en modig Mand, Hr. Motru, Professor ved Universitetet i Bukarest en Afhandling i *Nova Revista Romana* (1. August 1900) i hvilken han rettede et Angreb paa den sejrrige Antisemitisme i hans Fædreland. Han siger her: „Alt, hvad man andensteds har fremsat som Gisning angaaende Forskellighederne mellem Arer og Semiter, er hos os blevet forkyndt som Evangelium. Antisemiterne i Udlandet har ikke opfundet noget, som ikke er blevet godkendt hos os. De blodige Historier, der i Middelalderen opstod i stakkels Munkes syge Fantasi, Vankundighedens Indbildninger, alt, hvad man nogensinde har kunnet skrive eller sige mod Jøderne, er blevet det daglige Brød, som vore antisemitiske Apostle fordeler blandt troende Sjæle: Jøderne er Vampyrer, Jøderne er Skyld i Skatterne; Jøderne har forarmet Verden; uden dem vilde der være Overflod og Lykke, uden dem vilde det rumænske Folk være stærkt og blomstrende ..."

Men en Udtalelse som denne var kun en Røst i Ørkenen. Ingen sluttede sig til Motru, ingen følte det vanvittige i at angribe denne til den yderste Fattigdom bragte Befolkning, der havde søgt til fjerne Lande blot for at kunne opnaa Ret til at arbejde, som

Udsugere af de Kristne, der systematisk havde tilstoppet alle Hjælpekilder for den.

Imidlertid havde Rumæniens rent jammerfulde, finansielle Tilstand, det vil sige Frygten for at de store jødiske Pengemænd i Vesteuropa under Indtrykket af den grusomme Forfølgelse, hvorfor deres Stammefrænder var Genstand, skulde nægte de Laan, som Staten ikke kunde undvære, i Juli Maaned foranlediget et Ministerskifte. Politikeren *Peter Carp*, som var bekendt for sin Uvilje mod at man forholdt Jøderne Menneskerettigheder, blev udnævnt til Førsteminister og skulde forsøge at raade Bod paa den opstaaede fortvivlede Tilstand. Om hans gode Vilje er der næppe Grund til at tvivle. Men som Forholdene laa, var han faktisk i al sin tilsyneladende Magtfylde afmægtig. Vel lykkedes det ham at give enkelte humane Mænd som Arion og Alexander Marghiloman Pladser i sit Ministerium, men han nødtes til i det at optage ganske utvetydige Antisemiter som T. Majorescu og især det parlamentariske Flertals Tillidsmand N. Filipescu, hvem han selv kun faa Maaneder forinden i Anledning af de Mishandlinger af Jøderne, som paa Filipescu's Anstiftelse fandt Sted i Bukarest 1898, i Jassy 1899, havde tilraabt: „I Gammelkonservative har besudlet Fanen med Skam og Blod!" De følgende Begivenheder har i alt for rigt Maal bevist Carps Magtesløshed.

I August udstedtes en ny Lov for de Fremmede, med hvilke altid kun menes Jøderne, ifølge hvilken enhver Fremmed inden d. 2. September maatte fra Politiet skaffe sig en skreven Tilladelse til at opholde sig i Landet, der naturligvis ikke udstedtes gratis. Enhver Jøde, der efter den nævnte Dato ikke var forsynet med et saadant Papir, blev udvist, selv om han var født i Rumænien og dèr havde aftjent sin Værnepligt.

Der var imidlertid mange, som ikke vilde ansøge om denne ydmygende Tilladelse til at opholde sig i deres Fædreland og som var besluttede paa at lade det komme til det yderste. Derefter bragte i November de rumænske Aviser følgende tilsyneladende højst humane Regeringskundgørelse:

„De i Landet fødte og opvoksede Fremmede behøver hverken et Legitimationsbevis eller et Pas for at kunne blive i Landet, i Fald de godtgør, at de har indgivet Ansøgning om Indfødsret."

Og Regeringen skyndte sig med telegrafisk at meddele Europa: En Forordning fra Ministeren til Præfekterne opfordrer Jøderne til at søge om Tildelelse af Borgerret.

Denne Meddelelse var desværre kun beregnet paa at fylde Rumæniens tomme Statskasse. Det hele var en Finansmanøvre. I Rumænien findes efter en i Finansministeriet anstillet Beregning i Øjeblikket 100,000 voksne Jøder af Mandkøn, der betragtes som fremmede, skønt de ikke har Fremmedpas, eftersom de ikke tilhører nogen anden Stat. Disse maa fra nu af for at opnaa Indfødsret indgive en Ansøgning og har at betale 1) for selve Ansøgningen 25 Francs ɔ: 2,500,000 Francs. 2) for Stempelpapir og Bevislighederne angaaende Skattebetaling, Militærtjeneste, Varigheden af Opholdet i Landet o. s. v. mindst 5 Francs ɔ: 500,000 Francs, dernæst 3) for Legalisering af alle disse Aktstykker 6 Francs ɔ: 600,000 Francs. Kommer hertil 4) en 400,000 Francs for Anskaffelse og Afskrivning af mistede Dokumenter, ses det at Jøderne foreløbig har at betale 4 Millioner Francs til Statskassen, foruden alle de Sportler, Embedsmændene griber Lejligheden til at udpresse af dem. Da nu det store Flertal af dem er yderligt fattigt, saa fattigt, at 50 Francs for dem er en Sum, de umuligt paa én Gang kan bringe til Veje, bliver, som de rumænske Blade, der forsøger paa at undskylde Carp, aabenhjertigt tilstaar, hele Følgen, at hver enkelt Jøde i Haab om at opnaa Indfødsretten Aar efter Aar erlægger en ny Skat af et Femfrancstykke til Embedsmændene, en Skat, han foreløbigt betragter som forbigaaende, men som man vil forstaa at gøre til permanent.

Samtidigt viser det sig, at der overalt i Rumænien er afholdt antisemitiske Folkeforsamlinger, i hvilke der vedtages en enslydende Resolution, som gaar ud paa en Boycottning af alle de Jøder, som efter Udvandring fra Rumænien er vendte tilbage. I Spidsen for Bevægelsen staar en tidligere Senator, Redaktøren af Bladet *Apprarea Nationale* Urechia og Redaktøren for Bladet *Romania Juna* Popovici. Deres Blade ligesom Aviserne *Adeverul* og *Patriotul* opfordrer daglig til Rov og Mord. I den lille By Podul Ilvati blev de Tilbagevendende overfaldne af bevæbnede Bønder, deres Huse nedbrudte, ti Mænd dræbte og mange saarede. I Jassy og Botochani faldt de organiserede Bander i store Skarer over Jøderne, og da disse satte sig til Modværge, blev de slaaede ned af Bønderne, deres Huse nedrevne, deres Ejendele overhældte med Petroleum og brændte. Her kom Tropperne til og nøjedes med at arrestere de Jøder, der ikke var flygtede. Alt dette er Antisemit-Ligaens Værk.

Undertiden viser dog Bønderne sig langt menneskeligere end Embedsmændene.

I September blev en jødisk Enke med otte umyndige Børn

udvist af en Landsby i Nærheden af Galatz, hvor hun var født og havde opholdt sig hele sit Liv, og det til Trods for, at Regeringen lige i et konfidentielt Cirkulære til Præfekterne havde forordnet, at man nu skulde lade Jøderne bo i Fred paa Landet. Hun, der i Sommer havde forsøgt at udvandre, blev ved sin Tilbagekomst hindret i paany at bosætte sig ved Udvisningsdekret af Borgmesteren. Da imidlertid Bønderne i Landsbyen ikke vilde have hende udvist, underskrev de alle en Ansøgning til Regeringen. Denne formaaede ikke at sætte sin Vilje igennem imod de underordnede Embedsmænd.

Under disse Omstændigheder kan det ikke undre, at de jødiske Menigheder alle Vegne i Landet indsender Bønskrifter til Kong Carol, der i sine fire Bind *Livserindringer* har udbredt sig saa vidtløftigt om alt, hvad Rumænien skylder ham. Et Bønskrift fra Byen Roman lyder saaledes:

Deres Majestæt! Nu, da der træffes Bestemmelser, ifølge hvilke Jøderne ikke mere kan udvandre, vover vi i Ydmyghed at nærme os Tronens Trin. Antisemit-Ligaen truer os med Død og Fordærv. Overalt hvor Ligaen er organiseret — og det er den næsten i alle Byer og Flækker — finder den os fattige og elendige. Hos os i Byen Roman har den organiseret sig med det særlige Formaal at føre Beviset for at de Kristnes Grusomhed overskrider alle Grænser. I Spidsen for Ligaen staar Borgermester og Senator C. Balaisti, Oberst ved det her garnisonerende Regiment C. Garceanu, Post- og Telegrafdirektøren Nicziesti, videre talrige Embedsmænd, deriblandt ogsaa Dommere ved den herværende Ret. For disse Mænd er det let at hyre Folk i hundredevis, deriblandt talrige Vagabonder, som i et givet Øjeblik styrter sig over os som vilde Dyr, udøver de frygteligste Grusomheder og underkaster os Torturkvaler. Derfor beder vi Deres Majestæt at forbarme sig over os og redde os, saa at vi, der allerede er bragte til Bettelstaven, i det mindste beholder det nøgne Liv. Frels os, Deres Majestæt, fra disse Blodhundes Hænder! Hvad har vi forbrudt? Intet andet end at vi blev fødte i dette Land. Vi gør ingen noget ondt, vi vil kun arbejde for at kunne leve i Overensstemmelse med Loven.

Et lignende Bønskrift blev indsendt til Førsteministeren Carp. Hverken fra Kong Carol eller ham er der kommet noget Svar.

V

Der er ingen Grund til den Tro, at Kong Carol med Tilfredsstillelse iagttager Tilstandene i sit Land, som de er blevne opelskede af hans Ministre. I Halvfjerdsernes Slutning hændte det, at en Ungdomsven af Kongen, en meget fornem Tysker, der var ankommen som hans Gæst til Slottet i Bukarest, en Dag ytrede

Ønsket om at faa Lov til at lære hans daværende Ministre at kende, som netop i Anledning af Statsraad, der skulde holdes, var forsamlede i en nærliggende Sal. „Med Fornøjelse, min kære Ven!“ svarte Kongen. „Der er kun en lille Formalitet at opfylde, den samme, hvortil man gerne opfordres paa Badeanstalter. Giv mig Deres Ur og Deres Portemonnaie! Dem laaser vi inde i mit Skrivebord. Det er altid sikrere, naar man gaar ind til mine Ministre.“

Efter al Sandsynlighed er Kong Carol ganske ude af Stand til at gøre sin Vilje gældende, naar det gælder om Menneskekærlighed eller endog blot Menneskefornuft over for Rumænere af jødisk Æt.

Berømtere end Kongen er i Europa Dronningen, den overmaade frugtbare Carmen Sylva, der gerne lader sig forherlige som Digterinde og jævnlig kalder franske Forfattere til sig, som efter Tilbagekomsten skriver rosenfarvede Beretninger om de idylliske Tilstande i det med en saa poetisk Dronning benaadede Rumænien. I Landet selv paaskønnes Dronningens Fortjenester maaske ikke i samme Grad. I det mindste har dér en Vise stærkt slaaet an, der i Oversættelse kan gengives saaledes:

I Slottet, der straaler saa rigt,
en Dronning Rimene fletter.
Hun sukker i ensomme Nætter,
og Sukket bliver et Digt.
Paladset er smykt som til Fest,
hun skriver sit Folk ud af Sjælen,
hun kalder ni Muser til Gæst,
og de lystrer det Bud uden Dvælen.

Dog hist fra en Flok uden Brød
fra hjemløse Stakler, man jager,
som ud over Vidderne drager,
et Skrig af Fortvivlelse lød.
De har set deres Velfærds Forlis;
hvert Haab om Bistand dem svigter.
Men Carmen Sylva, hun digter
en Sang til Barmhjertigheds Pris.

De skælvende Oldinge mumler
det gamle hebraiske Ord:
Hør, Israel, hør! og de tumler,
og knækkede synker til Jord.
Med Kolben man giver dem Lise,
i Kraven der tages et Tag.
Men Dronningen digter en Vise
om Fryden ved Nattergalslag.

De Hungrende slet ingen ynker,
bad de end ydmygt og fromt,
Barnet ved Moderbryst klynker,
det Bryst er udtørret og tomt.
De svage slaas ned for Fode,
mangt Øje brister i Kval.
Carmen Sylva digter en Ode
om det ædleste Rets-Ideal.

O Dronning, du digtende Kvinde,
digt videre i dit Palads!
Som Eventyrdigterinde
du faar i Historien Plads.

VI

Fra Konge, Dronning og Ministre i Landet selv er der for de ulykkelige jødiske Rumænere ingen Bistand at haabe. Men haab-

løs er deres Tilstand ikke derfor. Ifald alle Mænd af jødisk Afstamning i Europa og Amerika stod sammen til deres Forsvar, var sig deres Magt bevidst og brugte denne Magt, vilde disse Mænd snart faa Bugt med Ugerningsmændene i en barbarisk Smaastat. Den Tid er forbi, hvor den jødiske Stamme var nødt til at lade sig mishandle uden et Kny.

Visselig danner denne Stamme ikke mere hverken statligt eller sprogligt nogen Enhed; vistnok er forlængst endog rent nationalt dens Ætlinger gaaede op i de Folkeslag, de tilhører. Tidligt har de indprentet sig Jeremias' Forskrift at fremme den Stats Bedste, som deres Gud har bortført dem til (Jer. 29, 7). Mange af dem mindes i vore Dage kun deres Afstamning, naar den forekastes dem med Haan. Men overfor det moderne Barbari og dets frække Grusomhed kan de slet ikke være andet bekendt end at føle sig solidariske med de forfulgte. Der er desuden ingen Skam i at tilhøre det ene af Jordens to højest begavede Folkeslag, Grækere og Jøder.

Jødernes Historie er fra Middelalderen af en Lidelseshistorie, hvortil intet Folk i Verden har Mage. Alt hvad Menneskeslægten har kunnet opbyde af Raahed, Dumhed, Hykleri, Rovbegærlighed, Forfølgelseslyst, Blodtørst og udtænkt Grusomhed har den ladet gaa ud over denne faatallige, men stærke Stamme. Ved Udgangen af Middelalderen var Jøderne i hele Vesteuropa dels myrdede, dels brændte, dels fordrevne. Den herlige Elegi fra Troyes, som det 1874 lykkedes den udmærkede jødiske Franskmand Arsène Darmesteter at tyde, den ældste Elegi i det franske Sprog, forfattet af et Øjenvidne til den stolte jødiske Befolknings Opbrænding paa Baalet ved Autodafeen i Troyes 24 April 1288, er et af de mange Vidnesbyrd om, hvor gammel deres Lidelseshistorie er selv i et af Europas tidligst civiliserede Lande. I det fjortende Aarhundrede naaede Raseriet mod Jøderne det vanvittige. I Mainz brændtes paa én Gang 6000 Jøder, i Erfurt sloges paa én Gang 3000 ihjel, i Wien indelukkede hele Menigheden sig i Synagogen og gav sig selv Døden, som paa Josephus' Tid de heltemodige Forsvarere af den sidste jødiske Fæstning Masada mod Titus, hvilke da alt Haab var ude, dræbte sig til sidste Mand hellere end at overgive sig (Josephus: Den jødiske Krig 7, 8). Hundredetusinder af Jøder har i Middelalderen med deres Blod gødet Europas Jordbund, andre Hundredetusinder har foretrukket den kvalfuldeste Død for Afsværgen af deres Tro. Hvor man ikke kunde udrydde dem, stræbte

man, som endnu den Dag idag i Rumænien, at vanære dem, umuliggjorde dem ved skændige Love ethvert hæderligt Erhverv og tvang dem ned i den smudsigste Aagerforretning, for da at prisgive dem til Foragt.

Da endelig Frigørelsens Time slog, i Frankrig under den store Revolution, i Europas andre Hovedlande efter 1848, var det uundgaaeligt, at en saa systematisk, saa langvarig Fornedrelse havde sat dybe Spor. Den frigjorte Jøde viste sig i mangfoldige Tilfælde modbydelig af Indre som af Ydre. Men den, som forarges over en ret skrækkelig Jøde, bør i ham se et Vidnesbyrd om, hvad kristen Menneskekærlighed efter at have virket et Aartusind har kunnet gøre ud af et ædelt Folk. Dog Frigørelsen har ikke alene røbet, at Jøderne var blevne (uretfærdigt) fornedrede; den har virket fordummende og sløvende paa dem. Ifald Jøderne i Middelalderen ikke havde været klogere end de nulevende viser sig, saa havde de aldrig overlevet Forfølgelserne imod dem. Da Jøderne saa' Skrankerne falde omkring dem, indbildte de sig, at ogsaa Fordommen imod dem var falden; da man gav dem Lov til at optræde som Vælgere og valgbare, indbildte de sig, at nu elskede man dem som Medborgere. Hvis man blot ikke forhaanede dem lige op i Ansigtet, ansaa de sig for ligestillede med deres Omgivelser. De saa og forstod ikke Hadet omkring dem. De ganske imbecile iblandt dem paastod endog, at i det Land, hvori de levede, fandtes intet Had. Kunde de stundom ikke lukke Øjnene for det, saa forbavsedes de derover. Og dog var Forholdet det simple, alt berørte: Der var intet Had, hvor der ikke fandtes Jøder (som i Norge). Der var forholdsvis ringere Had, hvor der fandtes faa (som i Danmark). Der var mægtigt Had overalt hvor der var mægtige Jøder, de være nu mere eller mindre talrige (som i Frankrig, Tyskland og Østerrig).

Overalt hvor der med den nævnte Uforstand hos Jøderne har forenet sig de nyligt Frigivnes Utaalelighed, vil den i de sidste tredive Aar vaagnede europæiske Uvilje mod dem nødvendigvis faa en gavnlig Indflydelse. Den vil ikke blot dæmpe deres Lyst til at stille Rigdom til Skue, men virke forædlende paa deres hele Holdning.

Skræmme dem kan Antisemit-Forbund ikke. Det hykkelske Navn for Jødehadet er saa meget latterligere i kristne Mænds og Kvinders Mund, som Jesus i egen Person jo var Semit og den eneste vitterligt semitiske Aandsretning i Europa er den, som populært kaldes Kristendom.

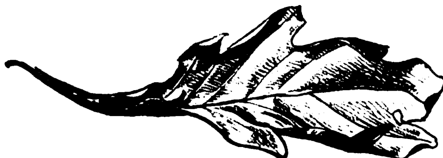
Jøderne i Rumænien er svinebundne. De har ikke i Landet selv et eneste Blad til deres Raadighed, de vover ikke med Navns Nævnelse at skrive en Spalte mod deres Undertrykkere i Europas Aviser; de tør kun med Iagttagelse af talrige Forsigtighedsregler sende Dokumenter og Aktstykker, ja simple Breve over Grænsen; de vover end ikke at skrive en bekendt Udlændings Navn paa Konvolutten og de anraaber Enhver, til hvem de vender sig, om aldrig at nævne sine Hjemmelsmænds Navne. Under et saadant Rædselsstyre lever de.

Men paa to Maader kan deres Stammefæller komme dem til Hjælp; thi to Ting er der, som deres rumænske Undertrykkere frygter.

De kan sige den simple Sandhed om Rumæniens Forhold, ganske ubekymrede om de løgnagtige officielle Dementier, som naturligvis vil følge. Herved gør de Gavn. Thi Rumæniens Antisemiter vil have Europas offentlige Mening i Ryggen, og de lider under at stemples, som de Barbarer, de er.

Dernæst kan den jødiske Finansverden, der selv om dens Magt overdrives, altid er en saare betydelig Magt, nægte at forstrække den ved egen Skyld i Bund og Grund ødelagte rumænske Stat med nogetsomhelst Pengelaan, før denne Stat har opfyldt den Betingelse, paa hvilken alene i 1878 Stormagterne anerkendte dens Uafhængighed. Herved gør de Gavn. Thi Rumæniens Antisemiter, der forekaster Jøderne Pengegriskhed, har et eneste Begær paa denne Jord, Begæret efter Penge, og kan de kun opnaa dem ved at kaste deres Grundsætninger over Bord, saa kommer det til at gaa ud over Grundsætningerne, og den jødiske Befolkning i Rumænien kan atter aande op.

Georg Brandes

FILOSOFIEN OG LIVET

Engang i sine unge Dage mødte Søren Kierkegaard F. C. Sibbern paa Gammeltorv og spurgte ham, hvorledes Filosofien forholder sig til Livet i Virkeligheden. Sibbern blev, som han selv har fortalt, forundret over Spørgsmaalet, fordi al hans Filosofi gik ud paa at studere Liv og Virkelighed; men han forstod, at En, der var stærkt paavirket af Hegel, kunde spørge saaledes. Dog falder Spørgsmaalet ikke bort, fordi Livet og Virkeligheden bliver Genstande for Filosofien. Tvertimod stilles det netop derved endnu skarpere. Thi Livet skal jo først og fremmest leves, ikke studeres, og Virkeligheden stiller os først og fremmest Opgaver for vor Villen og Handlen. For at studere og tænke maa man stille sig udenfor Livet, se paa dette som paa en Genstand. Da Wieland raadede den unge Arthur Schopenhauer fra at studere Filosofi, svarede denne: „Livet er en mislig Sag; jeg har besluttet at tilbringe mit med at tænke derover.“ Schopenhauer var altsaa enig med Sibbern i, at Filosofen skal studere Livet; men han glæder sig over, at dette Studium kan lægge Beslag paa hele Livet, saa at man slipper for det „virkelige Livs“ Pinagtigheder. Schopenhauer kunde til sin Filosofis Motto have brugt Goethes Ord: „Was im Leben uns verdriesst, man im Bilde gern geniesst“. Det kommer da an paa Forholdet mellem Billedet af Livet og selve Livet. Uenigheden mellem Sibbern og Schopenhauer bestaar i, at Sibbern er begejstret over, at han gennem Filosofien staar i Forhold til Livet, medens Schopenhauer vil benytte Beskæftigelsen med Billedet af Livet til at slippe fra selve Livet.

Klarest vil maaske det hele Spørgsmaal kunne belyses, naar Vægten lægges paa, at det at filosofere selv er en Form for aandeligt Liv. Den Strid, der synes at bestaa mellem Videnskaben og Livet, kommer for en stor Del af, at man fra deres Side, der mest føre Ordet „Liv“ i Munden, overser, at ogsaa Tænken og Forsken er en Form for aandeligt Liv, medens Tænkerne og Forskerne ere tilbøjelige til at stille Tankelivet over eller dog udenfor de andre Former for aandeligt Liv. Ved Spørgsmaalet om Filosofiens, eller i det Hele Videnskabens Forhold til Livet, spørges der altsaa egentligt om Forholdet mellem to Former af aandeligt Liv.

I

Grunden til, at man ved Filosofien snarere end ved andre Videnskaber kommer til at spørge om dens Forhold til Livet, ligger i, at Filosofien særligt beskæftiger sig med Spørgsmaal, der vedkommer Livet i dets Helhed og ligger paa Grænsen mellem Tankelivet og de andre Livsformer. Filosofiske Problemer angaar Erkendelsens Natur, Betingelser og Grænser, Tilværelsens Væsen og Værd, samt Grundlaget for Vurderingen af menneskelige Handlinger og Samfundsforhold. Det er Filosofiens Opgave at samle og bruge alt, hvad der kan tjene til at belyse disse Spørgsmaal, og derigennem at orientere os overfor Livets og Tilværelsens sidste Gaader. I sine Forsøg herpaa træder Filosofien op som en selvstændig Form for Aandsliv, der virker bestemmende tilbage paa Aandslivets andre Former. Saaledes har Vedantafilosofien været af stor Betydning for den indiske Aandsudvikling; Platonismen har vældigt paavirket den kristne Kirkes Udvikling i Oldtid og Middelalder, og i det forløbne Aarhundrede har Spinozas og Kants Ideer baade direkte og indirekte paavirket den aandelige Udvikling, selv hos dem, der mente slet ikke at have noget med Filosofi at gøre. Der er her stadigt et Tankearbejde at gøre, uden hvilket Aandslivet vil miste Klarhed og Dybde. Og dette Arbejde kan kun gøres ret, naar det gøres med fuld Frihed, — naar Tankearbejdet staar som en selvstændig Form for Livet, ikke blot som et Middel, men som Formaal, altsaa som det, der har umiddelbar Værdi. Filosofien skal søge at gøre Regnskabet op med Hensyn til Menneskets Stilling i Tilværelsen som erkendende, følende og villende, og en saadan Opgørelse kan kun have Betydning, naar den gøres uhildet, hensynsløst, med fuld Frihed, — hvilket Resultat den saa end fører til. Tanken er den Del af Livet, der skal kaste Lys over

de andre Dele af Livet, og det kan da ikke nytte, at disse andre Dele af Livet kalde sig selv for „Livet“ og ville hovmesterere Tanken. De Erfaringer, Tanken behøver for at kunne behandle sine Opgaver, maa den selv søge og selv anerkende: kun ved Tankens Hjælp kan der skelnes mellem virkelig Erfaring og blotte Forestillinger eller Illusioner. I sit Forsøg paa at komme til Klarhed, det vil sige til fuld Bevidsthed om Menneskets Stilling i Tilværelsen, arbejder Filosofien Haand i Haand med al anden videnskabelig Forsken og har, i sine betydningsfuldeste Perioder, ikke skilt sin Sag fra dennes.

Men hvor vanskeligt er det ikke at komme til fuld Bevidsthed? Bag vor klareste Bevidsthed ligger der stedse ubevidste Tendenser og Dispositioner, der først senere kunne drages frem. Vor Bevidsthed arbejder sig stedse frem af et dunkelt Kaos, hvis spredte Elementer formes ved en uvilkaarlig Sammenfatten. Selv vor klareste Tænken har derfor sin Akilleshæl, nemlig det Punkt, hvor de ubevidste Kræfter virke. Denne Akilleshæl kan siden opdages, og Tænkningen kan maaske undgaa at blive oftere saaret paa dette Sted. Da Tetis dyppede sin Søn i Ild for at gøre ham usaarlig, holdt hun ham i Hælen; hun var ikke saa klog at dyppe ham to Gange og anden Gang holde ham i den anden Hæl. Denne Klogskab har Filosofien vundet paa sin Vej, jo mere den har frigjort sig fra Dogmatismen. Ethvert filosofisk Forsøg hviler paa visse Forudsætninger, som den filosoferende ikke kan være sig fuldt bevidst, og som udtrykker den Afhængighed, Tanken trods al sin Energi stedse staar i til andre Sider af Livet. Men saadanne Forudsætninger kan saa senere Tænkning drage frem, og derpaa beror — afset fra det nye Stof, den fortsatte ydre og indre Erfaring kan bringe — den filosofiske Forskens Fremskridt. Achilles maa stedse paany gøres usaarlig, da der stedse forestaar nye Kampe, og derfor bliver der altid en Achilleshæl, saalænge Livet og Udviklingen varer. Filosofen kan ikke undgaa at være Barn af sin Tid og sit Folk. I sit mest aktive Tankearbejde ledes han ofte af en uvilkaarlig Trang til at finde Udtryk for Ejendommeligheder og Tendenser, han ikke agter paa — netop fordi de ligger ham saa nær. Fra denne Side set staar Filosofien i et passivt, modtagende Forhold til Aandslivets andre Sider. De filosofiske Tanker bliver her Symptomer eller Symboler, saa meget Arbejde deres Udformning end har kostet. Platons Idelære staar overfor Erfaringsverdenens Dunkelhed og Uro, ligesom Olympen i sin evige

Glans staar over Menneskelivets Kampe og Omskiftelser, og i Kant's „Kritik der reinen Vernunft“ staaar den evige Stræben som det forløsende Ord, ikke mindre end i Goethe's „Faust“. Hvad Myten og Digtningen udtrykker i Billedets Form, udtrykker Filosofen i sine Ideer. Og hvor det væsentligt er Livets dunkle Trang, der driver Tanken frem, alt medens denne mener at følge sine egne Love, — der kan det blive vanskeligt at afgøre, hvor Tænkningen hører op, og hvor Poesien begynder. Maaske kan de sidste Gaader kun besvares i Poesiens symbolske Form. Det bliver da Kritikens Sag at agte paa, at Grænsen mellem Tænkning og Poesi overholdes.

Det er altsaa et dobbeltsidigt Forhold, Filosofien staar i til Livet, — et aktivt i det bevidste Tankearbejde paa Grænseproblemernes Omraade, og et passivt i den uvilkaarlige Symboliseren. Begge Sider af Forholdet har deres store Betydning, og begge vil stedse kunne paavises, hvor Filosofiens Gerning øves i større Stil. Efter de forskellige filosofiske Retningers Ejendommelighed vil Vægten komme til at ligge snart mere paa den ene, snart mere paa den anden af disse to Sider. I Romantikens Filosofi fik — trods det betydelige Tankearbejde, der øvedes, og som man nu til Dags ikke altid tilstrækkeligt anerkender — Symboliseringen Overvægten over den egentlige Tænken, medens Positivismen stræbte at holde sig saa nær som muligt til de bestemte, givne Erfaringer. Mellem disse to Retninger har Kampen staaet i det 19. Aarhundredes Filosofi. Vi kunne nu ved Aarhundredets Slutning se tilbage paa denne Kamp uden Partiskhed og forstaa den ud fra de historiske Forhold, under hvilke det filosofiske Arbejde skulde øves. Hvad der ganske særligt karakteriserer det nu forløbne Aarhundrede, i Sammenligning med dets Forgænger, var nu ogsaa netop dets Blik for denne historiske Betingethed af alt Aandsliv, altsaa ogsaa af Tankelivet. Det har indskærpet det Afhængighedsforhold, i hvilket den enkelte stedse staar til hele Slægten. Romantiken og Positivismen fremdrog hver paa sin Maade denne Afhængighed. Johann Gottlieb Fichte, der kan betragtes som Grundlægger af Romantikens Filosofi, udtalte, at ved Valget af de Principer, der tilsidst bestemme vor Verdensanskuelse, er det Tænkerens Personlighed, der gør Udslaget. Et filosofisk System var for ham ikke et dødt Bohave, man paa udvortes Maade kunde anskaffe sig en Gang for alle, men det var en Tankeverden, der fødes i Menneskets inderste Sjæl. Hvilken Filosofi man har, beror paa,

hvilket Menneske man er. Hegel førte denne Tankegang videre i sit geniale, men dunkle Skrift „Phänomenologie des Geistes“, der skulde vise, hvorledes Tænkningens Art, Grad og Retning bestemmes ved det Udviklingstrin, til hvilket Aandslivet var naat. I Comte's Lære om de tre Stadier, indskærpes det, at Erkendelsens Metode og Resultater bliver forskellige efter Menneskets Udviklingstrin: i det „teologiske“ Stadium anvendes andre Forklaringsmaader end i det „metafysiske“, og det „positive“ Stadium, den nyere Erfaringsvidenskabs Standpunkt, stiller sine Spørgsmaal og fordrer sine Svar efter andre Forudsætninger end de to tidligere Stadier. Hvad der i det ene Stadium er god Forklaring, er det ikke i det andet. Erkendelsens Fremgangsmaade, Opgaver og Resultater afhænger saaledes stedse af Aandslivets og Kulturens almindelige Udvikling. Det mest omfattende Synspunkt herfor er givet i Udviklingsfilosofien, der betragter al Erkendelse i Lyset af Kampen for Tilværelsen og af Tillempelsens Nødvendighed. Livets og Livskampens Vilkaar bestemmer gennem mange Mellemled de Former, i hvilke Problemerne stilles, og de Løsninger, man mener at finde.

At Filosofien saa klart er bleven opmærksom herpaa, betegner et stort Fremskridt i Forstaaelsen af Forholdet mellem Tankelivet og Livets andre Former. — Jeg gaar nu over til at undersøge dette Forhold mere i det Enkelte.

II

Filosofen er først og fremmest Logiker. Man har endog forsøgt den Definition af Filosofien, at den er Videnskaben om den menneskelige Erkendelse. Denne Definition er ikke udtømmende, men den fremhæver et Hovedpunkt. En Undersøgelse af vore Begrebers, Dommes og Slutningers Natur og Oprindelse og af hele den Maade, paa hvilken de hænger sammen med vor Bevidstheds Væsen og Virkemaade, vil altid være af afgørende Betydning i Filosofien. Det er tilsidst Logikerens Opgave at sige, hvad det er at forstaa. Hvad kræves der til fuld Forstaaelse af en Sag, og hvorvidt er fuld Forstaaelse mulig? Det er Bestræbelsen for at forstaa, der fører til Udviklingen af Begreber, Domme og Slutninger, og naar vi søger at forstaa noget, omsætter vi det i vore Begrebers, Dommes og Slutningers Former, idet vi danner saa sammenhængende Tankerækker, som vi formaar, paa Grundlag af det i Erfaringen givne Indhold. Men med hvilken Ret omsætter vi saaledes Tilværelsens Indhold, som vi jo dog ikke selv har frembragt, i vor

Tænknings Former? Dersom Tilværelsen skulde være fuldt forstaaelig (rationel), maatte alt dens Indhold kunne fremstilles som et stort System af Begreber, Domme og Slutninger, og hver enkelt Begivenhed i Verden maatte kunne stilles i samme Forhold til andre Begivenheder, som Konklusionen i en Slutning staar i til Præmisserne. Paa alle Videnskabens Omraader arbejder Tanken utrætteligt paa gennem Iagttagelse og Analyse at føre Tilværelsens Indhold tilbage til saa simple Synspunkter, at en rent logisk Formulering bliver mulig. Erkendelsesproblemet opstilles, naar det Spørgsmaal opkastes, hvorvidt Tilværelsesindholdet paa udtømmende Maade kan omsættes i Tankens Former.

For Logiken har kun det Gyldighed, der paa modsigelsesfri Maade kan indordnes som Led i en Tankerække. Men selv om en saadan rent logisk Formulering var mulig af alt i Tilværelsen, vilde Tilværelsens Indhold og Beskaffenhed ikke derved være udtømmende karakteriseret. Vi vilde i det højeste kunne sige, at Tilværelsen kan opfattes eller forstaas, som om dens Tilstande og Begivenheder forholdt sig til hverandre, ligesom Leddene i en Slutningsrække forholde sig til hverandre. Men Tilstandene og Begivenhederne indeholder stedse andet og mere end de rent logiske Forhold, efter hvilke de kan ordnes i vor Forstaaelse. De specielle Egenskaber (Kvaliteter), hvormed de optræde, ere ikke forklarede, fordi vi med strengeste Nøjagtighed kunne paavise deres Forhold til andre Egenskaber. De specielle Farvekvaliteter f. Ek. ere ikke forklarede i deres Ejendommelighed, fordi det lovmæssige Forhold mellem Farverækken og Lysets Brydningsgrader er paavist. Og der bliver i hvert Tilfælde den store Forskel tilbage mellem en Tankerække og en Række af Begivenheder eller Tilstande, at i Tankerækken forholder det ene Led sig til det andet blot som Grund til Følge, men i Begivenhedernes Række forholder det ene Led sig tillige til det andet som Aarsag til Virkning. Den Begivenhed, vi kalder Aarsagen, gaar i Tiden forud for den Begivenhed, vi kalder Virkningen. Tidsforholdet har her afgørende Betydning, medens i Tankerækken Konklusionen egentlig er given, saasnart vi har Præmisserne, hvor lang Tid vi end behøver for at indse det. I den rene Logik har Tidsforholdet ingen Betydning. Men i Tilværelsen sker der noget; Forskellen mellem Fortid og Fremtid har her real Betydning. Der gives her et „endnu ikke“ og et „ikke mere“; der opstaar derved en Modsætning mellem Erindring og Forventning, og det bliver Spørgsmaalet, om vi med Rette

grunder vore Forventninger paa vor Erindringer, og om de Forventninger, vi saaledes begrunder, bliver bekræftede ved de følgende Begivenheder. Saasnart Filosofien — med Hume og Kant — blev klar over den væsentlige Forskel mellem Forholdet mellem Grund og Følge paa den ene Side og Forholdet mellem Aarsag og Virkning paa den anden Side, var Erkendelsesproblemet stillet for Alvor, og det blev et stort Spørgsmaal, om Tilværelsen kunde antages at være forstaaelig, rationel i sig selv.

Som Logiker tager Filosofen kun Hensyn til en eneste aandelig Fornødenhed, Trangen til Forstaaelse. Det er hans Opgave at afstikke Grænsen mellem det forstaaelige og det uforstaaelige. Men der gives andre aandelige Fornødenheder end Trangen til at forstaa, og det hører til Filosofiens Opgaver ogsaa at undersøge disse andre Fornødenheder og deres Forhold til hin rent intellektuelle Trang. Filosofen skal ikke blot være Logiker, men ogsaa Psykolog. Selve Begrebet Forstaaelse er et psykologisk Begreb, da al Forstaaelse bliver til ved en Bevidsthedsproces. Al Forstaaelse er en Ytring af det personlige Liv, hvis mangfoldige Former og Trin Psykologen skal følge Skridt for Skridt fra dets mest elementære Ytringer til de højeste. Her optræder Filosofen som Iagttager og skal øve en Beskrivelsens Kunst, der snart kan kræve Evner af lignende Art som Digterens, snart fører til Anvendelse af den eksperimentale Metode. De ofte zarte og halvt skjulte Nuancer, i hvilke sjælelige Fænomener fremtræde, maa opsøges ad højst forskellige Veje. Og naar Iagttagelsen og Beskrivelsen lykkes, staar endnu Forklaringen tilbage, Paavisningen af Aarsagsforholdene paa det sjælelige Omraade. Her har Filosofen det for ham mest nærliggende Eksempel paa et Tilværelsesindhold, som ikke udtømmende kan fremstilles i rent logisk Form. Og dog arbejder han stadig paa en saadan Fremstilling. Selv de højeste sjælelige Tilstande søger han at finde Love og Betingelser for; selv deres skjulte og stille Fremvækst søger han at efterspore. Han søger en Kontinuitet i det personlige Livs Udvikling, der kan gøre det muligt at opfatte de forudgaaende Tilstande, som om de forholdt sig til de følgende, som Præmisser til Konklusion. Men hans egen direkte Erfaring viser ham her tydelig, at de virkelige Tilstande ikke er udtømmende karakteriserede, fordi deres indbyrdes Forhold kan fremstilles paa denne Maade. —

Baade som Psykolog og som Logiker kommer Filosofen i Berøring med andre Videnskaber, idet han benytter Naturvidenskaben

og de historiske Videnskaber til at belyse Sjælelivets Udvikling, og idet han i de specielle videnskabelige Metoder finder Anvendelsen af de almindelige logiske Principer. Og i begge Egenskaber vil han ogsaa tilsidst føle sig stillet over for det metafysiske Problem, Problemet om Tilværelsens inderste Natur og Væsen. Ti den Maade, paa hvilken dette Problem behandles, vil væsentlig afhænge af det Resultat, man er kommen til ved Behandlingen af Erkendelsesproblemet, og af den Opfattelse, man har dannet sig om Sjælelivets Natur og om dets Forhold til andre Sider af Tilværelsen. Og hvis man helt afviser dette Problem, saa vil det ogsaa væsentlig være af Grunde, der er hentede fra Logik eller Psykologi. I denne Sammenhæng vil det især være af Interesse at se, hvilken Betydning et Forsøg paa at behandle Tilværelsesproblemet, altsaa paa at danne en metafysisk Hypotese, kan have.

En saadan Hypotese kan tjene som en Ide eller et Princip, en ledende Tanke, der stiller os videre gaaende Spørgsmaal og Problemer, hvor en ængstelig Begrænsning til de enkelte foreliggende Erfaringer vilde standse Forskningen. Der vil kunne gives os en større Horizont for vort Arbejde paa de specielle Omraader, — en Advarsel mod at standse for tidlig. Saaledes vil den Antagelse, at Tilværelsen baade fra sin materielle og sin aandelige Side danner en stor Kontinuitet, et stort, ubrudt System af Aarsagsrækker, naturlig opfordre til at vedblive at søge, indtil man i det enkelte har fundet de bestemte Mellemled og derved udfyldt de Huller, der syntes at være i de ydre eller indre Begivenheders Rækker. Derimod vil spiritualistiske og indeterministiske Antagelser indeholde en Fristelse til at stanse Forskningen for tidlig og slaa sig til Ro med „Sjælens“ eller „den frie Villies“ Indgriben i Begivenhedernes Gang. Dette er den ene Betydning, en metafysisk Hypotese kan have.

En anden Betydning har den ved at være et Forsøg paa at gøre vort intellektuelle Regnskab op. Vi drager i den metafysiske Hypotese de sidste Konsekvenser af vor Erkendelse og ser, hvorhen de peger. En saadan Opgørelse vil være af stor Betydning for det hele Aandsliv. Det er en fundamental Orientering, der foretages. Tænkningens Historie viser os, at der her er visse Hovedsystemer, mellem hvilke Kampen staar. Deres Tal og deres specielle Karaktermærker er ikke de samme til enhver Tid. Nogle metafysiske Muligheder kan falde bort som ugyldige eller ufornødne, og andre komme i deres Sted, eller de ældre Hypoteser maa om-

arbejdes for at kunne harmonere med de Krav, nye Erfaringer stille. Maaske er det en evig Strid, vi her staa overfor. Men saa er det dog af Betydning, at vi bliver klar over, hvad Striden angaar, hvorfor den er nødvendig, og hvorledes den maa føres.

Paa det Grænseomraade, hvor de metafysiske Hypoteser bevæger sig, og hvor Tænkning og Poesi ofte saa umærkelig kan gaa over i hinanden, vil Filosofens Individualitet, hans „personlige Ligning“ uundgaaeligt komme til at spille en Rolle. Overfor det menneskelige Hang til Dogmatisme, — det vil sige, til at gøre sine Forudsætninger til de eneste rette eller eneste mulige, -- er det af Vigtighed at være opmærksom herpaa. Men deraf følger ikke, at ethvert Forsøg paa at opbygge en Tankeverden paa Grænsen af vor sikre Erkendelse er uberettiget og unyttigt, naar Forsøget foretages baade med kritisk Sans og med dyb Følelse af Problemernes Brod. En borneret Skepsis kan være ligesaa betænkelig for Aandslivets Klarhed og Sundhed, som en borneret Dogmatisme. Hverken nye Tvivl eller gamle Dogmer bør hindre os i at se os frit omkring, selv naar vi er komne ud i Grænseregionerne. Kun den uafviselige Fordring gælder, at der maa tilstræbes en Harmoni mellem den videnskabelige Forstaaelse af Tilværelsen og den Tankeverden, den enkelte opbygger paa Videnskabens Grænser. I Længden kan en Strid mellem Videnskabens og det personlige Livs Krav ikke bestaa. Der er en Ting, man i Regelen overser, naar man taler om Modsætningen mellem „Tro og Viden“. Videnskabelig Forsken er ikke et rent upersonligt Anliggende. Det har den aldrig været for de store Forskere, hvem Videnskabernes grundlæggende Tanker skyldes. I Bestræbelsen for at finde Sammenhæng i Naturens Gang og i Aandens Liv, og mellem begge, ytrer sig en personlig Trang, en aandelig Livsfornødenhed. Vor Sjæls uvilkaarlige Stræben efter at bevare Enheden med sig selv under alle Forandringer, der opleves og erfares, og efter at sammenfatte alle de forskellige Elementer, der rører sig i den, er den sidste Forklaring, der kan gives af den Utrættelighed, med hvilken der arbejdes paa at finde Aarsagerne til alt, hvad der sker. Jo mere det nye kan opfattes som Fortsættelse eller Omsætning af det, der forud kendtes, des bedre fyldestgøres hin Trang. Ønsket om at finde naturlige, det vil sige: i Erfaringen kendte og paaviselige, Aarsager til Begivenhederne, er derfor ikke blot paatvunget Erkendelsen udefra, men udtrykker en væsentlig Side i vort Aandslivs Natur. Videnskabelig Forsken er et Personlighedsarbejde, ligesaa vel som Kunsten er det, og ligesaa

vel som den praktiske Karakterudvikling er det. Der er en Analogi, og mere end en Analogi, mellem Tænkning og Karakter: begge fordre Sammenhæng og Konsekvens og bekæmpe det sporadiske, det isolerede og det fragmentariske. Kun ved denne Betragtning forstaas den dybe Glæde, der opstaar, naar Tankearbejdet gaar frem, og naar Forstaaelse vindes.

III

Filosofen er ikke blot Logiker og Psykolog; han er ogsaa Etiker. Det er ikke blot hans Opgave at konstruere Tankerækker og finde Aarsagsrækker, men ogsaa at prøve Værdier, at gennemføre en sammenhængende Vurdering af menneskelige Egenskaber, Handlinger og Samfundsformer. Al Vurdering bestemmes til sidst ved en Grundværdi, en umiddelbar Værdi, i Forhold til hvilken al anden Værdi gælder. Hvad der for Mennesket har umiddelbar Værdi, det vil sige: medfører umiddelbar Tilfredsstillelse, søger han at fastholde, og hvis det ikke umiddelbart kan fastholdes eller opnaas, søger han efter Midler til at virkeliggøre det og fæstne det. De Formaal, Mennesket stiller sig, bestemmes ved, hvad der har umiddelbar Værdi for ham, og af de Formaal, det stiller sig, bestemmes igen de Normer, den Maalestok, som det anvender ved Vurderingen af Egenskaber, Handlinger og Livsforhold. Begreberne: Værdi, Formaal og Norm ligge saaledes i samme Række. Ud fra en vis Grundværdi kan Tænkningen skride frem med logisk Nødvendighed, naar der raades over den fornødne Erfaring til at fastslille den Maade, paa hvilken en Egenskab, en Handling eller en Samfundsordning griber ind i det menneskelige Liv. Spørgsmaalet bliver, om Egenskaben, Handlingen eller Samfundsordningen ligger i en Række, der i sin Fortsættelse fører til Grundværdiens Virkeliggørelse.

Den etiske Tænkning er altsaa kun en speciel Anvendelse af logisk og psykologisk Tænkning. Forholdet mellem Formaal og Middel er egentlig ikke forskelligt fra Forholdet mellem Grund og Følge og mellem Aarsag og Virkning. Formaalets Værdi indeholder Grunden til Midlets Værdi, og Midlet er Aarsag til Formaalets Virkeliggørelse. Den, der har stillet sig et Formaal, fordi Noget staar for ham som værdifuldt, kan ikke uden at komme i Modsigelse med sig selv undlade at vælge de Midler, der viser sig nødvendige til Formaalets Opnaaelse; i hvert Tilfælde maa han tillægge disse Midler en afledet Værdi. Alt hvad der har Værdi for

os, søger vi uvilkaarligt, om ikke med fuld Bevidsthed, at hævde, og denne Hævden ytrer sig først og fremmest i en Anerkendelse af Værdien af de Egenskaber, Handlinger og Samfundsordninger, der kunne være Midler og Veje til det værdifuldes Bestaaen. Fuldkomnest vil denne Hævden være, naar selve Bestræbelsen for at finde saadanne Midler og Veje, og naar selve disse Midler og Veje kunne faa umiddelbar Værdi for os. Afstanden mellem Værdi og Norm og mellem Formaal og Middel bliver da saa ringe som muligt.

Det er af Betydning at fremhæve dette indre Slægtskab mellem Etik, Logik og Psykologi. Den Fordom er endnu ikke forsvunden, at man ved Overgangen til Etiken maa afføre sig sin ellers sædvanlige Maade at tænke og forske paa. Den etiske Tænkning indfører kun den specielle Forudsætning af en Grundværdi, men behøver ellers ingen særegne Love eller Principer. Vanskelighederne for Etiken beror dels paa, at vor Erfarings Omfang og Sikkerhed ikke altid tillader os at drage ganske nøjagtige Konsekvenser, dels paa, at enhver etisk Tankegang kun gælder under Forudsætning af bestemte Grundværdiers Gyldighed. Den etiske Undersøgelse standser, naar Spørgsmaalet om selve disse Grundværdier rejses. Hvorledes vi filosofisk maa stille os, naar Diskussionen har naaet dette Punkt, vil vi i det følgende vise.

IV

Baade som Logiker, som Psykolog og som Etiker støder Filosofen paa Vanskeligheder, der hænge sammen med vor Erkendelses Begrænsning. Det vil være af Interesse at se, hvorledes han maa stille sig til disse Vanskeligheder.

Det er allerede ovenfor bemærket, at Tilværelsen ikke kan omsættes til et logisk System, den fuldkomneste Form for Forstaaelse, vi besidde. Den eksakte Naturvidenskab nærmer sig til dette intellektuelle Ideal paa de Omraader, hvor nøjagtig Maaling og Beregning kan afløse den blotte Iagttagelse og Beskrivelse, og hvor det derfor er muligt at føre Lovene for Begivenhedernes Gang tilbage til en Række af Ligninger. Men selv om en saadan Reduktion af det kvalitative til det kvantitative kunde gennemføres paa alle Omraader, vilde Forskellen mellem den logiske Form og det reale Indhold dog stedse blive tilbage. Det reale, kvalitative Indhold maatte stedse forudsættes og tages som givet, men kan ikke udledes af selve den logiske Form: det er altsaa rigere end denne Form, saa betydningsfuld denne end maatte

være. Der bestaar til sidst et irrationelt (i matematisk Forstand irrationelt) Forhold mellem vor Erkendelses Form og dens Indhold. Tanken er selv en Del af Tilværelsen, og vi benytter denne Del som en Form, i hvilken hele Tilværelsen skal udtrykkes. Men denne Opgave kan ikke udtømmende løses, da Tanken stedse søger og finder nyt Indhold, Indhold, den maa tage, som det kommer, og ikke kan hekse frem af sine rene Former. Selv om det Indhold, den hidtil har haft at bearbejde, nogenlunde villigt har ladet sig udtrykke i Tankens Former, saa ligger deri ingen Garanti for, at det vil gaa lige saa let for det fremtidigt givne Indhold. De rette Linjer, ved hvilke Tanken beskriver Tilværelsens Bevægelse, kunde maaske være forsvindende smaa Dele af en uendelig Kurve, hvis Formel det ikke er den muligt at finde.

Det var dette irrationelle Forhold mellem Erkendelsens Form og Indhold, Kant paa en noget uheldig Maade udtrykte ved at opstille det meget omdisputerede Begreb „Ding an sich“. I den bestemte Skikkelse, i hvilken han opstillede dette Begreb, kan det ikke fastholdes. Men som Udtryk for det irrationelle Forhold mellem Erkendelsens Form og Indhold kan det ikke forsvinde fra Filosofien, men vil, saa ivrigt man end vil søge at dække over det, stikke Hovedet op paa et eller andet Punkt i enhver filosofisk Opfattelse. Det udtrykker den Kendsgerning, at der intet Bevis kan føres for Tilværelsens Rationalitet. Det kunde jo være, at hele vor stolte Videnskab kun blev mulig ved, at Tilværelsen i lange Tider, saa at sige, kun havde vendt sin rationelle Side ud imod os, men at vi, hvis den engang vendte en af sine andre Sider ud imod os, vilde staa over for en fuldstændig Umulighed af at opstille sammenhængende Tankerækker, der kunde anvendes paa den. Tilværelsens logiske Istid vilde da begynde.

Ogsaa ad en anden Vej kan de irrationelle Muligheder, en indgaaende Drøftelse af Erkendelsesproblemet opdager, belyses. Al Videnskab fremgaar af Livet, af Menneskets Trang og Vilje til at orientere sig i Tilværelsen. Sandheden er for saavidt et Viljesprodukt. Men er Sandheden nødvendig? Er den det højeste? Kan vor Vilje ikke frigøre sig fra de Regler og Normer, den dog selv har frembragt? — Det berettigede i en saadan Spørgen (der ikke er saa ny, som man i den nyeste Tid har ment) beror paa, at det, der for os er Sandhed, stedse svarer til vort bestemte Livs- eller Udviklingstrin, og at der behøves en ny Sandhed, naar et nyt Livstrin er naaet. Selv den mest eksakte Videnskab, vi nu

besidder, svarer til et bestemt Livstrin, hvis Tid engang vil være forbi, saa at den maa afløses af en ny Erkendelse. Dette følger ligefrem af, at al Erkendelse grunder sig paa Erfaring. Al vor Videnskab opstaar ved Tydning af de Erfaringer, der hidtil er gjorte. Deraf følger nu dog ikke, at man med tilbørlig god eller ond Vilje uden videre kunde bryde ud og stille sig uden for den Sandhed, der er naaet. Den, der virkeligt har naaet et nyt Livstrin, vil have nok at gøre med at finde den nye Sandhed, der svarer til dette Trin. Lad ham saa fremstille den, for at de andre, der ikke har naaet det „højere“ Trin, kan faa en Anelse om de Begivenheder, der forestaar i Sandhedens Verden. Kan han ikke det, er det kun Afmagt, naar han pukker paa sin Vilje, og det er et Spørgsmaal, om det virkelig er en Vilje, der rører sig hos ham. Og de, der endnu staar paa det „lavere“ Trin, vil i hvert Tilfælde prøve paa, om det dog ikke alligevel skulde være den gamle Logik og de gamle Sandheder, han benytter i sine Protester mod „Sandheden“, og maaske endog benytter paa en altfor menneskelig Maade.

Hvor der virkeligt naaes et nyt Livstrin, vil Erkendelsen straks begynde at virke for at finde en kontinuerlig Sammenhæng mellem det nye Trin og de tidligere. Enhver ny Religion søger saaledes at betragte de tidligere Religioner som forberedende Trin, som Veje, der maatte vandres, før Tidens Fylde kunde komme. Og den videnskabelige Erkendelse søger ad biologisk, psykologisk og historisk (sociologisk) Vej at finde Lovene og Vejene for Overgangen fra en Livsform til en anden. Saaledes bære vi os ad, naar vi sammenligner Menneskets Erkendelse med Dyrets, den græske Videnskab med de vilde Folkeslags Forestillinger, den moderne Videnskab med den græske. Det er denne Metode, Hegel, Comte og Spencer hver paa sin Maade har anvendt for at vise Erkendelsens Afhængighed af Livets Trin. Paa en saadan Maade vil Erkendelsen, naar det ikke længere er muligt at bygge en sammenhængende Tankerække, stedse gaa længere tilbage og undersøge, om der ikke ved selve Tankerækkens første Udspring viser sig en Sammenhæng, som baade kan forklare, hvorledes Tankerækken blev mulig, og hvorfor den ikke kunde fortsættes længere. —

Hvad der saaledes gælder for vor Erkendelse i det hele gælder særlig for den etiske Erkendelse. Etiken opererer, som vi har set, med Begreberne Værdi og Formaal som grundlæggende. Men her opstaar da det Spørgsmaal; hvilke umiddelbare Værdier, hvilke højeste Formaal skulle lægges til Grund ved Vurderingen og be-

stemme dennes Norm og Maalestok? Der er Mulighed for lige saa mange etiske Systemer, som der kan gives Grundværdier eller Grundformaal, ud fra hvilke en konsekvent gennemført Vurdering af menneskelige Egenskaber, Handlinger og Samfundsformaal er mulig. Men fra det ene Grundformaal eller den ene Grundværdi til den anden fører ingen rent intellektuel Vej; Overgangen sker ved en psykologisk og historisk Proces, der kan være lang og indviklet og foregaa gennem mange Forskydninger og Omsætninger. Her gaar Etiken, ligesom før Erkendelseslæren, tilbage til Biologi, Psykologi og Sociologi. Forgæves vil man søge at omgaa denne Vanskelighed ved at definere Etiken som Læren om Samfundets nødvendige Krav til den enkelte. Hvis den enkelte har Magt, Snildhed og Konsekvens, vil han ikke lade sig imponere heraf. Selv om man maaske kan tvinge ham til at indrømme, at han gør klogest i at rette sig efter de Krav, Samfundet stiller til ham, vil han ikke deraf lade sig tvinge til at anerkende, at de er gode, berettigede, retfærdige. Denne Anerkendelse opstaar kun hos ham, naar Samfundets Bestaaen og Udvikling faar umiddelbar Værdi for ham. Han maa opdage Samfundslivets Værdi. Og denne Opdagelse sker ikke ved blot Ræsonnement. Atter her komme vi tilbage til Livets forskellige Trin: hvad der er etisk konsekvent paa det ene Trin, behøver ikke at være det paa det andet. Den etiske Tænknings Betydning bestaar i, at den drager alle Konsekvenser af de Grundværdier, der kundgøre sig paa et givet Livstrin; men den er ikke tilstrækkelig til direkte og definitivt at føre fra et Livstrin til et andet.

Men den Sammenhæng, Etiken ikke kan skaffe os, fordi Grundværdierne, og med dem Udgangspunkterne for de etiske Tankerækker, kunne staa i Strid med hverandre, kan findes ved at gaa tilbage til Biologi, Psykologi og Sociologi. Her kunne vi studere Værdiernes Opstaaen, Udvikling og Forsvinden. Værdiernes Historie kan have Kontinuitet, selv om de etiske Systemer, der er Projektioner ud fra de enkelte Livstrin, i deres Principer staa skarpt imod hverandre. —

Men — Nissen flytter med. Thi Biologi, Psykologi og Sociologi er jo selv Erkendelsesarter og bygger paa al Erkendelses sidste Principer. Ogsaa den Maade, paa hvilken en biologisk, psykologisk og sociologisk Erkendelse til given Tid udvikler sig, vil bero paa det Livstrin, der er naaet. Vi synes da at bevæge os i en Kreds: selve Videnskaben om Livstrinnenes Udvikling beror paa det Livs-

trins Beskaffenhed, til hvilket Udviklingen har ført! Denne Kreds betegner dog ingen Fejl i vor Tankegang. Den betegner kun, at vi her staa ved et Vekselvirkningsforhold, der uafbrudt gør sig gældende: Erkendelsen afhænger af Livet, og selve den Opfattelse af Livet, man danner sig, afhænger af den Maade, paa hvilken Erkendelsen bestemmes i sin Afhængighed af Livet. Denne Kredsgang udelukker ikke en Fremskriden, — naar blot den Kreds, vi her stadigt paa ny maa beskrive, igen (som Epicykel) bevæger sig henad en større Kreds, og denne maaske igen henad en endnu større, og saa fremdeles. Vi staa her ved en Proces, der kan fortsættes i det uendelige, men hvis Lov vi kunne opdage allerede inden for vor Erfaring.

Selv om vi se bort fra dette Hovedproblem, kan der være Vanskeligheder nok ved at forstaa Udviklingen fra et Livstrin til et andet. Kontinuiteten kan ikke overalt paavises i det enkelte. Der er Punkter, hvor Forskningen atter og atter standser. Der er, saa langt Bevægelserne af Kloderne og af Atomerne end forfølges tilbage, stedse en vis Retning af Bevægelsen og en vis Fordeling af de virkende Kræfter, der ikke kunne udledes af Bevægelsernes almindelige Love. Ved Stoffernes Sammensætning opstaa nye Stoffer med nye Egenskaber, der ikke finde deres Forklaring ved den almindelige Lov om Materiens Bestaaen under alle Forandringer; tvertimod forudsætter jo netop denne Lov, at der sker Forandringer, det vil sige, at der opstaar nye Egenskaber. Livets og Bevidsthedens Opstaaen staar som en uløst Gaade, og lignende Gaader staar vi ved, naar de store historiske Personligheders Optræden fører Menneskelivet ind paa nye Veje. Her er Knuder, der idetmindste foreløbigt ikke kan løses. Betyder det, at Kontinuiteten virkeligt er brudt paa disse Punkter, eller betyder det kun, at Sammenhængen er saa indviklet, at vi ikke kan udrede den, eller at der i Knuderne er indflettet flere Traade end de, vi kender fra vor Erfaring? — Saa stor Vægt man end vil lægge paa saadanne uløste eller uløselige Spørgsmaal, saa lader Forskningen sig dog ikke standse af dem. Hvor den ikke kan forklare, iagttager og beskriver den. Og den glæder sig over Tilværelsens Fylde, der lover os, at vort intellektuelle Arbejde ikke skal mangle Stof og Opgaver, hverken paa det aandelige eller paa det materielle Omraade. Vor Sans kan sløves, og vor Tanke blive træt, men Tilværelsen er evigt ung, og selv naar det bliver Vinter for os, kan der for den begynde et nyt Foraar.

V

Der venter endnu Filosofen en stor Opgave. Som Logiker opererer han med Begreberne Grund og Følge, som Psykolog med Begreberne Aarsag og Virkning og som Etiker med Begreberne Formaal og Middel. Men til sidst kunne disse forskellige Synspunkter ikke falde uden for hverandre. De maa alle komme til deres Ret i vor afsluttende Opfattelse af Tilværelsen. I de metafysiske Systemer har i Reglen et af disse Synspunkter haft Overvægten. Man har opfattet Tilværelsen som en stor Logik, eller som en stor Mekanisme, eller som et Værdiernes Rige. Kunne nu alle disse Synspunkter formes i én Ide?

Herom føres den store, maaske den evige Strid mellem Verdensanskuelserne. Kun da har denne Strid filosofisk Interesse, naar den føres med klare Tanker og paa en saadan Maade, at der stadigt arbejdes paa et bestemt Grundlag af Erfaring og videnskabelig Forstaaelse. Det er her, Videnskab, Filosofi og Religion støde sammen. Det er Religionsfilosofiens Opgave at undersøge denne Grænsestrids Betingelser og Betydning.

Et opmærksomt Blik paa Problemernes Udvikling gennem Tiderne fører, efter min Opfattelse, til det Resultat, at det stunder til Fald baade for den religiøse og den antireligiøse Dogmatisme. Intet Dogme, det vil sige: ingen Forestilling, der direkte eller indirekte er udsprungen af den religiøse Følelse, forklarer Tilværelsen for os, hverken i det hele eller i det enkelte. Der er Huller i vore Tankerækker og i vore Aarsagsrækker; men de kunne ikke fyldes ved, at man appellerer til Guders eller Sjæles Indgriben. Et saadant Hul er et uløst Problem, hverken mere eller mindre. Men selv om Hullerne udfyldes, saa kan, som vi have set ovenfor, Tilværelsens Indhold ikke udtømmes i nogen Tankerække eller Aarsagsrække. Det er sikkert et vigtigt Bidrag til Tilværelsens Karakteristik, at dens Tilstande og dens Begivenheder i stort Omfang kunne beregnes og forudsiges gennem de Love, vor Erkendelse kan finde. Dette Moment betone de monistiske Systemer ganske særligt: da al Forstaaelse beror paa, at der er Enhed og Sammenhæng i alt, hvad der sker, en Identitet bag alle Forskellighederne, saa slutter man, at da Tilværelsen er forstaaelig i saa høj Grad, som den er det, maa der ogsaa være Enhed, Sammenhæng, Identitet i dens Væsen. Men da den Mulighed ikke er udelukket, at Tilværelsen staar i et irrationelt Forhold til vor Erkendelse, kan ingen Monisme blive mere end en spekulativ Hypotese.

Den Enhed, som logisk Tænkning og Aarsagsforklaring sporer i Tilværelsen, vil være den samme, hvorledes det saa gaar med det, vi kalde Værdier. Den logiske Konsekvens og den kausale Sammenhæng er den samme, hvad enten Udgangs- og Slutningspunkterne for de Tanke- og Aarsagsrækker, vi kunne danne, er værdifulde eller ikke. Forstaaelsen er for saavidt uafhængig af Vurderingen.

Men derved bortfalder ikke den Kendsgerning, at Menneskene i deres personlige og praktiske Liv arbejde med Begreber som Formaal og Værdi. Den Kendsgerning, at saadanne Begreber dannes og maa dannes, maa tages med i Betragtning ved vor afsluttende Betragtning af Tilværelsen. Det er her, ligesom ved Erkendelsen, en Del af Tilværelsen, der træder i Forhold til den øvrige Tilværelse. I den religiøse Følelse udtales en Dom om Tilværelsen som Helhed betragtet. De Værdier, Mennesket kender, har deres Udspring i virkelige Forhold. Deres Skæbne er indvævet i Tilværelsens store Sammenhæng. Den religiøse Følelse bestemmes ved det Forhold, Mennesket erfarer mellem Værdierne og Virkeligheden, og den religiøse Tro er en fast Forvisning om, at hvad der virkeligt har Værdi, ogsaa vil bestaa, hvilken Bølgegang det saa maa gennemfare, og hvilke Forandringer og Forskydninger det saa maa undergaa. Forskellen mellem religiøse Standpunkter vil ifølge Sagens Natur dels kunne bero paa, hvad det er, man tillægger Værdi, — dels paa, hvorvidt man kender Virkeligheden, — dels paa, hvilket Forhold man har erfaret, mellem det værdifulde, man har fundet, og den Virkelighed, man kender. Her er Aarsager nok til Strid. Og da baade Værdierne, Virkeligheden og Forholdet mellem dem er i stadig Udvikling, vil Striden atter og atter kunne blusse op i nye Former.

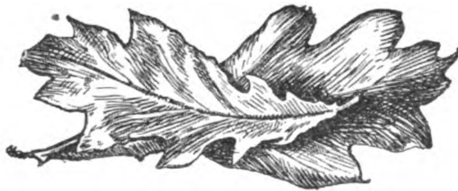
Religionsfilosofiens Opgave er det at udfinde, hvad Striden egentlig gælder, og at undersøge den psykologiske Mulighed af at forene Tro paa Værdiens Bestaaen med den videnskabelige Forstaaelse af Tilværelsen og med det etiske Arbejde paa Værdiens Opdagelse og Frembringelse. Filosofi kan ikke frembringe Tro. Tro udtænkes ikke og konstrueres ikke, men vokser frem af Livet. Tro er Genstand for Filosofien, ikke Frugt af Filosofien. Filosofien undersøger dens psykologiske Mulighed og dens etiske Betydning, saavel som dens erkendelsesteoretiske Berettigelse. I denne sidste Henseende bliver det især Opgaven at fastsætte Grænsen mellem Tænkning og Poesi.

Maaske er det Højeste kun tilgængeligt for os i Poesiens Form, og en Livspoesi, i hvilken det personlige Liv fik Udtryk for sine dybeste Erfaringer, vil mere og mere vise sig at fyldestgøre den Trang, der forhen kun kunde tilfredsstilles ved Myter og Dogmer. Da vil Goethe faa Ret:

Und deines Geistes höchster Feuerflug
Hat schon am Gleichniss, hat am Bild genug!

Skal Livet bevare sin Sundhed og Energi under den fremskridende Deling af Arbejdet, saa maa de delte Kræfter kunne forenes til Samvirken. Der maa ske nye Koncentrationer, hvis Fortidens store Værdier skulle bevares i nye Former og under de ændrede Vilkaar. Dertil kræves store, nydannende Personligheder, i hvilke Digteren, Profeten og Tænkeren forenede arbejde paa samme Værk. I Forhold til et saadant Værk er det at filosofere kun et ensidigt Arbejde; men det er et Arbejde, der skal og maa gøres, og som indirekte og ad mange Omveje kan yde Bidrag til den store Koncentrationsproces, af hvilken et nyt Livstrin fremgaar.

Harald Høffding

STEMMER

Den ene

Saadan blev Livet givet,
at faar du for megen Glæde,
maa du til andre i samme Stund,
at ogsaa de kunne æde.

Og stænger du Gaard og Stue,
fordi din Sorg blev for stor,
den tiende Time rider du ud,
hvor du ved, Mennesker bor.

Hvem kan bære sin Lykke,
hvem kan magte sin Sorg?
Lykken, den maa du dele
og tage din Trøst paa Borg.

Saa stort er Livet, at ingen
tør kalde det ringeste sit,
. . . din Sorg, din Glæde — et Hovslag
iblandt ti Tusinders Ridt.

Den anden

Saa fattigt er Livet,
saa kummerligt smaat,
at ikke du ejer
et Trin, du har traadt,

at har du blot nævnet
et Ord, som var dit,
før Aften har Tusinder
gjort det til sit.

din Lykke, den maatte
til Torvet vandre,
din Sorg, dit bedste,
gav du de andre.

Hvad er saa dig,
du, som var én?
— et tusindsplintret
Dryp under Gren!

DEN ENE

Ak nej, thi derfor
er Livet stort:
Det fylder saa lidet,
hvad du har gjort!

Men er det lidt kun,
et hvirvlet Frø.
det er dog dit
og kan aldrig dø.

Eg og Stene
bygger et Hus,
ingensteds bindes
din Tankes Sus,

du er i den
som Fluens Surren
i Vejens Solstøv
om Grøfteburren.

DEN ANDEN

Har Livet kysset
din blege Mund,
du bliver et Støvfnug
i samme Stund.

Din Fryd, som aksled
dig Kongekaaben,
din Sorg, som drypped
dig Edderdraaben,

det, hvorpaa du
i hele Vrimlen
kendte din Plads
som Stjærne paa Himlen,

kun som et Pust
i en vissen Skov,
kun et Bytte
for andres Rov.

DEN ENE

Andre, andre, — aa, Herregud!
Det er det store, det eneste Bud:

Tal om det, som volder dig Nag,
og du har talet din Næstes Sag,

tal om det, som volder dig Fest,
og du har alle, som lever, til Gæst.

Det er Livet: at være én
og bære hundredfold Sne paa Gren,

at være én — og sprede omkring
Knopskæl fra tusinde Blade i Spring.

DEN ANDEN

Til hvem? — til dem,
som forbander Livet,
fordi det for Knop
kun Skæl har givet?

DEN ENE

Selv den, som tungest
i Dag det bar,
ved ikke hvad Fryd
det i Morgen har.

Den anden

Aa, Haab og Drømme,
— du arme Nar!
Nej, da er Døden
det dybeste Svar!

Den ene

Døden, Livet,
— det samme Ord!

Den anden

Maaske for den,
som paa alting tror!

Men naar det hele
blev dig saa goldt,
at du har tvivlet
dit Hjerte koldt!

Den ene

Din Kulde skjuler
et Kraterskød,
din Tvivl er luende
Lavaglød.

Du kræved det største,
saa' Livet stort
— og fandt det usselt
og ondt forgjort,

og dog saa mægtigt,
at al din Fryd
sank ind deri
som en fattig Lyd.

Thi du har drømt
saa dyb en Drøm,
at ikke der findes
den brede Strøm,

som turde spejle
din Viljes Færd
og bære dens Billed
dit Hjerte nær.

Du sidder inde
med større Hede
end Sol, der synker
i Vesterlede,

din Tvivl den er dig
et Herskersværd,
. . . thi ingen kom Troen
saa svimlende nær,

og ingen har troet
saa dybt som den,
der drømte for rigt
til at give sig hen.

Viggo Stuckenberg

OM SCENEINSTRUKTION

(FØR OG NU)

Vi taler allesammen ens: Arbejderen — Grossereren — Kunstneren — Politikeren. Vort fælles daglige litterære Brød: Bladene, vor Hovedlæsning, danner og udvikler vort fælles Sprog. Vi kan alle sammen skrive en velformet Novelle eller en klingende Digtcyclus (men vi glemmer Schillers manende Ord til Dilettanten:

Weil ein Vers dir gelingt in einer gebildeten Sprache,
Die für Dich dichtet und denkt, glaubst Du schon Dichter zu sein.)

Vi spiller alle stærkt paa Instrumenter — vi maler — vi agerer Komedie — vi sætter i Scene. Vi har Skoler for alle Kunstens Grene — endnu dog ikke for Sceneinstruktion, skønt et brændende Ønske derom har været offentligt fremsat. Kunsten synes at være gaaet os alle i Blodet.

I Julihæftet 1898 af „Cosmopolis“ skriver Émile Faguet i en Litteraturkritik om denne Nutidssygdom: „— — ce, je ne sais quoi, qui n'est pas du talent, — qui deviendra du talent peut-être, — qui très probablement ne deviendra du talent jamais et qui aura toujours l'air d'être sur le point de devenir du talent. Le cas est très fréquent dans les litteratures très avancées, où l'intelligence littéraire est assez forte et assez informée pour avoir tous les caractères exterieures de la faculté créatrice sans être vraiment cette faculté elle-même.“ — Vi finder det samme Fænomen paa alle Kunstens Omraader: en Intelligens, der har alle Skaberevnens ydre Mærker uden at være denne Evne selv. Man kunde jo mene,

at denne Kunstens Popularisering var en herlig Ting. Aa ja! — Naar — for at tage et Eksempel fra Skuespillets Omraade herhjemme — i vort Aarhundredes første Halvdel Alverden spillede Dilettantkomedie, da var dette et Udslag af den Kunstbegejstring, en rig Produktion af store Digteres Værker, fortolkede af selvstændige Kunstnere, havde frembragt i Publikum — Vildskud af Kunstens befrugtende Magt paa Aandslivet. Men i vor Tid, hvor Skuespillet vedblivende synes at sanke Kræfter til Gennembruddets Stund i en langsommelig Vinterdvale, dér vil det om sig gribende Amatørvæsen og Dilettanteri virke som et Ukrudt, der kvæler de svage Spirer i Kunstens Have, hvor Gartnernes — jeg mener Sceneinstruktørernes — Ukyndighed lader dette Uvæsen brede sig.

At gøre opmærksom paa denne Fare, der truer Skuespilkunstens i Forvejen svage Trivsel og muligvis give et ringe Bidrag til at fjerne denne Fare, er Hensigten med efterfølgende Linier.

Det er et sikkert Tegn paa bristende Evne hos Digterværket eller dets Fortolkere, naar Teatermaler, Maskin- og Belysningsmester træder i Forgrunden i det Minde, Publikum bærer hjem fra en Forestilling. Paa samme Vis er det kun i en Tid, der er fattig paa selvstændige Kunstnere, at Sceneinstruktøren kan komme til at indtage den opsigtvækkende Plads i Teaterlivet, som vor Tid giver daglige Eksempler paa, idet han forveksler sin Gerning med Elevinstruktørens eller i mange Tilfælde, hvor han paatvinger sine Meninger i Henseende til Opfattelse — Udførelse — Paaklædning o. s. v., med Lederens af et Marionetteater. Men hvad er en Sceneinstruktør? Han repræsenterer Digteren, hvor denne ikke selv kan overtage Ledelsen af Værkets Indstudering: én vil være anonym — en anden har ikke fornøden scenisk Erfaring — eller Værket tilhører en fremmed Litteratur eller en afdød Digter. Idealet er naturligvis, at Digteren selv arbejder med paa og overvaager sin Digtnings Genfødelse til scenisk Liv. Men blot det at se Fantasiskikkelserne faa Liv — haandgribeligt Liv i Kød og Blod — kan lade ham i glad Betagethed momentvis glemme at undersøge, om det nu ogsaa virkelig er hans Skikkelser, der spadserer rundt paa Scenen. Jeg bringer i Erindring her Historien med Hauch, der kom hjem fra en Prøve paa „Søstrene paa Kinnakulle“ — en Prøve uden Dekorationer og Belysning. Han udbredte sig begejstret over, hvad han havde set: „Hvilken Fantasi over Bjergkongens Hule! Guldet, der i mægtige Aarer bryder ud af Stenens Skød — Diamanter og ædle Stene, der som en blinkende

Strøm risler ned ad Siderne o. s. v." Der havde slet intet af dette været at se; men ganske vist var det Hr. og Fru Nielsen, Mikael Wiehe og Fru Hejberg, der spillede Rollerne, og deres Fantasi kunde jo nok forgylde en gammel Dekoration efter Digterens Impuls bedre end nogen Teatermaler. Historien viser, hvorledes en Digters Fantasi supplerer og udfylder, som det almindelige Publikums ikke kan. Og jeg tør sige, at jeg i min Teatererfaring ikke har truffet én Forfatter, hvis Kritik har kunnet bestaa Ildprøven, naar en indtagende Skuespillerinde gav Kød og Blod til en af hans Skikkelser. Her vil være mange Tilfælde, hvor Sceneinstruktørens møgterne Kritik vil være gavnlig. Og endnu mere i det modsatte Forhold, hvor denne skal varetage Skuespillernes Interesser. Det er jo rimeligt, at jo mere levende en Forfatter har digtet sig ind i sine Skikkelsers — sine Børns — Liv, des pinligere vil det være ham at overlade dem i fremmede, ofte unænsomme Hænder. Navnlig kan jeg tænke mig, at de fremmede Røster, der svarer hinanden deroppe paa Scenen — ofte, uden at man mærker, der høres efter, hvad der skal svares paa — mangen Gang maa skurre fælt i en Digters Øre, hvis Personers Tale har fortonet sig i en aandig Harmoni, sammensat af de fineste, for hver ejendommeligste Afskygninger. Men i denne Kamp mellem Skuespillernes og Digterens Skikkelser, hvor Skuespillernes Ret er lige med Digterens — thi egentlig er Dramaet ikke længer Digterens alene, naar han har sluppet det ind i den nye Kunstsfære — ført Læsedramaet op i Rampens Lys —: her vil Sceneinstruktørens Voldgift ofte blive paakaldt. Og endelig, hvor denne helt overtager Digterens partes ved fremmed eller klassisk Litteratur, træder han i et Samarbejde med Skuespillerne, baseret paa samme aandelige Arbejde. Han siger til dem: „Vær saa god, mine Damer og Herrer, her er de Sceneomgivelser — de Møbler og Rekvisiter, Digteren forlanger — her er de Døre — Ind- og Udgange, han ønsker. For Kontinuitetens Skyld maa man foreløbig huske paa, at Stillingerne ved 1ste Scenes Slutning maa være saadan og saadan. Nu kan Deres Arbejde begynde. De har jo alle, ligesom jeg, i Helheden og indtil de mindste Enkeltheder studeret Digterens Værk. Jeg skal imidlertid støtte Deres Hukommelse for Stykkets Traad; jeg skal være for Dem det savnede Spejl, der i den rette Afstand — nemlig fra Publikums Plads — trofast og diskret gengiver Dem Fejl og Fortrin; jeg skal være Dem en taktfuld Kapelmester, der med sikkert Øre giver Dem Tempoerne og stemmer Instrumenterne

harmonisk sammen.“ Og saa begynder Digterens Skabninger at arbejde sig frem til Liv i Skuespillernes Skikkelser, hver med sit Krav paa Leverum — en Kamp for Tilværelsen fra alle Sider — dobbelt haard, fordi denne Tilværelse er saa flygtig som Døgnfluens, koncentreret til et Moment i en kort Aftenstund. — Saaledes var Situationen — og vil den altid være —, naar selvstændige Kunstnere behersker Scenen. Man har talt meget om Høedt som Sceneinstruktør. Naturligvis — som fremragende Skuespiller selv, omgivet af jævnbyrdige Kolleger, har han først og fremmest vidst at værdsætte det individuelle, personlige, selvstændige Arbejde. Man har sagt, at han indførte Naturlighed i Scenens Tale: han har vel i sin Instruktion, som han gjorde det i sit Spil, „hadet“ Vildskuddene af den fra Aarhundredets Begyndelse nedarvede Deklamation i Tragedien. Men naturlig Tale i den danske Komedie behøvede han næppe at lære Dr. Ryge — Mikael Wiehe — Fru Nielsen — Fru Hejberg — Fru Sødring — Phister o. s. v. For det moderne, franske Lystspils Vedkommende indførte han dets rigere, mere virkelighedstro, ydre Iscenesættelse og det hurtige Tempo, som Fremstillingen af det franske Naturel nødvendigt førte med sig. En fortrinlig Elevinstruktør og for Resten i sin uafhængige Stilling som velhavende Mand ikke saa lidt af en Amatør. — Saa ser vi senere Meiningerne, uden første Rangs Skuespillere, med fortrinligt indøvede Massevirkninger og hele det ydre Apparat i den skønneste Orden: et hertugeligt Amatørteater. Vi har derefter set to fremmede Skuespillere — en norsk, udgaaet fra Meiningerne, og en svensk — optræde som Sceneinstruktører og vække stor Opsigt: de var begge fortrinlige Elevinstruktører, hvortil deres Trupper trængte — ligesom til Opsigt.

Jeg vil her benytte Lejligheden til at slaa den ganske meningsløse Paastand ned, der har vovet sig offentligt frem herhjemme, at en udøvende Skuespiller ikke egner sig til Sceneinstruktør. Hvem skulde da egne sig dertil, naar ikke den, der saa at sige er født dertil? Det aandelige Arbejde er fælles for Skuespiller og Sceneinstruktør: den dybeste Indtrængen i Digterværkets Aand. Og hvem kan hamle op i praktisk Indsigt paa scenisk Omraade med Skuespilleren, hvis Liv fra den tidlige Morgen til den sildige Nat leves mellem Kulisser og Sætstykker? Og hvad siger Historien — Erfaringen? Var ikke Shakespeare og Molière Skuespillere og Instruktører? De var Digtere tillige — o, hellige Trefoldighed, hvilke Værker Du skabte! — Alle Udlandets store Genier paa

Skuespillets Omraade har instrueret eller instruerer deres Teater eller deres Trup. Tænk paa Schrøder og Iffland af de ældre! I Nutiden: Irwing — Rossi — Salvini — Novelli — Ristori — Duse — Sarah Bernhardt — Coquelin og mange andre. Burgteatrets berømte Skuespillere afløser hinanden periodevis som Instruktører. I München bestrider Possart Operaens og Skuespillets Scener samtidig med sine store Roller. I Berlin styrer en Skuespiller ligervis Hofskuespilhuset. Herhjemme har vi set en Række kunstinteresserede — Amatører eller Dilettanter maa de vel nærmest kaldes — paa dem alle passer ialfald mer eller mindre Faguets Ord, jeg begyndte med — slaa sig paa Teaterledelse og Sceneinstruktion. Amatøren vil selv spille alle Rollerne paa sit Dukketeater, klæde Dukkerne paa og trække i Traadene; han kan altsaa ikke bruge selvstændige Kunstnere — knap nok Brugbarheder — helst blot Elever. Nu er de endeløse Prøvers Tid: Dilettantens Liv, der gaar op i alle Bagatellerne en Rædsel for den virkelige Kunstner, der først lever og vokser i Samarbejdet med Publikum. Man møder med indtil de mindste Enkeltheder udarbejdede Scenarier: Bevægelser, Gestus, Mimik, Pavser — alt foreskrives de agerende paa Arrangementsprøven: 2 Skridt til højre — $2^1/_2$ til venstre — 4 Skridt skraat mod Baggrunden — 5 lige ned mod Lamperækken o. s. v. (Men naar nu Instruktøren har lange Ben og Skuespilleren korte, kommer der mon saa ikke Fejl i Regnestykket?) Misforstaaelsen er rimeligvis opstaaet ved Studiet af indforskrevne franske Scenarier, idet man oversaa, at disse er opskrevne af Regissøren efter den færdige Forestilling, som det endelige Resultat af Prøvernes Samarbejde mellem Forfatter og Skuespillere. Skuespillerne tager i deres Magelighed imod dette anden Mands Arbejde — denne færdige Tyggemad og lader sig saaledes lidt efter lidt glide over i Elevernes Rækker. Her ligger Faren. Skuespilkunstens Jordbund er mager nok for Tiden herhjemme: ét — siger og skriver ét — Teater, nemlig Folketeatret, ejer en virkelig brugbar Talescene; selv Dagmarteatret har mange døde Punkter i akustisk Henseende og Kasino og Nationalteatret er umulige som Talescener. Og saa kommer dertil Manglen paa virkeligt ægte Kunstinstinkt og leder Udviklingen nedad mod Elevkomedie og Dukketeater, medens der tiltrængtes med alle Midler at fremkalde og udvikle det selvstændige kunstneriske Arbejde!

Mit Raad til de teaterledende er: lad Skuespillerne selv arbejde! Ikke gennem Enkeltmands Opfattelse af de forskellige

Roller, paatvungen og paaklistret disses Ihændehavere, men gennem de forskellige Individualiteters Brydning under de forskellige Rollers Genskaben, foregaar Genfødelsen af det skrevne Drama til Scenens Liv — naturligvis under Digterens eller hans Stedfortræder Sceneinstruktørens aarvaagne Øje og ledende Haand. Lad Begynderne lære at staa og gaa — tale og synge — blive Herrer over det Stof, de skal arbejde i: deres Krop og deres Stemme. Men lad dem saa at sige fra den første Dag eller rettere Aften blive sig det kunstneriske Ansvar bevidst gennem Optræden for Publikum. Hvad der kan læres i Kunst er jo vitterligt intet uden for Haandelavets Tilegnelse — de haandværksmæssige tricks — og ingen bliver virkelig Soldat, før han har været i Ilden. Gennem aarelang Elevskole fremelskes hovedsagenlig — ikke just af Lærerne, men af Eleverne indbyrdes — alle Kunstens Unoder: Forfængelighed — Rollesyge — Jalousi o. s. v., medens Ansvarsfølelsens Alvor, der dog altid kan danne en lille Modvægt, forsvinder under denne „Legen Teater". Lad deres Uddannelse foregaa i Rampens Lys — for Publikums Øjne — selv om Publikum paa Grund af Rollens Lidenhed maaske ikke faar rigtig Øje paa dem; thi selvfølgelig begyndes der smaat. Men lad dem straks føle det selvstændige Ansvar — behandl dem aldrig som Brikker, der flyttes. Lær dem fra første Færd at høre: det er Hemmeligheden ved alt Sammenspil; saa simpelt og selvfølgeligt det lyder, saa sjældent er det at paatræffe i Praksis. Lyt efter din Medspillendes Replik! Det farver din Mimik, det forhindrer den fæstnede Form fra at stivne i Manér, giver den ved hver Gentagelse Nyhedens Interesse, idet den mindste lille Øjeblikkets Variation opfanges og bevares. Herigennem opøves det kunstneriske Arbejde og Ansvar. Hold Amatører og Dilettanter langt borte! Husk Goethes Ord: „Der wahre Künstler steht fest und sicher auf sich selbst, — sein Streben, sein Ziel ist der höchste Zweck der Kunst. Er wird sich immer noch weit von diesem Ziele finden und daher gegen die Kunst oder den Kunstbegriff notwendig allemal sehr bescheiden sein und gestehen, dass er noch wenig geleistet habe, wie vortrefflich auch sein werk sein mag und wie hoch auch sein Selbstgefühl im Verhältniss gegen die Welt steigen möchte. Dilettanten oder eigentlich Pfuscher scheinen im Gegentheil nicht nach einem Ziele zu streben — nicht vor sich hin zu sehen, sondern nur das, was neben ihnen geschieht. — — — Der Dilettantismus befördert das gleichgültige, halbe und karakterlose. — — Dilettanten können keinen guten Künstler neben sich leiden. — —

Überall wo die Kunst selbst noch kein rechtes Regulativ hat, wie in der Poesie, Gartenkunst, Schauspielkunst, richtet der Dilettantismus mehr Schaden an und wird anmassender. Der schlimmste Fall ist bei der Schauspielkunst."

Jeg vilde ønske, at jeg med dette Citat kunde give det kunstinteresserede Publikum Lyst til at læse Goethes Bemærkninger om Kunst og Dilettantisme om igen. Paa alle Kunstens Omraader trænger vor Tid til at klare sig disse Begreber.

Emil Poulsen

DE SIDSTE AARS ØKONOMISKE UDVIKLING

Man kan ofte overfor de økonomiske Bevægelsers Vekslen være fristet til at anvende den gamle Ben Akibas Ord i Uriel Acosta: Es war alles da. Man synes, at Opsving og Tilbagegang stadig afløser hinanden paa samme Maade, som de altid har gjort, at hvad vi ser idag har vi set for Aar tilbage. Det er for saa vidt sandt, som en vis Rytme i det økonomiske Liv vistnok altid vil gøre sig gældende, fordi enhver økonomisk Bevægelse bærer Spiren til en Reaktion i sig; men der er dog en stadig Udvikling tilstede, som gør, at selv om mange økonomiske Fænomener gentager sig, saa gentager de sig ikke paa samme Maade, og der kommer stadig nye Forhold til, som bevirker, at hele Bevægelsen faar en anden Karakter end den tidligere har haft.

Tidligere Erfaringer har vist, hvorledes der, efter at en Opsvingsperiode var afsluttet og afløst af en Krise eller en Stilstandstid, atter er kommet et meget hurtigt Opsving. I denne Henseende saa' Tilstanden anderledes ud, dengang Halvfjerdsernes store Opsving i Omsætning og Spekulation havde kulmineret. Den roligere Periode med Tilbageholdenhed i Henseende til vidtstrakte Spekulationer og Fastgørelser af Kapital, — en Periode, der karakteriseredes ved lav Rentefod og faldende Varepriser, — blev af usædvanlig lang Varighed. Der er selvfølgelig mange forskelligartede Aarsager, der havde Del i dette Resultat; men der er én af disse, som der er særlig Grund til at fremhæve. I Halvfjerdserne indlededes den Omvæltning, som bestaar i, at Evropa i stedse

stigende Omfang faar sin Kornforsyning fra Amerika, — en Omvæltning, der giver sig Udslag i en betydelig Nedgang i Sædpriserne, som med enkelte Svingninger har varet lige til vore Dage, og efter al Sandsynlighed vil vedvare i alt Fald et Stykke ind i det kommende Aarhundrede. Dette Forhold har haft en dobbelt Virkning. Først og fremmest den, at Landbruget i Europa har haft en vanskelig Periode at gennemgaa, og dernæst den, at Rentefoden fik en dalende Tendens, idet den saakaldte flydende Kapital stod til Disposition i et hidtil ukendt Omfang. Hvis man nemlig vil undersøge, hvori den flydende Kapital, hvis Mængde er medbestemmende ved Rentefodens Fastsættelse, bestaar, vil man finde, at den bestaar i Subsistensmidler og andre elementære Produktionsfornødenheder. At anlægge Kapital er det samme som at sætte Arbejde i Gang, og hertil behøves først og fremmest Midlerne til at ernære Arbejdsstyrken, indtil Arbejdet har givet sig Udslag i reelle Forbrugsgenstande.

Paa den anden Side var der i Firserne og en stor Del af Halvfemserne et andet Forhold, der bidrog til at fastholde Rentefodens dalende Tendens. Tilbøjeligheden til Fastgørelse af Kapitaler voksede ikke i samme Forhold som Udbudet. Man havde bag sig en Periode, i hvilken Kapitalfastgørelsen havde naaet et overordentligt Omfang, en Periode, i hvilken Europas og Amerikas store Jærnbanelinier var byggede, Dampskibsflaaderne udvidede, Telegraflinier anlagte, og i hvilken Haandværksvirksomheden med store Omkostninger og Kapitalfastgørelser var omdannet til fabriksmæssig Storindustri. Kapitalfastgørelsen stod i nøje Forbindelse med de store tekniske og naturvidenskabelige Opfindelser, og disse blev udnyttede til det yderste. Men netop derfor maatte Reaktionen i Firserne og Halvfemserne komme, fordi der ikke var Mulighed for at udnytte dem videre med Haab om et fremtidigt betydeligt Udbytte. Efter at de store Hovedbanelinier var anlagte, kunde man ganske vist vedblive at anlægge Jærnbaner, men det blev kun de sekundære Linier, hvis Udbytte var tvivlsomt, og til hvis Udførelse man derfor ikke tænkte paa at gaa, før Rentefoden var faldet saa langt, at selv et lille Udbytte kunde tænkes at dække Kapitalofferet. En stor teknisk Opfindelse var gjort, Elektricitetens Anvendelse som Drivkraft og til Belysning. Men det varede længe, inden den i Praksis fik den Betydning, at den førte til store Fastgørelser af Kapital. Grunden hertil var navnlig den, at dens Benyttelse hindredes af de store bestaaende Kapitalanlæg:

Jærnbaner, Sporvogne, Gasværker o. s. v., som tildels vilde gøres værdiløse, saa snart man i meget stor Stil skred til Benyttelse af Elektricitet.

Følgen af alle disse Forhold blev som sagt en faldende Rentefod, som fik sit kraftigste Udtryk i Halvfemsernes Midte. I den første Halvdel af Halvfemserne traadte et Moment til, som yderligere skærpede den Tendens, der allerede i Forvejen var tilstede. Den lave Rentefod i de store vest- og mellemevropæiske Lande havde naturligt ført Kapitalister til at se sig om efter en mere lønnende Anvendelse af Kapitalen udenfor deres Hjemland, og Følgen blev, at store Kapitalbeløb strømmede ud baade fra England, Tyskland og Frankrig til Rusland, Skandinavien, Østrig og i en vis Periode i stort Omfang til Sydamerika. Disse udenlandske og maaske i særlig Grad de sydamerikanske Kapitalanlæg frembragte en Reaktion, der viste sig i en stigende Rentefod og i noget højere Varepriser henimod Aaret 1890; men i dette Aar kom heri et Tilbageslag, og det kom fra Sydamerika. Den saakaldte Baringkrise aabenbarede for Almenheden den overordentlige Risiko, der var forbunden med Anlæggelsen af Kapital i sydamerikanske Værdier, og den gjorde i en Del Aar det kapitalanlæggende Publikum bange for at lade Kapitalen vandre for langt ud over Landets Grænser.

Et Par Tal vil give nogen Oplysning om Rentefodens Bevægelser fra Begyndelsen af Halvfemserne indtil de senere Aar, hvor et Omslag i nogle Retninger atter har fundet Sted. Gennemsnittet af Bank of Englands Diskonto, som i 1890 var 4,58 procent, naaede i intet af de følgende Aar nær op derimod og var i 1895 kun 2 procent. De andre evropæiske Hovedbankers Diskonto viser en lignende Bevægelse, som faar et meget skarpt Udtryk i den hamborgske Privatdiskonto, hvis Gennemsnit i 1890 var 3,74, me det i 1894 og 1895 var henholdsvis 1,84 og 1,89. Paa vort hjemlige Marked var Udviklingens Karakter nogenlunde ensartet med Udlandets. Gennemsnittet af Nationalbankens Diskonto var i 1890 3,72, i 1891 4, men i 1895 kun 3,50. Endnu tydeligere viser Rentefodens Bevægelse sig baade her og i Udlandet i Renten af de faste og varige Kapitalanbringelser, af hvilke Kurserne paa sikre og solide Obligationer giver et Billede. Gennemsnitskursen for engelske $2^{3}/_{4}$ procents Consols, som i 1890 var $96^{1}/_{8}$, steg til $110^{3}/_{4}$ i 1896 og 112 i 1897. Det tyske 3 procents Rigslaans Gennemsnitskurs steg paa samme Maade fra 85,10 i 1891 til 99,22

i 1896. Vore egne $3^1/_2$ procents Statsobligationer noteredes i 1890 $97^1/_2$, hvilket svarer til en Rentefod af $3{,}_{59}$ procent. I Aaret 1895 naaede de op i 102, men da denne høje Kurs var en Følge af specielle Aarsager, der ikke berørte Rentefodens almindelige Niveau, har det mere Interesse, at Kursen endnu i 1897 og 1898 var 100, saa at den Rente, man fik af disse Papirer, kun var nøjagtig $3^1/_2$ procent. Hvor lav denne Rente var, ses bedst ved Sammenligning med Tider, der ligger længere tilbage end 1890. De 4 procents danske Statsobligationer stod i 1878 i 89, hvilket giver en Rente af omtrent $4^1/_2$ procent. Kursen stiger i den følgende Tid, men først i 1885 bliver Gennemsnittet 100, svarende til en Rentefod af 4 procent. En lignende Bevægelse viser sig i Kurserne paa Kreditforeningspapirer.

Til at maale den samtidige Bevægelse i Varepriserne har man forskellige Metoder, deriblandt de af det engelske Ugeblad Economist offenliggjorte Indextal. Det er en Samling af Priserne paa 22 Varer, hvis Pris for Perioden 1845—50 sættes til 100 for hver, altsaa tilsammen 2200. For hvert af de følgende Tidspunkter ansættes de i Forhold dertil, saa at et Indextal paa over 2200 betegner en Prisstigning i Forhold til Perioden 1845—50, et Tal under 2200 en Prisnedgang. Alle saadanne Forsøg paa at finde en Gennemsnitspris for alle Varer lider naturligvis af visse Mangler. Blandt dem, der karakteriserer den her valgte, er bl. a. den, at der tillægges hver Artikel lige stor Vægt i Henseende til Slutresultatet uden Hensyn til den Mængde, hvormed de deltager i Verdensomsætningen, ligesom der ogsaa kan rettes Indvendinger mod Valget af Varer. Men de andre Metoder, man har forsøgt, har ogsaa lidt af visse Mangler, og det har i Reglen vist sig, at hvor det gælder om i større Træk at fastslaa Bevægelsen for længere Perioder, har de forskellige Fremgangsmaader givet samstemmende Resultater.

Naar vi holder os til Indextallene, viser det sig, at den opadgaaende Prisbevægelse i Halvfjerserne kulminerede i Aaret 1876, der sluttede med et Indextal af 2723. Derefter følger en — dog ikke helt regelmæssig — nedadgaaende Bevægelse, indtil Bunden foreløbig naas i 1885 med Tallet 2023. Der følger i Firsernes Slutning en lille Opgang, saa at man i 1889 er oppe paa 2236; men den paafølgende Nedgang, der forøvrigt lige saa lidt som den tidligere Bevægelse er helt regelmæssig, fortsætter sig ud over Aartiets Midte, saa at det laveste Tal først er naaet i 1898, der ender

med et Indextal af 1918, men hvor man iøvrigt i Aarets Løb var saa langt nede som til Tallet 1885 (i April).

I de to sidste Aar har Billedet vendt sig. Baade paa det store Verdensmarked og i særlig Grad herhjemme er Knapheden paa Kapital følelig, og Rentefoden og Gennemsnittet af Varepriserne er steget; for de sidstes Vedkommende ganske vist ikke saaledes, at vi paa langt nær har naaet Niveauet fra den store Stigningsperiode i Halvfjerdserne, men saaledes at Gennemsnitspriserne fra det overmaade lave Standpunkt, hvortil de var kommet ned, er gaaet op i Højde med Forholdene fra Tiden omkring 1890.

Bank of Englands Gennemsnitsdiskonto er i Tiden fra 1895 til 1899 steget fra 2 til 3,76 procent, den hamborgske Privatdiskonto i samme Tid fra 1,89 til 4,15. og herhjemme var Gennemsnittet af Nationalbankens Diskonto i 1899 5,41, medens Gennemsnittet for 1900 endda vil blive noget højere. Kursen paa engelske Konsols er gaaet ned til mellem 98 og 99 og paa tysk Rigslaan til c. 88. For danske 3½ procents Statsobligationer er Kursen i Efteraaret 1900 omkring 90, hvilket giver en Rente af 3,89 procent imod 3½ for 2 Aar siden. Men langt mere iøjnefaldende er Kursnedgangen for Kreditforeningsobligationer — en naturlig Følge af, at der af disse Papirer, i Modsætning til Statsobligationer, er stadigt nyt Udbud paa det danske Marked. Ogsaa af Kreditforeningspapirer havde man i Halvfemsernes Midte og noget derudover en Rente, der ikke var synderlig over 3½ procent, idet f. Eks. Kursen for den aabne 3½ procents Serie af Østifternes Kreditforening i 1895 gennemsnitlig var 98⅔. I Efteraaret 1900 er Kursen sunket til omkring 81, hvilket svarer til en effektiv Rente af 4⅓ procent.

Hvad Vavepriserne angaar, var Bevægelsen i Indextallet i hele Aaret 1899 stærkt opadgaaende, og Aaret slutter med Tallet 2145. Opgangen fortsættes med stor Voldsomhed i de første Maaneder af 1900, saa at Tallet i April og Maj er 2240, og efter en lille Nedgang i Løbet af Sommeren, blev Efteraarets Resultat det samme som Foraarets. Naar man undersøger, hvilke Varer det var, som i Aarene 1899 og 1900 ramtes af en Prisstigning, maa der lægges Vægt paa, at Kornsorterne ikke var blandt disse. Prisen paa Hvede og en Del andre Kornsorter var i disse Aar ikke særlig høj, og den var endda en Del lavere end den havde været paa forskellige Tidspunkter siden 1890. Derimod indtraadte der for andre af Landbrugets Produkter saasom Kød og Flæsk en Prisstigning i

Efteraaret 1900. For nogle af de Varer, hvis Pris steg, kunde der nævnes særlige Aarsager, f. Eks. Bomuld, hvis Prisstigning stod i Forbindelse med en særlig uheldig amerikansk Bomuldshøst. Iøvrigt var de Varer, hvis Pris steg stærkt, saadanne, efter hvilke der bliver en stigende Efterspørgsel, naar den industrielle Produktion tager Fart, naar Jærnbaneanlæg, Dampskibsbygning, Bjærgværksdrift og Byggevirksomhed florerer. Det var Varer som Mursten, Cement, Jærn, Staal, andre Metaller og Kul. Prisen paa en Vare som Uld steg stærkt, men en Reaktion indtraadte allerede omkring Midten af 1900, og ret tidlig kom den ogsaa for adskillige Byggematerialers Vedkommende. Sent paa Efteraaret kom der ogsaa Tilbagegang i Jærnpriserne, medens andre Varer og deriblandt Stenkul bevarede det usædvanlig høje Standpunkt længere.

Opgangen i Priser og Forhøjelsen af Renten er ikke to isolerede Fænomener, der staar ved Siden af hinanden uden Forbindelse. Man kan ganske vist ikke følge deres Sammenhæng paa den Maade, at Renten netop stiger eller falder i den samme Maaned eller paa den samme Aarstid, hvor visse Varer gaar op eller ned i Pris. Men der har dog været en nøje Sammenhæng mellem Priser og Rentefod: de har paavirket hinanden, og deres Bevægelse har haft en fælles Aarsag. En stærk og nogenlunde varig Prisforhøjelse i en stor Gruppe af Verdensmarkedets vigtigste Varer, kræver en forøget Benyttelse af Omsætningsmidler, og denne vil i vore Dage, hvor Kreditomsætningen tager en saa overordentlig stor Plads ved Siden af Metalomsætningen, kræve en Anspændelse af Bankers og andre Kreditinstitutioners Virksomhed, der iallfald ikke vil kunne undgaa midlertidig at berøre Diskontoens Højde. Men dette er kun det ydre Udtryk for noget dybere liggende. De høje Priser er i dette Tilfælde Resultatet af, at de faste Anlæg af Kapital har skabt et i Forhold til Produktionsmuligheden stærkt stigende Forbrug af Raaprodukter, og de er derfor et Udtryk for den Vækst af den faste Kapital i Forhold til Forraadet af flydende, disponibel Kapital, for hvilken den stigende Rentefod er et andet Udtryk. Derfor er disse to gaaet Haand i Haand med hinanden.

Naar der spørges om de dybere liggende Aarsager til det ret ennemgribende Omslag siden Aarhundredets Midte, er der Anledning til at se paa, hvorvidt den Forandring, der er foregaaet i Guldproduktionen, kan antages at have spillet nogen Rolle. Jeg

har i en tidligere Artikel i Tilskueren (1894 Side 31) meddelt en Oversigt over den aarlige Guldproduktion, bvoraf det fremgaar, at den fra 1873 til 1892 kun voksede fra 145,000 til 197,000 Kilogram. Siden den Tid er der som bekendt sket en mærkelig Forandring, bl. a. fremkaldt af den vestaustralske og sydafrikanske Guldproduktion. En Oversigt over de senere Aars Produktion viser følgende stærke Tilvækst:

1893	237,000	Kilogram	1897	358,000	Kilogram
1894	272,000	—	1898	432,000	—
1895	299,000	—	1899 c.	470,000	—
1896	305,000	—			

I Aaret 1900 er Produktionen formodentlig noget mindre paa Grund af Stansningen i de sydafrikanske Miner. — Hvis man vil forstaa Forholdet mellem Produktionsforøgelsen og de tidligere nævnte Forandringer i det almindelige Prisniveau, maa man fastholde, at det paa den ene Side ikke kan fastslaas, at en Forøgelse af Guldmængden ikke har nogen som helst Indflydelse paa Produktion og Priser, men at det paa den anden Side heller ikke gaar an at tilskrive enhver Forandring i Guldproduktionen en saa at sige mekanisk Virkning paa disse Forhold.

Enhver Forøgelse af Guldmængden virker gennem en Mængde Mellemled, og dens Virkning er i højeste Grad afhængig af den Maade, hvorpaa den foregaar, og de Forhold, hvorunder den kommer til at virke. Guldopdagelserne i Aarhundredets Midte virkede stærkt stimulerende paa Priser og Produktion, fordi de oversøiske Guldopdagere straks brugte det fundne Guld til en stor Forbrugsforøgelse, der satte den europæiske Industri i en livlig Bevægelse. Anderledes gik det, da Produktionen i Halvfemserne begyndte at stige. Forøgelsen formaaede ikke at overvinde Modstanden mod Spekulation og Kapitalfastgørelse. De Kapitalister, der disponerede over Guldet, benyttede det ikke til Varekøb, men lod det ophobe sig i Bankerne, hvis Beholdninger voksede enormt. Fra 1890 til 1895 steg Bank of Englands Metalbeholdning fra 22 til 42 Millioner Pund Sterling, den tyske Reichsbanks fra 801 til 1012 Millioner Mark og Banque de Frances fra 2590 til 3390 Millioner Francs, og samtidig sank Priserne og Rentefoden som foran vist. Først da andre Aarsager kom til at bryde Modstanden mod Spekulation og Kapitalanlæg, kom Guldet ud i Cirkulationen. Samtidig steg Brugen af Banksedler og andre Kreditomsætningspapirer meget

stærkt, og efterhaanden steg Vareprinserne samtidig med at Rentefoden gik i Vejret.

Blandt de andre Aarsager, som har bragt Stimulation i Produktion og Priser, kan de politiske Forhold nævnes. De sidste 6 Aar af det nittende Aarhundrede har været usædvanlig rige paa krigerske Forviklinger. Efter Krigen imellem Kina og Japan, kom Kampene mellem Grækenland og Tyrkiet, mellem Spanien og Amerika, mellem England og Transvaal og tilsidst Europas, Amerikas og Japans Aktion i Kina. Det er jo utvivlsomt, at disse Krige medfører et stærkt forøget Forbrug af Kul og Jærn og mange andre Produktionsfornødenheder, og at de gennem de stærkt forøgede Statsudgifter og Anspændelsen af Statens Kredit lægger direkte Beslag paa Kapitalmarkedet, men de er dog kun et Moment blandt flere, og dette bliver bl. a. klart derved, at Bevægelsen i Priser og Rentefod havde givet sig tydelige Udslag adskillig Tid før den for Europa kostbareste Krig — den transvaalske — brød ud. Der kræves derfor til Forstaaelse af de senere Aars Begivenheder en Forklaring af, hvad der bortset fra de politiske og militære Forhold bidrog til at stimulere den industrielle og merkantile Kapitalfastgørelse saa stærkt, at Priserne og navnlig den almindelige Rentefod paavirkedes i et saa betydeligt Omfang.

Hovedforklaringen er den, at de seneste Aars Begivenheder er en nødvendig og naturlig Reaktion mod det lave Standpunkt, hvortil Rentefoden var naaet. Man havde saa at sige naaet Bunden, idet de billige Betingelser, hvorpaa Kapitalen stilledes til Raadighed, den lave Rente, man opnaaede ved at holde sig til de almindelige Kapitalanbringelser — Statspapirer o. l. — overvandt den Modstand, der havde hersket imod fastere og mere risikable Kapitalanlæg. Naar Anlæg af sekundære Banelinier og Kapitalfastgørelser i elektriske Anlæg tidligere var gaaet trevent, fordi man ikke dristede sig til at tage fat paa dem, saalænge Kapitalen ikke var bleven overordentlig billig, saa var nu denne Betingelse indtraadt, og der kommer nu et Tidspunkt, hvor Sekundærbaner bliver byggede efter en meget stor Maalestok, og de elektriske Anlæg — særlig i Tyskland, men ogsaa andre Steder — tog en Fart, hvis Mulighed man for faa Aar siden ikke havde tænkt sig. Havde det kapitalanlæggende Publikum hidtil valgt at sætte Pengene i Sparekassen eller anlægge dem i sikre Papirer, saa frembragte efterhaanden den stadig lavere Rente, som slige Anlæggelser gav,

Tilbøjelighed til at gaa ind paa Aktietegninger, og der blev skabt en Mulighed for en ny Gründerperiode. Eksempelvis kan nævnes, at medens den Kapital, der anlagdes i nystiftede Aktieselskabers Aktier i Tyskland, i en Række Aar — fra 1891 til 1894 — stadig var under 100 Millioner Mark, steg den allerede i 1895 til 250 Millioner, men naaede i 1899 544 Millioner, et Beløb, der ikke havde været naaet siden den forrige store Gründerperiodes sidste Aar 1873.

Endelig skete der det, at Hjemlandets lave Rentefod bragte Kapitalisterne til at overvinde den Frygt for Kapitalens Udvandring, som havde hersket siden Baringkrisen. Engelsk, tysk og fransk Kapital støttede Foretagender af store Dimensioner udenfor Landenes Grænser. De Kapitaler, som f. Eks. Rusland trak til sig baade til Statsformaal, til Forøgelse af sin Guldbeholdning og til private industrielle Foretagender, var overordentlig store. Alene den sibiriske Jærnbane slugte store Summer. Ogsaa de skandinaviske Lande fik deres Andel af den storevropæiske Kapital, og man var ikke længer bange for at lade Kapitalen drage over Vandet. Hvad der end kan siges om de afrikanske Guldfunds direkte Virkning, kom der ialtfald nu et Tidspunkt, hvor de fik en indirekte Indflydelse, idet store evropæiske Kapitaler — og ikke alene engelske, men franske og navnlig tyske — blev anbragt i Afrika i Jærnbaner, Minedrift og andre Foretagender. Den livlige Kommunikation, som skabtes af disse Forhold, og som senere yderligere udvikledes ved de politiske Begivenheder, frembragte en stor Konjunktur i Fragtfarten og gav derigennem Anledning til store Kapitalers Anvendelse i Skibsbyggeriet. Med det industrielle Opsving fulgte nu som altid en Forøgelse af det personlige Forbrug, hvorunder det tildels ogsaa kan henregnes, at der kom en kraftig Vækst i Byggevirksomheden og i de Industrier, der danner Grundlaget for den.

Som foran vist, har Rentefodens Bevægelse i Danmark afspejlet den Bevægelse, som i Halvfemserne har fundet Sted i de store Kulturlande. Men for en Del af Bevægelsens Vedkommende maa dette ikke opfattes som et Spejlbillede i den Forstand, at det samme, som skete i Udlandet, ogsaa foregik herhjemme, men snarere saaledes, at det var Udlandets Forhold, der blev den direkte Aarsag til Udviklingen i Danmark. Den lave Rentefod i Slutningen af Firserne og en stor Del af Halvfemserne var i en væsentlig Grad en Følge af, at udenlandsk Kapital blev stillet til

vor Raadighed. Det skete navnlig i den Form, at danske Værdipapirer blev optagne paa Verdensmarkedet, og senere hen ogsaa derigennem, at danske Beholdninger af udenlandske Papirer blev solgt til Udlandet. Inddragningen af udenlandsk Kapital blev fremmet ved Optagelse af Statslaan og ved Konverteringerne, idet i begge Tilfælde de nye Obligationer i Henseende til Form, Tekst, Kuponsbetaling o. s. v. er indrettede saaledes, at de passer for Udlandets Behov.

Med Hensyn til de Beløb, som Danmark paa denne Maade er kommen til at skylde til Udlandet, er der tidligere foretaget nogle Undersøgelser af Professor Falbe Hansen, og disse er for den sidste Tids Vedkommende fortsat efter samme System af den parlamentariske Skattekommission. De Tal, man ved disse Undersøgelser er naaet til, kan af forskellige Grunde ikke gøre Fordring paa absolut Nøjagtighed, men de giver tilsammen et godt Billede af Bevægelsens Karakter. — Efter de nævnte Undersøgelser udgjorde

	1872	1891	1899
Udenlandske Værdipapirer i dansk Eje . .	161 Mill. Kr.	114 Mill. Kr.	92 Mill. Kr.
Danske Værdipapirer i udenlandsk Eje . . .	30 — —	106 — —	305 — —
Altsaa vort Tilgodehavende i Udlandet	131 Mill. Kr.	8 Mill. Kr.	÷ 213 Mill. Kr.

saa at Forøgelsen af vor Gæld i Tiaarets Løb er omkring 220 Millioner Kroner. — Et Par Hundrede Millioner er ganske vist i Forhold til vor Nationalformue og Landets produktive Evne ingenlunde noget overvældende stort Beløb, men Tallet viser dog, at Forholdene har forandret sig væsentligt siden den Tid, da vi var Udlandets Kreditorer.

Naar man vil undersøge, hvorvidt denne Indkaldelse af fremmed Kapital har været heldig og nødvendig, er der Anledning til at erindre det Kapitalforbrug, som fra Midten af Firserne har fundet Sted fra Statens Side saavel til militære som til civile Øjemed. Det er især Anlæget og Monteringen af Københavns Befæstning og Bygningen af Statsbaner og af Privatbaner med Statshjælp, der her kommer i Betragtning. Alene den i Statsbanerne anlagte Kapital er fra Aaret 1886 til 1900 vokset fra 146 Millioner til 230 Millioner. Det er da intet Under, at til Trods for en

stadig og stærk Stigning i de indirekte Afgifter er i samme Tidsrum Statens Kassebeholdning gaaet ned fra 62 til 20 Millioner samtidig med at Statsgælden er vokset fra 195 til omtrent 220 Millioner.

Disse Kapitaludlæg fra Statens Side vilde næppe kunne have fundet Sted uden Forstyrrelse af den borgerlige produktive Virksomhed, naar ikke i hvert Fald en Del af Kapitalen var blevet laant fra Udlandet, og i det hele og store har det derfor været rigtigt, at man ikke veg tilbage for at optage fremmed Kapital. Navnlig vilde utvivlsomt Landbruget have haft Vanskeligheder ved at skaffe den Kapital, som under de daværende Forhold var nødvendig for det. Det kan nemlig ikke nægtes, at de i Begyndelsen af Artiklen nævnte Forhold paa Landbrugets Omraade, som i den store Verden bidrog til at skabe Rigdom paa flydende Kapital, for et gammelt Land, hvis Hovederhverv var Landbrug, og hvis Hovedudførselsgenstande var Landbrugets Produkter, frembragte særlig vanskelige Forhold, som forøgedes ved de Foranstaltninger fra vore Naboers Side, der vanskeliggjorde vor Udførsel baade af Korn, Mel og Kreaturer. Man maatte for at bjærge sig gaa over til en langt intensivere Drift, og denne Intensitet i Driften var i første Omgang lig med et stort Forbrug af Kapital. Og hele den nye Maade, Landbruget kom til at arbejde paa, betød ogsaa i Længden en større Baandlæggelse af Kapital. Naar man i Stedet for at udføre Korn og andre raa Produkter maa indføre Korn og Foderstoffer og udføre de forædlede Produkter, saa at den samme Overskudsudførsel som tidligere nu kræver en stærkt forøget Ind- og Udførsel og en i meget høj Grad forøget Kvægbesætning med tilhørende Bygninger, Slagterier og Mejerier, er det klart, at Landbruget under de nye Forhold til Stadighed behøver mere Kapital end tidligere.

Den Hjælp, der fra Udlandet er ydet vort Kapitalmarked, har altsaa først og fremmest haft den Betydning, at den har hjulpet vort Landbrug ud over en af de vanskeligste Perioder, det i lang Tid har haft at gennemgaa, og heri ligger det bedste Varsel for de Forestillinger, man nødvendigvis maa gøre sig med Hensyn til Fremtidens Udvikling. Naar man i stort Omfang har laant i Udlandet, vil Hovedspørgsmaalet angaaende de fremtidige Følger af denne Laanen jo være det, hvorvidt de Virksomheder, hvortil den laante Kapital er anvendt, i Fremtiden vil give et saadant Udbytte, at man dermed kan forrente og tilbagebetale Laanene. Det

er da utvivlsomt i denne Henseende et Plus, at en betydelig Del af Kapitalen har været anvendt til at bevare Landbrugets Ydeevne.

En anden Side af Sagen er den, at det jo altid er vanskeligt at trække den rette Grænse, og at der derfor kom en Tid, da man stolede for stærkt paa, hvad man kunde udrette, naar man havde Adgang til det udenlandske Kapitalmarked. Resultatet af vor Forbindelse med Udlandet blev den, at vort Kapitalmarked fulgte Udlandets Bevægelser, og Rentefoden faldt; men som naturligt var, fulgte vi ogsaa med, da Reaktionen indtraadte. Den lave Rentefod bragte en tilsvarende Virkning her som andetsteds, Tilbøjeligheden til Kapitalfastgørelse stimuleredes, og Tilbageslaget blev stærkere, fordi man i saa høj Grad havde stolet paa den udenlandske Kapital, og Adgangen til denne blev vanskeligere og vanskeligere — i hvert Fald blev den Rente, man maatte betale for den, højere — og Forrentningen og Amortisationen begyndte at tynge paa vort Kapitalmarked.

I hvor høj Grad de sidste Aars Udvikling ogsaa herhjemme lagde Beslag paa Kreditinstitutionerne og deres Virkemidler fremgaar af følgende Tal, der angiver Summen af de 4 københavnske Hovedbankers Udlaan (Veksler, Laan, Kassekredit o. s. v.). Beløbet var

i	Aaret	1890	c.	113	Millioner	Kroner
-	—	1895	c.	142	—	—
-	—	1900	c.	242	—	—

Medens der altsaa i de første 5 Aar er en Stigning af knap 30 Millioner, er Tilvæksten i de sidste 5 Aar omtrent 100 Millioner.

Kapitalfastgørelsen har foruden det, der vedrører Landbruget og dets Hjælpevirksomheder, navnlig fundet Sted i Form af en stærk Udvidelse af Dampskibsflaaden, Oprettelse af industrielle Aktieselskaber og en stærkt forceret Byggevirksomhed baade i København og andre Byer. I Forbindelse med den sidste staar Udviklingen af Teglværker og Cementfabriker.

Den samlede Kapital (Aktier og Partialobligationer) i alle danske Aktieselskaber var (ifølge Th. Green: Fonds og Aktier)

1891	282	Millioner	Kroner
1896	358	—	—
1899	493	—	—

Man har draget i Tvivl, at de mange Aktieselskaber har haft

synderlig Betydning for Kapitalknapheden, idet man særlig har henvist til, at det for en stor Del er allerede bestaaende Virksomheder, der er gaaet over til Aktieselskaber, saa at det hele i Grunden kun er en Formforandring. Denne Betragtning holder dog ikke Stik. For det første er det kun en Del af den nye Aktiekapital, hvorom dette gælder. I mange Tilfælde kan det paavises, at nye Selskabers Oprettelse og ældres Udvidelse falder sammen med ganske nye Kapitalanlæg; dette gælder f. Eks. om Dampskibsselskaberne, hvis Flaade i de senere Aar er blevet saa overordentlig stærkt forøget. Og selv i de Tilfælde, hvor et Aktieselskab tilsyneladende blot har overtaget en bestaaende Forretning, betød denne Overtagelse ofte samtidig en Udvidelse af Virksomheden, der begyndte med en betydelig Udvidelse af de faste Anlæg. Paa Kapitalmarkedet har disse Anlæg virket langt ud over Stiftelsen, og i et større Omfang, end Tallene for Aktiekapitalen tyder paa, fordi saa mange af Selskaberne er startede med for lille Driftskapital og derfor vedblivende maa søge Bankers og Bankierers Støtte i betydeligt Omfang.

Ogsaa den forcerede Byggevirksomheds Betydning har man søgt at reducere, men med Urette. Naar Bankernes Udlaansvirksomhed er steget saaledes, som det i det foregaaende er vist, skyldes det i ikke ringe Omfang Laan til Byggeforetagender, og naar Kreditforeningernes Udlaan i 5 Aar er vokset med omtrent 200 Millioner Kroner, er ganske vist en Del gaaet til Landbruget; men en overordentlig stor Del er ogsaa gaaet til Byernes Byggeforetagender. Paa Østifternes Kreditforenings Repræsentantmøde i Oktober 1900 oplystes det, at i Foreningens sidste Regnskabsaar var 83 procent af Laanesummen gaaet til København. Og i Forbindelse med Byggevirksomheden staar den deraf fremkaldte Industri, Udvidelsen af Teglværkers og Cementfabrikers Virksomhed, som nu lider under Tilbagegangen i Priserne paa deres Produkter.

Det har derfor ikke været med Urette, at man har advaret imod at gaa for vidt paa denne Bane, og dette saa meget mere, som en stor Del af denne Byggevirksomhed, foretagen med Kapitaler, der er laant fra Udlandet, ikke giver Midlerne til Tilbagebetaling af de laante Beløb, idet den ikke producerer nye Værdier, som kan benyttes dertil. Man maa selvfølgelig altid opføre de Bygninger, som er nødvendige for at huse den voksende Befolkning eller for at rumme de nyopstaaede produktive Foretagender

(Fabriksbygninger o. desl.); men der er en anden Art af Byggeforetagender, som falder ind under Begrebet Luksus, og som derfor kun maa foretages, naar man virkelig har Raad dertil. Foretages de uden at denne Betingelse er tilstede, medfører de desuden den sociale Fare, at den nødtvungne Stansning, der tidligere eller senere maa komme, frembringer Arbejdsløshed blandt den talrige Arbejderskare, som de har samlet i Byerne.

Heldigvis gælder det jo — foruden om Landbruget — tillige om en hel Del af den senere Tids Foretagender, at de er virkelig produktive, d. v. s. at de har Mulighed for at skaffe Landet et Udbytte, der foruden at forrente og amortisere Gælden endda kan give et Overskud. Dette er f. Eks. Tilfældet med Forøgelsen af Dampskibsflaaden, idet jo ikke alene de nærmest forløbne Aar har udvist gode Konjunkturer for Fragtfarten, men dette ogsaa har Udsigt til at fortsættes nogle Aar endnu. Og heldigvis har Forholdene tvunget os til i nogen Grad at stanse paa dette Omraade, thi ogsaa her kan man let gaa for vidt. Selve de store Konjunkturer bærer i sig Spiren til et Omslag, fordi de høje Fragter overalt i Verden opfordrer til at forcere Skibsbyggeriet, indtil den herved frembragte Konkurrence atter for en Tid bringer Fragterne ned. Men endnu er som sagt Udsigterne for vor Skibsfart gunstige, og det er særlig heldigt, at en saa stor Del af Flaadeforøgelsen — i Modsætning til, hvad der nogle Gange har været Tilfældet — bestaar af gode og moderne indrettede Skibe.

Aaret 1900 danner i det hele herhjemme forsaavidt et Vendepunkt, som der har været en Stansning i Startningen af nye Foretagender, og den Kapital, der har været udkrævet, mere er gaaet til den nødvendige Fortsættelse af tidligere paabegyndte. I en Del af Aaret har man foruden af de Kapitalkrav, der i denne Anledning stilledes, været tynget af et Par særlige Forhold fra Aaret 1899, nemlig Lockouten, som, selv om det iøvrigt kan være vanskeligt at overse alle dens Virkninger, i hvert Fald nødvendiggjorde et betydeligt Forbrug af opsparet Kapital, og Høsten i 1899, der paa Grund af Tørken var saa fattig særlig paa Hø, at den nødvendiggjorde en meget stor Indførsel af Foderstoffer i den nærmest følgende Tid. I Modsætning hertil synes jo heldigvis den rige Høst i 1900 at aabne bedre Udsigter for det kommende Aar.

I det hele maa Haabet for Fremtiden bygges paa, at man ved nøgternt og solidt Arbejde vedbliver at udnytte Landets

naturlige Hjælpekilder og med fornuftig Sparsommelighed anvender den Kapital, der er stillet til Raadighed. Den Fordel har man jo ialtfald haft af, at man netop i denne Periode er tyet til Udlandets Kapitalmarked, at man har faaet Kapitalen paa særdeles billige Vilkaar. Det er muligt, at vi i den nærmeste Fremtid ikke vil kunne undvære yderligere udenlandske Kapitaler; men overfor stadige Opfordringer til — ved mere eller mindre kunstige Midler — vedblivende at skaffe store fremmede Kapitalbeløb ind i Landet under de dyrere Betingelser, paa hvilke de nu kan faas, maa det alvorlig overvejes, om man kan være sikker paa, at saadanne Kapitaler anvendes paa en virkelig produktiv Maade.

November 1900.

E. Meyer.

VENSTREMINISTERIUM

Ved Aarhundredskiftet staar vort Land ved et politisk Vendepunkt. En politisk Situation, saa tilspidset som den, der behersker, eller maaske, rettere sagt, forkuer vore Dages offentlige Liv, er en Sjældenhed i et Lands Historie. Øjeblikkets politiske Tilstand er ligesom trukket sammen til en præcis, eenstemmig Fordring: Venstreministerium. Det er den Spids, hvori alle Hovedlinierne i vort politiske Liv fra den sidste Menneskealder løber ud. Man kan opfatte denne Periodes Politik som en Forfatningskamp eller som en social Udviklingsproces, eller som en omfattende Bevægelse af ideolog Natur — Linien kommer til samme Punkt. Endog om man sætter Lovgivningsarbejdet som Formaalet, bliver Resultatet det samme. Alle de større Lovgivningsarbejder ligger og raadner op, det ene efter det andet, fordi Højreregeringerne hverken har Interesse eller politisk Kredit nok til at turde binde an med dem. Hvor ærgerligt er det ikke for en Dansk at iagttage den Fart, der er kommen i Lovgivningsarbejdet i Norge, efter at det første Venstreministerium er blevet dannet. Skolevæsenet, Retsplejen, Strafferetten, for blot at nævne et Par af de Omraader, hvor et Lands Kulturudvikling bedst maales, er blevet reformeret, og en frisk Strøm af foryngget Energi og Stemning gyder sig gennem disse store Opgaver. I Danmark naar vi ikke videre end til at lave Foreninger og holde Møder til Drøftelse af slige Æmner.

Den politiske Tilstand i Danmark er nu bleven til en saadan offentlig Skam for hele Nationen, at alle blues derved og generer sig ved at tale derom. Anstændige danske Mænd skammer sig for hver-

andre over at opleve saa pinlige og stødende Tilstande, og Skamfølelsen har naaet den Grad, at man, naar man kommer sammen, underforstaar de politiske Begivenheder som en Ydmygelse, man oplever i Fællesskab, men gør bedst i ikke at tale om, for ikke at ødelægge Stemningen. Enhver ved, hvad der er sket, enhver har modtaget sit pinlige Indtryk, men man lader, som om intet var passeret, ser til den anden Side og skynder sig at tale om noget andet. Vort offentlige Liv har i adskillig Tid været behersket af den Stemning, der føles i en Selskabssal, naar En gør en grov Skandale.

Foruden Skammen er der endnu en Følelse, der i lange Tider har lammet det politiske Mæle i Danmark. Det er Følelsen af, at det er et fuldstændigt ørkesløst Ordspild at drøfte vore politiske Tildragelser. For at Politik skal kunne interessere, maa der i Begivenhederne være en Logik, der ud fra visse Forudsætninger fører til visse Virkninger. Naar et Ministerium forelægger et Lovforslag og erklærer Forslaget for sit Program, maa det være givet, at hvis Lovforslaget forkastes og Ministeriet altsaa mister sin Udrustning, saa ligger det der og har bibragt sit Parti et Nederlag. Selv naar en aldeles bestemt politisk Stemning og Vilje behersker hele Folketinget og Halvdelen af Landstinget, Byerne og Landet, de forskelligste Kredse og Erhverv, er dette jo en ligegyldig Sag, saa længe der ikke er en offentlig Moral, i Kraft af hvilken man kun kan drage een Slutning deraf. Naar Præmisser og Konklusion ikke staar i et vist, for almindelige dødelige bekendt Forhold til hinanden, eller de afgørende Præmisser er Stemninger og Intriger i en lille Hofklike, som kun de, der tilhører denne Klike eller har „Forbindelser“ i den, kan vide noget om, saa bliver politisk Drøftelse til Kaffesladder og Værtshus-Passiar, et Stof for Rygtesmede, Vindmagere og Paréholdere.

Det er derfor besynderligt at høre forskellige samtidige tage Ordet for, at nu skal Trommen røres kraftigere end nogen Sinde før — ja endog Dansen gaa. Hvad er der at tage fat i og bruge Kræfterne til ud over den Ageren, der kan være en Træning af Evnerne til senere Tider? For at der kan føres aktiv Venstrepolitik, maa der være en Højrepolitik. Provisoriet, det var Politik, og det kunde mødes med Politik, Afsløringspolitiken, Bestræbelsen for at trække dets Linier op og gøre det aabenlyst, at Forfatningen var kuldkastet. Forliget var ogsaa Politik, det kunde brændemærkes, og selv om det ikke kunde hindres, kunde

Spidsen brækkes af det, saa at dets Virkning sløvedes og den Linie, det vilde drage, udslettedes. I den Reedtz-Thottske Skattepolitik laa der ogsaa en politisk Tanke skjult, som det gjaldt om at bringe op i Dagens Lys, nævne dens Trylleord og dermed gøre den ufarlig og moden til Fald. Men da Baron Reedtz-Thott faldt, havde Højrepolitiken foreløbig ikke flere Muligheder. Saa var det, at man tog sin Tilflugt til den politiske Teater-Garderobe og opstillede en Dekoration, hvorpaa der var malet: Dette skal være Højrepolitik. Hvis ikke Højre er bukket under for en politisk Forvildelse, kan Partiet ikke gøre sig skyldig i den komiske Misforstaaelse, at det skulde være ægte og regulær Højrepolitik, at bevare Regeringen. Det vilde i hvert Fald vistnok lysne lidt i vore Højremænds Tanke, hvis den Situation skulde komme, at Venstre, efter at have lidt en Række Nederlag som Regeringsparti og selv tilstaaet sin Nød, dog beholdt Regeringen for at bevare Magten. Men det er en af de Fataliteter, der knytter sig til vore politiske Tilstande, at intet af Partierne faar Lejlighed til at gøre Prøve paa deres Politiks Rigtighed ved at se den fra den anden Side. Højrepartiet har kun Regeringsbænkens Indsigt i, hvad Politik er, Venstre kun den politiske Erfaring, Oppositionsstillingen giver. Hvor Stillingen stadig skifter mellem Partierne, bruger man den ikke længere end til det Punkt, hvortil man kan risikere, at ogsaa Modpartiet gaar.

Højre har selv tilstaaet, at det ingen anden Opgave har end at bevare Magten. Det kaldes ogsaa, at Regeringen vil indskrænke sig til at administrere. Enten det har fundet sit Udtryk deri, at man har beordret Ministeriernes Kontorpersonale til at besætte Taburetterne eller man har taget Partiets deklarerede Stræbere til Bænkevarmere, Ideen er den samme. Man skal have nogle til at holde Taburetterne varme for Højre, — de, der er villige, mælde sig! Der har været Øjeblikke, hvor ingen var villig, men det gjorde ikke noget. Naar det kun gælder om at beholde Pladsen, er det nok at markere, at Sædet er optaget.

Venstres Opgave burde da ligge i den nødtvungne Proklamation af, at der i Øjeblikket intet politisk Liv er i Danmark, men kun et parlamentarisk Tableau, i hvilket Venstre ikke vil optræde frivilligt. Naar et Par af Venstres første Mænd har trukket sig tilbage til deres Telte, er Forklaringen vistnok ogsaa den, at disse Mænd føler det under deres Værdighed at agere med i den Slags „Politik“. Hørup har nedlagt sin Pen. Denne Ironi, hvis Latter-

mildhed og Lunhed alt var forbi, og hvis Kulde i de senere Aar var sunket Grad efter Grad, er til sidst stivnet i en saadan Iskulde. at ogsaa Spottens Ord er døde og kun den tavse Foragt blevet tilbage. Christoffer Hage, der sad tilbage paa Rigsdagen som en Vestatjener, der holdt Liv i den parlamentariske Veltalenheds svage Lue, er blevet tavsere Aar efter Aar. Under den sidste Finanslovsforhandling tog han slet ikke Ordet, og denne Tavshed virkede som en tydelig Demonstration.

Det var en Gang — i Sammensmeltningens Blomstringstid — blevet Skik paa visse Steder, at haane „Ordet“ som tomt Bulder. Nu er Ordet forstummet. Vort offentlige Liv har mistet sin fordum saa rige og smukke Form, og naar det engang igen faar et Indhold, er Formen, hvori dette Indhold skulde støbes, tabt. Man maa blues, naar man tænker paa en Finanslovdebat som denne sidste, hvor den politiske Impotens stilledes til Skue i al sin Vederstyggelighed. Og med hvilke Svovlstikker skrives der ikke nu om Politik i Bladene!

Sikkert nok er det os alle, der maa betale dette Gilde, hvorved det Forraad af politisk Kultur, mange Aars Arbejde havde opsparet i Nationen, paa den skændigste Maade forødes. Spørgsmaalet er: For hvis Skyld gøres dette Gilde?

Det hedder sig, at Hensynet til Kongen er det afgørende. Hs. Majestæt ønsker ikke i sin høje Alderdom at omgive sig med nye Mænd. Sligt siges ikke offentligt, men man hvisker derom i Krogene. Kongen er jo ansvarsfri og maa være fredhellig. Men denne Regel har rigtignok til Forudsætning, at Kongen ikke personlig griber ind i Regeringen. Hvor den kongelige Vilje er Statsstyrelsens Tap, maa ogsaa denne Vilje drages ind i den offentlige Debat. Hvis det anførte Rygte har Ret, er den danske Konge paa sin Vis en ikke mindre personlig Hersker end den tyske Kejser. Men i Tyskland hvisker man ikke, man taler og skriver højt og drøjt om Kejserens Indgriben, ja man taler og skriver snart ikke om andet. Hos os derimod standser Debatten lige paa dette Punkt, hvor Tampen maaske brænder.

Jeg tror ikke, at Rygtet taler sandt — selv om der er Grunde nok for, at det kunde have Ret.

De danske Kongedynastier har aldrig forstaaet at skabe deres Trone en folkelig Basis eller at give Talsmænd for de brede Samfundslag Adgang til Tronens Nærhed. End ikke i de to Øjeblikke, da det danske Kongedømme kom Befolkningen nærmest og følte

sig solidarisk med den, i 1660 og 1848, blev der knyttet noget varigt Baand mellem Kongemagt og Folk. Af helt personlige Grunde blev Frederik den 7de halvvejs tvunget til at omgive sig med borgerlige Mænd i den sidste Periode af sin Regeringstid, og denne korte Tid er vel ogsaa den mest demokratiske, vi har oplevet. Men det synes, som om en bevidst Kuldkasten af denne Tendens skete, da det nuværende Dynasti kom paa Tronen. Af de Kredse, der havde staaet Frederik den 7des Hof fjernt og haft sit Tilhold hos den daværende Tronarving, dannedes der nu et Hof, saa eksklusivt som ingen Sinde før, og omkring dette Hof drog først Provisoriet een Mur, saa klerikal Indflydelse en anden, og endelig Kongens høje Alder en tredje. Var Befolkningen end dobbelt saa underdanig som den er, den fik dog ikke Adgang til at knytte noget Baand mellem sig og Hoffet. Eller saa forsigtigt maatte den i hvert Fald nærme sig Tronen og frembære sine Ønsker, at Baandet vilde blive som den Lænke, hvormed Fenrisulven var bundet: Af Kattefjeds Lyd og Fiskes Aande.

Des fastere en Position er dermed skabt for dem, der har muret sig fast om Tronen og gjort sig til en Kaste over det øvrige Folk. Det er disse „Rigets Dignitarer“, som „Nationaltidende“ vilde sige, for hvis Skyld Gildet gøre. De har ikke noget Samfundselement, ikke nogen bestemt politisk Interesse bag sig. Kliken, her er Tale om, er nok udgaaet af de adelige Godsejeres og højere Embedsmænds Kreds, men den har ikke disse Stænder i sammensluttet Helhed bag sig. En ny Grevernes Fejde er udbrudt, Godsejernes Rækker er i Opløsning, der er allerede dannet et nyt Parti, hvis Politik er rettet paa en Alliance med de borgerlige Samfundsklasser. Embedsstanden er godt paa Vej til Venstre, i hvert Fald naar man ikke netop kun regner med de højeste Embeder og Oldermændenes Kreds. Den øvrige Embedsstand staar i Øjeblikket omtrent, hvor den stod i Trediverne og Fyrrene. Hvad 1848 dengang blev for den, en Befrielse, hvorved den udløstes og aandede op i fornyet Spændstighed, det vil et Venstreministerium blive for den nu.

Men bliver Sagen bedre, om der ogsaa bag Modstanden mod Venstreministeriet stod disse to Kredse, Adelsmændene og Embedsmændene? Hvad er da disse to Kredse værd, ikke i Penge, i produktivt Arbejde, men i den Evne, det gælder om, naar man skal bære det politiske Liv: Samfundsfølelse, Almensans, Borgersind kalder man den.

Der er i vor Historie et Varsel om den danske Adels Fremtid, som i en sørgelig høj Grad er slaaet til. Jeg tænker paa denne Stands Forhold til den betydeligste Mand, den har frembragt, Tyge Brahe. Han sprængte sin Stands Ramme for at faa Plads til sit Talent, sin videnskabelige Dannelse og et rigere personligt Liv. Han vilde være Videnskabsmand og ikke Hofmand, det ansaa Standsfællerne for et Forræderi. Han vilde ikke være Slave af Standsfordomme og giftede sig med en uadelig Kvinde, det betragtede de som en Forbrydelse. Det i sand Betydning aristokratiske ved Manden havde de ikke Spor af Sans for.

Det Snæversind, Adelsmændene lagde for Dagen ved denne historiske Prøve, har fulgt dem ned gennem Tiderne i stigende Grad, indtil de i vore Dage er endt som den tarveligste Faktor i vort Samfundsliv. Hvor slet et Eksempel giver vore Godsejere ikke, naar det gælder de almene Kulturopgavers Fremme, Kunstens og Videnskabens Beskyttelse. Engang samlede de dog paa Kunst; vi har Moltkes Galleri, Samlingen paa Gaunø, og Kunst-Kataloger oplyser om, at der paa adskillige Herregaarde hænger Billeder af vore bedste Kunstnere fra Fortiden. Nu er det Grosserere og Fabrikanter, Haandværkere, Læger og Jurister, der køber Billeder; Adelsmændene samler paa Heste og Hunde. Og hvad er der bleven af Traditionen om Herremændene som Litteraturens og Videnskabens Beskyttere? Hvilke Bøger anskaffes til Herregaardenes „Biblioteker“? Spørg vore Boghandlere. Eller man tænke paa den Behandling, Husmandsloven fik i Landstinget! Ikke een af Greverne havde Øje for Sagens almene Betydning, ikke et Argument, der bundede i moderne human Kultur, den snæverste Horizont over hele Linien.

Netop ogsaa Snæversind, omend i anden Form, har dødet Borgersindet i Embedsstanden og med Borgersindet det Initiativ, der gør dobbelt Nytte, naar det udgaar fra Embedsklassen. Naar man tænker paa den Række stolte Navne, Embedsstanden i Slutningen af forrige Aarhundrede talte, og hvor levende en Almensans, der dengang levede i denne Kreds, forstaar man den historiske Berettigelse til den store politiske Magt, Embedsstanden har haft gennem hele det følgende Aarhundrede. Men det nationalliberale Parti har demoraliseret denne Stand. Da dette Parti, der for en Menneskealder siden rummede saa godt som hele Embedsstanden, gjorde sig til Forbundsfælle af Godsejerpartiet for at standse det politiske Livs Udvikling, blev den politiske Traad, der knyttede

Datidens Embedsmænd til Fortidens, klippet over. Fra det Øjeblik af satte Vissenheden sit Præg paa Embedsstanden, og den Angst, Statskupet spredte om sig, gjorde den senere saa sløv for offentlige Interesser, at Avancement blev Standens eneste Tanke.

Mellem A. D. Jørgensens historiske Afhandlinger er der en, der handler om „den politiske Magts Tyngdepunkt". Forfatterens Tanke er meget optimistisk. Efter hans Mening har nemlig vort Lands historiske Udvikling været saa lykkelig, at den politiske Magts Tyngdepunkt altid har ligget der, hvor Arbejdet for Folkets Opgaver er blevet gjort. Afhandlingen ender med den Spaadom: Den, der vil danne sig en Mening om, hvorhen Magten vil flytte sit Tyngdepunkt i den kommende Tid — „han maa nøje vogte paa, i hvilke Kredse det værdifuldeste Arbejde for vort Samfund udføres, hvor Folkets sande Interesser fremmes, hvor Tidens Ideer udformes i størst Rigdom og til den fyldigste Frugtbargørelse: thi dér forberedes ogsaa vor Fremtid".

Dette er skrevet for 17 Aar siden. Og naar man tænker paa den Udvikling, der er sket i den mellemliggende Tid og paa, hvem der har baaret den, da vil ingen kunne nægte, at denne konservative Historikers Ord er gjort frygteligt til Skamme. Efter dem burde vi forlængt have haft et Venstreministerium. Thi til Reversen af Medaillen, Højres Nedgang, svarer som en Avers Venstres Opgang, et omfattende politisk Arbejde, udført af Venstrepartiet, et Arbejde, der sikkert kan maale sig med, hvad der er blevet udrettet i de Epoker af vor Historie, der gik forud for og begrundede et Magtskifte.

Det første og største Arbejde, der ligger bag os, er det, der er lagt ind i Forfatningskampen. Der er dem, der vil sige, at Forfatningskampen ikke betegner noget Arbejde. Overfladisk set kan det ogsaa synes, at den har ført Standsning af Arbejdet med sig, og man vil ikke være længe om at hente Visnepolitiken frem af dens Skammekrog som det aabenbare Bevis for, af Forfatningskampen tærede mere end den nærede. Men de, der ligesom hin Historiker søger at uddrage en og anden Moral af de politiske Begivenheder herhjemme, vil ikke røres af de mange salte Taarer, der er fældede over „denne golde Strid om Magten". Der ligger tværtimod en meget stor Vinding i, at denne Strid blev ført og ført med saa megen Lidenskab som det skete. Jeg ved ikke ret, men er det ikke første Gang, at Lidenskaben er bleven vakt i det

danske Folk? Mon det da ikke skulde betyde noget for et Folks Skæbne, og mere end dets Litteratur, Kunst og Teater, at det engang i sin Udvikling har oplevet Lidenskabens Øjeblik, at Tusinder, hvis Tanker og Hjerter var tomme og snævre, fik et Indhold, der fyldte dem, lod dem føle solidarisk med andre og hengive sig for en Idé? Det er dog paa den Maade, at et Folk bliver et Folk af Borgere og ikke et Indbegreb af Undersaatter. Langt mere end en Kamp om Magt har Forfatningskampen været Kampen for en Idé.

Intet politisk Stikord har faaet en saa fejlagtig Adresse som det samfundsopløsende. Højre har som bekendt paataget sig „Samfundsbevarelsen" og tildelt Venstre „Samfundsopløsningen". Berg og Hørup Samfundsopløsere! Deres politiske Arbejde har jo netop været det organisatoriske. Vælgerforeninger og Aviser fra Skagen til Gedserodde, fra Blaavandshuk til Christiansø, et Net af Organisationer over hele Landet, saa langt deres Indflydelse rakte, ikke en død Plet! Naar Bønderne nu lovprises for den klassebevidste Dygtighed, hvormed de har organiseret deres økonomiske Foretagender, maa det ikke glemmes, at det har været en Følge af, at de i Forvejen stod politisk organiserede. Hvor Andelsmejerier og Svineslagterier nu florerer, har Grundlovsforeninger og Avisaktieselskaber først bredt sig i frodig Mængde.

Forfatningskampen var desuden en Pligt, fordi Forfatningen i sig selv var en Fordring, der skulde opfyldes, et Ideal, der skulde naas. Gennem en Forfatning trækker der sig et Løsen, og naar man læser den igennem, hører man Tonerne af en Appel, der kalder til Vaaben. Forfatningens Liv er Striden, — men især gjaldt det vor Forfatning; den var beregnet paa at skulle udstaa en Kamp, inden for dens Ramme stod to Slagordener opstillede, og det Folk, der med den Forfatning ikke saa hurtigt som muligt havde optaget den Kamp, som Forfatningen selv gav det Anvisning paa, ja udfordrede det til, vilde have svigtet sin vigtigste Opgave. Heller ikke maa den Omstændighed, at Striden blev uafgjort, eller det Tilbageslag, der fulgte ovenpaa, forlede En til Mismod. Kampens Frugt er den, at meget af den konstitutionelle Ret, Grundloven siger, at Borgerne har, men som altsaa kun betød, at de burde have den, nu er erobret, — vel ikke saaledes, at den kan gennemføres ved Dom og Proces, men i den Forstand, at den er gaaet ind i vort Folks politiske Bevidsthed.

Dette Arbejde er Venstres. Ved Siden af det gaar den store sociale Udvikling, der for Bondestand og Borgerstand, Haandværker-

stand og Arbejderstand har medført et Opsving i Velstand, Dannelse, Anseelse. Mindst gælder dette om den højere Borgerstand. Det danske Bourgeoisi har altid været en Spidsborgerklasse. Karakteristisk nok har den eneste selvstændige Bevægelse, denne Klasse har kunnet rejse, været den enfoldige „Borgerliste"-Politik, hvis Program var det rene Spidsborgervæsen. Hverken Højre eller Venstre eller overhovedet Partimand: det Program betyder ikke, som man lod sig indbilde, at man udgør et Slags politisk Centrum, det betegner tværtimod, at man med hængende Haler vandrer i Fangenskab i Regeringspartiets Fæstning, at man vender tilbage til Tiden før 1830.

Det er værst for Borgerstanden selv, at den ikke er naaet til politisk Bevidsthed. Den opnaar dog ikke den sociale Position i Hoffets Hale, som Godsejerne og visse Dele af Embedsstanden har Privilegium paa, og naar denne Konstellation engang er forbi, tager den i sin Nedgang Bourgeoisiet med sig. Det bliver da Bondestanden og de Mænd, der støtter sig til denne Stand, der kommer til at danne de nye Stjernebilleder. Det er stor Skade, thi netop i Danmark var der god Brug for en bred demokratisk højere Borgerstand som Modvægt mod Bønderne, stor Skade ogsaa, fordi den Del af Venstrepartiets Politikere, der skulde have Rygstød i et saadant Købstadsparti, risikerer en Dag at blive klemt ud af Partiet som Førere uden Tropper.

Det nytter nemlig ikke en Klasse noget at være en Pengemagt, naar den ikke har forstaaet den Kunst at afgrænse sig. Denne Opgave har derimod Bondestanden og Arbejderstanden forstaaet. Arbejderstanden har gennem sin faglige Organisation nedadtil befriet sig for det egentlige Proletariat, opadtil draget den lavere Borgerstand, Middelstandens og Haandværkerstandens Kredse til sig. Begge Stænder har mesterligt forstaaet, hvad det betyder at holde Skellet i Orden. Middelstanden i Byerne har ikke ladet sig friste af „Borgerliste"-Partiet, Bønderne ikke af Agrarpartiet. I disse to Befolkningslag ligger derfor nu Magtens Tyngdepunkt, og til dem støtter sig de Politikere, der har Vejen aaben for sig.

Dog denne stærke Samfundsmagt vilde ikke have dannet sig alene paa Grundlag af et politisk og et økonomisk Arbejde. Indsmeltet i den som det ædleste Element, der har givet dets Støbning en fastere og rigere Form, ligger det Aandsarbejde, Litteraturens og Videnskabens Mænd fra den sidste Menneskealder har udført. Den aandelige Bevægelse fra Aarhundredets Begyndelse

havde sin store Andel i Dannelsen af den Samfundsmagt, der kuldkastede Enevælden, men Paavirkningen var dengang kun indirekte, og da først den politiske Interesse blev almindelig, trak Forfatterne sig fornemt tilbage. Da derimod Aandslivet ved 70'ernes Begyndelse fik en ny Blomstring, gjorde det sig fuldt ud solidarisk med Samfundslivet. Litteraturens Idé var nu netop den samme sociale Retfærdighedstanke, der bar Almuens Rejsning. Det er et Forhold, der hyppigt gentager sig: Det Ideal, der foresvæver de mest fremskredne Aander, er det samme, for hvilket de undertrykte Klasser i Folket kæmper, — hvor fjernt end den Enkelte i disse Klasser kan være fra personlig at tilegne sig det. Deraf kommer det, at disse Ideologer finder Forstaaelse hos Almuen, deraf kommer det atter, at denne under sin politiske Fremrykning hyppig til Førere ikke vælger Mænd af sin egen Midte, men Mænd, der er udgaaede af de højere Stænder.

Af dette Forbund fremstod den Aandsretning, der med beraad Hu betegnede sig som „det litterære Venstre“ og tilførte Partiet baade i Rigsdagen og i Pressen et meget vigtigt Element. Tidt nok blev det forsøgt at sætte Lus i Skindpelsen, og til Bondestandens Fordærv lykkedes det ogsaa Mistanken at faa Indgang. Til Gengæld blev Bevægelsen fornyet i Forbundet mellem den radikale Intelligens og Arbejder- og Middelstanden. Den Realisme, hvori det moderne Aandsliv bunder, har desuden givet Stof til en hel Række reformatoriske Opgaver, der vil komme Demokratiet til gode, men som dette ikke kan løse uden ved Hjælp af de Kundskaber og det Initiativ, der findes i videnskabelige og litterære Kredse.

Kravet om et Venstreministerium har da nu en saa bred historisk Basis, at det ikke længer som i 1870- og 1880-erne kan kaldes et politisk Magtkrav, rejst af det ene politiske Parti, men er en Fordring, selve den historiske Udvikling stiller. Derfor lyder Fordringen nu endog fra Højres Side. Det er en sjælden Situation: det ene Parti forlanger, at det andet skal tage Magten. Det minder om 1660, da Folket forlangte, at Kongen skulde tage Magten.

Hvis vi da omsider faar dette Venstreministerium, — hvad er der saa opnaaet? Jeg føler dette Spørgsmaal liggende i Luften som en Indvending. Man retter sin Kikkert mod det vordende Venstreministerium, hvis Omrids tydeligt kan skimtes, man retter den paa den politiske Situation, hvoraf et saadant

Ministerium vil fremstaa: opfyldt som den er af økonomiske Spørgsmaal, vil det blive fra dem, at Stødet kommer, og Venstreministeriet vil ikke blive en Erobring i Forfatningskampen, end mindre i den aandelige Strid. Det vil da blive snævre økonomiske Spørgsmaal af agrarisk Farve, dette Ministerium vil faa som sit nærmeste Program; det vil blive Landbostanden, det støtter sig til, en af pekuniære Bekymringer optaget Landbostand, hvis politiske Grupper straks vil løbe sammen, medens Venstres Vælgerkorps i Byerne maaske samtidig sprænges. Vil det ikke blive en snæversindet og aandsfattig Regering?

Hvad det kommende Venstreministerium bærer i sit Skød, — godt eller ondt, sandsynligvis ondt, — om det skal Kampen staa i næste Omgang, i denne Omgang staar Kampen om at faa et Venstreministerium — et Venstreministerium in blanco, som det rent formelle Tegn paa, at Kronen flyttes derhen, hvor Magten ligger og længe har ligget. Først da faar vi atter et offentligt Liv, og med dets Opvaagnen vil atter det offentlige Livs Organer komme i normal Funktion. I Øjeblikket er der ikke eet politisk Organ, der virker efter sin forfatningsmæssige Bestemmelse.

At Forfatningskampen faar sin Afslutning, vil være den første Fordel. Fra det første Venstreministeriums Datum vil det være anerkendt, at Kongens frie Ret ikke er Forfatningens Nerve, men at Meningen er den: Der skal dannes Partier og regeres gennem dem. Det vil blive anerkendt ikke de jure, men de facto derved, at Højre, naar det igen faar Magten, opnaar den ved at kaste Venstre ud af Stillingen. Naar Højre først engang har mistet Regeringen, kan det kun generobre den parlamentarisk, og Adkomsten til Regeringen er dermed slaaet fast fra begge Partiers Side. De, der glæder sig til at se det her paa Pladsen hidtil ukendte Eksperiment, en Landstingsopløsning, vil maaske ikke engang faa deres Nysgærrighed tilfredsstillet. Landstinget er allerede nu i Færd med at indøve sig i Parlamentarisme. Grev Ahlefeldt taler om „at imødekomme Befolkningens Ønsker", for at de Konservative ikke skal miste deres Pladser.

Hidtil har det kun været Godsejere og Embedsmænd, der har raades for Styret i Danmark. Snart har Hartkornet, snart Latinen, særligt Professor-Juraen, sat kraftigst Kulør paa Helheden. Men udover en skønsom Regulering af Forholdet mellem disse to Portioner har Opgaven aldrig strakt sig. Det vil blive noget af en Revolution i vort offentlige Liv, naar endelig engang disse to op-

slidte Elementer træder af, og Statsraadet aabnes for Mænd i borgerlige Stillinger. Dette umulige System med at give en ganske lille Klike af Mænd uden for Befolkningen og uden for de borgerlige Sysler som Landbrug, Handel og Haandværk et Slags Monopol paa den højeste Magt, har i Danmark vedligeholdt en social Rangforordning, der hører hjemme i Middelalderens Aarhundreder, og fremavlet et Snobberi, der har ædt sig igennem uden Partihensyn. Der har været som en dyb Kløft i Samfundet — de Fine ɔ: dem, der ikke havde noget Erhverv eller nogen Haandtering, og saa Pakket. Ganske som en Levning fra Middelalderen, da kun Junkerstanden og den lærde Stand ansaas for at have respektable Beskæftigelser. Denne Fordom har ogsaa bidraget til det Snobberi, hvormed det højere Borgerskab, der i Forvejen lider af den traditionelle Angst for, at det skulde være mindre „fint“ at drive et Erhverv, har gnedet sig op ad Regeringskliken, i Stedet for at organisere sig frit og selvstændigt. Det vil derfor blive en Sprængning af mange Standsfordomme, en gennemført social Udluftning og Omjustering, naar Regeringen gaar over paa borgerlige Hænder.

For Forholdet mellem Kongemagt og Folk betyder et Venstreministerium en lignende heldig Omkalfatring af Begreberne. Den omtalte Lippe-Detmoldske Rangforordning har vist særlig haft høj Kurs ved Hoffet. Det ejendommelige Fænomen, at Højres politiske Ledere slet ikke kender og har opgjort sig nogen personlig Dom om Venstres ledende Mænd, træffes sandsynligvis i forstærket Grad paa allerhøjeste Steder. Søren Kierkegaard siger etsteds: man begynder med ikke at kende hinanden og ender med at miskende hinanden. Dette Ord turde vistnok finde Anvendelse paa Kongedynastiets Forhold til de borgerlige Partier og deres politiske Førere. Det er formodentlig ret misvisende Forestillinger om, af hvad Kaliber Venstremænd er, der er gængse ved Hoffet. Man kan slutte et og andet af den Omstændighed, at mange Højremænd efter deres eget Sigende er blevet saa behageligt overraskede, naar de tilfældig er komne i personlig Berøring med et af disse Venstre-Uhyrer, om hvem de havde læst i deres Aviser. Saadan vil det ogsaa gaa, naar Venstre kommer til Hove, og det er et stort politisk Fremskridt.

Dog hvad der mest trænges til i vort politiske Liv, og hvad kun et Venstreministerium kan skaffe, det er igen at faa nogle S k e l o g D e l i n g s l i n i e r oven paa al den Opløsning og Sammenrøring, den nuværende Tilstand har ført med sig. Det er ganske

overvældende, som det er blevet moderne at være „Venstremand“. Højrepolitiken er skredet sammen, og den politiske Vindfløj staar i Venstre. Af disse to Omstændigheder har der rejst sig en Hvirvel, i hvis Vinde Venstre er blevet ganske overføget. Derved er en „Venstremand“ blevet til en overordentlig løs Figur, der skræver over alle Partiskel, fra det ene politiske Hjørne til det andet og ligesom Molboen ikke kan finde sine egne Ben. Det er en af Grundene til, at det offentlige Liv er gaaet i Staa. Der er ingen Modstandere, ingen Stridspunkter, ingen Forskel. Et Venstreministerium vil skabe den store Forskel: Demokrati her og ikke dér, Fremskridt paa den og ikke paa hin Side. Idet det politiske Tyngdepunkt flyttes ned i det brede borgerlige Samfund, vil dette blive sprængt i 2 Dele. Bondestanden vil enten gaa til Proprietærerne for sammen med dem at ruste sig til Kamp mod Husmændene, eller den vil holde sin Ramme aaben ud mod Husmandsklassen og sætte et forsvarligt Lukke mellem sig og det store Hartkorn. I Byerne vil der enten dannes et bredt Venstreparti, der begynder i Embedsstanden og den højere Borgerstand og skærer dybt ned i Middelstanden til det Punkt, hvor Arbejderbevægelsen begynder, — eller ogsaa vil Bourgeoisi og Bureaukrati trække sig sammen til en Højreklike uden for det offentlige Liv, og den Ulykke vil da ske, at Købstædernes Venstre klemmes ihjel mellem denne Klike og Arbejderstanden. Skel og Kamp, Liv og Død!

Paa denne Maade vil ogsaa noget af det Tryk, der nu hviler over Forholdet mellem den ældre og yngre Aldersklasse, blive hævet. Som det hidtil er gaaet, staar den Generations Mænd, der traadte op i Halvfjerdsernes Morgenrøde, og tager Lys og Luft fra dem, der skulde afløse dem. Mellem to Aldersklasser maa der altid til en vis Grad være et Avancement. Naar Mændene fra en vis Periode bliver staaende i deres oprindelige Oppositions-Stilling udover Tiden. bliver der ingen Opgaver i det politiske Liv for dem, der kommer efter, ingen anden i hvert Fald end slavisk at træde i de udtraadte Fodspor, og det er en noget vel beskeden Lod for Mænd mellem 30 og 40. En sejrende Venstrebevægelse vilde skaffe Alburum for begge Aldersklasser. Politiske Tanker i en bestemt Form vil tabe deres Magt over Sindene, naar de først er blevne anerkendte. Politiske Institutioner og Organisationer vil ikke være de samme Dagen efter Sejren som Dagen før. Der vil blive Huller af fylde, Tanker og Bevægelser at give fornyet Form, og især vil der blive Brug for mange flere Kræfter i det offentlige Liv.

Det er tidt blevet fremhævet, hvor selvmorderisk Højre har baaret sig ad. For at bevare Magten har Partiet fortæret sig selv til sidste Rest. Men uheldigvis har ogsaa Venstre undergivet den Domæne, hvor dette Parti sad som Herre, en lignende Rovdrift. Især har det benyttet sin Magt i Finansudvalget til deraf at skabe sig en Slags Overadministration. Den halve Snes Venstremænd, der udgør dette Udvalgs Flertal, har ikke kunnet komme Magten saa nær uden at faa Kløe i Fingrene. De har villet regere med, ja regere ovenover. Begærlighed har trængt paa og Svaghed givet efter, indtil der nu ikke længer er noget Skel mellem Administration og Lovgivningsmagt. Krigsministeren tør ikke paa egen Haand afgøre, hvilke Sange Soldaterne skal have at synge paa Marschen, men „lover at forelægge Resultatet for Finansudvalget“. Det er dog langt over Grænsen for fair play i det politiske Liv. Og ovenfra virker dette Forbillede ud i alle Forhold, hvor Venstre sidder i Repræsentation, Højre i Administration. At være Medlem af Kjøbenhavns Magistrat vil engang, naar dette Hverv tilfalder Venstre, blive en Post af den Slags, man kun under sine værste Fjender. —

Hvad der da i disse Nedgangsaar er sat til paa begge Sider, er uberegneligt. For Venstre er Faren den, at alle Skel og Grænser i det offentlige Liv efterhaanden udslettes, alle parlamentariske Former forvitres, og dermed Partiets Muligheder fortabes.

Højre er kommet saa langt ned, at det ikke skulde undre, om der hændte Partiet noget menneskeligt. Det vilde i Virkeligheden falde godt i Traad med tidligere politiske Oplevelser herhjemme, at et Regimente blev ført lige til det Punkt, hvor det slog over i sin Modsætning. Vi er jo altid gaaet fra den ene Yderlighed til den anden, fra det mest indskrænkede Kongedømme til det mest absolute, og igen fra den absolute Enevælde til den frieste Forfatning. Det er vistnok rigtig blevet forklaret saaledes, at den danske Sindighed og Taalmodighed har fundet sig i Tilstandene, indtil disse var bleven saa absurde, at de af sig selv ved en tilfældig Begivenhed styrtede sammen og efterlod en Tomt, hvorpaa der rejstes noget helt nyt. Der er et og andet Tegn, der kunde tyde paa, at Højres Afgang fra Skuepladsen, hvis den stadig skydes ud, kan naa en saadan Yderlighed, at den bliver en definitiv Abdikation. Men deri vilde der ingen Lykke være for nogen af Parterne.

Erik Henrichsen

EN SYGEHISTORIE

Hannah Joël: *Hinsides.* En psykologisk Redegørelse. København 1900.

DET er hverken en Roman eller en religiøs Afhandling, her foreligger, skønt man af Titelbladet kunde fristes til at vente enten det ene eller det andet. Det er et lidende Menneske, der beretter om sin Kamp med Sindssygdommen, om sine Nederlag og om sin Sejr. Sjeldent gør man sig vistnok — uden for Sindssygelægernes Kreds — nogen levende Forestilling om, hvilke indre Kampe der maa føres af dem, hvis Sjæleliv er kommet ud paa Sindssygdommens Grænse. De mørke Stemninger, den voldsomme Virkning af alle Sanseindtryk, de opstigende Hallucinationer og de pludselige Bevægelsesimpulser skal stadig holdes nede af den udtrykkelige, med Bevidsthed fastholdte Forestilling om, hvor Virkeligheden ligger. Hvad de sædvanlige, sunde eller normale Mennesker kun undtagelsesvis lærer at kende af egen Erfaring, Vanskeligheden ved at skelne mellem Drømmens og Virkelighedens Verden, det bliver for saadanne Mennesker den daglige Opgave, og en Opgave, der gør det umuligt for dem at løse andre Opgaver; ja, selve hin Opgave formaar de maaske ikke at løse.

I den foreliggende Bog er en saadan Sygehistorie fortalt med stor Udførlighed og med ikke ringe psykologisk og litterært Talent. Ved første Gennemlæsning sætter Bogen maaske Læserens Taalmodighed paa Prøve; men anden Gang vil han beundre den Rigdom af Enkeltiagttagelser og den Finhed i Skildringen, som Forfatteren raader over. Bogen vil, bedre end nogen videnskabelig

Afhandling, kunne virke til Forstaaelse af det syge Bevidsthedsliv, og det er noget, der i høj Grad behøves. Thi selv om det ikke skulde være rigtigt, at Sindssygdom tiltager, saa er den dog hyppigere, end man forhen havde trot. Og desuden belærer Bogen os ikke blot om Ting, der kun vedkommer de sindssyge. Alle kan af egen Erfaring kende Tungsindets, Bekymringernes og Illusionernes Magt, og det er derfor ikke nogen helt fremmed Verden, Bogen fører ind i.

Hannah Joël betragtede sig ikke som sindssyg, da hun efter sine Omgivelsers Raad tog sin Tilflugt til Sindssygehospitalet. Hendes Tilstand karakteriserer hun især ved den voldsomme Maade, paa hvilken alle Sanseindtryk virker, baade Indtrykkene fra Omverdenen og fra hendes eget Legeme. Hun maatte kæmpe for at samle sine Tanker. Hun ønskede blot at kunne lukke Øjne og Øren for alt og blot „se indefter“, for at kunne blive færdig med, hvad der arbejdede i hendes Tanker. Selv naar alt er stille uden om hende, banker dog Hjertet og tilintetgør Freden. For at faa Ro har hun benyttet Opium, og hun priser dette Middel, fordi det ikke som Vin fremkalder „en Strøm af Livsfølelse“, men blot nedstemmer Pinagtigheden, saa Tanken kan faa Lov til at leve sit Liv i Fred. Af forskellige Antydninger kan man slutte, at hun har dyrket et Studium, og at det er for at kunne samle sig om dette, at hun har taget sin Tilflugt til det farlige Middel. Nu hjælper det hende ikke mere, og skønt det ikke siges med tydelige Ord, er det dog en Opiumsafvænningskur, hun underkastes paa Hospitalet.

Paa Hospitalet fører hun saa en lang Dobbeltkamp, — en Kamp mod de indre Forstyrrelser og en Kamp mod den systematiske Behandling, Læger og Opsyn vil tvinge hende ind under. Det indre Kaos truer med at overvælde hende, og fra den anden Side møder hun den faste Vilje, der kræver en bestemt Orden overholdt. I sin Vildelse forstaar hun hverken det ene eller det andet; begge Dele synes hende i lige Grad at true hendes Personlighed, og over for begge Dele optræder hun med en febrilsk Selvhævdelse, fra hvilken hun atter og atter synker tilbage i Sløvhed, Raserianfald eller Hallucinationer.

Hun føler en Uvilje imod som Patient at blive indordnet i en bestemt Rubrik. Hendes Tilfælde og Tilstand har for hende selv en saadan Særegenhed, at hun harmes over den Lethed, med hvilken man formaar at klassificere hende. Hun mener, at Lægerne lader Personlighederne rette sig efter Rubrikkerne, i Stedet for om-

vendt at lade Rubrikkerne rette sig efter Personlighederne. Det er en Kamp, der vel atter og atter føres. Den syge føler sig forurettet ved blot at skulle staa som Eksempel paa et Artsbegreb, som forud er dannet, og som maaske ikke engang nu beriges med en ny Nuance. En oprørsk Stemning, en stadig Irritabilitet og Ironi var Følgen deraf.

Ikke mindre haard var den anden Kamp, Kampen med de urolige Stemninger, med Hallucinationer og Impulser. Selvmordsforsøg og Raserianfald afveksler med rastløs Uro og kaotisk Fantaseren. Beskrivelserne af Raserianfaldene hører sikkert til det bedste i Bogen. Impulsen kommer saa hurtigt og overvældende, at Patienten først opdager, hvad hun gør, ved at se sine Hænder klemt om Halsen paa en anden Person. Der er ingen særlig Uvilje mod den, det gaar ud over; Ofret eksisterer under Anfaldet slet ikke som Genstand for Patientens Bevidsthed. — Fortræffelig er dog ogsaa Beskrivelsen af Hallucinationerne. Der er Stemmer, der taler; skulde det være Hallucinationer? spørger hun sig selv, men afviser denne Mulighed, fordi Lyden er saa tydelig, skønt hun ogsaa hører Stemmer af Mennesker, hun ved, ikke er til Stede. Undertiden er det et enkelt Ord eller en Vending, der er brugt over for hende, og som vedbliver at genklinge under stadige Variationer, ledsaget af Syns- og Hørehallucinationer. De haardeste Kampe føres mod en Hærskare af Skikkelser, der trænger frem bagfra. Det gælder at have Ryggen fri, op mod Væggen eller Kakkelovnen, og om at faa Skikkelserne frem foran sig for bedre at kunne bekæmpe dem. Uroen og Rastløsheden hos Patienten opstaar ved, at hun for enhver Pris skal have Bugt med „det bag ved". —

Vendepunktet i Sygdommen kommer pludseligt og overraskende. Om det er begrundet i Sygdommens naturlige Gang, eller om det hænger sammen med en Ufuldkommenhed i Fremstillingen, kan jeg ikke bedømme. Lige efter stærke Anfald opdukker Overbevisningen om at være rask, og en Spadseretur benyttes til at flygte fra Hospitalet. Hannah Joël føler, et hun nu maa tage sin Skæbne i sin egen Haand og rive sig ud af den ansvarsløse Tilstand, Livet paa Hospitalet — denne „Selvopgivelsens levende Grav" — fører med sig. Hverken Lægerne eller hendes Slægtninge skal have Ansvaret for det Skridt, hun gør: „Jeg maa have Skylden alene. Det Skridt, som maa tages, og som de andre ikke vover at lade mig tage, naar jeg blot beder, det maa jeg rask tage selv, selv tage og give mig Frihed!" — Men der staar endnu en haard Kamp,

efter at hun er vendt tilbage til Hjemmet. I lange søvnløse Nætter maa der kæmpes med Skygger og Stemmer. Og selv om Dagen er det kun „i Ryk“, at den fulde Virkelighed af Omgivelserne kan holdes fast. Det gaar dog fremad Fod for Fod. En ensom Juleaften føres den sidste Kamp for at holde sig oppe. Livets lyse og dets mørke Punkter kan hver for sig samles til Striber: de sunde Mennesker ser kun de lyse Striber; i Sindssygdom samler de mørke Punkter sig til herskende Striber. Det gælder om at holde den lyse Stribe sammen, skønt de mørke Punkter ofte truer med at opløse den. „Jeg vælger at prøve Livet i Lyset igen, og dog huske, hvad jeg lærte der hinsides! Om jeg magter at naa frem, ved jeg ikke. Jeg maa blot prøve ydmygt, lade fare alt fordums Overmod, vove mig frem Prik for Prik“. Nu rører sig ogsaa Trangen til at øve og modtage Kærlighed, føle sig i levende Forhold til Mennesker. Saaledes indfanger hun, som hun selv siger, „ét for ét Elementerne til Livet“, bygger sit Hus paa ny, det, der var sunket sammen ved Sorg og Sygdom.

Maaske burde, som allerede bemærket, Overgangen fra Sygdom til Sundhed, fra „det Hinsides“ til den nærværende Virkelighed, fra de mørke til de lyse „Prikker“ være skildret udførligere. Men Forfatteren har ikke villet give Overgange og Forklaringer, hvor hendes egne Iagttagelser ingen saadanne udviste. Og det er ogsaa det, man især lærer af denne Bog, at Viljen til at holde Livet sammen maa fødes, maa blive til ved en Livsproces, der for en stor Del forløber i det skjulte, i det ubevidste. At det, der bygger Verden for os, — den Verden, de sunde og normale let tager som en altfor selvfølgelig Ting — til sidst ligger i vort eget Indre, det erfares for Alvor af den, i hvem Grundlaget vaklede og sank, saa at det møjsommeligt maatte sammenføjes igen, Sten for Sten. Og hele denne Proces, baade Opløsningen og Sammenføjningen, kunde kun skildres som det her er sket, af en, der var Tænker og Iagttager, og som efter de mørke Oplevelser havde Evne og Trang til at genføde det oplevede i stemningsfuld og forstaaende Erindring. —

Medens Slutningsafsnittet er for kort, er Skildringen af Sygdomstiden maaske noget for bred; den lider ogsaa af Ensformighed og er ikke altid tydelig ved første Læsning. Det autobiografiske Fragment, Forfatteren har givet, vilde desuden have vundet i Klarhed, hvis der var kastet mere Lys over den Livsperiode,

der gik forud for Sygdommen. Men som Bogen foreligger, er den vor fulde Tak værd. Forfatteren har evnet og villet give sig selv, sin Smerte og sin Kamp, og hun har derved ikke blot, som det kan formodes og haabes, selv vundet Klarhed og Kraft, men ogsaa ladet dem, der ikke selv har vandret de Veje, som faldt i hendes Lod, nyde godt af hendes Erfaringer.

Harald Høffding

LITTERÆRT RUNDSKUE

Det blev ikke fin de siècle — alt det, som man i de sidste Aartier døbte med det Navn. Hverken den tørre Brutalisme eller den elegante Dandysme, hverken den ironiske Renanisme, den absintgrønne Dekadentisme eller den hvidsjælede Mysticisme holdt sig ret Halvfemserne ud. Bl. a. har store praktiske Verdensbegivenheder og visse internationale moralske Bevægelser i de sidste Aar bragt os Virkeligheden nærmere ind paa Livet og gjort Hjerterne varmere, saa at — som vi har set i Frankrig — ironiske Skeptikere er forvandlede til gesinnungstüchtige Borgere, ufølsomme Artister til følelsesfulde Tolstoyanere, perverse „Au rebours"Gourmander er gaaet i Kloster, og Nattens mystiske Elskere har vendt sig til Dyrkelse af Sol og Livsglæde. Naar vi herhjemme ser os om i vort Aandsliv, er det gaaet paa samme Maade. Vort europæiske Nedbrydningsparti er bleven brave Borgerrepræsentanter og Nationalister, vore lapsede Don Juaner dyrker Børn og Familieliv — nu og da med et Tilbagefald —, det giftiggrønne „Livets Træ" forvandlede sig til et rosenkranset Korstræ, og det symbolistiske „Taarn" afløstes af det journalistiske „Vagten". Naar vi foretager et Rundskue over Julelitteraturen — og dermed i det hele over Arten af vor litterære Produktion nu ved Aarhundredskiftet —, saa er der forskellige Aandstyper og Smagsretninger at udhæve, men man konstaterer overalt Tilbagegang — ialfald for Øjeblikket — af alle de Moderetninger, som har pyntet sig med Prætensionen at skulle følge det forløbne Aarhundrede til Døren. Højst betegnende er det saaledes, at i vor

Efteraarslitteratur ser man Sv. Lange, der før byggede lette, kølige Luftkasteller for sine ironiske og symbolistiske Fantasier, pludselig skildre aktuel, københavnsk Virkelighed i naturalistisk Romanstil og prise varm, kraftig Hjertelighed; og ogsaa den kølige, eksperimenterende Artist K. Larsen slaar sig i sine sidste to Bøger saa smaat paa Hjerteligheden. Blot man ser hen over Julelitteraturens Bogpakker, bemærker man ligesom igen en vis borgerlig Skikkelighed i Omslagenes Udstyrelse, en vis hæderlig Trivelighed igen i Omfanget af Bindene — efter de mange Aargange stofløst svindsottige Bind og stiliserede Omslag.

De to Bøger af A. Steenbuch og den debuterende H. Kidde har Interesse, allerede fordi de er de eneste Repræsentanter, vi i Aar har at opvise for de symbolske idealiserende Kunstformer, som man i 1890erne begyndte at opkultivere herhjemme. Og de er begge Vidnesbyrd om, hvilke vedvarende kunstneriske Værdier der har aflejret sig som Erhvervelser af den forbigaaende Modestrømning.

Steenbuchs „Skæbner“ er en Række smaa Scener i Samtaleform. Det er jævne Hverdagsmennesker, der taler, og deres Ord falder ganske jævnt og dagligdags, men hele Karakteristiken af dem og hele den ydre og indre Situation, hvori de staar, er holdt abstrakt svævende og fantastisk uvirkelige: det er den lykkelige og den ulykkelige ude i Parkens Tusmørke; den ældste og den yngste Broder og Søsteren, der kaldes til deres Moders Dødsleje; de to Søstre og Herredsfogedens Besøg. Paa en tom kulisseløs Scene tegner Figurerne sig i vage Omrids, enstonig lavmælt lyder der os nogle løsrevne, antydende Samtalestumper i Møde; kun yderst omtrentligt og ufuldstændigt véd Ordene at gøre Rede for, hvad der foregaar indvortes og udvortes, og intetsomhelst Hensyn tages der til at sætte Tilhørerne ind i de forudsatte Forhold. Des mere ægges disses Fantasi til Selvvirksomhed og kan frit efter egen Hu bygge videre paa den løselig skimtede Historie; de enkelte, antydede Livsskæbner virker ogsaa næsten blot som Anslag for almindelige, tungsindig følelsesfulde Stemninger. Det er en Kunstform, der gaar ud paa at vinde visse Virkninger ved frivillig at indskrænke sine Virkemidler, som Balletten, naar den giver Afkald paa Ordet, eller naar Grisaillen maler Billeder blot ved forskellige Afskygninger af samme Farve. Der er ikke mere Grund til at tale om Affektation eller Kunstleri herved end ved enhver Kunstarts Oversættelse af Naturen i sit Sprog. Den absolute, ensidige Gen-

nemførelse af Stilprincipet er her, som ellers, en nødvendig Betingelse for den kunstneriske Virkning. Som al anden Stilisering har ogsaa denne til Opgave at vise os Virkeligheden fra en ny, interessant Synsvinkel, at fremdrage til dybere Forstaaelse en Side af Virkeligheden, som man ellers ikke kunde faa saa godt fat paa. Og ingen bør nægte, at den Maeterlinckske Kunstform er egnet til at belyse visse Sider af Livets og Sjælens Gaader paa en Maade, som ingen anden Fremstillingsmaade kan det.

Samlingen indledes med et lille, stilfærdig fordringsløst og fint ironisk Proverbe, om man saa tør kalde det, — en Samtale mellem Proprietæren og hans Søn Studenten, der pludselig har følt Kald til at blive Officer. Det er fra 1890 og viser, hvordan Forfatteren allerede dengang ud fra hele sin Poesis og sit Talents Natur var noget paa Vej hen mod den Kunstform, som han siden fuldfærdig optog fra det fremmede Forbillede. Men „Blod“ skader alligevel nærmest de efterfølgende Stykker, fordi det gør Læserne det umuligt ikke hele Tiden over for disse at føle det ikke frit indefra fødte, men tildels udefra tilegnede i deres Kunstform. Naar man for sig selv oversætter „Kærlighed“, „Da deres Moder døde“ eller „I tredje og fjerde Led“ tilbage til samme mere jordisk jævne Stil, hvori „Blod“ var holdt, føles det, at i den Form kom deres naturlige Poesi langt bedre til sin Ret i sin sære Finhed og Motiverne blev langt mindre skruede og søgte, end de nu synes. Hele den forsagende, overfølsomme Grundtone er ægte Steenbuchsk, men Kunststilen fører den ud i saa affektert Sentimentalitet som i „Søstrene“. Den blinde Moders fintfølende Gætten, naar hun f. Eks. længe har mærket paa Datterens Stemme, at hun er kommen til at holde af nogen, er sanddru Virkelighedspoesi, men „den ulykkeliges“ synske Skarpsindighed er et tillært Maeterlincksk Paradoks. Den hele diskret lavmælte og tilslørede Talestil er i og for sig Forf. naturlig og ægte nok, men talrige Replikker som „Den ulykkelige“s: „Jeg taler dæmpet, naar jeg er i Kirke“, føles ulideligt skabagtige. Saaledes er der baade Kunst og Poesi i Steenbuchs Bog, men der er ikke rigtig organisk Enhed mellem det poetiske Indhold og den kunstneriske Form.

Den debuterende H. Kiddes Samling „Sindbilleder“ holder sig, ligesom „Skæbner“, oppe i en poetisk-ideal Stil, og har i øvrigt samme søgt sindrige Motivvalg, samme sørgmodige og ironisk følsomme Yndlingstoner som Steenbuchs Bog. Det er smaa Situationsbilleder, undertiden hentede fra den hverdagslige Virke-

lighed, oftere fra en fjern Æventyrverden eller fra Myternes og den hellige Skrifts Verden; altid er ialfald Billedet stærkt stiliseret: abstrakt i alle Forhold, holdt i faa rene Farver og fortonende sig perspektivisk mod en vid Baggrund. Intet er umiddelbar, bogstavelig Livsgengivelse, alt er enten blot sindbilledligt Sprog eller rummer dog en Tanke, udløser en Stemning, som fører ud over det enkelte Billedes Ramme, og det er mod denne almindelige Følelses- og Tanke-Horisont, at den enkelte Tildragelse fortoner hos Digter og Læser. Derfor er Stilen i høj Grad enkel og kortfattet, stemt i en vis monoton Syngen, der skal hypnotisere og simplificere Sjælen, — i øvrigt uden de affekterte, barnlig-højtidelige Vendinger som: „Men da var det, at“ o. l., som ellers hører med til moderne Pasticher af Parabelstilen.

Urgammel og ærværdig er jo Parablen og Paramythien som et Fantasiens Udtryksmiddel: For ikke at tale om selve det mythedannende Kulturtrin, har jo baade den indiske Visdom og Jesu Lære talt med Parablens Billedsprog. I Nutiden er Turgenjeffs „Prosadigte“ eller V. Rydbergske Visioner nære Forbilleder for Digtformen, og de yngre herhjemme: Stuckenberg, Jørgensen, ogsaa C. Ewald, har jo flittig dyrket den. Naivt er det imidlertid, naar man særlig har villet se en Elev af den sidste i Kidde; baade Kunsten og Aandsretningen er saa inderlig forskellig, det er Biblen og Myterne, der her direkte har beaandet et moderne, religiøst Gemyt. — Hr. Kidde har en levende malerisk Skønhedssans. Jødelands olivengraa Bjerge og støvhvide Veje og Byernes Løvhaver bag de hvide Mure ligger tørre og hede i Middagens Sollys. I den nordiske Novemberaften ligger den unge Mand udstrakt paa sit Sygeleje i den lave, nøgne, halvkolde Stue, og gennem Vinduet skuer det store snedække Hedeland ind som et hvidt og kummerfuldt Ansigt og fylder det mørknende Rum med et spøgelsesagtigt, sneblaanende Skær. Efter Gudernes Fald farer Fenrisulven ene om paa den øde Jord og hører blot langt borte gennem Natten Lyd af fjerne, larmende Vande og Sus af bladløse, tomme Skove. — Sikker er ogsaa Forfatterens sproglige Evne, og han iscenesætter med dramatisk Arrangement. — Men mærkelig er især den modne Eftertanke og den dybe Livsfølelse, som har undfanget disse Fantasier. Den unge Forfatters Refleksion ser Tingene fra saa mange Sider paa én Gang, og hans Følelser er saa tvedelte og dobbeltbundede over for dem, saa at de smaa Sindbilleder virkelig kommer til at rumme dybsindig Dialektik og fint kultiverede Følelsesblandinger. Det er

Stemninger af medlidende Tungsind og bitter Ironi, som atter og atter varieres i „Sindbillederne“. Saaledes vender i flere af dem det samme tunge Spørgsmaal tilbage med sin stikkende Brod: Er Livets Ret den højeste Ret? Har han, der tager Roserne fra sin elskedes Grav for at give dem til sin nye Kærlighed, Ret over for ham, der bliver ved at sværme om Graven? Har hun Ret, den unge, skønne Kvinde, som tager den eneste Rose, der under Korsvandringen blomstrer og dufter i Tornekransen til Lise for den lidende Jesus, — tager den og fæster den ved sin Barm? Eller hun, der tager sin Ring tilbage fra Krøblingen og giver den til den sunde — ladende ham, den anden, ene tilbage paa sit Smertens Leje. Summum jus, summa injuria, — Sindbillederne svarer ikke; de dømmer ikke de stærke Mænd og glade Kvinder, der paa hvide Heste drager til Livets Fest — skønt Forfatterens Hjerte tydelig nok er med Germand Gladensvend, der ikke kan vinde med paa sin halte Helhest. Men gennem alle de smaa Digtninge gaar en andagtsfyldt Betragtning af Tilværelsen, som er dybt religiøs, lige ærbødig for Livets og for Dødens Ret, blot agtpaagivende for at lære sig Lovene at kende, for lydig at bøje sig under dem.

Det er ret en Poesi, paa hvilken det tyske „Sinnen“ passer. Mange Slags Tonarter kan denne sindrige Eftertanke slaa ind paa: der er skælmsk Ynde i „Æblerne“, dump Livstræthed i „Udrunden“, der er ophøjet Storhed i Vidars Kamp med Fenrisulven. Konventionel Moral og moderne Umoral eksisterer lige lidt for denne „Sinnen“: „Pigens Vadested“ forarger de gammeldags, „Det fejreste Træ“ forarger de moderne. — Der er megen kondenseret Livsvisdom i den lille Bog, maaske dog lidt vel meget øst af litterær Læsning, og der er megen formende Kunstnerevne, næsten, for en saa ung Forfatter, betænkelig megen.

— En fælles Smagsretning forbinder S. Michaëlis' og J. V. Jensens sidste Prosabøger, hvor forskellige de to Forfattere end er i Aandsart og Dannelse. Der er baade en god Del Romantik af den „sataniske“ Skole i dem og en god Portion Nietzsche; i Revolte mod moderne Borgerlighed, Kristelighedsmoral og Humanitet søger begge til skærende grelle og grusomt vilde Virkninger og dyrker i æstetisk Trods Rovdyrsmoral og Næveretsadel som Modvægt mod den slatne og blødsødne Samtid. Det er saaledes især Landsknægtenes lovløse og blodfyldte Tid, de har forelsket sig i, og de maler begge lidenskabeligt med raa og skingrende Farver. Drachmanns Landsknægte var jo nogle blødhjertede God-

mænd bag deres raslende Plader og store Fagter. Men disse derimod er ligesom ridsede med den Klingerske Gravstiks fantastiske Grumhed og malte med Zartmanns nervøst brutale Kolorit.

Det er navnlig for Michaëlis' Vedkommende, at Tanken ledes hen paa kunstneriske Sidestykker. Trods sine uhyggelige Æmner virker Dødedansen først og fremmest som en Række Malerier eller Stik. En brændende Skønhedsdyrkelse og indtrængende Kunstforstaaelse er jo Bogens Forfatter egen. En sjælden Specialitet har han skabt sig i at gengive Kunstværker i Ord. Dødedansfortællingerne er til Dels inspirerede af slige og genfortæller f. Eks. Titians Billede af Karl 5., der i Feltherrerustning rider frem fra et Skovbryn: Hingstens sirligt langstrakte Trav, det blege, forstenede Ansigt, de rødrandede Øjne, Blikkets kolde Langsyn, — og saaledes ogsaa Dürers kristelige Ridder: han har en blytung Vægt af Gud i sit Hjerte og staar i sine Stigbøjler som paa Troens urokkelige Diamantklippe. En Række lignende Oversættelser af Kunst indeholder den lige udkomne nydelige Digtsamling „Til Livets Fest". Der er et Digt til „Athena Lemnia"hovedet i Bologna, helt antikt i Aand og Stil: „Barsk er din Ynde, Din buede Læbe ej kender til Latter, — Smilet hensmulrer og dør. Evig er Alvorens Blu", et andet til „Colleoni"statuen — et lydeløst Stykke Bronzeskulptur i Ord —, en dybsindig Tolkning af Michel Angelos Slaver samt Digte til Rembrandtske Billeder, blandt hvilke det til Nellikepigen er af den fineste, mest nænsomme Ømhed.

Til Gengæld omsætter Naturen sig ofte uvilkaarlig for Forfatteren til Kunst; Drueklaserne minder ham om fyldige, gyldne Ornamenter, Firbenene paa en Mur om Bronzeornamenter, og Scener af Livet forekommer ham ikke sjældent bekendte fra Kobberstik. Energisk hamler hans Sprogkuust ogsaa uafbrudt op med Gravstik og Pensel i at gengive de vanskeligste Synsindtryk. Der er i Bogen f. Eks. en døende Soldats Hoved, som stikker op af en Grøftekant og stivt betragter en Ligrøver, mens det slubrer Luften ind bovnende som en Fiskegælle. Eller der er en Drypstenshule, hvis Indre stykkevis flakker frem i Genskæret fra et Risbaal. Eller et Rovfuglefysiognomi, der gennem et Murskaar kigger ned i et mørkt Fangehul: det gule runde Øje i den lighvide Hudcirkel sender skarpe stive Sideblik ned. medens Hovedet bugter sig frem i Stød som en Slangehals. Idet den enkelte Linie i Billedet trækkes op med hensynsløs Fasthed og Energi, hentes der ofte langvejs fra Lignelser til, der virker som voldsomme Over-

drivelser, som tvinger den dovne Læserfantasi op i Højde med Situationen; saaledes maa jo en Skytte altid sigte noget over sit Maal. Ligrøveren „piller“ en rustningsklædt Ridder som et Krebsdyr og kaster Skallerne til Side, de forskellige Fodfolksafdelinger stritter over Sletten som Kæmpepindsvin, og i Kampen fælder alle Lanser, Plejle og Spær sig over Jorden som et uhyre Skrabnæsespil, der flænses op og ned i et Virvar af Hug og Udfald, af Stød og Stik. Men er det mon borneret ikke at kunne døje et Billede som dette om Solskæret i en klam, taaget Morgen, at „det flød trægt som en Efterbyrd af mat sivende Blod“? Der er ofte noget forceret i Forf.'s Naturalisme, som ikke er af rigtig ren Smag.

Det er Dødedansens Melodier, der varieres i Bogens Fortællinger. Døden i Paveskrud, som lader sig kysse paa sin Knokkeltaa, medens Ligstanken staar ud gennem den gyldenstyks Pragt. Verdenskejseren, som begraver sin Livslede og Menneskeforagt i en Munkekutte og indhyllet i den overværer sin egen Ligbegængelse. Der er den hede, stolte, forsmaaede Dronning med de dybe Natskyggeøjne; med sin Fod træder hun paa den uselig Skriver, som hun har givet Gift for at han ej skal røbe hende, men hun maa se sin adelige Elsker klynget op i Galgen, da Kongen har fulgt hans Veje ikke blot til sit eget kongelige Sovegemak, men ogsaa andetsteds i Sporet af den kongelige Elskov. Saa er der Ridderfruen; hendes Hests Hove rider et Barn itu og samtidig giver hendes stolte Bliks Klinge Barnets Fader, den djærve Ridder, et Skaar i Hjertet. Han skal over til hendes Borg for at kræve hende til Regnskab for Barnets Drab, men naar det kommer til Stykket, er det i Grunden kun hendes mandgalne Graadighed, der har hypnotiseret ham til sig. Endelig er der bestialske Landsknægtsslagsmaal og skaanselsløst Ligrøveri, Inkvisitionsfængsler og Benrade: det er hele den Gautier-Baudelaireske Skoles „danse macabre“. Lidt for meget mærkes den litterære Dannelse paa Oprindelighedens Bekostning: der er noget V. Hugosk i Novellen om Dronningen, den forgiftede Skriver og Ringen med Medusahovedet; der er Studier af Callot og „Simplicissimus“ i Fortællingen om Bonden. Noget forceret er der stedse i disse „contes cruels“, noget hysterisk eksalteret ogsaa i Bogens blodskudte Kønslyst. Helt hjemløs i den plumpe Baronverden svæver f. Eks. det romantiske Erotiksværmeri i den forfaldne Kirke, der skildres i Smag med Zolas Paradouhave. Den samme Overspænding i baade Vildskab og Erotik led allerede den af G. Brandes saa højstemt lovpriste „Æbelø“ af. Michaëlis'

Talent bliver af en litterær Smag eller Theori saa ofte spændt en Grad ud over sit naturlige Leje, saa at en uren Skingren nu og da blander sig ind i dens ellers saa fine og sikre Musik.

J. V. Jensens to sidste Bøger „Foraarets Død“ og „Den store Sommer“ hænger indbyrdes sammen og skal vel endnu have en Fortsættelse. Men det bliver alligevel ikke Helheden, som har Betydning, man er ikke i mærkelig Grad spændt paa, hvor Forf. vil hen eller hvad han mener med det hele. Hvorfor „Den store Sommer“ har dette Navn, er f. Eks. temlig gaadefuldt. Overhovedet skøtter Forfatteren, nu saalidt som før, om at skabe Sammenhæng i sine Figurer eller sin Historie. Han haaner gerne den „bruskagtige Tænkning“ og vil selv være den klare, stærke Hjerne; men en saadan Mangel paa Tugt og Organisation, som der er i hans frodigt ynglende Tankeliv, skal man lede længe efter: han giver sig sine paradoksale Indfald og fikse Ideer i Vold, smækker sine Historier sammen og flytter rundt med sin Aksel og Mikkel i den letsindigste Vilkaarlighed og med den suveræneste Ringeagt for sit Publikum.

Man kan se sig helt galhovedet paa alle de Unoder, som en lille ungdommelig Beundrerskare opelsker hos Forfatteren, thi de skygger for den ubændige Naturkraft, der er i hans Talent, og som „Tilskueren“ lige fra først af varmt har prist. Var der noget æstetisk artistisk i Michaëlis' Vildskab, — denne er min Tro ægte nok. Ligesom Strindberg, som Jensen i det hele har meget tilfælles med, giver han sig med en lidenskabelig Energi helt hen som en ubeskreven Tavle til at lade Naturindtrykkene ridse sig ind. Her er en Skildring af en Tordennat, med Himlens Flammen og Lynnedslag i en Smedje, og der er en Skildring af en Hests Flaaning i frisk Vinterluft, — der er næsten noget maniakalsk i Indtrykkenes pinlige Skarphed og Styrke. Hvor det gælder voldsomme, korporlige Tildragelser, vokser Forfatterens Indbildning til en Hallucinations Oprør; det er en rent fysisk Fornemmelse, der tager Læseren i Kværken. Aksel sidder i sit Kammer i Skumringen og hører med Et som løbende Trin hen over Loftet; han springer derop og har, straks han aabner Kammerdøren, Følelsen af, at En i samme Nu gemmer sig derinde. I hastig Tempo følger nu den korte Scene mellem de to, den skræmte Flygtnings Tale og Bevægelse. Saa knager Stigen voldsomt, en raa Stemme bryder Stilheden, og ind gennem Døren vælter en bred Knægt i Læder, raslende af Jærn, som en rasende Stud med Selen og Hamlen paa

Haserne. Det var, som om Aksel, — vaabenløs, i Skjorte, som han er — blæstes til Side. „Hans Haand kom mod det skraa Tag. og han brækkede en løs Lægte til sig, vidste næppe, hvad der foregik. Tramp, en kort Hvirvel mellem de to, som mellem en Bøffel og en ung Hest. Han slog sin Pind i Støv og Stumper paa Soldatens Hjælm, hørte hans hede Prust, og da var Kampen aldeles pludselig forbi, de skiltes ad. Den unge, ubekendte gik baglæns, tøvede et Nu, som om han hentede Vejret, og gav saa et højt, lyst Skrig fra sig“. Der er en Feber som i et Mareridt over en saadan Scene, og den sætter brutalt Pres paa Læserens Pulsslag.

Man faar et Indblik i Forfatterens Fantasivirksomhed af et andet Sted i Bogen. Det fortælles, hvordan den danske Hær en Vinternat ved Baalet inde i Tivedens Skove faar Efterretningen om Sten Stures Død. Aksel, der selv har set ham blive saaret og køres bort over Isen paa Bogesund, ligger hele Natten med et Dækken svøbt om Hovedet og tænker og tænker paa en Mands gruelige Fattigdom i Døden . . paa dette ensomme Menneske, der døde i Slæden paa Mælarens frosne Strømme med et knust Ben under sig. Han døde, han maatte dø. „Sneen sænkede sig i den sorte Luft eller om det var selve Himlen, der hældede og truede med at komme; Søen gav sig sukkende under Slæden, som tvivlede al Jorden nu om at kunne holde længere. Da brast et menneskeligt Hjerte af kongelig Bekymring. Sveriges hvide Land sank fra ham som Is og sukkende Sø, Sten Stures Kongeomsorg og hans Sygdom og hans Smerte fik Ende i den snævre Slæde som en Barnegraad, der tier, som en Vugge, der staar stille. Da de saa' til Sten Sture, var han død. Sneen smeltede ikke længere paa hans Ansigt. Saa langt Øjet rakte, var der kun Is og Sne, Sten Sture, og du sad stille, vidt ude fra den frosne Ørken tonede det som svage Nødraab og Genlyd af syngende Nødraab, O Sten Sture.“

Den, der af et Par Linier i sin historiske Lærebog (thi det er jo ikke Aksel, men Joh. Jensen, der drømmer) kan forsættes i en saadan Vision og sjælelig Bevægelse, har virkelig historisk Fantasi. Hvor letsindig den historiske Tidstegning paa mange Punkter er sjudsket af, — i Billedet af Adelshærens Nederlag i Ditmarsken eller Kong Kristierns raadvilde Færgeture paa Lillebælt i Februarnatten 1523 er der storladen historisk Poesi. Her er da en Gang en Digter, som kan lade sig overskygge, voldtage af Historiens Aand.

Ogsaa et andet viser den lille Sten Sture-Vision, — nemlig al

den saarbare Tyndhudethed, al den vældende Ømhedstrang, som sluttes inde bag Forfatterens hævnlystne Haardførhed. Hans Hovedperson er den underlige, hjemløse Mikkel, altid Skæbnes Stedsøn, altid kastet planløst om af Tilfældet. En Dag, han kommer ind i Kirken, under Orgelbruset, uden for alt, som han stedse er, synker han ligesom sammen i sit Hjerte, føler for en Stund sine Aars Byrde af stolt Ensomhed smelte. Du er som de andre, ikke stærkere. „Og hvordan gik det dig, hvad blev der af den fødte Mildhed i dit Hjerte, den dybe Trang til at bruge Godhed mod alle, der holdt dig søvnløs i din Ungdom? Livet vilde ikke forløse din overmægtige Trang til Lykke, det nødte dig til Had, Hævn, og du blev hjemløs.“ Man føler en Bekendelse heri, der ikke kan andet end gaa til Hjerte. Det er en uhyggelig oprevet, abnorm Sjæleverden, som lever bag og gennem Jensens Bøger. Der er et perverst monomant Humor i Skildringen af Blodbad og Lemlæstelser; Benradmanden og den Døde med Kisten paa sin Bag vanker om i Bogen, og Forfatteren elsker at skildre Scener som en stærk, ung Karl, der ligger ensom, forkommen paa et Tagkammer mellem fremmede og dør langsomt, pinefuldt, i indbidt, kold Haabløshed. Og selve Bogens Planløshed er som en stum Haan og Anklage mod Tilværelsens oprørende Meningsløshed. Men midt derimellem kommer der en Skildring som den af Axel den sorgløses Død, ude i sin Sygestol under aaben Himmel, den mildeste, fredeligste Sommeraften — med en dæmpet Sang til det lave, grønne Land, den bløde, friske Seng i Havet, Landet, til hvis Kyster to blaa Have bejler og mellem hvis yndefulde Enge Fjorde og Sunde synger. Op og ned rystes ogsaa Læserne hele Vejen snart af flove Paradokser, forrykte Indfald og Mark Twainske Vittigheder, snart af mærkværdige Tankelyn, der aabner Dybder, og Lignelser af helt visionær Kraft.

Joh.'s Jensens Talent er et vidunderligt stærkt og rigt Strengeinstrument, men saa sært forstemt, at skurrende Mislyd uafbrudt kvæler de rene Melodier, der vil løfte sig ud af det.

— Men nu slipper Pladsen op, saa maa Rundskuet fortsættes næste Gang.

VALD. VEDEL

SOPHUS SCHANDORPH

I Afskedsdigtet til sin „gamle Ven Sophus Schandorph" lader Drachmann den „vin-glade og sang-kære" Digter efter Døden blive bænket i Fader Evans himmelske Kro.

> Her drikker i ophøjet Ro
> Carl Bagger og Wessel og Mantzius med,
> og Lars Mathiesen — for to.

Med Vinløv om Issen føres Schandorph til Sæde mellem Bellman, Ewald, Rahbek (?) og Aarestrup (! ?), og her toner hans Latter, og „han bliver ved med at le".

I alle Nekrologer over Schandorph tales der om hans Latter, den vil gaa over i Historien:

> . . . denne Latter, min gamle Ven,
> hav Tak for dens Djærvhed og Kraft;
> den skabte Dig Venner.

Drachmanns Digt er pompøst. Muligvis bliver det de sidste pompøse Ord, der er at sige om det store Drikkeri her i Landet, Digterne i Danmark synes endelig i Færd med at løfte Hovedet fra det fra Fortiden arvede, æventyrlige Drikkehorn, som desværre selv Guden for alle Drikke- og Slagsbrødre i Norden ikke mægtede at tømme. Havde han kunnet det, havde Sagnet maaske faaet en Afslutning om Følgerne af Bælgeriet, hvorved Idrættens Skønhed var bleven mindre.

Imidlertid, der er Ægthed over det Billede af Schandorph, som Digtet skaber. Saaledes opfattede Drachmann Schandorph,

og saaledes er han bleven opfattet af tusinde samtidige, om end i mindre pompøs Stil. Der vil vokse Anekdoter op om Schandorphs Livsglæde, om hans Drøjhed i Tale og Færd og om hans uforstyrrelige Humør. Og skulde Schandorph selv have bestemt sit Eftermæle, vilde han næppe have haft noget væsentligt at indvende imod denne Opfattelse, særlig ikke, hvis den overraskende var bleven ham forelagt i de Drachmannske Vers. Mod en færdig Mening i en smuk Form var Schandorph ikke rustet til hurtige Indvendinger. Det Stemningssvøb, hvori hans Domme hvilede, var let at sætte i Bevægelse, det var tillige sammensat af ikke faa Lag, og det tog som Regel Tid for Schandorph at faa sine i og for sig klare Tanker ud af Svøbet.

Men altsaa imod den gængse Opfattelse af ham vilde Schandorph selv efter moden Overvejelse ikke have rejst væsentlige Indvendinger. Han var glad ved at være glad og ved at anses for at være det, hans støjende Latter kom fra Hjertet, og den smittede uvægerlig alle ved sin Umiddelbarhed. Han havde altid fundet, det var genialt at le, — som ung vilde han spille Holberg.

Men at det blev ham, der i Litteraturen kom til at løfte en Del af den komiske Arv, vilde han dog fra først af have forsvoret. Han sad endnu som moden Mand dybt inde i de romantiske Egne og dyrkede Skønhedssyner og ønskede ikke at forstyrres. Lysten til at spille Holberg var et forholdsvis hurtig overstaaet Standpunkt. Man læse hans egen Beretning derom, et Ord af Heiberg om at se Tiden an et Aar endnu, var nok til for bestandig at vende hans Planer andetsteds hen.

Ja saaledes fortæller han, og saaledes gik det ogsaa til — udvortes set. Men saa let gik det nu alligevel ikke. Schandorph dækker her som overalt ellers i sine „Oplevelser“ Tingen under den let skemtefulde Tone, han i Meddelelserne om sig selv har fundet det opportunt at anslaa. Det var ikke alene Holberg, han vilde spille, han vilde overhovedet være Skuespiller, og det blev en af hans Ungdoms ikke faa alvorlige Skuffelser, at disse Længsler ikke fik Liv.

Men Forfatter i munter realistisk Stil, Prosaskribent? Det havde Schandorph ikke drømt om at blive.

Det var Vennerne i den lille Kreds af Frondører fra Tredserne, hvortil han hørte, som lokkede ham til at gøre det første Forsøg. De syntes, at han mundtlig kunde være saa morsom, naar han fortalte Historier fra Købmandsgaardene og Markederne i Ringsted,

fra Suserupgaard og fra Krebsekroen ved Sorø, hvorfor saa ikke prøve paa ogsaa at være det i Skrift? Inderst inde har Schandorph hørt paa den Art Opfordringer med megen Uvilje. Et stort satirisk Digt, en ny „Adam Homo“, det lod sig høre, men skrive Fortællinger om almindelige Borgere og Bønder, om drukne Folk, der maabede og vrøvlede, skrive paa plat Prosa? Det var jo som at gaa fra det kongelige Teater til Kasino! — hvilket i Datidens Sprog vilde sige noget andet og mere, end det nu betyder at gaa fra Kasino til Nørrebros Teater. Han, Poeten, den videnskabelig dannede Digter med Syner fra en Verden, hvis Skønhed Mængden kun kunde ane, aldrig blive fortrolig med, skulde han forlade sine Idealer for at snakke den udannede Plebs efter Munden? De morsomme Historier! Ja vel, de var morsomme, han morede sig selv over dem, men havde de noget med Kunst at gøre? Man kunde lige saa gerne opfordre ham til paa Tryk at meddele, at han om Morgenen trak sine Støvler paa. Nej, ét var Livet fra Dag til Dag med dets Glæder og Sorger og de Hvilesteder, man der kunde finde, noget helt andet var de Tanker og Forestillinger, som kunde løftes op i Skønhedens Rige og dér adles til Kunst. Vennernes Raad kunde kun være dikteret af den ringe Agtelse, de nærede for hans Talent.

Det er med den Art Stemninger til Baggrund, at Schandorph blev Prosaskribent. Selvfølgelig var disse Stemninger da neddæmpede, Schandorph havde en skønne Dag taget dem i Struben og søgt at klemme Vejret af dem. Det var en Idræt han før havde øvet. Næsten alle de af Schandorph digtede Personer er splittede Naturer, der enten lever under Selvironiens tunge Svøbe eller i Enfold erkender deres Underlegenhed lige over for det af dem selv opstillede Ideal eller paa anden Maade dukker Nakken. Bestandig oplever man i Schandorphs Bøger et sjæleligt Spring frem og et tilbage, og det er i saa Henseende snart sagt ligegyldigt, hvilken Person man har for sig, om det er Thomas Fris eller Albrecht i „Uden Midtpunkt“, Pastor Holm, Pastor Birk eller Pastor Jespersen, Damberg i „Smaafolk“ eller Lammedriveren i Historien fra Trommesalen, eller om det er Wolfgang Altmann i Schandorphs sidste Bog eller mulig en af Kvindefigurerne. Der er en evig Bølgen af Opstemthed og Nedstemthed i de skildrede Menneskers Tilstande. Strengt taget synes det, som om dette Fænomen er den eneste psykologiske Proces, hvis Kurve Schandorph for Alvor har studeret. Han har tilmed gjort altfor meget

ud deraf. Den pludselige Standsning og Selvbefamling indtræder jævnlig i Øjeblikke og hos Mennesker, hvor Tingen gør et usandsynligt Indtryk. Men denne Evne altsaa til at gaa uden for sig selv, til at mistro sig selv, til i det ene Øjeblik at synes, at alt i En er Kraft og Skønhed for i det næste at opdage, at det er lutter Svaghed, har Schandorph kendt, og kendt i saa høj Grad, at Kundskaben herom kunstnerisk er bleven omsat til hans herskende Indsigt.

Da Schandorph blev Prosaskribent, var han i Selvfornemmelsernes Bølgedal. Ganske vist var hans Spot over Prosaen forstummet, men samtidig laa Digterdrømmene og drev paa Vandet.

Og saa gjorde han Lykke.

Han, som ikke før havde kunnet opnaa Anerkendelse nogetsteds, blev nu rost af den fornemste Kritik. Schandorph var da ikke langt fra de fyrretyve Aar.

Af dem, der blev forundrede over, at vi i Schandorph havde faaet en Prosaforfatter, som ikke kunde forbigaas, var Schandorph saaledes maaske den, der undrede sig mest. Men det var en frugtbar Undren, for den førte umiddelbart ud i den Opdagelse, at medens han havde siddet, udadtil nogenlunde uvirksom midt i en Vennekreds, sysselsat med, hvad han troede var at forfine sin Aand, var der sket en aandelig Revolution i Danmark. Poesi var fra Drøm bleven til Virkelighed. Brandes havde aabnet Sluserne for de nye Tanker.

Med Vælde kastede Schandorph sig da over Opdagelsen, udgav Bog paa Bog og blev den Forfatter, Brandes i sit Essai over Schandorph i „det moderne Gennembruds Mænd“ karakteriserer „som en lattermild Skildrer af det lavere Folkeliv, som en Genremaler, der ikke gaar af Vejen for det drøje eller naivt-grimme, men har sin Morskab deraf“.

I et Hovedsynspunkt forekommer det mig imidlertid, at Brandes i dette Essai har Uret: Han mener, at Stammen i Schandorphs Begavelse er „et djærvt, firskaaret, grovkornet Talent med Hang til det burschikose og Smag for det burleske“, medens de lyriske Safter, der stadig spores inden for den ru Bark, skyldes Indpodning af en ædlere Træsort. Det turde forholde sig netop omvendt. Schandorph er Stængelen med den blaa Blomst, som ved Indpodning bliver kraftig nok til at sætte store, kødrige Frugter.

Forholdt det sig nemlig saaledes som Brandes mener, vilde Schandorph hurtig være bleven hjemme i den ny Kunstart. Han

vilde have opdaget og genkendt sig selv i hver Prosalinie, han fik nedskrevet, hans Talent vilde have skabt en Form, der vilde staa gennem Tiderne. Men dette blev ikke Tilfældet. Schandorph kunde oprindelig ikke skrive Prosa, og han lærte det aldrig. Hans Stil er et naivt-pretentiøst forandret Parlando uden Rytme eller Rejsning. En Replik kunde Schandorph skrive og mange Replikker, og hyppig lykkedes i Bøgerne den ene Side efter den anden for ham, men det er tilfældigt, lige saa ofte vandrer man hen ad hans Prosa som ad en over en frodig Mark lejlighedsvis frembragt Kørevej.

Saa daarlig stod det ikke til med den danske kunstneriske Prosaform paa den Tid, Schandorph voksede op, at han ikke, om Realismen eller den muntre Naturalisme havde været det ham i Sjælen baarne Talent, havde kunnet hugge ned som den befriede Glente over sin Form. Umiddelbart foran hans Øjne skrev, for kun at nævne denne ene: Goldschmidt. Nej Sagen var, at den fortællende Prosa var hans følende Sjæl fremmed, den kom ham kunstnerisk ikke ved, en højbaaren Aand som hans kunde kun gøre sig forstaaelig paa Vers.

Schandorph var fra den lille By og fra de forholdsvis smaa Forhold. For ham betød Opdragelsen paa Sorø Akademi og det derefter erhvervede akademiske Borgerbrev ikke alene Optagelse i Landets aandelige Adelstand — det var alle enige om, at det betød —, det var for ham en Stigning af svimlende Art. Den Forskel, han følte mellem sit aandelige Udgangspunkt og det Maal, hvortil han var naaet, dannede Grundlaget for hans Sjæls Stemthed, Fornemmelsen fyldte ham bevidst og ubevidst med Hovmod, han var: Jeg! den højt opløftede Sophus Schandorph, Lyrikeren, den akademiske Digter. Hvad der skete ude mellem Bønderne, kunde være Genstand for hans Skemt, ikke for hans virkelige Opmærksomhed.

Realist blev Schandorph ved Indpodning, og næsten indtil sin sidste Stund beholdt han den hemmelige Undren over, at det, han i sin Tid agtede ringe som en Art Slendrian i sine aandelige Tilstande: Virkelighedssansen, Hukommelsen for de smaa Ting, den brede Latter, alt det, han kom saa usigelig let til, kunde skabe ham Berømmelse. Det lader sig nu heller ikke nægte, at han kom for let til denne Berømmelse. Han forstod ikke at arbejde med det, der oprindelig havde været ham en Hvile for Aanden. Han skrev de mange Bøger, men Stoffet naaede som i Leg til

hans Bevidsthed, han fordybede sig ikke deri, og i hans Sjæl var der ikke Frygt og Bæven for den Form, han nu paatog sig at mestre. Han var ikke født med denne Form, han havde ikke under sin Opvækst lært at behandle den med Respekt, for det lærte man ikke paa den Tid i det lærde Lag, og nu da han altsaa skulde være Prosaist, var han nødt til at lade staa til. Schandorph var ikke ligegyldig paa dette Punkt. Han, som for Alvor var bleven en begejstret Tilhænger af det nye i Tiden, ønskede varmt at blive en moderne Stilist, han vidste blot ikke, hvordan saadan noget gik til, og de Forsøg paa Modernisme, man i hundredvis kan spore i hans Bøger, løber ud i Anvendelsen af visse pragtfuldt farvede Adjektiver og korintisk svungne Sætningskapitæler. Det havde passet hans brave fortællende Søjleskafter bedre, om disse Kapitæler havde manglet.

Men altsaa Schandorph blev det nyes Mand, og han blev det ihærdigt. Som Forfatter vender han sig med megen Spot mod Fortidens udhulede Idealer. Endnu i sin sidste Roman — den, han skrev med Døden paa Læberne — fører han djærve Hug mod det „dannede“ Humbug.

Forstandsmæssig set var Schandorph moderne, længe inden han kunstnerisk slog om. Et er ogsaa at have alle Kategorierne klare, et andet er instinktmæssig at leve i denne Klarhed, og et tredje endelig kunstnerisk at kunne frembringe i Kraft af den vundne Aandsklarhed. Saare faa kan gøre det. Som oftest følger Liv og Kunst langt bag efter de i Individet fremad skridende Tanker. Man kan i „Oplevelser“ læse sig til, hvordan Schandorph, da „Gennembrudet“ kom herhjemme, stod aandelig rustet til at forstaa det. Men hvad man ikke kan læse om dér, er om de sjælelige Kampe, det havde kostet ham at naa' saa vidt, om de Saar, han under Kampen modtog, og om de Ar, han længe efter beholdt. Med den for Schandorph ejendommelige Blufærdighed eller Skyhed for at stille sit Indre til Skue, gaar han i Beretningen om sin egen Udvikling let hen over aarelange Anfægtelser, Tvivl og Mismod. Der er nogen Beregning med i dette. Schandorph havde vundet sig sit Navn som munter Skribent, og det passede ham, at Samtiden holdt sig til denne Side af hans Natur. Han ønskede ikke at antyde nogen som helst disharmonisk Stemning hverken fra Fortid eller Nutid, og jeg har den Opfattelse af Schandorph, at det til sidst virkelig ogsaa lykkedes ham i det

væsentlige at naa' den aandelige Ro, han eftertragtede. Han blev den muntre Mand, han vilde være.

Schandorph havde Lykken med sig som Forfatter. Han blev taget for god. Men det vilde være at drive et underligt Spil med hans Minde, om man uden videre satte ham hen blandt de Forfattere, der har opbygget Nutidens Kunst, og som Fremtiden i sine Bestræbelser atter umiddelbart vil støtte sig til. Saaledes forholder det sig ikke, og saaledes vil Fremtiden ikke dømme. Der vilde blive et for uretfærdigt Fald i Dommen om Schandorph, om man nu anbragte ham paa en fremskudt Plads, hvor han ikke hører hjemme.

Schandorphs Kunst betød for sin Tid Overgangen fra gammelt til nyt. Formen slog som omtalt fra første Færd ikke til, Emnerne var vel prægede af Tidens Aand, men han maatte bruge Ironien for at faa Tankerne ført igennem, og han blev idelig og altid stikkende i Overdrivelserne. Hans Vilje hørte Fremtiden til, hans Følelse bundede i Fortiden, hans psykologiske Udgangspunkter var tydelige nok, men de var ikke nye eller rige og fine, om end jævnlig fint følte. Særlig var det dog Overdrivelserne med de bestandig genkommende Mindelser fra den engang saa blomstrende Lystspilliteratur og Anvendelsen af Ironien, som gjorde Schandorph gammeldags i Tonen. Det nye er lige paa, det gør bl. a. ikke Nar ad de Figurer, det selv stiller op. Schandorph fik til Opgave at indvinde et helt nyt Felt for vor Begriben. Smaaborgeren i Provinsen og Karlen i Lo og Lade blev ham saa at sige udleveret først af Vennerne senere af den offentlige Mening til Behandling, ingen havde jo som han røbet Kendskab til disse Mennesker. Men han kunde ikke i den Grad bryde med sin Fortid, at han uden Forbehold vilde indlade sig paa Opgaven. Der maatte Selvhævdelse til, og den i sit Væsen noget bange Ironi blev hans Skildringers uforanderlige Skjold og Følge. En Kusk kunde man jo heller ikke saadan uden videre tage op i Litteraturen, først naar han blev set ovenfra, under Ironiens Belysning, blev han en brugelig Figur. Schandorph kunde overmaade godt gøre de Tankebevægelser efter, som t. Eks. førte Zola til at skildre Vaskepigen, Blikkenslageren, Smeden og Alfonsen som det, han mente, de var, men han formaaede ikke at føle aktivt kunstnerisk paa samme Maade som Zola. Hans Stemninger var en Gang for alle romantisk kuldskære.

Imidlertid arbejdede Schandorph sig til Tider ud af sin værste

Kuldskærhed, og han naaede nu og da at komme tæt ind paa sine Friluftsfigurer: Tjenestepigen i „Smaafolk“, Brænderikarlen i „Et Levnedsløb fortalt paa Kirkegaarden“ osv., men aldrig slap han ud af Overdrivelsernes forunderlige Svimmelhed. Endnu i sin sidste Roman, der er anlagt saa ligefremt, og som røber en saa mærkelig aandelig Kraft hos den dødssyge Forfatter, maa han i Skildringen af Helgas Oplevelse med den fine Handelsrejsende i Faderens Butik, i Badescenen paa Københavns Red, i Optrinet i Kirken og hvor som helst ellers ty til Ord, der peger langt ud over den Virkelighed, han ønsker at fremstille. Og som det gik Schandorph her som gammel, gik det ham bestandig fra det første Minut, han satte Pen paa Papiret for at frembringe Prosa.

Naar det imidlertid ikke blev disse typiske Overgangsegenskaber hos Schandorph, som faldt hans Samtid stærkest i Øjnene, skyldes det først og fremmest det frodige Humør, han kunde trylle ind i sine Bøger. Sætter man sig nu til at læse Schandorphs Fortællinger, med den fulde Bevidsthed altsaa om, at dette ikke skal betyde moderne Litteratur, vil man, tror jeg, blive overrasket over, hvor morsomme de kan være. Der er en Rigdom paa Iagttagelser, en Bredde i Fremstillingen af det snurrige, som Gang paa Gang fanger. Det ubehjælpsomme i Formen glider bort for Ens Opmærksomhed, faar nu og da endog en særegen Ynde ved at lægge historisk Kolorit over Stilen, og af et godt Hjerte nyder man Bonden, der siger: „Det var som Saten“ til hvad i Verden, der bliver ham meddelt, og Kusken med „Beg paa Springgaasen“ og Butikssvenden og Fragtmanden og Prangeren, Spidsborgeren, Konerne og det hele. Unægtelig er det morsomme ikke altid morsomt, men saa hjælper Forfatterens besynderlige, naivt elskværdige Tro paa Stoffets uimodstaaelige Grinagtighed En over den forbigaaende Træthed, og man læser videre.

Og dernæst har jo Schandorph frembragt Romaner af Betydning. Schandorph var en gennemdannet Mand, og han var Digter. Hans Dannelse spillede ham ganske vist undertiden nogle Puds, som naar han lader sine Personer være altfor litteratur- og sprogkyndige, eller han selv optræder midt blandt Figurerne i sine Bøger og taler hvilket af de europæiske Hovedsprog, man nu muligvis kunde antages at nære Ønske om at høre, og dertil Latin og Græsk. I „Thomas Fris“ forekommer der en hel Side Homer, sat med græske Typer, og forinden har man faaet Tysk, Fransk, Italiensk, Spansk og Latin i mere end rundelige Portioner. Det var nu en

Gang saa med Schandorphs Dannelse, rent som Stof betragtet, at den var hans Kæledægge og Genstand for hans evige og alvorlige Kultus. Men ved Siden deraf er hans Aand gennemlyst af Viden og øvet Dømmekraft, han bliver egentlig ikke naragtig, selv hvor han gaar Dannelsesumulighederne urimelig nær. I anden Del af „Thomas Fris" — første Del er nogenlunde ødelagt af den lange Friehlingske Episode — slaar der En i Møde en Aandsmyndighed, som tvinger til Respekt. Forfatteren skildrer vigtige Forhold i den Tidsalder, der falder sammen med hans egen Ungdom, i saa haandgribelige og faste Træk og med saa meget Klarsyn, at denne Skildring for bestandig vil blive en Kilde, man maa ty til, naar hin Periode skal bedømmes. Hans Domme er ikke overlegne, dertil stod Schandorph det Hovedstadsliv, han her afmalte, i sidste Instans for fjærnt og fjendtlig — han siger selv i „Oplevelser", at han aldrig kom til at føle sig hjemme i København, og det er sandt, han var og blev den indvandrede —, men der er uhildet Friskhed over hans Opfattelse og megen Sandhed. Og i Henriette har Schandorph for én Gangs Skyld skabt en Damefigur, man vil huske. Hun er ikke mere sand, end Dameskikkelser i Digternes Bøger plejer at være, men hun er gjort færdig, hun er gaaet efter i Enkelthederne, og hun er i sin lille Maalestok overraskende nydelig og ondartet.

Og i mange af Schandorphs øvrige Romaner kan man læse sig baade fornøjet og alvorlig, kun at man ikke stiller sine Fordringer forkert. Han er en elskværdig og rolig Fortæller, der trods sin Bredde og sine mange muntre Svinkeærinder fører En forholdsvis hurtig af Sted. Han søger ikke dybt og naa'r ikke højt, han ligner, som det er sagt om ham, den Ø, hvor han er født, Sjælland. Men som man ved en Rejse gennem sjællandske Landskaber beholder et ret stort Indtryk af megen Frodighed, saaledes vil man ved Læsningen af Schandorphs Bøger, der hver for sig ikke fæster sig uudslettelig i Mindet, beholde et Indtryk af en kraftig Vilje mod det sunde og sande. Der er for saa vidt det behagelige ved Schandorphs Prosa, at den ikke røber meget af „Artisten", den behager sig ikke i Særegenheder og kender ikke Anfægtelser fra nogen Art af kunstnerisk Overkultur.

Kunstner for Alvor var Schandorph egentlig kun i bunden Stil. Som ung skrev han ubetydelige Digte, som ældre opnaaede han et Herredømme over Formen, der ikke synes mig tilstrækkelig anerkendt. Der er over hans Vers noget arkitektonisk pragtfuldt, som

nu og da gør disse klassiske. Man læse t. Eks. Digtet om J. C. Schiødte eller Gengivelserne efter Giuseppe Giusti, der er Katedral i det ene og henrivende Villastil i det andet. Men for at skaffe Plads til sin uudtømmelige Fond af Prosafortællinger lod Schandorph Versene hvile, og der synes ikke at være sket nogen Ulykke derved, idet Emner, der fordrede Vers, efterhaanden aabenbart ikke paatrængte sig den „sang-kære“ Digter.

Og saa er dette Spørgsmaal om, hvor Schandorph var større eller mindre som Digter, for Vennerne efter hans Død saa uendelig ligegyldigt. De har et kraftigt Indtrykt af Schandorphs Person, som de hver for sig værner om. For nogle slaar det Drachmannske Billede til, for andre stiger der frem for Hukommelsen Billedet af en Mand, der ikke kunde sige et ondt Ord om sin Næste. Og de husker Schandorph som den, der med næsten kvindelig Blidhed samlede dem for med Mandfolke-Skemt at holde paa dem og med Mands Vilje at forsvare dem, og de smiler ved Tanken om, hvor barnagtig smagløs Schandorph kunde være, og de bliver alvorlige ved Erindringen om, at en mere hengiven Ven skulde de have ondt ved at finde.

Erik Skram

FIRE DIGTE

I

En Vinteraftens gule Luft
staar over sorte Tage;
en skarp og gylden Aftenluft
bag Tage langt tilbage.

Jeg ser saa vidt, jeg ser saa fjærnt,
her fra mit høje Kammer,
og i den kolde Aftenstund
jeg ser, hvor Himlen flammer.

En Skorstensrøg staar brun og rank
mod Luftens gyldne Gule;
jeg stirrer længe, stirrer langt
mod denne Skønhedssmule.

Der var en Gang — det ligger nu
saa mange Aar tilbage —
jeg gik og saa, hvor Solen sank,
men ej bag Storstadstage.

Den røde. runde Vintersol
gik ned bag nøgne Grene,
og om mig blaaned Markers Sne,
og jeg var ung og ene.

Tusmørket kom, saa himmelblaat,
udover Sne og Stilhed,
og fjærnt mig vented Hjemmets Lys
og kære Stuers Mildhed.

Ak Tid saa ren som Frostvejrssne
og hvide, øde Veje,
min Ungdoms friske Vinterluft,
var du engang mit Eje?

Ak, du er skjult, mit Vinterland,
bag Skorstenspibers Stime;
fra Vindvet kun bag Byens Rand
jeg ser en gylden Strime.

II

Efter Paul Verlaine

Det regner i alle Gader
og i mit Hjærte med.
Jeg drog saa langt af Lande
og fandt dog ingen Fred.

Ak, Lyd af Regn, som falder
i alle Gader smaa;
det regner i mit Hjærte,
min Himmel er saa graa.

Det regner i mit Hjærte,
jeg véd ej selv, hvorfor.
O taabelige Hjærte,
hvi er din Sorg saa stor?

Det er min store Kvide,
at Himlen er saa graa,
og Regnen falder vide
i alle Gader smaa.

III

Strænge Herr Synd og Jomfru Sorg
var før mit Hjærtes Venner;
de kommer nu og klager sig,
at jeg dem ikke kender.

Jeg løfter mit Hoved og gaar forbi
og ser til en anden Side;
Mester Synd og saa Jomfru Sorg,
de kan det ikke lide.

Ak, Jomfru Sorg i Silkeskrud,
med hvide, ledige Hænder,
min Herre har mig strængt forbudt,
at jeg Eder mere kender!

Og Mester Synd i Fløjelsvams
med Sliren ved din Hofte —
saa falsk mig skurrer dit Strængespil,
der daared mig altfor ofte.

Der er kun Gift i dit Bægers Bund,
kun Bærme og bitter Galde —
det var saa sort en Midnatsstund,
jeg lod det i Gulvet falde.

Det skrattede hult og falsk, da det faldt —
jeg tør det aldrig forglemme —
og i den sorte, fortvivlede Nat
jeg bad med bævende Stemme.

Da randt den første Stjærne frem,
Morgenstjærnen den milde,
da fandt jeg den Vej, som fører mig hjem,
hvad enten snart eller silde.

Ak, kære Gud, som jeg dengang fandt,
lad mig ej fra dig vige!
Ak, Morgenstjærne, som mildt oprandt,
lys mig til Himmerigs Rige!

IV

Saa lys en Lund, saa lys en Luft,
saa mild en Sommersolskinsdag,
en Morgenstund med Lindeduft
og svage Vindes sagte Drag.

Der leger Skygger hid og did,
og lyse Knopskæl regne ned;
det er en Tid saa solskinsblid,
saa mild og lys og fuld af Fred.

Lyst er hvert Løv, og lys hver Blomst,
og Skyggen fyldt af Solskinsstænk;
med Bogen paa min Havebænk
jeg hilser Lysets Atterkomst.

Ak, skønne, høje Himmelblaa
og Træers gyldne Kirkehal —
lad mig i Lys og Klarhed gaa
den lange Dag til Mørkefald.

O, alle dybe Himles Gud,
højt over Løvets gyldne Tag –
før os af Verdens Solskin ud
fra Lys til Lys, fra Dag til Dag.

JOHANNES JØRGENSEN

KAPITALENS UDVANDRING

ET BLAD AF DENS HISTORIE

I Tidsskrift- og Avisartikler, i Samtaler Mand og Mand imellem, dukker i de senere Aar med stigende Hyppighed Spørgsmaalet frem om „den gule Fare“, om den Fare, der truer Europas Arbejderklasse og derigennem de europæiske Samfund ved Konkurrencen fra Østasien. Den sidste Sommers Begivenheder i Kina har givet Spørgsmaalet en forøget aktuel Interesse.

Man tænkte sig i Begyndelsen denne Fare fremkomme derved, at den stigende Forbindelse mellem Europa og Østasien, især Kina, den gamle Forbindelse til Vands og den fremtidige til Lands ad den sibiriske Jærnbane skulde føre en saadan Masse billig Arbejdskraft over til Europa, at den hvide Arbejderklasse enten maatte nedstemme sine Fordringer til Livet, saaledes at de kom i Niveau med Østasiaterens, eller lade sig fortrænge af ham. Dette vilde i og for sig kun danne Slutstenen paa den Række af Fortrængelser fra Arbejdsmarkedet, for hvilke den voksne, uddannede europæiske Arbejder har været udsat lige fra det Øjeblik, da den kapitalistiske Produktion begyndte. Han er først blevet fortrængt ved Hjælp af sin egen Hustru og sine egne Børn, derefter af andre mandlige Arbejdere, der var billigere, og denne Fortrængelsesproces foregaar stadig omkring os: polske og svenske Arbejdere fortrænger danske, italienske fortrænger tyske og franske.

Imidlertid har Arbejderorganisationerne rejst sig imod denne Fortrængelse af det ene Lands højere kultiverede Arbejderklasse ved det andet Lands mindre kultiverede, ikke saaledes, at de har krævet Forbud mod de fremmedes Indtrængen, men saaledes, at

de enten ved Organisation af de indvandrede har faaet dem til at stille de samme Krav, som de selv stiller, eller saaledes, at de ved deres egen Styrke har kunnet forbyde Kapitalen at antage billigere Arbejdskraft, og da det er Kapitalens eneste Vinding ved at indkalde fremmed Arbejdskraft, at den er billigere, har de ved deres Krav om éns Løn faktisk mange Steder kunnet sætte en Stopper for en saadan Indkaldelse.

Det er dog langtfra i alle Arbejdsgrene og i alle Lande, at Organisationerne kan træde op med en saadan Styrke, at de formaar at værne Landets Arbejdere mod den fremmede Konkurrence; navnlig i de Fag, der ingen udlært Arbejdskraft kræver, og til hvilke Fag den indvandrede, laverestaaende Arbejder ogsaa bedst egner sig, er Forholdene ofte vanskelige. I de store Havnestæder og paa Landet er derfor ogsaa Konkurrencen mellem indfødt og fremmed Arbejdskraft haardest.

Vanskeligere end over for andre europæiske Arbejdere bliver Stillingen over for ikke-europæiske, navnlig østasiatiske Arbejdere. De europæiske Arbejdere kan organiseres, og navnlig i det sidste Aar er der f. Eks. fra det italienske Socialdemokratis Side gjort store Anstrengelser for at oplyse Vandrearbejderne om Organisationens Betydning, og om, hvorledes de ved at byde sig frem til billig Pris nedsætter Livsvilkaarene for andre. Helt anderledes derimod med den østasiatiske Arbejder, hvor Sprogets og Kulturens Forskellighed sætter saa skarpe Skel. Hvor et Fags Arbejdere derfor er stærke nok, vil de gennemføre et ligefremt Forbud mod Indførsel af kinesiske Arbejdere. Det vil saaledes erindres, at Søfyrbødernes Fagforening her i Landet var stærk nok til at tvinge det østasiatiske Selskab til at opgive den Import af Kinesere til Tjeneste som Fyrbødere i Selskabets Skibe, der allerede var paabegyndt; derimod har den maattet se paa, at de af Selskabets Skibe, som hører under den russiske Afdeling, betjenes af Kinesere.

Er der saaledes end Omraader, hvor Konkurrencen mærkes, og hvor den sikkert ogsaa vil tiltage i Skarphed, saa tør det vistnok siges, at naar man ser hen til Organisationernes voksende Betydning, da vil en Import af billig østasiatisk Arbejdskraft næppe kunne tænkes i saa stort et Omfang, at den vil berøre den europæiske Industri-Arbejderklasses Livsnerve. Frygten for Strid med de indfødte Arbejdere og Udsigten til, at de indvandrede dog rimeligvis i Tidens Løb vil gaa den Vej, de skal, nemlig ind i en

Organisation, betager Kapitalen Lyst og Mod til at søge Profit ad denne Vej.

Men — naar Bjærget ikke kan komme til Mohammed, saa gaar Mohammed til Bjærget. Kapitalen vil aldrig være i Ro, saa længe der er billigere Arbejdskraft at opdrive. Med samme Sikkerhed som Magnetnaalen søger mod Nord, søger Kapitalen hen imod den billige Arbejdskraft. Den har hidtil været vant til at kalde den billige Arbejdskraft til sig, — det er nu forbundet med Vanskeligheder, og den søger derfor selv hen til den. Det er ikke i den østasiatiske Arbejders Indvandring til Tjeneste for den europæiske Kapital, at Faren for den europæiske Arbejderklasse ligger, men i den europæiske Kapitals Udvandring for i Østasien at tage den østasiatiske Arbejder i sin Tjeneste. Kinesere og Indere vil ikke befolke Europas Fabriker, men Europas Fabriker vil staa stille, medens Maskinerne gaar i Bombay og Shanghai.

To Formaal er paa en mærkelig Maade blandede sammen i de europæiske Foretagender i Østasien, uhyre karakteristisk netop for det Anarki, der hersker i Produktionen under Kapitalismens Ægide. Paa den ene Side bestræber man sig for ved sine Operationer at skaffe ny Afsætningsomraader for de Varemasser, der paa Grund af Arbejdets nuværende Produktivitet stadig opdynges, paa den anden Side forøger man netop disse Varemængder ved at lade den billige Arbejdskraft derovre deltage i den moderne Produktion. Saaledes vælter den kapitalistiske Produktion sig stadig frem, tvunget af en indre Nødvendighed: Produktionen kræver et nyt Afsætningsmarked; dette ny Afsætningsmarked byder ved Siden af sin Evne til at konsumere Varer Muligheden for en forøget Produktion med større Profit, men denne forøgede Produktion kræver atter ny Afsætningsmarkeder, indtil Jorden er blevet for lille. Den manchesterske Fabrikant, der afslørede, at hans Interesse for Planetverdenen skyldtes hans Lyst til at forsyne Naboplaneternes Mennesker med Bomuldstøj, var i det mindste ærlig; det er ikke alle, der saa resolut kaster Masken, hvad enten den nu hedder videnskabelig Interesse eller Kristendommens og Kulturens Udbredelse.

Den Kamp, der ved Kapitalens Udvandring truer med at udbryde mellem den europæiske og den østasiatiske Arbejder, er allerede paa sine Steder i fuld Gang. I den Udvikling, Forindiens økonomiske Liv har gennemgaaet i de sidste Aartier, skelner man med stor Tydelighed Kampens Form.

Da Englænderne kom til Indien for 300 Aar siden, fandt de dér et fint udviklet Væverhaandværk; de indiske Bomuldstøjer blev en god Handelsvare, og den engelske Kapital trak Væverne til sig og gjorde dem, hvor den kunde det, afhængige af sig. Imod de importerede indiske Tøjer rejste imidlertid den engelske Uldindustri sig, og ved Told og Forbud søgte den at fortrænge dem. Saa udviklede der sig en Bomuldsindustri i England selv, og den blev drevet ved Maskiner; ogsaa den rejste sig mod de indiske Tøjer og fik Importen af dem hindret ved Told. Den indiske Væver, hvis Livsvilkaar under det engelske Herredømme var blevet komplet forandret, som fra hovedsagelig at være en Producent af sin egen Landsbys Forbrugsgenstande var bleven Vareproducent til Verdensmarkedet, saa' ikke blot dette ny Verdensmarked, som Englænderne selv havde tvunget ham til at være Leverandør til, lukket, men han saa' sig angrebet i sit eget Land: de maskinfabrikerede engelske Tøjer konkurrerede ham ud, og selv hvor det lykkedes ham at holde sig oven Vande — og der er endnu adskillige Millioner Haandvævere i Indien — dér gled Garnets Spinding ud af hans Haand og overtoges af den engelske Storindustri.

Den engelske Kapital optraadte i Begyndelsen over for Inderne overvejende som Handels- og Aagerkapital, ikke som Industrikapital. For at der kan drives kapitalistisk Industri i et Land, maa der nødvendigvis være en besiddelsesløs Klasse, som for at leve maa sælge sin Arbejdskraft; men Inderne var ikke besiddelsesløse, da Englænderne kom til deres Land; de var saa godt som udelukkende Bønder og Medejere af Landsbyens Fællesjorder, ogsaa Væverne underholdtes som oftest af Landsbyens Fællesfond. Englænderne ophævede dette Fællesskab. De gjorde Skatteopkræveren, Zamindaren, til Ejer af Distriktet, Bønderne til hans Fæstere. De paalagde Skatter, der var éns i gode og daarlige Aar, medens de tidligere Regeringer havde paalignet dem efter Høstens Udbytte, og dette Forhold drev saavel de ny Godsejere som Bønderne over i Pengeudlaanernes Arme; Konfiskationer og Udsættelser fandt Sted, og der opstod efterhaanden en besiddelsesløs og gældbunden Klasse Mennesker. Først da kunde en moderne Storindustri udfolde sig, og i 1854 oprettedes den første moderne Tekstilfabrik i Bombay. I 1879, 25 Aar efter, var der allerede 58 Fabriker for Bomuldsindustrien; de havde $1^1/_2$ Million Tene og 12,000 Vævestole i Gang, og de beskæftigede 40,000 Arbejdere.

I 1884, altsaa 5 Aar efter, var Antallet af Fabriker vokset fra 58 til 74, foruden at 9 Fabriker til var under Opførelse. Tenenes Antal var henad 2 Millioner, Vævestolenes over 16,000, og der beskæftigedes omtrent 60,000 Arbejdere. I 1890 udviste Tællingerne, at Væksten var foregaaet endnu hurtigere. Fabrikernes Antal var naaet op til 125. Af Tene var der over 3 Mill., af Vævestole omkring 24,000, og der beskæftigedes 112,000 Arbejdere. Af disse Fabriker faldt Hovedmængden, 89, paa Bombay og dens Omegn, i hvilken Del af Indien Bomuldsdyrkningen ogsaa har sit største Omfang, 8 laa i Bengalen, 8 i Madras, Resten spredt i det indre, 5 samlede ved Cawnpur i Nordvest-Provinserne, hvor den moderne Storindustri i det hele har fundet et godt Tilholdssted. Bombay og dens Omegn er desuden Sædet for en stor Mængde Etablissementer, som ved Dampkraft renser og nedpakker Bomulden.

Den unge kapitalistiske Bomuldsindustri i Indien har haft forskellige Vanskeligheder at kæmpe med. Først er Anlægskapitalen i Indien betydelig højere end i Europa; Maskinerne fabrikeres saaledes ikke i Indien, men maa transporteres derover fra England. Dernæst saa den i England anbragte Industrikapital med stor Forbitrelse den ny Modstander træde frem; den kastede Masser af Varer ind paa det indiske Marked uden at kræve en Øres Fortjeneste, blot for at slaa Konkurrenten ned, inden han voksede til. I Bombays Fabriker indtraf der derfor stadige Arbejdsstandsninger. En tredje Vanskelighed beroede paa Indernes Uvanthed med det ny Arbejde. Den koncentrerede Opmærksomhed, som det stadige Arbejde hele Dagen igennem og navnlig Arbejdet med Maskiner kræver, kan et Menneske kun lidt efter lidt naa at yde, og der hører Generationer til for at udvikle den. Den europæiske Arbejderklasse har Gang paa Gang revolteret mod Kapitalens Fordring om, at Erhvervsarbejdet skal udfylde hele Livet, ikke blot fordi den ikke vilde, men ogsaa fordi den ikke kunde gaa ind herpaa. De sejge Kampe, der blev førte om „Blaa Mandag“, var Begyndelsen, senere er Opgaven blevet den ugentlige Fridag og Normalarbejdsdagen.

Naar den europæiske Arbejder har Vanskelighed ved at bøje sig for Kapitalens Fordringer om Arbejdstidens Længde og Arbejdets Intensitet, hvor meget vanskeligere maa det da ikke falde en Tropebeboer, som taaler færre Anstrengelser. Man tænke sig nu, hvad det vil sige for Inderen i det tropiske Klima at arbejde i en Storfabrik med dens Larm, dens støvfyldte Luft og dens Hede; og den almindelige Arbejdstid, naar der ikke er Overarbejde, er i

Indiens Bomuldfabriker fra 6 Morgen til 6 Aften, kun afbrudt af 1 Times Pavse midt paa Dagen til Spisning og Røgning. I Siam gives der de *Straffefanger*, der træder Trædemøllens Hjul ved Overrislingsarbejdet, 5 Minuters Hvile hvert Kvarter.

Indernes Uvanthed med Fabriksarbejdet giver sig imidlertid ikke Udslag i Fordringen om forkortet Arbejdstid, men i mange Ulykkestilfælde under Arbejdet og i slet Arbejde. De indiske Fabriker afholdt sig paa Grund af Arbejdernes ringe Øvelse længe fra at fabrikere Varer, til hvis Forarbejdelse der kræves større Paapasselighed; de spandt kun de grovere Garnnumre, og Indien vedblev derfor længe at være et godt Marked for England i de højere Garnnumre og de finere Tøjer, men i de senere Aar er der ogsaa heri indtraadt en Forandring: de indiske Fabriker spinder stadig finere Garnnumre, og i Mellemnumrene aftager nu den engelske Indførsel. I Vævningen er man ogsaa gaaet over til at væve Strømper, Underbenklæder, Haandklæder o. lign. Ogsaa paa anden Maade ses det, at Arbejdsevnen vokser; et enkelt Aktieselskab, „the Empress Spinning and Weaving Mills Company at Nagpur“, opgiver saaledes, at det gennemsnitlige Kvantum Raabomuld, der falder paa hver Arbejder, er blevet halvtredjedoblet i Løbet af 8 Aar.

De Vanskeligheder, den indiske Storindustri har at kæmpe med, er den saaledes paa Vej til at overvinde. Arbejdet bliver bedre, Moderlandets vilde Konkurrence opgives, tilbage er kun den høje Anlægskapital.

Til Gengæld for Vanskelighederne er der imidlertid andre Forhold, der stiller den ganske anderledes frit end dens engelske Søster. Først og fremmest har den den *billige Arbejdskraft*. Om den indiske Arbejdskraft siger den engelske Forfatter William Hunter: Den er til Stede i rigelig Mængde, den er billig, villig og ikke tilbøjelig til at strike. Om dens Billighed afgiver følgende Oplysninger om Lønforholdene i de indiske Bomuldsfabriker tilstrækkelige Vidnesbyrd. Arbejdet er saa godt som altid Akkordarbejde. Foruden de Lidelser, der tilføjes Inderne ved den lange, uafbrudte Arbejdstid, har de altsaa over deres Hoveder det ophidsende Akkordarbejdes Svøbe, og den ugentlige Løn, de opnaar, er, vel at mærke efter de mest besmykkende Opgivelser, følgende:

Drenge 1,81 – 2,58 Kr., Kvinder 2,07—2,58 Kr., Mænd 7,75—16,80 Kr.

Alt for en effektiv Arbejdsdag paa 11 Timer.

Des værre kender jeg intet til Forholdet mellem den voksne mandlige, den voksne kvindelige og den barnlige Arbejdskraft i disse Fabriker; at dømme efter den store Forskel mellem Kvindernes og Børnenes Løn paa den ene, Mændenes paa den anden Side, er det det sandsynligste, at Fabrikerne væsentlig befolkes af de to første, medens Mændene bruges til Tilsyn o. lign.; det berettes ogsaa udtrykkelig, at medens Tilsynet i Begyndelsen altid var engelsk, er dette nu sjældnere Tilfældet.

Ikke blot har den indiske Bomuldsindustri fremfor den engelske Søsterindustri denne billige Arbejdskraft, men som allerede nævnt er den almindelige Arbejdstid 11 Timer, medens den allerede i det sidste Halvhundredaar i England ved Lov har været fastsat til 10 Timer for Kvinder og Børn og derved faktisk ogsaa for Mændene. I Indien er der først 1881 skredet ind mod den værste Udbytning — karakteristisk nok blev denne Indskriden fremkaldt ved Agitation fra Lancashires Bomuldsfabrikanter — men Loven omfatter kun Børn og unge Personer, ikke de voksne Kvinder, og gaar for øvrigt særlig ud paa at hindre Ulykkestilfælde ved at foreskrive Regler for Maskinernes Pasning og Rensning.

Til disse gode Betingelser for den indiske Bomuldsindustri kommer endvidere, at den sparer den Udgift, den engelske har ved Transporten af Raabomulden fra Indien til England.

Den indiske Bomuldsindustri har under disse Omstændigheder udviklet sig saaledes, at den ikke blot for en stor Del forsyner det indiske Marked, men den er allerede en Eksportindustri; den udfører Garn til Kina og Japan, Tøjer til Arabien og Sydøstafrika.

Af andre Tekstilindustrier kan nævnes Juteindustrien. Ved Industriudstillingen 1851 i London viste Juten sig for første Gang i Europa, og snart begyndte en Bearbejdelse af det til Sækketøj med Hovedsæde i Dundee, og denne ny Industri fik under Krimkrigen, da Udførselen af Hør og Hamp fra Rusland saa godt som standsede, en mægtig Udvikling. I 70erne begyndte Fabrikation af Jute paa moderne Vis i Indien; i 1890 var der — Opgivelserne betegnes for øvrigt som for smaa — 25 Fabriker med over 160,000 Tene og over 8000 Vævestole, og der beskæftigedes 61,200 Arbejdere. Medens Bomulden væsentligst dyrkes i det vestlige Indien, og Bomuldsindustrien derfor — som omtalt — har sit Hovedsæde i Bombay, dyrkes Juten udelukkende i Bengalen, og de 24 Fabriker findes ogsaa her, den 25de i Cawnpur. Allerede i 70ernes Slutning udtalte en Englænder,

der paa det nøjeste fulgte den kapitalistiske Produktion i Indien: Der er kun liden Tvivl om, at Indien i Tidens Løb vil være i Stand til ikke blot at fortrænge Dundee-Fabrikaterne paa det amerikanske og andre fremmede Markeder, men at forsyne England selv med Sække billigere, end de kan laves i Dundee.

Storfabrikationen af Uld har endnu kun naaet en ringe Udstrækning; der fandtes i 1890 kun i alt 5 Fabriker, hvoraf et Par ved Cawnpur; de beskæftigede et Par Tusind Arbejdere, og der fabrikeredes udelukkende grove Varer. Derimod har Stordriften i Silkeindustrien udfoldet sig stærkt. I 1890 var der i Bengalen 81 moderne Silkespinderier, som beskæftigede 15,800 Arbejdere; af disse Spinderier tilhørte de 17 et og samme Aktieselskab, „the Bengal Silk Company". I Nordvestprovinserne har et stort Bradford-Firma, Leister & Co., et kæmpemæssigt Spinderi. I Bombay er der et Silkevæveri, der beskæftiger 725 Arbejdere.

Om alle disse Etablissementer gælder det, at de overvejende bliver drevne for europæisk og da særlig for engelsk Kapital. Jute- og Silkefabrikerne bliver det fuldstændig, i Bomuldsfabrikerne siges ogsaa indfødte at være Aktionærer. Hvor stor den Kapital er, der er anbragt i disse Foretagender, kan ikke nøjagtig opgives. Den udgjorde i 1890 for Uld- og Jutefabrikerne og for 116 af de 125 Bomuldsfabriker ca. 250 Mill. Kr., for Silkeindustrien er der ingen Opgivelse.

Uden for Tekstilindustrien har den europæiske Kapital særlig anbragt sig i Papir- og Læderindustrien. Store moderne Papirfabriker har fuldstændig ødelagt den lokale Papirtilvirkning, som tidligere eksisterede i mange Dele af Landet. Læderfabrikationen har særlig sit Sæde i Cawnpur. Ogsaa Mine- og Teglværksindustrien drives for engelsk Kapital, navnlig udnyttes Kulminerne, og til deres Drift anvendes Santaler. De indiske Kulminedistrikter afgiver det samme sørgelige Skue som de engelske ved Begyndelsen af det 19. Aarhundrede. De muntre, sanddru og tillidsfulde Santaler, som faar det bedste Lov af alle de Englændere, der har været Embedsmænd hos dem, og om hvem det hedder, at ingen kan komme i Berøring med dem uden at vindes af dem, de er ved det overvældende Arbejde i Kulminerne blevet fornedrede og ødelagte og er Slaver af Brændevinen.

Naar vi har betragtet disse Industrier, er vi selvfølgelig langtfra færdige med de engelske Kapitalanlæg i Indien. Der er mange andre. Først og fremmest Jærnbanerne, i hvilke der af private

er anbragt henad 3 Milliarder Kr., dernæst Indigodyrkningen, der dog nu ikke længer er det Eldorado for Kapitalen, som den før har været, og Tedyrkningen, der nu er, hvad Indigodyrkningen før var. Mange andre kunde endnu fortjene at nævnes, bl. a. Sukkerproduktionen, men om de fleste af dem gælder det, at de i det mindste er knyttede til Stedet og ikke vilkaarlig kan fjernes fra det. De kan derfor ikke betragtes som Udslag af det, vi her har dvælet ved: Kapitalens bevidste Flytning af Produktionen hen til den billige Arbejdskraft.

Vi har fremdraget Indien, fordi Forholdene dér allerede har undergaaet en lang Udvikling og saa at sige allerede viser Tænder. Men akkurat de samme Resultater giver en Betragtning af Forholdene i Kina og Japan. Det, Stormagterne tilstræber i Kina, er jo netop foruden større Handelsrettigheder forøget Ret til at grundlægge ny Industrier derovre, en Ret, der overhovedet først er tilstaaet fremmede efter den kinesisk-japanske Krig i 1895, det vil med andre Ord sige: Retten til at gøre Kinas nøjsomme og flittige Millioner til Lønarbejdere for den europæiske Kapital. Den ny Produktion, der tog fat øjeblikkelig efter Fredsslutningen mellem Kina og Japan, har allerede virket; Toldlister over Indførselen viser allerede den begyndende Omvæltning og dens Følger. Medens Indførsel af Uld- og Bomuldsvarer til Kina er i Nedgang, er Indførselen af Raabomuld i Opgang, medens Indførselen af Tændstikker ligeledes er i Nedgang, er Indførselen af Materiale til Tændstikfabrikationen i Opgang. En Del af de vigtigste Importartikler til Japan er allerede flyttet over blandt Eksportvarerne.

Tilbageslaget af hele denne Udvikling i Østasien har naaet Europa, og den engelske Tekstilindustri befinder sig utvivlsomt for Tiden i en frygtelig Krise. Med ufordulgt Ængstelse har man i England fulgt Udviklingen i de senere Aar, og praktiske som Englænderne er, har de først og fremmest søgt at tilvejebringe et omfattende statistisk Materiale for at kunne bedømme Forholdene nøgternt.

En lille Undersøgelse af disse Tabeller er alt andet end opmuntrende. Tager vi ud af Tekstilindustrien de Grupper, som vi har betragtet for Indiens Vedkommende, Bomulds-, Jute- og Silkeindustrien, viser den engelske Udførsel sig i stærk Tilbagegang. Den gennemsnitlige aarlige Værdi af Udførselen udgjorde, udtrykt i Millioner £

	For Bomuldsvarer (Garn og Tøjer)	For Jutevarer (Garn og Tøjer)	For Silkevarer (Garn og Tøjer)
1885—89	62,5	2,4	2,8
1890—94	60,9	2,8	2,1
1895—99	57,8	2,5	1,7

Føjer vi hertil Udførselen af Strømper og færdige Sække, da ses ogsaa dér Nedgangen. Den gennemsnitlige aarlige Værdi udgjorde — ligeledes udtrykt i Millioner £ —

	For Strømper	For Sække
1885—89	0,46	0,75
1890—94	0,27	0,54
1895—99	0,19	0,45

Det vil ses, at Bomuldsindustrien indtager den aldeles dominerende Plads mellem disse Industrier, og en nærmere Undersøgelse af dens Kaar har derfor Krav paa Interesse. Det viser sig ved en saadan, at Tabet mest rammer Udførselen af Bomuldsgarnet, ikke forholdsvis saa meget Tøjerne. Udførselen fordeler sig, som følger

	For Garn	For Tøjer
1885—89	11,6	50,9
1890—94	10,3	50,6
1895—99	9,3	48,5

Nu er det navnlig med Hensyn til Garnet, at Indien optræder som Konkurrent, og det er ogsaa i Indførselen af Garn til Indien, at der stadig ses Nedgang; Værdien af den udgjorde i 1896 2,06, i 1897 1,96, 1898 1,59, 1899 1,44 Mill. £.

Udførselens Værdi er imidlertid ikke den eneste Maalestok for Tilbagegangen. Udførselens Mængde og Industriens Arbejderstyrke giver ogsaa Oplysninger. Den gennemsnitlige aarlige Udførsel udgjorde, for Bomuldsgarnet udtrykt i Millioner lbs., for Tøjerne i Millioner yards,

	Garn	Tøjer
1885—89	251,9	4,833,7
1890—94	235,9	4,975,0
1895—99	242,7	5,139,6

Som man vil se, har Produktionsmængden lidt sine Tab paa Garnet, medens Tøjerne er gaaet lidt fremad. Ikke mindre end 16 Mill. lbs. gennemsnitlig om Aaret mindre i 90ernes første Halv-

del mod 80ernes sidste Halvdel, og selv det glimrende Forretnings-liv i det sidste Femaar har ikke formaaet at faa Produktions-mængden op paa Højde med 80ernes Slutning, ikke engang Halvdelen af Tabet er indvundet. Det ser ud til, at Englænderne har ændret deres Produktion noget og i Anledning af de ringere Udsigter for Garnet har kastet sig mere over Vævningen. Ganske vist har Konkurrencen trykket Priserne saaledes, at Værdien er gaaet ned, men Produktionsmængden har dog, som det ses, været i nogen Opgang. Det samme fremgaar af en Betragtning af Fabrikernes Art. Des værre gaar Opgivelserne om disse Forhold foreløbig ikke længere frem end til 1890, efter hvilken Tid det netop vilde være allerinteressantest at have dem. Det ses af disse Oplysninger, at Antallet af Spinderier er i stadig Nedgang og har været det siden 1874, medens Væverierne vokser i Tal. I og for sig behøver disse Tal intet at betyde, thi de kan bero paa en Driftskoncentration. Af mere Betydning er det imidlertid, at Antallet af Tene har været saa godt som stillestaaende fra 1878 til 1890. Medens Tenene i 1874 udgjorde 41,9 Millioner og i 1878 var vokset til 44,1, var de i 1885 ikke kommet højere end til 44,3, i 1890 til 44,5, derimod var Antallet af Maskinvæve i Aarene 1878—90 steget fra 514,911 til 615,714.

Des værre svigter altsaa det statistiske Materiale paa dette Punkt ved Aar 1890, men om Arbejderstyrken foreligger der Oplysninger indtil Aaret 1897. Det viser sig da, at Arbejderantallet har været i stadig Vækst indtil Aaret 1895, hvor det udgjorde i alt for Mænd, Kvinder og Børn 538,883. I 1896 var det sunket til 532,920, i 1897 til 527,223, altsaa Afskedigelser midt i de mest glimrende Forretningsaar. Det ligger da nær at antage, at den Vækst i Udførselsmængden, der har fundet Sted, grunder sig paa Overproduktion i 90ernes Begyndelse, og at Varerne er solgt til Spotpris fremgaar jo ogsaa deraf, at den noget øgede Udførselsmængde svarer til en stærkt forringet Udførselsværdi. Nedgangen i Antal har ramt de mandlige Arbejdere før de kvindelige. Allerede i 1890 naaede Mændene Maksimum, nemlig 208,187, i 1897 var de gaaet ned til 199,576, Kvinderne naaede i 1895 Maksimum med 333,653 og var i 1897 gaaet ned til 327,647. Dog falder Nedgangen for Mændene særlig paa Børnene og de unge Arbejdere, først fra 1896 følger de voksne Mænd efter; deres Tal var i 1897 1900 lavere end i 1896. For Kvindernes Vedkommende er der ikke efter 1890 skelnet mellem Børn og voksne.

Betragter vi Indførselen af Raabomuld til England, saa taler ogsaa den det samme Sprog. Den gennemsnitlige aarlige Værdi udgjorde, udtrykt i Millioner £

1885—89 40,1, 1890—94 36,1, 1895—99 32,8.

Det samme Billede af begyndende Depression viser ogsaa de to andre omtalte Tekstilindustrier, Jute- og Silkeindustrien. Medens Juteindustrien i 1890 beskæftigede 44,810 Arbejdere, var Tallet i 1897 kun 43,655, medens Silkeindustrien i 1885 beskæftigede 42,995, var Tallet i 1897 kun 36,637; for Silkeindustriens Vedkommende har der siden 1885 været Nedgang i Tenenes Antal, siden 1878 i Vævestolenes, men ogsaa her mangler Oplysninger efter 1890.

Det er umuligt at skjule den engelske Tekstilindustris Nedgang. Ogsaa i de øvrige europæiske Lande gør en Depression i denne Industri sig gældende, og der er sikkert al mulig Grund til at frygte, at denne Depression under den stærke Vækst i Østasiens Produktion snarere vil vokse end aftage.

Et stort Spørgsmaal rejser sig da ved Indgangen til det ny Aarhundrede. Hvorledes skal den kapitalistiske Produktionsform og Samfundets Krav kunne forliges? Det gængse Forsvar for Kapitalismen har været det, at den „skaffede Arbejde“. Hvormed vil den nu retfærdiggøre sig, naar den unddrager det Samfund, der ved sit Arbejde har skabt Kapitalen, d. v. s. Midlerne til fortsat Arbejde, selve disse Midler for at sende dem ud til den billige Arbejdskraft? Det er ikke et Spørgsmaal, der angaar Brødet for den besiddende Klasse som Helhed. Det er ganske ligegyldigt for Aktionærer, om deres Penge er anbragt i Europa eller i Asien, eller rettere, det er dem en større Profit at have dem i Asien end i Europa. Men for de besiddelsesløse gælder det selve det: at være eller ikke være. Dog kan Kapitalens Udvandring ogsaa komme til at ramme de besiddende, idet den rammer Samfundet som Helhed. Det betaler sig saaledes langt bedre at oprette en elektrisk Sporvogn i Bangkok end i København. Derovre tjener man sine 20 % om Aaret, og man har aldrig andet Vrøvl med sine Funktionærer, end at man, naar man synes, de har forset sig, trækker fra i deres Løn, hvis man da ikke er saa naadig at give dem en Dragt Prygl i Stedet. Her hjemme har vi en Borgerrepræsentation og en Funktionærorganisation, og de blander sig i Spørgsmaal om Minuters Arbejdstid, hvor ingen i Bangkok bryder sig om Timer.

Vi ser da ogsaa Følgen. Medens Siameserne, der endnu har saa inderlig god Tid, allerede i Aarevis har rutschet med „Lynvognen“ gennem Bangkok, saa snegler vi os endnu her i København, hvor dog de fleste af os har travlt, af Sted med Hestesporvogn. Elektrisk Sporvogn i Bangkok, medens man endnu i Europas Storstæder kører med Heste, elektrisk Lys i Østens Huse, medens vi endnu beskedent samler os om Petroleumslampen, Kapitalmangel og dyre Penge i Europa til Hindring af Samfundets Udvikling, medens Østasien med Vold og Magt skal have Jærnbaner anlagte og Miner bearbejdede, det er Tidens Tegn; det er Varsler om de Kaar, Privatkapitalismen vil berede Europa — hvis da ikke andre Faktorer træder til.

Nina Bang f. Ellinger

ET PAR ORD OM SCENEINSTRUKTION

I ANLEDNING AF PROFESSOR POULSENS ARTIKEL

Hensigten med den lille Opsats om Sceneinstruktion, som Hr. Emil Poulsen har skrevet i Januar-Hæftet af dette Tidsskrift, har aabenbart været den, at give yngre Kræfter, der føler Kald til at varetage Sceneinstruktørens vanskelige Hverv, gode Raad paa Grundlag af den Erfaring, hans sceniske Virksomhed har bragt ham.

Da jeg ikke paa alle Punkter er enig med Hr. Poulsen, kunde jeg ønske i samme gode Hensigt at knytte et Par Bemærkninger hertil.

Forfatteren giver to Billeder af Sceneinstruktører. Muligvis Portrætter. Det ene — meget sort og tungt — skal virke som Skræmmebillede, det andet — lyst og let — som Paradigma.

Den sorte Instruktør møder paa første Prøve med et meget detailleret Scenarium. Han har regnet ud — endogsaa i Brøkdele og under tilbørligt Hensyn til Skuespillerbenenes forskellige Længde — hvor mange Skridt de rollehavende under hele Stykket har at gøre til højre og venstre og lige ud og tilbage. Han har derhos opskrevet alle Gestus til hver især, og noteret hvert lille Minespil, der skal vise sig hos de agerende, baade naar de taler og naar de hører. Og denne „færdige Tyggemad“, som Forfatteren meget betegnende kalder det, præsenterer han nu Teatrets Kunstnere, der „i deres Mageligheds“ tager imod den. „Heri ligger Faren“, siger Hr. Poulsen.

Jeg tror nu ikke, den Fare er synderlig stor.

For det første, fordi jeg har bedre Tanker om Skuespillerne. Det kan jo nok være, at en enkelt Skuespiller, der har virket i mange Aar, paa sine gamle Dage kan blive træt og magelig —

det er jo ikke unaturligt. Men ellers gaar rigtignok min Erfaring ud paa ganske det modsatte. Jeg har altid set enhver, der overhovedet fortjente Navn af Kunstner, opfyldt af den ivrigste Interesse for sin Gerning, og den almindelige Klage gaar ud paa, ikke at der er for meget, men at der er for lidt at bestille.

Men dernæst fordi „Mageligheden" næppe nogen Sinde vil komme i det Tilfælde at fristes af den omtalte Tyggemad. En Sceneinstruktør som den skildrede har nemlig aldrig eksisteret og vil heller aldrig komme til det. Viste han sig paa Teatret, vilde han øjeblikkelig blive sendt tilbage til den Daareanstalt, hvorfra han øjensynligt var brudt ud.

Hr. Poulsens ideale Sceneinstruktør er en ganske anden Mand. Han har den faste Overbevisning, at „hvad der uden for de haandværksmæssige tricks kan læres i Kunst er vitterligt intet", og at Skuespillernes Uddannelse derfor ikke bør foregaa paa Prøverne, men om Aftenen „i Rampens Lys, for Publikums Øjne". Hvilket med andre Ord vil sige, at det store Publikum er øverste Dommer, og at den saglige, kunstforstandige Kritik intet har at betyde.

Dette Sceneinstruktørernes Paradigma møder ikke — som hint sorte Faar — med et udarbejdet Scenarium. Han holder ved den første Prøve en lille Tale til Skuespillerne. Han siger omtrent: Mine Damer og Herrer! Jeg forudsætter, at de alle, ligesom jeg, i Helheden og indtil de mindste Detailler har studeret Digterens Værk. Her er de Sceneomgivelser — de Møbler og Rekvisitter og Døre, Digteren forlanger. Nu sætter jeg mig ned i Parkettet og skal der — fra Publikums Plads — trofast og diskret — berette dem, hvorledes det hele tager sig ud. Jeg skal ogsaa nok give dem Tempoerne og stemme Instrumenterne harmonisk sammen. Vær saa god! Det er Skuespillerne, der skal arbejde, ikke mig. —

Jeg tror ærligt talt ikke det vil vare længe, før han opdager, at den Forudsætning, hvorpaa hans Teori hviler, ikke slaar til. Det vil hurtigt gaa op for ham, at Størsteparten af Skuespillerne ikke har anden Kendskab til Stykkets Helhed end den rent overfladiske, der kan erhverves ved den saakaldte Læseprøve[1]). Han vil

[1]) Der tages kun to Afskrifter (kun de færreste Stykker foreligger trykte), hvoraf Instruktøren har den ene, og Suffløren den anden, saa at Skuespillerne ligefrem er afskaaret fra et indgaaende Studium af Digterens Værk. Det er beklageligt — men saadan har det altid været. Økonomi og Hensyn til Tiden er vel sagtens Aarsag dertil.

endvidere faa Øje for, at Opfattelsen baade af Helhed og Detailler paa mange Punkter er — og maa være — saare forskellig for de forskellige Individualiteter, saa at der ofte vil blive svaret i Vest, naar der bliver spurgt i Øst. Han vil fremdeles blive Vidne til, hvorledes Kunstner-Egoismen hvert Øjeblik trænger sig frem og gør Ulykker: En Baggrundsfigur trænger sig frem i første Linie, — de store Kunstnere tager Luven fra de smaa og berøver dem Lejligheden til efter Evne at gøre sig gældende med den Vægt, som Stykkets Tarv kræver, — en „magelig“ Skuespiller holder sig haardnakket ved Sufflørkassen o. s. v. o. s. v. Han vil kort sagt faa en kraftig Følelse af, at hvis ikke Harmonien skal ødelægges, Helheden sprænges og al god, klar Mening forvirres eller fordunkles, saa maa der være en, der med Kraft og Myndighed tager Ledelsen i sin Haand.

Men dette sker sandelig ikke ved at holde Taler til Skuespillerne. Man kan ikke sidde nede i Parkettet og „give Tempoer“ og „stemme Instrumenterne til et harmonisk Hele“. Instruktørens Plads er paa Scenen. Han er snart her, snart der. Han anholder de falske Toner, korrigerer Misforstaaelserne, fjerner Uklarheden, opildner de ligegyldige og dæmper dem, der i kunstnerisk Iver trænger sig ud over den Plan, som anvises dem af Situation og Karakter. Han maa have en klar Hjerne og en tydelig Tale, der formaar at ramme Hovedet paa Sømmet. Han maa kunne overbevise og lade sig overbevise med Grunde. Han maa have det fineste Øre for Livets Musik og først og fremmest en inderlig Kærlighed til Skuespillerens Kunst.

Til at udføre dette vanskelige og anstrengende Hverv kræves ikke alene en god Fysik og en fint dannet Aand. Man maa tillige have Talent. Paastanden om, at en Skuespiller ikke skulde egne sig til Sceneinstruktør, er ganske vist saa taabelig, at al Gendrivelse er overflødig. Men det synes mig, at Hr. Poulsens egen Paastand, at kun Skuespillere og Forfattere kan paatage sig denne Opgave, ikke i saa Henseende giver den noget efter. Man fristes virkelig til at spørge, om da denne Evne pludseligt kommer over dem, naar Forfatteren har skrevet sit første Drama og Skuespilleren spillet sin første Rolle, og om den maaske forlader dem lige saa pludseligt, naar de holder op med at skrive og spille? Til at være Sceneinstruktør fordres en egen Evne. Man har den, eller man har den ikke, hvad enten man saa i øvrigt er Digter eller Skuespiller eller ingen af Delene. Man kan være en udmærket dra-

matisk Forfatter uden at besidde den, og jeg tiltror Hr. Poulsen Selvkritik nok til i sig selv at se et Eksempel paa, at man just heller ikke behøver at være en fremragende Sceneinstruktør, fordi man er en udmærket Skuespiller.

De Raad, jeg kunde ønske at lægge fremtidige Sceneinstruktører paa Sinde, kommer altsaa til at lyde noget anderledes, end Hr. Poulsens:

Tro ikke, du kan nøjes med at sidde i Parkettet og lade Skuespillerne uddanne sig i Rampens Lys. — Det er et Paaskud for Magelighed.

Tro ikke, at man ikke kan lære noget i sin Kunst. — Det er meningsløs Tale.

Bøj dig i Respekt for enhver Ytring af kunstnerisk Selvstændighed. — Det skylder du Skuespilleren.

Find dig dog ikke i, at den sprænger den sammenhængende harmoniske Helhed. — Det skylder du Digteren.

Mød til den første Prøve saa omhyggelig forberedt som det er dig muligt. — Det skylder du baade Skuespilleren, Digteren og dig selv.

Og endelig:

Overbevis med Grunde. Puk aldrig paa din Autoritet!

William Bloch

INDLEDNING TIL KRITIKEN OVER VOR TIDS HISTORISKE TANKEGANGE

I

To Forbemærkninger maa jeg gøre. Den første er den, at jeg ikke er Historiker, og at jeg følgelig ikke kan give nogen som helst faglig Belysning eller Kritik af historiske Tankegange. Overhovedet alt, hvad der vedrører disse Tankeganges videnskabelige Værdi, maa jeg lade ude af Betragtning. Denne videnskabelige Værdi er vel nærmest at betragte som en *fremtidig* Nytteværdi. Det, som derimod interesserer mig, og som jeg vil søge at belyse, er de historiske Tankeganges Værdi i Nutiden, den Glæde og Nytte, vi har af dem, alle vi, der i Forhold til det historiske Studium er udenforstaaende. Jeg har ment, det kunde være nyttigt, at de historiske Tankeudfoldelser blev betragtede, ikke saaledes, som de næsten altid betragtes: fra Historikernes egne Synspunkter; men saaledes, som de maa ses af det Publikum, for hvis Skyld de bliver til.

Den anden Forbemærkning angaar Udtrykket „historisk Tankegang". Det viser sig nemlig, at naar man vil betragte de historiske Tankegange paa den angivne Maade, saa duer det ikke at bruge Udtrykket historisk i den almindelige Betydning, den, der er indført af Historikerne; man maa derimod ved Udtrykket historisk forstaa et psykologisk Forhold. Forskellen mellem de to Betydninger er kortelig denne, at Fortiden og det historiske Omraade, naar det tages i den almindelige Betydning, strækker sig fra Tidernes Begyndelse indtil nu; mens derimod Fortiden i psykologisk Forstand for hvert enkelt Individ betyder Tiden fra dets Fødsel

indtil Nuet. Ud fra psykologisk Synspunkt har man da en historisk Tankeudfoldelse overalt, hvor man har Erindring og Anvendelse af foruddannet Viden. Al Opfattelse og Ræsonnement, der har Basis i tidligere Opfattelser og Ræsonnementer, er, psykologisk set, af hel eller delvis historisk Karakter. For at tage et enkelt, ubetydeligt Eksempel: naar man bruger Udtrykket original om en Ting eller en Person, saa udtaler man noget rent og skært historisk; man fortæller intet om Tingen eller Personen i og for sig, men man bestemmer sammes historiske Stilling. Man udfolder blot en Baggrund af tidligere Oplevelser.

Betragter man nu paa rent foreløbig Maade det historiske i angivne Omfang og Betydning, altsaa i Betydning af Individets samtlige Erindringsfunktioner, saa ses det, at en overordentlig stor Del af hvert Menneskes Sjæleliv er historisk af Karakter. Hver Dag benytter vi et Mylr af Erindringer. Vil man nu udføre en Kritik over vor Tids Erindringsfunktioner, da skulde man jo egentlig kende og gennemgaa alle de enkelte Individer hver for sig, undersøge Dag for Dag, hvilke og hvor mange disse Erindringer er, og med hvilken Virkning de fletter sig ind i Individets Liv. Saa grundigt kan nu ingen gaa til Værks. Ingen kan naa videre end til at faa samlet en vis Kreds af enkelte Eksempler og almindelige Iagttagelser. Men ogsaa det kan blive værdifuldt.

Dog maa enhver, der vil give en kritisk Belysning af sine egne eller sin Tids Erindringsfunktioner, helst være i Besiddelse af skarp Sans i to Henseender. Han maa kunne skelne til Bunds i, hvad der er umiddelbar Livsudfoldelse, og hvad der er egentlig Vidensudfoldelse; det er langtfra altid saa let, thi Viden kan i den Grad gaa over i Kød og Blod, at den kun virker som en Udvidelse af det umiddelbare. Som Eksempel herpaa skal jeg nævne Ting som Stedssans, Iagttagelsesevne over for Bevægelser, Opfattelse af Ansigtsudtryk, musikalsk Sans, Stemningssans over for Landskaber o. s. v. Dernæst maa Kritikerne atter og atter huske paa, at de historiske Tankegange er livsvarige Værdier, positive eller negative; han maa vide at skønne psykologisk over dem i den Henseende. Spørgsmaalet om de historiske Tankegange som Helhed betragtede er hverken mere eller mindre end Spørgsmaalet om Menneskets Aandsbygning.

Jeg skal efter denne Indledning forsøge at give enkelte Indledningsrids til en kritisk Belysning af den omtalte Art.

Erindringsfunktionerne indtager i vort Liv en stadig større og

større Plads. Sammenligner man Størrelsen af den aandelige Ballast, vi fører, og den, primitive Mennesker gaar omkring med, er Forskellen næsten voldsom. Erindringsfunktionerne har bredt sig til alle Sider og aldeles overfløjet det umiddelbare Liv. Vi lever paa vore Tanker, paa møjsommeligt oparbejdede indre Horisonter, meget mere end paa Indtryk, Fornemmelser. Vi kan i bogstaveligste Forstand næppe gaa to Skridt, uden at Mængder af foruddannet Viden skyder frem og regulerer vore Bevægelser. Saglige og begrebsmæssige Horisonter breder sig for vort Blik næsten overalt, hvorhen vi vender det. Vor Tanke føres til, ikke alene at beskæftige sig paa kryds og tværs med de Ting, der i egentlig Forstand vedrører os, men med alle fem Verdensdele, et Par Tusindaars Menneskeliv, hele Verdensindholdet og omtrent alle de fornuftmæssige Tankekombinationer, der kan væves ud af det. Hele det aandelige Samkvem, vi lever i med andre, er i Bund og Grund gennemspundet med historiske Tankeudfoldelser. Omtrent alle Samtaler og al Tænkning, der præsteres under Samtaler, er af historisk Karakter; alle Almensager, al Diskussion, al offentlig Mening, alt Arbejde har Basis i historiske Tankegange. Spørgsmaalet er: med hvilken Virkning denne uhyre Mængde af historisk Tankestof fletter sig ind i vort Liv?

Herved er der mange Forhold at bemærke. Man maa agte baade paa de historiske Tankeudfoldelsers praktiske Nytteværdi og paa deres æstetiske Værdi: den umiddelbare Lyst eller Ulyst, der er forbunden med deres Optræden i hvert givet Øjeblik. — Den praktiske Nytte, vi har af vor Viden, af vore Erfaringsdannelser, er det næppe nødvendigt at gennemgaa[1]). Livets Gang indprenter denne Nytte. Mindre paaagtet og mere indviklet er derimod de æstetiske Omstændigheder ved de historiske Tankeganges Optræden. Her gælder det at faa Bund under Fødderne. Ved Udtrykket æstetisk Værdi forstaar jeg: øjeblikkelig Lykkeværdi.

Først og fremmest maa den Omstændighed fremdrages, at Erindringsfunktionerne udgør aandelig Næring, det vil sige, de tilfredsstiller aandelig Bevægelsestrang. For at antyde det nærmere: enhver Ting, der kommer os for Øje, kan vi ikke alene se, men ogsaa opfatte tankemæssigt; vi har Ideforbindelser til næsten alle vore Fornemmelser; naar vi er voksne, har vi knyttet Tankeudslag og In-

[1]) Af samme Grund forbigaar jeg Omtalen af de etiske Horizonter og hele det store Spørgsmaal om deres Forhold til de æstetiske.

teresse til saa mange Ting, at ethvert af vore mindste Foretagender kan faa Underlag af en Mening, en Hensigt. Dette er æstetiske Værdier. Hvert Menneske har et vist Fond af Bevægelsestrang. Alle Øjeblikke maa vi røre os sjæleligt i større eller mindre Grad; det vilde ikke være muligt uden et stort Forraad af Viden, uordnet saa vel som ordnet. Det er en kulturel Erhvervelse, som maa nævnes blandt de første, at det Forraad af aandelige Bevægelsesmuligheder, som vor Tid sidder inde med, er uudtømmeligt, og at der er noget for enhver Gane, for fattige som for rige, for Skrædderdrenge, for Barnepiger, saa vel som for Lærde og Embedsmænd; alle har deres aandelige Føde. Hvis nogen af os et enkelt Øjeblik, eller en Dag igennem, eller et Aarhundred igennem har Lyst til at røre sig aandeligt, saa staar der ham Veje nok aabne. Spillerum og atter Spillerum har vore Tanker ud over den Mundfuld Mad, vi synker, ud over den Fodsbred Jord, vi træder paa, ud over det Arbejde, vi har for. For den, i hvem en uopslidelig Tankekraft vælder, maa vor Tid være herlig; han kan faa sin aandelige Bevægelseslyst tilfredsstillet, ikke alene i al Almindelighed, men efter sin Individualitet og efter sin skiftende Lyst. Vil han forme nye Tanker eller lave nye Tankeordninger, da forefinder han opad tusind Studieomraader. Foretrækker han færdige Tankeganges brede Flugt, Begrebers vældige Vingefang, Ordenes Vægt, Horizonternes Uendelighed, da forefinder han velassorterede Lagere i disse Brancher. Han finder dem ogsaa, hvis han ønsker at mætte sig med Skarpsindighedens Vellyst, Logikens Mandighed, Indfaldenes æggende Sprudlen, Diskussionernes smidige Dans eller Poesiens drømmende Belysninger. Der er fuldt op af alt.

Enhver historisk Tankeudfoldelse er en Værdi i det Øjeblik, den fremtræder som Udslag af sjælelig Bevægelsestrang. Men historisk Tankeudfoldelse er ikke altid Udslag af en saadan Trang. Tanker, som er udarbejdede, dukker op, ogsaa naar man ikke har Brug for dem. Et Menneskes Forraad af Viden, af Begreber, af Associationer kan være ham en Forbandelse saa vel som en Velsignelse. Det kan være ham en Tankebyrde saa vel som en Tankelettelse, det kan splitte hans Kræfter, og det kan gøre ham stærk. I nogle Tilfælde kan det give ham Iagttagelsessans, i andre Tilfælde kan det forhindre ham i at danne Iagttagelser. Det kan gøre ham udygtig til at handle, og det kan gøre ham reaktionskraftig. Det kan fremme og smidiggøre hans Tankegang, det kan ogsaa hæmme og stivne den. De historiske Tankeudfoldelser har i næsten

alle Tilfælde baade en Avers og en Revers. Vi maa ikke nøjes med kun at betragte den ene af dem.

Naar man meget stærkt sammenfatter og populariserer Reglerne for Erindringsfunktionernes æstetiske Virkning, saa lyder de saaledes: Associationer, som dukker op og danner fast Billede sammen med det, der vækker dem, er æstetisk værdifulde. Associationer som danner klar og bestemt Videreformning af den foregaaende Tanke, er æstetisk værdifulde. Endelig maa man vel ogsaa praktisk set regne de Associationer for værdifulde, der fører over til enten et stemningsfuldt Billede eller en klar Tankefortsættelse. Men opdukkende Forestillinger, som ikke opfylder nogen af disse Betingelser, altsaa hverken fængsler Opmærksomheden eller fører den koncentreret over paa noget nyt, de er æstetisk set værdiløse. Ja, værre end det, de er skadelige, fordi de absorberer sjælelig Energi og derfor udmagrer de Øjeblikke, hvori de forekommer. De nøjes end ikke dermed, de udmagrer ogsaa de næstfølgende Øjeblikke, idet de nedsætter Opmærksomhedskraften eller Tankekraften, hvormed man tager fat paa det, der kommer efter. Af den Art Associationer, som baade forbitrer vort øjeblikkelige Befindende og lammer den sjælelige Fremadbevægelse, har vi mange.

Nogle Forestillinger har denne skadelige Virkning, fordi de er utydelige. De er saa taagede og ugribelige, at der hverken kan dvæles i dem eller gaas videre paa dem. De virker forarmende paa den sjælelige Tilstand, de fører os over i død Aandsfraværelse; hver af dem efterfølges af flere eller færre Øjeblikkes Lamhed i det aandelige Maskineri. Saaledes virker alle Tankedannelser, man er gaaet fra paa Halvvejen, alle Erindringer af det uklart tænkte og uklart sete. Saaledes virker Overvejelser og Overblik, man er bleven forstyrret i. Saaledes virker alle ufærdige Brokker af Viden og Oversigt.

Ogsaa Tankegange, som man i og for sig kan udfolde klart, virker skadeligt i alle Tilfælde, hvor Udfoldelsen af dem paa Grund af Omstændighederne ikke bliver fuldstændig. Der sker da noget, som man kunde kalde en Beskæring af Tankegangen. Til Dagligbrug naar vi er optagne af Arbejde og forfølger bestemte praktiske Hensigter, strejfer der saa mange Tankegange frem i os, som vi ikke kan forfølge til Enden, fordi det vilde føre os bort fra det, vi egentlig har for. Disse blotte Paabegyndelser af Tankegange virker ødelæggende paa Befindendet, fordi de sprænger Øjeblikkets Tankesammenhold uden dog at yde nogen Stemning eller give

noget nyttigt Vink. For alle Tankegange, der under vore praktiske Sysselsættelser skyder ud til Siderne, gælder den Regel, at de skal være saa simple eller saa helhedsagtige, at de kan finde Plads i et enkelt Øjeblik. Saa snart de er discursive Helheder, det vil sige, saa snart de maa forfølges gennem flere Øjeblikke for at blive fuldt fremtænkte, saa fremtænkes de ikke fuldt og virker følgelig skadeligt. Dette er selvfølgelig ikke ensbetydende med, at discursive historiske Tankegange altid er til Forbitrelse for os; naar vi en sjælden Gang virkelig har Brug for dem og faar dem helt fremarbejdede, saa har de naturligvis Liv og Glans.

Ogsaa paa andre Maader end de to nævnte kommer der Splittelse mellem det umiddelbart sansede og det historiske. Den Omstændighed, at hele vor Tilværelse er gennemsyret af Erindringsfunktioner, har affødt i os en overhaandtagende Vane til at behandle alting tankemæssigt. Vi kan næppe se en Sten eller et Træ, uden at vi straks skal ligesom tage fat deri med Tanken. Jeg skal fra et af mine andre Arbejder laane et enkelt Eksempel herpaa.

Jeg gik paa en Dæmning mellem to Søer; hen over Vandet kom Lyd af Klokkeringning fra en Kirke, det var Aften, stille Luft, og der var ejendommelig vidtaabent ud til begge Sider hen over Vandfladerne. Med hele dette Sceneri stemte de brede Klokkelyd godt sammen. Alle Fornemmelser, hele Befindendet havde noget sammenvokset og helhedsagtigt over sig. Men saa tog Tanken fat i Klokkelyden, greb om den i bogstaveligste Forstand, trak den frem for sig alene og knyttede et Par Bemærkninger til den. Fra det Moment var det hele forstyrret. Klokkelydene vilde ikke mere lægge sig ind i Sceneriet, de var ligesom ikke Fornemmelser mere og vilde ikke ligge stille hen, som de andre Fornemmelser laa hen, de var Tanker og vilde røre sig som Tanker. Naturligvis kunde de da ikke længer tone sammen med de øvrige Fornemmelser, men dannede ligesom et specielt Afsnit, en Kreds for sig. Og derved var Indtrykket, som Billede betragtet, ødelagt; i Stedet var kommet et tvespaltet sjæleligt Befindende. Det er jo da ogsaa klart, at naar man skal optage et Indtryk, saa skal man sanse kraftigt og sanse sammenhængende. Tager Tanken fat og knytter Bemærkninger til nogen af Sansebilledets Dele, saa blandes uvedkommende Ting ind, og der kommer Tankegang, hvor der kun skulde være Bevægelse af Sanseapparaterne. Først naar Billedet er fuldstøbt, maa Tanken tage fat i det som en Helhed. Det er let nok at

opstille og forstaa denne Lov for Iagttagelsesdannelse, men det er ikke let at efterleve den, naar man er historisk inficeret i en Grad som vi. Vor erindringsmæssige Viden plaprer uvilkaarligt frem over Indtrykkene, svækker deres Kraft og ødelægger deres Sammenhæng. Altid skal vi pille med vor Viden ved de Ting, vi ser; Følgen er, at vi næsten ingen æstetisk værdifulde Iagttagelsesbilleder faar dannet, vore Sansninger nedsættes til at blive en Hob af flygtige og usammenhængende Fornemmelser.

Vi har hidtil set paa, hvorledes vore historiske Tankeudfoldelser forliges med vore Indtryk og vort praktiske Arbejde. Vi maa ogsaa se paa, hvorledes det gaar, naar vi bevæger os udelukkende i Tankens Verden, inden for de historiske Tankeganges eget Omraade.

Naar man tænker over en Sag udtrykkelig for at samle og afklare sin Mening om den, bevæger man sig udelukkende i de historiske Tankeganges Verden og har Tid nok at gøre sig færdig med Sagen, saa vidt man overhovedet har Begreb om den. Det skulde synes, at der her ingen skadelig Beskæring af Tankeudfoldelsen kunde finde Sted. Men Ulykken er den, at jo omtrent enhver Sag har mange Sider. En Sag, et Spørgsmaal er ikke en enkelt Tankerække, men en Sammensætning af mange Tankerækker. Og disse Tankerækker lader sig sjældent sammenstøbe til en æstetisk værdifuld Helhed, men de trækker Tanken hver til sin Side; de ligesom haler hver i sin Stump af et Net. De rent personlige Anliggender er de letteste at faa Opgør over, saadan at man har en i æstetisk Henseende tilstrækkelig kompakt Mening om dem. Den rent private Anskuelse klarer sig lettest frem, og man ser da ogsaa, at Folks Tanker strømmer lettest, friest, glansfuldest, naar de faar Lov til at tale som blotte Individer, sige deres rent egoistiske Mening. Men se paa alle de Sager, der er officielle og almene, se paa de Meninger, der skal for Offentligheden, de Leveregler, der skal have Anvendelse under forskellige Forhold, — hvor er der ikke her Strid og Splid, hvordan kommer ikke den ene Tanke frem og slaar den anden ihjel eller skubber den ud i en Sidestilling, akkurat ligesom de forskellige Deltagere i en Diskussion behandler hinanden. En saadan Strid mellem Tankegange inden for en og samme Hjernes Vægge er ærgerlig. Og den er skadelig, æstetisk set.

Spørges der saa, hvilket Resultat en saadan Brydning af Ideer og Synspunkter fører til, da finder man atter ikke noget ublandet godt. Naar Ideer brydes, da files og flikkes der paa dem for at

faa dem til at forenes. Naar to Synspunkter eller Tankerækker sammenstøbes, sker det paa den Maade, at der tages Uddrag af dem, og disse Uddrag sammentænkes under en ny Forestilling, som omfatter dem abstrakt. Brydning mellem Tankerækker har Abstraktion og atter Abstraktion til Resultat. Man kommer længere og længere bort fra det konkrete, det, som er oplevet eller kan opleves, og man havner i Tanker og Udtryk, som er saa almenomfattende, at de er intetsigende. Se paa en moderne Gennemsnitsbegavelse, en moderne „Dannet", hvor tilbøjelig han er til at tale om alt muligt, om mange flere Ting, end et enkelt Menneske kan have Forstand paa; og hvor svævende taler han ikke, hvor overskuende! Han taler i almindelige Udtryk, i historiske Vendinger, der er absolut uangribelige, men lige saa intetsigende, som de er uangribelige. Hvor strømmer ikke vore Blade, vore Diskussioner, vore Samtaler over af den Art Bemærkninger, der lige saa gerne kunde være usagte, fordi de aldrig siger noget om nogen bestemt Ting, men blot drejer sig om Tingen. Og paa samme Maade drejer saamænd oftest Tankerne i vort stille Sind sig, den ene bestandig uden om den anden. Efterhaanden opnaar vi vel at skjule Tingenes egentlige individuelle Indhold under et Bjærg af almene Betragtninger, som ingen gider huske, og ingen gider regne med uden han, der har fundet paa dem. Følgen af alt dette er hverken mere eller mindre end aandelig Livslede.

Betragt dernæst den Omstændighed, at en historisk Tankegang i det Øjeblik, den fremtænkes, tager vor Tid og sluger vor Interesse. Denne Tid og denne Interesse kunde anvendes anderledes. Den historiske Tankeretning udelukker alle andre Tankeretninger, Tilbageblikket udelukker det fremadvendte Syn. Der er ingen Tvivl om, at den gennemgaaende erindringsagtige og tilbageskuende Karakter, vort Sjæleliv har, er en Deformitet og en meget dyr Deformitet. Den Tilbøjelighed, vi har til i vort stille Sind at underholde os med det just passerede, sløver vort Blik for, hvad der i Øjeblikket passerer. Vore Tanker plaprer over den Jord, vor Fod har forladt, og vi har ingen Sans for Ørkesløsheden deri. Vi snakker om det, vi har oplevet, og glemmer at tænke over det, vi vil opleve. Vort aandelige Fremadliv er paa altfor mange Punkter et tilfældigt Miskmask. Aandeligt Fremadliv har sin Rod i en lynsnar øjeblikkelig Omsigt over det, der sker; men denne lynsnare Øjebliksomsigt har vi ikke; vi skal altid tænke os om, vi stanser Fremadbevægelsen for at tage Bestik bagud. Og

imens løber Begivenhedernes Traad os af Hænde. Vi ender vel med at blive aandelige Baglængsgængere.

Den aandelige Baglængsgang har sine Forsvarere. Man anfører, at vore indvundne Erfaringer jo da skal udnyttes. De skal vel saa. Men skulde vi ikke ogsaa tænke over, hvad denne Benyttelse koster os, og om den ikke kan drives for vidt? Hvordan bygger vort Liv sig op, hvordan sætter vi os Maal, paa Basis af hvilke Tanker har vore smaa og store Handlinger Retningsbestemmelse, hvordan foregaar vor Tankevækst, vor aandelige Sanken i Lade? Med Forbigaaelse af nogle faa Tilfælde og nogle faa Omraader er Svaret evig og altid det samme: abstrakte Erindringer er vor Basis. Naar man skal benytte Erfaringer, maa man abstrahere dem. Alt Arbejde imod Maal er nødvendigvis Operationer ud fra Abstraktioner. Al Handlen paa Grundlag af Omtanke er nødvendigvis abstrakt Stilen. Al bevidst aandelig Sanken i Lade er Udfyldning af abstrakte Tankerammer. Hvad betyder det? Hvad betyder det, at vort Fremadliv er et abstrakt[1]) Fremadliv? Det betyder intet mindre end en systematisk Tilbagetrængning af alt umiddelbart Liv og al umiddelbar Individualitetsdannelse. Det betyder Udmagring af Handlekraft og af Produktion ud fra Impulser. Det betyder, at vi har en Syndflod af Teorier, som vi ikke kan praktisere. Det betyder endelig Vantrivsel af alle de Ting, der ifølge deres Natur ikke kan dannes abstrakt, men kun gennem en af al Tænkning uforstyrret Opsummering af Øjebliksstemninger og umiddelbare Reaktioner. Jeg tænker paa saadanne Ting som Venskab, Kærlighed, Taknemmelighed, Godhed, Ærlighed, Retfærdighedssans, alt, hvad der skal Naturudvikling til, alle de store Stemningsbaggrunde, som er naturdannede Helheder. Hvor er ikke disse Ting i det store og hele sammenmakkede ad teoretisk Vej hos os! Det vil sige forlorne.

Endelig en Ting til, som med vor nuværende Psykologi ikke er til at bevise, men som man vanskelig kan nære Tvivl om. Alle disse abstrakte Tankebevægelser, dette, at vore Tingsforestillinger køres rundt og atter rundt i vor Hjerne, sammenplantes paa saa mange Maader, forekommer i en utrolig Mængde forskellige Sammenhæng, snart abstraherede (d. v. s. forfladede) paa én Maade,

[1]) Jeg maa dog tilføje den Bemærkning, at der gives flere, højst forskellige Arter af Abstraktioner; ikke alle fortjener ublid Omtale fra æstetisk Synspunkt. Men desværre er det umuligt i en Haandevending at skelne mellem værdifulde og skadelige Arter.

snart paa en hel anden, det ødelægger vor Hukommelse; ikke alene vor Erindring af den enkelte Ting, men vor Hukommelsesevne, vor Hjernes Evne til at fastholde og opbygge. Se paa de Mennesker, vi kalder Naturmennesker, dem, der omgaas Tingene praktisk og konkret, ikke teoretisk; hvilken forbavsende Hukommelse har de ikke, hvor véd de ikke at tumle og placere og hitte Rede i deres Viden paa en klar Maade! Hvor bliver ikke deres Oplevelser staaende! Iagttag dernæst, i hvilken Grad vi andre forflygtiger Oplevelser og Indtryk, indtil der kun er tomme Tankeskeletter tilbage af dem; se, hvordan vore Stemninger vejres hen til tør Nøgternhed. hvordan vore Planer hentaages i Tusindtal, hvordan vi atter og atter abstraherer, d. v. s. glemmer vort aandelige Fodfæste. Naar vi skal være ærlige: hvilken uhyggelig Følelse af Fortidstomhed gaar vi ikke omkring med hver især i sit stille Sind — trods alle vore Erindringsfunktioner. Det kan jo dog ikke være Meningen, at det, vi kalder vort Indre, skal være en udflydende Masse.

Jeg har nu berørt de Forhold og Omstændigheder, som synes mig at udgøre de væsentligste Sider af Erindringsfunktionernes eller de historiske Tankeganges almindelige Æstetik. Jeg haaber, det allerede nu maa fremlyse. at der trænges til Kritik paa disse Omraader. Vi kan ikke blive ved at fare blindt frem. Vi maa tage vor Aandsbygnings Forhold under omfattende Overvejelse, vi maa i højere Grad lære at vælge og vrage vor aandelige Føde.

II

Mest for at opøve Skelneevne over for historiske Tankegange og deres Virkemaade skal jeg løseligt skitsere enkelte af de letbehandlelige konkrete Eksempler, der falder mig ind.

En Dag fører Tilfældet en lille Flok af unge Herrer og Damer sammen. Der improviseres en Art Fest. Rødmende af Løssluppenhed kaster de unge Mennesker sig ind i Samværets mange Arter af sprudlende Øjeblikslyst. Den ene tænker ikke paa, hvem og hvad den anden er; men lever blot i Situationen; hos hver enkelt bestraales blot de Værdier, han i Øjeblikket formaar at udfolde. Man ser ikke sine gode Venner oftere fortroligt i Øjnene end sine ny Bekendte; der er et kammeratligt Sidemandsforhold mellem alle. Lad der ogsaa være et Par ældre Mennesker til Stede. De forholder sig ikke som de andre; de kaster sig ikke ind i Øjeblikket, ind i Situationen, hver af dem husker, hvem han

er, hvem den anden er. Umærkeligt og ligesom af Selvfølge danner de en Kreds for sig, i svagt betonet Afsideshed. Hvordan forløber nu Tiden for dem? Luften beherskes af de unge, den summer utrætteligt; Lydene bølger højt, bratte Kurver op, bratte ned; der er Latter, Udbrud, gækkende Hvisken; Klynger, der knytter sig, Klynger, der løser sig op. Rummet krydses af mange Bevægelser. Smil bryder frem, kruser Sindene, flyver hen; Øjekast lyser; der tænkes ikke, Ordene leger Tagfat, Tankerne danser blot i Sindene. I alt dette er der vel en Sammenhæng, men den er ikke let at finde, Sindet maa glide med i det, som sker, man maa forstaa sig paa Tankernes Musik, paa fine Strømninger i Muskler, paa alle smaa Vellystkrusninger i Stemmerne, naar de faar Lov til ubehersket at forme sig over pludselige Tanker. Hvad sysselsætter nu de to ældre Mennesker sig med i deres stille Sind, mens de i ensformig Samtaletone veksler aandsfraværende Bemærkninger? Mindes de deres svundne Ungdom, som de saa tit vemodigt tænker tilbage paa, griber de Lejligheden til at suge til sig hvert Pust af frank og ung Uvilkaarlighed, glider deres Sind med i det, som sker, finder de nogen Sammenhæng deri? Dog ikke. De kommenterer. Der er saa meget, som de virkelig maa finde naragtigt, især naar de tænker paa, hvem den er, og hvem den er. Og naar de tænker paa, at Livet jo dog alligevel er alvorligt, og at det er Realiteter, det kommer an paa; og at alt dette her jo kun er en flygtig Episode. Den unge Mand dér var Alvorsmand i Gaar og maa være Alvorsmand i Morgen igen, det er en løjerlig Kontrast at se ham blandt de vildeste nu; Gud ved, hvordan egentlig hans sande Natur er? Den unge Pige dér, hendes Fader gaar helt sikkert fallit i en nær Fremtid, det synes hun helt at have glemt o. s. v. Og i Overensstemmelse med disse fornuftige Tanker lægger de to Menneskers Ansigter sig i Stemningsfolder; de taler ikke om disse Ting, Gudbevares! det vilde ikke passe; og det er jo ogsaa godt, at den unge Pige er lykkelig, saa længe det varer, hun kan faa det haardt nok siden. Altsaa, de siger ingenting derom. Men deres Øjne, deres Stemmer bliver særdeles kloge og kolde; deres Holden sig afsides bliver mere determineret. Som om de havde valgt den bedste Del, som de ikke vilde vige fra: det i Øjeblikket lykkeligste og det for deres egen Individualitet nyttigste? Og ikke netop det modsatte?

Naar vi skal tage Afsked med noget kært, fylder vi ofte en Række af forudliggende Stunder med Klagetanker; som om det

gjaldt om at oparbejde Sorgen. Og under selve Farvellet staar vi og overfamler det bortdragendes Billede med Klagetanker. Som om det gjaldt at forspilde de sidste Øjeblikkes Samvær, der ifølge Forholdene er egnede til at være dybere og intensere i Erindringslykke end noget tidligere; og som om det gjaldt at tilsløre det kære Minde gennem et sidste Stempel af Tankevaklen? Og ikke netop det modsatte? — Naar vi forlader en skøn Egn, som vi aldrig mere skal se, staar vi ikke med lysende Øjne og alle Nerver spændte i straalende Glæde, i intens Opfattelse. Nej vi anser det for rigtigt at føle en Art Sting i Hjertet, vi lader Blikket flakke, vi ligesom gemmer os bort fra at se paa noget. Som En, der ikke kan drikke mere og lader sit Glas staa.

En Mand holdt Fest. Det var en udmærket Fest, siger han; men den kostede skam ogsaa meget, føjer han til i sit stille Sind. Som om han ikke kunde have en Mindets Glæde uden at maatte ødelægge den med en ørkesløs, plagende Tilføjelse. — Tre unge Mennesker, hvoraf kun den ene havde Penge, slog sig løs en Aften. De to morede sig misundelsesværdigt. Den tredje fik ikke Humøret op, han var meget generøs som Giver.

Bladene falder af en Blomst, de løsner sig med disse sære, baade langsomme og pludselige, yndefulde Sæt, flagrer nedad og lægger sig i Støvet som Flager af en friskere Verden, som smaa Lys. Ser vi overhovedet den Slags Ting, eller i al Fald, ser vi dem uden at gide tænke en Tanke derved? Ser vi dem saa stærke og ubekymrede, som Naturen giver os dem, uden med vore Tanker at fordreje dem til at være Billeder af Livets Forkrænkelighed eller sligt? Hvad har Livets store Skæbnelinjer med alle smaa yndefulde Ting at gøre? Hvorfor skal vi „se“ dem historisk, naar de ikke i sig selv er saa grimme og tomme, at denne Tilsløring betaler sig?

En fornuftig, sat Mand med meget alvorlige Interesser har ret ofte Anfald af en mærkværdig Kaadhed, han lader sine Tanker svinge og danse, sine Miner spille, sit Hoved rokke paa en ligefrem barnagtig Maade. Man ser det og korser sig og takker Gud, at man er klogere. Der er ogsaa noget at korse sig over i den Anledning, nemlig det, at naar der endelig er et enkelt Menneske, der har redebon Sans for sine stille og fjerne Naturtrang, og som mægter at krænge Spændetrøjen af sig, at han saa maa gaa saa langt bort fra de alfare Veje for at hente Friskhedsværdier, et Øjebliks sund og styrkende Lise.

Et lille Barn piller et Stykke Legetøj itu. Naar den ene Haand trækker til den ene Side, den anden til den anden Side, er der noget som siger ritsch, ratsch! der kommer allehaande ny Ting frem; der plumper Ting ud og falder paa Jorden; Barnet er midt i den højeste Ivrighedsekstase, da kommer Papa til. Og alle de soleklare Fornuftgrunde, der taler til Ugunst for Barnets Beskæftigelse, strømmer som et Lyn ind paa ham og sætter ham i Bevægelse. Han konfiskerer i Hast Legetøjet og er uvenlig. I Stedet for at han skulde have listet sig bort igen paa Tæerne og overladt til Barnet selv, om det kunde være saa heldig ingensinde at faa historiske Tankegange over Tildragelsen.

En berømt Mand lever som en berømt Mand. Berømmelsen sidder ham altid usynlig i Ryggen; hvor han vender og drejer sig, skinner den igen som en bestandig monoton Basis for hans Maade at røre sig paa, hans Udtalelser, hans privateste Befindende endog. De han taler med, maa helst vide, hvem han er. Han har meget let ved at holde sig fra at kigge snart lystigt, snart barnlignyfigent til højre og til venstre. Han kan ligesom hæve sig over mange Smaating. Han føler aldrig Angst for at have sagt noget forkert, naar han f. Eks. har sagt, at Træer hører til Planteverdenen, eller at Berlin ligger i en Nærhed af et halvt Døgns Rejse. Mærkværdigt blot, at han ikke keder Livet af sig. Mærkværdigt, at han ikke sørger for, at Menneskene forholder sig menneskeligt overfor ham; at han ikke stiller sig ud i Solen, i Blæsten, i Trækluften og tager sine Forkølelser som de andre; i Stedet for evig og altid at gaa i Læ af sin egen Skygge.

Meget gode Venner vil nødig modtage Tjenester af hinanden; det vilde forrykke Forholdet, om den ene skulde blive den anden taknemmelig for en bestemt Sags Skyld; der vilde da ligge historiske Tankegange og lure under deres Samvær. Venskab betyder nemlig intet andet end den gensidige Sindsfrihed, som man giver saa mange Navne: Tillid, Fortrolighed, Mangel paa Forbehold, Unødvendigheden af at belægge det, man siger og gør, med kedelige Forklaringstilføjelser; det at kunne tale højt lige saa ærligt som man tænker, lige saa let, lige saa hurtigt, lige saa springende, uden Indledninger. Terrænets fuldstændige Renhed er da en Livsbetingelse. Der maa ikke ligge bestemte Tanker til Grund, kun at Sindene lidt efter lidt har vendt sig mod hinanden, uden at det vides eller huskes hvorledes.

Man hilser med Hatten og med et velvilligt Øjekast paa Folk,

man er blevet præsenteret for og har vekslet et Par Bemærkninger med. Var det ikke heldigere, at man indskrænkede sig til blot at hilse paa dem, man interesserer sig for, og imod hvem et Smil uvilkaarligt flyver frem paa Ens Ansigt? Ja, endog dem vil man undertiden helst gaa forbi, fordi man er indadvendt, sammenfalden over en eller anden meget stille Ting inderst inde i sit Befindende og derfor absolut utilbøjelig over for alt, hvad der hedder Omverden.

En Aften bliver man sat i Stemning af et eller andet, af en eller anden. Der er en indre Skyden i Ens Tanker, et jublende og ivrigt Fremadløb i Ens Stemninger, en Befindendets Vækst, en Beslutningernes Fødsel. Dagen efter tager man Erindringerne frem, det hele passerer Revu for Ens allermest nøgterne, historiske Omdømme: Det hele slaas saa temmelig hen som Galimathias. Hvilken historisk Fadæse, hvilket Brud paa al naturlig sjælelig Vækst! Som om man kunde dømme i Stemningssager, naar man er ude af Stemning eller i en aldeles modsat? Som om man ikke skulde sige til sig selv: lad det ligge, ubeskadiget, indtil det af sig selv kommer igen og fylder og prøver at vokse videre! Man piller jo dog ikke Blomsterknopperne op i sine Haver eller Urtepotter, hvorfor da i Sjælelivet? Man hører saa meget om, at Individet maa være frit, maa leve, arbejde selvstændigt, for ikke at blive et Nul. Men Tingene i Menneskets Indre, saavel som Menneskene i Samfundet, har deres naturlige Frihedstrang og Selvstændighedsbehov ved Siden af deres Samfundsbehov. Der finder mange stygge Mord Sted i Menneskets Indre.

En besøgende i Huset overrækker lille Peter en Gave. „Peter!“ siger Forældrene, „gaa pænt hen og sig den rare Mand Tak!“ Peter har allerede søgt Ensomhed for at nyde Tingen, men nu maa han frem og bukke. Bagefter kan han ligesom ikke rigtig finde sin forrige Glæde igen. Giveren hører nemlig ikke med til Gavens Stemningsvirkning, Giveren er ham en Distraktion. Og fra anden Side set: det straalende Ansigt, Peter satte op, da han fik Gaven, var det ikke den naturlige Tak, meget mere veltalende end den tomme Takkeceremoni? Giveren skal se, at hans Gave har Glædesvirkning, det er den naturlige historiske Følge. Resten har uhyggelige Tredjemænd fundet paa. Uhyggelige Tredjemænd overhovedet, — det er en hel Bog.

Han er kedelig! hun er dum, affekteret! Selskabet i Aftes var kedeligt! saaledes hedder det. Herregud, man kunde jo have gjort

Selskabet morsomt, men man har vel selv været kedelig. Hvornaar kommer vi ud over disse historiske Domme, hvis Væsen er Kvietisme og personlige Falliterklæringer for den talende. Er det ikke muligt at forholde sig saaledes til en kedelig Mand, at han bliver morsom? Og har man da ikke selv en Del af Skylden for hans Kedsomhed? Og hvad vil det sige, at en Dame er affektert, — kan den Smule Skorpe ikke let fjernes, blot man ikke kryber i en Krog for den, blot man ikke selv gør sig medskyldig i den? En ung Mand vinder en smuk Dame og er meget kry. Som om det ikke var en Ting plat ud ad Landevejen. Nej, lad en Mand komme og rose sig af at have gjort en utækkelig Dame smuk, det vilde der være værdifuld historisk Mening i.

III

De historiske Tankedannelser udgør et Kompleks, der ligesom har to Stokværk. Det ene dannes af Menneskets Erindringsfunktioner. Disse det stille Sinds Fænomener har jeg nærmest haft Sigte paa i det foregaaende. Det andet er de officielle historiske Tankegange, dem skal jeg nu forsøge at give nogen Belysning. Ved de officielle historiske Tankegange forstaar jeg dem, der kommer frem i Literaturen, i Bladene, i Politik, under Diskussioner, samt i alle samfundsmæssige Institutioners Virkemaade. Fælles for dem alle er den Omstændighed, at de fremsættes for at blive tilegnede. Hvad der skal bedømmes, er ikke deres lykkelige eller ulykkelige Funktion hos den, der fremsætter dem, men hos den, for hvem de fremsættes. Man har i det væsentligste kritiseret dem, naar man har belyst Tilegnelsen af dem.

Det er umiddelbart indlysende, at Tilegnelsen har det lykkeligste Forløb og de værdifuldeste Nyttevirkninger, naar der hos den, der tilegner sig noget, er et Behov til Stede derfor. Jeg ser da ikke rettere, end at man som Princip for officielle historiske Tankegange kan opstille dette, at man først og fremmest skal udarbejde og udbrede de Tankegange, der modsvares af det største Behov. Vort historiske Behov vil da være at undersøge. Og Kritiken af de officielle historiske Tankegange vil nærmest bestaa i en Betragtning af, paa hvilken Maade og i hvilken Udstrækning de tilfredsstiller historisk Behov.

Under Opdragelsen er der ejendommelige Faktorer at tage

Hensyn til. Det er ganske sandt, at man i Skolerne foranlediger Tilegnelse af megen Viden, som der hos Børnene ingen praktisk Anvendelse er for. Hvad kommer Afrika dem ved, hvad kommer Fønicierne og Romerne dem ved, hvad kommer Tyskernes og Englændernes Talemaader dem ved? Ganske vist, praktisk talt grumme lidt. Men al denne Viden kan fremsættes i saadan Sammenhæng, at Tilegnelsen af det er interesseret, det vil sige saaledes, at et æstetisk Behov, Trangen til aandelig Bevægelse tilfredsstilles; og i saa Tilfælde kan Tilegnelsen blive fuldt naturlig, og den senere Brug ligesaa.

Værre gaar det med Størstedelen af den kritiske Paavirkning, som Menneskene, Mand og Mand imellem, udsætter hinanden for. Voksne Menneskers Kritik af hinanden er jo hovedsagelig af historisk Karakter, en Udfoldelse af historiske Tankegange.· Denne Kritik kan have to Former: den kan være en Kritik ud fra almene Begreber og abstrakte Principer. Denne Art af Kritik har ikke megen Værdi, men det er den, der florerer, fordi den er lettest at udføre. For den unge Mand vil denne Kritik sige: at blive maalt med den gamles Alen; den vil sige, at der ses bort fra hans Individualitet og dermed bort fra det, der for ham er Sagens Kærne. Denne Kritik virker altid som en Beskæring, aldrig som en egentlig Fremhjælp. En anden Art af historisk Kritik er den, der netop gaar ud fra Kendskab til Individualiteten og har Henblik paa denne Individualitets Vækstbetingelser. Denne Kritik er nærsagt den eneste værdifulde for Mennesker fra deres Fødsel til deres tredivte Aar eller saa. Fra den Tid begynder den abstrakte og almene Kritik at kunne virke paa dem og dermed at faa Værdi.

Om de øvrige officielle historiske Tankeudfoldelser, særlig de literære, gælder vel, at de skal knytte sig direkte ind i og sammen med det Liv, som vokser umiddelbart frem. Tilegnelsen af dem skal ikke være en ren og skær Videnserhvervelse, men en Fordøjelse af tiltrængt Næring. Man kan maaske sige det saaledes, at de historiske Tankegange altid skal fungere som en Tilsætning. Vi trænger til dem, for at vi ikke paa alle Punkter skal være stedte som Nybegyndere; vi trænger til dem, for at vore Interesser, vor Opførsel og vore Handlinger kan klargøres og forstørres gennem erhvervet Tankeorden og Horisontvidde. Vi trænger maaske ogsaa til dem for at have aandelig Sysselsættelse nok. Men hvis de ikke har en saadan praktisk eller æstetisk Anvendelse i vort Liv, vil de kun være dødt Hukommelsesstof.

Saa selvindlysende dette Princip end maa synes at være, er det dog ikke kommen til at blive raadende. Man fylder os med Viden om hele Menneskehedens Fortid, om Rub og Stub, alt, hvad der er passeret, alle Forhold, der har haft Virkelighed og Liv. Man fylder os med Kendskab til hele Verden, alle Naturtingenes Systemer. Uden Hensyn til om vi har Brug for det, maa vi døje det alt sammen. Det Princip, der raader, er *ikke* det, at vi skal sidde inde med den Viden, vi har Brug for, men det, at vi skal sidde inde med Kundskab om alt, hvad der vides. Dette sidste Princip gælder kun, hvor der er Tale om Dannelsen af en Videnskab, men det gælder ikke, hvor der er Tale om Tilfredsstillelse af Nutidens almene historiske Behov. Videnskaben er ét, den almene Hobs, Publikums Behov i Livet er et andet. Man synes ikke at tænke paa, at der i Historien og i de øvrige eksakte Videnskaber er Hundredetusinder af Enkeltheder, som det er lige saa latterligt at indplante Viden om i den almene Mands Hjerne, som det vilde være latterligt paa alle Gadehjørner i Landet at lade sætte Opslag om, hvorvidt en bestemt Sten paa en bestemt Mark i Gaar af en forbigaaende blev sparket til højre eller til venstre. Man gør Nar ad de gamle Skolastikere, fordi de øvede deres Skarpsindighed i Disputer om Jomfru Maries og Englenes daglige Vaner og sligt. Vi sysselsætter os med mange Ting, som det ikke er stort bedre at spilde Tid paa.

I Bund og Grund forkert er hele det hovedsagenlige Anlæg, vor Popularisering af Videnskaberne har. Det duer ikke at give den almene Mand Videnskaberne i letfattelig Form og saa overlade ham selv at søge sig ud, hvad han kan have Gavn og Glæde af. Thi for det første sætter man ham da et Arbejde for, af hvilket en stor Del er overflødigt. For det andet fører man ham ind paa en grundforkert Tankegang over Tingene, nemlig Videnskabens systematiserende Opstillinger. Han skulde aldrig tænke Tingene i deres videnskabelige Sammenhæng, han skulde tænke dem i deres praktiske Sammenhæng. Han skulde ledes til altid at tænke ud fra sit Behov; thi paa de Punkter alene har han naturlig Tankekraft; Videnskaberne skulde afkrystallisere sig uden om hans Arbejde og hans Opførsel og hans Iagttagelser. Man behøver blot at se efter, hvor kejtet, hvor overfladisk og magert den saakaldte populære Videnskab bliver fordøjet af den almene Mand. Og man behøver blot at se efter, med hvilken Intelligens Videnskaben bliver fordøjet, saa snart den præsenteres paa den anden Maade, afkrystal-

liseret uden om de praktiske Forhold. Saaledes har f. Eks. vore Landbrugere faaet den.

At anvende i det praktiske Liv en Bunke systematisk ordnede og detaillerede videnskabelige Forestillinger er et Arbejde, som kræver megen Aandsflid og ualmindelig Omtanke. Dette Arbejde lægger man nu paa urette Sted, man lægger det paa Publikum, det burde gøres af Videnskabsmændene. Behandler vi ikke vor legemlige Føde for at gøre den fordøjelig? Er det ikke latterligt, at der blandt et Utal af videnskabelige Arbejdere kun er et Par, som principielt har sat sig for at skabe fordøjelig videnskabelig Litteratur?

En Sigtning og en Sammenføjning af de eksakte videnskabelige Forestillinger efter Behovets Princip er lige netop paabegyndt i vore Dage, men den er langtfra radikal nok. Bladene opagiterer endnu almen Interesse for Hundreder af Bøger, som aldrig burde uden for Videnskabsmændenes Kreds. Man skal ikke skabe et Flor af smaa aandelige Interesser eller Tankekredse, som har altfor lille Jordbund. De tager Pladsen op for bedre Ting. Man skal ikke liste Folk til at udfolde Tænkning paa et Mylr af Omraader, hvor de aldrig kan tænke godt. Dermed ødelægger man deres Intelligens. Vi lever i en Atmosfære, der er saa pebret af aandelig Reklame, at sunde Mennesker hvert Øjeblik maa nyse.

De kuriøseste af alle Videnskabsmænd synes mig de professionelle Historikere at være. Enkeltvis betragtede kan de selvfølgelig være meget passable, men som Flok eller Korporation betragtede ser de underligt ud. Hvad er det nemlig, de gør? De bygger og fylder et vældigt Pakhus for Viden om Fortiden. Det Hovedprincip, der dominerer deres Arbejde, synes at være det, at Fortiden skal rekonstrueres. De synes ikke at have Øje for, at det til syvende og sidst jo dog kun gælder om at tilfredsstille Nutidens og Fremtidens historiske Behov.

Jeg dadler dem ikke for, hvad de gør, deres Arbejder har naturligvis en vis Værdi. Jeg dadler dem for, hvad de ikke gør. De søger ikke paa omfattende Maade at udfinde og tilfredsstille deres Samtids historiske Behov. Man skulde dog synes, at just dette maatte være en professionel Historikers Opgave. Men de gør det ikke, de er Videnskabsmænd, de laver Pakhus. Var det mon ikke nok, naar Halvdelen af dem helligede sig dertil, kunde vi ikke faa den anden Halvdel til at gøre noget for os? Vort

historiske Behov — Herregud! at det virkelig er os, der skal fortælle Historikerne, hvad vort historiske Behov er!

Et Par Ting skal jeg nævne, som forekommer mig at være de vigtigste. For det første maa de gøre os Historien umiddelbart fordøjelig. De skal ikke give os den med alle Pakkenelliker i, de skal give os i Uddrag og i praktisk Sammenhæng det, vi har Brug for. Det er en stor Kunst, men vi forlanger, at man forsøger sig paa den. Dernæst skal de lære os en rigtig og ikke en forkert historisk Tankegang. De skal lære os Tankegangen ud fra Nutiden, ud fra vore praktiske Forhold, ud fra de foreliggende Interesser og Sager. De skal ikke forlede os til at se paa Nutiden som en Forlængelse af Fortidens Linjer; det gør de ved altid at tale om Fortiden først og om Nutiden sidst og i Belysning af Fortidens Begreber. De skal derimod lære os at se paa Nutiden, paa den umiddelbare Selviagttagelse og Omtanke, som det væsentlige, og paa Fortiden som noget, man kan bruge til at sammenligne og derigennem kritisere Nutiden med. De skal trække den Slags Linjer, de skal stille Tingene sammen, saa de danner den Art Sammenligningsbilleder. Historien i en saadan Fremstilling vilde lære os at blive revolutionære i bedste Forstand, det vil sige, den vilde gøre os til gode Selviagttagere. Nu derimod lærer Historien os nærmest at blive konservative, at se paa Nutiden med Fortidens Begreber.

Dernæst et andet historisk Behov. Det er ikke nok, at Historikerne beskæftiger sig med de officielle Sager, Statslivet, Institutionerne, kort sagt de Sager, der har almen Betydning. Det er, som om Mennesket ikke var andet end en Samfunds-Ener. Vi lever dog ogsaa et Privatliv og trænger deri fuldt saa meget til historisk Afklaring, som vi trænger til den i det, der vedrører det offentlige. Der er i Privatlivet en Mængde Formationer at studere og klarlægge i deres historiske Dannelse; der er en Mængde typiske Sammenhæng at gøre Rede for. Nu behandles den Slags Ting gennem Streifbemærkninger i Romaner, gennem Strejfbemærkninger i Aviserne. Det er en alt for løs og overfladisk Behandling. De af Privatlivets Forhold, som man gennem sit eget Liv og gennem sin Bekendtskabskreds kan faa nogenlunde Rede paa, bør man studere og skildre historisk med blot tilnærmelsesvis saa stor en Flid og Begavelse, som man nu anvender paa forsvundne Personer og Begivenheder. Det vilde hjælpe, og Historikerne er dog nærmest til at tage videnskabeligt fat her. — Der er historiske Biografier! vil

man sige. Der er ogsaa Selvbiografier! Ganske vist. Men de gør kun grumme ringe Fyldest. De Tankegange, de fremfører, er i Reglen meget lidt udarbejdede i causal Henseende. Til Belysning af Privatlivets historiske Linjer virker de nærmest kun som Apropos'er. En velbegavet Historiker, der principielt gjorde Nutidens Privatliv til sit Felt, vilde kunne opnaa ganske anderledes Resultater.

Et andet Felt, hvor vi har haardt Brug for historiske Udarbejdelser, er Individernes indre Liv. Sjælelivets typiske Formationer trænger vi i høj Grad til at faa belyste baade med Hensyn til deres Dannelse og til deres Værdi som Basis for Øjeblikslivet og den fremtidige Skæbne. Hvordan et Træ vokser, og hvordan det kan anvendes, anser man det for nødvendigt, at vi ved Besked om; men hvordan Ting som Bitterhed, Foragt, Taalmodighed, Taknemmelighed, Vid, Tungsind, aandelig Skematicisme o. s. v. vokser frem og virker, det lader man ligge hen, ganske som om det ikke kom os ved. Man giver det i det højeste Navne og Strejfbemærkninger at løbe med. Og i Livet ser man, hvordan Menneskene staar og stritter med allehaande Egenskaber, Vaner og aandelige Udvækster, som er dem meget dyre, uden at de ved af det, og uden at de kender den svageste Antydning af Raad og Hjælp for det. Det er til at stejle over, at man ofrer Papir og Trykkerimaskiner og Plads i Boghandlervinduerne og Professorposter og Tid og Arbejde paa den oldenborgske Stamme, mens vore egne aandelige Fallitter ingen Opmærksomhed faar. Og at vi har et helt vidtforgrenet System af legemlig Sundhedsrøgt, mens den Tanke næppe nok er udkastet, at en sjælelig Lægevidenskab er mulig. Tag det lille Faktum, at den Mand, der har udkastet Tanken herom og arbejdet aarevis paa dens Realisation, Ludvig Feilberg, kun har faaet ringe Tilslutning. Saa god Omtanke har Historikerne haft, at de af al deres Indflydelse næppe har anvendt et Gran til Udbredelse af Arbejder, der stilede mod Tilfredsstillelsen af Menneskets vigtigste historiske Behov.

Det er ikke nok med, at der er hele historiske Felter — og det af de allervigtigste —, som Historikerne ikke har vist nogen virksom Opmærksomhed. De har ogsaa paa det alleralvorligste forsømt de historiske Tankeganges Æstetik. Det skulde dog synes naturligt, at de professionelle Historikere ifølge hele deres Stilling og deres Arbejdes Art fik en skarp Sans for at skelne mellem de værdifulde og de ørkesløse historiske Tankegange. De var vel

de nærmeste til at udfolde en dræbende Kritik imod alle historiske Tankeslagger, de abstrakte Omsvøb, som saa at sige alle Sager lammes af, den Tingenes Forsvinden bag almindelige og intetsigende Fraser, der volder saa megen Fortræd.

Endelig vilde der vel være Mening i, om Historikerne havde Blik for at bøde lidt paa de Ulykker, som en hundredaarig alt for planløs Udfoldelse af historiske Tankegange har paaført os. Vi er paa mange Omraader saa oversvømmede af en Syndflod af Spekulationer og ud til Siden skydende Idéudviklinger, at en Deshistorisation vilde virke i høj Grad frugtbargørende paa os. Med Deshistorisation tænker jeg paa en saadan Nedslagtning af vidtsvævende og resultatløse Spekulationer og Undersøgelser, som f. Eks. en Kopernikus, en Kant, en Pasteur, en Darwin hver for sig foraarsagede, idet de indførte enkelte, naturlige Synspunkter, ud fra hvilke Tingene blev simple og klare at behandle. En saadan Deshistorisation har vidtforgrenet Værdi, ikke alene med Hensyn til det Fag, hvori den foregaar, men for Aandslivet som Helhed. Saa snart en Sag er for vidtsvævende, er den ødelagt og virker tillige fordummende paa den Hjerne, hvori den verserer. Saa snart en Tids intellektuelle Liv er for vidtløftigt, bliver med det samme alle Debatter for indviklede, endeløse og pilne i deres Logik; og hele det offentlige Aandsliv faar en saadan Tone, at det intellektuelle Vigtigmageri kommer til at florere. Det er Tilfældet i vore Dage, og derfor trænger vi til Deshistorisation. Til en saadan kræves der imidlertid vel et fuldvoksent Geni, og vi kan ikke forlange, at vore Historikere skal være Genier; men vi tænker os Muligheden af, at de drog historisk Lære af Genierne og vandt Blik for Deshistorisationens Betydning, saa at de dog i nogen Maade kunde holde os de værste Vidtløftigheder fra Livet. Goethes Ord om Begrænsningen gælder ikke alene for Kunsten, men for Aandslivet som Helhed betragtet, og gælder, ikke som en Biting, men som en uomgængelig Betingelse for aandelig Sundhed og Kraft.

For at nævne en anden Ting: Historikerne kunde ogsaa finde Udvej til at bøde vor Mangel paa Iagttagelsessans. De burde forlængst have opdaget, at Iagttagelsessansen i ikke ringe Grad kan historisk oparbejdes. Har man — endog kun ganske tørt og logisk — gennemanalyseret fem, seks forskellige Tilfælde af Regnens Strømmen, af Skyernes Flugt, da har man skabt sig en virkelig uvilkaarlig Sans for disse Tildragelser. Paa samme Maade hjælper det at gennemanalysere forskellige Dages Vejr, forskellige

Himmelhvælvinger, Virkningen af forskelligt Lys, Befindender i Mørke, forskellige Landskaber, Menneskers og Dyrs Stillinger og Bevægelser, Huse, Vindenes forskellige Karakter, Lydes Fjernhed og Nærhed, Solnedgange, Spejlbilleder i Vand, Perspektivvirkninger o. s. v. Man kunde tænke sig, at i det mindste én Historiker gjorde sig det til Opgave at faa Iagttagelsesanalyser indført som et Undervisningsfag ved Skolerne.

Jeg har hørt mere end én Historiker sige, at det historiske Studium, det historiske Fag forekom ham at være noget af det største og vigtigste. Jeg kan ikke sige, det har forekommet mig at være det, men jeg vil ønske, det maa blive det.

C. Lambek

A. HARNACK: KRISTENDOMMENS VÆSEN

AUTORISERET OVERSÆTTELSE VED EDV. LEHMANN. KBHVN. 1900

De religiøse Tilstande i Tyskland har i det sidste halve Aarhundrede formet sig paa en Maade, der er vidt forskellig fra Forholdene herhjemme. Der har i vort Naboland udviklet sig en Kristendom uden Dogmatik, som har forstaaet at tiltrække mange af de højest dannede og derved er blevet en Kulturfaktor af stor Betydning. Bevægelsen er udgaaet fra Universiteterne, fra selve den teologiske Videnskab, inden for hvilken den nu er ubetinget, omend ikke ubestridt, dominerende; men den er derfra trængt ud i Folket og behersker ogsaa Menighedslivet i vide Krese. Den berømteste Repræsentant for denne „nyrationalistiske“ Teologi er sikkert for Øjeblikket (ved Siden af Wellhausen, hvis Betydning dog mere ligger paa det gammeltestamentlige Omraade) Berliner-Professoren Harnack, hvem det foreliggende Skrift skyldes. Det fortjener derfor allerede som Udtryk for en betydningsfuld Aandsretning en ganske særlig Opmærksomhed.

Grundtanken i Harnacks Bog er følgende. Det historiske Fænomen, der kaldes Kristendommen, er sammensat af to højst forskellige Bestanddele. Den ene er en Opfattelse af Tilværelsens Grundproblemer, der paa én Gang er ren, d. v. s. ikke indeholder endeligt begrænsede, partikularistiske Momenter, og kraftig, d. v. s. indeholder de afgørende positive Bestemmelser af det religiøse, prægede af en mægtig Personlighed. Denne Bestanddel er i Hovedsagen identisk med Jesu eget Evangelium, og dette atter med

Religionen selv. Den anden er senere Tiders Aflejringer herover, af yderst forskellig Oprindelse: jødisk Religiøsitet, græsk Spekulation, romersk Politik og meget andet har givet sit Bidrag, i forskellig Grad inden for de forskellige Konfessioner. Alle disse Tilsætninger er i Grunden fremmede for Religionen i dens Renhed, hvor mægtige de end kan have været og være som forbigaaende Bærere af dens evige Indhold. Brydningen mellem disse to Elementer i den historiske Udvikling ser Harnack under Billedet af et Kildespring, der stadig sander til, men aldrig tørrer ud: snart baner det rene Vand sig Vej under og mellem Aflejringerne, tilsyneladende uadskillelig forenet med dem, men dog bevarende sin Sundhed og Kraft; til andre Tider bryder det igennem og kommer næsten fuldstændig rent frem for Dagens Lys. Det afgørende Gennembrud af denne Art skete ved Luther; vel indtraadte der atter straks en Forurensning, men den er ikke af væsentlig Betydning, og man behøver blot at føre Luthers Grundsætninger igennem for at fjerne dem og naa Evangeliet i dets Renhed.

Harnack indskrænker sig i sin Fremstilling af „Kristendommens Væsen“ ingenlunde, som man efter Titlen kunde tro, til at fremstille Jesu Evangelium i dets oprindelige Skikkelse. Ud fra den meget rigtige Betragtning, at et historisk Fænomen ikke alene skal forstaas og bedømmes i sig selv, men ogsaa i sine Virkninger, giver han en Udsigt over de Forvandlinger, Evangeliet paa sin Vandring gennem Tiderne er undergaaet, lige fra Apostelmenigheden til Luther. Paa dette Felt er han, den store Dogmehistoriker, hjemme som ingen anden. Hans Fremstilling er ypperlig, paa én Gang aandfuld og belærende; den kan læses med Interesse og Udbytte af enhver, ganske uden Hensyn til hans Standpunkt (Katolikker maaske undtagne). En Kritik af den ligger ganske uden for nærværende Anmelders Kompetence.

Den historiske Overlevering om Jesu Liv og Lære finder H. saa godt som udelukkende i de tre første Evangelier. Efter en Ekskurs om deres Mirakelberetninger, hvori han rigtigt viser, a disse alene ingenlunde er nok til at frakende Evangelierne i deres Helhed historisk Troværdighed, gaar han over til at fremstille Jesu Lære, hvilket han gør uden historisk Detail eller Bevisførelse, blot med Samling og Karakteristik af Hovedtrækkene. Disse er efter Harnack tre, der dog mere er forskellige Sider af den samme Sag end selvstændige og adskilte Grundtanker. Det første Hovedpunk er Gudsriget og dets Komme, hvortil H. knytter Forestillingen om

Gud som staaende uden for Verden og i en vis Modsætning til den. Det andet er Barneforholdet til Gud, hvormed tillige Menneskesjælens uendelige Værdi er givet. Det tredje er Kærlighedsbudet; det er det selvstændigste af de tre, men sættes dog (for øvrigt paa en lidt uklar Maade) i Forbindelse med de egentlig religiøse Grundforestillinger. — Efter Fremstillingen af Evangeliet følger et mere polemisk Parti, hvori H. gennemgaar andre Opfattelser af, hvad der er Kristendommens Væsen, og søger at eftervise deres Uholdbarhed. Med særlig Skarphed afviser han den ældgamle og endnu herskende Opfattelse, at en bestemt Forestilling om Kristi Person (som Gud-Menneske) skulde være en nødvendig Betingelse for at tilegne sig hans Evangelium.

Dette Afsnit af Harnacks Bog vil selvfølgelig vække kraftig Modsigelse fra de forskelligste Sider, ikke mindst herhjemme, hvor den lutherske Opfattelse af Evangeliet, der væsentlig er grundet paa Johannes og Paulus, endnu er saa godt som eneraadende. Man vil bestride Harnacks Ret til at forkaste det fjerde Evangelium som Kilde til vor Kundskab om Jesus, og man vil rimeligvis ogsaa benægte, at hans Gengivelse af det Billede, de tre første Evangelier byder, er korrekt. Med en saadan Kritik af hans historiske Metode og dens Resultater skal jeg ikke befatte mig; den maa billigvis overlades til Folk, der sidder inde med de nødvendige teologiske Forudsætninger. Men Harnacks Skrift er ikke en blot historisk Redegørelse for Indholdet af Jesu Evangelium. Det indeholder tillige en Værdsættelse af dette Evangelium. Samtidig med at han fremstiller det, søger H. stadig at paavise, at det, Jesus har forkyndt — enkelte historisk betingede Synsmaader fraregnede — er ren Religion uden Tilsætning, ja selve Religionen; og denne Betragtning er ham aabenbart lige saa magtpaaliggende som hans historiske Opgave i snævrere Forstand. Fra denne Side set ligger hans Bog altsaa aaben for en Kritik, der tager hans historiske Resultater som givne, men underkaster hans religiøse Værdsættelse af dem en Prøvelse. En saadan Kritik, som ikke kræver særlig teologisk Viden, men kun almindeligt Kendskab til religiøse Spørgsmaal og Eftertanke over dem, skal i det følgende forsøges.

Som allerede ovenfor antydet, er det ikke ethvert Udsagn af Jesus, ja end ikke hele hans Evangelium, Harnack vil hævde Gyldighed som ren Religion. Han indrømmer, at Jesu Forkyndelse af Gudsrigets udvortes Tilkommelse har været en vigtig Bestanddel af hans Evangelium, og han hævder, at Jesus har betegnet sig

som Messias og lagt Vægt paa denne Forestilling; men han erklærer samtidig begge Dele for historisk betingede Forestillinger, der har haft overordentlig Betydning for at skaffe Evangeliet Indgang i den Kres, for hvilken det først blev forkyndt, men som ikke, saaledes som Resten, har blivende Gyldighed, særlig heller ikke Gyldighed for os. En saadan Sondring lader sig aabenbart ikke foretage, med mindre man paa Forhaand sidder inde med Kriterier paa, hvad der er ren Religion og hvad ikke, Kriterier, som ikke er hentede fra Evangeliet selv. Efter Harnacks hele Fremgangsmaade nødes man til at antage, at han gaar ud fra et naturligt Begreb om Religion og ikke fra et aabenbaret.

Hvorledes dette Begreb er beskaffent, oplyser Harnack os intetsteds direkte om; han afslaar endog (S. 7) at gaa ind paa dette Spørgsmaal. Men lejlighedsvis kommer han dog til at nævne visse Kriterier paa det religiøse: det indeholder intet statutarisk eller partikularistisk; det henvender sig til Menneskene som Mennesker; det er derfor tidløst, uafhængigt af Kulturens skiftende Standpunkt. Alle disse Bestemmelser er virkelig væsentlige for Begrebet naturlig Religion, som det almindelig opfattes, og deres Brug hos H. bekræfter vor Antagelse, at han gaar ud fra et saadant Begreb; det er bl. a. i Henhold til dem, at han S. 46 erklærer Jesu Evangelium, set fra en vis Side, for „Religionen selv“ i Modsætning til „positiv Religion“. Men de udtømmer ikke Religionens Væsen; de har Konsekvenser, som Harnack ikke drager, men som her for det følgendes Skyld maa antydes. De er os Danske tilvante, fordi de med saa stor Kraft og Klarhed er fremsatte af S. Kierkegaard; men Kierkegaard erklærer selv, og med Rette, at han har dem fra Grækerne og særlig fra Sokrates.

Naar den sande Religion, ɔ: det enkelte Menneskes rigtige Forhold til Tilværelsen som Helhed, skal være naturlig og ikke overnaturlig (aabenbaret), saa maa den efter Mulighed ligge i ethvert Menneske som Menneske (jvfr. Harnack S. 6 og 13). Enhver maa væsentlig set naa den ved sig selv; den kan ikke bibringes ham udenfra. Alle Mennesker maa religiøst set væsentlig være stillede lige, ingen har noget Undtagelsesforhold til det religiøse. Religionen kan ikke have noget almengyldigt, men kun et individuelt positivt Indhold; dens almengyldige Bestemmelser er alle negative, fordi de er Grænsebestemmelser. Disse Grænsebestemmelser kan udtrykkes direkte og meddeles ligefrem; derimod er

ethvert positivt Indhold utilgængeligt for direkte Meddelelse, en Forkyndelse deraf altsaa i Grunden hensigtsløs.

Anlægger man nu denne Maalestok paa Jesu Evangelium, saaledes som Harnack fremstiller det, saa vil man se, at der bliver langt flere Steder, hvor det ikke staar Maal, end Harnack vil indrømme. Allerede det, at der stadig tales og maa tales om Jesu Forkyndelse, ja endog om hans Prædiken, stemmer betænkelig. Ser man paa Indholdet af denne Forkyndelse, saa maa det erkendes, at Hovedpunktet og det, der giver Harnack Lejlighed til at karakterisere Kristendommen som Religionen selv, nemlig Opfattelsen af Forholdet til Gud som et Barneforhold, baade er en positiv og dog en ægte religiøs Bestemmelse. Begge Dele viser sig klart deri, at den aldeles ikke kan direkte meddeles; den maa personlig opleves. Men at gøre den til „Religionen", hvorved man konsekvent maa nægte enhver anden Opfattelse af Gudsforholdet Karakteren af Religion, er en Overdrivelse, der røber en stærk Forvirring i Begreberne. Endvidere er Evangeliets Forkastelse af al „Gudsdyrkelse" i udvortes Forstand utvivlsomt rent religiøs; betegnende herfor er allerede dens Negativitet. Derimod med en Sætning som den, at Gud er uden for Verden, er man allerede midt i det, der direkte kan meddeles og optages som Lære, ɔ: man er udenfor „ren" Religion. Og hvad endelig den af Harnack saa ivrigt bekæmpede Kristologi angaar, saa indrømmer han selv, at Jesus mente at staa i et særligt og fra alle andre Mennesker forskelligt Forhold til Gud, og han indrømmer det uden Protest. Men hermed er man i Strid med den naturlige Religions fundamentale Forudsætning, som er, at alle Mennesker er væsentlig lige nær, religiøst set; man er i Virkeligheden inde paa et helt andet Omraade, nemlig den aabenbarede Religion. („Ingen kender Faderen uden Sønnen og den, hvem Sønnen vil aabenbare det"; jvfr. Harnack S. 93.) Det nytter herefter kun lidet, at Harnack saa ivrigt hævder, at Jesus aldeles ikke har stillet en bestemt Opfattelse af sin egen Person som Betingelse for at modtage hans Evangelium, eller overhovedet givet den Plads deri. I al religiøs Forkyndelse er det et Kardinalpunkt, hvilken Stilling Forkynderen giver sig selv. Den historiske Udvikling har her været konsekventere end dens berømte moderne Fremstiller. Straks fra første Færd af har Opfattelsen af Jesu Person levende beskæftiget hans Tilhængere; og Skridt for Skridt, ad en Vej som Harnack kender bedre end nogen anden, er man, med Jesu egne Ord som Udgangs-

punkt, naaet til at gøre ham til ét med Gud. Men har man først gjort det, saa følger det af sig selv, at denne Betragtning opsluger alt det andet og bliver det ene afgørende. Herom er det i alt Fald her i Danmark unødvendigt at tale videre; enhver kan selv læse efter hos S. Kierkegaard.

Det har været mig magtpaaliggende at fremdrage dette Punkt, fordi det i Virkeligheden er typisk for det hele. Man kan ikke læse Harnacks Bog med Eftertanke uden at se, at til næsten alle de Punkter i den historisk udviklede Kristendom, som Harnack afviser som fremmede Tilsætninger til den oprindelige rene, findes der Spirer i Jesu eget Evangelium, saaledes som H. selv fremstiller det. Ikke blot Kristologien, men Opfattelsen af Kristendommen som en „Bekendelse", en Lære, og Hovedindholdet af denne Lære (Synden i teologisk Forstand og Forløsningen ved Kristus) er Konsekvenser af Jesu eget Evangelium. Visselig ikke logisk nødvendige Konsekvenser, deri maa man give Harnack Ret; paa dette Omraade er overhovedet alt strengt taget vilkaarligt; heller ikke havde de været dragne saaledes uden Paavirkning udefra, fra Forestillingskrese, der er Evangeliet fremmede; men det er Evangeliet selv, der har trukket dette fremmede til sig. Det bliver En af Harnacks Forsøg klart, netop fordi det er udført med saa stor Dygtighed, at det ikke lader sig gøre at fremstille Jesu Evangelium, selv i den reneste Skikkelse hvortil det paa Grundlag af Overleveringen kan føres tilbage, som ren naturlig Religion. Kristendommen vilde da ogsaa være en endnu større historisk-psykologisk Gaade end den er, hvis et saadant Forsøg kunde lykkes, hvis man, som Harnack i de første Ord af sin Bog synes at gøre, uden videre kunde stille Kristus paa Linie med Sokrates. Den sokratiske „Religion", om hvis Eksistens som virksom Faktor den Dag i Dag Harnack synes uvidende, har altid forholdt sig til alle fremmede Tilsætninger som Ild til Vand: den kan kvæles af dem, men den kan ikke, som Evangeliet, assimilere sig med dem.

For den, der ser saaledes paa Sagen, maa ogsaa Opfattelsen af Kristendommens Væsen og dens historiske Udvikling blive en anden. Den egentlige Vanskelighed bliver at forstaa det, som for Harnack forstaar sig af sig selv: hvorledes Kristendommen gennem snart to Aartusinder har kunnet være Bærer af saa megen ægte Religiøsitet; hvad det er i den, der stadig, paa Trods af alt det, der maatte virke hæmmende, har gjort dette muligt for den. Dette vilde man, hvad enten det alene findes i Jesu Evangelium eller

ogsaa uden for det, kalde dens Væsen. At forfølge dette Spørgsmaal her, vilde føre for vidt; kun paa ét Punkt havde jeg Lyst til at gøre opmærksom, fordi det ofte (ogsaa hos Harnack) fremhæves i delvis falsk Belysning. Kristendommen stillede fra først af den Fordring til Menneskene, og vel at mærke til ethvert Menneske uden Forskel: Du skal have min, Kristendommens Helhedsopfattelse af Tilværelsen. Det er denne Fordring, der som ligefrem Konsekvens har medført Kætterbaalene, Myrderierne paa Hedninger, Forfølgelser af Jøder o. s. v. — Ting, som nu alle er enige om at fordømme. Men i denne Fordring gemmer sig en anden, som er ægte religiøs og almengyldig, ja er den religiøse Fordring selv: Du skal have en Helhedsopfattelse af Tilværelsen. Og denne Fordring er Kristendommen egen; den var aldrig paa den Maade, med det Eftertryk, med evig Fordømmelse i Baggrunden, og med den universelle Gyldighed, stillet til Menneskene før. Her finder man, tror jeg, et lille Stykke af „Kristendommens Væsen", og et Stykke, som i alt Fald ikke skriver sig fra Grækerne (jvfr. Harnack S. 164).

Jeg tror altsaa ikke, at man kan godkende Harnacks Opfattelse af Jesu Evangelium som væsentlig identisk med den naturlige Religion. Men hans Bog kan, netop fordi han er saa lidet klar paa dette Punkt, ogsaa opfattes fra en helt anden Side: som et Forsøg paa indenfor Aabenbaringstroens Grænser at nærme sig saa meget som muligt til det naturlige. Fra denne Side set viser Harnacks Kristendom sig som et betydeligt Fremskridt i Sammenligning med det, han vender sig imod. Man mærker for det første hos den store Dogmehistoriker en tydelig Stræben efter at holde sig fri for Dogmatik. Det er muligt uden Tvang at opfatte Harnacks Fremstilling som en blot Henvisning til Evangeliet og Vejledning til at læse det rigtigt, saaledes at det i sidste Instans overlades til enhver at tage det deraf, han kan bruge, og lade Resten ligge. H. vilde sikkert vedkende sig dette Standpunkt, der efter hans Mening er identisk med Protestantismens øverste Grundsætning (S. 200 f.). Han har personlig den Overbevisning, at der heraf vil resultere Enighed om, hvad Evangeliets væsentlige Indhold er; dette staar ham selvfølgelig frit for. Han drager endvidere den ganske rigtige Konsekvens, at der fra dette Standpunkt strengt taget ikke kan være Tale om „Kirke" i udvortes Forstand; der kan vel bestaa Organisationer „for Ordenens og Opdragelsens Skyld", men de kan aldrig blive noget væsentligt Udtryk for det religiøse.

Dette er store Skridt hen imod Anerkendelsen af de fundamentale religiøse Principper. Gjort Skridtet fuldt ud har H. dog ikke. Skal der til denne Enighed i det væsentlige høre Sætninger som „Gud uden for Verden“, hvorpaa H. lægger særlig Vægt, saa har vi i Virkeligheden et Dogme af ganske samme Art som „Gudmennesket“, og som kan misbruges paa ganske samme Maade som dette. Der naas aldrig nogen Sikkerhed mod Kætter- eller andre Forfølgelser, saa længe man for Alvor vil knytte det religiøse til noget historisk. Det fylder sig da straks med et positivt Indhold, der er individuelt betinget og dog vil være almengyldigt; og saa snart det er sket, er Følgerne uberegnelige.

Heldigvis gives der paa den aabenbarede Religions Omraade ikke Konsekvenser i egentlig Forstand. Ingen kan være konsekvent helt igennem, ikke engang Katolicismen, ej heller Kierkegaard; og i saa Fald er det for Logikens Skyld i Grunden ligegyldigt, hvor man lægger Inkonsekvensen. Derfor beror ogsaa Afgørelsen heraf for de fleste Menneskers Vedkommende slet ikke paa logiske, men paa højst reale Hensyn. Saaledes er Harnacks Standpunkt aabenbart i meget væsentlig Grad dikteret af Erfaringer, der ligger uden for Evangeliet: dels af hele den moderne Verdensopfattelse, som den navnlig er bestemt af Naturvidenskabens Resultater (dette erkender han selv); dels af et Begreb om religiøs Frihed, som man ikke finder udtalt i Kristendommen paa noget af dens Udviklingstrin, men som er klart fremme hos Sokrates og andre Grækere, og som gennem Korstog og Trediveaarskrige og lignende blodige Erfaringer er banket ind i det moderne Europas Bevidsthed, under stadig og endnu langtfra opgivet Modstand fra den officielle Kristendoms Side. Det er en Indbildning at tro, at den kraftige Tilbagevenden til Urkristendommen, der i vore Dage gaar for sig, alene er dikteret af en historisk Sandhedstrang; den er lige saa meget baaren af ægte religiøse Motiver af største Værdi. Men derved faar den ogsaa for dem, der staar udenfor det hele, en høj Grad af Interesse. Netop naar man mener, at det positive Indhold er væsentlig ligegyldigt, og at det afgørende er, i hvad Aand det optages, maa man se med Sympati paa hele den Strømning inden for Kristendommen, der arbejder paa at opfatte og forkynde denne saaledes, som den selv forlanger det: i Aand og Sandhed. At paavise, at den er inkonsekvent, kan være nødvendigt, naar den som her fremtræder med Krav paa at være „Religionen“; det er des værre let nok, og man maatte af Hjertet ønske, at det var meget sværere.

At faa fat i de bevægende Kræfter i den er ulige vanskeligere, fordi den til Dels ikke er sig dem selv bevidst; men det er til Gengæld langt mere tilfredsstillende, fordi man da opdager en Bevægelse hen imod det, som Kristendommen paa sit Sprog kalder den hellige almindelige Kirke, og som, hvorledes man end vil benævne det, altid bliver det sidste Maal for al sand religiøs Stræben.

Men ogsaa fra et helt andet Synspunkt maa Harnacks Bog anbefales til Opmærksomhed herhjemme. Der er blandt de mange, for hvis indre Liv Kristendommen er bleven fremmed, altfor lidt Interesse for den som religionshistorisk Fænomen. Og dog er den jo fra denne Side set det største og mærkeligste, vi kender. Ethvert Bidrag til at forstaa dens Væsen er altid værd at paaagte, naar det blot er udgaaet af en oprigtig Trang til at finde Sandheden. At dette gælder Harnacks Skrift, kan ikke miskendes af nogen uhildet Læser; og saa er det tilmed øst af en Kundskabsfylde, som yderst faa er i Besiddelse af.

Dr. Lehmanns Oversættelse er let læselig, smagfuld og, saa vidt jeg har kontrolleret den, korrekt. Hans korte Indledning er vel egnet til at orientere i de Forhold, hvoraf Harnacks Bog er fremgaaet. Han fortjener Tak, fordi han har gjort den tilgængelig for de videst mulige Kredse herhjemme.

A. B. Drachmann

SKULPTUR

EN MINDRETALSBETÆNKNING

.... die Menschen glauben, die Organe, ein Kunstwerk zu geniessen, bildeten sich ebenso von selbst aus, wie die Zunge und der Gaum, man urteile über ein Kunstwerk, wie über eine Speise. Sie begreifen nicht, was für einer andern Kultur es bedarf, um sich zum wahren Kunstgenusse zu erheben .... Wie schwer ist es, was so natürlich scheint, eine gute Statue, ein treffliches Gemälde an und für sich zu beschauen........

GOETHE

NDERLIGT som Evnen og Viljen ofte kæmper haabløst med hinanden i Nutiden. Trangen til Livets Forskønnelse breder sig opad og nedad og ud til Siderne, til Periferier, man for kort Tiden siden slet ikke turde regne med; men hvor bristende er ikke oftest Evnen til at tilfredsstille den.

Se hen til Tidens store Kulturlande, se f. Eks. til det mægtige Land imod Syd. Med virkelig store Ofre og med den tapreste Vilje er her i de sidste Tiaar ophobet Dynger af den gamle Kulturs kosteligste Skatte, lagt til Rette i velordnede, oplysende, let tilgængelige Samlinger; Kunstskoler og Kunstakademier er bragt til Veje overalt, hvor blot en Malerdreng har brugt en Pensel. Budstikken er løben det ganske Land rundt i Tusinder af Aviser og Tidsskrifter med de bedste og de varmeste Prædikener over Kunstens eneste og sande Evangelium — og lige meget hjælper det. Trods alle fortvivlede Anstrengelser, hvor er ikke Kunsten i Tyskland jammerlig i Øjeblikket.

Og hvorledes er det gaaet herhjemme! Malerisamlinger har vi aldrig haft mange af, og de, vi har og har haft, var aldrig betydelige — maaske til Held for vor Malerkunst; og Glyptoteker kendte

vi indtil for nylig slet ikke til. Og dog, vi frembragte en hel Kæde af udmærkede Billedhuggere fra Wiedewelt og Thorvaldsen til Freund og Bissen og Jerichau. Saa fik vi Thorvaldsens Museum og Afstøbningssamlinger og endelig ved en enkelt stort anlagt Mands Anstrengelser i den seneste Tid dette rige Glyptotek med Værker af gammel Kunst, som vi saa længe havde maattet savne. Og mere end det; vi har samtidigt set herlige klassiske Bronzer skyde op af Jordbunden i vore Parker og Lystanlæg med en Frodighed, som boede vi under helt andre og lykkeligere Himmelstrøg.

Trods alle de udmærkede Samlinger, der er voksede op omkring os, har vor Billedhuggerkunst dog alligevel ligget brak. Et Par enkelte Undtagelser er der vel, et Par, som imod Ligegyldigheden eller imod Strømmen har kæmpet for de gode Traditioner; men i det store og hele ser vi kun Middelmaadighed. Vore Kunstnere er ikke blevne inspirerede af den megen gode Kunst, der er bragt hjem til dem, vort Publikums Smag er ikke bleven højnet. dets Dømmekraft ikke skærpet. Se blot selv! Gaa ned igennem vor By fra Storkespringvandet og til Hornblæsermonumentet f. Eks., kast paa Vejen et Blik paa „Politibetjenten“ paa Raadhuset eller paa nogle af de mange andre udvendige plastiske Prydelser paa denne Bygning, — eller tænk paa Lurblæserne, som man har lovet os, og paa meget andet, vi har i Vente fra samme Kant, og døm saa selv, om vi ikke er langt nede paa Skraaplanet!

En Trøst er det dog, at der ikke prales meget med Elendigheden. Som nu de nyeste Raadhusskulpturer, der næsten synes at maatte være smuglede op paa deres Plads om Natten, saa ubemærket er de komne der; og hvor de ser beskedne og undskyldende ud. Disse „Politibetjente“, der som af Vanvare er satte op under en gammeldags Madonnabaldakin — der for Resten ogsaa selv synes at være noget malplaceret — fordi der dog skulde staa noget under den, har jo kun ét Ønske, snarest muligt at komme ned igen og gemme sig i Vrimlen; — de næsten afvæbner os i vor Kritik ved al deres Beskedenhed. Og hvor mange af vore større Monumenter er det ikke ligefrem vanskeligt at finde i de Afkroge af Byen, hvor man har gemt dem.

I stærk Modsætning til denne danske Fattigdom, der synes at være sig sin Uformuenhed bevidst, staar en fremmed Kunstvirksomhed, som i Øjeblikket har sit Hjem i et Værksted ude paa Frederiksberg, paa Frydendalsvej. Her søger den offentlige Mening sin Trøst for de Savn, som dansk Kunst ikke er i Stand til at ud-

fylde og herfra udgaar til hele Norden — Norge dog maaske undtagen — en Begejstring for den store Kunst saa enstemmig og stærk, at man sikkert maa tilbage til Thorvaldsens Dage for at finde et Sidestykke. Én Gang om Aaret eller hvert andet Aar undfanges her et Storværk, der under Trompeters Klang holdes over Daaben for at glide ud i det store Publikums Bevidsthed som Verdens ottende, niende eller tiende Underværk i uafbrudt Rækkefølge.

Noget af det tidligste, man vil erindre som udgaaet af dette Værksted, er Udførelsen eller rettere Reproduktionen af gamle Freunds Ragnaroks Frise, et mærkeligt Indfald, over hvilket Freund vistnok har vendt sig i sin Grav; omtrent som et gammelt græsk Billedværk i Barok-Oversættelse, om man ikke ved Sammenligningen syndede mod Barokken, der jo dog kunde være saare dygtig. Den antikke Aand i det noble, liniefaste Basrelief blev ikke forstaaet eller skaanet i nogen synderlig Grad; Resultatet er ganske vulgært.

Senere har vi set en Del kirkelig Skulptur, som ikke skulde synes egnet til at forskaffe Kunstneren nogen synderlig Sympati herhjemme; mest bekendt, i hvert Fald lettest tilgængelig, er den Daabsengel, der som en Markskriger uden for sit Telt staar og vaager over Døbefonten i Marmorkirken, en Figur, der i hele sin Fremtoning er saa usmagelig og tilmed i kunstnerisk Henseende gjort med en saadan Ufinhed, at man skulde forsværge, at noget Menneske i en By, hvor Thorvaldsens Kirkestatuer ellers hører til det mest sacrosancte, kunde tage den i Forsvar.

Endelig indviedes Menneskeslægtens store Æra med de to Mennesker, den fangne Moder og Slægtens Moder; disse Værker, der desværre alle ere indlemmede i en offentlig københavnsk Samling, ere i meget høj Grad manieristiske uden til Gengæld at besidde nogle af de tekniske Fuldkommenheder, der jo ellers saa ofte kendetegner udprægede Manieristers Arbejder. Den, der ved et Besøg i Ny Carlsberg Glyptotek vil gøre sig den Ulejlighed at underkaste disse Ting en nøjere Prøvelse, vil forholdsvis hurtigt kunne overbevise sig om, med hvilken Overfladiskhed de baade ere sete og gjorte. Sluttelig fremstod Værket fra disse Dage, Moderen for dem alle sammen, selve Moder Jord; ja en bekendt letfængelig Forfatter har nu ikke villet slaa sig til Ro hermed, men har forlænget Perspektivet helt ud i Fremtiden og leveret os en Ønskeseddel paa Giganter i progressiv Vækst, over

hvilke Fremtidsguder han haaber, at Efterslægtens Katedraler og Søjleskove maa hvælve sig; — mindre kan nu ikke gøre det!

Det sidste Storværk, Moder Jord, der efter Sigende skal være Slutstenen paa det gamle Aarhundredes Kunst og Hovedhjørnestenen for det nyes, har givet Anledning til disse Linier, dog ingenlunde paa Grund af Værkets egne indre eller ydre Egenskaber, men helt og holdent for den uhørte Bevægelses Skyld, som det har vakt, og af Hensyn til den Betydning, det derigennem maaske kunde faa for dansk Kunst. Beundringen for dette Værk har nemlig været saa uhørt enstemmig og saa fuldttonende i det store Publikum og i den offentlige Mening, at end ikke den mindste lille ondskabsfulde Avis har turdet dryppe den ellers altid tilstedeværende Bitterdraabe i dette fulde Glædesbæger.

Værket bestaar af en temmelig plump kvindelig Figur i meget overnaturlig Størrelse; hun sidder paa og er fastvokset til et Klippestykke eller en Jordknold. I hendes Skød ligger i grimme Stillinger to Mennesker af omtrent naturlig Størrelse. Medens disse sidste er udførte i en vis overfladisk Realisme fra Slutningen af det nittende Aarhundrede, er Hovedfiguren i sin stive, ubevægelige Stilling og med det stiliserede Ansigt et Udtryk for en hel modsat Kunstopfattelse hen imod gammel orientalsk Kunst.

Hovedideen, den store Moder med Børnene i sit Skød, er nu ikke særlig ny og original — man finder allerede Motivet i Oldtidens Kunst. Dette skal nu ikke forkleine Arbejdet; hvor finder man vel et virkeligt kunstnerisk Motiv, som ikke engang har været benyttet. Selve den kunstneriske Opfattelse og Udførelsen af det gamle Motiv kan derimod fordres at være ny, og paa dette Punkt maa der vistnok tilkendes Kunstneren den fulde Paternitet. Det vilde nemlig være beklageligt, om man skulde kunne genfinde en saa ukunstnerisk Sammenblanding af Stiludtryk, som det der her er ydet, og et saa raabende Misforhold i de optrædende Figurers indbyrdes Størrelsesforhold andetsteds. Kun en Kunstner med ringe kunstnerisk Kultur skulde synes i Stand til at gøre sig skyldig i sligt.

Der findes i Kunsten visse almengyldige Love om Figurernes Ligevægt og deres Rumudfyldning — om den Maade, paa hvilken et givet Rum bedst udfyldes af givne Figurer eller om den Maade, en Figur i sin tættest sluttede Form er i Stand til at udfolde det mest mulige af legemlig Skønhed, Bevægelse o. s. fr. — Love om Liniernes Harmoni, om hele Værkets dekorative Enhed og Hold-

ning og meget mere, Love, som Kunsten maa følge, om den skal naa' noget, og som ogsaa altid — ubevidst maaske — er blevne fulgte enten af hele mægtige Kulturfolk eller af de enkelte store Genier.

Vejene fremad er mange og forskellige — lige gode muligvis – men man kan kun følge én ad Gangen. Man kan ikke putte en Bonde af Jan Steen ind i Raphaels Stanzer, ikke hæfte et Kapitel af Zola til en Shakespearesk Tragedie og følgelig lige saa lidt i samme Lerklump tale med forskellige Tungemaal. Der var Tider, hvor man i højere Grad end nu til Dags havde Brug for at kunne gøre Forskel paa Personerne; det var den Tid, da Menneskene havde mere Samkvem med deres Guder. Men gaa til den klassiske Oldtid eller Renæssancens Blomstring, intet Sted er der i selve den kunstneriske Fremstillingsmaade en væsentlig Forskel imellem Guder og Mennesker, imellem de optrædende Personer i det hele taget. Guderne kan være ædlere end Menneskene, Englene kan faa Vinger paa, en hellig Mand en Glorie om Hovedet, o. s. v., men de er alle i lige Grad Børn af den samme Tid, alle udførte ud fra samme kunstneriske Synspunkt og samme Kulturtrin.

Paa lignende Maade med Størrelsesforholdet: De forskellige Figurer i samme Kunstværk nærmes saa meget som muligt til hinanden i Størrelse for at undgaa enhver Disharmoni i Kompositionen. Derfor er Vorherre ikke meget større end Adam i det sixtinske Kapel, derfor er det vanskeligt at kende Mennesker fra Guder i den græske Kunst, hvor store og alt omfattende disse end ellers er tænkte. — Ja saa stærk og alt andet beherskende er hos Grækeren den rene, afklarede kunstneriske Følelse, at alle andre Følelser maa vige for den, naar han giver sig af med Kunst. Derfor kan han gøre Hestene for smaa paa Parthenonsfrisen, derfor gør han endog undertiden bevidst en Figurs enkelte Forhold noget forkerte, for at ikke Beskueren skal mærke et for den kunstneriske Følelse langt væsentligere Misforhold, eller for at der kan ske f. Eks. Rumudfyldningen dens Ret.

For enhver virkelig Kunstner, for den, der gør Kunst for Kunstens Skyld og ikke for Tendensen eller Reklamen er jo dog det første, hvorom hans Tanke drejer sig, selve den kunstneriske Idé: Form, Bevægelse, Linie eller Farve, hvor igennem han faar Udtryk for, hvad han som Kunstner har paa Hjerte. Det er f. Eks. ikke selve det at gøre en Eva, en Venus eller en Nymfe, der er det første for Kunstneren, men det at faa Lej-

lighed til at fremstille den nøgne Kvinde af den Legemsbygning. i det Bevægelsesmoment, med den Rytme i Linie eller Farve, som han maaske engang har været Vidne til eller har forestillet sig. Han bestræber sig for, idet det menneskelige Legeme udfolder sig for hans Syn eller Bevidsthed i hele dets Uendelighed, at tage netop det, som han anser for det værdifuldeste og ejendommeligste og søger saa, naar han udmønter det i Værket, at lægge sin Personlighed deri. Dette er for ham Hovedsagen og ikke den udefra givne Titel, Legende. Anekdote eller Tendens.

Men alt dette er jo saa selvfølgeligt, at man vrider sig ved at nedskrive det, og vel heller ikke gjorde det, om man ikke vidste, hvor langt den bildende Kunst er sat til en Side i den almindelige Dannelse, fordi den nu engang. i Følge sin Natur, kræver et langt og indgaaende, ganske selvstændigt Arbejde, og ikke som de andre frie Kunster, Musiken og Digtekunsten, i enhver dannet omtrent træffer noget af en Amatør eller Dilettant; selv den Mand, der maaske paa andre Omraader har naaet højt, i Videnskab, Politik, Litteratur staar ofte over for et Maleri, en Statue, en Bygning som en ren Bøffel. Det er næppe Charles Dickens alene, som vender hjem efter den obligate italienske Rejse med den inderste Erkendelse af, at det berømteste Billede i Vatikanets Stanzer egentlig er noget „utroligt Smøreri“, om han end maaske nok er ene om at turde offentlig udtale og vedkende sig en saadan Mening om en Raphael.

Paa dette Punkt, hvor den kunstneriske Idé støder op til Legenden eller Anekdoten, ligger det store Svælg, som man føler Dag for Dag uddybes mere og mere, jo mindre Tid der levnes Slægten til at opdyrke sin Aand for Forstaaelsen af bildende Kunst, — Svælget imellem den gode, altid vanskeligt tilgængelige Kunst og det store Publikum, som nu en Gang ikke har Tid eller Lyst til at arbejde for Forstaaelsen af noget, der kun anses for skabt til Nydelse og Rekreation, og derfor straks spørger efter Titel og „Fortælling“ som Nøglen til det hele, eller leder efter det almindelige kurante Skønhedsbegreb, hvortil det nu er opdraget; dette Publikum som f. Eks. ikke er i Stand til at fatte de aandelige Værdier, der kan findes i en ganske simpel, gammel arkaisk Figur, der staar lige op og ned uden at „fortælle“ noget og uden at udraabe mere eller mindre dybsindige Sentenser, uden at paradere med imaginære Kræfter og unaturlig Gestus, men kun finder et saadant Kunstværk

snurrigt eller kedeligt og kun kan betragte Værdsættelsen heraf som den pure Affektation.

Og dog, om den store Gruppe, Moder Jord, nu havde rummet andet end Ler, vilde man vel gerne have tilgivet mangehaande Forsyndelser; vi er jo ikke nu til Dags saa overordentlig strenge i vore Fordringer. Om man bag den havde følt en stor kunstnerisk Tanke eller mærket en ejendommelig Personlighed, om man i den havde fundet et Udtryk for en mandig Trods, en stærk Smerte eller en anden dyb menneskelig Følelse. Umuligt at opgrave nogen af disse dyrebare Egenskaber af den Bunke Jord som ikke synes at være bleven formet af nogen som helst indre Trang, men kun opstaaet som et Raab ude i Larmen for Sensationens Skyld.

En stor, kæmpestor Kvindefigur af en dvask og daarlig Form, i en ualmindelig hæslig Stilling med vidtskrævende Ben og med et Par afklædte Modeller i Skødet. Hvorfra man end betragter Værket er det umuligt at opdage en eller anden dekorativ eller plastisk smuk Virkning. Der findes i Bogladevinduerne i denne Tid et Fotografi efter Gruppen: gengivet for øvrigt i sidste Hæfte af Tidsskriftet „Kunst“, saa det maa vel være taget fra den mest gunstige Side. Det gengiver særligt det centrale, Hovedfigurens Skød, hvor tolv Arme og Ben mødes! det beviser mere end mange Ord den ganske forvirrede Komposition. Men man kunde saa vente, at Kunstværket bød paa store tekniske Fuldkommenheder; dog heller ikke i denne Retning er der megen Grund til Glæde. Der er ikke den Haand eller Fod eller noget andet Stykke af den store Lermasse, som man kan pege ud som noget, der er særlig godt gjort. Disse Lemmer rummer jo hverken Muskler eller Knogler, Fingrene er runde, oppustede som Hanskefingre, Ler, kun Ler uden indvendig Liv. — Et Monument har man kaldt Kunstværket, men maatte tilføje „som ikke er monumentalt“; thi Størrelsen alene gør det ikke.

Saa har man fremhævet som noget særlig genialt dette Træk, at Hovedfiguren ikke løsner sig helt fra Baggrunden. Hvad nu Symboliken heri angaar, saa er den dog yderst banal, og plastisk set synes Indfaldet mindre heldigt. Men man har fundet heri et højst moderne Træk, ja man har endogsaa taget Anledning til en Sammenligning med Rodin.

Det forholder sig nemlig saaledes, at i en Del af Rodins Skulpturer er Figurerne ikke frigjorte eller løsnede fra den Marmor-

blok, de er huggede ud af. Dette, der naturligvis med Hensyn til selve Arbejdets kunstneriske Indhold er noget ganske uvæsentligt, staar i nøjeste Forbindelse med denne Kunstners hele Arbejdsmaade, hans direkte Forhold til Marmoret. Skal Figuren hugges ud heraf, maa den jo ligesom afskalles udefra, Lag efter Lag maa tages af Stenblokken, inden Figuren kommer helt frit frem. Stanser nu Kunstneren for tidligt, er han bleven træt, eller mener han maaske paa et givet Tidspunkt, at han har faaet Hovedsagen med, og at han ikke behøver at gaa videre, saa fremkommer disse „Sammenvoksninger", der simpelt hen ikke betyder andet end, at Figuren ikke er bleven færdig; Opfindelsen er meget langt fra at være ny, hos ingen er den bleven mere berømt end hos Michelangelo, der jo saa ofte i Mismod lod et Arbejde halvfærdigt. Den Billedhugger, der derimod arbejder med Leret, følger den helt modsatte Fremgangsmaade, idet han bygger Figuren op indenfra udefter ved at lægge paa, Lerklump uden paa Lerklump. Sammenvoksninger imellem Lemmerne bliver her noget kunstigt, noget forlorent, noget man nemlig maa lave. — Ikke desto mindre er der adskillige Kunstnere, for hvem en vis ydre Chikhed er Hovedsagen, der i stor Udstrækning praktiserer dette, men derfor har man ikke Lov til at kalde det moderne — et ogsaa for en Kunstner i mange Henseender meget godt Tillægsord — eller Rodinsk. Rodin har endda yderligere den Undskyldning, at en stor Del af de Figurer, der er udgaaede fra hans Værksted, og som der her formodentlig sigtes til, er gjorte i et ganske bestemt dekorativt Øjemed, nemlig til som bærende Led at indsættes i en Porthvælving i et fransk Museum; de store Marmorblokke, som Figurerne ikke helt løsner sig fra, have en konstruktiv Bestemmelse i Bygningen.

Men de Godtfolk har saamænd aldrig forstaaet virkelig moderne Kunst, om de har set den, endsige Rodin; ellers vilde de føle den Afstand, der er imellem Ophavsmanden til Moder Jord og den store Franskmand, mellem den tomme og overfladiske Publikumskunst uden nogen virkelig ny kunstnerisk Form eller Idé og saa Rodins sjælfulde, tanketunge, sære, for Publikum saa lidet tilgængelige Kunst, imellem Balzacmonumentets sublime Mester og den Mand, der lod Ibsens og Bjørnsons latterlige Statuer dreje op paa Maskine efter et Par Dukkemodeller.

Det er ubegribeligt, hvorledes Mænd, der har paataget sig at skrive om Kunst, har kunnet faa det Indfald, at sammenligne disse Kunstnere. Men hvilke Dybsindigheder har man ikke kunnet

hitte paa denne Gang, hvad har man ikke kunnet læse ud af denne Figur? Hele Kunstens Historie f. Eks. Men overfor et Stykke Skulptur er det første fornødne dette: at kunne se! — Og man undres over, hvad det egentlig er, der i denne „Moder Jord“ har kunnet henrive alle de mange Mennesker, der til daglig Brug kan gaa ganske uberørte og interesseløse forbi den mest sjælfulde Kunst; thi det kan dog vel ikke alene være de ti Læs Blaaler, som Kunstneren egenhændigt, efter, hvad man omhyggeligt har noteret, skal have stablet op, der er Skyld i hele Sukces'en.

Man har i de sidste Tiaar oplevet meget mærkeligt i Kunstens Udvikling i de forskellige Lande, meget som man for blot et halvt Aarhundrede siden maatte have anset for utænkeligt. Store gamle Kulturlande med stærke Traditioner, der netop nyligt har udkæmpet sejrrige Kampe for deres Nationalitet og deres Enhed, er uden Sværdslag i Løbet af Maaneder bleven fuldstændigt erobrede af ganske fremmede, unationale Stilretninger uden mindste Rod i Landene selv.

Sligt har vi heldigvis endnu ikke herhjemme været Vidne til. Danske Kunstnere er dragne udenlands og har lært noget; — det har de gjort lige fra Thorvaldsen og Eckersberg og indtil de yngste nulevende, men som den danske Kunst saa godt som altid har levet af sit eget Land, har den ogsaa stedse haardnakket til sit Held holdt fast ved sin egen nationale Udtryksform.

Dog det vilde være Synd at nære et altfor forfængeligt Haab til det danske Publikum i Fremtiden; til næste Aar ved denne Tid, naar der igen er undfanget et Underværk paa Frydendalsvej, vil Vejene atter ligesom i Aar være sorte af den Menneskestrøm, der med Beundring paa Lommen og „den nationale Kunst“ paa Læben iler ud til Mesterens Værksted. Men man har Lov til at ønske, at den danske Kunst, der hidtil ikke har slaaet Følge ad denne Vej, sin Fattigdom til Trods, maa ride Stormen af og bevare sit eget ubeskaaret og ubeskadiget af fremmed Parvenukunst indtil bedre Tider.

Johan Rohde

EN BREVVEKSLING

De Breve, Robert Browning og Elisabeth Barrett vekslede i Aarene 1845—46, fra de lærte hinanden at kende og til de giftede sig, er nylig blevet offentliggjorte af deres Søn[1]). Man kan kun være taknemlig over, at disse Breve har faaet Lov at komme frem. De har dybere Værd end somme af de to Ægtefolks Digterværker. Ikke blot ved den Kundskab, de bringer om deres Væsen og Meninger og Domme over Mennesker og Bøger, eller ved den rent æstetiske Glæde, de yder: og han var en ypperlig og kvik Iagttager og Fortæller, hun skrev smidig og let, med varm Følelse og poetisk Skønhed. Men de har aabnet deres Sjæle i Brevene; det forundes os at følge og gennemleve deres sjældne og rørende Kærlighedseventyr nøjagtig og paa første Haand. De kunde, med Miltons Ord, haabe at skrive godt i priselige Ting, da selve deres Liv var et sandt Digt.

Elizabeth Barrett (f. 6. Marts 1806) var Datter af en velstaaende Herremand og Plantageejer. Hun voksede op paa Landet og havde sit Hjerte i Bøger og Poesi, sin Erfaring i Drømme. „Det var et ensomt Liv, der grønnedes som Græsset rundt om det.“ I Brevene gives en Del Billeder fra hendes Barneliv. Hun elskede Naturen. Man ser hende løbe om i det høje vaade Græs og snakke med Træer og Blomster eller lege med Frøer og Markmus. Men den fæle fede Tudse gik hun langt udenom, og hun

[1]) *The Letters of Robert Browning and Elizabeth Barrett.* 2 vols. London 1899.

var angst for den kolde glidende Flagermus. Hun skrev Digte i smaa Spændebøger og plejede at kysse Bøgerne og gemme dem varsomt hen; men skulde hun ud, lagde hun dem frem, for at de kunde faa Luft og Stedforandring: hun var saa taknemlig for den Glæde, de havde bragt hende. En Dag gik hun med sit Forklæde fuldt af Smaapinde og med en Tændstik for at lave et Brændoffer til den blaaøjede Athene, som var hendes Yndlingsgudinde. Hun læste tidlig meget og lærte Græsk sammen med sin Broder.

Hendes Fader forbød hende at læse Bøgerne paa den ene Side af Reolen: Gibbon og Fielding og lignende upassende Forfattere. Saa var hun meget lydig og rørte aldrig nogen af disse Bøger, men istedenfor læste hun dem paa den anden Side, Paine og Voltaire, Hume og Rousseau o. l., som aldrig nogen mistænkte hende for at se paa.

Hun levede paa samme Maade i sin Ungdom, læsende, digtende, drømmende. Hun var fyrig og nervøs, sart, men energisk. Hendes Liv var ensformigt udadtil, men indvortes stærkt og rigt og i det hele lykkeligt. „Men mellem mig og den Tid," skriver hun, „vokser Cypresserne tykke og mørke."

Hendes Moder døde, og hun selv blev syg. Efter Sigende faldt hun af Hesten og fik en Skade i Ryggen. Hendes Lunger blev daarlige, og hun havde aldrig været stærk. I Vinteren 1840 skulde hun til Sydkysten, da Lægerne mente, hun ikke kunde taale at blive i London, hvor Familien da boede. Hun rejste til Torquay sammen med sin Broder Edward, hvem hun elskede heftig og højest af alle sine Søskende; han var den eneste af dem, der havde Interesser fælles med hende. Da han skulde rejse hjem, tog hun sig det saa nær, at han fik Lov at blive hos hende. Nogen Tid efter sejlede han ud paa en Lysttur, men Baaden kom aldrig tilbage. „I tre Dage ventede vi," skriver hun, „og jeg haabede, saa længe jeg kunde, — o, den rædselsfulde Kval i de tre Dage! Og Solen skinnede, som den skinner i Dag, og der var ikke mere Blæst end nu, og Søen under Vinduerne var saa jævn som dette Papir, og mine Søstre trak Gardinerne tilside, for at jeg selv kunde se, hvor glat Vandet var, og at det ikke kunde gøre nogen ondt, — og andre Baade kom tilbage, én for én." Ulykken slog hende ned. „Jeg kunde ikke tale eller græde, men laa i Uger og Maaneder, halvt bevidst, halvt ubevidst, for nær Gud under hans knusende Haand, til at jeg overhovedet kunde bede."

I Aarevis var hun saa syg, at hun næppe kom udenfor sit

Kammer. Men der var en stærk Vilje i hendes skrøbelige Legeme, aandelig var hun spændig og fuld af Liv. Digtningen blev hendes Maal og Støtte, og efterhaanden begyndte hun at vinde lidt Kræfter tilbage. Endnu i 1845 var hun dog saa svag, at det var en hel Rejse for hende at gaa fra den ene Ende af Værelset til den anden. Ved denne Tid lærte hun Browning at kende.

Han var den Gang 33 Aar, frodig og indtagende, livlig og tillidsfuld. Han boede tæt ved London og levede lykkelig sammen med sine Forældre. Hans Digtning havde vundet ham kyndige Beundrere og Venner. Elizabeth Barrett regnede ham blandt Tidens ypperste Poeter. Hendes Vers gjorde ogsaa et dybt Indtryk paa ham; da han havde læst hendes Digtsamling af 1844, sendte han hende d. 10. Januar 1845 en varm Tak for den Glæde, hun havde bragt ham. Det blev Begyndelsen til Brevvekslingen mellem dem. De havde en fælles Ven i hendes Slægtning John Kenyon, de nærede gensidige poetiske Sympatier, men der var navnlig en stor sjælelig Samklang og Dragning mellem dem. De skriver straks til hinanden frejdig aabenhjærtet og fortrolig muntert. Hun tog ellers saa godt som aldrig mod Besøg — Horne, den Forfatter, der tidligere stod hende personlig nærmest, havde aldrig talt med hende — men Browning fik straks Løfte om et Møde, naar den mildere Aarstid tillod hende at modtage ham. Han længtes efter at se hende; sidst i Februar finder han, at nu er det rigtig varmt Foraar, og Fuglene véd det, og ved Foraarstid skulde han se hende, sikkert se hende. Men hendes Foraar kommer ikke saa tidlig: Østenvinden synes endnu at blæse gennem Sol og Maane, og den kan hun ikke taale. Men Brevene følger stadig hurtig efter hverandre og bringer dem nærmere i gensidig Glæde. Det er altsammen en ren Fryd for mig, siger han, naar blot De skriver. Og hun: hvor De taler venlig og mildt til mig, det er herligt at være lysvaagen og tænke paa Dem som min Ven. Kærligheden er ved at boble frem gennem hans Breves dansende Kvikhed, og hendes faar en varmere og ømmere Tone. De mødtes første Gang d. 20. Maj 1845. Hun havde varet ham ad, at han vilde føle sig skuffet ved at se hende. Hendes Poesi, om den ellers havde noget Værd, var Blomsten af hende, den havde alle hendes Farver, Resten var kun en Rod, skikket til Muld og Mørke. Men han følte ingen Skuffelse; han elskede hende ved første Syn. Hun var betaget af ham, kunde ikke blive ham kvit. Tanken om ham forfulgte hende, sagde hun næste

Morgen til sin Fader. Men hun drømte ikke om Elskov mellem dem; og da han et Par Dage efter røbede sine Følelser i et Brev, viste hun ham rolig og alvorlig tilbage. Han vidste ikke, hvad Smerte han havde voldt hende ved at tale saa vildt, sagde hun; det var ufornuftige Fantasier, som han ikke maatte gentage, ikke behøvede at tilbagekalde, men helt skulde glemme for hendes Skyld, som var hans Ven. Hvis han svarede herpaa eller kom med yderligere Hentydninger, saa maatte, saa vilde hun ikke se ham mere, og han vilde senere give hende Ret.

Han svarede smilende, at hun havde ganske og aldeles misforstaaet ham. Han havde blot i al Skikkelighed villet sige hende, hvor underlegen han følte sig overfor hende. Men han havde maaske udtrykt sin Taknemlighed lidt for larmende. Hun bad skamfuld om Tilgivelse for sin Misforstaaelse, og de vedblev at mødes og skrive til hinanden som gode Venner. Men de vokser inderligere og stærkere sammen, og hendes Følelser faar en dybere Glød, uden at hun selv mærker det. Han bliver hendes kæreste Ven; hun beder, at hun aldrig maa gøre hans jævne Sti ru med en eneste af sine Flintesten; hun viser ham større Fortrolighed, end hun nogensinde har vist andre. Han er stadig munter, hensynsfuld og venlig, men nu og da slaar der Funker ud af den Kærlighed, han holder i Tømme. Han har kun én større Fryd i Verden end at høre fra hende (nemlig at se hende). Hun er bange for, han skal blive træt af hende. Han svarer, at den Tanke kunde han slette ud af hendes Sind med et Par Ord, men han vil vente. Sidst i August har hun i tre Dage ikke hørt fra ham og bliver angst for, at hun har saaret ham (hun har ingenting gjort), og saa maa han tale ud. Da hun i Maj bad ham være tavs, vidste hun ikke, hvad Magt han havde over sig, at han kunde sidde og tale og lytte saa rolig, som han siden havde gjort. „Lad mig sige nu, denne eneste Gang, at jeg elskede Dem af min Sjæl og gav Dem mit Liv, saa meget af det, som De vilde tage; dette er afgjort og uforanderligt; det var helt uafhængigt af nogen Gengæld fra Deres Side; hvad De kunde og vilde give mig af Deres Hengivenhed, vilde De give mig ædelt og simpelt.“ Han behøvede ikke at sige, hvad der vilde være hans højeste Lykke selv om nok saa lang Tid.

Hun vægrede sig stadig. Det var ikke blot Tavshed, hun havde bedt om; han skulde helt lade de Tanker fare. Han gav hende sit Liv; om hun saa lagde hele sit Hjerte deri, hvad kunde hun

da bringe ham andet end Ængstelse og mere Kummer, end han var født til. Hvad kunde hun give, som det ikke vil være uædelmodigt at give. Derfor skulde de forlade dette Æmne.

Men det vilde han ikke. Hendes Mistvivl og Betænkeligheder prellede ganske af paa ham.

Hun kunde ikke give ham nogen Sorg, kun den højeste Lykke. Mod hendes Frygt stiller han sin urokkelige Tryghed og Tro paa hende. Hun strider imod for hans egen Skyld. Hun vil ikke gærde sig bag kvindelig Forsigtighed og Tilbageholdenhed: hverken nu eller før har nogen Mand været for hende, hvad han er; og hvis hun var anderledes i nogle Henseender og fri i andre, vilde hun modtage det store Hverv at vare hans Lykke glad og stolt og taknemlig og give sig dertil med Sjæl og Liv. Men hun vil ikke hjælpe til at gøre Uret mod ham. Hun skriver stilfærdig og ligefrem uden nogen Skrigen op, men hun bær sin Sjæl mod ham, brusende som en Bølge. Han svarer blot, at hvis hun for Øjeblikket mener det umuligt, vil han ganske føje sig efter hendes Ønske, men han venter rolig, trolig. Og naar hun skønner, at Hindringerne er borte, skal han staa rede, om 10 Aar som nu. Hun kan ikke fatte det vidunderlige, at han overhovedet bryder sig om hende. Men hun kan ikke staa imod. Hvis hun kan fris for sin Sygdom, siger hun d. 27. Septbr. 1845, vil hun være alt for ham, hvad han kan ønske, Ven eller mere end Ven.

Sygdommen var ikke den eneste Hindring for deres Ægteskab. De maatte ogsaa regne med hendes Fader. Han var en from og retskaffen og dygtig Mand, men urimelig despotisk mod sine Børn. Det var deres religiøse Pligt at lyde ham, og han krævede, at denne Lydighed skulde være en slavisk Underdanighed. Lystrede de ham ikke i et og alt, kunde de være forvissede om, at han smed dem paa Gaden. I Sommeren 1845 mente Lægerne, at Elizabeth for sit Helbreds Skyld skulde tilbringe den kommende Vinter i Pisa. Slægten trængte ind paa Faderen, at han maatte give hende Lov at rejse; men han vilde ikke samtykke deri. Hun kunde rejse, om hun lystede (hun havde sin egen Formue), men saa fik hun hans højeste Mishag. Hun opgav da Rejsen, men han blev ved at være fortørnet over, at hun havde villet tage afsted. Før plejede han hver Aften at komme op og bede ved hendes Seng, det faldt nu bort. Han havde en ren sindssyg Uvilje mod, at Børnene forelskede sig. En af Døtrene havde engang været ved at tillade sig denne Misgerning, men Faderen tvang

hende til at lade den Tanke fare. Hun underkastede sig ydmyg. „Men hvor hun maatte lide,“ skriver Elizabeth. „O, de rædselsfulde Scener! Jeg hører endnu, hvor hendes Knæ maatte slaa mod Gulvet. Hun blev baaret ud af Værelset i stærk Krampe; jeg stod op for at følge hende, og skønt jeg dengang var helt rask og kun led med hende, faldt jeg fladt ned paa mit Ansigt og besvimede.“ Overfor Elizabeth var Faderen tryg. Hun var den reneste Kvinde, han kendte, sagde han engang; han tænkte, at hun aldrig kunde faa Elskovsgriller. Det var haabløst at vente sig hans Samtykke til et Giftermaal med Browning. Han maatte ikke faa det mindste at vide om deres Kærlighed. Det vilde have dræbt hende. Hun kunde bedre taale, at Folk sparkede hende, end at de talte haarde og grusomme Ord til hende. Det var hende heller ingen ringe Sag at sætte sig op mod Faderen. Hun holdt af ham; hun vidste, at bag hans stenhaarde Skal laa der en stærk Kærlighed til Børnene og navnlig til hende. Og hun var taknemlig, fordi han aldrig havde sagt et Ord om, at hun holdt Broderen Edward tilbage i Torquay. Hun var ganske klar over, at tog hun Browning, var alt ude mellem hende og Faderen. Men hun traf sit Valg. En af hendes Onkler havde engang advaret hende mod at forelske sig: det vilde blive for Liv og Død.

Og nu elskede hun.

De holdt da deres Kærlighed hemmelig og nød Lykken i deres Breve og deres Møder trods den lurende Fare. Det er som Musik at læse disse Breve, i hendes lyse lidenskabelige Violintoner, der bærer Elskoven frem som en hvid Flamme, i hans lyder den dybe stærke Violoncel ømt, varsomt, lykkelig. Deres Sjæle klinger nøje sammen, hans saa fuldt mandig, hendes saa helt kvindelig. Hendes medfødte Munterhed vaagner, der er kvidrende Glæde i hendes Ord, smidig Skælmskhed og bløde Kærtegn; hans falder simple og ærlige, næsten tilbageholdende, fordi Ord ikke ere mægtige at rumme og nævne hans Kærlighed. Den kommer frem i Smaating; han skriver op, hvorlænge han har været hos hende; i November 1845 fortæller han, at nu har han ialt været sammen med hende i 24 Timer. Han gemmer Indpakningspapir, hvorpaa hun har skrevet et Par Ord. Han har den roligste Tillid til, at hun er hans Livs Lykke. Blot hun kan blive rask, vil alt gaa godt.

Og hun kom sig virkelig forbavsende. Lykken er god til Lægedom. Det gik, som hun siger i Brevene og i sine berømte

Sonetter: hans Kærlighed drog hende tilbage fra Dødens Tærskel. Hun følte Livet ind til Hjerterødderne, lidenskabeligt og frydefuldt. Hun behøvede ikke mere at bæres op og ned ad Trapperne, hun kørte ud, hun kunde atter gaa paa Gaderne og Jorden. Det virkede helt frisk og nyt igen at føle Græsset under Fødderne, at gaa i de grønne Løvskygger, at faa Regnstænk paa Kinderne og Kjolen. Vinteren 1845—46 blev mild og satte hende ikke tilbage.

Browning fik da Mod til at trænge paa en Afgørelse: efter Sommeren skulde de gifte sig og rejse til Italien. Hun indvilligede, selv om hun gøs ved at vove Springet. I Juni henstillede hun, om det ikke var bedst at tøve endnu et Aar. Det kunde han ikke se nogen Grund til. Lad det da blive, som vi mente, det skulde være, svarer hun. Stillingen bliver ogsaa efterhaanden noget farlig; de stod paa gloende Lejærn, sagde hun.

Hans hyppige Besøg (to Gange om Ugen) kunde nok vække Mistanke; men dem vilde hun ikke miste; engang, da hun i en hel Uge ikke kunde modtage ham, skriver hun tilsidst: enten det er klogt eller uklogt — imorgen maa og vil jeg se dig. Sidst paa Sommeren raadede hun selv til, at de skulde mødes noget sjældnere, for at det ikke skulde gaa galt paa Falderebet. Hun havde indviet sine Søstre i Sagen, Brødrene begyndte at ane noget, og flere af deres Kendinge gættede, hvad der var i Gære. Faderen var hun forsaavidt mindst bange for; ingen i Huset vilde røbe hende, og han vilde ingen Mistanke nære, før han fik Kendsgerningens nøgne Klinge i Haanden. Men selv han begyndte at føle Ubehag ved Brownings Besøg. Engang først i August blev det Tordenvejr, mens Browning var hos hende, saa han maatte blive siddende længe i hendes Værelse, til Uvejret var drevet over. Om Aftenen kom Faderen ind til hende. „Jeg laa paa Sofaen og havde en hvid Slobrok paa, for at være fri for Baandene — Luften var saa trykkende, trods Uvejret havde renset den. Han saa' næsten ud, som om Tordenen var gaaet ind i ham, og sagde: „Har du haft den Dragt paa siden i Morges?“ „O nej,“ svarede jeg, „først lige nu paa Grund af Heden.“ „Naa,“ sagde han med endnu alvorligere Mine (hvor han saa misfornøjet ud, Kæreste), „det lader til, Ba, at den Mand har været hele Dagen hos dig.“ Dertil svarede jeg, saa rolig jeg kunde, at du flere Gange havde villet gaa, men ikke kunde for Regnen — og dermed endte den Samtale. Kort nok — men den tog Vejret fra mig — hvad jeg

havde tilovers efter den forrige Frygt. Og tænk. hvor det maa have været en skrækkelig Dag, naar Lynilden var den mindste Rædsel.“ (Hun var yderlig angst i Tordenvejr.) Hun mente imidlertid, at Faderen hurtig vilde glemme dette Indtryk. Browning derimod frygtede, at han skulde falde paa at sende hende ud paa Landet, hvor de vanskeligere kunde ses. Det slog til. Den 9. Septbr. fik en af Brødrene Ordre til at se efter en Lejlighed i Dover eller et lignende Sted, hvor Familien kunde bo, mens Huset i London blev gjort i Stand. Saa siger Browning, at nu maa de handle, og hun svarer: din Vilje er min. Den 11. Septbr. faar han de nødvendige Papirer i Orden, og næste Morgen gaar hun ud med sin Pige, Wilson, der var hendes fortrolige. Hun var saa nervøs, at hun var ved at besvime, men hun strammede sig op, fik en Droske fat og kørte hen til Marylebone Kirke. Der traf hun Browning og blev viet til ham. Hun tog derpaa hen til sin blinde Ven Boyd og sendte Wilson hjem med Bud til Søstrene, at de skulde hente hende. Inden de kom, havde hun faaet Tid til at hvile sig, saa hun kunde spøge over deres forskrækkede Ansigter: de kunde ikke fatte, hvor hun var blevet af.

Hun blev hjemme endnu en Uge, mens Forberedelserne til Opbrudet blev trufne. Tiden var knap, da Familien skulde rejse den 21. Septbr. Det var Dage fulde af Spænding og Ængstelse, men hun holdt sig rank. Mest pintes hun af Tanken om Faderen; hun begyndte en Dag at skrive sit Afskedsbrev til ham, men kunde ikke gøre andet end græde. Hendes Kærlighed var hendes Trøst og Styrke: Nu har jeg Ret til at elske dig aabent, skriver hun, og at høre andre Folk kalde det min Pligt, naar jeg gør det, men selv om det var Synd, gjorde jeg det ligefuldt. Ved Wilsons Hjælp fik hun det nødvendige Tøj bragt paa Jernbanen, og den 19. Septbr. kørte hun bort med den tro Pige — som hun ikke kunde lade tilbage, da Faderen straks, naar Sagen blev aabenbaret, vilde have kastet hende paa Døren. Hun traf Browning hos en af hans Venner, og om Eftermiddagen dampede de bort til Italien. Dermed endte deres Brevveksling, thi siden hen var de altid sammen. Faderen tilgav hende aldrig, vilde ikke høre fra hende, efterlod hende ikke en Skilling. Men hun havde til Gengæld sin dybe og rige Ægteskabslykke, der ikke mindskedes, til hun døde i 1861.

Niels Møller

LITTERÆRT RUNDSKUE

(fortsat)

SÆRDELES mange nye Udviklingsmuligheder synes de litterære Retninger fra 1890 egentlig ikke længer at indebære. Yndere af Sophus Claussens frodige og magelige Talent vil i „Byen“ befinde sig i samme Smaabysforhold med samme Selskabelighed og Kysseleg, som i de tidligere Bøger, og kunne nyde hans evig ungdommelige Livsoplagthed og altid jævnt jordiske Gemytfylde, ligesom hans noget beregnede Capricer. I Gustav Wieds: „Det svage Køn“ er der Baroner, som taler om Hopper og Fruentimmer, og en Baronesse, der souperer med sin Løjtnant i Separatkabinet, medens Gemalen er med Børnene i Kasino og ser „Snehvide“; der er et Pigebarn, som efter velkendte Opskrifter holder det gaaende nok saa idyllisk med tre Brødre paa én Gang, og der er naturligvis grinagtige Replikker og gaminagtig kaade Parenteser. Det bedste af de nye Satyrspil „Fru Mimi“ har jo i sin Tid livet op her i „Tilskueren“ med sin løsslupne Lystighed. I Helge Rodes „Den Rejsende“ gaar den kendte ironiske og følsomme Turist om og ser paa de snurrige Smaamennesker med alle deres pudsige Fagter, ler og græder over de menneskelige Naragtigheder og sitrer mimoseagtig for alle Tilværelsens rige og sælsomme Indtryk — lidt pretiøst og overklogt alt sammen, men forresten en aandfuld Løsgængers poetiske Underholdning. Karl Larsens „16 Aar“ endelig føjer et nyt Nummer til hans Virtuositets forbløffende rige Repertoire. Efter Sjoverne og Københavnerinderne, Jenserne og Latinskoledrengene har han nu villet „gøre“ det 16aarige Provinsbarn. Og fermt og fint er det gjort alt sammen. T. Eks. Indledningskapitlets Gengivelse af Bysnakkens Tankegang: Den gamle Agents Svigerdatter var bleven hjulpen „som vistnok ikke nogen anden vilde være bleven det og maaske heller ikke i ret mange Byer“, og hun „kunde dog nok nu sidde der med en tusind Kroner om Aaret foruden den fri Bolig, og det var dog egentlig virkelig godt, naar man tænkte . . .“ Endvidere Beate selv med hendes smaa hastig understregende „bogstavelig

talt"er, „saadan rigtig", „udviklet, netop udviklet", hendes forskellige Omdigtninger paa Moderens og Faderens Historie, hendes alvorlige Vilje til at „tænke igennem", hvad hun oplever, hendes Sans for, „hvad det kommer an paa her i Livet" og hendes Trang til „at være lidt for den gamle Hr. Petersen og hans Ven". Nydeligt ironisk tegner sig ogsaa gennem hendes godtroende Ord baade den fordringsfulde, sygelige Moder og den ældre Søsters Kærlighedsoplevelser. En Del mindre „documenté", bygget paa et noget fattigere Materiale af Noter end Larsens tidligere Studier synes i øvrigt den nye Bog, og over for den unge Piges Forelskelse kommer al hans Iagttagelseskunst til kort. Der er ingen Gnist, ingen Draabe af Erotik i denne knastørre Fremstilling. Saa lever og vibrerer i Fru Mallings „Malin Skytte" ganske anderledes uden Studieapparat dette evigt feminine i hver Sætning. Hendes Malin er meget individuel og meget svensk i sin originale Blanding af frisk og dygtig Hjemmegjorthed ude fra Landgaarden og saa romanesk Glimrelyst og Artistnaturel, men typisk eva-agtig, urkvindelig forbliver hun fra først til sidst: kringelkroget og dog prægtig retlinet, undineagtig ikke-til-at-faa-Hold-paa og dog saa praktisk reel, impulsiv og dog beregnende; dertil impressionabel, meddelsom, behagelysten, og levende i lutter Romanscener. Fru Mallings lette Damehaand har mere medfødt Kunstnerblod i sig end mangen Mands indstuderede Kunstudøvelse.

Men man ser sig uvilkaarlig om efter en Litteratur, der kan yde, hvad 90ernes Københavnerdigtning saa lidet har bragt, og gaar blandt Julelitteraturen paa Opdagelsesrejser i Egne af Bogverdenen, man hidtil har forsømt. Bøger som Zach. Nielsens „Kilderne", P. E. Benzons „Gerda Rossen" og E. Egebergs „Helligbrøde" bringer Bud fra Højskolernes og Præstegaardenes landlige Kredse. Imidlertid viser det sig desværre snart, at det er svært at faa noget ret ud af disse Bøger, uden man lærer at nedstemme Fordringerne til Ordets og Menneskefremstillingens Kunst ret betydeligt.

Det er Bøger, der fortæller om Provinsens dannede Middelstand, til hvilken Forfatterne selv hører; Personerne er Præster, Skolelærere, Læger, Skovridere, Købmænd. Men rent forbavsende mangler Forfatterne Sans for at iagttage og Evne til at skildre. De er fortrolige med Naturen og Landbedriften, og den brune Skov med de sorte Brakmarker eller et klingende Slædeføre glimter lejlighedsvis frem som Dekorationer, — men aarvaagent aflurede nye Naturmærkværdigheder eller lyrisk Natursværmeri finder man ikke i disse Landboers Bøger. De tænker heller ikke paa at sætte os ind i Livets Hverdagsgænge i Volstrup Skolelærerbolig eller i den Rossenske Købmandsgaard eller paa at male bredere „Milieu"billeder med talrige Bipersoner i Silhouetrids og en Flimren af spredte Samtalestumper — som saa mange Københavnerforfattere formaar det. Zach. Nielsen har en vulgært gemytlig Provinsslagter og den gamle, spinkle Præstemand, der gaar og stirrer ned og kun synes at have Tanke for at finde de Steder paa Vejen, hvor han med Sikkerhed kan sætte sin Fod. Egeberg har sin tyndhaarede, pertentlige Apoteker og hans fløjelsbløde Frue, Benzon har den gamle Oberst eller den halvgamle Pige, der tørrer Husblas. Men de er gamle,

udtjente Travere, alle sammen. Og næsten rørende naivt, nøjsomt og kluntet, efter aflagte Romanopskrifter, er f. Eks. Apotekerfruens Dagligstue karakteriseret i „Helligbrøde", eller de to Veninders Københavnervæsen i 1ste Kapitel af „Kilderne". Det friske Blik og det hensigtsløse Virkelighedsstudie er overalt forskærtset af indgroede Paaforhaandsmeninger og traditionelle Synsmaader. Øjet er desuden ikke hurtigt nok, Haanden ikke let nok til det pittoreske, Øret for lidet fint, Organet for lidet smidigt til at imitere.

Forfatterne holder sig til et Par Personer at tumle med. De er yderst almindelig karakteriserede. Man vilde ikke kende dem igen, om man saa stødte Næsen imod dem: Z. Nielsens Heltinde er Københavnerinden, der er „begravet" paa Landet; Egebergs Hovedperson er den rødmussede, kraftig byggede Jæger og Proprietær, og Gerda Rossens Signalement er lige saa lidet sigende. Alt det i Menneskene, som vor Københavnerlitteratur fortrinsvis har lagt sig efter at skildre og er naaet saa vidt med, den irrationelle Naturside, Tempoet og Temperamentet, Ideforbindelserne og Stemningsvingningerne — alt dette ugribelige og skiftende og inderligst personlige smutter ganske uden om disse Forfatteres meget omtrentlige og massive Opfattelse. Gerda Rossen er en ung Pige, ældre og adskillig mere udviklet end K. Larsens Beate, men alligevel — at der i Ordforraad, Tempo, sjælelig Turnus og Habitus ikke er givet det mindste af Alderen og Kønnet, at hun taler (hør f. Eks.: „To Mennesker kan jo da være noget for hinanden uden den Kærlighed, som vil besidde. Eller kan en Mand ikke det?"), at hun tænker og føler og beslutter ganske gennemsnitligt og almenmenneskeligt, — det er dog ingen Menneskeskildring at byde moderne Læsere. Eller: i „Helligbrøde" staar Fru Brun glad og intetanende i sin Stue, da hendes Mand med ét halvdød, maaske allerede død, bringes ind i Gaarden og op i Stuen. Og Fortællestilens Tempo eller Rytme forbliver ganske uforrykket; ordentligt og redigt fortælles der fremad, hvad der foregaar, Skridt for Skridt ... ikke et Spor af Aandenød, Hjertebanken, Forvirring og Rystelse forraader sig gennem Fremstillingen, skønt alt ses ud fra Hustruens Øjenruder. Tænk, hvad J. V. Jensen vilde have givet her. Eller vi har endelig Breve i alle tre Bøger, f. Eks. i „Helligbrøde" et fortvivlet Brev fra en forraadt Hustru hjem til sin Moder ... ikke et Forsøg gøres der paa virkelig at eftergøre, hvordan et Brev under den givne Situation og fra vedkommende Haand maa tage sig ud. Ganske tankeløst er saadanne Breve skrevne med Forfatterens vanlige Haand og ud fra hans Skind. Forfatterne tænker og føler i vid Almindelighed i Anledning af den foreliggende Historie, men hverken mægter eller gider rent umiddelbart, uden Bagtanke, leve sig ind i den.

Ulykken er netop, at der altid er en Bagtanke — eller en Fordom. Disse Forfattere er Sjælesørgere og Lærere. De er vante, er saa at sige forpligtede, til at have opgjorte Meninger og Domme om alt og til at vejlede og rette Læsernes Syn. Derfor vurderer og bedømmer de alt og hindrer derved sig selv og Læserne i uhildet at se og forstaa. Det er en Dom, saa snart det hedder: „Hun fremholdt dette selvretfærdigt for sig, Gang efter Gang", eller: „Sandt at sige var der faldet en

pinende Skam over den unge Kone". Endnu mer pædagogiseres der, naar det hedder: „Naar hun sad med sin lille Dreng ved Brystet, da følte hun, at hun med ét Slag var kommen langt bort fra sin umodne Alders Flaneliv og havde gjort Skridtet ind i det Land, hvor det store Ansvar, men ogsaa de store, modne Glæder gror". Men hele Fortællingen og Personernes Udvikling lægges overhovedet til Rette, ja! er fra først til sidst komponeret efter pædagogiske Hensyn. Zach. Nielsens Bog handler meget gesinnungstüchtig om, hvordan den pjankede og selviske Københavnerinde gennem Tilskikkelser optugtes til alvorligt Livssyn og Forsagelse. Forskellige Episoder illustrerer til at begynde med, hvor vanskøttet og vanartet hendes hele Sjæleliv er, men tillige hvilket sejgt og sundt Tømmer der er inderst i hende. Og nu leder Livets Tildragelser, efter en af Forsynet og Digteren vel lagt Plan, hende Skridt for Skridt derhen, hvor hun skal. Manden bliver syg og Barnet bliver døvstumt og Stormfloden kommer og alt indfinder sig paa det Tidspunkt, hvor der efter Planen er Brug derfor. Tilsidst, da Manden skal ud paa Mission, dør han nok saa poetisk af et Hjerteslag midt under en Afskedshøjtidelighed i Kirken, men hun tager hans Forehavende op og rejser alene af Sted. — Edv. Egebergs Bog handler ikke mindre moralsk om, hvordan selv en nok saa øjeblikkelig Forglemmelse af den ægteskabelige Troskab er en Helligbrøde og mellem samvittighedsfulde Mennesker næsten ikke er til at oprette og sone. Og Benzons Fortælling skildrer, hvordan to unge, der elsker hinanden, pludselig rives fra hinanden ved Afsløringen af, at de i Virkeligheden er Stedsøskende, Børn af samme Fader, og hvordan den unge Pige af sin dygtige Natur og af Kristendommen henter Kraft til at ofre sin Elskov, medens den unge Mand derimod gaar i Hundene, da han ikke formaar at skabe sin Kærlighedsattraa om til rolig Søskendefølelse.

Jeg har prøvet mig selv, om det er Aandsretningen, Tendensen, i disse Bøger, der gør mig det vanskeligt at faa Udbytte af dem. Deres Moral synes mig ganske vist saa hildet og naturfjendtlig, at jeg har vanskeligt ved at lade være med at forarge mig over dem. Men det er alligevel ogsaa dette, at den moralske Synsmaade hæmmer Forfatterne i psykologisk at uddybe deres Æmner. I Egebergs „Helligbrøde" er der en Læge, som forsvarer den „brødefulde" Mand ved at henvise til Misforholdet mellem hans sunde, driftstærke Landmandsnatur og hendes næsten naturløse Gammeljomfru-agtighed. Og her er jo aabenbart Spørgsmaalets, Æmnets Rødder, hvor der burde graves, hvis Fremstillingen skal faa Interesse. Hvad har han lidt i sit Ægteskab af Utilfredsstillelse, og hvor stort Offer har hun Ret at fordre af ham? Her var det, Luther dristig satte Boret ned. Men Egebergs Præst svarer blot med: „Forsagelse" og „Viljeskraft", og vi forbliver paa Æmnets Yderside, opererende med „Brøde", „Ægteskabets Hellighed" o. s. v. Saaledes netop ogsaa i Benzons Bog. Der tages fat med Energi paa et meget sammensat og interessant moralsk Æmne, de første Kapitler er knappe og kraftige og river Læseren virkelig med i ikke ringe Forventning, men — saa slaas der en Dør i for os, vi kommer ikke længer ind i Sagens Kærne. Forfatteren gør selv etsteds den Bemærkning, at den unge

Pige havde lettere end den unge Mand ved at arbejde det Følelsesskifte op i sig, som Opdagelsen af Halvsøskende-Forholdet mellem dem nødvendiggjorde, — fordi hendes Kærlighed først for nylig var bleven sig bevidst og, „som det oftest er Tilfældet hos uberørte unge Kvinder", endnu var helt uden Attraa. Ja, men saa er det ikke noget videre interessant Mirakel, at Kristendommen kan hjælpe hende ud over Sagen, og Interessens Tyngdepunkt maa alene ligge paa den unge Mands Kamp. Men han holdes blot paa behørig Afstand som et pjaltet og uregerligt daarligt Subjekt.

Og alligevel, — der er i al Fald i disse Bøger den meddelagtige Livsinteresse, som vor Københavnerdigtning næsten altid savner og som er et sine qua non for Kunst, der virkelig skal betyde noget for Livet, selv om den — som figura udviser — ikke er nok til at skabe Kunst. Vort Publikum hungrer efter den uironiske og uartistiske Livsdeltagelse og Livssamvittighed, som den store, norske Digtning har vænnet os til at fordre af Kunsten. Der er i de Livstilfælde, som de nævnte Forfattere tænker sig op, f. Eks. ogsaa i Toras Forhold til sit døvstumme Barn hos Z. Nielsen, noget Ibsensk; og en Mand som Edv. Egeberg stiller sig paa sin Vis lige saa nøjeregnende og megetfordrende over for Livet som Ibsen; i en Figur som Præsten — ubetinget den interessanteste i „Gerda Rossen" — viser P. E. Benzon den alvorligste Sjælesørgervilje til at trænge til Bunds. Men vil man fornemme, hvad det er, disse Præster og Lærere mangler i Aandsfrihed og Forskermod over for deres Æmner, saa tænke man blot efter Læsningen af „Gerda Rossen" paa Samtalerne mellem Almers og Asta i 2den Akt af „Lille Eyolf" — hvor der i nogle faa, stilfærdige Ord røres saa sikkert og fint inderst inde ved det samme Æmnes Nerverødder. Der kan kun laves god Kunst, naar man helt uforbeholdent formaar at skyde alle Ordenes Svøb bort og trænge ind til Tingenes Egentlighed.

Dette radikale, ɔ: til Roden trængende Natursyn paa Livet er der noget af i en Bog som Vald. Rørdams „Karen Kjeldsen", og derfor er den ogsaa kunstnerisk langt værdifuldere end de nævnte Bøger. Den er ellers vokset frem i Landluft og behandler landlige Mennesker som de, og den gennemvarmes af en ikke mindre ægte Livsmeddelagtighed og Livssamvittighed — er for saa vidt ligesaa ukøbenhavnsk som de. Det er en ung Proprietærsdatter, der under sin Faders Paavirkning vokser op i fri, frank Naturlighed, til moderne, naturmæssig Dannelse, — saa godt som uberørt af konventionel eller kristelig Forkvakling. Der spirer et smukt og fint Kærlighedsforhold frem mellem hende og en ung, sympatetisk Godsejer i Nærheden, men saa kommer hans konventionelle og kristelige Moralopdragelse imellem og ridser først smaa Skaar i deres unge Samliv og slaar det til sidst grimt og brutalt itu. Og hun knækker sammen, da det gaar op for hende, at de uhjælpelig staar hver paa sin Side af et Svælg, og at det, der for hende var deres Elskovs skønneste og stolteste Sejr, for ham kun var en „Kødets Fristelse" og en Syndens Vederstyggelighed.

Der er meget J. P. Jacobsensk i Stilens syngende Rytmer og i de følelsesfulde, billedrige Betragtninger over Livets Kaar, . . men dybere

inde ogsaa i hele det Naturforskersyn, hvoraf Bogen bæres. Blot man læser en Skildring som den S. 94 flg., hvor den unge Pige staar ved Vinduet, med Nakken mod Panelet, og ser ud paa de blomstrende Linde, føler man, hvilken Naturforstaaelse der her har gjort Livet langt rigere og mangfoldigere, langt finere og fastere i sit Spind og langt dybere til Bunden end det traditionelle Livsbillede, de før omtalte Forfattere opererer med i deres Bøger. Og hele Bogen igennem følges den unge Piges aandelige Tilblivelse og Vækst helt naturhistorisk. Man ser det vestlige Limfjordslandskab, som det ligger og former Menneskene fra Stenalderen til nu, ser Studeprangerslægtens sunde Virkelighedssans og sejge, sindige Egenhaandsarbejde efterhaanden generationsvis føres over paa aandelig Dannelses Omraader, forfines ved gennem Giftermaal at indpodes med en Professordatters rationalistiske Kultur, og endelig sætte Blomst i Karen . . . ser hende formes under Faderens Opdragelse, under Landbedriftens Naturligheder udenom osv. osv. Nogen rigtig intensiv Indlevelse i Situationerne, nogen videre overbevisende Fantasimagt er der ikke i Bogen, — særdeles betydelig Kunst er den egentlig ikke —, men den friere og rigere aandelige Sfære i Bogen medfører i sig selv en finere og sandere Menneskefremstilling end Højskole- og Præstebøgernes.

— Ogsaa en anden Modvægt mod 90ernes artistiske Københavnerlitteratur er i de senere Aar dukket op, nemlig en fornyet Blomstring af landlige Almueskildringer. Provinsialister er kommen frem, som istedenfor at anlægge moderne Hovedstadshabit og -sprog tværtimod vil „gøre“ sig over for samme Hovedstadspublikum ved deres Provinsdialekt og Vadmelsdragt. Som paa Rigsdagen og i Studenterforeninger, har ogsaa i Litteraturen en saadan Ærkeprovinsialisme visse Betingelser for at gøre Lykke. Nogle er Jyder — som J. Aakjær, L. Mylius Erichsen, maaske J. Skjoldborg. Andre er Bornholmere — som Andersen Nexø, Fritjof Bon og vistnok ogsaa Jacob Hansen. De er af et andet haardere, sejgere, tørrere Ved end det Kuld af smidige, lyriske, hurtig moderniserede Fynboer, som for c. 12 Aar siden kom ind i Litteraturen: J. Jørgensen, S. Claussen, Michaëlis, N. Møller, — den sidste er nok for Resten, og det mærkes, halvt Jyde.

J. Aakjær laver i „Vadmelsfolk“ Litteratur og Demokrati paa sit Fjends Herreds Hedeboer. Han skriver helt med Københavnere for Øje og vil underholde og forbløffe ved det fremmedartede Stykke Menneskenatur, han har at forevise; vil ogsaa agitere mod alle Slags fine og kunstige Fornemmelser og al Slags „trøsket Dogmes Hjærnedunst“ — som han sang forleden til Ære for Schandorph — ved ret at sylte Læserne ned i plump landlig Naturlighed og forstandig bondsk Jordiskhed. Der er polemisk Journalistik i Skildringerne, „la' vos bare være Mennesker“ er deres udfordrende, stiltiende Omkvæd, og Farverne er smurt paa og Atmosfæren røget til med et fantasifuldt Humør og lyrisk Overdrivelse. Nogen meget nøjeregnende Kunstnersamvittighed og nogen videre dybtstikkende Menneskegranskning er hans friske, livlige Fortællertalent ikke besværet af. Han gasser sig over de bestialske Ædeorgier i „Mens Pølsen koger“ og over Elskovsmøderne i Kostaldens duftende Lunhed, og det er ham gode Løjer at udmale Niels Baks rørende Øm-

hed for sin Mødding; han snakker ogsaa ukunstnerisk med og ræsonnerer med satirisk Vid. Der er en Lyriker og en Romantiker i ham. Han fantaserer gærne om Taterforbrydelser og Galskab, og der er en Zolask naturalistisk Lyrisme i hans Stil her og der. Naar den sløve, jordgriske Niels gaar og graver efter Kartofler roder han som en Muldvarp, der graver efter Rødder, og „det eneste, der forundrede En, var, at han kastede sin Frugt i en Spand og ikke straks puttede den i Munden“; til sidst omkommer han under Mergelgravning ved et Jordskred. „Det var, som de kølige, vaade Dunster fra Jordlag, der ikke havde set Solen i Millioner af Aar, nu paa deres Vej mod Lyset steg op om ham og berusede ham og slog ham med Blindhed“. Da man trak ham ud, holdt han endnu i Døden en mægtig Jordklump i sine favnende Arme. — Schandorph maa have kunnet nyde denne saftige og lyriske Tillavning af Vadmelsfolkelivet og dette nidkære, renlivede Frisind.

Af dette sidste har Hr. Mylius Erichsen en ikke mindre Portion, men han gør en anderledes tør og benet Figur end Aakjær. Hans Skitser fra Vesterhavet og Heden: „Vestjyder“, er solide Studier i Marken og trofast bevarede Erindringer fra Drenge- og Ungdomsaarene. Hans Hjerte slutter — synes det — snævert og fast om sin vestjydske Hjemstavn, sine præcise, personlige Oplevelser og Indtryk, sine udprægede Sympatier og Interesser. Der er en vis ædruelig Sikkerhed i hans Skildringer af Naturlivet og en vis jævn Inderlighed i hans Gengivelse af Fiskeres eller Drenges uudviklede Sjæleliv, som begge Dele sætter Læserne i et nært Tillids- og Fortrolighedsforhold til baade Æmnerne og Fortælleren. Der er ikke nogen videre ejendommelig eller frugtbar Originalitet i ham, adskilligt er egentlig kun dygtig og upaaklagelig gjort, men temmelig middelmaadigt og ligegyldigt; ikke sjælden efterligner ogsaa Forfatteren, saa godt han formaar det paa sin Vestjydsk, Drachmanns Vers og Prosa, skønt han samtidig protesterer kraftig mod dennes sjællandske Lyrik og Romantik. Men der er stadig en vis sejg Tilforladelighed, her i Opfattelsen af et Naturindtryk, dér i Gengivelsen af Personernes Tale, og altid en stille, ægte Varme i Interessen. Han skriver, ikke blot for at gøre Litteratur, men han er jydsk Patriot med Liv og Sjæl.

Den praktisk sociale Interesse og Hensigt, som aabenbart stedse leder Forfatterens Pen, er imidlertid ogsaa det, der væsentligst skader hans Kunst. Kunst er indre Frihed og Hensigtsløshed, men her hos M.-E. er alt saa hildet og villet. Han er og vil være Vestjyden, Demokraten, Christensen-Stadil-eren; han er Reporteren, der skal se frisindetmenneskeligt paa Boel-Hanne, han er den borgersindede Talsmand for Fiskernes økonomiske Ophjælp og Frigørelse fra Harboørepræsternes Helvedesreligion. Alt sammen lutter fortjenstfulde Personer, men det er Egekronen, ikke Laurbærkransen de kan bejle til.

Hr. Johan Skjoldborg synes at være kommen mere udefra til sine jydske Hede- og Klitboer, i al Fald er han af et lysere og blødere Gemyt end den Egn og Befolkning, han skildrer. Han staar ikke rigtig godt i Aar med sin Samling Smaastykker: „Almue“, men han har tidligere udgivet to Fortællinger „En Stridsmand“ og „Kragehuset“, som har gjort megen Lykke. Han studerer sin Egns Folkeliv med vaagen In-

teresse for Sæder og for Landbedrift og med ærlig Iver for Folkets moralske Opdragelse og Dygtiggørelse for Livet. Man mærker Læreren og den blonde Sangviniker i ham. Han skildrer Arbejdet og den jævne, daglige Syssel, med lunt Humor og med blød Følsomhed, og han forherliger Husmandens næsten haabløse, men dog aldrig opgivne Kamp for at fravriste Lyngen Jordstykker; han har ogsaa med dygtig Forstaaelse fortalt om, hvordan denne Jordhulernes Befolkning i 80erne vaagnede til Aviser og Politik, hvordan den stod fuldt rede til Oprør i Provisorieaaret, blot Dag efter Dag ventende Signal fra Førerne i København, og hvordan efter Skuffelsen det politiske Røre dog satte de bedste Frugter, omsat i økonomiske Organisationer. Milefjern er han fra at have Hr. Aakjærs Smag for at „s'encanailler"; han dyrker optimistisk det dygtigt sunde og moralsk kønne, — som en Pædagog bør det. Men han er ogsaa fjernt fra Hr. M. Erichsens vel jævne Lige-ud-af-Landevejen; han spinder gærne en lille rørende Romanende. I Smaaskitserne er Tilbøjeligheden for det følsomt kønne bleven noget for stor hos Hr. Skjoldborg. Men „Polle og Bus-Karen" og „Staldmandens Søndag" er baade sanddru og gemytfuldt menneskelige Folkelivskildringer.

Bornholmerne: Fr. Bōn, Jacob Hansen og Andersen Nexø har alle tre noget friskt, grovt, naivt over sig, og de svulmer af rask, kry Lyst til at udæske og vise Selvstændighed. Fr. Bōns „Tempeltjenere" fra ifjor Jul lyste af redelig Vilje til at slaa løs og til at forarge, men Satiren var saa bamset, om jeg saa maa sige, daskede blot rundt, uden virkelig Ondskab, i glad Brug af sine Kræfter, og Uartighederne struttede af rødmusset Ufordærvethed bag den lapsede Manér, saa at Bogens lystige og livfulde Scener virkede helt harmløst, om end lidt flovt og vulgært. En vaagen, kritisk Iagttager og et kraftigt, robust Temperament stikker der nu i al Fald i Fr. Bon. Af Jacob Hansen har jeg med Skam at tale om ikke faaet læst den gefærlige Bog „En kritisk Tid" og ikke heller „Neropolis". I den Samling Smaanoveller „Menneskenes Døtre", som han mødte med i Efteraaret, fornemmer Læseren baade en oprigtig Raahed i Følelsen og Tænkemaaden og ikke mindre en Art trodsig forbitret og drengeagtig forargelysten Vilje til at stille Gudsforgaaenhed til Skue. Der er for Resten en ganske pikant Drillelyst i den Forvorpenhed, hvormed Forfatteren i et Par af Fortællingerne begegner Kønnet, der er en Art Glæde ved det uelskværdige og ondskabsfulde i ham, som indebær adskillige Løfter. Der stikker Kloen af en farlig Vildkat frem her og der mellem meget, der er utilladelig stilløst og mislykket.

Mindre forceret rask end de nævnte, men maaske nok saa solid er Andersen Nexø. Ogsaa hans tidligere Bøger har jeg forsømt at læse, men de to Bøger, han har udgivet i denne Sæson, kendetegner ham vist ganske godt. Der er en egensindig Vilje i ham til at grave sig egne Veje rigtig godt nede i det ægte Muld; men han har en Svaghed for det sære, bitre, parodoksale og smører undertiden tykt paa for at komme saa fjernt fra det banale og blødsødne som muligt. Imellem „Muldskud"s Smaastykker er der egentlig flere fantastiske Huskud end veritable Vækster, der er skudt lige op af Livets Jordbund. Historien om den onde, vilde Hovsmed og om, hvordan han er bleven

den, han er, er et æventyrligt Vildskud af Sagndannelse, og en lystig Skrøne er ligesaa Skildringen af den gamle Jomfrus Mandfolkehad og hendes Omvendelse. Der findes ogsaa et kraftigt socialistisk Tendensnummer, — ligesom i Jacob Hansens Bog —, og der er humoristisk følsomme Skildringer af Stakler. Men i Stykket om Konen, der sætter Ild paa Broderens Gaard og som ingen Forhørsdommer faar Bugt med, er der virkelig gravet sikkert og kraftigt ned i ukultiveret, uberørt Naturbund.

Langt betydeligere er imidlertid Romanen „En Moder". Alt muligt er umotiveret i Bogen, baade hvordan den levelystne Enkefrue falder paa at begrave sig og Datter i den lille By, hvordan den havarerede Hr. Halvor havner hos dem, og hvordan han og Enkefruen til sidst rejser til København sammen. Men som Portræt af en Type er den friskbagte Enke og hendes Livsbane en straalende ny, litterær Erobring. Opdraget af en Tante, som kun talte til hende om Ribsgelé og Kjolebesætninger, gives hun, da hun er befunden mand-voksen, bort til en gammel, velstaaende Pebersvend — det er nu en Gang Meningen med et kønt Pigebarn, at hun skal giftes bort —, og af ham faar hun smukke Klæder og Forlystelser mod at være god og føjelig mod ham. Ogsaa et Barn faar hun, et komisk, lille levende Stykke Legetøj, hvis besværligere Pasning hun dog overlader til Manden og Pigerne. Nu er hun — ah, det gjorde alligevel godt! — bleven Enke, endnu i 30aarene, med et Stykke skaaret ud af sin Ungdom, men alligevel endnu med meget godt at se frem imod, og en køn, ung søsterlig Veninde ved Siden, som hun næsten slet ikke kan tænke sig, er hendes Datter. Der er i Bogen nogle Scener, hvor den 15aarige i ubevogtet, dagligdags Drøssestemning dasker om i Landsbyhaven, nu og da nappende et Stikkelsbær, nu og da kiggende ud paa Vejen eller ind efter Moderen, med blot smaa lette Strøjf af Stemninger, smaa lette Flagretanker ud og ind ad Hjernen . . let kedende sig og ubevidst længselsfuld, men helt uberørt og ubekymret endnu og fuld af frisk Livsglæde. Og der er Scener, i hvilke Moderen og hun paa det mest henrivende leger Søstre sammen, betror sig til hinanden, ubevidst vækker Elskovstrang hos hinanden. Til sidst, da den unge har skaffet sig en Kæreste, kan Moderen ikke resignere, ikke lade være at erobre ham fra Datteren, — hun har jo nok noget ondt af hende, men hvad? selv er hun højt i 30erne og kan ikke vente, men hendes egen kære Helga har Livet for sig og mange smukke Bejlere i Vente. Og har hun sin Moders Natur, kommer hun ogsaa nok over det temmelig let.

Der er i denne Menneskeskildring sat de letteste Farver op med den fasteste Haand, og en meget maskulin og tungsindig Natur har med Modsætningens Ironi faaet Ram paa to Kvindfolks sorgløse Kvidren og ansvarsløse Gliden gennem Livet. Og han er saa taknemmelig for deres intet anende Dementi af hele det vedtagne moralske Livskema, — at han behandler de to Yum-Yum'er næsten med overbærende Forelskelse.

Endnu har vi nogle af Julelitteraturens interessanteste Bøger tilbage.

Vald. Vedel

STILLINGEN TIL MILITÆRET

NOGLE Højskoleforstandere og nogle Højskolelærere har holdt Møde med nogle Officerer i Strib, og dér truffet indbyrdes Aftale om, at Officererne skal indbydes til at holde Foredrag paa Højskolerne og at Højskolelærerne derfor til Gengæld skal have Lejlighed til at paavirke Underofficerer og vel sagtens ogsaa de menige. Mødet har vakt Opsigt, og har givet Anledning til mange Artikler, flere Foredrag og talrige Diskussioner. Man har ment, at noget nyt her brød frem. Den gamle Mistanke mod Højskolerne for at være hemmelige Arnesteder for Militæraand er vakt til Live, og Officererne har fattet Haab om, at her var Vejen fundet til at faa en Indflydelse paa Befolkningen, der svarer til, hvad Officerer har i andre, mere militærsindede Lande. Jeg tror dog, alle Parter overvurderer Mødets Betydning. Det vil ikke komme til at sætte Mærker. Det skal vise sig, at kun et ringe Mindretal af Højskoler drister sig til at lade Officers-Foredrag være et fast Led i den Paavirkning, der udgaar fra dem. Det skal vise sig, at de foredragsholdende Officerer, naar de kommer ud, vil være meget forsigtige i Valget af deres Ord. De, der agiterer for livligt, vil snart mærke, at det skorter paa Indbydelser. Naar danske Højskolemænd og danske Officerer kommer hverandre lidt tættere ind paa Livet, vil de desuden aldeles ikke befinde sig vel i hverandres Selskab. Man maatte kende begge Parter meget daarligt, hvis man troede noget andet. Enkelte Undtagelser, saavel fra Højskolerne som fra Officererne, vil kun bekræfte Reglen. De, der har set en Kilde springe i Strib, vil ikke komme til at opleve, at

der løber nogen Bæk. Vandet vil flyde sparsomt derfra, og snart er det forsvundet i Sandet uden at sætte Spor.

Der skal noget andet og mere til.

Hvis alle Officererne resolut, sammen med „Vort Forsvar“ gjorde Vendingen over til Venstre, saa vilde det kendes. Hvis deres Korps, under lovlige og loyale Former, lagde sit Lod i Vægtskaalen over for Kongemagten, for at faa afskediget det nuværende Ministerium og et Venstreministerium udnævnt, saa vilde de faa en Stilling herhjemme, der nok kunde give deres Ord mere Vægt i Fremtiden. Thi saa politisk er vort Folk, at nogle faa Foredrag paa enkelte Højskoler, ikke gør ringeste Indtryk paa det. Men de, som det ser i sine egne Rækker, i den politiske Kamp, ved Valg og ved Møder, de, som vil hjælpe Bonde og Borger og Arbejder op af den politiske Pariastilling, dem aabner det Armene for. Og hvis der er Ærlighed i det, bevarer det Hengivenheden længe.

Men herfor er der nu vist ingen Fare. Danske Løjtnanter føle ikke i sig Spor af folkelig Fristelse. Et adeligt Bal og en Kammerjunkertitel smager dem meget bedre, end noget som helst Fællesskab med Bønder nogen Sinde kan komme til. De vil endnu gennem mange Aar begegne deres Rekrutter, som de hidtil har gjort, og lade deres Liv og Tanker gaa rundt i de for dem afpassede Former. Engang imellem vil vel nok et lidenskabeligt Udbrud kunne bringe de bedste mellem dem til at spidse Øren. Men i Øjeblikket ses det ikke, hvorfor der skulde komme saa alvorlig en Rystelse, at den rystede dem over i et andet Forhold til den jævne Befolkning.

For Afvekslingens Skyld skal man jo af og til beskæftige sig med noget nyt. Saa kommer saadan en lille Episode som dette Strib-Møde belejligt. Der er et Udgangspunkt for at sætte Tankerne i Bevægelse. Og den politiske Fantasi, der i Danmark hungrer og tørster, saa den er nær ved at æde sine egne Tarme, kaster sig over det og holder et medynksværdigt Liv paa det et Par Maaneder.

Der sker overhovedet intet nyt i Danmark, før vi faar et Venstreministerium.

* * *

Men — da ogsaa „Tilskueren“s Læsere har Krav paa, at enhver Draabe, der kan læske deres politiske Tørst, bruges, saa er der jo intet i Vejen for at benytte Anledningen til at undersøge

Stillingen til Militærvæsenet, som den kan tænkes at blive ad Aare fra Venstres Side.

Man læste i „Flensborg Avis“ i en Nytaarsartikel i Aar, at smaa Nationers bedste Værn var Varsomhed i deres Politik. Det laa ikke uden for Tankegangen hos Redaktør Jessen at tilføje: og Klogskab. Man læser senere — Lørdag d. 2. Februar — i samme Blad et Stykke, som det vistnok vil være rigtigt at drage saa langt frem her i Kongeriget Danmark som muligt. Det lyder: „Man har spurgt: Hvad kan det nytte? Lad os indrømme, at dette Spørgsmaal ikke er uhjemlet. Det er sandt, at hvis Danmark ofrede sin halve Formue paa Befæstninger og Udrustninger, og naar alle danske Mænd blev udviklede til at være Verdens tapreste Soldater, saa vilde alligevel Danmark ikke ved egen Kraft kunne hævde sin Tilværelse over for en europæisk Stormagt. Det er desuden sandt, at man i Verdenshistorien sjældent eller aldrig ser Eksempler paa, at et Folk gaar til Grunde, alene fordi det har savnet Vaaben eller Tapperhed. Polakkerne, der foreløbig for lange Tider har tabt deres nationale og politiske Uafhængighed, er næppe mindre tapre end deres Naboer. De fleste Tab og Nederlag, vore egne ikke undtagne, skriver sig mindre fra Mangel paa Vaaben eller Mangel paa Tapperhed, end fra Mangel paa Klogskab. Naar det gælder et Riges Bestaaen, saa har alle Tider en klog Statsstyrelse og et omskuende Blik vejet mere til end de bedste Vaaben og den største Tapperhed“. Hvis vi kunde læse vor Danmarkshistorie — men det kan vi ikke; dertil beherskes vi altfor overmægtigt af Tanken om vore Fjenders Skurkagtighed — saa satte vi de understregede Ord som Motto over vore Børns Historiebøger. Hvis vi vilde lære af vor Danmarkshistorie — men det vil vi ikke — saa satte vi Politikere til at styre vor Stat, der var kloge og varsomme, og som havde saa megen Yndest og Tillid i Befolkningen, at de turde være kloge og varsomme, naar det gjaldt. Det gjorde vi, i Stedet for evindelig at raabe det ensformige Raab om, at naar der bare blev givet en lille Million om Aaret mere ud til Militærvæsenet, saa var der gjort noget alvorligt for Danmarks Sikkerhed. Det var ikke 1 Million, der manglede i 1864 og Aarene forud, det var Klogskab og Varsomhed. Det var ikke Bagladegeværerne — heller ikke en Læssøe, som Krieger troede — der manglede os paa Londonerkonferencens Tid for at redde, hvad reddes skulde. Det var kun en Politiker, der havde Sans for de virkelige Forhold, og som stod saa stærkt i Befolkningen, at

han turde løbe Risikoen ved at blive udskældt i 14 Dage. Historiens Dom over Politik fra 1858—64 er endnu ikke fældet. Vi taler alle sammen med uldne Ord om dette Afsnit, fordi Hall og Lehmann og Krieger og Monrad var store Lys i Romerretten, Advokaturen, Retshistorien og Teologien, og fordi det endnu ikke er tilladeligt i Danmark at sige, at store Lys i disse Discipliner kan være meget smaa Politikere[1]). Men naar vi engang kommer saa langt hen ad Tiden, at det gaar an at røre ved disse Helgener, saa vil Dommen ikke blive skrevet i sukkerstrøede Ord, og i dens Præmisser vil der ikke komme til at staa, at det, der var i Vejen, var, at vi havde givet 1 Million for lidt ud til vort Militærvæsen. Redaktør Jessen, der sidder dernede mellem Tyskerne, og afvekslende gaar i deres Fængsler og skriver sit beundringsværdige Dansk lige i Ansigtet paa dem, ved det maaske ikke, men bør vide det, at heroppe i Danmarks Højrekredse er dette med Klogskaben og Varsomheden uhyre lidt populært. Man tror, at inde i de Ord ligger Fejgheden gemt. Den, der taler med de Ord, er paa Forhaand mistænkt som en Slags Nihilist, og hvis han tilføjer noget om Oplysningen og Kulturen som vor Nationalitets sande Bærere. saa er han stemplet. Derimod er Millionen kolossalt populær i de samme Kredse. De 17 Millioner, vi aarlig giver ud til Militærvæsenet, er akkurat nok til, at det hele bliver værdiløst; der mangler netop den Million, som vilde skabe Sikkerheden. Den er man paa Jagt efter, Aar efter Aar, snart i aaben Agitation, snart ad hemmelige Veje; den tror man paa som paa selve Evangeliet til den danske Stats Frelse; for dens Skyld sprænger man Forfatningen og gør de $^{7}/_{8}$ af Befolkningen til en Afart af Borgere, hvis Repræsentanter Kongemagten umuligt kan vise nogen Tillid. — Nu er en Million jo i og for sig ikke nogen farlig Ting. Faar de nogen Sinde fat i den, saa bærer det danske Folk sagtens nok den Byrde. Men efter forholdsvis kort Tids Forløb vil selve Millionens Venner føle, at Sikkerheden ikke er blevet et Haar bedre, og Jagten efter den næste vil begynde. Og bestandig vil Millionen sætte Klogskaben og Varsomheden i Skammekrogen.

— — —

Klogskaben og Varsomheden har i det hele ondt ved at gaa i Kødet paa danske Mænd. Redaktør Jessen er selv et Eksempel. Han er imellem dem, der ikke vil have, at vi skal sælge vore vest-

[1]) Jvfr. de i Udlandet berømte Mænd: Goos og Scharling.

indiske Øer til Amerika. Vi skal beholde dem, fordi — ja, det er næsten ikke muligt at formulere, hvorfor vi skal beholde dem. Men saa vidt Tanken kan begribes, er det den, at vi skal have disse Øer, fordi vi dog ogsaa skal vise, at vi kan have et Stykke Koloni der ude i den vide, vide Verden og regere den. Den skal ligge ovre mellem Antillerne og forkynde, at Danmark er til, og at det er et godt lille Land, der er paa Højde med andre Nationer. Men nu er Sandheden den, at regere — det er netop det, vi ikke kan. Vi har vore Gaver. Misregimentet fra Overklassen har fremkaldt en kraftig Selvhjælpsbevægelse i Befolkningens store Lag. Det er den, det skyldes, at vore Bønder har dannet enestaaende, økonomiske Sammenslutninger, der beundres alle andre Vegne. Vi har vore Højskoler, vi er stolte af. Vi kan lave Smør, opdrætte Kvæg og fabrikere Porcelæn, og i det hele gør den jævne Befolkning et fortræffeligt Arbejde. For det er vi kendt Verden over, og for dets Skyld har vi den civiliserede Verdens Agtelse. Vor Aandskultur er ogsaa god nok. Vi elsker vort Sprog, nogle i Skaaltaler, andre i Gerning. Disse sidste har haft Held med deres Arbejde; hver Gang Støv har villet lægge sig over det — sidste Gang for en 30 Aar siden — er der kommet Mænd, som paa ny har gjort det friskt, farverigt, mangesidigt. Ingen Nation af lignende Størrelse har mere Grund til at være stolt over sit Sprog. Men regere — det meste af det sidste Aarhundrede er jo gaaet med til at bevise, at vi ikke kan regere. I 30 Aar har vi ikke haft en Mand, der kunde regere i Overensstemmelse med Befolkningen. Vi prøvede i nogle Aar med Forfatningen — det gik ikke. Vi har sprængt Forfatningen — det gik ikke. Vi har prøvet at lappe den sammen igen ved et Slags Forlig — det gik slet ikke. For Øjeblikket er det saa galt som nogen Sinde. Vi har en Regering, der har $^9/_{10}$ af Folketinget mod sig, og som ogsaa er i Mindretal mellem Landstingets valgte Medlemmer. Kun ved Hjælp af dets egne Stemmer naar det i Landstinget et Par Stemmers Flertal. End blusser Rosen i Danmark, og endnu tøjres den danske Ko i saftigt Græs, men Politikkens Urt har det ikke været til at faa til at gro i vor Have. — Hvad de vestindiske Øer angaar, er der Enighed mellem de salgslystne og de kolonikære om, at til dette Øjeblik har vi regeret dem slet, saa slet, at Øerne klager sig, og vi selv mest har haft Udgifter og Besvær af dem. De ligger ikke derovre og forkynder, at det danske Folk er et dygtigt Folk. Heldigvis for os tier de ganske stille. Naar man træffer en Tankegang som

den, at vi ved at have disse Øer liggende der langt ude i den store Verden, har ligesom en Føler ude, gennem hvilken Impulser til aandelig Berigelse af vor Nation kan komme, saa er dette et Fantasteri, en Virkelighedsløshed, som vi med vore nationalliberale Erfaringer maa have al mulig Grund til at gyse over at høre. Det, de vestindiske Øer er, det er dette: De er nationalt totalt værdiløse; de er i vor økonomiske Status et betydeligt Minus: de beboes af en ganske fremmed og utilfreds Befolkning; da de kan have militær Interesse for andre — og store — Nationer, og da vi umulig kan, og heller ikke vil, militært værge dem mod at blive revet med ind i Begivenheder, der har med Verdenspolitikken at gøre, saa har deres Besiddelse intet som helst med de to Dyder. Klogskab og Varsomhed, at skaffe. Naar der er en vis Stemning for at afslaa Amerikas Tilbud, saa er det et Udslag af vort politiske Drømmeri, vor Hang til Fantasterier, vor Smag for lidt Eventyr, saa længe Eventyret er i sin Vorden og risikoløst — et af de mange Vidnesbyrd om, at vi endnu er politisk syge, og at den Kur, vi trænger til, er en Bondekur.

* * *

Redaktør Jessen skriver i den Artikel, der ovenfor er taget et Citat af, endvidere følgende: „Man kunde tænke sig, at der paa radikal Side blev opstillet det Løsen: Det, vi trænger til, er intet Forsvar, slet intet Værn, saa kommer vi ikke i den Fristelse at lege Krig, og saa kan ingen erobre os. Herimod kan indvendes, at i 1866 blev Hannover indtaget af Prøjsen uden Sværdslag, og skønt der ikke blev sluttet Fred, ikke oprettet eller underskrevet nogen Fredstraktat, saa sidder Prøjsen den Dag i Dag inde med Landet.“ Hannover i 1866 er imidlertid et slet Eksempel paa Fordærveligheden ved ingen Hær, intet Værn at have. Hannover havde en Hær, en Hær, der, straks i første Opbud, var 20.000 Mand stærk. Hannover brugte sin Hær, den tog Parti for Østrig mod Prøjsen. Hæren gik i Kamp, blev indesluttet og maatte overgive sig. — Prøjsen tilbød Hannover Forbund og Garanti for dets Besiddelser paa Betingelse af, at Hannover vilde sende Hæren hjem og holde sig neutral i Krigen, samt slutte sig til den prøjsiske Forbundsreform. Hvis Hannover slet ingen Hær havde haft, vilde Bismarck rimeligvis slet ingenting have fordret af det, og havde den hannoveranske Regering tillige — foruden ingen Hær — haft Klogskab og Varsomhed, saa havde Hertugen af Cumberland efter

al Sandsynlighed siddet som Konge i Hannover den Dag i Dag, og været en af Fyrsterne i det tyske Kejserrige. En Hær og ingen Klogskab var Hannovers Ulykke. Klogskab og ingen Hær havde rimeligvis været dette Kongeriges Frelse.

* * *

Sandsynligvis vil Redaktør Jessen sige: Bedst er det dog at have begge Dele, baade Klogskaben og Hæren. En god Klogskab og en god Hær. Redaktør Jessen vil vel nok lade Klogskaben gaa foran Hæren, men han venter sig en Del af dem begge. Vi vil se paa, om det er med Rette. — I 1887 holdt A. D. Jørgensen paa Falkenstjernes Højskole et Foredrag om Forsvarssagen, hvori han sagde: „At en Stormagt skulde kaste sig over os midt i den dybeste Fred, uden i Forvejen at være paa det rene med, at der deraf vilde opstaa en almindelig Krig, vil ingen forudsætte; vi kan kun vente et Overfald midt under en Verdenskrig eller som Indledning til en saadan.“ Jeg ved ikke, hvorfor ingen skulde kunne forudsætte, at en Stormagt — hvis den fik den mærkelige Lyst — kunde overfalde Danmark, uden at et saadant Overfald blev Signalet til en almindelig Krig. Tværtimod. Hvis Tyskland fik den — fra et tysk Standpunkt set dumme — Idé at overfalde og sætte sig i Besiddelse af Danmark, uden at dette stod i Forbindelse med den øvrige Verdenspolitik, saa er der størst Sandsynlighed for, at ingen anden Stormagt foretog sig noget militært i den Anledning. England ikke, Frankrig ikke, Rusland næppe. Vi svigter vore Erfaringer — vi er ikke koldblodige og ærlige mod os selv, hvis vi forudsætter noget andet. Ingen af Stormagterne vil ind i Verdenskrigen, før den yderste Nød tvinger dem. Og Danmarks Erobring er for ingen af dem den yderste Nød. Men over for saadant et Overfald hjælper ingen dansk Hær og ingen dansk Fæstning. Der kan ikke stilles nogen absolut Sikkerhed op imod det; og den relative Sikkerhed ligger udelukkende i det lille Lands Klogskab og Varsomhed, deri at det ingen Anledning giver til at ophidse Stemningen i den store Magt mod sig, og deri at det sørger for, at der ingen Fortjeneste er ved Erobringen. Saa vidt er den politiske Erfaring vistnok naaet, at der er ingen Fordel ved at besidde et Land med en fremmed Nationalitet og et fremmed Sprog, med en høj national Kultur, som der er Sammenhold om og Vilje til at holde fast ved. En saadan Erobring giver ingen Pengemagt — den koster mere end den indbringer. Den giver ingen Militærmagt

— den er i vanskelige Tider en militær Svækkelse i Stedet for en Styrke. I vore konstitutionelle Dage med de frie Forfatninger har enhver Regering, der vil noget mere end at holde det gaaende, indre Vanskeligheder nok; en saadan Erobring, hvorfra en haardnakket Opposition i alle Spørgsmaal vil udgaa, vil forringe den erobrende Stats Muligheder for en fornuftig indre Politik. Det er kun de i Kultur underlegne Nationer, der i vore Dage er Fordel ved at undertvinge. — A. D. Jørgensen, der jo var en Ven af Københavns Befæstning, gør i samme Foredrag opmærksom paa Faren ved at skabe „en Fæstning af første Rang“ ved København. Faren er, at en saadan, meget stærk Fæstning tiltrækker Stormagternes Rovlyst. Derfor vil A. D. Jørgensen kun have „saadanne Forhindringer for en Besættelse af Byen, som efter menneskelige Beregninger kan betrygge os for en vis begrænset Tid“. Denne Fare er sikker nok. Hvis København virkelig var en saadan stærk Fæstning, vilde denne Fæstning være det eneste, som en fremmed Stormagt havde Interesse af og Lyst til at gøre en Krig for. Alt det andet Danmark vilde ikke friste nogen.

— — A. D. Jørgensen tænker sig at Faren for os først kommer som Episode i en Verdenskrig, en mellem Tyskland og Rusland f. Eks. Situationen er da den, at Tyskerne er rykkede ind paa Sjælland og vil erobre København, og vi forsvarer den, indtil Russerne kommer. Lykkes dette, ligger altsaa Tyskerne uden for Københavns Fæstningsværker, Russerne inden for Københavns Fæstning. Det Spørgsmaal, der da afgøres, er ikke Spørgsmaalet om Danmarks Selvstændighed. Det er afgjort. Spørgsmaalet er, om det skal være Tyskerne, vi skal være afhængige af, eller det skal være Russerne. Det er herom, Slaget ved København staar. Sejrer Tyskerne, beholder de simpelthen København. Sejrer Russerne, og vi skylder dem alt, saa slipper de ikke mere Taget i os. Den russiske Haand hviler da paa os. Da vi i Begyndelsen af Halvtredserne havde Brug for Kejser Nikolaus I's Velvilje til Ordningen af vore Tronfølge-Forhold, benyttede han sig heraf til at blande sig i vore indre Spørgsmaal lige ned til Forslaget om en ny Jagtlov. Hvordan mener man, vi vilde blive stillet over for Russerne, hvis vor Eksistens hvilede paa, at de havde forsvaret os, og at de vilde forsvare os? — Hvis vi heraf skal drage Slutninger, maa Hovedslutningen være den: Vor Hær kan ikke bidrage til vor nationale Sikkerhed over for Stormagterne. I en Krig med dem eller mellem dem, vil den ikke have anden

Opgave end den, at møde paa Grænsen og paa militær Vis markere, at vi benægter den fremmede Magts Ret til at lade fremmede Soldater betræde vort Land. Over for Stormagterne hviler vor Eksistens paa Klogskaben og Varsomheden alene.

* * *

Hvis vi skulde basere vor Eksistens paa Hjælpen andetsteds fra i Farens Stund, vilde det da ogsaa være mere end letsindigt at løbe an paa Tilfældet. Man maatte da sikre sig i Forvejen, at den kom og fra hvem den kom. Med andre Ord: man kan ikke grundlægge sine Beregninger for Hær, Flaade og Fæstning paa den fremmede Hjælp, uden at man har Alliancen i Orden. I Fredens Tid maatte den Magt opsøges, der vilde yde Hjælpen, og i Fredens Tid maatte det afgøres, hvad vi fra vor Side skulde yde for at faa Hjælpen. Militær Gengæld kunde der jo over for en Stormagt ikke være Tale om. Vederlaget maatte være, at denne Stormagt havde Sikkerhed for, at vi gjorde dens Vilje, i hvert Fald i alle udenrigske Sager. Men Følgen heraf vilde være en vældig Svækkelse i Selvstændighedsfølelsen hos vort Folk. Der vilde da være en fremmed, som bestandig kunde blande sig i vore indre Forhold, og naar vi ser, hvorledes det piner Norge, at det ikke helt kan ordne alle sine Sager som det vil, saa faar vi en Forestilling om, hvilke Kvaler denne Lydlands-Stilling vilde paaføre os. Saa ti Gange hellere leve sit eget Liv fuldt ud, og se Skæbnen an, i Tillid til, at den kloge og varsomme plejer at kunne undgaa de fleste Farer. — Der er en anden Alliance, en Alliance uden for Stormagterne, som er manges militære Drøm. Det er den skandinaviske. For den har baade Chr. Hage og Berg talt, og der er mange Venstremænd, som tror, at naar vi en Dag skal søge det virkelige Grundlag for vort Forsvarsvæsen, saa maa det søges dér. Men det er vistnok ikke saa. Denne Alliance er ikke tilstrækkelig, ikke mulig og ikke ønskelig. Den er ikke tilstrækkelig; thi et Forsvarsforbund paa en halv Snes Millioner Mennesker giver i vort nuværende Europa ingen militær Sikkerhed; det Forsvarsforbund, der skal betrygge, skal op over de 50 Mill. Mennesker. Den er ikke mulig: alene det nuværende Forhold mellem Norge og Sverrig gør det utænkeligt. Naar Norge og Sverrig ikke kan enes om en fælles Udenrigspolitik, hvordan skulde de saa enes om et fælles Forbund med en tredje? Den er ikke ønskelig: thi medens den kun byder en forsvindende Be-

tryggelse, vil den ganske sikkert have den bestemte Følge: at nære de storsvenske Planer. Disse Planer har vi i den første Skandinavismes Dage ikke været tilstrækkelig opmærksomme paa. Vi ved nu, se Jul. Clausens Bog om Skandinavismens Historie, at Carl XV, da hans Taler lød mest uegennyttigt over for Danmark, drømte Drømmen om de 3 nordiske Riger, forenede under Bernadotternes Scepter. Der har vel i den gyldne nationalliberale Tid været danske Mænd, der ikke fandt noget afskrækkende ved denne Tanke. Nu tror jeg, saadanne Mænd ikke vil kunne tælles i Dusinvis i Danmark. Vi har intet tilovers for det svenske Hegemoni, og vi agter ikke at drive en Politik, der kun vil bane det Vejen. — Saaledes har den danske Hær og Flaade heller ingen Opgave paa Alliancernes Omraade.

Saa er vi da ved det sidste Spørgsmaal: Skal Danmark da slet ingen Hær have? Hvis der ikke eksisterede andre Forhold for Danmark, end Forholdet til Stormagterne, kunde vi lige saa godt undvære en Hær. Men alle Muligheder er ikke udtømte med Stormagterne. Verden staar ikke stille, den kan hurtig stille os over for Situationer, som vi ikke drømmer om. For Øjeblikket finder vi ikke nogen med os jævnbyrdig i Europa, som vi kan tænke os at komme i Kamp med. Hvis der var en saadan, der truede os, var jeg ikke et Øjeblik i Tvivl om, at vi vilde have en Hær. Norge interesserede sig ikke stærkt for Militærvæsen saa længe Sverrig var en Ven, og der ikke kunde tænkes anden Fjende end Rusland. Men da Sverrig blev Fjende, da vilde Norge have en Hær. Over for den jævnbyrdige — eller den omtrentlig jævnbyrdige — kan en Hær noget, og der er ingen anden fornuftig Hær og Flaade for en Nation at faa end den, der er indrettet paa at tage det op med den jævnbyrdige, selv om den jævnbyrdige ikke er at finde i Øjeblikket. Ingen ved, hvorfra han kan komme; derfor er det uklogt at lægge et Lands Forsvar paa et eneste Punkt; ingen ved, hvor meget han vil tage, derfor er det urigtigt at lægge store Dele af Landet helt blot. Et Land paa 2½ Mill. Mennesker skal have et Forsvar, der passer til 2½ Mill. Mennesker, det vil sige det halve af et Forsvar til 5 Mill. Mennesker, 1/20 af et Forsvar til 50 Mill. Mennesker. Hvem vilde for en Menneskealder siden have drømt om Muligheden af, at Norge og Sverrig skulde ruste sig mod hinanden? Og dog er det det, der nu sker. Sæt at Sverrig en Dag gjorde Alvor af Krigen mod Norge. Sæt at Sverrig sejrede, og i en Sejrsrus besluttede at realisere den skandinaviske Tanke, saa-

ledes som Carl XV tænkte den, med de tre Kroner paa den svenske Konges Hoved! Sæt, det blev til en rask lille Indmarch i Danmark! En Stormagts Indmarch i vort Land vilde være for Danmark, hvad Hjertelammelsen er for Mennesket. For slige Skæbnens haarde Slag bøjer man Hovedet, og kender kun én Følelse, Sorgen. Skammen har ingen Plads her. Men en svensk Indmarch vilde først og fremmest være en Haan, og Skamrødmen vilde bedække vore Kinder, hvis vi ikke tog Kampen op imod en saadan Brutalitet, og hvis vi ikke havde noget at tage den op med. — Eller sæt at Norge sejrede i Kampen. Sæt, det løsrev sig fra Sverrig, valgte sig en Konge, der, som saa mange Konger før ham, vilde vinde sit Lands Hengivenhed ved at forøge dets Omraade. Sæt han lod den norske Flaade gaa til Island for at bemægtige sig dette gamle, norske Land! Da vilde vi nødig undvære en dansk Flaade af passende Størrelse. — Men det er umuligt! Ja lige saa umuligt som selve Krigen mellem Sverrig og Norge. Heller ikke mere. Og der er sket de Ting i nyere politisk Historie. som, faa Aar før de blev til Virkelighed, var mere umulige end dette.

Ingen dansk Politiker tror paa, at vi slipper for Hær eller Flaade, saa længe alle andre Stater i Verden har Hær og Flaade. Men det gælder at finde en Maalestok for det, vi skal have. Saa længe vi stiller vort Land paa den ene Side over for én eller flere Stormagter paa den anden Side, saa længe er Forholdet mellem Maal og Midler for vort Forsvarsvæsen saa fortvivlet, at ethvert Forslag bliver meningsløst, ja paa Grænsen af det latterlige. Vi kan først faa Mening i det, naar vi har gjort os det klart, at over for Stormagterne har vi slet ingen andre Vaaben end Klogskaben og Varsomheden. Til dem, der synes at det er en ringe Sikkerhed, er der kun at sige, at bedre gives den ikke for en lille Stat. — Vort Militærvæsen har vi kun Brug for og Nytte af, hvis Forholdene engang formede sig saaledes, at der stilledes det Opgaver, som det kunde magte. Ingen kan sige, hvilke disse Opgaver kan blive; men ingen kan benægte, at de mulig kan vise sig, og i saa Fald vil de rimeligvis komme fra en Kant, hvor vi mindst drømmer om det. Da vort Militærvæsen i alle Fald kun i et meget begrænset Antal Tilfælde kan yde os Sikkerhed og værne os mod Ydmygelse, bør det heller aldrig spille nogen Førsterolle i vort Samfund. Det er et subsidiært Hjælpemiddel i visse Tilfælde af bestemt begrænset Art; mindst af alt er det et Universalmiddel.

Derfor bør ikke Klogskaben og Varsomheden, ikke Retsbevidstheden i vort Folk, ikke Sammenholdet i Nationen, ikke den kraftige Vækst fra Bunden af i Befolkningen — intet af alt dette bør tilsidesættes for at fremme Militærvæsenet. Thi alt dette yder den største Sikkerhed, vi kan faa for vor Bestaaen som Nation. Der er spillet højt Spil med alt dette i Provisorietiden — forbavsende, at det er gaaet saa godt; en Guds Lykke, at der ikke er spillet mere væk. „Vort Forsvar", der støttede den provisoriske Befæstning om København, har nu Øjet fuldt aabent for den umaadelige Risiko, vi har løbet — og undgaaet. Det vilde være heldigt, om ret mange Officerer havde faaet samme Syn. Saa kunde vi bedre tale med dem den Dag, vi skulde have en Plan, en ledende Tanke med de Penge, vi giver ud aarlig til vort Militærvæsen.

Vilh. Lassen

NIKODEMUS' SKRIFTEMAAL

Forleden Aften, da vi traf sammen, mærkede vi det, kære Henrik! sikkert begge to igen saa tydelig, hvor vi i de senere Aar er gledne fra hinanden. Vi, som i vor Studentertid saa let kunde stemme Tonen sammen, naar vi drøftede Estrup og Hørup, Kristendom og Spencer, vi ser nu — lader det til — saa mange Ting, smaa og store, med forskellige Øjne, vejer dem med forskellig Vægt. Ikke nok med, at vi i vort private Liv er kommen fra hinanden ved hver at stifte Familie, — ogsaa naar vi taler om offentlige, almene Æmner, holder jeg mangen Gang imod, hvor du holder med, og du finder mig lunken, hvor du selv flammer og fra gammel Tid maatte tro, at ogsaa jeg stod i Lue. Sidst vi mødtes, kom du netop med en Bemærkning herom, og i den var der baade Forundring og nogen Bitterhed; du syntes sagtens, det var mig, som havde forandret mine Synsmaader, og ikke dig.

Det er da det, som jeg i Dag vil tage Mod til mig og sige dig, at der virkelig i de sidste fem Aar er foregaaet en Forandring i mig. Og jeg kan ikke lade dig faa et Indblik i, hvori denne egentlig bestaar, paa en rigtigere Maade end ved at betro dig nogle Optegnelser, jeg i det sidste Halvaars Tid har gjort. De var ikke bestemt til at læses af nogen, og jeg véd ikke om du vil kunne forstaa dem, men somme Tider tænker jeg, at maaske dog ogsaa du, uden ret at ville være ved det, bærer Spirer i dig til det religiøse Liv paa rent menneskelig Grund, som er bleven mig en medicina mentis, — og til hvis Fremtidskirke der kan hænde allerede nu i Stilhed føres Sten rundt om os og i os.

Sommeren 1899

Jeg føler det i Sommer herude paa Landet saa tydelig, hvordan den samme Julistemning, der ligger over Mark og Dyr udenom mig, ogsaa er den, mit Liv nu er kommen ind i. Rundtom staar Markerne stille og modner sig gule og tunge i de tørre Solskinsdage, og Køerne ligger og lader Yverne fyldes og spændes. og baade Naturen og Bonden bereder sig til Høstens Opgør; og saaledes føler jeg ogsaa mit Liv staa i sin modnende Midsommer. Mit Legem er midt i Trediveaarenes sejrrige Tegn — ingen Blegsot, ingen Migræne længer som i Tyverne, og endnu intet af Fyrreaarenes Gigt og Mavekatarh! Og min Aand bølger ikke længer som i Ynglingeaarene viljeløst for dunkle Drifters Pust eller sløres af vage Drømmerier, men tænker, føler og virker saa rolig, klart og kraftigt som aldrig før. Og som Aaret derude over Markerne har antaget sit bestemte Fysiognomi, saadan ligger Livet i rene og faste Linier omkring mig, til begge Sider. Saa mange fagre Foraarsforjættelser og vide Fremtidsplaner er blaanet bort for mig, og de før saa uendelige Horisonter forude har Aar for Aar trukket sig sammen og tegner mer og mer min Fremtidsbane ind i bestemte Linier; jeg kan allerede tydelig se dem i det fjerne løbe sammen i et Punkt, udover hvilket jeg ikke skal naa. Men saa ligger ogsaa til Gengæld saa meget af det, jeg i mine unge Dage gik og drømte om og stræbte imod, allerede nu i rig Opfyldelse omkring mig, baade her i mit Hjem og ude i min Virksomhed, og hvad der dengang knoppedes i mig, folder sig nu roligt ud i Blomst og Frugt. Netop saaledes som derude de gyldne, korntunge Agre og de lave, svedne Kløvermarker er den Virkelighed, — halvt en Opfyldelse, halvt en Skuffelse —, som Aaret nu skænker Bonden i Stedet for Foraarets uendelige Muligheder.

Ja, jeg føler mig som midt paa min Vandrings Bue, hvor Livet overses saa klart. Foran ser jeg endnu mine gamle Forældre gaa, trætte og mætte af Aar og Skridt for Skridt flyde mere sammen med Horisonten og bøje sig længere mod Graven, saa stille og uafvendelig som Skyggerne længes hen mod Solens Nedgang. Inde i Stuen ved Siden af mig sidder som en ferm og hyggelig Husfrue hun, hvem mine Ungdomsdrømme galdt; vi har allerede vænnet os til at staa gode og onde Aar igennem sammen og ser frem mod mange flere. Og ind og ud gennem Værelserne løber mit lille Barn og ler og græder og pludrer, „fuld af Jordens nye Vin". Det er, som hele Tilværelsens Ring knytter sig sammen

om mig; jeg husker mig selv staa og rode i min Faders Reol som min Dreng nu i min, og den samme Have, jeg selv er vokset op i, i den gaar ogsaa min Dreng og graver . . . .

Og jeg griber mig (skønt det falder mig saa fremmed) i en Trang nu og da til at folde Hænderne sammen og holde Sabbat.

Det er dette, som foregaar paa det sidste i mig, — overordentlig mærkværdigt og underligt for mig. Ligesom om noget fødes i mig. Sagtens er der saa mange, mange andre, der har gennemlevet det samme, men for mig er dette, jeg er ved at opleve, saa højst sælsomt og mere betydningsfuldt end noget andet. Jeg føler det, som jeg aldrig før rigtig har fundet Tid til at besinde mig paa Livet og blive rigtig helt vaagen paa det. Som om alle mine Interesser og Øremaal havde overdøvet for mig det, der var det egentlige og laa bagved. Og det er for engang at kunne føle Livet selv og blive mig det bevidst, at jeg ligesom synes, jeg nu af og til maa lægge Arbejdet ud af Hænderne og holde Helligdag.

———

Jeg véd saa udmærket godt, hvordan det er kommet altsammen saaledes med mig. Var jeg Romanforfatter, skulde jeg kunne skildre Led for Led, hvordan min nuværende Krise er kommen nødvendig som Reaktion mod hele min sjælelige Udvikling.

Saa tidt jeg kommer hjem til Provinsbyen i de høje store Stuer med de tunge gammeldags Møbler, hele det gamle Byfogedhjem, hvori min Barndom voksede op, føler jeg en Betryggelse som af en solid Kapital, jeg har i Ryggen, — fra den rene, sunde, tempererede Luft, jeg har indaandet dér, og den Gænge af solide Livsvaner, jeg er bleven holdt i fra Barn . . . Men med det samme kan jeg somme Tider være nær ved at briste i Graad, saa bitterlig fattige synes mit Hjem og min Ungdom mig alligevel i mangt og meget at have været.

Naar jeg tænker paa min Skoletid. husker jeg ogsaa, hvor langt jeg var forud for de fleste i Skolen — jeg var jo hjemme, fra vant til at følge de voksnes Samtaler og læste „Gengangere“ og „Naturalismen i England“ paa en Tid, da de andre i Klassen var ved P. P. og „Svenskerne paa Kronborg“ —, jeg respekteredes ogsaa af alle for min dygtige og pligtopfyldende Arbejdskraft. Men Kammeraterne holdt sig ligesom paa Afstand af min skarpe Tunge og min koldt „vigtige“ Overlegenhed. Og saa gik jeg dog selv allerede dengang og følte mig dem saa underlegen — ligesom skamfuldt behæftet med en hemmelig Vanmagt, — naar jeg

hørte dem snakke om deres Skøjteløben og Balforelskelser. Allerede dengang vansmægtede noget i mig, midt i det gode, forstandige, dygtige Forældrehjem. -- Der var en Præstegaard paa Landet, som vi Børn af og til kom i, og fra hvilken jeg hver Gang vendte hjem i en sært forvirret, sødt smertefuld Stemning, som jeg var Uger om at vinde mig tilbage igen fra. Hjemme hos os lød der aldrig en Tone, men derude var alle Stuerne, hele Livet som spundne ind i et Slør af bløde, dæmpede Klavertoner. Altid var der Sang og Dans, unge Piger og en Luft af Erotik derude. Jeg var kejtet og umulig til baade Sang og Dans og Fjas, og led, som kun en 15aarig Skoledreng kan lide. Men jeg var syg om Hjertet Uger efter, elverskudt af Tusmørkemusikken og de blege, lyshaarede unge Piger.

Men saa kom Studenteraarene; jeg klemte paa Juraen, var ivrigt Medlem af „Studentersamfundet“, ivrig „Politik“læser, helt oppe i „Sager“. At jeg forelskede og forlovede mig kort efter Eksamen, skød sig foreløbig blot ind i mit Liv som en løsreven Episode; det føltes af mig næsten, som noget af et Væddemaal med mig selv, som et indre, skjult Instinkt, der for en Gangs Skyld brød igennem mit bevidste Selv og kommanderede tørt uden at give Grunde. Indtil videre gjorde Forlovelsen lidet Afbræk hverken i mit brogede Interesseliv eller i min ærgerrige Fremadstræben. Og jeg vandt mig da ogsaa hurtig en Position baade i den juridiske Stat og i den offentlige politiske Debat.

Nu først — nu da jeg er bleven Samfundsstøtte og Ægtemand og Fader, nu kommer det ret over mig. Efter alt det bevægede Hjerneliv i Ord og Ideer, al den anspændte Fart for stramme Tøjler kommer der nu Stunder, da jeg falder sammen i en grundende Dvælen — som om et Indre-jeg, der aldrig har faaet Lov før at komme frem for Tanketummelen og Forjagetheden, nu stille skyder frem i mig, da de andre er bleven trætte. Og har der før været noget, der ligesom vansmægtede og skreg i mig, saa er Jordbunden nu endelig bleven saa sprukken af Tørke i mig, at virkelig Dybets Kilder engang selv borer sig Vej til Luft.

Først og fremmest er det vel Hjemmet og Børnene, som tøer op i En. Det hørte jo ogsaa engang til mit Program, at alle de smaa Reder skulde sløjfes, hvori Menneskene klinede sig sammen og lukkede sig inde med Mage og Yngel, og at al Vanelunheden og Smaaligheden skulde udluftes og aabnes til fælles-

menneskeligt Almenliv. Hvor jeg spottede over Frasen om „ikke at slukke Lysene i de smaa Hjem“. Jeg er bange for, at Temperaturen vilde synke adskillige Grader og Vejrliget forraaes ude i Verden, hvis alle Smaacellerne ophørte at frembringe Varme og straale den ud gennem Væggene ogsaa til Livet udenfor. Det er dog her i den „Verden i en Nøddeskal“, inden for hvilken vi lever og dør, det er dog her alene, at det ene Menneske lærer at læse i den andens Blik, at tyde en Stemmeklang og Betoning, at forme og at formes, hævde sig og ofre sig, her alene, at de Skaller, den tykke Hud kan fældes, som skiller Sjæl fra Sjæl. Hvem lærer i den mest udstrakte Bekendtskabskres Mennesker at kende og hvem smelter selv i den mest begejstrede Virken for Ideer og Sager virkelig sammen med Mennesker? De „springer det mennelige over“ — som Søskendeparret i „Over Evne“ — alle de, der lever uden for Familielivet. Ingen har mer end jeg levet i Politik og i Bøger med hele min Sjæl og troet, at Livets højeste Fylde laa deri; men naar jeg nu sidder og klapper min lille Drengs lyse Hoved, falder Pennen mig mangen Gang af Haand, og alle de Ideer, der boblede i min Hjerne, gaar ligesom af Kog. Og i den bløde Tysthed i Sjælen er det da, som fornemmede vi det inderste Hjerteslag i alting.

Ogsaa et andet stort er kommet ind i mit Liv og har forvandlet alt for mig. At tænke sig, at indtil min Søster iforfjor døde, havde jeg aldrig lært Døden at kende. Jeg vidste jo, at den fandtes, og i Aarenes Løb pillede den ogsaa adskillige bort i Udkanterne af min Slægt og Bekendtskabskreds. Men saa særlig lykkelig — var det mon ogsaa en Lykke? — har min Opvækst været, at jeg indtil op i Trediveaarene aldrig havde mistet nogen af mine nærmeste, aldrig havde set et Menneske dø eller staaet ved et Lig. Før Døden nu forleden Aar ubarmhjertig, uden Varsel, rev min gifte Søster bort midt i det lykkeligste Familielivs Skød. Dengang kom Døden med ét, stor og frygtelig, inden for min Horisont, ja! ind over min Dørtærskel — og siden da kommer den aldrig, aldrig væk derfra. Men med den er der kommen baade en vis rolig Alvor og en egen Grøde ind i mit Sind.

Jeg har faaet Noderne frem og har endelig en Gang faaet Fornøjelse af den Smule Musik, min gamle Spillelærerinde tærpede i mig i mine Drengeaar.

Nogen videre dybsindig Musik er det ikke, og de, som bor nedenunder, lider vist ikke saa lidt ved mine Kunstøvelser, men

Musikken virker paa mig som et Bad, der vasker ud om Aftenen al den Gnidreskrift, som Dagen har kradset eller gnavet ind i Sjælens Overflade, og blødner og opløser alskens Forhærdelser og Knuder, som Dagen kan have afsat paa dens Hud. Sjælen gaar ligesom hel og ren og blød paa ny ud af Badet; de Rynker, der var ved at fure sig, er glattet ud, det, der var ved at størkne til Dødkød, er bleven levende igen.

Man kan jo saa daarlig ude i Livet lade være med at ridses og rynkes lidt af Nag og Bekymringer eller under det ru Vejrlig derude at trække en Skal af Ufølsomhed eller Trods om sit Indre. Men naar den lædskende Dugregn af Klaverets Melodier blot et Kvarters Tid har rislet gennem Øret ned over Sindets Bund, saa er Nagets Torn ude og Trodsens haarde Hud blødnet. — Jeg er ogsaa begyndt at kunne mærke paa Folk, om de kan lide Musik eller ikke. Det er som de første havde et: Bagved i al deres Liv, gik rundt med en sød Hemmelighed, sammen med deres Medindviede. Især hører jeg nu efter paa Folks Stemmer og holder af dem eller ikke efter deres Stemmer. Der er de tynde, skarpe, der skratter, og de flade, pap-agtige, der har ligesom Kridt paa Tungen; — jeg synes, det er dem, som overalt spiller mest op i Døgnets Musik. Men det er de dybe, slørede eller dæmpet metalliske, som jeg føler mig tiltrukken af.

Saa griber jeg mig ogsaa i at læse Salmer i den sidste Tid: Grundtvigs og Ingemanns og Wallins, Kingos og Brorsons. Alt det med Kristus og Opstandelse og Syndefald og Genløsning slaar jeg det døve Øre til for, — hvad der unægtelig giver adskillige stumme Tangenter og Huller i Melodien. Men naar jeg sidder og nynner paa de gamle Sange om Sorg og Glæde, der vandre tilhobe, om at sige Verden ret Farvel eller om Dagen, der gaar med raske Fjed, saa bliver alt andet, jeg ellers interesserer mig for, saa ubetydeligt og sekundært, og det er mig, som om jeg med de simple gamle Ord og Toner tages ind med i Menneskehedens dybeste og sandeste Livsbevidsthed. Om disse kristne Troende saa tusind Gange ikke vil vide af mig — lige saa lidt som jeg paa min Side kan bruge deres metafysiske Dogmer, — saa føler jeg mig dog mangen Gang mere i Slægt med dem og deres Livssyn end med saa mange af dem, der kalder sig Fritænkere — vel sagtens fordi de overhovedet kan sige sig fri for nogen Sinde at tænke over Liv og Død.

Baade Spillet og Salmelæsningen er mig Former for det, jeg før kaldte i ærværdig Stil at folde Hænderne og holde Sabbat.

September

Om man blot kunde tvinge sig selv til at „holde Hviledagen hellig" og lære hverandre den evige Betydning heraf i hele Livets Økonomi! Nu først er det gaaet op for mig: I Ugens 6 Dage skal Maskinerne gaa og Hænderne virke, Hverdagslarmen skal og maa fylde Ugen, den er jo Livets egen Væv . . . men den 7de Dag skal Hjulene holde op at surre og Butiksdøren at gaa, alle der arbejder, skal lægge deres Værktøj hen og Kampen skal have Pusterum og Støjen tie . . . tie for alt det, den til daglig overdøver. Og Folk skal lære sig den Dag at lægge Hænderne i Skødet og „vorde stille", som Sibbern sagde.

Og ingen maa sige, han ikke har Raad eller Tid dertil. Sandt er det, at der kræves Raad dertil, at det er en Luksus, som stjæler baade Tid og Penge fra Grottekværnens ustanselige Arbejde. Men der maa skaffes Raad. Saa maa i Himlens Navn — eller for Livets egen Skyld — Kværnen faa noget mindre Mel malet. Enhver maa kunne og kan og skal frigøre sig — den samvittighedsfulde Familieforsørger saa vel som den driftige Forretningsmand og den samfundsforbedrende Politiker. Det er jo herom, det hedder „Se til Fuglene i Luften . . . se til Liljerne paa Marken". Ja, man kan lære det af Spurvene paa Stenbroen og Vagabonden paa Grøftekanten. Verdensbekymringerne — hvortil alt i Livet hører, ogsaa Familiekærlighed og Borgersind og uinteresseret Forskning — de skal fylde Ens Hjerte og Ens Tid, men saa helt maa deres Bølger ikke overskylle os eller deres Tjørnekrat gro sammen om os, at vi ikke i al Fald én Dag af Ugens syv kan løfte Hovedet op derover og trække Vejret frit ovenover.

Men Ulykken er jo, at de fleste af os har Uroen i os og ikke kan undvære Larmen om os; der blev intet tilbage i os uden Kedsomhed, hvis vi ikke fik Lov til at læse og snakke, tænke og virke ustanseligt. Man aner ikke, at man snakker og virker Livets største Værdier ud af Tilværelsen! Hvorfor lyder vel det meste af vort Nutidslivs Musik saa flad og klangløs som tom Støj — og hvorfor forbliver det saa goldt og uden Næring for Sjælen, alt det Kæmpearbejde i Industri og Videnskab og Politik, som vore Blade lovpriser og vore Verdensudstillinger brouter med? — uden fordi saa lidet længer gror op i Tavshedens og Stilhedens Jordbund, med Ubevidsthedens langsomme Vækst, uden at nære af usynlige Kilder rundt om fra, Kløgt eller Vilje kan lægge en Tomme til. Underlig impotent er og bliver vor Tid i Poesi og Kunst, i Filosofi og Religion.

Stojande Verld, du mig plågar.
Hvar finnes stillhet, dit vill jag vandra.
På allt, hvad hjertat frågar,
ej får du svar af dig sjelf, ej af andra.

Skogen talar, böljan talar,
bäcken talar allrabäst,
tala djur och berg och dalar,
Menskan talar allramest.
Tig du stilla uti ringen,
hör ej mycket på,
ty det bästa säger dig ingen,
vis är blott den, som kan tystna'n förstå.

Medens jeg skriver dette, er Septemberaftenen ved at falde paa, klar og stille; og som jeg sidder og spørger mig selv, hvorfor jeg aldrig før tog mig Stunder til at lægge Hænderne ind i hinanden og „vorde stille“, saa føler jeg mig for første Gang som tagen ind i Fællesskabet af den store hænderfoldende Menneskehed uden om mig og tilbage gennem Tiderne, — hvor lidet jeg end tager Del i deres Religionsforestillinger. Saharas Patriark, der, under Ørkenvandringen med sin Husstand og sine Kameler, stiger ned med alle sine om sig og hilser Solens Nedgang med sit „Gud er Gud“ . . . Bretagnes Høstfolk, der ved Angelus' Bedeslagene fra Landsbykirken lægger Greb og Rive og med Huen for Brystet beder deres Aftenbøn . . . over hele Jorden og gennem alle Tider holder Aftenen samme tyste Tale til Menneskene, og det er samme stille Lytten og samme aandelige Bundfældning, der fylder deres Sind som mit, — hvad Ord de saa bruger og i hvilke Forestillinger de end udformer det, de føler. Og jeg siger mig selv, at den Dag Kampen om Brødet og Magten har faaet banlyst al Sabbatsfred fra Jorden, den Dag har Livet mistet sin Sjæl.

Dette med Sabbaten og de foldede Hænder er naturligvis nærmest poetiske Udtryk for mig og betyder især ikke ørkesløs Hvile. De foldede Hænder er det gamle naturlige Udtryk for en indre Samlethed, hvorunder man slutter sig inde for Yderverdenen og holder sammen paa sit Indre, lige som Fingrene nittes ind mellem hverandre. Det er en energisk Isolationsakt, det drejer sig om, ved hvilken man løser sig helt ud fra Øjeblikket og den praktiske Indgriben i Livet, og samtidig en alsidig Overvaagenhed, hvorunder alle Sider af det indre Liv ligger belyste og alle Sjælens Kræfter kommer til at udligne sig og aflejre sig efter deres varige Styrkeforhold. En Betragtningens Time,

hvorunder Livets Billede spejler sig saa rent og helt for En som aldrig ellers, med det store og det smaa, Lys og Skygge ligelig fordelte. En Besindelsens Time, hvorunder der ligesom holdes almindelig Generalforsamling i En, og det, som ellers holdes skjult, møder op med lige Stemmeret som det, der til daglig fører det store Ord, og de Dage, der er gaaet, og de, som skal komme, træder lige saa klart i Lyset som Dagen i Dag. Personlighedens, Allivets Time „sub specie æternitatis“, — saa godt da, et Menneske evner at naa op dertil.

Alt, hvad der optog Dagen af enkelte Interesser og Bestræbelser, flyder i saadanne Eftertankens Timer sammen for En med Tilbageslaget af alle tidligere Dages Bekymringer og Interesser og Foruddønet af dem, der skal komme. Var Dagen et fladt, tankeløst Solskin, saa bliver dette nu uddybet ved Folien af de Skygger, der lejrer sig om det. Og var Dagen et dødt Graavejr, et trist Mulm, saa løses det nu op i Halvskygger ved Erindringens og Haabets Lysskær fra andre Tider. Intet enkelt faar Lov til at beherske Sjælen, den vugger frit i sin egen Uendelighed. Herregud! hvor blev det smaat — det, som bevægede og plagede mig i Dagens Løb? Det, jeg maser med og har over Armene for Tiden, de Genvordigheder og Nag, som piner mig, de Forfængelighedsspørgsmaal, der optager mig . . . hvad er der bleven af det, som jeg i Fjor ved samme Tid var i Fyr og Flamme for, og som dengang nagede mig? Og længere tilbage, saa langt jeg husker ... Nu er der intet Liv længer i hverken det ene eller det andet. Ærgrelserne, Smaatriumferne . . . Jeg han vende dem i Erindringen som visne Blade. Og ud af det visne Løv af døde Interesser og Bekymringer lyder der et tyst og beroligende „Warte nur, balde — ruhest du auch“ ud til alt, jeg nu har at trækkes med. Jeg kan ogsaa med humoristisk Selvironi se ud i Fremtiden og se mig, bestandig den samme, altid ivrig og optaget paa nye Hold, ængstet med nye Bekymringer, rodende mig ind i andre Galskaber, sangvinsk og hypokonder da som nu. Det bølger allerede frem i mig — det, der skal komme. Men under alt det, der bølger frem fra Fortid og Fremtid, bliver jeg flot igen, om jeg var kommen paa Grund i Dagens Løb. Hverken glad eller bedrøvet er jeg, ser ikke frem, ikke tilbage, tænker hverken paa dette eller hint. Fortiden lyder blot for mig som en dæmpet Orkestermusik, i hvis Brus alle de enkelte Instrumenter forsvinder med deres Særtoner. Fremtiden

kun som det dumpe og skingre Kaos af Lyd, naar alle Strængene stemmes for den Musik, der skal vaagne, naar Dirigentens Taktstok hæves.

Oktober

Jeg har ogsaa et andet Hav, hvori jeg kan faa Dagens Interesser og Bekymringer til at flyde bort. Nu, da de mørke Aftener er faldne paa, trækker jeg gerne Forhængene til Side og ser fra min 3die Sal gennem Ruden ud over de aabne Gartnerhaver og ud imod alle Ildøjnene, som — højt og lavt fra — lyser mig i Møde fra den store Stad. Øjet bliver hængende ved alle disse Lysprikker, der som ved en mystisk Magnetisme alle sammen drager og fængsler den flakkende Eftertanke. Jeg kan intet høre af alle de Bud, som her fra Tusinder af Hjem sendes ud i Nattemørket, men jeg tyder Lysene paa maa og faa: Dér en varm, rødskærmet Dagligstuelampe bag Gardiner og her en Lysestump paa et umalet Køkkenbord ved et nøgent Vindu. Hist en Students eller en Sypiges beskedne Porcellænskuppel bag Rullegardinet, og derovre Festsalens Lysekrone. Men Lysene flyder alligevel sammen i én Anonymitet, og jeg overvældes af det tunge, bedøvende Aandepust af ukendt Masseliv uden om og neden for mig. Hvordan skulde jeg kunne tage min Sorg frem nu igen, som før pinte mig? den er jo næsten ikke til at faa fat paa nu — saa indskrumpet er den, har mistet sin Brod, gemmer sig ligesom undselig for alle de andre, der anes herude ... Andre Gange kan jeg ogsaa gaa hen til Vinduet med en Stemning af sorgløs Munterhed og faa den dæmpet, — thi ogsaa den lette, muntre Latter taber pludselig sit Mæle, naar den konfronteres med alle de Tusinder stumme Øjne derude. Det er som en vældig, mistænksomt vaagende Argus, der genner dig tilbage i din Ringheds Musehul, som kun én af de hundrede tusinder, hver Gang du i din Glæde eller din Sorg vokser dig stor for dig selv eller alene føler dig selv i Tilværelsen.

Vil undertiden Magnetismen ude fra Ildøjnene ikke rigtig virke, saa véd jeg at hjælpe paa Fantasiens svigtende Bærekraft og bygge en Forbindelsesledning op ud til de ubekendte Mængder. Jeg tvinger mig til ret at tænke paa f. Eks. min Ven Y's forviklede Husforhold med den vanskelige Hustru og det syge Barn, og paa det Lyspunkt, som nu er kommen ind i Hjemmet ved hans uventede Avancement. Eller jeg tænker mig ind i, hvad jeg hørte i Dag om Rengøringskonen fra Trapperne og hendes skiftende „Logerende“ .... eller paa den halvgamle ensomme Frøken, der nu og

da spiser hos os. Og saaledes gaar Tanken videre ud ad Vejene til alle Sider . . lægger til og multiplicerer og gætter sig længer frem, til Tanken segner og Hjertet bliver tungt af Overmæthed — og Husrækkernes Øjengeledder begynder alle sammen at tale til mig.

Endnu længer kan jeg flygte fra mig selv, naar jeg i Efternatten løfter Øjnene opad og bliver ene med det uendelige Stjerneocean. Der stryger et iskoldt Pust ned over mig deroppe fra det mørkeblaa; det, som nys varmede og bevægede mit Blod, staar nu stille og fryser i Aarerne. Ens lille lette Munterheds Sommerfugl flagrer sorgløs herud i Rummet og vil paa spæde, tynde Vinger naa op til Stjernerne, men dens lyse Flordragt gennemisnes straks, dens Vingekraft lammes efter et Øjeblik, og den falder død ned ved Ens Fod. Alle de beboede Verdener, der ruller og suser, Aartusinder efter hverandre, ud gennem Rummets Øde, hver bærende med sig sine Millioners Tilværelsessum og rugende stumt over den mellem de Tusinder andre Kloder, som evig afsondrede aldrig kan meddele sig for hverandre. Hver lille Lyskærne med sit Straalebundt vokser, naar Tanken paa sin Himmelflugt nærmer sig, . . . bliver et larmende, levende Verdenslegeme, bliver en Tilværelse med alle Slags ukendte Livsformer, myldrende, kæmpende, lidende, ligesom hernede. Og naar Tanken igen flyver bort til en anden Himmelegn, trækker alt dette sig atter sammen i en lille, glimtende Stjerne blandt Myriader andre . . . At de dog kan skraale deres drukne og sjofle Viser dernede, hvor de tumler op af Kælderhalsen, — at ikke Ordene sidder fast i deres Struber, naar de kommer ud under den tavse, straalende Aabenbaring — — At de læspende Frøkner i deres lange Aftenkaaber, som dernede tripper hjem fra Teatret, kan pjatte deres Skuespillersladder videre, — uanfægtede, uberørte af, at de har Evigheden aaben over deres Hoveder! Saa er det da bedre til at forstaa, at alle de smaa Mennesker ruller ned og trækker for, naar Stjernenatten gaar frem udenfor, — tænder Lampen saa hyggelig i deres smaa Stuer og gemmer sig bort mellem deres Pygméinteresser uden at turde eller ville se herud. — Og dog, ogsaa fra alle deres Lilleputsorger og Bekymringer kunde de jo komme fri, naar de blot bar dem ud her under Verdensrummet. Hvor skulde vel Bjergprækenens: „Glem da nu her for din Nødtørft et Øjeblik Sorgen“ lyde mere ophøjet end herude?

Ja, jeg føler, at der er noget endnu tilbage i mig af Kaldæas Stjernedyrkere og Stjernetydere. Snever og kunstig og umulig

bliver hele Korsfæstelsesreligionen herude under den kolde, funklende Uendelighed. Dens tavse, matematiske Cirkellege gaar gennem Rum og Tid uden at ane de afsindige Smaafantasier, hvori vor Hjerne vil spænde Universet ind. Men at tro, at Himmellegemerne, som vi faar Varme og Lys og Liv fra, og som øver deres Indvirkning paa Vand og Luft og Jord hernede, ogsaa ad mystiske Veje kan bestemme og lede vore Skæbner, — det synes mig endda den mindst taabelige af Menneskenes kosmiske Fantasier.

Ogsaa ad en anden Vej kan jeg for en Stund drukne mit Selv ude i den store, fælles Leven. Det er ved ret for Alvor at bruge den moderne Erkendelse af alts Sammenhæng. Jeg tager da i min Aftenensomhed fat ved det ondt, en Mand forleden tilføjede mig, og som har pint og forbitret mig hele Ugen og endnu bølger og svider paa Bunden af mig. Jeg arbejder rigtig med ham, kryber helt ind i hans Skind og bliver ved med at se Sagen og mig fra hans Øjnes Vinduer, indtil jeg føler paa mig, hvor han maatte hade mig, miskende mig, ville mig ondt og aldeles ikke kunde tænkes at have handlet anderledes. Saa kan min Vrede og Bitterhed heller ikke længer holde sig kogende, som da Blikket borede sig fast i den enkelte Krænkelse: naar jeg ser ud over den hele Sammenhæng, maa min Følelse afsvales til en vis filosofisk Sørgmodighed over alt det, som nødvendig stedse paa ny maa gøre Menneskene onde mod hverandre ... Eller jeg tager fat — hvor ofte maa jeg ikke gøre det om og om igen? — paa min gamle, store Sorg, som har givet mig saa mange graa Haar: dengang, jeg ikke gjorde det store Valg, men lod Lejligheden slippe af Hænde. Jeg undersøger til alle Sider, hvorfor det maatte gaa saaledes, følger Grundene tilbage i min Natur, min Fortid, leder frem fra mine Drengeaar, hvorledes jeg allerede dengang bar mig ad netop lige saadan, — følger ogsaa Grundene, som laa i ydre Forhold, andres Paavirkning, i lange Sammenhæng af Begivenheder, hvis Modstand ikke var til at bryde — saa længe til Ærgrelsen og Sorgen maa lægge sig og mister sin Kraft ved fra et enkelt Punkt at fordeles over en saa stor Sammenhæng. Angeren synker mat ned til Resignation over, at jeg nu én Gang er saadan, som jeg er, og Ærgrelsen beroliger sig til en Ironi over, hvormange uvedkommende Ubetydeligheder der spinder et Menneskes Skæbnetraad.

Og herfra gaar jeg videre og finder en Tilfredsstillelse i at knytte alle Livsforholdene, hvori jeg færdes, sammen i store, faste

Sammenhæng, og uafset om disse gaar imod eller med mine Ønsker, virker de beroligende paa mig. Alt er, som det maa være, intet kunde ikke have været, og intet kunde have været anderledes, end det er. Selv hvor jeg maa opgive at finde Sammenhængen og Nødvendigheden, er jeg overtydet om, at den er der. Ingen Overbevisning er fastere indgroet i det moderne Kulturmenneske end denne. Og den, for hvem den ikke er en død Tro, men som vænner sig til aldrig at løsne den enkelte Begivenhed, den enkelte Person ud af sin Jordbund og Forhistorie, han vil aldrig forgæves lægge Sammenhængtroen som Lægemiddel paa, hvad der møder ham. Jeg husker, hvor min Smerte skreg op, oprørt som over for et Forræderi, da min Søster blev dødssyg . . . Da jeg havde faaet gennempløjet alle de mange Lægebøger om hendes Sygdom og faaet mig det hele forklaret atter og atter af Lægen fra den første Sygdomsspire til dens Udbrud, saa naaede jeg til sidst at se Dødsfaldet som saa nødvendigt som Frugtens Fald, naar den er moden, og skikkede mig med dump Undergivenhed i det.

Og nu i Natten — ene over alle Byens ubekendte Lys og under de kolde, fjerne Stjerner — føler jeg usynlige Traade spinde mig sammen med al Byens Liv dernede — min Familie inde bag Sovekammerets Dør, min Vennekreds om i Byen, mine Forretningsforbindelser, videre og videre ud til alle Verdenshjørner. Der falder en Tryghed over mig, jeg tages ind i en stor Samhørighed; ingen Side af mit Væsen og mit Liv er der, som ikke omgærdes til højre og venstre, og min Skæbne er forbunden med alle de andres. Den øde, uhyggelige Ensomhed kan ikke naa mig mer. Hvad der skal ske med mig og med dem alle, staar i de evige Magters Haand, jeg er Led i Universets lovordnede Bevægelse. „Verden vil, at det skal ske; altsaa siger jeg til Verden: jeg vil det som du“, siger Mark Aurel. „Mine Hovedhaar er talte“, siger den kristne, og Tyrken lægger sine Arme over Kors: „Allah er Allah“.

Den store Sammenhæng maner alligevel ogsaa aktivt til at tage sig sammen og trykker paa mig som et tungt Ansvar. Jeg er jo selv en Maske i den mægtige Væv, mange af dens Traade gaar igennem mig, og hvad jeg lever indvendig og udadtil, er ikke alene Virkninger af Sammenhængen, men virker ogsaa selv videre som Aarsager i den. Nu bliver jeg ikke længer lille ved min Tanke, jeg vokser ved den, min Vilje svulmer i mig, en Del af Verdens Fremtid slumrer i mig, Ting for Evigheden skal fuld-

byrdes gennem mig. Virkningerne bliver ved at gaa videre uden at kunne stanses — af Ordet, naar det én Gang er sluppet uden for Tændernes Gærde, af Gerningen, naar jeg har taget Hænderne bort fra den. Hvor jeg staar og gaar og hvad jeg foretager mig, kan jeg ikke lade være med at øve Indflydelse til alle Sider; selv hvor jeg tror, jeg mest passer mig selv, giver jeg Eksempel, anstifter, gør Propaganda, overalt bliver jeg Islæt i andres Skæbne og i min egen. I altid videre Ringe ud til Siderne og ned gennem Tiden forplanter ustanselig Følgerne sig. Ængsteligt, ængsteligt og svært bliver det at leve, — at man i det hele tør løfte sin Finger til noget som helst! .... Men tillige ogsaa saa fortrøstningsfuldt, forjættelsesrigt — at intet er forgæves, intet spildt: den beskedneste Virken, den mindste Selvovervindelse . . . den Venlighed og Godhed, du viser en utaknemmelig; den Umage, du redelig gør dig for at bringe et Forhold i Lave, som atter og atter bryder op paa ny . . . det sætter Spor, det udsaar Frø alligevel . . .

Der er en Følelse, jeg havde saa lidet af som yngre og som nu udvikler sig mer og mer i mig af Bevidstheden om alts Sammenhæng. Det er Følelsen af Solidaritet. Først overfor mig selv, min Fortid og Fremtid. Som ung var ingen Person mig mere fremmed og uvedkommende end jeg selv som Skoledreng og som 50 aarig. Gladelig slog jeg mig til Ridder paa den første og kontraherede gladelig Forpligtelser for den sidste. Nu kan jeg ikke længer saa let skubbe fra mig eller fornægte mig selv, som jeg var i Fjor. Jeg føler, her er en Arv og Gæld, som ikke kan fragaas; kan jeg ikke nægte at være min Fortids Arving, maa jeg ogsaa overtage dens Gæld. Ja, der kan jo være det, som ligger saa langt tilbage og er bleven mig saa fremmed, at jeg med Sandhed kan sige: jeg har intet mere i mig af den, der handlede saaledes — og dog! man er nu vitterlig vokset op af dette forhenværende jeg, og en nøjeregnende Æresfølelse vil vel ofte alligevel føle sig forpligtet —; men i al Fald saa længe jeg endnu føler noget i mig af det samme Selv som dengang, er jeg solidarisk med min Fortid. At jeg én Gang, da det gjaldt, syg og svag indlod mig paa Halvheder, faar mig endnu, ved Tanken derpaa, til at blusse og blues; det vidner mig saa sikkert og sørgeligt om, hvor holdningsløs jeg har været, og jeg er ikke forsikret om, at jeg er bleven en væsentlig anden nu. Mindet er mig en stadig Advarsel om, hvad der bor i mig . . . Saaledes kan jeg heller ikke saa letsindig som før

lege fremmed over for mit fremtidige Jeg. Hvad jeg nu vil og lover mig selv og andre, det kan jeg ikke en Gang om nogle Aar skubbe fra mig, det forpligter mig, i al Fald saa længe jeg ikke virkelig er bleven en hel anden.

Men ogsaa med alle de andre udenom mig føler jeg mig mer og mer solidarisk. Hvor hører mit op, og hvor begynder de andres? Min økonomiske og sociale Stilling, min Dannelse, Begavelse, mine Anskuelser — fra hvor mange Vandaarer i Jordsmonnet trækker en Sø vel sin Næring? Til Gengæld har jeg Andelsret i Gud véd! hvormange Tanker og Følelser. Tænk om paa Dommedag enhver skulde vindicere sit aandelige Eje — som sit Kød og sine Ben — tilbage og afgive de andres? Men saa kan jeg heller ikke skelne mellem, hvad der kommer mig ved, og hvad der bliver de andres Sag. Jeg har direkte Interesse i, at det gaar dem godt, og direkte Ansvar for, hvad de gør. Alle har vi „charge d'âmes" og alle er vi meddelagtige. — Intet er saa stort i vor Tid, som det Fællesliv, der er i Færd med at vokse op i Menneskene og vokse dem sammen. Alle de store Opfindelser og hele Udviklingen af Livsforbindelserne — alt virker jo sammen til at bryde Skillerummene mellem de enkeltes Bevidsthed, til at genspejle ét og det samme i tusind Hjerner, faa Hjerterne til at banke i samme Takt og det samme Fælleslivs Pulsslag til at gennemstrømme alle. Naar jeg sidder her i Aftentimen og véd, at der i de allerfleste Hjem, hvis Lys jeg ser skinne, i Aften har været diskuteret om Dreyfussagens nyeste Fase, som Aviserne meddelte i Dag, er det, som jeg mærker, hvordan en ny, stor Tid er ved at fødes i Menneskeheden.

December

Naar jeg om Formiddagen sidder fordybet ved mit Arbejdsbord i mine Sager og Forordninger, kan jeg ofte blive saa distræt ved at se skraas over Vejen hen til et Vindu i en Villas 1ste Etage. Dér sidder en Mand, ikke stort ældre end jeg, bøjet paa samme Maade som jeg over sit Arbejdsbord, næsten hele Formiddagen igennem. Det er ikke Retsakter, som mine, han beskæftiger sig med, han tegner nok for en Ingeniør eller Arkitekt. Men jeg føler ham alligevel som mit Alter-Ego, og jeg synes, at hans Liv og mit er ikke stort andet end én Melodi, blot udsat for to forskellige Instrumenter. Jeg aner ellers intet om hans Livsforhold, men naar han rejser sig træt af at sidde og gaar et Par Slag op og ned ad Gulvet, eller naar han en Dag — som nu idag — sidder og retter

og visker ud og ud, men en anden Dag det hele gaar som en Dans for ham under Fløjten og Trallen, saa forstaar jeg ham som den ene Arbejder den anden. Og naar hans blege Ansigt med de matte, lyse Øjne og de mange Furer kommer hen til Vinduet, ser jeg ind i et Liv af samme, fredelige Stueensomhed, af samme ordentlige Pligtopfyldelse, samme smaa Næringssorger og samme smaa Arbejdets Ærgrelser og Tilfredsstillelser, som sagtens ogsaa mit Ansigt fortæller ham om.

I Dag fik jeg den Stemning, som Synet af min Nabo sætter mig i, paa en særlig Maade ligesom fordoblet, da min lille Dreng kom ind til mig, jublende fra sit Livs første Skolegang, uhyre optaget af Kammeraterne og den sorte Tavle og klar paa, at han vilde være Lærer, naar han blev stor. Enten det nu var Erindring eller Illusion, stod det for mig som i en Vision, hvorledes jeg selv som 5 aars Dreng var kommen hjem fra min første Skolegang med de samme straalende Øjne og de samme Forsikringer paa Læben over for min Fader. Jeg saa' Scenen igen og den stod ved Siden af den, jeg nu oplevede, som to lidet forskellige Behandlinger af samme Motiv og af samme Kunstner. — Genganger-liv og Dobbelttilværelse her som skraas overfor.

Og disse to Dagens Indtryk vider sig ud for mig og kalder mange lignende til Hjælp, og hele Menneskelivets Mangfoldighed bliver saa simpel for Eftertanken. Hvor er det dog ens for alle! Nu i Nattetimen lukker Byens Ildøjne sig derude, ét for ét, bag de hvide Snemarker — som Stjerneskud gaar hvert Øjeblik ét ud for mit Syn, — og Husrækkerne og Etagerne igennem lægger Folk sig til Ro nu. I hvilke Kaar de lever, og hvad deres Dag har været optaget af, har den dog efterladt samme Træthed hos dem alle, og Legem og Aand søger til samme Søvnens Vederkvægelse. I samme Døgnets Cirkel, i samme Aarstidernes Kredsgang, i samme Aarenes og Tiaarenes Bue fra Barndom til Alderdom gaar alles Liv hen; det er de samme Sygdomme, vi har at trækkes med, de samme elementære Tilfredsstillelser, Sorger og Ærgrelser, der under forskellige Former nærer os og tærer paa os. Hvor overfladisk er det dog at blive hængende ved Mangfoldigheden af Livets Virvar og ved alle de smaa ydre Forskelligheder i Livsforhold og Samfundsstilling, i Begavelse eller Dannelse, og at forskanse sig selv bag sine sociale og individuelle Attributer! I de afgørende Situationer af Liv og Død mærker vi det atter og atter, hvordan alle Skaller falder af og vi staar til Hobe i vor nøgne menneskelige Enshed som Jyder

for Vor Herre. Eller naar vi blot krænger den sociale Yderside af, som vi plejer at blive staaende ved over for vore Medmennesker, og kommer dem ind paa Livet, saa opdager vi, at de i Grunden er os saa lige og staar os saa nær. Der var et Menneske, som i alt var mig saa uvilkaarlig imod og som syntes min Natur saa polært modsat; forleden kom jeg i et Ærinde hjem til ham og saa' ham i hans Hverdagsstue med sine Bøger og sine Børn, og jeg syntes næsten, det var mig selv, jeg saa'; fra da af kan jeg ikke faa fat længer i min Uvilje for ham. Der var ogsaa en Slægtning af mig, med hvem jeg havde afbrudt Forbindelsen, fordi vi ikke kunde tale ti Ord med hinanden uden at blive himmelvidt uenige om Religion, Politik, Moral og meget andet. For nylig kom vi ved en Begravelse til at staa ved Siden af hinanden, medens Præstens Spade slog sit Sand ned i den aabne Grav, og jeg kunde ikke lade være med at se paa, hvordan det samme Tidsspand havde gjort hans Tinding lige saa graa og havde furet hans Ansigt med de samme Rynker som paa mig. „Siehe, wir hassen wir streiten, es trennet uns Neigung und Meinung, — aber es bleichet indess dir sich die Locke wie mir“ staar der hos Schiller.

Der falder en saadan Tryghed og Ydmyghed over En, ud fra denne Bevidsthed om Fællesskab for alle Mennesker i Liv og Død. Det var en saa stolt, men saa øde Ensomhed, hvori jeg tronede i mit Selvs ur-egne Ejendommelighed, det føles lidt smaat, men saa hyggeligt nu i Stedet for at blive en mellem de mange. Hvor lidt betyder alt det, vi har at hovmode os af, over for hverandre? Hvor lidt betyder de Varietetsforskelle, som Breddegrad eller historiske Forhold har affødt mellem Nationerne og som de nu til Dags igen vil gøre saa stort et Nummer af? En dyb demokratisk og kosmopolitisk Fællesmenneskelighed fylder mit Indre ud, saa alle smaa Særfornemmelser flyder udenfor. Ogsaa en vis Konservatisme nedfælder sig naturlig af Bevidstheden om det menneskelige Fællesskab. Hvad kan Menneskers Paahit og Nyhedslyster gøre fra eller til? Hvad har al den historiske Udvikling, vi er saa stolte af, egentlig forandret i den menneskelige Natur eller i vor Tilværelses Grundvilkaar? Civilisationsmenneskets Hovmod vægrer sig ved at ville se det, men i Virkeligheden er Menneskeverdenen trods alle Overfladelivets Omskiftelser i det store og væsentlige som Planteverdenen, der staar Aar efter Aar og knoppes og grønnes og sætter Frugt og visner, — nu som for 3000 Aar siden. Hvortil

da alt dette Marthas Jag med at forandre og udvikle os — i Stedet for at sidde stille hen ved Livets Fod.

— — — Jeg var forleden i Kirke, i en Købstadskirke ude paa Landet. Som altid før, naar jeg har forvildet mig derind, fløj alle Præsternes og Salmernes Ord om den korsfæstede og om Opstandelsen Hus forbi ud over mit Hoved. Men naar jeg saa' det lille nøgne, hvidkalkede Rum med de stive Træstolerader fyldes af Købstadens og det omliggende Landsogns Befolkning: Bondekoner i Gyldenstykskyse ved Siden af sippede Byfrøkner i Jaquet og med Næseklemmer eller den gamle Kancelliraad og Toldforvalter ved Siden af en ræbende, vadmelsklædt Bondemand, og hørte dem alle synge med: „..kalder paa gammel og paa ung, — mest dog paa Sjælen træt og tung“, saa betog Indtrykket af den kristne Menighed mig dog med baade Ærefrygt og Andagt. I Ugens Løb er Embedsmand og Kræmmersvend og Bondekone jo nok fremdeles skilte fra hverandre ved sociale Skranker, men én Time om Ugen falder de altsaa dog til Side, og „Menneskenes Børn“ forsøger at føle sig som Brødre, „Ét Legem og én Aand, ét Haab, én Tro, én Gud og Alles Fader“, som de siger ɔ: af samme guddommelige Oprindelse, med samme Arvesynd i sig, samme Natur at kæmpe med, samme Frelser at klynge sig til og samme Dom at vente ...

Jeg kan ikke lade være med at spekulere paa, hvad de Ikkekristne skal kunne sætte i Stedet for dette. Jeg ser jo nok, at der i en politisk og social Bevægelse altid er noget af dette menighedsdannende, som samler Individerne som menige under fælles Fane, men det er dog ifølge Sagens Natur altid kun et Parti over for et andet Parti, altsaa søndrende, og med enkelte, bestemte Formaal for Øje, altsaa ikke omfattende hele Livet. Jeg kan egentlig snarere tænke mig Teatret som Kirkens Afløser — og Sætningen: „nul prince n'a aimé son successeur“ vilde da ogsaa i dette Tilfælde holde Stik Ved Opførelsen af en Wagnersk Opera eller nu forleden ved „Over Ævne“ sker der virkelig noget af dette, at en mægtig fællesmenneskelig Sjælsbevægelse samler tusind Mennesker, der ellers intet har med hverandre at gøre, ligesom i én fælles Bølge, for hvilken alle smaa Skaller uden om Sjælene falder af og Menneskeligheden flydendegøres i alle. Alligevel, der maa findes noget andet — en Form, hvori Menneskene aktivt kan tage Del, og alle Aldre og Livsstillinger og begge Køn kan mødes, som i „Sorrig og Glæde de vandre tilhobe“ eller „Her mødes alle Veje . . . her synker alle Hænder“. Uden en Form

for Menighedsliv kan Fremtidens Religion ingen Magt faa over Hjerterne. Først naar Haand legemlig lægges i Haand og Øje direkte ser i Øje, først da bliver Menneskeligheden flydende inde i os.

— —

Især skulde vi vel alle kunne finde hverandre i vor Svaghed og Magtesløshed over for den Tilværelses Vilkaar, som vi er undergivne. Vi dukker jo op til Livet uden vort Vidende eller vor Vilje . . fødes ind i et Hjem og i Forhold, som vi intet kan gøre fra eller til ved . . vi har en Gæld at slæbe paa fra vore Forfædre eller en Arvekapital af Styrke og gode Anlæg at tære paa . . men alle maa vi tage til Takke og holde Hus med den Udstyrelse, vi har faaet af Naturens Haand, og leve under de Omstændigheder, der bliver os beskaarne . . indtil vi til Slut ekspederes ud, som vi kom ind, uden at nogen spørger os om Forlov.

Hvor vi gaar og staar, støder vi Hovedet mod den „lille Ring, der begrænser vort Liv“. Vi gaar ud om Morgenen for at stride for en stor Sag; naar vi er komne et Stykke ud af Vejen, er vi allerede trætte og sultne og maa vende om. Vi kæmper daglig med Smaaligheden eller Svagheden i os og higer efter at blive store og fri, men bedst vi tror Smaadjævlene overvundne og forjagede, kiger de frem igen af deres Smuthuller. Eller mange af os lever egentlig vort Liv som en lødløs, vantreven Vækst, der har faaet en Sten væltet over sig. Intet Liv ranker sig frit til Vejrs og ud til Siderne. Overalt er der rigeligt sørget for, at Træerne ikke vokser ind i Himlen.

Og saa den Taage, vi lever i, famlende om paa det uvisse, — véd intet og har intet som helst at lide paa. „En Spindeltraad, der som en Baad — paa Himmelhavet flyder, — véd ingen Vej, og aner ej, — hvad Liv og Død betyder.“ Hvad hjælper den faste Sammenhæng os, som vi tror paa, naar vi dog endnu sikrere véd, at vi næsten aldrig kan regne denne Sammenhæng ud? Enkelte skrøbelige Traade kan vi følge ud til Siderne om os, men ikke én Maske i det indviklede Spind kan vor Erkendelse genfrembringe, og hvad vi forsøger at spinde, flænger det første Vindstød over. Vi griber efter moden Overvejelse ind i vor Vens Skæbne, fordi vi føler det som vor Pligt at redde ham fra det aabenbare Fordærv, og vor Vennehaand styrter ham kun dybere ned deri . . . . Aah! alle disse sikre Mennesker, som gaar om med de opgjorte Meninger og fælder Domme til højre og venstre . . . disse energiske

Mænd, der griber til, starter og tager Têten, og hvem Verden hører til, . . . disse Kvinder med de snævre Hjerner og de bankende Hjerter, som mener det saa vel og ægger Mændene til Uret. Jeg elsker de varsomme, de tvivlraadige, de ydmyge, de, som siger: „vi véd ikke," de, som er sene til at løfte Haanden. Der er mange for mange Overbevisninger og mange for mange løftede Hænder i Verden.

Helt værgeløse staar vi jo ogsaa selv for Skud. Fra vor Fødselsstund véd vi — som en eller anden har sagt — at den Pil er begyndt at flyve, som en skønne Time skal give os Dødsskuddet — men fra hvad Kant den kommer, hvor langt den er under Vejs og hvad Øjeblik den naa'r os, det véd ingen. I Skoven staar Stammerne ranke og grønnes, og ingen kan se paa dem, hvilke der allerede er mærkede af Storm eller af Forstmand til at falde til Efteraaret. Enhver er saa sikker, mig gælder det ikke, det bliver en Sag for de andre, — til han ligger ramt og fældet. Der var f. Eks. den unge Mand, jeg var i Selskab hos i Efteraaret, han, der altid stod for mig som en Lykkens udkaarne: rig, velbegavet, smuk, vindende blandt Mænd, dyrket af Damer, en stor Karrière foran sig, et Overklasses Menneske i alt . . . nu sidder han stum og dorsk paa et Sindssygehospital med tunge, runde Øjne, som ingen kan holde ud at se paa. Tænk, om man med Tro kunde synge „Min Gud befaler jeg min Vej".

I al Fald maa det vel for os alle gælde om at lære at leve Livet, som det er lagt for os ... acceptere de Forhold, hvori vi er sat, og føle den dybe trøsterige Resignation i Ordet „Der Mensch ist nicht geboren frei zu sein". Saa at, naar vi har gjort, hvad vi selv formaar, vi lægger Resten i de store Magters Haand og med Ro tager imod, hvad der bydes os. Jeg synes, jeg lærte noget heraf den Tid, jeg boede ude paa Landet. Naar Landmanden har pløjet og saa't, kører han hjem med sine Heste og sidder saa Foraaret og Sommeren igennem og venter paa, at Himlen skal give sin Sol og sin Regn i rette Tid; det lidt, han kan udrette selv, er gjort, nu beror det ene paa Himlens Magter, om han skal gaa ind til Vinteren med Lade og Stænge fyldte med Korn og Hø. Han lever Jordens og Planternes Liv med — saaledes som de staar stille, med Roden fæstnet, hvor den én Gang er sat, og med Hovederne blottede under aabne Himmel, rede til at tage imod ondt og godt, hvad der undes dem.

Men mener maaske nogen, at den Lære kan være god nok

for dem, der ligger slagne og værkbrudne paa Livets Valplads, ikke for de stærke og sejrende, hvem Livet hører til, — ja, ja! saa er det jo ogsaa de fleste af os — de, som ligger under, og der kryber ti tavse i Skyggen for hver, der lever og larmer i Solskinnet. Og, til syvende og sidst, selv de, der lever og larmer, er de i Bunden altid saa raske og føler de sig saa sejrende, som de lader? Bryder ikke i ensomme Timer ogsaa adskillige skjulte Saar op i dem?

Januar

I Aften vil det nu alligevel ikke hjælpe — alt det, jeg har faaet bygget mig op om Sammenhæng og Fællesskab og Livets Uendelighed og „die Gränzen der Menschheit". Grænserne er ikke de samme, hver har sine: sine Legemsskavanker at trækkes med, sit aandelige Pund at husholde med, sine Livsvilkaar at bakses med. Og saaledes vises man alligevel tilbage til sit Selvs Enkelthed og Ensomhed. Mit eget Liv er dog som ingen andens, mit Liv er mit og min Sorg er min, og jeg er i Bunden ganske ene med dem uden at hverken Kone eller Barn eller Slægt eller Venner kan dele dem med mig. Andre har deres, det véd jeg nok, og der kan i roligere Stunder være en vis Husvalelse i dette Kammeraderi. Men naar Livet rigtig trykker, er der alligevel ingen Fynd i den Hjælp, da mærker man, i hvilket livsvarigt Cellefængsel man er hendømt fra Vuggen af. Gennem Rudens Glas ser man de andre leve derude, Røsterne fra deres Liv naa'r som svage Genlyd til Ens Øre, man kan ogsaa selv ved Tegn og ved Læbens Lyd give de andre derude nogenlunde Forestilling om, hvad der foregaar i Ens egen Celle, men uoverstigelig skilt bliver dog Verden derude, fra min Ensomhedsverden herinde, og den svage Udveksling af Tegn aabenbarer kun, hvor stor Afstanden er. Men især er der én Tanke, som uforsonlig belyser de nøgne Cellevægge om hver enkelts Tilværelse, det er Tanken om Døden.

Og — af flere sammenstødende Grunde — har denne Tanke besøgt mig i Nat, og alle de andre Tanker, jeg havde faaet bygget op om mig, blev ligesom til Luft med det samme, — saa jeg sad igen i min ensomme Nøgenhed over for Dødens Nærværelse.

Alt andet bliver saa uvist, saa taaget og stofløst, den alene staar i klar, fast Virkelighed og venter paa mig; alt andet kan man komme udenom, kan man i al Fald prøve at slippe fra, men den er der ikke noget som helst at stille op imod. Det stærkeste, sundeste Legems Mekanisme siger paa et vist Punkt stop, den

Hjerne, der nu lever i den livligste Overvaagenhed, slaar en skønne Stund Klik. Dagen og Timen rykker altid nærmere —, hvor nær den er, véd du ikke — da du skal forlade alt dette du har om dig og som dit Hjerte hænger ved. Den Morgen rinder op, da du ikke er med længer i Verden.

Intet kan være taabeligere end fejgt at vende Øjnene bort fra denne sikre Slutning paa alt, som tværtimod stadig bør være det Lys, i hvilket alle Enkelthederne i Livet maa ses. Jo mindre fortrolig man gør sig med Døden, des mere overrumplende vil den komme, hæslig kværkende som en Snigmorder. Vil man kunne dø rolig, maa man vænne sig til at se den i Øjne og berede sig til den. Skal det ikke komme til at rive og slide altfor fortvivlet i den Sjæl, der hænger ved Verden, gælder det om i Tide og lidt efter lidt at løsne en Kende paa de Baand, der binder En til højre og til venstre til Livet. Der er engang sagt et Ord, som lyder haardt og nøgent nok: „Elsk Skygger som Skygger“ — knyt dig ikke fastere til det, som dog engang skal være forbi, end at du kan skilles fra det igen. Fattigt vilde det nu vistnok blive for En, om man ikke undte sig Rigdommen af at eje — eje Guld, Ære, Menneskers Kærlighed — for at kunne spare sig Smerten ved Skilsmissen derfra. Saa maa man hellere tage den med, fremfor ikke at leve Livet. Men Enhver, der forstaar at høre, vil overalt høre Døden igennem hvert Øjeblik af Livet, snart som en forstærkende Sangbund, snart som en dæmpende Sordine. Forstærkende, ansporende — thi hvis Døden ikke hang os over Hovedet, vilde alt jo gaa i Staa. Intet vilde haste, ingen vilde anstrenge sig, Tanken vilde dvæle, Haanden aldrig faa løftet sig ... Det er den ilende Tid, den truende Død, der bestandig knalder med Pisken over Hovederne. I Elskovs Sanserus, i Forlystelsesanstalternes skingrende Larm, i Maskinernes Feberhast, paa Politikkens Tribuner og i Videnskabens Laboratorier — overalt er det Dødstanken, der driver Livet op i Gæren og Sprudlen, i Spænding og Fest. Men saa er det ogsaa samme Tanke, der imellemstunder igen lammer Kraften og dæmper Festen, naar Kraften og Festen i deres Overmod er ved at glemme sig. Jeg véd det selv; naar jeg sidder og glæder mig ved at se hele min Stue fyldt med Bogreoler og føler min Hjerne pakket med Lærdom, kan pludselig det gamle Ord: „I Nat skal dit Liv tages fra dig“ faa alle Skattene til at forvandles til vissent Løv for mit Øje ligesom i Æventyrene.... Men hvor mange Smerter har saa ikke ogsaa Dødstanken lindret, hvor mangen Brodd har den

ikke rykket ud med sit „Hvad er alt dette mod, at jeg engang skal dø?“ Jeg husker denne Replik af en moderne dramatisk Digtning, mange fandt den saa latterlig, men mig har den grebet dybt. Saadan er det, Dødstanken skal staa og brede Hænderne ud for at tage imod alle dem, der er besværede, og slette Livets ubetydelige Krimskrams ud af deres Sjæle med sit dybe, ætsende Evighedsblik: „Hvad er alt, alt, jeg lider og strider her, mod at jeg engang skal dø?“

Livet leves og fattes først ret, naar „Dødens Himmel hvælver sig over det“, som jeg etsteds har set det udtrykt. Jeg følte det forleden, da jeg var ude paa en Landsbykirkegaard, hvor nogle af mine fjernere Slægtninge ligger. Man havde nu alligevel rigtig godt af nu og da at gaa ud paa Kirkegaarden og tænke lidt paa dem, der nu kun er hvide Ben og ligger tyste og glemte og smuldrer i Jorden med samt alle de Viljer og Begær, alle de Tanker og Følelser, som udgjorde Livet og Verden for dem. Der stiger en saadan Ro op fra Graven ind i den, som tramper urolig og forpint om oven over. Han lærer af de dødes Tale at skønne paa, at han lever, og at komme ud over som Smaating, hvad der før taarnede sig op som Marer om ham. Ja ve den Dag, da Menneskene glemmer deres døde, — som de næsten synes godt paa Veje til nu om Stunder. Den erindrende Leven med de døde skulde for hver Slægt være det Foryngelsesbad, hvorud af den gik med friskt Mod til at leve sit nye Liv, og paa samme Gang det Daabsbad, hvori dens vilde Hedendom bøjes under Dødens Lov. Holdt op for Dødens Øje tegner alt sig i de rette Proportioner: det, der syntes os vigtigt, krymper sammen til smaat, og det elementære dagligdags, som vi næppe agtede, bliver det væsentlige, store. Rigtig set med Dødens Øje bliver Livet mindst af alt fattigere end før, tværtimod lægger der sig en glansfuld, varm Dugg forklarende over det; men det bliver forflygtiget, transparent og usubstantielt, og Forgængelsens Tema klinger igen overalt i Dagens Døen, i Aarets Visnen, i Tidernes Skiften, — beroligende og uddybende Livet.

Då, hur dagen rundlig
eller snäf är vorden,
skall os qvällen samla
blid och stjärneljus;
rummet rymmer alla
hos vår moder jorden,
rummet rymmer alla
i vår faders hus.

„I vår faders hus“ det tror jeg nu ikke paa. Men hvem der har tænkt over Sagen, tør egentlig afgjort forkaste, at der er noget ud over og bag ved Døden? Naar vi tror vore Øjne og tager vor Sanseverden helt for gode Varer som den virkelige, egentlige, synes det ganske vist ikke let muligt at tænke sig nogen fortsat Eksistens efter Legemets Undergang. Men fornuftige Folk véd nu dog alligevel, at det hele er en Fænomenverden, vi lever i, og at det kun er vore egne Fornemmelser og Forestillinger, vi har paa første Haand, medens vi selv skaber os vort Verdensbillede ud af vort eget „Jeg“. Hvordan skulde saa egentlig dette Bevidsthedsprodukt kunne vende tilbage og lære noget om selve Bevidsthedens Ophav og Ende? Det vilde jo være som om Personerne i en Digters Værk vilde træde ud af Bogens Blade og slaa ham Pennen af Haanden.

Det føler jeg i Nat, da Dødens Aande — jeg véd ikke hvorfor — svæver mærkbart her inde i Stuen, medens min Kone og mit Barn sover rolig ved Siden af, — at alle Spekulationer ud fra, hvad jeg har set og læst og oplevet, ikke kan bruges til det mindste over for Døden, og at Ensomheden fra min Dødstime ogsaa forvandler hele mit Liv til et Eneboerliv, hvor mange Baand jeg saa knytter til mine Medmennesker og hvor meget jeg end kaster mig ud i Livet.

Alt andet lærer man i Skolen af nyttigt og unyttigt, alt andet faar sin særlige Pleje og Arne i Samfundets Institutioner, men hvad gøres der uden for de konfessionelle Kirker for at opdrage de unge og mane de ældre til nu og da at blive for Alvor ensomme med sig selv og orientere sig over Liv og Død? Og hvad er under vore Forholds sammensatte Livsformer og Mangfoldighed baade vanskeligere og vigtigere end nu og da at samle sig til fri Oversigt over Helheden og genføde Enkeltheden og Enheden i sig?

Det er jo dette, jeg prøver paa, naar jeg om Aftenen lægger mine juridiske Papirer bort og alle andre er til Sengs i Huset. Jeg sidder i Tystheden og hører.... Mærker Blodet syde let i Øret og banke sagte mod Halskraven! fornemmer næsten, hvor det gaar sine dunkle, snoede Gange rundt i Legemet. Hører Uret dikke trofast og uafladelig Sekundernes Sum fuld og dreje Viserne Skub for Skub frem paa Skivens Kres. Følger, hvordan mit Aandedræt rolig fylder og tømmer Lungen. Alt, der sysler uænset med at bære Livet, kommer i denne tyste Time frem paa Overfladen, medens det forvirrede Meget, der optog mig i Dagens Løb, er gaaet

til Ro. Jeg føler blot Livet. En stor stille Følelse af Magt og Velvære fylder Sjælen langsomt helt op til Randen, — det organiske Normalbefindende, der til daglig ligger skjult neden for Bevidsthedslivets Tærskel. Og en dyb Taknemmelighed — som jeg blot ikke véd, hvor jeg skal adressere hen — bliver levende i mig: for Blodet, der ruller gennem Aarerne, og Safterne, der siver gennem Legemet, for hele Livets Fylde og Rigdom i og om mig. Fra Værelset indenfor hører jeg de sovendes Aandedrag gennem den aabne Dør, rundt om paa Reolerne falder Lyset fra Lampen over mine kære Bøger eller hen over Væggens Fotografier og Kobberstik, — jeg skønner saa dybt nu paa alt, hvad Livet indeholder for mig. Og hvor jeg ser omkring og bagud i mit Liv, synes alt mig saa vidunderlig interessant værdifuldt: Arbejdssliddet, Ærgrelserne, Smaasejrene, Sorgerne ... intet vilde jeg undvære, jeg velsigner det alt sammen, alt, der har været og paa Forhaand ogsaa alt det, der maa komme af ondt og godt. Jeg akcepterer det hele Liv uden Revolte, ja! jeg attraar det uden Forbehold. Alle mine Organer er i Orden, rede til at funktionere og med Trang til Funktion.

Der er, om jeg saa maa sige noget naturhistorisk i mit Befindende. Jeg føler mig som en Organisme, midtvejs mellem Fødsel og Død, allerede ikke voksende længer og langsomt forbenende i Hjernesømmene, men fuldmoden og i fuld Kraft, rede til at nyde og lide, slide og slides, dø og opløses som alle de andre Organismer paa Livsrigets forskellige Trin. Jeg véd ikke rigtig, om det er det Menneskekranium, som min Svoger Lægen forærede mig i Fjor og som nu holder mig Selskab oppe fra Bogskabet, der gør mig saa naturhistorisk i mit Livssyn og min Livstemning. Men jeg tror nok, at Folk fra Ungdommen af vilde blive indøvede til en roligere og dybere Eftertanke over alt levendes Kaar, dersom de fik en mere indgaaende naturhistorisk Undervisning, og vilde lære sig at bøje sig mere selvfølgelig under disse Kaar.... „lade Livet forme sig om Livets egne Love“, som var Summen af den Bogs Visdom, der hed „Niels Lyhne“.

Saa simpelt og ligefrem synes mig nu ogsaa det Instinkt at virke, som det gælder om at følge overalt gennem Livet. Gøre det gode — i Aften forekommer det mig ikke som en vag og ubestemt Frase, men som et saa klart og præcist Program. „Gøre det gode“, det er at handle i Livets Mening, i Sandhedens Aand, — ikke gøre det lille til det store, det enkelte til det hele, men give alt sin Ret og sætte alt paa sin Plads. Godhedsdriften er selve

det uforvildede Livets Instinkt. Naar man følger, hvad denne Stemme paa hvert Punkt tilsiger En, handler man i Retning af Livet og vil geraade i bedre Harmoni og mere tilfredsstillende Samstemning med det, end naar man giver efter for de modstrittende Stemmer, som alligevel i Længden er de svagere. Hvad det gode er, eller i al Fald af hvilke Slags indre Rørelser og Motiver det fremgaar og i hvilken Retning det virker, — det er jo uden for de indviklede Kollisionstilfælde som Regel saa saare simpel en Sag, at ingen kan undskylde sig med ikke at kunne finde ud af det. Man har det som en indre Erfaring, en indre Aabenbaring, om man vil. Og længere skulde Haanden ikke række end Øjet kan følge den, og hellere gøre det gode, der ligger for nærved, end indlade sig paa at virke ude i det store ubestemte, hvor man maa begynde med meget ondt i det nære for at naa store Goder ude i en ubestemt Fremtid.

Saa simpelt og tydeligt som det synes mig nu at se det gode, saa simpelt og let synes jeg, det maa være at gøre det. Nu jeg sidder udenfra og betragter Livet, kan jeg ikke forstaa, at det ikke falder Menneskene saa ligefrem at handle i Livets Mening, se det enkelte som enkelt, det lille som lille og give alt sin Ret, sætte alt paa sin Plads. Hvor kan den enkelte sætte sin Egenvilje som Verdens Centrum, naar han ser, hvor lille han er i den store Leven? Og hvor kan det enkelte Øjeblik søge alene sit eget, uden at tage Hensyn til alle de Øjeblikke, som har været, og alle de, som vil komme? Alt andet bliver ogsaa saa ligegyldigt mod dette at gøre det gode. Og det gælder at have det sikre Instinkt for, hvem der handler og hvad der handles i Livets Mening, og hvad der er Oprør og Modarbejden mod denne. Jeg hørte forleden en gammel Kone sige bekymret: „Man taler altid nu til Dags om, hvor dygtige og begavede eller ikke Folk er. I min Tid spurgte man, om Folk var gode eller ikke.“ Jeg begynder at synes som hun, at det er derefter man skal bestemme Folk, fordi det er derefter, de har Betydning for Livet.

Jeg er ved at forstaa, hvad de Kristne mener med Guds Fred — den Fred, der overgaar al Forstand. De synger „O Kristelighed — du skænker vort Hjerte, hvad Verden ej véd“. Det religiøse Liv, der er i Færd at fødes i mig, har allerede skænket mig lidt af det samme. Ikke at jeg er bleven mere fremmed eller desinteresseret for Livet, tværtimod! jeg mærker, hvordan jeg netop fra mine rolige

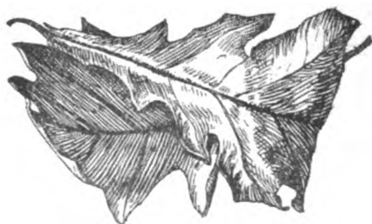
Betragtningstimer henter fordoblet Kraft og Appetit paa Dagens Arbejde. Mangen Gang, naar jeg om Formiddagen sidder til op over Ørene i al min Jura, kan der stige en bred Bølge af jublende Livsfylde og Livstaknemmelighed op i mit Bryst og ligefrem stemme imod Svælget. Og jeg tror, ingen skal kunne mærke nogen Art Slappelse hos mig. Men der er kommen ligesom et Stormcentrum inderst i mig, hvor der altid er blikstille, eller som en bestemt Grundtone, der klinger igennem bag alle Sjælens Enkeltrørelser, saa der ingen Brud og Mislyd kommer, . . saa Alvor og Spøg, lavt og højt gaar jævnt over i hinanden, og noget af den jævne Humor tages befriende med op i Alvoren, og noget stort og højt kommer med ind i det dagligdags trivielle. Der er kommet en Enhed og Sikkerhed i alt mit Liv, som jeg aldrig har kendt før.

Jeg husker ude paa Landet i Sommer, hvordan jævnlig nogle Frelserpiger kom og spillede og talte paa den lille, aabne Plads i Landsbyen. De kom med deres Guitar og „Krigsraab“ og lod Børnene samle sig om dem, og saa tog de fat med deres lidt drævende unge Stemmer paa de glade engelske Melodier og de tarvelige aandløse Ord. Og i den klare Aftenfred kom Konerne og de gamle Mænd ud af Dørene, — Konerne med Pattebørn paa Arm og en Grødslev endnu i Haanden —, og de unge Arbejdsmænd, der kom hjem fra Dagsværket og lige havde faaet spist deres Nadver, kom ud i Arbejdstøjet og hang dovne op ad Havelaager eller smed sig med Piben i Mund i Græsset. Smaapigerne stod andægtige med Fingeren i Munden, nogle halvvoksne Drenge gjorde Grin, som de saa Mursvendene nu og da forsøge sig paa. Men jeg kunde mærke, hvordan selv de, der ikke vilde være ved det, fandt en Tilfredsstillelse ved nu før Hvilen og Natten at lytte til denne Klimpren og denne mer end tarvelige Forkyndelse af „Ordet“; man kunde formelig fornemme, hvordan Mandfolketheden for en Stund skallede af paa de unge Karle, og Køkkensorgerne og Sladderen og Nabonaget smeltede bort omkring Kvindfolkenes Sind — og Hjerterne blev nøgne, som da de kom af Moders Liv og bævede stille for Musikken og Ordene.

Hvis der havde været nogen Magt i min Stemme, kunde jeg ikke tænke mig noget skønnere end at gaa rundt og søge at lokke „Sabbats“-freden frem i de bekymrede og arbejdende Mennesker, — bede dem lægge Hænderne ned en Stund og folde dem i andagtsfuld Eftertanke — og saa aabne deres Sind for Livets Uendelighed, den store Sammenhæng i alt, det store Fællesskab for alle Mennesker i Liv og

Død, — lære dem ydmygt at tage Livet, som det falder, og leve det, som det er lagt for dem, — at holde alt, de oplever, hen for den sikre Døds Øje, og prøve at leve Livet uden unyttigt Oprør. efter dets Love og i Overensstemmelse med dets Mening. Det er jo ikke dybsindige, ikke epokegørende ny Forestillinger, de er saa gamle som Menneskehedens Eftertanke over sine Kaar, og de ligger bag ved alle de Religioner, der er bygget op, men jeg tror at der af dem endnu kan hentes Styrkelse for Menneskene til at leve og til at dø. — Naar de blot kunde genfødes i nye, levende Former.

Ja kære Henrik, naar jeg nu sender dig disse Brudstykker af mine Aftenbetragtninger — de skal kun give dig „Tonen“ i dem — som jeg ingen anden har betroet, vil de maaske lyde som tomt Klingklang i dine Øren, hvis du slet intet har i dig af den samme Musik, som er begyndt at spille sig frem inde i mig. Men vi har dog forstaaet hinanden dengang, vi var unge, og du maa sagtens kunne genkende i dig selv nogle af de Tanker og Stemninger, som bevæger mig, — hvor langt vi end synes at være komne fra hinanden. I al Fald vil du kunne forstaa, hvordan der ligesom er kommen en ny Belysning over mangt og meget i Livet for mig, og en anden Tone i min Stemme maaske ogsaa nu og da, end den, du før kendte.... Hjertet banker endnu, det maa du tro, for samme skønne Ting, som i vor fælles Ungdom, men der er nu med Aarene noget andet, som ligger mig endnu nær paa Hjærte.

TO DIGTE

VED NIELS MØLLER

PAVEN

Der sidder nu paa Pavens Stol en bedre bænket
end Gerbert, som i gammel Tid ved Trolddom har den krænket.
Han gav dog Helved kun sin egen Krop at fjæle,
men denne her vil gi' sig selv og alle kristne Sjæle.
Gid Himlen mod ham snart sit Straffelyn maa slænge!
Raab højt til Gud: hvi sover du saa længe?
De ødelægger Herrens Værk, forfalsker hvert hans Ord;
hans Kæmner stjæler Skatten fra hans Kirkes Bord;
hans Mægler rider rundt til Rov og Mord;
hans Hyrde blev en slugen Ulv, der Hjordens Faar vil flænge.

Walther v. d. Vogelweide, † c. 1230

FILOSOFEN

Jeg blev en lærd. Syv dyre Aar til Ende
bortvisned golde, mens jeg tegned op
de vises Tvistemaal om Sjæl og Krop.
Et har jeg lært: min Tro til Tvivl at vende.
Kundskab og Kløgt er Troens Fald og Fjende.

Min Pudel sov, mens jeg sad krum og sled
og tumled mange dumme tykke Bind;
jeg slugte Blad for Blad; min Finger gled
hen over gammelt Tryk; med ivrigt Sind
jeg prøved Ord og Tegn i Nattens Stund
og ødte Lys, og stadig sov min Hund.
Med skrumpen Aare, ikkun Ben og Hud,
jeg læste Scotus og Aquinas ud,
ind i Donat, den mugne, jeg mig grov
og i Zabarell; og stadig Hunden sov.
Og længer frem; og først: er Sjælen til?
Saa: kan den dø?... Hold op! jeg tror I vil!...
De trak i Haar og Øre, brugte Mund, —
en Kiv og Larm! Men stadig sov min Hund.
Dernæst: har Sjælen Krop og Sted og Vinger?
Er Viljen fri? Paa ny Trompeten klinger!
Der fór i Vaaben mangen Filosof;
de hug med Elementer, Form og Stof;
jeg vakled, vidste ingen sikker Vej,
men tænkte, læste, søgte Lys og Lov,
skrev hele Bind; og stadig Hunden sov.
Saa vaagned den og gabed. Tro I mig:
saa vidt jeg véd, er den saa klog som jeg.

John Marston, † 1634

BIDRAG TIL JOHANNES EWALDS LEVNED

I sin 1888 udgivne Biografi af Ewald har A. D. Jørgensen fremdraget en Mængde nye Enkeltheder til Oplysning om Digterens Levned og spredt Klarhed over det alt foreliggende, oftere gennempløjede Stof, som han har lagt til Rette med Kunst og Behændighed. Alligevel frembyder Bogen ved nøjere Prøvelse ikke faa angribelige Punkter. Forfatterens bekendte Forkærlighed for nye Syn har her forledt ham til en Række dels forhastede, dels altfor kunstige Slutninger. Da A. D. Jørgensens Arbejde udkom, fremhævede en kyndig Anmelder, at det herefter vilde være vanskeligt for Efterfølgerne at føje nyt til det nu givne Billede af Digterens Livsforhold. Vor Tid, der er Specialforskningernes Tid, i hvilken man med Forkærlighed søger til de hidtil kun i forsvindende Grad raadspurgte Familiearkiver, hvis Brevgemmer efterhaanden aabnes, vil dog uden Tvivl i ikke ubetydelig Grad kunne rette og fuldstændiggøre Forgængernes Arbejder.

Naar vi i det følgende fremfører en Række Korrektiver og supplerende Bemærkninger til Johannes Ewalds Biografi, maa vi paa Forhaand udbede os Læsernes Overbærenhed for et Brud paa Tidsfølgen, som Stoffets Gruppering har medført.

Vore Meddelelser tager deres Udgangspunkt fra Skildringen af Johannes Ewalds Forhold til Søskendeparret Frederik og Frederikke Münter. Da de lærte Digteren at kende, var Broderen en ung teologisk Student paa sytten Aar, hans Søster kun tretten Aar gammel. Allerede med sin „Rolf Krage“ havde Ewald vundet

de ungdommelige Hjerter, der beundrede ham i Løn uden endnu at kende ham personlig.

Ved Opførelsen af Balders Død paa Hofteatret 14. Februar 1778 var Münter til Stede. Forestillingen gjorde et dybt og varigt Indtryk paa ham og vakte Ønsket hos ham om at gøre Digterens Bekendtskab. En Uge senere noterer han i sin Dagbog Skuffelsen over, at hans Ven Sneedorff ikke har holdt sit Løfte, at ville føre ham sammen med Digteren. Men allerede faa Uger efter, 24. Marts faar han sit Ønske opfyldt. „Vi bleve gode Venner“, hedder det i hans Optegnelser. I Løbet af Foraaret aflagde han hyppigt Besøg hos Ewald. Hjemvendt fra længere Sommerudflugter rundt om i Landet indfinder han sig atter jævnligt i Løbet af Efteraaret og bringer Digteren Nytaarsmorgen sin Lykønskning til Aarsskiftet. I Januar og Februar drøfter han med ham sin Plan om at oversætte „Balders Død“ paa Tysk. Den 4. April begynder han paa Arbejdet. der lægger meget Beslag paa hans Tid, og eftersom det skrider frem, læser han de enkelte Scener og Akter højt for Digteren, indhenter hans Raad og lytter til hans Kritik.

Da Ewald i de første Dage af Juni flyttede ud til Gjentofte, opsøger han ham gentagne Gange her, naar han er Gæst hos A. P. Bernstorff, i hvis Hus han er Ewalds varme Talsmand. Det var Bernstorffs Hensigt, som Pram fortæller, at tage sig af Ewald, men allerede i November 1780 blev den store Statsmand fjernet fra sin Stilling. Med hans Interesse for dansk Sprog og Litteratur havde det dog altid været saare smaat bevendt. Bernstorffs Svoger Digteren Grev Frederik Leopold Stolberg, der havde lært Ewald at kende i Rungsted, var til Stede ved Førsteopførelsen af „Balders Død“ paa Hofteatret. Han betegner Stykket som „saare skønt, rigt paa ædel og stor Fantasi, efter Shakespeares Forbillede“.

I de første Dage af Aaret 1780 læser Münter for Ewald første Akt af sin Oversættelse og bliver til Gengæld af denne gjort bekendt med Digterens endnu utrykte Arbejde „Fiskerne, der endog inspirerer den tyskfødte Yngling til at skrive en Sømandssang paa Dansk.

I Januar overværede han den første Opførelse af Fiskerne.

En udførlig, hidtil utrykt Skildring af hin i den danske Scenes Historie saa minderige Aften tør her finde en Plads. Brevskriverinden er Grevinde Sophie Schulin, Søster til selve Teaterchefen, Ewalds Velynder, Kammerherre Hans Vilhelm Warnstedt.

„Den Aften, man for første Gang gav „Fiskerne“ paa Teatret,

var af forskellige Grunde højst mærkværdig. Teatret var fyldt til sidste Plads, og flere hundrede Mennesker maatte endog gaa bort med uforrettet Sag. Midt imellem de pyntede Damer i de oplyste Loger saa man lige over for Scenen de fem gode Fiskere i deres simple, brune Dragter, med kortklippede Haar paa engelsk Manér og alle med det beskedneste Væsen, alle med prægtige Fysiognomier. En Kvinde, der ligesom hende i Stykket hed Birthe, var ogsaa til Stede. Det var Kongens Fødselsdag, der blev fejret ved Forherligelsen af en saa menneskekærlig Handling, der vel fortjener at foreviges. Her var for en Gangs Skyld virkelig agerende til Stede. Alle disse Tanker i Forening fik alles Hjerter til at banke, og man saa Tilskuerne udgyde flere Taarer over anden Akt af dette Stykke, end der nogen Sinde er bleven grædt over Voltaires mest rørende Tragedie. Musikken til Stykket er komponeret af Hartmann og er som Helhed selve Emnet værdig. Dog faldt første og tredje Akt noget trættende, det kunde ikke være anderledes, i Betragtning af den ringe Interesse, Stykket frembyder ud over Hovedhandlingen, og denne virker, synes mig, altfor beklemmende, fordi man altfor tidlig faar at vide, i hvilken Fare det stakkels Skib er stedt.

Det er umuligt at skildre, hvilket Liv og Røre der udfoldes i den skønne Scene, hvor alle løber frem og tilbage, raaber og haster for at redde Skipperen, hvem man alt i et halvt Kvarters Tid har set omtumlet af Bølgerne, klyngende sig til Masterne af sit kæntrede Skib, nu og da opløftende Armene for at anraabe Matroserne om Hjælp. Ikke mindre gribende var det Øjeblik, da Baaden blev sat i Vandet, hvis Bølger var saa naturligt oprørte og voldsomme, at man næsten følte sig søsyg ved at se paa dem. Efter at Baaden længe havde været kastet frem og tilbage ved Matrosernes ivrige Arbejde, dels af Bølgernes Voldsomhed, dels af Matrosernes ivrige Manøvrer, saa' man omsider Baaden lægge til ved Skibet og den stakkels halvdøde Skipper dukke op, hvem Selvopholdelsens Drift gav Kraft til at springe ned i den frelsende Baad.

Men det mest rørende var dog det, at Parterret, der idelig gav Skuespillerne sit Bifald til Kende, alle som én rejste sig op og vendte sig om mod Fiskerne i Logerne, klappede i Hænderne og raabte „Længe leve Fiskerne“.“

Den 10. Februar opførtes Stykket til Fordel for Forfatteren, hvis pekuniære Udbytte ved denne Lejlighed næppe var mindre end 350 à 300 Rdlr., efter vore Penge henved 1200 Kr.

Vi vender tilbage til Münter, der i Sommeren 1780 ved arkæologiske Studierejser og Besøg hos Faderens fornemme Venner, Familierne Reventlow paa Fyen og Lolland, i flere Maaneder var forhindret i at besøge Ewald. Den 18. November fejrede han sammen med Digterens Venner den sidste Fødselsdag, Ewald skulde opleve. Münters hyppige Besøg i de næstfølgende Uger vidner om hans Ængstelse for Digterens hastigt fremadskridende Sygdom. Den 9. Februar var Ewald dog taalelig vel og skrev denne Dag et Brev til Rogert angaaende et Titulaturspørgsmaal, da han vilde sende Hersleb 1. Bind af sine Skrifter. Münter viser sin Omhu for Vennen ved sine hyppige Besøg, og 7. Marts var han hos en af sine Bekendte, den litterært interesserede Kammerherre v. der Lühe, der boede i Prinsens Palæ, for at bede denne om gammel Vin til Styrkelse for den syge.

Den syttende Marts, om Formiddagen, Ewalds Dødsdag, kaldtes Münter til Digterens Dødsleje og blev Vidne til hans Bortgang.

„Da jeg indfandt mig hos Ewald, droges han alt med Døden. Han rallede, men havde sine Sansers fulde Brug og forstod, hvad Dr. Schønheider bad med ham, han laa stille hen, talte meget lidt. Hans Venner — Schønheider, Rogert, Sneedorf, Rothe og jeg — stod omkring hans Leje.

Han beklagede sig til Aaskow over, at han ikke kunde drage Aande, og da denne sagde ham, at Døden var nær forestaaende, spurgte han, hvor mange Timer han endnu kunde leve. Aaskow svarede, at han haabede, der kun var faa Timer tilbage. „Gud være lovet, Gud ske Lov", sagde Ewald. Klokken 2³/₄ Middag fik han nogle faa Trækninger, han laa stille og sov rolig hen. Ingen af os kunde nøjagtigt bestemme, naar Dødsøjeblikket indtraadte. Jeg, Rogert og Madam Skov saa ham dø. Fred være med hans Støv, Guds Fred! Hans Øjne bevarede deres Glans en hel Time efter Dødens Indtræden. Han var frygtelig indfalden, og snart efter Døden forandrede sig hans Ansigt."

Om Aftenen gik Münter, ledsaget af sin Ven, Friederich Bernhard Wickede, bekendt som en kunstfærdig Silhouettør, hen i Sørgehuset. Wickede klippede et Skyggerids af den dødes skarpe Profil. Denne Relikvie er endnu bevaret i det nu Hr. Lensgreve C. E. Reventlow tilhørende wickede-münterske Silhouetalbum, i hvilket en stor Del af Silhouetterne, og de bedste, er klippede af Wickede selv.

Som Erindring om den hensovede Ven tog Münter et Blad

Papir med sig, paa hvilket Ewald havde nedskrevet et Par Skriftsteder, i hvilke han har søgt Trøst i sine haarde Lidelser. Bladet er endnu bevaret, indklæbet i Frederikke Bruns „Autographen“. Herpaa er optegnet Davids Salmer 43, 5; 94, 12; 146, 5. Vers.

Dagen efter Ewalds Død var Münter atter hos Mad. Skov. Digterens Moder, der betegnende nok ikke var til Stede ved Sønnens Død, havde ogsaa indfundet sig og paategnede hans Testamente, ved hvilket Mad. Skov indsattes til hans eneste Arving. Der er bevaret en uhyggelig Fortælling om, at Ewalds Rygrad var krummet den Grad, at man maatte knække den over for at faa ham lagt i Kiste, hvilket skete samme Dag.

Jon. Ewald.

post obitum delineavi d. 17 Märtz 1781. Hafniae

Münter var blandt de 66 Par, der om Eftermiddagen Klokken 3 den 23. Marts, under Klangen af Aftenklokkerne fra Trinitatis Kirke fulgte Ewald til Jorden[1]). Vejen gik gennem lille og store Kannikestræde forbi Regensen hen til den aabne Grav ved Kirkens østlige Ende. Hans Søster, den 16aarige Frederikke Münter, hvem Ewald havde givet Indvielsen til Digterkaldet, og den 12aarige Constance Wickede, Datter af den ovennævnte F. B. Wickede, strøede Blomster paa Digterens Grav.

Om Aftenen var Münter til Stede ved Sørgehøjtiden paa Teatret, hvor „Fiskerne“ opførtes. Indtægten var 375 Rdlr., den største i hele Sæsonen[2]), hvilket viser, at Publikum havde indfundet sig fuldtalligt.

[1]) Trinitatis Ligbog (Kirkegaarden i Byen) indeholder følgende Notits: D. 23. Johannes Ewald, Student, 37 Aar gl., fra Skindergaden Kl. 3 med Aften Klockerne. (6 Rdlr. 5 Mark 4 Sk.). Dødsaarsag: Tæring.

[2]) Indtægten varierer ellers fra 57 til 330 Rdlr. (Teaterkassens Regnskab 1781).

Skønt optagen af Forberedelser til Rejsen opsøgte Münter i de følgende Dage Ewalds Venner for at finde Trøst i Savnet og vel ogsaa for at drøfte Planen om en Indsamling til en Mindesten paa Digterens Grav. Før han forlader Hovedstaden, tager han endnu en sidste Afsked med den friske Grav, der gemmer „Skjaldens Ben“, Vennen, han har elsket og beundret.

En Maaned efter Ewalds Jordefærd tiltraadte Frederik Münter sin første store Udenlandsrejse. Med Faderen og Søsteren Frederikke vedligeholdt han en endnu bevaret omfattende Brevveksling under hele sin Fraværelse fra Hjemmet. I de sidste Dage af Juli foretog Familien Münter en Udflugt til Helsingør, Helsingborg og Kullen. I sin udførlige Skildring af Hændelserne paa den lille Rejse skriver den gamle Münter følgende til Sønnen:

„I Gaar — 27. Juli — var vi hele Dagen hos den gamle Oberstinde Eigtved. Hun, der er opdragen i den gamle Ewalds Hus, fortalte os en Mængde Anekdoter om hine Tider. Du kunde her have tilfredsstillet dit Begær efter Oplysninger om den salig Ewalds Moder, hvis Du havde været her. Du kunde ogsaa, hvad der for Dig som Ewalds Biograf maatte være af særlig Interesse, være bleven belært om, at han egentlig var Søn af en vis Etatsraad og Borgmester i København, Valeur, hvem jeg endnu har kendt godt. Denne er ogsaa Fader til Johannes Ewalds Broder Husarritmesteren. Kun den tredje, der sammen med Digteren begav sig paa Rejsen til Tyskland, har været en virkelig Søn af gamle Ewald.

Endnu en Fortælling om gamle Madam Ewald. Hun stod i et ømt Forhold til en kongelig Lakaj ved Navn West. En Aften i Skumringen, da hun venter denne, ser hun et Menneske i kongeligt Livré træde ind i Huset. Hun tror, at det er hendes West og kysser ham rigtig hjertelig. Manden bliver højst betuttet og fremstammer noget, der oplyser hende om, at hun har taget grundig fejl. „Gud forlade mig,“ udbryder hun, „at jeg har kysset et Verdens Barn. Saaledes plejer vi Guds Børn at hilse hverandre.“

Kort sagt, min kære Fritz, vil Du have rigtig autentiske Oplysninger om Ewalds Ungdom, maa Du henvende dig til Oberstinde Eigtved, der kan meddele Dig et rigt Forraad af samme.“

Frederikke Münter tilføjer følgende i sit Brev:

„Vor Værtinde er en prægtig Kone, saa brav og god, venlig og deltagende. Man maa have hende kær. Hun ved mange Historier om den slemme Mad. Ewald, som er et rigtigt Bæst (Best). Fader har skænket mig Ewalds Buste, den ligner ham meget!“

Som Indledning til en udførligere Omtale af Ewalds Moder skal her straks forudskikkes nogle Oplysninger om den ovenfor nævnte Dame, Oberstinde Eigtved, der har rejst hine overraskende og haarde Beskyldninger mod hende.

Sophie Christine Walther var Datter af en Præst fra Sachsen, hvis Enke var Kammerfrue hos Dronning Sophie Magdalene. Hun fødtes 1726 og blev, som nævnt, opdraget i Ewalds Hus, fik Ansættelse som Kammerjomfru hos Prinsesse Louise og ægtede 1743 den bekendte Hofbygmester og Kirkeinspektør, Oberst Nikolaj Eigtved, der allerede efter ti Aars Ægteskab efterlod hende som Enke[1]). Senere flyttede hun med sin Søn og Datter til Helsingør. Med stor Dygtighed og Energi gjorde hun over for Kongen og Finanskollegiet sine Rettigheder og Krav efter Manden gældende.

Oberstinde Eigtved afgik 1795 ved Døden.

Disse faa Bemærkninger om Meddelerindens sociale og intellektuelle Forhold ville formentlig kunne tjene til Støtte for Vederhæftigheden af hendes Udsagn, der, som ogsaa det følgende turde godtgøre, er mere end Bagvaskelse og løs Sladder.

Ewalds Moder Marie Wulf fødtes 23. April 1715 i København. Hendes Fader, hvem A. D. Jørgensen betegner som Øltapper (!), var en søgt og anset Bygningsentreprenør, der i sine Velmagtsdage var en ret formuende Mand. Mathias Wulf havde flere store Bygningsarbejder under Hænder, da han 1723 indgik Kontrakt med Københavns Overpræsident General Christian Ditlev Reventlow, Dronning Anna Sofies Broder, om at foretage en gennemgribende Restauration og delvis Ombygning saavel af den saakaldte Storkanslers Gaard, der strakte sig fra Købmagergade til Pilestræde, som ogsaa af en anden stor Gaard, der tilhørte Generalen. Dennes Hustru Grevinde Benedikte Margrethe, født Brockdorff, hvis store Kløgt og mandhaftige Energi er lige saa bekendt som hendes mange uheldige Egenskaber, især Pengegriskhed og Hjerteløshed, blev Kilden til Wulfs Ulykke. Hun opholdt Arbejdet under alle mulige Paaskud og chikanerede ham paa enhver Maade. Ved Udgangen af Aaret 1725 var Arbejdet færdigt, men Reventlow nægtede at foretage Syn af Bygningerne og betale Wulf den betydelige Sum Penge, han skyldte ham. Wulf opbrugte sin sammen-

[1]) Om hendes Standhaftighed og modige Optræden over for Kristian VII, der vilde gøre hendes Datter til sin Elskerinde, fortæller C. D. Biehl. Hist. Tidsskrift 3. R. IV, 491.

sparede Kapital, 10,000 Rdlr., til at betale Haandværkerne med. 1728 var hans Gæld med Renter 17,000 Rdlr. Forgæves rejste han hos Grev Reventlow Krav paa en Erstatning af 10,000 Rdlr. for „Kredits, Velfærds og Helbreds Spilde“. Kort efter afgik han ved Døden. Hans Enke Marie Martens fik Bevilling til at sidde i uskiftet Bo med sine fem Børn. 1729 nedsattes en Kommission (bestaaende bl. a. af Gehejmeraad V. Lerche, Generalbygmester Ernst og Overlandbygmester Krieger) til at undersøge den afdødes Mellemværende med Grev Reventlow, og deres enstemmige Kendelse faldt ud til Fordel for Wulfs Enke. Det siges, at Wulf var en retskaffen og paalidelig Mand, der var bleven ulykkelig ved at være kommen i Handel med Grev Reventlow, ja, har haft ham sin Ruin og endelige Død at takke, og den alene maa tilskrives den elendige Tilstand, i hvilken han efterlod sin Enke. 1730—31 førte Enken Processen mod Reventlow ved Højesteret for at erholde de endnu efter Kontrakten resterende 2000 Rdlr., som skyldtes hendes afdøde Mand. Paa én Undtagelse nær er Assessorernes Vota ganske ubetinget paa Wulfs Side. Dommens Udfald kendes ikke, men Enken har dog faaet nogen Erstatning tilkendt.

Under de mange Sorger og Genvordigheder, der hjemsøgte Mathias Wulfs Efterladte, søgte Enken Trøst og Tilflugt hos Præsten Enevold Ewald, der 1727 var bleven Gejstlig ved Vajsenhuset og som var den første Talsmand for den pietistiske Retning herhjemme. Hun blev snart en af de ivrigste Tilhængere af den nye Lære og betroede Ewald efter sin Mands Død sin ældste Datter Maries Opdragelse. Dette tør man slutte af Mindeversene over Johannes Ewalds Stiffader Hulegaard, i hvilke der hentydes til Forholdet mellem Marie Hulegaard og hendes første Mand:

> Af ham opelsket som en ædel Pode,
> Opfyldte du hans Haab og blev hans Lyst.

Den endnu unge Præst fattede Kærlighed til sin Plejedatter, og i August 1730 blev han, 34 Aar gammel, viet til den næppe sekstenaarige Marie Wulf. Hermed stemmer ogsaa N. M. Petersens Ytringer. „Pigen fandt Naade for hans Øjne, han opdrog hende selv til hendes Bestemmelse og tog hende til Ægte.“

Selv angiver Ewalds Hustru i sin nedenfor meddelte Supplik, at hendes Ægteskab, der opløstes ved Mandens Død 11. November 1754, varede i 24 Aar tre Maaneder. Naar A. D. Jørgensen antager, at Enevold Ewald har været tvende Gange gift, første Gang i Aaret 1730, med en Dame, hvis Navn er ubekendt, og var

Enkemand 1739, da han ægtede Marie Wulf, gør han sig skyldig i en betænkelig Vildfarelse. Hin første, mysteriøse Hustru har aldrig eksisteret. At Ewald gjorde Indskud i Enkekassen for Marie Wulf 1739 betyder ikke, at han først indgik Ægteskab i dette Aar, i hvilket der oprettedes en ny Klasse af Interessenter, efter at der fra 1736 ikke havde fundet Indskrivninger Sted. Det vilde jo ogsaa være ret paafaldende, om Navnene paa en saa bekendt Mands Hustru fuldstændig skulde være gaaet tabt for Efterverdenen.

Dette Korrektiv kuldkaster en Række Slutninger, som A. D. Jørgensen har draget med Hensyn til Digterens Forældre og Barndomshjem.

Hvorledes Forholdet mellem Ewald og hans Barnekone har været i de første Aar af deres Ægteskab, vides ikke. Synderlig lysteligt har det næppe været „for et ganske ungt Blod, som elskede Munterhed og Pynt, til stor Forargelse for Manden med det meget stille Væsen, redelig, men altfor godtroende, med et maadeligt Judicium, saa at man uden for hans Forretninger ikke skulde tro, at han forstod et Ord.“ Hun fødte ham en Række svage Børn, der døde spæde. Eftersom Ewalds Svaghed tiltog, afbrød han mere og mere Forholdet til den ydre Verden, fordybet i Bøger og tørre teologiske Studier.

For at hjælpe paa sit skrøbelige Helbred, tog han allerede før 1735 i den mildere Aarstid et længere Ophold paa Landet. Det Aar Sønnen Johannes fødtes, boede Forældrene paa Petersborg ved Høsterkøb, nær ved Hørsholm. I hine Aar, om ikke før, maa Ewalds Hustru have gjort Bekendtskab med Johannes Valeur, der 1737 havde købt Gaarden Nebbegaard i Bloustrød Sogn, ved Selsø, omgiven af en smuk Have og Bøgeskov med vide Udsigter. Den ligger kun en Fjerdingvej fra Petersborg.

Endnu kortere blev Afstanden mellem Valeurs Sommerbolig og Ewalds Hjem, da denne i de tre Somre 1750—52 boede paa Agiltegaard, kun godt og vel tusinde Alen fra Nebbegaard. Det ligger nær at antage, at Fru Ewald har formaaet sin Mand til at flytte Nebbegaard nærmere for at have kortere Vej til sin Elsker.

Johannes Valeur fødtes i Aaret 1700 og var Søn af en velhavende Købmand i København, der selv skrev sit Navn paa godt Dansk Herman Walløer, hvad enten hans Slægt nu stammer fra Vallø paa Sjælland eller Hvaløerne i Norge. Sønnen med sin Forkærlighed for franske Sæder, Sprog og Litteratur gav Familienavnet dets franske Form. Moderen var Datter af Københavns

Præsident Konferensraad Johannes Møller. Valeur blev sat i Metropolitanskolen og herfra dimitteret til Universitetet. Allerede 1722 tog han teologisk Eksamen og gik derefter paa Rejser i Udlandet. Hans Hu stod ikke til Præstegerningen, men til administrativ Virksomhed og æstetiske Sysler. Hjemvendt blev han 1727 udnævnt til Assessor i Hofretten og siden til Raadmand i København og Værge for Vor Frelsers Kirke. Under Arbejderne paa Genopførelsen af de ved Hovedstadens store Brand nedbrændte Bykvarterer fik han rig Lejlighed til at vise sin fremragende praktiske Dygtighed. Senere blev han tillige Assessor i Højesteret og udnævntes til Etatsraad, samt beskikkedes til Viceborgmester i København.

Valeur nærede en levende Interesse for dramatisk Kunst og oversatte flere Skuespil fra Fransk til Brug for den danske Scene. 1757 blev han Medlem af Teaterdirektionen og fik overdraget Tilsynet med den kunstneriske Side af Administrationen. Synderlig Betydning fik hans Virksomhed dog ikke for Teatret. Allerede 1761 trak han sig tilbage fra Direktionen, træt af de mangehaande Bryderier, denne Stilling medførte. Da Struensee i Marts 1771 opløste Københavns Magistrat, blev ogsaa Valeur afskediget som Borgmester, hvilket han skal have taget sig saa nær, at han faa Maaneder efter afgik ved Døden paa Nebbegaard.

Valeur havde 1726 ægtet den 30aarige Enke Charlotte Amalie Kellermann, født Bølcke.

Om Valeurs ydre Personlighed vil man af vedføjede Portræt efter Originalmaleri kunne danne sig en Forestilling og anstille Sammenligning mellem hans og Johannes Ewalds Træk. Om hans personlige Forhold til Ewalds Moder vidner ogsaa den Omstændighed, at han 1759 paategner hendes Livrentepolice.

Enhver, der har læst A. D. Jørgensens Biografi af J. Ewald, véd, hvor stærkt han tager Parti for Digterens Moder, „der med dyb Smerte maatte se paa sin Søns Forvildelser“, „der støttede ham, aldrig til Overflod, altid kun til det nødvendige“. Ingen Gisning er ham for dristig, ingen Omstændighed ringe nok, som han ikke tager til Indtægt, naar den synes at bekræfte hans Opfattelse. Samtidiges Udtalelser, der ikke kan misforstaas, og som indeholder haarde Bebrejdelser mod Ewalds Moder, afvises, uden at Forfatteren i nævneværdig Grad formaar at afkræfte dem.

Allerede Frederik Münter siger i sin 1781 offentliggjorte Biografi om Johannes Ewalds Fader, at denne paa Grund af Hypokondri og allehaande huslige Sorger tilbragte den Tid, han ikke

var beskæftiget med sin Præstegerning, paa sit Studerekammer. Han gav sig ikke af med Børnenes Opdragelse, der ganske var overladte til deres Moder, „en meget ung Kone". Moderen, hedder det endvidere, „miskendte sin Søn Johannes".

Selv om N. M. Petersen, der som Hjemmel anfører sin Svigermoder, Professorinde Aphelen, ikke i Enkelthederne har været helt vel underrettet, har man ikke Grund til i Hovedtrækkene at forkaste Troværdigheden af hans Ytringer om hendes Letsindighed og Forfængelighed. Hertil kommer Oberstinde Eigtveds Vidnesbyrd og den nys fremdragne Udtalelse af Poul Rasmussen, den bekendte Komponist, der fortæller, at hun døde af Drik.

Johannes Valeur

Efter alt dette maa man, i Modsætning til A. D. Jørgensen, i disse ulykkelige Forhold i Barndomshjemmet søge formildende og undskyldende Omstændigheder ved Dommen over Johannes Ewalds moralske Forvildelser. Tillige kan man, rent menneskeligt set, ej heller dømme for haardt om Ewalds Moder, der livsglad og let, alt i Barnealderen blev knyttet til en Mand, mere end dobbelt saa gammel som hun, en skrantende, melankolsk Stuelærd, hvis daglige Omgang var heldørede „Hellige", hvoraf sikkert ikke faa skjulte deres Synder under Hykleriets Maske. Typer, som Digteren selv har skildret: Madam Küchlein, Broder Jammerfuld, Madam Peberkværn og Jomfru Slipslap, „karrige, menneskesky, kvækeriske, pedantiske Mennesker og kærlingagtige Klynkere". Hvem tænker ikke ved Skildringen af Konrektor Misocosmus med de „alentykke Kommentarer", paa Ewalds Fader,

hvem Digteren, betegnende nok, i sit Levned og sin Digtning forbigaar med Tavshed.

Hvis Oberstinde Eigtveds saa bestemt udtalte Paastand om, at Johannes Ewald virkelig var en Gøgeunge, Søn af den fornemme Højesteretsassessor og Borgmester, den elegante Verdensmand, Tilhængeren af den frivole franske Muse, i hvis Hjemstavn det den Gang ansaas for fineste Mode, at Ægtemanden akkommoderede sig med Hustruens Galan, i en Tid, hvor Hanrejen ret betegnende er den stereotype Lystspilfigur — ledes Tanken hen paa Digterens egen Fortælling om Frantz Ehrenpriis, hvis Papa var „en stor, en grumme stor Hanrej, den største Hanrej i Byen“.

Og ved en Idéforbindelse, der ligger saare nær, rinder Aladdins Ord om sin Fader os i Hu:

Den store Allah ved,
Om just jeg var hans Søn. Han var alt gammel.
Da han min Moder tog, og hun var ung
Og smuk, hvis man kan tro, hvad Rygtet siger.
Al Sefi, en Emir, kom tit i Huset,
Han havde mig ret kær, jeg lignte ham.

Om man vil, kan meget i Digterens Liv her igennem forklares. Ikke den sene Efterfødning af en tidlig ældet Fader, hvis Livskraft ebbede ud, men lønlig Elskovs fuldmodne Frugt med Geniets Stempel, Digtningens Mærke, der kan være Fredløshedens Kainsmærke. Deraf det vilde og utæmmede, der ofte er et Kendetegn for lovløs Kærligheds Børn. Deraf det søndrede og delte, den store Disharmoni mellem Johannes Ewalds Liv og hans Digtning. Derfor droges han atter og atter fra den skovklædte Strand med dens befriende, rensende Pust — tilbage til den trange Gyde uden Lys og Sol, fra de grønne „Høje“, han priser i sin Digtning, Symbolet paa Frigørelsen fra Lavlandslivet — tilbage til den „taagefulde“ Bys lumre Kældre med det lave Loft, hvor Skøger og Drankere søger til. Men selv her har han kunnet afryste den skæmmende Ham, kunnet bryde op fra det skurrile Lag, fra Sækkepibens og Narrebjældernes Mislyd, og flygte op til sit ensomme Tagkammer under Hanebjælken, nærmere de evige Stjerner. Og medens Lyset er brændt ned i Stagen, og den ulmende Tande har kæmpet sin sidste Kamp ved Morgenens første Skær, et Billede paa hans eget Liv, er der strømmet rene Toner som en luttrende Bod af hans Sjæl.

Hemmeligheden ved hans Fødsel har næppe kunnet skjules for Sønnen, sligt hviskes og tiskes i Krogene, de frække Spurve

pludrer det ud paa alfar Gade — og dog elskede han den, der gav ham Livet. Derfor hedder det i et af Ewalds skønneste Digte, rettet til Moderen:

O Du mit Intets tro Veninde,
Hvad var jeg, da Dit varme Bryst
Oplivede mig til at finde
Det første Gysende af Lyst?
Hvor var min Sjæl, o elskte, sig,
O Du, som fødte mig med Smerte,
Fortæl, hvor var jeg, da Dit Hjerte,
Med stærke Slag opvakte mig.

Et lignende, smukt Udtryk for hans sønlige Kærlighed findes i det prægtige, humoristiske Brev til Moderen fra November 1778 i Anledning af dennes Sygdom. Baade Moder og Søn havde meget at tilgive hinanden. Johannes Ewalds store Hjerte har sikkert ingen Sinde ladet det mangle paa Tilnærmelse og Hengivenhed.

Med Rette bemærker Digterens seneste Biograf Dr. Rønning, der tager stærkt Afstand fra Jørgensens Opfattelse af Ewalds Moder, at det ikke tyder paa Tillid eller nogen synderlig høj Mening om Hustruen, naar den gamle Ewald paa sit Dødsleje sender sine Børn til Slesvig.

Om Ewalds Lærer i Slesvig, Karl Frederik Kraft, der 1756 afløste Licht som Rektor ved Domskolen i Slesvig, findes ikke uinteressante Oplysninger i en kun lidet kendt Selvbiografi af dennes Søn, D. N. Kraft, Præst i Eggebek.

Det ses, at Kraft ved Siden af sin Lærergerning dyrkede Muserne. Han skrev Lejlighedsdigte, et paa Tysk, for „hvilket han fik en lille Rulle danske Dukater“, og et latinsk, der senere blev optrykt og meget læst og rost. Guldberg priste Krafts fortræffelige Latin, og denne modtog engang 200 Rdlr. af den danske Konge. Tillige var han en god Sanger. Han plejede hver Aften højt at istemme en aandelig Sang i sit Sovekammer, førend han sov ind. Han skrev en god Haand og var ikke ukendt med nyere Sprog, Fransk og Italiensk.

Naar A. D. Jørgensen priser Fru Hulegaard, fordi hun skaffede sin syge Søn ud paa Landet til Rygaard, hans første Landophold, maa det bemærkes, at et senere fremdraget Vidnesbyrd gaar ud paa, at det var selve Ejeren af Rygaard, Torkel Baden, „en Ungdomsbekendt af Ewald“, der viste ham denne Kærlighedsgerning. Han fandt ham fattig og forladt, boende paa en Kvist i Gjertrud-

stræde, han købte ham Klæder og overtalte ham til at følge med til Rygaard, hvor han levede et helt Aar „uden Svir og Brændevin“. Da Ewald engang kom til Byen og havde en Sum Penge, 60 Rdlr., faldt han atter tilbage til sin gamle Svaghed.

Støttet til sin, i øvrigt uhjemlede Paastand, at Fru Hulegaard, ved at faa Ewald anbragt paa Rygaard, vilde „rive ham ud af slet Selskab og skaffe ham frisk Luft“, slutter A. D. Jørgensen, „at hun saaledes støttede ham fremdeles“. Ogsaa for denne Paastand bliver han Beviset skyldig.

Efter sin anden Ægtefælle Peter Hulegaards Død 1769 beholdt Ewalds Moder dennes Hørkræmmerforretning, indtil „en nedrig og utaknemmelig Betjenters Utroskab 1776—77 tvang hende til at forlade Hus og Gaard.“ Det er ikke klart, men adskilligt synes at tyde derpaa, at hun sigter til Mads Frederiksen Hulevad, der bestyrede hendes Forretning som Svend, efter hendes Mands Død.

Forholdet til eller Forbindelsen med Valeur har antagelig varet ved til dennes Død.

Mer end Sønnen Johannes har dennes Broder Enevold, Jagtjunkeren og Husarofficeren, sikkert trukket paa hendes Pung. Om denne er der, som bekendt, kun lidet eller intet godt at melde.

I November 1781 skriver Balthasar Münter følgende til Sønnen om Enevold Ewald:

„Ewalds Broder har i disse Dage begaaet en nederdrægtig Streg. En vis Madame Høyer i Roskilde, en slet Person, med hvem han lever sammen, sad en Aften i Teatret ved hans Side i en Loge, i hvilken der ikke maa sidde Kvinder af daarligt Rygte. En Hollænder, Handelsbetjent paa de Conincks Kontor, der forhen havde staaet i Gunst hos Mad. Høyer, men var bleven fortrængt af Ewald, gjorde Kammerherre Warnstedt opmærksom paa, at Mad. Høyer sad i Logen, og Teaterchefen sagde i denne Anledning Ewald adskillige ingenlunde smigrende Komplimenter. Efter at Forestillingen var forbi, passede Ewald Hollænderen op nede ved Holmens Kanal, lod ham holde fast af Madam Høyers Mand og tilredte ham ynkelig med sin dragne Sabel.“

Enevold Ewald var først Underofficer og blev 1774 udnævnt til Sekondløjtnant, som bemidlet uden Løn. 1776 indtraadte han i Hæren ved Husarerne, blev 1778 Premierløjtnant og udnævntes til Jagtjunker. 1782, i Oktober, dømtes Ewald, der var indlagt paa Hospitalet for en Kønssygdom og havde gjort megen Gæld, til at hensættes et Aar i Citadellet med Tab af tre Kvartalers

Gage paa Grund af slet Husholdning og uordentlig Opførsel. 1785, i Februar, blev han afskediget og fik 1000 Rdlr. udbetalt én Gang for alle i Stedet for Pension. I Juli 1786 er han i Wien. Den derværende danske Gesandt foreslaar, at hans hos en Jøde pantsatte Afskedspatent skal indløses af Staten og kasseres, for at han ikke fremdeles skal vanære sin Løjtnants- og Jagtjunkertitel. 1791, da Moderen var død, var han Staldmester i Siebenbürgen.

Fra 1786 er der bevaret en Ansøgning til Kongen fra Ewalds Moder, der giver et godt Indblik i hendes slette Tilstand. Bønskriftet lyder bogstavret:

Til Kongen:

Da min Skiebne er i min høye Alderdom meget tung, ja tungere, allernaadigste Konge, end jeg selv kand bære den! saa maae ieg tage min aller under danigste Tilflugt til Deres Kongelige Mayestæt og bede: at Deres Mayestæt ville i Naade tillægge mig en aarlig Pension! Jeg var givt med Salig Professor Ewald i 24 Aar og 3 Maaneder, da Høyst Salig Kong Friderich den 5te sendte mig Bud, samme Dag min Mand døede, og lod mig tilsige Sin høye Naade og en anseelig Pension. Men af visse Aarsager, som her blev for vidtløftig at skrive, kunned ieg ei faae den strax, dog maatte ieg ikke være bange; saa ieg næste nye Aar derpaa fik 100 Rdr. af Post Cassen, og siden blev Salig Conferentze Raad Schrødersee bestandig sendt til mig med kongelig Naadegave, og 4 Aar derefter tillagd mig endnu 50 Rd. af samme Casse, hvilket vel vist endnu findes i Protocollen. Og ved hver Gang lod Høyst bemeldte Konge mig sige, at ieg skulle ikke være bange, thi ieg skulle faae det Beløved paa een vis Fod.

Saaledes, allernaadigste Konge, gik det hen paa 5 Aar, da Kiøbmand Huulegaard blev, efter alle mine Venners Raad, min anden Mand, som ieg paa 11 Aar var givt med, og efter hans Død blev ieg ved utroe Folk og mange andre Bedragere, saa ieg kom ud fra al min Handel og maatte miste min Gaard under Forbeholdenhed af et Heft, som ieg i disse dyre Aaringer kand i min høye Alder ey komme igiennem med, saa ieg har maattet laant efter at ieg i 11 Aar har Tid efter anden solgt det lidet, ieg beholdt tilovers, indtil ieg nu ikke har det fornødne, saa at i hvor kummerlig ieg end har levet, saa seer ieg dog nu, at ieg har tiet saa længe, at det nær var bleven forbie med mig. Dette ville Deres Kongelige Mayestæt lettelig befinde, naar det i Naade maatte,

allernaadigst betænkes, at ieg hverken haver faaet Brænde eller mindste Forraad indkiøbt til Vinteren. Og da ieg er i mit 72de Aar og dertil sygelig af Alderdom og andre Svaghed, saa kand det ikke vare længe. Saa ieg aller under danigst beder Deres Mayestæt at ville vise mig den høy kongelige Naade og give mig noget aarlig i Pension, da Gud veed ieg høylig trænger dertil.

Ønskende at Gud vil igien velsigne, bevare og opholde Deres Kongelige Mayestæt, hvorom ieg uafladelig skal bede og saaledes haabe allernaadigste Bønhøring, som ieg mig til fortrøster i allerdybeste Underdanighed.

Maria Huulegaards Enke,
boende i Prindsensgade ved
Borgergade hos en Garver N° 379.

Marie Hulegaard afgik ved Døden 27. April 1791 (ikke 4. Maj). Hendes Kaar var yderst smaa og Bohavet tarveligt, af rede Penge fandtes kun 15 Skilling. Blandt de faa Bøger, hun ejede, var et Eksemplar af Sønnens samlede Skrifter. Hos Pastor Holst i store Kannikestræde henstod en Del af hendes første Mands Skrifter i uhæftet Tilstand. En Assistentshusseddel viser, at Pengenøden var alt begyndt at hjemsøge hende. Hendes eneste Arving var Sønnen Enevold Ewald.

* * *

Der har, som bekendt, været fremsat forskellige Gisninger om Navnet paa den Kvinde, hvem Ewald under sit Ophold i Rungsted en Tid var til Sinds at ville ægte. Senest har Frk. Ida Falbe-Hansen i Tidsskriftet „Dania“ stillet dette Spørgsmaal under Debat.

Husstanden i Rungstedkro bestod, da Ewald boede her, af følgende Personer: Digterens Vært, Fiskemester, Posteksspeditør og Kroforpagter Oluf Jakobsen, dennes Hustru Cathrine Marie, deres voksne Børn Johannes — der allerede 1780 var Kromand i Birkerød og samme Aar indgik Ægteskab med Anna Sophie Adler, — og Anna Hedevig, senere gift med Pastor Andreas Wøldike. Desuden boede her, enten til Stadighed eller i Besøg en Søsterdatter af Mad. Jakobsen. Efter at Ewalds fortræffelige Værtinde var afgaaet ved Døden, 52 Aar gammel, i Maj 1775, af en hidsig Feber, trøstede Enkemanden sig snart med hendes unge Niece. I Maj 1778 fik han Bevilling paa at ægte Sophie Hedevig Røers „af Rungsted“, Søsterdatter af hans første Hustru Cathrine Marie

Køster. Der var periculum in mora, thi allerede 6. Juni havde de Barn i Kirke. Jakobsen selv døde allerede 1781, 8. November, i Hørsholm, hvor han boede til Leje.

Schønheyder modsatte sig ivrigt Ewalds Ægteskabsplaner og betegner Digterens Udkaarne som „en Pige, der nu i ham er falden paa en ny Elsker, der skal blive én af de sidste i Snesen“.

Sandsynligheden taler for, at det har været Sophie Hedevig Røers, i hvem Ewald var forelsket, og som han en Stund tænkte paa at fæste.

Til A. D. Jørgensens Omtale af Ewalds Ophold i Søbækshus ved Humlebæk 1776—77 kan gives adskillige væsentlige Berigtigelser og supplerende Bemærkninger.[1])

A. D. Jørgensen, der besynderligt nok, ikke har indhentet Oplysninger paa selve Stedet, identificerer fejlagtigt, vistnok støttende sig til Badens Bemærkning (Prøvestenen I, 27) selve Tipperup Mølle (Søbæks Mølle, Sømølle) med Ewalds Bolig.

Naar man fra Tipperup følger Strandvejen et Stykke mod Nord og bøjer om ad en Sidevej (Stockholmsvejen) ser man snart Søbækshus eller Sømøllegaarden til venstre for Vejen i omtrent 1000 Alens Afstand fra Møllen.

Af Gaardens tre Længer bærer den sydlige paa en Husstolpe Indskriften N. J. S. 1753, uden Tvivl den daværende Beboer Niels Jensens Forbogstaver. Det ses af en Præsteberetning fra 1771, 2. Juni. at Niels Jensen i Søbækshus, der nærede sig af lidt Avling og Savskæreri, var død 14 Dage forud og havde efterladt sig en Enke paa 52 Aar uden Børn som Betler. Ikke længe efter hans Død flyttede Ewalds Husvært Herman Lem, Forvalteren paa Krogerup, der holdt Bryllup 9. Juli samme Aar, ind i Huset.

Der er saaledes næppe Tvivl om, at den nuværende Bygning er den samme, i hvis Stuer Ewald har boet. Dette stadfæstes ogsaa af en stedlig Tradition. Gaardens nuværende Bestyrer ved at berette, at den temmelig anselige Høj, som findes i Haven ud til Vejen, er opført af Ewald.

At Digteren med sin store Forkærlighed for Høje (Højen ved Elben-Elhøj-Rungstedhøj) har følt Trang til Udsigt over Sundet,

[1]) Jeg skylder Hr. Arkivsekretær J. Bloch Tak for Meddelelsen af disse Oplysninger, der alle er tilvejebragte af ham.

der her dækkes af det bakkede Terræn, og har ladet den opkaste, er rimeligt nok, men at han selv, som nævnt, skulde have gjort det med egne Hænder, er næppe tænkeligt, naar man tager Hensyn til hans skrøbelige Legemstilstand.

Paa Toppen af Højen danner en Mængde Rodskud fra en mægtig Lindestub en bred Krone. Paa denne Høj har Ewald antagelig, som ogsaa Thaarup formoder, iagttaget den Solnedgang, han skildrer i „Aftenen“.

I Tipperup Mølle, der 1770 bestyredes af en Møllersvend, Hans Henriksen, boede dengang de to Søskende, Anna Dorothea og Kirstine Kølbel, vistnok Søstre til den Kølbel, der har været Skriver hos Ewalds Ven Moltke.

1771 ægtede Anna Dorothea som nævnt Ewalds Vært Lem. Endnu 1776 boede i Tipperup Mølle Jomfru Kirstine Kølbel, til hvem Ewald bad sin Ven Spendrup at adressere Brevene til ham, da han havde Grund til at formode, at man af Omhu for ham brød hans Breve. Herfra vilde Digteren selv afhente dem. I Oktober, da han ventede et Pengebrev, som han imødesaa med Utaalmodighed, beder han Spendrup om at sende det direkte til Lems Adresse. A. D. Jørgensens Sammenblanding af Lokaliteterne Tipperup Mølle og Søbækshus har foranlediget ham til følgende dristige Slutning, der altsaa savner enhver Begrundelse: Kirstine Kølbel var i Huset hos sin Søster, Fru Lem, og har især haft Indflydelse paa hans Behandling. Den ovenomtalte, ganske naturlige Forandring af hans Brevadresse tillægger han et Brud mellem Digteren og Jomfru Kølbel, der skal være „det Fruentimmer, paa hvilken den Tid den største Del af hans Lykke beroede“, og hvem han paa hendes Spørgsmaal, om han fandt hende skøn, gav et kort, benægtende Svar.

Da Ewalds Levned og Meninger er nedskrevet 1775, og han tilmed bemærker, at hin Kvinde „aldrig“ tilgav ham hans Uhøflighed, hvilket Tidsbegreb dog forudsætter en Aarrække, kan Talen billigvis slet ikke være om hans Ophold i Søbækshus. Med Liebenberg kan vi temmelig sikkert antage, at Ewald hermed sigter til sin egen Moders Koketteri.

Ewalds Testamente har tidligere været aftrykt af Molbech i dennes Biografi af Digteren. Alligevel turde det have sin Berettigelse at meddele Ordlyden af samme paa dette Sted. Aktstykket er ingenlunde paalideligt gengivet, Madame Skous og Dr. Schønheyders Paategninger har ikke før været meddelte. I det

hele taget er Digterens Testamente et saa værdifuldt og for ham karakteristisk Aktstykke, der tillige gør hans Hjerte Ære, at det fortjener at kendes af videre Krese end af de faa, der nu om Stunder har Molbechs glemte Bog ved Haanden:

Uskiønsom vil jeg ikke døe. Den største Erkientlighed har min Værtinde, Madame Sal. Skovs fortient af mig. Det er hendes meer end moderlige Omsorg og Pleye jeg har at takke, at jeg uagtet de smerteligste Legems-Svagheder, hvormed jeg især i Hendes Huus har været plaget, er bleven holdet ved Live. Sin Tid, sin Rolighed, endog sin Helbred har Hun opofret for at giøre mig det meest smertefulde Liv fordrageligt. I den Umuelighed, som det er mig at adlyde mit Hierte og belønne saa megen Godhed, vil jeg dog give Hende et Beviis paa min Erkientlighed. Det er derfor min faste og uryggelige Villie, som ieg og hermed erklærer saa at være, at alt hvad jeg ved min dødelige Afgang efterlader mig af Meubler, Bøger, Linnet, Klæder, reede Penge, som og hvad mig hos Boghandler Hr. Proft for Oplaget af mine Skrifter efter Akkord endnu kommer til Gode, det skal altsammen uden Undtagelse af noget her ikke nævnet, som kunde være min Eyedom, altsammen skal dette tilhøre og tilfalde foromtalte Madame Anna Kristina Salig Tømmermester Skous Efterleverske og Hendes Arvinger, uden nogen Rettens Behandling eller Skifte, og uden nogen Tiltale af mine Arvinger. Dog skal deraf forlods udredes min Begravelse, den jeg vil have saa lidet bekostelig, som skee kan, efter den Aftale, som jeg derom har taget med nogle af mine Venner i forom[nte] Madame Skovs Overværelse, saa og hvad lovlig og beviislig Krav nogen hos mig kan have at fordre, hvilket alt forlods bør udreedes og betales. Jeg er overbeviist om, at min kiere Moder, Madame SL. Huulegaards saa meget meere er fornøyet med denne min sidste Villie, som hun selv ofte har været Vidne til Madame Skous venskabelige Opførsel imod mig, og bedre end nogen veed, hvor sielden saa stor en Godhed er at vente hos Fremmede for mig. Hvad endnu mere fortiener min kiere Moders og hver skiønsomt Menneskes Biefald til dette mit Testamente, er, at denne min Ubetydelige Formue, som forben[nte] Madame Skov herved bliver skiænket, er ikke vundet ved Arv, eller forhværvet ved nogen Gage, men er sammensparet af hvad jeg med min egen Vinskibelighed har fortient meest i den Tiid, da ieg har været i ovenbemælte min Vertjndes Huus.

Jeg underskriver og forsegler denne min sidste Villie i det aller under danigste Haab om min Konges allernaadigste Biefald og Bekræftelse herpaa; Tillige med den faste Forsikkring, at mine Velyndere, høyvelbaarne Herr Conference Raad Carstens, Ridder og Høyærværdige Hr. Doctor Schønheyder Sognepræst for Trefoldigheds Menighed her i Staden vil tilstaae mig denne sidste Bevaagenhed at paasee denne min sidste Villies nøyagtige Opfyldelse.

Til Beviis paa min egenhændige Underskrift og utvungne velvillige Tilstaaelse herudi have efterskrevne tvende med mig undertegnet og forseglet.

Givet i Kiøbenhavn den 15de Martj 1780.

Johannes Ewald.[1])
(L. S.)

At foromtalte Testament er i vores Overværelse af Testator Hr. Ewald underskrevet og forseglet Bevidne vi som overværende efter Begiering.

Dl. Rogerts. N. S. Milling.

i mod denne min Salig Søns sidste Villie har ieg slet intet og er fornøyed der med. Maria Huulegaard, Enke.

Kiøbenhavn, d. 18. Marti 1781.

Selve Testamentet er nedskrevet med Mad. Skous egen Haand, næsten Skønskrift, der vidner om, at hun har haft en god Skolegang.

Schønheyder har givet Andragendet om Stadfæstelse følgende Paategning:

Afdøde Johannes Ewalds Efterladenskab er mig nøie bekiendt, at det ikke udgiør over 300 rdlr. om saa Bøger og Meubler blive alle solgte. Hvad de følgende Deele af hans Skrifter, hvilke endnu skal trykkes, ville bringe Arvingerne for Fordeel; det er hidtil ikke Besiddelse men ubestemt Forventning. Ifølge denne Stervboets Beskaffenhed beder jeg, som den salige Ewald har begiært det af mig, at ved den Kongelige Naade og Bekostningernes Eftergivelse hans sidste Ønske at efterlade sin Vertinde og Pleierinde en Giengieldelse af den Ømhed og utrettelige Godhed, hvilken visselig ikke kunde

[1]) Enevold Ewald forsegler med et Signet, der viser en Trane, staaende paa ét Ben, medens den i det andet holder en Sten — Symbolet paa Vagtsomheden. Omskriften lyder: Vorsicht schat nicht. Digterens Segl, der kun kendes fra dette ene Aftryk, viser et Skjold, delt paa langs. I første Felt en Stjerne og 3 Bølger (Juelernes Vaaben). Andet Felt er tværdelt med samme Mærke foroven og Tranen forneden. Paa Hjelmen en Stang med en Stjerne og to Drueklaser med korslagte Stilke.

være større, hvormed hun i 3½ Aar har omgaaet ham, maatte saa meget som mueligt er opfyldes.

allerunderdanigst

Kiøbenhavn d. 19. Martii 1781. Chr. Schønheyder.

Med dyb Forstaaelse af Ewald baade som Digter og Menneske gemte Ane Christine Skou Ewalds efterladte Papirer og værnede om dem med stor Pietet. Medens Ewalds Moder ikke i sine Bønskrifter til Kongen og Finanskollegiet, i hvilket den for dansk Litteratur saa varmt interesserede Ernst Schimmelmann, Baggesens og Øhlenschlägers højsindede Mæcen, havde Forsædet, med et eneste Ord nævner, at hun var Moder til den store Digter, hvis Navn var paa alles Læber, er det Madam Skous Stolthed hele Livet igennem, at det forundtes hende, at kunne værne og frede om Johannes Ewald i hans sidste Leveaar. Visselig staar det danske Folk i Gæld til denne udmærkede Kvinde, der med moderlig Ømhed og Kærlighed ofrede sig for ham uden egenkærlig Beregning og Vindesyge, nøjet med hin Løn, der er større, end Mennesker formaar at give.

Louis Bobé

AUDIATUR ET ALTERA PARS

Hvis man om et Kunstværk ønsker at udtale en Mening, som kan blive staaende, blive erkendt gyldig — og det er jo dog en dybere Tilfredsstillelse end den at „imponere Rakket“ — saa tror jeg, at man maa være i Stand til for et Øjeblik at løsne sig fra sine individuelle Sympatier og forsøge at se Værket fra Kunstnerens eget Udgangspunkt. En Kritiker er jo ikke radikal ved at være voldsom, men ved at føre sin Undersøgelse dybt.

Der siges, at over for et Stykke Skulptur er det første fornødne dette: At kunne se.

Unægtelig, men vil man overbevise andre, er det ikke altid tilstrækkeligt at sige: Jeg ser, eller: Jeg ser intet! En udmærket Vej til baade selv at se rigtig og at demonstrere sit Syn er Sammenligningen.

Naar Kunstneren maler en Studie, sammenligner han Skridt for Skridt de forskellige Valører og Størrelsesforhold: Der skal vejes, det er ikke gjort med at se, og den daglige Opøvelse af Dømmekraften paa det særlige Omraade kan faa Betydning for hans Aand, hvis han da har nogen, der er værd at snakke om.

Naar man nu for nylig er draget skarpt til Felts imod et Kunstværk som „Moder Jord“, da er det meget karakteristisk, at man har bedømt Sindings Værk ud fra et Syn ganske modsat det, der saa aabenbart har været Kunstnerens, ja man har villet nægte hans Udgangspunkt enhver Berettigelse, idet man ensidigt har hævdet, at for den „virkelige Kunstner“ er der kun én første Be-

væggrund, nemlig „selve den kunstneriske Idé: Form, Bevægelse o. s. v.“. Det er jo klart, at hvad der i dette Arbejde først og fremmest har bevæget Sinding, er et Livsindhold, en menneskelig Følelse. Men han har paa ingen Maade i Udførelsen fjernet sig saa meget fra den antike Udtryksform, at den, der elsker græsk Skulptur højst af al Kunst, behøver at staa fremmed. Tværtimod er dette sidste Værk ogsaa i den Retning en Sejr for Sinding, som denne Gang har naaet en ganske uangribelig Modenhed i sin Skildring, èn stilfærdig Ægthed i Bevægelser og dog samtidig har formaaet at lægge Højhed og Myndighed over sin Ytring.

Der kunde hentes utallige Eksempler paa Faren ved at være „litterær“ i bildende Kunst, at ville skabe „aus dem tiefsten Inneren des Bewusstseins“ o. s. v. Men det turde maaske siges, at vi netop herhjemme snart har reageret tilstrækkeligt imod „Ide-Indhold“ og „Fortælling“ og har været nær ved at komme dertil, at vor hele bildende Kunst har faaet et Præg af aandelig Ubetydelighed.

Her er for vor Malerkunsts Vedkommende ganske særlig Zahrtman og Joakim Skovgaard traadt befriende til Hjælp. Legenden, Anekdoten, Tendensen har ikke skræmmet dem, saa lidt som deres store Forbillede Rembrandt. Det er ikke simpelthen Abstraktioner som „Form, Bevægelse, Linier, Farve, Rytme“ — om end disse er udadskillelige endog fra den første spirende Forestilling — der har bevæget denne til hans Radering „Jesus renser Templet“. Nej det er et inderlig menneskeligt, glødende, gnistrende Had til al Slags pøbelagtig Tarvelighed.

Blandt vore store Billedhuggere (som var) er vel Jerichau i en ganske særlig Grad digterisk bevæget; det aandelige Moment er dog vel ikke underordnet den legemlige Skønhed i Adam og Eva, Leda eller Kristus?

Træd da med saadanne Eksempler for Bevidstheden frem for Sindings Moder Jord, og det maa erkendes, at det er et Kunstværk, i hvilket der netop er et vel afvejet Forhold mellem den suveræne Tanke og Menneskefølelse paa den ene Side og det særlig kunstneriske paa den anden.

I dette sundt bevægede, menneskelige Værk, som taler til Mennesker, er der, tværtimod hvad man har paastaaet, ingen Mangel paa smukke, plastiske Enkeltheder. De hvilende Stillinger udtrykker Søvnen skuffende naturligt. Den unge Mands Fødder og Hoved er overordentlig smukt modelleret, den hele Gruppe bærer et slaaende Præg af ædrueligt og tilforladeligt Naturstudium.

Alt dette givet, tør man vel nok hengive sig til Glæden over de Tanker, som synger sig frem af dette Ler, og hvis Gyldighed overbeviser.

Med særlig Skønhed og Kraft er her udtrykt et Tillids og Trygheds Forhold til den Jord, vi er runden af. Vi genkender dette, thi vi holder af Moder Natur, selv om hun er ubønhørlig, udeltagende, selv om Digteren kan høre hende spotte: „I kalder mig en Moder, og jeg er en Grav". Til hendes Skød glider vi ind, naar vi har leget os træt med al vor ædende Forfængelighed, vor Lidenskab og Sorg og Strid, vor Lyst og vor Længsel. — Nej, ikke sandt? Den „virkelige Kunstner" er Menneske, først og sidst Menneske, og det fuldgyldigste Kunstværk er det, inden for hvis Ramme spejler sig det videste og det dybeste, Mennesker kan erkende og føle. „Kunst for Kunstens egen Skyld" er et Elevstandpunkt og fører til Udvendighed. Kunsten er ikke et Maal i sig selv, men et Middel til Meddelelse, en Skrift — i sin højeste Form: En Forkyndelse, en Ildskrift. — — —

Der er indvendt, at Hovedskikkelsen skulde være ægyptisk i Stilen og derfor staa i et Misforhold til de naturalistisk sete Menneskeskikkelser, og at en saadan Sammenblanding af Stilarter er noget uhørt. Først maa dertil siges, at der vist kunde nævnes mange Eksempler paa Blanding af Stil. Hele Arkitekturens Vækst gennem Tiderne beror jo herpaa. Uforsvarligt bliver det kun, naar det ikke lykkes at smelte Elementerne sammen. Tag blandt Malerier Joakim Skovgaards: Kristus fører Røveren ind i Paradiset. Har det faldet nogen ind, at det er Tegn paa en „ringe kunstnerisk Kultur", naar Skovgaard maler sin Røver naturalistisk — 19de Aarhundreds Stil — paa det samme Lærred som med sin Forgyldning og sine stiliserede Engle har Reminiscenser fra 15de Aarhundreds italienske Malerkunst?

I terra maters Skikkelse er der nødvendigvis tilstræbt noget abstrakt, men Gruppens Helhed er paa ingen Maade brudt derved, thi hun er lige saa naturalistisk behandlet som Menneskebørnene, kun holdt yppigere, mere voluminøs, hun betyder jo selve Frodigheden, den bløde, frembringende og opløsende Muld. Langt mere end om orientalsk Skulptur minder hun om nordisk Eventyrstil. Mangen moderne Fremstilling af Nøkke og Huldre er i Slægt med denne grovkornede Skikkelse. Niels Skovgaards ypperlige Troldkælling i St. Laurentius-Visen er hendes fjerne plebejiske Slægtning.

Man har anket over, at Moder Jords Skikkelse skræver. Indeed?

how very unladylike! Men saadan er hun virkelig! O, Moder Jord, i din Omgang med Mennesker bør du lægge dig efter Studiet af Knigge! Du har undertiden nogle Maader at være paa, saa Gud maa sig forbarme; saadanne Utidigheder f. Eks. som Jordskælv og vulkanske Udbrud er virkelig ikke passende! — Eller kender du maaske en højere Lov end Kulturens? —

At bebrejde Kunstneren, at han har gjort den fra Ideens Side overmenneskelige Skikkelse noget større, end Skikkelserne i hendes Skød, synes virkelig urimeligt. Hvorledes skulde Forholdet ellers nogenlunde anskueligt udtrykkes? At der intetsteds skulde findes Præcedens herfor i Kunstens Historie, lyder lidt overraskende. Man kan jo blot t. Eks. se paa Nilguden i Vatikanet, og der er fuldt op af Eksempler, lige fra de ægyptiske og assyriske Relieffer, hvor Sejrherrens Overmagt er udtrykt ved, at hans Fjender i smaa bitte Skikkelser er hobet sammen under hans ødelæggende Haand, som med ét Slag rammer dem alle. Men for øvrigt, saadanne Forskrifter og Reglementer er jo lidt akademiagtige, og det er ganske pudsigt, at man kan begejstres over Rodins Balzac, hvor dog Staven er brudt over al tilvant Forestilling om Form og Middel, mens man i det nærværende Arbejde kritiserer Moder Jords Fingre ud fra et Akademiforberedelsesklasse-Synspunkt. Det minder om Berlingske Tidendes mangeaarige Gladstone-Sympatier og store Kærlighed til — udenlandsk — Frisind.

Hvad Sindings Produktion som Helhed angaar, da er den vel ikke mere uangribelig, end Menneskeværk er. Der har været Ting, som ikke var holdt i Tone rigtig. Dette kan vel siges om Daabsengelen med den lovlig stærke Armbevægelse — jeg har kun set Skitsen dertil. Men Barbarkvinden, der bærer sin saarede Søn bort fra Kampen, er da et saa djærvt og kunstnerisk renlivet Stykke Skulptur, som man kan forlange, og den fangne Moder er en meget fuldkommen og indtagende plastisk Komposition. For dem, der holder af en minutiøs, yderlig omhyggelig gennemført Modellering, er der jo Ansigtet og Hænderne paa Slægtens ældste, som staar skaaret i Træ i Glyptoteket.

Men alle disse hans egne Arbejder viser, sammenlignet med Moder Jord, at Sinding er naaet til større aandelig Magt nu og videre Syn.

Det er bleven bebrejdet Kunstneren, at han undertiden lader sine Statuer „dreje op paa Maskine efter Dukkemodeller“. Det bør siges, at dette er en meget lidet vel overvejet Indvending. Den

mekaniske Kopiering til større Maalestok frembringer jo kun et omtrentligt Resultat, som saa gennemarbejdes af Kunstneren, der skraber i Gibsen og modellerer med Gibsmasse, som han ellers vilde gøre det med Ler. Har man nogen Sinde set en kyndig Mand opholde sig over, at en Maler kvadrerer sit Lærred og sin Skitse for at slippe nemmere til Forstørrelsen? Af samme Art er Forargelsen over, at en Kunstner, naar han har fuldført et kolossalt Arbejde, lukker sit Atelier op og byder alle velkommen o. s. v.

Saadanne Ting har jo intet med Værdsættelsen af en Kunstners Virksomhed at gøre.

At kalde Sindings Produktion „fremmed Parvenukunst", lyder ganske chauvinistisk. Han har i levet 18 Aar i Danmark, og hans Indflydelse, som forgrener sig til næsten al ung dansk Billedhuggerkunst, har vel være fremmedartet, men ikke mere end den, vi jo alle af Hjertet takker Georg Brandes for, eller — for at tage en mere nærliggende Sammenligning — Krøyers og Tuxens.

Og har hans Energi ikke i den Tid hidført saadanne Sprængninger, udvidende og løsnende, som først og fremmest skulde til for at forberede ny Grøde i vor Skulptur? Ingen kan være blind for, at der har været en Periode af Slaphed og jævn Kedsommelighed over dansk Plastik siden H. E. Freund og gamle Bissen, siden den uforglemmelige Jerichau. „Et Par enkelte Undtagelser er der vel" siges der „et Par, som imod Ligegyldigheden eller imod Strømmen har kæmpet for de gode Traditioner."

Jo! Men — med hvor megen Kraft og med hvor meget Held?

Kan det ikke meget snarere siges, at endnu den Dag i Dag er der ingen anden end Sinding, hvis Evners Omrids paa nogen Maade kan bringe hine store Skikkelser i Erindring!

Det var jo dog ellers det allersimpleste at nævne et Par Navne, eller bare et eneste Billedhuggerværk fra den senere Tid, som ved sin ubestridelige Genialitet ad Sammenligningens Vej med Lethed skulde gøre det af med en „tom og overfladisk Publikumskunst".

Intet saadant nævnes. Ja! Hvis vi maatte tage Malerkunsten med!

Men blandt Billedhuggerne? Jeg er ikke utilbøjelig til at tro, at der kan vorde en betydelig Kunstner af Willumsen, ogsaa til Udøvelse af plastisk Kunst — han er i al Fald en Personlighed. Siegfried Wagners „monumentale Kvindebuste" og Fru Marie Carl Nielsens Udkast til et Dronning Margrethe Monument, som saaes i Kunst-

foreningen, indeholdt hver paa sin særegne Maade en Forjættelse. Heller ikke maa man underkende Bonnesens Talent, selv om man over for dette endnu savner egentlig Tryghed, eller Rudolf Tegners, foreløbig meget problematiske. Dog alt dette er jo kun Løfter, Spirer, muligvis til stor Kunst. — — —

Kan nogen virkelig for Alvor undre sig over, at det danske Publikum er dybt utilfredsstillet af en Skulptur, hvis Skaberevne og aandelige Sekraft og Medmenneskelighed betegnes ved Vilh. Bissens nydelige „Pottemagerske“, Saabyes „Susanne“ og Brandstrups nok saa ærlige og fine, men sandt for Dyden ikke meget betydelige Portrætkunst, ved al denne Jævnhed, der vil triumfere, naar Sinding angribes?

Der er lige saa langt imellem denne pæne Habilitet, og hvad Menneskehjertet (Publikum bestaar jo af Mennesker) mer og mindre bevidst og med mer og mindre Styrke attraar i Kunst, som der er imellem Rytterstatuen i Esbjerg og Andrea Verrocchios Colleoni, af hvilken vi herhjemme har en fortræffelig Bronceafstøbning i Michaëlis's pompøse Vers:

I Venezias Smøgelabyrint
staar han høj, staar han stejl
    paa sin knejsende Plint.

Han er langt fra de gyngende Vover.
Han rider som Torden paa Tage
    og Kirkerne tramper han over.

Han staar rejst i de bærende Bøjler.
Med det yderste Led af sin Finger
    han Gangeren tøjler.

Det behøver slet ikke at have været lutter Pjank, der har drevet Folk — drevet dem faareflokkevis — ud at se paa Moder Jord. Denne Foragt for „Publikum“ er altfor hyppig kun en sjælelig Manierisme, som er meget udbredt blandt Kunstnere, for hvem den virkelig rummer en Fare, som en indefter og om sig ædende Goldhed.

Det forekommer mig, at der netop er en velgørende Overensstemmelse mellem hin Kaaring af Sindings Kunst og saa den Kendsgerning, at Bjørnson, Ibsen og Holger Drachmann er de Forfattere, som Folk læser om og om igen.

KNUD SØEBORG

SLUTNINGSBEMÆRKNINGER

Hr. Professor Blochs Bemærkninger i sidste Hæfte af „Tilskueren“ om min Artikel om Sceneinstruktion i Januarhæftet bestaar hovedsagelig i en Imødegaaelse af Ting, jeg aldrig har sagt. Skønt jeg nu ikke tvivler om, at den opmærksomme Læser ved at sammenholde Artiklerne straks maa blive opmærksom herpaa, vil jeg dog tillade mig her endnu en Gang at fastslaa mit Standpunkt over for de forskellige Mistydninger, Hr. Bloch har gjort sig skyldig i.

1. Intetsteds har jeg sagt, „at det er Skuespillerne, der skal arbejde — ikke Sceneinstruktøren“. Tværtimod! Jeg fremhæver og understreger Sceneinstruktørens Samarbejde med Skuespillerne, først, idet han lægger det ydre sceniske Apparat til Rette for dem og støtter dem i Arbejdet ved stadig at gøre Stykkets Indhold nærværende for dem, og dernæst ved „fra Publikums Plads“ at være Øjne og Øren for Skuespilleren, der jo hverken kan se eller høre sig selv agere. — Og her er han uundværlig. Paa Scenen er han oftest en Mægler mellem Kunstnerne indbyrdes og Kunstnerne og Forfatteren. I Parkettet foregaar hans betydningsfuldeste Arbejde: Bedømmelsen af, hvor vidt Skuespilleren naa'r de tilsigtede Virkninger; og det er netop fra „Publikums Plads“, at dette skal undersøges; thi Teatrets Publikum er Skuespillerens øverste Dommer — det Publikum, hvori „den saglige, kunstforstandige Kritik“ jo ogsaa har sit Sæde.

Hr. Bloch maa lægge Mærke til, at jeg taler om Sceneinstruktion, ikke om Elevinstruktion; endvidere: at denne „Publikumsplads“

for den samvittighedsfulde Instruktør ikke er nogen „Mageligheds-plads", maa Hr. Bloch dog vel nok have erfaret, selv om han ikke synes tilfulde at forstaa dens Betydning.

2. Intetsteds har jeg sagt, at man intet kan lære i Kunst. Lærdommen paa Elevskolen, siger jeg, er jo vitterlig intet uden for Haandelavets Tilegnelse og de haandværksmæssige Tricks og for Resten i Længden — alle Kunstens Unoder. I Livet lærer man som bekendt saa længe man lever; men Skuespillerens Liv er netop i „Rampens Lys": her gror hans Evner, her vokser de; her foregaar det mystiske Samarbejde mellem hans og Tilskuerens Fantasi, hvorpaa al Illusion beror. Derfor — saa tidlig som mulig i Ilden! — Desværre kan Hr. Bloch jo her ikke tale med af personlig Erfaring.

3. Jeg har ikke sagt, „at kun Skuespillere og Forfattere kan paatage sig Sceneinstruktion." Jeg har sagt, at Skuespilleren fremfor nogen har Betingelserne derfor, idet han som ingen anden har Lejlighed til at erhverve sig den praktiske Indsigt ved sin Færden paa Scenen fra Morgen til Aften og en Side af hans aandelige Arbejde: den dybeste Indtrængen i Digterens Værk, falder sammen med Sceneinstruktørens. Jo større Skuespillerens kunstneriske Evner, jo rigere hans kunstneriske Uddannelse er, desto fyldigere er Betingelserne til Stede for hans Virksomhed som Sceneinstruktør, forudsat at han ikke mangler praktisk Evne og Indsigt, hvad der jo maa gaa Haand i Haand dermed.

Jeg maa i denne Forbindelse gøre opmærksom paa et mærkeligt Udslag af de høje Tanker Hr. Bloch giver sig ud for at have om Skuespillerne. Han skriver: „Jeg har altid set enhver, der overhovedet fortjente Navn af Kunstner, opfyldt af den ivrigste Interesse for sin Gerning." Og paa samme Side lidt længere nede: „Det vil hurtigt gaa op for ham (nemlig Instruktøren), at største Parten af Skuespillerne ikke har anden Kendskab til Stykkets Helhed end den rent overfladiske, der kan erhverves ved den saakaldte Læseprøve." — I Sandhed en mærkelig Maade at vise sin Interesse paa ved at forsømme den første Betingelse for Opfattelsen af Rollen, nemlig Kendskabet til Stykket. Men de stakkels Kunstnere er undskyldte — nu kommer det i en Note under Teksten — Teaterbestyrelsen forholder dem skændigt Midlerne til al dybere Indtrængen: „der tages kun 2 Afskrifter (kun de færreste Stykker foreligger trykte), hvoraf Instruktøren har den ene og Suffløren den anden, saa at Skuespillerne ligefrem er afskaaret fra et indgaaende

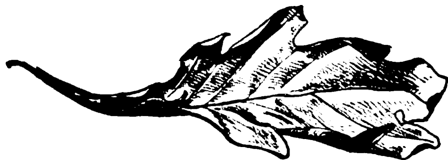
Studium af Digterens Værk.“ Aldeles ikke! Der er 3 Eksemplarer, nemlig Forfatterens Manuskript, Sceneinstruktørens og Sufflørens Afskrifter, der alle — til Tider — staar til Raadighed for Skuespillerne og vitterlig ogsaa gaar paa Omgang mellem disse, ikke alene i Tiden mellem Læseprøven og de egentlige Prøvers Begyndelse — Tiden, hvor Rollen læres og studeres — men under hele Indstuderingen.

Hermed er jeg i Grunden færdig med Hr. Blochs Bemærkninger. Jeg vil slutte med at gentage mit Raad til de ledende, hvormed jeg endte min første Artikel — et Raad, som jeg tror mig berettiget til at give, ikke fordi jeg overvurderer, hvad jeg har ydet hverken som Skuespiller eller Sceneinstruktør, men fordi jeg mener, at en Menneskealder levet i Teatrets Tjeneste har afsat den fornødne Erfaring; et Teaterliv, hvori ingen Begivenhed af Betydenhed er forefaldet paa det klassiske eller moderne Dramas Omraade, som jeg ikke ved kunstnerisk Medvirkning eller Paavirkning har haft væsentlig Lod og Del i — uden at tale om den Række Dramer (Shakespeare, Molière, Ibsen, Bjørnson, Drachmann o. s. v.), jeg som selvstændig Sceneinstruktør gennem en Aarrække har ført frem. Altsaa: Sørg for — især i en Tid, der er fattig paa fremragende sceniske Talenter — at fremme Skuespillernes selvstændige kunstneriske Arbejde! Behandle dem ikke som Elever! og hold Amatøren og Dilettanten borte fra Scenens Gerning. Husk det gamle Ord:

Dilettant heisst der kuriose Mann,
der findet sein Vergnügen dran
etwas zu machen, das er nicht kann —

nemlig: Kunst.

EMIL POULSEN

PUBLIKUM

> *Zuschlagen* kann die Masse, da ist sie respectabel,
> *Urtheilen* gelingt ihr miserabel.
>
> Goethe

I gamle Dage hændte det ikke saa sjældent, at „Publikum“ var Genstand for særdeles kraftige Udskældninger. Den skikkelige Eckermann, der gjorde sit Navn udødeligt ved at skrive op, hvad en anden sagde, har efterladt os mangfoldige Vidnesbyrd om den Ringeagt, Goethe nærede for den store Mængdes Mening, og de andre Nationers udvalgte Aander gav ham i saa Henseende ikke noget efter. De behandlede rent ud det højtærede Publikum *en canaille* og kunde ikke finde Haansord stærke nok til at udtrykke den Foragt, de følte for Massens Dom, for dens Uvidenhed og Brutalitet.

Nu synes det ikke mere at være saaledes. Det er kun nogle faa Aar siden, at der paa det kongelige Teater blev opført et Stykke, hvori en Digter uden Omsvøb erklærede, at det er det ærede Publikum, lige fra Galleriet til Parkettet, paa hvis Dom det beror, om et Digterværk har kunstnerisk Værdi eller ikke, og det bragende Bifald, hvormed Publikum Aften efter Aften godkendte sin Udnævnelse til æstetisk Autoritet, synes at bekræfte, at det var et Ord, sagt i rette Tid. Mange Tegn varsler om, at den gammeldags Opfattelse af Kunstneren som en overlegen Aand, der prædiker Skønhedens og Sandhedens Evangelium for den uvidende Masse, er ved at lægges ad acta. Vi fornemmer det i Samtaler, vi læser det i vore Aviser, og rundt omkring os ser vi Kunstnerne bøje sig for dette imponerende Væsen med de mange Hoveder, studere dets Vaner og smigre for dets Tilbøjeligheder.

Men med Erkendelsen af, at det store, majestætiske Publikum er ved at sætte sig til Rette paa Dommersædet, følger Pligten til at søge at komme paa det rene med, hvad det egentlig er, denne Domstol har at dømme om, og hvor vidt dens Beskaffenhed og Sammensætning yder nogen Garanti for, at den dømmer rigtigt.

Der er den Forskel paa Natur-Indtryk og Kunst-Indtryk, at medens det første blander sig med Modtagerens øjeblikkelige og tilfældige Bevidstheds-Indhold og laaner sine Farver fra dette, bortjager Kunst-Indtrykket Tilfældighederne, der forstyrrer dets Helhed, og bemægtiger sig Tanker og Følelser med en saadan Styrke, at det for en Stund helt fylder den nydendes Bevidsthed.

Naturen forholder sig ophøjet ligegyldig lige over for Beskueren. Den har ingen Hensigt med ham, den vil ham ingenting. Den lader sig kun beskue. Den er uden Ønske om at glæde eller belære. Den er glad for den glade, sørgmodig for den bedrøvede, dybsindig, gaadefuld, tankeløs — altsom den tilfældige Beskuers Sindsretning eller sjælelige Evner fører det med sig.

Kunsten derimod er et Menneskeværk. Bag ved dens Frembringelser ligger der en Menneskesjæls levende Attraa efter at aabenbare sit Indhold for andre, delagtiggøre dem i sit indre Syn, for derigennem at gøre dem Livet — Naturen — dybere, indholdsrigere, skønnere. Det er Kunstens Mission, ikke blot at skænke Modtageren den øjeblikkelige Glæde, der ligger i den rolige, ansvarsløse Nyden, men tillige at skærpe hans Syn for, hvad der er væsentligt og værdifuldt i Livet. Den lærer ham at se med Kunstnerens Øje og høre med hans Øre. Deri ligger dens opdragende Magt.

Nu kan det jo være, at Skylden ligger hos Kunstneren, hvis Virkningen udebliver. Det ydre Kunstværk forholder sig til det indre, som Menneskets Tale til dets Tanker. Det kan ikke nytte, at man tænker nok saa dybt og skønt, naar man ikke kan udtrykke sig; men det kan heller ikke nytte, at man kan udtrykke sig, naar man ingenting har at sige. Og ligesom der gives Kunstnere, der saa ufuldkomment behersker deres Udtryksmidler, at hvad de indvendigt føler med stor Klarhed, kun dunkelt eller forvirret skaffer sig Udtryk i Kunstværket, saaledes gives der andre, der — i Lighed med de øvede Festtalere, som vi saa rigeligt er belemrede med herhjemme — med saa megen Behændighed forstaar at kaste Retorikens pailleterede Drapperi over banale Tanker og Følelser, at man glemmer Indholdsløsheden over Pragten. Men det ene er lige

saa galt som det andet: i begge Tilfælde vil Kunstværket forfejle sin Virkning.

Men det kan ogsaa være, at Skylden ligger hos Modtageren. Selv om man nemlig tænkte sig et Kunstværk saa fuldkomment, at Formen fuldt og helt gennemskinnedes af det indre Syn, saa vilde dog Tilegnelsen kræve Forudsætninger, over hvis Tilvejebringelse Kunstneren ikke er Herre.

Det er nemlig kun i uegentlig Forstand, at man kan tale om en Overførelse af det indre Kunstværk fra den ene Bevidsthed til den anden. Tanker og Følelser er ikke som Ting, der kan skænkes bort. Kunstnerens Virksomhed indskrænker sig til at skabe de ydre Betingelser for, at Tanker og Følelser, der har Lighed med dem, hvoraf hans indre Syn er sammenvævet, kan fremkaldes hos andre. Men hvis de ikke allerede forud er til Stede, kan de ikke fremkaldes. Kunstværket henter ikke sin berigende og forædlende Kraft derfra, at det fra nyt skaber de enkelte Bestanddele, hvoraf det er sammensat, men fra den Betydning eller Belysning, det modtager gennem Sammenhængen og Helheden. Byggeplanen, hvorefter det indre Kunstværk skal genoprejses i et andet Menneskes Bevidsthed, kommer fra Kunstneren. Materialerne, hvoraf det skal dannes, maa den, der skal nyde det, selv drage frem fra det hemmelige Rum i Sjælen, hvor Genfærdene af hans Oplevelser færdes. Men Mængden og Beskaffenheden af dette Materiale er forskellig for hvert Menneske. Jo mere elementære og almenmenneskelige derfor de Forestillinger og Følelser er, som Kunstværket fremkalder, desto mere vil de forstaaendes Kreds og dermed Kunstværkets Eksistensberettigelse udvides. Heri ligger Grunden til, at Musikken af alle Kunstarter er den populæreste. Idet den løsriver Følelsen fra dens Motiv og nøjes med at udtrykke dens Grundkarakter, er den sikker paa i ethvert Menneskehjerte at finde en Resonansbund, som den kan sætte i Svingning; thi ethvert Menneske har følt Glæde, Sorg, Fortvivlelse, Angest, Vemod o. s. v., og det er til Forstaaelsen ligegyldigt, med hvilke Forestillinger disse Følelser i hans Indre har været forbundne. De Kunstarter derimod, der giver Følelserne et konkret Liv ved at sammenknytte dem med bestemte Forestillinger, forudsætter et langt større Apparat af Livs-Indtryk, og kan derfor i langt mindre Grad gøre Regning paa Forstaaelse.

Hvis nu Kunstværket kun gjorde Indtryk paa de forstaaende, og lod dem ganske uberørte, der ikke sad inde med de Forud-

sætninger, den inderlige Tilegnelse kræver, saa vilde dets praktiske Virkning tillige være en Maalestok for dets Værdi. Men saaledes forholder det sig ikke. Selv om Kunstværket ikke opfylder sin Mission: at omplante Kunstnerens indre Syn i den nydendes Bevidsthed, besidder det — ligesom saa meget andet i Omverdenen — i det blotte Spil af Former og Farver, Toner og Bevægelser en sansevækkende Kraft, der virker underholdende og oplivende paa Sindet. Men derved bliver den Dom over den kunstneriske Evne, der ligger i Kunstværkets praktiske Virkning, uklar og tvetydig, saa meget mere som den ikke er ledsaget af Præmisser, der giver Adgang til at skønne om dens Betydning: hvad enten Virkningen naa'r til Bunds i Sjælen eller nøjes med at kildre Sanserne, er dens Ytringsformer saa lige, at den fortjente og den ufortjente, den vejledende og den vildledende Anerkendelse ikke kan skelnes fra hinanden.

Ikke heller vil en nøjere Undersøgelse af Domstolens Beskaffenhed indgyde synderlig Tillid til dens Autoritet.

Det, man kalder „Publikum", er en Samling af Individer. Men det Baand, der binder dem sammen, vil ved nærmere Eftersyn vise sig at være saare skrøbeligt. Foruden de almindelige Egenskaber, der adskiller Mennesket fra Dyret, behøver de nemlig ikke at have andet tilfælles, end at hvert enkelt Individ staar i et saadant ydre Forhold til Kunstværket, at dette bliver i Stand til at paavirke dets Sanser, og at disse Sanser overhovedet er kapable til at modtage Indtryk. Enhver, der blot kan høre og se, er altsaa eo ipso i Stand til at blive Medlem af Institutionen med deraf følgende Ret til at afgive sin Stemme.

Men disse Forudsætninger tilfredsstiller ikke selv de allertarveligste Fordringer til en dømmende Myndighed. Kun i én Henseende kunde en saadan Dom have Autoritet, nemlig for saa vidt den angik Sanse-Indtrykkenes Styrke og Liv. Men da det ikke er om Styrken af disse Indtryk, men om deres Evne til at overføre Kunstnersjælens Syn i Modtagerens Bevidsthed at der skal dømmes, mister Dommen al Betydning. Dens Resultat vil paa Forhaand være givet: de grelleste Farver, den mest overlæssede Arkitektur, de ordrigeste Fraser og den lunge-kraftigste Deklamation vil være sikre paa Prisen.

Der maa altsaa andre Forudsætninger til. Men jo mere Fordringerne stiger, des mere skrumper Dommernes Antal ind. Tænkte man sig, at der ved Indgangen til den Sal, hvor Kunstværket var

udstillet til Bedømmelse, var posteret et æstetisk Politi med Ordre til kun at admittere saadanne, hvis Stupiditet i Kunst-Sager ikke overskred Grænsen for det almindelige, vilde allerede mange være tvungne til at holde sig borte. Men hvis ikke blot den abnorme, men ogsaa den normale Stupiditet skulde stænges ude, vilde det se rent galt ud. Skulde kun de have Adgang, der sad inde, ikke blot med Kendskab til Kunstens Formaal og Midler, men med et Fond af Livs-Indtryk og aandelig Evne, der kvalificerede dem til fint og nøje at vurdere Styrken af den Traad, der forbinder Kunsten med Livet, — saa vilde der blive udmærket Plads i Salen.

Intetsteds har man bedre Lejlighed til at gøre Studier over denne meget sammensatte Domstol end i et Teater. Det Publikum, der ellers holder sig i en taaget Fjernhed, der tillader Kunstnerens Fantasi efter Behag at udstyre det med de Egenskaber, der bedst stemmer med hans Interesser, er her sluttet inde mellem fire Mure, tvunget til at udlevere sig selv som Iagttagelsesobjekt, saa længe Forestillingen varer. Man kan baade høre og se det.

J. L. Hejberg kalder et Sted Publikum for „en kolosal Vanskabning“. Der er noget træffende heri. Den, der fra Scenen, mellem Kulisserne, uden at kunne se Publikum, har sin Opmærksomhed henvendt paa de Lyde, der fra Tilskuerpladsen naar hans Øre, vil i Virkeligheden vanskeligt kunne frigøre sig fra Forestillingen om et Væsen af kolossale Dimensioner, en underlig Blanding af Dyr og Menneske, paa en Gang tiltrækkende ved sin naive Godmodighed og frastødende ved sin Brutalitet. Man mærker hurtigt, at det just ikke er gennem Intelligensen, at man skal faa denne Kolos i Tale; den forbavsende lange Tid, der hengaar mellem Replikken og dens Virkning, vidner om, at Vejen, der forbinder Øret med Hjernen, er saa lang og besværlig, at kun de robusteste Tanker kan trænge igennem. Men i den klodsede Krop sidder der et blødt Hjerte, — og der gives en Kunst, saa ægte og oprindelig i sit Indhold, saa simpel i sine Midler og saa uforfalsket af selviske Interesser, at den — blot i Kraft af sin rene Menneskelighed — formaar at trænge ned gennem alle de Lag, der indkapsler det, og fylde det med sin Glæde. Da springer Kilderne i det store, enfoldige Hjerte, og der bliver stille som paa et helligt, indviet Sted. Men en saadan Kunst er sjælden, og selv den formaar kun momentvis at tæmme dette store Monstrum. Selv plumpt og brutalt elsker det det grove og det stærke. Det maaler Lidenskabens Kraft ved Stemmens Styrke. De groveste Løjer kan bringe det til

at vride sig af Latter, og den falskeste Patos kan faa dets sentimentale Hjerte til at bæve af Medfølelse. Latteren lyder som hæse Brøl, Medfølelsen som en vaad Snøften, paa en Gang komisk og sympatetisk som smaa Børns Sorger. Ganske barnligt og kritikløst giver dette store, plumpe, enfoldige Væsen sig hen i Nydelsen. Aften efter Aften, nøjagtigt paa de samme Steder, lyder dets Latter, dets Snøften, dets klaskende Bifald. Det trættes aldrig ved at høre de samme Ideer, de samme Udtryk, de samme Lyde. Men vé den, der forstyrrer dets Vaner. Som det røde Klæde bringer Tyren til at skumme af Raseri, faar alt, hvad der er nyt og uvant, dets Galde til at flyde over. Det rejser sig i sin plumpe Vælde og knuser det — hvis det kan.

Men det skrækindjagende Indtryk, man gennem Øret modtager af dette Uhyre, forandres og formildes, naar man fra Tilskuerpladsen tager det i Øjesyn. Enheden opløser sig i sine Elementer, og man opdager, at der i den grovkornede Hjerne hist og her findes fint byggede Celler, og i Hjertet sarte Fibre, der egner sig til at modtage og opbevare selv de fineste Nuancer af Tanker og Følelser. Idet Kikkerten løber frem og tilbage langs Stolerækkerne præsenterer den Iagttageren alle Afskygninger af Forstaaelse, lige fra en næsten dyrisk Gloen til den mest overraffinerede Intelligens. Det bredeste Grin afveksler med det fineste Smil eller med Mishagets Alvor, den højrøstede Hulken med stille, taarefyldte Øjne eller med Blikkets ironiske Glimt. Men man opdager tillige, at de forstaaende er i sørgelig Minoritet. Man maa gennemvandre en vidtstrakt Ørken af stupide eller indifferente Fysiognomier, før man vederkvæges ved et aarvaagent Øje, der i sin levende Afspejling af Sindets Bevægelser yder Garanti for, at alle Kneb opdages, og at ingen ægte Tone gaar upaaskønnet forbi.

Mellem Majoriteten og Minoriteten — det store og det lille Publikum — føres den Kamp, hvoraf Kunstens Vanrøgt eller Trivsel afhænger. Jo mere uhindret det store Publikum faar Lov til at optræde som dømmende Myndighed, i desto højere Grad vil Kunstneren føle sig fristet til at bøje sig under dets Magt. I sin vældige numeriske Overlegenhed ser det sig i Stand til at byde saa glimrende Vilkaar, at det ikke er noget Under, om Kunstnerne massevis træder i dets Sold. Magelighed, Berømmelse og Guld er saa fristende Haandpenge, at der skal meget til at staa imod.

Den Skuespiller, der ofrer sig til denne Moloch har nemlig ikke nødigt at slide synderligt paa sine aandelige Kræfter. Hvorfor

skulde han anstrenge sig med at forfølge Tanken og Følelsen ind i dens hemmeligste Skjul for at fængsle dens dirrende Liv i en Form, der saa nøje slutter sig om dens fine Særegenhed, at den kun tilhører denne Tanke og denne Følelse? De, han skal tækkes, forlanger det ikke. For dem er Kærlighed Kærlighed og Had Had. Enhver af Sindets Bevægelser har sin Rubrik og sin vedtagne Form. Den, der engang for alle har anskaffet sig et fuldstændigt Sæt, ser sig i Stand til med korteste Varsel at gennemløbe den hele Skala af Sindsbevægelser med sikker Udsigt til at reussere. Blot han tilfredsstiller Publikums Ønske om at se i Dag akkurat det samme, som det saa i Gaar, forlanges det i øvrigt ikke, at han skal lade sig hæmme i sine frie Rørelser med smaalig Hensynstagen til den Mening, der fordres af Karakter og Situation. For dette Publikum er Teatret et Forlystelsessted og ikke andet. Man vil more sig dér, som man morer sig i en Manege. Den jævne Kunst, der stræber sandt og levende at gengive det menneskelige Liv, som det er, kan kun daarligt hamle op med det brogede Virvar, hvor glimrende Toiletter og velskabte Former straaler i pragtfuld Belysning, mens Klovner skærer Grimaser og gør Badutspring og Trommehinden rystes af lungekraftige Brøl. Og Fornøjelsen betales kontant med rungende Bifald, der bringer Kunstnerens Selvfølelse til at svulme, og som tillige er et værdifuldt Aktiv, der let kan omsættes i Livets mangehaande Behageligheder. Det er ikke mere end menneskeligt, om Kunstneren, fristet af saa store Fordele, ombytter Studiet af sin Kunst med Studiet af Midlerne til at vinde Publikums Bifald. Og Erfaringen viser, at der i Virkeligheden angles ivrigt efter denne gyldne Fisk. Hvorhen man saa vender sit Øje, træffer det paa vindskibelige Kunstnere, der har deres Medetøj i Orden og nøje véd, hvad Madding der skal sættes paa Krogen. Det kan skære i Hjertet at se, hvorledes unge Talenter, det ene efter det andet, opgiver den besværlige Kamp for at finde egne Former, for under Publikums klaskende Bifald og Kritikkens Opmuntringer at iføre sig det Sæt Manerer, som vi alle kender saa godt.

Til Værn mod disse Fristelser har Kunstneren kun ét at gøre: af al Magt at holde sin Samvittighed vaagen. Den Uro, den gyder ham i Blodet, er Modgift mod Forfængelighedens og de selviske Interessers lokkende Sirener. Den skræmmer ham op, hver Gang han vil søge Hvile paa sine Laurbær, og driver ham bestandig mod fjernere Maal. Uden den fuldkomne Hengivelse og det Slid

paa Legeme og Sjæl, som den fører med sig, frembringes ingen ægte Kunst. Men saa gives der heller ingen renere Lykke end den, en ægte Kunstner føler ved at skabe sit Værk. Den vokser i en Luft, der er renset for Forfængelighedens og Begærlighedens Aande. Den Kunst, hvori den sætter Blomst, lukker sig sky for Hobens plumpe Berøring; men de indviede, for hvem den viser sig i sin Skønhed, bevarer længe og taknemmeligt Mindet om dens rene Glans.

Denne trofaste Erindring, der sidder fast i Sjælen, er den Magt, som de forstaaendes lille Kreds sætter imod Mængdens larmende Bifald og Pressens Basunstød. Og denne Magt er den stærke, fordi den holder ud. Den renser Helligdommens Forgaard for dem, der køber og tinger, og bereder Vejen for Sandheden og Livet.

William Bloch

FRA TILSKUERPLADSEN

Af et lille Frø kan der vokse et stort Træ frem. De Par Kroner, Alma Bondesen i Juni 1899 fik til Farveløn for Elise Andersens Kjole, er siden skudt op til en stor Justitssag, — en tyk Stamme med frodigt Løvværk af beskrevet og trykt Papir og mange rare Kroner til Frugt. Det er os andre, som maa betale dem; men vi har faaet tilstrækkelig Valuta for Pengene i den almindelige Spænding, Sagen vakte, og i Glæden over dens Udfald. Alle Vegne gottede man sig efter Dommen. Højesteret varmede sine Hænder i et Solskin af Folkeyndest, smilende som *Deux ex machina,* der frelser de uskyldig forfulgte; Aviserne, der havde rejst Sagen, brystede sig i veltilfreds Stolthed, og Defensor svævede af Sted paa sin Kappe, ligesom Faust, i en salig Fylde af Sejrsfølelse. Alma Bondesen selv kunde jo ogsaa være glad. Havde Kriminalretten sørget for, at hun gik „derfra“ som „en mærket Forbryder“, saa var hun nu kommen frygtelig tilbage. Den gode Kriminalret tænkte nok ikke paa, hvor profetisk den talte, da den i sin Tid forvissede hende om, at „hendes Navn ikke skulde blive glemt deroppe“. Det husker de sikkert. Nu stod hun rentvættet med Palmer i Hænderne og 500 Kroner. Man bør haabe, hun har følt disse Penge som Balsam for Tort og Svie. Adskillige sølle Tampe, der lusker rundt og fryser, tog sikkert med Kyshaand mod 5 Dages Vand og Brød, naar de fik dem saa kongelig betalt, med 100 Kr. pr. Dag. Andre Folk kunde være prikne nok til at føle sig saarede over, at man vilde vederlægge dem Ærekrænkelse og Sjælelidelser med Sølv. Men Justitsen, som vi har den, er nu en Gang en meget stiv og grov Maskine. — Man kunde ellers være noget betænkelig ved at lade Alma faa alle de Penge: hun er jo en daarlig Økonom og kan ikke holde Rede paa sine Pengesager.

Man skulde ogsaa tro, at anklagede — Kriminalretten med dens Betjenthale — er bleven glad ved Dommen: det maa jo være frydefuldt for den, at en uskyldig dømt faar Oprejsning; og den selv slap saamænd naadig. Men som Menneskenes Natur en Gang er, kan det gerne være,

den sidder og surmuler. Er den ikke selv glad, har den til Gengæld været Aarsag til Glæde i andre. For en Tilskuer har det altid sin Morskab, naar Tingene vendes lidt op og ned i denne Verden, naar Baronen og Jeppe bytter Stilling, naar Kongen bliver Tigger og Tiggeren Konge. Og idet Hjulet saadan snurrer rundt, er det ikke blot Jeppe, der bliver en komisk Figur. Kriminalretten paa Anklagebænken har da ogsaa kunnet tjene Godtfolk til adskillig Fornøjelse. Den har ikke, hvad mulig enfoldige Mennesker kunde vente, vist sig som en ruelsesfuld Misdæder; den slog sig ikke for sit Bryst og sagde til Højesteret: Fader! jeg har syndet og er ikke værd at kaldes din Søn. Ingenlunde; nu den var paa den gale Side af Skranken, aabenbarede den meget mere en god Del af de Unoder, som har forarget den selv dybt hos andre, der var kommen i Fidtefadet. Den hørte ikke til de grædende Inkvisiter „med uskyldige Blikke“ som Alma; den var nærmest noget muggen; men selvfølgelig ikke saa lidt uskyldig at se paa. Anklageren har gerne at give Synderen hans værste Laser paa; anklagede trækker derimod i sit bedste Søndagstøj. Saaledes Kriminalretten her. Mens den ellers synes at gøre sig det mageligt i Skjorteærmer og med Hænderne i Bukserne, traadte den nu op i nydelig Uniform, saa stram og pæn, at det var en Lyst. Den var overmaade dannet og havde saa godt som ingenting gjort. Naar den havde holdt et Menneske i Tvang og Fængsel et halvt Døgn uden at give hende Mad, saa var det hendes egen Skyld: hun kunde have bedt; anklagede havde virkelig andre Ting at tænke paa. Naar Dommeren i Almas Nærværelse paalagde en Betjent eventuelt at arrestere hendes Broder, var det aldeles ikke en fingeret Ordre for at faa hende til at bekende. Den blev givet i fuld Alvor, siger han; men om den alvorlige Ordre ikke skulde bruges til at lægge Pres paa hende, glemmer han i Farten at sige noget om. Og ved at værge sig til den ene Side, blotter anklagede sig til den anden. Det er mildest talt ikke hyggeligt, at Retten for fuldt Alvor tænker paa at arrestere en Mand efter noget løst Snak, som mest gaar ud paa, at han klæder sig noget lapset. Anklagede er ogsaa svært pæn i sin Mund: det kunde aldrig falde ham ind at kalde Pigen en „Tyvemær“; maaske har man sagt „Tyvetøs“, men det er jo noget ganske andet. At der er sagt „Hold Kæft“ til hende eller „fræk Tyv“ husker Retten ikke. Ildesindede Mennesker kunde gerne falde paa, at den Slags Sprogblomster mulig var saa dagligdags i Forhørene, at Duften af dem ikke længer bed sig fast i Erindringen. Men i det hele virker Anklagedestillingen vist svækkende paa Hukommelsen. Kriminalretten har noget ondt ved at huske adskilligt af, hvad der skete i Forhørene, og Svækkelsen føles lige fra Hovedet til Halen, — der stadig dikker smukt i Takt med Hovedet. Selv Retsvidnets Erindring bliver uklar. Man bliver ganske rørt ved at se dette ærværdige Symbol paa Folkets Deltagelse i Rettergangen træde ud af sin stille Krog og afgive Erklæringer. Det er som en Ende paa al Tvist til Stadfæstelse. Retsvidnet! Hvor det minder os om længst forsvundne Dage, da vi ydmygelig tjente i Fru Justitias Tempel. Vi havde et rigtig flinkt Retsvidne; han var noget rødnæset, men det klædte ham ikke ilde; han var ogsaa temmelig døv; men han havde

endnu Kræfter nok til at slæbe af med Protokollen. — Kriminalretten er i øvrigt mindre haardhudet over for Anklagerens Tiltale end andre i samme Stilling. De tager med dukket Hoved mod en hel Skylle *fleurs de rhétorique*, mens Kriminalretten farer op og er meget stødt, saa snart Aktor (den saakaldte Defensor) inden for passende Grænser holder den til Ilden. Naar somme Inkvisiter er satte til Vægs, krænger de villig Posen og tømmer den uden Forbehold; andre linner den kun tommevis, de vrider og vender sig og gør en Masse Krumspring for at blotte sig saa lidt som muligt. Anklagede her hører nærmest til de sidste. Kriminalretten piler til højre og venstre og hvirvler en Mængde Støv op for at godtgøre, at Alma har været modsigende og upaalidelig i sine Udsagn. Og da den endelig maa krybe gennem Bekendelsens Hul, gør den det meget trevent og lader som det kun er en lille Ting, den har at sige. Paa et eneste Punkt, mumler anklagede, maa han give Alma Ret: hun har ikke brugt Ordet „svigagtig“ om sit Forhold med Elises 3 Kroner. Det eneste Punkt er imidlertid ogsaa tilstrækkeligt; for paa det ene Ord kom det hele an. Naar hun ikke havde brugt de 3 Kr. i svigagtig Hensigt, kunde hun i hvert Fald ikke straffes uden efter Elises Ønske, og Elise ønskede hende aldeles ikke straffet. Efter den knebne Tilstaaelse skynder anklagede sig at komme med sin Undskyldning. Den er ogsaa kostelig. Han havde daarlig Tid, saa for Nemheds Skyld brugte han Ordet „svigagtig“. Man kunde dog mene, han ikke var Dommer for at gøre hvad der var nemmest, men hvad der var retfærdigst. Tog det saa megen Tid at gøre det Par Spørgsmaal, som hurtig vilde have bragt Sagen paa det rene og ud af Verden? Havde han bedre Tid til mulig at dømme en uskyldig til Straf? Undskyldningen tilfredsstiller imidlertid anklagede, han har faaet Bekendelsens beske Smag af Munden og skyder atter Brystet frem: han maa „med Styrke hævde, at der i hvert Fald fra Alma Bondesens Side har foreligget en fuldstændig og klar Tilstaaelse af at have til egen Fordel forbrugt de hende af Elise Andersen betroede Penge uden dennes Vidende og Vilje“. Det er en Trompetfanfare, der skal dække Nederlaget: tom Lyd og Luft; for i den Tilstaaelse mangler bare ogsaa den bedragerske Hensigt. Saa bugter han sig lidt og søger at slippe uden om den for „Svigagtigheden“ saa kedelige Omstændighed, at Alma havde haft Elises Penge liggende i adskillig Tid og først brugte af dem, Dagen før hun blev anholdt for det Tyveri, hun ikke havde begaaet. Men saa stiver han sig atter op: „Endnu da Sagen blev optaget til Dom, nærede jeg den bestemte Tro, at Alma Bondesen var skyldig i det hende paasigtede Tyveri, en Tro, som jeg ikke viger af Vejen for at paatage mig det fulde Ansvar for“. Han havde ikke nødig at stille sig saadan i heroisk Positur; der er ingen, som vil kappe Hovedet af ham for det. Men han har heller ingen Grund til at vifte med, at han havde den Tro. Det viser mest af alt, at han næppe vilde have været synderlig skarpsynet for Kejserens nye Klæder. Hans Tro var, som Begivenhederne viste, skrupgal. Og den kunde nok være bleven rokket, inden den virkelige Tyv blev nappet. Den var egentlig kun velbegrundet, til det viste sig, at Køkkendøren til hendes Husbonds aflaasede Lejlighed uden Besvær kunde lukkes op. (Det

kom frem i Forhøret 16. Aug. 1899; Pigen, der havde hjulpet Alma med at pirke Nøglen ud, der sad i Døren, blev først forhørt 14. Septbr.) De gode Vidnesbyrd, Retten fik om Almas tidligere Forhold, kunde ogsaa have gjort den vaklende i Troen. Ligesaa det Kendskab til hendes Karakter, som Dommeren kunde have faaet i Forhørene: at hun var blød som Voks over for Indtryk og Paavirkninger fra Omgivelserne, og at der i hendes Hukommelse ligesom var noget hakkelseagtigt, — den var ikke lang i Straaet. Naar hun var saadan, og naar hun i Bedragerisagen lod sig bøje som en Visk til at sige, hvad Dommeren vilde, mens hun i Tyverisagen uvægerlig, trods alt blev ved at hævde sin Uskyldighed, saa har Dommerens bestemte Tro paa hendes Skyld ikke været saa fiffig, at det er værd at prale med den. Den røber mest, at hans Menneskekundskab og Sans for Sjælelivet ikke er saa fyldige som ønskeligt hos en Forhørsdommer.

Overhovedet er det næppe altid de mest glimrende Psykologer, der uddannes i Justitsministeriet og sendes til Kriminalretten. De har syslet mere med Papirer end med Mennesker. Og i Kontorerne lærer de sagtens fremfor alt at have Orden i Papirerne. Derfor stræber de ogsaa efter at faa Orden i deres Forhør. Og hvor kan det være i skønnere Orden, end naar anklagede tilstaar sin Skyld i velvalgte Ord, der viser sig at stemme ganske nøjagtig overens med Straffelovens Udtryk? Hvor det er nemt og tidsbesparende for Retten, naar den skal dømme! Der er ingen Tvivl om, hvilken Paragraf man skal bruge. Naar Alma, ifølge Forhøret, udtrykkelig siger, at hun „svigagtig har fragaaet Modtagelsen af Pengene", saa behøver Dommerne slet ikke at gruble over, om Straffelovens § 254 kan komme til Anvendelse; hun har citeret dens Ord, som om hun var oppe til juridisk Eksamen. Det er saa nemt som Fod i Hose, og uhyre bekvemt, hvis Sagen skal for Højesteret. Kriminalretten kan da folde Hænderne over sin Mave og trygt afvente Appellen: den har sine Papirer i Orden.

Dommeren vilde vist alligevel have handlet klogere, om han ikke havde stillet sig op og bekendt sin faste Tro paa hendes Skyld i Tyveriet. Den Tro har en Eftersmag, en vis Lugt. Man kan jo ikke vel afværge en stille Mistanke om, at det vist var den Tro, der førte til Dommen for Bedrageri. Tankegangen bliver: Hun har stjaalet; det kan vi ikke overbevise hende om; men helt skal hun ikke slippe; saa klemmer vi hende med Bedrageriet. Det er en smuk Tanke; den minder paafaldende om Smeden og Bageren. Øvrigheden skal ikke bære Sværdet forgæves. Det bliver: Kan vi ikke fælde en Lindorm med det, saa stikker vi en Graaspurv. Men ligesom Tyrfing maa det aldrig drages, uden at det faar Blod at drikke. Det var dog maaske heldigere, om det kunde bære Indskriften paa de gamle Toledoklinger: Drag det aldrig uden Grund; stik det aldrig i Skeden uden Hæder. I Alma Bondesens Sag frembyder Kriminalretten absolut ikke Billedet af en Lovens Riddersmand, der stikker Sværdet i Skeden med Hæder; den minder meget mere om en Bulbider, der stikker Halen mellem Benene, efter at den har faaet et Drag over Næsen.

REVISION AF STRAFFELOVEN

Den Retsordning, vi her i Danmark lever under nu i Begyndelsen af det tyvende Aarhundrede, er just ikke en saadan, der kan faa vore Hjerter til at svulme af Stolthed. Vi har bl. a. — for at nævne noget af det værste — en tragikomisk Civilproces, en Straffeproces, der har saa mange Mangler, at den faktisk er et yndet Objekt for ondartede Angreb fra nær sagt alle Sider, og en forældet og til dels ganske inhuman Straffelov. Den tragikomiske Civilproces og den let angribelige Straffeproces skal jeg imidlertid ikke her komme ind paa. Behandlingen af disse Dele af vort Retssystem vil jeg overlade til andre. Derimod skal jeg her gøre et lille Forsøg paa i korte Træk at vise, hvor paatrængende nødvendigt det er at faa vor Straffelov revideret.

Vor Straffelov — det er naturligvis den almindelige borgerlige Straffelov af 10. Febr. 1866 jeg taler om — er kun en Menneskealder gammel, og dog har den alt længe været ganske forældet. Ja, ondskabsfulde Folk vil endog mene, at den er født forældet. Dette sidste være nu, som det være vil. Hvad jeg her vil søge at paavise, er ikke, at Loven var daarlig allerede dengang, da den blev givet, men kun, at den nu er paa tværs af de Krav, som man maa stille til en rationel og retfærdig Lov om, hvad og hvorledes man skal straffe.

At Straffeloven ikke længere fyldestgør de Fordringer, som man med Føje kan stille den, er nu ikke til at undre sig over. I den Menneskealder, der er forløbet siden 1866, er der af Kriminalister og Sociologer hele Verden over præsteret et ganske særligt

intensivt Arbejde, og under dette Arbejde har det vist sig, at en Række af de Grundbetragtninger, hvorpaa vore Fædres Straffelove hviler, er mer eller mindre forfejlede. Særlig er dette Arbejde præsteret af den Kreds af Mænd, der danner den vidtforgrenede „Union internationale de droit pénal“. Men ikke alene det Arbejde, der saaledes er præsteret af Kriminalister og Sociologer i skøn Forening, skyldes det, at man nu ser med ganske andre Øjne paa, hvad og hvorledes man bør straffe, end man gjorde for 30—40 Aar siden. Jævnsides hermed og i al Fald væsentlig uafhængig heraf er gaaet en Revolution i den almindelige læge Opfattelse af Brøde og Skyld, en Revolution i Opfattelsen, som har bevirket, at Straffe, som man for en Menneskealder siden fandt rimelige og retfærdige, nu staar for En som noget nær barbariske. Æren for denne Revolution maa det siges skyldes i ikke ringe Grad den mægtige socialdemokratiske Bevægelse, hvis Bølgeslag har sat sine dybe Spor ogsaa i de Lag, der staar Bevægelsen fjernest. Den, om end ganske vist ikke den alene, skyldes det, at man nu langt mere end nogen Sinde tidligere har Blikket aabent for, at de sociale Forhold bærer en væsentlig Del af Skylden for den som det synes stadig voksende Kriminalitet, og at man er blevet klar paa, at skønt Straffen stadig er et uundværligt Middel i Kampen mod Kriminaliteten, er Straffen dog paa den anden Side ikke det eneste Middel og fremfor alt ikke det bedste. Ondet ligger dybere end nogen Straf kan naa, og der maa derfor først og fremmest søges anden Helsebod end den, en Straffelov kan give. Imidlertid er det ikke Meningen at komme ind paa, hvilke andre Midler det saaledes er, man bør anvende i Kampen mod Forbrydelserne. I denne lille Artikel er Æmnet mere begrænset. Jeg gaar her ud fra som det givne, at Straf ikke kan undværes, og jeg vil kun søge at paavise, at selv under de givne sociale Forhold er en Revision af den gældende Straffelov en Nødvendighed.

Naar jeg nu altsaa her vil søge at paavise, at en Revision af Straffeloven af 1866 er paatrængende nødvendig, ja saa paatrængende nødvendig, at det staar for mig, som om der gøres en blodig Uret, hvis Regering og Rigsdag ikke snarest sætter Revisionen af Straffeloven i sin Helhed paa Dagsordenen, saa vil jeg naturligvis ikke gaa ind paa alle Spørgsmaalets Detailler. Jeg vil selvfølgelig holde mig til saadanne Dele af Spørgsmaalet, som ikke kræver særlige juridiske Forudsætninger. Jeg vil dernæst for en væsentlig Del holde mig til den Side af Sagen, at vor Straffelov paa overmaade

mange Punkter trænger til en Revision i formildende Retning. Imidlertid vil jeg ikke gerne misforstaas, som om det var min Mening, at en ny og rationel Straffelov i alle Maader vilde blive mildere end vor nugældende. Tværtimod er jeg ganske enig med Lederne af „Union internationale de droit pénal“ i, at det særlig over for de professionelle Forbrydere vil være nødvendigt at anvende langt haardere Midler end dem, som man f. Eks. herhjemme hidtil har nøjedes med. Til den Side af Sagen, at man i mange Tilfælde, hvor der nu straffes, helt kan undvære at straffe eller kan nøjes med ringere Straf end den, der hjemles ved vor gældende Straffelov, svarer netop som Reversen af Medaillen, at man i mange andre Tilfælde maa anvende mere haardhændede Midler end dem, man nu anvender.

Først og fremmest trænger da vor Straffelovs Bestemmelser om, under hvilke Betingelser man kan straffe Børn, til at revideres. At en grundig Revision af denne Del af Straffeloven er en paatrængende Nødvendighed, hører jo ganske vist nu til de alt noget bedagede Sandheder, men da alles Erkendelse af denne Sandhed endnu ikke har ført til noget fyldestgørende Resultat, er det stadig enhvers Pligt at gøre sit til at holde denne Sandhed levende i Folks Bevidsthed. Imidlertid er der jo nu et lille Haab om, at der vil ske nogen Bedring af de bestaaende Tilstande, idet Regeringen i Januar d. A. har forelagt Landstinget et „Forslag til Lov om offentlig Forsorg for vanrøgtede, vanartede og forbryderske Børns Opdragelse“. Dette Forslag har sine gode Sider og betegner under alle Omstændigheder et Fremskridt i Forhold til det bestaaende, men det har dog paa den anden Side ogsaa mange Mangler og har bl. a. den store Mangel, at det ikke forandrer Straffelovens Regler om den kriminelle Lavalder. Bliver Forslaget til Lov i uforandret Skikkelse, bliver det altsaa vedvarende dansk Ret, at Børn mellem 10 og 15 Aar kan straffes. Dette bør imidlertid ikke være det danske Samfunds sidste Ord i denne Sag. Det er en uafviselig Fordring, at den kriminelle Lavalder forhøjes betydeligt og mindst til 14 Aar, hvad der alt er gældende Ret i vore to Nabolande, Norge og Sverrig. Børn mellem 10 og 14 Aar bør aldrig kunne behandles som Forbrydere; den Mulighed bør ligge ganske uden for Samfundets Tanke. Hvad saadanne Børn begaar af Forsyndelser mod Straffelovens Regler, kan dog aldrig blive andet end — muligvis ondartede — Drengestreger, og bør derfor behandles som saadanne, ikke stemples som Forbrydelser. Den

nuværende Ordning er en Skam for vor Tid. Som det nu er, er det ikke alene en Mulighed, at Børn, der ikke er stort mere end 10 Aar gamle, kan arresteres og holdes i Varetægtsarrest i lang Tid, men det er desværre ofte Dommernes sørgelige Pligt at lade dette skee. Mest oprørende for Tanken er dog maaske den Bestemmelse i vor Straffelov, at Børn, naar de blot er over 10 Aar gamle, kan idømmes Forbedringshusarbejde. Ganske vist har der i de senere Aar ikke hensiddet noget Barn under 15 Aar i vore Straffeanstalter, men tidligere var det ikke saa helt sjældent, at den nævnte Bestemmelse blev bragt til Anvendelse, og det er da endelig heller ikke længere siden end d. 29. Aug. 1896, at en tolv Aar gammel Dreng blev løsladt af Vridsløselille Forbedringshus efter at have hensiddet i Forbedringshuset i 8 Maaneder![1]) Man taler saa meget om den Uret, der begaas her i Verden, men nogen større Uret end den, man saaledes i Lovens Navn har begaaet og stadig vil kunne begaa mod Børn, der endnu er langt fra Barnealdrens Grænse, kan jeg egentlig daarlig tænke mig, og jeg tror, at man vanskelig vil kunne finde Ord, der er stærke nok til at brændemærke en saadan Lovbestemmelse som den nævnte.

Vor Straffelov griber i det hele ind i ikke saa faa Tilfælde, hvor Straf i Virkeligheden ikke hører hjemme. Straffelovens Forsøgsparagraf er saaledes særlig ilde berygtet, idet den strækker sine Fangarme langt ud over alle rimelige Grænser. „Tanker er toldfri“, hedder det, men for vor Straffelov synes dette næsten ikke at gælde. Efter Straffeloven kan man nemlig straffe for Forsøg enhver, der foretager nogen Handling, der sigter til at fremme Fuldbyrdelsen af en Forbrydelse. Det vil sige, at Politiet kan gribe ind, naar „Forsøget“ i og for sig er en ganske umistænkelig Handling, der faktisk ligger „milevidt“ fra Forbrydelsens Fuldbyrdelse. Set fra et Politistandpunkt kan dette være meget heldigt, men set fra Synspunktet: Borgernes Krav paa Sikkerhed over for Politivilkaarlighed, er denne Bestemmelse ganske uhyggelig, idet den — som det er sagt — giver Anklagemyndigheden et Værn, bag ved hvilket denne uangribeligt kan indlede kriminel Forfølgning mod Folk, som i Virkeligheden ikke har gjort noget strafbart. En saa vidt gaaende Bestemmelse findes da heller ikke i nogen anden

[1]) Det bør dog maaske siges paa dette Sted, at Børn under 15 Aar ikke udstaar den dem idømte Forbedringshusstraf efter samme Regler som Voksne. De holdes saaledes ikke uafbrudt i Enkeltcelle, men beskæftiges bl. a. ved Arbejde i Fællesskab i Straffeanstaltens Køkkenhave.

europæisk Straffelov, og saavel det svejtsiske som det norske Straffelovsudkast — der begge er højt ansete — tager ogsaa bestemt Afstand fra en saadan Forsøgsregel som den danske. Man finder dernæst i vor Straffelovs specielle Del flere Bestemmelser, der hjemler Straf for Handlinger, som ganske utvivlsomt ikke burde kunne straffes. Vor Straffelovs Blasfemibestemmelse gaar saaledes langt videre end de fleste fremmede Straffelove, idet den hjemler Straf for den, der driver Spot med eller forhaaner noget her i Landet bestaaende Religionssamfunds Troslærdomme eller Gudsdyrkelse, selv om Spotten og Forhaanelsen ikke er fremsat offentlig. Hvis den Ulykke skulde overgaa os, at et religiøst intolerant Parti fik Magten, vilde vi sikkert snart faa at føle, hvor uhyggelig en Straffebestemmelse som den nævnte er. Med Loven i Haanden vilde Anklagemyndigheden kunne sætte ethvert Hensyn til Privatlivets Fred til Side og kunne rejse kriminel Undersøgelse for „blasfemiske" Ytringer, der var faldet i en Familiekres eller under et selskabeligt Samvær. Bedst vilde det naturligvis være, om vi helt kunde faa Blasfemiparagraffen strøget, men da man jo ikke tør haabe, at vi i en overskuelig Tid vil naa et saa højt Kulturtrin, at en saadan Straffebestemmelse vilde anses for en Utilbørlighed, faar man nøjes med at stille det Krav til Staten — og dette Krav er i al Fald ganske uafviseligt — at den ikke straffer Blasfemi, med mindre den blasfemiske Ytring er fremsat offentligt. Saa vil vi i al Fald være naaet til at have en Regel, der ikke er helt middelalderlig.

Vor Straffelov har endvidere endnu den Dag i Dag en Bestemmelse om Straf for Hor, skønt det i Praksis vist kan siges at have vist sig, at det ikke er Kræmen af krænkede Ægtefæller, der benytter sig af den saaledes aabnede Adgang til at faa deres Hævnfølelse tilfredsstillet. Vi straffer dernæst — mirabile dictu — den, der i god Tro har giftet sig med en alt gift Person, naar vedkommende fortsætter Samlivet med Bigamen efter at være kommet til Kundskab om dennes tidligere Ægteskab. Altsaa vi kan straffe — og den Straf, som Loven hjemler, er ikke helt ringe — vi kan straffe, siger jeg, den Kvinde, som i god Tro har giftet sig med en Bigam og derpaa i mange Aar har levet sammen med ham og har faaet Børn med ham, og som nu, da hun faar at vide, at hendes Mand har begaaet Bigami, ikke kan overvinde sig selv til at bryde Samlivet med ham. Denne Bestemmelse er vistnok ogsaa temmelig enestaaende. Vor Straffe-

lovs Blodskamsparagraffer er fremdeles et Vidnesbyrd om, at vi herhjemme paa mange Omraader drager særlig vide Grænser for det strafbare. Der findes saaledes en hel Række Lande, bl. a. England, Holland, Belgien, Frankrig og Italien, som overhovedet ikke straffer Blodskam. Dette, der synes helt revolterende for en almindelig dansk Bevidsthed, giver unægtelig meget at tænke over, og man kan med den nævnte Kendsgerning for Øje ikke helt skyde det Spørgsmaal fra sig, om det just er nødvendigt, at vi herhjemme straffer, hvad man f. Eks. i det ærbare England lader gaa straffrit hen. Et Spørgsmaal, der saa meget mere frembyder sig til Besvarelse, som det jo er givet, at Blodskam er en Forbrydelse, der i langt det overvejende Antal Tilfælde skyldes ulykkelige sociale Forhold. Selv om man nu imidlertid maaske bør være enig med f. Eks. det norske Straffelovsudkast, der har ment, at Blodskam bør straffes i visse Tilfælde, er det i al Fald ganske nødvendigt, at Blodskamsforbrydelsens Begreb ikke strækkes helt ud i det absurde, saaledes som vor Straffelov gør det, naar den f. Eks. straffer kønsligt Forhold mellem Nevø og Tante.

I denne Sammenhæng skal endnu nævnes vor Straffelovs Bestemmelse om det saakaldte forargelige Samliv. Denne Bestemmelse om, at man kan straffe to Personer, der uden at være gifte lever sammen, som om de var Mand og Hustru, er det ogsaa absolut nødvendigt at faa bragt ud af Verden. Ganske vist er det — i al Fald her i København — forholdsvis sjældent, at Sager mod „Samlevere“ ender med Straf, men dette har i Virkeligheden ikke meget at betyde, da der dog i Henhold til den nævnte Bestemmelse mellem Aar og Dag rejses ikke saa faa kriminelle Undersøgelser, under hvilke de vedkommende saa er udsatte for alle de Plagerier, som en inkvisitorisk Undersøgelse af saadanne Forhold nødvendigvis maa føre med sig. Det gamle Ord om de smaa og de store Tyve er jo ikke helt Mundsvejr, og en saadan Bestemmelse som den nævnte er da i Virkeligheden ogsaa en Bekræftelse herpaa. Thi har man nogen Sinde set andre end Smaafolk behandlede som „Forbrydere“ paa Grund af deres forargelige Samliv? Netop dette gør imidlertid Bestemmelsen saa aldeles umulig for enhver, for hvem det er om at gøre, at Loven saa vidt mulig er lige for alle. Ganske lærerigt er det da ogsaa, at Sverig, England, Holland, Tyskland og de romanske Lande ikke har nogen Bestemmelse om Straf for Konkubinat. Dobbelt besynderligt tager det sig derfor ud, at det ellers saa

fremskredne norske Straffelovsudkast har en Bestemmelse om Straf for forargeligt Samliv, selv om denne Bestemmelse betegner et Fremskridt i Forhold til, hvad der for Øjeblikket er gældende norsk Ret. Imidlertid maa det dog siges, at det synes at kunne læses mellem Linierne i Motiverne til det nævnte Udkast, at Udkastets Forfattere meget gerne ser, at den foreslaaede Straffebestemmelse om „forargeligt Samliv“ ikke ophøjes til Lov, og at de kun har optaget denne Bestemmelse, fordi de — i øvrigt mærkeligt nok — ikke har dristet sig til helt at gøre Brud med det bestaaende paa dette Punkt. Endelig skal lige berøres, at vor Straffelovs Bestemmelse om crimen bestialitatis og hvad dertil hører trænger til en alvorlig Beskæring, selv om man sikkert samtidig maa sætte Straf for forskellige herhenhørende Handlinger, som nu er straffri.

Vor Straffelov har videre den store Skavank, at den er altfor stiv og ubøjelig. Hører en Handling først til den Kres af Handlinger, som Straffeloven har stemplet som Forbrydelser, saa hjælper der ingen „Kære Mo'r.“ At en „Forbrydelse“ kan lades ustraffet, er Straffeloven en næsten ganske utænkelig Tanke. Netop herved viser den sig som en ægte Affødning af den Straffeteori, som man har kaldt Gengældelsesteorien. Ifølge denne skal og maa Brøden ubetinget følges af Straffen — Øje for Øje, Tand for Tand — og rokker man herved, rokker man ved selve det sædelige Samfunds Grundpiller. Nu til Dags er dette Standpunkt imidlertid forlængst forældet. Man indser nu, at Relativiteten i høj Grad bør gøre sig gældende ved Afgørelsen af, om man i et givet Tilfælde skal straffe eller ej. Derfor har ogsaa den betingede Straffedom — en amerikansk Opfindelse — gaaet sin Sejrsgang over hele Verden. Herhjemme kender vi den imidlertid ikke, og netop dette er en af Hovedgrundene til, at de i Straffesager fældede Domme saa hyppigt vækker Indignation i vide Krese. Princippet for den betingede Straffedom synes da ogsaa saa indlysende retfærdigt. Det synes saa inderligt selvsagt, at det under visse Betingelser bør staa Domstolene aabent at sige til den, der har forbrudt sig mod Straffeloven: Du har ganske vist begaaet en Handling, hvorfor Loven har fastsat Straf, og du har herfor forskyldt den og den Straf; du skal imidlertid slippe for Straf, fordi du er saa ung, fordi Forbrydelsen er saa ringe, fordi du har gjort, hvad du kunde for at gøre godt igen, hvad du forbrød, o. s. v., men du maa samtidig vide, at hvis du forser dig igen, inden der er gaaet f. Eks. 3 Aar, saa rammes du ikke alene af den Straf, som den nye For-

brydelse drager efter sig, men tillige af den Straf, som du nu foreløbig slipper for; holder du dig derimod ærlig og vel i de nævnte 3 Aar, er du en fri Mand og er stillet, som om du aldrig havde begaaet en Forbrydelse. Denne udmærkede Institution har vi altsaa ikke, og hvor paatrængende nødvendigt det er at faa den indført herhjemme, derom blev der fra mange Sider aflagt Vidnesbyrd paa den danske Kriminalistforenings 1ste Aarsmøde i Efteraaret 1900. Bl. a. blev det oplyst, at det efter Udtalelser af omtrent Halvdelen af vore Underdommere og af forskellige Kriminalretsassessorer maatte antages, at det vilde blive et meget stort Antal Personer, som vilde blive fritaget for Straf. Tallet vilde gaa op til flere Hundrede om Aaret. Altsaa, som Forholdet nu er, straffer man herhjemme aarligt med mere eller mindre vanærende og mere eller mindre demoraliserende Straffe Hundreder af Mænd og Kvinder, som det store Flertal af Kriminalister er enige om burde slippe for Straf. Jo mere man fordyber sig i Tanken herom, jo mere oprørt bliver man over for den Brutalitet, som vor Straffelov saaledes udviser, og man staar ganske uforstaaende over for den Kendsgerning, at saavel Regering som Rigsdag lader det ene Aar gaa hen efter det andet uden at gøre noget for at faa vedtaget en Lov om betingede Straffedomme. For øvrigt vilde det sikkert ogsaa være heldigt, hvis man sammen med de betingede Straffedomme fik indført „Advarslen“ som et Middel, hvormed man kunde nøjes i Tilfælde, hvor det var klart, at selv en betinget Straffedom vilde være en Uretfærdighed. Som sagt disse to Institutioner bør vi snarest muligt have indført — og det saa meget mere som Domstolene, naar de faar den betingede Straffedom og Advarslen at operere med, meget bedre vil kunne tage det Hensyn til Motivet, Bevæggrunden til Forbrydelsen, som man efter Sagens Natur utvivlsomt bør tage, men som man med saa stive Regler som vor Straffelovs kun i meget ringe Omfang kan tage — rent bortset fra, at Straffeloven ligefrem udtrykkelig har sagt, at der ikke bør tillægges Motivet nogen Betydning, naar det gælder om, hvor vidt man skal straffe eller ej. Dette sidste er jo ganske gammeldags, og det kan maaske være paa sin Plads her paa dette Sted at sige, at hvis denne Straffelovens Regel om Motivets Betydning eller rettere Betydningsløshed ikke bliver forandret, saa vil vi, naar vi engang faar Juryinstitutionen indført, sikkert opleve det for Respekten for Loven saa højst uheldige, som man kender fra mange andre Lande, at Juryen

paa Trods af Lovens udtrykkelige Ord tager sig selv Forlov og frifinder, fordi Bevæggrunden til Forbrydelsen gør denne saa forholdsvis lidet strafværdig. Man er ligefrem nødt til at have saadanne Ventilbestemmelser, hvis man ikke vil risikere, at den af en veltalende Defensors Ord grebne Jury skal sprænge Loven.

Vor Straffelov lider videre af den skæbnesvangre Fejl, at den i mange Tilfælde anvender Straffe, som alle maa indrømme er ganske uforholdsmæssig strenge. Naturligvis vilde Indførelsen af den betingede Straffedom bøde noget herpaa, men man maa dog ikke tro, at hermed var alt i saa Henseende, som det skulde være. Nej, langtfra. Jeg skal her søge at paavise dette m. H. t. forskellige Bestemmelser i Straffeloven, som har Strafferammer af en ganske uforholdsmæssig Strenghed. Jeg nævnede ovenfor Blodskamsparagrafferne og skal nu nævne dem igen i denne Sammenhæng. Selv om man nemlig mener — hvad jeg altsaa gør — at man vedvarende bør have Straffebestemmelser for Blodskam i visse Tilfælde, er det i al Fald hævet over enhver Tvivl, at de Straffesatser, vi her har, gaar langt ud over alle rimelige Grænser. Naar saaledes vor Straffelov straffer den Fader, der staar i kønsligt Forhold til sin Datter, med mindst 4 Aars Forbedringshusarbejde, og ikke hjemler nogen som helst Adgang til at gaa lavere ned med Straffen, selv om der foreligger nok saa formildende Omstændigheder, saa er dette en Bestemmelse, til hvilken der kun i de færreste Lande findes noget tilsvarende. Vi herhjemme er ikke alene blandt de ivrigste til at strække Blodskamsforbrydelsens Begreb saa vidt som muligt, men vi er ogsaa i første Række, naar det gælder Straffens Strenghed. Det er saaledes ganske belærende at se, at det norske Udkast for det her nævnte Tilfælde har en Minimumsstraf af 1 Aars Fængsel, og at Minimum efter den tyske Straffelov er 1 Aars Tugthusarbejde. Imidlertid hører Blodskamsforbrydelsen jo heller ikke herhjemme til de almindelige Forbrydelser — hvad man maaske kunde fristes til at slutte af den Bidskhed, hvormed Straffeloven farer ud efter alt, hvad der hedder Blodskam — og da den oftest foreligger under alt andet end særlig formildende Omstændigheder, bliver det maaske ikke i saa overordentlig mange Tilfælde, at man her vil føle Savnet af en Minimumsstraf, der naa'r tilbørligt langt ned i Straffenes Række. Af vidtrækkende Betydning er det derimod, at vore Straffebestemmelser for de aller hyppigst forekommende Forbrydelser, nemlig Tyverier, er ganske urimelige og i Virkeligheden ganske inhumane. Vor Straffelovs

Stivhed viser sig atter her. At man kan se paa et Tyveri med nogenlunde milde Øjne, det var maaske i 1866, da Straffeloven traadte i Kraft, noget temmelig uhørt — nu hører det derimod til det ganske almindelige, at man betragter Tyverier af mindre betydelige Ting som noget, Domstolene helst skal have saa lidt at gøre med som muligt — minima non curat prætor. For vor Straffelov er derimod næsten intet saa smaat, at den ikke tager det med. Man har ganske vist en Paragraf, der omhandler de saakaldte undtagne Tyverier, for hvilke der sættes en lav Straf (Bøder indtil 100 Kr. eller simpelt Fængsel indtil 1 Maaned). Men for denne §'s Anvendelse er der af Loven draget saa snævre Grænser, at den ikke har faaet videre praktisk Betydning. De fleste paa Tyvsvis iværksatte Tilegnelser af Andenmands Ting behandles netop af vor Straffelov ikke som undtagne, men som ganske almindelige Tyverier, selv om det stjaalne kun er nogle faa Ører værd. Stjæler saaledes en Person nogle gamle Klude eller andet gammelt Skrab, der maaske ikke har mere end 50 Ørers Værdi, saa er han — naar han to Gange før er straffet for Tyveri og selv om den sidste Dom ligger 8—9 Aar tilbage i Tiden — paa det ubarmhjertigste hjemfalden til en Straf af mindst 8 Maaneders Forbedringshusarbejde! Dette, at Straffen forhøjes, naar en Person efter at være straffet for en Forbrydelse, begaar en Forbrydelse af samme eller beslægtet Art, kan i og for sig være godt nok, men jeg tror at turde sige, at Flertallet af de danske Kriminalister vilde føle det som et uhyre Fremskridt, naar det blev Reglen i dansk Ret, at man ikke ubetinget nødes til at forhøje Straffen for den, der efter at være dømt én eller flere Gange for Tyveri igen forser sig. Det norske Straffelovsudkast er naturligvis ogsaa her paa den rette Side. Efter det er Forhøjelsen af Straffen i et Tilfælde som det nævnte ikke en ubetinget Nødvendighed, men noget, der beror paa Dommerens Skøn.

Noget af det mest fortvivlede i vor Straffelov er dog Straffelovens § 229, der omhandler de saakaldte grove Tyverier og for disse — første Gang begaaede — fastsætter en Straf af mindst 8 Maaneders Forbedringshusarbejde. Naturligvis kan der være god Mening i at fremhæve visse Tyverier som særlig grove, men som vor Straffelov at bestemme, at de Tyverier, der stemples som grove, ubetinget skal straffes med Forbedringshusarbejde, det hører efter alle kyndiges Mening til de ganske urimelige Ting, og det fører til, at Domstolene atter og atter maa idømme Straffe, som de selv

finder altfor ubarmhjertigt strenge. Og Urimeligheden kommer særlig grelt frem derved, at det, der skiller mellem „grove“ og „simple“ Tyverier, og det, hvorpaa det altsaa kommer til at bero, om den ikke tidligere straffede Tyv ubetinget skal have Forbedringshusarbejde eller ej, det er for en meget væsentlig Del de latterligste Finesser, som vilde være rene Godbider for en af Middelalderens Skolastikere, men som det er ganske uværdigt for vor Tids Dommere at give sig af med. Udenforstaaende aner naturligvis ikke, hvad det er for mærkelige Overvejelser, Domstolene nødes ind paa, naar de f. Eks. skal til at afgøre, om en Nøgle er falsk eller tillistet, om et Skur er saa stort, at det kan kaldes et Hus, om en Aabning i et Hus, er som Loven siger: bestemt til Indgang eller ej o. s. v., o. s. v., og Ulykken er jo saa den, at det ikke er en forholdsvis ligegyldig Ting, hvilket Resultat disse skolastiske Overvejelser fører til, men at det netop beror paa disse Overvejelser, om en Mand skal dømmes efter § 229 og derfor nødvendigvis skal vandre i Forbedringshuset, eller om han kan slippe med en kortere Tids Fængsel paa Vand og Brød. For at give Læserne af denne Artikel et lille Begreb om, hvad det er for Subtiliteter, der kommer til at afgøre, f. Eks. om en Nøgle er falsk eller ej, skal jeg her nævne et Eksempel: I en Ejendom paa Østerbro er alle Entrénøgler ens. Peter finder en Entrénøgle paa Ejendommens Trappe og begaar ved Hjælp af denne Nøgle Tyveri paa første Sal. Var det Beboeren paa anden Sal, der havde tabt Nøglen, straffes Peter for groft Tyveri. Var det derimod Beboeren paa første Sal, der havde tabt Nøglen, straffes Peter kun for simpelt Tyveri! Eller for at nævne endnu et Eksempel: Peter flytter fra Nr. 21 til Nr. 23 i samme Gade. I de to Ejendomme er Entrénøglerne ens til alle Lejlighederne. Peter glemmer ved Flytningen at aflevere Nøglen til Nr. 21 og faar ved Indflytningen i Nr. 23 udleveret en Nøgle til denne Ejendom. Hvis han nu vil stjæle i Nr. 21, gælder det for ham ikke at forveksle de to Nøgler. Bruger han nemlig den Nøgle, der hører til Nr. 21, er Tyveriet simpelt. Bruger han derimod Nøglen, der hører til Nr. 23, er Tyveriet groft!

Som en anden Række Straffebestemmelser, der meget hyppigt føles som altfor stive og strenge, skal jeg dernæst nævne Falskparagrafferne. Ogsaa disse har i altfor stort Omfang Forbedringshusarbejde som Minimumsstraf, og dette er saa meget værre, som det meget ofte kommer til at bero paa noget, som i og for sig synes at være ganske og aldeles ligegyldigt, om Falskneren kan

slippe med kortere Tids Fængsel paa Vand og Brød, eller om han efter Loven maa idømmes Forbedringshusarbejde. Naar saaledes en Mand skriver en falsk Kvittering, saa er Minimumsstraffen normalt 1 Aars Forbedringshus, medens Minimumsstraffen er Fængsel paa Vand og Brød i 2 × 5 Dage, naar det er en falsk Attest, han har skrevet. Nu hænder det — for at tage et Eksempel — meget ofte, at en Cykletyv, der vil pantsætte den stjaalne Cykle, laver sig et falskt Dokument for overfor Pantelaaneren at legitimere sig som rette Ejer, og giver han saa Dokumentet Formen af en Kvittering, udstedt af den, af hvem han foregiver at have købt Cyklen, og lydende paa den opgivne Købesum, er Forbedringshusarbejde i mindst 1 Aar ham sikkert, medens han vil kunne slippe med Fængsel paa Vand og Brød, hvis han giver Dokumentet Formen af en Attest om, at den eller den har solgt ham Cyklen. Altsaa den Tilfældighed, om Tyven benytter den ene eller den anden Form, kommer til at spille en aldeles afgørende og for Tyven maaske skæbnesvanger Rolle. Man kunde endnu nævne mange andre §§ i Straffeloven som Eksempler paa, at vor Lov har altfor høje Straffeminima, men de Eksempler, jeg alt har givet, turde maaske være fuldt tilstrækkelige til at dokumentere min Paastand om vor Straffelovs Stivhed og Strenghed.

Vor Straffelov har dernæst blandt sine mange Skrøbeligheder den, at dens Straffemidler for en stor Del er meget uheldige. Jeg er imidlertid bange for at blive for vidtløftig, og jeg skal derfor nøjes med at nævne, at vore Fængselsstraffe er i høj Grad uheldige. Der er i Tiden en stærk Bevægelse oppe mod de korte Frihedsstraffe, der dels findes for lemfældige, dels anses for ligefrem demoraliserende. Denne Bevægelse er sikkert i alt væsentlig rigtig, og under alle Omstændigheder er den Ordning, som vi herhjemme har af Fængselsstraffene, den nemlig, at de ikke er forbundet med nogen som helst Tvang til Arbejde, saa iøjnefaldende umulig, at man ikke har nødig at spilde mange Ord for at opnaa Enighed herom. Man behøver blot en eneste Gang at besøge et Fængsel for at faa et levende Indtryk af, hvor uhyggelig demoraliserende en saadan Fængselsstraf — ganske i Strid med dens Bestemmelse — kan virke, naar man her ser store Drenge og unge Mænd i dybeste Ørkesløshed drive om i Cellerne.

Til Slutning skal jeg endnu nævne, at der i vor Straffelov findes adskillige Bestemmelser, der er affattede paa en saa ubestemt Maade, at de er ligefrem egnede til at virke som Rottefælder. Det har fra

gammel Tid været en Regel, som man har holdt fast ved i Strafferetten, at ingen bør kunne straffes for en Handling, med mindre Loven udtrykkelig har fastsat Straf for Handlingen. Sætningen, nullum crimen sine lege, er da ogsaa anerkendt i de fleste Lande. Vor Straffelov er imidlertid atter her paa den gale Side. I dens § 1, der begynder med de noget mærkelig lydende Ord: „ingen kan straffes efter denne Lov“, hedder det videre, „med mindre han har gjort sig skyldig i et Forhold, der gaar ind under en af de i Loven givne Straffebestemmelser eller ganske maa sættes ved Siden af en i samme som Forbrydelse betegnet Handling.“ Det vil altsaa sige, at vor Straffelov, i Strid med, hvad der vistnok gælder i alle andre Lande, har aabnet Mulighed for, at man kan straffe Handlinger, der ikke rammes af Lovens Ord, men som af Domstolene skønnes at være analoge med en eller anden Handling, hvis Strafbarhed er hjemlet i Loven. Dette er jo allerede galt nok. Analogi er en Retskilde, som ganske vist er helt uundværlig i Civilretten, men paa Strafferettens Omraade bør den være banlyst, i al Fald hvor det gælder Spørgsmaalet om, hvad der er strafbart. Værre er det imidlertid, at Straffeloven ikke har nøjedes med at fastsætte, at man kan straffe i Henhold til Analogi, men, som ovenfor nævnt, i endnu mere flagrant Strid med Princippet, nullum crimen sine lege, har adskillige §§, der er affattet saa ubestemt, at det er ganske umuligt at sætte blot nogenlunde faste Grænser for, hvad der efter dem er strafbart. Som Eksempler paa saadanne særlig uheldige §§ skal jeg nævne §§ 90, 245 og 257.

I § 90 fastsættes Straf for den, der „ved Trusler, Forhaanelser eller anden fornærmelig Adfærd krænker den Ærbødighed, der skyldes Kongen“. Denne Bestemmelse har en mærkelig Duft af det 18. Aarhundrede over sig, og det synes i Virkeligheden mere end besynderligt, at en saadan Bestemmelse for kun en Menneskealder siden har kunnet ophøjes til Lov. Hvor langt det er fra, at den er rationel, ser man bedst, naar man sammenligner den med den tilsvarende Bestemmelse i det norske Udkast, hvor der fastsættes Straf for den, der begaar nogen „Ærekrænkelse“ mod Kongen. Medens den norske Bestemmelse giver faste Holdepunkter for, hvad det er der er strafbart, er der ikke saadanne faste Holdepunkter i § 90. Thi hvad er fornærmelig Adfærd, der krænker den Ærbødighed, som skyldes Kongen? Og hvor har man Regler for, hvilken Ærbødighed Kongen har Krav paa? Herunder kan jo med nogen ond Vilje bringes saadant noget som, at en

Person ikke hilser Kongen, at han ikke rejser sig, naar Kongens Skaal udbringes, at han bekranser en tidligere Konges Buste, men lader den regerende Konges Buste staa ubekranset o. s. v. Med andre Ord: Paragraffen aabner paa Grund af sine ganske vage Udtryk Muligheden for en Brug af den, som ligger ud over alle nogenlunde fornuftige Grænser.

Den anden af de nævnte Paragraffer er § 245, vor berygtede Pengeafpresningsparagraf. Denne er som bekendt affattet saaledes, at den efter sine Ord baade rammer saadanne Handlinger, som enhver maa stemple som i høj Grad foragtelige og strafværdige, og saadanne Handlinger, som enhver honnet Mand, der ikke er bange for at vove sit Skind, kan føle sig forpligtet til at foretage. Særlig vore Sagførere — men for øvrigt ogsaa vore Dommere — vil kunne tale med herom. Men en Straffebestemmelse, om hvilken dette kan siges, kan naturligvis ikke vedblive at være gældende Ret. Den maa hurtigst muligt i Smeltediglen til Omsmeltning sammen med Straffelovens øvrige §§.

Endelig er der § 257. Denne §, der omhandler de saakaldte undtagne Bedragerier, er affattet paa en saa ubestemt Maade, at nær sagt enhver blot noget fedtet Optræden i Handel og Vandel kan bringes ind under den. Dette gaar naturligvis ikke an. Borgerne, ogsaa de, der sætter Pris paa at gaa Grænsen for det strafbare saa nær som muligt, har Krav paa forud at vide, hvad de maa gøre, og hvad ikke. Og det maa jo nærmest opfattes som en behagelig Spøg, naar man har villet forsvare §'en ud fra det Synspunkt, at den netop virker saa udmærket over for de Individer, der er anlagt for Bedragerier, men som dog ikke gerne vil begaa noget strafbart. Naar nemlig saadanne Individer ikke véd og heller ikke forud kan skaffe sig at vide, om en vis Handling er strafbar eller ej, vil de, paastaar man, netop herved tvinges til at holde sig langt borte fra det strafbares Grænser og vil ikke vove sig til at foretage Handlinger, der kan tænkes at nærme sig det strafbare. En saadan Betragtning kan der naturligvis ikke være Tale om at anerkende. Der bør være lige Ret for Loke og for Thor.

Jeg standser her. Ikke fordi der ikke kan gøres flere væsentlige Indvendinger mod vor Straffelov. Straffeloven er desto værre saa fuld af Mangler, at den trænger til en Revision helt igennem, og det er sikkert ingen Overdrivelse at sige, at der ikke er en eneste § i Straffeloven, der ved en Revision bør blive staaende uforandret.

Naar jeg standser her, er det kun, fordi jeg er bange for, at den megen Jura alt er faldet Tidsskriftets Læsere for Brystet. Men for øvrigt tror jeg da ogsaa for saa vidt at have naaet mit Øjemed, som jeg i det, jeg her har givet, bl. a. efter Evne har dokumenteret, at vor Straffelov straffer Hundreder og atter Hundreder, der ikke burde straffes, at den anvender Straffe, der i uhyggelig mange Tilfælde er ganske ubarmhjertig strenge, og at dens Straffe til Dels er daarlige og demoraliserende Midler i Kampen mod Kriminaliteten. En Straffelov, om hvilken alt dette kan siges, og jeg tror at turde hævde, kan siges med Rette, en saadan Straffelov bør snarest søges underkastet en gennemgribende Revision. Det ske, og det ske snart!

I Januar 1901

R. Gram

RELIGIONEN SOM LIVSBETINGELSE

Hvorledes har de store Digtere bidraget til at hjælpe Menneskeheden fremover i Løbet af det nittende Aarhundrede? Under Syslen med dette Spørgsmaal er jeg kommen til at mindes en Anklage, som for et Par Aar siden blev rettet mod de norske Digtere i et Par Artikler i et større norsk Blad. En af Norges dygtigste og mest litteraturkyndige Præster rettede den Anke mod vore Digtere, at de i det store og hele ikke har bidraget til at værne om „vort Folks inderste Livsmagt, Religionen." Til Dels har de derimod bidraget til at nedbryde den. Men „de haabløse Slægter er uduelige". Med andre Ord: et Folk er i Længden ikke levedygtigt uden religiøst Haab. Den Slutning var altsaa uundgaaelig, at vore Digtere i det store og hele har bidraget til at svække deres Folks Levedygtighed.

Mon ikke det samme maatte siges om det sidste Hundredaars Digtere ogsaa i de store Kulturlande? Enkelte betydelige Kræfter har draget i Retning af Kirkens Tro; men endnu større Kræfter har draget i en anden Retning. Kræfternes Diagonal peger visselig ikke i Retning af den gamle Tro. Goethe og Schiller og Heine i Tyskland. Alfred de Vigny, Victor Hugo, Leconte de Lisle, for ikke at tale om Naturalisterne i Frankrig. Eller Byron, Shelley, Keats, Swinburne og mange flere i England. Selv Wordsworth, Tennyson og Browning kan næppe siges at repræsentere Kirkens Tro. Man maa gaa tilbage til Dante og Milton for at finde første Rangs Digtere, som har givet et fuldtonigt Udtryk for den overleverede Kristentro.

Har Digterne, trods deres dybe Instinkt, alligevel taget aldeles fejl af Folkenes Livsbehov? Men Digterne staar jo i saa Fald ikke alene. Sammen med dem maa en overmaade stor Del af det sidste Hundredaars Tænkere og Videnskabsmænd have været aldeles paa Vildspor. En lang, og som det synes, voksende Skare af store og dybe Aander.

Det er betegnende, at en saa overordentlig dygtig Polemiker som Dr. Georg Brandes har kunnet benytte det nittende Aarhundredes store Digtere og Tænkere som Murbrækkere i sit Angreb paa den gamle Tro. Eller, om man vil, som Vejvisere bort fra denne Tro. Der hvor saa mange af Aarhundredets største og dybeste Aander gik foran, kunde vel Ungdommen trygt følge efter. Der hvor den rigeste Kunst blomstrede frem, og hvor Forskningen voksede friest, — der maatte man befinde sig paa Livets Vej.

Men en meget stor Del af Ungdommen er bleven skuffet. Kanske ogsaa Lederne selv. Den for Religionen befriede Tankes Vej har i al Fald ikke vist sig at være Livets Vej i den Grad, som de fleste havde haabet. Og mange søger, saa godt de kan, at finde Vejen tilbage til Kirkens Tro. Enkelte vil ikke se sig tilbage eller standse, førend de kan hvile Hovedet i den store middelalderlige Kirkes Skød.

Der gives, saa vidt jeg ser, i det hele tre forskellige Synspunkter for Betragtningen af disse Fænomener. Den ortodokse Kirke repræsenterer det ene, og Mænd som Dr. Georg Brandes det andet. Hvis Kirkens nedarvede Tro er den absolute Sandhed, som ikke paa noget væsentligt Punkt underligger Udviklingens og Forvandlingens Lov, da er en overmaade stor Del af det forløbne Aarhundredes Digtning og Forskning fuldstændig paa Afveje. Eller ogsaa er det Kirkens Tro, som er en fuldstændig Illusion, en stimulerende „Livsløgn“ for svage Mennesker og svage Tider, en i Længden svækkende Medicin, som vi lidt efter lidt maa afvænnes fra at føle Trang til.

Jeg kan ikke slutte mig til nogen af disse to Opfattelser. Og jeg føler mig overbevist om, at Fremtiden tilhører et tredje Alternativ. Jeg mener, at Kirkens Tro gemmer Sandhedselementer, som Menneskeheden aldrig vil vokse fra. Men Religionen som alle andre Kultur-Organer, er underlagt Udviklingens Lov. Efter mange Tegn at dømme er vi midt oppe i en Forvandlingens Tid, da det religiøse saa vel som det sociale Liv undergaar en farlig men nød-

vendig Krise. Tusinder og atter Tusinder af sandhedssøgende Menneskers Løsrivelse fra den gamle Tro er et af Symptomerne paa, at den er bleven for snæver for en voksende ydre og indre Erfaring.

Det forekommer mig klart, at Nutidens religiøst sindede Mennesker, hvad enten de er Præster eller Lægfolk, har et dobbelt Ansvar. Ikke blot Ansvaret for, at noget af det levedygtige og livsgavnlige i den store gamle Religion gaar tabt gennem ligefremt Frafald; men ogsaa Ansvaret for, at det hele lidt efter lidt kan gaa tabt gennem Mangel paa Fornyelse.

Lad os tænke os en Bro, hvoraf en Bys Forsyning med enkelte Livsfornødenheder afhænger. Paa to Maader kan Broen ødelægges. Enten derved at den voldsomt afbrydes, eller derved, at den ikke stadig efterses og fornyes. Sæt nu, at de, som bor i Byen, deler sig væsentlig i to Partier. Det ene Parti mener, at Broen er raadden og fuldstændig ubrugelig, men at man godt kan klare sig uden nogen Bro paa dette Sted. Man maa vænne sig til at leve uden den Tilførsel, man før fik fra den Kant. Menneskenaturen kan jo vænne sig til at undvære, hvad der i lang Tid har været anset for et nødvendigt Behov. Det andet Parti mener, at Broen er uundværlig, og at vi derfor maa tro, at den er solid nok. Selvopholdelsesdriften tilsiger os at tro det. Men begge Parter er enige om, at Broen ikke kan ombygges i nogen nævneværdig Grad. Den er bygget saa langt tilbage i Tiden, at man ikke længer ved, hvordan en slig Ting bygges.

Paa den Maade bidrager begge Partier til, at Broen ødelægges. Udsigterne for Religionen synes ikke at være lyse ved Indtrædelsen i det nye Aarhundrede.

Og dog repræsenterer begge disse yderliggaaende Partier tilsammen et Fremskridt fra den religiøse Status for hundrede Aar siden, da man var ivrig i Færd med at flikke paa den gamle Tro ved Hjælp af en rationalistisk Omtydning. Noget har vi dog lært i Løbet af det forløbne Aarhundrede, nemlig, at det ikke nytter at reparere den omtalte Bro ved noget Slags Flikverk. Dertil er den altfor helstøbt. Man reparerer ikke et Mesterværk. Deisme og Rationalisme, Unitarianisme og den engelske „bred-kirkelige“ Bevægelse kan have gjort Nytte i deres Tid. Men den gamle Tro er ganske sikkert et altfor organisk Hele til at dens Mangler skulde kunne istandsættes stykkevis. Deri har Nutidens ortodokse Teologer utvivlsomt Ret. Og her mener jeg, er Forklaringen til, at saa

mange højt begavede, kundskabsrige og hæderlige Folk fremdeles holder fast ved den gamle Tro i den gamle Form. De føler, at den indeholder en livsgavnlig Kraft, og de ser, at hvis den skulde forandres i noget væsentligt Punkt, maatte hele Grundlaget forandres.

Men Sagen er ogsaa den, at det netop er selve Grundlaget, som svigter, og at Videnskaben, uden at tilsigte det, allerede har begyndt at bygge op en ny Grundvold for religiøs Tro. Og dette nye Grundlag, som endnu saa at sige ligger under Vandet og næppe er synligt for de fleste, er muligvis det vigtigste Bygværk, som det forløbne Aarhundrede har givet os i Arv.

Men først maa vi se, om det virkelig er sandt, at det gamle Grundlag svigter.

Den nedarvede Kristentro er et overordentlig ærværdig Bygværk, vistnok et af Menneskehedens genialeste Værker. Men det er bygget paa et gammelt mytologisk Fundament, paa storstilede Sagn, som i Lys af Kendsgerningernes Aabenbaring har vist sig at være misvisende og uholdbare. Læren om Verdensbefrierens Sejr over Døden er bygget paa den sublime Tanke, at Døden kom ind i Verden paa Grund af Menneskenes Synd. Der var noget usigelig stort og skønt i denne Forestilling, som maaske ikke er os overleveret i den oprindeligste Form. Sygdom og Død er vor Skyld. De er Onder, som vi Mennesker selv har forvoldt. Et himmelstormende Haab sprang frem af denne Tanke. Lidelse og Død er komne ind i Verden ved et Fejltrin. Følgelig er de noget, som kan rettes. Vi kan bidrage vort til at gøre Fejlen god igen. Sygdom og Død, Hævn og Tvedragt, Grusomhed og Vold er ikke noget, som ligger i Tingenes Natur. De hører ikke til Menneskenes eller Dyrenes oprindelige Væsen. Følgelig maa de atter kunne forsvinde. Er vi ikke stærke nok selv, da maa der være en overmenneskelig Befrier, som vil komme os til Hjælp.

Naar vi kender Aarsagen til et Onde, da kan vi have Haab om at overvinde Ondet. Denne Sætning, som er bleven fremhævet af Claude Bernard, er paa en Maade Menneskehedens Frihedsbrev. Af selve Kundskaben om det for Livet skadelige udvinder vi Magt til at bekæmpe det skadelige. Derfor var det en Tankevej, som maatte forsøges: at søge Aarsagen til Døden i en urgammel og aldrig senere afrystet Synd. Den som overvandt Synden, vilde med det samme være Sejrherre over Døden og hele dens Følge. Her aabnede sig en lysende Vej for det dristigste

af alle menneskelige Haab. Denne store og ægte menneskelige Tanke er Grundlaget for den paulinske Kristentro. Den nedarvede Tro er bygget paa det sublimeste af de gamle østerlandske Sagn, som til alle Tider vil staa som et ægte menneskeligt og for sin Tid naturligt Digt.

Men det nittende Aarhundrede har vist, at det var Drøm og Digt. Den mosaiske Beretning om Skabelsen af en Dyre- og Menneskeverden, som oprindelig var saare god, og om de første Menneskers Syndefald er overleveret os i et gammelt og ærværdigt skriftligt Dokument. Men det nittende Aarhundrede har opdaget en overordentlig meget ældre og mere autentisk Aabenbaring om Liv og Død og om en Del af Skabelsens Hemmelighed.

Blandt alle de nye historiske Dokumenter, som det forløbne Aarhundrede har opdaget og tydet fra Ægyptens Hieroglyfer til de nordiske Runer, eller fra Gokstadskibet til Gravfundene i det gamle Mykene, er der intet, som i Ælde eller vidtrækkende Betydning kan sammenlignes med selve Stenlagenes Billedskrift, som fortæller os om Forverdenens Planter og Dyr. Gennem disse geologiske Vidnesbyrd er Livs-Historiens Perspektiv blevet forlænget med Millioner af Aar. Som Kulturmennesket plejer at nedlægge historiske Dokumenter i Grundmuren af en monumental Bygning, saaledes er der af ikke-menneskelige Magter nedlagt en vidunderlig Skat af Dokumenter under selve Opbygningen af den faste Grundmur, oven paa hvilken vi bygger og bor.

Og denne geologiske Billedskrift indeholder, om end i Brudstykker, en virkelig autentisk Aabenbaring om en stor Del af Skabelsens Historie paa vor Klode. Det er ikke usandsynligt, at denne Stenlagenes Aabenbaring er den mest epokegørende af alle det nittende Aarhundredes Begivenheder. Især naar den ses som et fjeldfast Hovedled i det nittende Aarhundredes nye Skabelseslære.

Vi véd nu gennem Vidnesbyrd, som ikke skylder Mennesker deres Tilblivelse, og som ikke synes at kunne omstødes af menneskelig Kritik, at Døden kom ind i Verden uendelig længe før der er Spor af Mennesker eller endog blot af højere Dyr eller Planter. De saakaldte siluriske Jordlags forstenede Billede af en Skorpion, forsynet med Giftbrod, bærer Vidnesbyrd om Død og Drab fra en Tid meget ældre end selve Stenkulsperioden. Den geologiske Genesis viser os, at Døden hørte med til selve Skabelsens Værk. Hvis dette er en lidet glædelig Aabenbaring, saa er der til Gengæld en Følgeslutning, som indeholder nyt Haab. Det er den,

at Skabelsens Værk endnu ikke er forbi. Den sjette Skabelsesdag er ikke løbet til Ende. Mennesket synes nærmest at være i Slyngelalderen, *l'âge ingrat.* Heller ikke nogen af de andre Skabelsesdage er forbi. Den Dag i Dag formes nye Kloder i Verdensrummet, og paa vor Planet bygges ny Jord og nye Arter af levende Væsener. Vi selv er kaldede til at være med om Menneskets Skabelse, et Hundredtusindaars Værk. Ja, dette bliver netop det centrale i den nye Fromhed. Hver af os har arvet en liden Brøkdel af Verdens skabende, fremadstræbende Drift. Selve vor Livsdrift er en Gnist af den guddommelige Ild.

Noget Haab er vel ogsaa indesluttet i den Aabenbaring, at Døden gennem Millioner af Aar har virket i Livets Tjeneste, for saa vidt som den har bidraget til Livsformernes Udvikling og Fremgang. Den har spillet en lignende Rolle som Sekretionen i det menneskelige Legeme. En Afdøen synes at følge med al Vækst.

Et nyt Haab følger med den Vished, at Verden endnu er i Vækst og Vorden. Og at den har Tiden for sig. Jo mere vi lever os ind i den nye Verdenshistorie, grundlagt af mange Videnskaber i Forening, af Astronomi og Geologi, Botanik og Zoologi, Arkæologi og Historie, desto mere bliver det umuligt at tænke sig Verdensaltet som et en Gang for alle afsluttet System, enten det nu er et guddommeligt Monarki eller en endnu mere utænkelig Mekanisme — uden Mekanikus.

Vi nødes til at tænke os „Naturen“ som begavet med ubegrænsede Muligheder. Til Forestillingen om ubegrænset Rum og Tid maa føjes Forestillingen om ubegrænset Plasticitet og uudtømmelig nyformende Kraft.

Herbert Spencer gjorde sig efter mit Skøn skyldig i en stor Fejlregning, naar han i *First Principles* tænkte sig, at Verdenslivet, set i det store, var en Slags mekanisk Vippeleg mellem Udvikling og Opløsning, mellem „Evolution“ og „Dissolution“. Og Udviklingen skulde væsentlig blot indeholde de Stadier i Differentiation og Integration, som vi allerede kender: fra mekaniske til kemiske Forbindelser, fra disse igen til ubevidst organisk Liv og videre til højere og højere Former af bevidste Organismer. Men naar Mennesket var bleven fuldkommen afpasset efter sine Livsvilkaar, da skulde Opløsningen begynde, for atter at følges af en ny Periode af væsentlig lignende Udvikling. Verden skulde altsaa ikke mere kunne finde paa noget væsentlig nyt, efter at den havde fundet

paa saa geniale Ting som at skabe Solsystemer af Stjernetaage eller Stjernestøv og udført Mirakler som at skabe kemiske Forbindelser som Vand af to Gasarter; og af kemiske Forbindelser atter levende Væsener i vidunderlig Afveksling; og af Livet atter Bevidstheden, det sidste og største af Skabelsens kendte Mirakler. Efter dette skulde Naturen være som en *effeta parens*, en udtømt Moder, som ikke længer kunde føde nye Undere!

Men vi har ingen Grund til at tro, at Verden har tabt noget af sin nyformende Kraft. Vi lever endnu i den skabende Urtid. Vi maa tænke os, at Naturen gemmer Evnen til nye Undere, lige saa store som den kemiske og den organiske syntese, eller som det at skabe Bevidsthed og ved Bevidsthedens Hjælp lidt efter lidt, gennem Hundretusinder af Aar, at gøre Kampen for Livet til en Kamp ogsaa for andres Liv, fra en *bellum omnium contra omnes* til alles Kamp for alle.

Naturvidenskabens Aabenbaring om, at Skabelsen foregaar nu som fra Arilds Tid, vil lidt efter lidt vænne os til at lade en stor Plads staa aaben for de ukendte Muligheder. Og vi kan næppe undgaa at skimte disse Muligheder i Retning af vor Higen efter fortsat Liv i en eller anden Form. I dybe Drag vil vi inddrikke Følelsen af Tidens Uendelighed og af Verdens endnu ikke udtømte formende Kraft. Og vort nuværende Liv vil uvilkaarlig komme til at staa for os som en bitte liden Brøkdel af vort hele Verdensliv, om end en usigelig interessant Brøkdel. Vi kan ikke i Længden undgaa at give en hypotetisk Værdi til det ukendte. Og her er vi stillet midt i et Enten-eller. Indsætter vi ikke en gunstig Værdi, vil der af sig selv paatrænge sig en ugunstig Værdi. I vor Bevidsthed er der en *horror vacui.* Og det, som vi kalder „Naturen", er jo aldeles ikke indifferent. Den foretrækker de mere levedygtige, derfor — under ellers lige Omstændigheder — de mere forhaabningsfulde for de haabløse Slægter. De Nationer, som er for kritiske og for gammelkloge til at tro, at Naturen har godt i Sinde, og at Døden er Livets Tjener, dem vil Naturen befri fra den Sygdom at leve.

Det for unge og livskraftige Mennesker naturlige er at fylde den store ukendte Fremtid med Haabets Farve, ligesom vor Synssans har skabt den store blaa Himmel af Atmosfærens ubetydelige Støvfnug.

Menneksetanken kan ikke være absolut agnostisk. Hvis Tanken ikke var nødt til at virke paa Udenverdenen og slaa ud i

Handling eller i Undladelse af Handling, da kunde vi tilbageholde vor Dom og sige med Newton: „Jeg former ikke Hypoteser.“ Det kunde gaa an, hvis vi blot var Tilskuere. Men vi er daglig nødte til at handle, og vor Verdensbetragtning sætter i Længden dybe Spor i vort Liv. Vi maa leve delvis paa en Hypotese, paa en Tro eller Mistro. Det er med os som med en Columbus, en Nansen, eller en Hær i Felten. Vi maa haabe for at kunne gaa fremad.

Religionernes dristigste Haab er Menneskehedens barnlige Drømme. Ikke sande i deres Enkeltheder, men sandsynligvis langt mindre vidunderlige end selve den Virkelighed, som er i Vente; ligesom Naturvidenskabens Skabelseshistorie i Eventyrlighed langt overgaar de mest storstilede Myter og Sagn. Det sande i de gamle Religioner er først og fremmest det forhaabningsfulde, livsbekræftende Element. Den vildeste østerlandske Fantasi er mindre paa Vildspor end den nøgterne og kritiske Forstandighed, som ikke vil tro mere end det, vi hidtil har Erfaring for.

Noget af det vigtigste, som Videnskaben har fremdraget, især siden Kant grundlagde Erkendelseslæren paa ny, er dette, at vor Erfaring om Virkeligheden er begrænset af vore Sansers og i det hele af vore nuværende Evners Natur. Vor Bevidsthed er et Lys, som forblinder. Ingen Sandhed er vissere end den, at der uden om vor empiriske Virkelighed er en langt større „metempirisk“ Virkelighed, som Verdensrummet uden om vor lille Jords Atmosfære.

Men heraf følger, at det er en kolossal Fejlberegning at lade denne større Virkelighed aldeles ude af Betragtning i det praktiske Liv. Vi véd, at det store ukendte X efter al Sandsynlighedsberegning maa være langt større end alle vore kendte Størrelser. Og alligevel skulde vi sætte det ud af Betragtning, og altsaa praktisk talt sætte det lig Nul, i Opgøret af vort Livs Budget.

Dette mener jeg, er Positivismens og den rene Agnosticismes store Regnefejl. Den sætter X, som sandsynligvis er en uendelig Størrelse, praktisk lig Nul. Derfor mener jeg, at alle de gamle mytiske Religioner indeholder en langt større Livsens Sandhed. Thi de giver dog i al Fald en stor positiv Værdi til dette X. Og derfor kan man forstaa, at store Kulturer har kunnet blomstre i Ly af disse tilsyneladende saa fantastiske Drømme. Lad den menneskelige Fantasi give en nok saa svimlende Værdi til det overmenneskelige — Sandsynligheden taler dog for, at disse Digte og Drømme ikke er paa langt nær fantasirige nok i Sammenligning

med Virkeligheden; omtrent som vor Barndoms Eventyr blegner i Lyset fra den moderne Videnskabs Eventyr.

Man taler saa meget om Fortidens Overtro. Ak nej, Menneskenes Tro og Drømme vil nok altid være underlegne under, hvad Virkeligheden gemmer i sit Skød. Og en af Videnskaben opdraget Menneskehed vil, mener jeg, komme til at tro endnu langt større om Verdens Fremtid end nogen af de gamle Haabets Forkyndere. Nutiden trænger til større Tro og følgelig større religiøs Fantasi end nogen foregaaende Tid.

Vor Kultur har i mange Aarhundreder baaret Korset i sit Mærke. Og det kristne Kors synes at være en Omdannelse og Fornyelse af et endnu langt ældre religiøst Symbol, Hjulet eller Tegnet for Solvognen, Solen som den store livgivende Magt. Men dette gamle Mærke synes ikke at kunne holdes oppe længere ved egen Hjælp. Videnskaben er i Færd med at komme Religionen til Hjælp. Selve den mest abstrakte Videnskabs Tegn for det ukendte er som et nedfaldet Kors, halvt støttet til Jorden og halvt stræbende opad. Ved dette Tegn skal vi atter sejre. De Folk, som tror paa det ukendte, har Udsigt til at sejre i Livets Kappestrid. Er det ikke selve Ungdommens Mærke? Ikke den visse Løn, ikke den trygge Assurance, men Troen paa det vinkende ukendte, de eventyrlige Muligheder. Et nyt Amerika for al ungdommelig Livstro.

Troen paa det kosmiske Fremskridt er imidlertid ikke blot en Tro paa Fremtiden. Det er først og fremmest en Tro paa de nulevende Kræfter. En Forvisning om, at der er ideelle Kræfter i Naturen, klarest aabenbarede i Menneskenes Natur. Al den heroisk opofrende Menneskekærlighed og Higen efter Fuldkommenhed, som for alle Tider er historisk aabenbaret hos Kristendommens Stifter og hans ægte Disciple gennem atten Hundrede Aar, er en overmaade vigtig Del af Kendsgerningernes Aabenbaring af det guddommelige i Naturen. Men denne Aabenbaring begyndte længe før Kristi Tid, længe før Abraham og Moses. Den begyndte før Menneskene blev til, i Dyrenes Kærlighed til deres smaa. Kanske i Planternes ubevidste Omsorg for de nye Spirer. I alle levende Væseners Higen efter at vokse og udfolde deres Kræfter. I selve Livets Drift og i Kampen for Livet, — som jo aldeles ikke var brutal, saa længe man ikke havde nogen Følelse af at tilføje andre Smerte.

Ingen Positivisme eller Agnosticisme kan komme bort fra den Kendsgerning, at Naturkræfterne paa vor Klode i noget saadant

som Millioner af Aar har virket i Retning af Liv, og tilmed i Retning af mere og mere vidunderlig sammensat Liv. Dette mener jeg er det nye Grundlag for vor Tro. Det er umuligt helt at forklare en saa eventyrlig Fremgang fortsat gennem saa eventyrlig lange Tidsrum, uden at antage, at der i selve den uorganiske Natur gives noget, som er beslægtet med, hvad vi kalder Instinkt eller Drift hos Dyr og Mennesker. Hvorfra skulde ogsaa de levende Væsener have faaet deres „Vilje til Liv" og alle deres vidunderlige Instinkter, om der ikke gaves skjulte Spirer i lignende Retning i al Materie?

Men heraf følger, at vi gennem alle Naturens virkende Kræfter kan se Skinnet af noget overmenneskeligt, som virker mod storartede Maal. Vi ser Lysningen af den skjulte Guddom, om ikke netop selve Lyset.

At der i den „større Virkelighed" maa være højere Tilværelsesformer end Menneskene, eller at Mennesket ikke kan være det højeste Væsen, er en Forestilling, som til alle Tider synes at have paatrængt sig den menneskelige Bevidsthed. Der er noget absurd eller mod al vor Selvkundskab skurrende i den Tanke, at vi Mennesker skulde være Tilværelsens Toppunkt. Hvad har vi, som er af os selv? „Hvad har vi, som vi ikke har annammet?" Den højeste menneskelige Virksomhed, Geniets, er jo i høj Grad ledet eller drevet af et uvilkaarligt Instinkt, beslægtet med Dyrenes Instinkter og med den geniale Søvngængersikkerhed, hvormed Planterne vokser og blomstrer og bærer Frugt.

Denne Følelse af, at Mennesket har faaet sine største Evner som Arv eller Gave, og at vi ikke har skabt hverken Livets eller Bevidsthedens Undere, har til alle Tider været Grundlaget for Troen paa overmenneskelige Magter. Og denne Tro er mindst lige saa naturlig nu som nogen Sinde før, Ja den vil paatrænge sig med kanske endnu større Magt, efterhaanden som vi lever os ind i den Kendsgerning, at Verden er bleven endnu langt mere vidunderlig end før gennem Videnskabens Aabenbaring, og at Mennesket har faaet en endnu langt mindre central Plads.

Det over-menneskelige i Verden har aldrig været saa sikkert aabenbaret som for Arvingerne efter det Aarhundrede, som opdagede Stenlagenes vel gemte Billed-Beretning om Livets Fremgang paa vor Jord, gennem Æoner af Aar, fra enklere til mere og mere fint og kunstfærdig sammensatte Former.

I denne nye Genesis vil sandsynligvis alle kommende Tider

have et klippefast Grundlag for en Verdensreligion, som vil optage i sig det levedygtige i alle de gamle mytologiske Religioner.

Det over-menneskelige har aabenbaret sig ikke som et fuldkomment eller almægtigt Væsen, men som en altid virkende Stræben mod højere og rigere Liv. Men dette er vel netop den Guddom, vi trænger til. Religionshistorien viser, at alle de store gamle Religioner, fra Ild- og Soldyrkelsen til Jødedommen og Kristendommen, har bestaaet i at søge Forbund med Livets Magter[1]). Religion er Menneskets Forbund med tænkte eller virkelige overmenneskelige Væsener, som i det hele virker til Livets Bevarelse og Fornyelse. Gennem Religionen søger vi instinktmæssig Hjælp for vor Higen efter Liv. Vi søger at knytte den store omgivende Naturs hemmelighedsfulde Magter til vort menneskelige Livs-Forbund.

Vi ser heraf det naturlige og den for alle Tider berettigede Kærne i de gamle før-kristelige Natur-Religioner. Der var noget evig sandt i Soldyrkelsen og i det hele i Dyrkelsen af animistisk opfattet Naturkraft. Jeg mener, at disse gamle Religioner sandsynligvis vil fornyes i en omdannet Form. Kristendommen har med al sin Storhed ikke været konservativ nok. Den har optaget meget, men visselig ikke nok, fra de ældre Religioner, som dog i det store og hele maa have hjulpet Menneskene fremad i kanske mange Titusinder af Aar.

Den levedygtige Kærne i de gamle Natur-Religioner, i Tilbedelsen af Solen som Livgiver og Jorden som den alt nærende Moder og af alle Frugtbarhedens Magter, er efter mit Skøn dette, at vi kan uddrage suggestiv Kraft af Forestillingen om de store livnærende Naturmagter, som vi ser med vore Øjne.

Og noget af det mærkeligste ved det nittende Aarhundrede er dette, at Digtere og Seere uvilkaarlig og af Instinkt har begyndt at forny noget af den gamle religiøse Naturdyrkelse. Det gælder netop banebrydende Digtere som Wordsworth, Shelley, Byron og Keats, Victor Hugo og Wergeland. Men man finder noget af det samme ogsaa i den sidste Halvdel af Aarhundredet, kanske ikke mindst hos Bjørnson, eller i England mere bevidst hos en Naturskildrer som Richard Jefferies[2]) og utvivlsomt hos mange andre, — ja hos nær sagt alle de sidste halvandet Hundrede Aars

[1]) Jfr. en Afhandling i „Ringeren" for 1898, Nr. 4 og 5 af Dr. Brede Christensen.

[2]) Jfr. en Artikel af nærværende Forf. om Richard Jefferies i Nyt Tidsskrift, ny Række, April 1894.

store Digtere. Betegnende er det ogsaa, at nogle af det nittende Aarhundredes Digtere som Shelley, Victor Hugo og Wergeland viser os et nyt Opkomme af den samme store mytedannende Evne, som har skabt de gamle ariske Religioner.

Det er dette, jeg vilde svare paa den Anke, som er bleven rettet mod det nittende Aarhundredes Digtere, at de for en stor Del har bidraget til at svække Religionen og dermed Nationernes Livskraft. Digterne har instinktmæssig søgt at forny Religionen, ikke mindst ved at gribe tilbage til en af de ældste og mest urmenneskelige Former af Religion, til selve Natur-Animismen. Som i Shelleys Bøn til Vestenvinden eller den døende Wergelands Bøn til det livsfornyende Foraar og alle dets Børn og Plejebørn fra Anemonen og Løvetanden til det gamle Lønnetræ. Eller i Ragni Kallems Søgen Hjælp hos de inderste Kræfter i Norges Natur, de bortgemte Skovblomster, i Bjørnsons „Paa Guds Veje".

Det viser sig, at Videnskab og Digtning, hver fra sin Kant, uvilkaarlig har arbejdet i Løbet af hele det nittende Aarhundrede paa en ny Reformation, som griber meget længere tilbage end den gamle, og som søger sit Grundlag i et langt ældre Dokument end Hebræernes hellige Skrifter.

Januar 1901.

CHR. COLLIN

BEGGE HÆNDER

AF ET UFULDENDT DIGT

— —

I

Saa giv mig begge Hænder!
endskønt de er saa fine
af Skabning og i Huden,
de passer dog til mine.

Saa smalle, og saa magre:
Jeg elsker det, at mærke
hvor trygt og varmt de hviler
i mine brede stærke.

Og naar, som nu, jeg kysser
en efter en de slanke
smaa Fingre, og bag Huden
kan mærke Pulsen banke,

Som om dit Blod fra Hjærtet
til Fingerspidsen stræber,
hastigt, for dèr at møde
mit Blod i mine Læber,

Da synes alt, hvad ellers
mit Hjærtes Attraa raaber
uroligt paa, og alt hvad
med hedest Hu jeg haaber

Ja, næsten som en Sygdom,
urent — mod denne spæde
Berørings Blomsterblidhed
og uskyldsfulde Glæde.

II

Nej nej! Jeg slipper ikke.
Endnu kun to Minutter:
Se her, se Tommelfingren,
hvor smækkert den sig slutter

Til Haanden, og hvor fornemt
tilspidset Langemanden
gaar frem foran de andre,
Høvding i Adelsstanden.

Hvor er de yndefulde,
hver Strækning og hver Bøjning,
hver enkelt og dem alle
i smidig Sammenføjning,

Med deres rosenrøde
aflange blanke Negle,
der fanger Vindueslyset
i buehvalte Spejle —

III

Og saa de fine Linjer
her inde i den hule
Haand: Kan du se? Du ved vel,
Folk siger, de skal skjule

Vor Skæbnes dunkle Lønskrift,
Flugt, Fald og Fryd og Vrede,
i sine Grundtræk synlig
fra Fødslen allerede.

Ak, disse Linjer slides
og vrides nok, og brydes,
saa deres første Mening
tilsidst kan næppe tydes.

Det ved jeg dog: Hvis dine
din Skæbne kan udsige,
saa raader deres Runer
min Skæbnes Lov tillige,

Thi af mit Hjærtes Strømme
dit Hjærte gennemstrømmes —
til Rigdom eller Armod:
derefter skal jeg dømmes.

IV

Nu — hvad de end betyder,
de Streger og de Ridser —
betragt engang her ude
de smalle Fingerspidser

Med disse andre Linjer
i Huden, disse Bølger,
næsten usynligt svungne,
som Fingrens Runding følger:

De Linjer ændres aldrig;
hvor vidt man end vil vandre,
de findes aldrig svungne
paa samme Vis hos andre.

Som naar da Gudens Navn er
indbrændt hver Sten i Templet,
er Mennesket, hvert enkelt,
som Enkeltvæsen stemplet,

Og helt til Fingerspidsen
attraar jeg fuldt fortrolig
at kende dig, dit Væsens
vidunderlige Bolig.

Ej Blikket blot, som straaler,
ej blot din Mund, der brænder,
og Brystets blide Bølger,
men ogsaa dine Hænder.

Ja, netop dine Hænder:
De eneste, som mine
med lige Tryghed griber
i Vellyst og i Pine.

De eneste, jeg attraar
at favnes af — at holde,
naar Døden blæser paa mig,
og mine bliver kolde.

De Hænder, som skal bære
mit Barn og gærne vil det;
de eneste i Verden,
som jeg kan ønske til det.

De Hænder, som jeg gav mig
i Vold, for at de skulde
opskrive eller slette
mit Navn i Livets Rulle.

De Hænder vil jeg kende,
forstaar du nok. Ærbødigt
kysser jeg dem, og slipper
dem, ak, saa hjærtens nødigt.

Valdemar Rørdam

AFRIKANDERPOLITIK

I

TRANSVAALKRIGEN nærmer sig sin Afslutning. Maaske vil det vare Uger, maaske Maaneder, inden den sidste Guerillahob overgiver sig, men at det vil ske, derom er der ingen Tvivl mere. Og der vil ikke blive Fred paa andre Betingelser end dem, den engelske Regering selv foreskriver. Alle de taabelige Mæglingsrygter, Fostre af internationale Fredsvenners Fantasi, der snart har ladet den russiske Kejser snart Kanadas Guvernør optræde som Mæglere, vil forstumme; de boerervenlige eller rettere engelskfjendtlige Demonstrationslyster, der bragte Folkemasserne til at raabe Vive l'arbitrage! paa Krügers Rejse gennem Frankrig og det belgiske Kammer til at vedtage en Resolution om, at Regeringen skulde tilbyde sin Mægling, vil ophøre, ligesom Rygterne om Sir Alfred Milners Tilbagekaldelse og Chamberlains „Forhandlinger“ med de liberale Førere. Den engelske Regerings Politik vil ikke denne Gang vige af fra den lige Vej mod Maalet — tidligere Regeringers vankelmodige og planløse Holdning har bragt Ulykke nok over Sydafrika — og Maalet er Englands uomtvistede Herredømme over de engelske Kolonier og Protektorater og de to tidligere Fristater. Enhver Fredsslutning paa Betingelse af disses vedblivende Bestaaen som fri og selvstændige Stater, er umulig. Alle halve Forholdsregler vil før eller senere bringe hele Konflikten op igen. Den Tro, der har bragt Boererne, vildledt af deres politiske Førere, til at haabe paa en for dem lykkelig Udgang af Konflikten, Troen paa, at England vilde vige i den diplomatiske

Holmgang, i hvert Fald ikke lade det komme til Krig, og at Boerne, hvis det alligevel skulde komme dertil, godt kunde tage Kampen op, stærke og velforberedte som de var, den maa ikke faa Lov og Lejlighed til atter at vokse op, hvis der skal blive varig Fred i Sydafrika.

Den Skæbne, der er overgaaet de to Republikker, er selvforskyldt. Man kan godt nære Beundring og Sympati for de kæmpende Boerer, anerkende deres Tapperhed, Offerberedvillighed, Udholdenhed o. s. v. og dog mene, at de ikke har haft Retten paa deres Side. Thi det, Krigen i sidste Instans drejede sig om, var ikke Englands Ret eller Ikke-Ret til at tage sig af Uitlanderne i Transvaal og saaledes blande sig i Republikkens indre Anliggender, endnu mindre selvfølgelig Besiddelsen af de transvaalske Guldminer — et ganske taabeligt Paafund — men det var om Ligeberettigelsen af de to Nationer, den engelske og den hollandske, der begge har faaet Hjem i Sydafrika, og om det Overherredømme, som den engelske Stat har vundet gennem Erobring, lovformeligt Køb og Afstaaelse af Kapkolonien (London Traktaten 1814), 5 Krige imod Kafferne, Kolonisering af den østlige Del af Kapstaden og af Natal, hvor den hvide Befolkning stadig er overvejende engelsk, gentagne Krige med Zuluer og Matabeler, fredelige Traktater med andre indfødte Stammer, Anneksion af det insolvente Transvaal (1877), Konventioner med den genoprettede Republik o. s. v. o. s. v. — Over for dette, som det skulde synes retslig velfunderede Overherredømme hævder Hollænderne, at de som de første europæiske Kolonister i Landet, og som de mange nu[1], har baade Førstefødselsretten og Majoritetens Ret til at dominere. Men da de ikke tillige har den stærkeres Ret og en hollandsk Stormagt i Ryggen, kommer de alligevel til at lade England beholde den Magtstilling, det nu en Gang har. Det er vistnok ogsaa det bedste for alle Parter. Hollandsk Regimente i Sydafrika har aldrig været lysteligt. Det gamle hollandske Handelskompagni

[1] Det er umuligt at opgive nøjagtigt Forholdet imellem Englændere og Hollændere i Sydafrika. Poul Langhans (Justus Perthes) opgiver det i Tusinder til: Kap: 350 Holl., 140 Engl., 20 andre, Natal: 15 H., 45 E., 5 a., Transvaal: 200 H., 55 E., 35 a. og Oranje: 80 H., 5 E., 5 a. Engelske Kilder ogiver: Kap: 270 H., 195 E. o. a., Natal: 5 H., 43 E. o. a., Transvaal: 100 H., 124 E. o. a, Oranje: 80 H., 15 E. o. a. — Præsident Krüger angav selv under Blomfontein-Konferencen 1899, at der da var 30—40,000 Borgere (ɔ: Holl.) og 70,000 voksne mandlige Uitlandere i Transvaal.

behandlede sine hollandske og huguenottiske Kolonister nærmest som Livegne — forbød bl. a. de sidste at tale deres Modersmaal — og det nu afsluttede Krügerske Regimente i Transvaal var i mange Henseender lige saa despotisk. Man maa gaa tilbage til de italienske Republikker i Middelalderen for at finde Sidestykke til denne oligarkiske Stat, hvor kun Betegnelsen „Republik“ mindede om Frihed og Lighed. Stil op mod den en af de selvstyrende engelske Kolonier, f. Eks. Kanada, der ogsaa har en Befolkning af forskellige Nationaliteter. Den har gennemgaaet en lignende Udviklingskamp som den, Sydafrika nu er midt oppe i, og er kommet lykkelig over den. Franskmændene i Kanada ønsker ikke mere at fordrive Englænderne eller blive det engelske Overherredømme kvit; thi Byrderne, det medfører, er faa, Fordelene mange. Med England bag sig staar Dominion of Canada som en Stormagt i de nordamerikanske Staters Samfund. Det vil komme til at gaa ligedan i Sydafrika. Præsident Brands forhaabningsfulde Ord: Alles zal recht komen! vil, hvor trangt det end i Øjeblikket ser ud, engang gaa i Opfyldelse. Thi Sydafrika er i social, økonomisk og etnologisk Henseende som ét Land, hvori de to hvide Hovednationer overalt er uadskillelig sammenblandede. Det er meningsløst, naar den ene af dem tænker paa at underkue eller fordrive den anden. Den eneste Betingelse, paa hvilken de kan leve sammen i god Forstaaelse og Landet skride frem i Udvikling, er Lighed i alle mulige Forhold, og den vil nu blive gennemført. Sydafrika kan trives under to, tre eller seks Regeringer, men ikke under to absolut modsatte sociale og politiske Systemer: fuldkommen Lighed mellem Hollændere og Englændere i de engelske Kolonistater og Undertrykkelse eller Tilsidesættelse af Englænderne ved Hollænderne i den ene af Republikkerne.

Nu vil man maaske sige, at Faren for Englændernes (Uitlandernes) Undertrykkelse ɔ: Udelukkelsen fra Borgerret i Transvaal i Længden næppe var stor. Naar den gamle Diktator-Præsident døde — og han er nu 76 Aar — vilde det stokkonservative Regimente sandsynligvis være forbi og mere frisindede Strømninger gøre sig gældende; en forholdsvis liberal Opposition havde jo længe været samlet om General Joubert. Men Sagen er, at der i de sidste Aar var indtraadt en Konstellation, hvorunder hidtil splittede Kræfter havde sluttet sig sammen i en fælles Bevægelse mod samme Maal: Hollændernes Supremati i hele Sydafrika. Det har været Maalet for Krügers Politik lige siden Frihedskrigen i 1880—81.

Han vilde som en anden Washington grundlægge de forenede Stater i Sydafrika med Transvaal som Hovedstat og Pretoria som Hovedstad; lykkedes det ikke straks at faa Kapkolonien med, saa gik det nok senere, naar den sydafrikanske Republik havde vokset sig mægtig og stor ved Udvidelser mod Øst, Vest og Nord. Han har arbejdet mod dette Maal med hele sin Races seje Ihærdighed, har brugt List eller Magt, som det bedst passede, og er kun veget for Overmagten for i næste Øjeblik at gaa frem igen. Han har aldrig gjort og vilde aldrig gøre Englænderne nogen Indrømmelse, han ikke blev tvunget til. Fra anden Side arbejdedes der ogsaa hen imod Hollændernes Supremati. I Kapkolonien, hvor en meget stor Del af Befolkningen er engelsk, og i Oranje Fristaten begyndte der i 70erne en national hollandsk Bevægelse, hvis Førere, Ung-Afrikanderne, ligeledes satte som deres Maal en hollandsk Forbundsstat i Sydafrika med Kapstaten som den første i Forbundet — men her førte Bevægelsen ikke Ulemper med sig som i Transvaal; Englændere og Hollændere levede godt og fredeligt sammen, dansede sammen, gjorde Forretninger sammen og giftede sig sammen. Forholdet til Transvaal, det andet Arnested for den hollandske Bevægelse, „Afrikanderismen“, var kun saa som saa. De mere oplyste Kap-Afrikandere var ikke fri for at se ned paa Transvaal-Boererne som nogle uvidende og dumme Bønder, der styredes af en Klike bornerte Pietister, „Dopperne“, og Slægtskabsfølelsen kunde til Tider blive ret lunken, naar Staternes Særinteresser kom i Konflikt. Afrikander-Forbundets Stiftelse (1881) og en livlig Agitation over hele Sydafrika vakte imidlertid Samfølelsen, og efter Opdagelsen af de udstrakte Guldlejer i Transvaal (1886), som hurtig gjorde denne Stat til den rigeste i Sydafrika, voksede Respekten for den hos Kap-Hollænderne. Men det var dog først efter Rhodes' og Jamesons mislykkede Forsøg paa at styrte Krüger-Oligarkiet i Pretoria ved Nyaarstide 1896, at Afrikanderne i Kap og Transvaal fandt og forstod hinanden. Nu fik Transvaal, Hollænderstaten par excellence, ogsaa den moralske Overmagt, og Pretoria blev de engelskhadende Ung-Afrikanderes Mekka, Midtpunktet for den prohollandske og antiengelske Bevægelse. Forbindelsen besegledes, da Krüger i Juni 1898 gjorde Afrikanderforbundets Stifter, F. W. Reitz til sin Førsteminister. Fra nu af blev Parolen over hele Sydafrika: Afrika for Afrikanderne! eller i mere populær Form: Schiet de Engelsche uit die land!

Saaledes er Hovedtrækkene i Afrikanderpolitiken.

II

Hollandsk Særfølelse har selvfølgelig eksisteret i Sydafrika lige fra det Øjeblik, Englænderne i Slutningen af forrige Aarhundrede bemægtigede sig Kapkolonien, skønt dette for Kolonisterne nærmest var en Befrielse fra et tungt Aag. Bitterhed i Følelsen over for Englænderne kommer først til Orde efter Slaveemancipationen 1834, der tilføjede de velstaaende Kolonister store Tab, og i Forbindelse med den voksende Usikkerhed i Grænsedistrikterne under Kafferkrigene bragte en Mængde af dem til at bryde op og drage mod Nord (det store Træk 1836—38) for at søge sig ny Hjem udenfor den engelske Regerings Magtomraade. Pieter Retiefs Afskedsmanifest, denne forunderlig storslaaede og simple Klage, skyder Skylden for Bruddet paa Missionærernes Bagtalelser og paa de rigorøse Love om Forholdet til Negerne, men aander intet Had til Englænderne som Medkolonister. I de følgende Aartiere kommer det nu og da til Sammenstød mellem de bortdragne Boerer og den engelske Regering, men oftere kæmper Englændere og Hollændere sammen i broderlig Forening mod Kafferne. Til Tider modsætter de sig Regeringens Forsøg paa at gøre sit Overherredømme gældende — i Natal har 1841 f. Eks. en hollandsk Skibsfører indbildt dem, at Holland er en Stormagt, der vil tage dem under sin Beskyttelse, og de overgiver sig ikke, før de fra Holland har faaet bestemt Besked, at derom kan der ikke være Tale — til andre Tider tager de mod Englands Hjælp og Beskyttelse, og da den engelske Regering i 1854 af fiskale Hensyn opgiver Oranjekolonien, som 6 Aar i Forvejen var annekteret, protesterer baade engelske og hollandske Kolonister derimod og ansøger nogle Aar efter om at blive konfedereret med Kapkolonien for saaledes atter at komme under engelsk Overhøjhed. Det bestemmende i hele denne Periode er mere Spørgsmaalet: republikansk Uafhængighed overfor undersaatlig Afhængighed end Hollændere kontra Englændere. De smaa republikanske Boerer-Samfund, der havde faaet Ret til Selvstyre ved Sand River Konventionen 1852, sloges indbyrdes for et godt Ord, og den hele Tilstand nord for Vaalfloden var nærmest anarkisk. Det lykkedes imidlertid den yngre Pretorius efter nogen Kamp at samle dem i „den sydafrikanske Republik“, der fik sin Grundlov 1857.

Hans Efterfølger, Th. Burgers (1872—77), en Kap-Hollænder, tidligere holl. reformert Præst, var en Fantast med store

Planer, men uden Evne til at gennemføre dem. Men han blev den første „Afrikander", der offenlig fremførte Planen til en stor hollandsk Stat i Sydafrika, „et forenet Sydafrika under hollandsk Flag, et andet Holland med en hollandsk talende og hollandsk sindet Befolkning, lige saa energisk og frihedskær som det gamle Land, men videre i Udstrækning og større i Magt", som han engang udtrykte det i en Tale i Amsterdam, hvor han søgte at rejse et større Laan til Udførelsen af et af sine Projekter, Anlæget af en Jernbane til Delagoabugten. For at udvide Landets Grænser begyndte han Krig med omboende Kafferstammer, men dette benyttede hans Modstandere, det konservative, religiøse Separatistparti, „Dopperne", der lededes af Krüger, til at modarbejde ham, og da det gik galt i Krigen, erklærede de det for en „Gudsdom" over den „fritænkerske" Præsident og nægtede ham al Støtte. I denne fortvivlede Situation, hvor Statskassen var tom og Zuluerne ved Grænsen, var det, at den engelske Befuldmægtigede Shepstone i 1877 greb ind og ved Burgers' Hjælp annekterede Republikken. Det skulde være Indledningen til en Konfederation af samtlige Kolonier og Stater i Sydafrika i Lighed med the Dominion of Canada, som Lord Carnavon havde istandtbragt for 10 Aar siden; men inden man naaede saa vidt, var Situationen længst forandret.

Det lykkedes ikke Englænderne at vinde Boererne, skønt mange af disse indsaa, at de stod sig bedst ved den ny Tingenes Ordning. Krüger rejste gentagne Gange til London for at bevæge Regeringen til at tilbagekalde Anneksionen, men da selv Gladstone, der var kommet til Roret efter Disraeli 1880, nægtede at gøre det, besluttede Krüger at forsøge, hvad et Oprør kunde føre til. Sammen med Joubert gennemagiterede han Landet, og da alt var parat, begyndte Oprøret med et Massemøde ved Paarde Kraal den 8. December, Proklamering af Republikkens Genoprettelse og Valg af Krüger, Joubert og Pretorius til Styrere. De sendte en større Styrke af Boerer til Natal-Grænsen for at besætte Laings Nek Passet og hindre engelske Tropper fra at komme deres Landsmænd i Transvaal til Hjælp. Den engelske General Sir George Colley søgte at forcere Passet, men led en Række Nederlag — ganske som i den sidste Krig — og faldt sluttelig paa Majuba Hill den 27. Febr. 1881, hvor et Par Hundrede Boerer stormede Højen og nedskød de 4—500 Englændere, der havde besat den.

Denne lille Boerer-Sejr blev af den største Betydning for Begivenhedernes senere Udvikling; den affødte Afrikanderpolitiken, idet den

gav Transvaal-Boererne en Selvfølelse og Tro paa egen Uovervindelighed, som blev deres Ulykke, og i hele Sydafrika fremkaldte en Antagonisme mellem Englændere og Hollændere, som aldrig helt forsvandt og nu under Krigen er blusset stærkere op end nogensinde før. Først Cronjes Overgivelse ved Paardeberg paa selve Majuba-Dagen slettede Indtrykket af hin Sejr og hint Nederlag.

Majuba-Sejren æggede Hollændernes Nationalbevidsthed over hele Sydafrika. Den Nationalitetsbevægelse, der i Europa efter Midten af Aarhundredet afløste eller forenede sig med Frihedsbevægelsen i de foregaaende Tiaar, kom efterhaanden ogsaa til Sydafrika. De indvandrede Hollændere, Englændere og andre Europæere, der her levede sammen, beholdt vel altid selv Følelsen af, at de først og fremmest var Hollændere, Englændere o. s. v., men hos deres Børn, der var født i Afrika, opstod ganske naturligt en Følelse af, at de ogsaa var Afrikanere, og i de næste Generationer bevirkede socialt Samliv, ægteskabelige og andre Forbindelser, at denne Følelse voksede, medens Bevidstheden om at være af engelsk eller hollandsk Æt kom til at spille en ringere Rolle. Paa lignende Maade var der i 17de—18de Aarhundrede foregaaet en Fusion af de hollandske, franske og tyske Befolkningselementer. Et fortsat fredeligt Samliv vilde sikkert ogsaa efterhaanden have gjort Nutidens europæisk afstammede Afrikanere „Afrikanderne" til én Nation af en ejendommelig hollandsk-engelsk Blanding med begge Sprog som Modersmaal.

Men i denne Proces brød nu en særlig hollandsk Nationalfølelse ind. Den var ikke ukendt hos de unge Kap-Hollændere, der drog til Europa for at fuldende deres Studier ved Universiteterne i England og Holland. De befandt sig aldrig rigtig vel i England; de frastødtes af Englændernes overlegne Væsen og følte sig fremmede mellem dem (som Islænderne i København), og denne Følelse af Uoverensstemmelse og Tilsidesættelse svandt ikke, naar de kom hjem igen til Kap og her stod overfor eller kom ind i en Administration, hvis Præg og Former og hvis officielle Sprog var engelsk, skønt en overvejende Del af Befolkningen var hollandsk og hollandsktalende. De følte sig tværtimod endnu mere som hollandske Afrikandere, i Slægt med baade Hollænderne i Europa og Hollænder-Boererne i Transvaal, der i sin Tid havde unddraget sig det engelske Herredømme og nu efter den skammelige Anneksion atter havde afkastet det engelske Aag. Der gik et Sus af Begejstring

gennem dem, naar de tænkte paa Majuba Hill. Og den Tanke opstod hos dem, at, hvad der var sket i Transvaal ogsaa kunde lade sig udføre andetsteds, ikke straks selvfølgelig men med Tiden. naar man blot holdt Nationalbevidstheden godt vaagen i sig selv og søgte at vække den hos andre, især i de brede Lag af Befolkningen, de mange.

F. W. Reitz var en af disse Ung-Afrikandere, i hvem alt dette gærede. Han var Søn af en velhavende Farmer i Kapkolonien, hvis Fader var indvandret fra Holland. Han blev Student ved South African College i Kap, gik til England, studerede Jura ved Edinburgh Universitetet og senere ved Inner Temple i London, hvor han fik Sagførerbestalling i 1868. Han rejste saa tilbage til Kap, praktiserede i nogle Aar som Advokat ved Retterne her og blev midt i 70erne kaldet som Dommer til Oranje Fristaten af Præsident Brand, der selv havde gennemgaaet en lignende juridisk Uddannelse. Han kom hurtig til at indtage en fremskudt Plads i det lille Samfund, hvis Hovedstad Blomfontein dengang næppe havde mere end 2—3000 Indbyggere. Medens han var her, foregik Anneksionen af Transvaal, og hans lidet engelskvenlige Følelser oprørtes. Blandt Oranje-Boererne var Stemningen naturligvis for Transvaalerne, saa meget mere som England nogle Aar i Forvejen havde annekteret Kimberley Diamantmine-Distriktet, der rettelig tilhørte Oranjestaten. Da Transvaalerne gjorde Oprør, vilde Oranje-Boererne drage dem til Hjælp, men deres besindige Præsident John Brand holdt dem tilbage. Han vilde ikke risikere en Krig med England, erkendte ogsaa, at Sydafrika ikke kunde undvære England som beskyttende Stormagt udad til og som ordensholdende Magt i de tit vanskelige Forhold mellem Staterne og mellem den hvide og sorte Befolkning. Efter Majuba-Nederlaget blev imidlertid Begejstringen mellem Oranje-Boererne saa stærk, at Brand lod den engelske øverstkommanderende vide, at han ikke længer saa sig i Stand til at holde igen paa dem, men han tilbød samtidig at forsøge at mægle mellem Oprørerne og den engelske Regering. Ved hans Hjælp kom saa Pretoria Konventionen (1881) i Stand, hvorved Transvaal blev et Slags selvstyrende Lydland under den engelske Krone. Krüger og de andre Boerer-Førere var imidlertid ikke tilfreds hermed, og de helmede ikke, før de havde faaet det ændret. Ved London Konventionen 1884 stilledes den „Sydafrikanske Republik“ næsten

ganske fri af England, der kun forbeholdt sig en begrænset Ret til at kontrolere dets Udenrigs-Forbindelser.

Reitz havde imidlertid ikke været ledig. Englændernes forskellige Uheld og Nederlag under Oprørskrigen, deres Villighed til at vige og straks at opgive, hvad de for knap et Aar siden højtidelig havde erklæret, at de aldrig vilde slippe, gav Respekten for deres Magt et Grundskud og højnede Selvfølelsen hos Hollænderne over hele Sydafrika. Det gjaldt om at smede medens Jernet var varmt. Reitz fattede Planen til en Forening, hvis Formaal skulde være at vække og udvikle denne Nationalfølelse, at skabe en Afrikander-Nation af overvejende hollandsk Tilsnit, der kunde skaffe Hollænderne den Magt og Indflydelse, de ifølge deres numeriske Overlegenhed og som de oprindelige Kolonister havde berettiget Krav paa, samt endelig at gøre denne Nation til et frit Folk i en fri og uafhængig Stat. I Bloemfontein fandt han en Værkfælle i Carl Borckenhagen, en indvandret Tysker, der redigerede Landets eneste, i hvert Fald bedste Avis „De Express“. Borckenhagen var et udmærket Hoved — talte og skrev bl. a. Engelsk og Hollandsk lige saa let som sit Modersmaal — en varmhjertet Mand, der omfattede sit ny Fædreland med al sin Interesse. Som Tysker kunde han ikke lide Englænderne og sluttede sig til Hollænderne, der hurtig akcepterede ham som deres egen[1]. Reitz og Borckenhagen søgte en medforbunden i Præsten S. J. du Toit, en bekendt Prædikant og ivrig hollandsksindet Folkeleder i Kapkolonien. Disse tre stiftede i 1881 Afrikander Forbundet (Afrikander Bond). Skønt det ikke direkte udtaltes i Forbundets Program, at der tilsigtedes en anti-engelsk Bevægelse, og skønt Opfordringen til Indtrædelse i Forbundet ogsaa rettedes til Engelskmænd, Franskmænd, Tyskere og Amerikanere, var der dog, blandt Hollænderne i det mindste, en stille Forstaaelse af, at Forbundet først og fremmest var deres, og Reitz lagde heller ikke over for Venner og bekendte Dølgsmaal paa, at det var hans Tanke, skønt han naturligvis ikke havde noget imod at drage Englænderne med ind i det, for at det ikke altfor meget skulde faa Udseende af at være rettet netop mod dem.

Der begyndte nu en ihærdig Agitation for Forbundet over hele Sydafrika, og det fik en stor Tilslutning. Dette at blive en Nation for sig selv, en Afrikander-Nation, med eget Fædreland,

[1] Borckenhagen faldt ved Elandslaagte.

tiltalte de fleste, ogsaa Englænderne, baade de indfødte og indvandrede. Derfor opgav man jo ikke sin oprindelige Nationalitet eller sit Modermaal; det havde hverken Australierne eller Ny Zeelænderne, der vedblev at være engelske og engelsksindede, selv om de først og fremmest var Australiere og Ny Zeelændere. Dertil kom, at den engelske Regering jo ikke altid havde været at stole paa, naar det gjaldt de Engelskes Interesser; baade i 1854 i Oranje og i 1884 i Transvaal havde den svigtet dem og ladet dem sørge for sig selv. Og endelig behøvede den politiske Forbindelse med England jo ikke derfor at brydes; ogsaa blandt Hollænderne var der mange besindige, der tænkte som Englænderne med Hensyn til Forholdet til England. Men for de fleste blev Krügers Ord til Præsident Brand, da han under Oprøret i 83 bad om hans Hjælp: „Frihed skal opgaa over Sydafrika som Solen af Morgenskyerne, som Frihed opgik over de Forenede Stater i Amerika, og da skal det lyde fra Zambesi til Simonsbugten: Afrika for Afrikanderne!" til Bevægelsens egenlige Valgsprog. Der dannede sig imellem dem en Gruppe af intransigente Ung-Afrikandere, og de blev de ivrigste Agitatorer. Agitationen dreves gennem Pressen og fra Talerstolene ved Møder omkring i Landdistrikternes Smaabyer, fra Prækestolene i Kirkerne og fra Katedrene i Undervisningsanstalterne. Den afpassede klogt sin Form efter de lokale Synsmaader og Interesser, kunde være moderat og loyal, men ogsaa drives med en utrolig Frækhed. Hvad den allerede dengang kunde tillade sig uden at drages til Regnskab af de engelske Autoriteter, viser bl. a. et Skrift „Transvaal-Krigen" (De Transvaalsche Orlog), der udgaves efter Oprøret af det ledende hollandske Blad i Kap „De Patriot" og spredtes i store Masser over Landet. Som Prøve et Par Citater: England er nu blevet tvunget til atter at slippe det stjaalne Transvaal. Det skal blive endnu værre medtaget, hvis det igen vover at begynde paa sin Røver- og Morderpolitik . . . Den Smule Respekt, en Afrikander havde for engelske Kanoner og Soldater er nu væk . . . Engelskmændene har gjort sig hadet, de selv, deres Sprog og alt, hvad deres er; og vel var det; thi det modsatte var i Lag med at arbejde sig frem . . . Afrikander Forbundet skal være Forberedelsen til en fremtidig Konfederation af alle Stater og Kolonier i Sydafrika. Den engelske Regering taler nok ogsaa om en saadan under engelsk Flag. Men det skal aldrig ske. Den eneste Hindring for en Forening er netop det engelske Flag. Lad dem stryge det, og inden Aaret er omme,

skal en Konfederation under det fri Afrikanderflag være dannet ... Vi Boerer er den rette Adel i Sydafrika. Vi ejer Jorden, og de indbildske smaa Englændere er afhængige af os. Det indser de nu, og derfor begynder de at ville erhverve Jord; men vi siger: Pas paa Fristatere og Transvaalere! sælg aldrig Landet til Jingoerne, selv om de byder nok saa høje Priser!" — Om Brochuren end ikke er skrevet af Reitz, er den i hvert Fald ganske i hans Aand, og i den ledede ogsaa de antiengelske Blade, der fandtes eller startedes omkring i Sydafrika som „De Patriot" og „Ons Land" (Vort Land ɔ: Hollændernes Land) i Kap og det engelske „South African News", der blev Forbundets særlige Organ, „Volksstem" i Pretoria, „De Express" i Blomfontein o. fl.

Præsident Brand havde ikke noget godt Øje til Forbundet og dets Agitation, der kun „saaede Uenighed, hvor Enighed skulde gro", han erklærede det offenlig paa et Møde som Svar paa en Henvendelse fra Forbundet og gentog det bagefter skriftlig, for at det ikke skulde misforstaas. Forbundets Aviser stemplede til Gengæld „Sir" John Brand, der efter Pretoria Konventionens Afslutning havde taget imod en engelsk Riddertitel, som „engelsche zind". De fleste Oranje Boerer holdt imidlertid trofast ved deres Præsident, vilde i hvert Fald ikke aabenlyst gaa imod ham, og en Del af de besindigere dannede et Slags moderat Fremskridtsparti, der ledes af J. G. Fraser, Folkeraadets Formand, Præsidentens Ven og mest betroede Mand, i øvrigt født Skotte, Søn af en indkaldt skotsk Præst.

I Oranjestaten holdtes altsaa de intransigente Ung-Afrikandere med Reitz og Borckenhagen i Spidsen nogenlunde i Skak; til Gengæld vandt de Terræn i Kapkolonien, hvor de havde det Held i 1882 at faa vedtaget i Parlamentet, at Hollandsk i Fremtiden skulde være officielt Sprog ved Siden af Engelsk. Dette var jo kun en Retfærdighedshandling, da en saa stor Del af Befolkningen var udelukkende hollandsk-talende, men det bør dog ikke glemmes, at da den engelske Uitlander-Befolkning i Transvaal senere fremsatte en lignende Fordring, blev den haanlig afvist af Magthaverne dér. I det hele optraadte Forbundet i Kapkolonien som en politisk Magtfaktor, der endog i 1883 tillod sig at sende den engelske Regering et venskabeligt Raad om at give efter for Transvaals Fordring om Ændringer i Pretoria-Konventionen, og da det virkelig lykkedes den snilde Krüger at bevæge Lord Derby og Gladstone til at gaa ind paa en ny Konvention (London Konventionen 1884).

hvori bl. a. Englands Krav paa „Suverænitet“ var slettet, tilskrev Afrikander-Forbundet sig en væsenlig Del af Æren herfor. Krüger selv var af en anden Mening og holdt i det hele dengang Forbundet og dets Førere paa Afstand. Han havde nok samme politiske Maal: England ud af Sydafrika! men han vilde helst selv lede Aktionen og gøre den sydafrikanske Republik (Transvaal) til den dominerende Stat i Fremtidsfederationen. I Stedet for at bruge dygtige unge Afrikandere fra Kap til de forskellige Statsembeder, som han ikke kunde besætte med sine egne Boerer, fordi de ganske manglede Uddannelse, indkaldte han fra Europa Hollændere (bl. a. Dr. Leyds) og Tyskere, som blev ganske afhængige af ham, og som han ogsaa ugenert skaffede sig af med, naar han ikke længer havde Brug for dem eller de ikke vilde „makke ret“. Denne Forbigaaelse vakte nok en Del Misstemning blandt Ung-Afrikanderne i Kap, men de var nu en Gang tvungne til at se hen til Transvaal som det Sted, hvor Engelskhadet var kraftigst og Indflydelsen fra England i Modsætning til Oranjestaten mindst.

Krüger vilde gerne drage Oranjestaten over til sig og bort fra den engelsk-inficerede Kapkoloni. Da der blev Tale om at bygge Jernbaner i Oranjestaten i Tilslutning til Kap-Banerne, indbød han Brand til en Konference i Pretoria (1887). Brand sendte Fraser og to andre moderate Folkeraads-Medlemmer til Konferencen, og for dem udviklede Krüger nu sit Afrikander-Program, hvori Delagoa Banen og Delagoa Bugten og Forbindelsen ad denne Vej med Europa og europæiske Stormagter (Tyskland) var Hovedpunktet; ingen Jernbaneforbindelse med Kap; der skulde lukkes af for den engelske Handel og al den engelske Indflydelse, som trængte ind syd fra over Kap. Krüger sagde bl. a.: „Delagoabanen er et Livsspørgsmaal for os. Hjælp os! Hvis I hænger jer i Halen paa Kolonien (Kap), saa skær I Halsen over paa os. Hold jer fra dem. Vi skal hjælpe jer ogsaa med Tilskud, om I vil. Jeg vil dele med jer, men vil I ikke, saa gaa jeres Vej. Herren alene raader! Lad os tale rent ud. Vi vil ikke være afhængige af England. Tag ingen Jernbaneforbindelse med Kap. Undvær heller al Jernbane. Det er bedre end at tage deres Penge. Lad dem beholde dem selv. Herren styrer — ingen anden — Befrielsen er nær for Haanden!“ — Fraser lod sig imidlertid ikke lokke, og der kom dengang intet ud af Krügers Forsøg paa at faa Tag i Oranjestaten.

Men desværre døde Brand Aaret efter, og nu fandt Krüger og

Oranje-Afrikanderne hinanden. Reitz blev opstillet mod Fraser som Kandidat til Præsidentværdigheden, og ved en ivrig Agitation og Paavirkning baade fra Syd (Kapstaden) og fra Nord (Transvaal), rimeligvis ogsaa ved en passende Anvendelse af transvaalsk Guld, der nu var begyndt at strømme ind i Statskassen, lykkedes det at gennemføre Valget af Reitz. Dette var Afrikanderpolitikens første og store Sejr. Følgerne viste sig snart. Allerede næste Aar (1889) sluttede Reitz en betinget defensiv Alliance med Krüger, og samtidig vedtoges paa en Kongres i Middelbourg et nyt og udførligt Program for Afrikander-Forbundet, hvis Hovedpunkter var Oprettelsen af et fast Forbund mellem de forskellige Stater i Sydafrika og Gennemførelsen af dette Statsforbunds Uafhængighed. Forholdet til Vorherre berøres gentagne Gange i Programmet, Forholdet til England forbigaas derimod ganske. Hofmeyer, Kap-Afrikandernes Leder, havde udarbejdet Programmet, og Reitz havde sanktioneret det. Man skulde tro, at dets utilslørede engelskfjendtlige Afrikanderisme havde ført til Forbundets Sprængning. Men det blev ikke Tilfældet. Englænderne i Transvaal dannede vistnok et nyt Forbund, National Union, hvis Formaal dog nærmest var Varetagelsen af deres egne lokale Interesser og Tilvejebringelsen af Reformer for Uitlanderne, men i Kapkolonien fulgte Englænderne Cecil Rhodes' Raad og blev i Forbundet. Paa den Maade mente Rhodes, og vistnok med Rette, at man bedst havde Haand i Hanke med det. Han vedblev at staa paa en venskabelig Fod med Hofmeyer og de andre Afrikanderførere i Kap, og ved deres Hjælp blev han i 1890 Premierminister i Kolonien. De mente at bruge ham, medens han i Virkeligheden brugte dem til Fremme af sine egne Planer. Ogsaa han vilde et „Afrika for Afrikanderne“, men hans Afrika var et Federativforbund under Englands Overhøjhed og Englands Flag, og hans Afrikandere var loyale Englændere og Hollændere i fredelig Forening.

Tilværelsen blev ikke lutter Behagelighed for Reitz i hans ny Værdighed som Oranje Fristatens Præsident. Der udviklede sig nemlig et strammere og strammere Forhold mellem Kapkolonien og Transvaal. I Kap var Cecil Rhodes Regeringens ledende Mand, og hans Planer med Hensyn til Sydafrikas Fremtid var jo Krügers ganske modsatte. Skulde han fremme sine, maatte han krysse Krügers. Med megen Snarraadighed bragte han Landet nord for Transvaal, Matabeleland og Mashonaland, under engelsk Indflydelse og nogle Aar efter ogsaa Landene mod Vest, Bechuanaland, og

mod Øst Amatongaland, saa at Krüger med Rette kunde klage over, at han havde fanget ham som i en Fælde. Kap-Afrikanderne gik i Begyndelsen ikke videre villig med til at modarbejde Krüger, men med stort politisk Snille vidste Rhodes at spille Kap-Interesserne ud mod Transvaal-Fordringerne og fik dem efterhaanden helt med sig. I én Henseende havde Krüger Overtaget. Transvaal var blevet Sydafrikas rigeste Stat. Efter Opdagelsen af de ny og udstrakte Guldlejer i Witwaters-Rand (1886) var Statens Indtægter vokset kolossalt. I 1884 maatte England eftergive sit Tilgodehavende for ikke at tømme Statskassen, i 1889 var Indtægten allerede over 1½ Mill. Pd. St., og den steg i Løbet af de følgende 5 Aar til det dobbelte. Samtidig var vistnok den fremmede særlig engelske Indvandring vokset enormt, men Krüger havde allerede i 1887 gjort den ganske uskadelig i politisk Henseende ved at forhøje Tiden for Borgerrets Erhvervelse fra 5 til 10 Aar og i 1890 til 14 Aar med en Naturalisationsperiode, i hvilken vedkommende helt fraskrev sig Borgerret i sit Fødeland uden samtidig at blive Borger i det ny Land. Dette afholdt selvfølgelig alle fra at søge Borgerret. Krüger brugte Statens Penge godt til Forberedelse af sit Værk: Republikkens fuldstændige Uafhængighed og Overherredømme. Han omsatte dem for en stor Del i Rifler og Kanoner, tilvirkede og indforskrev Masser af Ammunition, indkaldte tyske Officerer til Uddannelse af sit Statsartilleri og til at lede Fæstningsbyggeriet, gennemførte med uhyre Bekostning Delagoabane-Projektet og søgte ogsaa ved diplomatiske Midler at vinde Stemningen for sig i Europa, bl. a. i den tyske Presse og hos den tyske Regering, som det kunde være godt at have i Baghaanden, naar det engang gik løs mod England.

Det var ikke let for Reitz at modstaa Indflydelsen fra Krüger, men da denne hensynsløst forlangte og aldrig gav til Gengæld, behandlede Oranjestaten snart som Vasalstat og snart som et ganske fremmed Land, paalagde høj Indførselstold for dets Produkter, stillede Oranje-Boererne i Klasse med Udlændinge med Hensyn til Borgerrets Erhvervelse og sluttelig forsøgte at standse al Indførsel derfra og al Transittrafik ikke blot ad Oranje-Banen, men ogsaa over Vadestederne i Vaalfloden, maatte Reitz, hvor nødig han vilde, gøre fælles Sag med Kap og ved den engelske Regerings Hjælp bringe Krüger til Fornuft. Et Ultimatum kurerede ham. Men Reitz selv var blevet saa aandelig medtaget, at han i Efteraaret 1895 maatte nedlægge Præsidentskabet og søge Helsebod

for sine angrebne Nerver. Ved det paafølgende Præsidentvalg stillede Fraser sig atter, men Traditionen fra Præsident Brands Tid var nu blegnet saa stærkt, og Afrikanderne havde arbejdet saa godt[1], at den moderate, engelskvenlige Kandidat ved Prøvevalget i Folkeraadet kun opnaaede en Tredjedel af Stemmerne (19 af 60). Valgt blev Dommer Steyn, Reitz's Ven, en Fuldblods-Afrikander og Krügers Mand.

Hvor dette bar hen, saa Rhodes klart, og han søgte da ved et af disse Kup, som ikke hører til Sjældenhederne i oversøiske Lande, at sætte en Stopper derfor og fælde sin Modstander. I Forbindelse med nogle Førere for de misfornøjede Johannesburgere planlagde han en Rejsning; hans betroede Mand, Dr. Jameson, skulde komme Oprørerne til Hjælp med en anselig Styrke af rhodesiske Politisoldater, og i Forening skulde de styrte det Krügerske Regimente i Pretoria. Forsøget mislykkedes som bekendt paa en ret ynkelig Maade, men det fik skæbnesvangre Følger. Den intrasigente Del af Afrikanderne i Kap, som Rhodes havde holdt udenfor sine Planer, blev forbitret over dette „Forræderi" af deres Fører. De indsaa nu, at han kun havde brugt dem, og at han slet ikke vilde det samme som de, men tværtimod det modsatte. De glemte al deres Jalousi, alle Krügers Told-Chikanerier, al hans Foragt for den engelskbefængte Koloni. Anslaget mod det Krügerske Oligarki blev et Anslag mod selve den hellige Afrikanderisme, mod Hollændernes Odelsret — nu gjaldt det for alle, der vilde „Afrika for Afrikanderne" ɔ: Hollænderne, om at holde sammen. „Den Dag, Jameson overgav sig, blev Afrikanderismens sande Fødselsdag," sagde en af Førerne. Den klarede unægtelig ogsaa Situationen. Krüger mangedoblede sine Rustninger, Rhodes fratraadte som Premierminister i Kap og rejste til Rhodesia, og Steyn, der under et Besøg i Pretoria var blevet hyldet som den tilkommende Præsident for de forenede Republikker, fuldendte, hvad Reitz havde begyndt, idet han i Foraaret 1897 fik Oranje Folkeraadet til at gaa ind paa Krügers Forslag om Afslutning af en offensiv og defensiv Alliance mellem de to Republikker, hvorefter Oranjestaten rigelig forsynedes med Vaaben og Ammunition fra de transvaalske Forraad, der var eller i den nærmest følgende Tid

[1] Selve Valget foregik først i 1896, efter Jamesons Indfald, og dette bidrog yderligere til Forringelse af Frasers Chancer, saa meget mere som Fraser altid havde fordømt Krügers Behandling af Uitlanderne.

gjordes saa store, at der blev Rifler nok til ogsaa at forsyne Kapkolonien, naar Boererne her i en eventuel Krig sluttede sig til deres Frænder mod Nord.

De intransigente Ung-Afrikandere havde nu ganske Overtaget nord for Oranjefloden, og Krüger beseglede Pagten med dem, da han i Juli 1898 erstattede sine tidligere indkaldte hollandske Raadgivere, deriblandt Dr. Leyds, med ægtefødte Afrikandere. Reitz, der atter var rask, gjordes til Statssekretær (Førsteminister) efter Leyds, som gik til Europa i Egenskab af Gesandt og Befuldmægtiget; en ung Advokat fra Kap, Smuts, der var varmt anbefalet af Kap-Afrikandernes Leder Hofmeyer, blev Stats Attorney (nærmest Justitsminister), og Grobelaar, en Slægtning af Krüger, blev Understatssekretær for de udenrigske Anliggender. Afrikanderpolitiken havde vundet sin anden store Sejr; nu var den snart stærk nok til at byde selve den engelske Regering Brodden. Reitz, der med sin engelsk juridiske Uddannelse ansaas for særlig skikket til at tage de engelske Lov- og Konventionsfortolkninger under Behandling, blev den ledende Diplomat i Sydafrika, medens Leyds efter Evne og Lejlighed skulde bearbejde Stemningen i Europa. Den snart 74aarige Krüger sad som alles „Onkel Paul“ og styrede baade Exekutivraad og Folkeraad, støttet af en paalidelig Majoritet af konservative Dopper-Boerer i første Folkeraad. Den engelske Regering, der var blevet noget myg efter Jameson-Historien, søgte ved fredelige Forestillinger at skaffe Uitlanderne bedre Vilkaar, men Krüger, for hvem det aldrig har ligget at give efter blot en Tomme uden at være tvunget dertil, afviste kort alle Forestillinger, og hidset af sine Afrikandere tilsidesatte han glat væk London Konventionens Bestemmelser om Indskrænkning i Republikkens Ret til at slutte Overenskomster med fremmede Stater, paalagde Uitlanderne nye Byrder og Forpligtelser, gennemdrev i Folkeraadet Love, der stred baade mod Konventionen og mod Grundloven, og afsatte sluttelig Højesterets Justitiarius Kotzé, der protesterede herimod. Afrikanderne nød deres Magtfuldkommenhed i fulde Drag.

I Foraaret 1897 kom Sir Alfred Milner til Kap som engelsk High Commissioner. Han var af alle Partier hjemme i England udpeget som den dygtigste og besindigste Statsmand, man kunde finde til den vanskelige Post. Han skyndte sig heller ikke med at tage Standpunkt i Striden, men undersøgte grundig alle Forhold, forhandlede med de forskellige Partiers ledende Mænd, lærte sig Hollandsk og gennemrejste Kolonien. Mere og mere kom

han paa det rene med, at Englands Politik i Sydafrika først og fremmest maatte gaa ud paa Bekæmpelse ved alle Midler af det Hegemoni, som de intransigente engelskfjendtlige Ung-Afrikandere med Pretoria Regeringen i Spidsen vilde paatvinge hele Sydafrika, og som de ved det vidt forgrenede Afrikander-Forbund var godt paa Veje til at gennemføre ogsaa i Kapkolonien. Med fast Haand greb han ind, da Krüger og Reitz i August 1898 brød Swazi-Konventionen og frejdig benægtede, at den engelske Regering havde nogen Ret til at blande sig deri, skønt Konventionen var sluttet mellem England og Transvaal. Ved en Trussel om Krig blev Krüger atter tvunget til at give efter. Samtidig led Krüger en ny Skuffelse, idet Tyskland sluttede en Overenskomst med England om Adkomsten til Delagoabugten, der ganske berøvede ham Haabet om nogen Sinde at komme i Besiddelse af denne Bugt og derved i direkte Forbindelse med Omverdenen[1], og det var ham kun en svag Trøst, at Afrikanderne ved et samtidigt Valg i Kapkolonien fik Majoritet i Parlamentet, saa at det engelske Ministerium Sprigg maatte træde af, hvorpaa et Afrikander-Ministerium med Schreiner i Spidsen kom til Roret. Thi Krüger havde stadig ingen rigtig Tillid til Kap-Hollænderne og stolede ikke paa, at de vilde gøre fælles Sag med ham, naar det engang gik løs — hvad de jo heller ikke gjorde. Reitz var af en anden Mening og bestyrkedes heri af sine Venner i Kap. Schreiner og hans Kolleger og mange andre mere fordægtige Afrikandere forsikrede Sir Alfred om deres Loyalitet, hvortil han svarede, at de selvfølgelig var loyale, da det modsatte vilde være ganske unaturligt og afskyeligt. For Resten stolede heller ikke han rigtig paa dem, efter det Kendskab, han havde faaet til de intransigente Afrikanderes Planer og Forhaabninger og deres tætte Forbindelse med den engelskfjendtlige Regering i Pretoria, men han haabede, at han ved sin bestemte Optræden og den faste Støtte, han havde i den engelske Koloniminister Chamberlain, skulde kunne bibringe dem en sikker Overbevisning om, at den engelske Regering ikke vilde lade sig skubbe ud af den paramount power-Position, som den nu engang havde i Sydafrika ogsaa overfor Krügers Republik.

[1] Det var ved denne Lejlighed, at Dr. Leyds, der henvendte sig i det tyske Udenrigsministerium, af en Departementschef fik den Besked, at Hs. Maj. Kejseren indtrængende anmodede om, at Dr. Leyds og hans Regering vilde holde op med at agitere mod Overenskomsten gennem de tyske Aviser.

I den Behandling, Englænderne (Uitlanderne) her fik, laa en Krænkelse, som ikke burde taales. Der vilde aldrig blive Fred i Sydafrika og et godt Forhold mellem Hollændere og Englændere, saa længe der var et Sted, hvor de to Nationer ikke betragtedes som jævnbyrdige med lige Rettigheder og lige Pligter.

Da Ung-Afrikanderne kom til Roret i Transvaal, fattede Uitlanderne Haab om, at der skulde blive taget mere Hensyn til deres Besværinger end under de indkaldte Hollænderes Styrelse, og Reitz og Smuts modtog dem ogsaa med Forekommenhed og lovede at gøre for dem, hvad de kunde; men det varede ikke længe, inden Uitlanderne indsaa, at de to Herrer blot spillede Spenlows Rolle, medens Krüger var Jorkins, den altid urokkelige. Saa bad de gennem en Masse-Adresse (21,684 Underskrifter) om den engelske Regerings Hjælp; som engelske Borgere, hvad de fleste af Underskriverne var, mente de sig berettigede dertil, og Regeringen modtog Adressen. Selvfølgelig følte Pretoria Regeringen sig stærkt krænket herover og tilvejebragte en Modadresse med nogle hundrede flere Underskrifter, hvori Adressanterne lovpriste Regeringen, men samtidig søgte dog Reitz og Smuts at bringe Splittelse blandt Uitlanderne ved at indlede Forhandlinger med Kapitalisterne og love dem forskellige Lettelser for Minedriften m. m. Forhandlingerne godtgjorde hurtig, at det ikke var Alvor med Regeringens Tilbud. Et Forsøg paa at vinde særlig de rige Jøder ved at love dem Adgang til Borgerret i en paatænkt ny Grundlov — hidtil havde de som Jøder været ganske udelukket derfra — førte heller ikke til noget; derimod fik de adskillige tusende Underskrifter paa Modadressen af „Peruvians“ ɔ: fattige russiske og polske Jøder; det kostede ikke noget videre.

Den engelske Regerings Demonstrationer efter Uitlandernes Adresse turde Reitz ikke afvise, og han fik da Præsident Steyn til at foreslaa Milner en Konference, hvor Sagen kunde diskuteres mundlig og et Forsøg gøres paa at finde et Grundlag for en endelig Ordning. Milner accepterede Forslaget og fra den 31. Maj—5. Juni 1899 holdtes Konferencen i Blomfontein mellem ham og Krüger, der var ledsaget bl. a. af Smuts, men ikke af Reitz, samt bistodes af Oranje-Eksekutivraad Fischer, ogsaa en udpræget Ung-Afrikander.

Milner fremdrog straks Uitlanderspørgsmaalet som det vigtigste. Kunde det blive ordnet, vilde Uitlanderne selv ved deres Indflydelse i det lovgivende Folkeraad kunne hjælpe sig til Ord-

ning af de andre Stridsspørgsmaal vedrørende Undervisningen i engelsk Sprog, ulovlig Spiritushandel, Pressefrihed. Forsamlingsret, Myndighedernes Udvisningsret, Domstolenes Uafhængighed m. m. Han foreslog derfor, at der skulde gives Uitlanderne Borgerret efter 5 Aars Ophold i Landet, naar de, i Besiddelse af en vis Formue eller Indtægt og uden at være straffede, erklærede, at de vilde tage stadigt Ophold i Landet og aflægge Ed paa at adlyde Landets Love, opfylde deres Borgerpligter og forsvare Landets Uafhængighed. Dernæst foreslog han en Forøgelse af første Folkeraad[1] med flere nye Medlemmer, særlig for Guldminedistriktet, saaledes at disse dannede en passende Minoritet ($^{1}/_{5}$) i Raadet. Krüger vilde til en Begyndelse aldeles ikke indlade sig paa noget saadant, der, som han sagde, med det samme vilde gøre det af med de gamle Borgere. I et senere Møde fremkom han dog selv med et meget detaljeret Forslag (som han rimeligvis havde haft med i Lommen til eventuelt Brug), hvori han tilbød en 7 Aars Ventetid i Forbindelse med en Naturalisationsperiode og omgærdet af saa mange indskænkende Bestemmelser, at Borgerrets Erhvervelse blev ganske illusorisk, og saa gjorde han tilmed Tilbudet kun paa Betingelse af, at den engelske Regering vilde undergive alle andre nuværende og fremtidige Stridsspørgsmaal Voldgift. Denne ægte Krügerske Prangerpolitik vilde Milner ikke indlade sig paa, og efter nogle Dages Forhandlinger sluttede Konferencen uden Resultat. Milner havde faaet en Fornemmelse af, at han trods al Venligheden fra Steyns Side var kommen midt op i en Ung-Afrikander Rede, hvor de alle holdt sammen, og hvor det gjaldt om at faa ham til at indrømme et eller andet, som de senere kunde benytte — hvilket ogsaa skete med Voldgiftsspørgsmaalet — men hvor der i Virkeligheden fra deres Side ikke var Spor af ærlig Vilje til Forhandling eller Trang til at faa løst det brændende Spørgsmaal om Uitlandernes Borgerretsforhold. Det samme Indtryk gør de forskellige Forslag, som Pretoria Regeringen i de nærmest følgende Maaneder fremsatte til Overenskomst om Differenspunkterne. Hver lille Indrømmelse paa et Punkt følges af en større Fordring paa et andet. Man kan ikke fortænke Milner og Chamberlain i, at de omsider blev træt af denne Kispudsleg, som førtes af Reitz, hvis egenlige Mening var, at den engelske Regering aldeles ingen Ret havde til

[1] Den egentlig lovgivende Forsamling (25 Medlemmer). Andet Folkeraad var kun raadgivende for visse Forhold og ganske uden Betydning.

at blande sig i Republikkens indre Anliggender, og at Republikkens Ret til Selvstyrelse hverken skrev sig fra Konventionen af 1881 eller fra den af 1884, men ene og alene fulgte af „denne Republiks iboende Ret som en suveræn, international Stat“, hvilket overlegne Standpunkt han stadig under Forhandlingerne hævdede.

Et nyt Bevis paa sine gode Hensigter gav Konsortiet Rèitz og Smuts gennem et ganske plumpt Forsøg paa at lave en engelsk Sammensværgelse (en ny Raid) mod Pretoria Regeringen ved Hjælp af agents provocateurs; de arresterede nogle ret tvivlsomme Individer, hvoraf et udgav sig for at have været Officer i den engelske Hær, og i Fængslet søgte Agenterne at lokke dem til at sige, at de havde haft et eller andet fordægtigt i Sinde. Meddelelser om Opdagelsen af denne „Sammensværgelse“ telegraferedes til europæiske Regeringer og Hovedblade, men da Milner forlangte Sagen omhyggelig undersøgt ved Domstolene og bestemt afslog Smuts's „venskabelige“ Tilbud om at lade Sagen falde, hvis den engelske Regering ønskede det, kom den sande Sammenhæng for Dagen og prostituerede ubehjælpelig Pretoria Regeringen.

Konflikten tilspidsede sig mere og mere; men de ledende Afrikandere i Transvaal og Oranjestaten følte sig overbevist om, at den engelske Regering ikke vilde lade det komme til Krig. Partiforholdene hjemme i England vilde hindre det — de liberale skrev jo i deres Aviser, at der nok maatte øves et stærkt Tryk, men Vaabenmagt maatte ikke anvendes; private Breve fra engelske Politikere sagde det samme. Den gamle Dronning vilde ogsaa modsætte sig en saadan Krig i sine sidste Leveaar og, last not least, England havde jo ikke nogen Hær, det var værd at tale om, havde den i hvert Fald ikke i Afrika og vilde ogsaa i Mindet om Majuba Hill betænke sig paa igen at slaas med Boererne. — Endog da de erfarede, at der var givet Ordre til at overføre 5000 Mand Tropper fra Indien til Natal, mente de, at en tilsvarende Optræden fra deres Side vilde gøre den fornødne Virkning, og den 10. September tog Krüger, Reitz, Steyn og Fischer den skæbnesvangre Beslutning at beordre en Række Boerer-Kommandoer til Natal-Grænsen.

Depeche-Udvekslingen mellem Chamberlain, Milner og Reitz var imidlertid blevet fortsat som en March paa Stedet, men da Chamberlain fik Efterretning om Boerernes Udkommandering, sluttede han den med en Depeche af 22. September hvori han meddelte, at Regeringen nu vilde „fremsætte sine egne Forslag til en

endelig Ordning af de vanskelige Forhold, som var opstaaet i Sydafrika som en Følge af den Politik, den sydafrikanske Republiks Regering havde ført i mange Aar". Ordene kunde jo tages som en Trussel om Tvang, skønt de næppe var ment saaledes. Pretoria Regeringen betænkte sig længe paa, om den skulde opfatte dem saaledes, men saa blev den af andre Omstændigheder tvunget dertil. Boererne ved Grænsen blev utaalmodige over at skulle ligge dér uvirksomme i et forfærdeligt Vejr og vilde frem og slaas eller hjem igen. Det sidste vilde føre til en ren Fiasko, saa heller bryde Broen af og gaa frem. Den 9. Oktober sendte Reitz sin afsluttende Depeche, hvori han forlangte, 1) at alle Stridsspørgsmaal skulde afgøres ved Voldgift, 2) at de engelske Tropper skulde trækkes bort fra Grænsen, 3) at alle Tropper, der var ankomne til Sydafrika siden 1. Juni, skulde sendes bort igen, 4) at ingen ny Tropper maatte landsættes, 5) Svar inden 5. Oktober Kl. 5. Intet Svar eller Afslag vilde blive betragtet som Krigserklæring. Det var Reitz's sidste diplomatiske Mesterværk: han lagde Ansvaret for Krigserklæringen over paa den engelske Regering, fordi den ikke vilde rømme engelsk Territorium og ikke hindre engelske Tropper i at lande i engelske Havne!

Præsident Steyn fulgte ganske i Reitz's Spor, uagtet der jo ikke var mindste Strid eller Forvikling mellem England og Oranje Fristaten; ogsaa han stillede Fordring til Milner om, at de engelske Tropper skulde trækkes bort fra Grænsen, han udkommanderede engelske Undersaatter og erklærede sluttelig, at Oranje Fristaten stod Last og Brast med Søsterrepublikken.

Kap-Afrikanderne var i Knibe. De vidste ikke, hvor de skulde gøre af dem selv. Schreiner gik til Milner og sagde ham, at de fandt Krügers Tilbud om de 7 Aar med Tilbehør i alle Henseender tilfredsstillende. Milner tog meget køligt derimod. Hofmeyer rejste til Pretoria og forsikrede Regeringen dér om Kap-Regeringens og Kap-Afrikandernes Støtte, og i Pretoria-Bladene berettedes, hvorledes han havde beset Stadens vældige Fæstningsværker og forsikret sig om Kanonernes Skydeevne. Men heller ikke det imponerede Milner. Saa fremsendte Afrikanderne i Kap-Parlamentet i de sidste Dage af September en Adresse til den engelske Regering, undertegnet af 52 Medlemmer og 5 Ministre, hvori de udtalte Sympati for Transvaal og bad Regeringen for Fredens Skyld henvise Stridsspørgsmaalene til en forenet Kommissions Afgørelse; men straks efter kom en anden Adresse fra

Resten af Parlamentet (53 Medlemmer), der fuldt ud billigede Regeringens Politik. Til syvende og sidst erklærede Schreiner, at Kapstaten vilde holde sig neutral, hvorfor det vel var tvivlsomt, om den engelske Regering kunde benytte Statens Baner til Troppeforsendelser. Milner svarede kort, at Kapstaden kunde holde sig neutral, hvis den vilde, men Banerne benyttede Regeringen.

Den fredelige Forhandlings Form var mislykkedes for Afrikanderpolitiken; nu havde den kun Krigen tilbage. Men Afrikanderførerne gik til den med samme tillidsfulde Fornemmelse af Overlegenhed og samme fantastiske Forhaabninger, som de havde haft under den diplomatiske Forhandling. De var jo glimrende forberedte, de forholdsvis faa engelske Tropper, der var i Sydafrika, skulde de snart faa Bugt med, og de skulde naa Søen, inden Forstærkning kunde ankomme. Kap-Hollænderne vilde rejse sig i Tusendvis, hvor Boererne kom frem, og saa — de politiske Forviklinger, der vilde opstaa i Europa. Hvad Reitz ventede sig af dem, lod han komme til Orde i et Interview, offenliggjort i „Echo de Paris“: Frankrig og Rusland havde aldrig haft bedre Lejlighed til at gøre det af med en ubehagelig Fjende. Hvis Frankrig ikke hævnede sig nu, var det en Forbrydelse, Bevis paa Nationens tiltagende Opløsning; nu var Øjeblikket der til at fordrive Englænderne fra Ægypten. Og Rusland; det laa jo i Ruslands Interesse at anstifte Oprør i Indien o. s. v.

Hvilke bitre Skuffelser blev ikke det hele til! Efter et kortvarigt Fremstød med overmodige Proklamationer, Anneksioner og Konfiskationer — Tilbagetog over hele Linien, Nederlag, Kapitulationer og Flugt. De civile Afrikander-Førere forsvandt ud af Landet; kun Steyn gik til Hæren. Reitz og Smuts, der straks ved Krigens Udbrud havde faaet en Udvisning af Uitlanders sat i Scene, en hjerteløs Forjagelse af over 20,000 Mænd, Kvinder og Børn alene fra Johannesburg, endte deres Ledelse af Landets Velfærd med inden deres Afrejse fra Pretoria i de sidste Dage af Maj 1900 at beordre Johannesburg Minernes Ødelæggelse. Det var Hævnen, en lumpen Hævn, over deres sejrende Fjender. Men ikke engang den lykkedes. Den besindige Boerer-Kommandant i Johannesburg, Dr. Krause, arresterede de af Smuts udsendte Minører, og Dagen efter besatte Lord Roberts Staden.

Med denne mislykkede Bedrift fik Separatist-Afrikandernes overmodige og dumdristige Politik sin passende Afslutning.

M. Galschiøt

DIGTE AF H. HEINE

I

Der kredser en skinnende Maage,
graat, graat ruller Havet som Bly;
de sydende Skumstriber koge,
men Maanen staar højt over Sky.

Der snapper et Gab op af Skummet
og svandt, til det snapper paany;
Søfuglen slaar Sving gennem Rummet,
men Maanen staar højt over Sky.

O Sjæl, altfor brat i din Vending,
løft Vingerne varsomt og fly;
du kredser for nær ved den Brænding,
men Maanen staar højt over Sky.

II

Jeg drømte mig om min første Skat,
— de Lokker af Guld sig tvinde.
Vi sad i den lyseblaa Sommernat
tæt sammen bag grønne Linde.

Der vandrede Kys fra Mund til Mund,
— o, liflige Leg at lege.
Alle smaa Stjerner sprang op af Blund
og stirred af Nid sig blege.

Jeg springer op og jeg ser mig om,
— dulgt Savn er langsomt at lindre.
Over en Plads, der blev mørk og tom,
le Stjernerne tyst og tindre.

III

„Ærens Glans gør Graven blank.“
Sniksnak, Sludder, Vrøvl og Pjank!
Bedre Glans af Smør og Fedt
hos en Mejerske, som hedt
knuger En i Favn med stærk
Kostaldslugt i Skørt og Særk.
Pelevs' Søn har sagt med Skel:
Heller her et Liv som Træl
end bag Lethes Taageflor
efter Døden vorde stor
og som Skyggedrot og Heros
blive lovprist af Homeros.

Ved Thor Lange

HØFFDINGS RELIGIONSFILOSOFI

H. Høffding: Religionsfilosofi. (Det nordiske Forlag.)

TROFAST og godt har Høffding muret Hus ved Hus paa Filosofiens Mark her hjemme; nu har han bygget sig en Kirkefløj. Bred og rummelig, venlig og lys, saadan som Kirkerne staar der ude paa Landet; ikke just svimlende høj til Loftet og allermindst med Taarne og Spir; men desto lunere ligger den i Læ paa den grønne, moderlige Jord, og desto tryggere kommer man selv til Sæde derinde.

Han taler udførligt, taler sagligt og redeligt, Tænkerens og Forskerens Sprog, kun til Opbyggelse for den, der tænker. Han skildrer det religiøse Liv og drøfter dets Berettigelse og Betydning. Dommen falder ud til Gunst for Religionen. Det hævdes først, at en Forstaaelse er mulig mellem Videnskabens Antagelser og Religionens blivende Paastande; det fromme Sindelag anvises der en naturlig og nødvendig Plads i vore Sjæle, og Talen havner da i den praktiske Paastand, at vort Liv og dets Arbejde i Virkeligheden kun bliver Stykværk, hvis det ikke samles om faste Trosidealer.

Saadant kan siges paa maa og faa, og Religionsfilosoferne har saa at sige aldrig bestilt andet; men Høffdings Bog er intet løst Projekt, den er Facit af et langt Regnskab. Han har jo anvendt sit Liv just paa at komme ud over det maa og faa, hvori han var vokset op: den tomme og knarvorne Teologi fra Aarhundredets Midte og Rasmus Nielsens vildtvoksende Spekulationer. Han fandt ad lange Veje den faste Grund for sine Fødder i Tilliden til Erfaringsvidenskaben, og han ofrer, nu som før, ikke en Fodsbred

af dens Land; han mener blot, og betoner stærkere end før, at Verden strækker sig langt paa den anden Side Haven, og at der gror et og andet i Præstens Mark, som ogsaa maa tages i Øjesyn: En udtømmende Erfaringsvidenskab maa ogsaa regne med Menneskeslægtens religiøse Indhold.

Nu er der fra gammel Tid en Opskrift, som tit har været brugt, hvor det gjaldt om at redde Religionen og dog lade Videnskaben ubeskaaren, den, Høffding træffende stempler som „den fredløse Antagelse, at religiøse Sandheder bedst bo i Videnskabens Huller". Denne Manér er lige kejtet, hvad enten den vil hjælpe til at forklare Naturen eller til at give Gud en Ansættelse. De to er ikke til for at lappe paa hinanden, de vil hver for sig beherske Verden ubestridt: Naturlove, som ikke er algyldige, er ingen Nytte til, og en Guddom, som ikke er algyldig, kan man spare sig at tro paa.

Nu, ogsaa dette har man vidst Raad for: de store Tænkere, der fattede denne dobbelte Fordring i dens Alvor, har ofte søgt at besvare den ved at indføre et dobbelt Regnskab med en „Naturens Verden" og en „Aandens Verden", som hver skulde bestaa for sig: Aanden omspænder og overhvælver Naturen. Det er den gode, gammeldags Idealisme: man gaar i Naturens Skole til Hverdags og i Ideernes Kirke om Søndagen; men man er lige hjulpen med det; de to Omraader falder uden for hinanden og Naturen bliver ikke bedre af disse Ideer, eller Ideerne bedre af at have Naturen paa Siden af sig. Intet Under, at man da til sidst blev træt og lod Idéens Fugl flyve; man slaar sig paa Materien, paa det positive, paa Virkeligheden, uden at ane eller betænke, hvilke Gaader der gemmer sig bag Ordene „Materie" og „Virkelighed", eller man bliver „Agnostiker" og mener, at der er noget, som hedder „det uerkendelige", og som er helt forskelligt fra alt, hvad Erfaringen viser, hvorfor vi da heller ikke skal gruble over det — men hvor véd man nu det fra?

Skal Religionen hjælpe os til noget, maa dens Kræfter ligge inden for den Verden, vi kender, og dens „Idéer" mødes med vor videnskabelige Tænkning. Det er denne Vej, Høffding vil gaa. Han vil have Enhed i Tingene, men ikke for enhver Pris. Han kalder derfor sit Standpunkt „kritisk Monisme": han vil ikke tilstede nogen dualistisk Splittelse mellem Natur og Aand, men han vil lige saa lidt nøjes med Positivismens letkøbte Monisme, der bringer en Enhed til Veje i Tilværelsen ved blot at lukke Øjet for alt det, der kunde forstyrre Enheden.

Hvordan ser da saadan en „kritisk Monisme“ ud? Den gør for det første opmærksom paa, at vi i al vor Forsken stoler paa at der er en indre Enhed i Naturen. Saa lidt vi end kender til den Aarsagsrække, der behersker Naturen, saa synes vi dog, at den vidner om et Enhedsprincip, og at dette er den sidste Forudsætning for vor Erkendelse; det er ogsaa det, vi maaler Erkendelsens Fremskridt paa: jo mere Enhed vi finder, des bedre er der erkendt, og uden et saadant Enhedsprincip bliver Tilværelsen ikke forstaaelig.

Nu er der imidlertid intet i vor Viden, der borger for, at der virkelig findes en saadan Enhed. Vi vinder den i Grunden kun ved Tro og støder altsaa allerede her, inden for den tørre Erkendelses Omraade, til sidst paa en Grundpaastand, som vi kunde kalde religiøs, og et Noget, som man kunde kalde Gud. „Hvis man definerer Gud som Princippet for Tilværelsens Forstaaelighed og derfor igen som Princippet for Tilværelsens Enhed, saa viser der sig her Muligheden af et med den videnskabelige Erkendelse harmonisk foreneligt Gudsbegreb.“ „Ihm ziemt's die Welt im Innern zu bewegen,“ siger Goethe. Et saadant Gudsbegreb er ikke nogen Lap paa Naturens sidste Hul, endsige da noget Brud paa Naturens Orden. Tværtimod: „Religionens højeste Begreb vil da netop fordre Gennemførelsen af det videnskabelige Aarsagsbegreb, og religiøs Forstaaelse og videnskabelig Forstaaelse vil ikke længere udelukke hinanden.“ Den Forstandskarakter, som har udviklet sig under den moderne Erfaringsvidenskabs Indflydelse, vil selv kunne faa religiøs Betydning: „alle Spørgsmaal, Problemer og Opgaver vil kunne stilles med det Øjemed klarere at fatte den store Tanke, i hvilken Videnskaben og Religionen mødes.“

Men kan et saadant Gudsbegreb da have religiøs Betydning? Er det noget andet end en fysisk Hypotese? Ja, hvis vi blot brugte det til at forklare Naturen, saa var der ikke vundet noget religiøst; men vi lever ikke blot for at forklare Tingene, der er ogsaa noget, der hedder at sætte Pris paa Tingene. Hver Gang vi føler Velbehag eller Ubehag, overalt hvor vi nyder Skønhed, ytrer Sympati eller Kærlighed; naar vor Samvittighed rører sig eller Sindet hæver sig til Andagt, foretager vi Vurderinger af de Ting, som omgiver os. Der er en Værdiernes Verden og ikke blot en Tingenes Verden her i Tilværelsen, og enhver Ting kan blive til en Værdi, hvis der er nogen, der forstaar at vurdere den. Men medens det gaar nogenlunde let at faa Folk til at skønne Nytten ved en Ting eller at se det smukke eller gode der-

ved, saa bliver det en langt vanskeligere Sag at fastslaa, hvilken Værdi det hele Menneskeliv eller den hele Tilværelse har. Pessimisten eller den fuldstændigt ligegyldige — hvis der gives saadanne — vil sige, at Livet ingenting er værd eller at det snart ikke er noget værd længer; men netop derved at de bruger Ordet „værd“ beviser de, at de anlægger en Vurdering paa Tilværelsen og udtaler, at den i Grunden burde være noget værd. Alle andre Mennesker indrømmer uforbeholdent — enten de véd af det eller ej — at Tilværelsen har eller bør have eller burde have en Værdi, og man finder hos de forskellige en større eller mindre Tro paa, at denne Værdi er altomfattende og uforgængelig. Men i samme Grad som et Menneske nærer en saadan Tro, i samme Grad er han i Virkeligheden religiøs. Og er han naaet til at tale om en inderste og evig, blivende og bærende Værdi i Tilværelsen, da taler han om det, som kaldes Gud. Man maa for at leve Livet tro paa Værdiens Bestaaen, ligesom man for at erkende Naturen maa tro paa Kraftens Bestaaen. Og ligesom Gud, naar man nærmer sig ham fra Naturens Side, bliver det Enhedsprincip, som borger for Kraftens Bestaaen, saaledes bliver han, naar man gaar til ham med en følende og villende Menneskesjæl, Verdens højeste Værdi eller Princippet for Værdiens Bestaaen. „Der maa danne sig Forestillinger om en Værdiernes Verden, hvis Realitet ikke opgives, fordi menneskelig Tanke og menneskelig Evne har fundet deres Grænser. Der maa opstaa en Anelse om, at Princippet for denne Værdiernes Verden til sidst er ét med Princippet for Tilværelsens Aarsagssammenhæng, at det, der gør, at vi kunne finde Værdier i Tilværelsen, er det samme, som gør, at vi kunne finde den forstaaelig.“

Nu falder al Pessimisme bort, nu bliver Livet værd at leve; thi Tilværelsen har sin fulde, umistelige Værdi. „Evigheden staar da ikke som Tidens Fortsættelse eller som en fjern Tid, men som Udtryk for det værdifuldes Kontinuitet gennem Tidernes Skiften. Det bliver da muligt at se Tidens Uafsluttelighed og Uendelighed under Øjne uden at blive svimmel og uden at faa Indtryk af det rastløse eller formaalsløse.“

Men selvfølgelig bliver det en rent personlig Sag, om et Menneske vil nære en saadan Tro; den kan ikke paatvinges ham. „Religion kan ikke laves eller konstrueres. Den vokser ud af Livet, udspringer af Menneskets Grundstemning under Livets Kamp, af dets Vilje til, trods alt, at fastholde Gyldigheden af det højeste

værdifulde, som dets Oplevelser har ført det til at kende. Den Hypotese, at Religion er Tro paa Værdiens Bestaaen, melder sig her naturligt; dens Væsen er ikke at give nogen fysisk eller logisk Forklaring af Tilværelsen. De Gaader, Videnskaben ikke kan løse, løser Religionen heller ikke. Skal de religiøse Forestillinger have nogen Betydning, kan det da kun være den at tjene som symbolske Udtryk for Menneskets Stemning, Higen og Ønsker under Livskampen," — med andre Ord: ved at bære en religiøs Følelse.

I Livets Drama staar Mennesket baade som medspillende og som Tilskuer. Han har sin rent umiddelbare Selvopholdelse og Selvhævdelse at passe; han har paa den anden Side Medmennesker, Opgaver og Ideer at hengive sig til. Han maa selv spille med, men samtidig agte paa Spillets Gang i det hele. Han sætter sine Værdier ind, og maa nu se til, hvilken Medfart Virkeligheden bereder dem. „Han vil føle sig saaledes inddraget med hele sit inderste Væsen og med de højeste Værdier, han kender, i den hele store Tingenes Orden og Gang, at der vil opstaa en levende Følelse hos ham af Lyst eller Ulyst, alt efter den Skæbne. Værdierne lider. I sin mest umiddelbare Form faar denne Følelse Luft i Udbrud af Haab og Frygt, Beundring og Afsky, Glæde og Sorg. Denne ved Værdiernes Skæbne under Tilværelseskampen bestemte Følelse er den religiøse Følelse. Den bedømmer Forholdet mellem Værdi og Virkelighed." „Den, som vil erfare Gud, maa øve sit Øje i at finde en værdifuld Kerne bag Virkelighedens haarde Skal, og øve sit Sind i taalmodigt Haab om, at en saadan Kerne stedse vil kunne findes. Den, som vil arbejde for „Guds Rige", maa arbejde paa at finde, frembringe og hævde det Værdifulde. Du føler ham, hver Gang dit Hjerte banker af hellig Lyst; — du hører ham i dine bedste Tanker som evig Røst."

Hvorledes vi skal tænke os „Ham"? „Personligt Liv er den højeste Eksistensform, Erfaringen viser os." Dog rammer denne Form ikke Guddommens Væsen; ikke fordi „Personlighed" er for høj en Bestemmelse, men fordi den er for lav en Bestemmelse. „Guddommen maa være mere end Personlighed, naar den skal være Enhedsprincippet i den hele Tilværelse." Vi er overhovedet ilde farne med Gudsbegrebet, fordi vi aldrig kan gøre os det klart; vor Erkendelse duer ikke til det. Den er jo, som hele den Verden, den hører til, bestandig under Udvikling, bestandig „stedt i Vorden" og derfor bestandig uafsluttet. „Enhver Tilstand kommer da til at staa som foreløbig, i det højeste som en Station paa

Vejen", og „den religiøse Undseelse stammer ikke blot fra en naturlig Sky for at udtale sig om de inderste Oplevelser, men også fra en vis ubestemt Anelse om, at ethvert Billede og ethvert Ord, i hvilket man vil udtrykke det Højeste, kun kan give noget endeligt og begrænset og derved ikke blot udæsker Kritik fra andre, hvad der er det mindste ved Sagen, men hos Individet selv vækker Tvivl om Gyldigheden og Værdien af det, der hidtil har staaet for ham som det Højeste. Det medfører for mange Naturer en stor aandelig Smerte at gøre det sidste Regnskab op paa dette Punkt, især hvor Pieteten for de overleverede Former kommer til og vil skaane disse for Kritik." — Men det er nu en Gang vor Menneskelod, som vi maa bære, og selv om Uklarhedens Nisse flytter med, hver Gang vi tager Bolig, saa kan den nye Lejlighed jo godt være bedre end den gamle, og „hvorfor skulde Nissen absolut være et uhyggeligt Væsen?" „Hvem har sagt, at vi skulde kunne forklare alt, eller at det skulde være umuligt at leve, om vi ikke faa alt forklaret"?

Nu er denne Uklarhed saa meget mindre trykkende som det ikke først og fremmest er Religionens Opgave at klare Tankerne, men at vække Livsfølelsen og styrke Karakteren. Den Verden af Lyst og Kvide, som Tanken om det Højeste skaber i Menneskesjælen, er Religionens sande Rigdom. Hos den, hvem Uroen og Deltheden gør træt og mødig under Livets Gang, vækker den Trang til Hvile, saaledes som den indiske Grubler, som Augustin, som Pascal og Kierkegaard har søgt den, saadan som Jesus af Nazareth bød den. Hos andre er Følelsen af Livets Harmoni det bærende, den fører dem til Selvudfoldelse og Hengivelse, forhøjer og udvider deres Livsstemning indtil den stiger til Religiøsitet. Det er Rousseaus og Goethes og Schleiermachers — til Dels ogsaa Grundtvigs — Religiøsitet. Saa er der den platoniske Natur, for hvem Tankens Beskuelse af Tilværelsens store Helhed er det højeste; saaledes som Spinoza har bygget sin hele Fromhed op i rolige Tankeformer og lært os, at Tanken har sin Ret selv der, hvor den bevæger sig paa sin egen Grænse. Og vidt forskellig fra ham igen den kække Viljens og Troens Mand, der dyrker sin Gud i tillidsfuld Voven. Det er Luthers Djærvhed og faste Fortrøstning; „er Troen og Tilliden ret, saa er ogsaa din Gud den rette". Men i den Vægt og Dybde, hvormed Resignationen optræder i den religiøse Tro, har denne dog maaske naaet sit højeste. „Den inderligste Form for Tro fremtræder, hvor

Viljen uden Afstumpning og uden Træthed hævder sig paa selve sin Grænse i det levende Ønske om, at det højeste Værdifulde maa komme til sin Ret. Det mest religiøse Ord, som er talt i Verden, er Ordet i Gethsemane: „Ske ikke min Vilje, men din!“ Viljen opgives; men selve denne Opgivelse er et positivt Ønske eller er kun den negative Side af et positivt Ønske.“

Den krampagtige Tilstand, hvori f. Eks. Opvækkelsen i den danske Kirke befinder sig, har intet af denne ophøjede Ro i sig; den stammer ikke fra religiøs Energi alene, men fra den Konflikt, der skabes, naar den kirkelige Dogmatik ikke vil agte paa og føje sig efter det menneskelige Aandslivs hele Grundlag. I saadanne ulykkelige Tider finder den stærke Trosnatur den højeste Sandhed i Paradokset.

Den almindelige Tilstand for fromme Folk bliver dog ikke en saadan subjektiv Trods, men en vis Tilslutning til givne religiøse Forbilleder og Autoriteter, hos hvilke man finder Hvile, Trøst og Styrke. En vis Grad af Kulsviertro vil aldrig kunne undværes i en Religion, selv ikke i Protestantismen, fordi der altid er Børn af Aar og Børn i Aanden, som aldrig kommer videre end til den.

Men dette er kun en Nødstand, som man af humane og pædagogiske Grunde maa tolerere; Maalet, der skal stiles efter, er tegnet af Protestantismen. „Dens Ære er det, at den saa energisk har hævdet den enkeltes Pligt til at gøre sine egne Erfaringer og drage sine egne Slutninger.“ „Et klart Princip, der konsekvent kan gennemføres, faar Protestantismen dog kun, naar den støtter sig til den frie Samvittighed og de personlige Erfaringer, de enkelte gør angaaende Værdi og Virkelighed.“ Thi skal den religiøse Følelse blive mægtig iblandt os, maa den først og fremmest være fri; — kun derved kommer den i naturlig Harmoni med de øvrige Livsværdier. „Det er Orientalismen, der vil tvinge os i Knæ; men det er som Grækernes Arvtagere, vi fastholder Overbevisningen om, at en oprejst Stilling i Livets højeste Spørgsmaal er mulig.“

Religion er en personlig Sag; men det er ikke en Smagssag i den Forstand, at det er en Følelsesluksus, man anlægger sig uden Vinding og opgiver uden Tab. Historien lærer os noget andet, og den enkelte Menneskeskæbne ligesaa. Ikke just derved — som det ofte paastaas — at Religionen har skabt Moralen (thi det har den ikke), men ved den Betydning den har haft som „en ejendommelig Form for aandelig Kultur“. I Religionens klassiske Tider har den som en mægtig Organisator samlet alle aandelige

Magter og alle Livsværdier under sig og gjort dem gældende for høj og lav. Den har udvidet Blikket, givet det sædelige nye Motiver, og „navnlig er det betydningsfuldt, at Menneskekærlighed er blevet et væsentligt Element i en stor Folkereligions Etik.“ Men ogsaa nu, da de forskellige Aandsmagter har viklet sig ud af Religionens Svøb, bevarer den sin høje Betydning for det menneskelige Sind. Thi ikke med ethvert Sindelag kan Livet leves, og Videnskab alene gør det ikke. Den hæmmer og knuger os med sine store Gaader — der tit bliver større, hver Gang der aabnes en ny Synskres — fuldt saa vel som den klarer Tanken og letter Vejen. Der maa noget til, som „hindrer Tanken i at se sin egen Skygge, at den ikke som Bukefalos skal stejle for Skyggen“. „Bevidstheden maa være optagen af et ideelt Indhold, koncentreret om en lysende Tanke, for at den ikke skal hæmmes i sin Stræben ved Forestillingen om Tilværelsens mørke og disharmoniske Sider: dette er en Betingelse for, at selve Kampen mod det mørke og disharmoniske kan føres.“ Denne Koncentration af Sindets Kræfter, denne ideelle Fordybelse eller Optagethed af det højeste er Religionens stadige og uundværlige Gerning i Menneskeslægten, det store praktiske Bevis for dens Berettigelse. „Der kan intet Bevis føres for, at det Værdifuldes Tilbliven i Verden skyldes en Tilfældighed.“ Og dersom vi — udvikler Høffding — tyder dets Udstraalinger som Tegn paa, at der gennem Tilværelsens store Udviklingsgang foregaar et guddommeligt Arbejde, saa kan vi opfatte vor egen Gerning som en Del af dette Guddomsværk. „Da falder der Lys ind i vort Arbejdsrum. Skrankerne for vor Evne og Drift ser vi da som de Grænser, inden for hvilke vor Livsgerning falder, — for saa vidt de da ikke kan ryddes og aabne Vej for nye Opgaver. Vi ser os paa en Gang i vor selvstændige Ejendommelighed og i indre Sammenhæng med en omfattende Tingenes Orden.“

Men ogsaa her gælder det, at Religionen maa befri sig selv, hvis den vil frigøre andre. Konservativ som den af Naturen maa være, vil den imidlertid gerne mene og sige det gamle, ogsaa dér, hvor det er antikveret. I sin klassiske Tid har den kristne Kirke med Føje kunnet lære Menneskene ikke blot Religion, men Naturvidenskab, Historie, Moral og Økonomi, kort sagt alt, og den har svært ved at glemme det den Dag i Dag. Historien og Moralen vil den dog i hvert Fald forbeholde sig. I hine Tider var ogsaa en stor og skarpt udviklet Dogmatik en aandelig Nødvendighed, ja

en priselig Bedrift — nu er den kun en Hæmsko. Religionen har i vore Dage ganske vist en aabenlys og heftig Fjende i Empirismen i det ensidige Erfaringsmenneske med hans Vrangvilje og bornerede Tvivl; men den har en endnu skadeligere Fjende i sin egen Lejr: Dogmatismen. Sand Tro vil udvide Aandens Horisont baade over den bornerede Tvivl og over bornerede Dogmer, men den har ondt ved at skaffe sig Luft for disse to.

Mange har nu til Dags løsrevet sig fra Dogmerne, men de har rigtignok kastet Religionen over Bord med det samme. Det sker ikke uden smertelige Tab. „De mange Forbehold og kritiske Betænkeligheder, der fører over fra Dogmatismens til Livspoesiens Standpunkt, synes at maatte svække den Koncentration, Livet ikke kan undvære.“ Man spiller Hamlet i lille Format og glider ned i „en selvtilfreds Dekadence, der betragter Skummet som Bølgegangens bedste Produkt. Dog den sande Kultur er ikke blot Skum, men Bølge.“ Hos mange bliver Kritikken og Negationen Hovedsagen, ikke blot et Befrielsesmiddel. „En ironisk, blaseret Holdning bliver Følgen og anses maaske som Tegn paa det mest fremskredne Standpunkt. Det er ikke ud fra en saadan Form — en af Filisteriets mange Former — at en Overgang til et nyt Livsstadium bliver mulig. Udviklingen har løbet sig fast, og det virkelige nye maa komme fra en hel anden Kant.“ „Der er ingen Grund til at tvivle om, at der vil kunne naas nye Former for harmonisk Koncentration, naar Eftervirkningerne og Sidevirkningerne af den dogmatiske Snæverhed og den kritiske Blaserthed er forsvundne.“ „Den religionshistoriske Erfaring har hidtil kun vist os en Bortfalden af specielle Former eller Genstande for religiøs Tro, ikke en Udtørren af selve den levende Kilde, af hvilken Troen udsprang.“

Saaledes omtrent er Gangen i Høffdings nye Bog. Grundtanken, Religionen som en Værdiernes Verden, skyldes ikke ham selv; den stammer især fra Tyskeren Lotze, der fremsatte den for mere end en Menneskealder siden, og den moderne tyske Teologi har levet paa den i 30 Aar; men den særlige Formulering af Religionen som Tro paa Værdiens Bestaaen er en selvstændig Frugt af Høffdings Tænkning, og intetsteds er denne Værdsætning udfoldet med en saadan Mangfoldighed og med saa bred en Kundskab som i denne danske Bog. Det er det, der er vundet ved at den er skrevet nu og ikke for 30 Aar siden, da dens bærende Tanke allerede var given. Høffding kunde den Gang ikke have skrevet

denne Bog; det var blevet et Skema uden levende Indhold og uden personlig Vægt. Han var dengang just paa Vej bort fra Teologi, Spekulation og Religion og ind i „Erfaringens frugtbare Lavland“. Han blev en troende i Evolutionismens Lejr, og gennem de store Arbejder i Psykologi, i Etik og i Filosofiens Historie, hvormed han stillede sin Aands Hunger, og med hvis Frugter han berigede os, sporer man en stor Frigørelse, men ogsaa Mindelser om et forbitret Brud. Et Liv i ufortrøden Forskning og stille Selvfordybelse synes dog at have ført Høffding ud over dette, som det ogsaa har løftet ham over den Empirisme, han en Tid lang hældede til. Og paa denne Studiernes lange Vej har han sanket sig en Viden, som gør ham til en af vort Lands universelleste Aander. Menneskesjælen og Menneskeankens Historie har han gennemgransket som faa. Nu samler Traadene sig i hans Haand: Psykologien, Etiken, Historien, ja selv Teologien, hvis moderne Ytringer han er fortrolig med, ruster ham til den voveligste af alle Tankens Opgaver: de religiøse Problemer. Derfor har denne Bog en saa overordentlig Fylde af sjælelig Iagttagelse og historisk Stof. Her er Grækere og Kirkefædre, Munkemystik og moderne Tænkere; her er først og fremmest en naturhistorisk Skildring og Systematik af de religiøse Sjælstilstande i deres talrige Arter og Variationer, til hvilken der intetsteds findes Mage; denne psykologiske Del vilde allerede give Bogen blivende Betydning, og den vil skænke enhver, der giver sig i Lag med den, et højst værdifuldt Overblik over, hvad der daglig foregaar omkring ham blandt troende og vantro, eller hvad vor meste Læsning fører os for Øje.

Men Bogens egentlige Vægt ligger i den personlige Oplevelses Kraft, hvoraf dens Tanker har rejst sig. Det er en aandelig Bog, med menneskelig Visdom i, skrevet ud fra den frie Overlegenhed, som man kun naa'r til ad den smalle Vej. Dens Forfatter har tumlet saa længe med Virkelighedens haarde Skal, at han har faaet Smag for Kernen. Han har „øvet sit Øje“ og „øvet sit Sind i taalmodigt Haab om at en saadan Kerne stedse vil kunne findes“. Han har paa sin Vis „erfaret Gud“, og derfor kan han skrive noget om disse Ting.

Med fuld Sympati og med et Skær af Selvbekendelse anfører Høffding Zolas Studentertale fra 1893. „Jeg indrømmer, at vi paa Litteraturens Omraade har indsnævret Horisonten for meget. Jeg har for mit Vedkommende allerede beklaget, at jeg har været Sekterer, idet jeg fordrede, at Kunsten skulde holde sig til de be-

viste Sandheder. De nyeste Forfattere har aabnet Horisonten ved at generobre det ubekendte, Mysteriet, og deri har de gjort vel.“

For os herhjemme med vore to brede, befærdede Gader: den bornerede Tro med dens Dogmatisme og Fanatisme, og den bornerede Tvivlen og Blaserthed eller den selvtilfredse Empirisme — vil Høffdings Bog sikkert komme noget paa tværs og udæske til Kritik. Men de to Alfarveje er Gud ske Lov ikke det eneste her i Landet. Der er meget Folk i denne Stad, som endnu ikke har bøjet Knæ hverken for Moloch eller Astarte, og som ønsker fremdeles at bevare deres oprejste Stilling; for dem er denne humane og frisindede Bog et glædeligt Varsel om bedre Tider.

Indvendinger kan man jo altid hitte paa. Det vilde ikke være svært at vise, at Skildringen af Buddha er forfejlet, fordi Pointen, Sjælevandringen, er overset. Ogsaa Kristus falder noget mat, nu da vi har en Skildring som Wellhausens at sammenligne med. Kapitlet om disse to, som mange vil søge til, er Bogens svageste. Styrken ligger i det hele taget ikke i det religionshistoriske, men i det psykologiske og i Vurderingsprincippets Gennemførelse. Dog er Parsismen truffet paa et Haar, og Stykket om Urkristendom og moderne Kristendom er højst belærende, navnlig for os herhjemme, der fra kirkelig Side holdes uvidende paa dette vigtige Punkt.

Mod Bogens hele Tankegang vil en skarpladt Atheist have sit Angreb parat: „Høffding glider for let over det Ansvar, et Menneske paatager sig ved at give sig en Tro i Vold ɔ: ved at sige: „jeg ønsker det skal være, derfor paastaar jeg, at det er.“ Ikke vor Videns Udstrækning gælder det, — ti det véd enhver, som véd noget, at den er meget ringe — men vor Erkendelses Princip er krænket med denne Flyden-bort. Bogen har ikke virkelig godgjort et rent empirisk, sokratisk Standpunkts Ugyldighed. Den er altsaa ingen videnskabelig Religionsfilosofi, men netop det, den ikke vil være: en filosofisk Religion.“

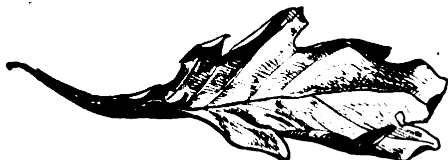
Andre vil komme med Æskerne og Tommestokken og sige: Det er Pantheisme, det er Livspoesi, det er ikke Religion! Eller: det er ikke Religion nok, det er ingen fuldstændig Gud osv. — Med Navne og Ord kommer man dog ingen Vegne; det er Aanden, der levendegør. „Ganske vist,“ vil den kristne sige, „men saa længe du ikke kan stille dig til din Gud som Jeg til Du, saa er der dog intet Liv i din Religion!“

Lad dem kun komme allesammen! Det er jo Meningen med en saadan Bog.

Flere vilde den dog kalde frem, om den var skreven med større Fynd, om Klarheden brød saa stærkt igennem eller Varmen steg, saa den rev med. Men dette er ikke Høffdings Vis. Hans fattelige, prunkløse Tale er ikke anlagt paa at virke stærkt; men den har meget at fortælle, vil gerne forklare alt og gøre det magtpaaliggende. Den gentager ofte sine Grundsætninger, belyser dem fra nye Sider og udfolder sit Indhold i dets fulde Bredde.

Ej heller er Høffding en Mand, som arbejder meget i Sproget; han bekymrer sig lidet om at fjerne Fremmedord eller at lede efter gode danske Ord og Vendinger. Han føler ingen Ulyst ved abstrakte Orddannelser og kan godt anbringe seks Ord paa „hed“ i fem Linier. Det støder ham ikke at gentage den samme Ordlyd flere Gange efter hinanden, og et accentueret Tonefald tilstræber han ikke. Det er alene Realiteterne, der ligger ham paa Sinde; de faar da forme Talen som bedst de kan. Er Sagen klar og Manden helt ved Sagen, saa vil der ogsaa komme Stil deraf. Og stundom, mest i korte, afsluttende Sætninger, er Høffding og hans Sag saa fuldt til Stede, at Ordet faar en næsten ordsprogelig Kraft og uvilkaarligt fæstner sig og bevares. Men heller ikke den stille, bredere Tale er uden Stil og Stemning. Den redelige Tænkning, det hjærtelige Sind har ogsaa sin Muse. Og denne Muse er husvant hertillands, fra den Tid, da hun og gamle Sibbern blev Venner. I Sjæl og Sind er Høffding en Frænde af denne prægtige Tænker, og det er ikke den ringeste Ros, som kan siges om Høffdings Bog, at den er fostret i Sibberns Aand.

Edv. Lehmann

HELGE RODES NYE SKUESPIL

Det er en Mærkedag, naar den Mand, der hidtil har stammet, taler rent og klart; thi Ordet er Befrielsen.

Et nyt Slægtled — de Trediveaarige, Sven Lange, de to Brødre Rode — har nu en efter en fundet Ordene, de fine, de skarpe, de talende Ord.

Man havde ikke Ret til at vente, at Helge Rode fra „Hvide Blomster“ gennem „Kongesønner“ og „Sommereventyr“ skulde naa til dette modige, dybt grebne og dybt gribende Drama. Men jeg har heller aldrig saa klart iagttaget, hvor lidt en Anmelders Hurtigopfattelse slaar til, naar det gælder om at gribe noget usædvanligt. Anmeldelserne Dagen efter Premièren viste tilstrækkelig tydeligt, hvilken dum Skik det er med disse forstaaende Fraser, Publikum skal have serveret umiddelbart efter Forestillingen.

Det vil imidlertid være uretfærdigt, hvis der ikke i det mindste blev gjort Forsøg paa at forstaa dette Drama, der er saa ejendommeligt og vækker saa rige Stemnings- og Tankeassociationer.

Gennem Helge Rodes Digtning lød der hyppigst en bleg, klinger Hymne, en Dithyrambe til dette mystiske Liv, hvis Fryd og Smerte er lige berusende. I sære højtspændte — ikke sjældent overspændte — Ord fandt hans Tilbedelse Udtryk.

Ved Siden deraf en tør, sarkastisk Spot, der er lige saa rendyrket ironisk, som Begejstringen er sfærisk.

Ingen af disse to Former, der klinger uforligede vekselvis, er skikket til at fange Livet. Denne Lyrik og denne Spot skyder over Maalet. Virkeligheden finder sig udmærket i at undvære den første og forfalder derfor heller ikke til den sidste. Dybsindighederne er mere stilfærdige og Satiren er maaske ikke slet saa vittig, men ofte ejer den mere Bitterhed, undertiden mere Humor.

I „Kampene i Stefan Borgs Hjem“ er denne Stildualisme vel endnu ikke fuldstændig overvundet, men Personerne træder dog gennemgaaende ganske anderledes tungt paa Jorden end i de tidligere Stykker.

Forfatteren kan skrive saa karakteristiske og naturlige Replikker som Grans, hvor hvert Ord med den inderligste Humor maler den halvt sentimentale, halvt forsorne Dranker.

Gran kommer ind. Alfhild staar et Øjeblik og betragter ham.

Gran
utaalmodigt brummende

Naa, kan du ikke kende mig. Ældre?

Her har vi allerede det tykke Mæle, der sparer paa Ordene, fordi de er saa vanskelige at udtale.

Det er navnlig hvor Lidenskaberne mødes i en Krise, at Helge Rode falder for Fristelsen til at benytte et symbolistisk Blomstersprog, men at han ikke behøver det, kan man se af Samtalen mellem Ravn og Alfhild i 2den Akts 7de Scene, hvor hun giver ham, sin Elskede og tidligere Elsker, sin Datter.

Tvivl og Haabløshedens Resignation hulker i Ordene. Hendes Liv er dømt, dette er Døden. „Aaja, jeg maa faa Lov til at sørge lidt, ikke sandt. Jeg er bare en gammel Kone nu.“

Hvor meget dybere griber ikke et saadant Udraab end de Ord, Helen og Ravn veksler, da de skilles.

Helen
støtter sig til en Stol, bævende

Farvel Richard.

Ravn
vender sig i Døren og siger sagte i lidenskabelig Ekstase

Stjernen i dit inderste Indre —

Helen
strækker Armen halvt frem

Den brænder — den brænder for dig!

I tredje Akt efter Richards Død siger Helen, da Borg giver hende nogle Blomster:

„Blomsterne er ikke det samme som før. De er bleven saa underlige og store og skønne — og visner paa en Gang og blomstrer igen — dybt inde i Rummet.“

Jeg maa ærligt tilstaa, at jeg af disse Ord aldeles intet formaar at slutte angaaende de psykiske Processer, der har ført til dette Resultat. Det er mørk Tale for mig. I første Øjeblik vækker Ordene et vagt æstetisk Velbehag, der umiddelbart efter knuses af Bevidstheden om, hvor intetsigende de er.

Men alt synes mig at tyde paa, at saadanne Steder kun er Rudimenter. Man kan vel ikke sige, at Forfatteren i nogen af sine Personer har givet os en hel rund og solid Virkelighed, men der er dog leveret over-

ordentlig dygtig Karaktertegning og Stykket er rigt paa Træk, der viser, hvor skarpt Forfatteren formaar at se.

Richard Ravn er fuldstændig ubetydelig og udvisket, men har for øvrigt heller ikke andet at gøre i Stykket end at være Genstand for de to Kvinders Kærlighed.

Ved Siden af ham staar Helen, den unge, halvt udviklede Kvinde, der efter Borgs Sigende har „en Sjæl af Lys og Æter". Hvis der gives saadanne Væsener, saa er det i hvert Tilfælde ikke lykkedes Forfatteren at overtyde Læseren derom. Helen adskiller sig ikke mærkbart fra en hvilken som helst mere normalt konstrueret ung Pige, der uprøvet og uberørt endnu ejer Sindets Blankhed.

Stefans Moder, Magda Børresen, er derimod et Skridt henimod en levende Realisme, selv om Forfatteren ikke er naaet længere end til en nødtørftig Tegning af en mishandlet Natur. Hendes psykiske Forkrøbling er tegnet for udelukkende, med for grelle Træk. Han formaar endnu ikke at lade Ondskab, Sygdom og Hæslighed slynge sig ind som Traade mellem et Væv af ligegyldige og fortræffelige Egenskaber, saa man ser det mærkelige Kunstværk for sine Øjne, der hedder en Menneskesjæl.

Denne Faible for de helt sorte eller helt hvide Figurer har endogsaa affødt en saadan Skikkelse som Frida Stjernkrone der vilde være en Pryd for et Kotzebuesk Stykke.

Talrige psykologiske Strejflys lader dog En ane, hvad Rode vil være i Stand til, naar han engang bliver Herre over Stoffet.

Magda har fortalt, at hun læser meget i Bibelen, hun kommer under Paavirkning af Vin og gamle Erindringer i en religiøs Ophidselse, hvor hun taler i gammeltestamentligt Sprog; hun er den ivrigste til at synge Salmer, men desuagtet er hun inderst inde uforandret den gamle Hedning, der tænker paa Josua Petersen, som hun traf ved Foreningens Juletræ.

Da Alfhild taler om at lade Helen komme til sin Slægt, der er hellig, vækker det Uvilje hos Magda. Alfhild siger: „Prøver vi ikke selv saa godt, vi kan, paa at komme tilbage?"

Magda.

Jo—o — Men saadan en Præst, som har været hellig fra han blev født, til han gaar i Graven.

Det synes hende dog for meget af det gode.

Tegningen af Alfhilds Karakter rummer baade nogle af de fineste og svageste Replikker, der forekommer i Bogen.

I saadanne Scener som den citerede mellem hende og Ravn eller i Opgøret med Stefan staar Billedet af hendes fine, bløde og hæderlige Natur klart og fuldstændig for Læseren. Beundringsværdige er hendes dejlige Replikker, da hun har faaet Efterretningen om Ravns Død.

Alfhild
stadig jamrende

Han var min Elsker. Det er min Skyld. — — En eneste Gang. Saa brød jeg. En eneste Gang blot. — — — Nu har jeg faaet det igen. En eneste

Aften. Hvorfor skal jeg dømmes? Saa kom han, og saa glemte vi alt. Har jeg da ikke gjort nok. Aldrig mere saa jeg ham. Aldrig efter den ene Gang. Og det var dog min eneste lykkelige Stund. Den eneste fuldkommen lykkelige Stund.

Hvilken Jammer i disse Ord. Hun lider ved Tanken baade om den ene Stund, hun nød, og al den Lykke, som ikke blev hendes.

Til Gengæld har Forfatteren flere Steder gjort hende usmagelig sentimental, f. Eks. naar hun siger om den gamle Biskops Død: „Han laa og sang: ‚Dejlig er Jorden‘. Saa sagde han: „Bare Kærlighed — bare Kærlighed alt sammen.“

Det at hun kan begejstres for noget saadant giver hende et ligefrem faaret Præg, og man behøver ikke at være Stefan Borg for at finde det latterligt. Det stemmer heller ikke med hendes Natur at lade Refleksionen blande sig i hendes Smerte.

Da hun har faaet Ravns Død at vide og knap er over den første bedøvende Fortvivlelse, udbryder hun patetisk: „Men det siger jeg, at hvis dette er Nemesis, saa er det ikke Gud i Himlen, men det onde Menneske, som er Nemesis.“

Det er ikke netop i den Art Situationer, at Menneskene er oplagt til at filosofere.

For at kunne forstaa hende helt, maa hun betragtes sammen med Stefan Borg. Ingen af dem staar fuldt levende, men Forholdet mellem dem er derimod klargjort saa fyldigt som det kan forlanges. Naar de saaledes kaster Lys over hinanden, udfolder deres Væsen sig helt.

I den glimrende Scene, hvor det store Opgør finder Sted mellem dem, har Forfatteren ved hensynsløst at blotte deres Samlivs intimeste Punkt vist, hvorledes de lever Livet i forskelligt Tempo.

Borg.

— — — Kan du huske, da jeg kom hed og glødende til dig. Kan du huske din fornuftige, pedantiske Tale. Det var Is for mig, skønt der gik Maaneder, før Kulden begyndte at virke.

Alfhild.

Is for dig. At jeg vilde, du skulde handle som en hæderlig Mand.

Borg.

Ja, at du i det Øjeblik var fuld af Hæderlighed og skulde have Aftaler for Livet, at vi skulde „vandre Livet“, at vi skulde „leve Livet sammen i Sandhed og Arbejde for de Smaa“ og Sludder og Vrøvl. Nu vel, jeg blev nødt til at give Køb.

Fra dette Øjeblik vokser Hadet og Foragten op i ham. Man aner gennem denne Samtale den Sø af boblende Lidenskaber, hans Indre rummer, og man forstaar, hvorfor han altid er nødt til at staa uden for sig selv. Al hans Energi gaar med til at kølne Lidenskaben, til at give den nogenlunde beherskede Former. Hans Ironi er aldrig voldsom; han ligesom puster paa den, inden han lader Ordene komme over Læben. Den er en Haanens Sentimentalitet. („Siden jeg spørger, maa det for-

modes at interessere mig.") Derfor har han heller ikke Styrke nok til at være svag („paa din Ydmyghed følger Hadet værre"). Svagheden bryder Grænserne for Kaos.

I Alfhilds Sjæl har Hadet naaet den hvidglødende Intensitet, der grænser til Kærlighed. („Men at Tanken blot kan røre ved det. Væmmeligt! — —") Forfatteren har ødelagt Virkningen af dette rigtige psykologiske Træk ved at lade hende udtale det for tydeligt. Det burde som i de citerede Ord kun skimtes som en Anelse.

Ved et genialt Motiv har Forfatteren faaet os til at føle den Atmosfære af koldt, hvilende Had, der omgiver disse Mennesker.

Ingen, der har set Stykket, vil glemme det Øjeblik, da Borg fixerer hende og spørger:

„. . . . En Zoolog." Hvorfor kalder du din gamle Ven Richard Ravn — „en Zoolog".

Alfhild
forvirret

Javist. Richard Ravn. Det er jo lige meget.

Borg.

Hvorfor ikke kalde ham Richard Ravn. „En Zoolog". Nu, det er dog ikke noget at blive rød for.

Dette er udmærket, men endnu bedre er den dramatiske Økonomi, hvormed Forfatteren benytter dette Træk. Borg har ikke glemt Alfhilds Forvirring, naar det senere gælder om at ramme hendes svageste Punkt. Ved at gentage dette Navn for hende: „Richard Ravn — ah, Richard Ravn", afpresser han hende Tilstaaelsen om deres Forhold.

Hun paa sin Side husker ogsaa at henvise til hans egne tidligere brugte Ord, da hun slynger ham sin Haan i Ansigtet: „Her i Huset siger vi Sandheden."

Ved at Ondskaben saaledes repeteres faar man en isnende Følelse af hvorledes intet Nag gaar til Spilde i dette Hus.

Men dette Had er kun en Forklaring af disse to Menneskers Forhold. Vil man finde Grunden til, at de alle tvinges ind i den ødelæggende Hvirvel, maa man søge dybere.

Det gælder om at finde det Punkt, fra hvilket Tragedien vokser ud. Samtidig vil man maaske faa Rede paa, hvorfor dette Drama trods sine Mangler griber saa dybt og ikke lader En Ro, før man har forstaaet.

Den Digtning, der griber mest, er den der rummer den reneste Menneskelighed, den, der er Resultat af de mest almindelig-menneskelige Faktorer: Kærlighed, Had, Skinsyge, Tvivl o. s. v.

Den Digtning, der smager af Hensigt, f. Eks. al Problemslitteratur, kan interessere lige saa meget — ja mere, men det personlige Chok er uendelig svagere.

Man kan være i Tvivl om, hvad der optager En mest, „Kongsemnerne" eller „Et Dukkehjem", men man kan ikke være i Tvivl om, at det første har mest at gøre med En personlig. I alle kæmpes der

en Kamp mellem Kong Hakon og Skule Jarl — selv i den Spækhøker, hvis Kongstanke er en Butik med Spejlglasruder — men ikke alle er gift med en bornert Ægtemand og endnu færre er utilfredse dermed. Af samme Grund har „Hamlet“ og „Othello“ i Dag som for tre hundrede Aar siden Personlighedsværdi for Læseren, og det er „Medea“ ikke „Antigone“ der griber En dybest i den antikke Digtning.

Slægten vokser jo frem under nogenlunde samme Vilkaar. Til enhver Tid vil der i Sjælene være en eller anden Brist, et eller andet Punkt, hvor Lidelsen er fælles. Kan være at den er forbigaaende, at Tiden vil stille den, at en ny Slægt har en anden Klage, men den Digter, der giver Ord til sit Slægtleds Nød — han, siger vi, har grebet dybt.

Det er denne Brist, der foraarsager alle Tragedier i Livet som i Digtningen, — der findes ingen anden virkelig Tragedie. De ydre Effekter: Skrigene, Skuddene er tilfældig Støj. — Tragedien sidder stille inde i hvert Menneskehjerte. En lille Brist er det hele. Det hedder, at Trolden drog Jomfruen ned i Strømmen, da hun red over Blide-Bro, men det var hendes Ganger, „den skred paa femten Søm“.

Intet Trylleri — kun et lille Guldsøm, der manglede.

Helge Rode har talt saa tydeligt. Hans Drama er en tredobbelt Tragedie. Alfhild elsker først Stefan og saa Ravn, Stefan først Alfhild og saa Helen, og denne først Ravn og saa Stefan — ingen af dem fanger Lykken, alle bliver de knust.

Jeg har ikke taget Ravn med; thi denne gaar til Grunde af helt andre Aarsager — af dramatisktekniske Hensyn. Men disse tre har fælles Skæbne; thi hos dem alle ligger Bristen i deres Væsens større Hurtighed til at gribe end til at slippe.

Det er et ganske simpelt psykologisk Fænomen. Alle véd, at et Indtryk ikke forsvinder saa hurtig som det modtages, men først i det Øjeblik bliver dette skæbnesvangert, naar det er de fineste og stærkeste Traade i Jeget, der ved Mindet er bundet i det Øjeblik de behøves andetsteds. Derfor er dette Problem aktuelt, thi medens vore Nerver nu som før opmagasinerer Indtryk, medens vor Bevidsthed kun langsomt giver sine Billeder fra sig, er vort Væsen stedse blevet større, rigere og mere impressionabelt. Ogsaa her har Tiden brudt Skranker og Volde ned — vort Indre er en aaben By, hvor ingen fremmed kan formenes Adgang.

Vi ejer ikke længer Trofasthed, vi er født flygtige, men vi har ikke samtidig lært at glemme. Livet sætter Ar.

Den hæslige Brynde, der var Bundfaldet i den sidste Skaal, vil plumre den næste Drik; Smerten fra det sidste Brud vil ikke glemmes under den nye Lykke; Pligten fra det sidste Forhold vil endnu tynge, naar det nye møder med sine Krav.

Kampene i Stefan Borgs Hjem er Fortællingen om Arrene, som man ikke vil være ved.

At elske det, man husker, eller at glemme det, man ikke elsker — det er Harmoni. En svunden Tid havde maaske lettere ved det første, vi har endnu ikke lært det andet.

Det nytter ikke længer at forlange Trofasthed, som en sejg Vedhængen trods alt, men man kan uddanne Evnen til at leve ethvert

Forhold helt ud, til at bryde og binde i rette Tid. Trofasthed mod sig selv.

Denne Forskel mellem Hjertets og Nervernes Evne til at glemme tager Menneskene i Rodes Skuespil ikke Hensyn til og derfor gaar de til Grunde. Alfhild vaklede mellem Gran og Borg og hun vakler mellem denne og Ravn — slipper og griber altid i urette Tid.

Helen er den stærkeste af dem, thi ganske vist dør hendes Kærlighed til Ravn ikke den afgørende, sunde Død, da den nye Kærlighed vokser frem, men hun har Viljen til at give Fortiden og Fremtiden hver sin Ret, og da denne sidste stiller sine Krav for tidligt, skyder hun Borg ned.

Svag fremfor alle er Stefan Borg. Hele hans Styrke er konsekvent Selvbedrag.

Alfhild véd det, naar hun siger til ham:

„Jeg véd godt, at du siger, at den, som er klog og stærk, besejrer det, som vi kalder Gengældelse. Men mon du har tænkt paa den, som bor i En selv. — — —

Kan du huske, at jeg engang talte til dig om Hjertets Nemesis. — — — Skal jeg sige dig, hvorfor du skjalv den Gang. Du skjalv for den frygtelige Tanke, at du maaske intet Hjerte havde. Og véd du, hvorfor den Tanke forekom dig saa frygtelig? Fordi du har et Hjerte. Og det skal være min Hævn og din Nemesis, at du skal komme til at føle, at du har et Hjerte."

Derfor kan hun roligt sige, at de døde vil rejse sig mod ham. Derfor rejser det døde sig mod ham, fordi det er blevet levende begravet.

„Stefan Borgs Hjem" er den gamle Historie om, at en Kendsgerning ikke viger for nogen Logik. Det første Træk er givet, og derfor ender det trods alle Modtræk i alle Varianter med Mat.

Dybt har Forfatteren grebet og dristigt har han formet sit Drama. Livets Dans er ikke længere som i hans tidligere Stykke et enkelt Par, der danser sammen indtil de naar Afgrunden.

Han ser nu Hvirvlen. Par slynger sig ved Par. Haand griber om Haand, men ofte vil Taget ikke løsnes hurtig nok, og da brydes Takten og Kæden sprænges. Endnu har man ikke lært at danse Livets Dans til Fuldkommenhed.

HARALD CH. NIELSEN

FRA TILSKUERPLADSEN

TRAKS jeg kom ind til Moster, kunde jeg mærke, der var Trompetstød og Hanegal i Luften.

Har du vundet i Lotteriet? spurgte jeg.

Ok nej; men har du ikke set, den er kommen?

Hvilken én?

Ih, Pastor Schacks Bog; den er rigtignok udmærket, kan du tro.

Jamen, jeg troede, du havde hørt Velærværdighedens Foredrag, Moster!

Naturligvis; men det er heller ikke for min egen Skyld. Men derhenne var vi jo næsten alle sammen enige med ham i Forvejen, saa vi trængte ikke saa meget til det, skønt det var jo en stor Nydelse; men nu er den trykt, saa den kan omvende Verdens Børn.

Som mig og mine Lige?

Ja netop det; og jeg har rigtig siddet saadan og glædet mig til, at du skulde komme herop; for jeg tror sikkert, at den maa bære god Frugt i dig.

(Nu kunde jeg forstaa, hvorfor hun et Par Dage før havde sagt til Henriette, at nu kunde jeg gerne snart faa „Sangværket“; skønt jeg burde jo have kendt det Fif).

Hun sad og puslede nede i Sybordet og kom endelig frem med en tynd Pakke i Silkepapir.

Ser du, her er den nu; tjen mig saa og læs den, lille Anders.

Ja ja da, Moster; saa tar jeg den med hjem da. — Jeg skal nok passe svært godt paa den.

Nej, saadan gaar det slet ikke an; jeg kan paa ingen mulig Maade undvære den saa længe. Jeg ved nok, hvordan du plejer at ligge hen med Bøger.

Jeg skal sende dig den i Morgen den Dag, Moster.

Nej, nej; saa blader du bare lidt i den og kigger hist og her og gir mig en Slidder for en Sladder. Jeg kender dig jo nok, min gode. Sæt dig nu ned og vær rar og læs den med det samme.

Jamen jeg er saa rædsom træt, Moster; jeg har haft saa rivende travlt i Dag.

Aa, Sniksnak! det er jo saadan en lille tynd Bog.

Jeg vil sige dig, jeg falder sammen som en Karklud over den.

Vist ikke nej; nu skal du faa en rigtig god Kop Kaffe, saa hjælper det nok.

Naa, ja ja da; men jeg maa have Lov til at ryge under Operationen. Ellers sætter jeg mig paa Bagbenene.

Uh, det Stinkeri! Men man skal jo ofre sig, saa faar jeg vel finde mig i det.

Saa trippede hun af, og jeg sukkede og skar Ansigter og fik Cigaren tændt og faldt til Ro i en Lænestol og klemte paa.

Hun kom ind igen med Kaffen og satte den uhyre stille ned og forsvandt lydløst hen i sin Stol, og det var knap, jeg kunde høre hendes Strikkepinde.

Naa? sagde hun, da jeg var færdig.

Tja, sagde jeg.

Hvad siger du nu? spurgte hun; føler du dig ikke sønderknust?

Jo, jeg er nok noget mør ovenpaa; men din Kaffe hjælper godt, Moster.

Er det nu da ikke en dejlig Mand, Pastor Schack?

Jo, han er saamænd vist skikkelig nok; og bare han vilde nøjes med at sige, at han for sin Person kan ikke lide de Bøger, og at han føler i sin Samvittighed, at de er umoralske, saa skulde jeg ikke have noget mod at læse ham; men naar han bliver filosofisk, saa er han skam ikke morsom.

Er han ikke? Gud, han er saa vittig.

Ja, især naar han finder, at Wied og Brandeserne og Henrik Pontoppidan er blaserte; det er meget vittigt.

Ja, jeg kender, Herren være lovet, ikke noget til disse Mennesker; men jeg finder det rigtignok opofrende af Pastor Schack, at han har siddet og studeret alle deres smudsige Bøger. Men du synes kanske, at denne Wieds rædsomme „Ideale Hjem“ og denne Pontoppidan — fuj! hans „Svage Køn“ er saadan nogen storartede Bøger!

Aa, „Det ideale Hjem“ synes jeg slet ingenting om, Moster, for den har jeg ikke læst; og Wieds „Svage Køn“, — naa, jeg mener ikke, den er saa udmærket, som den er raabt ud til. Figurerne er tit lovlig tynde og karrikerede, og Situationerne ikke altid saa morsomme, og en Bunke Saftigheder kunde gerne være sparet.

Naa, ser du det! Hvad siger Pastor Schack!

Aa, Pastor Schack, han er lige saa gal til den anden Side! Han rakker den ned uden at gøre mindste Forskel paa ondt og godt. Der er skam en Del snurrigt Humør i den, en bukkeagtig Kaadhed, selv om det lugter vel stramt somme Tider. Wied har virkelig noget af en Satyr i sig.

Ja, Holberg, han skrev da ogsaa satyriske Bøger, ved jeg; og det beviste Pastor Schack saa grundigt, at denne Wied, hvad han hedder, ikke kan undskylde sine Griserier med, at Holberg ogsaa har brugt simple Ord; for Holberg var saa sædelig.

Ja meget; kan du f. Eks. huske „Julestuen", Moster: der er nogen nette Stævnemøder, eller „Den 11te Juni", den foregaar paa et Slags, ja hvad skal man sige, paa saadan et, forstaar du vel, mindre ærbart Hus, og en Bande slemme Kumpaner og Fruentimmer løber af med Profitten og jubilerer. Og ligesaadan i „Den pantsatte Bondedreng" —

Aa, lad mig være fri for saadan gamle ækle Geschichter! Men Pastor Schack havde ogsaa en Mængde andre ældre Skribenter, han kunde nævne. Han er saa grusom lærd, Pastor Schack!

Naa, de andre faar man da ikke meget at høre om. For Resten skal jeg gerne indrømme ham, at den Undskyldning med de gamle ikke duer saa farlig; og den er brugt saa tit, at den keder mig usigelig. Men jeg synes egentlig ikke, man føler Pastoren saa tynget af sin Lærdom.

Det er fordi han er saa beskeden. Lagde du ikke ogsaa Mærke til, at han siger straks, han er slet ikke Æstetiker; men han er virkelig meget æstetisk, kan du tro.

Ja, Gud hjælpe os alle sytten! Du ved, jeg er et svært fredsommeligt Menneske; men der var én Ting, jeg blev gal over i den Bog: Han siger, at Poul Møller ikke har skrevet nogen Mesterværker! Saadan snakker han om Digte, der er bleven modnede og lagrede! Hvor Pokker skal han da kunne dømme dem, der endnu gærer ganske friske?

Det ved jeg da, at den Møller har jo kun skrevet en ganske lille Smule Vers.

Tror Du, Mesterværker bliver regnede i Læssevis?

Men han roste ham jo ogsaa for en Sætning, han har skrevet; den var ogsaa saa nydelig; du husker nok: at den sande Digter maa være et sandt Menneske.

Det var rart, om de var det. Men du ved, at Menneskene er ikke saa gode som de burde være.

Det er vist.

Alle have vi syndet, og Menneskets Hjertes Tanke er ond fra hans Ungdom, og der bor ikke noget godt i os.

Det er sikkert.

Menneskets Væsen er da i Grunden bare Slethed, ikke?

Hvad mener du?

Jo, det sande Menneske er saa da egenligt det slette Menneske, og det slette Menneske er den sande Digter.

Aa, skaan mig for dine Fiksfakserier og Narrestreger! Du ved meget godt, at Meningen er, at de store Digtere maa være store Mennesker.

Store Digtere! Sikken Ære, Pastor Schack gør adskillige af dem, han hegler igennem, naar han bedømmer dem som store Digtere. Jeg kunde for Resten give dig en artig Liste over ganske ypperlige Digtere, der har haft fæle Skavanker som Mennesker.

Ja, undskyld min Dreng, alt det kender Pastor Schack vist nok saa godt til. Du snakker bare hen i Vejret, men han er nu saa videnskabelig og saadan saa logisk.

Han vil vist gerne være det. Jeg kommer til at tænke paa en vis Djævel, der ogsaa traadte op som Logiker. Videnskabelig og logisk! Den Slags Videnskab kan man finde hver Dag i Aviserne. Man maler

et Dødningehoved og to Ben over Kors paa en Flaske og advarer Folk mod at drikke af den, for de kan jo se, der er Gift i den. Og saa er det maaske Vin eller bajersk Øl. Det kan ogsaa være en farlig Drik; men det er ikke Skedevand. Man skælder Folk ud for en Mening, de lige har fralagt sig. Man plukker noget, de har sagt, ud af Sammenhængen og ser væk fra de nærmere Bestemmelser. Man laver en firkantet Æske, som Tingene skal stoppes ned i, og saa sker de en Ulykke, hvis de er ottekantede.

Ja, det siger du bare af Arrigskab, fordi du ikke kan slippe væk fra ham. Men jeg har selv hørt Pastor Schack, og jeg ved, at han beviste det alt sammen saa tydelig.

Kunde du virkelig følge med hele Tiden, Moster?

Naa, i enkelte Øjeblikke kunde jeg nok tabe Traaden en Smule: men det, det kom an paa, forstod jeg meget godt. Og det kan du da heller aldrig komme fra, at Digterne fordærver os alle sammen, naar de ikke er moralske.

Herre du milde! Kan vi nu ikke slippe for Moralen!

Ja, den vilde I nok helst slippe udenom.

Kære Moster, det vamler saadan for mig, naar jeg hører det om Kunsten og Moralen. Det har man nu gaaet og tumlet med frem og tilbage, for og imod, lige siden Methusalem var en lille Dreng. Og lige vidt kommer man. Hvad kan det hele nytte? Enten er Digtningen daarlig Digtning, og saa gaar den til Bunds, om den er aldrig saa moralsk, eller den er fortræffelig Digtning, og saa flyder den ovenpaa, selv om den ikke er moralsk. Det er i hvert Fald saadan et uhyre vanskeligt Spørgsmaal, saa det kan ikke løses med Bælgvanter paa.

O, det kan man saamænd ganske simpelt, min gode; man siger blot til de Digtere, at de skal værsgo og skrive moralsk.

Bare de lystrer, lille Moster. Og hvad er saa Moral? Den ene har sin og den anden har sin, og der er et gabende Svælg imellem dem.

Aa, Udflugter! Naar disse slette Mennesker vil afskaffe Ægteskabet, saa er de umoralske for hele Verden, og det ved de godt selv.

Hvem er det, der vil afskaffe Ægteskabet?

Det vil jo han, denne Karl med det ideale Hjem.

Det skal du nu ikke være saa vis paa. Han er nemlig noget af en Ironiker og Paradoksmager.

Det er da sikkert nok, at de undergraver Ægteskabets Hellighed og vil indføre denne væmmelige frie Kærlighed.

Ved du, at den er saa væmmelig? Naa, men Ægteskabets Hellighed er Folk ikke saa enige om. Du mener det; der er mange som mener, det tit kan være meget vanhelligt. Du finder, Udødelighedstroen saa skøn og opløftende; andre synes maaske, den er lige saa umoralsk som at drikke Brændevin.

Anders! jeg frabeder mig at høre saadan nogen Frivoliteter og Hæsligheder i mit Hus.

Jeg tier bumstille.

Jo, Moral det ved man hvad er, og Umoral har styrtet mange Riger i Fordærvelse.

Virkelig?

Jo, jeg har læst, at Romerriget gik under paa Grund af deres Usædelighed.

Latifundia perdidere Italiam.

Ja, gem du dig bare bag dine franske Brokker. Disse usædelige Franskmænd de er ogsaa ganske ødelagte, siger Pastor Schack.

Nu har man raabt denne Usædelighed efter dem i mange Hundrede Aar, og de har dog udrettet et og andet imens. Jeg kunde ogsaa nævne dig Folk, som aldrig har vist større Kraft, end mens de var meget usædelige og navnlig i deres Litteratur.

Aa Visvas. Vil du virkelig paastaa, at umoralske Bøger ikke kan skade Folk?

Jeg ved ikke, hvad jeg skal tro, Moster. Se, forleden faldt jeg over en lille engelsk Bog, en Børnebog, kan du tænke dig. Det er en af de mest umoralske Bøger, jeg har set. Helten han slaar sin Kone ihjel og sit Barn, fordi det skriger. Og han slaar en gammel Mand ihjel og en Doktor og flere. Og han løber væk med en ung Pige og gifter sig ikke med hende. Og han synger og danser og er evig glad, uden den mindste Smule Anger. Saa bliver han nok sat i Fængsel; men da han skal henrettes for sine Synder, narrer han Bødlen og faar ham hængt i Stedet. Naar han saa endda kom i Helvede til sidst, kunde det være moralsk nok. Men hvad sker? Da Djævelen kommer og henter ham, saa slaar han ham ihjel ogsaa og raaber Hurra for det hele! Og den Historie har man ladet Børn høre i et Par Hundrede Aar, saa der er ikke en Dreng eller Pige i England, der ikke kender den.

Det var da forskrækkeligt! Hvad er det for en ugudelig Historie?

Det er en Marionetkomedie, som hedder „Punch og Judy". Men den synes dog ikke at have fordærvet Englænderne saa synderlig.

Ja, det kan man ikke vide. Det er naturligvis den, som er Skyld i, at disse Englændere nu slaar de uskyldige Boere ihjel. Du kan da ogsaa se, at dette demoraliserede, men ellers agtværdige og retskafne unge Menneske, som Pastor Schack taler om, han maatte net gaa til Bekendelse om, hvordan denne Ibsens Bøger havde fordærvet ham. Det var ellers en flov én for ham, at Pastor Schack saadan kunde tage ham i det, mens han ellers vilde paastaa, at disse moderne Digtere ikke kan skade os.

Det kunde jo være kedeligt nok for ham, hvis Pastoren havde Ret i hvad han siger. Men han har bare ogsaa her taget klumphaandet paa Sagerne og ikke holdt Tingene ude fra hinanden. I det med Ibsen, dér er jo nemlig slet ikke Tale om hvad Folk, naar de læser rigtig, *bør* faa ud af hans Stykker. Det er kun om det første, øjeblikkelige Indtryk, som nogle af hans Stykker kan have gjort paa en grøn Ungdom, som endnu ikke har lært at tage Digt bare som Digt. Det er noget, ligesom naar man lærer et nyt Menneske at kende, saa bliver man straks smittet af hans Talemaader og hans Bevægelser og saadan noget. Men naar der saa er gaaet en lille Tid, reagerer man derimod. Saadan blev der ogsaa straks nogen Efterabelse af Tonen eller Personerne hos Ibsen, men det arbejdede man sig jo igennem og naaede saa til en virkelig æstetisk Til-

egnelse af Stykkerne, og „Giften" i ham viste sig saa for de mere modstandsdygtige i Længden at indeholde adskillig Næringsværdi.

Det staar saamænd i meget god Overensstemmelse med, hvad det samme agtværdige unge Menneske ellers siger. Det er ogsaa en af Pastor Schacks Vittigheder, naar han vil gøre ham til én, der mener, at Digtningen ikke har Indvirkning paa det virkelige Liv. Gud, han gaar jo altid og præker om „Livsværdierne" i Digtningen, saa han ellers nærmest bliver regnet for en Moralist. I den Artikel af ham, som Pastor Schack har saa travlt med, sagde han meget tydelig, at Folk tit tager altfor haandfast paa Digtningen og ganske ufordøjet bruger den til Forbillede, som en Lære, de skal gaa efter. Saa nægter han vel heller ikke, at den kan have en skadelig Indvirkning paa Folk! Han sagde ogsaa noget om, at meget af den moderne Digtning heller ikke har stort andet Formaal end at præke en eller anden Lærdom og derfor naturlig maa staa for Slag fra dem, som holder paa andre Meninger. Derimod syntes han nok, at naar man saadan i det hele skal tale om den rigtige Digtnings Indvirkning paa Folk, der har Begreb om at læse, og paa deres Liv, saa er den mere indviklet og ikke saa let at faa fat i, som Pastoren mener. Den siger ikke: saadan og saadan skal du gøre, den virker meget mere sammensat, den sætter de sjælelige Kræfter i Fart, øver Evner og Følelser og Attraa, som det daglige Liv ingen Tumleplads giver. Den gør, at Folk paa en skikkelig Maade slipper af med adskillige Fornemmelser, som helst ikke maa bryde ud i det borgerlige Liv. Og paa den anden Side, at man faar ekserceret en hel Del Tanker og Følelser, som man bagefter kan have Gavn af i Virkeligheden. Dens Værdi beror overhovedet ikke paa det bestemte Stof eller de bestemte Meninger i den, men paa, hvor dybt og stærkt, hvor rigt og frugtbart et aandeligt Røre den sætter os i. Det er netop saadant et aandeligt Røre f. Eks. „Vildanden" vækker. Og det er just det kedeligste ved Digtningen herhjemme for Tiden, at den saa lidt kan sætte os i frugtbart Røre. Den er skam ikke saa farlig, den er bare saa ringe. Saadannoget er det nok, Vedel mener.

.For Resten saa tror jeg, at Digtningen er som Tiden er, og en forsumpet Tid giver kun sure Bøger. Det, mener jeg —

Her opdagede jeg, at Moster havde tabt Traaden i min Tale. Hun var faldet i Søvn. Saa listede jeg mig hen og fik »Sangværket" fat og luftede Pastor Schack ud med Grundtvigs Vers.

Efter Maleri af Julius Paulsen

V. HØRUP

TIL HANS 60-AARIGE FØDSELSDAG

Naar jeg for mig selv nævner Hørups Navn, fyldes mit Sind af Stemninger. Det er alle de Stemninger, hans Ord, mundtlige og skrevne Ord, har vakt i mit Sind, der bliver levende, og alle de Syner og Drømme, disse Stemninger har befrugtet min Fantasi med, der stiger op af Erindringens Gemme. Jeg véd ikke, om det kommer af den landlige Klang i hans Stemme, eller om Aarsagen er den, at jeg har hørt ham tale i fri Luft, i en Bøgeskov og med det aabne Landskab omkring sig, eller det er fordi det Sprog, han bruger, og det Stof, hvori han arbejder, er saa hjemmegjort — men altid smelter Billedet sammen med Indtryk af den danske Natur: Det hvisker forborgent

gennem Korn og Siv, der gaar en Susen gennem Skoven, Søen koger. Det kommer maaske ogsaa af en anden Grund. Naar det i ren praktisk Forstand gælder om at tilegne sig Hørup, underlægge sig ham som en Studiegenstand, former hans Skikkelse sig for ens Bevidsthed af lutter Enkeltindtryk, Øjebliksbilleder som dem, man modtager af Naturen. Han har ikke nedlagt og sammenfattet sine Tanker i en Bog, han har ikke proppet sig af paa Paragraffer og Afhandlinger, og kun saare sjælden omsat de mange konkrete Tanker til abstrakte Læresætninger. I sin Interesse for det konkrete ligner han næsten en Digter, for ikke at sige en Kvinde. Den, der vil studere Hørup, maa først i Erindringen tage hele Massen af hans Bladartikler og Taler og lade alle disse Øjeblikke virke paa sig, til den første, løse Skikkelse former sig deraf. Han, der ikke kan lide Historikerne og Historieskrivningen, har gjort hvad han kunde for at unddrage sig deres Behandling. Han kunde med Søren Kierkegaard sætte „Øjeblikket“ som Titel paa alt, hvad han har frembragt.

Med dette ungdommelige, af Fantasien paavirkede Billed forbinder sig et andet Indtryk, der mere virker paa Følelsen. Naar jeg lægger Øret til vort offentlige Liv og hører efter de mange Stemmer, der lyder igennem det, skelner jeg tydeligt Hørups Stemme fra alle de andre. Ikke alene derpaa, at han er den gode Raaber i Striden, hvis Signaler har den frejdigste Klang, men ogsaa derpaa, at der i Klangen er en Undertone som af en bristende Streng. Jeg kommer da til at tænke paa Einar Tampeskiælvers Ord til Hakon Jarl: „For veg, for veg er Jarlens Bue“. Jeg sigter ikke dermed til Hørups politiske Personlighed, thi den har været sejg og stærk som nogen Jyde, i en sjælden Grad utilbøjelig til Eftergivenhed baade over for Modstandere og Meningsfæller. Men Hørup har i vor Politik været den revolutionære Idealist, der „har sigtet til et fjernt, ophøjet Maal“, og den Bue, hvormed han har villet naa dette fjerne Maal, hvad andet har den været end vor Forfatning? Hørups Maal var intet ringere end det, at Danmark skulde blive som et nordisk Schweitz, et Land, hvis Befolkning afgjorde sine Sager ved Valg og Afstemninger, et demokratisk Land, hvor Flertallet regerede, og et aabent Land, over hvis grønne Marker ingen Fæstningsvolde ragede op. Men Forfatningen spændte ikke saa vidt, med den kunde der kun naas nære Maal, og den maatte bruges med Varsomhed, hvis den ikke skulde briste.

Den, der som ung har oplevet dette: at se Hørup, da Forfatningen var brudt, da der, som han selv sagde, ingen anden Forfatning var end Modstanden mod Forfatningsbrudet, se ham i denne mærkelige Situation, da Statskup og Pressefrihed gik i Spænd med hinanden for det offentlige Livs Vogn, hver Dag føre denne ulige Kamp, i hvilken Ordets Kunst og Vid voksede i Forhold til Modstandens Brutalitet — han vil have modtaget et Indtryk baade af Stolthed og Ydmygelse. Er der dem, paa hvem Hørup under denne Kamp har virket som en Fører til Stridens Verden, saa er der ogsaa andre, for hvem han er bleven en Konge i Haabløshedens og Afmagtens Skyggerige. Naar han engang kaldte Retten „den lurvede Ret", føler jeg ogsaa dette som et Udtryk for den Selvspot, Kampen til Tider har maattet fylde ham med.

Jeg tror ikke, at Hørup selv vilde værge sig imod at blive kaldt Stemnings- eller Følelsespolitiker. Men Betegnelsen vilde være lidet udtømmende. Hørup er ikke blot en Agitator, men ogsaa en politisk Tænker. Der er i hans Taler og Artikler nedlagt et Fond af statsretlig Visdom, som maaske kun den, der selv er Jurist og hjemme i Statsrettens Rævehule, tilfulde kan vurdere. Hørup er en glimrende Dialektiker, og skulde man gøre en Indvending mod hans Dialektik, maatte det være den, at dens Virtuositet af og til bringer den i en ubehagelig Nærhed af Sofistiken. Alle de mange Billeder og Lignelser, hvori hans Taler og Artikler er klædte, er heller ikke Broderier og Smykker paa Stilen, men fremtræder altid som Sindbilleder for Tanken. Efter en udbredt Mening er Hørup helt igennem en dialektisk Natur, uden stærk Overbevisning, og med noget problematisk inderst i sit Væsen. Jeg tror ogsaa, der i hans Sjæl er det opløsende Element, for hvis Berøring alle Dogmer bliver vaklende; det mærkes paa hans Tanker, at de er blevne hærdede i Tvivl. Men jeg tror lige saa vist, at Tvivlen er det underordnede, Overbevisningen det overordnede. Den røber sig i hans Tankes Lidenskab, i hans Stil, i hvilken der aldrig lyder en uægte Tone. Enhver, der har lagt Mærke til, hvor let den falske Følelses Sprog røber sig, kan ikke være i Tvivl herom.

Af hans Taler og Artikler kunde der gøres et Udvalg, hvori man samlet vilde have hans Forfatningstanker, og han burde selv ordne dette Udvalg. Det største Fortrin ved disse Tanker er deres dybe Oprindelighed. Her er ingen historiske Baggrunde, ingen perspektiviske Vuer, ingen Henvisninger til, hvordan det er i Eng-

land og andetsteds. Hørup er ingen Studiets Mand, jeg mistænker ham endog for at nære en rodfæstet Foragt for Videnskaben; man behøver heller ikke at være grumme lærd for at vide, hvor gold den officielle statsretlige Videnskab er. Altid paa egen Haand, altid lige paa, altid med den hjemlige Erfaring og sin Personlighed som Kildespring, — saadan er Hørups Inspiration.

Naar jeg tænker paa vor Forfatning, ser jeg Hørup for mig, og hans Aand bliver levende i mig som en Række „Øjeblikke". Jeg husker dem, disse Øjeblikke, da en politisk Tanke, henkastet af ham som i Skæmt, men i sin faste Form, er slaaet ned i mig og er blevet liggende i mig, indtil den er steget op som en nyopdaget Verden, for atter at gaa under og stige op igen, indtil den var bleven min egen personlige Erobring. Man skulde synes, intet Emne var fladere og utaknemligere end en Række Grundlovsforskrifter, som ethvert Menneske med normal Tænkeevne og sund Retsfølelse kan forstaa. Og dog, der er langt til Bunden i en Forfatning, allerede naar det gælder at forstaa den helt, længere end de fleste aner, men der er endnu længere til Bunden, naar det gælder at anvende den, allerlængst for et Folk. hvis politiske Frihed til Bedstemoder har en 200-aarig Enevælde. Da Hørup traadte ind i det politiske Liv, stod Demokratiet endnu langt tilbage i begge Retninger, ængsteligt og uden Selvtillid. Hvad en ung juridisk Student i hine Aar lærte af Hørup, at opdage Forfatningen, at gaa til Bunds i dens Mening, det samme lærte ogsaa Demokratiet af ham.

Men for den unge juridiske Student fra Firserne laa der om disse Artikler og Taler en egen festlig Glans. Vi havde nemlig som bekendt et andet Værk, en anden Forfatningslære, der i fire ugenlige Timer blev foredraget for os. Det var „Den danske Statsforfatningsret" af Henning Matzen. Aah Matzen! at den grusomme Skæbne dog skulde friste dig til at udfordre Hørup til denne Væddestrid, som engang Marsyas udfordrede Apollon! Dine juridiske Fortolkninger, der i vor videnskabelige Tungnemhed forekom os at smage af den Slags Jura, man kan faa paa en billig Skrivestue i Kompagnistræde, de blev dekorerede med Universitetets gyldne Rektorkæde, og i dem blev vi eksaminerede ved det grønne Bord! Men husker du, hvad Straf Apollon gav Marsyas for hans Dristighed? Han flaaede ham levende!

I

Man behøver ikke at læse mange Linier af Hørups første Taler, før man opdager, hvem der var hans tidligste Fjende. Det var de Nationalliberale. Hørup har altid haft en levende Sans for, at det er lige saa vigtigt at have Modstandere som Tilhængere. Og Ungdommen dengang var lykkeligere stillet end Ungdommen i vore Dage, naar den saa sig om efter Gærdet, den skulde over. Hvis der i Nutidens Ungdom var et politisk Talent, vilde det have Vanskelighed ved at finde sit Gærde. Hørup selv, der naturligt vilde være den, man nu skulde op imod, staar endnu i sin Oppositionsstilling, og giver en det lidet behagelige Valg mellem enten at falde ham i Ryggen eller at hænge ham i Skøderne. Men dengang var endnu alt saa jomfrueligt i det offentlige Liv. Fortid og Fremtid var afstukket saa klart. Fortiden var de Nationalliberale, de frembød sig af sig selv som det færdige, afsluttede, der skulde bort for at Fremtiden kunde komme til. Fremtiden, det ufærdige, var Venstre; det stod som en Jomfru, der venter sin Bejler. Bejleren kom. Det var Hørup.

Til at optage denne Kamp mod de Nationalliberale var Hørup udmærket anlagt og udrustet. Skolelærersønnen har sikkert tidligt næret sig med bitre Stemninger mod det nationalliberale Kleresi, og Brodden er bleven skærpet ved de Paavirkninger, han modtog fra Bondevennernes Kredse, særligt fra I. A. Hansen. Men denne de Nationalliberales fødte Antipode mødte dem i en Rustning, der var gjort af samme Metal som deres egen, blot mange Gange stærkere og smidigere. Han var juridisk Kandidat med et stort Laud, der havde vakt Professorernes Opmærksomhed, og hvad kunde være mere estimeret i dette juridiske Professor-Parti end en juridisk Kandidat med et stort Laud? For det maatte selv Krieger respektere ham. Han var en Mand med en udpræget litterær Form baade naar han skrev og talte, og hvad stod i højere Kurs hos dette Parti af Æstetikere? En saadan Modstander havde de Nationalliberale endnu ikke mødt. Goldschmidt var Hørups Lige som Skribent, men han var Jøde; Bergs brede parlamentariske Litani gjorde aldrig noget Indtryk paa dem, det var kun Hørup og Holstein, hvis Vaaben naaede dem, fordi de var hentede i samme Rustkammer som deres egne og blev førte med en aldrig svigtende Overlegenhed og et straalende Humør.

Hørup var dog den værste, og det var ogsaa ham, der blev de Nationalliberales Bane. Holstein angreb dem kun i Rigsdagen,

hvor de allerede havde mistet deres Fodfæste, men Hørups Angreb tog Jorden bort under deres Fødder dér, hvor de troede dem fastest plantede. Han angreb dem i København, han tog i sin Politiks Sold de hellige Magter, der havde været deres Støtter i Kampen mod „Transtøvlerne“, Litteraturen, Kunsten og Videnskaben, han gjorde deres Aviser til fattige Skygger af fordums Herlighed. De lyste ham og hans i Band. Han svarede med at behandle dem som afdøde og lyse Gravens Velsignelse over dem. Som Kejser Karl den 5te maatte de Nationalliberale i de Tider overvære deres egen Begravelse, og tilmed mindst én Gang om Ugen. De belagde ham og hans med det selskabelige Interdikt, hvormed de altid straffede deres Modstandere. Det var jo i de Tider, da der i København ikke var flere Venstremænd end at de, som Hørup engang har sagt, „kunde samles om en Kalvesteg“, og da det Pas, der gav Adgang til „det gode Selskab“, blev viseret i det nationalliberale Hovedkvarter. Naar man læser Debatten i Folketinget om Rigsretstiltalen i 1877, hører man i Rimestads Udtalelse om „den Personlighed, Flertallet havde fundet værdig“ til at fungere for Rigsretten som offentlig Anklager mod saa fine Folk som Hall og Krieger, hele dette Partis farisæiske Hovmod. Hørup var den første, maaske ogsaa den eneste, der ikke tog dette Pas og det Selskab, det lukkede op for, for gode Varer; han kaldte det rent ud for simple Varer. Og det var, som havde han gættet Trylleordet. Ringens Magt var brudt i samme Nu, de Nationalliberale hørte sig tiltalte i en Tone, der mindede dem om Sangen i „Figaros Bryllup“: Hvis De, Hr. Greve, har Lyst til at danse osv. „Den Personlighed, Flertallet havde fundet værdig“, det var en, der behandlede deres Parti som et Konsortium, der havde taget den danske Politik i Entreprise, og deres Politik som en — en Skidtmads, spillet med fedtede Kort.

Naar Hørup lod Folketinget stille nogle nationalliberale Ministre for Rigsretten, var det sikkert mest for Symbolets Skyld, for at vise Offentligheden, at Konsortie-Politiken ikke mere var gangbar Mønt. De Transaktioner, Anklagen gjaldt, særligt Salget af Marmorkirkens Grunde til Tietgen, var netop saadanne, der ligger lige for Haanden, naar et Ministerium opfatter sig selv som en Bestyrelse og Rigsdagen som en Generalforsamling af lydige Aktionærer. Men i sin Jomfrutale i Folketinget havde Hørup sagt: Administrationens Ret beror paa dens Forhold til Rigsdagen. Det var det samme, som om han havde sagt til de Nationalliberale:

Hvad I kunde gøre før, da I selv var Rigsdagen, det kan I ikke gøre nu, da det er os, der er Rigsdagen!

For Hørup blev denne Rigsretssag en personlig Triumf — et Vovespil, som det var af ham uden Erfaring i Procedure at mødes i Skranken med Landets mest skolede Advokat. Let og anstandsmæssigt bar han for denne ene Gang Advokatens Kappe, uanfægtet udstod han en vanskelig Formalitetsprocedure, endda han maatte gøre dobbelt Front, baade mod Defensor og mod Rigsrettens meget myndige Formand, og i Realitetsproceduren tegnede han med den rigtige Fordeling af Lys og Skygge, som er Advokatens Kunst, det Billede af, hvad Højres Bevillingsret vilde føre til, som netop senere Tider stadfæstede.

I Agitationens Hede begik Hørup naturligvis blodig Uret mod de Nationalliberale. Efter at han har faaet dem udryddede, og de er gaaet ind til Historiens Hvile, fælder han en mere human og historisk korrekt Dom over dem. Ja, det er ikke frit for, at han, naar der er Lejlighed dertil, sætter sig paa deres Grav og knuser en Taare ved at mindes dem. Naar de stiger op for hans Erindring, dette tætte Regiment af jævnhøje, solide Dygtigheder, der fyldte saa godt i Geledet, fordi hver Plads og hver Mand fra Skaberens Haand syntes bestemte for hinanden, tænker han vist ved sig selv: Hvilket udmærket Parti! Hvem der havde haft et saadant!

Da Hørup kom ind i Politiken, var „det forenede Venstre“ sammensat af Bondevenner, Bjørnbakkere og grundtvigske Højskolemænd. Man skulde synes, at disse Modsætninger ikke var for store for et Parti. Bonden var dog den højere Enhed, hvori de alle gik op. Det nuværende Reformparti, der strækker sig fra pietistiske Venstrebønder til fritænkerske, halvsocialistiske Københavner-Radikalere, har i Aarevis og uden at man har mærket synderlig Spænding, holdt sin Ramme lukket. Men Hørup har altid virket som et Sprængstof i sit Parti. Han har villet drive Partiet fremad mod det store Maal, at skabe et Demokrati, der tog Landet i Besiddelse som et nyt Folk, og for at overvinde Modstanden i sit eget Parti, har han maattet følge Romernes Valgsprog: *Divide et impera!* Del og hersk! Spræng bort alt, hvad der ikke kan følge med, nævn Ordet, der rører Bunden i de politiske Modsætninger, først dér begynder Sammenholdet og Styrken i din Hersken!

Fra det første Øjeblik, Hørup fik fast Fod i Venstre, begynder

denne aldrig hvilende Kamp mellem ham og de moderate Grundtvigianere. Han har blottet Modsætningerne, uddybet dem, hindret alle Overenskomster. spændt Ben for Ministerkandidater. Hans Angst har været den, at Demokratiet som et halvfærdigt Parti skulde falde i Grundtvigianernes Hænder, at Bonden skulde blive gjort til en militaristisk Højskolemand. Derfor udslyngede han de stærke Sætninger. I Forfatningssagen: „Ingen over og ingen ved Siden af Folketinget!“ og i Militærspørgsmaalet: „Hvad skal det nytte?“, hvormed han skræmte Livet af Grundtvigianerne.

Paa udenforstaaende har denne Kamp mellem Hørup, Berg og Bojsen tidt kunnet gøre Indtryk af en af Ærgerrighed og personlig Magtsyge udsprungen Rivaliseren. Rivaler har de været, Rivaler til Demokratiets Gunst, og skinsyge paa hinanden har de ogsaa været, og Hørup maaske mest, fordi Drømmen om Demokratiets Fremtid gjorde hans Tanke hed.

Til at føre denne Kamp inden for Demokratiet var Hørup fra Naturens Haand udstyret med sjældne Gaver. Selv i nær Slægt med Bonden, med et Kraftuddrag af den danske Bondes Evner og Instinkter i sin Natur, med barnefødt Sans for alle Bondens materielle Interesser — og saa samtidig begavet med den fineste Kultur, en Dialektiker af Tanke, en Kunstner i sin Form, med fast moralsk Holdning i sin Karakter. Hvor sjældent et Tilfælde er ikke dette! I Reglen føres Demokratiet enten af Mænd af sin egen Midte, og Bevægelsen bliver da saa flad og spidsborgerlig. Et Eksempel herpaa er det danske Socialdemokrati. Eller det føres af Mænd fra en hel anden Verden, af en højere Æt, ukendte med dets materielle Vilkaar og derfor tilbøjelige til Doktrinarisme. Et Eksempel herpaa er det tyske Socialdemokrati, stiftet som det er af lærde, jødiske Videnskabsmænd som Marx og Lasalle. Men i Hørup har begge disse Fører-Betingelser blandet Blod med hinanden.

I første Omgang, da han stod sammen med Berg og I. A. Hansen, var han ogsaa uimodstaaelig stærk. Men siden, da I. A. Hansen var død, da Berg og han stod haardt imod hinanden, da han ifølge sin Personligheds Ejendommelighed ingen for ham helt brugbare Underførere fandt, da han tilmed for at gøre sit Parti stærkt i den offentlige Mening, formælede Demokratiet med Dannelsen, da fik de andre Vaaben imod ham. Hvert dristigt Ord af Georg Brandes fik Hørup serveret paa sin Tallerken. „Det er ingen rigtig Politiker“, raabte de efter ham, „det er en Æstetiker“.

Til Godsejerne har Hørup stillet sig helt anderledes end til

de Nationalliberale. Adskillige har undret sig over i det politiske Tilbageblik, han gav i nogle Nytaarsartikler, at se ham som en Tilhænger af det Forbund mellem „de store og de smaa Bønder“, der atter er blevet aktuelt. Men denne Tanke om Godsejerne som den anden Samfundsklasse, vor Forfatning var bygget paa, træffer man paa Hørups Vej straks ved dens Begyndelse. I en Rigsdagstale fra Samlingen 1877—78 siger han: Demokratiet og de konservative Godsejere, det er Modsætningen; hvad der er imellem er et Konsortium. Han har mange Gange overdænget Godsejerne med Spottegloser, der ikke i Grovhed staar tilbage for Plougs. I et Digt „Herrefærd“, en Nidvise over Provisoriet, Hørup har skrevet i April 1877, og som staar trykt i „Morgenbladet“ Dagen efter Provisoriets Udstedelse, en Vise, der begynder saa muntert som en Jægersang: „God Morgen, Folkens i Hus og Gaard — nu sidder vi op!“, hedder det senere:

Nu nager det atter i Herremands Bug
efter Andenmands Mad.
Fra den Gang han jaged i Bondens Rug,
fra den Gang han davred paa Bondens Dug
i Savn han sad.

Han sadled i Vaaren sin høje Hest:
vi rider i Ring.
I Grøften ligger dog Bonden bedst,
vi rider ham ned med Bram og Blæst
som ingen Ting.

Ganske vist, han elsker ikke de nuværende Godsejere, men han anerkender dem i Princippet, som en Samfundsmagt. Han har slidt med dem, søgt at emancipere dem fra Embedsmændene, fra „Konsortiet“ og dets Politik. Han har villet gøre dem til Anti-Militarister, føre dem sammen med Bønderne til en fælles Husholdning om Smør og Svin og andre agrariske Interesser. Men forgæves. Af alle de Skuffelser, Hørup har lidt i sit politiske Liv, maa denne have været den bedrøveligste.

II

I en af sine første Taler paa Rigsdagen udtalte Hørup denne Sætning: „Jeg er overbevist om, at den Modsætning, der nu er til Stede her i Landet, gaar meget dybere, og den er meget mindre bygget paa Teorier, Doktriner eller politiske Læresætninger end paa noget, der snarere ligner Racemodsætninger.“

I denne Sætning ligger Nerven i Hørups Politik.

Senere Tider har bekræftet dens Rigtighed i en Grad, der giver Ordene Karakter af en Spaadom. Der er to Racer i Danmark, en herskende og en tjenende, en, for hvem Landet flyder med Mælk og Honning, og en, hvem det rækker Tidsler og Bulmeurt. Og jo tyndere den herskende Race har slidt sig, des begærligere er den bleven.

Sikkert med beraad Hu har Hørup valgt Ordet Racemodsætning og ikke f. Eks. Klassemodsætning. Han, i hvem der er saa megen Race, ren demokratisk Race, har i sin Natur følt Modsætningen som en Modsætning i Blod, Folkets sunde, oprindelige, af brede materielle Interesser nærede Blod mod et fortyndet og udpint, af en afbleget Kultur fostret Blod. Derfor kan han ikke fordrages med Grundtvigianerne, fordi der ingen fuldblods Race er i dem. Det er halvblods Folk.

Hørups Politik har da været den: Han har villet en social Omvæltning. Det Lag i Samfundet, der var nederst, skulde ovenpaa, og det andet Lag, der hidtil havde været oppe i Lys og Luft, skulde ned. Hans Bestræbelse har været den: at rejse Demokratiet i Selvbevidsthed, svinge det i Vejret i materielt Velvære og i Dannelse, indtil det var blevet saa stærkt, at den offentlige Mening i Landet tilhørte og bar det.

Der er i denne Kamp for at give en Race moralsk Rejsning noget, der i høj Grad minder om Bismarck — af hvis politiske Skole Hørup jo i øvrigt ikke kan beskyldes for at være en Elev. I sine „Tanker og Erindringer" fremhæver Bismarck netop stærkt, hvorledes hans første politiske Opgave var den, at faa den tyske Race til at forstaa dens eget Værd. Tyskerne følte sig dengang som en Englænderne og Franskmændene underlegen Race. Hvad Bismarck søgte at indpode dem var, som han selv siger, „at Bifaldet af den offentlige Mening fra Paris og London ikke var et mere autentisk Bevis paa deres Værd end deres egen Bevidsthed."

Netop den samme Kamp, men inden for sit Lands Grænser, maatte Hørup tage op. Hans første politiske Opgave har været af ren moralsk, folkeopdragende Karakter. Man maa huske, hvorledes Stillingen var, da han traadte op. I den offentlige Mening var Venstre Egenkærligheden, Misundelsen, Middelmaadigheden, „den plebejiske Aands onde Instinkter", og Partiet dukkede Nakken dybt under denne Ringeagt.

Saa kom Hørup og Piben fik en anden Lyd. I den første

politiske Tale, han har holdt, ved en stor Folkefest paa Møen i Sommeren 1874, har man hans Program. Han sætter sine egne paa den høje Hest og lader de andre holde Stigbøjlen. Han kan ikke lide — siger han — at tale ondt om de Nationalliberale, det var Synd; han vilde tværtimod ønske, Venstre vilde være god imod dem. Og med sit Udgangspunkt i Vallø og Vemmetofte Klostre, som Venstre dengang havde aabnet et Felttog imod, fordi deres Bestaaen formentlig var stridende mod Grundloven (i øvrigt en urigtig Paastand), fortsætter han:

„Misund dem ikke deres Jomfruklostre; lad os hellere bygge Klostre ogsaa for nationalliberale Mandfolk, hele dette syndige Parti bør gaa i Kloster for at angre og fortryde. — — — Men lad dem ikke bilde sig ind, at de er kaldede til at sidde Ret over Demokratiet — og saa skulde det være dømt — at de kunne lægge deres Alen paa vore Mænd — og saa skulde de ikke være større —, at de kunne veje vore Formaal — og saa skulde de være fundne for lette. Demokratiet er sin egen Dom og sit eget Maal og sin egen Vægt, og lad dem nu lære. at vi have et Maal ogsaa for dem.“

Og med en sidste Appel til sit Partis Selvfølelse, slutter han med at løfte Venstres Førere op for Folkets Øjne: „Lad os løfte dem højt, at de kan føre os stærkt!“

Man vil straks lægge Mærke til en udpræget Herskerfølelse hos denne 33aarige Mand, der paa dette Tidspunkt kun i „Morgenbladet“ havde skrevet nogle Artikler om Udlandet, og undre sig over en saadan Myndighed i Sproget i Nærværelse af de gamle Førere. Men først naar man kaster et Blik i en samtidig Aargang af I. A. Hansens „Almueven“ eller Høgsbros „Dansk Folketidende“, føler man rigtigt, hvad denne Tale betyder i Indhold og Form. I „Almuevennen“ hedder det med rørende Tone: „Har vi ikke i de sidste Aar maattet høre Beskyldninger for Fremme af Arbejdernes Fordringer. — — Hvo véd ikke, hvilken Forhaanelse og Forfølgelse Bondevennerne maatte lide af de Nationalliberale.“ I „Dansk Folketidende“ udstøder Bjørnstjerne Bjørnson hjerteskærende Martyrskrig: „Ja, det er Udstødelsen, det kommer an paa. Vi, som vil hjælpe de smaa mod de store, vi skal udstødes af Samfundet med Gud og alt skikkeligt Folk“. Han dolerer videre over, hvor forfærdeligt det er for de akademisk dannede „at tabe deres tilvante Omgang“ og endog „den almindelige Agtelse“, og hvad det betyder „at føle Smerte over Miskendelse af dem, de helst vilde elske, og Byrden af den almindelige Foragt, som „Dannelsen“ har skænket dem som Livets Gave.“

Hørup, der paa dette Tidspunkt havde indrettet sig en Føljeton i „Morgenbladet", hvor han i en Føljetonists Frispasmager-Rolle fik Lejlighed til at sige adskilligt, der ikke lod sig sige oppe i Bladet, skrev som Svar herpaa en Føljeton med Titel: „Hr. B. Bjørnson, Korset og Udstødelsen". Her gør han syndigt Nar ad Bjørnsons Martyrium og frabeder sig paa Venstres Vegne at blive belemret dermed. Det hedder:

Det burde forbydes Digtere at skrive Prosa eller, hvis det var for strengt, burde der vedtages en Udentingsbeslutning, hvori „det forenede Venstre" anmodede Hr. Bjørnson om ikke at skrive Breve til Hr. Høgsbro og sætte os 20 Aar tilbage i Tiden. Men hvis ogsaa det var for meget, burde i hvert Fald „det forenede Venstre" fraraade Monitøren at optage dem.

I samme Aand behandlede han i en anden Føljeton Bjørnsons Skuespil „Redaktøren". Tryg for sit eget Vedkommende for, at hans Lunger ingen Skade vilde tage af de nationalliberale Avisers Angreb, følte han denne Venstremand, der dør af Avisangreb, som en personlig Fornærmelse og en Fornærmelse mod Venstre. Anmeldelsen slutter: „Vor Konstitution taaler ikke, at vi spytter Blod; det er Tid nu at klemme Iglerne."

Der er et Udtryk, der bestandig vender tilbage i Hørups Artikler og Taler. Det er den offentlige Mening. I dette lidet haandgribelige Væsen, der er i Slægt med Monrads den stille Magt, ser han den virkelige Forfatning inkarneret. Det er den almindelige Bevidsthed, han kæmper for at vinde. Medens andre, Lassalle f. Eks., inkarnerede den virkelige Forfatning i en Række ydre Magtfaktorer, Hoffet, Hæren, Adelen, de Industridrivende osv., og først gav den almindelige Opinion Plads som den sidste i denne Række, har den for Hørup haft den første og overvejende Plads. Han har ment, at naar man først havde vakt en demokratisk offentlig Mening, forstærket den med Talent, Kundskab, Kunst og Videnskab, og saa samlet den om et bestemt politisk Øjemed og organiseret den for et politisk Parti, saa var Sejren vundet. Men han har overset, hvad Erfaringen rigeligt har bekræftet, at længer end til et vist Punkt kan man ikke komme ad denne Vej. Det kommer da an paa, om dette Punkt ogsaa er Forfatningens Tyngdepunkt.

Saaledes er det imidlertid ikke efter vor Forfatning, den skrevne Forfatning. Efter den ligger Tyngdepunktet i Landstingets Flertal og i Rigsretten. Først naar Landstingets Flertal

er erobret, vil den straffende Gudinde i Rigsrettens Skikkelse ramme Kongemagten, hvis den ikke giver sig. Landstingets Flertal er som bekendt 34. Heraf vælger Kongen forlods de 12. Naar altsaa blot Kong Hartkorn og Kong Pengesæk kan kapre de 22 andre, er Stillingen ikke tabt for Højre.

Jeg kan nemlig ikke være enig med Hørup, naar han mange Gange har sagt, at Forfatningen — forstaaet som den skrevne Grundlov — er god nok, den er blot ikke bleven anvendt som den skulde. Enhver skreven Lovs Styrke viser sig nemlig først og skal først vise sig under en abnorm Situation. Alle Love, ogsaa Forfatningslove, har til Forudsætning Menneskenes Slethed, Hjerternes Haardhed, de skal netop staa deres Prøve, naar de misbruges. En Proceslov opstiller sit Princip med det Tilfælde for Øje, at den tiltalte er uskyldig, en Ægteskabslov underforstaar, at Ægteskaberne er ulykkelige, en Kontraktslov, at Kontrahenterne snyder hinanden, og en Forfatningslov endelig, den tager netop paa Kornet saadanne Tilfælde af Konflikt og Misregimente, som vi har oplevet.

Efter min Opfattelse tjener imidlertid denne Betragtning af Forfatningen, der jo er den diametralt modsatte af Hørups, netop til Forherligelse af hans Politik. Naar det Punkt, hvortil den demokratiske Politik skulde føres frem, laa saa højt oppe i Samfundet, at det kunde hævdes af en lille Klike af Godsejere og „Krøsus'er", maatte denne Politik anlægges netop som Hørup har gjort. Det maatte være en Politik i det lange Løb, for at Agitationen kunde vinde Tid og Kræfter, det maatte være en Politik med et bredt Leje, der kunde optage alle de Samfundslag og Aandsstrømninger, der bar den frem. Skellet maatte graves dybt og Løsenet formuleres skarpt, ellers vilde Bevægelsen standse ved den første Mellemstation. Og nu mangler der jo ogsaa kun et Par Stemmer i Landstinget.

I Hørups Politik dominerer Magtspørgsmaalet. I lang Tid var det jo saa, at naar Højre sagde til Venstre: I vil til Magten, Skarn som I er!, saa skammede Venstre sig og benægtede det. Men Hørup har ikke været Ministerpolitiker som de Moderate, for ham var Magten noget andet end Taburetten. Af Lovene har derfor ogsaa kun de interesseret ham, der betegnede en Forandring af Magtforholdene. Først og fremmest Finansloven, paa hvis Behandling han i mange Aar øvede en stor Indflydelse. Af samme Grund greb han Militærspørgsmaalet og stillede det paa Spidsen

som en af de Sager, der gravede Skellet dybest, „skilte den gamle Tid og den ny, Eventyret og Virkeligheden.“

Thi for Hørup er Militarismen en Aandsmagt, først i anden Række et socialt Anliggende og et Spørgsmaal om Pengenes Anvendelse. Han skriver i en Avisartikel:

Og hvad er denne Aand (ɔ: Militarismen) andet end Æstetikens, Fantasiens, Eventyrets, den drømte Storheds Aand, der brød igennem som en ny og sejrende Tid med Digtningen i Aarhundredets Begyndelse, fortsatte sig i den nationalliberale Politik fra Aarhundredets Midte og drog sit sidste Suk i Dybbøls Skanser.

Denne Aand greb Hørup i Struben, da han i Folketinget stillede den Spørgsmaalet: Hvad skal det nytte? Og saa fredhellig følte Militarismen sig endnu paa dette Tidspunkt, at Spørgsmaalet som bekendt virkede omtrent som et uartigt Ord, der indbragte Hørup en kraftig Reprimande af Tingets Formand. Det er et Bevis paa, hvor stor Virkning Hørups Agitation har haft, at i vore Dage enhver, der efterlæser Stedet, tværtimod modtager Indtrykket af en spagfærdig Tone. Det hedder:

„Dersom der i tidligere Tid var nogen Tendens i Folket til at behandle denne Sag rent overfladisk, paa Fantasiens Vej, med overspændt æstetisk Følelsestilskyndelse, saa tror jeg, at det er forbi. Jeg tror, at dette Spørgsmaal: Hvad skal det nytte?, dette Spørgsmaal, der er en Hæder for vort Folks Forstandighed, breder sig mere og mere ud gennem alle Lag i Befolkningen.“

For denne militære Fantasi vilde Hørup rense Folkebevidstheden ikke blot, fordi den var skabt af en æstetisk. fantastisk Aand, men ogsaa for at rydde Terrænet for de materielle Interesser, hvorom han vil, Politik skal dreje sig. Det er et drilsk Lune af Skæbnen, at Hørups eget Blad er blevet Organ for Teaterpjanket. Thi i hans Ungdom har det sikkert mangen Gang vendt sig i ham, naar han saa Datidens politiske Aviser staa paa den anden Ende over dette elendige Postyr i Teaterverdenen. Det er interessant at lægge Mærke til, hvilke Love Hørup har været Ordfører for i Folketinget. Det er en Lov om skadeligt Vands Afledning, en Lov om Sparekasser, en Lov om Foranstaltninger mod Svinedifteritis, Loven om Kunstsmør. Herhen, til Smør og Flæsk og Vandløb, vil han flytte den saglige Politiks Tyngdepunkt. Han vil, at Bøndernes Sager skal være de mægtigste: Intet over og intet ved Siden af Smør og Flæsk!

III

Det er ikke i „Rigsdagstidende", man skal studere Hørup som Taler. I „Rigsdagstidende" ligner alle Talere hverandre. Det er en forunderlig Evne. Stenograferne har til at udviske Talernes Personlighedspræg. „Rigsdagstidende" er det mest søvndyssende Værk, jeg kender.

Hørup var en udmærket Taler paa Rigsdagen, vistnok dens bedste. Han hævede den parlamentariske Veltalenhed adskillige Trin ivejret, og for Demokratiet var det en uvurderlig Styrke, paa Rigsdagen at have en Mand, der gjorde dets Sag interessant ved sin livfulde Form. Han hørtes altid, og mod Slutningen af sin Rigsdagstid ærgrede han tydeligt Modstanderne ved at sænke Stemmen til en saa sagte Tale, at de maatte anstrenge deres Øren. Han talte under hyppige Afbrydelser, som han greb og vendte mod Afbryderens Bryst. Saaledes engang, da Holstein tilraabte ham: „Tag Ordene tilbage, saa er Sagen i Orden!" Han svarede da: „Det ærede Medlem har tidt bragt sig selv i Orden paa den Maade." Han talte tidt bedst, naar han var vanskeligst stedt. En af de bedste Taler, han har holdt, er den om Retsreformen i Samlingen 1891—92, skønt han da havde hele Stemningen imod sig, ogsaa i sit eget Parti. Og mangen Gang slog han en Modstander flad og forvandlede en Helt til en Skrædder.

Vil man studere ham som Taler, skal man høre ham paa et Folkemøde. Straks han viser sig paa Talerstolen, modtager man et stærkt Indtryk af hans Personligheds Ejendommelighed. Han ligner ingen anden. Det var et udmærket Billed, Stuckenberg fandt, da han i en Sang kaldte ham „Klinten mellem Hveden". Og naar han begynder at tale, forstærkes dette Indtryk ved den mærkelige Modsætning mellem Maalets landlige Accent og den fuldkommen kunstneriske Maade, hvorpaa han bruger Ordet, Talens pointerede Form, Sætningernes faste Knaphed, deres plastiske Kraft. Man bliver straks festlig tilmode, man giver sig tryg ind under denne Talers Magt, han vil ikke kede sin Tilhører. Der er i Hørup en Rædsel for Banaliteten, baade i Tanke og i Form; det mærker Tilhøreren hurtigt. Alt, hvad Kong Midas rørte ved, forvandlede sig til Guld. Ethvert Emne, Hørup behandler, selv det mest kedsommelige, bliver ved en Trolddom skinnende nyt. Jeg tror, han kunde tale om den mellemkommunale Beskatning, saa en Sten skulde høre efter.

Det er som Agitator, Hørup har udfoldet sine Evner rigest,

lige udmærket som han er som Taler og Skribent. Naar man skildrer ham som Taler, skildrer man ham tillige som Skribent, thi han taler og skriver paa samme agitatoriske Vis. Det er Lidenskabens Sprog, han taler og skriver. Enten det smyger sig lavt langs Jorden, svalet i Ironiens Bad, udløst i Latter, tindrende, med Smilehul i Kinden, af overlegen Humor, eller det rejser sig og farer frem som et susende Vejr, — altid har det den samme Virkning: Det ægger, stikker Ild paa, sætter Mod i, forarger. Hørup vil bevæge mere end han vil overbevise og begrunde. Han respekterer ikke som Grænse for sin Agitation den historiske Ret, heller ikke den videnskabelige Sandhed. Dialektiken er for Overklassen, Underklassen skal have det paa en anden Maade. Han skrev engang i Anledning af en temmelig muggen Professor-Afhandling: „Naar Videnskaben, Litteraturen og Kunsten har udtømt deres frem og tilbage for Overklassen, kommer der en Dag, hvor der skal ske noget, og den kommer altid med en Appel til det menige Folk. Det er Profeternes, Omvælternes, Agitatorernes Dag, men deres Dag kommer aldrig i den „adækvate“ Form.“

Jeg finder en Slags personlig Bekendelse fra Hørups Side om Agitationen som formelt Begreb i en Anmeldelse af Dr. G. Brandes' Bog om Lassalle. Brandes havde i sit Skrift i stærke Ord anklaget Lassalle for hans Agitations demagogiske Karakter, dens almindelige Angreb paa de højere Stænder, og betegnet den Art Agitation som „absolut forkastelig“. Hørup indvender herimod, at Agitationen har sin egen Økonomi, hvor det gode og slette er uafhængigt af Indholdet. Hans Tanke er omtrent denne: Dersom Lassalle havde sagt, hvad der for en historisk Betragtning havde været sandere, at de begunstigede Klasser netop er saa humane, saa billigttænkende, saa villige til at gøre Ret, som de efter deres Opdragelse, efter Tidens almindelige Moral og efter hele den historiske Udvikling kunde være, saa havde han ikke skærpet Følelsen af Forurettelse til den Grad, der behøves for at opnaa et praktisk Udslag, Dannelsen af et Parti.

Hørup er Demagog, og han vil være det. Den Lud, Lassalle anvendte mod det tyske Bourgeoisi, er intet imod den Dosis, Hørup tilberedte for de Nationalliberale. Naar hørte man før i Danmark et saadant Sprog og fornam man et saadant Had, Racehad? Eller er det maaske snarere en instinktmæssig Frygt for, at det menige Folk aldrig skal kunne frigøre sig for Indflydelsen fra oven, der har gjort Hørups Agitation saa voldsom? Man maa sikkert søge

ned til meget dybe Indtryk i Hørups Sind, for at forklare Styrken af dette Instinkt. Denne stolte Søn af Almuen, der 15 Aar gammel ved en ministeriel Ordre blev optaget paa Friplads i Metropolitanskolen, hvor han kom i Selskab med Embedsmændenes og det rige Bourgeoisis Sønner, har tidligt følt sig som en fremmed, han har i sit Hjerte optaget den samme Verden af Smerte og Alvor som den, der fylder en ærekær jødisk Drengs Sind, og af denne Bevidsthed har han suget Ensomhedens Styrke, indtil han i sit Indre har hørt Stemmen, der kaldte ham til Strid.

Hans Agitation kan antage den højeste Voldsomhed, stige til Brutalitet, Kynisme. Efter Udstedelsen af det første Provisorium i 1877 sagde han ved en Grundlovsfest i Lejre:

Det skal ej ske, at den dummeste og unyttigste Race i Landet, denne Race, der siden Grundloven har groet i Skyggen af vort Folkeliv, som Svampene gror i Skyggen af Skoven, uden anden Livsgrund end den, at der ingen Sol var og intet Lys, ingen Sol i deres Sind og intet Lys i deres Hjerte til at skønne andet end deres egen Fordel — sikkert og vist, de skal ikke regere over os. — — —

Der skal Aar, ja Slægter til, for at dække det igen, som de nu har gravet mellem sig og os.

Bag denne Tale ligger det stærke Indtryk af det første Retsbrud. Senere da Retsbrudet blev en permanent Tilstand, antog Hørups Agitation andre Former. Hyppigst blev det nu dens Maal at forfølge alt Skin, Skinforfatningen, Skinfriheden, for ad den Vej at vække de Indifferente og klare Tankerne for dem, der kun tænker halvt og overfladisk. Han gjorde som Wessel, forvandlede Heltene til Skræddere, trak Samfundsbevarelsens og Patriotismens Heltefagter ned i en lavkomisk Sfære. Han stillede Tingene paa Spidsen, afslørede Konsekvenserne, blottede Hykleriet, tog Paradokset og Karikaturen i sin Tjeneste. Jeg mindes en Vending, der kan staa som Eksempel paa hans Metode. For at skildre en Side af Skinnet, brugte han engang det udødelige Udtryk „Frihedsfaget“. I dette Udtryk har man hele den Karikatur af et offentligt Liv, der fremkommer, naar Folk gemmer deres politiske Overbevisning i Dagligstuens Hemmelighed, og Udøvelsen at de statsborgerlige Rettigheder bliver en Bestilling, der betros nogle dertil egnede Skrigehalse. Enhver, der har haft en Smule Ansættelse i Faget, kender Stemningen, der slaar ham i Møde: I Skumringen en Tak og et Haandtryk, men i Dagslyset dette Skraal: Det er en Bladskriver, rør ikke ved ham med en Ildtang! Og saa, sam-

tidig med at man gør Avisskriveriet til en offentlig Prostitution, denne stadig rindende Krokodillegraad over Pressens Usselhed!

Naar Julius Lange vilde sige noget ondt om Hørups Artikler, sagde han: Skedevand! Ordet er træffende nok for en vis Side af Hørups agitatoriske Form, men Spørgsmaalet er, om det ikke nok saa meget er en Ros som en Dadel. Skedevand er, saa vidt jeg véd, en stærk Syre, og Syre opløser. Da nu Vrøvlet har floreret i det danske Forfatningsliv i disse Aar, sammensat som det har været af Absolutisme og Forfatning eller rettere af noget, der hverken var det ene eller det andet, var Skedevand netop, hvad der trængtes til.

Af og til gaar Hørup dog efter min Mening for vidt i Brugen deraf. Han har flere Gange, aabenbart med beraad Hu, betegnet Militarismen som „den sjofleste Sag i Landet". Det er og bliver en Afstumpethed for en Nation, at den ikke kan banke sine Fjender. Militærfornemmelsen er noget af et Instinkt, i Slægt med Kønsinstinktet. Det er en naturlig Følelse i Folket, at det stritter imod sin Vanskæbne og har ondt ved at komme til Ro i Resignationen. Hvad „sjofelt" der er heri, indser jeg ikke.

Men Hørups Agitation drager ogsaa sin Aande af en bred Sympati med Demokratiet. Det er dens positive Side. I en Tale for Hostrup talte han netop om „den skabende og fødende Sympati, der er Politikens Kilde ikke mindre end Poesiens". Ingen har som han kunnet give Folkestemningen sit Udtryk. I Sommeren 1883, da en Deputation af sjællandske Bønder havde haft Audiens hos Kongen, for at bede ham om at give Estrup Afsked, og Bøndernes Ordfører havde benyttet Lejligheden til at sige Kongen nogle djærve Ord af den Slags, der ikke refereres offentligt, og som ingen nu om Stunder vover at sige Allerhøjstsamme, tog Hørup ved et Folkemøde paa Lolland — et af denne Sommers 4 store Møder — Tilhørerne om Hjertet ved at minde om „de Ord, de sjællandske Bønders Ordfører har talt til Kongen, Ord der er gaaet fra Mund til Mund, gentagne med Stolthed, saa langt det danske Bondemaal rækker."

Men naar Folkets Hjerte er mat, naar Bagler-Bispen røgter sit Kald, da stemmer Hørups Agitation sig imod som en Dæmning af braaddet Haan og Foragt. Mod denne Dæmning brødes Forliget i de fire bitre Aar fra 1890 til 1894, og saa stærk havde Dæmningen været, at Forliget, da det omsider sivede igennem, kom ud som en udtørret, kraftesløs og viljeløs Strøm, der tabte

sit Spor i Sandet. I saadanne Øjeblikke kan Hørups Sprog blive saa lidenskabeligt, at det henter sin Inspiration fra Profeten Esaias: Gør dette Folks Hjerte til Fedt og gør dets Øren døve o. s. v., eller i sit Ordforraad minder om de værste Skænde-Replikker hos Shakespeare, f. Eks. den Scene i „Henrik den fjerde", hvor Prins Henrik, spillende sin Fader, giver Falstaff hans Skudsmaal.

Urbant er dette Sprog ikke, hverken i den overførte eller ligefremme Betydning af Ordet. Det er et Sprog, der henter sine Billeder fra Landet, kommer fra Sanserne og taler til Sanserne. Ualmindeligt friske Sanser maa Hørup have, især nogle mærkelige Øjne, der har set alting og bevaret Aftryk af det sete i Bevidstheden. En Række Billeder af Scener paa Landet drager forbi ens Øje. Til de unge Politikere siger han, at de skal „bide sig fast som Møtrikker paa Enden af den Bolt, der er slaaet gennem det gamle Venstretømmer". Om Politikere, der bestandig vender tilbage til deres Ugerninger, at „de løber kaglende omkring de Nælder, hvori de har lagt deres Vindæg". Om den Egenskab ved Agitationen, at den drager til sig med den ene Haand og støder bort med den anden: „Den er som Løben i Ostekarret: her Osten, der Vallen; her Demokratiet, der Kliken".

Det er ikke min Sag at udtale mig om Hørups sproglige Begavelse; enhver, der kan læse og høre, véd desuden, hvor stor den er. Og denne Egenskab hos den, at den er saa ulitterær, ikke henter sine Billeder fra Bøger, men fra Naturen, at den er som skudt op af Muldet, i Slægt med Folkesproget og dog saa fin en Kunst — den gør, at Hørups Ord med lige Fynd virker paa Almuen og paa de mest udviklede og kræsne.

De Infamier mod Sproget, der begaas i det almindelige Avisdansk, er jo en Tilgift, vi hver Dag faar til Morgenkaffen. Vi ender nok alle med at blive Opvartere, Bladenes Smag og Stil opdrager os i hvert Fald dertil. Derfor tvivler jeg ikke om, at det gaar mange andre som det gaar mig. Naar jeg tænker paa, at jeg i saa mange Aar, Morgen efter Morgen har læst mit Modersmaal i en saadan Form som Hørups, er blevet vækket om Morgenen af den lattermilde Klang i hans Sprog, da stiger der op i mit Sind en stor Taknemlighedsfølelse mod ham. Den er maaske særlig stor hos den, der ikke er ukendt med at læse politiske, juridiske, økonomiske Spørgsmaal behandlede af Magister Stygotius i lærde Bøger. Det bliver ikke let at være politisk Bladskriver efter Hørup.

IV

Hørup er som Politiker Partimand fra Isse til Saal. Det hænger sammen med hans Opfattelse af Forfatningen, at den er Regeringen ved Partier. Men naar han har strammet Partifordringen saa stærkt, beror det vist ogsaa paa en Erfaring, han gjorde, da han traadte ind i den aktive Politik. Naar han saa' paa Højre, lærte han at forstaa den Styrke, der ligger i et disciplineret Parti; naar han saa' paa sine egne, havde han Billedet af det evigt bristende Sammenholds Svaghed. Det var et af de Midler, han maatte bruge for at rejse Venstre, at han maatte lære det Disciplin. Naar Højre dengang sagde til Venstre: I gør Sagen til en Partisag!, saa fik Venstre Samvittighedsnag som over en Misgerning og skammede sig. Højre havde derimod sin Samvittighed i Orden. Jeg har i Topsøes „Politiske Portrætstudier“ i Skildringen af de 2 Formænd, Krabbe og Liebe, fundet Ordet „Parti“ som Sigtelse mod Krabbe varieret 5 Gange paa én Side: Partimand, Partitilbøjelighed, Partiledelse, Partidaad, Partilakaj, medens Liebe i samme Aandedrag skildres med en Helgenglorie af Upartiskhed og Selvstændighed om sit Hoved — Liebe!

Derfor fører Hørup Partiets Scepter med Jernhaand. Han fordrer, at Partiet skal dække det enkelte Medlem som Flaget dækker Ladningen. Navnlig taaler han ikke, at Modstanderne skærer en Mand ud af Rækken for at ødelægge den enkelte. Det har harmet ham, at Venstre i sin Tid lod de Nationalliberale behandle Tscherning paa den Vis.

Hørups Vægt er ogsaa Partivægten, og det er jo ingen Guldvægt. Mangen Stymper og Nævefægter kan blive stor paa den og mangen Mand af virkelig Betydning ganske lille. Thi Spørgsmaalet: Hvad er den Mand værd for Partiet, vil han følge os i tykt og tyndt? er jo somme Tider ikke et Spørgsmaal om, hvor stor Manden er, men om, hvor lille han er. I Hørups Parti drives ogsaa Parti-Incassoforretningen, alt ses i Partibelysning. Og efterhaanden som Partiet har snævret sig ind til Bladkontoret, og dettes ledende Haand kun sjælden er Hørups, er Tilstanden undertiden ret utaalelig for dem, der er udenfor.

Der falder meget Lys over en fremragende Politiker. Han kommer bestandig i Positioner, hvor hele Folket ser ham, og hvor hans Personlighed tager sig ud. Men der falder ogsaa dyb Skygge over ham. En af disse sorte Skygger er Partivæsenet. Det vækker

Anstød netop hos de bedste, de i Kuløren mest ægte. Denne Skygge sænker sig over deres Øjne med et forvirrende Indtryk af Snæverhed, Ufrihed, Parole- og Stræbervæsen, der driver dem langt bort fra Partiets Rækker. Selv om man villigt indrømmer, at baade Politik og Journalistik har sin egen Moral, maaske ogsaa sin egen Psykologi, maa dog den politiske Moral læmpes efter de enkelte Tilfælde, og ikke være et saadant tyrannisk og absolut Dogme som i det Hørupske Hus.

Jeg vil forøvrigt tro, at Hørup slet ikke er noget Partimenneske. Men det er vanskeligt at vide, thi Hørups Psykologi er en Gaade, man forgæves gnider sin Pande imod, som „det dunkle, men interessante Sted hos Tacitus", Rektoren i Kjellands Roman „Gift" hver Aften gnider Panden imod. Den, der studerer en Digters Lyrik, faar med det samme et Indblik i det digtende Menneske, og den, der studerer en Filosofs Værker, ser ogsaa gennem dem ind i hans Aand. Men en Politikers Ord er Handlinger, ikke Indskydelser af Aanden, og det lader sig ikke gøre, at slutte fra hans politiske Udtalelser til hans menneskelige Væsen.

Hørup er tilmed et yderst forbeholdent Menneske, stejl og utilgængelig i sin Aandsfornemhed. Ingen Mand besidder vist et Privatbrev fra ham, hvori han har aabnet sit Væsen. Da engang i Folketinget under en Forhandling om Rigsdagseden en Grundtvigianer troede at have fanget ham i en irreligiøs Udtalelse, hvormed der kunde rumles ud over Landet, svarede han: „Derfor har det ærede Medlem fuldstændig Uret, naar han tror, at jeg har udtalt noget om mit teologiske Standpunkt. Det kunde aldrig falde mig ind at fortælle hverken det ærede Medlem eller andre samtidige, hvad jeg tror paa. Det er noget, som jeg forbeholder fuldstændig for mig selv, som jeg til det yderste vil hævde er enhver anden uvedkommende."

Lad der nu ogsaa være Politik i en saadan Udtalelse, den betegner alligevel ogsaa en personlig Holdning. En Gang imellem aabner Hørup sig dog med et lille skælmsk Blink ud til en Verden hinsides Partiernes Horisont. Han lader forstaa, at Højremeninger, Venstremeninger, socialdemokratiske Meninger, alt hvad der har Etikette og er „durch und durch", er ham lige spidsborgerligt og noget, hvormed man kommer gennem Livet paa en anstændig Maade, men ikke netop Sandhedens sidste Ord om Tingene. Antydninger heraf finder man i en Rigsdagstale fra Samlingen

1888—89, under Forhandlingen om et Lovforslag mod usædelige Skrifter.

Hørup giver sig aldrig helt. Han er i sin Individualitet en bestemt Modsætning til den grundtvigske Type, han har ikke Hjertet paa Læben, der er noget lønligt, en sjælelig Blu, ogsaa nogen Mistænksomhed i hans Væsen. At være Demokrat er for ham ikke at være gemytlig i Skjorteærmer. Han er Aandsaristokrat i sin Holdning, Individualist i sin Moral. Heri er der intet, der modsiger en demokratisk Politik. Frihedsfølelsen er en aristokratisk Følelse, og vil man gennemtrænge Almuen med denne Følelse, maa man bære sig selv frit og højt. Derfor holder Hørup til det yderste paa sin Værdighed, hvor beskeden og jævn han end er i sin Optræden. Til den bekendte Sætning: „Ingen over og ingen ved Siden af Folketinget!“ svarer vistnok i hans stille Sind en anden Sætning, nemlig den: Ingen over og ingen ved Siden af Hørup!

Som Vandet, der har den dybe Grund, er stille, er Hørups Væsen jævnmodigt, stilfærdigt, bredt og velvilligt. Hans frodige Flegma, som han i et vist Overmod ynder at stille til Skue som Magelighed, har været hans Styrke under den Dobbelttilværelse af en politisk Førers Aktivitet og en Skribents Passivitet, han har maattet føre, og som kun en Mand af en sjælden robust aandelig og legemlig Konstitution har kunnet udholde med en saadan sejg Ufølsomhed, som Hørup har formaaet, uden nogen Sinde at tage Slid deraf. Naar man gør sig klart, hvor megen passiv Halvbevidsthed der skal til for Dag ud og Dag ind at holde Sindet i den produktive Stemning, hvoraf Skribentvirksomheden er betinget, og hvor aktivt, splittet og travlt et Liv, en politisk Fører kastes ind i, synes det noget nær en overnaturlig Aandsligevægt, Hørup har været i Besiddelse af.

V

Ved den liberale Vælgerforenings Grundlovsfest den 5. Juni 1884 holdt Hørup den frejdigste Tale, han nogen Sinde har holdt. Den ligger endnu for min Erindring som badet i hvidt Lys. Han brugte en Lignelse om, hvordan Forstmændene engang, da Foraaret kom for sent, pønsede paa at give Skoven dens Kulør. Men en Morgen vaagnede de og fandt Skoven grøn. „Der traf vi Kuløren!“ sagde Forstmændene. Saa fortsatte han: „Og saadan gaar det ogsaa ganske lydløst i Politiken. Saften stiger fra Roden til

Toppen af Træet. Kampen grøder. Det summer i Luften herhjemme med radikal, moderat, liberal, reaktionær, men en Dag gaar Solen op og lyser over det store danske Demokrati. Og saa siger vi: Der har vi Kuløren!"

Alt blomstrede i Danmark dengang. De, der var ganske unge, syntes virkelig, at de kunde høre Græsset gro. Folkets Hjerte var stort af Forventning, og Hørup følte det banke i Takt med sit. Han følte, at endelig engang stod det danske Folk under Politikens Tegn, nu var Demokratiets Vilje smedet sammen til en Hammer, og denne Hammer ønskede han i sin Haand. Derfor kaldte han det Blad, han samme Efteraar stiftede, „Politiken".

Der lød nok pessimistiske Røster. Man spurgte: Hvad vil Venstre gøre, naar Regeringen bryder Forfatningen, hvilken Magt har det da at stille bag sin Ret? Men Hørup tænkte: Folket har ingen Ret. Folket tror, det har en Forfatning, men saa længe Provisoriet er en aaben Dør, sidder Retten i Spydstagen.

10 Aar derefter, i Maj 1894, stod Hørup paa det Sted, som igennem ham var bleven en historisk, nu forsvunden Plet af Danmark, i Havdrup. Han tog Afsked med sine Vælgere, sagde Rigsdagspolitiken Farvel. Denne Tale er et Modstykke til den fra 1884. Der er i den et renligt Menneskes uovervindelige Modbydelighed for den Fedtethed, der var bleven den ny politiske Retning, og den Hævngerrighed, et ubrudt Sind føler i Nederlagets Time. Forliget havde taget Jorden bort under Hørups Fødder; han forudsaa' vel, at Forliget vilde blive udvisket, men han vidste ogsaa, at det Forsæt og den Stemning, der havde baaret hans Politik, var sunket sammen. Det var for ham ikke blot en politisk, men ogsaa en psykologisk Sag. Han sagde i Talen: „Der er Gengældelse i sligt. Vi i vor Generation har paa en Maade været lykkelige, vi har dog arbejdet med Tro paa, at Retten til sidst skulde blive den stærkeste. — — Der vil blive nok af syge Sind og matte Viljer, men trangt med Mod og Daadskraft her i Landet." Han følte sig hævnet gennem den Slappelse, der vilde komme efter.

Derimod følte han sig billigvis ikke hævnet derved, at de, der havde staaet ham haardest imod, skyndte sig med at gøre hans Politik til deres. Taget i de groveste Træk, er den Politik, Venstrepartiet har ført siden 1895, en Fortsættelse af Hørups, og han har ogsaa loyalt støttet den paa alle Punkter. Men man kan ikke spille Hamlet uden Hamlet og ikke føre Hørupsk Politik uden Hørup. Man kan have det samme Program, de samme Forbunds-

fæller og Modstandere, som han havde, staa paa hans Skuldre og drage sig hans Arbejde til Nytte, der er dog i et bestemt Øjeblik sket et Knæk i Udviklingen. Det vil vise sig, naar Sejren engang vindes, og alle, Højre og Venstre, erkender den for vunden. Da vil ingen tale om Hørup, ingen om Forfatningen eller Retten, man vil ikke mærke det dybe Skel mellem to Samfundsklasser og to Tider, han vilde grave. Men Hørups Tid vil atter komme, thi hans Politik er af den Slags, der bølger op og ned, men ikke gaar under. Den kan føre Devisen, der staar paa Paris's By-Vaaben: Fluctuat, nec mergitur.

Naar man sammenstiller de to Taler fra 1884 og 1894, faar man Indtrykket af en tragisk Skæbne. Hvis Hørups Politik havde været rettet paa Taburetterne, eller paa en Række praktiske Formaal, havde den blot været noget Fusk, et Døgnværk uden historisk Interesse.

Men Hørups Politik har været en hel anden. Han har ikke for sit Øje haft svævende Billedet af den røde Lakaj, der kommer med et Brev. Han har simpelthen villet gøre Demokratiet til det stærkeste, først i Tal, saa i Vægt og Indflydelse. Han har villet give Forfatningen det Underlag af Magt og Forstaaelse fra neden af, som den burde have haft, da den blev udstedt. Som Agitator for dette Maal har han ført sin Sag igennem, saa vidt en enkelt Mands Kraft formaar, og naar han nu sidder med tomme Hænder, er det, fordi han har naaet det Højdepunkt i Bestræbelsen, en saadan Agitation kan naa.

Saa er Tilbageslaget kommet. Som Agitator har Hørup været undergivet den Lov, der raader i Aandens Verden, Omdrejningens Lov. Mere end et vist Tidsrum ad Gangen taales det ikke i den store Familie af Problemer og Interesser, at et enkelt Medlem har Ordet. Hørups Politik trykkede mange Ting og Personer, og tidt mærkede man denne Skare af fornærmede og tilsidesatte ligge ude og pønse paa Hævn. Og hvad der for en politisk Agitator er saa vigtig en Sag, Modstanderne, ogsaa de gled bort, da Skyggen af Hørups Politik blev lang. Hvor er i Øjeblikket den Mand i Dagspressen, Hørup kan gide være over at fægte med? Under Omdrejningen er Hørups Politik nu kommen paa det sorte Punkt. Hvis Ungdommen nu om Stunder har sit Hjerte i Politik, er det i alt Fald ikke i hans.

Men i vort korte Forfatningsliv er Hørup Begivenheden, der skiller mellem Fortid og Fremtid. For de Nationalliberale var For-

fatningen kun nogle konstitutionelle Former, en Statsret fra Universitetet, siden en Prokuratorstrid, til sidst det rene Vinkelskriveri. For de gamle Bondevenner som I. A. Hansen betød den Almuens Frigivelse, og denne Følelse af at være ikke et frit, men et frigivet Folk blev ved at staa dem i Kroppen og gjorde deres politiske Holdning ydmyg og forsagt. De grundtvigske Højskolemennesker havde aldrig forstaaet et Ord af Forfatningen; den er nemlig ikke helt det samme som Teologi, Mytologi og nordiske Sange. Alene Hørup har været helt i den og den helt i ham. Thi kun for ham har det været Alvor med den almindelige Valgret. Paa denne historiske Baggrund staar hans politiske Skikkelse skaaret med skarpe og kraftige Træk.

60 Aar gammel staar han endnu i sin fulde Manddomskraft, uden at være vegen en Tomme fra sin Overbevisning, og med sit Sind ungt og bevæget. Ungdommens Overmod og Kaadhed er endnu i hans Hjerte, over lystige Indfald og overlegen Spot byder ingen som han. Og medens han gaar ude paa Landet og „lugter Møget“, som han selv siger, har han vist mange mærkelige Tanker, som han tier med, fordi en Politiker maa tie stille med det meste af, hvad han tænker.

Og efterhaanden er Hørup bleven næsten uangribelig. Ingen har Lyst til at angribe ham, hans store Taalmodighed giver ham en overlegen Stilling. Der er en Tale af ham fra Efteraaret 1884, hvor han har skildret de Radikales politiske Dont under Billedet af en taalmodig Færgemand, der sætter de andre over Vadestedet. Saaledes staar han selv i Øjeblikket og hjælper til med at sætte Venstrereformpartiet over, uden at spørge om, hvor dette Parti egentlig vil hen, naar det først er kommet over. „Med hjælpsomme Hænder færger vi det næste Sæt over Vadestedet, uden ængstelig at spørge, hvad det hedder. Men vi gaar i Land med det samme, vi agter at følge dem paa Vejen, og dersom de bliver trætte, saa tænker vi at fortsætte Rejsen alene.“

Januar 1901

Erik Henrichsen

BERNARD SHAWS SKUESPIL

I

DEN Rang, det engelske Scenedrama fra de sidste Decennier indtager, gælder ikke for at være synderlig høj, — til Dels med Rette. Swinburnes poesifyldte Tragedier er faktisk vedblevne at være Læsedramaer; og de Skuespil, Tennyson i sine senere Aar forfattede og fik opført, var uden ægte dramatisk Kød og Blod: hans *Queen Mary* f. Eks. er en Studerekammer-Studie efter Froudes „Englands Historie“, i hvilken det ikke er lykkedes ham at smelte Enkelthederne sammen til levende dramatiske Skikkelser. En meget stor Del af de Skuespil, der ellers har fundet Vej til Teatrenes Brædder, har enten været Folkekomedier af melodramatisk og sentimental Art med en fæl Skurk, der udhysses af et oprigtigt Hjerte, naar efter Forestillingens Slutning paa engelsk Vis Skuespillerne passerer Revu foran Tæppet, og en ædel Helt, som hilses med drønende Klapsalver, — eller det har været grove og meningsløse Farcer, hvis Sceneheld staar i ligefrem Forhold til Mængden af væltede Stole og agerende, der falder paa Bagen. Den kunstneriske Naivetet, der i England maaske er mere udbredt end i Europas andre Kulturlande, har længe følt sig tilfredsstillet ved slige Stykker. Det er knap til at kende paa det engelske spillede Nutidsdrama, at det er udgaaet fra en Nation, der for 300 Aar siden, da den var som besat af Lidenskab efter at se Teaterforestillinger, fik denne Lidenskab tilfredsstillet ved Skuespil som *Hamlet* og *King Lear;* og der er ikke meget, der minder om, at senere hen formedes i dette Folk saa sikre Lystspilscener og saa vittigt et Replikskifte som kun faa Steder ellers. Englænderne

har i de forløbne Tider haft en hel Del andre Ting at foretage sig end at tænke paa Udviklingen af deres Drama. De har blandt andet gennem en Række sejge og haarde Kampe hævdet og sikret deres Frihed. Men de Folk, der væsentlig var Frihedens Vagt og Værn, tilhørte den puritanske, teaterfjendske Retning i Nationens Aandsliv, og det er da med nogen Ret, det er blevet sagt, at Dramaets forholdsvis lave Standpunkt i England maaske er den drøjeste Del af den Pris, Nationen har maattet betale for sin borgerlige og religiøse Frihed.

Det er dog ingenlunde blot og bar Usselhed med det engelske Nutidsdrama. Der er og har allerede i flere Aar været en ganske tydelig Stræben efter at naa langt videre end til Galleri-Folkekomedier og Klown-Farcer. Der findes Forfattere, som ikke altid nøjes med paa Scenen at udstille tomme Teaterstykker, der intet rummer af deres egen Sjæl. Der er en dramatisk Skribent som Pinero, der fra Sentimentalitet og Farceløjer med Maalbevidsthed er styret mod Fremstillingen af virkeligt Sjæleliv og dybere Konflikter, og som synes at være i stadig Udvikling. Hans nu 11 Aar gamle Stykke *The Profligate* er af den engelske Kritiker og Ibsen-Oversætter Will. Archer, den aarvaagne og utrættelige Forkæmper for god Teaterkunst, bleven betegnet som det Skuespil, der ved sin stærkere kunstneriske Vilje angav et nyt Udgangspunkt for engelsk Drama. Og et andet dramatisk Talent af en mere særegen Art end Pineros, mere uberegnelig, mindre behersket, til Gengæld vittigere og dybere, finder vi hos den Mand, paa hvem de efterfølgende Linier skulde henlede Opmærksomheden.

Bernard Shaw, der nu er 44 Aar, er født i Irland, hvortil hans fædrene Slægt udvandrede fra Yorkshire for et Par Hundrede Aar siden; paa mødrene Side er han rimeligvis af normannisk Afstamning. Han er udgaaet fra Middelklassen og har ingen akademisk Uddannelse. Han er ivrig Socialist, af den praktiske, konstitutionelle Retning, hvis Ideer har fundet Udtryk i det saakaldte *Fabian Society*; han har redigeret dette Selskabs *Fabian Essays*, har selv skrevet et Par af dem og er paa Møder optraadt som socialistisk Taler. I Journalistiken har han virket som Kunst- og Musikkritiker og Teateranmelder; desuden har han skrevet et Par Romaner og udgivet syv Skuespil, som han ordner i to Grupper og Bind: *Unpleasant Plays* (tre i Tallet) og *Pleasant Plays* (fire)[1].

[1] Siden denne Artikel blev skrevet, har han udgivet endnu et Bind Skuespil: *Three Plays for Puritans*.

For den dannede „respektable“ Gennemsnits-Englænder synes Bernard Shaw at være noget af et *enfant terrible.* Han siger sine Medborgere drøje Ting, — direkte, som naar han i Stedet for den almindelige Lovprisning af det engelske Middelklasse-Hjem taler om „Arnens afskyelige Kedsommelighed“, — eller indirekte, som naar han i en, i øvrigt altfor udtværet, Lystspilakt lader den unge General Napoleon Bonaparte give en ensidig, men til Dels rammende Skildring af den engelske Nationalkarakter: „. . . Der er intet saa slet eller saa godt, at man ikke vil finde Englændere gøre det; men man vil aldrig finde, at en Englænder har Uret. Han gør alt af Princip. Han fører Krig af patriotiske Principper; han plyndrer af Forretningsprincipper; han trælbinder af Herskerprincipper; han overfuser af mandige Principper, han støtter sin Konge at loyale Principper og hugger Hovedet af sin Konge af republikanske Principper. Hans Feltraab er altid Pligt. . . .“ (*The Man of Destiny).* Shaw forfærder Englænderne ved sine afvigende og yderliggaaende Anskuelser, ofte fremsatte i skarpe Paradokser; han støder dem ved sin Lattermildhed og sin fuldstændige Mangel paa al Sans for det højtidelige (noget, som — meget fejlagtigt — bliver opfattet som Mangel paa Alvor hos ham); men han indtager dem ved sit lyse Vid. Han kan fare bidsk ud; og hans Kampiver og paradoksale Ensidighed har en Gang, da han havde sagt nogle ubillige Ord om Shakespeares *Henrik IV*, faaet hans gode Ven Archer til spøgende at fremsætte den Formodning, at han nedstammede fra de gamle nordiske Vikinger og derfor med visse Mellemrum maatte have Luft i umotiverede Anfald af Bersærkergang; — men der synes tillige at være en egen lystig Uforbløffethed over hans Væsen.

II

Shaws Dramer er i deres første Oprindelse knyttede til den Bevægelse og Uro i Sindene, der i England som andet Steds i Europa er bleven vakt ved Henrik Ibsens Skuespil. Det nye og dristige i den norske Dramatikers Tanker og Sujetter, hans uforfærdede Rokken ved fastslaaede moralske Værdier, hans dybe sjælelige Karakteristik og hans tekniske Mesterskab har gjort et blivende Indtryk paa store Kredse af de yngre Slægtled i England, samtidig med at hans Produktion har fremkaldt den skarpeste Indsigelse hos andre. Ogsaa i Litteraturen har den afsat Mærker.

Den større Dristighed i Pineros senere Skuespil er næppe uden Indflydelse fra Ibsen. Og Bernard Shaw, der i en summarisk lille Bog (*The Quintessence of Ibsenism,* 1891) paa Grundlag af en stærk Beundring for den norske Digter har fremsat sin Opfattelse af hans Dramaer, er navnlig i sine første Skuespil under en vis Paavirkning af ham.

Disse første Skuespil var ved deres Fremkomst for en halv Snes Aar siden knyttede til en kunstnerisk Bevægelse, hvori atter Ibsens Digtning var en levende Impuls, en Bevægelse, der fik Udslag i det saakaldte *Independent Theatre* i London. Denne Institution var grundet ved Initiativ af en ung, teaterbegejstret Hollænder, Grein, og havde — som Théâtre Libre i Paris og „Studentersamfundets frie Teater“ her — til Formaal at opføre Stykker, der paa Grund af deres Finhed eller Dristighed ikke kunde antages at ville samle det store Publikum om sig. Tidligere (i 1880) var af Ibsens Dramaer „Samfundets Støtter“ bleven spillet i England, ni Aar senere opførtes „Et Dukkehjem“, og nu, i 1891, var det første Stykke, *Independent Theatre* spillede, den norske Digters gribende Tragedie „Gengangere“. Ved dets Opførelse i London — som ved dets Udgivelse i København — drog dette Mesterværk Strømme af Skældsord over sig. Man kaldte det for „udtværet, kedeligt Snavs“, „en aaben Kloak“, et væmmeligt Saar uden Bandage“, „plump, næsten raadden Usømmelighed“ „en smudsig Handling, foretaget offentlig“ o. s. v.; man paakaldte Autoriteternes Hjælp til Standsning af Skandalen og betegnede Ibsen selv dels som en Slags Dæmon, der ved Nattetide stavrer om for at finde Menneske-Lig, medens han om Dagen sidder og blinker mod Lyset, som „en dum, gammel Ugle“, dels i al Korthed som „den skandinaviske Humbugsmager“[1].

Det ser ud, som om der ved det Krav om Kvindens personlige Frigørelse, man kan læse ud af Ibsens Skrifter, var kommen stærkere Røre end før ind i Kvindebevægelsen i selve det Land, hvor Stuart Mill har lagt den faste Grundvold, hvorpaa Bestræbelsen for Kvindens sociale Frigørelse kunde bygge. Noget skyldes vel dette den Omstændighed, at en Paavirkning gennem Fantasien har lettere ved at trænge ud til større Kredse end en

---

[1] Se *The Quintessence of Ibsenism,* S. 89—92, hvor Shaw har genoptrykt en Hoben Kraftsteder fra Bladenes Anmeldelser, som oprindelig blev samlet af Will. Archer.

Paavirkning gennem Tænkningen; — og sikkert medfører den første Art Paavirkning mere blot Overfladerøre end den sidste. At imidlertid Kvindebevægelsen i England i hvert Fald til Dels har samlet sig om Ibsens Navn, derom har man et morsomt, noget satirisk Vidnesbyrd netop i et af Shaws Stykker, *The Philanderer* („Kurmageren"), der, trods en ret kaotisk Psykologi, vil faa nogen Betydning som Dokument, hvis Ibsens Indflydelse paa engelsk Aandsliv en Gang skal skildres. Shaw fremstiller her bl. a. Livet i en moderne engelsk Klub, „Ibsen-Klubben", hvor Betingelsen for Optagelse er: for Mænds Vedkommende, at de ikke er mandige, for Kvinders, at de ikke er kvindelige, — en Bestemmelse, bag hvis absurde Groteskhed der skjuler sig et Udfald mod det gængse Mands- og Kvindeideal. I Klubbens Læseværelse staar en Buste af Ibsen, omgivet med prangende Indskrifter af Titlerne paa hans Skuespil. Denne Buste danner paa en helt symbolsk Maade ligesom Stykkets Centrum. I Sceneanvisningerne hedder det: til højre for Ibsen, til venstre for Ibsen; og Busten selv vækker de voldsomste og forskelligste Følelser hos Personerne. Damerne sidder ved Kaminen og tilbeder den, og en af dem, en ilter lille attenaars Ibsen-Beundrer, tilkaster den Fingerkys og kalder den fortrolig for „gode gamle Henrik" *(good old Henrik)*. Derimod er Herrernes Forhold til den køligere: en truer ad den med knyttet Haand og føler sig stærkt fristet til at give den et ordentlig Rap over Næsen med Ildrageren.

III

Der synes i Bernard Shaw at være Stof til en fortræffelig Sceneinstruktør. Han ser Betoningsnuancernes vidtrækkende Betydning for Gengivelsen af Sjælelivets Stemninger og Forestillinger. Han beklager, at vi mangler tekniske Midler til i almindelig Bogtryk at angive f. Eks. de mangfoldige Maader, hvorpaa et Ja og et Nej kan siges, men forstaar i øvrigt i sine Skuespil ved nøjagtige Anvisninger at udnytte alt i Retning af Betoning, Gestus, stumt Spil og lign. for at opnaa Klarhed og Liv i en Scene. Nu har han, som det synes paa Grundlag af denne særlige Evne, dannet sig en Art dramatisk Teori, hvis Gennemførelse i hans Skuespil leder ham til den Paastand, at der i disse er gjort et Forsøg paa at indføre en helt ny Kunstart. Det nye skulde bestaa i, at Forfatteren leverede en ganske anderledes vidtgaaende psykologisk Kommentar til de

optrædende Personer og deres Replikker, end man tidligere har været vant til. I Stedet for de nuværende korte Sceneoplysninger og Angivelse af enkelte Replikkers Betoning skulde Forfatteren ved vidtløftige kommenterede Udviklinger klargøre for Skuespiller og Læser alle de psykologisk bestemmende Momenter i Personernes Omgivelser og Naturel, alle de sociale, politiske, religiøse Betingelser, der kan have været medvirkende til at danne den vedkommende Karakter, saaledes som Forfatterens Fantasi har set den; og samtidig skulde Replikkernes sjælelige Indhold analyseres ganske anderledes end nu for gennem denne Analyse at naa deres rette Betoning i Sknespillerens Mund eller for Læserens Forestilling, — en lignende Udvidelse af den dramatiske Ramme, som Gustav Wied herhjemme uden Pretention har foretaget i sine Satyrspil. I og for sig er det saare naturligt, at en dramatisk Forfatter, i hvem det kan have kriblet ved at se Skuespilleres Brist, og som har Mistillid til sine Læseres Forstaaelse, selv ønsker at være omstændelig Vejleder til den rette Opfattelse af sine Arbejder. Og man vil i Shaws Dramaer finde meget detaillerede Sceneangivelser, — endog saa grotesk minutiøse, at det et Steds udtrykkelig meddeles, at der paa Sukkeret i en Sukkerskaal skal sidde tre Hvepse; man vil finde hele Smaa-Afhandlinger af forklarende Psykologi og en Mangfoldighed af interessante Udredninger af det Sjæleliv, der rører sig bag den enkelte Replik, — hvilket alt sammen kan være baade lærerigt og morsomt. Men nogen ny dramatisk Kunstart kan sikkert ikke derved grundlægges. Thi det er jo til syvende og sidst ikke andet end Hjælpemidler, der for Tilskuer eller Læser tydeliggør det, som er og bliver Dramaets Væsen og Form: Sjæleudfoldelse gennem direkte fremstillet Handling og Replikskifte. Disse Hjælpemidler har i Forhold til selve Dramaet en lignende Betydning som den Kikkert, der gør os Fremstillingen paa Scenen tydeligere. Men selv om en Forfatter ved sit Skuespils Opførelse forsynede alle Tilskuerne med de skarpeste Teaterkikkerter, vilde ingen dog derfor paastaa, at Manden havde indført en ny dramatisk Kunstart.

Dog, dette har jo mindre at sige; — hvad enten Shaw teoretisk gør Fordring paa det ene eller det andet, bliver hans Dramaer lige interessante.

IV

Den Indflydelse fra Ibsen, jeg mener at kunne spore i Shaws Skuespil, ligger ikke just paa Overfladen. Det er en aandelig Im-

puls, der her er Tale om, ikke nogen Efterligning af et Forbillede. I de Shaw'ske Stykkers Stil er der intet Ibsensk. De har intet tilfælles med den norske Digters faste, stærkt sammentrængte Replikbygning, hvor den enkelte Replik staar netop, hvor den skal, og lige saa lidt kan fjernes uden Sammenfald som Slutstenen i en arkitektonisk Bue. Shaws Dialog ejer en Livfuldhed, der er i Slægt med Viddet og Glimmeren i Restavrationstidens engelske Komedie; den staar Congreves kvikke Fantasi og straalende Humør langt nærmere end Ibsens Dybde og barske Humor. Shaws Smag er dog højst usikker og føjer sig tit efter det daarlige moderne engelske Teaters slette Krav. Han bryder ofte Stilen ved ren Farce, undser sig f. Eks. ikke ved i et af Stykkerne, da en ung Herre, der i et Rhin-Hotels Have er bleven overrasket i at kysse en Dame, undskyldende siger: „I saa mig jo ikke kysse hende“, at lade en Alvorsmand svare med følgende Galleri-Replik: „Vi ikke alene saa det, men hørte det. Knaldet gav ligefrem Genlyd ned langs Rhinen;“ — han modstaar ikke heller Fristelsen til at more Publikum ved at lade sine Personer sætte roterende Bogreoler i snurrende Bevægelse, vælte hinanden om i Lænestole og fare bajadsagtigt imod hinanden, saa de er lige ved at styrte. Men hvor Dialogen er bedst, har den et knitrende Liv og en Rigdom paa fantasifulde Indfald, der morer og fængsler.

Shaws Paavirkning fra Ibsen maa søges i de første Skuespils Emner og i den Stræben efter at give virkelige Sjælemalerier fra Nutidens Liv, som er tydelig i dem. Hans første Stykke, *Widowers' Houses,* der i en noget anden Skikkelse end den nuværende under voldsom Meningskamp blev opført 1892 af *Independent Theatre*, frembyder i sin almindelige Tendens en vis Lighed med Ibsens gamle Drama „Samfundets Støtter“ og kan muligvis være noget paavirket af Aanden i dette. Det har til Hovedperson en Husejer, Enkemanden Sartorius, Fattigfolks Barn, der har svunget sig op og tjent en Formue ved efterhaanden at anbringe sine Penge i faldefærdige og sundhedsfarlige Ejendomme, hvis elendige Værelser udlejes til Londons allerfattigste, fra hvem Lejen ubarmhjertig drives ind til sidste Hvid. Shaws Skuespil er hvassere i sit Grundsyn end „Samfundets Støtter“ med dets noget godtkøbs Folkekomedie-Slutning. Medens Konsul Bernick tilsidst staar i Omvendelsens bengalske Belysning og i en offentlig Festtale lover Bod og Bedring, falder der over det engelske Stykkes Hovedperson i dets Slutning et forstærket grelt Skær af Egoisme og Hykleri.

Sartorius bliver nemlig gjort opmærksom paa, at der er paatænkt et nyt Gadeanlæg, som vil nødvendiggøre flere af hans Huses Fjernelse; det offentlige maa yde Erstatning, og det bliver ham derfor klart, at der nu er mere at tjene ved at forbedre Husene og gøre dem skikkede til menneskelig Beboelse end ved at lade dem staa i den gamle Tilstand; følgelig bliver han straks Talsmand for denne humane Side af Sagen. Hans Datters Forlovede, en ung Læge af adelig Familie, er først bleven forarget og forfærdet over den Maade, hvorpaa Svigerfaderen tjener sin Formue, hvad der bevirker et Brud med den unge Pige; men senere erfarer han, at de Penge, hvis Renter han selv lever af, af hans Familie er anbragt i Sartorius's Ejendomme, og han slaar sig til Ro og gaar til sidst i Fællesskab med Svigerfaderen om den nye Spekulation; Forsoning mellem de forlovede paafølger, og alt ender i hyggelig, grumset Familieharmoni. Shaws Stykke staar overmaade langt tilbage for „Samfundets Støtter“ i Mangfoldighed, Spænding og teknisk Bygning og er ikke noget betydeligt Skuespil; men der turde i dets Afslutning være mere af Livets graa Sandhed end i den Maade, hvorpaa den norske Digter ender sit.

Widowers' Houses sammen med det kort efter følgende *Mrs. Warren's Profession* danner en Gruppe for sig, idet de begge ved deres Emner peger direkte paa sociale Brøst. I det interessante Stykke *Mrs. Warren's Profession*, som er langt det bedste af de to, er Emnet mere vovet. Fru Warren, der er udgaaet fra et fattigt og uhyggeligt Hjem, har som ung Pige først søgt at ernære sig ved at slide for Livsopholdet paa almindelig hæderlig Vis, indtil hun, overtalt af en Søster, gaar ind paa at sælge sin Skønhed for Penge. Hun har ved Stykkets Begyndelse erhvervet en Formue som Medejerinde og Bestyrerinde af Prostitutions-Hoteller i flere af Europas Hovedstæder. Bestandig borte paa Rejser i Udlandet har hun kun set meget lidt til sin Datter Vivie, som hun omfatter baade med Ømhed og Stolthed. Den unge Pige er bleven opdraget i England og har stadig boet hos fremmede; hun kender knap sin Moder og ved intet om hendes Fortid og Indtægtskilde, om hun end har en dunkel Mistanke om, at ikke alt er, som det burde være; hun er bleven oplært paa bedste Maade, har besøgt det ansete Kvinde-Kollegium *Newnham College* i Cambridge og har netop med fremragende Hæder taget en vanskelig matematisk Eksamen ved Universitetet der. Vivie, der er noget af en Nutids Type, har arvet Moderens praktiske Sans; hun er en forstandig-ædruelig

Natur uden alt Drømmeri og uden Illusioner, en energisk Karakter, hvis Lyst og Lidenskab er praktisk Arbejde, og som udhviler sig efter Arbejdet ved en Cigar, lidt Whisky og en spændende Kriminalhistorie; en ung Mand, en indtagende, men ret bedærvet Døgenigt, har lagt noget Beslag paa hendes Følelser, uden at det dog volder hende synderlig Vanskelighed at opgive ham; hun er en retskaffen Natur med en udpræget moralsk Renlighedssans paa Bunden af sin Sjæl. Hun, der er opvokset i en hel anden Sfære end Moderen, stilles nu over for denne, som højrøstet og grovkornet laver sig til Rette for i Kraft af sin moderlige Kærlighed myndigt at gøre Krav paa Vivies datterlige Hengivenhed og Lydighed som noget, der er hendes selvfølgelige Ret. Hun møder Modstand og udbryder vredt: „Ved du, hvem du taler til, Mamsel?“ Datteren betragter hende roligt og svarer med to kolde, gennemborende Spørgsmaal: „Nej. Hvem er du? Hvad er du?“ Der følger nu en med stor Kraft skrevet Scene, hvori Moderen fortæller Datteren sit Livs Historie og djærvt hævder Berettigelsen af sin Selvopholdelses-Moral. Vivie opgiver efterhaanden det Selvretfærdigheds-Standpunkt, ud fra hvilket hun begyndte Samtalen, og trods det Chok, hun har faaet ved at blive vidende om sin Moders Fortid, forstaar hun, hvorledes alt dette under Omstændighedernes Magt kunde gaa til, og der bryder frem hos hende en Sympati med Moderen, blandet med Beundring over hendes Væsens Styrke; — „Du er stærkere end hele England,“ siger hun til hende. Dog da Datteren senere erfarer, at Moderen, trods sin Rigdom, endnu driver sin gamle Næringsvej, fyldes hun af Væmmelse, og hun iler til London, til en Veninde, der har et Kontor for Assurance-Beregninger, for som hendes Kompagnon at gøre sine matematiske Kundskaber frugtbringende. Hun vil afbryde al Forbindelse med Moderen, og efter en sidste virkningsfuld Scene, hvor Vivie staar fattet og kold, men ikke helt uvenlig over for det Kaos af stormende Følelser og patetiske Godtkøbs-Ord, der møder hende fra Moderen, skilles de for stedse: Moderen iler bort, smækkende Døren harmfuldt til efter sig, og Vivie giver sig lettet og arbejdsoplagt i Færd med sine Beregninger.

Forholdet mellem Moder og Datter, hele denne spændende Kamp dem imellem, der er fremstillet med overlegen psykologisk Forstaaelse, er Stykkets Hovedmotiv. For øvrigt rummer Skuespillet en bister Verdenskundskab; og skønt det hele vanskelige Emne, med dets lidet renlige Bi-Episoder, mister meget af sin Uhygge

ved Karaktertegningens Livfuldhed og Dialogens Vittighed, forstaar man, at Forfatteren har indordnet dette og det foregaaende Stykke (tillige med *The Philanderer)* under Kategorien *Umpleasant Plays.*

V

Bernard Shaw fører i sin Forfattervirksomhed en stadig Kamp, med pludselige og heftige Udfald, mod al Romantik, som han kalder „det store Kætteri, der bør udryddes af Kunsten og Livet", og som efter hans Opfattelse vil sige en Dyrkelse af virkeligheds-modsigende eller sandhedsfordølgende Idealer. Hvor han tror at se disse falske Idealer, er det ham en Lyst med djærve Ord eller med en munter Vittighed eller en højrøstet Latter at rive Masken af dem. Hans Opfattelse af Ibsen er underbygget af dette Had til falsk Idealisme. Thi Kvintessensen af den norske Digters Virksomhed er ifølge Shaw netop Paavisningen af den Trældom under falske Dyds-Idealer, hvorunder Samtiden lider. I en Skikkelse som Brand ser Shaw knapt og tørt en vildledt, hvis umulige, derfor usande Idealer faar ham til at begaa Skyld paa Skyld ved sin Haardhed mod Barnet, mod Hustruen, mod Moderen: „idet han stiger højere og højere i Troskab mod sit Ideal, styrter han dybere og dybere i morderisk Grusomhed"[1].

I de to nysomtalte Stykker peger Shaw paa forskellig Maade paa, hvad der kan rummes af Uhygge bag Samfundets almindelige Respektabilitets-Ideal. I et andet Skuespil, *Arms and the Man*, søndersnitter han under megen Lystighed og Skæmt det romantiske Kriger- og Helteideal, som det har dannet sig i et ungt Kvindesind, hvis oprindelig gode Naturlighed har lidt stærk Skavank ved sværmerisk Drømmeri. Handlingen i dette Stykke er henlagt til Bulgarien under og efter dets kortvarige Krig med Serbien i 1885, og ved forskellige groteske Træk er Nationen søgt karakteriseret

[1] Denne en Ikke-Skandinavs nøgterne Opfattelse af Brand-Skikkelsen, en Skikkelse, der er udsprunget og formet af særlig nordisk Aandsliv, har sin store folke-psykologiske Interesse. Det samme gælder Shaws Bemærkninger om de Ibsenske havarerede eller lidende Drømmere, hvis potenserede Fantasiliv ifølge ham virker ganske fremmedartet paa Englænderne. Om Peer Gynt siger han med fuld Ret: „Han drømmer, som ingen Englænder drømmer". Og han tilføjer, vistnok med lige saa megen Ret: „Skønt Antallet af Personer, der sløser deres Liv hen over Romanlæsning i England, maa være frygtelig stort og rimeligvis er i Stigning, har vi dog ingen Ulrik Brendel, Rosmer, Ellida, Peer Gynt eller noget, der overhovedet ligner dem". *(The Quintessence of Ibsenism).*

som endnu halvbarbarisk, men dog med en naiv Stolthed over den indtrængende vesteuropæiske Civilisation: man roser sig af, at man vasker sine Hænder næsten hver Dag, et Bibliotek med en Hyldefuld Romaner og en elektrisk Klokke anses for et Vidunder af Kultur, og et Adelsbrev, der gaar tyve Aar tilbage i Tiden, er af ærefrygtindgydende Ælde. Stykkets unge Pige, Raina, er forlovet med en bulgarsk Officer, Sergius Saranoff, som just paa eget Ansvar i Spidsen for sit Regiment har foretaget et heltemodigt Kavalleri-Angreb paa et serbisk Batteri, drevet Fjenden paa Flugt og vundet Slaget. Serberne forfølges af Bulgarerne gennem Byen, hvor Raina netop i sit Soveværelse har erfaret sin Forlovedes Bedrift og sværmerisk og teatralsk har udtrykt sin Begejstring over den. Da hun atter er ene, træder pludselig en flygtende, dødstræt serbisk-uniformeret Artilleri-Officer, der er klatret op ad Tagrenden, ind i hendes Værelse, og dels paavirket af Trusler, dels af virkelig Medlidenhed skjuler hun ham for Forfølgerne og redder hans Liv. Under det korte Samvær med ham begynder, i en ypperligt skreven Lystspilakt, Kuldkastelsen af hendes romantiske Forestillinger om Krig og Heltemod, dog under stadig Modstand fra hendes Side. Flygtningen, Kaptajn Bluntschli, i Virkeligheden en Svejtser, der efter at have valgt Krigen som Levevej tjener i den serbiske Hær, er en energisk, modig, praktisk Mand, der, ganske nøgtern, intet besmykker, altid ser Forholdene, som de er, og retter sig efter dem med godt og uforstyrret Humør; Krig, Tapperhed, Heltemod eksisterer kun for ham som rent forretningsmæssige Begreber. Han har paa Bunden af sit Naturel en stærk Broder-Lighed med Vivie Warren; de er i Virkeligheden begge Forfatterens Hjertebørn og er Udtryk for, hvilke Egenskaber og Opfattelser Shaw selv vurderer højt. Uden at ane Rainas Forhold til Sergius fortæller Bluntschli hende i den halvt fortrolige Samtale, der midt under hans truende Fare udspinder sig imellem dem, om, hvor latterlig den unge kønne Mand, der havde foretaget Kavalleri-Angrebet paa deres Batteri, havde taget sig ud for dem, medens han ganske som en Opera-Tenor, med flot Overskæg og lynende Øjne, havde raabt op og svunget sin Sabel, hvor vanvittigt i Virkeligheden hans Angreb havde været, og at det kun var lykkedes, fordi Batteriet havde faaet udleveret forkerte Patroner og ikke kunde affyre et Skud paa Fjenden. Hun forarges vel stærkt over hans poesiforladte Opfattelse, hun viser ham sin dybe Foragt, da han fortæller, hvor ypperligt styrkende det er at spise Chokolade i Felten, langt

mere værd end at have Patroner til Pistolerne, og med overlegen Medlidenhed ser hun ham, sulten som han er, graadig sluge Resterne af en Æske Chokoladekager, hun har hentet ham fra sin Kommode; — men alligevel, da han til sidst forlader Huset, er Billedet af denne „Chokolade-Soldat“, som kun kalder ham, ret dybt fæstet i hendes Sjæl. De mødes atter nogle Maaneder efter, i Fredstid, og en yderligere Udrensning af Rainas romantiske Sind foregaar under nye Udbrud af Forargelse, indtil hun pludselig fra den højeste Patos af Fornærmelse over at blive mistænkt for ikke at være helt sanddru slaar om i en ganske dagligdags Tone og spørger ham: „Hvordan har De dog opdaget mig?“ Samtidig er hendes lige saa romantiske Forlovede Sergius, der ser sin Heltedaad miskendt under en kølig Kritik fra Overkommandoen, kommen helt i Vilderede med sine tillærte Idealer og formaar ikke at finde fast og naturlig Grund for sin Handlemaade; han drives let i Favnen paa en ærgerrig Kammerpige, og efter adskillige lystige og farceagtige Scener brydes Forbindelsen mellem Sergius og Raina, og Sergius havner hos Kammerpigen og Raina hos Svejtseren[1].

Medens de fleste af Karaktererne i denne livfulde og vittige Komedie staar ret tydelige, og medens navnlig Bluntschli, med sin Blanding af Ærlighed og Ufinhed, Friskhed og Plumphed, er lykkedes godt, gør Sergius's Skikkelse ikke noget overbevisende Indtryk. Man mærker, han er konstrueret over psykologiske Teorier (Teorier, som Shaw til Punkt og Prikke selv gør Rede for, dels i Stykkets Sceneanvisninger, dels andet Steds[2]); hans Følelsers og Handlingers stadige Frem og Tilbage synes ikke naturlige og menneskelige; og vel skal det menneskelige hos ham være gennemtrukket af Unatur, men ogsaa det kunstlede kan jo fremstilles naturligt. Denne Anke over noget mekanisk konstrueret, noget usammenhængende i Figuren rammer andre af Shaws Skikkelser. De mangler ikke sjældent kunstnerisk Centrum og nærmer sig baade kunstnerisk og psykologisk til Kaos. Muligt skyldes dette undertiden et bevidst Forsæt om naturtro at ville fremstille Mennesker, hos hvem alt er Periferi og Overflade; men naar Resultatet bliver Ytringer og Handlinger, der stadig drejer sig i en blot og bar Runddans paa Stedet, saa glipper Kunsten eller synker i bedste Fald ned til ren Farce.

[1] *Arms and the Man* vil, i Oversættelse ved Oskar Hansen, blive opført paa „Folketeatret“.

[2] Se den Fortale, han har skrevet til Archers *The Theatrical ‚World' of 1894*.

VI

Mindst af dette findes i det Skuespil, hvori Shaw sikkert er naaet videst, nemlig *Candida*. Det staar særdeles højt ved skarp Karakteristik, ved sin fine Sjæleiagttagelse og sin brede og modne Humanitet. Hovedkonflikten udspilles mellem tre af Stykkets Personer. James Morell er en 40-aarig londonsk Præst, begavet med en bred og fængslende Veltalenhed; han er kristelig Socialist, ivrig Propagandist, der indbydes som Taler til Masser af Møder, hvor Tilhørerne lytter til hans Ord med en Fryd, som overværede de en Festforestilling, hos Kvinderne tilsat med lidt Forelskelse i hans personlige Charme. Han er livfuldt og stærkt optaget af sin Virksomhed og af sig selv og lever i det lykkeligste Ægteskab med sin Hustru. Der er i hans Væsens ydre Form noget, der kan minde en Nordbo om en vis Art Grundtvigianer-Type. Hustruen, Candida, er en kærnesund Natur med et ypperligt Hoved og Hjerte, en bred Ligevægt og en rolig Overlegenhed, der kan lyse som Humor og tindre som Ironi, men aldrig støder eller saarer. Hos disse Ægtefolk har der i nogen Tid boet en ung, attenaarig Digter, Eugene Marchbanks, der er paa Kant med sin adelige Familie og nu har fundet Ly hos dem. Det er en Skikkelse, man paa Grund af dens Væsens nervøse Egenartethed kunde tænke sig delvis formet af Forfatteren over en Natur som Shelley i hans yngste Dage; — eller maaske ligger Modellen nærmere i Tid og kan søges i en Digter-Drømmer af den engelske præ-rafaeliske Skole (Philip B. Marston?). Eugene Marchbanks er en sær og sky Yngling, med en Nervøsitet, der kan vise sig som legemlig Fejghed, genert og kejtet, drømmende og ekstatisk, naiv som et Barn og dog med en gennemtrængende Indsigt; han kan vække Smil ved sin Naivetet og Iver, men Skikkelsen taaler paa Grund af dens personlige Alvor og Inderlighed et Skær af Latterlighed uden at forringes. Eugen er ved Stykkets Begyndelse fyldt af en beundrende Forelskelse i Candida; og synsskærpet af sin Skinsyge til at se Reversen af Ægtemandens Karakter bliver han nu den, som bringer Rystelse og Erkendelse ind i Morells selvglade, tillidsfulde Sind, idet han i pludselige og voldsomme Udbrud mere og mere skarpt og skærende og med stikkende aandelig Overlegenhed slynger ham sin Opfattelse af ham selv og hans Forhold til Hustruen i Ansigtet. Han stempler ham som en Prækehest, der misbruger sin Hustrus Flid og Arbejde: Morells Idealer er Prækener og Skurebørster, — fordelt saaledes,

at han præker og hun skurer; — og Candida, hun, hvis Trang er Virkelighed, Sandhed, Frihed, hun skal stille sin Aands Tørst ved Billeder og Retorik! „Tror De, en Kvindes Sjæl kan leve af Deres Talent til at præke?“ Nej, imod Præstens Ideer vil han, Digteren, sætte sine og rive hende ud af hendes Trældom.

Disse stærke Udbrud virker dybt paa Ægtemanden. Og nu har Forfatteren med Finhed maget det saa, at alt som Morells Tvivl om sig selv og om sin Hustrus fulde Kærlighed stiger, vokser han i Læserens Sympati: det rent menneskelige bryder ud af det oratoriske, hans personlige Lidelse, der stønner ved Tanken om muligt at skulle miste Hustruen, dukker frem af hans tidligere noget udposede Selvglæde og vinder ham mere og mere vort Hjerte. Men Candida selv, — hvorledes er hendes Stilling? Hun har hele Tiden fuld Forstaaelse af de tos inderste Væsen, som nu strides om hende. Alt, hvad Eugene — hende uafvidende — med stingende Ord har sagt Morell om hans Karakter, har hun forlængst fornummet og siger ham det selv, men spøgende og kærligt; hun elsker Morell, samtidig med at hun har den ømmeste og fineste Forstaaelse af Eugene, og med sædvanlig Ligevægt i Sindet opdager hun, ganske sikker paa sig selv, dennes Forelskelse. For Candida er Kærligheden det eneste bindende; og da Morell, idet hun mere og mere drages ind i den Kamp, som føres om hende, ufint antyder, at han stoler paa hendes Pligtfølelse, skurrer dette mod hendes frie og stolte Væsen, og hun svarer: „Sæt din Lid til min Kærlighed til dig, James; thi hvis den forsvandt, vilde jeg kun bryde mig meget lidt om dine Prækener.“ Da hun endelig trækkes ind i den hidsigere og hidsigere Strid som den, der skal vælge mellem de to, krænkes vel hendes Æresfølelse ved den Rolle som Kampbytte, man tildeler hende, men med rolig Ironi gaar hun ind paa Spillet:

Candida: Naa, jeg skal altsaa vælge! Det er vel ganske afgjort, at jeg maa tilhøre den ene eller den anden?

Morell: Ja, ganske. Du maa træffe et afgørende Valg.

— — —

Candida: Sig mig da, mine Herrer og Herskaber, hvad har I at give for mit Valg? Jeg er nok stillet til Auktion! Hvad byder du, James?

— — —

Morell: Jeg har kun min Styrke at byde dig til dit Forsvar, min ærlige Vilje til din Sikkerhed, min Dygtighed og Flid til dit Livsophold og min Myn-

dighed og Stilling som Værn om din Værdighed. Det er alt, hvad det sømmer sig en Mand at byde en Kvinde.

CANDIDA: Og De, Eugene? Hvad byder De?

EUGENE: Min Svaghed! Min Forladthed! Mit Hjertes Trang!

Og da Morell i sin Sjæleangst synker sammen, medens Eugene staar naglet til Pletten, spændt og fattet, siger Candida, idet hun med forstaaende Indsigt ser igennem deres Ord: „Jeg giver mig til den svageste af de to.“ Eugene fatter lynsnart, hvad hun mener; men Morell, der endnu har Illusionen om sin Aands Styrke, forstaar først lidt efter, at det er ham, hun har valgt: han er i Virkeligheden bleven støttet og baaret frem hele Livet igennem af hendes og andres Kærlighed og Beundring. Eugene, der ser, at Morell — hvad han tidligere har troet umuligt — ganske har fyldt sin Hustrus Hjerte, forsoner sig med ham; og stærk ved sin Sorg og sit Kald iler han, efter at Candida har trykket et Kys paa hans Pande, ud i Natten og Ensomheden; — men først har hun med mild og verdensklog Humor bedet ham lave et lille Digt af to smaa Sætninger og at gentage det, hver Gang han tænker paa hende, — to Sætninger, der lyder: „Naar jeg er tredive, er hun fem og fyrre. Naar jeg er treds, er hun fem og halvfjerds.“ Tilbage bliver Mand og Hustru i det Hjem, der gennem mange Aars Vækst er formet og lovbundet paa sin bestemte Maade, — han med sandere Erkendelse af sig selv, hun med samme sunde Kraft som før til at tage den daglige Kamp op med Livets Krav.

Men Læserens Tanker følger, naar Stykket er endt, Eugene ud i Ensomhedens Mørke; thi dybest set bærer Digter-Ynglingen Dramaets Grundtanke. Det, som nemlig Forfatteren, der kalder sit Stykke et „Mysterium“, om end dunkelt har ment med denne Skikkelse, er sikkert, at den symbolsk gennem Natmulmet skal pege mod en gryende Tid med friere Leveformer, med lutrede Tanker og større Formaal; — den skal betegne det stadigt fremadsøgende i Geniet og Menneskeaanden, den Higen, der, som Bygmester Solness' i Ibsens Stykke, ikke finder sig til Rette i Nutidens jævne Boliger, men vil bygge højere og højere op til de svimlende Tinder, bygge „Luftslotte med Grundmur under“. Og muligvis er der atter her, i denne det engelske Stykkes Grundidé, en vag Inspiration fra den norske Bygmester.

Der kan vel rejses en og anden Indvending mod dette Drama. Det føles saaledes som en Mangel, at vi, uden fyldestgørende Bevis,

nødes til at tage Eugenes fremragende Digterevne som givet. Muligvis burde ogsaa, til Trods for, at Hovedvægten i Dramaet er lagt paa det rent psykologiske i de handlendes personlige Forhold til hinanden, Indholdet af den unge Digters Ideer være bestemtere betegnet i deres Modsætning til Præstens. Men der er over dette Skuespil af Shaw, der straaler af hans sædvanlige Vid, en digterisk Kraft, en Simpelhed og Sjælfuldhed som intet Steds ellers hos ham. Hvis det betyder, at han fra det Resultat, han her har naaet, vil arbejde videre frem og dybere ned i Dramaets Kunst, vil der endnu være meget at vente af ham.

Sikker kan man ikke være. Et Lystspil, *You Never Can Tell,* som han har skrevet senere, indeholder morsomme Figurer og en livlig Dialog, men er ikke noget betydeligt Arbejde.

Man fornemmer i Bernard Shaws Skuespil en Blanding af ufint og sjælfuldt, af Farce og Vid, af løse Indfald og sand Psykologi; — men der er tillige en virkelig dramatisk Begavelses lykkelige Skaberevne og over det hele en bevidst Stræben mod god og ægte Kunst.

ADOLF HANSEN

MENNESKENS SØN

DEN RIGE YNGLING

DET var i den gyldne Vaar.

Jesus kom gaaende op ad den snævre Sti mellem Fjældene over Genezaret Sø. Der var koldt og mørkt hernede under de skyggende Fjældvægge; højere oppe skinnede Solen dem gnistrende hvide.

Jesus gik langsomt, thi Stien var stejl og stenet, hans lange Kjortel slog om de sandalklædte Fødder. Nede bag sig hørte han Disciplenes snakkende Stemmer, og Stenene, der knasede under deres Gang.

Han gik med bøjet Hoved under den anstrængte Stigning, til han følte to Øjne paa sig og løftede Blikket.

Oppe i det snævre Klippegab, mod den blaa Himmel, stod en ung Mand med korslagte Arme og ventede paa ham. Hans Silkedragt glinsede i Solskinnet, og det store rødgyldne Haar flimrede under Fløjlshuen.

Jesus tøvede et Øjeblik, saa vandrede han videre; men da han traadte ud af Snævringen, paa den aabne Højde over Søen, gik Ynglingen frem for ham med udstrakt Haand:

„Mester, det er dig, jeg søger.“

Jesus standsede, hans Blik gled hen over Ynglingens stolte Ansigt og fornemt-slanke Skikkelse, som Silkekaaben bølgede om, indsyet med flammende Tulipaner. Saa vendte han Hovedet og saa hen til Siden, hvor et graasort Æsel stod under Klippevæggen, som de grønne Akacier dækkede. Paa Ryggen af Æslet, i en

guldprydet Sadel, sad en ung Kvinde foroverbøjet og stirrede forventningsfuld paa dem. Hendes lange, sorte Haar hang løst ned over den rige Dragt og den halvt blottede Barm. En rød Anemonekrans brændte om hendes Pande.

Jesus saa paa Ynglingen: „Er det mig, du søger?“

„Ja, Mester, og jeg har søgt dig længe,“ han mødte bedende hans Blik.

„Hvad vil du mig da?“

„Mester, hvad skal jeg gøre for at vinde dit Behag og arve det evige Liv?“

„Jesus stod og fulgte med Øjnene et irgrønt Firben, som vimsede over Stien.

„Kender du ikke Budene?“

„Jo — og dem har jeg holdt fra min Ungdom af.“

Jesus smilte: „Har du?“

Saa rettede han sig hurtigt:

„Nuvel — saa kast din Silkekaabe, sælg al dit Gods og følg mig.“

Ynglingen veg et Skridt tilbage:

„Mester?“

Jesus stirrede ud over Søen til de hinsides Bjærge.

„Forlad al din Lyst, tag dit Kors og følg mig.“

Ynglingen svøbte frysende Kappen om Skulderen.

„Har du intet andet at sige mig?“ hviskede han.

Jesus satte Foden haardt i Jorden: „Nej!“

Ynglingen bøjede Hovedet, vendte sig om og gik langsomt tilbage til den unge Kvinde. Hun rettede sig i Sadlen og skød smilende Haaret fra Kinderne.

Men Jesus gik hastigt videre ad Stien; dér, hvor den drejede om bag Klippen, standsede han et Øjeblik og saa tilbage.

Ynglingen stod endnu ved Æslet; den unge Kvinde havde lagt sin slanke, nøgne Arm om hans Hals og hviskede ham i Øret. Anemonekransen havde hun bundet ham om Panden.

Saa gik Jesus.

Men alt som han kom fremad, blev hans Gang langsommere og langsommere, tilsidst standsede han helt, med Hænderne støttet paa den vinranke-groede Klippevold, der løb langs Stien som en Brystning over det svimlende Dyb.

Ubevægelig blev han staaende og stirrede ned over den lyseblaa Sø, hvor en Vrimmel af hvide Sejl fløj hen med glitrende

Kølvandsfurer. Hinsides bugtede Bjærgene deres høje Linier mod Himlens Azur, vilde og nøgne, men funklende under Solskinnet i lillablaa og rosenrøde Farver og med en Bræm af purpurne Oleandrer langs Vandets glødende Spejling.

Hvor Bjærgene veg, lyste Byerne frem mellem mørke Palme- og Morbærlunde: Gadara, Gergesa, Betsaida.

Højt oppe i Nord smæltede Hermons Snekuppel bort i Luftens Blaa, og imod Syd, hvor Forbjærg bag Forbjærg svømmede, løb Jordan ud af sin Klippeport.

Ude over Søen svævede en sølvvinget Fiskehejre.

Dagen var stille og blændende skøn.

Men Jesu Øjne fyldtes med Taarer, og Disciplene stod bedrøvet tavse.

Da traadte Simon frem, hans Blik søgte Jesu:

„Herre, hvorfor sørger du?“

Jesus svarede ikke, men hans Haand rystede paa Muren.

„Vi er jo dog med dig.“

„Ak, Simon — I . . .“ Jesus saa sørgmodigt smilende paa deres fattige Flok.

Simons Kinder blev røde: „Herre, agter du os ringere end hin silkeklædte Dreng?“

„Aa — ringere . . . nej, men I Stakler — hvad Lykke havde I at miste, da I kom til mig? Hvorimod Ynglingen — han, som ejede al Verdens Lyst — — — ak, Simon, forstaar du da ikke — — — havde han fulgt — hvor havde jeg da ikke sejret! Men nu — — — Simon, Simon — dette vil jeg huske i min Døds bitreste Time!“

Jesus sænkede Hovedet, og Simon tav hjælpeløs.

En Flok blaa Duer kom susende frem fra deres Reder under Fjældet og svirrede ud over Søen. Dybt nede fløj Sejlene hen. Omme bag Klippen jublede pludselig en ung Kvindelatter op, triumferende i den lyse Vaar.

SKRIGET FRA RAMA

Paa den dejlige Vaardag talte Jesus til Folket.

Han stod højt oppe med Ryggen mod en Fjældsten og Hænderne støttet i dens Mos. Hans spejlklare Øjne var løftet mod

Solskinnet, og hans Læber smilte og lyste. Det rødmende Haar hang fyldigt om den rene Pande ned paa Skjortens hvide Lin.

Op omkring ham sad hans Disciple i Kreds, med de lange, taskebehængte Vandringsstave støttede mod Stenen. Og ned ad Skrænten hvilede Folket. Mænd og Kvinder, i broget Mængde, med de glansfulde Øjne rettede paa Mesteren.

Ved Højens Fod laa Sletten i Solskin med Livias' Husklynge som hvide Blomster i det grønne, hinsides det blaa, glitrende Aaløb. Bag Stadens Mure tabte den sig efterhaanden i den lette Foraarstaage, frodig og grøn i Dagens dybe Stilhed med Fugleskygger flyvende hen over Græsset.

Aabølgerne rislede og klukkede, og Jesu Stemme tonede højt og klart.

Længe havde han talt med sit syngende Mæle, nu tav han og drog Vejret langt og tørstigt. Hans Blik dalede ned over Folket, men endnu rørte ingen sig, hensunkne i Lytten laa de med Øjnene fasttryllede paa ham. Da vendte han Hovedet bort, halvt forlegen, rettede sin slanke Skikkelse og traadte hurtigt tilbage mellem Disciplene.

I det samme kom hele Skaren paa Benene, en højlydt Raaben og Larmen summede op i Solskinnet, alle trængte de sig, puffende til hverandre, i Flok opad mod Jesus med udstrakte Arme og tindrende Øjne. Og han rakte smilende sine Hænder imod dem. Forrest trængte de unge Mødre sig frem med Børnene løftede mod ham:

„Herre, Herre, velsign dem som Jakob velsignede Efraim og Manasse!"

Men nu skød Simons brede Skikkelse sig imellem:

„Tilbage, Kvinder, tilbage!" raabte han og puffede til dem, „træng ikke paa Herren med de Børn!"

Men en Haand lagde sig paa hans Skulder, og han saa ind i Jesu Ansigt.

„Simon, hvad gør du? Har du da glemt alle mine Ord om disse smaa? Simon, lad de smaa Børn komme til mig!"

Simon veg langsomt tilbage, han slog ydmyget de solblaa Øjne ned.

Men Jesus løftede et Barn op i hver Arm, bøjede Hovedet tilbage og saa op i de runde, haarombruste Ansigter, som uden Frygt, i stille Alvor saa ned paa den fremmede Mester; vaklende lagde de smaa deres buttede Arme om hans Nakke.

Det lyste underligt i Herrens Øjne, som han stod dér med Børnene, halvt som en frydefuld Glæde og halvt som en lønligt vældende Graad. Han smilte med halvaaben Mund.

Saa sænkede han dem længere ned mod sit Bryst og hviskede Velsignelsen over dem.

Men da skingrede en Stemme ham ind i Ansigtet:

„O du! du velsigner Børnene, du siger: lad de smaa Børn komme til mig! o du tifold forbandede Barnemorder!“

Jesu Øjne fløj op og ind i to gnistrende sorte Kvindeøjne. Foran ham stod hun, høj og mager med det graa Haar flammende om det gule Ansigt under det røde Klæde, med de nøgne Knokkelarme rakte i Vejret med knyttede Næver og den sort- og rødstribede Sørgekjortel bølgende om det magre Legeme. Folket veg forfærdet ned ad Skrænten, kun de unge Mødre trængte sig ængstelige op efter deres Børn. Simon foer et Skridt frem.

„Simon! Simon!“ kaldte Herren, trykkede Børnene ind i sin Favn og gik frem mod Kvinden.

„Kvinde, hvorfor bander du mig?“

Kvinden veg uvilkaarligt et Fjed tilbage, hendes stive, luende Øjne glippede; men saa foer hun skrigende op:

„Du forbandede, du forbandede! stir ikke paa mig med de Øjne! mig har du ingen Ret til at stirre saaledes paa! Mig faar du aldrig i Knæ, jeg kender dig for godt! Du, som taler om Uskyld og Retfærd og selv er den største, den blodigste Synder af alle! Du, som velsigner disse Mødres Børn og har myrdet mine og mine Søstres Børn!“

Da bøjede Jesus sig og satte Børnene ned, rettede sig tungt og spurgte med sagte Stemme:

„Kvinde, er du fra Betlehem?“

„Ja, jeg er fra Betlehem! Ved du det saa? Tror du, jeg har glemt det, fordi der gik tredive Aar hen? Tror du, jeg har glemt hvor de sled mine Børn fra min Favn og slagtede dem for mine Øjne? Tror du, jeg har glemt de Skrig, der genlød fra Betlehems Fjælde paa hin Kong Herodes' Dag? Du forbandede, hører du Profetens Ord: „En Røst blev hørt i Rama, Veklage og bitter Graad, Rachel græd over sine Børn, hun vil ikke lade sig trøste over sine Børn, for de er ikke mere!“ Hører du: de er ikke mere — og jeg vil ikke lade mig trøste! Længe nok har jeg fulgt dig og lyttet til din søde, løgnagtige Tale, men nu, nu da du velsignede disse Mødres Børn, nu maatte jeg skrige ud for disse lyttende

Taaber, hvorledes du lod handle mod vore Børn, vi Mødre i Betlehem, du, en Gud, lod din Fader ihjelslaa vore uskyldige Børn, for at du kunde frelses, og du kunde leve! Ud af Landet rømmede din Fader og Moder med dig; men os lod du blive tilbage som Mordernes Rov! Nej, ti dog! saa ti dog! hvad tror du, jeg bryder mig om din Fred, om dit Paradis? Fred hos dig, som myrdede mine Børn, Paradis hos dig! Nej, giv mig mine Børn igen! mine to eneste Børn, giv mig dem! giv mig dem!"

Hun tav aandeløs, rystende over alle Lemmer og strøg den gule Fraade fra den tandløse Mund.

Alle Øjne stirrede paa Jesus.

Han stod sammensunken, med bøjet Hoved, hans Læber dirrede.

Fugleskyggerne svippede hen over Sletten, Aaen strømmede. Et Barn græd højlydt af Angst.

„Herre — — —!" udbrød Simon skærende.

JOSEF OG NIKODEMUS

Josef og Nikodemus kom oppe fra Jesu Grav.

Det var Nat, og stille og svalt.

Deres sandalklædte Fødder og lange Kapper gled lydløst hen over de græsgroede Gange, der snoede sig ned gennem Haven oppe fra Klippen, hvor den forfulgte havde fundet Ly.

De gik i Skygge under de lave Oliventræer, men neden for dem laa Haven klart belyst af den stærke Paaskemaane. Her oppe fra Mørket saa de kun det blaanende Løvhav ned mod den hvide Mur, bag den stod en Vagt af høje, sorte Cypresser. Midt i Haven hævede en enlig Palme over de lavere Træers brede Skærme sin hængende Krone paa den tynde, bøjede Stamme.

Nu drejede Gangen, og Jerusalem laa for deres Øjne. De standsede brat med Blikket fæstet paa Byen.

Midt ude i Maaneskinnet, tindrende hvid som en Stad af Marmor og Is, laa den bag sine Mure mod Oliebjergets mørke Baggrund. Øverst over Tagene knejsede Templets aabne Søjlehaller.

Stribet af Palmers og Taarnes Skygger hvilede den i stille Søvn. Opfyldt af store Stene, golde og graa, løftede Skrænterne rundt om den hellige Stad op i Maanelyset.

„Nu sove de," hviskede Josef.

„Ja, nu sove de," Nikodemus' hvide Tænder glimtede i hans sorte Skæg, „— som tilfredse Dyr, der har myrdet."

Josef bøjede sit graanende Hoved.

Nede i Haven randt og rislede en Kilde — ensom i den store Nat.

Nikodemus traadte et Skridt frem, hans magre Hænder dirrede:

„Nu, Josef af Arimatæa, giver du mig nu Ret? Har du nu lært Menneskene at kende?"

Josef saa op, der gik et Lys over den brede Pande under Turbanens hvide Bind, hans store, graa Øjne lyste mod Nikodemus:

„Ja, Nikodemus, du vise, du bitre, nu har jeg lært Menneskene at kende — og derfor giver jeg dig ingen Sinde Ret!"

„Du mener —?"

Josef strakte sine Arme ind mod den hvide Maaneby og udbrød med sine dybe Røst:

„Tilgiv mig, I, som sove derinde, tilgiv mig, at jeg gjorde Eder saaledes Uret! at jeg kaldte Eder egenkærlige, fulde af Grumhed og Begær, at jeg kaldte Eder Daarer, fulde af Tant og Gøgl, at jeg kaldte Eder troløse, fulde af Svig og Bedrag. Tilgiv mig, der saa saa lidet og kort, han, som saa meget og dybt, han vilde leve for Eder og dø for Eder paa Korset! Tilgiv mig, I vidunderlige, I Mennesker!"

Hans Arme sank ned, han vendte sig mod Nikodemus og hviskede med foldede Hænder:

„Broder, Broder, hvor skal vi kunne tjene Menneskene nok, dyrke dem, elske dem nok for at sone vor Brøde mod dem?"

Nikodemus svarede ikke, han stirrede mørkt op mod Gravens Klippe.

TREDIVE SØLVPENGE

— Herre! Herre! tilgiv! tilgiv! —

— Nu Judas — kommer nu du? —

— Herre, tilgiv! tilgiv! —

— Tilgiv — — hvad skal jeg tilgive? —

— Herre, Pengene! Pengene! at jeg solgte dig! —

— Aa — aa, at du solgte mig, Judas — — Menneskene sælger saa meget —

— Herre — tredive Sølvpenge — — —

— Ja, Judas, tænk: kun tredive Sølvpenge — — —

— Herre, tilgiv! tilgiv! —

— Jeg har intet at tilgive —

— Intet, Herre? —

— Nej. Men du selv — kan du tilgive dig selv? —

— Herre — mig selv —? —

— Ja, Judas — at du solgte dig selv for tredive Sølvpenge —

MENNESKENS SØN

— Jesus, hvorfor sørger du? —

— Jeg sørger ikke, Gud Fader —

— Jesus, du sørger. Hvorfor sørger du? —

— O, Fader . . . —

— Jesus, du kære, nu er det jo ovre, den lange, tunge Korsegang, nu er den jo vandret til Ende — du blev jo trofast til det sidste. i Fornedrelse og Pine — hvorfor glædes du nu ikke i Paradis? —

— O, Fader . . . —

— Jesus, tal til din Fader —

— Fader, jeg glædes ikke i Paradis —

— Glædes ikke i Paradis? glædes ikke i din Faders Favn — din Fader, som græd over dig, da du vandred paa Jorden — —

— Nej, Fader, glædes ikke —

— Men hvorfor dog? Hvad vil du? Jesus, du kære —

— Fader, jeg længes, længes — — —

— Længes? Jesus, hvad længes du dog efter? Vandt du ikke over Døden til Livet, vandt du ikke fra Menneskenes Stene og Nagler, hjem til din Fader, hjem til dit Rige? —

— Fader, dette er ikke mit Rige —

— Ikke dit Rige? —

— Nej, Fader, Jorden, Jorden er mit Rige — — —

— Jesus — — —

— Ja, og jeg længes mod dem dernede, mod alle de Fædre i Kapernaum og alle de Mødre i Nain, mod alle de gravlagte Lazari, mod alle de værkbrudne, blinde, spedalske, mod alle de ensomme, sorgfulde, betrængte — o, Fader — de kalde paa mig

baade Dage og Nætter, kalde og spørge, hvorfor jeg ikke kommer til dem, spørge og bede . . . —

— Ja, Jesus — men de andre . . .? —

— Aa, jo, Fader, jeg længes mod dem alle mod alle de Sjæle og alle de Egne — mod Simon og Judas, mod Tolder og Farisæer, mod Genezaret sollyse Strande og Getsemane skumle Lunde! O, Fader, send mig atter derned! send mig fra Betlehem til Golgata, send mig fra Krybbe til Kors! Send mig til Menneskene igen! De har mig behov, og jeg har dem behov . . . o, Fader, Menneskens Søn længes mod Mennesker, længes, længes mod Jorden! —

HARALD KIDDE

VOR STENALDERS TVEDELING

SPØRGSMAALETS HISTORIE OG ENDELIGE AFGØRELSE

I Slutningen af forrige Aar publiceredes der paa Carlsbergfondets Bekostning et stort og meget smukt udstyret Værk om *„Affaldsdynger fra Stenalderen i Danmark“*, forfattet af Arkæologerne Kaptajn A. P. Madsen, Direktør Dr. Sophus Müller og Inspektør Carl Neergaard, Zoologerne Dr. C. G. Joh. Petersen og Inspektor H. Winge, Botanikeren Lektor Dr. E. Rostrup og Geologen Dr. K. J. V. Steenstrup. Dette Værk kan gøre Regning paa betydelig Interesse ikke blot i den videnskabelige Verden men ogsaa hos den store Del af vort Folk, som sætter Pris paa Arkæologien, en Videnskab, der maa siges at være fostret paa dansk Jord, væsentligst af de to evnerige Mænd C. J. Thomsen og Worsaae, der helligede deres Liv til dette Studium. Hvad der ikke mindst bidrager til denne Interesse, er den — dog kun for den litterært orienterede synlige — Baggrund, som Værket har i den Strid, der for godt 40 Aar siden blev rejst og endnu i forrige Decennium fortsattes om det Spørgsmaal, som ved det ny Værk er løst paa en saadan Maade, at det næppe vil friste til yderligere Strid. Og da det er et Folks Pligt at holde de Mænd i hædrende Minde, der har været dets Foregangsmænd i materiel og især i aandelig Henseende, har Forfatteren af nærværende Afhandling ment at bidrage sit hertil ved at vise, hvem det er, som har Hovedfortjenesten i det nævnte vigtige videnskabelige Spørgsmaal.

Arkæologien omhandler jo væsentligst den Tid, der gaar forud for de historiske Beretninger og skaffer os derved Indsigt i Kultur-

udviklingen i Menneskehedens tidligere Tid. Men for at kunne gøre dette er det øjensynligt den første Betingelse at kunne bestemme, hvad der er ældre og hvad der er yngre, bl. a. ved at lægge nøje Mærke til, hvilke Ting der følges ad i Fundene og hvilke ikke. Og derfor maa Arkæologien *som Videnskab* dateres fra Trediverne i forrige Aarhundrede, da Thomsen — som derfor er Grundlæggeren af denne Videnskab — indsaa og fik andre til at indse det grundlæggende i den store „Tredeling“: Sten-, Bronce- og Jernalderen. Indtil da havde Oldsagerne været sammenblandede i den mest kaotiske Forvirring; men nu fik man et fast Udgangspunkt, hvorfra man kunde bygge videre. Naar man hører, hvorledes en fra Begyndelsen fattig Mand ved Dygtighed i Løbet af sit Liv har naaet til stor Rigdom, da er altid den Del af Beretningen den mest fængslende, som omhandler den Tid, da han lægger Grunden til sin Formue. Thi det er de første Tusinder, der er de vanskeligste. End tydeligere ses dette i Menneskehedens Historie: Hvilke kolossale Fremskridt er der ikke gjort i det 19de Aarhundrede, og hvor smaa synes i Sammenligning hermed de Fremskridt, som Menneskeheden har gjort under sit første langvarige Ophold her i Europa. Thi med et rundt Tal har vel Mennesket levet i Europa i hundredtusind Aar, idet det kendes i Frankrig og andensteds i den „palæolithiske Stenalder“ fra den forrige Jordperiode, da det levede sammen med udryddede eller fra Europa længst forsvundne Dyr: Huleløve, Hyæne, Mammuth, Næsehorn, Kæmpehjort, Moskusokse (og Rensdyr). Sammenlignet hermed er Bebyggelsen af Danmark foregaaet i en sen Tid, i Begyndelsen af den „neolithiske Stenalder“, idet vort Land kun har været beboet i faa Aartusinder. De kulturelle Fremskridt, der foregik i den uhyre lange Tid, den første har varet, synes nemlig meget smaa: i (Begyndelsen af) vor forholdsvis sene Stenalder havde Mennesket tæmmet Hunden og lært at lave Lerkar, medens man i den palæolithiske Tid ikke holdt Hund og næppe kendte Lerkar. Netop i den neolithiske Stenalder falder da det største kulturelle Fremskridt, som Menneskeheden nogen Sinde har gjort i Europa: Kendskaben til Kvægavl og Agerbrug. Forstaaelsen af denne Forandring er da et betydeligt Fremskridt i Arkæologien.

De *smukt* forarbejdede Flintsager, som findes her i Landet, har længe været kendte, længe førend man kom paa det rene med, at de var menneskelige Redskaber fra en længst svunden Tid; og først af Thomsen kunde de *endeligt* fastslaas som saadanne

paa Grund af deres Slidmærker. En anden Slags *simpelt* forarbejdede Flintsager lærte man derimod herhjemme først at kende fra Egø ved Korsør i 1844. Da Worsaae foreviste dem i Oldskrift-Selskabet, gjorde han opmærksom paa, at „Oldsagerne af Sten ikke hidrører ganske fra en og samme Tid, da der mellem Stenalderens Begyndelse og Slutning ligge flere eller vel endog mange Aarhundreder". Hvor simpelt forarbejdede disse Flinte vare, faar man et godt Indtryk af ved at se, at Oldskrift-Selskabets Oldsagkomité mente, at fire økselignende af dem næppe var Økser, men snarere kun en halv tilfældig Form, som var opkommen ved Afslagningen. Af slige Flintsager kendte man imidlertid kun faa inden 1850. Men da fik Worsaae ved Undersøgelsen af Skaldyngen ved Mejlgaard Øje for, at saadanne Skalsamlinger, der hidtil af Steenstrup og Forchhammer var erklærede for geologiske Dannelser, var Affaldsdynger fra Stenalderen; og man fik da snart fremdraget en Mængde lignende simple Redskaber fra disse Dynger. I den „geologisk-antikvariske" Komités Beretninger blev der ikke fremsat nogen Tanke om, at Affaldsdyngerne og Stengravene hidrørte fra to forskellige Afsnit af Stenalderen.

Dog kun to Aar efter Komitéens sidste Beretning holdt Worsaae i 1857 en Forelæsning, hvori han „troede at kunne antyde de første Omrids til en Deling af Sten- og Broncealderen". En virkelig Offentliggørelse af denne Tanke fandt dog først Sted, da han i 1859 fremsatte den i Videnskabernes Selskabs „Oversigt". Han gjorde opmærksom paa, at de Oldsager, der forekom i Stengravene, var en anden Slags end de. man traf i Affaldsdyngerne: I Gravene fandtes slebne eller smukt forarbejdede Stenredskaber og deres Lerkar havde ofte ret smagfulde Former og Ornamenter; de frembød nette Benredskaber og jævnligt Ravsmykker. Skaldyngerne derimod indeholdt (Skaar af) meget raa Lerkar og foruden Stensager tillige talrige Økser af Hjortetak og Benredskaber; og selve Flintene, navnlig den omtalte Slags (de „smaa trekantede Kiler"), var raat tilhuggede. Disse for Dyngerne karakteristiske Flinte var aldeles ikke kendte fra Gravene. Ganske vist fandtes der i Dyngerne slebne eller bedre forarbejdede Stensager; men de forekom som rene Undtagelser og ved Sammenligninger af en saadan Art var det aabenbart de større almindelige Resultater, hvorpaa det kom an. Og efter alle tidligere Erfaringer traf man i større samlede Fund af Stensager saa godt som ingen Sinde de raaeste og de smukkeste blandede mellem hverandre. Han maatte derfor „anse det for højst

sandsynligt, at vi nu for Danmarks Vedkommende kunne paavise Stenalderens Begyndelse og Slutning gennem: 1) *den ældre Stenalder*, der omfatter Østersdyngerne og flere af vore Kystfund med deres raa Redskaber af Flint og Ben, samt 2) *den yngre Stenalder*, der omfatter de store Stenmindesmærker, Dysser og Jættestuer med deres ziirligere Sager af Sten, Ben, Rav og brændt Ler."

Allerede i samme „Oversigt" opponerede Japetus Steenstrup herimod. Han mente, at en saadan Tvedeling vel maaske endogsaa ved første Øjekast vilde have Sandsynlighedens Præg, men at dog dens Antagelse, saaledes som Kundskaberne da stod, ved nøjere Betragtning maatte vække flere og store Betænkeligheder. Endskønt han maatte indrømme Worsaae, at det kun er større almindelige Resultater, der maa tages op i Sammenligningen, mente han dog, at „det er netop hint Mindretal af tilfældig tabte Indblandinger[1]), paa hvilke den største Vægt maa lægges" ved Sammenligningen. Han mente nemlig, at Dyngerne og Gravene viste to uensartede Sider af een og samme Kulturtilstand: i disse fandtes den afdødes udvalgte og bedste, men i hine de „simpelt forarbejdede og til en simpel Anvendelse bestemte Redskaber og Vaaben", der ikke, som Worsaae mente, havde været anvendt som „Kiler", „Mejsler" og „Økser"; deres Anvendelse maatte vistnok søges i Retningen af den fredelige Bedrift, som Datidens Kystbeboere i saa høj Grad havde udøvet, nemlig Fiske-, Østers-, Musling- og Snegle-Fangsten. De Flintsager, der forekom i Dyngerne, havde været mindre værdifulde og var i Reglen bortkastede; de omhyggeligt forarbejdede Flinte havde man derimod i Reglen passet vel paa, saa at de faa af dem, der fandtes i Dyngerne, turde anses for ufrivilligt tabte. Ved en Sammenligning maatte man derfor sammenligne disse med Stengravenes. Det var imidlertid et stort Spørgsmaal, om Færdigheden i at behandle Flintens ejendommelige muslede Brud burde bedømmes mest efter Tilslagningen af de bedre forarbejdede Stykker og ikke snarere efter Afslagningen af de regelmæssige og mange Tommer lange Flintflækker, der var vel kendte

---

[1]) Nemlig de bedre forarbejdede Flintsager i Dyngerne. — En meget lignende Betragtning gøres gældende i „Nordisk Rundskue" II. Chra. 1895 („efter O. Smeaton i Westminst. Rev."): „Poteter, mais og tobak ansees populært som indført i Europa fra Amerika efter Kolumbus's tid. Men tobaken har længe været kjendt i Kina som en *dyrket* plante. og piber er fundne i irske og danske køkkenmøddinger". (Det sidste er rigtigt: ogsaa ved de nye Undersøgelser fandtes et Par Kridtpiber. tilligemed et Stykke Mursten og en Saks. i Dyngen ved Aamølle.)

baade fra Gravhøjene og Dyngerne og som havde været „alene et Øjebliks Arbejde eller dannede med et eneste Slag". Thi Flintflækkerne viste, at Dyngedannerne havde forstaaet „mesterligen at behandle Flinten ved Tilslagning". Endelig var de i Dyngerne hyppige Redskaber af Ben og Hjortetak aldeles sikre Vidner om, at de var forarbejdede med aldeles glateggede og slebne Redskaber, saa at altsaa Dyngedannerne maatte have haft disse. Tillige forudsagde han, at veltilhugne eller slebne Redskaber vilde, om end i ringe Antal, findes i alle Dynger, der blev nærmere undersøgte, og at de raaere Redskaber ogsaa nok vilde findes i Gravene.

Da Worsaae i 1861 genoptog Spørgsmaalet, fremhævede han til Støtte for sin Anskuelse yderligere, at Hjortetaksøkserne ligesaa lidt forekom i Gravene som de „smaa trekantede Kiler". Men hvad der var langt vigtigere var, at han nu viste, at der maatte bestaa en langt større Forskel i Kulturen mellem den ældre og yngre Stenalder end han før havde nævnet. I Skaldyngerne forekom der nemlig efter Steenstrups egne Bestemmelser ikke Spor af andre Husdyr end Hunden, og selv om Steenstrup nu vilde søge at bortforklare de faa Levninger fra Stengravene af andre Husdyr (Hest, Okse og Kat), som han tidligere havde bestemt, saa kunde de dog ikke alle bortforklares; og deres Forekomst i vore Grave var i Samklang med, at Hestetænder og Hesteknogler sikkert vidstes oftere at være fundne i Stengrave i Mecklenburg og at Stendysser i England og Frankrig havde indeholdt Levninger af Hest, Ko, Hund og som det syntes flere Husdyr. Endvidere omtalte han, at Stengravene strakte sig længere ind i det indre af Europa end man før havde vidst, ja lige til Breden af Søerne i Schweitz, hvor der forekom Rester af Pælebygninger fra Stenalderen med umiskendelige Spor af Agerbrug og talrigt Husdyrhold. Han gjorde derfor gældende, at Befolkningen i den ældre Stenalder *væsentlig* havde opholdt sig ved Kysterne, Floderne og Søerne og levet af Jagt og Fiskeri, samt at de oprindeligt ikke kendte Kvægavl eller Agerbrug. I den yngre Stenalder derimod „var aabenbart fra Kysterne og Floderne af efterhaanden det indre af Europa blevet bebygget (ved nye Folk?). For saa vidt det forhaandenværende Materiale tillod det, havde Stensagerne nu antaget mere udviklede Former og var bleven til Dels smukt slebne, ja gerne polerede ved Eggen. Rimeligvis overalt, men fuldkommen sikkert i flere Lande havde man nu, foruden Jagt og Fiskeri, tillige andre Erhvervskilder, baade ordentlig Kvægavl og Agerdyrkning, følgelig ogsaa faste Boliger og bedre Huse, der

stundom, som i Schweitz og andre Lande, vare byggede paa Pæle i Søerne."

At give et udtømmende og kort Referat af det Svar, som Steenstrup ufortøvet gav, er en alt andet end let Sag paa Grund af dets slyngede Form og temmelig uklare Indhold. Først maa de Forhold omtales, der efter hans Mening stred mod Tvedelingen: Selv efter Worsaaes Opfattelse var begge hans Tidsaldre kun meget *ensidigt* kendte, idet den ældre Befolkning kun skulde have efterladt Affaldsdynger og Kystfund, medens vi ingen Gravsteder skulde have fra den Tid; omvendt skulde vi fra den senere Tid kun have Begravelserne og i øvrigt ingen andre Mindesmærker om deres daglige Liv end de Redskaber, Gravene indeholdt. Gravene frembød gode Jagtvaaben uden at det kunde paavises, hvilket Vildt man da havde fældet; omvendt indeholdt Dyngerne ikke gode Jagtvaaben — thi „vil man tildele vore Dyngedannere Jagtvaaben, da maa man give dem gode saadanne" — men frembød dog i tusindvis Knogler endog af Storvildt. Worsaaes Indvending, at man ved Undersøgelsen af Dyngerne ikke havde fæstet sin Opmærksomhed paa om de bedre forarbejdede Flinte laa foroven eller forneden, ændsede Steenstrup lidet, men holdt bestemt paa, at i det mindste to Stykker fra Havelse-Dyngen ikke kunde hidrøre fra senere Indblandinger. — For at kunne udføre en saadan Sammenligning som Worsaaes maatte man allerførst være paa det rene med, at man havde at gøre med nogenlunde *ensartede* Redskaber; men derom kunde der ikke være Tale i det foreliggende Tilfælde: De Flinte, som Worsaae havde anset for Lanseblade, havde ikke kunnet være dette, da de baade var for butte i Enderne og for sløve paa Randene og i det hele for plumpe og svære[1]). De „trekantede Kiler" havde ganske vist konstant Eg, men dennes Form viste, at den havde været en Bisag ved Redskabets Brug. Og dog viste Flintflækkerne, at deres Forfærdigere mesterligen forstod at tilslaa Flinten; de var et usædvanligt Behændighedsarbejde og han maatte „atter" træde bestemt op imod, at det er en simpel Sag at afslaa saadanne lange Flintflækker. Og nu først foregik den egentlige Metamorfose af Dyngernes simple Flintsager, som han svagt havde antydet i sin forrige Afhandling. I den geologisk-antikvariske

[1]) De omstridte Lanseblade var ikke fra Skaldynger, men fra Kystfund, der ogsaa indeholder Redskaber fra yngre Tid. Nu anses de for at være Forarbejder til Spydblade fra den yngre Stenalder.

Komités Meddelelser, der netop var affattede af Steenstrup, havde der ideligt været Tale om „Flintkiler“ eller „Flintøkser“, ligegyldigt om de havde „tilslebet Eg“ eller var „raat tilhugne“, uden paa nogen som helst Maade at tilkendegive, at han nærede nogen Betænkelighed ved den brugte Betegnelse. Endnu i sin forrige Afhandling havde han omtalt dem som „Vaaben og Redskaber“. Men nu hedder det: „Jeg kan paa ingen Maade anerkende disse Redskaber for at være det, som de nu gives ud for“, og der gives derpaa den Tydning af dem, at de, skønt de vel i Formen lignede Lanser og Økser, slet ikke var dette, men Pilkesænke. Dog vilde han ikke nægte, at det kunde være lige saa rimeligt at antage dem brugte som Skærpe for større Redskaber (f. Eks. et Slags Spader) eller for Østersskraben: og havde de ikke været anvendt just som Pilkesænke, kunde de alligevel nok have været anvendt i Fiskeriets Tjeneste, som Vægte, maaske paa Fiskegarnene. Disse Tydningers Rigtighed forudsat, var Worsaaes Sammenligning mellem dem og Gravenes Lanser, Økser o. s. v. ganske vist aldeles meningsløs. Tidligere havde Steenstrup tydet „Flintknuderne“[1]) som Slyngestene, men nu blev de (paa Grund af Gnidmærker) til Fiskegarnsvægte; og da Flintknuderne baade fandtes i Gravene og Dyngerne, blev de til et Bindemiddel mellem begge. Med end større Styrke end før hævdede Steenstrup, at Benredskaberne i Dyngerne gjorde det „aldeles *uomtvisteligt*, at Dyngedannerne til daglig Brug har haft og brugt saadanne Redskaber med sleben Eg, som dem vi finder i Gravkamrene“. Og da Worsaae herom havde ytret, at Bensagerne vel lige saa godt kunde være blevet tildannede med en ved en simpel Udspaltning forbedret Sten eller med Eggen af en Flække, erklærede Steenstrup, at han derved stillede „sig selv uden for de vaabenføre Kæmperes Række, medens det Spørgsmaal behandles, om man ved Affaldsdyngerne har kendt *veldannede og slebne Skæreredskaber* eller ikke“. Han bortforklarede derpaa sine tidligere Udtalelser om Levninger af Husdyr i Stengravene: for Hesten og Katten laa det nærmest at antage, at Levningerne var nedslæbte af Ræve og Mus. En Parallelisering med den fra Pælebygningerne i Schweitz kendte Kultur advarede han stærkt imod, fordi han ansaa den for „farlig“. Endeligt mente han, at hvis det virkeligt engang skulde vise sig, at Dyngerne og Gravene repræ-

[1]) Flintknuderne anses nu (ligesom „Flintkærnerne“) for at være Flinte, hvoraf der er slaaet „Flækker“.

senterede to forskellige Kulturer, saa var det endda et Spørgsmaal, hvilken af de to der var den ældste. (Senere, i 1869, erklærede han, at hvis der var nogen Forskel i Tiden, maatte snarest Gravene være ældre end Dyngerne.)

Worsaaes umiddelbart paafølgende Svar kan nogenlunde gengives ved to af hans Udtalelser: „Naar han [Steenstrup] kan erklære Eggen paa de tresidede økselignende Kileformer for en „Bisag“, og naar han for Alvor kan ville endog kun sandsynliggøre, at Stenalderens Folk skulde saa stadig have tilhugget deres Pilkesænke og Fiskegarnsvægte af den haarde Flint, i de bestemt udprægede, ja bestemt nuancerede Former som Økser, Meisler, Landser og Pile m. v. og i Former som de ellers brugelige Egværktøj og Jagtredskaber, da er der vistnok næppe mere nogen Grænse for hvilken som helst Paastande og Forklaringer“. Om Husdyrene sagde han: „Man kan nu fremsætte saa stærke Tvivl, man vil, om de i Stengravene hos os fundne Knokler, Hestetænder og andre Levninger af formentlig tamme Dyr. Men man kan ikke tvivle paa, at Stenalderens Befolkning i flere andre Lande, navnlig i Schweitz og Tyskland langt opad imod Nord, har været i Besiddelse af ikke faa tamme Husdyr, hvorfor det ogsaa vilde være utroligt, hvis vor i andre Henseender paafaldende udviklede Stenalder skulde have ligget uden for en slig højere, dengang ellers saa vidt udstrakt Kulturstrømning“. Og for at vise, hvor ringe Antallet af bedre forarbejdede Stensager var i Dyngerne, tilføjede han i en Efterskrift, at uagtet der blev fremdraget over fem Hundrede Flintflækker og andre Flintsager ved en samme Sommer foretagen Gravning ved Mejlgaard, var der blandt disse (ligesom ved tidligere Gravninger) ikke et eneste Stykke, ja ikke engang en afbrukket Stump, som var slebet eller forarbejdet som Stensagerne fra Gravkamrene.

Sin afsluttende Bemærkning endte Steenstrup med: „Jeg skal derfor saa meget mindre fortsætte Drøftelsen af et Forhold, som jeg antager nu fra begge Sider belyst tilstrækkeligt, til at man paa Sagens nuværende Standpunkt kan fælde en grundet Dom derom.“ At han havde Ret heri, véd jeg af Erfaring fra min Ungdom: da jeg med dyb Opmærksomhed havde læst de her omtalte Afhandlinger, var jeg slet ikke i Tvivl, hverken om hvem der havde Ret eller om hvem der havde det storladne Syn paa Stenalderen i Europa. At Flertallet af vore sagkyndige i 1861 havde den samme Opfattelse, fremgik af Bemærkninger i Afhandlingerne. Anderledes var det i den saakaldte offentlige Mening: den Kreds, som be-

stemmer denne i videnskabelige Spørgsmaal, var i høj Grad bunden i Autoritetstro; og for den stod Steenstrup som „Autoriteten“, fordi han allerede dengang gjaldt for at være Opdageren af Affaldsdyngernes sande Natur. Og saa slet blev disse Afhandlinger læst i den toneangivende Kreds, at man ikke saa', at Worsaae i 1861 lyste sig „Affaldsdyngernes egentlige Opdagelse (1850)“ paa Haand eller at Steenstrup *derefter* ikke vovede at modsige ham paa dette Punkt.

I Tidens Løb fremkom der en Del Kendsgerninger, der yderligere kunde belyse Spørgsmaalet. I 1869 fremhævede Worsaae en saadan, kendt andensteds fra, at nemlig de for Køkkenmøddingerne karakteristiske raa Stensager fuldstændigt manglede i Norge, Nordsverige og det nordostlige Tyskland, hvor man fandt temmelig mange slebne Flintredskaber; øjensynligt, sagde han, fordi disse afsides liggende Lande ikke var beboede paa den Tid, da de primitive Redskaber var i Brug i Danmark. Endnu i 1889 stadfæstedes dette i det væsentlige af Nordmanden Dr. Undset: medens Stengravene var talrige i det sydlige Sverige [indtil de store Søer] og op ad Vestkysten, var de for Affaldsdyngerne særlig karakteristiske Former kun fundne i Skaane; og i Norge havde man kun i den lige over for Jylland liggende sydligste Landsdel fundet nogle faa Skivespaltere (= Worsaaes „smaa trekantede Kiler“), medens man i de senere Aar havde truffet Tusinder af den yngre Stenalders Flinte i det sydvestlige af Landet, hvor dog Havet i Stenalderen maatte have været lige saa rigt paa Østers og Fisk som nu.

Afdøde Kammerherre F. Sehested omtalte i 1878, at de „skævæggede Redskaber“ (= Worsaaes „smaa trekantede Kiler“) „savnes ingenlunde længere inde i Landet, til Eksempel forekommer de i Mængde omkring Broholm, 1/2 Mil fra Havet. De findes der rundt omkring paa Markerne som alle de andre Stenredskaber.“ — Et ved Kysten af Jagt og Fiskeri levende Folk kunde vel føre deres Økser, men fornuftigvis ikke deres Pilkesænke eller Fiskegarnsvægte 1/2 Mil bort fra Stranden.

I 1890 indrømmede L. Zinck, at der ikke var fundet en eneste Skivespalter i Stengravene.

Samme Aar viste G. V. Smith ved Forsøg, at man var i Stand til at hugge i Træ med Skivespaltere. Sammenlignet med hans Forsøg viste Sehesteds, at Skivespalteren var et langt mindre godt Redskab end den slebne Flintøkse.

I Sehesteds 2det Værk (1884) publiceredes nemlig en Del meget lærerige Forsøg, som han havde anstillet over Brugen af Oldsagerne og Tildannelsen af lignende Redskaber. Under Forsøg paa at efterligne Benredskaberne ved at tildanne Ben med slebne Flinte, ved Skæren (ved „at aftage Spaaner ved en skydende Bevægelse, uden Stød eller Slag") viste Arbejdet sig saa frugtesløst, at han gik over til at hugge eller støde med Redskabet, „hvoraf Følgen var den, at Eggen paa Redskabet ødelagdes, medens Benet modstod Huggene". Derimod kunde han godt fremstille Bensager, der lignede Stenalderens, ved at skrabe Benet med Kanten af en Brudflade af en Flintflække eller lignende. Steenstrups Paastand, at Tilstedeværelsen af Bensagerne i Skaldyngerne var et aldeles uomtvisteligt Bevis for at Dyngedannerne havde haft slebet Værktøj, faldt hermed til Jorden; men i 1886 ændsede han det dog slet ikke, skønt han for et andet Punkt henviste til Sehesteds 2det Værk.

Allerede i 1866 omtalte Sv. Nilsson, at den svenske Zoolog Sundevall havde paavist, at en Landsespids, funden i en Stenaldersgrav i Vestergøtland, var tildannet af et Faareben; og senere har man (deriblandt Anatomen G. Retzius) andensteds i Sverige konstateret Forekomsten af Ben af Husdyr, stundom tildannede til Redskaber, i Stengrave. I Danmark var det derimod ikke muligt at faa disse Vidnesbyrd om Husdyrhold i Stenalderen førend Winge i 1888 absolut uimodsigeligt bestemte, at af 23 Prene, fundne i Stengrave, var kun 2 af Raa, men 20 af Faar og 1 af Ged. Og ingen Zoolog vil vove den Formodning, at Bjergdyrene Faar og Ged i vild Tilstand har levet i vort Sletteland.

Uden for Danmark var Worsaaes Opfattelse forlængst trængt igennem — der kan saaledes henvises til den bekendte engelske Arkæolog J. Evans' Udtalelse paa Kongressen i Stockholm 1874. Men ikke saa herhjemme, fordi Oppositionen derimod efter Worsaaes Død gentagende kom til Orde, baade af Steenstrup i 1888 (og posthumt i 1898) og i et Par Bind af L. Zinck i 1890 og 1893.

Det er derfor meget let forstaaeligt, at det her i Landet maatte anses for hensigtsmæssigt at foretage *nøjagtige* Undersøgelser af Affaldsdynger fra vor Stenalder, saa meget mere som der kendtes nogle, der viste Tegn til at have et andet Indhold end de fra den første Tid *undersøgte*. At der tillige kunde vindes adskillige interessante Oplysninger, var at vente, ved nemlig nøje at iagttage, hvor højt eller dybt de forskellige Oldsager laa i Dyngerne, hvis

Dannelse utvivlsomt har taget lang Tid. De Undersøgelser, hvis Resultater nu foreligge, strakte sig gennem 6 Aar (1893—98), og foruden af Værkets Forfattere foretoges de af: G. V. Blom, C. Fredstrup, H. A. Kjær, Frode Kristensen, G. F. L. Sarauw, Th. Søegaard og Th. Thomsen. Man gik meget metodisk frem ved disse Undersøgelser: den Del af Dyngen, man efter Prøvegravninger udsaa til Undersøgelse, blev der optaget et Nivellement af og den inddeltes ved Smaapæle i Ruder paa 1 □ M. (ca. $2^{1}/_{2}$ □ Al.) og disse undersøgtes da Lag for Lag af ikke 8" Tykkelse. Da de fundne Oldsager straks mærkedes og bogførtes, havde man herved sikret sig en nøje Bestemmelse af det Sted i Dyngen, hvor de var fundne. Af de 5 Dynger fra den ældre Stenalder er den ved Ertebølle ved Limfjorden den største og den, der ofredes mest Arbejde paa. En betydelig Del af den var bortkørt; oprindeligt har den været 224 Al. lang med 32 Al.s største Bredde og med en Maksimaltykkelse af 6'. Af Dyngen, som den forelaa, lodes 1670 □ Al. uundersøgt, men 797 □ Al. undersøgtes til Bunden. Foruden ca. 300 ubestemmelige Flinte optoges der ca. 7000 Oldsager af Sten; deraf var som sædvanligt Flintflækkerne, tildannede til særligt Brug eller ikke, i størst Mængde (ca. 4500); næsten alle de andre var af Former, som Arkæologerne henregne til den ældre Stenalder. Det bemærkes, at temmelig mange af Skivespalterne (Worsaaes „smaa trekantede Kiler") havde faaet ny Eg ved Tilskærpning. Men af denne store Mængde var der kun 3 Brudstykker af slebet Værktøj (Økse), og desuden erkendte man som tilhørende den yngre Stenalder: 2 tilhugne, uslebne Økser og 1 Skiveskraber (Skraber tildannet af en afslaaet Flintskive). Af de ca. 380 Benredskaber var, saa vidt Dyrearten kunde bestemmes, ca. 40 af Fugleknogler og 285 af vilde Pattedyr, medens kun 1 Bendolk af Okse og 1 Benstykke til ukendt Brug erkendtes for at tilhøre den yngre Stenalder. Det samme var Tilfældet med nogle Skaar af Lerkar. Alderen af 4 Oldsager var tvivlsom. Men disse saa vel som de Sager, der tilhørte den yngre Stenalder, laa for oven i Dyngen, de fleste endog i det øverste Lag. Som sædvanligt i Skaldyngerne (fra den ældre Stenalder) var Lerkarrene kun faa, vel over en Snes; Brudstykker af det samme Kar var fordelte over næsten hele Udgravningsfeltet. „Afgjort ikke stammende fra Stenalderen" var 3 Knogler af tam Okse. For Resten fandtes der af Pattedyr kun Knogler af vilde Dyr (foruden Hunden). Det er af stor Interesse, at der fandtes Knogler af Elsdyr; thi hidtil kendtes saadanne

kun fra Moserne, saa at det endog derfor er sagt, at Dyngerne maatte være senere end dette Dyrs Udryddelse her i Landet. Af Uroksen blev der, som sædvanligt, kun fundet meget faa Knogler.

Medens de omfattende Undersøgelser af denne store Dynge fortsattes i fire Somre, nøjedes man med at undersøge mindre Partier af de andre Dynger fra den ældre Stenalder, ved Havnø, Klintesø, Aamølle og Faarevejle. Omtalen af den sidste opsættes til senere. Paa de andre Steder var Forholdene væsentlig som ved Ertebølle: i Dyngens store Masse traf man kun de for den ældre Stenalder karakteristiske Oldsager, medens de, der tilhører eller dog muligvis tilhører den yngre, kun fandtes i de øverste Lag. Ved Havnø og Aamølle, tagne under ét, fandtes 1 sleben Flintøkse og 3 (? 4) andre Stensager[1]) fra den yngre Stenalder; desuden et i Overfladelaget ved Havnø. Da der her fandtes flere Stensager fra den yngre Stenalders tidligere Afsnit i Pløjejorden over og omkring Dyngen, sluttede man, at Stedet ogsaa havde været besøgt efter den ældre Stenalders Afslutning. Ved Klintesø forekom af den yngre Stenalders Former: 1 sleben Flintøkse og 1 sleben Grønstensøkse i øverste Lag, og 10 Skiveskrabere fra øverste og næstøverste (foruden fem, hvis Leje ikke kendes); alle disse Sager laa højere oppe i Dyngen end Sagerne fra den ældre Stenalder. Derimod fandtes en sleben Grønstensøkse 4" længere nede end en Skivespalter og et Lerkarskaar fra den ældre Stenalder. — Ved Aamølle og Klintesø forekom der kun faa Skaar af Lerkar, alle af den ældre Stenalders Typer. Ved Havnø hidrører de derimod fra ret forskellig Tid: Skaarene af ca. 4 Kar slutter sig ganske til de ældste Former; men de „fleste af de øvrige Skaar [af ca. 4 Kar] er vistnok yngre, men naa, saa vidt det skønnes, ikke ned til de ældste Stengraves Tid.“ — Benredskaberne og Knoglerne i alle tre Dynger var, saa vidt Dyrearten kunde bestemmes, af vilde Dyr og Hunden. Der forekom vel ogsaa Knogler af andre tamme Dyr, Hest, Faar (og maaske Ged) og Okse; men det bemærkes om de yderst faa Knogler af disse Dyr, at de øjensynligt er indblandede i senere Tid; hermed stemmer det ogsaa, at de fandtes i Dyngernes Overflade. — Menneskeknogler forekom hist og her; men desuden fandtes 6 Skeletter, og nogle af dem vare omgivne af Stene, saa

[1]) Heri er ikke 4 Flintsager medregnede, der fandtes i Overfladelaget ved Aamølle; thi da der sammen med dem fandtes baade Sager fra den ældre Stenalder og de omtalte Kridtpiber (og Saks), kunde dette Lag ikke betragtes som uforstyrret.

at det med Sikkerhed kunde betegnes som Grave. Allerede forlængst er der truffet Skeletter i Skaldynger; men i det mindste i nogle af de nu omhandlede Tilfælde er det sandsynligt, at Ligene er bleven begravede af Dyngedannerne.

Et aldeles forskelligt Indhold frembød Dyngerne paa „Signalbakken" ved Aalborg, Ørum Aa og Lejre Aa, idet de nemlig stammer fra den yngre Stenalder. Det er først ved det foreliggende Værk, at man har lært saadanne at kende. De paa Signalbakken har vel været kendt i 50 Aar, idet de blev fundet i 1851 af Steenstrup; men da han kun havde til Formaal for saa mange Steder som muligt at faa Worsaaes Syn paa disse Dyngers Natur bekræftet, foretog han ikke nogen nøjere Undersøgelse af dem, og det var derfor naturligvis ikke muligt for ham at se den vigtige Forskel paa Dyngerne dér og de andre dengang kendte. Og en tidligere Forundersøgelse af den yngre Stenaldersdynge ved Ørum Aa havde vel været tilstrækkelig til at vise den sagkyndige, at der her forelaa en Dynge fra den yngre Stenalder, men for en skinsagkyndig havde den været et Bevis *imod* Tvedelingen.

Allerede Udseendet, endog paa Frastand, af en Profil af disse Dynger er forskellig fra den ældre Stenalders. Farven af disse er rent hvid af de aldeles overvejende Bløddyrskaller, men af den yngre Stenalders graa eller mørk, fordi Skallerne langtfra er saa dominerende; ja ved Signalbakken indeholdt den ene Dynge i sin søndre Del slet ingen Skaller (men Oldsager af samme Art som andensteds). Og medens den ældre Stenalders Dynger altid laa ved Vandets daværende Bred, saa kan dette vanskeligt siges at være Tilfældet med den yngres; de paa Signalbakken laa saaledes 120' over og 600 Al. fra den daværende Strandbred. Begge disse Forskelligheder hidrører fra, at Dyngerne giver et uimodsigeligt Bevis for Rigtigheden af Worsaaes Opfattelse: at Befolkningen i den ældre Stenalder levede af Jagt og Fiskeri, men i den yngre væsentligt af Kvægavl og Agerbrug.

Af Redskaber fra den ældre Stenalder indeholdt Dyngerne ved Lejre Aa slet ingen, men de paa Signalbakken 1 Skivespalter (hvis Leje er ukendt, da den fremdroges inden Komitéens Udgravning) og ved Ørum 1 foruden „enkelte Skivespaltere", fundne ved A. P. Madsens Forundersøgelse. De øvrige karakteristiske Stensager — thi de simpleste, Flintflækkerne, var i Brug i begge Aldre — var derimod Former, der betegner den yngre Stenalder; fra alle tre Dynger tilsammen: 6 Stridsøkser (ingen fra Lejre), 25 Økser

(deraf 10 af Bjergart), 12 Flintmejsler (ingen fra Signalbakken). 221 Skiveskrabere og 8 Slibestene. — Skaar af Lerkar forekom i betydeligt Tal. De var af den Slags, som Arkæologerne forud havde henført til den yngre Stenalder.

De Pattedyr, hvis Knogler optoges af Dyngerne, ere ikke som i den ældre Stenalders, lutter vilde Dyr (foruden Hunden), men. endog overvejende, tamme Dyr, Okse, Faar og Svin (men ikke Hest). *Og de Racer, hvori disse Dyr forekomme, ere netop de samme som de schweitziske Pælebygningers.* Winge, som har foretaget alle de zoologiske Bestemmelser af Knoglerne, har med en vis Udførlighed gjort Rede for Forskellighederne mellem de tamme og vilde Former af samme Art. Og deri har han gjort klogt: det er derved gjort umuligt, nu eller i Fremtiden, sans phrase at sige, at det ikke er udelukket, at han har forvekslet dem. Steenstrup erklærede allerede i 1869, at der ingen Overgang var mellem Vildsvin og Urokse paa den ene Side og paa den anden selv de ældste Former af tamt Svin og Kvæg fra Tørvemoserne. Winge kommer til det samme Resultat for disse Dyr og Faaret ved Undersøgelsen af Dyngernes Knogler; men for ham er det et Vidnesbyrd om, at Tæmningen af disse Dyr ikke er foregaaet her i Landet, men at de tamme Dyr oprindeligt er indførte; Worsaaes Opfattelse, at Udbredelsen af den nye Kultur er kommet til os fra Syd (og ikke omvendt, som adskillige fremmede Arkæologer har ment) faar herved Bekræftelse fra uventet Side. Tillige mener Winge — og han giver gode Grunde derfor — at det tamme Svin nedstammer fra Vildsvinet og vort Kvæg fra Uroksen. Kun er det lidt underligt her at se, at han om den tamme Okse siger, at „man ikke mere, som man har gjort det, regner den for en anden Art“; thi Steenstrup havde jo i Decennier og lige til det sidste kæmpet for Erkendelsen af det modsatte. Dyngernes Knogler lærer os endnu mere: For *vore* Dynger havde Steenstrup allerede i 1869 set, at Hundeknoglerne viste saadanne Knivsmærker, at det maatte antages, at ogsaa dette Dyr havde tjent til Føde. Om han end ikke havde gjort opmærksom derpaa, var dette dog et stærkt Vidnesbyrd om, at Ejerne af disse Dyr ikke havde andre Husdyr. Rigtigheden heraf vises nu tydeligt af det nye Værk: kun i den ældre men ikke i den yngre Stenalders Dynger har Hundeknoglerne saadanne Mærker. Harens Knogler er hverken før eller nu fundet i den ældre Stenalders Aflejringer; „man“ havde derfor ment, at det var Overtro, der havde forhindret Stenaldersfolkene i at spise

den. I og for sig var dette meget usandsynligt, naar man betænkte, at de (i den ældre Stenalder) spiste alle mulige Dyr, ogsaa Hund, Vildkat og Los; men en saadan Mening bliver uholdbar, naar det erfares, at „et Par Knogler“ af den er fundet i Lejre-Dyngen. Winges Slutning er langt simplere, at den først var faatallig, da Landet var dækket af Skov, og at den først udbredte sig, da Skoven ved Agerbrugets Indførelse veg for Mark. Overensstemmende med Husdyrholdet i den yngre Stenalder viser da ogsaa dennes Dynger, at af 58 Redskaber af Pattedyrben, der kunde bestemmes til Art, var kun 5 af vilde Dyrs; endogsaa Slagstokkene er nu overvejende af tamme Dyrs Ben. Det bør ogsaa nævnes, at Winge har paavist en interessant Forskel i den Maade, hvorpaa man i de to Aldre forarbejdede Prene af Løbene af Drøvtyggere.

Frode Kristensens vigtige Iagttagelse af Korn i vor Stenalder har gentaget sig i Dyngerne: Lerkarskaarene viser Aftryk af Avner og Korn (Hvede og Byg) og forkullede Korn (Byg). Og det fremhæves udtrykkeligt, at saadanne ikke forekommer ved Lerkarrene fra den ældre Stenalder.

Læseren vil sikkert være paa det rene med, at det efter disse Udgravninger er *sikkert*, at de slebne (og fint tilhuggede) Stenredskaber er samtidige med Beviserne for Kvægavl og Agerbrug og talrige Lerkar af en vis Art, men at de raat tilhugne Stensager ere samtidige med Knoglerne af, Hunden fraregnet, lutter vilde Dyr, Mangel paa Agerbrug og faa, simple Lerkar. Men er de to Grupper forskellige i Tid og hvilken af dem er i saa Fald den ældste? vil maaske Læsere spørge af Hensyn til Steenstrups afvigende Mening paa dette Punkt. Thi han havde jo benægtet, at der var Forskel i Tid mellem dem, og sagt, at hvis der var Forskel i Tid, maatte snarere Worsaaes „yngre“ Stenalder være den ældste og hans „ældre“ den yngste. Ogsaa dette besvarer Dyngerne uomstødeligt: i de hidtil omtalte ligger Worsaaes „ældre“ Redskaber underst og hans „yngre“ øverst. Og selv uden at kende Geologiens første Grundsætninger vil dog vist enhver kunne skønne, at dette er et, endog afgørende Bevis. Det er derfor med fuld Ret, at nogle af de nævnte Dynger er betegnede som den ældre Stenalders, selv om den allerøverste Del er dannet i den yngre, og at de andre er betegnede som den yngre Stenalders, selv om f. Eks. det dybeste Lag af den ved Ørum Aa er dannet i den ældre.

Saa langt tilbage som i 1869 sagde Worsaae, at man burde

huske paa, at alle Skaldyngerne ikke var indbyrdes samtidige; de maatte tilhøre en Periode af lang Varighed: det kunde være, at nogle daterer sig fra en Overgangsperiode mellem de to Aldre; og man maatte bortfjerne enhver Tanke om en skarpt afstukket Grænse mellem de to Aldre. Tanken om en saadan Overgang synes — thi der blev i flere Retninger ikke vundet fuld Klarhed — yderligere bekræftet af Dyngen ved Faarevejle, om hvilken det siges, at „dette Fund kun for en ringe Del gaar tilbage til den fjerneste Tid, at det væsentlig tilhører Slutningen af den ældre Stenalder og for en Del naar over i det følgende Tidsafsnit.“ Den bestod dels af en egentlig Skaldynge, dels, ved Indersiden, af et mørkt farvet „Kulturlag“; hvor de traf sammen, skød de sig uregelmæssigt og paa forskellig Maade ind over hinanden, men gennemgaaende var dog Kulturlaget overliggende og antageligt den yngste Del. Dyngen var fattig paa Oldsager: 26 godt formede Skivespaltere (9 i Skaldyngen, 17 i Kulturlaget); 10 Økser af ældre Stenalder, næsten alle i Skallaget; 18 Skiveskrabere „af den yngre Stenalders udprægede Form“ (4 i den inderste og tyndeste Del af Skallaget, Resten i Kulturlaget). Skaar af ældre Stenalders Kar fandtes kun tre Steder, i Skaldyngen; paa en Snes Steder, især i Kulturlaget, forekom Skaar af yngre Præg, lignende nogle øverst ved Ertebølle og Havnø; derhos fandtes, uden for Skallaget eller ved dets Rand, Skaar af mindst 3 Kar, der henføres til den yngre Stenalders første, forud for Stengravene liggende Afsnit. Knogler fremdroges kun af vilde Dyr (foruden Hund). Paa Grund af flere Forhold, særligt at Skivespalterne er fundne sammen med Lerkar af yngre Form, udtales det, at de af Tiden udførte Forandringer maa have gjort sig tidligere gældende ved Behandlingen af Leret end ved Flintarbejdet; og det forekommer Forfatteren af nærværende Afhandling, at Forholdene ved flere af Dyngerne tyder paa, at Husdyrholdet og Agerbruget er indtraadt noget senere endnu. Worsaaes Mening, at den yngre Stenalder er indført ved en Indvandring er nemlig i alt Fald ikke blevet bekræftet ved de nu undersøgte Dynger.

Om Tiden, hvori vor Stenalder falder, har der tidligere været fremsat to meget forskellige Meninger: 1842 antog Steenstrup, at Landets *almindelige* Beklædning med Eg laa hinsides dets Beboelse; fra 1869 mente han derimod, at Stenalderen gik tilbage i det mindste til Fyrreperioden. Ved de nu foretagne Undersøgelser har Rostrup bestemt de i Dyngerne fundne Kul. Sit almindelige Resultat heraf sammenfatter han i de Ord: „det fremgaar af disse Fund, at Dan-

marks Skove i alt Fald i de nærmeste Omgivelser af de undersøgte Køkkenmøddinger eller Affaldsdynger og i hele Perioden, hvori disse blev ophobede, har bestaaet næsten udelukkende af Løvskov, at den aldeles overvejende Del heraf var Egeskov ...".

Om den ældre Stenaldersdynger udtales det, at særlig Egredskaberne har et vist Lokalpræg for de enkelte Dynger. Ved Ertebølle maa saaledes Skivespalterne henregnes til de daarligste, der kendes, og Økserne, der er endnu mere usikre i Formen og i Reglen endnu daarligere tilhuggede, viser ingen kendelig Forskel fra Dyngens Bund til dens Overflade. Ved Havnø er de lidet bedre; men ved Klintesø og især Aamølle er de baade større og bedre tildannede. De gamle Kar i Ertebølle slutter sig til de ældste Kar, som hidtil er fremdragne i Sydeuropa og Orienten; Nord for Alperne foreligger der næppe noget, som kommer dem nær i Ælde. Af Flintflækkerne ved Ertebølle er derimod et meget stort Antal saa fuldkomne som overhovedet i den nordiske Stenalder. — Allerede i 1862 kom Steenstrup til det Resultat, at Dyngernes Hjortetakker og Knogler af unge Dyr viste, at Menneskene havde færdedes dér de to Tredjedele af Aaret; derimod var han ikke sikker paa deres Nærværelse der i de fire Sommermaaneder. De nye Undersøgelser har ved Knogler af visse Fugle, der kun er her som Sommergæster, vist, at man ogsaa havde færdedes der om Sommeren. Og det udtales, at det ikke kan oplyses, at Opholdet har været uafbrudt, men at der heller intet foreligger derimod.

C. Neergaard udtaler, at alle tre Dynger fra den yngre Stenalder tilhører en tidligere Tid af denne; at de Oldsager, der ret tidfæste Fundene, repræsenterer dels Former, som har hjemme i Overgangsperioden mellem Stenalderens to Hovedafsnit, dels er saadanne, som forekommer i de ældste smaa Stengrave og den begyndende Jættestuetid; og at der intetsteds i dem er fremdraget Oldsager af den for de yngste Stengrave typiske Art. Af denne Udtalelse og af den Omstændighed, at Sophus Müller havde kunnet fastslaa, at saa simple Redskaber som Skiveskraberne tilhører den yngre Stenalder, kan det ses, hvor meget videre vore Arkæologer er komne siden Worsaaes Tid.

Men den, der viste dem Vejen til den større Indsigt, paa dette som paa saa mange andre Omraader, var: J. J. A. Worsaae.

Og „Ære for den Stærke,
Som trodser Tidens Tand."

William Sørensen

SCHIMMELMANNSKE BREVE

Blandt de mange Publikationer af Breve og Aktstykker vedrørende dansk og holstensk Historie i Perioden 1770—1830 er den store Samling „Efterladte Papirer fra den Reventlowske Familiekres“ en af de interessanteste og ved Siden af „Meddelelser fra Krigsarkiverne“ ubetinget den vigtigste saavel i politisk og litterær som i personalhistorisk Henseende. Forarbejderne paabegyndtes allerede i 1890, i 1895 begyndte Udgivelsen paa Foranledning af Lensgreve Reventlow til Pederstrup og Brahetrolleborg, der ikke blot aabnede sine store Arkiver for Forskningen, men tillige sikrede Udgivelsen materielt. I Løbet af 1895—1896 udkom de tre første Bind, der rummede et Udvalg af Brødrene Christian Ditlev og Johan Ludvig Reventlows og deres Søster Louise Stolbergs efterladte Breve; de modtoges med berettiget Opmærksomhed og Anerkendelse, og man saa straks, at Udgiveren, Hr. Arkivassistent cand. phil. L. Bobé, havde betydelige Forudsætninger for Arbejdet.

Det var et for Forskningen nyt Omraade, Hr. Bobé tog fat paa. De tyske eller tyskdannede, i Danmark og Hertugdømmerne levende Adelsslægters Betydning for Danmarks politiske og aandelige Liv i Tiden fra 1750 til 1830 var ofte fremhævet og Enkeltheder derom kendte, men et dybere Studium deraf havde hverken danske eller tyske Forskere indladt sig paa, saa lidt som der var fremskaffet Materiale, hvorpaa et nærmere Kendskab kunde grundes. En enkelt Mand, Hr. Arkivsekretær Bloch, havde vel i et Par Smaaafhandlinger givet Prøver paa en stor Indsigt i disse Forhold

og ofte ladet den komme andre Forskere til Gode, men Hr. Bobé blev dog den første, der for Alvor brød Isen ved at lukke op for de danske Reventlowers Arkiver. Han indskrænkede sig ikke hertil; Adgangen til de ahlefeldtske Arkiver aabnedes snart efter for ham, ogsaa i Arkivet paa Haseldorf i Holsten fik han Indgang, de større Fund suppleredes med mindre, og Hr. Bobé har søgt med en Udholdenhed og en Sporsans, der først ret kan vurderes, naar man har gaaet ad lignende Veje og véd, hvor vanskelig en saadan Eftersøgning er.

Da der først var lukket op, viste de skjulte Skatte sig righoldige, og nu efter at ogsaa de bernstorffske Papirer er fremdragne, er der Arbejdsstof til mange Aar ikke blot for en men for flere Forskere paa dette Omraade, hvor Stoffet for ti Aar siden var saare magert.

Hr. Bobé har en Hovedære herfor, og det var heldigt, at den Del af Arbejdet og Materialet, som han tog fat paa, særlig laa for ham. Stoffet fra de mange reventlowske, bernstorffske, stolbergske og schimmelmannske Brevsamlinger er meget forskelligartet; paa sine Steder er den politiske Betydning den overvejende, paa andre den litterære eller den personalhistoriske, selv om Materialet naturligvis som oftest har flersidig Værdi, er der dog i Reglen en enkelt Hovedlinie. For Hr. Bobés Ævner og Interesser, saaledes som de hidtil er fremtraadt, ligger øjensynlig litterære og personalhistoriske Æmner bedst, og dette passer netop godt til Stoffet i de danske reventlowske Arkiver. De bernstorffske Arkivers Indhold er i en ganske anden Grad af politisk Natur.

Hr. Bobé gik til Arbejdet ikke blot med betydelige Kundskaber paa de nævnte Omraader, men ogsaa med varm Sympati for det følelsesfulde, vel ofte overspændte og naivt barnlige, men tillige af ren og sund Menneske- og Naturglæde fyldte Aandsliv, der var hine Kreses Særpræg; ikke blot Energi og Forskerflid, men ogsaa personlig Dragelse har bragt ham til at uddybe og udvide sit Æmne.

Udgivelsen af de reventlowske Papirers fjerde Bind har ladet vente længe paa sig formentlig paa Grund af Udgiverens Sysselsættelse med Ahlefeldternes Slægtshistorie. Nu er det ventede Bind udkommet og bringer første Halvdel af Heinrich Ernst Schimmelmanns og hans Hustru Charlotte Schimmelmanns Breve til de førnævnte reventlowske Søskende og til enkelte andre. Bindet indeholder ingen Redegørelse for Forde-

lingen, men det tør vel forudsættes, at Resten af Charlotte Schimmelmanns Breve kommer i 5te Bind. En Indledning med Levnetsskildring og Karakteristik af de vigtigste Brevskrivere har hvert af de tidligere Bind bragt. Man savner en saadan her, men ogsaa den kommer forhaabenlig i næste Bind.

Med Interesse maa man oppebie den, ligesom man i det hele har maattet sætte en Del Forventning til de schimmelmannske Breve. Ved mange Lejligheder har Hr. Bobé vist særlig Kendskab og Forkærlighed for dette Grevepar, ret naturligt forøvrigt, da det schimmelmannske Hus i Tiden fra 1784—1830 jo var Centrum for det dansk-tyske litterære Aandsliv i København.

Det foreliggende Bind indeholder Ting af megen Interesse, selv om man som sagt endnu savner Indledningen. Ernst Schimmelmanns Breve, der fylder Bindets første Del, er uventet faa; det er dog en naturlig Følge af den Begrænsning, Værkets Plads paabyder, idet man har til Princip kun at optage Breve fra de danske reventlowske Arkiver. Enkelte andre Breve fra Grev Schimmelmann har man dog undtagelsesvis medtaget efter Afskrifter i Arkivet paa Ahrensburg og Koncepter i Rigsarkivet, men meget er det ikke. Hvad der findes, fængsler dog hurtig.

Dels er der fortrinlige Bidrag til Ernst Schimmelmanns Karakteristik. Vi ser ham, da det første Brev er fra 1774, ganske vist ikke i det rousseauske Interiør, hvori Hr. Arkivsekretær Bloch for nogle Aar siden præsenterede ham sammen med August Hennings i „En Brevveksling fra Struenseetiden“ i „Museum“. Men vi ser ham endnu ungdommelig sentimental i Brev til hans daværende Forlovede, senere første Hustru, den „yndige“, „englelige“ og „himmelske“ Emilie Rantzau, der i Virkeligheden vistnok ogsaa var ualmindelig fin og skøn, hvad det vedføjede Portræt vidner om. Seks Aar senere døde Emilie i Februar 1780 til Kresens dybe Sorg. Det blev kritiske Aar for den unge Ernst. Wertherske Stemninger og megen Weltschmerz drog ham til en dyb tungsindig Ensomhed, hans Fader, den praktiske Skatmester, stræbte at holde ham fast i de indviklede Finanssager, hvori Ernst Schimmelmann jo ogsaa kom ind og forblev som Finansminister i Tiden efter 1784. Bernstorffs Fjernelse i 1780 og Sammensværgelsen, der hidførte Regeringsskiftet 1784, greb dybt ind i hans modtagelige Sind, men mest afgørende var — foruden Faderens Død Febr. 1782 — dog, at han i Efteraaret 1781 forlovede sig paa ny og i Maj 1782 ægtede Charlotte Schubarth.

Kampen mellem Mindet om den „himmelske" Emilie og den pludselige Forelskelse i den „jordiske" Charlotte har sat sig Spor i Brevene fra denne Tid, og denne ellers ikke ualmindelige Tvedragt i en Enkemands Liv faar en mærkelig religiøs moralsk-æstetisk Farve i det stemningstunge Sind og bliver derved et mærkeligt Bidrag til Belysning af Tidens Følelsesliv. Udgaven her bringer kun enkelte Brudstykker, men fra andre Breve kan den Oplysning tilføjes, at Kampen ikke blot stod mellem den himmelske og den jordiske Kærlighed, men ogsaa mellem den pludselige Forelskelse i Charlotte Schubarth og en allerede ret fremskreden og gengældt Tilbøjelighed for en anden af Kresens højtbegavede Kvinder, nemlig Stolbergernes Søster, A. P. Bernstorffs Svigerinde, Katharina Stolberg. Der var nogen Skuffelse hos Bernstorffer og Stolberger over, at Ernsts Følelser skiftede, men det hindrede ikke, at Katharina og det schimmelmannske Par vedblev at være Venner. Af „Käthgen" Stolberg bringer Bogen iøvrigt et udmærket Billede, knyttet til et Brev fra Grevinde Charlotte fra 1804, der vidner om, at hun ikke blot saa med Venskab, men ogsaa med skarp (og fin) Kritik paa sin fordums Rivalinde.

Fra Perioden 1780—1784 er til Belysning af de politiske Forhold et enkelt interessant Brev. Men de i denne Henseende vigtigste Breve findes dog paa Stintenburg og vil blive offenliggjort mellem A. P. Bernstorffs Papirer. I den følgende Tid er der vigtige Øjeblikke, hvor Ernst Schimmelmanns fortrolige Udtalelser har politisk Betydning. Af særlig Interesse finder jeg de Breve fra 1799, der vedrører Regeringens Strid med det slesvig-holstenske Ridderskab og Forberedelserne til Presseloven af 27. Septbr. 1799, hvorved Trykkefriheden indskrænkedes. Denne sidste Forordnings Anvendelse har givet Anledning til mange Undersøgelser; nu ses det, hvor ivrig Ernst Schimmelmann har været for at faa det uskyldige Sanderske Selskab opløst, og i Breve fra Grevinden læses en mærkelig Tilfredshed med Loven og Uvilje mod de oppositionelle Forfattere.

Af de senere Breve vil et fra 1809 vække Opmærksomhed ved Udtalelser om Forholdene i Norge; det schimmelmannske Hus havde i disse for Norden saa vigtige Aar en særlig Anledning til Interesse for de norske Forhold, idet Grev Herman Wedel Jarlsberg var en nær Ven af Slægten. Fra 1810, da Spørgsmaalet om Nordens Forening var brændende, og Grev Schimmelmann skrev et Agitationsskrift til Fordel derfor, findes der desværre ingen Breve.

Brevene efter 1813, Nedgangens og Bankerottens Aar, i hvis Slutning Schimmelmann maatte opgive Finansstyrelsen, giver Indblik i Landets Nød og i de Vanskeligheder, som Frederik VIs stejle Karakter voldte Ministrene, men ikke mindst vidner de om Schimmelmanns Sorg over Ulykkerne og stærke Kærlighed til Danmark, som han nu helt tilhørte. I Decbr. 1815 skriver han til Ungdomsvennen Christian Ditlev Reventlow triste Ord om, hvor lidet der syntes naaet, af hvad de to i begejstrede Ungdomsdrømme havde haabet, men føjer han til: Bondens Frigørelse og Landboreformerne, som Reventlow først og fremmest har hidført, kan ikke gaa til Grunde. Vemodige er Brevene fra det sidste Aarti efter hans Hustrus Død 1816; han fik vel større Virksomhed, da han 1824 efter Niels Rosenkrantzs Død blev Udenrigsminister, men han følte og han sørgede over Forskellen mellem den Post, han nu beklædte, og den, som A. P. Bernstorff i sin Tid sad inde med før Norges Tab, før Fattigdommen og Reaktionen.

Ernst Schimmelmanns Breve er dog trods de interessante Enkeltheder saa faa og rettede til saa mange forskellige, at der mangler en vis Helhed og Sammenhæng i dem. Udtømmende Belysning af hans Personlighed yder de ej heller; det tør haabes, at Hr. Bobés Indledning til næste Bind vil bringe en saadan støttet paa meget andet utrykt Stof, der har staaet til hans Raadighed.

Langt større Helhed findes i Charlotte Schimmelmanns Breve der alle er rettede til Louise Stolberg; Bindet bringer Brevene fra 1780 til Udgangen af 1807, Resten til 1816 følger i næste Bind. Kun denne foreløbige Ufuldstændighed hindrer En i at fordybe sig i det meget, de bringer til Grevindens Karakteristik, hvad man ellers kunde fristes stærkt til, saa indholdsrige er de, og saa lidet kendt er hendes Personlighed.

Brevene til Louise Stolberg hører til de store Brevrækker, hvoraf der lykkeligvis er bevaret adskillige, som fører os dybt under Overfladen og giver intimt Kendskab til Personer og Begivenheder. I Struenseetiden, medens Louise Stolberg var i Begivenhedernes Centrum, kunde hun fortælle fraværende Venner om, hvad der skete, og med flydende Pen, der gengav hendes hvast karakteriserende Ord, male Begivenheder og Personer; nu efter 1784 sad hun ovre i Amtmandsgaarden i Tremsbüttel eller paa Vindeby og holdtes à jour med Livet i København af Statsministerens kloge Frue, Midtpunktet i Hovedstadens fineste Salonliv. Hermed er givet, hvad der findes i disse Breve; vi lærer det

schimmelmannske Hus' æstetiske Interesser og litterære Mæcenatsvirksomhed at kende, Baggesens og Schillers, Niebuhrs og Reinholds Navne gaar idelig igen, men ogsaa Brevenes politiske Indhold er rigt. Baade Grevinde Charlotte og Louise Stolberg fulgte ivrig med i indre og ydre Politik, deres politiske Sympatier og Antipatier var udprægede, men Charlotte Schimmelmann var mindre skarp og mindre ensidig i sine Domme, og hun havde større praktisk politisk Forstand. Hendes Breve er derfor som historisk Kilde lettere at bruge end Louise Stolbergs, de har et Plus i Retning af Paalidelighed, men maaske et Minus i Aandfuldhed.

Det er just saasanne Breve, vi hidtil har savnet for Tiden efter 1784, og det maa beklages, at Pladshensyn kun har tilladt at medtage saa forholdsvis faa. Jo nøjere man kan følge en slig Brevrække, desto større er dens Værdi; man faar derved et langt sikrere Skøn over, hvorledes Svingninger i Bedømmelse at Personer gradvis opstaar, og man kan se mange Begivenheder vokse frem. Men hvad der gives, er vigtigt. For blot at nævne et Par Eksempler: der er ypperlige Situationsmalerier fra Foraaret 1784, den store Ændring med Personer og Forhold efter A. P. Bernstorffs Tilbagekomst er skildret med Kraft og Klarhed. Brevene fra Halvfemserne viser, hvor mærkelig vaklende den litterære Adel kom til at staa overfor det ny revolutionsfødte, der ogsaa herhjemme satte Sindene i Bevægelse. Vi er midt i Brydningen mellem „den offenlige Mening og Statsmagten", og mellem Livsanskuelser af højst forskellig Natur. En mærkelig Bemærkning i Brev af Januar 1790 aabner vide Perspektiver. „Bernstorff a dit hier à la cour que Rousseau étoit un scélérat, mais chut la dessus. „Ce scélérat est à peu près mon saint" skriver Grevinden.

Hvor males ikke Tilbagegangen efter Bernstorffs Død i Brevene — og saa meget betydningsfulde, er disse Udtalelser, som det efter det nysnævnte vil forstaas, at Charlotte Schimmelmann kunde se med Kritik paa Bernstorff. Et Aar efter hans Død skriver hun om, hvorledes alt er forandret, hvorledes hendes Mands Arbejde er langt mindre tilfredsstillende end før, hvor meget han og Bernstorff var for hinanden. Og hun fortsætter: „Enfin c'étoit un commerce d'idées, de principes, de sentimens; c'étoit de la discussion, de la chaleur, du zele, un aperçu en grand, enfin un coup d'oeil commun, tout est tombé à plat, et le jeune homme, der durch Bernstorff gehoben wurde, sinkt und muss sinken."

Det er en træffende Karakteristik af Perioden 1784—1797 og et Sandsigerord om Tiden 1797—1830, Bernstorffs Tid og Frederik VIs.

For Tiaaret 1797—1807 er der vigtige Udtalelser om Modsætningen mellem Folkene af A. P. Bernstorffs Skole, hvem Bevarelse og Fortsættelse af Reformer og de fredelige, materielle Erhvervs Udvikling laa stærkt paa Sinde, og Kronprins Frederik med de overvejende militære Interesser og den snævre Selvherskernatur. I et Brev til Louise Stolberg fra 1805 er der allerede en Klang af Landets Klager mod Kongen i 1812—1814. „Dites à l'oreille et bien bas à Chrétien Bernstorff un mot sur ces mésures militaires violentes qui vont abymer notre pays et nos finances, si on fait des rassemblements de troupes plus qu'il n'est strictement nécessaire . . . Vous lui rappelerés qu'il est ministre du conseil autant que ministre du département politique. S'il avoit vu et entendu comme moi en province ce que le paysan souffre, ce que l'on craint à la campagne lorsque dans un tel moment il manque de bras pour semer, labourer et battre ce bled qu'il faut semer. Si tout cela étoit bien présent dans toute son importance à celui qui est non seulement chef militaire mais père et souverain de notre pays".

Af slige Udtalelser er der mange, men dette maa være nok til at vise, hvor interessante disse Breve er.

I en Kritik af de to første Bind blev der i sin Tid klaget stærkt over Udgiverens Tekstbehandling og ytret Tvivl om, hvorvidt hans Læsning og Gengivelse af Originalbrevene var paalidelig. Efter den Lejlighed, jeg har haft til at kontrollere dette, tror jeg, at denne Anke er uberettiget. Fejl vil der selvfølgelig altid findes i saa stort et Værk, men jeg har Erfaring for, at Udgiveren netop læser sikkert — ofte forbavsende sikkert i næsten ulæselig Skrift — og Gengivelsen er, synes jeg, endogsaa særdeles paalidelig. Lignende Anerkendelse tilkommer der Noterne. De Oplysninger, der findes i de udkomne fire Bind, viser, at Hr. Bobé besidder enestaaende Kendskab til Datidens tyske Litteratur og Litterærhistorie og til den dansk-holstenske Adels Genealogi og Personalhistorie. I Noter, der ofte naa'r en lille Afhandlings Størrelse, har han samlet værdifulde Oplysninger og fra de fjerneste Kilder fremskaffet overmaade vigtigt Stof. Hist og her kunde man fremfor Kildehenvisninger ønske, at Sagforholdet kort var refereret, men hvad der gives er nøjagtigt og udtømmede. Kun et enkelt nys-

udkommet dansk historisk Værk om et nær beslægtet Æmne undgaar Udgiveren med stor Omhu at citere.

Men ved Siden af denne Anerkendelse, som ikke maa undervurderes, og som Brugerne af Hr. Bobés Udgaver idelig tilskyndes til, naar de hos ham finder en Oplysning, de ellers kan søge forgæves, kommer der unægtelig visse Indvendinger til Orde, og det er mærkeligt og beklageligt, at Udgiveren ikke har taget Hensyn til, at de allerede for længe siden har lydt. Ankerne sigter væsenlig paa, at Udgiveren i alt for ringe Grad følger de Regler for Udgivelsen af Breve og Aktstykker, som ellers uvægerlig følges i alle gode Publikationer, ikke mindst her i Landet; der er en ikke ringe Uklarhed og Mangel paa Orden i de udkomne Bind. Det er f. Eks. uheldigt, at der intetsteds gøres ordenlig Rede for det benyttede Brevstof; det er ofte uklart, hvor de enkelte Originalbreve findes, man véd ikke, om de gengives efter Original, Koncept eller Afskrift — hvad der ofte er afgørende for Vurdering af dem. Der meddeles sjældent noget om, hvor mange Breve af en Samling der lades utrykte, naar der kun meddeles et Udvalg, man har ingen Vejledning om, hvilke Principer der bestemmer Medtagelse eller Udeladelse. Meget slemt er det, at det ikke bestemt og utvetydig angives naar Breve gengives i Uddrag. Hvorledes skal man f. Eks. ved Ernst Schimmelmanns Breve, der er fyldte med Tankestreger, se, naar en eller to Tankestreger skal betyde Udeladelse af nogle Linier eller af det halve Brev? Der kunde fremhæves adskilligt i denne Retning, der idelig volder Brugeren Tvivl og Vanskelighed. Jeg ved vel, at det ikke er let at gennemføre andre og korrekte Principer, men det forekommer mig, at Udgivere af ikke let tilgængelige Privatpapirer har en særlig Forpligtelse til at give udtømmende og klare Oplysninger om deres Stof, ikke mindst af Hensyn til andre Forfattere, der har Brug derfor. Man arbejder i sligt dog ikke for sig selv alene. Og endelig er der det fortvivlede, at Udgiveren ikke sætter Notetegn i Teksten; dette er ligeledes imod al videnskabelig Metode og er en bitter og daglig Malurt for dem, der ellers glæder sig over og anerkender Udgiverens dygtige Arbejde. Det maa paa alle disse Punkter haabes, at der nu omsider maa ske en Forandring; bedre sent end slet ikke!

Men trods disse Indvendinger kan man kun glæde sig over de schimmelmannske Breve og haabe paa en snarlig Fortsættelse. Nu har Hr. Bobé iøvrigt meddelt, at han tillige har optaget en

ny og interessant Opgave til Løsning: en Skildring af Frederikke Brun og hendes Kres. Atter et lykkeligt Greb, baade fordi herved løftes en ny Skat i de brunske Familiepapirer, og fordi Hr. Bobé her faar Lejlighed til at vise sine Ævner fra en ny Side. Hidtil har hans Arbejder været mindre Afhandlinger og Kildepublikationer, en samlet Fremstilling af et større Hele — al historisk Forsknings egentlige Maal — har han endnu ikke leveret. En Skildring af den münterske-brunske Kres falder i Centrum af Hr. Bobés Ævner og Interesser. Det tør ventes, at han da vil skrive en god og fængslende Bog.

Aage Friis

FRA TILSKUERPLADSEN

DET gav sig af sig selv, at jeg maatte ud paa Valgdagen og stemme. Dels finder jeg, at det er min simple Skyldighed. Jeg har hørt engang, at hos et eller andet Folk straffede man dem, der i de politiske Kampe ikke gik med en af Parterne. Det synes jeg var saa rigtigt. Og dels var det første Gang, der skulde stemmes paa den nye Maade, og det hemmelige Rum pirrede min Nysgerrighed svært. Det var nu ikke synderlig pralende at se til, — en umalet Fyrretræskasse med et Tæppe for; det mindede noget om et Styrtebadsapparat. Men da jeg havde faaet mit Papir og var sluppet ind i Ensomheden, mærkede jeg, at det var alligevel et ganske underligt Sted. Det slog mig pludselig og stærkt, hvor jeg her var gemt fuldstændig bort fra Verden; jeg var lukket inde i mit Lønkammer, usigelig alene med min egen Sjæl. Det var en sær Fornemmelse. Ligesom med et Ryk følte jeg mig ude af de vante Gænger, uden Fodfæste, helt svimmel; jeg kunde ikke huske, hvad jeg egentlig skulde; det gyngede for mine Øjne; Tingene og Tankerne løb i Kreds og var som Aalehaler at gribe i.

Omsider fiskede jeg dog en Erindring ud af dette Kaos og hagede mig ved den: jeg var jo kommen herhen for at stemme. Og jeg skulde stemme for eller imod Ministeriet Sehested. Det var dog altid et Punkt at staa paa. For eller imod Ministeriet Sehested! Men hvad vilde det sige? Jo, jeg skulde overveje Ministeriets politiske Program, dømme om hele dets Herskergerning. Men nu tog Lønkamrets Hekseri Magten fra mig igen. Jeg kunde med min bedste Vilje og trods alt mit Stræb ikke faa Tag i noget holdbart Program eller øjne Ministeriets store og gode Handlinger. Jeg følte ligesom lidt Støv mellem Fingrene og saa' kun Ministeriet Sehesteds splitternøgne Navn. Saa prøvede jeg at klamre mig til Ministeriets Medlemmer enkeltvis. Men det gik ikke; jeg kunde slet ikke faa dem til at staa for mig som Ministre. Jo, Bramsen; han var i høj Grad Eksellence og i Ministeruniform; men han vilde ikke

tage sig noget fornuftigt for; han stod bare og legede med en Bunke Gulddingeldangel. De andre — ja, Scharling, syntes jeg, sad med Næsen nede i et tysk nationaløkonomisk Leksikon og regnede efter paa sine Fingre, om alle hans Avisartikler nu ogsaa var kommen med i hans Biografi. Og Goos havde ladet alt Justitsvæsen fare; han var bleven Professor i Romerret og læste over Gaius 1, 56: *Liberi patris conditionem sequantur.* Hannibal Sehested stod og ballancerede paa to Broholmerhunde og søgte at komme op i Højde med sin Navne og Forfader. Og Juul-Ryssensten gik hjemme i Mundelstrup og ledte efter Gaardens Alen, for med den vilde han maale det hele Land.

Stakkels Juul-Ryssensten! Der er nok ogsaa hemmelige Rum uden for Valglokalerne, men det er vist ikke alle, der opdager, hvordan det spøger i dem. Det har han maattet lide under. Han var gaaet ind i sit Lønkammer for at udpønske noget umaadelig snedig noget, der rigtig kunde støtte Ministeriet under Valgstormen. Og han havde hittet paa noget, som var godt. Nu havde hans Parti lavet et Lønningsforslag, der flød med Mælk og Honning som det Land Kanaan: det skulde trække Statsfunktionærerne over til dem med mange Lokomotivers Kraft. Men det Søm vilde han drive længere ind. Trommerne skulde røres vide om Land: Vi er et prægtigt Ministerium! Derfor behøver vi ingen Attester, hverken af smaa eller store. Gerningerne taler. Giv Agt! Vi lægger ingen af vore undergivne et Halmstraa i Vejen, om de staar frem i Valgkampen paa nogen af Siderne. Vi er saa ædle. De har deres fulde Frihed. Vi lader vor Sol skinne lige naadig over retfærdige og uretfærdige! . . . Og han smilede over sin Fiffighed: hvem kunde staa for saadan en Englegodhed! Men paa engang tager Lønkamrets Nisse den arme Baron og leger Himmelspræt med ham, og saa gaar han Gudhjælpemig hen og skriver Brevet til Tegner om Trafikassistent Ohlsson! Sikken et Ansigt han maa have sat op, da han kom til sig selv igen oven paa det! Og sikken Ansigter hans Medbrødre har taget imod ham med! Det vilde jeg have givet Penge for at se.

Men det mest forheksede hemmelige Rum har sikkert Kalundborg været. Trolden, der byggede Kirken for Esbern Snare, er aabenbart vaagnet, meget styrket og svært lebendig efter sin lange Søvn. Hvor han har huseret der nede ved Valget! Bare én stak en lille bitte Finger inden for Byen, greb han fat i den og snurrede Personen rundt op over alle fem Kirketaarne. Han virkede endogsaa paa Afstand. Først farer han i Hr. Niels Hjort, en stilfærdig Skolemand, der ellers holder sig i det skjulte og kun passer sin egen Dont, og faar ham til at styrte ind i Politiken som en Hund i et Spil Kegler. Han danser Æggedans med Træskostøvler paa; han skriger ud over alle Tage, hvad der fremfor alt bør behandles for lukkede Døre, han roder Ting sammen, der ikke har med hinanden at gøre: vil terrorisere de politiske Partier til at stemme om indre slesvigske Bladspørgsmaal og kompromitterer uforknyt sin egen Livssag ved at gøre den til Indsats i Politikens Hasardspil. — Saa bliver Hr. Krabbe lamslaaet af Utysket; han kan ikke se; han kan ikke høre; han kan ikke huske; han kan ikke forstaa; han kan ingenting, andet end tænke paa et Levebrød for sin fattige Datter, og føle Stolthed

over hendes Begavelse og Fornemhed. Og saa kommer den uskyldige Julius Schiøtt i Vinden. Det ene Øjeblik drager han frejdig og tryg til Kalundborg, baaret frem af alle Partiers gode Ønsker, men i det næste er de bærende Hænder borte, det regner med Lussinger, han hvirvles rundt, saa Haaret flyver ham om Hovedet, og véd ikke af sig selv at sige, før han atter sidder i „Frem“s sikre Redaktørstol og trækker Vejret dybt og forundrer sig. — Og nu den arme Georg Brandes! Han maa derned, med Djævelens Vold og Magt, skønt alle hans gode Venner haler ham i Frakkeskøderne. Den ulykkelige Mand! Han véd ikke, hvad han gør; han ser ikke, at han løber lige lukt i den visse Undergang, Fordærvelse og Ødelæggelse. Zolas Kamp mod de franske Militarister er det rene Mælkemad ved Siden af Brandes' mod Krabbe. Den Dom vil blive fældet af alle Historikere, de sindigste, de klogeste, de mest usentimentale, ja selv af Herman Bang. Al den Folkeyndest, Brandes møjsommelig har sparet sammen, sætter han ganske letsindig overstyr. Om et Par Dage rider den Herre alene, eller kun med et lille Følge af rodløse Eksistenser. uden Fædrelandsfølelse. Og værre endnu: Zola blev dog kun dømt til Bøder eller Fængsel, Brandes slipper ikke for Nørrefælled eller Amager. Zola rendte bare over til England, Brandes bliver sikkert deporteret til en af vore vestindiske Djævleøer, St. Thomas eller St. Croix. Og det værste af det hele: han jages ud af „Socialdemokraten“s Kridthus, nu han har faaet det fortvivlede Indfald, at hans Pligt byder ham at optræde paa egen Haand, da han Parti ikke vil. „Socialdemokraten“, der ikke blev det mindste stødt forleden, da han gav en af dens Medarbejdere rent paa, men nøjedes med overbærende at ryste paa Hovedet ad hans vildfarende Alderdom, finder sig skam ikke i dette her. Den trækker de urbane Handsker af og smøger Ærmerne op. Hjulet gaar rundt i denne Verden; saa vi oplever nok de Løjer, at Brandes faar de fæle Ord paa Tallerkenen om „Popularitetsjagt“ og „Overløberi“, dem der nu saa tit er ruttet med til andre. For „Socialen“ har vel ogsaa faaet Troldhvirvlen i Hjærnen, saa den ikke længer husker, hvem Brandes er. — Og selv „Politiken“ er kommen med. Jeg maa sige, jeg idag har rødmet over dette mit eget Blad. Det plejer altid saa nøjagtig at underrette os om, hvad Modstanderne siger og gør, gengiver deres Meninger og Paastande saa redelig, at man aldrig har nødig at søge Besked andetsteds, stikker aldrig sit Hoved i Busken ligervis som den Fugl Strudsen, — en Uskik jeg hader som Bøger *in usum Delphini.* Ingen Skyklapper, ingen Umyndiggørelse, ingen Sæk over Hovedet; men Lys over Landet, Sol paa det hele, fri Drøftelse til alle Verdenshjørner, — det har altid været Forretningsprincipet hos dette Blad! Men i Dag har det skuffet mig dybt. At jeg maa gaa ud i Byen og høre om Brandes' Tog til Kalundborg, mens jeg kunde have læst derom til Morgenkaffen, det havde jeg ikke ventet. Sæt, jeg vilde have været til Kalundborg for at høre Brandes' Tale! Naa, den faar jeg jo nok i „Politiken“ i Morgen, sammen med Bladets værdige og grundige Kritik af den skattede Medarbejders Særmening. For i Morgen er vel nok det hemmelige Rum lukket for denne Sinde. Eller i hvert Fald efter Helligdagene.

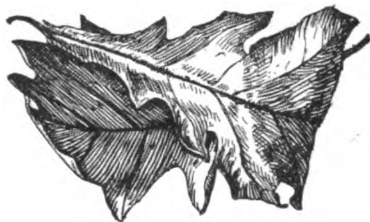
„Er det Meningen, De vil blive der inde til i Morgen, De?" Og det dundrede ude paa Kassen.

„Han vil naturligvis trække Valget ud, den Rad," sagde en anden Røst.

Det var sandt: jeg skulde jo stemme. Saa greb jeg en mægtig Blyant og skrev selvfølgelig et galt Kryds og maatte ud og have en ny Stemmeseddel. Det var ikke milde Øjne, de langede mig. Jeg skyndte mig at gøre min Borgerpligt og pilede af.

Men jeg var nær ikke kommen ud af Døren. Den var optaget af en Herre med hvidt Overskæg, der stod og fægtede med alle fire Lemmer og belærte en anden om Valgets Udfald. „Denne Gang kan De Fanneme være vis paa, at Højre sejrer", sagde han. „For se nu har vi hemmelig Afstemning; og saa kan De ta Gift paa, at alle de Spækhøkere og Arbejdsfolk, som ikke har turdet for Socialisterne, de stemmer Højre, og alle de Husmænd og Indsiddere, som har været under Gaardmændenes Knaldepisk. Jo jo, nu er vi oven paa!"

„Tillader De?" sagde jeg, og i naadig Sejrsfølelse lod han mig slippe ud.

LATIN OG „MODERNE HUMANISTISK“

Hvad er den tredje Retning? Intet.
Hvad bør den være? Alt.
Hvad forlanger den at være? Noget.

FORMLEN for Bevægelsen i vort højere Skolevæsen synes at være følgende: Spørgsmaalet om en Reform rejses og drøftes; Ministeriet indhenter Betænkninger hos Rektorerne, hos Undervisningsinspektionen, hos Fakulteterne, maaske ogsaa hos Biskopperne; enten Sagen dør hen paa dette Tidspunkt, eller der forelægges Rigsdagen et Lovforslag, der derpaa slaas ihjel, bliver Resultatet det samme negative. I flere Aar hører Offentligheden intet til Sagen, saa tages den op igen, gennemgaar de samme Faser og dør atter hen. Altid Dødvande efter nogen Tids Røre. Er det da kun Marsh paa Stedet? Kommer der intet ud af alle disse Meningsudvekslinger, skriftlige og mundtlige?

Jo, heldigvis; for hver Gang naa'r vi et Stykke fremad, selv om det maaske ikke syner meget. For hver Gang kommer der større Enighed om, at en Reform er paatrængende nødvendig. Men samtidig kommer der ogsaa større og større Enighed om noget positivt, for det er allerede noget positivt, naar man véd, hvilke Fag der skal ud af Skolen eller dog indskrænkes, — og hvem ser ikke, at de klassiske Sprog bliver mere og mere truede? Og det er noget endnu mere positivt, naar Enigheden vokser om, at „nyere Sprog“ skal frem og i alt Fald have en Del af de Timer, de gamle maa afgive.

De københavnske Skolebestyreres Forslag af December 1898 var den sidste Anledning til, at der kom Fart i Diskussionen. Det saa' saa fredeligt ud, at mange straks ventede sig en øjeblikkelig

Gennemføren af det som en Løsning, der kunde samle alle Stemmer om sig. Det vilde ikke foregribe en endelig Reform; man vilde ikke rokke ved de bestaaende to Retninger, den græsk-latinske („sproglig-historiske“) og den matematiske („matematisk-naturvidenskabelige“), men blot have Tilladelse til i nogle københavnske Skoler desuden at prøve en tredje Retning (den „moderne humanistiske“). Det skete imidlertid ikke, som Forslagsstillerne ønskede. Efter omtrent tre Fjerdingaars Forløb fremsatte daværende Minister Sthyr i Landstinget et Lovforslag, der saa' paafaldende ud som en ringere Eftertryksudgave af Skolebestyrernes; og i Landstingsudvalget kom der et tredje Forslag til, der igen lignede de to andre. Men ingen af de saaledes foreslaaede tre „tredje Retninger“ har tilsyneladende haft Livskraft til at overleve Ministerskiftet i Foraaret 1900.

Fælles for dem alle var, at man nu kunde blive Student uden Græsk og dog uden videre meget Matematik, og at de nyere Sprog fik flere Timer end i nogen af de to bestaaende Retninger. For saa vidt kan jeg fra mit Standpunkt udtale min Glæde over Forslagene: der er meget tiltalende i deres Tanke, saaledes som den navnlig paa den smukkeste Maade er bleven forklaret af Skolebestyrer Slomann i „Tilskueren“.

Og dog! Ja maaske netop fordi dette Program var saa smukt og blev saa lokkende fremstillet, bliver man saa meget dybere skuffet, naar man ser det rigtig efter og studerer Planen i dens Enkeltheder. — Man vil eksperimentere med denne Plan i nogle Aar i visse Skoler, inden man igen rører ved Spørgsmaalet om Latinskolens Omordning i dens Helhed. De Erfaringer, man høster paa den Maade, vil saa blive bestemmende for den mere gennemgribende Reform, som man forudser maa komme, men som man foreløbig skyder til Side. Men naar har man set Resultater af en Skoleordning? Ja, de første efter Planen uddannede unge Mennesker kan ikke vise meget, for i den første Tid famler man naturligvis en Del; hverken Lærere, Lærebøger eller Læremetoder er endnu rigtig indrettede paa det nye. Man maa vente, til nogle af de følgende Hold, hvis Uddannelse er begyndt, efter at det nye har faaet fast Grund under Fødderne, bliver færdige: ikke blot færdige med Skolen, for Artiumsresultaterne viser jo ingenting, men med Universitetet, ja egentlig med Livet ogsaa; først da kan man afveje Fordelene og Manglerne ved det ny Skolesystem. Saa længe har man dog vel ikke Taalmodighed til at vente, og jeg er

unægtelig bange for, at hvis den tredje Retning indføres i en af de foreslaaede Skikkelser, vil det ikke vare ret længe inden Skolemænd vil sige, at nu er der høstet Erfaringer nok: nu ser man, at de unge Mennesker i den ikke har lært noget rigtigt paa noget Omraade, og at den „moderne-humanistiske“ Retning staar under de to andre. Men vil man deraf drage den Slutning, at de nyere Sprog er en skral Afløser af de gamle og ikke kan bruges som Dannelsesgrundlag, saa har man begaaet den kendte Fejl at anlægge Eksperimentet galt, saa at det intet som helst beviser.

Man har af det gamle beholdt det allerelendigste, og man har kun givet det nye en meget tarvelig Plads.

Hvad er nemlig Hovedfaget i denne saakaldte moderne-humanistiske Retning, der i sit Program taler om at „søge sit Midtpunkt i vor egen Tid“ og om at meddele et „Kundskabsforraad, der er værdifuldt i vor Tids Samfund“? Ja det lyder underligt, men det er saa: det centrale Fag er L a t i n! Efter Skolebestyrernes Forslag faar Latin, der læses i de seks øverste Klasser, i alt 30 (ugentlige) Timer, det vil sige halvanden Gang saa meget som Dansk (20 Timer), eller lige saa meget som Engelsk (12 Timer) og Fransk (18 Timer) tilsammen, eller seks Timer flere end Engelsk og Tysk (12 Timer) tilsammen. Og endda har Undervisningen i Latin en meget væsentlig Støtte i et andet Fag, den saakaldte Oldtidskundskab, hvor man bl. a. skulde læse Vergil og Tacitus i Oversættelse; Latin + Oldtidskundskab (4 Timer) faar tilsammen næsten tre Gange saa mange Timer som Tysk eller Engelsk; og ved Eksamen vejer disse to Fag nøjagtig lige saa meget som de tre fremmede Nysprog tilsammen. Resultatet vilde (eller burde) blive, at en Student efter denne „moderne“ Retning vidste langt bedre Besked om latinsk Sprog, Kultur og Historie end om engelsk, fransk eller tysk. — Endnu grellere træder dette frem i Minister Sthyrs Forslag, hvor den „moderne-humanistiske“ Student skulde have 37 Timer Latin + 5 Timer Oldtidskundskab imod 10 Timer Engelsk.

Hvorfor skal Latinen have denne dominerende Stilling i den nye Retning? Det vil være vanskeligt at finde nogen anden Grund end tankeløs Konservatisme. Man indrømmer selv, at i den nuværende Skoles klassiske Retning, hvor Latin har endnu flere Timer (46), „lykkes det alligevel ikke at give Eleverne et virkeligt Herredømme over Sprogene (Latin og Græsk) og kun sjældent en lidt personlig, paa Selvsyn grundet Forstaaelse af Oldtidskultur. Timeantallet er paa Grund af Sprogenes Vanskelighed ikke til-

strækkeligt hertil“, og dette er da netop en af Grundene til, at man vil slaa ind paa en ny Bane. Men dér bliver Latinundervisningen jo endnu mindre fyldig, saa at den kun synes at kunne faa den ene Virkning at kvæle al sund Undervisning i de andre Fag. At dette er saa, udtales udtrykkeligt af vore Universitetslærere i klassisk Filologi, idet de to normerede Professorer — ligesom alle de øvrige Medlemmer af det filosofiske Fakultet med én eneste Undtagelse — udtaler, at „der er tildelt Latin et Raaderum, der ikke synes foreneligt med den Karakter, den ny Retning skulde have“ og derfor anbefaler, at man indskrænker Fagets Timeantal endnu mere end Skolebestyrerne havde gjort; ja Dr. Siesbye finder det endog „meget tilraadeligt enten slet ikke at have Latin som Fag her . . . eller højst indrømme det to ugentlige Timer“.

I det hele taget har vi jo herhjemme det glædelige Fænomen, at de Mænd, som man ifølge deres Stilling skulde vente var Latinens selvskrevne Talsmænd, og som utvivlsomt har størst Sagkyndighed, er de stærkeste Angribere af Latin som Skolefag. Professorerne Heiberg og Gertz, der er uenige om mange Ting, mødes i skøn Enighed om at Latinen „ikke kan beholde sin dominerende Stilling“ i Skolen i Almindelighed, og i at fordømme den Rolle, Latinen spiller og har spillet i de germanske Folks Skoleundervisning. De, der kender den latinske Litteratur bedst og som selv har viet en stor Del af deres Liv til at undervise i den, bruger saa stærke Ord om dens Elendighed baade som Litteratur og som Skolefag betragtet, at jeg ikke behøver at sige et Ord om den. Selv Madvig er jo ikke fri for at haane dem, der endnu tror paa Myten om den klassiske latinske Litteraturs Dejlighed.

Der maa vel altsaa være andre vægtige Grunde til at lære Latin, siden man vil beholde Faget til Trods for Litteraturens Tarvelighed. Ja, siges der, „vi kan ikke røre os i vor (egen) ældre Litteratur ... uden at støde paa Citater og Hentydninger, der kun er forstaaelige for den, der kan Latin (Holbergs Erasmus Montanus er i det Stykke meget ufolkeligt)“. Dette Eksempel var maaske ikke saa heldigt valgt af Professor Heiberg, for det Holberg tager paa Kornet i begge Hovedskikkelserne dér, er jo al den Unatur, Opblæsthed og Humbug, der til Skade for sand videnskabelig Aand trivedes netop i Kraft af Latinherreværldet. Naar en stor Digter med hvas Satire forfølger noget slet, skal vi dog ikke beholde det slette blot for at gøre Satiren bedre forstaaelig. — Af

Hensyn til de latinske Citater hos Holberg og det af Kroman nævnte „Soli deo gloria“, der kan grine os i Møde fra en gammel Bilæggerovn, kan vi da i alt Fald kun komme til at indrømme meget faa Timers Latinundervisning, hvis man ikke vil nøjes med den simple Udvej, som man jo allerede er kommen ind paa, i Udgaver af ældre Forfattere i Fodnoter at oversætte alle saadanne Citater; de staar jo desuden alle i Konversationsleksika og Fremmedordbøger. — Der var en Tid, da enhver Mand for at kunne begaa sig i det praktiske Liv maatte have et skarpt Sværd ved Lænd og være øvet i dets Brug; paa samme Maade var Latinen i sin Tid nødvendig for at kunne være en Stridsmand i den litterære Stat; den der ikke kunde svinge det, regnedes til den aandelige Pøbel. Men Tiderne skiftede: Slagsværdet blev til en Paradeslire, som man tog frem ved højtidelige Lejligheder for at pynte sig med — og som man nu passende kunde hænge op i Kuriositetskammeret; den duer hverken til Forsvar eller til Pynt længer.

Andre forsvarer Bibeholdelsen af Latin dermed, at Videnskabsmænd af forskellige Fag ikke kan studere deres egen Videnskabs Historie uden at kunne Latin, da videnskabelig Litteratur hele Middelalderen igennem og i de første Aarhundreder af den „nye Tid“ for største Delen var skrevet paa Latin. Hertil kan svares, at der jo ikke er Grund til at bebyrde alle Drenge med et svært Fag, fordi nogle ganske faa af dem senere bliver Videnskabsmænd — og det er jo endda ikke alle Videnskabsmænd, der behøver eller føler Trang til at gaa saa langt tilbage i deres Videnskabs Historie, at de træffer paa latinske Skrifter. Da disse tilmed i Reglen ikke er affattede paa ciceroniansk Latin, er meget af det, man netop i Skolen lægger størst Vægt paa ved Latinundervisningen, ret overflødigt ved denne Læsning. Nej, lad de faa Videnskabshistorikere selv om at skaffe sig de fornødne Kundskaber i Latin, ganske som de, der giver sig af med ældre dansk Historie, selv maa lære saa meget middelnedertysk, som er nødvendigt til deres specielle Studium.

Men den latinske Grammatik? Kan de, der attraar en højere Dannelse, gaa uden om den? I gamle Dage troede man, at det latinske Sprog ved sin grammatiske Indretning stod højt over alle andre, og at dets Formrigdom, Regelmæssighed og klare logiske Sætningsbygning var i særlig Grad egnet til at skærpe den unges Tænkeevne. At Perfektum af amo hedder amavi, af deleo delevi, af gemo gemui, af scribo scripsi, af sumo sumpsi, af premo pressi, af cado cecidi, af spondeo spopondi

o. s. v. med mange andre Afvigelser og Uforklarligheder — kommer der mere Logik i en Dreng, fordi han lærer det? Det er nok snarere Hukommelsen, det lægger Beslag paa; det kan derfor nok bringe Drenge til Fortvivlelse, men næppe til Beundring for Sprogets „regelmæssige og kunstfulde Bygning“. I Virkeligheden synes de romanske og germanske Sprogs Maade at danne samme Tid, ved har + Participium (har elsket, ødelagt o. s. v.) at være regelmæssigere og jo ogsaa kunstfuldere, hvis man da ikke ser Idealet for Kunsten i det kunstige eller kunstlede. Nej, vil man sige, det er heller ikke i Formlæren, at Fuldendtheden viser sig, men i Syntaksen, f. Eks. i den strengt logiske Adskillelse mellem de forskellige Kasus og Tider. Tja, hvad strengt logisk er der egentlig i, at det at lukke en inde i et Fængsel kan hedde baade includere aliquem in carcerem, og in carcere og carcere uden in, ja vel endog carceri med den blotte Dativ? Og selv hvor der ikke er en saadan Vaklen, er der saa noget fortjenstfuldt i Sprogets strenge Konsekvens? Den træffer vi jo i alle Sprog, fra Grønlandsk til Tibetansk. Madvig har formodentlig Ret, naar han siger, at der er dog ingen Grund til at beundre Romernes Sprog, fordi det følger sine egne Love, eller de latinske Forfattere, fordi de ikke forsynder sig mod de Regler, som vi jo netop har udfundet ved at studere disse samme Skribenters Sprogbrug. Beundringen for den latinske Grammatik som saadan findes da heller ikke nu til Dags hos nogen sagkyndig; den er et Spøgelse fra gammel Tid, som kun huserer hos dem, der ikke har tænkt Sagen igennem.

En anden Opfattelse er nær beslægtet med denne og nu øjensynlig langt farligere, siden den virkelig i vore Dage bruges af Pædagoger og Filologer som Forsvar for en udstrakt Latinundervisning. Det er denne: Latinen har „stor formel Betydning, navnlig til Støtte for den almene grammatiske Forstaaelse“; Latinen skal indskrænkes, saa at Undervisningen skulde væsentlig have en grammatisk Karakter og afgive den faste Støtte for al grammatisk Undervisning i Skolen“; „grammatisk Analyse af et eller andet Sprog er ganske nødvendig“ og Latinen egner sig bedre end noget andet Sprog til dette „Grammatikterperi“, til denne „Tjenergerning“. Er dette ikke en Genganger af den gamle Teori om en „almindelig Grammatik“ med grammatiske for alle Sprog gyldige Begreber? Skal en Teori, der før Midten af det nittende Aarhundrede blev fejet ud af Sprogvidenskaben saa kraftigt, at man skulde tro den slaaet ihjel for alle Tider — nu have den praktiske Følge,

at Latinundervisningen beholdes i et Omfang, som ikke ad anden Vej kan forsvares? Forhaabentlig dog ikke.

Der var engang en tysk Student, som averterede, at han gav Sprogundervisning. Der meldte sig kun én Elev, og han ønskede at lære Polsk. Studenten kunde ikke et Ord Polsk, men trængte slemt til Pengene. Godt, sagde han: „der er i Polsk to Sproglag, et ældre og et yngre; den, der vil lære det nuværende Polsk, staar sig ved først at kunne det gamle,“ og saa begyndte han at gennemgaa Horatses Oder med Eleven, medens han for de første Penge, han fik for Timerne, anskaffede sig en polsk Parlør for siden at kunne gaa over til det yngre Trin. Saadan er det jo omtrent man nu vil bære sig ad: lære latinsk Grammatik, fordi det er saa udmærket en Indledning til dansk eller tysk Grammatik! Ganske vist, naar man i nogle Aar har tumlet en Time om Dagen med latinsk Formlære og latinsk Syntaks, har man derigennem til at begynde faaet noget forud for de ikke-latinkyndige, og man lærer saa fra først af lettere at omgaas tyske Konjunktiver og franske Subjonctifer. Nogen ubetinget Forudsætning for at forstaa de andre Sprogs Grammatik er det dog ikke, og man maa spørge: staar Fordelen i noget rimeligt Forhold til den Tid, den har kostet? Der er jo dog i den latinske Grammatik saa uhyre meget, der ikke kan anvendes paa de nævnte Sprog, som altsaa bliver unyttigt, ja i Masser af Tilfælde positivt skadeligt, fordi det forleder til Fejl ved uberettiget Overførelse fra det ene Sprog til det andet: Tysklæreren maa idelig advare mod latinske Konstruktioner og bede Eleverne glemme deres latinske Grammatik i Tysktimen. Den indirekte Nytte for de moderne Sprog, der bliver tilbage, naar Skaden trækkes fra, vil vel allerhøjst blive saa stor som hvad der kunde indvindes, om man anvendte en Sjettedel af den til Latin brugte Tid direkte til de nyere Sprog. — Latinen kan sammenlignes med et højt, stejlt Bjerg, som man lader Eleverne med Besvær klatre opad, ikke for Bjergets egen Skyld, for man véd at de ikke faar nogen som helst Fornøjelse af Udsigten deroppe, men ene og alene fordi de saa har let ved at rutsche ned til et Sted paa den anden Side af Bjerget, hvor de alligevel skal hen og hvor der venter dem Fornøjelse og Udbytte. Man betænker blot ikke, at der gives en let direkte Vej med svag Stigning op til dette andet Sted, naar man bare gaar uden om det skrækindjagende Bjerg.

Latinens Stilling i Skolen staar for mig som en sørgelig Arv

fra Fortiden, som man snarest mulig burde fjerne, helst fra hele Skolen, men i hvert Fald fra de Retninger, hvor Dannelsen skal baseres paa nyere Sprog og (eller) Naturfagene. — I sin Bog „English Men of Science: their Nature and Nurture“ (London 1874) har Francis Galton samlet Data med Hensyn til Englands mest fremragende Naturforskere for at faa oplyst, hvad Rolle Arvelighed, Omgivelser, Opdragelse o. s. v. har spillet for deres Udvikling. Han har omhyggeligt sigtet sit Materiale, saa vidt muligt efter objektive Kriterier, for at være vis paa at faa alle de betydeligste Videnskabsmænd med og kun dem. Her interesserer os de Svar, som disse Forskere selv har givet paa Spørgsmaal om, hvad de anser for Manglerne ved deres Opdragelse. Vi træffer blandt dem saadanne Udtalelser som: „Tre Aar (fra 12—15 Aars Alderen) anvendte paa Latin og Græsk var et frugtesløst Tidsspild.“ „Ingen Matematik eller moderne Sprog; heller ingen Øven i at iagttage og drage Slutninger.“ „Enorm megen Tid anvendt paa Latin og Græsk, Sprog som jeg ikke er bleven fortrolig med.“ „Udeladelse af næsten alt nyttigt og godt, undtagen det at lære at læse. Latin! Latin! Latin!“ „Fagene næsten udelukkende klassiske Sprog“. „Mangel paa enhver naturvidenskabelig Opdragelse (scientific training); altfor meget indskrænket til Klassikerne.“ „Latin og Græsk blev der lagt større Vægt paa end paa nyere Sprog.“ „Mangel paa Undervisning i moderne Sprog.“ „Moderne Sprog og Kemi lærtes ikke.“ „Matematik forsømt; alt for megen Tillid til blot Hukommelsesarbejde; aandelig Udvikling forsømt. Routine det eneste, der blev vundet.“ „I Skolen var den klassiske Opdragelse, d. v. s. Oversættelse, Analyse og Læren af grammatiske Regler ikke efter min Smag. I Oxford spildte jeg megen Tid, da jeg ikke havde megen Sympati med Beskæftigelserne og Livet ved Universitetet.“ „Den klassiske Undervisning var god, sagde man, men jeg kunde ikke fordøje den.“ „Mit Arbejde i Skolen var altfor overvejende klassisk, og næsten alt blev meddelt paa Autoritet.“ „Intet Fag taget med undtagen de klassiske; den største Mangel var, at Forstanden ikke blev øvet.“ Galton resumerer denne Del af sin Undersøgelse i følgende Ord: „Ingen af dem, der havde rimelig Afveksling, misbilligede det; ingen af dem, der var opdragede fuldstændig efter den gamle Skole, var tilfreds dermed.“ Særlig vil jeg henvende Opmærksomheden paa de mange Udtalelser af samme Art som den sidste, hvori Mangelen paa „intellectual training“ — der er desværre ikke noget helt tilsvarende Ord paa Dansk — blev

fremhævet som det væsentligste; de vedkommende har altsaa ikke betragtet Latinundervisningen som den bedste Skole i Logik. — Skulde en og anden Klassikerven hertil sige, at disse Naturforskere maaske netop gennem deres Latin og den latinske Grammatiks Logik var blevet til de fremragende Videnskabsmænd og Tænkere, som de er, vil jeg blot svare, at der blandt Galtons Mænd ogsaa var nogle, der ikke havde faaet den klassiske Dannelse, og at de ikke havde savnet den; og saa skulde det da ogsaa gaa mærkeligt til, om ikke en eneste af disse ellers klartskuende Mænd havde følt og taknemmelig erkendt Betydningen af Latin, hvis den havde haft en saadan.

Latinen er en Gøgeunge, der er kommen ind i Skolen og dér sluger alt for meget af den kostbare Tid, som man ved resolut at kaste den ud af Reden kan stoppe i Næbbene paa alle de legitime Unger, der nu skraaler efter mere Føde. Man kan give Børnene mere Fritid, mere Tid til Friluftsliv og til legemlig Udvikling, og endda faa meget tilovers til de Fag, som Nutiden kræver og maa kræve Kendskab (eller udvidet Kendskab) til. Blandt disse regner jeg i første Linie Naturfagene, særlig de konkrete, og allermest Læren om Livet og de levende Organismer med den rige Anledning, disse Fag giver til at øve Evnen til selv at iagttage og drage Slutninger. Modersmaalet (med Svensk) kan udmærket bruge nogle af de Timer, der bliver fri. Og en fornuftig, udvidet Undervisning i de tre moderne Verdenssprog vil ogsaa paa en harmonisk Maade gaa ind i en latinfri Skoles Undervisningsplan og give sit væsentlige Bidrag til at uddanne en for Nutidslivet i højeste Forstand velrustet Ungdom. Begynder man ikke de fremmede Sprog for tidligt, føjer en saadan Skole sig paa den letteste og skønneste Maade sammen med en fornuftigt indrettet Barneskole til den Enhedsskole, der staar for mange Mennesker som Fremtidens Skole. Og i den vil man forhaabentlig komme bort fra vor nuværende overtroiske Dyrken af Eksaminer og ubegribeligt smaalige Pedanteri i Reguleringen af Eksamensfordringerne. Det vigtigste ved en Enhedsskole — den organiske Sammenhæng i hele Skolevæsenet uden nogen Adskillelse mellem „bedre Folks" Børn og mindre gode Folks Børn — kan selvfølgelig godt forliges med nogen Ulighed mellem de enkelte Skolers Undervisningsplaner, især for de højeste Klassers Vedkommende. Allerheldigst vilde det maaske være, om man indrømmede Frihed til i det (de) sidste Aar at slaa af paa Fordringerne i ét Fag mod Kompensation i et andet. Og naar

der ved den afsluttende Eksamens Karakterberegning var f. Eks. tre Dobbeltfag, hvorfor saa ikke lade hver Elev efter sine egne Interesser frit vælge ét eller to blandt Skolens Fag, som for hans Vedkommende skulde regnes dobbelt? Derved vilde man give en Opmuntringspræmie til den, som i en tidlig Alder fik Lyst til at udvide sine Kundskaber paa et eller andet Omraade. Næsten alle, der senere har bragt det til noget ud over det almindelige, har i de sidste Skoleaar haft saadanne Forkærligheder og dyrket dem til Trods for, at det nuværende System med dets Skæren alle over én Kam efter Evne stækker Vingerne paa dem, der har saadanne selvstændige Flyvelyster.

En Enhedsskole ser det imidlertid ud til, at vi er ret langt fra, selv om der er Tegn til, at vi virkelig ad forskellige Omveje nærmer os til den (se især Georg Bruuns fortræffelige lille Skrift „Skolens Enhed“, Kolding 1900). Og en af Omvejene er maaske den „tredje“ „moderne-humanistiske“ Retning i Artiumsskolen. Men naar man i den vil lægge større Vægt paa nyere Sprog end i de to gamle Retninger, saa skulde man dog først klare sig deres Betydning. Herom siger Ministeriet i Motiverne til Lovforslaget: „At der fremdeles bør lægges mere Vægt end hidtil i den lærde Skole paa Undervisningen i praktisk Regning, ligesom nys nævnt[1] paa Undervisningen i Engelsk, forekommer Ministeriet hævet over al Tvivl, da en stor Del af Disciplene efter bestaaet Afgangseksamen jo ikke gaa over til Universitetsstudier, men kun have haft til Hensigt gennem Undervisningen i den lærde Skole at skaffe sig den bedst mulige humane Dannelse, inden de træde ud i de praktiske Livsstillinger, som deres Hu og Evner bestemme dem for.“ Dette er den eneste Motivering af at indrømme Engelsk en lidt bedre Stilling end nu, hvor mange Studenter slet ikke har lært Engelsk i Skolen, andre kun to Timer ugentlig i de to sidste Aar. Altsaa kun af Hensyn til dem, der ikke skal studere videre, vil man give Engelsk nogle flere Timer! Som om de studerende ikke havde Brug for Engelsk! Som om England kun var et Handels- og Fabriksland, som de, der gav sig af med højere aandelige Interesser, ikke behøvede at kende noget til! Aner Ministeriet da virkelig ikke, at Englænderne paa visse Omraader af aandeligt Liv er naaet absolut højst blandt moderne Nationer, og at de paa alle andre Omraader har præsteret Ting, som man ikke kan se

[1] Der staar virkelig saaledes. Meningen er vel „ligesom som nys nævnt.“

bort fra? Blad i moderne videnskabelige Arbejder! — overalt finder man engelske Værker citerede. Det gælder ikke alene saadanne Fag som Filosofi, Psykologi, Biologi — tænk blot paa den moderne fra England stammende Evolutionslære og dens Indflydelse paa ikke alene Zoologi og Botanik, men mangfoldige andre Grene af menneskelig Viden: Antropologi, Etnografi, Sociologi o. s. v.: — men ogsaa andre Omraader, hvor Englænderne ikke har Førerstillinger: i danske medicinske Værker findes ikke saa faa Henvisninger til engelsk Litteratur, og der vilde sikkert være langt flere, hvis Skolen havde gjort noget mere for at lette Adgangen til den for vore Studenter. Hvor tit hører man ikke Beklagelser, ogsaa fra Videnskabsmænd, over at de selv paa egen Haand har maattet lære sig Engelsk og derfor kun kan det mangelfuldt. De Teologer, der bryder sig om at kende lidt til andre kirkelige Forhold end vore hjemlige, finder i England en højst interessant Udvikling at forfølge. Blandt den klassiske, orientalske og germanske Filologis saa vel som blandt den almindelige og sammenlignende Sprogvidenskabs Hovedværker er ikke faa skrevne paa Engelsk. Den rivende Udvikling i de amerikanske Universiteter maa man ogsaa regne med. Alt i alt bliver det mere og mere nødvendigt for enhver Videnskabsdyrker at være fortrolig med Engelsk, og intet andet Sprog har saa gode Udsigter til at blive Videnskabens fremtidige Fællessprog, paa lignende Maade som Latinen var det i gamle Dage.

Men foruden at enhver studerende saaledes gennem Engelsk faar Adgang til en rig Faglitteratur paa sit eget Omraade, aabner dette Sprog ham jo ogsaa Døren til en Verden af allerstørste Betydning for hans almene Dannelse. Alle vigtige Spørgsmaal findes dér behandlede, hyppigt lige saa klart fremstillet som hos Franskmændene, ofte tillige lige saa grundigt og indgaaende som hos Tyskerne, i Reglen med en hos andre Nationer ukendt Sammensmeltning af Frisind og sund Konservatisme. Og saa selve Skønlitteraturen: en Bogverden, der rummer Hamlet og Henry IV, Paradise Lost og Tom Jones, Prometheus Unbound og Don Juan, Tam o' Shanter og Lines composed above Tintern Abbey, Vanity Fair og On Liberty, Sartor Resartus og David Copperfield, The Ring and the Book og Songs before Sunrise, Maud og Barrack Room Ballads (o. s. v. o. s. v.) behøver ikke at sky Sammenligning med nogen anden i Verden; enhver Smag og enhver Stemning kan der finde noget af det ypperste for sig. — Om dette da skal læses i Skolen? Noget af det, ja; andet af den højeste og dybeste

Litteratur egner sig ikke til Skolelæsning. Hvad Skolen kan give, bliver for det første Grundlaget, den sproglige Færdighed, der er Forudsætning for selvstændig Fordybelse i Litteraturen, for det andet Kendskabet til et Udvalg af den gode Litteratur, et Udvalg, der er afpasset for Ungdommen og er egnet til at højne dens aandelige Niveau og sætte dens Tanker og Fantasi i sund Bevægelse, og ikke mindst give den Smag for selv at søge sin Læsning blandt de store Forfatteres Værker. Det er nemlig noget, vi med Sikkerhed kan gaa ud fra ved at udvide Undervisningen i nyere Sprog, at vore Elever faar Lyst til at læse videre i dem efter endt Skoletid, medens vel nu knapt én af fem hundrede (bortset fra Filologerne) aabner Homer eller Aiskhylos eller Cicero i deres senere Liv for Fornøjelsens Skyld. I selve Skoletiden kan man, da ved Engelsk den første sproglige Vanskelighed er saa ringe, temmelig snart naa til at lære værdifulde Ting, og i de øverste Klasser vil man, naar blot Tiden ikke afmaales alt for knapt, kunne naa ikke saa lidt igennem af den virkelige Litteratur (foruden Skønlitteratur ogsaa Historie, naturvidenskabelige og filosofiske Essays o. desl.). Hverken i den tyske eller navnlig i den franske Litteratur er der en saadan Rigdom paa den Art Værker, som netop egner sig til Gennemgang i de fremmedsproglige Timer.

Ved Siden deraf er der noget, som man ikke maa undervurdere. Sproget virker ikke alene gennem Bøger; det bør læres paa en saadan Maade, at det for Eleverne ikke blot bliver et Øjesprog, men et virkeligt Tungemaal til mundtligt Samkvem med de indfødte. Bestræbelserne i denne Retning mødes tit med Haan, som om det man vilde, kun var at lette Eleverne et fremtidigt Hotelophold; man vil, siges der, „lære dem at bestille en Bøf og betale en Bajer“. Ja var det ikke andet, kunde man trøstig overlade det til Livet at give dem, der kommer til at rejse, den Smule Gloseforraad, der er nødvendigt til at klare sig. Men det drejer sig om noget helt andet, om at vore dannede unge Mennesker, naar de paa Rejser eller herhjemme træffer Udlændinge, netop skal være kommet ud over saadanne Trivialiteter, saa de kan faa en virkelig Samtale i Gang om det, der interesserer dem selv og de fremmede. Man kan af én udenlandsk Ven, med hvem Samtalen kan gaa nogenlunde frit uden hvert Øjeblik at gaa i Staa paa Grund af sproglig Ubehjælpsomhed, lære mere og faa et varigere aandeligt Udbytte end af ti Landsmænd, der er opfødte med de samme Tanker og Synsmaader som en selv og daglig læser

de samme Bøger og Aviser o. s. v. Sproglig Færdighed kan ogsaa ad den Vej bidrage til at udvide ens aandelige Horisont[1]. Hvis Tennyson har Ret (hvad han utvivlsomt har) i, at „det er Forfatterne mere end Diplomaterne, der faar Nationerne til at elske hverandre“, saa maa det ikke glemmes, at personligt Samliv og Samkvem virker i samme Retning; i begge Henseender har den moderne Sproglærer den smukke Opgave at gøre sine Elever modtagelige for Paavirkninger, der i Længden kommer til at virke mere end Kongresser i Haag.

Jeg slutter her; jeg har kun talt om to af Skolens sproglige Fag — og har endda ladet flere Sider ligge, bl. a. den rent praktiske Nytte af Sprogkundskaber, den opdragende Magt, der kan ligge i en velindrettet Sprogundervisning, og den teoretiske Nydelse, som det altid er at lære et fremmed Sprog. Naar jeg kun har talt om Sprogfagene, er det, som allerede ovenfor antydet, ikke fordi jeg undervurderer Betydningen af andre Fag eller ikke skulde unde Fremtidens Skoleungdom god og fyldig Undervisning i dem; men dels fordi jeg kender mest til Sprogene, dels fordi det er den ubegribelige Overvurdering af Latinen og den ikke mindre ubegribelige Undervurdering af Engelsk, der har kaldt mig frem paa Arenaen.

Otto Jespersen

[1] „For et ikke ganske ringe Tab regner jeg det ogsaa ikke tidlig at have modtaget en Impuls til og haft Lejlighed til at vinde Færdighed i mundtligt og skriftligt Udtryk i de fremmede levende Hovedsprog. De sociale Forhold, hvorunder jeg levede i Hjemmet, bødede ikke derpaa, og Manglen, som jeg først senere ufuldstændig afhjalp, har ikke blot været mig til Hinder med Hensyn til videnskabeligt Samkvem, men ogsaa indskrænket min Evne til at virke for vigtige Interesser i anden Retning.“ Madvig, Livserindringer, 1887, 94.

CARL PLOUG OG SKANDINAVISMEN

BIDRAG TIL DEN POLITISKE SKANDINAVISMES HISTORIE

DEN politiske Skandinavisme har hidtil ventet paa sin Historieskriver, og de færreste véd noget rigtigt om den. Min første Følelse var derfor Glæde, da jeg i afvigte Efteraar fik ind ad min Dør en smukt udstyret Bog med Titel „Skandinavismen". Ved nærmere Eftertanke forandredes dog min Glæde til Forundring, da jeg huskede, hvor mange Bidrag der henligger i Plougs Pult til den nordiske Sags Historie. Skulde Forfatteren ad anden Vej være kommen til Kundskab om Begivenhedernes Sammenhæng? Efter endt Læsning af Bogen drister jeg mig rolig til at sige, at trods enkelte, paa svenske Biblioteker indhentede ny Oplysninger, der er af Interesse, burde Forfatteren have afventet det Øjeblik, hvor det Materiale, ved Hjælp af hvilket Skandinavismens Historie maa skrives, forelaa for Offentligheden i rigeligere Mængde. Da jeg samtidigt hurtigt opdagede, at Forfatteren, Hr. cand. mag. Julius Clausen, i sin Brug af trykte Kilder ofte udviser en mærkelig Mangel paa Omhu og Skønsomhed[1], har jeg bestemt mig til at fremkomme med nogle berigtigende og supplerende Bemærkninger.

[1] I en Recension af Bogen i „Politiken" for 14 November f. A. gør saaledes Anmelderen, (Hr. J. A. F.) opmærksom paa, at Forfatteren aldeles ikke har benyttet N. Neergaards Værk „Danmark under Junigrundloven".

Ganske vist hæmmes jeg ved denne Lejlighed noget i mine Bevægelser ved mit Forhold til en af den politiske Skandinavismes Hovedmænd. Jeg indrømmer villigt paa Forhaand, at jeg som andre Mennesker har vanskeligt ved at se helt objektivt paa den, jeg skylder Livet, og at det vistnok er saa svært for en Søn at skrive sin Faders Historie, at det næsten er umuligt. Jeg søger da Undskyldningen for min offentlige Optræden mod Hr. Clausens Bog i Bevidstheden om, at jeg virkelig har et og andet af Interesse at oplyse om disse Ting, og i Forsættet om at være redelig i Benyttelsen deraf. Det er mig ikke om at gøre at stille Ploug i Transparent med Nordlysglans om Hovedet; men jeg vilde paa den anden Side gerne, at den nulevende Slægt skulde have et noget tydeligere Billede af hans Forhold til den nordiske Sag, end den har kunnet faa af det foreliggende Værk.

Ploug har ikke nogensteds givet en samlet Fremstilling af sit Forhold til den skandinaviske Enhedstanke. Skal dette belyses, maa de enkelte Momenter samles fra mange forskellige Steder: Bladartikler, Rigsdagstaler, Foredrag paa Studentermøder, ved nordisk Højtid o. lign. og endelig i hans Digtning. Denne er nu paa en mærkelig Maade forbigaaet i Hr. Clausens Fremstilling. At Forfatteren mulig ikke tillægger denne Digtning større æstetisk Værd, fritager ham ikke for at gøre sig bekendt med den. Hans Fremstilling er jo ikke rent politisk-historisk; hans Emne er den skandinaviske Tanke, Enhedsbevægelsen, og i den samlede Fremstilling af denne hører de Bidrag, som Poesien giver, nødvendigt med for at fuldstændiggøre Billedet. Denne Bevægelse har jo i særlig Grad lagt Beslag paa Kunsten som Agitationsmiddel. Topsøe siger etsteds, at den holdt sit Indtog til Toner af Hartmann og Heise; ikke faa af vore største Digtere har sunget den ind, og den stod vitterlig i intim Forbindelse med Rørelserne til Fremme af nordisk Billedkunst. Det er nu ikke blot Ploug, det i saa Henseende er gaaet ud over: Hauch, Grundtvig, Hostrup og Richardt, Ibsen — næsten anstødeligt forekommer det mig, at dennes berømte Digt „En Broder i Nød“ ikke omtales med et eneste Ord — og Bjørnson med fl. a. har givet skandinaviske Følelser Udtryk i Sange, som jeg skal være den sidste til at sætte bag efter Plougs; men da Fremstillingen naturlig kommer til at beskæftige sig særlig med ham, hvis nordiske Følelsesliv Forfatteren dissekerer paa en ofte ret nærgaaende Maade, maa det synes noget ubilligt, at hans nordiske Digtning saa aldeles er ignoreret. Den indeholder dog

ikke faa Bidrag til Tidens og hans egen Karakteristik. Naar Ploug aldrig har meddelt en samlet Fremstilling af sit skandinaviske Grundsyn, har det væsentligt sin Aarsag i en ejendommelig Begrænsning hos ham. Han var en mærkelig konkret Natur, der havde let ved at samle sig helt om en foreliggende Opgave, som lige laa for Haanden, men uhyre svært ved at give sig ind paa abstrakte Undersøgelser af teoretisk Natur[1]. Hans Evner har oprindelig ikke gaaet i den Retning, og da han i en yngre Alder mødte Livsopgaver, der særlig lagde Beslag paa den nævnte Egenhed hos ham, udviklede denne sig i Aarenes Løb stærkt.

Det synes i det hele, som om Hr. Clausens Fremstilling er bedst, hvor han bevæger sig i en forsvunden Tid. Den bliver ringere, naar han kommer ned mod Nutiden. Forfatteren, hvis egentlige Felt er det historiske Interiør, meddeler morsomme og karakteristiske Smaatræk fra Tyverne og Trediverne, f. Eks. om det Stød, Dampskibet „Caledonia“ gav til Samkvemmet mellem Malmø og København o. a. lign. Endnu for Fyrrernes Vedkommende er der en Del godt at sige om hans Fremstilling, endskønt Beretningen om Studentermødet 1843 lider af nogle slemme Pletter. Hvorfor hører vi f. Eks. ikke noget om Geijers Deltagelse i dette? Det kan da umuligt være en Forglemmelse. Men i modsat Fald burde Forfatteren have sagt os, hvorfor han i Modstrid med alle andre, der har skrevet om dette Møde, frakender Geijers berømte Ord „Gud välsigne ert hopp, jag delar det“ enhver Betydning. I sine „Fortællinger af Nordens Historie“ sætter A. D. Jørgensen endog Studentermødets Betydning udelukkende i, at Sveriges daværende største Mand blev vunden for den ny Tids Tanke. Jeg skal dog lade dette ligge og gaa over til den Mark, hvor Slaget skal staa, Halvtredsernes Skandinavisme.

For dem, der som Ploug vilde en politisk Forbindelse mellem de nordiske Folk, var det naturligt at søge denne tilvejebragt ved en Tilknytning til vore urolige udenrigspolitiske Forhold. „Det er Krigen, der danner Staterne, ligesom det haarde Metal alene ved

---

[1] Det er vistnok denne Side hos Ploug, som Julius Lange har tænkt paa, naar han i sin Essay over N. L. Høyen lejlighedsvis bemærker, at der sikkert „laa en aandelig Overensstemmelse til Grund for hans Venskab med C. Ploug“. (Nutidskunst p. 101).

Ilden i smeltet Tilstand kan dannes til ædle Former", sagde L. K. Daa allerede i 1852 i en Tale til Studenterne, og deri havde han sikkert Ret. Selvfølgelig interesserede Ploug sig ligesom Martin Hammerich og de af denne paavirkede Skandinaver for Udvikling af indbyrdes Kendskab til Landenes Sprog og Litteratur, for forbedrede Samkvemsmidler, fælles Mønt og Vægt, nedsat Porto og alt saadant; men han har haft for megen politisk og historisk Dannelse til at tænke sig Nordens Sammenslutning realiseret ad saadan Vej. Det lyder meget kønt, naar han i en Sang til Nordens Konger fra Foraaret 1875, endnu under Indtrykket af Begivenhederne 1864, skriver:

I sidde, hver af jer paa Kærlighed rig,
mens Folkene stræbe mod skiftende Med
og vokse sig sammen i Frihed og Fred, o. s. v.;

sikkert er det dog, at han aldrig i noget Indlæg i den skandinaviske Sag har antydet noget om, at en virkelig politisk Enhed skulde kunne naas paa den Maade. En saadan helt frivillig Sammenslutning af tre Folkesamfund, som fuldbyrdedes langsomt, ligesom ad organisk Vej, uden paa noget Punkt at bryde afgørende med det overleverede og uden at noget af Folkene opgav væsentligt af sit nationale Eje, vilde sikkert være den idealeste Politik, man kunde tænke sig. Men Verden har aldrig set noget saadant, og det er ikke sandsynligt, at den faar det at se. Allerede i Aarhundredets Midte var — efter Plougs Mening — hvert af de tre Folks Kultur saa fremskreden, at man maatte bevare deres indre Liv for at lide Skade ved en eventuel Sammenslutning; og nu vilde der selvfølgelig aldrig kunne blive Tale derom. Ingen Sinde har de nationale Værdier staaet i højere Kurs end i dette Øjeblik. Naar han derfor stilede mod en Forbindelse mellem de tre Folk, gaaende ud paa at bringe deres Styre ind under fælles Rammer for Samfundslivet, saa havde han sikkert Historiens Vidnesbyrd for sin Politiks Forsvarlighed. Jeg tænker herved ikke blot paa de hyppigst forefaldende Tilfælde af Folkesammenslutning, de som fuldbyrdes ved Erobring (her begynder jo den sejrende Magt altid med at bringe det undertvungne Folk ind under sine egne Organisationer), men ogsaa paa et bestemt historisk Tilfælde af fredelig Sammenslutning, der sikkert har foresvævet Ploug ved hans Planer om en dynastisk Union mellem de nordiske Lande, nemlig den storbritanniske Union efter Dronning Elisabeths Død. Her er der

mange Berøringspunkter med de nordiske Forhold: et ældgammelt Arvefjendskab, ja ligefremt Nationalhad; dertil store sproglige Forskelligheder og megen anden, endog religiøs Modsætning. Det Baand, som laa i den fælles Monark, holdt dog trods de første Kongers store Skrøbeligheder, og ud af Forbindelsen under det fælles Overhoved sprang efterhaanden en Enhed i Institutioner, der til sidst udglattede de nationale Modsætninger. Ad en lignende Vej tænkte Ploug sig Nordens politiske Enhed realiseret i Løbet af nogle Generationer, medens han vanskelig kunde tænke sig en Begyndelse fra den anden Ende. Den Hast, hvormed Fælleslovgivningen er gaaet frem i de Aartier, hvori man har forsøgt en Tilnærmelse gennem denne, har just ikke gjort hans Forventninger om, hvad der kunde naas ad denne Vej, til Skamme.

Selv om man nu ikke naaede til et fælles Monarki, men maatte nøjes med en Union mellem de tre eksisterende Kongeriger, saa stod det som alt bemærket fast for Ploug, at Unionen maatte bygges „paa fuld indre Frihed og Selvstændighed". Disse Ord af hans Tale paa Upsala Tinghøje i Juni 1856 blev udtalte med stærkt Eftertryk og er ogsaa udhævede i det officielle Referat, medens Hr. Clausen i sit saare mangelfulde Ekcerpt af denne Tale glider hen over dem uden at give dem den Plads i Udviklingen, der tilkommer dem[1]. Fortsættelsen (udeladt af Hr. C.) lyder saaledes: „Thi hvor nær vi end staar hinanden i Udspring, hvor enige vi end er i Tænkemaade, saa har vi dog gennem Aarhundreders Adskillelse og Splid udviklet os paa forskellig Maade, og hver af os besidder Ejendommeligheder og særegne Institutioner, som vi for ingen Pris vil opofre eller lade omstøbe, selv ikke for en Forbindelse med vore Broderfolk".

Men skulde Unionen ikke omfatte Landenes indre Forhold (afset fra saadanne rent praktiske Foranstaltninger som fælles Mønt o. lign., som vi i vor Tid maaske vil opleve bliver noget ganske internationalt), saa maatte jo allerede af den Grund Arbejdet rettes mod Tilvejebringelsen af fælles Organer for den udenrigske Styrelse. Alpha og Omega var her Oprettelsen af fælles Krigsmagt. Naar den plougske Skandinavisme saaledes satte Tilvejebringelsen heraf i Spidsen, saa var det efter det udviklede ikke fordi man i første Række vilde sikre Danmark Hjælp under

[1] Forfatterens Omgang med Citater er ikke altid forsvarlig. Den Skik at anføre, hvem en Udhævelse skyldes, synes han saaledes ikke at kende.

en eventuel 2den slesvigsk Krig, men simpelthen fordi man ikke kunde begynde andensteds[1].

Plougs Tanker herom faldt i god Jord hos Kong Oscar den 1ste, hvis Betydning for den skandinaviske Sag Hr. Clausen sikkert vurderer for lavt. I al Fald har det stødt mig i hans ret udførlige Omtale af Studentermødet 1856[2], at se oversprungne denne Konges berømte Ord „hädanefter är krig, skandinaviske bröder emellan, omöjligt". Er dette sket forsætligt, og i saa Fald hvorfor? Disse Ord huskedes længe, og har jo endog været fremdragne i Firserne som en Mindelse om, at Svenske og Nordmænd burde forliges bedre. Ligeledes har Forfatteren forbigaaet Kongens Ord „våra svärd stå redo til gemensamt försvar". Dette er saa meget mere besynderligt, som Kong Oscar jo kort efter viste i Gerning, at det ikke var en Skaaltalefrase, men et Ord, han var villig til at handle efter.

Under Studentermødet havde Ploug en Privataudiens hos Kongen, ud af hvilken der sprang en Forbindelse mellem dem, om hvilken der hidtil intet har været Offentligheden bekendt. Selv over for sine nærmeste var Ploug meget sparsom med Meddelelser om hin Samtale med Kong Oscar, og jeg skal derfor ikke kunne sige noget bestemt om, hvor vidt Hr. Clausen har Ret i sin Pag. 142 meddelte Formodning om, at Sturzenbecker og Ploug alt i Juli 1856 har tilstillet Kongen et Udkast til en Alliancetraktat. Nærmest maa jeg dog antage, at det beror paa en Misforstaaelse af det paaberaabte Brev fra Sturzenbecker, idet Ploug dengang næppe har fundet Øjeblikket egnet dertil. Først under Kronprins Carls Besøg her i København i September s. A., modtog han gennem denne en Opfordring fra Kong Oscar til at sende ham en Redegørelse for sine Tanker om en Realisation af Planerne om en nordisk Union. Ved samme Lejlighed havde Ploug en længere Samtale med Carl om den nordiske Sag, efter hvilken ogsaa denne bad ham holde sig à jour med, hvad der passerede i den hernede. Efter disse Opfordringer tilskrev Ploug først den 6. November Kronprinsen og senere — den 8. December — Kongen. Koncepterne

[1] Jvnf. hermed Plougs ledende Artikel i „Fdl." Nr. 186 for 13. August 1862, hvor dette præciseres nærmere.

[2] Forfatterens Skildring af dette begynder med den snurrige Fejltagelse, at Const. Hansens „kendte Billede" forestiller Ankomsten til Stockholm. Billedets Emne er: Studenternes Hyldest til Kong Oscar paa Drottningholm.

til begge disse Skrivelser har han opbevaret, og de vil nu blive offentliggjorte in extenso i „Historisk Tidsskrift“[1]).

Brevet til Kronprinsen er skrevet kort efter, at Andræ under 18. Oktober havde afløst P. G. Bang som Konsejlspræsident og har væsentligt til Formaal at henlede Carls Opmærksomhed paa de Farer for den nordiske Sag, der laa i, at vor Udenrigsminister, Geheimeraad Scheele, var dens bitre Modstander. og i at Helstatspartiet paa dette Tidspunkt muligen havde til Hensigt at fremtvinge Kong Frederiks Abdikation. under hvilken Eventualitets Indtræden Ploug vilde anse Sagen for spildt. Under de foreliggende Omstændigheder raader han til at behandle Scheele med en vis Forsigtighed og navnlig til at have en Repræsentant hernede, „der med Aarvaagenhed og Snuhed forener en Agtelse (ind)gydende og Tillid vækkende Personlighed, saa at han kan forskaffe D. K. H. stadig og sikker Underretning om Sagernes sande Tilstand ...“

Dette Ønske fra Plougs Side blev imødekommet ved, at den norske Admiral Virgin i Løbet af den efterfølgende Vinter sendtes hertil som Gesandt. Denne Mand opfyldte fuldt de Betingelser, Ploug havde anset for nødvendige.

Skrivelsen til Kongen (af Ploug betegnet som „Memoire“) er af ikke ringe historisk Interesse. Den angiver følgende tre Former for Enhedstankens Realisation, der betegner lige saa mange Grader i dens Udvikling: en defensiv Alliance, et offensivt og defensivt Statsforbund, og en dynastisk og reel Union.

Den første Form, der betegnes som den laveste Grad i Ideens Udvikling, betragter Ploug, da Krig mellem de tre Lande er en moralsk Umulighed, og indirekte og privat Deltagelse, naar det ene af dem blev angrebet, efter Erfaringens Vidnesbyrd vilde følge af sig selv, kun som Staternes Stempel paa et faktisk bestaaende Forhold. Selvfølgelig maatte Sveriges og Norges Garanti for Danmarks Vedkommende indskrænkes til de Dele af Monarkiet, der ikke hørte til det tyske Forbund.

En højere Udvikling af Ideen vilde et offensivt og defensivt Statsforbund være. Om Ordningen af et saadant stiller Ploug forskellige Forslag, saaledes bl. a., at ved Fastsættelsen af Militærforfatningen burde det tyske Forbunds tages til Mønster, medens der

[1] Samtidigt med Offentliggørelsen dér vil de tilligemed samtlige andre i denne Afhandling paaberaabte Aktstykker blive overgivne til Rigsarkivet til fremtidig Opbevarelse.

om forskellige Punkter af Forbundstraktatens Udførelse burde søges en tredje Magts Voldgift. Dertil foreslaas Storbritanniens, som den med de nordiske Nationer mest beslægtede og i deres Udvikling mest interesserede Magt. Ogsaa fra et saadant Statsforbund maatte de til det tyske Forbund hørende Landsdele være udelukkede.

„Men ligesom en blot defensiv Alliance, selv naar den begrænses til et bestemt kortere Tidsrum, dog ikke tilstrækkeligt vil betrygge Rigernes Sikkerhed, dels fordi de i konstitutionelle Stater jævnlig vekslende Regeringssystemer vilde udøve en ligeledes vekslende Indflydelse paa dens Fasthed, dels fordi overmægtig fremmed Indflydelse sikkert vilde forsøge at svække eller bryde den, naar et belejligt Øjeblik dertil kom — saaledes vilde formentlig heller ikke et of- og defensivt Statsforbund have Udsigt til at bestaa usvækket. Ikke blot vilde nemlig Kongen af Danmarks dobbelte Stilling som Medlem baade af det nordiske og af det tyske Forbund medføre Vanskeligheder, paa hvilke det første som det mindst mægtige let kunde strande; men der maatte nødvendigt opstaa en Skinsyge mellem de tvende Dynastier, som baade vilde spores i Regeringernes indbyrdes Forhold og som navnlig vilde puste til den nationale Skinsyge. Derfor kunde et saadant Forbund i Stedet for at blive den nordiske Enigheds Bolværk let blive dens Grav. Altsaa synes enhver, der tænker den skandinaviske Tanke helt igennem, at maatte erkende, at kun dennes tredje og fuldkomneste Form, en dynastisk og reel Union, yder fuld gensidig Sikkerhed og bærer Haab og Livskraft i sig for kommende Tider.“

Om Muligheden for at realisere en saadan Union bemærker Ploug, at det af de to herskende Dynastier, der efter al Sandsynlighed vil uddø først, er det i Danmark regerende, men at man dér har hastet med at skaffe en Tronfølger, og at Loven om Tronfølgen ikke blot er grundlovmæssigt sikret, men ogsaa beskyttet ved de europæiske Stormagters Garanti. Ad lovlig Vej at faa Tronfølgeloven ændret antager han for umuligt, hvis det gamle danske Monarki bliver staaende, hvorfor Bestræbelserne „synes paa dansk Side mere at burde gaa ud paa at tilvejebringe de fornødne Betingelser end at burde rettes lige mod Maalet, eller at burde indskrænke sig til at forberede Muligheden“.

En saadan Mulighed øjner Ploug i den mellem Danmark og

de tyske Stormagter opstaaede Konflikt[1]). Saafremt denne Konflikt kunde føre til Adskillelse mellem Danmark-Slesvig og de til det tyske Forbund hørende Lande, vilde dels Tronfølgeloven formentlig tabe sin uangribelige Karakter, saaledes at Stormagternes Garanti kunde bortfalde[2]), og dels vilde Danmarks grundlovgivende Myndighed gaa over til en Repræsentation for Danmark og Slesvig alene. Forbundslandenes Udskillelse og Ejdergrænsens Hævdelse bliver saaledes det Maal, som den nordiske Sags Venner i Danmark saa vel som i Broderlandene nærmest maatte virke for, og for dette Maal vil den svensk-norske Regering kunne virke paa dobbelt Maade: dels ved at arbejde for den antydede Løsning ad diplomatisk Vej og i de europæiske Magters Raad, dels ved at træde i et beskyttende Forhold til Danmark under de forhaandenværende Forhold. Ploug opfordrer derefter Kongen til gennem sin Gesandt at foreslaa Danmark en defensiv Alliance, hvorved Kong Frederiks Besiddelser uden for det tyske Forbund sikres ham. Dette Tilbud antager Ploug, at hans Regering umuligt vil kunne afvise, og dens Politik maa derefter nødvendigt blive national. En større Tilnærmelse mellem Folkene vil blive Følgen heraf, og Realisationen af den nordiske Enhedstanke i dens mindst fuldkomne Form vilde saaledes kunne bane Vejen for en af de andre Former, og det hvad enten Udgangen af Konflikten blev fredelig eller ikke. I sidste Tilfælde vilde der endog aabnes en Mulighed for den skandinaviske Idés Fuldbyrdelse i dens fuldkomneste Form, idet Forholdene muligen kunde udvikle sig saaledes, at i Tilfælde af en Krig virksom Bistand fra Broderlandenes Side umiddelbart kunde medføre dette Resultat. „Den Krone, som „Tåget öfver Bält“ ikke forskaffede Kong Carl den Tiende, den vilde en svensk Hær, der gik over Bælterne i modsat Retning, ikke for at erobre, men for at frelse Danmark, ufejlbarlig hjembringe.“

For at dette Resultat skulde blive bestaaende og være til Velsignelse for Rigerne, mener Ploug dog, at det maa være en absolut nødvendig Betingelse, at den bliver til ikke ved et Magtbud eller ved en Overenskomst mellem Regeringerne alene, men tillige faar Folkets Samtykke gennem dets tilstedeværende lovlige

[1]) ɔ: Spørgsmaalet om Fællesforfatningens Forelæggelse for den holstenske Stænderforsamling.

[2]) Ruslands ved Warschauerprotokollen forbeholdte Arvekrav angik kun Dele af Holsten.

Repræsentation, paa hvis Bearbejdelse til Fordel for Sagen der dog først vil kunne begyndes, naar det vides, om den svenske Regering virkelig vil stille et Alliancetilbud.

Til Slut skitserer Ploug Omridsene af en Forbundsorganisation i følgende fire Punkter:

1) „Danmark indtræder som 3dje fuldkomment ligeberettiget Medlem i Unionen med samme indre Frihed og Selvstændighed som Sverige og Norge.

2) Danmarks Riges Grundlov af 5. Juni 1849 anerkendes som en særlig Forfatning med Forbehold af de Forandringer, som dels Unionsforholdet, dels Slesvigs Indordning under samme nødvendiggøre.

3) Danmarks Rige omfatter foruden Bilande og Kolonier, Hertugdømmet Slesvig til Ejderen. Den tysktalende Tredjedel af dettes Befolkning tilsikkres lige Ret med den danske, og Hertugdømmets Ejendommeligheder beskyttes ved provinsielle Institutioner.

4) Der indrømmes alle 3 Rigers Repræsentationer en begrænset, men sikker Indflydelse paa de unionelle Fællesanliggender, og de dertil fornødne Forandringer foretages i Rigsakten af 6. August 1815.“

Som Svar paa denne Skrivelse modtog Ploug ved Aarsskiftet gennem en Kongen nærstaaende Person[1]) en Tilkendegivelse om, at hans Forslag var blevet antaget. „Siden jeg sidst havde den Ære at underrette Dem om Modtagelsen af Noten af 8. December, har jeg haft Lejlighed til personlig at tale med den, for hvem den i sidste Instans var bestemt, og skal efter Ønske paa Ære meddele Dem, at de 4 sidste Punkter af samme (i Slutningen) ikke blot fuldt antages, men at man overhovedet aldrig har tænkt eller forestillet sig, at noget godt Maal kunde naas uden netop paa disse Grunde. Jeg tror hermed at have sagt tilstrækkeligt til at overbevise Dem om, at Udgangspunkt og Maal er de samme her og der.“

„Yderligere, hvad de 3 Alternativer angaar, som fremstilles i Begyndelsen af nævnte Note, saa turde for Øjeblikket og til at begynde med det første (D. A.) være det mest praktiske for

[1]) C. L. Dahlfeldt, Bibliotekar hos Kronprins Carl, senere Generalkonsul i Helsingfors, var virksomt Medlem af Frimurerordenen, men har i øvrigt ikke uden for denne spillet nogen Rolle af Betydning. Af et af dennes Breve til Ploug ses det, at Valget af Virgin til Gesandt til Dels skyldes Plougs Brev til Kronprins Carl.

at komme til det tredje". Ploug raades derefter til at forhandle med Virgin gennem Sturzenbecker, der som herboende Svensk kunde gaa ud og ind hos Gesandten.

Virgin ses nu at have holdt disse ret godt à jour med Begivenhedernes Gang. Optegnelser, der er fundne i Plougs Bo, og som til Dels hidrører fra Virgin, dels er erhvervede paa anden Maade, oplyser om de efterfølgende Begivenheder, at Kong Oscar allerede den 25. Febr. 1857 har tilskrevet Frederik den Syvende om en Alliance. Et imødekommende Svar, der gik ud paa, at Kongen udtalte sin Glæde over Tilbudet og takkede for dette, afgik nogle Dage efter (11. Marts). Den 27. Marts fremsendte Kong Oscar et af den danske Konge den 31. Marts modtaget Brev indeholdende et formuleret Forslag til Grundtræk af en Alliancetraktat. Indholdet angives som: reel Garanti for Slesvig, moralsk for Holsten. 16,000 Mand skulde møde, naar det forlangtes.

Ogsaa paa dette Punkt svarede Frederik den Syvende foreløbigt venligt (pr. Telegram), idet han bebudede nærmere Svar. Den 2. April kom imidlertid Berling til Virgin med den Besked, at man ønskede nogle flere Punkter vedtagne. Den 17. April — samme Dag, von Scheele afgik som Minister — meddelte Kongen denne Indholdet af Kong Oscars Brev, og den 19. s. M. afslog han (Kong Frederik) Alliancen, fordi Holsten ikke var medindbefattet. I dette Svar, der angives at være konciperet eller i alt Fald inspireret af Scheele, skal — efter hvad der er Ploug meddelt — Afslaget nærmere være motiveret ved, at hverken Kongen eller hans Forgængere nogen Sinde havde indgaaet en Traktat, der ikke omfattede hele Monarkiet. Saafremt v. Scheele virkelig har skrevet dette, har han debiteret en positiv Urigtighed. Flere af vore Konger har indgaaet Traktater, i hvilke f. Eks. Norge ikke var indbefattet, og navnlig er jo A. P. Bernstorffs bekendte Neutralitetsforbund med Sverige af 1794 et Eksempel paa en Traktat, der udelukkede det daværende tyske Rigsland Holsten, ligesom ogsaa Svensk-Pommern var holdt uden for dette Forbund.

Hr. von Scheele havde foruden dette skæbnesvangre politiske Skridt tillige paa anden Maade modarbejdet Skandinavismen. Han havde ved sin berygtede Cirkulære-Note af 27. Februar 1857 fornærmet Kong Oscar ved den Maade, hvorpaa han havde omtalt denne Konges Udtalelser ved Studentermødet i Sommeren 1856. Hr. Clausens Fremstilling af Begivenhederne i dette Aar er ret konfus. Han gør denne Note til den Tap, hvorom Begivenhederne drejer

sig, og mener, at det Liv, der kom i den skandinaviske Diskussion paa den Tid, skyldes den. Det er at gøre for megen Ære af den. Den skandinaviske Diskussion var allerede i fuld Gang, og, som man vil se, handledes der bag Kulisserne. Den Blixen-Fineckeske Pjece „Skandinavismen praktisk“, som Hr. C. ganske vilkaarligt henfører til Marts 1857, var allerede udkommen i Januar s. A., og den Opsigt og Bevægelse, som den vakte, var vistnok den nærmeste Anledning til v. Scheeles Depesche. Hr. Clausen raillerer overlegent over den „vilde Harme“, denne vakte hos de danske Skandinaver, og over hvor „uendelig grov“ Ploug blev mod Ministeren[1]), særlig fordi denne spydigt havde betegnet Skandinavismen som „denne saa poetiske Idé“. Her er vist noget, Forfatteren misforstaar. Ordet „poetisk“ sigter ikke, som han synes at tro, til Ploug eller Barfod, men til Kong Oscar personlig, der jo som bekendt var Dilettant som Digter. Dette forstod Kongen meget godt, og der blev derfor i Lagerheims Svarnote — der er konciperet af Oscar selv — indrykket en speciel Ripost derpaa (Ordene: „Det er vor Pligt at fremhæve det usædvanlige ved officielt at udtrykke sig paa denne Maade“).

Saaledes rullede Stenen ned ad Bjerget, og Ploug, som Chr. Winther dog maaske har haft nogen Grund til at sammenligne med Sisyfos, kunde saa begynde at rulle den op igen. Men det bør mindes, at naar det Øjeblik blev spildt, da den Tilnærmelse mellem de tre nordiske Rigers Regeringer, som alle betydeligere danske Statsmænd har anset for ønskelig, havde Chancer for at kunne realiseres, saa skyldtes det væsentligt, at vi her i København havde en holstensk Udenrigsminister, og naar Danmark syv Aar senere stod som en Tigger for Sveriges Dør, saa var Skylden ikke Plougs. Han havde gjort, hvad han formaaede, for, at det skulde være anderledes.

Det var naturligt, at Begivenhederne i 1857 maatte skærpe Plougs Blik for, hvilken Fare for nordisk Folke- og Statsliv der laa i den fortsatte Bevarelse af det gamle danske Monarki. Medens hans aarvaagne Nationalfølelse tidligt havde gjort ham til politisk Skandinav, saa er det nu nok saa meget hans skandinaviske Følelse, der driver ham frem i ultra-national Ejderpolitik. Han ser sit Land som en Brudgom, der bejler til en ædel Kvinde, men er

[1]) At denne havde været under et vist Tryk fra Rusland, var selvfølgelig dengang Ploug lige saa ubekendt som alle andre.

bunden i et Forhold til en Slegfred. Løsningen af det uværdige Baand er Betingelsen for dets egen — om man tør sige: personlige -- Udvikling. men ogsaa for den Forening, der kan højne dets Liv end mere. Dette Billede er ikke noget Paahit af mig; Ploug bruger det flere Gange selv. Paa Upsala Tinghøje taler han om det „polske Ægteskab“, som Danmark nys har indgaaet (Forfatningen af 2. Oktober 1855); ved Nordisk Højtid 1862 synger han

længe nok har vi strakt os i Afmagtens Døs
og sat fremmede Friller paa Skød

og nogle Aar efter (i Digtet „Til de danske Kvinder“)

og den fik aldrig Manddom, som bort sin Ungdom drev
i Bolerskab med Holstens Ridderfrue.

Over for denne Tankegang staar Skandinavismens Historieskriver forunderlig uforstaaende. Han har dannet sig et Billede af Ploug som en god dansk Mand, hvis Følelse for vor egen Sag er dyb og oprigtig, men som nærmest ikke er nogen god Skandinav, idet han vil misbruge den nordiske Sag i vore nationale Formaals Tjeneste. Og ud fra dette selvdannede Billede fælder han i Ord saa stærke, at de ikke hører hjemme i en saglig historisk Fremstilling, en Fordømmelsesdom over den plougske Skandinavisme. I den sidste Halvdel af Bogen summer det én om Ørene med Udtryk som „egenkær“, „egoistisk“, „snæversynet“ o. a. lign.

Det havde været ønskeligt, om Forfatteren havde brugt lidt mindre stærke Udtryk og saa til Gengæld sat sig nærmere ind i det, han skriver om. Efterhaanden som de Traade, han skal samle i sin Udvikling, bliver flere og flere og dertil mere sammenfiltrede, taber han Overblikket og falder hvert Øjeblik i et Hul; men hans Domme bliver samtidigt mere og mere suffisante i Tonen[1]). Det fremgaar af den foran refererede Memoire af 8. December 1856, at Ploug saa lidt har villet misbruge Skandinavismen i dansk Politiks Tjeneste, at man mulig med større Ret kunde

[1]) Side 143—144 udtaler Forfatteren saaledes, at den Sympati Hall i 1860 nærede for en Alliance er, som han udtrykker det, „lige til at forstaa“, nu da Holstens Udsondring af Fællesforfatningen var bebudet ved Reskr. af 6. Novbr. 1858 og var gaaet ind i hans politiske Program (udhævet af mig). Dette er næppe rigtigt. Holstens Udsondring gik først ind i Halls Program i 1861 ved den store Adresse og Lehmanns Indtræden i Kabinettet, medens Reskr. $^{6}/_{11}$ 1858 nærmest var Hall aftvunget af Tyskland, hvor det fandt en i det hele gunstig Modtagelse.

sige, at han for skandinaviske Formaals Skyld har villet drive den danske Politik ud paa Eventyr. Men, som alt sagt: han saa' i Realisationen af Skandinavismen de fuldkomneste Levevilkaar for dansk Folkeliv; en udadtil hæderlig og betrygget Stilling, der sikrede Danmark og dets to Fæller en Stemme med i Europas Raad, og indadtil fornøden Frihed til Selvudvikling. Han mente derfor med god Samvittighed at kunne opstille sit: god Dansk — god Skandinav. Det er dette Synspunkt, som han har udviklet i sin Artikelserie af 1859, i hvilken Hr. Clausen har fundet et Par Sætninger, som han — ved at udrive dem af Sammenhængen og citere dem med spærret Skrift (uden at angive hvem Udhævelsen skyldes) —, kommer til at tillægge en urimelig Betydning[1]). En nærmere Paavisning af, hvor urigtigt Forfatteren læser disse Artikler, tilsteder Pladsen mig ikke; jeg skal kun konstatere, at han med den for ham ganske ejendommelige Logik fortsætter: „En mere egoistisk Udtydning, en mere forfærdende Misopfattelse af den skandinaviske Idé lader sig næppe tænke. Stemningen i Naborigerne forandredes dog naturligvis[2]) ikke selv ved en saa kompromitterende Bladartikel som denne.“ Hvis Artiklen virkelig havde aabenbaret de danske Skandinavers skumle Nederdrægtighed for den godtroende Samtid, hvorfor har den da ikke paavirket Stemningen mod Skandinavismen eller mod Ploug? Begge har til enhver Tid haft mange Fjender, der gerne greb en Blottelse, naar den frembød sig. Skulde det mon være, fordi man dengang bedre end nu har forstaaet den Kunst at læse?

Sammenhængen er simpelthen den, at den paagældende Artikelserie, som Hr. Clausen med Urette kalder for en Artikel om „Skandinavismens Væsen“ — hvorfor forandre Plougs Titel? — er et Led i en Polemik mod de gamle Helstatsmænd og deres Organ „Flyveposten“. Efter det haandgribelige Bevis, Ploug nylig havde

[1]) Det er saa meget mere urigtigt at gøre de vedk. Sætninger til Plougs Hovedtheses, som de kun er et i Seriens 3dje Artikel gjort, mindre nøjagtigt Referat af en af Plougs egne Sætninger i dens første Artikel, der paa det afgørende Punkt har en anden Form, som ikke tilsteder den Misforstaaelse, Hr. C. gør sig skyldig i. I sin autentiske Form lyder Sætningen saaledes: „Skandinavismen er ikke noget personligt eller blot dynastisk Spørgsmaal, men den er et stort aandeligt, materielt og nationalt Interesse-Spørgsmaal, og for os Danske fremfor alt et dansk Spørgsmaal („Fdl.“ for 18. Febr. 1859).

[2]) Udhævet af mig (H. P.).

modtaget paa, hvor stærk den helstatlige Indflydelse var paa allerhøjeste Sted, maatte han søge at bøde Garnet dér, hvor han saa' det sprængt, og koncentrere sin Energi paa Omvendelsen af vore Helstatsmænd til et andet Syn paa Skandinavismen. Det var et stadigt Slagord om dennes Tilhængere, at de ikke var gode danske Mænd — senere fandt man jo endog Udtrykket „Hjemmesvenskere“ om dem som Analogon til „Hjemmetyskere“ — og intet var derfor naturligere for Ploug end stadig at indbanke sin Thesis om, at Skandinavismen var fremfor alt andet et dansk Spørgsmaal.

Det er blevet en Trossætning hos den yngre Slægt, at de gamle Skandinaver ikke tog tilstrækkeligt Hensyn til de lavere Lag i Samfundet, og Hr. Clausen, der mindst af alt er Kritiker, synger da ogsaa med i Koret; de glemte — siger han — at regne med disse Lag. Det er unægtelig en let Forklaring; den er, for at bruge et af hans Yndlingsudtryk — „lige til at forstaa“. Jeg skal dog tillade mig at pille lidt ved dette Dogme. Som man vil se, har Ploug i sin Memoire til Kong Oscar ingenlunde glemt disse Lag — lige saa lidt som han har glemt det tyske Mindretal i Slesvig — men han har haabet paa at faa dem med gennem Rigsdagen. Dette Haab var ikke bygget paa Sand. Ved flere Lejligheder viste det sig, at de sjællandske Bønders Leder, I. A. Hansen, som Ploug dengang trods politiske Meningsforskelligheder godt kunne komme til Rette med, paa ingen Maade var uimodtagelig for skandinaviske Forestillinger; og Balthasar Christensen, der stod mange af de skandinaviske Førere personlig nær, lagde man ogsaa megen Vægt paa at vinde for Sagen. I denne Henseende var Blixen-Finecke, hvis Indflydelse hos Bondevennerne ikke var ringe, til god Nytte for de skandinaviske Førere. Det er saaledes vistnok ham, der har været virksom for at faa Balt. Christensen til at gøre personlig Bekendtskab med Kong Carl[1]), og han har ogsaa interesseret sig for at faa et Møde i Stand i Gøteborg mellem svenske og danske Rigsdagsmænd[2]).

Naar Hr. Clausen (Skand. S. 139) raillerer over, at Ploug i Sommeren 1857 skal have fraraadet et Møde mellem skaanske og sjællandske Bønder, uagtet han kort i Forvejen i Bladet havde hævdet, at hver Almuesmand i det ene Rige forstod sin Stands-

[1]) Ifølge et Brev fra Tornérhjelm til Ploug (fra Sommeren 1862?).
[2]) Ifølge et Brev fra Blixen til Ploug af 19. Oktbr. 1862.

fælle i det andet, saa giver han som paa saa mange andre Steder urigtig Besked. Ploug har nemlig kun fraraadet, at Mødet holdtes det Aar, idet han alt da, sandsynligvis gennem Sturzenbecker, har faaet et Advis om, at man fra svensk Side paatænkte et Folkemøde i Skaane i Sommeren 1858. Det er da mulig ikke helt uforsætlig, at Hr. C. omhyggelig passer paa ikke at nævne Plougs Navn ved Omtalen af dette Folkemøde, uagtet han var Fører for den store Masse af danske Deltagere. Der kom nemlig kun c. 100 Bønder, Resten var Købstadfolk og Københavnere. Det burde ogsaa have været omtalt, at to danske Venstreførere, I. A. Hansen og Frølund optraadte paa dette Møde, der sluttedes af Ploug med Ønsket om, at det maatte finde sin Fortsættelse paa sjællandsk Grund. Desværre blev der intet af dette.

I øvrigt fortsatte Ploug i Aarene mellem 1857 og 1863 sit Arbejde for Sagen, ofte i spredt Fægtning, en sjælden Gang med fuldt Skyts. Et enkelt Punkt har Forfatteren her ganske oversprunget: det Rottwittske Ministerium, der bragte Blixen-Finecke ind i Regeringen som Udenrigsminister. Medens „Dagbladet" som særligt Organ for det Hallske Parti kastede sig ind i en voldsom Opposition mod de ny Magthavere, fandt Ploug det — af skandinaviske Hensyn — rigtigt at bryde ud fra Partiets Gros og yde den ny Udenrigsminister sin Støtte. Dette maa siges at være konsekvent skandinavisk Politik og maa saa meget mere anerkendes som saadan, som Ploug ellers ikke var nogen større Beundrer af den ekscentriske Baron. Dennes Pjece fra Januar 1857 „Skandinavismen praktisk" havde næppe lært ham noget nyt, og som det vil ses af hans Anmeldelse af den Blixenske Pjece (Fdl. for 1857 Nr. 37) havde han noget vanskeligt ved at tage dens Forfatter au serieux. I 1859—60 støttede han som sagt dog Blixen, fordi han tænkte sig den Mulighed, at denne med sin store Bevægelighed og sit flotte Initiativ kunde føre Sagen et Skridt videre mod dens Virkeliggørelse. Hans Optræden ved den Lejlighed — særlig over for det berømte „Svogerbrev" — gav endog Anledning til det Rygte, at Blixen med A. Hage som Mellemmand havde købt Bladet „Fædrelandet". Det synes i det hele, som om Ploug trods alt har forstaaet at vurdere Blixen bedre, end denne har forstaaet at paaskønne ham. Jeg skal ikke beklage mig derover, da jeg ikke tillægger Blixens Mening om Ploug nogen Betydning; men jeg maa protestere mod, at nogle blixenske Flotheder i en Artikel i Norden (Nr. 40 for 1862) nu af den historiske Forskning bliver kano-

niserede som „næppe vel hørte“ Sandheder[1]). Personligt var Forholdet i øvrigt venskabeligt; de mødtes navnlig ofte i A. Hages Hus, hvor Blixen var en hyppig Gæst.

I 1860 nødtes Ploug til at komme ind paa det for Danske noget delikate Spørgsmaal: den norske Statholderstrid. Uden at gaa nærmere ind paa denne Sags Detailler mener „Skandinavismens“ Forfatter, at Ploug handlede uklogt ved i denne at tage Parti for Nordmændene, og han tillægger denne Holdning fra Plougs Side en vis Betydning som stødende Svenskerne fra os. Hvad det sidste Punkt angaar, da synes den ærede Forfatter ikke at have helt Uret, idet han ved Citater af svenske Blade — det er overhovedet hans væsentlige Fortjeneste at give fyldige Uddrag af den svenske Presse — paaviser, at man i Sverige lagde Mærke til Plougs Stilling i denne Sag. En modsat Holdning vilde imidlertid have indbragt os Ubehageligheder fra Nordmændene. Plougs Stilling maatte i Hovedsagen være given derved, at de stockholmske Skandinaver, særlig August Sohlman og hans „Aftonblad“ støttede de norske Krav. Dette har Forfatteren overset. Det vilde dog have set besynderligt ud, om Ploug havde stillet sig paa Storsvenskernes Side mod de svenske Skandinaver. — I disse Aar kom i øvrigt Ploug til at staa Sohlman nær, og der udviklede sig et varmt Venskab. der varede til dennes tragiske Død i den kraftigste Manddomsalder i Sommeren 1874. Fra nu af er det væsentligt fra ham, at Ploug henter sine Domme om politiske Forhold i Sverige.

Det synes efter Plougs Papirer at dømme, som om han paa

[1]) Det er et stift Stykke, naar Forf. (pag. 167) paa Basis af en saadan blixensk Ytring retter den Beskyldning bl. a. mod „Fædrelandet“ og Ploug. at de „foragter den tyske Enhedsstræben og idelig udslynger Haansord mod den“. Jeg vil udsætte en Præmie til Hr. Clausen, hvis han vil være saa god at oplyse mig om, hvor saadanne Ytringer findes i Artikler i „Fædrelandet“. Plougs Forhold til den tyske Enhedsstræben kan naturligvis ikke belyses paa dette Sted. Kun her saa meget: Der kan paavises ikke faa Artikler i „Fdl.“. der viser, at man her ikke har savnet klart Blik for, hvor stor Betydning denne Bevægelse kunde faa for vore Forhold. Særlig har i 1861 Bladets Medarbejder, Elberling, i et Par udførlige Artikler givet en klar Oversigt over denne Sag, der har indbragt ham Anerkendelse fra tysk Side som en af de faa Udlændinge, der vurderede Enhedsbevægelsen rigtigt. Blixen var næppe nogen grundig Læser af „Fdl.“ Efter hans Død fandt man paa en af hans mange Bopæle ophobet adskillige ulæste Aargange af Bladet, der engang var bleven bestilt dertil, men aldrig senere afbestilt.

denne Tid (1860—1863) gennem Friherre Joh. Liljencrantz har ført en Brevveksling med Kong Carl, drejende sig om et nordisk Forbund. Det er imidlertid ikke muligt paa Basis af det sparsomme Materiale at komme til nogen anden Kundskab om, hvorpaa de forhandlede Forslag har gaaet ud, end at det stadig er den dynastiske Skandinavisme, der for begge Parter staar som Maalet. Det synes, som om Kong Carl har interesseret sig meget for, at danske Rigsdagsmænd skulde vindes — jfr. hvad foran er nævnt om Balthasar Christensen — og man tager næppe fejl i at antage, at Tanken nærmest har kredset om at faa den danske Tronfølgelov forandret til Fordel for Huset Bernadotte.

Men under alt dette rykkede for Danmark Afgørelsens Time nærmere. Ministeriet Hall forfulgte nu med hele Nationens Støtte en national Politik, hvilket naturligt maatte udjævne Modsætningerne mellem Hall og Ploug[1]). Paa den anden Side begyndte fra dette Øjeblik Svenskerne at falde fra. Naar man nu med vor Kundskab ser tilbage paa Begivenhederne paa begge Sider 1864, maa man faa en relativ Sympati for de Svenske, der straks med rene Ord sagde, at nu vilde de ikke være med længere, fremfor for dem, der først faldt fra senere i Katastrofens Øjeblik, ligesom man ikke kan nægte S. A. Hedlund sin Agtelse for det Talent, hvormed han i „Gøteborgs Handels- og Sjöfartstidning“ forfægtede sit dansk-fjendtlige Standpunkt. Paa den anden Side skærpede det ogsaa Plougs Pen engang at staa over for en jævnbyrdig Modstander i den nordiske Sag. Deres Meningsudveksling fra Sommeren 1862 hører utvivlsomt til de interessanteste i den skandinaviske Diskussion[2]). Sin sidste Artikel[3]) slutter Ploug med følgende Ytringer, der ret skarpt angiver hans Synspunkt, og hvormed jeg vil afslutte min Fremstillings første Halvdel:

„Det forekommer os, som man fra svensk-norsk Side ikke blot maa spørge: hvilken umiddelbar Fordel kan vi have af et Forsvarsforbund, men tillige, hvilken Skade eller hvilket Tab kan vi lide ved ikke at slutte det. Vi indrømmer meget villigt vore

[1]) Hvad Forf. siger herom, bærer paa alle Punkter Vidnesbyrd om, at han savner det Kendskab til Detaillerne i den danske Politik i disse Aar, som er nødvendig til Forstaaelsen af den skandinaviske.

[2]) At Plougs Indlæg i denne er uomtalt i „Skandinavismen“, vil jeg helst tro er uforsætligt fra Forfatterens Side. Det kan skyldes, at han for en stor Del har skrevet sin Bog i Stockholm.

[3]) Fdl. Nr. 186 for 1862.

ærede svenske samtidige Ret til at opfatte og besvare begge Spørgsmaal anderledes end vi; vi forlanger blot, at man tager dem under alvorlig Overvejelse. Det er umuligt for noget menneskeligt Øje at se langt ud i Fremtidens Mørke; men det er ikke umuligt, at, hvis Lejligheden, der spildtes 1810, der spildtes 1848, der spildtes 1857, nu atter spildes, saa kan den anden Statsforbindelse, der foruden den nordiske staar Danmark aaben, nemlig, den tyske, med Tiden under Forholdenes fortsatte Tryk og Afmagtens fortærende Lidelse, komme til at synes mindre modbydelig og afskrækkende, end den er nu; eller ogsaa kan en tysk Revolution med deraf fremgaaet Eneherredømme føre til den danske Halvøs Tab og den danske Stats Opløsning. Da kan der mulig blive paanødt Sverige en uvillig Provins; men da gaar et nordisk Folk under og dermed enhver Udsigt for Sverige og Norge til at indtage en virkelig uafhængig og agtelsebydende Stilling i Europa; da er al Tale om Unioner og Unionsparlamenter forbi."

(Sluttes)

HOTHER PLOUG

GUSTAVE FLAUBERT

HANS IDEER OG HANS MODERNE HOVEDVÆRK

I

SOM ganske ung, 18—19 Aar, tilbragte Gustave Flaubert sine Studenterferier i Trouville. Han gjorde dér Bekendtskab med en engelsk Familie, den engelske Admiral Collier og hans smukke og intelligente Døtre. En af dem, Gertrude Collier, senere Fru Tennant, blev Flauberts Ungdomsideal. Han bevarede hendes Billede i sin Sjæl med en ærbødig Kærlighed, der endnu var varm og levende, da han som ældre Mand traf hende igen. I et lille Brev fra 1877 — seks, syv og tredive Aar efter Samværet i Trouville — skriver han: „Véd De, hvad jeg kalder Dem i mit Indre, naar jeg tænker paa Dem (og det gør jeg ofte): „Min Ungdom“.“

I et Brev til Flauberts Niece Caroline de Commanville, der udgav hans Korrespondance, har Fru Tennant efter Flauberts Død tegnet et Billede af ham fra hine Aar:

„Gustave Flaubert lignede dengang (1841) en ung Græker. I sin Ungdoms Kraft, høj og slank, fyldig og smidig som en Athlet, var han selv uvidende om de Gaver, han fysisk og sjælelig sad inde med, brød sig lidet om det Indtryk han gjorde og var helt ligegyldig for de vedtagne Former. Hans Dragt bestod af en Skjorte af rødt Flonel, Benklæder af blaa Uld, et Skærf af samme Farve bundet om Livet og en Hat, som sad hvor den vilde; undertiden gik han barhovedet. Naar jeg talte til ham om Ry og Indflydelse som noget, der var eftertragtelsesværdigt, og som jeg satte Pris paa, hørte han paa mig, smilte og var fuldkommen ligeglad.

Han beundrede Skønheden i Naturen, i Kunst og Litteratur og levede for dette uden nogen Tanke paa sig selv. Han drømte hverken om Ære eller Vinding. Var det ikke nok, at der gaves noget, som var virkelig skønt? Hans store Glæde var at finde noget, som han kunde beundre. Det charmante ved hans Selskab var hans Entusiasme for alt skønt, og det charmante ved hans Personlighed var dens stærke Individualitet. Han hadede alt Hykleri. Det, som manglede ham, var Interesse for de ydre Forhold, for det borgerlig nyttige. Dersom nogen sagde ham, at Religionen, Politikken, Forretningslivet havde lige saa stor Interesse som Litteraturen og Kunsten, aabnede han Øjnene med Forbauselse og Medlidenhed. Det var kun som Videnskabsmand eller Kunstner, det var Umagen værd at leve."

Den Livsopfattelse, Gertrude Collier havde iagttaget hos sin unge Beundrer, blev bestemmende for Flauberts hele Livsførelse. Sjælden har en Mand saa tidlig vidst, hvad han vilde, og saa konsekvent gennemført sin Vilje i et helt Liv. Det er muligt, at hans Veninde har Ret, at han dengang som helt ung ikke var synderlig ærgerrig paa egne Vegne, og at han tænkte mere paa at iagttage og nyde alt skønt, end paa selv at frembringe. Han var sig dog allerede dengang sin Evne bevidst, og man har fra de Aar digteriske Brudstykker af betydelig Interesse, Prosadigte i stærke og tunge Farver og af en romantisk Mysticisme, som ogsaa senere skulde klinge igen i den store naturalistiske Digters Produkter, og man har en kritisk Studie over Rabelais, som han altid vedblev at elske, der viser en i hans Alder sjælden Klarhed og Modenhed. Denne Modenhed lader sig alene forklare af den usædvanlige Kundskabsfylde, Flaubert allerede som Skoledreng havde erhvervet sig. Vi ser af hans Breve fra Drengeaarene, med hvilken Interesse han dyrker sine Klassikere, — ti Aar gammel forfatter han en Éloge over Corneille, — og hvor han følger med i moderne Litteratur: han véd i Fjortenaarsalderen god Besked om Victor Hugo og Alexander Dumas père, hvad de for Tiden sysler med, og han citerer deres Værker.

Flaubert var vel intet Øjeblik i Tvivl om, hvor hans Interesse laa. Men vi ser, at han i de lange Aar, hvor han forberedte sig til sit Kald ved indgaaende Studier af alle Tiders og saa godt som alle Landes Litteraturer, undertiden har haft sine Tvivl, hvor langt hans egen Evne gik. Hans store Samvittighedsfuldhed og hans Selvkritik ledede undertiden til en vis Modløshed: han synes at

have frygtet for, at hans Ulyst til at præstere noget, før han følte sig fuldt rustet, dog til sidst bundede i en aandelig Impotens.

Det er saaledes hans Ungdom glider hen: i Glæde over al den Skønhed, han lærer at kende, — i Arbejde, der kan udvikle hans Aand, udforme hans Stil, gøre hans Stil til Aandens fuldkomne Udtryk. 27 Aar gammel skriver han under sin orientalske Rejse fra Konstantinopel til sin Moder, der mener, at han nu passende kunde gifte sig:

„Du spørger, hvornaar jeg tænker at gifte mig. Jeg haaber: aldrig. Saa vidt en Mand kan svare for det, han vil komme til at gøre, svarer jeg her nej. Den nære Berøring med den Verden, som jeg nu i fjorten Maaneder har haft saa tæt ind paa mig, har bragt mig til mere og mere at trække mig ind i mit Sneglehus. Naar jeg skal sige min inderste Mening, og hvis det ikke lyder for overlegent, vil jeg paastaa, at jeg er altfor gammel til at blive en anden. Man har passeret Aldersgrænsen, naar man som jeg har ført et indre Liv saa fuldt af lidenskabelige sjælelige Undersøgelser og vedholdende Sindsbevægelser, naar man i den Grad har afvekslende ophidset og beroliget sig selv, naar man har anvendt hele sin Ungdom til at tumle sin Sjæl, som en Rytter tumler sin Hest: som han lader den galoppere over Markerne, ægget af Sporerne, eller gaa i langsom Pasgang, hoppe over Grøfter, trave langt og kort, alt sammen blot for at more sig og lære mere; vel: dersom man ikke knækker Halsen i Begyndelsen, er der mindre Sandsynlighed for, at man gør det senere. Jeg har da ogsaa taget mit Parti i den Forstand, at jeg har fundet Ligevægten, Tyngdepunktet. Jeg formoder, at intet ydre Stød kan bringe mig til at forandre Stilling og styrte af Hesten. Ægteskab vilde for mig være et frygteligt Fald. Alfreds Død[1]) har ikke udslettet Erindringen om den Ærgrelse, hans Giftermaal har forvoldt mig. Det har for mig været, som det maa være for fromme Folk at høre om en stor Skandale foraarsaget af en Biskop. Naar man — stor eller liden — vil blande sig i den gode Guds Skabergerning, maa man efter den sunde Fornufts Regler begynde med at indtage en Stilling, hvor man ikke selv hvirvles med. Du kan skildre Vin, Kærlighed, Kvinder, Krigerærens Glans, paa det Vilkaar, min kære, at du hverken er Drukkenboldt, eller Elsker, eller Ægtemand eller Rekrut.

---

[1]) Alfred Le Poittevin, Flauberts nærmeste Ungdomsven. Le Poittevin havde giftet sig, men døde kort efter, umiddelbart før Flauberts Orientrejse.

Kaster man sig ud i Livet, ser man daarlig, man lider eller man nyder for meget. Spørg Kvinder, som har elsket Digtere eller Mænd, som har elsket Skuespillerinder.“

Flaubert gennemførte sit Program, han levede i Virkeligheden sit Liv i sit kære Arbejdsværelse i Crouiset, hvor han som en Broder i en hellig Orden dyrkede den Skønhed, til hvis Tjeneste han saa tidlig følte sig indviet. „I Navn af det Skønne, den eneste Magt, der fortjener Ærbødighed,“ — saaledes begynder han et af sine Breve. Det er Nøglen til hele hans Virksomhed, Aanden i hele hans Forfatterskab, der forklarer hans Paradokser, hans undertiden ubillig haarde Domme, hans Foragt for Døgnets Rivninger, Politik og Presse, der kunde gaa til en pudsig Yderlighed: „Min Kokkepige har i Dag givet mig en god Lærdom,“ skriver han i et Brev af 1853, „hun er fem og tyve Aar gammel, og hun véd ikke andet, end at Ludvig Filip fremdeles er Konge af Frankrig, hun véd overhovedet ikke, at der har eksisteret nogen Republik o. s. v.; alt det har ingen Interesse (bogstavelig), og jeg som troede, jeg var en intelligent Mand! Men jeg er bare tredobbelt Idiot, det er som denne Pige, man skulde være.“ Saa helt lykkedes det ham ikke at stænge sig inde i sin Celle. Men alle hans Domme over det moderne Liv, der lige i hans Nærhed ytrede sig i saa rig Mangfoldighed, var inspirerede af hin unge Græker, der levede i ham til hans Død: „I Navn af det Skønne —!“

II

„Han hadede alt Hykleri,“ siger Fru Tennant. Det er den anden store Lidenskab i Flauberts Karakter: hans Kærlighed til Sandheden. En Kærlighed, der gjorde ham ubarmhjertig, bragte ham til at forfølge enhver Illusion, ethvert smukt Bedrag og til at underkaste sit Følelsesliv en skarp og hensynsløs Granskning. „Lad os søge at se Tingene, som de er,“ siger han i et af sine mærkeligste Breve til Louise Colet, „lad os ikke ville have mere Esprit end den gode Gud selv“. Det er ogsaa en af de Grunde, hvorfor han sætter den gamle græske Kultur saa højt: De græske Digtere udsmykkede ikke Livet, „med koket Følsomhed og elskværdig Kunst, de kendte ikke den saakaldte noble Genre, for dem var der ingenting, som ikke kunde siges.“

Den alvorligste Fordring til en Digter er, at han søger Sandheden. At han gengiver Livet som det er. Det er ogsaa saaledes, det er skønnest. Det er skønt for den, der forstaar at se, — se

Livets Farver, se Skønheden udfolde sig i et broget Farvespil, se alt ovenfra med Kunstnerens Øje, med dens Øje, der betragter Liv og Død som naturlig sammenhængende, der glæder sig ved den store Sammenhængs Skønhed. Det er skønt, selv om det samtidig fylder ham med en sorgfuld, smertelig Følelse. Den Aand, der ubarmhjertig vil Sandheden, kan alene paa denne Maade glæde sig over Livet. Allerede i trediveaars Alderen har Flaubert tilkæmpet sig den Opfattelse: „Jeg vil, at der skal føles en Bitterhed i alt, at der skal lyde en evig Piben midt under vore Triumfer, og at selve Skuffelsen skal være gemt i Entusiasmen." Han har engang, paa sin orientalske Rejse, oplevet noget, der illustrerer denne Livets Dobbelthed: „Da jeg kom ind i Jaffa, mærkede jeg Lugten af Citroner og af Lig; paa Kirkegaarden kunde man se halvt hentærede Skeletter, mens de grønne Træer vuggede deres gyldne Frugter over vore Hoveder. Føler du ikke, at denne Poesi er fuldkommen, at det er den store Syntese?

Der er imidlertid meget i Livet, som ikke bærer Præg af denne Dødens og Livets højtidelige Poesi, som hverken maner til Alvor eller Glæde. Der er fremfor alt det meget tarvelige, grimme, som Livet ogsaa viser os: den smaalige Egennytte og den snæversynede Egenretfærdighed, — og især den menneskelige Dumhed. Hvordan staar disse dumme, fordomsfulde Menneskedyr, der lever i et Slags ordnede Flokke, hvor de i gensidig Frygt ernærer sig af hinanden, for en Livsbetragtning, der først og fremmest søger Skønheden?

Nu er det mærkeligt, at just Dumheden, Fordommene, de menneskelige Svagheder og den aandelige Forvirring i høj Grad har interesseret Flaubert: en stor Del af hans Digtning er viet just til disse Sider af det menneskelige Væsen. „Dumheden trænger mig formelig ind i mine Porer," har han sagt. Og det har ikke været ham nogen udelukkende ubehagelig Fornemmelse. Tværtimod forvolder et nyt Tilfælde af menneskelig Taabelighed, et nyt Bevis for Menneskenaturens Daarlighed ham ofte en særegen Glæde. Han ler, med den stærke hensynsløse Latter, hans Venner saa meget omtaler, ler saa det runger i Væggene.

Denne hvasse Glæde ved Dumheden er dybt beroende i hans Natur. Han hører til samme Race som Rabelais og Voltaire, og navnlig er der meget hos Flaubert, som er i nær Slægt med Rabelais' drøje Humør.

Hans Interesse for Dumheden for den altid tilbagevendende moralske eller intellektuelle Daarlighed hos Mennesket, er paa den

ene Side en umiddelbar Tilbøjelighed i hans Væsen, en levende Sans i hans Sjæl, i sin særegne Form et Træk af hans Race, — paa den anden Side er den et Udtryk for hans Skønhedstrang, det er Skønhedstrangen, der reagerer, der er dens Hævn over det uskønne. Og eftersom det ene eller andet er fremherskende, kan hans Ironi virke forskellig: virke som en stærk, sund Lystighed, der hensynsløs ler Daarskaben ihjel, — eller som en hvas gennemtrængende Analyse af det, han hader, det menneskelige daarlige. Hos Flaubert er maaske den sidste Form den hyppigste, men selv gennem den bitreste Spot klinger der gerne som en godmodig Latter.

Det maa erindres, at det Felttog, Flaubert til enhver Tid fører mod det daarlige, ikke bare er rettet mod det, som de strengeste og mest fintfølende blandt os i Almindelighed opfatter som dumt, smaaligt og ufint. Han retter tværtimod hyppigt sin Krig *mod* det, man i Almindelighed vil betragte som anerkendelsesværdigt, det velfortjente Gennemsnit. Han mødes her med en stor *nordisk* Kunstner, Henrik Ibsen, men deres Angreb har forskellige Udgangspunkter. Ibsen opstiller et Ideal og maaler det middels, det borgerlig anerkendte efter dette Ideal. Flaubert, der føler en evig Længsel mod Sandheden, men som véd, at det højeste aldrig naaes — véd, at det højeste her i Livet er at holde denne Længsel evig ny, evig vaagen, — fyldes med Uvilje, naar han møder en af de mange, der slaar sig til Ro paa et af Sandhedens Trappetrin, indretter sin Bolig dér og mener at være kommen did, hvor man skal. Han vil til Livs alt, som er næstbedst, — han tumler fra Ungdommen af med et Digt, som skal være et Slags Revy over de anerkendte Sandheder. En Plan, som han i vekslende Former berører, bl. a. i et Brev til Louise Colet af Decbr. 1852:

„Jeg føler nu og da Trang til at skrige nogle voldsomme Skældsord til Menneskene, og jeg skal nok gøre det engang, om en ti Aars Tid, i en eller anden lang Roman med brede Træk; *det er* en gammel Tanke, som stadig vender tilbage, — lave et Leksikon over alle de accepterede Ideer (véd du, hvad det er?) — navnlig hidser Fortalen mig — og saadan som jeg vil tage det, kan ingen Lov naa mig, skønt jeg agter at angribe alt; det skal blive en Lovtale i historisk Fremstilling over alt, som efterhaanden er blevet billiget; jeg vil vise, at Majoriteten altid har Ret, Minoriteten altid Uret. Jeg skal ofre alle de store Mænd til Ære for Idioterne, Martyrerne til Ære for deres Bødler, og alt dette i en

overdreven, ødsel Stil. Og for Litteraturens Vedkommende vil jeg fastslaa — og det vil være nok saa let — at det middelmaadige, som passer for alle, er det eneste berettigede, og at man bør haane al Art Originalitet som farlig, dum o. s. v. Dette Forsvar for den menneskelige Pøbelagtighed i alle dens Former, ironisk og skrigende fra Ende til anden, — fuldt af Citater og Beviser (som beviser det modsatte) og lykkelige Dumheder, — skal én Gang for alle gøre det af med al Ekcentricitet af enhver Art. Jeg skal ad den Vej naa frem til det moderne Lighedsbegreb, til det Ord af Fourier, at de store Mænd bliver overflødige, og det er med dette Maal for Øje, at Bogen skal bygges. Man skal for alle mulige Emner i alfabetisk Orden finde alt, hvad man i det gode Selskab bør mene for at være et korrekt og elskværdigt Menneske."

Flaubert havde lovet sin Veninde dette Leksikon om ti Aar. Indtil videre var han beskæftiget. „Jeg har Planer for hele mit Liv," siger han etsteds, og han frygter for, at dette hans Liv ikke vil strække til. Det strakte heller ikke til — til Trods for hans lange samvittighedsfulde Arbejdsdag. Men det store Slag han vilde føre mod Middelmaadigheden, mod det næstbedste, de accepterede Sandheder, det fik han ført, rigtignok ikke ti, men henved tredive Aar efter i den Bog, der endnu ved hans Død var ufuldendt, *„Bouvard et Pecuchet"*, en af den moderne Litteraturs mærkeligste og vanskeligst tilgængelige Bøger.

III

Enhver Tid giver sig gerne fortrinsvis Udtryk i nogle enkelte Værker: i disse Værker har den nedlagt saa meget af sig selv, af det, der har bevæget den stærkest, fyldt dens Sind, bestemt dens Følemaade, at vi gennem dem ligesom indvies i Tidens indre Historie. Er et saadant Værk udsprunget af en rig Sjæl, ledet af en paa samme Tid følsom og kritisk Iagttagelse, formet af en stærk kunstnerisk Haand, virker det som et Tidens Monument; det er da blevet det monumentale Værk.

Blandt en ældre Generations monumentale Værker regner vi Goethes „Wilhelm Meisters Lehrjahre". Det er Historien om den unge Mand af Goethes samtidige, hans Vandring fra Yngling til Mand, hans Følelsesudvikling: Historien om Følelsernes Forvandling under Livets Opdragelse. En Opgave, der for hver Generations Digtere vender tilbage, Opgaven *par préférence*, der frister saa mange, der atter stykkes ud i mange Smaa-Opgaver, beskæftiger

hele Kuld og løses af en enkelt, en stor Aand og stort Menneske, der har levet sin Slægts Liv, og havt den Aandens Klarhed, som overskuer det hele og ser det væsentlige, en Goethe og en Flaubert.

Hos Goethe er den unge Mands Følelses-Metamorfose intimt forbunden med en Smagsudvikling, en æstetisk Opdragelse. Det er gennem Kvinder og Kunst, Wilhelm Meister lærer, dannes, modnes. Men Wilhelm Meisters Lehrjahre er ikke blot en Virkelighedsskildring, et Billede af Datidens unge Æstetiker, der dannes i Livets Skole. Bogen er tillige et stort Læredigt, den giver en Række betydningsfulde Vink: en Mand, som selv har levet sin Ungdom stærkt og rigt, levet den paa godt og ondt, lægger sine Erfaringer aabne for sine unge Venner.

I *„L'éducation sentimentale“* har Flaubert løst den samme Opgave for en anden Tid og en anden Race. Men Flauberts Roman har ikke den dobbelte Karakter som Goethes: den har ingen Anvisninger, den er i al sin Rigdom paa Livskundskab oprindelig som Livet selv, den bare fortæller om en ung Mand: saadan gik det ham, saaledes henløb hans Ungdom, — det er en temmelig almindelig ung Mand, denne Frederik Moreau, og han faar udrettet svært lidet, og dog er det, som føler vi vort eget Liv gemt og oplevet i denne Bog, saa rig og almenneskelig er den, og det er, som vi har kendt Frederic Moreau lige fra den Morgen, vi træffer ham som ung forventningsfuld Student om Bord paa den lille Seinebaad, til han sidder som graanet Ungkarl, fri for enhver Illusion og med sin mangeaarige Ven og Fjende Deslauriers mindes sin Ungdom, — vi har følt, hvordan han lidt efter lidt er blevet en anden, uden at vi kan se hvordan. Der er i *„L'éducation sentimentale“* den samme naturlige Vækst og Afdøen som i Livet selv.

Man kunde undertiden fristes til at stille det Spørgsmaal: Hvad er det, som gør en Mand stor? Ikke bare stor i en enkelt Retning. Ikke bare stor formelt, teknisk, som Dygtighed. Men stor som Mand, som Personlighed. Stor til Trods for, at kanske alt det han frembringer er fejlfuldt.

Det er vanskeligt at svare paa. Men der er dog noget, som viser Vej. En Mands aandelige Rigdom, hans Fond af Følelse, af Tænkning, af Viden, af Verdensforstaaelse, Mangfoldigheden i hans Tanke- og Følelsesliv kan gøre ham stor. Men ogsaa én hel Følelse, én hel Glæde, én hel Sorg, Helheden i hans Sjæls dybeste Længsel, kan hæve en Mand over Folket — ogsaa det kan gøre ham stor.

Flaubert har, naar han omtaler det Menneske, der for ham, Kunstneren, der elsker Kunsten højst af alt, fortoner sig kanske som det største: Shakespeare, — for denne Mand har han fundet Ord, der bedre end noget andet, jeg erindrer, maler det store:

„Det, som udmærker de store Genier, det er deres Evne til at samle og skabe, de samler i én Type spredte Personligheder og bringer nye Personligheder til Menneskehedens Bevidsthed; er det ikke saa, at man tror lige saa vist paa Don Quichottes Tilværelse som paa Cæsars? Just her er Shakespeare overvældende: han er ikke noget Menneske, han er et Kontinent; der findes store Mænd i ham, Menneskemasser, Landskaber; slige Folk behøver ikke at tænke paa Stilen, de er lige mægtige til Trods for alle deres Fejl, ja paa Grund af dem; men vi, vi smaa, vi betyder ikke noget undtagen i Kraft af den fuldendte Udførelse.“

Det er ikke altid, Flaubert er saa beskeden paa egne Vegne. Vi føler, hvor lidet han end siger det selv, at han end inderst inde vèd, at han hører til Shakespeares Slægt, saa dyb en Forskel, der end maatte være, saa meget mere sprudlende oprindelig, naiv den gamle engelske Digter end er. Flaubert er stor i Kraft af et umaadeligt Arbejde, — vi føler hvordan han ved sin Vilje, der aldrig giver tabt, ved sin dybe Hengivenhed for det skønne har formaaet at frigøre de Rigdomme, der ligger bundne i ham. At Flaubert blev den, han var, skyldes den Kapital af Kultur, han er Herre over: han har som kun ganske faa levet sig ind i det største af menneskeligt Liv, der er os opbevaret i Fortids Kunst og Videnskab fra gammelgræsk Digtning til Spinozas Filosofi, — — men det skyldes ikke mindre Helheden i hans Følelse, den store oprindelige Lidenskab i hans Sjæl: „Jeg fører en streng Tilværelse, fjern fra al verdslig Glæde, og der er intet, som holder mig oppe, undtagen et Slags permanent Vanvid, der nu og da bringer mig til at græde af Afmagt, men som aldrig aflader. Jeg elsker mit Arbejde med en fanatisk og pervers Kærlighed, som en Asket.“ Men denne Kærlighed har sine lykkelige Øjeblikke, — Øjeblikke, hvor den hensætter ham i en *„état lyrique“*, en fri hensynsløs Glæde: det er da, at „Guds Pust gaar igennem en,“ og „det er bare da, vi duer,“ forklarer Flaubert, „det er det, som gør de middelmaadige stærke, som gør Folkene saa skønne de store Feberdage, som gør de grimme smukke, som lutrer de urene: Tro, Kærlighed; „dersom I har Kærlighed skal I flytte Bjerge.“ Han, som sagde det, har forvandlet Verden, fordi han ikke tvivlede.“

Flaubert havde denne Kærlighed. Aldrig har nogen elsket sin Kunst med den fortærende Lidenskab som han, den fortærer alt andet, skaber det om, indlemmer det organisk. Han elsker Livet for Kunstens Skyld, alt maa tjene den, han kender kun én Moral i Verden: det Skønnes Moral, — kun én Elskov: Kærligheden til det Skønne, — kun én Religion. For Flaubert er det Skønne Guddommens Billede i Livet, og Kunstneren har den største Opgave, det største Ansvar af alle. Og „uden Religion kan man ikke leve," — mener Flaubert, — uden Religion er Kunstneren en Fusker, en Falskner, daarligere, uværdigere end alle andre Verdens Falsknere. Det er denne hans kunstneriske Religiøsitet, der bringer ham til at dømme saa haardt baade om alle dem, der blander uvedkommende Hensyn ind i Kunsten, og om alle Dilettanter.

Særlig heftig oprører det Flaubert, naar de verdslige Autoriteter vil forgribe sig paa Kunstens Hellighed. Politi og Tanke, Ord, Poesi har intet med hinanden at gøre. Endnu flere Aar før Politiet gjorde et forgæves Attentat paa „Madame Bovary" og derved øgede dets Sukces, skriver han: „Censur, den være af hvilken som helst Art, forekommer mig at være en Uhyrlighed værre end Menneskemord; Attentat mod Tanken er Synd mod den Helligaand. Sokrates' Død hviler endnu paa Menneskeslægten. Jødernes Forbandelse har maaske ingen anden Mening, de har korsfæstet Menneske-Ordet, villet dræbe Gud. Vore Republikanere har i denne Henseende altid oprørt mig. I 18 Aar under Ludvig Filip, hvilke dydige Deklamationer har man ikke faaet til Livs, hvor har man ikke overdynget den romantiske Skole med kluntede Sarkasmer, skønt den til sidst ikke fordrede andet end hvad man for Tiden kalder „fri Udveksling". Det, som er komisk, det er de store Ord: „Hvad skulde der saa blive af Samfundet?" Og de Sammenligninger, man trækker: „Vil I lade Børnene lege med Ildvaaben?" Disse brave Mennesker tror, at Samfundet hænger i to-tre smaa Stifter, og dersom man river dem bort, styrter alt sammen, de tror — i Overensstemmelse med en gammel Tankegang —, at Samfundet er en Menneskets Gerning, et Arbejde udført efter en Plan. Heraf disse Beskyldninger, Forbandelser og Forsigtighedsregler. Den individuelle Vilje, hvilken den saa er, har ikke mere Indflydelse paa Civilisationens Tilværelse eller Opløsning, end den har paa Træernes Vækst og Atmosfærens Sammensætning; du, som er en stor Mand, du slynger en Gnist her,

en Draabe Blod dér, men den menneskelige Kraft vil, naar du ikke er mere, vedblive at virke uden dig; den vil gemme Erindringen om dig blandt alle de andre døde Blade; din lille Plads i Kulturen vil forsvinde under det grønne Dække, dit Folk vil forsvinde for nye indtrængende, din Religion for en anden — og saaledes bestandig videre: Vinter, Foraar, Sommer, Høst, — uden at Blomsterne nogen Gang ophøre at skyde Knop og Flod at følge paa Ebbe."

Vi føler i disse Ord, hvor Flauberts kunstneriske Syn er nøje bestemt af det, jeg vil kalde hans Tro, hans Religion som Videnskabsmand, af en dybt gennemtænkt, alvorlig, hel Livsanskuelse. Flaubert som Kunstner og som Mand, Personlighed er ikke til at skille ad.

IV

Man vil allerede have bemærket, at der i Flauberts Meninger om Kunst ofte er en stærk Genklang af Romantikken. Der er allerede i hans Ligegyldighed for det praktiske Liv, hans Afsmag for Politik, hans bundløse Foragt for den demokratiske Lighedstanke, noget, som udpeger ham som Romantiker, som Aristokrat i den romantiske Betydning af Ordet. Og han har navnlig den samme Opfattelse af Kunsten som noget eksceptionelt, noget højere end al anden menneskelig Virksomhed, Spidsen af det menneskelige, der peger op mod det guddommelige. Den kunstneriske Skaben sker i Guds Billede: Kunstneren forholder sig til sit Stof som Gud til Verden. Men sammenstiller man Flaubert med de tyske Romantikere, der har formuleret de romantiske Dogmer baade saa koncist og saa udførlig, vil man finde, at Ligheden er mere tilsyneladende. De mener ikke engang det samme med de samme Ord. For det første erkender Flaubert i Virkeligheden ingen fri Skaben i tysk-romantisk Forstand; den Vilkaarlighed, Romantikerne hævder som Digterens Ret, Retten til at gribe Emnet an fra hvilket som helst Standpunkt, behandle det under hvilken som helst virkelig eller uvirkelig Synsvinkel, selv om Genstandene derved kommer til at stilles paa Hovedet, — denne Skaberens suveræne Ret, den kender Flaubert ikke, det er en Tanke, som er ham helt fremmed. For Flaubert staar Kunstneren stedse som en Livets Tolk. Og Livet kan for ham aldrig blive den indre vilkaarlige Drømmeverden, hvori den tyske Romantiker undertiden omplantede sit Jeg. Som god Franskmand glemmer han ikke et Øjeblik, — selv naar han i „Den hellige Antonius' Fristelser" giver sig Mystikken i Vold,

— at Mennesket hører sammen med den Jord, hvoraf det er vokset frem, og hvortil det skal vende tilbage. Hans Digtning tager altid det legemlige med. Hans skabende Evne ligger deri, at han faar Livet til at tale: „Kunstneren i hans Værk skal være som Gud i Universet, til Stede over alt og intetsteds synlig; Kunsten er som en anden Natur, og Skaberen af denne Natur har at følge den givne Forskrift."

— — Flaubert vokser op under Indtrykket af Hugos Ungdomssejre. Med spændt Opmærksomhed følger denne Dreng, som snart sagt er voksen i Fjortenaars Alderen, Chateaubriand og Hugo fra Bog til Bog, — lever med hele sin unge modtagelige Sjæl med i denne bevægede Tid, da den klassiske Digtning, der havde Aarhundreders jævn Udvikling og Aarhundreders roligt Eneherredømme at se tilbage paa, slaas af en ny Poesi. For ham har dette uendelig større Interesse end Juli- og Februar-Revolutioner, hele den politiske Kamp. Og det Indtryk, han modtager af den Varme og Skønhed, som Romantikken har tilført fransk Kunst, det taber sig aldrig. Han vender altid tilbage til de store romantiske Digtere i Udtryk, som viser en dyb Glæde og Taknemmelighed. „Hvor de vil være glemte alle Dagens store Mænd," skriver han mange Aar efter, „naar han — Victor Hugo — endnu staar ung og straalende."

De første Ting, Flaubert har skrevet, er da ogsaa Prosadigte i mystisk-romantisk Retning. Og i de lange Aar, hvori han forbereder sig til sit Kald, er det betegnende nok to store Opgaver, han væsentlig sysler med, og som begge senere skulde komme til Udførelse: den ene blev hans store realistiske Nutidsroman, hans moderne Hovedværk *„L'éducation sentimentale"*, som udkom i 1869, den anden, den Bog, som af alle har voldt ham størst Kamp og Sindsbevægelse, størst Sorg og Glæde, blev kanske det mest ejendommelige og dybsindige Digt i hele den fransk-romantiske Poesi — *„La tentation de Saint Antoine"*, — det udkommer midt i Realismens Tid fem Aar efter *„L'éducation sentimentale"*.

Af alle Frankrigs Digtere i dette Aarhundrede synes Flaubert mig at være den, der favner videst. Den dybeste Grundtanke i den realistiske Bevægelse — den Bevægelse, der i Frankrig har sin Forløber i Stendhal, sin første store Repræsentant i Balzac, — det var jo, at der eksisterede en inderlig Sammenhæng mellem Mennesket som Sjæl og Mennesket som Legeme, det var Opdagelsen af Mennesket som psykologisk Skabning, afhængigt af den Jord, hvoraf det var kommet, — denne Tanke er gaaet Flaubert i Blodet. Og den fik

et fuldbaarent Udtryk i hans første Værk, „Madame Bovary“, — for saa vidt har Zola Ret til at regne en litterær Tid i Frankrig fra 1856. Men der bor tillige i denne hensynsløse Realist en fanatisk Skønhedsdyrker, som aldrig giver tabt. Han har selv halvt spøgende karakteriseret disse to Sider i sit kunstneriske Temperament. „Der er i mig — litterært talt — to tydelig forskellige Mennesker, et, som er forelsket i det høje Ord, i lyrisk Schwung, i de store Vingeslag, i alle Ordets Klangtoner og Tankens Fjeldtinder; og en anden, som lægger Virkeligheden i Smeltediglen og graver i den paa kryds og tværs, saa længe og saa meget som muligt, som holder af at gaa i Rette med det smaa lige eftertrykkelig som med det store, som gerne vilde, at man rent fysisk skal føle de Genstande, som han maler. Og den sidste af dem ynder at le og behager sig i de rent fysiske Fænomener hos Mennesket.“

Disse to Sider i Flauberts Væsen mødes i én stor Følelse: Følelsen for Formen, Ærbødigheden for Ordets Skønhed, Ordet, der ejer sin egen uafhængige Skønhed, enten det gengiver Sjælens „store Vingeslag“ eller Menneskenes „fysiske Funktioner“. Der er mange, der har standset uforstaaende lige over for Flauberts Paradoks, at Stilen, det er i Virkeligheden alt, Stilen bestemmer Mandens Værd. Ogsaa Zola, der i sin Dom over Flaubert veksler mellem Beundring og daarlig gemt Ærgrelse, stopper her op: lidt naivt, som han tager Flauberts Paradokser, — de Paradokser, som det glædede den gamle Romantiker at give sin unge begavede og ensidige Ven tillivs — generer det ham øjensynlig, naar Flaubert vurderer Chateaubriands Stil højere end alle Naturalismens Grundsandheder. Men der er det at mærke, at Stilen for Flaubert har en anden og inderligere Betydning, end man i Regelen forbinder med det Ord. Og i sin Korrespondance gentager han i vekslende Udtryk denne sin æstetiske Trosbekendelse: „Formen er selve Tankens Kød, ligesom Tanken er Livets Sjæl“. Naar Formen opfattes paa denne Maade, som den levendegjorte Tanke, bliver Stilen noget helt andet. Da bliver den det, man ellers gerne kalder Kunstværkets Sjæl.

Flauberts Teorier hindrede ham da heller ikke i at glæde sig over det store, hvor han mødte det. Lige saa hurtig han byggede sit Paradoks, lige saa villig fandt han Anvendelse for en Undtagelse: det store var suverænt — ligegyldigt paa Grund af eller paa Trods af den Vej det fulgte. En og anden Gang kunde dette eller hint opirre ham saa stærkt, at han blev blind: saaledes lige over for Stendhal — men som Regel vakte Storheden, i hvilken Lejr han

fandt den, en inderlig, næsten barnlig Glæde. Og kanske er det netop deri, en Mands virkelige personlige Storhed bestaar.

V

Flaubert nærede, som allerede nævnt, en Afsmag for Politik, som ofte giver sig Luft i paradoksale Udbrud. Men kunde det end aldrig falde ham ind at tage nogen som helst praktisk Del i det politiske Liv, hindrer ikke dette, at han ofte beskæftiger sig med de sociale Fænomener, og det baade i sin Korrespondance og i sin Digtning. Navnlig da i „L'éducation sentimentale". Dette Værk bestaar egentlig af to selvstændige Beretninger, der har indgaaet en intim Forbindelse: Historien om den unge Mands Følelsesudvikling, Mennesket, der desillusioneres, — og Historien om de moderne politiske Idealer og deres Opløsning i Livets Ildprøve, om det franske Demokrati af dette Aarhundrede, der falder sammen i Desillusionerethed, Blague, Korruption.

Flauberts Uvilje mod det moderne Demokrati har ligesom to Kilder, to Veje. Demokratiet er ham personlig imod, fordi dets Krav om Lighed fører til Tyranni. Demokrati er intet andet end Majoritetsherredømme. Det betyder kun et Herskerskifte. Og Flaubert kan ikke lide den ny Hersker. For denne vil naturligvis søge at gennemføre sin Smag og sit Tarv, Gennemsnitlighedens, Middelmaadighedens Behov, den vil i Praksis fastslaa, at Middelmaadigheden er det eneste berettigede, — det store, det originale, det sjældne af enhver Art overflødigt. Det er den ene Side af Sagen. Men saa opirrer det moderne Demokratis Ideer Flaubert i en anden Henseende: ved sin kortsynede og doktrinære Opfatning af Tingene, ved sin Mangel paa Forstaaelse af Livets skiftende Mangfoldighed. Ethvert System, der fastholder en løsreven og endelig Sandhed, én Retfærdighed for alle én Gang for alle, er ham en Daarlighed, en Fornægtelse af selve Livets levende Princip.

Man fatter i det hele taget ikke den Voldsomhed, hvormed Flaubert udtaler sig dels om Kleresiet, dels om det moderne Demokrati (to Magter, som han stadig frygter for at se i Forbund), naar man ikke har forsøgt at trænge ind i det, der er den ledende Følelse og ledende Tanke i hans Forestilling om Livet: Forestillingen om Livet som evig Vækst, evig Bevægelse, — om Mennesket som et Led i denne Vækst, et lidet levende og seende Livskorn, men uden Evne til at bestemme noget af Bevægelsens Karakter eller til at overskue den i videre Udstrækning. De kirke-

lige Dogmer og de socialistiske Lykketeorier forekommer ham lige blottede for sund Sans.

I 1863 skriver han til Frøken Leroyer de Chantepie: „Man forfalsker altid Virkeligheden, naar man vil komme til en endelig Konklusion, den hører alene Gud til. Og desuden: er det med Fiktioner, at man kan haabe at finde Sandheden? Historie og Naturhistorie. Det er den moderne Tids to Muser. Det er ved dem man trænger ind i nye Verdener. Lad os ikke vende tilbage til Middelalderen. Lad os iagttage — det er alt. Og efter Aarhundreders Studier bliver det kanske en eller anden forundt at gøre Syntesen? Dette Raseri efter at ville trække Slutninger er en af de farligste og sterileste Manier hos Menneskeheden. Enhver Religion og enhver Filosofi har gjort Fordring paa at eje Gud, at have maalt det uendelige og at kende Lykkens Recept. Hvilket Hovmod og hvilken Usseldom. Jeg ser derimod, at de største Genier og største Værker aldrig har draget Konklusionen. Homer, Shakespeare, Goethe, alle Guds ældste Sønner (som Michelet siger) har vel vogtet sig for at gøre andet end at fremstille.“

Allerede tidligere, i et andet Brev til samme Dame (1857) har Flaubert nærmere udviklet denne sin Opfattelse. Det Brev giver maaske den lettest tilgængelige Fremstilling af hans Livs praktiske Filosofi. Hans Veninde var religiøs og stærkt ømfindtlig, optaget af moralske Problemer og Trosskrupler. Nu var Flaubert selv af en overordentlig nervøs Konstitution og led af et epilepsilignende Tilfælde, som altid forløb under svære Kriser. Men ogsaa udenfor disse Kriser kunde hans Nerver genere ham, bl. a. fremkalde Hallucinationer, som han imidlertid ved dette Tidspunkt mente at være bleven kvit. Deres sjælelige Lidelser har gensidig været paa Bane. „De spørger mig,“ skriver han til sin Veninde, „hvordan jeg har helbredet mig for de nervøse Hallucinationer, som jeg tidligere led af. Ved to Midler: 1) ved at studere dem videnskabelig, d. v. s. ved at forsøge paa at gøre mig Rede for dem, og 2) gennem min Viljekraft. Jeg har undertiden ligefrem følt Galskaben komme. Der stod i min stakkels Hjerne en Hvirvelvind af Ideer og Billeder, hvor det var, som om min Bevidsthed, mit Jeg svingede som et Skib i Uvejr. Men jeg klamrede mig til min Fornuft. Og den blev Herre, saa belejret og nedbrudt den var. Til andre Tider forsøgte jeg gennem min Fantasi, selv med Vilje at vække disse frygtelige Sindstilstande. Jeg har spillet med Vanvid og Fantasterier som Mithridates med Giftstoffer. En stor Selvtillid holdt mig oppe,

jeg har ligesom besejret Ondet ved at gribe det legemlig. Der er en Følelse eller snarere en Vane, som synes at mangle Dem, det er Kærligheden til Kontemplation, til at iagttage. Tag Livet, Følelserne, hele Deres Jeg som en Genstand for intellektuelle Øvelser. De oprøres mod Verdens Uretfærdighed, mod dens Lavhed, dens Tyranni, mod al Tilværelsens Skændsel og Daarlighed. Men kender De nu alt dette, har De forstaaet alt? Er De som Gud? Hvem siger Dem, at vor menneskelige Dom er ufejlbarlig, at Deres egen Følelse ikke fører Dem vild? Hvordan kan vi med vore kortrækkende Sanser, med vor endelige Forstand naa til en absolut Forstaaelse af det sande og gode? Griber vi nogen Sinde det absolutte? Dersom man vil leve, maa man opgive at have en sikker og afgjort Formening om noget som helst. Saadan og saadan er Menneskeheden, det drejer sig ikke om at forandre den, men om at kende den. Lad os tænke mindre paa os selv. Lad os opgive Haabet om en Løsning. Den er gemt hos Gud; det er ham alene, der sidder inde med den, og han meddeler den ikke. Men der rummes i selve den lidenskabelige Trang til at studere Livet ideelle Glæder for fine Sjæle. Foren Dem i Tanken med Deres Brødre gennem tre Tusind Aar, genkald Dem, hvad de har lidt, hvad de har drømt, og De vil føle, at Deres Hjerte og Deres Intelligens begge samtidig udvides; en dyb og ubegrænset Sympati vil som en stor Kappe svøbe sig om alle menneskelige Drømmebilleder og alle Væsener. Forsøg ikke at lukke Dem inde i Dem selv. Læs i stor Maalestok. Læg en Plan for Deres Studier, lad den være streng og følg den. Læs Historie, den gamle Historie fremfor alt. Hengiv Dem til et regelmæssigt og anstrengende Arbejde."

Vi ser, at Flaubert anbefaler sin Veninde nøjagtig den Plan, han selv har fulgt. Dette har været hans Kur mod Livet, hans virkelige Lykke ved Livet. Og han vil nu omvende hende til sin Trosbekendelse.

Han fortsætter: „Livet er en saa forfærdelig Ting, at den eneste Mulighed for at bære det, er at undgaa det. Og man undgaar det ved at leve i Kunsten, ved uophørlig at søge Sandheden i Skønhedens Gengivelse." Vi genkender Romantikkens Grundtanke. Men det er paa en helt forskellig Maade, Flaubert og de egentlige Romantikere skyr Livet. Romantikerne opsøge en fri Drømmeverden, en omdigtet Verden, hvor de dyrker en vilkaarlig, selvvalgt Skønhed. — Flaubert forlader kun Livet for at betragte det paa Afstand og paa den Maade opdage de Skønhedslinier, som

man paa nært Hold, mens man selv nyder og lider i Livets Hvirvel, ikke kan gribe.

„Læs de store Mestre,“ — vedbliver han — „idet De forsøger at faa Øje for deres Fremgangsmaade, at nærme Dem til deres Sjæl, og De vil vende tilbage fra dette Studium blændet af noget, som gør Dem lykkelig. De vil føle Dem som Moses, da han steg ned fra Sinai. Han havde Straaler om sit Hoved, thi han havde givet sig hen i Beskuelse af Gud.

Hvorfor taler De om Samvittighedsnag, om Fejltrin, om usikre Anelser, om Trosbekendelser? Lad alt det ligge. Lad det ligge, stakkels Sjæl, for Deres egen Skyld. Naar De føler Deres Bevidsthed ren, kan De stille Dem for den evige og sige: her er jeg. Hvad er det, man frygter, naar man ikke er skyldig? Og hvad er det Menneskene kan være skyldige i, — afmægtige som vi er baade i godt og i ondt? Al vor Smerte kommer af den ledige Tankes Udskejelser. Tanken er graadig, og naar den ikke har Næring af Udenverdenen, kaster den sig over sig selv og fortærer Jeg'et lige til Rygmarven. Det gælder at forny den, at føde den og navnlig at hindre, at den ikke strejfer uvirksom omkring. Jeg tager et Eksempel: De beskæftiger Dem meget med Verdens Uretfærdighed, med Socialisme og Politik. Lad gaa, vel, læs til en Begyndelse alle dem, som har haft de samme Interesser som Dem. Gennemgaa Utopisterne og de tørre Drømmere. Og siden, før De tillader Dem at gøre Dem en endelig Mening, skulde De studere en temmelig ny Videnskab: Politisk Økonomi. De vil blive ganske forbavset ved at mærke, at De selv skifter Mening, fra Dag til Dag, ganske som man skifter Skjorte. Det gør ingenting, Skepticismen vil ikke have noget bittert ved sig, for De vil være som Tilskuer ved Menneskehedens Komedie, og det vil forekomme Dem, at Historien har gaaet sin Gang gennem Verden blot for Dem.

Overfladiske, bornerede Mennesker eller uklare og entusiastiske Sjæle vil i alle Ting have en Konklusion; de søger Livets Hensigt og det uendeliges Dimensioner. De tager i deres stakkels lille Haand en Næve Sand, og saa siger de til Oceanet: „Jeg skal tælle Sandkornene paa dine Kyster“. Men naar Sandet glider bort mellem Fingrene paa dem, og Kalkylen bliver lang, saa stamper de med Foden og græder. Véd De hvad man bør foretage sig paa Strandbredden? Knæle ned, — eller spadsere. Spadser De.

Intet stort Geni har draget nogen Konklusion, nogen sidste Slutning, og ingen stor Bog, — thi Menneskeslægten er i evig

Bevægelse, den standser ikke. Homer drager ingen Slutning, heller ikke Shakespeare, eller Goethe, ikke engang Bibelen. — Ogsaa det Ord, som nu er saa stærkt i Mode: „Det sociale Problem", oprører mig dybt. Den Dag, det bliver løst, bliver den sidste Dag for vor Planet: Livet er et evigt Problem, Historien ogsaa, alt er det. Der kommer uophørlig nye Zifre med i Additionen. Naar et Hjul svinger, hvordan vil De da tælle Straalerne? Det 19de Aarhundrede indbilder sig i sin frejdige Forfængelighed, at det har opdaget Solen. Man siger f. Eks. at Reformationen var Forberedelsen til den franske Revolution. Det vilde være sandt, hvis det blev staaende dermed, men denne Revolution er selve Forberedelsen til en anden Tingenes Tilstand. Og saadan videre og altid videre. Vore mest fremskredne Ideer vil synes temmelig latterlige og tilbagelagte, naar nogen Tid er gaaet. Jeg vædder paa, at bare i Løbet af 50 Aar vil de Ord: „Socialt Problem", „Massernes moralske Forbedring", „Fremskridt" og „Demokrati" være reducerede til udtærskede Banaliteter." — „Det er fordi jeg tror paa en stedsevarende Evolution af Menneskeheden og paa dens stadig vekslende Former, at jeg hader al Norm, hvori man vil presse den ind, alle de Formler, man bruger til at definere den, alle de Planer, hvori man fantaserer om dens Fremtid. Demokratiet er ikke dens sidste Ord, lige saa lidt som Slaveriet var det, eller Feodalsystemet eller Monarkiet. Den Horisont, det menneskelige Øje naar, er ikke altid den samme Strandbred, — bag denne Horisont er der en anden, og saadan bestandig videre. Derfor synes det mig en tom Daarskab at søge den bedste Religion eller den bedste Styrelsesform. Den bedste er efter min Mening den, som ligger i sine sidste Krampetrækninger, for da er den i Færd med at give Plads for en anden.

Jeg vil Dem en Smule til Livs, fordi De i et af Deres foregaaende Breve har sagt, at hvad De fremfor alt ønsker, er „almindelig tvungen Undervisning". Jeg afskyr alt som er tvungent, enhver Lov, enhver Styrelse, enhver Regel. Hvem er dette Samfund, der skal kunne tvinge mig til hvad som helst? Hvilken Gud har gjort det til min Herre? Mærk vel, at De paa den Maade falder tilbage i Fortidens gamle Uretfærdigheder. Det er ikke længer en Despot, som raader over Individet, men det er Mængden, den offentlige Nytte, Statens evige Fornuft, alle Folks Vilje, Robespierres Maksime: Jeg holder mere af Ørkenen, jeg vender tilbage til de fri Beduiner".

VI

Flaubert bliver aldrig træt af at pointere de to Forestillinger, der ligger til Grund for hans Livsanskuelse: Forestillingen om Livets evige Variation og om Gudsbegrebets Uendelighed. „Tror De,“ skriver han mange Aar senere til George Sand, „at man nogen Gang elsker to Mennesker paa samme Maade, at man nogen Sinde har to Følelser, som er lige? Jeg tror det ikke, vort Individ skifter hvert Øjeblik gennem hele sin Tilværelse.“ Om Gudsbegrebet siger han etsteds: „Den Maade, hvorpaa alle Religioner taler om Gud, oprører mig, for de behandler ham alle med en vis Sikkerhed, Overfladiskhed og Familiaritet. Navnlig irriterer Præsterne mig, fordi de altid har hans Navn paa Læber? „Guds Godhed, Guds Vrede, fornærme Gud,“ siger de stadig. Det er at betragte ham som et Menneske, eller hvad endnu værre er, som en Bourgeois. Man bliver endog ved at give ham Attributer, ligesom de vilde sætte Fjedre paa deres Fetisch. Nogle maler det uendelige i blaat, andre i sort. Det er da nogle Kannibaler! I Virkeligheden er vi ikke komne længere, end at vi spiser Græs og gaar paa fire, — til Trods for alle Balloner. Den Tanke, som Menneskene gør sig om Gud, er ikke synderlig højere end Forestillingen om en østerlandsk Monark, omgivet af sit Hof. Den religiøse Idé ligger i Virkeligheden flere Aarhundreder tilbage for den sociale, men der er alligevel en Mængde Farcører, som giver sig Skin af at falde i Afmagt af Beundring.“

Et andet Sted udtaler han sig endnu bestemtere om den „aabenbarede Religion“: „Jeg bliver mere og mere indigneret over disse moderne Reformatorer, som ikke have reformeret nogenting. Alle sammen, Saint Simon, Leroux, Fourier og Proudhon, sidder i Middelalderen lige op til Halsen; alle tror, — hvad man for Resten ikke har fæstet sig ved, — paa en bibelsk Aabenbaring. Men at ville forklare disse ufattelige Ting! At forklare det onde ved Arvesynden, det er intet at forklare. At gaa helt tilbage til Aarsagen er anti-filosofisk, anti-videnskabeligt, og Religionerne mishager mig paa dette Omraade endnu mere end Filosoferne, fordi de paastaar, at de véd Aarsagen. Lad Religionen være en Hjertesag, en Følelsessag. Det er denne Trang, som skal respekteres, og ikke de flygtige Dogmer.

Hvad angaar Forestillingen om en Forsoning, saa stammer den fra en Opfattelse, fremmed for vor Retfærdighedssans, en

barbarisk og konfus Følemaade; det er Arveligheden overført paa den menneskelige Ansvarlighed. Den gode orientalske Gud, som slet ikke er god, lader de smaa Børn undgælde for Faderens Fejl, ligesom en Pascha, der hos en Mand kræver hans Faders Gæld. Vi befinder os endnu paa dette Punkt, naar vi taler om Guds Retfærdighed, Vrede og Medlidenhed, alt menneskelige Egenskaber, relative, endelige og som Følge heraf uforenelige med det absolutte.“

Flauberts Forestillinger om Gudsbegrebet og om en stedsevarig Evolution hos alt levende svarer paa det psykologiske Omraade til Forestillingen om en uadskillelig Sammenhæng mellem Sjæl og Legeme. Han skriver til Frøken Leroyer de Chautepie: „Det var en trist Historie med den unge Pige, Deres Slægtning, som er blevet gal af religiøse Skrupler, men den er temmelig almindelig. Man maa have et robust Temperament for at vove sig op paa Mysticismens Tinder uden at blive svimmel. Og desuden er der i alt dette (fremfor alt hos Kvinder) Følelsesspørgsmaal, som gør Lidelsen kompliceret. Ser De ikke, at alle disse Kvinder er forelskede i Adonis? Det er den evige Brudgom, som de længes efter. Asketer eller vellystige drømmer de om Kærlighed, den store Kærlighed; og for at finde Helbredelse (for Øjeblikket i det mindste), er det ikke en Idé, de har Behov, men en Mand, et Barn, en Elsker. De synes kanske, dette er kynisk. Men jeg er overbevist om, at de mest voldsomme materielle Krav ubevidst former sig under Tankernes Indflydelse, og ligeledes, at selv de mest urene kødelige Ekstravaganser er delvis foraarsagede af et rent Ønske om noget umuligt, en ætherisk Længsel mod den fuldkomne Glæde. Desuden véd jeg ikke (og ingen véd det), hvad de vil sige de to Ord: Sjæl og Legeme, hvor det ene slutter og hvor det andet begynder. Vi føler Kræfter, og det er alt. Begreberne Materialisme og Spiritualisme hviler endnu altfor tungt paa den menneskelige Videnskab til at man kan studere alle disse Fænomener uden Fordom. Men Menneskehjertets Anatomi er endnu ikke skrevet. Hvordan vil De, at man skal behandle det? Det er det 19de Aarhundredes eneste Ære, at det har indledet disse Studier. Den historiske Sans er helt ny i Verden. Man begynder at studere Ideer paa samme Maade som foreliggende Begivenheder, og at dissekere Troslærdomme som Organismer. Der er en hel Skole, som arbejder i Stilhed, og som engang vil gøre noget.“

I de Udtalelser, jeg har anført, vil man efter min Mening kunne finde det essentielle i Flauberts Livsopfattelse. — Tænkning

og Tro. Det er ud fra dette Helhedssyn, hans Domme former sig. Det har dannet sig tidlig, og det er inderlig sammenhængende med hans kunstneriske Anskuelser og Følemaade. Vi ser det i Virkeligheden ogsaa bedst, naar han taler om Kunst: hans Domme er her ofte vilkaarlige og ubillige. Men de bestemmes dog i mere eller mindre Grad af dette, om han hos vedkommende Kunstner finder en Afspejling — bevidst eller ubevidst — af den Tankegang, der ser alt i den store Sammenhæng. — det Hjerte, der slaar for Mennesket og ikke for det enkelte Menneske. I et Brev af 1846 hedder det: „Der er to Klasser af Digtere. De store, de sjældne, de virkelige Mestre, der gengiver Menneskeheden. De beskæftiger sig ikke fortrinsvis med sig selv og deres egne Lidenskaber, de sætter til Side deres egen Personlighed for at gaa op i andres, — de gengiver Universet: det spejler sig i deres Værker, skinnende, nuanceret, mangfoldigt, som en hel Himmel, der dukker sig i Havet med sine Stjerner og sit uendelige blaa. — Saa er der nogle andre, som skaber for at finde Harmoni, som græder for at røre, som beskæftiger sig med sig selv for at blive udødelige; de vilde kanske ikke naaet længer ad anden Vej, — i Mangel af Vidde og Storhed har de Ild og Verve." „Byron hører til denne Slægt, Shakespeare til den anden; hvem vil i Virkeligheden kunne sige mig, hvem Shakespeare har elsket, hvem han har bedraget, hvad han har følt. Det er en Kolos, som overvælder; man har vanskeligt for at tro, at det er et Menneske."

Nu maa man erindre, at en stor Del af Flauberts Meninger ere saa indhyllede i Paradokser, at de let kan give Anledning til Mistydning. Fremdeles maa man tage i Betragtning hans store Modsigelsestrang: naar han f. Eks. hos Zola mærker den Tilbøjelighed til at lave Formler, til at klassificere og slaa fast, som er ham saa afgjort imod, véd han ikke, hvilke Yderligheder han skal faa anbragt i modsat Retning. Baade i hans Korrespondance og navnlig i hans mundtlige Omgang er han uberegnelig; der er nok af Modsigelser. Men under det hele ligger dog en bestemt Livsopfattelse.

Der er imidlertid ogsaa i denne Livsopfattelse ligesom to ledende Drag, to Karaktermærker, som ikke altid kommer til Forsoning. Hans Forestilling om en Tingenes inderlige Sammenhæng og om en stedsevarende Evolution: — Menneskets Vækst, enten det nu er en Fuldkommengørelse eller en Opløsning, — balancerer ikke altid godt med hans Forestilling om Menneskets aandelige Afmagt,

— denne sidste afføder en Skepticisme, der undertiden nægter alt, endog stiller sig tvivlende til den Sammenhæng, der er hans Religion. Og samtidig fører hans Tro paa en organisk Udvikling, hvori Mennesket selv ikke kan gribe ind, og hans personlige Uafhængighedstrang ham ligeledes i to Retninger: han er undertiden konservativ — hvad skal det føre til at lave et nyt Samfund, det kommer af sig selv, eller det bliver ikke bedre; — og han er undertiden Anarkist, — han taaler ikke Love, taaler ikke Tvangsregler. Han er den i politisk Henseende umulige Fremtoning: konservativ Anarkist.

(Sluttes)

HJALMAR CHRISTENSEN

FRA VOR OPERASCENE

Paa vor Operascene har man i Aar hørt én helt ny og én saa godt som ny dansk Opera: Ennas Lamia og Lange-Müller's Vikingeblod. Større Modsætninger end disse to Operaer er det vanskeligt at tænke sig; de staar næsten over for hinanden som et Positiv- og et Negativbillede: hvad der — i Henseende til Komponisternes Ejendommeligheder — er Lyssider i den ene, er Skyggesider i den anden. Kun i ét Punkt ligner de hinanden: ingen af dem naaede at blive en Succès.

„Vikingeblod“ har lidt en ikke fortjent Vanskæbne: i Fjor da den kom frem, oplevede den vistnok fem, i Aar to Opførelser og maa dermed i alt Fald for en Aarrække betragtes som skrinlagt. Det er Synd; thi i musikalsk Henseende hører den sikkert med til det bedste, vi har af dansk Opera.

En Operakomponist er jo vanskelig stillet. Skal hans Opera blive en Succès, maa han have Tag ikke blot i det snævrere musikalske Publikum, men ogsaa i det store, brede Lag, og hvor hyppigt bliver ikke Hensynet til det første ofret for Hensynet til det sidste? Værker af ringe egentlig musikalsk Værdi kan jo undertiden faa det store Publikum til at fylde Huset Gang efter Gang. Eller tror man maaske, at det er den musikalske Elite, som har forskaffet „Paa Sicilien“ eller „Bajadser“ deres utrolige Sceneheld Europa over?

Hr. Lange-Müller er det gaaet lige omvendt: han har med sin Opera beredt den lille musikalske Tilhørerkreds her i Byen en stor

Nydelse — den sidste Aften „Vikingeblod" opførtes, var der ligefrem Feststemning, Sørgefeststemning over det faatallige Publikum — men han har ikke kunnet faa den Mængde med, som er nødvendig for at fylde Huset. Dette ligger i flere samvirkende Omstændigheder.

For det første er Teksten til „Vikingeblod" uheldig, paa mange Punkter udramatisk, stillestaaende — Komponisten kunde sikkert ved at faa forholdsvis smaa Forandringer indførte have faaet den mere egnet til musikalsk-dramatisk Behandling. Dernæst var der ingen Rolle for Hr. Herold, og over for den ikke ringe Del af Publikum, som kun hører efter Udførelsen og ikke efter Musiken, synes det at være en uundgaaelig Nødvendighed for Succès'en, at der tildeles Hr. Herold et af de største Partier. Hertil kommer, at Lange-Müllers Orkester for det meste mangler den Glans, som saa ofte kan henrive det store Publikum til Begejstring og som hos mange Komponister tjener til at dække over Mangler og Brøst i Ideerne. Man faar det Indtryk, at Lange-Müllers Tanker ikke er ret orkestralt undfangede; man har saa hyppigt Indtrykket af, at de enkelte Instrumenter ikke synger af fuldt Bryst. Og endelig savnes i „Vikingeblod" i en ikke ringe Grad Blikket for den dramatiske Helhed. Lange-Müllers Talent er jo væsentligt af lyrisk, ikke af dramatisk Art, og medens han ypperlig forstaar at frembringe Stemning, har han ikke forstaaet at skabe den rette dramatiske Spænding. En Sammenligning paatrænger sig: man tænke paa den med det højeste dramatiske Mesterskab frembragte, til det yderste drevne Spænding i 1ste Akt af Lohengrin henimod dennes Ankomst, og man sammenligne hermed de forskelliges Komme og Forventningen herom i 4de Akt af „Vikingeblod"; her er smuk Musik, men Spændingen mangler ganske. Navnlig Vikingernes Ankomst føles underlig arrangeret, kunstig: man mærker, at de kommer, fordi der maa denne Afslutning paa Operaen. Her kunde visse Smaaændringer i Teksten saavelsom en vis musikalsk Forberedelse sikkert have bødet meget paa Sagerne. Eller man drage den saa nærliggende Sammenligning mellem de to uheldigt forløbende Elskovsscener mellem de nygifte i de to Operaer: hvor ganske anderledes føles ikke Spændingen i Scenen mellem Elsa og Lohengrin, som yderligere paa sit Kulminationspunkt kompliceres ved Telramunds Snigmordsforsøg? Ogsaa 1ste Akt af „Vikingeblod" maa paa det Publikum, som ikke er i Stand til at nyde den meget smukke Musik heri, virke stillestaaende. Der mangler en vis musikalsk-dramatisk Afveksling. Ligesom Lange-Müller gennemgaaende lader

Orkestret spille altfor kompakt, saaledes er det ogsaa paafaldende, i hvilken Grad han er tilbøjelig til at bevæge sig i smaa Nodeværdier. Af ganske enkle melodiske Sætninger til Akkompagnement i liggende hele eller halve Noder, spillet af mindre Grupper i Orkestret — hvilke hos Wagner ofte frembringer saa velgørende brede Hvilepunkter mellem de bevægede Partier og har deres store Betydning for det dramatiske Hele — heraf finder man i „Vikingeblod“ kun yderst lidt.

Paa de her anførte Omstændigheder beror det — tror jeg — at „Vikingeblod“ ikke har fundet Rod i det større Publikum. Hvad nu sluttelig det rent musikalske Indhold angaar, saa føler man den ægte musikalske Personlighed, som Lange-Müller er, fra først til sidst præge Værket, og det er at betragte som nogle Smaauheld, naar han i sin Beundring for Wagner — han har bl. a. tilegnet sig Ledemotivtekniken og anvender den stedvis meget smukt — ikke har forstaaet at undgaa nogle lovlig direkte Reminiscenser, som virke lidt stødende og fremmedartet, særlig af den Grund, at det Lange-Müller'ske og det Wagner'ske Gemyt er saa grundforforskellige. Men kan man beklage dette, hvor glæder man sig saa ikke over største Delen af Musiken, dèr hvor Lange-Müller ret er sig selv! Der er over 1ste Akt udbredt en ganske egen, meget fin Poesi; en overordentlig skøn Stemning er f. Eks. givet dér, hvor Stjernetyderne kommer ned og ind paa Scenen, og hvor glæder man sig, hver Gang Svanekoret høres! 2den Akt rummer baade en almindelig Stemning af frisk Søluft og saa henrivende Enkeltheder som Prinsessens lange Solo; i 3dje Akt er navnlig hele det første store Ensemble (de store Kor og Dansen) fortræffelig, karakteristisk, ogsaa i rytmisk Henseende interessant Musik, og der findes i Kærlighedsscenen meget smukke Stykker; endelig er i 4de Akt det sørgmodige, stille Begyndelseskor saavel som Prinsessens lange Solo („her grønnes ingen Ege“) af stor Skønhed. Vilde man opregne alle de smukke Enkeltheder, kunde man blive længe ved, og Beskæftigelsen med Klaverudtoget forskaffer megen Nydelse.

Hvad Udførelsen angaar, saa gav Fru Ulrich en overordentlig fin, poesirig Fremstilling af Prinsessen. Søkongens Parti er ikke særlig egnet for Hr. Helge Nissens Naturel og Stemmeklang, men han behandlede det ganske anderledes fornemt og kønt end hans Forgænger. Ogsaa Frøken Krarup-Hansen fortjener al Anerkendelse for Fostermoderen.

Heller ikke Enna's Lamia blev nogen Succès, og den blev ret haardt medtaget i Dagspressen. Naar man tænker paa den uhyre Reklame, som i sin Tid blev drevet med „Heksen", saa forekommer det En lidt ubilligt, naar de samme Mennesker, som dengang udgød sig i Panegyrik, nu stiller sig saa køligt. Muligt, at „Heksen" var en Grad bedre — det er vanskeligt uden et meget nøje Kendskab at anstille Sammenligning af to i Tiden saa langt fra hinanden liggende Opførelser — men nogen Væsensforskel er der ikke, og „Lamia" har lignende Fortrin og Fejl som „Heksen"; lad os da være redebonne til at give Hr. Enna, hvad der med Rette tilkommer ham. Han har et fortræffeligt Blik for Valget af Tekst — Hr Helge Rodes „Lamia" er en ypperlig Operatekst — og han er overordentlig behændig, dreven, dygtig til at lade Musiken potensere Tekstens dramatiske Effekter. Han er født med Teaterblod — men rigtignok ikke med „blaat Blod" — i sine Aarer, og han forstaar ypperligt at skrive Roller, som de rollehavende kan bringe noget ud af; intet Under da, at Udførelsen var saa fortrinlig. Ligeledes har Enna hele Taget paa at frembringe de flotte Virkninger i Orkestret: de store Stigninger med Basunindsatsen som Stigningens clou, det pp tremolo i Violinerne, Anvendelsen af Horn, Oboer og Fagotter for at frembringe Uhygge osv. osv.; alt sligt kan han til Punkt og Prikke. Instrumenterne synger fuldtonende, og de i sig oftest magre Tanker er altid fødte til orkestral Behandling. Han har et naturligt Blik for den dramatiske Helhed og Enhed; han forstaar at bringe den rette Afveksling til Veje, at anbringe lange Hvilepunkter mellem de bevægede Partier; ogsaa i Orkesterbehandlingen har han en langt større Afveksling i Besætningen end Lange-Müller. Han formaar — hvad det udvortes angaar — i enhver Henseende at skrive spændende, dramatisk, og det har han ogsaa vist i „Lamia".

Naar derfor det store Publikum ikke ret gouterede denne Opera i den ypperlige Udførelse, den fik, saa nærer jeg en lille Tvivl, om det har været ret ærligt, og skulde ikke være utilbøjelig til at tro, at det har ladet sig imponere af den mindre venlige Kritik. Thi Operaen er skrevet just for det store Publikum. Den frembyder sandelig ingen Vanskeligheder i Retning af Forstaaelse, og man kan her ikke med Wagner sige:

„Nur ist's nicht leicht zu behalten
Und das ärgert uns're Alten;"

vilde man endelig ærgre sig — men Himlen bevare En for slige Dumheder — saa maatte det være over al den Bombast, som sidder fast i Øret efter denne Opera. Desværre — Musiken er som saadan ikke meget værd. Medens man i „Vikingeblod“ hvert Øjeblik er fristet til at sige: dette er ægte Lange-Müller'sk, saa véd jeg ikke ret, hvad man i „Lamia“ skulde betegne som ægte Enna'sk. Og skønt denne Musik er saa fjern som muligt fra hellenisk Aand, saa gør det alligevel et underligt Indtryk, naar den vrede Zeus overfor sin forstødte, utro Elskerinde udtrykker sig paa næsten ganske samme Maade som den vrede Wotan overfor en ulydig Valkyrie, eller naar Komponisten stedvis (med Orkestret) forlader det antike Hellas og fører os midt ind i det middelalderlige Venusbjerg ved Wartburg. Sligt kan vanskeligt anses for rene Smaauheld, da Operaen jo som Helhed ikke bæres af nogen Personlighed; ikke engang Instrumentationen føles som individuel.

Som Musik betragtet maa sikkert første Halvdel af 1ste Akt, navlig Dansen og Brudepigernes korte Kor stilles højest; her findes virkelig yndefulde smaa Motiver. Ligeledes hører Begyndelsen af 2den Akt med til det bedste i Operaen, og af betydelig dramatisk Virkning er Finalen af 2den Akt. Men de patetiske Afsnit er baade for den vældige Zeus' og den sanseberusende Lamias Vedkommende musikalsk set ganske tarvelige, og den store Duet mellem Lamia og Celio i 2den Akt indeholder slemme Simpelheder. Hvor lidt en saadan Musik er i Stand til at bære sig selv uden de dramatiske Optrin, viser sig dog allerstærkest i Ouverturen.

Udførelsen var som sagt fortrinlig. Frøken Dons havde ud af Lamia's Rolle formet en Skikkelse, man ikke glemmer, og det holdt En indtil en vis Grad skadesløs over for Musikens Tomhed (f. Eks. i den indlagte Arie) at høre Hr. Herold synge; ogsaa Hr. Simonsen gjorde det bedst mulige ud af Damis' Rolle, baade som den ædle Yngling og som den ædle Olding, og Fru Brun og Hr. Max Müller behandlede deres Partier kønt; Fru Brun havde her en af sine bedste Roller.

En anden nyere dansk Opera, Vifandaka af Alfred Tofft blev genoptaget og fik en enkelt Opførelse for udmærket Hus. Den hører til samme Genre som Ennas: Komponisten har aabenbart stor Lethed i at skrive Roller for Sangerne og i at skrive orkestraltdramatisk uden dog i disse Retninger helt at naa Enna. Hans Musik er velklingende, ørefaldende — noget af det bedste er ogsaa her Partier af Balletmusiken; man faar Indtryk af, at Hr. Tofft

(ligesom Hr. Enna) vilde kunne skrive en fix Ballet, navnlig naar det helt kunde undgaas at berøre de patetiske Strenge deri. Heller ikke i „Vifandaka" savner man talrige direkte Reminiscenser fra andre Operaer. og hvad der er værre: denne Musik mangler ganske den Dybde, den virkelige Inderlighed, den Personlighed, som varmer, overbeviser og forfrisker og som til syvende og sidst er det, som skal sikre et saadant Værk imod at „gaa klangløst ned til Orcus". For øvrigt er Toffts Musik blidere, fredsommeligere, men ogsaa mindre rig paa Afveksling og dramatisk Liv end Ennas. Alt i alt maa jeg tilstaa, at Ennas Talent — malgré tout — er mig mere sympatisk end Toffts: han er blodrigere, kraftigere, voldsommere, og jeg foretrækker hans Brutalitet for Toffts Sødlighed. Det er i „Vifandaka" ikke blot de Elskende, som smager af Honning, men selve Yama, Dødens og Retfærdighedens Gud, er en rent kandiseret Frugt af Hr. Toffts Talent — og Hr. Cornelius strøer endnu mere Sukker paa. Men saa megen Sødme virker noget kvalmende. — Operaen bæres oppe af Hr. Herold; den staar og falder med ham.

En ganske anden Friskhed end de sidstnævnte to Operaer rummer et mindre Arbejde, som ogsaa kom frem i Vinter paa vor Nationalscene: Hornemanns Musik til Drachmanns Gurre. Skønt denne Musik ikke er særlig betydelig eller anslaar nogen særlig ny Tone, føler man dog, at den strømmer fra et rigt Gemyt, og den varmer ved sin Naturlighed og Ægthed. Det er dels Orkesterstykker (en Overture, tre kortere Mellemaktsstykker og Melodrama), dels Sange for Enkeltstemme og et ganske kort, fortræffelig harmoniseret Kor. De enkelte Stykker passer gennemgaaende meget godt til den Situation, de skildre. I Ouverturen anvendes som Sidetema Folkevisen „Valdemar og Tove", der sætter overordentlig nydeligt ind, og i dens Coda benyttes Motivet fra Narrevisen, medens Tove brændes; den første Mellemaktsmusik bestaar af et meget fint og stemningsfuldt Mollstykke, i hvilket „Tovelilles Morgensang" indrammes; ogsaa de senere Stykker er smukt følte og fint og klart instrumenterede. Af Sangene synes Narreviserne bedst.

Af Ny-Indstuderinger har der særlig været Grund til at glæde sig over to: Iphigenia i Aulis og Lohengrin. Desværre holdt Iphigenia sig kun kort Tid paa Repertoiret, takket være vel sagtens dens ophøjede Karakter, som gør den lidet tilgængelig for Publikum saavel som for visse Dagbladsreferenter — En af de sidste (som

endda gør Fordring paa at betegnes som Musikhistoriker) fandt sig endog beføjet til at anvende Ordet „træet" paa denne vidunderlige Musik, som i sin fuldendt rene Stil kommer en græsk Tragedie nær. To af de vokal-dramatiske Præstationer heri var udmærkede: Agamemnon er en af Hr. Simonsens ypperste Roller, og Frøken Dons havde lagt hele sin rige Fantasi og Energi ind i Klytaimnestras Parti (som hun maaske dog nok opfattede vel moderne). — I Lohengrin var næsten hele Rollebesætningen ny, og Hovedforventningen knyttede sig til Hr. Herold. Det er jo slet ikke hans Specialitet at synge Wagner, og han fik i en Del af Dagspressen alt andet end Anerkendelse; en enkelt Referent skal endda have kaldt hans Lohengrin for en Marzipanfigur — naa, det er i hvert Fald Marzipan, man kan taale adskilligt af uden at faa Kvalme. Lad være, at Hr. Herold stedvis ikke gør denne Figur fuldt saa bred og fast, at det svarer helt til Wagners Intentioner; ikke destomindre maatte hans Udførelse berede enhver, som gerne hører smuk Musik udmærket sunget, en stor Nydelse; hvor synger han ikke f. Eks. Gralsfortællingen saavel som Afskedsstrofen om Hornet, Sværdet og Ringen dejligt! Og meget af hans Spil og Plastik var ogsaa overordentlig smukt. For øvrigt voksede Hr. Herold i denne Rolle; ved senere Opførelser havde han afgjort mere af Stilen end ved den første. Som Elsa hørtes først Fru Brun, senere Fru Ulrich. Til Trods for Fru Bruns gode Højde og større Sikkerhed i Retning af Tonerenhed er Fru Ulrichs Fremstilling langt at foretrække: hun giver Figuren en ganske anden Poesi, hun gør den saa menneskelig overbevisende; desuden synger hun meget af Partiet — eksempelvis de dejlige Strofer oppe paa Svalegangen — meget fint og smukt. Telramund er gammelkendt som en fortræffelig Præstation af Hr. Simonsen, og Frøken Krarup-Hansen virkede i det hele godt sammen med ham som Ortrud; Hr. Helge Nissen behandlede Kongens Parti kønt og mandigt. Af de tre Herolder endelig, som man i Løbet af Sæsonen fik at høre, holdt Hr. Max Müller Partiet bedst i Stilen; stedvis laa det ham vel højt. Men sørgelige er Korene. Wagner vilde vende sig i sin Grav, om han hørte disse Korstykker klinge saaledes. Og hvorfor maa det store Ensemble før Tvekampen altid gaa saa daarligt? Det maatte dog kunne læres.

Det er i de senere Aar blevet Mode i en Del af Dagspressen at rive fuldkomment systematisk ned paa vor Opera. Det maa desværre siges, at nogle af de fremførte Anker ikke har manglet nogen Berettigelse. For det første er det sandt, at der undertiden arbejdes med en beklagelig Langsomhed: man har jo særlig hørt om de Aar, der hengaar, inden nye danske Operaer, som er antagne til Opførelse, naa'r frem i Rampens Lys, en Omstændighed, der er højst beklagelig ikke mindst for vedkommende Komponister, idet det maa være noget af det lærerigste for saadanne at høre deres egne Arbejder, og de for deres videre Udviklings Skyld helst maa høre dem nogenlunde snart efter at de er skrevne. Er en Opera fundet værd til Antagelse, saa bør den utvivlsomt opføres saa hurtigt som muligt, og selv om man ikke bør være saa ilter i sin Dom som visse Dagbladskritikere, saa er der her sikkert begaaet Synder fra Teatrets Side. Et andet Punkt, som oftere er blevet fremdraget, er: at for faa nyere udenlandske Værker endnu er naaet frem til Opførelse hos os. Heller ikke denne Anke savner helt Berettigelse. At vi i København endnu har maattet nøjes med at høre Fragmenter af saadanne Mesterværker som Siegfried og Tristan og Isolde i Koncertsalen, det er visselig at beklage; et Værk som Tristan og Isolde bør ikke naa en Alder af halvhundrede Aar — den, det nu snart har — før vi faar det paa vor Opera, og ligeledes er det ganske besynderligt, at en saa henrivende Opera som Cornelius' Barberen i Bagdad ikke er naaet til os. Men fra denne Beklagelse og til den stadige Raaben paa det nye — hvad som helst det er — er der et langt Spring. At vi ikke har faaet Wagners tyske og franske Aber at høre, det er der saamænd ingen Grund til at opholde sig ved, og om vi hører f. Eks. Massenets Værker nogle Aar før eller senere, det er der vist ingen Anledning til at gøre for meget Væsen af. Mærkeligt nok for øvrigt: da Verdis sidste Arbejder kom frem, lykkedes det den ene af Pressens Basunblæsere for det nye at slaa Falstaff ihjel; den anden forsøgte paa et Attentat paa Othello. Dette fortjener at noteres. Endelig kunde man indvende, at det strengt klassiske Repertoire er for lille; heller ikke er det vel rigtigt, naar man en hel Sæson igennem slet intet hører af Weber.

Imidlertid, man maa ved Bedømmelsen af disse Forhold tage noget i Betragtning, at vor nationale Scene ikke er en eksklusiv Operascene, og at man ikke altid har de passende Kræfter til Besættelsen af de større Roller (at Hr. Forchhammer ikke i sin Tid

blev engageret, har man sikkert Ret i at beklage). Og naar der paa de ovenfor omtalte Forhold i en indflydelsesrig Del af Dagspressen baseres en fuldstændig systematisk Forfølgelse af Johan Svendsen, saaledes at der saa godt som aldrig siges et godt Ord, men lutter nedsættende Domme om ham, saa begaas der en stor Uretfærdighed. Vor 1ste Kapelmester kunde sikkert mangen Gang have lagt en større Vilje og Energi for Dagen; men selv om han heller ikke altid er ufejlbar i sin Opfattelse — mange Mozartbeundrere kan f. Eks. ikke slutte sig til hans Gengivelse af meget af Mozarts Musik — saa er dog gennemgaaende det, som han præsterer sammen med Kapellet, noget ganske fortrinligt, og vi bør huske paa, at af Dirigenter med en saa eminent Begavelse og med en saadan Evne til at sætte sig i Relation til et Orkester og stimulere det, findes der ikke mange Verden over.

Og naar Agitationen mod Johan Svendsen og vor Operaledelse i det hele fører til, at overhovedet ingen Forestilling i en Del af Dagspressen faar en virkelig varm Ros, men højst omtales med en vis valen Halv-Velvilje, saa er det — hvis det ikke bunder i en total Mangel paa Indsigt — Tendens og Uretfærdighed. Enhver, der har fulgt vor Opera i de senere Aar, har absolut maattet glæde sig over den Fremgang, den har haft at opvise. Der har iblandt alt, hvad man i denne Vinter har hørt, kun været én Forestilling, jeg som Helhed vilde betegne som daarlig (til Trods for en god Udførelse af enkelte Partier); desværre drejer det sig just om et af Operamusikens højeste Mesterværker: Don Juan. Naturligvis er der ogsaa ved mange andre Opførelser Svagheder til Stede, og navnlig maa her Koret fremhæves; det er ikke sjældent — f. Eks. i Lohengrin — nærmest en Lidelse for Øret at høre det kgl. Teaters Kor synge. I det store Es-Dur Ensemble i 2den Akt af Lohengrin maatte man ønske blot at høre det dejlige Orkesterstykke og være fri for de urene og ildeklingende Menneskestemmer. Men dette skulde dog ikke være Meningen. Teaterkor er som Regel ikke dejlige, men er vort ikke for slet? Foreløbig maa man da trøste sig ved vort fortræffelige Kapel og ved vore gode Solister.

Det kunde maaske synes overflødigt at fremhæve, hvilken eminent dramatisk Sanger vor Opera besidder i Hr. Herold, da han jo er Publikums erklærede Yndling, og jeg gør det kun, fordi ogsaa han i en Del af Dagspressen i den sidste Vinter er blevet behandlet med en vis Kølighed. Det er en stor Sjældenhed, at en saadan Stemmeklang og en saadan Behandling af det musi-

kalske er forenet med et saadant Skuespillertalent — ja det er vel egentlig tvivlsomt, om nogen af vore Skuespillere i den dramatiske Kunst naa'r Hr. Herold. Og hans Talent spænder vidt: naar man har beundret et saadant Mesterværk som hans Don José eller hans Turiddu og Canio — han gør, som i de to sidste Roller, selv daarlig Musik udholdelig — saa undrer det, at han i et fra de foregaaende saa forskelligt Parti som Lohengrin ogsaa kan yde noget saa smukt, ikke blot sangligt, men ogsaa i Opfattelsen. — Dernæst er det en Fornøjelse at se, hvorledes Hr. Helge Nissen har udviklet sig i det sidste Par Aar. Hans Stemme, der altid har haft en overordentlig fin Klang, har naaet en større Kraft, og han manifesterer sig mere og mere som en udpræget dramatisk Begavelse; hans Mefistofeles, Tonio, Leporello er fortræffelige Præstationer. Om Hr. Simonsen véd enhver, at en saadan Baryton kan kun faa Operascener opvise; hans Stemme har endnu sin fulde Kraft og Glans og han vil engang blive saare vanskelig at erstatte. Paa Spindesiden har Teatret to ypperlige Kræfter i Frøken Dons og Fru Ulrich; den sidste har som bekendt den meget følelige Svaghed, at hun paa Aftener, da hun er slet disponeret, kan synge ganske overordentlig urent, men hendes sjælfulde, poetiske Gemyt, hendes noble Stemmeklang og inderlig musikalske Opfattelse holder En skadesløs for meget. Og foruden de ovennævnte besidder jo vor Opera endnu adskillige Dygtigheder og Brugbarheder, som til Tider gør særdeles god Fyldest.

Alt i alt er der Grund til at glæde sig over det store Fremskridt, som vor Opera i Retning af Udførelse har gjort i de senere Aar. Lad os derfor ikke søge ved tendentiøs Gnavenhed at disrekommandere vor Operascene som Helhed, men lad os haabe, at det maa lykkes dens Ledelse at indfri noget af den Gæld, hvori den endnu staar til os, og lad os haabe paa en stadig stigende Energiudfoldelse!

RUDOLPH BERGH

FORAARSUDSTILLINGERNE

HVERKEN den til forskellige Overleveringer endnu noget bundne eller den fri Udstilling kan denne Gang taale Sammenligning med tidligere Aar. Charlottenborg byder paa en ganske ualmindelig Mængde ligegyldige Ting. Er det her al den velsignede Censurfrihed, der fylder op med tarveligt Gods? Af de 494 Billeder (Malerier og Tegninger), som var ophængte 1ste April, har ikke mindre end 218, som betegnede med U. C., unddraget sig Muligheden af at blive lukket ude.

Altsaa kun godt og vel Halvdelen af Udstillingen har Komiteen Ansvaret for!

At en mindre, og mere renset Repræsentation vilde være til Held for Kunstnerne selv, som bl. a. fik deres Billeder bedre hængt og til Lise for Elskere af Kunst og til bedre Vejledning for Publikum, derom kan der ikke være Tvivl. Spørgsmaalet er, om der kan oparbejdes saa megen Idealitet blandt Kunstnerne, at det gode Instinkt hos dem, Hadet til Sløjheden og Middelmaadigheden i dem selv, vandt Sejr over lumpen Geschäftsaand.

Men i hvert Fald lidt efter lidt bør Antallet af censurfri Arbejder, som nu er 4 pr. Jubilant, indskrænkes. Og endelig kunde uden Skade Komiteen være mindre lemfældig, hvor det drejer sig om kedsommelig Bravhed, som er en slem Mikrobe i dansk Kunst.

Indtil 2den Ophængning var Charlottenborg-Udstillingen at ligne ved en Festsal, hvor enkelte af „de høje Herskabers“ Stole stod tomme. Saa skred Ejnar Nielsen frem med blændende Myndighed og fandt naturligt og selvfølgeligt op til den ypperstes Plads.

Det blændende ved Ejnar Nielsen er nu imidlertid i Aar af en lidt udvendig Art. Hans store, lyse Billede af to unge paa en Altan i Paris er som en rigt tegnet, fint nuanceret Drivplante, sært skøn for Øjet, men uden Duft, uden Vederkvægelse. Ejnar Nielsen saa' mere intimt paa Mennesker, da han malede Krøblingen og Døden. Den overlegent malede Portrætgruppe fra Paris — formodentlig en ung nordisk Billedhugger og hans udpræget franske Frue eller Veninde — er, i sine lyse Farver og sin Anordnings Rytmik, en Reaktion imod hint store formløse, mørke Almuesbillede i Fjor, men i dette Billede ringer ingen Aftenklokker, dirrer ingen Strenge.

Ogsaa Bertha Dorph holdt os i Forventning, indtil hun ved 2den Ophængning frembar sit ypperlige Bidrag til Aarets Portrætkunst, nemlig Billedet af Overretssagfører Guthmans lille Datter, et Lærred, som funkler og lyser af Liv og bevidst Skønhed, i Farven nok saa rent som Dameportrættet i Fjor, i Tegning og Karakter overordentlig klart og nobelt.

Det er en udsøgt Glæde at følge Farvernes lige saa fine som virkningsfulde Samstemning, det ganske lyse Haar mod den grønne, silkebetrukne Væg og den crêmefarvede, uldne Kjole mod det brune Panel. I de mørkegraa Øjne — som nok kunde være lidt mindre og ligge lidt rigtigere for hinanden — spejler sig Vinduets firkantede Lysning. Armene og Hænderne, se hvor dejligt simpelt de er malt! Glanslyset i Lakskoene er lidt for hvidt, men i alt væsentligt synger jo Billedet sin Sang rent og lifligt.

Den brede, spontane Naturalisme maatte være ganske anderledes repræsenteret end ved Krøyers og Jul. Paulsens Portrætter, hvis den i Aar skulde hævde sig ved Siden af den dybe, ømme, alvorligt skønne Opfattelse, der giver Kraft og Glans til Billeder som dette af Bertha Dorph, som begge Vilh. Tetens Portrætter, som Herman Vedels Dobbeltportræt af en ung Mand og en ung Kvinde. — Krøyers Billede af Grevinde Raben-Lewetzau er rent ud sagt et af den Slags Portrætter, som er hjemfaldne til Pulterkammeret. Mat og overfladisk er det, et Arbejde, som er den prægtige Maler ganske uværdigt.

Opgaven — en efter Sigende smuk, aristokratisk ung Frue trædende frem ud af Rammen i en simpel hvid Silkekjole. — Opgaven og Anlæget minder om Besnard, men saadan som de dovne Slatter minder om den perlende Vin fra i Aftes!

Nogen Trøst turde det yde, at Otto Baches Glansbilleder af

Prins Valdemar og Prinsesse Marie og Kong Georg ufrivilligt med megen Kraft vidner om, at Krøyers Kunst mere er udmattet end demoraliseret. Paa den anden Side ses jo nu i Raadhusudstillingen det mageløse, ildhustemplede Billede af de arme italienske Hattemagere. Gid det maatte mane sin Autor og minde ham om hans ærefulde Ansvar i dansk Malerkunst! Det gaar vel med Kunstnerne selv ligesom med deres Billeder, at der kan være Punkter i Udviklingen, hvor de er „indslaaet" — Kraften synes forsvunden. Paa Billederne hjælpes der med Fernis, paa Kunstnerne med Opmuntring eller skrap Modgang, alt efter Omstændighederne.

At Krøyer har det godt og er fuldt ud ved Kræfter, derom vidner den fornøjelige legemstore Skitse, han har sendt fra Italien til 2den Ophængning, en gammel Tigger, gennembagt af flimrende, lysende Sol.

Krøyers nogenlunde sideordnede, Jul. Paulsen, er ogsaa ude i et Uføre for Tiden. Der er adskillig Slaphed at spore i hans Portrætter i Aar, endog i det store, for øvrigt ganske sympatetiske Portræt af Hustruen i den fri Udstilling. I Billedet af Fru Heide er det dog ikke Frejdigheden, det har skortet saa meget paa, men Kunstnerens gode Takt har her fuldstændig svigtet. Det har tydelig nok været Jul. Paulsens Hensigt at give noget momentant, et øjeblikkeligt Indtryk af Modellen, og det havde været til at udholde i et lille Lærred paa nogle Tommer, saa meget mere som Ansigtet ikke er uden Karakteristik. Men denne vældige Flade saa skødesløst udfyldt er en Uforskammethed. Omgiven af en Mængde tom Baggrund staar en lille buttet Dame i sort Fløjl og vrider sig skæv i Forekommenhed; hendes Fingerspidser trommer mod hinanden, understregende den Konversation, hun fører med Beskueren. Et saa stort Portræt er jo dog at opfatte som et Monument, og her er ikke en Gang Værdighed i den rent kunstneriske Behandling.

Et lignende Misgreb præger Portrættet af Fru Hennings, der tillige i Farve og Stofgivning virker ubehageligt afjasket. Det kunde være betimeligt i denne Sammenhæng at minde om Marstrands Portræt af Fru Hennings's ganske vist betydeligere Forgængerinde ved Teatret. Men ogsaa i Jul. Paulsens egen Kunst er der tilstrækkelig med Eksempler til en Sammenligning, som er ufordelagtig for hans Portrætter i Aar. Saaledes blot hint smukke Dobbeltbillede af Brygger Jacobsen og Frue. Fra det dvælende, lidt stillestaaende, men af ham fuldkommen magtede har Jul. Paulsen

i Aar stræbt over til en anden Side i Kunsten, over til Bevægelsen, men er bleven stikkende. Hos Mesteren Joakim Skovgaard kan han lære noget om den uafviselige Lov om Harmonien, som Bevægelsen maa underkaste sig for at blive andet og mere end Uro.

Jerndorffs Portrætter af Olaf Poulsen og den gamle Excellence Buch stiller sig heller ikke ind ved Siden af hans tidligere Produktion, der er ligesom en Smule gaaet Professor i dem, de er lidet overraskende, lidt tørre i Farven, men dog ved deres Intelligens og Dygtighed absolut aftvingende Respekt. Nok saa godt som de nævnte er det senere tilkomne Billede af Konferentsraad Hansen.

— —

Hvad der i Aar ikke er lykkedes de tre sidstnævnte Malere, nemlig med Styrke at hævde Naturalismen i Portrættet, det synes ved et lykkeligt Greb magtet af Anna Ancher. Hendes lille, meget inspirerede — Skitse, maa det maaske kaldes — af Kyhn er uden Tvivl det fuldkomneste Portræt paa Udstillingen.

Den gamle, sympatetiske Landskabsmaler, Friluftsmanden med det yppige, hvide Skæg, det storttegnede Hoved, sidder her plantet med sin lange Pibe, hyggeligt, fint menneskeligt opfattet. Jævnt og naturligt er dette Billede, dog adeligt i sin Form og sit Udtryk, en velstøbt Sonet til varig Ære for den, som blev skildret og for den, som digtede Skildringen. Ja, Anna Ancher er en stolt og elskelig Skikkelse i dansk Kunst!

Tuxen har et farveskønt lille Portræt af sin Hustru, fint i Udtrykkets Anstrøg af Melankoli.

Viggo Johansens Selvportræt er et smuktstemt, nydeligt Maleri, men uden videre kraftig Karakteristik eller Form.

Blandt unge fremdukkende Portrætmalere kunde nævnes Aage Bertelsen, som har malet, med en lovlig kluntet Teknik, men med Friskhed i Farve og Syn, en lille, kæk Trut af en ung Dame i snehvid Sommerkjole og med nogle smaa knitrende, mørke Øjne. — Baade Tetens og Vedel har allerede i tidligere Aar vunden Opmærksomhed for sig. De er Lyrikere, lidt smægtende, men med høje Maal og udmærkede Evner. I Vedels „Musik“ er den ældre af de to Damer meget aandfuldt opfattet. I Gruppen med de to æstetiske unge Folk, som sidder Haand i Haand, er der sammenstillet smukke og varme Farver, Ansigternes Lød er lysende og dog mættet med Kolorit, især den unge Mands, der fremhæves af det mørkebrune Haar og Skæg. Billedets Holdning og Anord-

ning er præget af Smag. Den unge Dame, som jo dog sidder længst fremme i Lyset, burde ogsaa have været dominerende i Udførelsen, der nu for hendes Vedkommende falder lidt løst ud, som om der ikke var bleven Tid til at gøre hende rigtig færdig.

Mere ligeligt gennemført er Vilh. Tetens' Portræt af en distingveret, filosofisk ung Mand mod en Baggrund af en dæmpet Vindueslysning, et meget smukt og fornemt, men lidt goldt Billede. Mere Varme og sjælelig Vibreren, ogsaa mere koloristisk Interesse er der ved den samme Malers store Dobbeltportræt i Lampelys.

Paa Charlottenborg bliver man i Aar uvilkaarlig mest vedholdende optaget af Portrætterne. Grunden er vistnok den, at paa de andre Omraader er der næsten intetsteds noget rigtig fangende nyt og friskt at spore. Hvis Fru Slott-Møllers Billede af Gudrun ved Sigurds Lig havde været udstillet paa Charlottenborg i Stedet for hos Winkel og Magnussen, vilde det i Interesse værdigt have taget Kampen op med de interessanteste blandt Portrætterne. Men de store Krigsbilleder, som nu dominerer heroppe, kan det ikke. Frants Henningsens „Dragon Niels Kjeldsen i Kamp med preussiske Husarer“ er et dygtigt Billede med solide Egenskaber, men det er jo da alligevel saadan, hvad skal jeg sige, „Skolelærerlitteratur“; ikke ved Emnet, — Steen Blicher har behandlet den Slags Ting med en sjælden Kunst, — men ved det ret almindelige vedtægtsmæssige kunstneriske Syn. Man har da ganske anderledes ublandet Fornøjelse af at studere Frants Henningsens mesterlige lille Billede af en Revu paa Fælleden med Prins Christian, der gør Honnør med sine Tropper. Det er en lille Perle af realistisk Malerkunst, hvor en Mængde smaa bitte Soldater — og Mennesker — er malede og karakteriserede livfuldt og utrætteligt, svøbte i Dagens Lys og Luft.

Otto Baches uhyre Lærred, forestillende Løjtnant Castenskjolds Angreb paa Skansen ved Kolding, maa for saa vidt siges at være en Monstrøsitet, som der ikke er noget Forhold imellem Emnets Betydning og Billedets kolossale Dimensioner. Det er et dygtigt, men ikke noget interessant Billede. Brygger Jacobsen vilde have gjort sig mere fortjent af sit Lands Kunst ved at have foranlediget f. Eks. Peter Hansens Skøjteløberbillede.

I Farve og Komposition er Mølsteds 2den April-Billede morsommere end baade Baches og Frants Henningsens Bataillebilleder, men i de sidstnævnte er der dog mere af et personligt Indskud, mere gældende Liv. Mølsteds Billede med dets Skær af

Flammer, dets Røg- og Dampmasser, dets fantastiske Uhyrer af skudglimtspyende Skibsskrog, dets Splinter og sammenbragede Kanoner er dygtigt anordnet og fuldt af malerisk Liv, men tomt og balletagtigt i den menneskelige Opfattelse af Emnet. Hvad skal vi med saadanne drengeagtig begejstrede Fremstillinger af Blodpøle og døde Kroppe?

Pladsen er knap, vi maa skynde os gennem Resten af Udstillingen. Her er mer og mindre smukke Landskaber af følgende Kunstnere: Ring, et Vinterbillede fra Vinderød, Viggo Johansen, et fortræffeligt Aftensolbillede fra Dragør, med spinkle Træstammer, der kaster lange blaa Skygger hen over Vejen med Gæssene, af Hans Dall, Ole Due og Kabell (et Vinterbillede). Op imellem disse veludviklede, fremskudte Vækster pipper der en ganske spæd lille Spire frem, som man faar Lyst til at frede: C. Godtfredsens Vej mellem gult Korn op mod en blaa Sommerluft. Knud Larsen har en nydelig Gruppe af Børn, siddende i Græsset en dansk Sommerdag. De binder Kranse og passiarer, har det meget fornøjeligt og meget varmt og Øjnene plirer i det stærke Lys.

Irmingers lille Frilufts-Genrebillede „Badegæster“, med Strandluft og uskyldigt Kurmageri, er lige saa velsignet yndefuldt og kærnefriskt, som hans religiøse Billede er modbydelig urent i Farve og indeklemt og usundt i Følelse.

Blandt Rings Interiører er især et med en gammel Kurvefletter og hans Kvinde. De to Smaakaarsfolk er skildrede paa en Prik, og Ring er Klassiker i de Dele, men Anna Ancher forsikrer os i Billedet af Brændehuggeren med sin Familie, at Lyset ogsaa kan kaste Glød og Farve ind over saadanne Menneskers Liv, og Gabriel Jensens lille Billede fra Bondelandet vækker til Live kvidrende, sollyse Minder om Sommerferier i vor Barndom, et saa friskt og dygtigt malet landligt Interiør og saa tindrende fornøjeligt fortalt er „den lille Syvsover“.

Af Interiører kan endnu nævnes: Hans Smidths glimrende karakteristiske Billede, med Mindelser om norsk Realisme: En vestjydsk Smugkro med en Mængde skraalende og drikkende Bønder, og Emma Meyers friske og luftige Rum, hvor en Malerinde arbejder mellem Blomster og grønne Planter. Blandt Marinebilleder er Michael Anchers „Søgang ved Skagens Sønderstrand“ i sin store Simpelhed langt det prægtigste.

Alb. Repholtz har kastet sig over grafisk Kunst og udstiller nogle nydelige Sortkunstblade efter gamle hollandske Billeder.

Og nu Billedhuggerne! Her straaler den norske Augusta Finne-Døvle med nogle distingverede Kvindeportrætter og med et Arbejde, der fører Tanken hen paa den bedste Tid i græsk Kunst, en aldeles bedaarende Statue af en lille, kuldskær, nøgen Pigeskikkelse, over for hvis Uskyld og kunstneriske Klarhed og Højhed hine Uhyrer af anmassende og aandsforladt Skulptur, i hvis Selskab hun er stillet op, tager sig endnu mere utilgivelige ud. Rud. Tegners Gravmonument, en ung Kvinde, der hulkende knuger sig ind imod en Klippevæg, er adskillig ægtere end hans skruede Gruppe, kaldet „Lykken“, og han har med meget Liv modelleret en ung Kalligrafs ædle, men desværre vist ikke meget stærke Hoved. Brandstrup har en nobel Kvindebuste. Et respektfuldt Studium af Maleren Tuxens Buste af Irminger anbefales Mængden af danske Billedhuggere, thi overflødigere og kedsommeligere Miskmask, end de aarlige Rækker og Rækker af karakterløse, stilløse, hensigtsløse Gibshoveder paa Charlottenborg, skal man lede længe efter. Siegfried Wagners „Portrætstøtte“ løfter sig ud af alt dette og stræber højt, mens derimod en Dame som bærer samme Navn, er meget uheldig med sit Forsøg i det monumentale — det Herrehoved er virkelig for flovt til denne grandiose Stil. Bonnesens unge Valkyrie til Hest er et muntert og nydeligt Arbejde og den svenske Theodor Lundberg er i al Fald ingen Klodsmajor.

Blandt Arkitekterne raader Martin Borch med Udkastet til Privatbanken og den skønne St. Andreaskirke.

Paa den fri Udstilling, hvis Omfang kun er en Tredjedel af Charlottenborgs, men hvis Kvalitet plejer at være mere renset, skuffes man i Aar af Krøyer, hvis Portræt af Georg Brandes ikke er det Monument som den Mand fortjener, af Jul. Paulsen, som dog har en nydelig Skitse med Svaner og et karakterfuldt Fiskerhoved, ja af de allerfleste gode Navne, endog — ærlig talt — af Zahrtmann. Og man savner tre højtstræbende og evnerige i denne smukke Kreds, som med nogle faa udprægede Undtagelser maa siges at være udsøgt. De savnede er Willumsen, som ikke har formaaet at drukne sin Sorg i den hjemlige Sagosuppe, og Harald og Agnes Slott Møller, som har brudt med Kammeraterne og vel sagtens finder Vejen tilbage til Mater Charlottenborg.

Til Gengæld har Udstillingen i Aar en særlig Tiltrækning i

den Afdeling, hvori findes en indbudt Kreds af norske Malere. Det er i ganske lille Maalestok den samme Idé, som gjorde Secessionisternes Udstilling i München saa overordentlig lærerig, dette at man ser ophængt hver Nations Billeder for sig og igen hver Individualitet for sig, det fremmer Muligheden for nyttige Sammenligninger. Særlig repræsentativ er denne norske Afdeling dog ikke. Realisten Ejebakke er den dygtigste i Lys og Form og Stofgivning. Hans „Besøg paa Landet“ skæmmes af Misforholdet i Figurernes Størrelse, som om de var fotograferede med meget kort Distance; men disse Bønderfolk er prægnant opfattede og meget plastisk malede i lysende, brudte Farver, og Bordet med den fede, grønne Ost og Tykmælken er skuffende naturligt gengivet.

Sybergs disputerende Landsbyfolk taaler ikke godt Sammenligningen, dertil er den maleriske Behandling for klodset, Farven altfor tung og raa og Indholdet for uklart.

Den norske Torvald Erichsen med et stiliseret Profilportræt af en ung Dame og Wetlesen med en meget spagfærdig Uddrivelse af Paradiset viser en sartere Skønhedsfølelse, mere Sværmeri end den djærve Ejebakke, men ikke saa megen Kunnen. I Kavli's store Billede af en ung Pige er der god Helhed og en vis Farveglød, men det er for utilfredsstillende tomt, saa faar man mere ud af Oluf Wold-Thornes Portræt af sin Hustru.

Finds Portræt af en gammel Præstemand er dog Normændene overlegent, i Opfattelse, i Kraft, i Tilforladelighed, og alligevel er det ikke det bedste Portræt, Find har malet; hans Billede af Maleren Erichsen var smukkere i Farven.

Ganske særlig forfriskende virker de danske Maleres Landskaber ved Sammenligningen med Nordmændenes. Viggo Pedersen staar ualmindelig rigt i Aar med en hel Række af ypperlige, farvefine og levende Billeder, saa skønne, at de fører Tanken hen paa Corot, paa Daubigny, paa Millet. Snart er det Maaneskin ved Frederiksborg eller Tisvilde, snart dejlige Sølvtoner i lyse Nætter over Havet, saa igen mørke, rullende Skymasser, efter Torden, med det regnvaade Løv og Græs og Husenes Ruder, glimtende i den frembrydende Sol. De fleste danske maler det, de ser. Viggo Pedersen maler om det, han har set.

Nærmest Viggo Pedersen kommer Gottschalk med sin Allé ved Christiansholm, et stilfuldt komponeret Landskab, der har Duft af Muld og styrkende Foraarsluft og en lige saa saftfuld som troværdig diskret Farve.

I Finds store Billede af Næstved er der noget, der minder om tidlig dansk Kunst, f. Eks. Købke, ved en vis klar Kølighed, en lys og frejdig, men fuldendt ligevægtig Glæde over Danmark og den danske Sommer. Det gule Korn bølger og nejer sig under sin Modenheds Vægt: Finds Kunst er somme Tider lidt tung, som nu i Portrættet, men den er tung af Kerne.

Joakim Skovgaard har et smukt Billede fra Halland og har desuden udstillet Tegningerne til Mosaikerne over Immanuelskirkens Døre, deriblandt den skønne Fremstilling af den fortabte Søns Hjemkomst.

Vilh. Hammershøjs nydelige Interiør er ikke fuldt saa interessant som det, der saas paa Martsudstillingen med en klaverspillende Dame.

Endelig er her Peter Hansens kække og lyse Billeder, iblandt hvilke det ene ikke blot er den fri Udstillings bedste Fremvisning, men i det hele taget den fornøjeligste Overraskelse, Aaret har budt i dansk Kunst. Forhaabentlig vil andre Aar bringe betydeligere Overraskelser. Et Løfte om saadant var Fru Slott-Møllers ikke helt magtede, men kloge og højtsigtende Billede af Gudrun ved Sigurds Lig. Men Peter Hansens Smaamester-Billede er alligevel noget af en Sejr i vort Maleri. Det vinder jo ikke nyt Terræn for os, dette Billede „fra Isen bag Byen". Tom Petersen, Brendekilde og Erik Henningsen har malet saadanne Ting, men Peter Hansen har ligesom løsnet og løftet Opgaven til en mere frigjort og ædlere, kunstnerisk Form.

Disse Flokke af legende Drenge paa Isen er ganske uberørte af, at de i Virkeligheden ordner sig med den fineste Smag i Lærredet til et rytmisk Hele, og at de staar fint og skønt i Farven. Knægtene er saa optagne af deres Lidenskab og Idræt, at de virkelig lever inden for Rammen. Vi har i dansk Maleri haft ondt ved at give netop Bevægelsen, og vi har — først under Loven om „Sandhed", siden under den lige saa bydende Lov om „Skønhed" — ret jævnlig tumlet saa ubehændigt med Emnernes Yderside, at vi har kværket Livet ud af det, vi tog saa tungt paa. Og Livet... Livet vil vi netop!

Naar man ser tilbage over de to Udstillingers Resultat, faar man til Trods for de nævnte smukke Ting et Totalindtryk af Nøjsomhed og Fantasiløshed. Danske Malere har aabenbart mere end de unge i Litteraturen med lidt for megen Ivrighed noteret sig Kaalunds tækkelige Filosofi for smaa Husholdninger, de har med faa Undtagelser holdt sig utrættelig paa det jevne, paa det jevne — ikke i det lyseblaa! Bortset fra saadanne Rædsomheder som „Bjærgtagen“ og enkelte andre Billedhuggerudskejelser, der virkede noget i Retning af altfor fedt Flæsk eller Umaadelighed i Flødeskum — saa svarer Efterfornemmelsen for dette Aars Udstillinger nærmest til Betegnelsen brødflov.

Der har været Aaringer i dansk Maleri, da slige Savn ikke mærkedes, den Gang den store Naturalisme lige foldede sig ud, da Michael Anchers og Krøyers Kunst drog hen over Sindene som en god Børing. Og siden har Joakim Skovgaard funden Vej til „dulgte Kilder“, hvoraf han har evnet at øse „Kræfter for med Kraft at tale“.

Over den unge Harald Slott-Møller var der for en halv Snes Aar siden noget, som berettigede til betydelig Forventning, noget stærkt og stejlt i det personlige, — han styrtede med Portrættet af Georg Brandes, men det var dog Kamp, Idræt — undertiden en overraskende Friskhed og Finhed, som i det Interiør med en halvnøgen Kvindeskikkelse ved et Toilettebord, der købtes af Kunstforeningen og nu ejes af Krøyer. Siden er det, som var der gaaet Forfængelighed og anden Daarlighed over i hans Kunst. Teknisk har han udviklet sig til en lidt ufrisk Smidighed, der staar i Forhold til sund Evne som Polérthed til Hjærtelighed. Paa den Udstilling, de to Ægtefæller havde hos Winkel og Magnussen i dette Foraar, maatte man søge fra Slott Møllers Malerier til hans Arbejder i Sølv og Træ for at vinde den gamle Tro paa Manden tilbage.

Derimod forekommer det mig at Fru Slott-Møller aldrig har indgydt mere Tillid end med det store Billede i Aar. Det er lidt arrangeret paa Bekostning af Sandsynligheden; det er ikke naturligt at Sigurds Lig er anbragt saa højt og saadan til en Side, i hvert Fald umuliggør det den videre Udfoldelse af Handlingen: Saasnart den sjælelige Vanskelighed med Graaden var overvunden, vilde der møde Gudrun en gymnastisk, naar hun skulde kaste sig hulkende over den elskedes Lig og væde det med sine Taarer.

En anden Indvending er, at Kunstnerinden ikke har evnet at digte Gudruns Skikkelse frem; denne er det dog, vi helst vil have

noget at vide om, og hun glider i Billedet væk for os. Mandfolkene i Hjørnet af Lærredet er svage, som Fru Slott Møllers Mænd jævnlig er det. Men saa meget klogt og djærvt er der i den øvrige Menneskeskildring, og en saadan digterisk sandt og alvorligt anslaaet Tone er der over dette Maleri, at man gerne tilgiver Manglerne og først og fremmest husker paa, at her var, for en Gangs Skyld, et Stykke dansk Kunst, hvori der var Fjeldluft og Menneskelighed og en Vilje til det stærke og sjeldne.

KNUD SØEBORG

TEATRENE

FOR en Tilskuer, der i en længere Tid har set en hel Del Skuespilkunst af forskellig Slags, og i sine Tanker vil ordne det sete, er der allerede en god naturlig Kritik i Erindringen. Kritik er den Kunst at skille, at udskille og fremhæve: det Arbejde gør allerede af sig selv Erindringen. Hvor meget kan jeg uden Anvendelse af kunstige Midler huske af, hvad jeg har set? Svaret paa det Spørgsmaal giver ganske vist kun et personligt Vidnesbyrd om Billedernes Kunstværdi, men er jeg nogenlunde øvet i Erindringskunsten, d. v. s. har jeg en tilstrækkelig slet Hukommelse (til at glemme det uvæsentlige) og en tilstrækkelig god Erindring (til at holde paa det væsentlige), kan det dog ogsaa faa nogen almindelig Gyldighed. Ved Anvendelse af denne primitive Kritik kan der fremkomme overraskende Resultater.

Det store bliver smaat, det smaa bliver stort. De Figurer, der holder sig bedst i Erindringen, er de stærkt begrænsede, sluttede, Stereotyperne. Hvor en Digter har givet et Omrids uden Bevægelse og Udvikling, som Skuespilleren fuldkomment kan udfylde, der bider dette faste Billede sig saaledes ind i Erindringen, at man ikke kan blive det kvit. Et saadant Lillebillede, der virkede med en fuldkommen Realitet, var lige fra Sæsonens Slutning Fru Mantzius' Tante Hertha i Gustav Wieds „lille Komedie“ Skærmysler paa det kgl. Teater. Men saadanne Figurer kommer saa ogsaa kun for, hvor den dramatiske Konflikt kun er Skærmysler. De maa saa at sige staa stille for at man tage dem. Rundt omkring fra dukker saadanne faste Omrids frem for Erindringen — som for at nævne et Par forskellige Eksempler Hr. Reenbergs nervøse unge Mand i Sv. Lange og Gustav Esmanns Sangerinden paa Kasino og Hr. E. Helsengreens Birkedommer i Eventyr paa Fodrejsen og Tolder i Tummelumsen paa Folketeatret — og giver en den samme rolige Glæde, som man føler over for gode Portrætter. Her har den kunstneriske Form roligt og villigt ladet sig fylde op af sit levende Indhold.

Meget usikrere, opdager man, stiller det sig med de digteriske Figurer, hvori der er en stærk Bevægelse. De flimrer allerede. Altsaa, hvis min Erindring ellers er paalidelig, har Skuespillerens Kunst ikke været mægtig nok til at give Fantasien et uforglemmeligt Billede af det bevægede Liv. Man husker Figuren, Situationen maaske, men kan ikke efterføle Rytmen, Bevægelsen. Af det kgl. Teaters Opførelse af Richard den Tredje husker jeg nu ikke Hr. Mantzius' Richard — skønt eller maaske fordi den var saa fast formet, saa skarpskaaren, — anderledes end jeg husker de bedste af Bifigurerne, de to smaa Prinser, der dog kun i en enkelt Scene tegnede deres kække Spinkelhed mod den mørke Baggrund, og især den ene af Morderne (Hr. Andersen), der staar for mig som et breughelsk Billede. Maaske her er Spirer til et tragisk Talent. Saa husker jeg naturligvis Frk. Dons' operamæssige Enkedronning og ærlig talt saa husker jeg slet ikke mere. Fra det andet af det kgl. Teaters Forsøg i en Stil, der ligger noget fra Kongens Nytorv, Opførelsen af d'Annunzios Gioconda husker jeg Hr. Neiendams Lucio. Der var virkelig en anden Sol over denne Skikkelse end den, der til daglig falder mellem Charlottenborg og Teatret, selv om den nordiske Natur svedte stærkt under Fremstillingen af den tørre italienske Hede i Florentinerens Deklamation om sin Marmor-Muse. Overfor et saa alvorligt kunstnerisk Arbejde har man i al Fald meget mindre Lyst til at kritisere Skuespilleren end hans Publikum. At David ikke tager sig ud foran Vartov, er ikke Davids Skyld, men Vartovs. Fru Hennings' Silvia i samme Stykke husker jeg bedst i en enkelt Situation. I Slutningen af første Akt, hvor Lucio i Ekstase tilstaar sin Hustru sin Beundring og Taknemlighed, var det meget smukt at se, hvorledes Silvia tog imod dette, saa at hun ligesom voksede ved det. Lad hvem der vil ærgre sig over Fru Hennings Sølvertoner — der var ogsaa her noget at ærgre sig over, som straks i Begyndelsen, da hun kaldte paa Barnet — hun har andre, fulde, varme Brysttoner. Der er nu engang blandt vore Skuespillerinder ingen, der kan sige saadanne Ting, som Silvia siger til Lucio („Mit Bryst er det sikreste Sted i Verden“ o. lign.) med saa megen Vederhæftighed som Fru Hennings. I anden Akt, Kampen mellem Hustruen og Modellen eller Musen, hvad man skal sige, naaede Fremstillingen ikke Digtningens Skønhed. Man husker den sidste og er ved at glemme den første. Fru Oda Nielsen skulde fremstille Gioconda, der er skrevet for Duse: hun og ingen anden er den, hvis Ansigt er som eet Blik, „lutter Øje“. Man forstod slet ikke, at denne Gioconda var i Slægt med de mægtige Marmorbilleder, der fyldte Atelieret, at hun var Dronning i et Rige, hvortil den lille, varme Hustru aldrig kunde faa Adgang, og naar man ikke forstod det, forstod man intet. Derimod var det ikke Fremstillingens Skyld, at sidste Akt virkede ganske irriterende paa en nordisk Smag. I denne fremstilles Silvia, der symbolsk har faaet Hænderne knust under den omstyrtede Statue, i sin Lemlæstelse som en meget langstrakt Appel til Medlidenheden i dens ganske upoetiske Form — ikke meget anderledes end naar de sydlandske Tiggere præsenterer deres Vanskabtheder. Det virkede efter den antike Skønhed, Digteren har givet denne Figur, som om Venus fra Milo vilde strække Stumpen i Vejret med et *Eccolo!* Til-

skueren vil først og fremmest vide, hvad Manden siger til dette; Digteren spørger, om han da har glemt, hvor frygteligt det maa være for *la bimba* at se sin Moder i den Tilstand. Det er meget italiensk, Nordboer holder ikke af at lege med saadant.

Alligevel — trods de Mangler der var ved Fremstillingen — i et Par Biroller virkede Hr. Schyberg og Fru Sinding præcist, som naar man mødte et Par københavnske Bekendtskaber i Florens — der var en Helhedsstemning derover, som man husker. Saaledes burde man altid kunne huske Stemningen af et lyrisk Drama. Men af Lyrikken i Drachmanns Gurre paa det kgl. Teater er ikke den ringeste Lugt tilbage i min Erindring. Hvad jeg husker bedst, er noget helt andet: de grove Ulyde; dem gjorde man afgjort bedst paa Teatret. I Badstuescenen skreg den stakkels Tove med fuldkommen Naturlighed — o Heiberg! — og med meget mere Kraft, end man skulde have tiltroet saadan en fin lille Pige; i en særdeles haandfast Opgørelse mellem Kongen og den onde Dronning udviklede baade han (Hr. Zangenberg, der næsten altid er fortræffelig, naar han kan komme til at udlade Naturkraft) og hun (Fru Emma Thomsen) en saadan animalsk Styrke, at det formelig gnistrede af dem som af et Par Vildkatte. Men naar Lyriken fordamper, bliver der tilbage en ganske prosaisk Fornemmelse, en Ærgrelse over, at den gode og kloge Konge, der i levende Live næppe var noget drachmannsk Temperament, foruden de andre Ulykker, der havde ramt ham efter Døden, nu ogsaa var kommet for Skade at skulle paa Digterens Vegne gaa i Rette med et utaknemligt Folk om en Pige. —

Men det er vel paa Tide at forlade denne Erindrings-Kritik, der saa at sige gør sig selv. Der gives jo dog ogsaa paa en Tilskuerplads en anden, der ordner og samler. Det er især to Grupper af københavnske Teaterforestillinger, der lønner sig at gøre til Genstand for en saadan Kritik: det kgl. Teaters Holberg-Forestillinger og Dagmarteatrets Forsøg i det moderne nordiske Skuespil.

Det kgl. Teater har i den forløbne Sæson spillet $3^1/_2$ holbergsk Komedier. Det er Middeltallet, ikke saa meget som det burde være, men dog betydeligt mere end i de ringeste Holberg-Aar, da der kun spilledes et Par holbergske Stykker i Sæsonen. Ogsaa Valget af Stykker betegner Middelvejen: Genoptagelsen af Henrich og Pernille og Nyopførelsen af Gert Westphaler (i een Akt) vejer vel ikke meget til, men Opførelsen af Erasmus Montanus, der aldrig burde tages af Repertoiret, i ny Indstudering saa meget mere, medens Fremførelsen af den halve Ulysses von Ithacia ganske sindbilledligt anskueliggør Maadeholdet i den Dyrkelse, den danske Skueplads vedblivende føler sig forpligtet til at vie sin Grundlægger. Men mere end hvad der spilles af Holberg betyder det naturligvis, hvordan det spilles. Holberg er, bør være Teatrets Specialitet, dets Videnskab. Her er det ikke blot tilladt, men nødvendigt, at stille de strengeste Fordringer.

Hvilken festlig Ouverture til Holbergs Komedier er ikke Ulysses von Ithacia, ikke mindst Prologen. Meget var her fortræffeligt. Iscenesættelsen, som for en Snes Aar siden, overordentlig morsom, endda forøget med en saa uimodstaaelig Slutningseffekt som det parodiske Te-

aterlyn, der ledsagede Gudindernes Afmarche, under hvilket Prins Paris for forvildet om som en Flue i en Flaske, derpaa, overvældet af de guddommelige Magters Nærhed, lagde sig plat ned paa Brædderne og bedækkede sit Ansigt med sit Kammerdugs-Lommetørklæde og endelig rejste sig op igen med en krænket Mine og nøs af Salpeterlugten. Ganske guddommelig var Frk. Antonsens Minerva; uforglemmelig den Maade, hvorpaa denne bedrøvelige Kakkelovnsfigur værgede sin Jomfruelighed imod Paris' nærgaaende Forslag ved at sænke Lansen med et „Jeg gør det i Ævighed aldrig“. Fuldkommen klassisk er vedblivende Hr. Jerndorffs Paris: i den Tone, hvormed han gjorde Overgangen fra de klassiske Præmisser i den berømte Domsafsigelse til den københavnske Slutning med „Kræsjanshavns Kærke“ ligger hele Parodien. Det var Anslaget, saaledes skulde der tales. At kunne tale er den halve Kunst ikke mindst hos Holberg og allermest i en Komedie som Ulysses, hvor vort Sprog fejrer en af sine første Triumfer: naar et Sprog med saa megen Sikkerhed kan fremstille Parodi-Tonen, er det allerede vidt fremskredent i litterær Kultur. Det sproglige maa derfor behandles med megen Ærbødighed. Allerede i Prologen kludredes der, Fru Mantzius tabte næsten alle Pointerne i Iris' Monolog, som en Skolepige taber sine Masker. Og i de to Akter af Komedien blev der ikke saa meget talt, som der blev pebet og sunget. Da Ulysses spilledes i 1884, havde en Operasanger, der spillede en af Bifigurerne, Holofernes, af Mangel paa andre komiske Resourcer fundet paa den Udvej at tale Fynsk. Dette Indfald havde siden da ynglet. Det gik nu saa vidt, at Ulysses selv, der foreskrives at skulle tale med en affekteret skælvende Røst som Parodi paa Heltetonen, talte Lollandsk. Lollandsk i en holbergsk Komedie! I Overensstemmelse hermed fremstillede Hr. Reumert den parykomstraalede Ulysses som en Lirekassemand med stift Ben! Det er i det hele betænkeligt, naar Dialekten, især da Teaterdialekten, begynder at brede sig i den holbergske Komedie uden for de egentlige Dialektroller (som i Hr. Neiendams Montanus og Hr. Knudsens Gert Westphaler). Det er i al Fald et Forsøg paa at give Figuren en Farve, som Holberg ikke har givet den. Endogsaa Hr. O. Poulsens Chilian paavirkedes noget af den almindelige Usikkerhed: for tyve Aar siden sagde Hr. Poulsen ikke: „Ja, ja, saa vil jeg gakke, saa gakker jeg“ — det smager mere af Revyerne og Klods-Hans end af Holberg. Ogsaa paa andre Steder saa man den ellers saa sprogfaste Hr. Poulsen vakle. Henrichs Ræsonnement i Henrich og Pernille om den magre og solide Fornemhed kedede nu, fordi man mærkede, at Skuespilleren skyndte sig at blive færdig uden ret at vide, hvad disse Ord engang havde betydet; han burde have læst Falsters Den utidige Rangsyge. Intet Under da at ogsaa andre begyndte at gøre sig det bekvemt i den holbergske Diktion ved Hjælp af moderne Snyltelyde. Særlig det gentagne jo i Løjtnantens Tale i Erasmus Montanus (f. Ex. „I gør *jo* Studeringer til en Fægtekunst“) er graverende — det er paa dette Sted Holberg selv, der taler og fremsætter sin surt erhvervede Overbevisning, Stykkets Hovedsum — ***tot verba, tot pondera:*** saa mange Ord, saa mange Lispundslodder — som ved det moderne jo henvises til de almene Sand-

heders Trivialitet. Saadant er ikke Sprog-Pedanteri, eller, hvis det er det, saa lad os kun være en Smule Pedanter! Vi har intet Akademi, ingen gammel Kunst-Stil eller -Skole med Aldersmyndighed, men vi har Holberg. Vi har et gammelt Fædreland, hvorfor bruger vi det ikke?

Der var iøvrigt over Hr. O. Poulsens Chilian noget, der føltes betegnende for Hr. Poulsens hele Stilling i det holbergske Repertoire for Tiden. Naturligvis, der var endnu et stærkt Skær af Glansen i denne geniale Skikkelse bevaret, men det mærkedes dog paa denne Chilian, at han var træt, mæt af Dage. Der var næsten noget undskyldende i den mellemfornøjede Godmodighed, hvormed han tridsede rundt blandt de besynderlige Komparser — ligesom en gammel Stalbroder, der præsenterer sit anløbne Kompagni med et surt Smil, der siger, at dette var en Gang morsomt. Hr. Poulsen trænger for Tiden meget mindre til at gentage sine tidligere Bedrifter end til udføre nye. Han maa engang og snart spille Jeppe. Han skylder sig selv og sit Publikum det. At han kan gøre nye Ting, viste hans Per Degn.

Det var en ganske ny Figur. Hr. Poulsen fremhævede stærkt Ynkeligheden hos Per Degn — det var et næsten rørende Billede af den intellektuelle Forkommenhed, som Faldsmaal af den moralske. Det virkede som en blichersk eller dickensk Figur. Skulde man indvende noget, maatte det være, at den nye Per Degn ganske manglede den Dumhedens Majestæt, som især Ryges, men endnu Schrams Figur havde; der var derfor ikke den rette Magt i Disputatsen[1].

Skulde man indvende noget væsentligt imod den nye Opførelse af Erasmus Montanus i det hele, maatte det blive det samme: at den har berøvet Komedien dens typiske Majestæt. Eksempel afgiver allerede Jeronimus, der af Holberg er ment som noget majestætisk, ikke blot en Landsby-Fyrste, men en typisk, statuemæssig Fremstilling: Dumheden som religiøs Fanatisme, medens Hr. Jerndorff bare fremstillede et almindeligt Aalehode — man troede virkelig, at denne Jeronimus var Hanrej. Et andet Eksempel er Hovedpersonen selv. Straks man hørte ham tale, spidsede man Ører. Dette var nyt og rigtigt. Figuren blev jo ganske levende derved. Hr. Neiendams Erasmus var til Forskel fra Emil Poulsens bondeagtig (helt ud i Dialekten) og drengeagtig. Det var Hanekyllingen („Musarum et Apollini *pullus*“), der glædede sig ved at gale. Der kom god haandgribelig Fornuft i Slutningen paa Komedien: det var mere end sandsynligt, at den Fyr virkelig kunde lade sig kurere

---

[1] Det henstilles, om det ikke vilde være morsommere, hvis Degnen, naar han stikker sin sidste Trumf ud (Post molestam senectutam o. s. v.) ikke remsede Ordene som de foregaaende, men sang dem, som en Slags Aandebesværgelse. Det er jo et Citat af en latinsk Drikkevise, som Per naturligvis har lært at synge. Det vilde give en ægte komisk Afslutning og bedre end nu motivere Montanus' følgende Replik: „Vil din Slyngel fiksere mig?“ Der er ikke Tradition for det, men Traditionen er jo ikke altid rigtig. Er det f. Eks. rigtigt, at Chilian i Samtalen med Trojaneren gør saa mange Kunster med det bekendte Ligesaa hos os! Ordene betegner blot hans sunde Fornufts stadig stigende Forundring over Urimeligheden af en Krig mellem to Nationer, der er hinanden saa ganske lige i Naragtighed. Rytmen fordrer en Klimaks og netop ikke Variationer.

ved en Livfuld Hug. Men hvad Figuren havde vundet i individuel Livagtighed havde den tabt i typisk Magt og alment Indhold. Det var ligesom en god og levende moderne Oversættelse af et klassisk Værk. Det var en Lægmands-Erasmus. Han lignede allermest en opblæst Seminarist eller Højskoleelev. Djævelen for ikke i ham, naar han talte Latin. Han var ikke Legemliggørelsen af den Latineraand, den frygtelige Formalisme, den Besathed af det uvirkelige, hvis Sammenstød med den drøje og faste Realitet er Komediens evige Indhold.

En smuk ny Iscenesættelse af en holbergsk Komedie saa man i Gert Westphaler. Hermed tænker jeg ikke saa meget paa saadanne smaa Netheder som Posten, der giver rigtigt Vand, Pigen, der vrider sin Karklud ud af Vinduet i øverste Stokværk o. lign., som paa den Sikkerhed og Tydelighed, hvormed Scene-Instruktionen havde anskueliggjort Værkets Rytme. Det regelmæssige Forløb af en holbergsk Karakterkomedie er, kunde man sige, en Slags jævnt tiltagende Omdrejningsbevægelse. Den komiske Hovedfigur drejer sig om sin fikse Ide som om en Akse, i Begyndelsen ganske jævnt, saa hurtigere og stedse hurtigere, indtil man ser Vanviddet slaa ud af ham i lys Lue (f. Eks. i Den Stundesløse „Jeg er Alexander Magnus og I er nogle Slyngler“). Den Plastik, hvormed denne typiske Bevægelse fremtraadte, gav den lille Komedie, der spilledes dygtigt og respektfuldt, en virkelig ny Betydning. Derimod kunde der ved Opførelsen af Henrich og Pernille være gjort noget mere for at lade Planen, som Holberg selv ansaa som mønstergyldig, træde tydeligt frem. I tredje Akt maa f. Eks. Jeronimus' Fortumlethed drives ud i det fantastiske. Hr. Mantzius var her lille, trippende, han skulde have givet det groteske Billede af en i al sin Gevaltighed pludselig forvirret, ligesom forpjusket Majestæt, noget som en Ugle mellem Spurve. I Modsætning hertil skal Leonard være straalende klar og rolig, med en Sandfærdighedens Autoritet („Min Herre, jeg holder ham for en af de sanddrueste Mænd, jeg kender“) i Stemme og Fremtræden, som Hr. Borchsenius ikke fremstillede. Stykket er nemlig, som enhver kan se, ikke blot i Scenegang, men i Karaktertegning anlagt paa Kontrast og Paralleller. Til Gruppen Leander, Henrich, Arv svarer Leonora, Pernille, Magdalone. Inden for den første Gruppe kunde Modsætningen mellem Leanders Fornemhed, Henrichs polerede Simpelhed og Arvs Bonderaahed være endnu stærkere fremhævet, det er aabenbart muligt og vilde være rigtigt at give denne Henrich et stærkere Realitetspræg af Lakaj-Gemenheden end ellers: den Replik, hvori Henrich tilbyder Leander at aftræde ham sine Ægtemandsrettigheder, vilde da faa central Betydning. Ogsaa Leonora kunde karakteriseres noget anderledes end Fru Hennings gør det: denne unge Pige er ikke saa fint et Porcellæn som den unge Frøken i Maskeraden, hendes Diktion er ikke pretiøs, men djærv, Ømheds-Udbruddet til sidst vilde da virke dobbelt indtagende. —

Fra Holberg til Dagmarteatret er der et godt Stykke Vej. Gid den var noget kortere! Gid der var nogen Forbindelse mellem Holberg og Hr. Martinius Nielsen! Om f. Eks. Hr. Nielsen havde lært den Kunst at tale i den holbergske Komedie!

Tænker jeg paa, hvad jeg i den senere Tid har set af moderne Skuespilkunst paa Dagmarteatret — Helge Rodes Kampene i Stefan Borgs Hjem, E. Brandes' Under Loven og Bjørnsons Poul Lange og Tora Parsberg — saa tænker jeg bestandig først og fremmest paa Hr. Martinius Nielsen. Det er bogstaveligt at forstaa: jeg ser ikke for mig Stefan eller Gerhard eller Poul Lange, jeg ser paa Grund af Hr. Nielsens næsten fuldkomme Mangel paa Forvandlingsevne kun Skuespilleren, bestandig Skuespilleren — hans Positurer: Fingrene i den højtsiddende Vestelomme, Lommetørklædet gratiøst mod Læberne, det højre Ben atletisk udspilet fra Stolen — og hører ham tale. Det sidste gør det ligefrem ondt at tænke paa. Han taler Dansk som en Prøjser. Denne kommandoagtigt fremstødende Artikulation, disse langt hensvirrende Konsonanter, denne voldsomme Udhævelse af de ubetonede Taledele — det er simpelthen en Fornærmelse mod Modersmaalet. Man lægge blot Mærke til, med hvilken Centnervægt Hr. Nielsen udtaler det lille beskedne Ord jeg — og nu har endogsaa dette direktorale Jeg bredt sig til Damernes Tale! Hr. Nielsen maa finde sig i, at man tager ham i Skole for hans Uvaner, indtil han aflægger dem. Saadant er sket før. Demosthenes f. Eks. var ingen ringere Deklamator end Hr. Nielsen og gik dog i en fremrykket Alder og lærte Græsk paa Strandbredden. Hvis Hr. Nielsen derfor ikke vil betro sig til andre — f. Eks. Skuespiller Jerndorff eller Professor Jespersen — kunde man ønske, at han vilde anvende sin Ferie til at tale Dansk med Vesterhavet.

Først naar man har paatalt denne radikale Ufuldkommenhed ved Hr. Martinius Nielsens Kunst, der nu, da Teatret under hans allestedsnærværende Ledelse stiler mod de højeste Maal, er den største Fare for Udfaldet, kan man gaa over til at udtale sin Anerkendelse af, ja Taknemlighed for hans Arbejde. Denne Mand, der som Kunstner er saa utilbøjelig til at ofre sit eget Jeg, skaaner i andre Henseender ikke sig selv og søger ikke sit eget. Maaske Skuespilleren faar for lidt Tid til ret at arbejde med sig selv, fordi Direktøren har saa meget at bestille. Der er Fart, Energi og ikke mindst Mod over Dagmarteatrets Ledelse for Tiden. Ingen kan vel for Alvor mene, at der som Helhed spilles bedre Komedie, ogsaa moderne Komedie, paa Dagmarteatret end paa det kgl. Teater, men alle kan være enige om, at det er godt, at Dagmarteatret griber dristigt til, naar det kgl. Teater ængsteligt lader Haanden falde. Naar det kgl. Teater f. Eks. ikke har vovet at spille det bjørnsonske Stykke, vel nok fordi det har tvivlet om at kunne give Hovedpersonen en tilfredsstillende Udførelse, er det godt, at Dagmarteatret har vovet det, og forstaaeligt, at Heldet har fulgt den kække.

Man maa virkelig være Hr. Martinius Nielsen taknemmelig fordi han har spillet dette Stykke og selv vovet at spille Hovedrollen deri. Rent udvortes fyldte han smukt i Rollen, smukkere, end nogen anden for Tiden vilde kunne gøre det. Hr. Nielsens Poul Lange var først og fremmest en smuk Mand og en distingveret Mand. Hvad Poul Lange tilsidst fortvivlet udbryder: „Hører jeg til Pøbelen?" sagde Hr. Nielsen bestandig, i Blik og Miner, i Holdning og — naturligvis — Toilette. I anden Akt, ved Festen, hvor Poul Lange bliver moralsk henrettet af de

plebejiske Politikere, virkede han ganske knusende ved sin fornemme Overlegenhed: ingen rankede sin Ryg, bar sit Hoved som han, ingens Kjole sad som hans. Saaledes gaar en Gentleman under Guillotinen. Paa denne Maade blev Poul Langes Tragedie mere en udvortes — Pøbelens Had til det distingverede — end den voksede ud af hans egen Karakter. Denne Karakter er overordentlig smukt udviklet i første Akt: først ser man, let, næsten lystspilagtigt, som et foreløbigt Signalement, hans ængstelige Hensynsfuldhed og Ubeslutsomhed i Spillet med Buketterne; saa viser sig over for Diplomaten den officielle Poul Lange, Avisernes, Politikernes, den, som alle kender; derpaa i Samtalen med Vennen den, som kun Vennerne kender, og tilsidst, i det stærke Følelsesudbrud til den elskede, den, som kun Digteren kender. Denne Figur — Manden med den bundne Varme, som ikke kan udløses, uden at han gaar til Grunde derved — gav Hr. Nielsen ikke.

Meget smukt spillede her Fru Betty Nansen. Ogsaa her er der en bunden Varme, en længe gemt Inderlighed, der bliver fri, men saaledes at det er en Jubel at se det. Der var over Fru Nansens Spil i denne Akt netop hvad der skulde være: Glansen af en dulgt Lykke, der lo og spillede i Ord og Miner, indtil den tilsidst bryder mægtigt frem i dette: „Nu er jeg den lykkeligste Kvinde i gamle Norge“. Netop dette, en Natur, der benaades af Lykken, formaar denne Kunstnerinde at fremstille. Der var tillige overalt i hendes Diktion en Forening af moderne Finhed og den gamle Stils Storhed, der virkede ganske bjørnsonsk: alene den Maade, hvorpaa hun sagde: „Din Hensynsfuldhed har rejst et I-de-al for mig“ — det var, som om hun gav Ordet dets store Præg igen. Ogsaa i anden Akt, hvor der dog er mere festlig Deklamation end personlig Inderlighed, bevaredes Adelsnaturen. Først i tredje Akt glippede det og paa en ejendommelig Maade. Det kan undertiden være farligt at spille naturalistisk; da Fru Nansen græd sin mageløse Virtuos-Graad gik ens Tanker uvilkaarligt fra Deltagelsen i Toras Sorg over til Beundring for Fru Nansens Præstation. Hvor der sad en Kvinde i den bitreste Kvide sad der nu blot en Skuespillerinde, der med beundringsværdig Eftertanke pillede en Taare af Kjolelivet. Fru Nansen, i hvem der er saa meget Kvinde, maa vogte sig for Skuespillerinden. Allerede nu er der i en enkelt Modulation af Stemmen, der straks føles som unaturlig, og visse Haandbevægelser, de udslagne Arme, nogen Maner. — Af Birollerne spilledes nogle særdeles godt, ikke mindst Hr. Jak. Jakobsens rødhaarede Fanatiker, der lignede en Troldgut, tegnet af Moe eller Kittelsen. Hr. Albr. Schmidts Arne Kraft var for smaat tænkt; det var ikke som Modsætning til Poul Lange den aabne bjørnsonske Natur af hvem der strømmer en Varme, stærk nok til at smelte Isen i hele Norge, men noget meget mindre — som naar en yngre dansk Akademiker opponerer imod Meldahl. Heller ikke Selskabet af de norske Politikere i anden Akt virkede hverken i Iscenesættelsen eller Karakteristiken af de enkelte Typer helt overbevisende.

I Sammenligning med dette frembød Dr. Edv. Brandes' Under Loven mindre Interesse, ud over den det altid har at se et dygtigt Stykke dygtigt spillet. Fortræffeligt spilledes de to Kvinder, Hustruen

af Fru Augusta Wiehe og især Helene af Fru Betty Nansen. Det var en helt anden Figur end den bjørnsonske Tora med hendes *Himmelhoch jauchzend, zum Tode betrübt*; det var fra først til sidst i eet og alt, i Mine, Holdning, Dragt — lige til Haarsætningen — den bitre Resignation, Resignationen *sans phrase* netop som det skulde være. Desværre var Hr. Martinius Nielsen ikke den Gerhard: udadtil Mandigheden og Hæderligheden selv, indvendig en brændende Lue, den i en dansk Kaptejn-Skikkelse sørgelig forskabte Løvejæger, for hvem Forfatteren kræver vor Medfølelse. Endnu mindre var den lille Johanne — Barnet, der er af saa stor Betydning for dette Ægteskabsdramas Løsning — hvad hun skulde være: Fru Jakobsen havde bidt sig fast i det storartet, der af Forfatteren ihærdigt anvendes til disse fjorten Somres Karakteristik, og spillede Rollen med en Slags vilter Muthed, der genkaldte en af Fruens tidligste Præstationer (i „Texas-Jack“ paa Kasino), men ingenlunde gjorde Faderens Følelse for denne lille Pige forstaaelig. Ogsaa de „dydige“ Personer i Stykket havde af andre Grunde fortjent en finere Behandling. Forfatteren, der kender sine „Hjertemennesker“ og ved, at de under Hykleriets Maske skjuler den gemeneste Liderlighed, har nemlig givet disse Folk en saa grov Behandling, at de afgjort ikke taaler nogen grovere, uden at Tilskuernes Retfærdighedsfølelse sætter sig til Modværge.

Vilh. Andersen

ENGELSK MALERKUNST

ET KAPITEL AF DENS HISTORIE OG ÆSTHETIK

I

DET PRÆRAFAELITISKE BRODERSKAB

Det er, betegnende nok, fra en Maler, der ogsaa var Digter og mere Digter end Maler, at den engelske „Prærafaelisme“ stammer ned.

William Blake — nu almindelig anerkendt som Slægtens ældste i den store Familie af digtende Malere, der igennem hele det 19de Aarhundrede, men navnlig fra dets Midte at regne, har arbejdet paa at udvikle den Stil, der siden er bleven den herskende i Englands Malerkunst, — William Blake var et af de mærkeligste Mennesker, der nogen Sinde har levet. Ti Aar gammel var han Kunstner, tolv Aar gammel Digter, siger Cunningham om ham. Han blev, medens han levede, kaldt forrykt af de fleste, beundret kun af faa. Visselig var han gal, sammenlignet med andre Mennesker. Han følte ikke sin Aand som sin Ejendom; han troede den behersket af andre Aander, selve Evighedens, der dikterede ham, naar han skrev, og førte hans Haand, naar han malede. Han, der som Maler og Tegner vilde være Digter, og som var fuld af Geni som Poet, var næsten blottet for Talent til at male og tegne. Hans Billeder er paa en Maade selve Malerkunstens Negation. Hans Figurverden er en Spøgelse-Verden med hallucinationsmærket Forlængelse af alle Forhold i Figuren; han er uden Forstaaelse af den naturlige Form i denne, uden svageste Respekt for dens naturlige Farve, men fuld af skæl-

vende Følelse, snart af højtidsfuld Glæde, snart af dyb Rædsel, for Figuren som Meddeler og Medium. Hvad han malede, var heller ikke Menneskene, som han vaagen saa' dem færdes for sine Øjne, men som han saa' dem komme hvidklædte eller nøgne i sine Drømme. Han var Spiritist i den Forstand, som Ordet har faaet 100 Aar efter hans Fødsel. „The Spirit told me", var et af de hyppigst forekommende Udtryk i hans Samtaler. Han manede Kristus og Apostlene, Moses og Profeterne, Homer og Dante og Milton frem, saa de kom og sad for ham i natlige Seancer, under hvilke den legemlig stærke og robuste Mand lod sig sønderslide af sine sindssvage Visioner.

I Aaret 1809 foranstaltede han i London en Udstilling af en Del af sine Værker. For at bane Vej for deres Forstaaelse havde han ledsaget dem med en beskrivende Katalog, den sjældneste af alle hans nu saa sjældne Bøger, hvis Tekst han ofte selv stak i Kobber, ligesom Billederne i dem var stukne og kolorerede af ham selv. Han kalder i denne Katalog sine Billeder „Fresker", skønt de i Virkeligheden var malede med Temperafarve. Han forklarer, hvorfor han afskyr Oliefarven og det dermed følgende Clair-Obscur, i hvilket han ser Aarsagen til Kunstens rivende Forfald. Han hader derfor Oliefarvens store Virtuoser: Correggio fremfor alle, hvem han kalder „a most effeminate and cruel demon", Tizian og Rubens, om hvem han bruger Ordet „a most outrageous demon". Al koloristisk Kunst var for ham en Djævlekunst, og kun i en Tilbagevenden til de Former, Kunsten havde haft før Rafael, saa' han en Mulighed for den Frelse for Kunsten, som han dog ikke selv var i Stand til at bringe den.

Han stod dengang ene med sin Anskuelse i sit eget Land, vidste maaske knap, at den var nær i Slægt med den, til hvilken de tyske „Nazarener" bekendte sig. De havde jo i Rom sammensvoret sig just om den Opgave at befri Kunsten for alle Slags Kunststykker, at forenkle og forædle den og gøre den udtryksfuld med inderligere Midler end de overfladisk maleriske. Blakes Anskuelser naaede dog snart nogen Udbredelse i England. De paavirkede Füssli; de paavirkede ogsaa John Flaxman, og de fandt i David Scott deres ligefremme Fortsættelse. Nervesyg allerede som Barn, saa overnervøs at han, da han engang havde formummet sig med et hvidt Tørklæde, besvimede ved at se sit eget Billede i et Spejl, udviklede han sig i en ganske tidlig Alder under Indflydelse af Coleridge's Digte og Ossians Sagn til en Mystiker og

Metafysiker, der ikke gav Blake noget efter i Troen paa Kunsten som Magi. Lige saa lidt som hin var han Maler; han gav sig ikke Tid til at blive det. Men han forbandt med sit mindre Geni mere Talent og var en ulige bedre Tegner. Hans Illustrationer til Coleridge's „The ancient Mariner“ — Spøgelseshistorien om Spøgelsesskibets Lidelser paa Grund af Drabet af en hellig Albatros, der har sat sig til Hvile paa Skibet, — røber, trods al deres Aandeagtighed, en langt sikrere og langt mere udviklet Formsans end Blakes. Men han delte dennes Uvilje mod den egentlige Malerkunst. Da han i 1833 besøgte Italien, syntes Tizian ham en gammel Mand uden Fantasi; Tintoretto kaldte han en blind Polyfem, Veronese en Dogernes Page. Hans senere Omvendelse, hans Fortabelse i mislykkede titaniske Forsøg à la Wiertz berører imidlertid ikke Præafaelismens Forhistorie.

Til denne Forhistorie hører derimod endnu en Skotte, William Dyce. Flere Aar før David Scott havde han været i Italien, havde sluttet sig nær til Overbeck og viser sig i saadanne Billeder som „Maria med Barnet“ og „Jakobs Møde med Rachel“ („Kunsthalle“ i Hamburg) som det egentlige Mellemled mellem de tyske Nazarener og de senere engelske Prærafaeliter. At overhovedet den engelske Prærafaelisme, der var forberedt et halvt Aarhundrede før det berømte Broderskab stiftedes, ikke var saa ganske uden Paavirkning fra Cornelius og Overbeck: dette er en Sandhed, som er historisk, selv om Englænderne ikke vil høre Tale om den. Trods alt, hvad der adskiller de tyske Nazarener fra de senere engelske Prærafaeliter, er det dog let at paavise den historiske Traad imellem dem. Dyce er langtfra det eneste Bevis i saa Henseende. Det vides, at Rossetti som ganske ung har følt sig dybt bevæget af Führichs Tegninger til Legenden om Genoveva (efter Tiecks Drama). Det vides ogsaa, at han og Holman Hunt noget senere har kendt og skattet et Produkt paa anden Haand af de tyske Munkemaleres Ideer. Thi paa en Rejse til Paris følte de sig dragne — ikke til Delacroix, der syntes dem rent ud skrækkelig, et vildt og ubændigt Geni, men til Flandrin, Nazarenernes sobre Discipel[1]. Og der er endnu flere Vidnesbyrd om Indflydelse fra hin tyske Kunst paa

[1] „Hunt og jeg,“ skrev Rossetti hjem, „besluttede højtideligt, at de mest fuldkomne Værker, vi alt i alt har set i vort Liv, er to Malerier af Hippolyte Flandrin i Kirken St. Germain des Près. Vidunderlige! Vidunderlige!! Vidunderlige!!!

Senere skiftede Rossetti dog til den Grad Mening med Hensyn til Delacroix,

den samtidige og noget senere engelske. Medens Dyce i Rom sluttede sig til Overbeck, gik Will. Caves Thomes til München for at studere under Cornelius, og selve Rossettis Lærer, Madox Brown, har vedkendt sig at være i Gæld til Brødrene i Klosteret S. Isidore[1].

Ford Madox Brown, der var født 1821, havde hentet sin kunstneriske Opdragelse først paa Akademierne i Brügge og Gent, siden hos Baron Wappers i Antwerpen. Hurtigt revolterede hans Sandhedskærlighed mod det daværende Historiemaleri, hvis Løgnagtighed trivedes frodigt i de samme Byer, i hvilke de gamle Nederlænderes Aander forgæves gik igen som Sandhedsvidner. Han begyndte at føle det som en Skændsel at male Tingene med andre Farver end dem, han saa' for sine Øjne, og flere Aartier før Friluftsmaleriet blev opfundet i Frankrig, dyrkede han saa godt han kunde paa egen Haand „the outdoor effects of light". Han kom til Paris og fandt i den franske Kunst — Géricault alene fraregnet — den samme Mangel paa Sandhedskærlighed som i den samtidige belgiske; han kom til England og fandt Kunstens derværende Tilstand værre endnu end andre Steder. Til den ene Side en Kunst, der var bleven til udelukkende i Omgang med gammel Virtuoskunst; til den anden Side en Kunst, som var bleven til i et endnu fjernere Forhold til Naturen og — som Blakes — var den rene Fornægtelse af den. Han rejste efter et kort Ophold her til Italien, begejstredes over Lionardo i Milano, Masaccio og Filippino i Florents, og lærte, allerede inden han kom til Rom, at elske Perugino og den unge Rafael. Af moderne Kunst i Rom var det mest Flandrins og Nazarenernes, som drog ham til sig, navnlig de sidstes. Overbeck stod dengang paa Højden af sin Berømmelse, gennem ham var Opmærksomheden bleven vakt for den tidlige Renaissances Kunstnere, og af Overbecks Kunst bestyrkedes han nu i den Nydelse, han allerede paa Vejen til Rom havde haft af det 15de Aarhundredes Malere.

I 1846 vendte Brown tilbage til England. Han havde gentagne Gange haft udstillet her, han havde ogsaa vakt Opmærksomhed, men mest ved sin Tørhed, sin Kejtethed i Foredraget og ved den Jernflid, hvormed hans Billeder var udførte. Man vidste ikke, om

---

at han ansaa' ham for den nyere Tids største Mester (Madox Brown's Dagbog, Pag. 47 i W. M. Rossetti's „Ruskin, Rossetti, Preraphaelitism; Papers 1854 to 1862", Lond. 1899).

[1] Se et Brev, skrevet til Cornelius Gurlitt, aftrykt i dennes Artikel om Burne Jones i „Die Kunst unserer Zeit". München, Hanfstaengl. 1895.

man i disse Billeder skulde se et Tegn paa ungdommelig Ubehjælpsomhed eller et trodsigt Brud med al Tradition i Landet. Man lærte ham nu ved hans Tilbagekomst hurtigt at kende. Hvad der var af Trods i ham, var ægget yderligere op af personlige Ulykker, der havde ramt ham. Kort efter hverandre havde han mistet sine Forældre. sin Hustru og sin ældste Søn. Ensom som han nu følte sig i Livet, følte han sig paa engelsk Grund endnu ensommere end forhen i Kunsten. For den Kampstemning, hvori han befandt sig, fandt han dog noget Afløb i en Kamp, hvori han indlod sig, en stor kunstnerisk Konkurrence. I 1835 havde Parlamentet besluttet at lade sig bygge et Hus og bygge det i gammel engelsk Stil. Forud for denne Beslutning var der gaaet en langvarig Strid, i hvilken de nationale Stil-Traditioner havde haft at kæmpe med den antike Stils Privilegium paa at anvendes til alle offentlige monumentale Bygninger. Charles Barry, hvis Udkast blev det foretrukne af henved firsindstyve indsendte Projekter, byggede nu Londons største offentlige Bygning, og „the gothic revival“ skriver sig fra dengang. I 1847 blev Overhuset, 1852 Underhuset i det væsentlige færdige. Men allerede 1841 var man begyndt at tænke paa Bygningens maleriske Udstyrelse; man udskrev i 1843 en første Konkurrence om Udsmykningen af Overhuset, og den efterfulgtes af en ny Konkurrence, der skulde skaffe Underhuset dets Dekoration. Der fremkom i alt 140 Kartoner. De overvejende mange af de indsendte Arbejder tilhørte den dagældende historiske Retning, hin international-kontinentale Retning, hvis Centrer var Gallait og Biéfve i Belgien, Delaroche i Frankrig. Dyce og Caves Thomes havde indsendt Kartoner, i hvilke Indflydelsen fra den specifik tyske Karton-Kunst var umiskendelig, og der var egentlig kun to af de konkurrerende Kunstnere, som lod ane, at en national engelsk Malerkunst var ved at danne sig. Den ene af disse to konkurrerende var en ganske ung og dengang ganske ukendt Maler, der helt havde opdraget sig paa egen Haand, den senere saa navnkundige G. F. Watts. Han vandt en af de første Priser; og for den dermed følgende Pengesum rejste han til Italien, hvor han blev i fire Aar. Den anden var Madox Brown, som ganske vist ikke sejrede i Konkurrencen, men dog opnaaede en mindre Prisbelønning.

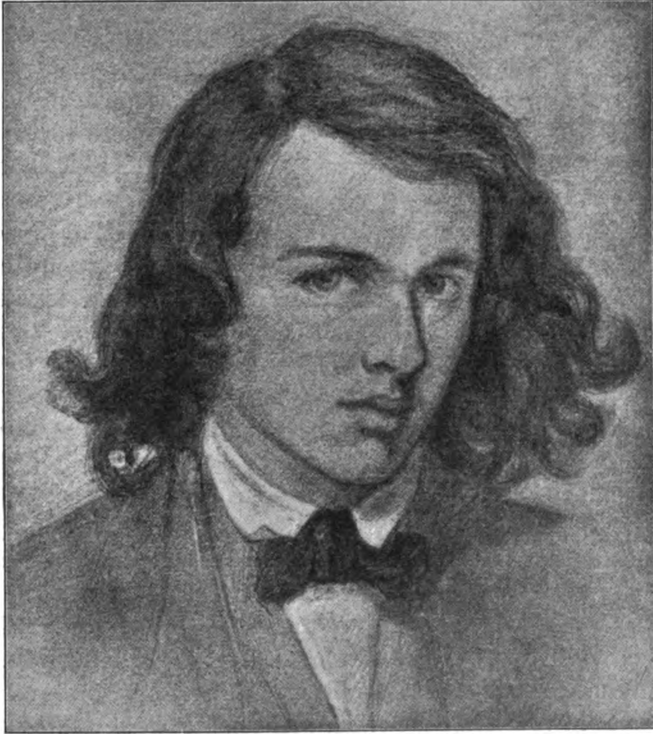
Et Par af hans Kartoner — den ene forestillede „Haralds Lig bringes til Wilhelm Erobreren“, den anden „Adam og Eva“ — kan man endnu se i London, henholdsvis i South London School of

Art og i Westminster Technical Institute. Adam og Eva er fremstillede sammenkrøbne i Rædsel under Kundskabens Træ, gennem hvis Løv der farer en Stormvind. Skrækkestemningen minder stærkt om Blake, men den er frembragt med anderledes rent kunstneriske Midler end Stemningerne hos denne. Til hvilken Grad Madox Brown nu var Herre over sine Midler viser dog endnu bedre den anden Karton. Der er i Gruppen af de tre Mænd, som bærer Haralds atletiske Legeme, en Kraft i Bevægelsen og en Energi i Udtrykket, som udelukkende skyldes Linjernes overordentlig strenge Karakter.

Søger man efter de Værker, der har forberedt Prærafaelismen i England, har for dens Historie Browns Billed af „Wickliff reading his Translation of the Bible to John of Gaunt“ en særegen afgørende Betydning. Det blev malet 1847 og udstillet paa en Slags fri Udstilling paa Hyde Park Corner. Næppe var det nemlig udstillet, saa modtog Brown et Brev, i hvilket en ham ubekendt ung Mand tolkede ham sin Beundring og bad ham blive sin Lærer. Brevet, der var undertegnet Dante Gabriel Rossetti, satte Brown i Forlegenhed. Han var vant til at blive forhaanet eller ignoreret; fraregnet hin ene Prisbelønning havde han ingen Opmuntring kendt. Han maatte spørge sig selv, om ikke det unge Menneske gjorde Nar af ham, og han bevæbnede sig med en solid Stok den Dag, da han gik ud for at opsøge ham efter hans Adresse. Da han med Brevet i Haanden stod foran Rossetti og spurgte denne: „Hvad er Meningen?“ var han dog allerede ikke mere i Tvivl om, at Brevet var ærlig ment, og der sluttedes fra det Øjeblik et varmt og varigt Venskab mellem den endnu unge Lærer og den endnu yngre Elev. Efter Rossettis Død skrev Madox Brown: „Jeg véd nu, hvad jeg næppe var mig bevidst før, at jeg altid plejede at arbejde i et vagt Haab om at opnaa hans Bifald.“

Rossetti var fra Fødslen af en fremmed i den By, hvor han levede. Hans Moder var kun engelsk paa mødrene Side, hans Fader en fuldblods Italiener, født i det neapolitanske. Skønt han var Statsembedsmand, Konservator ved det kgl. Museum i Neapel, havde Faderen under Revolutionen 1820 søgt med en Slagsang at opflamme sine Landsmænd til Rejsning. Regeringen forfulgte ham, han flygtede forklædt som engelsk Officer om Bord i et engelsk Krigsskib og kom med dette til Malta. Derfra frelste han sig i 1824 til London, hvor han slog sig ned, og hvor han to Aar efter

giftede sig. Han syslede med litterære Arbejder, blev ansat ved King's College som Docent i Italiensk og udgav 1832 en Bog om den pavefjendtlige Aand, som hidførte Reformationen, og om den hemmelige Indflydelse, den øvede paa det 13de og 14de Aarhun-

Dante Gabriel Rossetti som ung. Selvportræt. Efter Tegning i Bly

dredes Litteratur[1]. Bogen var et Resultat af mange Aars Fordybelse i litterære Studier, særlig af Dante. Han opfattede denne og hans Kreds som et hemmeligt politisk Samfund, stiftet i storpolitisk reformatorisk Øjemed. Dante skulde efter hans Mening have valgt sine poetiske Omskrivninger af Frygt for Pavedømmets Hævn.

Dantes Aand i denne Forklaring spøgede i den ældre Rossettis Hus og gik igen i hans Børn. „All around me partook of the

[1] Oversat 1834 af Caroline Wood under Titlen: Disquisitions on the Antipapal Spirit which produced the Reformation. 2 vol. in 8vo.

influence of the great florentine" siger Dante Gabriel i 1861 i sin Fortale til „The early Italian poets". Hans ældste Søster Maria udgav „En Skygge af Dante", og ogsaa hans yngre Søster, Christina Rossetti, „Goblin Market"s udmærkede Digterinde, viste sig i sin omfattende litterære Virksomhed dybt paavirket af den store Florentiner. Endnu mere gjaldt dette de to Sønner: William, der blev en anset Kunstkritiker, samt Dante Gabriel, der allerede i Daaben fik det tilbedte Navn at bære.

Faderen nærede en aabenbar Forkærlighed for denne Søn, hvis digteriske og kunstneriske Anlæg hurtigt kom til Udtryk. Hans Skoleuddannelse blev kun kort; men han lærte i sit Hjem saa meget mere. Han beherskede det engelske og italienske Sprog med lige Fuldkommenhed, han var dygtig i Fransk og kunde saa meget Tysk, at han senere kunde oversætte Digtninge i dette Sprog til Engelsk. „Rossetti," siger Holman Hunt[1], „havde dengang maaske et mere udbredt Kendskab til europæisk Poesi end nogen anden dalevende. Havde han gennemlæst et Digt blot to Gange eller tre, havde han det bogstavelig paa Spidsen af sin Tunge, og han havde en Stemme, der i sjælden Grad var egnet for Recitation."

I Hjemmet lod man Drengens kunstneriske Tilbøjeligheder have frit og spredt Løb, — til utvivlsom Skade for Fuldmodningen af hans kunstneriske Talent, men til utvivlsom Gavn for dettes Udvikling i sær personlig Retning. I højere Grad end nogen anden af den Bohème, han tilhørte, var for ham med det fyrige italienske Naturel al Tvang og alle Regler en Rædsel. Lige saa lidenskabeligt som han ærede al Umiddelbarhed i Anskuelse, lige saa forhadt var ham alt, hvad der videnskabeligt gjorde Fordring paa at være bevisligt. „Hvad har det vel for Betydning for Menneskene," kunde man høre ham sige, „om det er Solen, der bevæger sig om Jorden, eller Jorden, der bevæger sig om Solen." Han var saa oprørsk anlagt, at han lige saa meget af Trods som af Trang gjorde Natten til Dag ved at arbejde, digte og tegne om Natten og sove eller i hvert Fald søge Hvile om Dagen. Han var skødesløs i sin Paaklædning, lidet renlig med sit Legeme, bund-uordentlig med sit Hjem som med sin Levemaade. „Hvis De vilde gøre mig

---

[1] *The Pre-Raphaelite Brotherhood. A Fight for Art.* „Contemporary Review" vol. XLIX, p. 471, 737, 820 (April-Maj-Juni, 1886). Disse tre Artikler er Kildeskriftet til Broderskabets Historie.

til Behag,“ skrev dengang, han var ung, den pertentlige Ruskin til ham, „saa holdt De Deres Værelse i en bedre Stand og tilbragte Natten i Deres Seng.“ Med sin medfødte Sky for al Konveniens maatte selvfølgelig Rossetti føle en større Afsky end nogen anden for den konventionelle Kunst, der i hans Ungdom var den herskende i England. Først af Reynolds, Gainsborough, Raeburn, senere af Lawrence, Mulready, Wilkie og Leslie var det rent haandværksmæssige blevet udviklet til den Grad i engelsk Kunst, at det næppe noget andet Sted i Verden var saa let at tilegne sig det, som i London. Men netop dette udadtil færdige, formfuldendte og modne, i hvilket der ikke var flere Muligheder for Udvikling, maatte støde og fjerne Rossetti og nærme hans Sympati til Madox Brown.

Den Undervisning, han søgte hos denne, skulde dog blive ham en stor Skuffelse. Brown satte ham dels til at kopiere sine egne Billeder, dels til at male kedelige Nature-morte-Billeder, og Rossetti forlod ham saa meget lettere, som han ved den Tid havde sluttet sig nær til et Par jævnaldrende, der ganske delte hans Anskuelser: William Holman Hunt og John Everett Millais.

Den første af disse var i Aaret 1847 tyve Aar gammel. Han havde haft at kæmpe med sine Forældre for at faa Lov til at blive Maler. Han havde maattet ernære sig kummerligt med at kopiere og restaurere gamle Billeder og havde forgæves gjort Forsøg paa at komme ind paa Akademiet, hvor hans Ven Millais, der var opdragen under rige Forhold og forbavsende tidligt havde lagt sit Talent for Dagen, allerede havde været Elev i flere Aar. Tretten Aar gammel havde Millais faaet Akademiets Medaille for den bedste Tegning efter Antiken, 17 Aar gammel udstillede han allerede et kompliceret Historiemaleri, der af Kritiken rostes som det bedste Billed paa Udstillingen 1846. De to Venner talte gerne sammen om Kunst, og en Dag kunde Hunt fortælle, at en ubekendt havde givet ham et mærkeligt, og, som det syntes, godt Raad. Hunt sad i National Gallery og kopierede i sit Ansigts Sved Wilkies blinde Violinspiller. En forbipasserende sagde til ham, at han bar sig galt ad ved at præparere en Undergrund for sin Kopi, at han burde male den Stykke for Stykke som en Fresko. De to unge Malere tænkte meget herover, undersøgte nøje de gamle Billeder i Galleriet og kom til det Resultat, at saaledes havde de primitive malet før det Tidspunkt, hvor Freskotekniken var ved at blive opgivet til Fordel for Oliefarven.

Medens Millais altid malede og tegnede og intet læste, var

Holman Hunt en stor Bogsluger. En Aften bragte en af hans Kammerater det nylig udkomne første Bind af Ruskin's „Modern Painters". Hunt bladede Bogen igennem; hurtigt vakte den hans Nysgerrighed, snart hans Begejstring. Den talte — med den store, miskendte Turner som Paaskud og Eksempel — Naturalismens Sag mod Konventionalismen, og den talte den lidenskabeligt glødende snart af Harme mod dens Modstander, snart af Varme for den selv. Et Skrig efter Sandhed, et Skrig fra Hjertet, lød gennem Bogen. Et Sandhedsvidne for Naturen var opstaaet og krævede af Kunstens unge Dyrkere i et voldsomt og næsten bibelagtigt bydende Sprog Sandhed for Sandhedens egen Skyld, for Kunstens, for Naturens, for Guds. „From young artists nothing ought to be tolerated but simple *bona fide* imitation of nature. They have no business to ape the execution of masters; to utter weak and disjointed repetitions of other men's words, and mimic the gestures of the preacher, without understanding his meaning or sharing in his emotions. ... Their duty is neither to choose, nor compose, nor imagine, nor experimentalize; but to be humble and earnest in following the steps of nature, and tracing the finger of God ... They should go to Nature in all singleness of heart, and walk with her laboriously and trustingly, having no other thoughts but how best to penetrate her meaning and remember her instruction; rejecting nothing, selecting nothing, and scorning nothing; believing all things to be right and good, and rejoicing always in the truth": saadanne stærke og strenge Ord, henvendte til de unge Kunstnere, holdt Hunt vaagen hin Nat.

De var altsaa ikke blot de tre, der vilde det samme; en fjerde ubekendt, saa følte de, stod dem nær. Af de tre var Millais den, der havde mest Talent, Hunt den, der havde klarest Forstand, Rossetti den, der havde mest Geni. Det blev derfor ham, der rev de andre med sig. Hans Passioner blev deres, og navnlig blev hans Kultus af Keats en Religion for dem alle. „A thing of beauty is a joy for ever", „beauty is truth", „the poetry of earth is never dead", — saadanne Ord af Keats blev deres Slagord, og Grundstemningen i Keats' Digtninge „The Eve of St. Agnes" og „Isabella" gik over og blev Grundstemningen i deres første nye Forsøg.

Men Formen og Formlen til disse Forsøg manglede de endnu, da de en Aften i 1848 pludselig fandt den. De var samlede hos Millais og sad bøjede over et Bind med Carlo Lasinio's Gengivelser af Freskerne i Pisas Campo Santo. Her var jo i malerisk Form,

hvad de i digterisk Form havde fundet hos Keats. Hvad denne var i Digtekunsten, syntes Gozzoli dem at være i Malerkunsten. Her fandt de en Poesi, der udelukkende grundede sig paa Sandhed, en Kunst af den simple og oprigtige Art, som Ruskin har kaldt „eternally and unalterably true“. „Tænk,“ siger Holman Hunt, „hvad det var for en Aabenbaring at finde et saadant Værk i et saadant Øjeblik og at møde det med vor tredobbelte Begejstring.“

Hin Nat — thi naturligvis blev det Nat, før de skiltes — stiftede de tre Ynglinge, den 19aarige Millais, den 20aarige Rossetti, den 21aarige Hunt den Sammensværgelse, de gav Navn af *Det prærafaelitiske Broderskab.*

„Broderskab“ kaldte de det, fordi Ordet lød saa smukt middelalderligt, og de sværmede for Middelalderen. „Det prærafaelitiske“ kaldte de det, fordi de, trods alt, hvad de senere hver især har sagt i modsat Retning om den Ting, utvivlsomt til at begynde med var inderlig overbeviste om, at den Frelse, de vilde bringe Kunsten, maatte søges i den Formel for Kunsten, der forud for Rafael havde været den herskende i Italien. I Stedet for det *R. A.* (Royal Academy), det var de andre Kunstneres Ærgerrighed at kunne føje til deres Navn, enedes de om at betegne sig selv og deres Billeder med et *P. R. B.* (Pre-Raphaelite Brother). Agitatoren mellem dem, Rossetti, gjorde nu Proselyter for Alliancen og søgte at tilføre den flere af de unge. De blev dog foreløbig kun syv, der havde Lov til at kalde sig P. R. B., og de fire nye var ingen stor Gevinst for Partiet. Den ene var Rossettis Broder, William Michael, der vilde hellige sig de grafiske Kunster, men som i Stedet for gav sig til at skrive; den anden var Billedhuggeren Woolner, der snart efter gik til Australien; den tredje var Collinson, der altid ufravigelig faldt i Søvn ved Broderskabets Møder, og som siden gik i Kloster; den fjerde var F. G. Stephens, der dengang var Maler, men snart efter blev Kritiker. Madox Brown var derimod ikke Medlem af Partiet, tiltrods for at han baade personlig og kunstnerisk stod det saa nær som nogen. Mellem andre Forskrifter, som Broderskabet havde forpligtet sig til at overholde, var nemlig ogsaa den, at naar en af dem havde fundet den Model, han behøvede til en Figur, saa var han forpligtet til „to a hair“ at gennemføre sin Figur udelukkende efter denne ene Model. Paa denne vanvittige Fordring vilde Brown ikke indgaa, og han sluttede sig mest af den Grund ikke til Sammensværgelsen.

De enedes om at fejre Keats med en Række Illustrationer til

et af hans Digte, der skulde tegnes eller males strengt efter de nye Principer og siden mangfoldiggøres. Den pligtopfyldende Hunt gav sig straks i Færd med Arbejdet; Millais, der havde sit Atelier fuldt af paabegyndte Billeder i gammel Stil, tøvede og betænkte sig; Rossetti havde travlt med at propagere og havde vel overhovedet ikke faaet noget Arbejde færdigt til den førstkommende Udstilling, hvis ikke Hunt, med hvem han delte Atelier, samt Brown havde holdt ham i Ørene.

Da Udstillingstiden kom, var Millais den eneste, der havde fuldbragt et Billede med Motiv fra Keats, nemlig af „Lorenzo og Isabella“, en Version af en Fortælling af Boccaccio. Hunt var endt med at foretrække en Scene af Bulwers „Rienzi“, og Rossetti havde malet et Billede af Jomfru Maria i hendes Pigealder. Medens de to første uden Vanskeligheder fik deres Billeder optagne paa den akademiske Udstilling, maatte Rossetti nøjes med at se sit Arbejde bragt frem i Udstillingen paa Hyde Park Corner, hvor Madox Brown plejede at udstille og ogsaa samme Aar havde udstillet.

Samtlige disse, historisk saa mindeværdige Billeder hidsættes her i Gengivelser.

Hunts Billede fremstiller det Øjeblik, hvor Rienzi knæler foran sin Broders Lig og sværger Hævn. Hans unge Ven Adrian knæler ved hans Side, et Par Landsknægte ser til. Bag denne Gruppe ser man Stephan Colonnas Riddere ride bort; Morderen er kendelig paa, at han tørrer sit Sværd i sin Kappe. Kendte man intet til den Kunst, der var gaaet forud i England, vilde man vistnok have vanskeligt ved at forstaa den Betydning, der er blevet tillagt dette Billede i den engelske Kunsts Historie. Det er ganske vist meget inderlig følt i Udtrykket i Hovederne; der er ogsaa i de to Landsknægtes Bevægelse eller rettere Mangel paa Bevægelse en tydelig Stræben efter at undgaa det forceret teatralske; men dette er ikke undgaaet i Hovedpersonerne i Billedet. Med en vis Ret har man dog kunnet sige om dette Billede, at det var det ærligste Stykke Historiemaleri, der indtil da var set i England. Det manglede nemlig al Slags kunstigt, dunkelt Clairobscur; det havde hverken Guldtone eller Sølvtone; det var malet saaledes, at hver Ting — trods den gryende Aften og Maanen, som er ved at komme op — havde sin klare, rene og stærke Lokalfarve, og det gjorde med den i hvert Fald malerisk Fyldest for Broderskabets Fordring til Sandhed.

Men medens Hunts Billede dog kun i denne ene Henseende

kunde siges at svare til Broderskabets Fordringer til absolut og konsekvent Sandhed, var disse ganske anderledes sket Fyldest i Millais' Billede. Det forestillede et florentinsk Selskab i Dragter fra ca. Aar 1400, siddende omkring et dækket Bord, der tegner sig i Perspektiv indefter i Billedet, saaledes at Figurerne ses den ene bag den anden og mest i Profil. Isabella sidder i Forgrunden, kær-

William Holman Hunt: Rienzi

tegnende sin Mynde for at beskæftige sin ledige Haand og for at skjule sin Sindsbevægelse i det Øjeblik, hvor Lorenzo, vendende sig mod hende for at byde hende Halvdelen af en Orange, faar hende til svimlende at slaa sit Blik ned for det svimle Blik, hun møder. Thi, som det hedder hos Keats:

De kunde aldrig bo i samme Gaarde,
saa ikke Hjærtet steg og havde Kvide;
sad de til Bords, de kendte vel, hvor saare
hver blev husvalet ved den andens Side.

Ærgerlig ved at være Vidne til saa intim en Scene mellem deres Søster Isabella og en Mand, der er langt under deres Rang, løfter den ene af hendes Brødre sit Glas, som vilde han drikke med sig

selv paa Lorenzos Undergang, medens den anden Broder faar Afløb for lidt af det Raseri, hvormed han gad kvæle Lorenzo, ved at knase en Nød i en Nøddeknækker og lange et Spark i Smug til Søsterens tro Hund. Bag det elskende Par staar en Anretter, der ser alt og lader, som om han intet ser, i Modsætning til de uind-

Johan Everett Millais: Lorenzo og Isabella

viede i Selskabet, der virkelig intet ser, men lader sig Maden og Vinen smage.

Beundringsværdigt var dette Billede fortalt. Det var gribende stærkt fortalt og dog ganske uden Anvendelse af Frase. Lige til den tykke Middagsherre, der tørrer sig om Munden med sin Serviet, var Livet her studeret i dets naturlige og ligefremme Ytringer. Magen til Konsekvens som den, der var i dette Billedes Realisme, var ikke set i Hundreder af Aar. Hver af Figurerne var da ogsaa — i nøje Overensstemmelse med Broderskabets Program — malet med fuld Brug af den enkelte Model. Modellerne havde Millais taget i sine nærmeste Omgivelser. Isabella var et Portræt af hans Svigerinde, Lorenzo af M. W. Rossetti, Broderen af Kunstneren selv, Gæsten, der tørrer sig om Munden, af William Bell Scott, en

Broder til Maleren af samme Navn. Mærkeligere Billede, har Hunt med Rette sagt, blev aldrig malet af en tyveaarig. Hver Ting deri, til de allermindste og uvæsentligste, var med samme sejge Energi malet færdigt efter Naturen og var færdig i Ordets allerstrengeste og inderligste Forstand. En vis § 18 hos Ruskin[1], der handler om „Necessity of finishing works of art perfectly", var her bogstavret fulgt til det yderste.

Saa iøjnefaldende som i Hunts og Millais' Arbejder var Klarheden, Sandheden og Virkeligheden ikke i det tredje af disse historisk saa betydingsfulde Billeder, Rossettis „The Girlhood of Mary". Selv havde Rossetti følt det nødvendigt at forklare Fremstillingen og havde gjort det med et Par Sonetter. Den ene, der stod at læse i Udstillingens Katalog, var denne (kendt i flere Varianter, men vistnok saalydende i den første Redaktion):

Saadan som Mø en Lilje lig hun var,
som Engle vanded og som i Guds Have
gror og er tryg. Indtil en Morgen skær
hun vaagned i sin hvide Seng; ej bar
hun Angst; men græd til Dag og kendte Ave:
for nu var Tidens Fylde kommen nær.

Den anden, der stod at læse paa Billedets Ramme, forklarede yderligere Billedet saaledes:

Disse er Symbolerne: paa det røde Klæde i Midten Trianglen; hver af dens Sider er fuldkommen, kun ikke den anden: for at vise, at Kristus endnu ikke er født. Bøgerne, hvis Hoved er gylden Kærlighed, som Paulus har sagt, er de Dyder, paa hvilke Sjælen er rig. Derfor staar paa dem Liljen, hvis Fortolkning er Uskyld. Den syvtornede Rosentjørn og den syvbladede Palme er hendes store Sorg og hendes store Løn. Indtil Tidens Fylde dvæler den Hellige udenfor. Snart vil hun have naaet sin fuldkomne Renhed: ja, Gud Herren vil snart værdige hende, at Hans Søn bliver hendes Søn.

Endda var der flere Ting end de, som Sonetterne nævner, der ikke umiddelbart vilde have været til at se af Billledet, hvis ikke Indskrifter havde suppleret, hvad dette i sig selv kunde meddele. Ogsaa uden Indskrifterne i Glorierne omkring den unge Piges og hendes Moders Hoveder vilde ganske vist enhver kunne forstaa, at de var mente som Maria og Anna, men det er maaske for mange ikke overflødigt, at der i Glorien om Mandsfigurens Hoved

[1] „Modern Painters" 1ste Binds 2den Dels 6te Afdelings 3dje Kapitels § 18.

kan læses „S. Joachinus". Den Lilje, som vogtes af Englen, og efter hvilken Maria syer et Stykke i sin Brodereramme, er anbragt paa en Stabel Bøger, paa hvilke staar skrevet Titlerne paa de 6 Kardinaldyder: *Caritas, Fides, Spes, Prudentia, Temperantia, Fortitudo,* og der er endnu en Indskrift — *Tot dolores tot gaudia* — paa Baandet om det Knippe af den syvbladede Palme og den syvtornede Rosengren, der ligger i Forgrunden som Sindbilleder paa den kommende Passionshistorie. Saa meget maa man læse sig til; andet maa man tænke sig til, f. Eks. at Vinstokken, hvormed Joakim sysler, betyder Fremtidens Kirke, og at det ikke er tilfældigt, at Vedbenden fra Balkonen klatrer op omkring et Espalier, der har Form af et Kors.

Med al sin Symbolisme og Mysticisme var Billedet dog langtfra uden den Realisme, som Broderskabet havde sat øverst paa sit Program. Rossetti havde for saa vidt holdt sig dette Punkt paa Programmet efterrettelig, som han — i Lighed med Hunt og Millais — havde hentet sine Modeller blandt sine Omgivelser (til Maria havde han brugt sin Søster, til Anna sin Moder) og gengivet disse Modeller saa portrætagtigt, som han blot formaaede det. Med megen Omhu havde han ogsaa malet alt det accessoriske i Billedet færdigt efter Naturen og havde f. Eks. indtrængende fordybet sig i Studiet af den voksende Vinstok, hvis Løv er gengivet i Billedet med den yderste Grad af Troskab. Men den Sværmer, Drømmer og Poet, som hvilken Rossetti siden skulde gøre sig kendt, har allerede sværmet, drømt og digtet i dette Billede og gjorde det til Udtryk langt mere for den smærtelig-blide Stemning, der var hans Grundstemning, end for den forbigaaende polemiske Stemning, hvori de sammensvorne befandt sig, og hvori de med deres Billeder havde haabet ogsaa at hensætte deres Omverden.

De blev til deres Forbavselse beskæmmede i deres Haab om en Krig; intet af deres Billeder vakte den ventede og ønskede Modstand. Ingen opdagede de odiøse Bogstaver *P. R. B.*, hvormed hver især havde signeret sit Arbejde; ingen anede, at en Sammensværgelse mod det bestaaende havde dannet sig. Millais' Billede blev endog solgt straks; over Hunts forbarmede sig en ædelmodig Kunstven snart efter Udstillingens Slutning. Hunt og Rossetti rejste en kort Tur til Paris, fortrød her den Begejstring, de paa Afstand havde næret for Delacroix, og fattede i Stedet for den Kærlighed til Flandrin, hvorom der ovenfor er talt. Hjemkommen fandt Rossetti paa at starte et Tidsskrift, der skulde udbrede de

Tanker, som Publikum ikke af sig selv havde kunnet finde i Billederne. I sine egne Søstre, i sin Broder og i sine Venner havde

Dante Gabriel Rossetti: **Jomfru Maria i hendes Pigealder**

han mere end nok af Medarbejdere. Woolner skrev, Stephens skrev, Collinson skrev, Madox Brown skrev — endogsaa Vers, og alle glødede de af Lyst til at digte, kritisere og filosofere. Saaledes

opstod „The Germ", hvis fire Hefter oprindelig kostede sine Holdere fire Shilling, og som nu er en af de sjældneste og — i Forhold til sit ringe Omfang — vistnok noget nær den kostbareste af alle Bøger i nyere engelsk Litteratur, en Bog, som nu betales med fra 3 til 400 Kroner, og som man i British Museums Bibliotek kun faar udleveret ved „Reserven", det Bord, der er forbeholdt Fremlæggelsen af de mest uerstattelige Værker. Det første Nummer af „The Germ" udkom d. 1. Januar 1850. Det tredje udkom under den ændrede Titel „Art and Poetry". Det fjerde blev det sidste. Det vægtigste i Tidsskriftet er ubetinget en Række fine, fromme, lyriske og drømmeriske Digte, hvoraf de bedste er signerede af Dante Gabriel Rossetti, de næstbedste af hans Søster Christina. Den sidste offentliggjorde her bl. a. „Dreamlands"; den første de senere saa berømte Digte „My Sisters Sleep" og „The Blessed Damozel", Prosastykket „Hand and Soul" samt en Række dejlige Sonetter til Pris for Billeder, han havde set under sit Ophold i Paris. Desværre var det overvejende svagere Kræfter, der bestred Kunsthistorien og Kunstfilosofien og havde den Opgave at forklare og virke for Broderskabets æstetiske Anskuelser. J. L. Tupper, en Ven af Holman Hunt og Bladets Trykker, skrev om „Genstanden for Kunsten", en ulæselig, knudret og kludret Afhandling, i hvis Slutning der dog tales med noget af den Tydelighed, hvormed man i „The Germ" gerne vilde finde Partiets Teorier fremsatte og — trods Sizerannes Paastand om det modsatte[1] — virkelig ogsaa finder dem, naar man taalmodigt tager sig over at søge dem. „Kunsten," hedder det her, „bør til Genstand have Emner, som henvender sig til og vækker til Virksomhed Forstandens og Hjertets Evner, vækker dem til Handlinger, hvori Retfærdigheden, Barmhjertigheden, Lydigheden, Loven sker Fyldest ..... alle Emner bør være store og al skøn Kunst derfor stor Kunst." John Seward (et af Stephens Pseudonymer) skrev om „Den tidlige italienske Kunsts Formaal og Tendens" og tog heraf Anledning til at sige, at „Fremfor alt er Hjertets Renhed, Sjælens Frihed for Sanselighedens Last, nødvendig for den, der har indladt sig med den nye Æra". Kunsten skulde ifølge de fremhævede Sentenser altsaa være stor Kunst og fremgaa af et rent Hjerte. Derfra var der ikke langt til at forlange af den,

---

[1] La Peinture Anglaise Contemporaine. Par *Robert de la Sizeranne.* Paris 1895, p. 63.

at den skulde fremgaa af et kristeligt Sind, og dette Forlangende til den blev da ogsaa stillet i en „Dialog om Kunst“ af en pur ung Forfatter, John Orchard. Sine egne Meninnger lader han komme til Orde igennem Figuren „Christian“, der i Dialogen heldigt besejrer baade „Kosmon“, „Sophon“ og „Kalon“, Repræsentanterne henholdsvis for Videnskaben, Filosofien og den fri artistiske Opfattelse af Kunsten som dens eget Maal, af Kunsten for Kunstens egen Skyld. Det er navnlig mod denne Opfattelse, at „Christian“ vender sig, idet han bl. a. erklærer det for lastefuldt at indføre en nøgen Figur i et Kunstværk alene i en skøn Virknings Øjemed. Naar han siger: „Et Kunstværk maa have et Maal“, saa mener han dermed, at Kunsten bør være didaktisk; men den har ingen bedre Lære at udbrede end Troen; den religiøse Vækkelse er den store Kunsts største Maal. Realismen, som Broderskabet havde sat øverst paa sit Program, og som heller ikke savnede sine Talsmænd i „The Germ“ (Madox Brown forlangte f. Eks. det yderste i saa Henseende i en Artikel betitlet: „Om Bygningen af et Historiemaleri“), var saaledes ingenlunde selve Maalet for disse unge Kunstnere, men et Middel til et Maal, der var af højt idealistisk Natur.

Imidlertid havde Broderskabet beredt sig til at slaa sit næste Slag. Millais havde malet „Jesus i hans Forældres Hus“ og „Ferdinand og Ariel“ efter Shakespeares „Stormen“. Hunt havde malet et Billede af „Kristne Missionærer, der forfølges af Druider“, Rossetti „Forkyndelsen“ (Ecce Ancilla Domini). Den sidste udstillede igen privat. de andre paa den akademiske Udstilling. Alle havde de signeret deres Billeder med Broderskabets Monogram, hvis Betydning det var lykkedes at holde hemmelig til den Dag, da Udstillingen aabnedes.

Da skete det, at en Avis gav den rette Forklaring paa de tre mystiske Bogstaver. Havde Brødrene Aaret forud forgæves spejdet efter blot en Sky, der kunde bebude det Uvejr, hvoraf de ventede og haabede en Rensning af den æstetiske Atmosfære i Landet, saa brød nu dette Uvejr løs pludselig og uventet fra den blaa Himmel. Det var, siger Holman Hunt, som havde Følelsen for Rafaels Ære været den dybestliggende og dyrebareste af alle Følelser, der var den engelske Nation hellige og ukrænkelige. Alt, hvad der var af Konservatisme i det stokkonservative Land rejste sig i sædelig Forargelse mod de tre Oprørere, og i et Stormløb

fra hele Pressens Side søgte man at kvæle den paatænkte Revolution i Fødslen.

Det ene af de Billeder, der gav Anledning til denne Forargelse, fik senere en Hædersplads i Londons National Gallery og blev sacrosanct i hele den engelske Nations Bevidsthed. Det var Rossettis „Ecce Ancilla Domini". Det hører langtfra til hans bedste Arbejder; men det er hans første helt ud typiske. Den skælvende Vemodsstemning, han i „The Girlhood of Mary" havde iklædt en Form, der i hvert Fald til en vis Grad var haandgribelig realistisk, fornemmes i dette andet Billede — svagt og dilettantisk malet, som det er, — som næsten nøgen og dobbelt saa skælvende netop paa Grund af sin Nøgenhed. Hvis nogen havde set rigtigt dengang, vilde han have set allerede af dette Billede, at det sitrende sensitive hos Rossetti, der i vore Dage har fundet saa megen Sangbund i en nervøst eksalteret Slægt, var lidet egnet til at iklædes en malerisk Form, der krævede saa megen Koldblodighed og Taalmodighed som den, den prærafaelitiske Teori forlangte i Praksis. Af Prærafaelisme — saadan som Broderskabet teoretisk forstod den og havde forpligtet sig til den i Praksis — er der lidet eller intet i dette Billede ud over den Tilnærmelse til Virkeligheden eller Sandsynligheden, der var tilstræbt med Anbringelsen af Maria i en fattig Vraa og paa et fattigt Leje. Men Billedet var signeret *P. R. B.* Man saa' paa Bogstaverne i Stedet for paa Aanden i det og mærkede ikke, til hvilken Grad Rossettis fødte Oprørsaand allerede var paa Veje til at frigøre sig af de oprørske Bogstaver.

Bogstavret havde derimod Holman Hunt med sit Hang til Bogstavelighed taget Forpligtelsen mod Bogstaverne. Men han, der var og siden vedblev at være Prærafaelit i en helere Forstand af Ordet end nogen af de andre, vakte mindst Forargelse af dem alle. Hans Billede var heller ikke særdeles mærkeligt. Man ser i Forgrunden en Hytte, der fortil ud mod en Flod er aaben, medens den bagtil er skærmet med en Mur, der dog ikke naar Taget. Gennem den aflange Aabning mellem dette og Muren, kun afbrudt af et højt Stenalter, ser man ud over Egnen bag Hytten. En af Hedenskabets Præster ophidset Menneskemængde forfølger her en kristen Missionær, der flygter ned til Floden. En anden Missionær er det lykkedes at naa ind i Hytten, og omkring ham er Hovedoptrinet i Billedet samlet. Udmattet er han segnet om og plejes nu af nogle Kvinder. Et Par Drenge presser Vin, hvormed man vil styrke ham, nogle Ynglinge lytter ved Døren

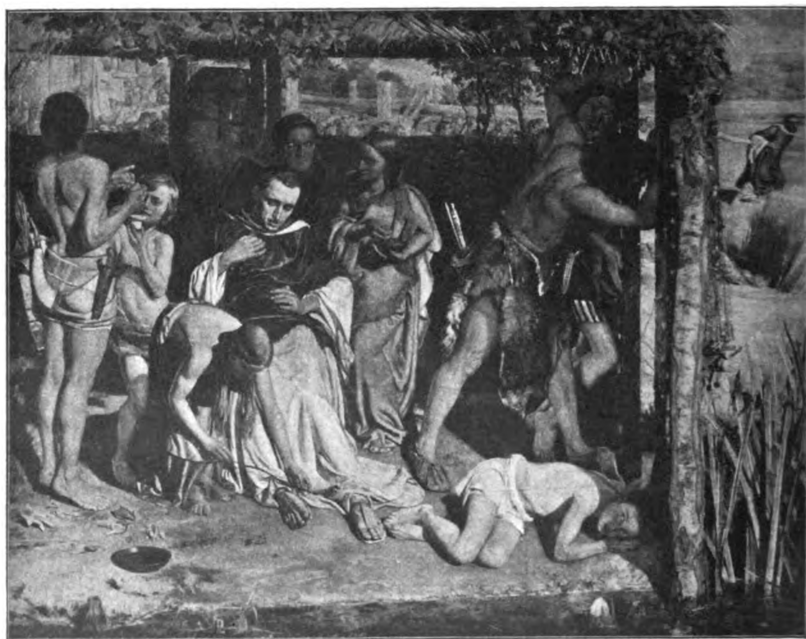
og bereder sig til at afværge et muligt Forsøg paa at sprænge den udefra. Ret sindrig er denne Komposition, i hvilken man paa én og samme Tid er Vidne til, hvad der foregaar uden for og inde i Hytten, eller maaske endog til to Situationer i to efterfølgende Øjeblikke, — paa gammel Kunsts Vis. Men videre skøn er Kompositionen ikke og gribende ikke heller. Det undrer En ikke at erfare, at Hunts Hensigt med dette Billede fra første Færd var den at konkurrere med det til en Guldmedaille, som Royal Academy Aaret forud havde udlovet som Belønning for den bedste Fremstilling af „En Barmhjertigheds-handling“. At dømme efter Gengivelser (Originalen er ikke Forfatteren bekendt) er der nedlagt meget kærligt Arbejde i Udførelsen af alle Enkeltheder i Billedet, men for selve Emnet synes det at have været Hunt vanskeligt at oparbejde nogen rigtig Varme.

Dante Gabriel Rossetti: Ecce Ancilla Domini

Han fortæller selv, at paa Udstillingen blev hans Billede ligegyldigt forbigaaet af de besøgende. De indskrænkede sig til at konstatere, at det var af en af de forrykte Præraffaeliter og skyndte sig til Millais' nærhængende Billede. I dette var Kristus fremstillet

som Barn i sit fattige og simple Hjem. Motivet var taget af Zacharias XIII, 6. Maria knæler og spørger Sønnen, hvorledes han har saaret sine Hænder, og han svarer: „saaledes er jeg bleven saaret i deres Hus, som elsker mig“. Døren, paa hvilken Kristus har revet sin Haand, er lagt op paa Josefs Høvlebænk, og den hellige Anna har taget en Tang for at trække det farlige Søm ud. Josef bøjer sig

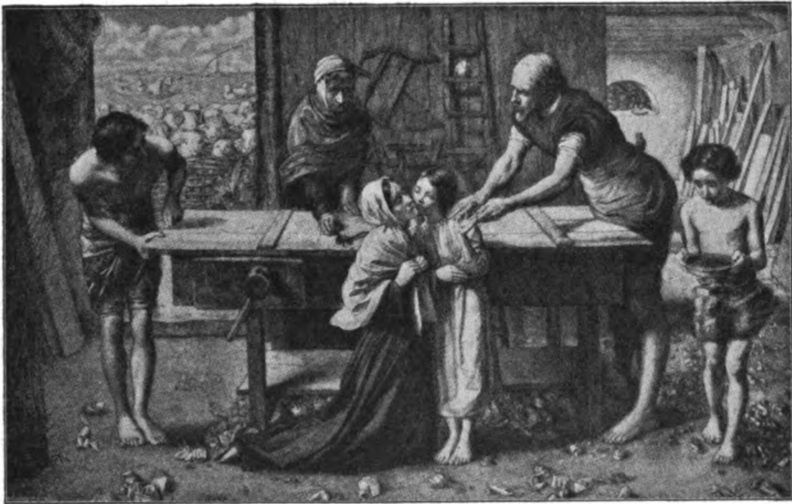

William Holman Hunt: Kristne Missionærer der forfølges af Druider

frem mod Barnet for at se hans Haand, medens Maria knæler og kysser ham. Johannes kommer bærende en Skaal med Vand; fra den anden Side Høvlebænken ser en Læredreng lige saa nysgerrigt til, som Faarene i Folden uden for Huset.

Aldrig før havde man set den hellige Historie skildret saaledes. Jesus i saadanne Omgivelser: det var mere, end man vilde taale. „Times“ skrev: „Hr. Millais' vigtigste Maleri er rent ud sagt oprørende. At forsøge at sætte den hellige Familje i Forbindelse med de usleste Enkeltheder i en Tømmermands Bod uden den tænkeligste Forbigaaelse af Elendighed, Snavs og Ubehag, altsammen udført med den samme modbydelige Akkuratesse, er af-

skyeligt.“ Forgæves protesterede Will. Rossetti i „The Spectator“. Det ledende Kunsttidsskrift „Art Journal“ talte et lignende Sprog som „Times'“, og alle mindre Kritikere fik Mod til at angribe Millais og hans Fæller, efter at ogsaa den mægtige Charles Dickens havde vendt sig mod dem. Han skrev i „Household Words“ af 15de Juni om Millais' Billed: „For at nærme Dem denne hellige Familie, maa De udjage af Deres Forestilling alle religiøse Ideer, alle opbyggelige Tanker, alle ømme, højtidelige, sørgmodige, ædle, hellige,

John Everett Millais: Jesus i sine Forældres Hus

yndefulde eller smukke Følelser og forberede Dem paa den laveste Dybde af alt, hvad der er gement, afskyeligt, frastødende og oprørende. De ser en Tømmermands Værksted. I Forgrunden en hæslig, skævhalset, pludskæbet, rødhaaret Dreng i Slobrok, og ved hans Side en knælende Kvinde, der er saa horribel grim, at hun vilde gøre sig gældende som et Monstrum i det øvrige Selskab paa den usleste Knejpe i Frankrig eller den laveste Genever-Shop i England.“ Det gik ikke Millais' andet Billed „Ferdinand og Ariel“ bedre. Om dette Billed, hvori det landskabelige var til den Grad pinefuldt studeret efter Naturen, at en samtidig endog erindrer at have set Millais med et Forstørrelsesglas i Haanden undersøgende Aarenættet i et Blad, han skulde male, — om dette Billede blev der bl. a. skrevet: „Det vilde tage mere Plads, end Tingen er

værd, at forklare alt det Vanvid og al den Frækhed, der er i dette Værk.“

Alligevel fandt Millais Købere. Rossetti afhændede — rigtignok til nedsat Pris — sit Billed fra den foregaaende Udstilling. Kun Hunt fandt slet ingen Liebhaber og maatte derfor kæmpe med store Vanskeligheder, indtil Millais' Fader kom ham til Hjælp. Da det tredje Slag skulde leveres, manglede Rossetti paa Slagmarken. En Mængde Omstændigheder havde forenet sig om at holde ham borte. Han havde lært Tennyson og Browning at kende, og de havde fyldt ham saaledes med poetiske Syner, at det nu mere end nogen Sinde var ham umuligt at samle sig om et enkelt Billede, end sige at male et Billede i Overensstemmelse med den strenge prærafaelitiske Disciplin. Fremdeles var Dante gaaet op, man kunde næsten sige staaet op for ham og havde saa meget lettere bemægtiget sig hans Fantasi, som en Beatrice samtidig havde aabenbaret sig for ham i Skikkelse af den Model, som alle nu om Stunder kender af en Række af hans senere Billeder, Miss Elizabeth Eleanor Siddal, der snart blev hans Elskerinde og siden hans Hustru. Han frembragte nu i Tegning og Akvarel en Mængde Illustrationer til Digte af Browning, Henry Tailor, Tennyson samt til Dantes Vita nuova, men gjorde i en Aarrække kun faa og smaa Malerier, som han ikke udstillede. For at bøde paa Tabet af Rossetti rekruterede Millais og Hunt sig med Charles Collins, men havde ikke mere Held med ham end med deres tidligere Bundsforvandte. Han var Skribent, inden han blev Maler; han ægtede selve Fjendens, Charles Dickens' Datter og blev atter Skribent. Millais og Hunt var i Virkeligheden ene om at yde Modstanden.

Paa Udstillingen i 1851 mødte den første af dem med tre Billeder: „Marianna“, „Duens Tilbagekomst til Arken“ og „Brændehuggerens Datter“ (illustrerende et Digt af Coventry Patmore), medens Hunt havde søgt Motivet til sit eneste Billede i Konfliktens Løsning i Shakespeares „De to Adelsmænd fra Verona“. Til Trods for, at de oprørske Bogstaver denne Gang manglede paa Billederne, vakte disse et endnu vildere Raseri end de forudgaaende. Det gik saa vidt, at man forlangte Billederne fjernede fra Udstillingen og raabte paa Hjælp fra Politiet for at sætte en Stopper for den offentlige Forargelighed. Indtil med én Gang en skaffede sig Ørenlyd: JOHN RUSKIN, som fik Ordet i „Times“.

EMIL HANNOVER

EN FÆLLES NORDISK LOVBOG

I

Det er meget naturligt, at Tanken om at skabe en fælles nordisk Civillovgivning omtrent samtidig er opstaaet hos forskellige af Skandinaviens Jurister. Der er sikkert større Forskel mellem de tre nordiske Sprog og mellem de skandinaviske Folks Litteraturer end mellem de tre Landes borgerlige Lovgivning — omend Uensartetheden gør en Sammenligning vanskelig. Man kan som Prøve tage det Lovforslag om „Køb og Bytte“, der for nogle Aar siden blev udarbejdet i Sverige, og som ikke blot handler om Købe- og Byttekontrakten, men indeholder en stor Mængde for flere Slags Kontrakter fælles Regler og altsaa staar i Obligationsrettens og dermed den hele borgerlige Rets Centrum. Man vil da se, at en overvejende Mængde af dette Udkasts Regler ligesom dets System og Form er et juridisk Stof, Sverige har fælles med Danmark og Norge. Enhver dansk Jurist, der gennemgaar det, har Følelsen af at være paa hjemlig Grund. Det vilde derfor være en let Opgave at skabe en Fælleslov af dette Udkast.

For Norges og Danmarks Vedkommende er Forholdet tilmed det, at Grundlaget for disse to Landes borgerlige Lovgivning er det samme, nemlig Christian V's Lovbog, og at deres Retsvidenskab er skabt af den samme Mand, Anders Sandøe Ørsted. Og medens Nordmændenes Bestræbelser for efter Adskillelsen fra Danmark at løsrive deres Kultur fra Danmarks i saa mange andre Henseender er lykkedes, har de ikke kunnet gennemføre denne Opgave i deres Jurisprudens og borgerlige Lovgivning. Vel inde-

holder den norske Grundlov af 1814 en af ungdommelig Kraftfølelse svulmende Bestemmelse om, at en ny almindelig borgerlig Lovbog skulde foranstaltes udgivet „paa 1ste eller, om dette ikke var muligt, paa 2det ordinære Storting". Men det blev hverken muligt paa 2det eller noget følgende Storting, og i 1845 opgav man helt Tanken. At den Impuls, den norske Retsvidenskab fra første Færd fik fra Danmark, er en stadig bestaaende Indflydelse, og at de to Lande derfor til en vis Grad har fælles Retsvidenskab, det indrømmer de norske Jurister meget beredvilligt.

Alle tre Lande har desuden den Grund til fælles Optræden, at de befinder sig i samme Situation med deres borgerlige Lovgivning. De tre Lande har nemlig meget gamle Civillovbøger, mosbegroede og ældede som i intet andet europæisk Land. Danmarks Lovbog er som bekendt fra 1683, og 4 Aar efter blev denne Lovbog indført i Norge. Sverige har sin Kodifikation af den borgerlige Ret i Sveriges Riges Lov af 1734 med dens forskellige „balkar". Naturligvis er der senere udkommet mange særlige Love om enkelte Emner af Civilretten, det véd i Danmark enhver, der har kastet et Blik paa den lange Række Bind, der hedder Schous Forordninger, men netop dette Forhold har gjort den borgerlige Lovgivning i alle tre Lande til en Labyrint, hvor det er fuldkommen umuligt for Lægmanden at begive sig ind, og hvor endog Juristen kan være vildfarende nok.

Alligevel er det grumme lidt, hvad der findes af skreven Lov i de skandinaviske Lande. Navnlig om Formueretten gælder det, at største Delen af dens Regler mangler Lovhjemmel. De formueretlige Regler er altsaa i alle tre Lande for Hovedparten de, der stemmer med Forholdets Natur og som anvises af Retsvidenskaben. Og her møder vi da et nyt Forhold, der nødvendigvis maa have forenet de tre Landes borgerlige Ret til broderligt Fællesskab. Retsvidenskaben har alle tre Steder haft det samme dogmatiske Præg. Hvis man tænkte sig en Retsvidenskab, der i sig optog de sociale, økonomiske og politiske Tendenser i Tiden, og fastslog Rettens Indhold efter disse Hensyn, da maatte man forudsætte, at Resultatet var blevet forskelligt i de tre nordiske Lande. Thi de holder som bekendt ingenlunde Trit med hverandre, hverken socialt, økonomisk eller politisk. Men naar det har været overladt den juridiske Tanke alene og rent begrebsmæssigt at udfinde Retsreglerne, tør man nok antage, at Logiken inden for Skan-

dinaviens stammebeslægtede Folk har ført dem til et væsentligt ens Resultat.

Naturligvis ytrer Nationaliteten sig ogsaa i den borgerlige Ret, om end mindre her end i den offentlige Ret, og omend Betydningen af Nationalitetsforskellen i Retten stadig stærkt overdrives og undertiden udarter til national Vigtighed. Inden for den borgerlige Ret kan man opstille en Skala, begyndende med Handelsretten, der er den mest internationale Ret, og endende med Familieretten som den mest nationale. Tæt op til Handelsretten ligger Obligationsretten, der atter gaar over i de rørlige Tings Ret, medens Retten om fast Ejendom staar nærmest Familieretten og ligesom den har mange nationale Sædvaner og Lovbud fra ældgamle Lovbøger at støtte sig til.

Det Fællesskab i borgerlig Ret, der hidtil er opnaaet mellem de nordiske Lande, ligger ogsaa helt indenfor Handelsretten. Der eksisterer ialt 5 Fælleslove, Vekselloven, en Lov om Varemærker, en Lov om Handelsregistre, Firma og Prokura, Søloven og Checkloven, og kun vort Folketings uforsvarlige Holdning over for Forfatterretten har hindret, at der ogsaa paa dette Omraade er opnaaet en Fælleslov. Alle disse Love er komne i Stand uden Vanskelighed, omend Nordmændene maaske knurrede noget ad Søloven. Det er da naturligt, at man ikke agter at standse her, men føler Lyst til at prøve paa at bryde Hul ogsaa paa de Dele af den borgerlige Ret, hvor det internationale og nationale brydes med hinanden.

Den vældige Konkurrence mellem Landene baade i materiel og ideel Kultur og det Opsving af de imperialistiske Ideer, der er saa fremtrædende i den moderne Tid, har naturligt bevirket en Tilbagevenden til den skandinaviske Tanke som det nærliggende Svar paa det Spørgsmaal, ethvert af de skandinaviske Folk maa gøre sig selv: Hvorledes udvider vi vort Opland, hvorledes befæster vi vor Kultur? Ogsaa Juristerne har maattet gøre sig Spørgsmaalet: Hvorledes skal vi hævde vor Rets Selvstændighed, befæste dens Indflydelse og Autoritet udadtil? Svaret er givet. Hvad en dansk, en norsk, en svensk Lovbog ikke formaar, vil en nordisk Lovbog magte: Hævde sig mellem de to store juridiske Riger, det romanistisk-tyske og det engelsk-amerikanske.

Som et ansporende Forbillede har nu Istandbringelsen af den tyske Lovbog maattet virke. Det er ikke helt tilfældigt, at Tanken om et fælles juridisk Norden daterer sig fra Aar 1900, — Aaret, da den tyske Lovbog traadte i Virksomhed. Vel har Tyskland

haft en umaadelig stor Fordel fremfor Norden i sin politiske Enhed, ja man maa vel antage, at uden den var Lovbogen ikke kommet i Stand. Paa den anden Side svinder Forskellene mellem de nordiske Landes borgerlige Ret ind til Bagateller i Sammenligning med de Differencer, den tyske Lovbog har maattet udligne. Sydbayrisk-østerrigsk Ret og preussisk Landret, germanisk, romersk og fransk Ret, partikulære Ægteskabsretter og Arveretter i Dusinvis. Alle Modsætninger: fremmed og indfødt, almindelig og særlig, moderne og forældet, systematisk og kasuistisk — over for dette juridiske Babelstaarn bliver de nordiske Modsætninger til svage Afskygninger.

II

Ved Universitetets Reformationsfest i Slutningen af 1899 holdt Professor juris Jul. Lassen en Tale om Privatretténs Kodifikation, der var eller rettere blev gjort til Udgangspunktet for Bevægelsen. I Virkeligheden handler denne Tale kun om en dansk Kodifikation, en ny „Danske Lov“. Selv om adskillige af Talerens Argumenter ifølge Sagens Natur har tilstrækkelig Vidde til ogsaa at omfatte en fælles nordisk Lovbog, sigter han dog ikke saa vidt. Først til allersidst i Talen udkaster han i ganske faa Ord Tanken om den større Opgave, den fælles nordiske Lovbog.

Imidlertid hører det med til udenlandske Bladkorrespondenters Metier at sende deres Blade opsigtsvækkende Nyheder og skabe Sensation omkring selv mere uskyldige Tildragelser. Følgelig blev det her nedefra telegraferet til svenske og norske Aviser, at Professor Jul. Lassen paa Universitetet havde holdt en Tale om en fælles nordisk Lovbog. Og bag efter har man aabenbart fra alle Sider anset det for god Taktik, for ikke at bringe den altid ulmende svensk-norske Rivalitet i Lue, at lade den neutrale Dansker beholde Initiativet, efter at dette en Gang var skudt ham i Skoen.

Ganske anderledes bevidst stod Opgaven nemlig for en svensk Mands Tanke. Denne Mand var Rigsdagsmanden for Stockholm, Revisionssekretær Lindhagen. Rigtigst er det dog maaske at sige, at Tanken har ligget i Luften, været en halv vaagen Indskydelse i flere Sind, indtil En har udtalt den. Og da altsaa Hr. Lindhagen en Dag i en stockholmsk Avis læste en Notits om, at Prof. Jul. Lassen havde holdt denne Tale om en fælles nordisk Lovbog, da slog — som han selv senere har udtalt — „et Blitz

ned i ham“, og det var „som et solbeskinnet Landskab laa udbredt for ham“.

Baaren af Følelsen af at være i Forbund med andre, lagde han straks Haand paa Værket og formede en Motion, som han indbragte i den svenske Rigsdags andet Kammer, en Henvendelse fra Rigsdagen til Kongen om, at denne skal tage Initiativ til en Samvirken med det Formaal at faa tilvejebragt overensstemmende Civillove for de tre skandinaviske Lande.

Sverige har i sin Lovgivning den Ejendommelighed, at der lige siden 1734, da den svenske Lovbog blev udgivet, har bestaaet en fast Institution, der først kaldtes „Lagkommissionen“, derpaa „Lagkomittéen“, saa „Lagberedningen“, atter Lagkomittéen“ og endelig nu „Nya Lagberedningen“, hvis Opgave har været at forberede nye Love og stadig arbejde paa Retsudvikling ved at paavise Mangler og Huller i den bestaaende Lovgivning og udbedre dem. Det er paa en Maade en moderniseret Form af det prætoriske Edikt, saaledes som det kendtes i det gamle Rom, og hvis en saadan Institution magtede sin Opgave, vilde den kunne frembringe en kronisk Kodifikation, som bedre vilde svare til Udviklingen end den Kodifikations-Metode, man hidtil har fulgt i næsten alle Lande. Man kender ogsaa fra den allernyeste Tid et Eksempel paa, at en lignende Tanke er bleven optaget, men da det er i Spanien, er det formodentlig os Nordboer for fjerntliggende.

Sveriges borgerlige Ret har i hvert Fald ikke haft meget Udbytte af denne Lovmoder. I hendes Skød er kun undfanget en Række dødfødte Udkast til en ny Lovbog, og Lindhagen kan med Rette i „Motionen“ udtale, at Tiden i Sverige er lige saa „öfvermogen“ for en ny Lovbog som i de to andre Lande.

Som sin Overbevisning udtaler han dernæst i „Motionen“, at naar undtages visse Dele af „Jordabalken“ (ↄ: Retten om fast Ejendom), egner den borgerlige Ret sig godt for et saadant fælles Lovarbejde, fri som den er for stridige sociale Tendenser. Og videre siger han, at et saadant Arbejde vil være et fremragende Indskud i de fornyede Bestræbelser for at nærme de skandinaviske Folk paa de kulturelle Omraader og derved skabe dem et større Fædreland. Det belejlige Øjeblik foreligger efter hans Mening nu, og en Opsættelse vil rimeligvis betyde, at Tanken brister.

Endnu inden dette Dokument forelaa for Offentligheden, var det første Signal blevet givet fra norsk Side. Kort efter Nytaar

1900 bragte det norske Blad Aftenposten en af Professor Francis Hagerup skreven Artikel. Der er inden for den nordiske Jurisprudens ingen større Personlighed end denne Forfatter, ingen, der raader over saa megen Dybsindighed i Tanken og Rigdom i Formen. At han optraadte som en Modstander af Tanken, maatte derfor for dens Tilhængere være et haardt Slag. Hvad der dog især gav Anledning til Kommentarer og Mumlen, var noget andet. Man kunde have forstaaet, at Professor Hagerup havde erklæret sig for en Modstander af Kodifikationer. Det er et reelt Standpunkt. Man maatte ligeledes have forsonet sig med, at han havde afvist Forsøget paa at give de nordiske Lande en fælles borgerlig Ret og hævdet dennes nationale Karakter. Men hans Tanke er i begge Henseender den modsatte. Naar han stritter imod, er det fordi han mener, at den nordiske Ret ikke er tilstrækkelig videnskabeligt gennemarbejdet til at være moden til en Kodifikation.

Er virkelig den nordiske Ret en saadan jus barbarum? Har de nordiske Lande ingen Jurisprudens, eller er den først fra i Gaar eller i Forgaars? Det lyder højst overraskende for os Danske, der har en hundredaarig Retsvidenskab, hvis Ret foreligger i et videnskabeligt System, der er som et Træ, der lige kan plukkes, og i hvis Land intet er saa anset og frygtet som teoretisk Jura. Og den nordiske Jurisprudens er jo for de tre Lande en Fælleskasse, hvorpaa hvert af dem kan trække; hvad den ene har indskudt, kommer den anden til gode.

Desuden skal en Lovbog ikke alene laves af Jurister og for Jurister. Det blev netop den tyske Lovbogs Ulykke, at den blev skrevet lige ud af Systemet, fordi dette var saa højt udviklet. Den franske Code civil er en meget bedre Lovbog, den har haft en Mission i den europæiske Lovgivning som ingen anden nyere Lovbog, og den var dog ikke plukket som den modne Frugt paa Videnskabens Mark.

Nordmændene er virkelig de yderlige Standpunkters Mænd. Først denne himmelstormende Dristighed, der fandt Udtryk i deres Grundlov, og nu denne skrupuløse Ængstelighed, der gør dem svimle ved den første Tanke. De maa derfor ikke tage os det fortydeligt op, at vi begyndte at stikke Hovederne sammen og hviske om, at der vist var gaaet norsk Politik i Sagen. Og norsk Politik i et nationalt Anliggende, — den dukker vi os for.

Professor Hagerup blev for øvrigt hurtigt overfløjet af en anonym norsk Jurist i Morgenbladet, der i en hel Serie Artikler

optog Kampen mod den fælles Lovbog fra et principielt Standpunkt, samlede alle Argumenterne i Svinefylking med bredere Række for hver Artikel, og i det hele leverede sit Slag med en saadan Energi, at han maa antages at være bleven hørt, i hvert Fald af det politiske Parti, hvortil han hører.

Lindhagens Motion blev indbragt i andet Kammer i Slutningen af Januar 1900 og henvist til „Lagutskottet“. Sagen vakte megen Opmærksomhed i Sverige, de fleste større Blade skrev Artikler derom, nogle som Göteborg Handels- och Sjöfarts-Tidning sluttede sig ivrigt og ubetinget til Planen, andre som Stockholms Dagblad vilde ikke gaa videre end til Fællesskab i Obligationsretten. „Lagutskottet“, der afgav sin Betænkning hen paa Foraaret, mente ogsaa, at man ikke turde „uppgifva specielt nationella traditioner, hvilka slagit rot i rättsmedvetandet“, og at den fælles skandinaviske Lovgivning burde „begränsas til den del af lagstiftningen, där de nationelle elementen utöfvat minsta inflytandet på rättens gestaltning,“ d. v. s. Obligationsretten. Ved Behandlingen paa Rigsdagen i første Kammer slog Afzelius stærkt paa den nationale Tromme og kaldte Lovbogen for „et juridisk Volapük“, medens i andet Kammer Hedin begejstret sluttede sig til Lindhagen og lod nogle drøje Ord falde til den „juridiska titelauktoritet“ i første Kammer, der havde ført „bara löst prat“.

I Danmark maa naturligvis en Bestræbelse med et saa langt Aandedrag lammes under Trykket af den almindelig Stagnation og Goldheden af alle offentlige Bestræbelser. Vore Aviser er ogsaa altfor afstumpede til at bringe saa tunge Emner til Torvs. Derimod var der i Efteraaret i „Juridisk Forening“ et Møde om Sagen, hvor Lindhagen var til Stede og med en ungdommelig Ild, der henrev Tilhørerne, tog Del i Diskussionen.

III

Har Sagen nogen Fremtid? Næppe. Men den indeholder desuagtet saa mange frugtbare Tanker, at der er god Grund til at beskæftige sig med den, uanset hvad Skæbne den faar.

Hvad der gælder om Lovgivning paa den offentlige Rets Omraade: at den fylder Samfundet med nye Embedsmænd, inddrager nye Sfærer under Samfundskontrollen, umyndiggør Borgerne i stigende Grad, og koster dem flere Penge, kan ikke indvendes mod

den privatretlige Lovgivning. En borgerlig Lovgivning koster ingen Penge, ja den sparer netop Borgerne for mange Penge, som de under en Lovbogs Mangel maa anvende paa kostbare Processer, der skaffer den Afgørelse, Loven burde have truffet.

Hvis man tænker sig Idealet naaet: en populær og almentilgængelig Lovbog, som Hvermand havde paa sit Bord som sin Bibel, vilde han ogsaa føle sig mere rank i Ryggen og mindre under Embedsmændenes Værgemaal. Men selv om der er nok saa mange Segl for Lovbogen, kan man dog sige, at jo mere lovfæstet et Lands borgerlige Ret er, des friere er dets Borgere. Man har sagt om Straffeloven, at den er Forbrydernes magna charta, fordi ingen kan straffes, medmindre han har begaaet en Handling, der af Straffeloven udtrykkelig er betegnet som Forbrydelse. Paa samme Maade med en borgerlig Lovbog. Ogsaa den bliver et magna charta, men for den loyale Borger. Hvor som i de nordiske Lande en moderne Lovbog mangler, kan den mest lovlydige Borger, der frygter Loven og følger Landevejen, ifalde store Erstatningsbeløb, fordi han i sin Handel og Vandel ingen Garanti har i Lovens Ja eller Nej, men maa udsætte sig for de Luner, hvormed enhver Domstol er behæftet. Statens Samvittighed er mærkelig paa dette Punkt. Man opstiller Sætningen „Ingen Straf uden Lov“ som en Beskyttelse for Forbryderen, men ikke for den lovlydige Borger.

Og det er ingenlunde kun for de sjældne Tilfælde, at der mangler Lovregler. Som Situationen er i alle de skandinaviske Lande med en kasuistisk og forældet Lovbog og nogle faa over 200 Aar spredte, tilfældige og usammenhængende Love, er Forholdet tværtimod det, at der i Lovgivningen mangler Regler for de simpleste og i det daglige Liv hyppigst forekommende Tilfælde. En Mand køber en Ting, som han skal betale afdragsvis den 1ste i hver Maaned. Naar nu den 1ste falder paa en Søndag, skal han da betale om Lørdagen eller har han Ret til at vente til Mandag? En Mand testamenterer mig en Pengesum. Dødsboets Behandling varer ved aarevis. Skal Udbetalingen af det mig skænkede Beløb henstaa til Skiftets Slutning, eller kan jeg fordre det forinden? Jeg lejer en Lejlighed og skal opsige „med 3 Maaneders Varsel“ til en Flyttedag. Skal disse 3 Maaneder regnes efter Kalenderen, eller skal jeg opsige inden St. Hansdag og Nytaar? Jeg er bleven enig med Husejeren om et Lejemaal og har givet ham en Sum paa Haanden. Er Lejemaalet nu afsluttet eller sker det først ved

Oprettelsen af den skriftlige Kontrakt? En Debitor skal betale Rente af et Laan i Terminen. Kreditor, som anser Laanet for forfaldent af Grunde, der ikke vedrører Rentebetalingen, vil kun give ham Kvittering under Forbehold. Debitor vil kun betale, naar han faar ren Kvittering, og da han ikke kan opnaa dette, betaler han ikke sin Rente. Er Laanet nu forfaldent paa Grund af Rentens Udeblivelse? Om alle disse Tilfælde, tagne lige ud af det daglige Liv, og talrige lignende tier Lovgivningen, og Afgørelsen tilfalder altsaa Domstolene.

Om Domstolene giver vor Grundlov i § 73 til Borgernes Betryggelse den Regel, at de „i deres Kald alene have at rette sig efter Loven“. Men naar der ingen Lov er, falder denne statsretlige Garanti til Jorden, og Sikkerheden kommer kun til at hvile i Dommernes Retsfølelse, der kan være paavirket af mange baade fra rene og plumrede Kilder udspringende Stemninger. Fra Enevældens Tid, da Kongen kunde gøre enhver Undtagelse fra Lovene, er den borgerlige Ret i Danmark i Forvejen forplumret af en Bevillingspraksis, der udtrykkelig blev opretholdt ved Bestemmelsen i Grundlovens § 27. Vor borgerlige Lovgivning er virkelig, hvis ikke Billedet er for drastisk, at ligne med en Lus mellem to Negle, paa den ene Side en Bevillingspraksis, paa den anden Side en Retspraksis. Hvad nytter det da, at vor Grundlov siger: Lovgivning, Administration og Domsmagt hver for sig, naar foreløbig paa store Stykker af den borgerlige Rets Omraade Lovgivningsmagten er blevet skubbet ud af de to andre Statsfaktorer. Først ved Udstedelsen af en Lovbog opnaar Folket den Indflydelse paa Hvermands Ret, der forfatningsmæssigt tilkommer det.

Det 19de Aarhundrede, der jo har været Forfatningernes Aarhundrede, har derfor ogsaa naturligt været de borgerlige Lovbøgers Tid. Imellem code civil fra 1804 og Bürgerliches Gesetzbuch fra 1896 ligger omtrent alle de andre europæiske Staters Lovbøger. Kun ét Land har ingen Lovbog — England.

Man maatte nu daarligt kende Sympatierne inden for de nordiske Lande, hvis man, naar Valget staar mellem Tyskland og England som Forbillede, tvivlede om, at Appellen til det engelske Eksempel vilde være den mest virkningsfulde. At være engelsk, det er paa Moden i Norden; særligt Nordmændende synes at dyrke Englandssnobberiet med Lidenskab. Hin vælige Morgenbladsforfatter pegede naturligvis straks paa England som det tillokkende, Tyskland som det afskrækkende Eksempel. Men fordi Eng-

land har haft Styrke nok i sin aristokratiske Retskultur til at bære en Isolation fra den europæiske Retsudvikling — en Isolation, som det nu selv klager over og søger at bøde paa bl. a. ved at indkalde Tyskere som Retslærere — turde det være temmelig dristigt at mene, at man her i Norden, hvor al Slags juridisk Raahed trives og Retsfølelsen just ikke er nogen Passion, kan tillade sig noget lignende. Den Form, hvori Privatretten foreligger i England, spredt i en umaadelig Masse af Domsafgørelser, der respekteres som Love, forudsætter ogsaa et Tillidsforhold fra Befolkningens Side til den juridiske Stand, Dommere og Sagførere, der gør Retsplejen til Nationens Stolthed og bedste Værn for den enkelte i hans borgerlige Liv. Men dette Forhold er uden Sidestykke i Skandinavien.

Et af Morgenbladsforfatterens vigtigste Argumenter var dette, at en Kodifikation hæmmer og stivner Rettens Udvikling, medens den engelske Fremgangsmaade befordrer den. Jeg tror ikke paa denne Paastand. Jeg tror tværtimod, at en Kodifikation betegner det kraftige Initiativ, den Udluftning, der med visse Mellemrum skal til for at bringe den borgerlige Ret fremad og ind i nye Baner. Jeg tror ikke absolut paa Rettens stille Vækst i Trit med Livets Udvikling. Tit maa dens dunkle Drift udløses, og det sker netop gennem en Kodifikation. Det gælder blot at finde det gunstige Øjeblik. I saa Henseende er code civil et udmærket Eksempel. Den omsatte netop i borgerlig Lovgivning mange Ideer fra det 18de Aarhundrede og fra Revolutionen, baade den i Paris og den i Manchester.

Men er ikke Indgangen til det 20de Aarhundrede et lignende heldigt Øjeblik? Betragt de sidste 30 Aar af det 19de Aarhundrede, og se, hvorledes den sociale Tanke bryder igennem i dette Tidsrum og ganske stille, men uovervindelig stærkt gør saa én, saa en anden Indskrænkning i den formueretlige Individualismes 2 Hovedprincipper, Privatejendomsretten og Kontraktsfriheden. Og se, hvorledes samtidig Kvindeemancipationens Tendens sejrrig trænger ind i Familieretten og Personretten! I Kapitlet om Ejendomsretten møder vi f. Eks. den sociale Tendens i Fordringen om en sund Bebyggelse af de store Byer, en Fordring, der ikke lader sig gennemføre uden med Opgivelse af den uindskrænkede Raadighedsret over fast Ejendom. I Brugsretten møder vi den som Kravet paa sunde Boliger for de fattige. Det lader sig ikke opfylde uden vidt gaaende Begrænsninger af Kontraktsfrihedens Ret i Lejeforholdet. Den, der frivilligt lejer en usund Bolig, han kan

dog hæve Lejemaalet uden Varsel, — saaledes bestemmer f. Eks. Bürgerliches Gesetzbuch. Og hvorledes er ikke Arbejdskontraktens Frihed bleven næsten ophævet ved Arbejdernes og Arbejdsgivernes Organisation i Fagforeninger! I Obligationsrettens Afsnit om Køb og Salg har vi i Forslagene om særlige Regler for Køb paa Afbetaling den samme Bestræbelse for Beskyttelse af Svaghed og Letsindighed. I Familieretten er Principet om den uindskrænkede Forældremyndighed Genstand for alle moderne Kriminalisters Efterstræbelser, og dets Tur til Reform kommer med det første.

Hele den Bevægelse, jeg her paa nogle Punkter har skitseret, betegner sammenfattet en Vending i Privatretten, der vil føre den ind under en ny Horisont. Dens Tid er derfor nu inde, den trænger til at faa sin ny Bane afstukket og sin Produktion frugtbargjort i en Kodifikation.

IV

Hvis nu dette Skridt blev gjort i hvert af de nordiske Lande i den nærmeste Tid, og vi altsaa fik en svensk, en norsk og en dansk Lovbog, da vilde disse tre Lovbøger i Form og Indhold blive hinanden saa lige, at det, set med en Fremmeds Øjne vilde staa som en Urimelighed, at de ikke var „vordne ét". Lad os tænke os, at der i Schweitz eksisterede en Samling af med hverandre nøje beslægtede moderne Civillovbøger for de forskellige Kantoner, vilde det da ikke højlig forundre en Skandinav, at Landet ikke havde foretrukket en fælles schweitzisk Lovbog?

Alle moderne Lovbøger bærer til en vis Grad et stærkt Fællespræg. Som andre Videnskaber er ogsaa Retsvidenskaben blevet sammenlignende, universel. Der opstaar ikke nu om Stunder en juridisk Tanke, uden at den saa at sige gaar paa Tourné gennem Landene, finder Tilhængere overalt, drøftes og adopteres paa europæiske Kongresser. Man er allerede naaet dertil, at man har opkastet Spørgsmaalet: Er en Verdensret mulig? Meningen er ikke, at man agter at genoptage Naturretsskolens Tanke, at der skulde eksistere en ideal, kun paa Fornuften grundet Ret med universel Gyldighed. Nationale Forskelligheder kan ikke udslettes. I Syden modnes Individerne hurtigere legemligt og aandeligt end i Norden, følgelig bør Myndighedsalderen indtræde tidligere hist end her. I katolske Lande vil Indflydelsen af den kanoniske Ret

være stærkere end i protestantiske Lande. Det giver forskellig Ægteskabsret. I Lande, hvor Byliv og Byerhverv ikke har overfløjet Landbruget, vil historiske til Jordbesiddelsen knyttede Retsregler have bevaret deres Betydning.

Men hvor universel er alligevel ikke den moderne borgerlige Ret, ikke blot som videnskabelig Teori, men som praktisk Retsliv. Man rejser til et fremmed Land, tager Jernbanebillet, lejer Værelse, gør Indkøb i Butikker, og det falder En end ikke ind, at der i disse forskellige Kontraktsforhold, man saaledes indlader sig i, skulde gælde andre Retsregler end i Ens Hjemstavn. En for hele Europa og Nordamerika fælles Lov om Veksler, Groshavari, Fragt og lignende Forhold er kun et Tidsspørgsmaal.

Til at udrydde mangfoldige nationale Sædvaner af den borgerlige Ret har naturligvis den Omstændighed meget bidraget, at der engang i Historien har eksisteret en Verdensret, Romerretten. Den romerske Rets Verdensherredømme betegner netop dette: National Tradition i Retslivet ofres overalt for klare, hensigtsmæssige, fint formede Retsregler.

Mon der da virkelig mellem de norske Fjælde, i de svenske Urskove og paa de danske Sletter skulde slumre Retsforestillinger, der ikke kunde gaa op i en højere nutidssvarende Enhed? Man maa have Lov at tvivle derom. Og hvis de tre Lande ikke er naaede lige vidt i Retsudvikling, bør ingenlunde det Land, der er bleven tilbage, anse det for et Angreb paa sin Selvstændighed, at dets særlige Ret hist og her bliver tilsidesat. Det burde tværtimod netop af den Grund føle sig som den begunstigede.

Naar man sammenligner den borgerlige Ret i de tre nordiske Lande i dens nuværende Skikkelse, vil Øjet hurtigt falde paa en Række Uoverensstemmelser. Man maa da ikke glemme, at denne Sammenstillen er saa ugunstig som vel muligt for Tanken om en fælles Lovbog. For at være retfærdig, maatte man først i Tanken gøre sig et Billed af den danske, den norske og den svenske Ret, hver for sig udformet i en moderne Lovbog, og saa sammenligne disse tre Lovbøger.

Jeg skal alligevel foretage en Sammenligning i nogle af de Emner, hvor Ulighederne er mest udhævede.

Medens Lovbydelsespligten er hævet i alle tre Riger, bestaar endnu i Norge for Jord paa Landet den ældgamle Odelsret, og denne Ret maa efter den norske Grundlov ikke ophæves. Retten gaar ud paa at sikre Odelsjordens Forbliven i Familien, altsaa paa

at bevare et Slags Bonde-Aristokrati, og den har derfor større offentligretlig end privatretlig Betydning. Sverige har „Indtegning“ i Stedet for „Tinglæsning“, og paa de to Instituter er der nogen Forskel. Reglerne om Hævd er omtrent ens i alle tre Lande, dog anerkender Sverige ikke den ogsaa lidet praktiske Hævd af Løsøre. Den tinglige Side af Lejeforholdet er ligeledes omtrent ens. Flyttedagstiderne er naturligvis ikke de samme, Sverige har 31. Marts og 30. September. Brugsrettigheder over rørlige Ting anerkendes ikke som tinglige i Sverige, Underpanteret i Løsøre anerkendes med faa Undtagelser slet ikke i Sverige og Norge. Haandpanteretten er derimod omtrent ens. Sverige har nogle ejendommelige lovbestemte Panterettigheder, hvortil intet Sidestykke kendes i de to andre Lande.

Inden for Familieretten kan nævnes: I Danmark og Norge opfattes Forlovelse kun under ganske særlige Betingelser som et Retsforhold. Anderledes derimod med „Fæstning“ i Sverige. At ufuldmyndige Mænd skal have deres Forældres Samtykke til Ægteskab, gælder ikke i Sverige og Norge. I Sverige er Aldersbetingelsen for Ægteskab 21 Aar for Manden, 17 Aar for Kvinden. Forbudet mod beslægtedes Ægteskab har i Danmark og Norge en lidt anden Udstrækning end i Sverige. Reglerne om det borgerlige Ægteskab er omtrent de samme. Formueforholdet mellem Ægtefæller er i Danmark og Norge ordnet ved nye Love af omtrent ens Indhold, og Sveriges ældre Ret har Tilknytningspunkter hertil. I Sverige kan man ikke blive separeret efter Overenskomst, i Norge kun efter Overenskomst, i Danmark saavel efter Overenskomst som paa andet Grundlag. Skilsmisseretten er i det hele ens i alle tre Riger. I Norge og Sverige er Børn forpligtede til at underholde deres trængende Forældre. Disse to Lande har ogsaa Daabstvang. Det familieretlige Forhold mellem Forældre og uægte Børn er omtrent det samme i alle tre Lande.

I Sverige og Norge bliver en Mand myndig med det 21de Aar, og Sverige kender ikke Mellemtilstanden „Mindreaarighed“. I Sverige kan Moder være Værge, og Faderen, der gifter sig igen, skal indhente mødrene Frænders Raad i Barnets Velfærdssager. I Danmark er Bestyrelsen af umyndiges Pengemidler overtaget af Staten, i Norge er den et kommunalt Anliggende, i Sverige tilkommer den Værgen under Kontrol.

Arveretten er i Danmark og Norge ordnet ved omtrent samtidige Love fra Midten af det 19de Aarhundrede og frembyder

derfor megen Lighed. Til Gengæld er den svenske Arveret gaaet sine egne Veje og har end ikke Terminologi fælles med de to andre Lande. Arvefølgeordenen er dog for de to første Arveklassers Vedkommende den samme i de 3 Riger, men derefter følger Danmark-Norge Linealprincippet, Sverige Gradualprincippet. Det er en fælles Regel, at Mænd og Kvinder gaar lige i Arv, og at Livsarvinger er Tvangsarvinger. Om uægte Børns Arveret, Ægtefællens Arveret og mange Testamentsforhold gælder der derimod i Sverige andre Regler end i Danmark-Norge.

Mange af disse Divergenser beror imidlertid paa Modsætningen mellem moderne og forældet Ret og udjævnes af sig selv, naar denne Modsætning ophører. Ikke heller er det Hensigten med en fælles Lovbog, at den skal omfatte hele den borgerlige Ret. Mange Emner kan uden Skade blive uden for Rammen, saaledes Arveretten, endvidere Landboretten, Tyenderetten og andre Partier af Privatretten, hvor denne grænser op til den offentlige Ret.

V

Naar Tanken om en fælles nordisk Lovbog næppe bliver realiseret, skyldes det efter min Mening mest den Aarsag, at der fattes hvert af Landenes Jurisprudens den produktive Stemning, der skal drive Værket, især naar Værket skal blive mere end en systematisk Sammenfatning af den bestaaende Ret. Juristerne i Norden er Konservatismens Mænd, deres Sind kender ikke den Brand, som tændes ved Følelsen af, hvilken uhyre social Ulighed der opretholdes inden for den borgerlige Ret. Men uden dette Djævelskab i sig er den borgerlige Ret et goldt Emne.

Dog det Mod, der fattes det enkelte Land, vilde maaske svinge sig i Vejret, naar Forsættet blev fælles. Ikke blot vilde derved Arbejdskraften, Kundskaben, Talentet blive det tredobbelte, men Formaalets Storhed vilde vække en Kappelyst, Begejstring og Selvtillid, for hvilken al Smaalighed maatte dø. Tanken om, at de skandinaviske Lande ved en saadan Lovbog vilde gøre en Indsats i det europæiske Retsliv, som det enkelte Land var ude af Stand til, vilde rykke Opgaven op i en højere Sfære, hvor Maalestokken, hvormed Uoverensstemmelserne skulde maales, vilde blive en anden.

Paa de Omraader af den borgerlige Ret, hvor den befinder sig i produktiv Virksomhed, staar de tre Riger paa omtrent samme

bare Bund. Der kunde skabes en fælles nordisk Ret, i hvilken de brutaleste Konsekvenser af Individualismen var brudte, og den sociale Ret kommen til bevidst Gennembrud. Til at gaa foran paa denne Vej har de smaa Lande naturlige Anlæg. Og nordisk Ret vilde dermed være bleven et Forbillede for den øvrige Verden.

Det var ét Udgangspunkt. Et andet ligger i Formueretten. Et Felt af den er allerede Fællesret. Der er Enighed om, at op hertil grænser et andet og vigtigere Parti, der er modent til Fællesret, nemlig Obligationsrettens centrale Afsnit. Med det vilde de formueretlige Grundsætninger træde ind i Ringen. Nu er det saa, at jo mere systematisk Formueretten bliver, des mere udvider den sin Omkreds. Er først dens Hovedprincipper fælles, vil Emne efter Emne blive draget ind i Fællesskabets Kreds.

Naturligvis kan man bevidst skærpe Modsætningerne. Saa er Opgaven umulig. Denne Tendens er af den norske Morgenbladsforfatter bleven formuleret i et næsten klassisk Udtryk, der fortjener at citeres. Han siger om den norske Jurisprudens, at dens Opgave er, at „bearbejde det Retsliv, der leves i de norske Byer og Bygder". Det er Maalstræv i juridisk Anvendelse. Al Respekt for det Retsliv, der leves i de norske Bygder — mon dog ikke de Former, Omsætningslivet antager paa disse Steder, har mindre Betydning end det internationale Forretningsliv, hvori Norge med sin store Handelsflaade er saa interesseret?

Avisartikler og Tidsskriftartikler afgør imidlertid ikke Sagen. Men der er en Institution, der er som skabt til Behandling af dette Spørgsmaal. Det er det skandinaviske Juristmøde. Saa vidt vides skal dette sammenkaldes i Sommeren 1902. Burde man ikke gøre den fælles Lovbog til dette Mødes eneste Forhandlingsemne?

Erik Henrichsen

TANKER OM LESSINGS „NATHAN“

EVENTYRET kan opfattes som et Drama, i hvilket det guddommelige *Forsyns* Rolle spilles af Faderen, der testamenterer Sønnerne sine tre Ringe;

de tre Religionslærdomme, Kristendom, Jødedom, Muhamedanisme symboliseres af de tre Ringe;

de tre Slags Religionsbekendere: Kristne, Jøder, Muhamedanere spilles af de tre Sønner;

og endelig den moderne Filosofi repræsenteres af Dommeren, der skal kende Ret imellem dem.

Det er Komedieplakaten. Om Stykkets Opførelse vil jeg som Recensent tillade mig følgende Bemærkninger:

Faderen spiller Forsynets Rolle meget slet. Han gør det til en gammel Mand, som gaar i Barndom, til en Nathue, et svagt Hjerte og et svagt Hoved. Det kan maaske være en ganske elskværdig — eller, som Lessing kalder det, en *from* Svaghed, at han af overstrømmende Følelse for hver enkelt af Sønnerne, naar han netop er alene med *ham*, lover ham sin Ring, der skal gøre *denne* Søn til Slægtens Hoved og Fyrste; men det *er* en meget stor og utilgivelig Svaghed, som medfører Løgn og Bedrag fra hans egen Side og indbyrdes Fjendskab for Sønnerne efter hans Død; saaledes bærer en snedig Don Juan sig ad med sine Elskerinder. En forstandig og ærlig Mand, der elskede sine tre Sønner lige højt, vilde have talt aabent til dem alle tre, naar de var samlede, og formanet dem til ogsaa at elske hverandre. I Stedet derfor indgyder Faderen enhver af dem hemmelig den Tro — og bekræfter den ved et forfalsket Pant —, at han foretrækker netop ham for

de to andre, giver ham Fortrin og Ret over dem. Kan man tænke sig noget uslere! Som Forsyn gør han ikke sine Sager bedre end Tvedragtens Gudinde i det græske Sagn, som kastede Æblet „til den skønneste“ ind mellem de tre forfængelige Gudinder, hvoraf Følgen blev den trojanske Krig osv. osv.

Da dette nu ikke kan antages at have været Faderens Hensigt, maa man sige, at han af et Forsyn at være er altfor lidt forudseende. Han er et gammelt Fæ, og maa tillige, da han bruger bedrageriske Midler, kaldes noget af en Kæltring.

Der henkastes rigtignok den Hypotese, at han bærer sig saaledes ad, fordi han ikke længere vil taale den ene Rings Tyranni i sit Hus. Men hvis han var kommet til den, formodentlig rigtige, Erkendelse, at den ene Ring havde været en Tyran, saa burde han have kastet den bort eller begravet den. Men Ulykken er, at han mangler det vise Mod, der søger at gøre Ende paa de falske Forhold, men derimod synes at være en Mester i den smaalige og slaviske Underfundighed, der blot søger en kløgtig Udvej af Øjeblikkets Forlegenhed; derfor lader han Fordringen paa Tyranniet staa ved Magt og giver — meningsløst — enhver især af Sønnerne Ret til at tyrannisere de to andre, snyder enhver især af dem tredobbelt.

Et herligt Forsyn, som giver sin Velsignelse til Menneskenes Ufordragelighed og opfordrer dem til at hade og myrde hverandre i Religionskrige, fordi det hemmelig har tilhvisket ethvert af Partierne, at det — netop det — er den rette Arving til Herredømmet over Verden! — Nej, havde han blot kastet Ringen bort! Han kunde jo først have forklaret Sønnerne, at han gjorde det just af Retfærdighed og af Kærlighed til dem, og at det var Betingelsen for, at de kunde leve som Brødre med hverandre.

Af Ringene forestiller den ene, nemlig den ægte og nedarvede, den sande Religion; thi der er jo en af Religionerne, som skal være den sande: Ulykken er blot, at ingen, ikke engang Forsynet, længere véd, hvilken det er og hvorpaa man kan skelne den ægte Ring fra den falske. Da nu den sande Religion dog paa en eller anden Maade skulde udmærke sig fremfor de usande, tilskrives der den ægte Ring den hemmelige Kraft at gøre den, der har den og tror paa den, velbehagelig for Gud og Menneskene. Det er noget, som Lessing har føjet til den gamle Fortælling, hvor der ikke tales om nogen Tryllekraft ved den ægte Ring. Men hvad er Meningen? Bliver Bæreren af Ringen velbehagelig for Gud og Mennesker, blot

fordi han bærer Ringen, uden Hensyn til, hvordan han ellers bærer sig ad, om han er en Æsel og lyver, snyder, myrder osv.? Det vilde være en overmaade farlig Egenskab ved Ringen og meget kompromitterende for den guddommelige og menneskelige Retfærdighed. Og hvis han i alle Maader er dydig og elskværdig, maa man jo antage, at han ogsaa uden Ringen vilde være behagelig for Gud og Menneskene, og saa er Ringen overflødig.

For Resten skal man vist ikke tage det saa nøje med hin hemmelige Kraft, som Lessing tilskriver den rette Ring. Man mærker aldeles intet til dens Ytringer. Man skulde tro, at denne Kraft vilde straale som en Glorie om Hovedet paa den af Sønnerne, der havde faaet den ægte Ring, og saaledes aabenbare, hvor den var; men nej: den hemmelige Kraft er og bliver hemmelig. Lessing mener ogsaa, som det senere viser sig, at denne Kraft fuldkomment kan erstattes af subjektiv Dyd, det vil altsaa sige, at der egentlig ingen Kraft er. Og det vil atter sige, at det ikke kommer an paa Religion, ikke engang den ægte, men paa Dyd.

De tre Sønner spiller deres Rolle ret vel som Repræsentanter for de tre Religionsbekendelser. Det eneste, man kan indvende, er, at de optræder noget for pænt og idealistisk. Det havde været mere naturtro, mere stemmende med Virkeligheden, om de i Stedet for at henvende sig til en vis Dommer, var gaaet over til Haandgribeligheder og faret i Haarene paa hverandre. Muhamedanismen, Jødedommen og Kristendommen har ikke ladet sig nøje med at disputere, de har pint, korsfæstet, myrdet og brændt hinanden, og saaledes med alle Religionspartierne. Historien lærer, at Menneskene til enhver Tid til Ære for Troen har tilsidesat alle Begreber om Ære og Ret; nu til Dags kommer det vel sjældnere til Voldsomheder, men kun til Løgn og Bagvaskelse, Mistænkeliggørelse, Udstødelse af selskabeligt Samkvem og lignende dannede Misgerninger.

At Sønnerne for Resten optræder ganske ensartet, kan ikke siges at være en Fejl. Thi — som Lessing selv rigtig fremhæver — de har alle lige god subjektiv Grund at staa paa, og det er dette, hvorpaa det herved kommer an. De paastaar hver især i god Tro at have sin Aabenbaring, Faderen har hvisket sin Forjættelse og Velsignelse til enhver af dem, og „Faderen kunde ikke være falsk imod dem“. Desuden tager Digteren jo netop ikke Sigte paa Jødedom, Kristendom og Islam som særlige Karakterer af Trosformer, men paa Trosformer overhovedet, af hvad Navn de end nævnes kan.

Dommeren, der skal skille Sønnernes Trætte, spiller den mo-

derne Filosofis Rolle. Han optræder som Stykkets Ræsonnør med noget mere Værdighed end Faderen i Forsynets Rolle; og det er ogsaa højlig nødvendigt, eftersom Filosofien skal gøre Faderens Fadæser gode igen: den skal dække over Forsynets Fejl. Men man føler alligevel tydelig nok, at de to Personer hører til samme Trup, der er ved deres Maade at tage Rollen paa en stor Overensstemmelse. De hører begge til en Skole af Diplomater, der har deres Styrke i at finde paa snilde Udveje af en vanskelig Klemme, i at give, som man siger, en Sludder for en Sladder; men har derimod ingen Styrke i at give en virkelig og endelig Løsning af Problemernes Knude. Og det er overhovedet Aanden i den hele Historie. Det er saa karakteristisk, at Historien oprindelig er kommet fra Jøderne i Middelalderen, fra dette kloge Folk, som levede underkuet i en evindelig truet Tilværelse og som maatte sno sig som en smidig Aal mellem brutale Hænder for at undgaa at blive lagt paa Panden og stegt. Det er atter karakteristisk, at den er lagt i Munden paa en snild Jøde, der er stedet lige over for en muhamedansk Sultan, en vilkaarlig Despot, som kan gøre med den arme Jøde, hvad han vil. Og Situationen var for Lessing endnu omtrent den samme: atter her var den kloge og fordomsfrie Mand klemt inde mellem en brutal Regering og en hævnsyg Gejstlighed. Her staar ikke en ærlig Tanke lige over for en anden ærlig Tanke: man anerkender ikke hinandens Ret. Men Tanken staar lige over for ydre Vold: den vil ikke opgive eller fornægte sig selv, men den maa væbne sig med diplomatisk Snildhed, Glathed, Utydelighed, for ikke at blive fanget og tilintetgjort. Ligesom Opfinderen af Historien er en Diplomat, er Jøden, som fortæller den, en Diplomat, og Faderen, der forfalsker Ringene for at slippe for sine Løfter til Sønnerne, er det, og Lessing, der optager Historien, er det, og hans alter ego, Dommeren, er det. Derfor gaar han ikke lige løs paa Utydeligheden, men lader den staa hen.

Man maa vel antage, at et saa godt Hoved som denne Dommer — eller denne Lessing —, der selv staar uden for Sønnernes Krav, nok ved sig selv har gjort den Slutning: naar man staar lige over for tre Fordringer, der alle gaar ud paa det samme, nemlig hvad man kunde kalde Riget, Æren og Magten, og som alle kan opvise den samme Forjættelse paa denne Arv og et Pant paa Forjættelsen, der maa tages for lige godt for dem alle, — aldenstund ingen kan skelne det ægte Pant fra de uægte — saa ophæver de tre indbyrdes modsigende Fordringer

hverandre, saa eksisterer der ingen særlig Fordring; naar man skulde finde en Dør ved at den var mærket med et Kors, men finder alle Døre mærkede med Kors, saa er det det samme som, at ingen er det. Det vil sige, overført paa de tre Religioner — eller paa Religionsforskellen overhovedet —, at naar de alle sammen er lige kraftige, saa har de ogsaa alle hver for sig tabt deres Kraft som særlig Adkomst til Guds Rige og Herredømmet over Verden. Saa er der ikke længere nogen aabenbaret Religion. Og det, som gør Religionen til Religion, er jo netop dens Krav paa at være aabenbaret. Er der ingen Aabenbaring, som har Gyldighed, saa bortfalder ogsaa Talen om det, som skulde være aabenbaret. Saa bortfalder med Begrebet af Religion ogsaa Begrebet af Religionens Indhold — et ateistisk Resultat. Saa er man alene henvist til det rent menneskelige Krav til individuel og social Dyd.

Dette giver sig, naar man gør det, som kaldes at tænke sin Tanke til Ende. Om Lessing for sit eget Vedkommende har gjort det, ved jeg ikke; i hvert Fald vover hans alter ego, Dommeren, ikke at gøre det. Han siger ikke til de tre Sønner: „Naar I hver har en gyldig Fordring, saa er det lige saa godt som, at ingen af Eder har nogen Fordring; vi maa derfor overhovedet slaa en Streg over den Historie om Ringen. Det hele kommer an paa, at I, ligesom alle andre Mennesker i Verden, bliver gode, kærlige, fordragelige, ædelt og retfærdig tænkende og handlende Mennesker. Der gives slet ingen priviligerende Ringe, vi vil ikke vide af sligt. Det ene Menneske er og skal være stillet ligesom det andet lige over for Livets Opgaver. Det er netop det rette og gode“.

Men han siger: „Har enhver af Eder sin Ring fra sin Fader, saa skal enhver af Eder ogsaa sikkert tro, at hans Ring er den ægte, og saa skal han i Væddestrid med de andre vise Ringens Underkraft og komme den til Hjælp ved at beflitte sig paa Dyd“.

Han stiller sig overlegent og ironisk til dem. Han opfordrer dem ikke til at opgive, hvad han betragter som Illusion, han vil lade dem beholde Illusionen for gennem den kærlig og velvillig at narre dem derhen, hvor han vil, og gøre dem opmærksom paa Livets egentlige Opgave, som slet ikke kommer Ringene ved.

Men Dommeren, eller Filosofien, som han forestiller, kommer derved til at spille en tvivlsom, og — forekommer det mig — uberettiget Rolle. Filosofien skal sige Sandheden, som den er, og sige til Menneskene: Eders Styrke skal I søge i at kende Sandheden,

som den er. Videnskaben skal ikke holde Lærlingen i Umyndighed, men skal opdrage ham til Myndighed. Lad ham lære at gaa og staa paa sine egne Ben, selv om han falder nogle Gange til en Begyndelse. Lad ham lære at svømme ved at gaa i Vandet. At henvise Mennesket til hans Illusioner, kan være en øjeblikkelig Udvej, der i et givet Øjeblik maaske kan være klog, men i Længden bliver den i hvert Fald uholdbar.

Thi enten siger man: bliv til evig Tid i din Illusion — og i saa Tilfælde gør man Mennesket til evig Tid umyndigt, hæver ham aldrig op til det Standpunkt, som man dog selv betragter som det sande; eller ogsaa venter man paa, at der vil komme det Øjeblik, da Mennesket, Religionsbekenderen, skal gøre den Slutning, som Filosofien allerede har gjort for sit eget Vedkommende, og da Illusionen i Kraft af denne Slutning brister; men det Øjeblik er farligt. I intet Øjeblik af sit Liv trænger Mennesket saa meget til kærlig Hjælp og Støtte, til Sammenhold med andre og Forstaaelse med dem, som naar hans Illusioner om de vigtigste Ting brister.

Thi det maa være klart, at Mennesket umuligt kan leve paa den Tilstand, man kan karakterisere som *non liquet.*

JULIUS LANGE

STUDIE I BRANDRØDT

PRÆSTEFRUEN trak Sjalet tættere sammen om Skuldrene og rykkede Stolen nærmere hen til Kakkelovnen; det vilde slet ikke blive varmt i Stuen den Dag. Udenfor drev Stormen sin vilde Jagt efter Skyer og Støv og efter slet ingen Ting, og den førte de to Graders Efteraarsfrost ind i Huset med saadan en Myndighed, at der skulde en hel Juleild til at modstaa dem; den ruskede i det store Valnødtræ, saa det knagede, og den fik endogsaa Lampeskærmen til at rasle midt inde i Dagligstuen.

Præstefruen kiggede ind i Kakkelovnen, hvor Ilden langsomt og uvilligt gennemglødede et lille Lag Koks, og da hun kastede endnu et Par Skovlfulde paa, kvitterede Ilden med en tynd Røgsøjle, og saa gemte den sig under det hele, som om den helst vilde være fri for at brænde.

Det var ikke til at holde ud! Hun lagde Avisen fra sig paa Stolen, fik en Del Pinde stukket ind mellem Koksene og fyldte igen mere ovenpaa; saa lukkede hun Laagen op, for at det rigtig skulde trække, og derefter tog hun med Toget til Nabobyen, hvor Præsten netop havde en Embedsforretning at besørge; det var altfor uhyggeligt for en ung Kone at være alene hjemme i det Vejr.

Ilden dovnede. Den var ikke synderlig lysten efter Koks; det varede aldrig mere end nogle faa Minutter, og saa maatte man bagefter lade sig nøje med at gløde i al Tarvelighed. Kul var noget ganske andet; dér kan snos Røgfrynser og væves de utænkeligste Mønstre, men en Koksild har ikke noget at svøbe sit magre Legeme i.

Ilden smagte paa Brændet; Brændet spyttede Harpiks ad Ilden, og det gav straks mere Madlyst. En lang Finger sendtes undersøgende op gennem Koksbunken, og det viste sig, at den var større end sædvanlig. Da tog Ilden Brændet i en stor, gloende Mundfuld, og derefter slog den sine Tænder i Koksene, saa det knasede.

Noget efter kom Vinden styrtende ned gennem Skorstenen, hæseblæsende som en, der har hittet paa noget udmærket, og den hviskede et eller andet i Øret paa sin Ven Ilden, saa den fór op med et Sæt og kiggede nysgerrig ud i Stuen for at se, om det virkelig kunde lade sig gøre. Den betragtede de tykmavede, hjulbenede Stole, der stod saa hæderlig fast paa deres fire Ben, og Portièren, der havde en skinnende Lænke om Livet og Metalkvaster ned ad Ryggen; med det interessanteste var Avisen, som just ikke var saa forfærdelig langt borte fra Kakkelovnsristen.

Saa gik der nogen Tid. Af Koksens sorte Knopper udfoldede der sig røde Blomster, som snart blev hvide; det begyndte at blive mørkt udenfor, men des klarere skinnede den glødende Firkant ud i Stuen, hvor fem Bordben viste sig i al deres nye Glans, mens Stolene længere borte stod og saa' hemmelighedsfulde ud i Halvmørket; man kunde se hver Traad i Brysselertæppet, men det var endnu saa nyt, at det kunde staa for den nærgaaende Belysning, der ogsaa bredte sig under Sofaen, hvor ellers kun Stuepigens Kost plejede at komme, men intet Husmoderøje opdagede de smaa Støvtrekanter i de vanskelige Hjørner.

Ude paa Vejen brølede det; Herrehatte fløj af, og Dameskørter viste stærk Tilbøjelighed til at gøre det samme. En bred Ladning Vind slog ned i Skorstenen, hvor den kneb sig sammen og fik flere Kræfter; atter gjorde Ilden et Hop, og med det alleryderste af en saare lang Tunge lykkedes det lige netop at slikke paa den nærmeste Snip af Avisen, kun et Sekund, men det var ogsaa nok. Ilden sprang med et Sæt tilbage i Kakkelovnen ligesom en Dreng, der efter en lille Udflugt hopper i sin varme Seng igen, og saa laa den og gloede rødt hen paa Avisen.

Dér sad en driftig lille Brandspire oppe i Hjørnet og krummede sig om Randen som en Orm; den spejdede lysten omkring sig, og da den ikke kunde komme opad, hvad der er det letteste, saa krøb den med den største Forsigtighed nedefter langs Randen af Avisen, indtil den naaede Lænestolens Arm; dér stansede den, Fløjlet vilde ikke brænde, Flammen var nær ved at gaa ud, men

reddede Livet ved at hoppe over paa en anden Avisrand nedenfor, og der fortsatte den Vejen nedad, efter at den havde svedet Fløjlet, men saa ubetydeligt, at det ikke gjorde noget. Flammen svingede om Hjørnet forneden, og nu rullede den som et bredt Baand tværs over hele Avisen, tog Fart paa op ad og sprang højt i Vejret og blev til ingenting, for der var ikke mer Papir, men den havde faaet sat en Aflægger paa Bordet, hvor der laa flere Aviser, og ved Hjælp af Lampeskærmen naaede Flammerne helt op til Loftet; men de faldt straks ned igen og krøb sammen over Bøger og Visitkort, som det ikke gik saa rask med. Den blankpolerede Bordplade slog Rynker og saa' ulykkelig ud, den var ikke vant til at lide Overlast, havde ikke engang gjort Bekendtskab med Kaffekopper, Askebægre eller fedtede Barnefingre.

Ilden sprang fra Bordet ned i Sofaen, og denne Gang kunde det stolte Fløjl ikke staa imod, skønt det protesterede med sin afskyeligste Stank, mens det modstræbende og ulmende lod sig antænde. Ilden knejste op ad Væggen, gloede Familieportrætterne ind i Ansigtet, slog Glasset i Stykker, sværtede baade Bedstefar og Bedstemor og hele Familien ned til de yngste, der sad stablede op mellem Puder i Lænestole, ja den forgreb sig endog paa en gammel fornem Oldemor i Daguerreotypi, saa ingen mere skulde finde Familieligheden mellem hende og den yngste Generation, og mens Oldemors Ansigt langsomt slettedes ud paa Sølvpladen, kom flere af Kirkens mest ansete Mænd med Morten Luther i Spidsen skramlende ned fra Væggen.

Ilden krøb ned af Sofaen, den snoede sig som en kælen, gul Slange om Bordbenene og rullede sig i Brysselertæppet, der ligesom Fløjlet havde den Fornemhed, at det ikke vilde brænde; men det hjalp ikke, snart smuldrede det hen under megen Røg, og nu stod Ilden paa det bare Gulv. Brædderne knitrede afværgende og knagede ynkeligt, da Ilden begyndte at vandre hen ad dem; saa gik den omkring og følte paa Møblerne, gned sig mod Stoleryggene og fløj op ad Portièren smidig som en Kat.

Derefter fik den Lyst til Bogskabet; den ragede med røde Hænder paa dets lakerede Sider og pikkede med sorte Fingre paa Glasset, og da den saaledes havde følt sig godt for, lagde den sig fladt ned paa Gulvet for at tage Bunden først. Det varede ikke længe, før Flammerne kom kravlende frem paa Maven og famlede op ad Lakeringen, saa den blev fuld af Vabler; derpaa fattede de

om Skabet fra alle Sider som stærke Mænd, der vilde flytte det, og de saa' gennem Glasdøren ind til Bøgerne.

Dér stod de i snorlige Geledder, næsten alle iførte Pragtbind og mange dekorerede med Guldsnit; der var Leksika i alvorlige Klæder og samlede Værker i muntre Dragter, Bryllupsgaver lignede de og var de, og igennem sig havde de røde Silkebaand, som laa, hvor ingen var kommen til, for ingen havde læst dem; der var smaa Digtsamlinger i nobel og ejendommelig Elegance, Foræringer fra Forlovelsestiden; længere nede var der uopskaarne Tidsskrifter og Subskriptionssager, der saa' tarvelige, men lærde ud, og nederst laa kostbare Billedværker, der ikke kunde staa op paa Grund af Længde og Bredde; de var udmærkede til fremmede, der var vanskelige at underholde.

Men Glasset holdt Ilden ude.

„Her kommer ingen ind uden den, der har Nøgle!"

„Du skal nok se, jeg har Nøgle," svarer Ilden, „og den lukker alle Døre op."

Glasset holdt alligevel igen; det slog ganske vist den ene Revne efter den anden, men Stumperne forstod at hænge sammen. Bagvæggen var brændt igennem paa flere Steder; Flammerne stak deres røde Søgere ind under Hylderne, op ad Bogryggene; de tog Forgyldningen af, hvor de kunde komme til, og satte sorte Forsiringer paa i Stedet for. Fra Skabssiderne faldt der store glødende Flager ned, og Flammerne rodede med tiltagende Næsvished mellem de smukke Bøger.

Ved Siden af stod Klaveret og sukkede, snart i Højden og snart i Dybden; inde i Kakkelovnen dansede smaa glade Luer mellem de halv udbrændte Koks, og paa Gulvet tætved stod lange Flammer paa Tæerne og stak Hovedet ind og snakkede med deres Kammerater paa den anden Side af Risten.

Da lød der et Brag, Skabet styrtede sammen, Glasset fløj klingrende hen ad Gulvet, Geledderne opløstes og væltede hovedkulds ud over hverandre ned paa Gulvet; nogle Bøger lagde sig paa Siden, andre stillede sig paa Højkant, men adskillige faldt paa Ryggen og lukkede sig selv op, som om de inviterede Lysthavere til at læse. Med et Bulder, der lød som et Hurra, kastede Ilden sig glødende af Iver over de værgeløse Bøger, og i samme Øjeblik eksploderede Hængelampen og sendte sin Petroleum til Hjælp, men Klaveret spillede Sørgemarch til det hele, saa Strengene sprang ved det.

Som en listig Kattekilling havde Ilden begyndt sit Værk, nu skred den som et fuldvoksent og glubende Rovdyr ind i Værelset ved Siden af med lange og myndige Skridt, og alting lystrede dens Vink. Med en stor Armbevægelse rev den de gullige Gardiner af Stængerne, den viftede med en Finger den silkebroderede Roset ned fra Væggen, og den kostbare Palme sammenkrøllede den i ét Tag, lige saa let som en ung Pige krøller et kasseret Brev sammen i sin Haand, og den skaanede heller ikke en anden Bryllupsgave, den kostbare Sølvopsats, hvor Engelen snart hang med Vingerne og bøjede Hovedet, mens Sølvsveden perlede frem paa dens Pande.

Men saa begyndte det at tage af; Luerne blev kortere, stod næsten stille, de blev mørkere og kunde knap ses for Røg, de var nær ved at kvæles — men saa sprængtes der en Rude, og en uhyre lang Flamme kastede sig hæftigt ud ad Vinduet som et Menneske, der jager Overkroppen ud af en Kupé og gisper efter Luft. Nu sprængtes ogsaa de andre Ruder, og Ilden gik paa med fornyede Kræfter og frisk Luft i Lungerne; den tog et vældigt Tag i Døren til Præstens Studereværelse, hvor man havde Ordre til at banke sagte paa, den gik gennem lukkede Døre og tog hele Huset i Besiddelse som den, der har Hovednøgle; den kogte Vand i Køkkenet, stegte og brasede i Spisekammeret, den brød gennem Gulvet ned i Kælderen, hvor den paa én Gang fortærede alt det Brændsel, den skulde have levet af Vinteren igennem, og da Gipsloftet ikke vilde give efter, gik den ud gennem Vinduerne og dundrede løs paa Taget, indtil den fik revet nogle Teglsten bort; saa stak den sine lange Ben ned gennem Hullerne, og snart opførte den et vildt Bakkanal mellem Lagner og Linned, blandt knastørre Trækasser og Egesparrer, mens andre Flammer nedenunder tilbuldrede deres Bifald.

Folk havde længe raabt og skreget udenfor, nu kom de ogsaa med Sprøjter; Vandstraalerne hvislede ind, Ilden spyttede arrig efter dem, men lod sig ikke forstyrre. Hele Huset var nu en eneste Bygning af Flammer med en Mængde Taarne og Spir i fantastisk Spidsbuestil, og der sendtes Udløbere af Sted over til Nabohuset, hvor de bankede paa Vinduer og Døre og krævede øjeblikkelig Indladelse. Man skreg og sprøjtede, Vandet hjalp Ilden med at sprænge Vinduerne, og saa var det Hus erobret.

Nye Skrig. Folk styrtede løs paa Buffet'er og Skriveborde, tumlede med genstridige Skuffer, bearbejdede Laase med forkerte

Nøgler, rev ud af Skabe og op af Gemmer: Sølvtøj, Linned, Penge, mens Ilden stod bagved og dunkede dem i Ryggen, for at de skulde skynde sig ud af Huset, som nu havde skiftet Ejer. De styrtede paa Dørs med det, de havde faaet, eller væltede sig ud gennem Vinduerne, og Ilden sparkede efter dem med lange Flammeben; de smed fra sig: Sølvtøj, Porcelæn, Papirer, Duge, hvor de kunde blive af med det, paa Havegangene, i Beddene, paa Møddingen, hvor som helst, men da de vilde tilbage efter mere, mødte Ilden dem i alle Døre og Vinduer og forklarede dem med kraftige Gebærder, at dér havde de ikke længere noget at gøre. De græd og bandede og blev udenfor, Ilden grinede og arbejdede indenfor.

Vinden piskede paa, og Ilden stormede videre; snart sad den ogsaa paa Væver Olsens Hus, hvorfra den ønskede sig over paa Morten Becks Proprietærgaard. Men dér maatte den ikke komme; de bredte Presenninger paa Stuehusets yderste Tagside, og inde fra Gaardspladsen satte de Stiger helt op til Rygningen, hvor der stod Mænd og hældte Vand ned, da Ilden begyndte at strække sine Polyparme der henad. Men Haven var imellem, og det var et langt Stykke at gaa uden at faa Næring under Vejs; de resterende Æbler blev stegt paa Træerne, Kviste og Grene forkulledes og blev givet bort til Vinden, Lysthuset blev undersøgt, den vilde Vin gik fra rødt til sort, og Ilden holdt et tarveligt Maaltid paa Bænke og Borde, men det var galt med Stuehuset. Blæsten rev Flammerne itu, og de hvirvledes som lasede Faner hen mod Bygningen og varmede Fjenden, der allerede svedte i Forvejen; vældige Fortropper af Gnister sendtes ud, men de fandt en Fællesgrav paa den vaade Presenning, store Harpikstaarer flød ned ad Dørenes rynkede Ansigter, men bagefter kom Vandet og gjorde alting godt igen. Vandposten tav ikke et Øjeblik, Spandene cirkulerede uafbrudt op og ned ad Stigerne, Stuehuset maatte opgives. Desuden blev Ilden angrebet bagfra: Væverens Hus blev revet ned; Gnisternes Rækker tyndedes ud, Polyparmene blev korte og matte, og de matte Menneskearme tog ogsaa Sagen med større Ro. Men Asylkonens Hus kunde de ikke redde, og ud fra denne Stilling begyndte Ilden nu at belejre Morten Becks Halmstakke, og saa gik Presenninger og Vandspande den Vej, Armene — baade Ildens og Menneskenes — kom atter i Aktivitet.

Men ingen lagde Mærke til en fin lille Røgsøjle, som piblede frem under Stuehusets Tagskæg; dér havde en middelstor Gnist

bidt sig fast; nok saa hyggeligt havde den sit paa det tørre i Spindelvævet, ved Siden af en Spurverede, mens Vandet dryppede udenfor, og Vinden kom ind og gav nyt Mod, naar det kneb. Spurvereden blev entret, Gnisten ynglede rask i det tørre Mos, og efter en kort Rugning hoppede der flyvefærdige Flammer ud af Reden, men de var endnu for spæde til at taale det vaade, derfor pressede de paa den anden Vej, til de slap ind paa Loftsrummet; dér spredte Yngelen sig over det hele, og snart baskede de med Vingerne ud af Vinduerne og hilste paa Mændene henne ved Stakkene, og de besvarede Hilsenen med høje Raab; de lod Stakkene være og henlagde Forsvaret til Ladebygningen, men et Øjeblik efter var der trukket et Ildsejl over hele Gaarden, og Fjenden fik næppe indtaget Stillingen, førend den atter rømmede den. Straks efter stod Stakkene med røde Ildkapper paa, Vinden løftede den brændende Halm op og kastede den som en glødende Regn ud over Landsbyen; paa to—tre Halmstraa sejlede Ildkolonier ud for at anlægge Nybygder, og flere Steder avlede ét Straa en hel Brand. Nu var Sejren vis; Ilden stormede det ene Hus efter det andet, den besatte Gaderne, for at ingen skulde staa dér og sprøjte, den ødelagde Pumperne og holdt Vagt ved Brøndene, saa Vandet blev dernede og gjorde ingen Skade, og den jog Folk væk fra Gadekæret; dens Fjenders Antal øgedes hvert Minut, og dens Magt tiltog stadig.

— Ude paa Vejen kom to fra Stationen. Foroven saa' de en blaa, ligeglad Himmel og forneden et lidenskabeligt, rødt Maleri, der i Randen flød ud i sodede Flige, som knejste og bukkede, vred sig til højre og til venstre som Danserinder, slog Volter eller stod stift ud til Siden dirrende i Blæsten, sprøjtede i lange Straaler ud af Vinduerne og løb krumbøjede hen ad Tagrygninger. Sorte Ruder blev oplyste, man saa' ind i Stuerne, Skabsdøre lukkedes op, og Ilden væltede ud, som om den havde ligget gemt derinde. Man kunde følge Ilden, mens dens sprang fra første Etage ned i Stuen, i Følge med et Klaver eller paa anden Maade, og saa kom der mer Illumination i Vinduerne. Paa denne Baggrund saas Menneskene sorte som Djævle; nogle fór hid og did med umenneskelige Fagter, andre stod i ubevægelige Klumper som forfærdet Kvæg, og alle Landeveje var fulde af klaprende Træsko, af Hestehove, af knirkende Enspændere og tungt rumlende Arbejdsvogne. —

Næste Morgen, ved den Tid da Folk skulde have begyndt at staa op, blev Vinden træt.

„Saa holder vi op", sagde den og lagde sig.

Og Ilden stak alle sine Tusinder af Fingre og Arme lige i Vejret som Tegn til, at den vilde nøjes med, hvad den havde faaet. Men endnu nogen Tid vandrede der langs Tagryggene en Mængde smaa og store oprejste Flammer, som snart dukkede sig her, snart sprang op dér, ligesom Ekvilibrister, der gør Kunster paa Line. Længe varede det dog ikke, før de sank trætte sammen, eller de fik deres Bekomst af en Sprøjtestraale og opgav Aanden med et rygende Suk. Men under de sammenstyrtede Huse, nede i Kældrene, dér lagde Ilden sig til Hvile; den maatte stadig krybe længere ned for Vandet ovenfra, men engang imellem stak den dog en Luefinger op for at drille Fjenden, og naar der saa var hældt adskillige Spande Vand paa, kom en anden Lue frem et andet Sted, indtil ogsaa denne Legen Skjul hørte op. Og saa slumrede den store Ildebrand sødelig ind under Ruinerne af mange Huse, og i et Par Dage laa den og ulmede i behagelige Drømme om, hvad den havde udrettet denne Gang, og hvad den havde Lyst til at faa udrettet næste Gang.

Knud Knudsen-Hjortø

CARL PLOUG OG SKANDINAVISMEN

BIDRAG TIL DEN POLITISKE SKANDINAVISMES HISTORIE

II

Ved Fremstillingen af Begivenhederne i Efteraaret 1863 er Skandinavismens Historieskriver for saa vidt paa ret Køl, som de Geers Memoirer har ledet ham til Erkendelsen af, at det svenske Statsraad ved Mødet paa Ulriksdal den 8. September definitivt havde slaaet Haanden af Danmark. Alliancens Skæbne blev i Virkeligheden afgjort den Dag. Jeg maa dernæst yde ham min Anerkendelse, fordi han ikke lægger Skjul paa, at der sikkert var en ikke ringe Skyld paa Kong Carls og Manderstrøms Side for de skuffede Forhaabninger i Danmark, en Ros, jeg saa meget villigere indrømmer Forfatteren, som hans Bog i det hele bærer Præget af at være skrevet paa en Række Stockholmerindtryk. Derimod maa jeg beklage mig over den Maade, hvorpaa Historien om Telegrammet om „de 22,000 og han selv“ fortælles. Jeg har sjældent set noget saa løst som de Sider af Bogen, hvor der dvæles ved dette Telegram[1]; et vist Minimum maa dog til af positiv Viden om de Ting, man skriver om, for at man kan tale om „historisk Fremstilling“.

Paa Basis af von Quantens Afhandling i Tidsskriftet „Ur dagens krönike“ fortælles, hvorledes den herboende svenske Adelsmand,

[1] Det er mig ubegribeligt, at Hr. C. har kunnet overse Emil Elberlings Redegørelse i „Af Dagens Krønike“, Augusthæftet for 1889, der kunde have ledet ham paa det rette Spor.

Løjtnant Georg Rosenmüller, sendte Ploug dette famøse Telegram, der utilsløret betegnes som det rene Fantasteri. „De 22,000 eksisterede kun i R.s ophedede Hjerne,“ skriver Forfatteren. Ploug bar sig saa „taabeligt og ufint“ ad, at han aftrykte Telegrammet i „Fædrelandet“ for 15. December 1863 og Dagen efter fastholdt det, medens han 14 Dage senere indsaa, hvor uklogt han havde baaret sig ad og tilstod dette i et Brev til August Sohlman. Dette Telegram — siger Forfatteren — blev ikke glemt, og det omgav Skandinavismens Sag fra nu af og Aar igennem med et Latterlighedens og Ironiens Skær, hvormed den ingenlunde var tjent. Heldigvis indvirker den Rosenmüllerske Depeche dog kun paa de danske Skandinavers Fantasi.

Aktstykkerne i denne Sag eksistere endnu, og jeg skal herved tillade mig at offentliggøre dem.

Den 15. Debember, da Ploug, Gjødvad og den udenrigspolitiske Medarbejder, Elberling, var til Stede paa „Fædrelandets“ Kontor, ankom følgende Telegram:

Stockholm, 15/12 1863, 2 T. 25 M. Efterm.

Redaktør Ploug, Kbh.

Pressionen här bättre framgång än jag hoppas hos er. 22,000 komma och han sjelf. Sohlman.

Dette Telegram ankom en halv Times Tid før Bladets Slutning, altsaa Klokken henad 4.

Noget senere paa Dagen, endnu inden Bladet sluttedes, kom Etatsraad, Appellationsretsraad C. Juel til Stede paa Kontoret og overgav Ploug en Afskrift af et Telegram, saalydende:

Fra vedkommende har jeg modtaget følgende Telegram.

„Allt klart. Väl mottagen af vederbörande, förvissad om ofördraglig kraftig hjelp med eller utan kontrakt. All skuld för det skenbart oklara faller på edra förvaltare. Far sjelf kommer med drängarne, älsta brodren frivillig“ [1].

Ploug bestemte sig da, i fuld Overensstemmelse med sine to Fæller, til at trykke det første Telegram, men telegraferede samtidig tilbage til Sohlman om nærmere Bekræftelse.

Den næste Dag modtog han da følgende Telegram:

---

[1] Dette er den saakaldte Rosenmüllerske Depeche.

Redaktör Ploug, Köpenhamn.

Egenhändig, skriftlig, personligt bindende försäkran. Depescher till maktarne afgingo igår. Stockholms sadelmakare 12,000 bandoler og 3000 renslar; oerhörd verksamhet i artillerivärkstäderna. Passa på Sponneck[1]. Sohlman.

I Fædrelandet for 16. December gør saa Ploug Rede for den sensationelle Meddelelse i Gaarsnummeret. Naar man læser hans lille Stykke derom med de modtagne Efterretninger for Øje, saa maa det utvivlsomt erkendes at være ret forbeholdent skrevet. Tilføjelsen, at „Sagen endnu ikke synes at have været til ny Forhandling i det svenske Statsraad", ses saaledes at være sat til af Ploug selv, uden at Telegrammerne gav Anledning dertil, utvivlsomt for ikke at gøre Publikum altfor sikkert. Endelig har Ploug ved at ændre Sohlmans andet Telegrams Begyndelse til Ordene „At Kongen har taget sin afgørende Beslutning, er ganske utvivlsomt," bidraget sit til at dække Kong Carl et eventuelt Tilbagetog. Ploug har jo, da han skrev disse Ord, vidst, at Kong Carl havde givet sit Løfte og givet det skriftligt.

Dette skriftlige Løfte ses at have været givet til Rosenmüller og at have været læst af Ploug og to andre Mænd[2]. Der findes nemlig blandt Plougs Papirer et Brev af 14. December fra Kong Carls Ven, Dr. G. C. Hebbe, i hvilket det hedder:

„Rosenmüller medbringer en liden Note fra K—n, som han er berettiget til at forevise Dem og to andre Personer; men K—n ønsker, at denne Note derefter sønderrives og opbrændes, — og lider paa Dem, at De paaminder Hr. Rosenmüller om, at dette sker. Men De kan være forvisset om, at K—n holder, hvad deri loves. — Saaledes var H. Mts. egne Ord til mig — med Befaling om at meddele dem til Hr. Kandidaten". — „Derom kan De være forvisset: Kong Carl XV tillader aldrig Tyskerne at gaa over Ejderen uden at ile Danmark til Hjælp. — Maatte det Hallske Kabinet ikke tabe Modet." —

Den 15. December — altsaa samme Dag, det bekendte Telegram afsendtes, — skriver August Sohlman et Brev til Ploug, af hvilket følgende hidsættes:

---

[1] Sigter til, at Sohlman, der var fanatisk ejder-dansk, havde hørt, at Sponneck var paa Hjemrejsen fra Grækenland for at danne et helstatligt Ministerium. Herom har Sohlman tilskrevet Ploug nærmere i sit nedenomtalte Brev af 15. December.

[2] Formentlig Blixen og A. Hage.

Stockholm, 15. December 1863.

Kære Ven! Om end segnende af Træthed efter usædvanlig meget Arbejde, Bryderi og Anstrengelser i Dag, vil jeg dog forsøge at afsende Brev til Dig for at klare Stillingen for Øjeblikket. — — — I Søndags Aftes traf jeg Prins Oscar i Svea-ordenen. Han hviskede til mig nogle fortvivlede Ord om Stillingen, som berøvede mig Søvnen den Nat. Han bad mig besøge sig tidligt den følgende Morgen, lod mig da læse Dit Brev, klagede over, at det saa yderst populære Ministerium, som dannede et kompakt og solidarisk Hele, helt og holdent lammede Kongen, og at de dyrebare Øjeblikke kunde gaa tabt. Han havde selv allerede for flere Dage siden bedet om at maatte gaa til Slesvig som frivillig; ogsaa denne Begæring var bleven lagt til Side; men han sagde, at han i Nødsfald vilde gaa uden Tilladelse. Jeg skildrede ham saa skarpt, jeg formaaede, den Skændsel, som skulde komme over vort Land og vort Dynasti ved Uvirksomhed nu, manede ham til snarest at anvende alle Midler til at opildne Kongen og formaa ham til at bryde sine Lænker. Jeg var mer end klar paa, at Ministeriets Sprængning kan koste os Repræsentations-Forslaget; men det mindre maa vige for det større[1]. Repræsentationsreform kunne vi faa en anden Gang, om den bliver udsat; men et Skandinavien kunne vi aldrig faa, hvis Danmark nu gaar under. Jeg forklarede ham og bad ham sige Kongen, at jeg og mange med mig skulle blues ved at hedde Svenske, skulle højtidelig afsige os den svenske Nationalitet og gaa ud for saa snart som muligt at lade os slagte i Krigen, for med vort Blod at aftvætte den Skændsel at have tilhørt en Nation, som kunde te sig saa uhæderligt. Han var ude af sig selv. Rosenmüller kom senere paa Formiddagen op til ham og skildrede Stemningen i Danmark. Han skrev da et Brev til Kongen og sendte ham Dit Brev. Formodentlig havde han ogsaa i Gaar en Samtale med ham. Da Rosenmüller i Eftermiddags blev kaldet til Carl, var han meget opildnet og forsikrede, at det skulde blive Handling. Selv om han skulde vælte hele Ministeriet, med hvilket han netop i Dag havde haft et stærkt Skænderi om Sagen, i hvilken han dog mente at kunne stole paa de Geer og Manderstrøm. Han gav tillige Rosenmüller en skriftlig Forsikring om, at hvad enten det maatte komme til Alliance eller ikke, skulde han forsvare Slesvig. Han sagde, at han skulde samle 22,000 Mand i Skaane, og derpaa spørge Glücksborgeren, om han vil have disse til Hjælp i Slesvig paa Vilkaar, at Carl selv anførte dem. — — — Baden og Nationalverein har her paa en eller anden Maade ladet forstaa, at hellere end at kæmpe mod Svenskerne i Slesvig, vilde Tyskland nok kunne lade sig nøje med Holsten, om det fik Sikkerhed for at kunne faa Kielerhavn. Nu naa'r jeg ikke mere! Gud være med Dig, og Gud bevare Skandinavien! Din Aug. Sohlman.

I Julen fik Ploug et nyt Brev fra Dr. Hebbe, dateret Christiania den 24. December, i hvilket Brevskriveren først udtaler Haabet

[1] Udhævet af H. P.

om, at Kongens Ønske er bleven opfyldt, idet han tillægger, at Ploug kan være fuldt forvisset om, at det i Billetten udtalte Ønske skal blive opfyldt. Han fortsætter derpaa:

„De maa, om de saa finder for godt, meddele i Deres ærede Blad, at De fra fuldkommen paalidelig Kilde har erfaret, at Flertallet af det svenske Kabinet finder, at den nye Grundlov af 18de November er i fuld Overensstemmelse med hele Danmarks og altsaa ogsaa Slesvigs sande Interesser, og at det er den danske Regerings Pligt at at forsvare samme mod alle de Midler, som den i dette Øjemed kan disponere over, — samt at Kong Carl XV ikke skal tøve med at tilbyde Danmarks Konge de forenede Rigers Hjælp, hvis udenlandske Magter ved et Indfald i Slesvig skulde søge at tvinge den danske Regering til at ophæve ovennævnte nye Grundlov!!

De maa være forvisset om, at jeg ikke meddeler Dem noget, om hvilket jeg ikke har fuldkommen Førstehaandskundskab.

Maatte det Hallske Kabinet blot forblive standhaftigt — saa skulle Danmarks Fjender erfare, at Danmark i Farens Stund ikke er uden Venner.

De maa gerne mundtlig meddele Excellencen Hall, at dette er, hvad jeg har ytret i et privat Brev til Dem, men at han skal faa at se, at mine Ord er at lide paa. — —

Idet jeg forsikrer Dem, at Danmark i min ringe Person har en varm og oprigtig Ven, tegner jeg mig med den fuldkomneste Højagtelse

Deres ærbødigste Tjener

G. C. Hebbe.

Kong Carl XV er lige saa varm for Danmarks Sag, som han har været, og skal ikke svige de Forhaabninger, som det danske Folk sætter til ham. Vær sikker paa det — i hans Kabinet er der ikke nogen varm Ven af Danmarks Sag. At han ikke kan gøre nogen Forandring i Sammensætningen af sit Lands Statsraad kommer deraf, at der raader Enighed mellem alle dets Medlemmer med Hensyn til den foreslaaede Repræsentationsforandring[1]. Jeg ansaa det for nødvendigt at gøre denne Tilføjelse. D. S.

Det vil heraf ses hvor urigtig og fejlfuld Hr. Clausens Fremstilling er, og hvor lidet Grundlag han har haft for sine i en altfor absolut Tone holdte Domme over de paagældende Personer og deres Handlemaade. Telegramafsenderen var altsaa Sohlman, en Mand af prøvet Paalidelighed og en nær Ven af Kong Carl. Han forsynede under hele denne Periode Ploug med Telegrammer, hvilke af ham (Sohlman) var bestemte til at trykkes i „Fædrelandet".

[1] Udhævet af H. P.

Naar han en enkelt Gang i Brev eller Telegram ønskede noget fortiet, da betegnede han sin Meddelelse som „privat". Hans Meddelelse om „de 22,000", der, som det fremgaar af hans foran citerede Brev af samme Dato som Telegrammet, maa antages nærmest at have haft til Formaal at bidrage til Ministeriet de Geers Fald, bekræftedes ved Rosenmüllers Depeche, hvilken imidlertid aldeles ikke har været trykt i „Fædrelandet", hvorfor Hr. C. kunde have sparet sine Uartigheder mod denne Danmark yderst hengivne Mand.

Det synes mig nu, at Ploug vanskeligt kunde lade være at trykke Telegrammet. Han kunde ganske vist have ventet, til Bekræftelsen indløb; i saa Fald havde det staaet i Bladet den 16de i Stedet for den 15de, men man kan ikke beskylde Ploug for Taabelighed eller Ubesindighed, fordi han rigtigt formodede, at Telegrammet var en Besked fra Kong Carl selv. Man maa derimod anerkende, at han snarest har foreholdt sine Læsere, at det ikke var sanktioneret i Statsraad.

Denne Tilføjelse skyldes Plougs Besindighed. Som nævnt indeholder Telegrammerne intet derom. Derimod har jeg i enkelte Blade, f. Eks. „Dannevirke", set Efterretningerne refererede, som om denne Tilføjelse hørte med til, hvad der var kommet fra Stockholm.

Naar Ploug i sit Brev til Sohlmann af 28. December skriver de af Hr. Clausen med Skadefryd citerede og af Politikkens Kritiker, Hr. J. A. F., med en beslægtet Følelse læste Ord: „Nu erkender jeg, at det var en Fejl at trykke Dit første Telegram. Men dels blev jeg jublende glad over dets Indhold, dels troede jeg det politisk rigtigt at binde Kong Carl ved hans egne Ord" [1], saa synes det mig urigtigt paa Grundlag af dette Citat at dømme Ploug paa egen Tilstaaelse. Man betænke vel, at Brevet — der i øvrigt ligesom flere af Plougs Breve til Sohlman fra samme Periode synes skrevet i en sen Aftentime og i en deprimeret Sindsstemning — er stilet til selve Afsenderen af Telegrammet. Ham skyldte Ploug dog ikke Regnskab for Efterretningens Urigtighed; hvad Ploug havde at sige derom, havde han sagt sine Læsere i „Fdl." for 16. December. Ordene „Nu erkender jeg" har Hr. C. ikke kunnet forstaa Meningen med. De sigter til Efterskriften i Hebbes Brev fra Christiania

[1] Saaledes lyder Sætningen i en, som det synes, omhyggelig udført Afskrift af Plougs Brev til Sohlman, som jeg ved dennes Søn, Redaktør Harald Sohlmans Velvilje er kommen i Besiddelse af. Hr. Cl. har næppe læst Plougs Haandskrift rigtigt.

af 24. December om, at Carl ikke vilde give sit Ministerium Afsked. Da Ploug fik det at vide, forstod han, hvad de mange Løfter og den megen Tale om Carls danske Sindelag var værd[1].

Naar Forfatteren mener, at Skandinavismen som Følge af det meget omtalte Telegram i lange Tider omgaves med et Latterlighedens og Ironiens Skær, saa turde det være noget af en Misforstaaelse. Det er rigtigt, at Ploug hyppigt fik det paa sin Tallerken; mange vil endnu kunne huske Billes: Den store Kanepisk, der svinges af „ham selv". Men Sagen er, hvad Hr. Clausen maaske aldrig har hørt, at „Fædrelandet" just ikke var berømt for den Hurtighed, hvormed det bragte Nyheder. Baade Ploug og Elberling samstemmede i, at de helst burde bringes med Kommentar og lign.: og saa skulde de helst være paalidelige. Jeg kan endnu mindes fra min Barndom, hvorledes Ploug smaavrissede, naar hans Hustru undertiden skændte paa ham, fordi en Nyhed kom i „Fdl." otte Dage efter at man havde læst den i andre Blade. Her havde Ploug nu for en Gangs Skyld skyndt sig, og saa var Udfaldet blevet, som det blev. Plougs Kolleger maatte have været mer end Engle, om de ikke havde benyttet dette til polemiske Udfald. Med disse Forudsætninger forstaas let hans Udbrud i Brevet til Sohlman af den Ærgrelse, han føler over at have givet forkert Besked. Som loyal Kollega retter han ingen Bebrejdelse mod Sohlman, skøndt denne sikkert burde have været mere forsigtig. Thi at Telegrammet af ham er afsendt for at blive trykt i „Fædrelandet", kan næppe være Genstand for Tvivl. Han var jo Bladets faste Leverandør af Efterretninger fra Stockholm.

Men medens man fra dansk Side raillerede over dette Telegram, blev flere af Plougs svenske bekendte vrede, som det vil ses af von Quantens Beretning i „Ur dagens krönike", dette Væv af Løshed og Fantasteri, hvori det fortælles, at Ploug fik Efterretningen fra Rosenmüller med Paalæg om at hemmeligholde den, men dog trykte den for at binde Kongen. Dette har alt forinden været troet af mange, idet Rosenmüller sikkert in bona fide og ganske uden ond Mening har fortalt sine Venner[2] at han havde telegraferet i forbeholden Form („Far kommer sjelf med drängarne och betaler da 22,000 Daler o. s. v.) men at Ploug havde omskrevet

[1] Jvfr. ogsaa Plougs Artikel i „Fdl." for 31. Decbr., der nævner nogle Depecher fra Manderstrøm i Mellemtiden, som har slaaet hans Forventninger ned.

[2] Bl. a. ogsaa undertegnede under et Besøg paa hans Gods Tyllinge i Sommeren 1877.

Telegrammet[1]. Dette er, som det vil ses, en mindre rigtig Fremstilling, og havde der ikke fundet den Forskydning Sted i Rosenmüllers Hukommelse, at han troede, han havde Tallet 22,000 i sit Telegram, maatte han jo straks have lagt Mærke til, at Ploug havde dette — rigtige — Tal, og derfor maatte have en anden Hjemmelsmand for det.

Denne Antagelse, at Ploug havde udvist en særlig Hensynsløshed ved Trykningen af det oftomtalte Telegram, holdt sig længe. En sjælden Gang — f. Eks. under en Polemik mod v. Quanten i 1865 — har han slaaet paa, at der her forelaa et virkeligt Kongeord; men først da von Quantens Afhandling udkom i 1889, lod han Offentligheden tilflyde en kort Notits om, at Efterretningen var fra Sohlman[2]. Naar Ploug tav i saa mange Aar om denne Sag, var hans Grund — hvad jeg føler mig forpligtet over for hans Minde til at oplyse — at han fandt Kong Carl kompromitteret ved det passerede, og at han skyldte den, der havde staaet denne Konge nærmest af alle og som nu har sit Hjem i vort Land, at tie.

Endnu to Gange blev Kong Carl af Skandinaverne opfordret til at gribe ind. Først ved Dannevirkes Rømning, efter hvilken Ploug modtog følgende Telegram fra Sohlman:

Stockholm, 6. Februar 1864. 2 T. 45 M. Efterm.

Tårar af harm och förbittring. Nyckeln til denna gåta? Hvad är det: Kongen och Monrad ångerlöse? Sohlman.

Stockholm, 6. Februar 1864, 4 T. 40 M. Efterm.

Omåtlig sensation af harm och sorg. Enhälligt yttrande öfverallt: Sveaborg, Cronstadt (Cronstedt). Hvad gör danska nationen? Sohlman.

Stockholm, s. D.

Enhälliga tanken här, allt ifrån de högst uppsatta till menige man, är, att resan till armeen endast hade detta syftemål, icke var nogon Absa-

[1] Jfr. Rosenmüllers Artikel i Østgöta Corresp. f. 21. Septbr. 1889, der i øvrigt indeholder flere iøjnespringende Unøjagtigheder. R.s Telegram var jo f. Eks., som det vil ses af det foregaaende, slet ikke til Ploug, men til Juel.

[2] Se Emil Elberlings Meddelelse i „Af Dagens Krønike“ for August 1889.

[3] Paa dette Telegram har Ploug skrevet følgende Concept til et Svar:

August Sohlman, Stockholm.

Stemningen frygtelig. En usel Proklamation, contrasigneret af Monrad. Bed vedkommende handle straks efter mit sidste Brev, (ɔ: sidste Brev til Sohlman af 2. Februar, hvori Ploug driver paa, at Tropper samles snarest i Skaane).

lonsgerning. Carl ytterst bestört, slagen, illamående, tillbakådragen. Oscar djupt och innerligt bedröfvad, nära förtviflan. — —

Sohlman.

Fra samme Tid udtaler Sohlman sig ogsaa i Breve om Kongens Forhold til Danmark. I et Brev af 23. Januar sender han en fra Carl gennem dennes Bibliotekar, von Quanten, bragt Hilsen til Ploug og Vennerne i Danmark, idet han (Kongen) lader ham sige:

„At det ligger ham saa ømt paa Sinde, som det kan ligge nogen dansk Mand, at vi kommer saa snart det lader sig gøre, og at han specielt i den skandinaviske Ides Interesse skal love, at ingen skal kunne siges før Sverige-Norge at have gjort noget for Danmarks Sag;

at han skynder paa Rustningerne saa meget, som det er muligt, men at det er umuligt at trylle frem en Mængde Sager, som maa anskaffes, for at en Feltudredning skal være mulig, hvorved vore indviklede Administrationsforhold med alle mulige Kollegier og Forvaltninger indvirker meget forsinkende;

at det er ham umuligt med Blikket fæstet baade sønder- og østerud at kompromittere sig officielt, inden man er lidt i Orden;

at han ikke kan sende en lille Trop til Danmark, men en saa stor Styrke, at den kan gøre Fordring paa at være et hele for sig selv og ikke staa under Glücksborgeren som Krigsherre;

at man er meget ubillig i Danmark, dersom man ikke vil indset at det er umuligt at forhandle om en speciel Traktat, saa snart de, danske Spørgsmaal bliver henflyttet paa Londonerprotokollens Grund og Forhandlinger begyndt mellem sammes Underegnere angaaende denne Protokol og dens Konsekvenser[1];

at ingen kan være mere varm og utaalmodig end han, men at han som Regent maa se til, at hans Optræden baade er Landet værdig, og kan støttes paa, at Nordens Interesser virkelig har været tjente dermed;

at blandt andet nu Arbejderne paa det endnu ufærdige Stykke af Södra Stambanan i høj Grad forceres for derigennem at faa en hurtig Kommunikation for svenske Tropper og Materiel under Krigens videre Fremgang; og sluttelig

at han maa søge paa en eller anden Maade at være betrygget mod et Overfald fra Rusland i dette Øjeblik."

Kort efter Dannevirkes Rømning — den 11. Februar — modtog Ploug et nyt Brev fra Sohlman, indeholdende en Redegørelse

---

[1] Det maa erindres, at Sverige—Norge tilligemed England, Frankrig, Rusland og de tyske Stormagter var Garant for Londonertraktaten af 8. Maj 1852. (H. P.)

for en fortrolig Samtale, denne sent om Aftenen den 10de havde haft med Carl. Ifølge dette har Sohlman paa ny lagt et voldsomt Pres paa denne og mindet ham om, at et stort Øjeblik gik forbi, maaske det sidste, hvor der var Mulighed for at realisere den skandinaviske Idé; det eneste, hvor der gaves ham Lejlighed til at udføre en større politisk Handling, som kunde skaffe ham et ærefuldt Navn i Historien og maaske tillige det eneste, hvor han i sin fulde Ungdoms- og Manddoms Kraft kunde udføre krigerske Bedrifter. Som Sagerne stod nu, var det næsten til Skade for Sagen, at der ved Roret sad en Konge, der havde Ord for at være krigslysten. „Hvis Kong Oscar eller en anden klog og forsigtig Monark havde regeret nu, saa vilde vi allerede være kommet betydelig længere og havde ikke staaet i en saa falsk og svævende Stilling. Men netop fordi Deres Majestæt er udskreget for at være modig endog til Overmod, djærv, foretagsom og ultraskandinavisk sindet, har D. M. i det uendelige af alle, fra Ministeren og den gamle General til den yngste Løjtnant i Deres Majestæts Omgivelser ideligt faaet at høre Raabet: Forsigtighed, D. M., Forsigtighed! indtil D. M. er bleven vaklende og har begyndt helt og holdent at have Mistillid til Dem selv; ikke vovet at stole paa eget Omdømme, eget Hjerte“. Carls udførlige Svar gik nærmest ud paa, at han i og for sig ansaa Bevarelsen af Ministeriet som noget underordnet. Det skulde koste ham „lidet Hovedbrud at jage dem bort alle ti“, hvis Sagen skulde kunne fremmes derved. Vanskeligheden ligger i at faa dannet et nyt Ministerium, som paa én Gang er skandinavisk og tilbøjeligt til at fremme Repræsentationsreformen, hvad Bildt og Lagerbjelke ikke ville. „Selv har han haft adskillige Detajlbemærkninger at gøre mod dette Forslag, men efter at han har fremlagt og adopteret det, anser han sin Ære bunden til dets Gennemførelse, og det vilde derfor være i høj Grad krænkende for ham at tage et Ministerium, som aabent eller i Hemmelighed modarbejdede det.“ Hvis de Geer, der er nogenlunde medgørlig, vilde slutte sig til ham, vilde det gaa; men denne har stillet som Betingelse for Sveriges aktive Optræden, at England gaar med.

Endelig søgte Ploug selv Kong Carl under den Rejse, han ved Paasketid 1864 foretog til Norge for at paavirke de ledende Politikere til Fordel for vor Sag. Inden han rejste, søgte han og erholdt sin Regerings Tilladelse til at gøre Forsøget. Den blev givet ham ved følgende Brev fra Konsejlspræsident Monrad:

København, $^{20}/_{3}$ 1864.

S. T. Hr. Redaktør Ploug.

Højstærede! I den Samtale, som jeg havde med Dem i Gaar, underrettede De mig om, at De ønskede at rejse til Christiania for ved de talrige Forbindelser, som De har med politiske Personligheder sammesteds, at udbrede Klarhed over vore Forhold og saaledes støtte Antagelsen af den af Regeringen Stortinget forelagte Proposition. De ønskede imidlertid ikke at foretage denne Rejse, for saa vidt jeg havde noget derimod at erindre. Efter at have overvejet Sagen finder jeg ikke, at Regeringen kan have noget at bemærke mod dette Deres patriotiske Foretagende. Jeg talte i Gaar Aftes med Kongen, og hans Majestæt deler min Anskuelse. Jeg ønsker Dem en lykkelig Rejse og et heldigt Udfald af Deres Bestræbelser.

Deres ærbødige

D. G. Monrad[1].

Under sit Ophold i Christiania, hvor Ploug mest holdt til hos Bjørnson, søgte han de forskellige Partiers Ledere og havde navnlig en Aften Audiens hos Kong Carl, der modtog ham med stor Hjertelighed. men uden at der kom noget Resultat ud deraf. Ved den Lejlighed forebragtes for første Gang for Kongen det danske Folks Ønske om, at vor Tronfølger maatte ægte hans eneste Datter. Ploug fremsatte — selvfølgelig med Monrads Vidende og Vilje — med stor Uforbeholdenhed dette Ærinde, hvorpaa Kongen paa sin flotte Maade gav et hjertelig samstemmende Svar. Ogsaa hos Manderstrøm søgte Ploug Audiens og blev ogsaa her modtagen med Forekommenhed. Desværre har han ikke optegnet noget Referat af disse Samtaler; men ét borede sig fast i hans Erindring: Manderstrøms indre Bevægelse, da han gav ham Haanden til Afsked med de Ord: „Måhända Sverige ha' gåt något för vidt".

Der foreligger her vistnok tilstrækkeligt Materiale til, at man — i Forbindelse med, hvad der tidligere er oplyst — nogenlunde kan bedømme Kong Carls Handlemaade ved denne Lejlighed. I det hele og store tør man rolig sige, at han ikke har været den vanskelige Situation voksen. At give Løftet skriftligt fra sig, og samtidig sende Bud til Ploug, at Brevet maa brændes, at fastholde, at Løftet vil blive holdt, og saa 28. December lade Ploug forstaa, at der bliver intet nyt Ministerium af, synes alt at tyde paa en Ube-

[1] Det vil af dette Brev ses, hvor urigtigt det er, naar von Quanten i sin omtalte Artikel i „Af Dagens Krønike" skriver, at Ploug officielt repræsenterede Monrads Kabinet i Christiania og medbragte fuldstændige Instruktioner.

stemthed i Karakteren, der lukker ham ude fra at kunne regnes for en virkelig politisk Mand. Efter at her nede Historiens Lys forlængst er falden over Frederik den Syvende og hans Samtid, er der noget forkert i, som sket i Sverige, særlig i Fru Cæcilie Bååth-Holmbergs Biografi af Kongen og i von Quantens Beretning, at fastholde Billedet af Carl den Femtende som en næsten legendarisk Skikkelse. Han var sikkert, som Ploug udviklede i sin Nekrolog over ham, en svag Karakter, men en sympatetisk Personlighed, der i og for sig har ment det godt. Det synes ogsaa, som om han virkelig har sørget dybt over Danmarks Ulykke. Af de her bragte Oplysninger ses det, at Broderen Oscar ikke har ment os det mindre godt. Det viser sig jo, at han, i al Fald indirekte, er den nærmeste Foranledning til Historien med de 22,000 Mand. Sin Beslutning om at gaa med som frivillig var han selvfølgelig afskaaren fra at bringe til Udførelse.

Men den, som de her bragte Oplysninger kaster det stærkeste Lys over, er August Sohlman. Hans Ildhu for Sagen, hans Kærlighed til Danmarks Folk og til Sveriges Ære lyser ud af alt. Saa vist som en Mands Værd maales efter den Overensstemmelse, der hos ham findes mellem Livssyn og Livsførelse, Tale og Handling, saa vist maa man række Sohlman, der som ung stillede sin Person til Raadighed for det betrængte Danmark, og som i sin kraftigste Manddom satte al sin Varme og Energi ind paa den Enhedstankens Virkeliggørelse, Palmen som den politiske Skandinavismes mest helstøbte Mand.

Plougs Virken for den politiske Skandinavisme er egentlig forbi med hans Rejse til Christiania. For saa vidt hans Forhold til den nordiske Sag for den efterfølgende Tids Vedkommende omtales i Hr. Clausens Bog, er jeg nærmest afskaaren fra at drøfte det. Jeg kan ikke godt indlade mig paa at diskutere min Faders Følelsesliv med en Forfatter, der tidligere — bl. a. ved sit Skrift om Baggesen — har vist, at han ikke forstaar ret at opfatte en Karakter. Og jeg kedes ved at trevle fra hinanden det Vildnis af Uefterretteligheder, Overdrivelser og Misforstaaelser, som denne Del af Bogen indeholder. Kun maa jeg have Lov at anholde Forfatteren paa enkelte Punkter, der er af Betydning for Forstaaelsen af Plougs Skandinavisme.

Plougs Brev til Sohlman af 28. Oktober 1864 giver saa fyldige Bidrag til Opfattelsen af de danske Skandinavers og hans egen

Stemning i Wienerfredens Dage, at Forfatteren burde have gjort en fyldigere Brug deraf. Hvorledes han med Kendskab til dette Brevs Indhold kan insinuere, at Plougs Motiv til at holde sig tilbage i det Øjeblik er det, „at man ikke i den anden Halvdel af 1864 gjorde sig populær ved at tale for meget om Skandinavisme“, er mig uforstaaeligt. — At Ploug i samme Forbindelse udlægges som Forfatter til en Artikel i „Fædrelandet“, der er af en ganske anden Mand, bemærkes blot i Forbigaaende.

Naar han (pag. 194) lader en Artikelrække af Ploug i Marts 1864 (Nr. 64, 68 og 69) konkludere i, at „Sverige beskyldes for at spekulere i Danmarks Ulykke“, saa er det gennem en styg Forvanskning af Plougs Ord. Pladsen tillader mig desværre ikke at aftrykke Plougs Ytringer ved Siden af Hr. Clausens Citat, der uden at sætte afbrydende Prikker sammendrager forskellige Sætninger af Artiklen (i Nr. 68, 4de Spalte) saaledes, at Meningen bliver en ganske anden end Plougs. Denne er, at adskillige Svenske — mest af den ældre Slægt — ikke vil et Skandinavien, hvori de tre Lande stilles paa lige Fod. Disse „Helstatsskandinaver“ — som Ploug i øvrigt mener er alt andet end Skandinaver — maa konsekvent komme til at ønske Danmarks Deling, fordi det er lidet rimeligt, at det hele nogen Sinde lader sig inkorporere i Sverige[1].

Endelig er der Referatet af Mødet paa Stockholms Børs i Sommeren 1866, hvor Ploug bl. a. udtalte, at Sverige og Norge burde opstille det som deres vigtigste politiske Maal, at gengive Norden dets sande nationale Grænse. Det havde været ønskeligt, om Forfatteren her havde udtrykkelig bemærket, — hvad hans Læsere ellers ikke let lægger Mærke til — at det omtalte Møde paa Stockholms Børs holdtes før Sadovaslaget. Ploug har næppe udelukkende tænkt paa en tredje slesvigsk Krig, men ogsaa paa Virksomhed for den sønderjydske Sag ad anden Vej. Hvis Fru Holmberg har Ret i, hvad hun fortæller i sin Biografi af Carl den Femtende, at Pragerfredens § 5 skyldtes denne Konges

[1] Forfatterens utilbørlige Maade at citere paa har ført en æret Anmelder i „Aftenbladet“ paa Glatis, saa at han har omtalt Plougs Artikler som et Anfald af Raseri. De paagældende Artikler gør i Virkeligheden paa ingen Maade Indtrykket af at være skrevne i en saadan Stemning. I et Brev til Sohlman af 29. Febr. siger Ploug da ogsaa, at han længe har trykket sig ved at skrive disse Artikler, og at han vil gøre sig Umage for at sige Sandheden saaledes, at den ikke støder fra.

Indgriben, saa har Kongen jo i Grunden herved uden at vide det desavoueret Sohlmans Protest mod Plougs Foredrag.

Jeg skal indrømme, at hvis dette Foredrag ikke har slaaet an paa Stedet, saa burde det helst ikke været holdt. Men Tankegangen deri er der i og for sig næppe noget at sige til[1]. Den falder sammen med ikke faa andre betydende danske Mænds i de Dage. Hvorledes havde ikke Christian Richardt sunget ved Nordisk Højtid samme Aar om Bonden, „der pløjer under Rovfuglbanner: han maa med at rande Fremtidens Skjold". Og nu Frederik Paludan Müller, der synger om „Drengen, Pigen og Vennen", der skal være med at genvinde Slesvig! Mener Hr. Clausen virkelig, at disse to sjælfulde Digtere ligesom Ploug var brutale og stædige Naturer? En saadan Spreden, som Hr. Clausen tænker sig, af den nationale Følelse i to af hinanden uafhængige, en for Sønderjyderne og en for Norden, kunde en saadan Normalhjerne som Plougs ikke gaa med til. Jeg skulde ogsaa tro, at Frederik Barfod, — af hvem Hr. Clausen aldeles hen i Vejret gør Rosenberg til en Søn i Aanden — her har tænkt som Ploug, hvem han i disse Aar nærmest fulgte[2].

Hvad Forfatteren siger om de nævnte to Hædersmænd, har i mange Maader fornøjet mig, men det vilde have moret mig i højere Grad, hvis jeg, der har kendt dem begge, kunde genkende mere af deres Profil deri. At Frederik Barfods Navn

---

[1] Da Hr. Clausens Referat af Plougs Ytringer ikke er helt loyalt, skal jeg tillade mig at meddele den Gengivelse af dem, som de rosenbergske „Blade til Menigmand" dengang bragte. Herefter lød de saaledes:

C. Ploug ansaa det heller ikke for nyttigt nu at forhandle om en fremtidig nordisk Forfatning. Man skulde blot stræbe at oplyse Folkene om Sagens Betydning. Lykkedes det at overbevise den talrigste, mest ejende Stand i alle tre Riger, nemlig Bondestanden, saa vilde den skandinaviske Sag være bragt paa fast Fod (hele dette af mig udhævede Stykke er fjernet i Hr. Cl.s Referat). . . . For øvrigt var der en kortere, sikrere Vej til Nordens Enhed end den, han havde anvist nu, nemlig hvis Sveriges og Norges Regeringer og Folk for Alvor opstillede det som deres vigtigste politiske Maal at gengive Norden dets sande nationale Grænse, at genforene med Norden de 200,000 nordiske Mænd og Kvinder, som ved Wienerfreden er bleven givne til Pris for fremmed Undertrykkelse. Heftig bevæget udviklede Taleren dette videre, idet han til sidst mindede om, hvorledes Sardinien, ved at blande sig i Krimkrigen, havde købt sig Adgang til Europas Raad og Bistand til Gennemførelsen af det italienske Enhedsværk.

[2] Jvfr. Richard Petersen: Frederik Barfod, Pag. 275—276.

„lyser med Ildskrift i den nordiske Enhedsbevægelses Historie“ er i Hr. C.s Mund kun en intetsigende Flovse. Hans Bog siger os egentlig intet om Barfods Betydning for den nordiske Sag. Og naar han midt i nogle smukke Ord om Rosenberg pludselig erklærer, at hans „endeløse Svada ikke virker opløftende paa en kritisk Eftertid“, vidner det ikke om megen Skønsomhed i Udtrykkene. Kedelig var det, som denne iltre og livfulde Mand sidst af alt var. Sin Yndlingshelt burde man dog have et noget tydeligere Billede af.

Barfods Betydning for Skandinavismen kan ikke maales efter det Antal Tilhængere, han har hvervet den her i Landet, thi det er sikkert kun faa. Den laa væsentligt i, at Svenskerne havde Sans for hans ejendommelige Patos. Under Studentermødet 1875 lagde jeg Mærke til det paafaldende Misforhold, der var til Stede mellem den Overlegenhed, hvormed en Del unge danske Akademikere tillod sig at behandle denne Veteran i Studentermødernes Historie, og paa den anden Side Svenskernes dybe Ærbødighed over for „Gubben Barfod“. Han var i øvrigt ret i sit Es paa dette Møde, og hans store Tale under Diskussionen paa Westmanlands Nationsal den 4. Juni er sikkert det bedste Indlæg, han har leveret i den skandinaviske Diskussion.

Rosenberg var af en hel anden Slags; med sit ildfulde, næsten trodsige Temperament og store Aandslivlighed meget forskellig fra Barfod. Medens dennes Tro paa Nordens Fremtid nærmest var en enfoldig Barnetro, var der i Rosenbergs „stærke Søndagstro“, som Forfatteren kalder den, et mere filosofisk Moment til Stede. Han var ikke for intet Kierkegaards og Rasmus Nielsens Discipel. Troen var hos ham nærmest et „credo quia absurdum“, som sikkert i hans personlige Liv har været et saare værdifuldt Aktiv, men et Aktiv, der ikke har egnet sig til at omsættes som gangbar politisk Mønt. Hans Betydning for Skandinavismen vil altid nærmest være at søge i hans store Værk „Nordboernes Aandsliv“.

Første Mand iblandt de danske Skandinaver efter 1864 blev i Virkeligheden A. F. Krieger. Ligesom denne efter 1866 overtog Førerstillingen i Landstinget, medens Lehmann traadte mere i Skygge, saaledes afløste han samtidig Ploug som Fører for Vennerne af den nordiske Sag. Hans Program kan angives med det ene Ord: Fælleslovgivning. Hvor udmærkede Betingelser han medbragte til at fremme saadan Lovgivning, og med hvor stor Interesse

og Energi han optraadte som Befordrer af aandeligt Samkvem mellem de tre Folk, er i saa friskt Minde, at jeg ikke behøver at dvæle derved.

Det var med en sælsom Følelse, at Ploug, da Louis de Geers Memoirer udkom, læste de Ord, hvormed denne i saa mange Henseender udmærkede Mand slutter sin Beretning om Ulriksdalmødet og dets Resultater:

Vi havde faaet Stryg, men det er nok muligt, at Skandinavismen derigennem havde slaaet dybere Rod.

Ja, det er netop Sagen. Med den grandiose Ærlighed, der er egen for saadanne dybt vederhæftige Naturer som de Geer, har denne hermed skrevet Dommen over sin egen Politik. Idet han med Rette kan rose sig af at have sparet sit Fædreland Blod og Taarer, peger han tillige paa det dødelige Saar, han har slaaet Skandinavismen. Plougs — og sandsynligvis ogsaa Sohlmans — Opfattelse har været en lignende. De har begge — i al Fald har Ploug det — regnet med Muligheden af et Nederlag, men et Nederlag som Dybbøl, et uden Skam. Ogsaa af dette Vaabenbroderskab kunde Enheden være opblomstret. For den, der har skrevet Linierne:

> Vegen er for Overmagt liden Flok tilsidst,
> men af Danmarks Ære den haver intet mist,

var der intet unaturligt i at ønske, at det blaagule Flag ved Sankelmark og Dybbøl havde været baaret ved Dannebrogs Side.

I sine ældre Aar tav Ploug mest om Skandinavismen. Selv i sine nærmestes Kreds talte han ikke gerne om den. Under Forhandlingerne om Forsvarssagen i Landstinget i Foraaret 1882 hørte jeg ham et Øjeblik berøre sin Ungdoms Tanke om et Forbund mellem de nordiske Folk; det lød som et af de Suk, hvormed gamle Folk taler om en forlængst afdød Ungdomsven.

Hother Ploug

VERS

VASE

Iblandt de dejlige, de gamle Vaser
i Moster Edels Stue, er der en,
en lille, køligt grøn som blege Æbler,
for tidligt faldne fra den fulde Gren. —

Det Menneske, hvis lykkelige Hænder
har formet den, var klog og snild og stærk,
og han har ejet Evnen til at glæde —
og denne Evne arvede hans Værk.

Jeg sad i Dag i Moster Edels Stue —
hun vilde talt, men tav og strøg mit Haar,
tilsidst fik hun dog sagt mig: „Denne Vase
min lille Pige til sit Bryllup faar."

Men ét jeg maatte hende helligt love,
at den, hvis Ring jeg satte paa min Haand,
han maatte glædes dybt som jeg og fatte
den grønne Vases løndomsfulde Aand.

Det kære gamle Hjerte! Hvad jeg svared',
jeg véd knap selv — jeg blev saa glad, saa glad,
at jeg i hendes Skød mit Hoved gemte
og loved hende alt, hvorom hun bad. — — —

Ak, der er en, hvis Hjerte vilde glædes
ved Vasens lyse, svale Æblelød —
jeg ser den i hans Haand, mod Solen løftet,
mens Blikket jubler mod den grønne Glød.

Hans Sjæl mer dybt og brændende betages,
end min det evner — lidet jeg formaar
at glæde ham. Men hvis han ikke kommer,
min Vase jeg i tusind Stykker slaar.

SOLBRÆNDT

Vi gik i Aftes sent igennem Engen,
min lystige Veninde — du — og jeg,
og jeg gik foran, som jeg gerne plejer,
mens Ellen lo og talte blot med dig.

Det høje, modne Græs var vaadt af Duggen,
det var saa lyst, at Blomsterne jeg saa,
og dog saa mørkt, et gennemsigtigt Mørke,
og Himlen var saa dybt og heftigt blaa. —

Omkring os drev i Strømme Kløverduften
saa stærk af Sol, saa sval af Nattens Dug,
og Sværmere paa store, tyste Vinger
i Flugten spredte Høgeurtens Fnug.

Og Ellen talte mer og mere sagte,
mens sjældnere og sjældnere hun lo —
din Stemme var saa fredelig og stille,
jeg ved ej, hvad I talte om, I to.

Vi altfor hurtigt kom til Havelaagen,
jeg var saa vaagen og min Fod saa let,
jeg vilde gerne gaa til Verdens Ende —
men min Veninde sagde, hun var træt. —

Da til Godnat du trykked' vore Hænder,
da tog du Ellens først, saa hvid og fin —
du kunde se i Mørket, min var solbrændt,
da spøgende du løfted' den i din. —

min Haand var rolig, da i din den hviled',
min hele Sjæl var som et lydløst Vand —
men da du gik, der vaagned' tunge Bølger,
der vildsomt higed' mod et fremmed Land — —

DENNE VALMURØDE SILKE —

Denne valmurøde Silke,
hvor den dog er dejlig tung —
Moder siger, hendes lille
Pige er endnu for ung
til slig Dronningpragt at bære — —

Men hun smiler, mens hun varsomt
lukker Bæltets Spændeguld —
hvorfor mon min kære Moder
er i Dag saa tankefuld —?
Intet, intet kan hun ane. — —

For der er jo intet — intet,
knap et Smil og ej et Ord
som ej Hvermand maatte vide,
skønt min Lykke er saa stor,
at mig selv jeg ikke kender.

Ak, vi skal i Aften mødes
mellem mange, du og jeg —
du, som neppe véd, jeg kommer,
jeg, som kommer blot til dig —
hvor mit Hjerte haster, haster — —

Knopper to, der flygtigt dufter,
skære, gule, Moder brød
af sit Rosentræ og lagde
tiende dem i mit Skød —
mon de springer ud i Aften?

INGEBORG PETERSEN

KONCERTSÆSONEN

Underligt nok: det har i den forløbne Vinter været i Cæciliaforeningen, den ifølge sine mangeaarige Traditioner mest konservative af vore Koncertinstitutioner, at vi har hørt de største nyere Værker for Kor og Orkester. Det er kun meget lidt, den i Aar har bragt os af ældre Musik; det fyldte tilsammen kun største Delen af den 2den Koncert, paa hvilken ogsaa nogle smaa Kor af J. P. E. Hartmann opførtes. De to andre Koncerter udfyldtes helt af to store moderne, religiøse Værker: César Francks Les Béatitudes og Verdis Requiem.

César Franck er utvivlsomt en af de betydeligste Musikere af moderne Tendenser. Han har et ejendommeligt, ofte sært Fysiognomi — han er allerede kendt her i Byen gennem forskellige Værker (en Symfoni og forskellig Kammermusik og Klavermusik), som for øvrigt stiller ham i et nok saa gunstigt Lys som „Les Béatitudes“. Tilfælles med Bruckner har han haft den Skæbne: først i sine sidste Leveaar og efter sin Død at naa frem til den Anerkendelse, han fortjener, og vel sagtens som Følge heraf værdsættes han nu — ogsaa ligesom Bruckner — af nogle Fanatikere endnu langt højere, end han virkelig har Krav paa. Hans Harmonik og Stemmeføring er meget ejendommelig, ofte overraskende ny og smuk, og hans Sans for det klanglige, f. Eks. i Orkesterbehandlingen meget betydelig; men han mangler en Egenskab, som næsten altid karakteriserer de virkelig Store: den faste Stilsans, og han er en Mand af overmaade usikker Smag i Henseende til den tematiske Opfindelse. Dette viser sig ogsaa i „Les Béatitudes“. Det er et Værk, rigt paa udmærket smukke og interessante Enkeltheder, fuldt af Stemning og Følelse, i sin Harmonik ofte overraskende og virkningsfuldt; Orkesteret klinger udmærket. Men af et Værk, der bygges paa en Parafrase over Jesu Bjergprædiken som Tekstunderlag, kan man med Rette forlange, at Musiken fremfor alt skal tilstræbe den høje Stil, at den, selv om det jordiske Element skildres, skal holde sig ganske fjern fra det banale —

jeg behøver til Sammenligning blot at minde om, hvorledes de onde Elementer er skildrede i Matthæuspassionen —; langt mindre stiller man Krav paa orkestral Pragt eller paa dramatiske Virkninger. Men om Kirkestil er der ikke Tale i „Les Béatitudes“, og Savnet af en virkelig vokal Polyfoni er i høj Grad føleligt; man træffer kun ganske svage Tilløb til en saadan. Derimod har mange Steder det „virkningsfulde“ hele Magten: et Kor som „Poursuivons la richesse“ (1ste Del) med sit karakteristiske, rastløse Triolakkompagnement eller som (7de Del) „Renversons les lois“ vilde være af fortræffelig Virkning paa en Scene, og naar Satan optræder, venter man ifølge Musikens Karakter ikke at se en kjoleklædt Koncertsanger, men man ser ham i flammemønstret Dragt paa en Scene. Musiken er navnlig her ganske efter den sædvanlige Operarecept, og Motiver som f. Eks. dette (1ste Del):

Allegro molto (più presto).

Nous som-mes de la ter-re les heu-reux etc.

eller dette (7de Del):

Allegro molto.

En-ne - mis fu-ri-eux En-ne - mis fu-ri - eux etc.

(Satan) (Chor)

bringer os ikke blot ud af enhver religiøs Stemning, men er af en saa vulgær Natur, at det undrer, at en Musiker som Franck har kunnet skrive den; særligt naar det sidste Motiv behandles sekvensagtigt i Dur, bliver det uudholdelig plat. En Solo som Kristus' „Bienheurenx les pacifiques“ virker ingenlunde ophøjet, men snarest som et ganske kønt lille Romancefragment; ogsaa Mater dolorosa gør Indtryk af en noget verdslig Dame, og den Forældreløse, Moderen, som har mistet sit Barn, og de to sørgende Ægtefæller finder intet virkelig dybt Udtryk for deres Sorg; hvad maatte ikke her have været opbudt af Følelse! Endelig foretager det himmelske Orkester sig undertiden underlige Ting. Midt i et

Englekor til Teksten: „Heureux l'homme, à qui la charité sainte ouvre le royaume des cieux“ (1ste Del) dasker et Bækken ind som Højdepunkt for et crescendo. Et Bækken kan gøre sin Virkning ved Skildringen af et Orgie, men som Udtryksmiddel for den himmelske Barmhjertighed er det mildest talt uheldigt. Ligeledes er Orkesterets kromatiske Passager i det sidste Osanna temmelig besynderlige som Udtryk for den himmelske Harmoni.

Les Béatitudes er saaledes et Værk, som har sin Styrke i Koloriten, i Stemningen, men som er svagt i Tegning, i Stil, i den æstetiske Opfattelse og som rummer sære æstetiske og musikalske Forsyndelser. Ikke desto mindre glæder man sig ved den megen Skønhed, som findes deri, og det er prisværdigt, at vi har faaet det at høre. Allerede Prologen rummer en meget fin og blid Stemning (dens Begyndelsesmotiv bliver senere med forskellige rytmiske Ændringer til et Ledemotiv ved alle Kristi Solo'er). Poetisk og vemodigt virker ogsaa det ændrede Motiv fra Koret „Poursuivons la richesse“ i Modstykket (til Teksten „Au sein du plaisir“) saavel som „Le ciel est loin“ (2den Del); ypperligt, karakteristisk er Slavekoret, overordentlig smukt Koret „Les pacifiques“, særlig dettes langsomme Stykke og noget nær det sublime er „Chœur des justes“ (8de Del) med dets herlige Afslutning.

Naar jeg maaske har dvælet lidt udførligt ved Skyggesiderne i „Les Béatitudes“, saa er det til Dels, fordi der er kommet en ligefrem César Franck-Raptus over en Del af mine musikalske Bysbørn; ja denne gaar hos nogle saa vidt, at de nævner ham sammen med Bach, Beethoven og Schumann. Lidt koldt Vand i Blodet er her ikke af Vejen. Det undrer En, naar enkelte Musikere gaar saa vidt i deres Begejstring. At de talrige Elementer i Publikum, hvis Kritik bestaar i en Panegyrik over „dejlige Klange“ og „pragtfulde Orkestervirkninger“, og som ingen Anelse har om Bygning og Stil, men nærmest anser den, som stiller Fordringen om Stilens Renhed til et Kunstværk af denne Art, for en Pedant, — at disse bliver vilde over Les Béatitudes, undrer En mindre.

At Værket fik en smuk Udførelse i Cæciliaforeningen, behøver næppe at siges. Skønt denne Art Musik ingenlunde er den, som ligger bedst for Kapelmester Rungs Talent, saa mærkedes dog tydeligt den Kærlighed og Omhu, med hvilken han havde indstuderet dette Værk; Korene gik i det hele smukt. Af Soloerne bør fremhæves Hr. Helge Nissens fortræffelige Satan; Kristus' Parti maa selvfølgelig mindst af alt gøres dramatisk, men behøvede dog ikke at blive saa monotont, som det blev.

Verdis Requiem og César Francks Værk er uhyre forskelligartede, ikke blot ved Emnernes, men ogsaa ved Komponisternes Natur og Karakter. Verdis — som jeg maa tilstaa er mig det mere sympatiske — udmærker sig ved langt større Sundhed og Kraft, Friskhed og Naturlighed; paa den anden Side har han ikke saa fine Strenge til Skildringen af den stille, inderlige Hengivelse som Franck. Hans Værk har for øvrigt en langt mere konservativ Karakter end dennes; Steder som „Te decet hymnus“ er holdte i ren, gammel Stil og han er heller ikke gaaet af Vejen for at skrive to store Fugaer. Naar han med sit uhyre Talent alligevel ikke har formaaet at skabe et Værk i en ensartet

Stil, saa ligger det vel dels i, at han er Sydlænding, Italiener, dels i at han som gammel Operakomponist ikke — særlig saa snart der indtræder Soli — har kunnet holde sig i Aande ved uafbrudt at skrive kirkeligt, men har maattet afveksle med nogle Operanumre — hans Falden ud af Stilen gør et langt mindre bevidst Indtryk end Francks. Allerede det, at han har kunnet skabe saadanne Stykker, som det første dejlige „Requiem aeternam“ og dettes endnu smukkere Gentagelse med Sopransolo føjet til (B-moll) i „Libera me“ saavel som de mægtige Korstykker i Dies irae og de to Fuger, er beundringsværdigt. Men saadanne Tema'er som f. Eks. Salva me, Lacrymosa og Recordare falder helt uden for Kirkestilen; svagt er ogsaa Afsnittet: Domine Jesu.

Udførelsen var god og smuk, særlig for Korstykkernes Vedkommende. En beklagelig Omstændighed var det, at Fru Bruns og Frøken Becks Stemmer stod saa slet sammen: det føltes i en uhyggelig Grad i Agnus Dei, hvor de synger et langt Stykke unisono i Oktav.

Ogsaa Musikforeningen fejrede Verdis Minde ved at opføre hans Stabat mater, et Værk, som er friskt, klangskønt og mere virkningsfuldt end stilfuldt, tildels fordi det i sin Korthed bestaar af lutter korte, indbyrdes uafhængige Strofer, som uden Ophold glider over i hverandre, saaledes at der slet ikke bliver Lejlighed til nogen egentlig musikalsk Opbygning og Udvikling i større Stil; men det indeholder meget smukke Enkeltheder.

Det er med noget blandede Følelser, at man hører de fleste moderne religiøse Værker. Man kan glæde sig over de mange smukke Enkeltheder deri, men der gør sig alligevel nogen Vemod gældende, naar man ser, i hvilken Grad Følelsen for den høje Stil er gaaet tabt, selv hos saa fremragende Komponister. Enten dette nu er noget villet eller ikke, sikkert er det, at nogen ny stor Stil har hverken Verdi eller César Franck formaaet at skabe. Hvor længes man ikke efter igen engang at høre Matthæuspassionen! Og er det dog ikke en Uretfærdighed, at de Komponister af mere konservativ Retning — som Fr. Kiel[1]) og H. v. Herzogenberg — som har skrevet fortræffelig og virkelig stilfuld Kirkemusik, konsekvent skubbes til Side?

Der er i vor Tid én Mand, som har formaaet at skabe en ganske ny Form, en virkelig ny Stil for religiøs Musik. Mærkelig nok findes denne i en Opera: Parsifal; men disse Afsnit af Operaen føles alt andet end operamæssige: med sin uhyre sikre Stilsans har Wagner formaaet at bringe det religiøse Moment ind paa Scenen, ikke — som ellers i Operaer — som Staffage for forskelligt andet, men som det centrale, hvorom det øvrige samler sig; her breder sig, hvad enten man hører denne dejlige Musik i Koncertsalen — just nogle af disse Partier have i sin Tid været opførte i Musikforeningen — eller i Bayreuth, en virkelig mystisk-religiøs Stemning, som kun forstærkes ved, hvad der foregaar paa Operascenen. Det er en af de Ting, som bedst viser Wagners uhyre Overlegenhed over for alle andre „moderne“ Aander — de være

---

[1]) Kiels ene Requiem har for mange Aar siden været opført i Koncertforeningen af Prof. Malling.

nytyske, nyfranske, nyitalienske —: at han formaar ikke blot at bryde med den overleverede Stil, men at gyde sine Tanker — hvilke ogsaa som saadanne er de andres langt overlegne — i en fuldgyldig Form.

Det er i de senere Aar blevet Skik at fremhæve Cæciliaforeningen paa Musikforeningens Bekostning, og det kan ikke nytte at nægte det: som Regel har hins Korpræstationer staaet højere end dennes, takket være fremfor alt Kapelmester Rungs Begavelse og utrættelige Energi som Korleder. Men med Hensyn til Valget af nyere religiøs Musik har Musikforeningen indlagt sig større Fortjenester end Cæciliaforeningen: det har bragt os de to Toppunkter for den mere konservative og for den nyere Retning: Brahms' Requiem og Parsifal-Fragmentet; disse to Værker staar himmelhøjt baade over César Francks, Verdis og Dvoráks Arbejder.

Foruden Verdis Stabat mater bragte Musikforeningen i denne Vinter af nyere Musik bl. a. Brahms' Schicksalslied. Dette i sit olympiske og i sit jordbundne Parti lige dejlige og stilfulde Værk formaaede Koret ikke ret at bringe til Udtryk, og det var vel til Dels derfor, at Publikum ikke modtog det med den rette Taknemmelighed. Til Dels — thi denne bundalvorlige, enkle, rene Musik uden de ydre Effekter maa jo i Regelen blive noget ældre for at værdsættes af Massen, hvis den da overhovedet naar saa vidt. Endelig som Slutning paa Sæsonen en ny svensk Symfoni (D-Dur) af Hugo Alfvén.

Denne sidste er et meget talentfuldt Arbejde og aabenbarer sin Komponist som en fin og fornem Aand og højt kultiveret Musiker. Hvad man mest beundrer i Symfonien, er ikke selve de nøgne Ideer, som ikke er særlig slaaende ved deres Nyhed eller Dybde; det er navnlig det Arbejde, som bygges op over dem, som giver Symfonien dens Værdi. I det tematiske Arbejde er Alfvén en Mester, og man mærker, at han har dyrket og elsker Klassikerne. Det er streng absolut Musik, la musique pour la musique, til hvilken man aldeles ikke har dybsindige Forklaringer nødig.

Første Del (Moderato) staar i et underligt, lidt løst Forhold til de tre andre Stykker: den er af ganske lys Karakter, har et mildt og elskværdigt Hovedtema, et ikke mindre blidt og venligt (meget Brahms'sk) Sidetema og stedvis stærkt pastorale Tendenser, og selv om Komponisten arbejder en større Stigning op i Modulationsdelen, saa er Hovedindtrykket af dette Afsnit dog det lyse og milde, og man overraskes noget ved oven paa dette at finde hele tre Mollstykker af kæmpende, til Dels tragisk Karakter. Det andet Stykke (Andante) virker saaledes navnlig i sin Begyndelse meget dystert; det tredje Stykke er bygget over et Motiv, som Takt for Takt, Node for Node er en Omdannelse af Hovedmotivet i 2den Del (omskrevet fra Andante $^{2}/_{4}$ til Allegro $^{6}/_{8}$). Maaske kunde uden Skade en af Repetitionerne i denne Del være udeladt. Det sidste, store Afsnit (Præludium og Fuga) er vistnok det betydeligste i Symfonien. Allerede Præludiet er et stærkt polyfont, meget smukt Stykke, og den følgende Fuga viser Komponistens Evne til kontrapunktisk Sats allerstærkest. En første Fuga med meget bevæget Tema udmunder gennem en stor Stigning i en prægtigt klingende Koral; af dennes første Melodi-

toner afledes et nyt Fugatema af roligere Karakter, og nu væves det første og det andet Fugatema, saavel som dette sidste og den store Koral sammen i en rig Polyfoni. Dette Stykke er af den Art Musik, som det var ønskeligt, at der blev skrevet mere af nu om Stunder. Det skal endnu blot tilføjes, at Symfonien klinger fortræffeligt for Orkester; men det er her ikke blot Orkestervirkningerne, som bærer Værket, saaledes som det kan ses af det 4-hændige Klaverudtog.

Den første af Johan Svendsens og Kapellets Koncerter var væsentligt helliget nyere Musik; kun ét ældre Værk, Gades prægtige Michelangelo-Ouverture hørtes i fortræffelig Udførelse. Man glædede sig over Anton Svendsens udmærkede Violinspil i to franske Stykker (Massenet, Saint-Saëns) af noget lettere Karakter; af nyere Orkesterværker opførtes Tschaikovskys 5te Symfoni (E-moll) og nogle mindre Stykker af Carl Nielsen. Det er unødvendigt at holde den Lovtale over de tre første Satser af Tschaikovskys Symfoni, som de fortjener; thi Tsch. er vistnok den af alle moderne Komponister — bortset fra Wagner — som her i Byen har vundet den største Skare af entusiastiske Tilbedere. Den fjerde Sats synes mig at staa under de andre, og man kunde maaske paa Grund af den ubændige Larm i den være fristet til at minde om det bekendte Ord om Russeren og Tartaren, hvis ikke saa mange moderne Vesteuropæere da ogsaa maatte mistænkes for at have Tartarblod i deres Aarer. — Carl Nielsens to smaa Stykker af „Snefrid" for mindre Orkester slog stærkt an hos Publikum og fortjener det; særligt det sidste indeholder en overordentlig fin Stemning og klinger udmærket. Større, betydeligere, men mindre let tilgængeligt er Forspillet til 2den Akt af hans lige nu fuldendte Opera „Saul og David", et festligt, kraftigt Stykke, fornemt i Bygning og Holdning saavel som i Behandlingen af Orkesteret. Den kraftige, stilfulde Begyndelse:

udæsker allerede lidt, og Carl Nielsens bekendte Trang til harmoniske Underforstaaelser, der stedvis ytrer sig som stærke Haardheder, gør sig gældende i Stykkets videre Forløb; nu og da stiller sig — i dette saavel som i nogle andre af hans Arbejder — det Spørgsmaal, om ikke Carl Nielsen i sin spartanske Foragt for al Blødagtighed undertiden glemmer, at ogsaa Athenienserne var tapre Folk. Man mene nu imidlertid herom, hvad man vil; det er i hvert Fald den mest udprægede Personlighed blandt vore yngre Komponister, som har fuldendt en Opera, og det opførte Fragment spænder yderligere Forventningen om den.

Paa de to sidste Kapelkoncerter fremførtes af nyt kun en „Vaarsang“ for Orkester af Sibelius, som ikke var synderlig vaarfrisk og alt andet end betydelig. Man hørte bl. a. en ren Mønsteropførelse af Beethovens 2den Symfoni — hvor er det godt en Gang imellem at høre klassiske Værker i den Udførelse som tilkommer dem!

Næppe nogen Koncert i Vinter har — undtagen Joachim-Kvartettens og Paderewskis Aftener — vakt en saa frenetisk Begejstring hos Puklikum som den eneste filharmoniske Koncert. Det var hele anden Akt, Forspillet og Finalen af 3dje Akt af „Tristan og Isolde“ som opførtes, og det var paa Tide, at den overvejende Del af vort Musikpublikum, som ikke har haft Lejlighed til at høre dette Værk i Udlandet, i alt Fald kunde faa en Forestilling om det, et Indtryk af det. Selvfølgelig er en saadan Koncert kun et Surrogat. Men naar man i nogen Tid næsten kun har hørt den senere Wagner i et Par nyere danske Operakomponisters Folkeudgave, saa gør det godt igen at høre den store Original selv føre Ordet.

„Tristan og Isolde“ er et af de mærkeligste, i sin Art pragtfuldeste, genialt-særeste Værker, som eksistere. En „Studie zu Tristan und Isolde“ har Wagner udgivet som Sang og givet den Navnet „Im Treibhaus“, og der har altid syntes mig at være noget symbolsk heri: Tristan-Musiken virker som et Flor af store, underlige, eksotiske, farverige Blomster, opfostrede i en næsten overhed, tropisk Atmosfære. Personerne rører ikke saaledes som en Pamina eller en Leonore de rent urmenneskelige Strenge i Hjertet, men de er fyldte med og vævede ind i et fantastisk Spind af Romantik, som henrykker og beruser. Straks i Begyndelsen af 2den Akt anslaar Jagthornenes korte Strofer den natlige Skovstemning med en mageløs overbevisende Kraft, og uendelig stemningsfulde er saadanne Steder som Isoldes Opfordring til Brangäne om at slukke Faklen, eller den lange Advarsel, som Brangäne synger ned til de elskende i den mørke Nat. Ogsaa den uhyre lange — ved Opførelsen her ikke lidt forkortede — Kærlighedsduet indeholder Momenter af den største Skønhed; blot Begyndelsen af den er i sin akute Lidenskab næsten ude over, i alt Fald lige paa Skønhedsgrænsen. Forspillet er et af de mærkeligste Udslag af Wagners ejendommelige, overordentlig originale Polyfoni.

Hr. Forchhammer, der som bekendt har en stor prægtig Heltetenor, sang Tristan — fremfor alt i 3dje Scene — i det hele smukt; navnlig havde hans Foredrag en vis fornem Karakter; men det „Ueberschwängliche“ i Musiken — og der eksisterer vist ikke nogen saa „überschwänglich“ Musik i Verden — formaaede han ikke ret at bringe til Udtryk: han var lidt for dansk, lidt for tør; et Ord som: „Lass mich sterben“ hørte man baade sunget af ham og af Fru Sedlmair, og Forskellen traadte stærkt frem. Fru Sedlmair sang godt (men naaede ikke paa langt nær op ved Siden af Fru Sucher, som var uforlignelig i denne Rolle). Hr. Max Müller ydede noget fortræffeligt som Marke, hvis Parti er det mindst taknemmelige, og Frøken Ellen Becks store, smukke Stemme fyldte godt i Brangänes skønne Strofer. Victor Bendix havde som Dirigent præsteret et udmærket Arbejde, og det var en Fornøjelse at høre hans Maadehold i Tempi og hans fremragende Evne til at danne Mellemled

imellem Sangerne og Orkestret (om end dette sidste stedvis spillede endel for stærkt). Blot en lille Bemærkning: det turde være højst tvivlsomt, om det er musikalsk eller æsthetisk berettiget umiddelbart at forbinde Slutningen af 2den Akt med Forspillet ved Hjælp af en Fermat.

Ved Edvard Griegs Koncert knyttede Hovedinteressen sig til hans nye Sange, af hvilke det ene Hefte (op. 70) blev foredraget fuldstændigt af Kammersanger Simonsen, medens Fru Grieg af det andet Hefte (op. 69) kun havde udvalgt en enkelt og forresten sang ældre Grieg'ske Sange. De ti nye Sange synes langt fra alle at have samme Værdi. Medens „Se Dig for“ er smuk, dyb og enkel, og „Lys Nat“, „Drømme“, „Ved Moders Grav“ er stemningsfulde og uden Tvivl vil vinde stor Udbredelse, saa er andre, navnlig de stærkt lidenskabelige, langt ringere i Stemning og musikalsk Indhold. Hvad der skader de fleste af disse Sange noget, er Teksterne: Forfatteren, Hr. Otto Benzon er en meget vittig Mand, men Lyriker er han visselig ikke, og de flade Prosavendinger, som hyppigt indfinder sig midt imellem højstemte lyriske Strofer, er alt andet end behagelige at bringe til Udtryk i Sang. — Nogle Folkeviser fra Jotunheimen, som Grieg fornylig har fundet og udsat for Klaver i ejendommelig og smuk Harmonisering, foredrog han med den ham egne Poesi.

Der er endnu meget, som kunde fortjene Omtale. Saaledes en ny Violinsonate af Sjögren (Nr. 3, G-moll), der hørtes i Kammermusikforeningen, et smukt og velformet Arbejde, som fortjener megen Udbredelse — eller de nye, fine Kompositioner (Canons for Damekor) af Orla Rosenhoff, som udførtes i Privat Kammermusikforening — eller en Symfoni af en ung debuterende Komponist, Hakon Børresen, som vel endnu ikke lader erkende noget udpræget Kunstnerfysiognomi, men som vidner om alvorlig Stræben, Dygtighed, Skrivelethed og som giver gode Løfter. Endelig kunde det være fristende at omtale de mest fremragende Solister, vi have hørt i Vinter: fremfor alle Joachimkvartetten, denne Relikt fra Musikens store Tid, Kulminationen af al musikalsk-udøvende Kunst, dernæst den udmærkede Violinist Ysaye og den store Pianist Paderewski, der tog København med Storm og navnlig som Chopinfortolker vistnok er uden lige. Men alt dette forbyder Pladsens Knaphed mig fra at komme nærmere ind paa.

RUDOLPH BERGH

STREJFLYS OVER GOETHE

STILFORSKELLIGHEDER I FAUST

SAA vidt den tyske Tunge tales og forstaas, nyder Goethe i vore Dage et uanfægteligt Ry. Hans Navn er det tyske Folks største Navn. Som Digter, som Videnskabsmand, som Aand, som Menneske er han i lige Grad beundret. Han staar for det tyske Folk som Personliggørelsen af den højeste Menneskelighed, forbilledlig ved Mangesidigheden og Fuldstændigheden af en Natur, der forener stærke Modsætninger.

Ikke blot udgives hans Værker, hans Dagbøger, hans Breve indtil hver mindste Billet, han har skrevet, med mønsterværdig Omhu, med en Varsomhed, som den hidtil kun var anvendt paa Levningerne af den antikke Litteratur. Ikke blot er mundtlige Ytringer af ham fra hans ældre Dage opbevarede, især af Eckermann og Kansleren v. Müller. Men Brevene til ham, og alle skriftlige eller mundtlige Ytringer om ham, som har kunnet samles, bliver udgivne. Der gives et Goethe-Selskab og en Goethe-Aarbog. Der er grundlagt en over hele den tysktalende Verden udbredt Goethe-Filologi. Man har endog udgivet og kommenteret den store Mands Vadske-Regninger. Enhver nok saa ubetydelig Personlighed, han har kendt, er bleven Genstand for særlig Forskning. I en bekendt privat Haandskriftsamling i Berlin findes Breve fra hver eneste med Goethe samtidig Person, der er omtalt i *Digtning og Sandhed*.

Uden for Tyskland, særligt i England og Frankrig, kommer dog ikke sjældent en Misstemning mod Goethe til Orde. Man erklærer sig der stundom uvillig til i Goethe at se en Personlighed

af højeste Rang, ligesom man retter skarp og ingenlunde derfor uforstandig Kritik mod hans Digtning. I England har Drivfjedren maaske nok været Sysselsættelsen med det Moralske. Der er Sider af Goethes Væsen, som støder an mod den engelske Opfattelse af en Gentlemans Pligter, f. Eks. Maaden, hvorpaa han giver den vakre Kestner og hans Hustru Charlotte til Pris for den offentlige Nysgerrighed ved sin Udgivelse af *Werther* med den Karikatur, den bringer af Albert. I Frankrig har Drivfjedren til de Angreb paa Goethe, der i den senere Tid er komne frem, været patriotisk. Man har ment at man vilde ramme det sejrrige Tyskland lige paa Hovedet, i Fald man kunde faa den Aand, som er dets ypperste Prydelse, nedsat til en Personlighed af underordnet Rang. Man har da læst ham med ugunstige Øjne, og man stødes i Frankrig oprigtigt ved den ældre Goethes Omstændelighed som Fortæller og ved den Mangel paa Evne til at komponere, som følger ham Livet igennem. Den nykristelige Bevægelse i Frankrig stemmer desuden daarligt overens med det Kristendomsfjerne hos Goethe og med hvad man nu som for hundrede Aar siden kalder hans Egenkærlighed.

Vægtigst blandt de Anker, der er blevne fremsatte mod Goethe, er en, som forholder sig til det rent Kunstneriske i hans Livsværk. Man har i England sagt: Naar man har den uhyre Masse af Goethes Arbejder for sig, studser man ved, hvor faa Mesterværker der findes iblandt dem. Altfor megen Plads optages af Lejlighedsdigtning, uvittige, tunge Komedier eller Farcer, ufuldendte Brudstykker, Epigrammer om nu glemte Personer eller Begivenheder, døde Allegorier, store Masser af videnskabeligt Materiale sammenstablet til Opførelsen af en umulig Teori, den sørgeligt mislykkede Farvelære. Og som Aarsag til Mesterværkernes Faatallighed angiver man, at Goethe, naar nogle korte Tidsrum i hans lange Liv undtages, aldrig samlede sig om sin egentlige Livsgerning Poesien. Han lod Forholdene tage Magten fra ham. Vi ser ham f. Eks. hele ti Aar igennem og det ti af Mandens bedste Aar, fra hans 27. til hans 37. Aar (1776—1786) opgive al digterisk Virksomhed for at hellige sig til adspredende Hoftjeneste og trættende administrative Gøremaal i Weimar. Derfor blev der ingen Enhed i hans større Arbejder. De er i Reglen brudstykkeagtige eller daarligt byggede. Han tog dem bestandig op paany og omarbejdede dem eller arbejdede nye Stykker ind i dem, eller han fortsatte dem, naar han halvt havde glemt sin oprindelige Plan med dem. *Götz von Ber-*

lichingen eksisterer i to forskellige Skikkelser. *Ifigenia* blev omarbejdet fem Gange. *Wilhelm Meisters Læreaar* laa saa længe hen, at Romanen blev udført efter en anden Plan, end den, hvorefter den var anlagt. *Vandreaarene* blev slet ikke udført efter nogen Plan. Og kommer vi endelig til *Faust*, som blev begyndt og henlagt og atter optaget og atter henlagt og optaget paany, saa dens Udførelse strækker sig over 60 Aar, saa er det vanskeligt at sige, hvor mange *Faust*'er der stikker i den; én er der ikke. Den blev udgivet i tre Partier, Brudstykket 1790, første Del 1808, anden Del efter Goethes Død. Men første Del, taget for sig, indeholder mange Stilarter. Det hele Værk, har man sagt, rummer en Række af geologiske Lag, og undertiden ligger, som ved Sammenstyrtning af Klippemasser, disse Lag imellem hverandre. Værket opløser sig da i Brudstykker for Beskuerens Øjne.

Goethe var, hedder det derfor, som Kunstner en Eksperimentator. Hans Grundulykke var, at han ikke forefandt en stor literær Overlevering bag sig, som kunde styrke ham og vise ham Vej, men at han forsøgsvis vilde eller maatte skabe en moderne tysk Litteratur. Følgelig optog han Tilskyndelser og Indtryk alle Vegne fra.

Først fra Frankrig, fra det attende Aarhundredes franske Teater i Aleksandrinervers, og han skrev *Den Forelskedes Luner, Erwin og Elmire*, kunstige og galante Hyrdestykker. Saa kom han under Herders Indflydelse, blev indviet i Shakespeare, grebet af Følsomheden hos Rousseau og Ossian og skrev da *Werther*, som er bygget paa Rousseau, og *Götz*, der er et Ekko af Shakespeare. Siden forfalder han til en Skinklassicisme, efterligner den græske Tragedie i *Ifigenia*, giver Idyllen en skingræsk Storladenhed i *Herman og Dorothea*, leverer Efterdigtning af Catullus og Propertius i de *Romerske Elegier*, af Martialis i de *Venezianske Epigrammer*, vender tilbage til Racine, oversætter et Sørgespil af Voltaire. Til sidst paavirkes han af den østerlandske Poesi, genfrembringer Hafis og Saadi. Dowden har spurgt: Hvad er hans Stil? og har svaret: Skal vi sige: fransk—engelsk—græsk—romersk—persisk—tysk?

Det er imidlertid ikke nogen Indvending mod Goethe, at hans Livsværk er dannet af mange forskellige Stilarter. Jeg véd med mig selv, at da jeg første Gang paa Marcuspladsen i Venedig stod overfor Dogernes gamle Palads, dette Vidunder i maurisk-gotisk Stil, som hviler paa en Række korte, græske Søjler — over dem Spidsbuer, over dem atter den massive Mur af røde og hvide Marmorplader — saa kom paa mine Læber det ene Ord: Goethe. Det slog

mig, hvor mange Verdener der var forenede til et Hele i denne Rækkefølge af Stilarter, den antikke, den gotiske, den østerlandske. Og jeg mindedes uvilkaarligt overfor denne forbavsende Arkitektur den store Aand, som paa Digtekunstens Omraade havde fuldbragt noget Lignende, som sværmende for Strassburger-Domkirken havde skabt den gotiske Gretchen, og i Begejstring for Antikken havde frembragt Grækerinderne Ifigenia og Elpore, videre havde digtet den italienske Leonora, den hollandske Clärchen, den persiske Suleika og forenet alle disse Personliggørelser af forskellige Landes og Tiders Aand som Statuer om Fodstykket paa sit Livs Monument.

Den Indvending, at Goethe ikke har kunnet følge nogen overleveret tysk Stilart og ikke heller har kunnet frembringe nogen saadan, er da af ringe Vægt. Hvor staar det skrevet, at det moderne Geni, som kan søge sin Næring i al jordisk Kultur, skal være baaret af en blot national Vedtægt, forholde sig udelukkende til de af den nationale Fortids Kunstnere slagne Veje, og naar en Aand af denne Rang faktisk er saadan stillet, at den for første Gang har alle de historiske Kunstformer liggende for sig som en opslaaet Bog, skulde den da ikke turde tilerobre sig det af dem, som stemmer med dens Natur? Naar Goethe følger Boileau (se Brevene til Cornelia), saa Herder og gennem ham de Aander, han dyrkede, saa Euripides og Hafis, er han i alle disse Forklædninger bestandig sig selv, Goethe, der som Mester omformer Alt, hvad han som Lærling har tilegnet sig.

Det gamle snævre Begreb om Selvstændighed og Originalitet er saa dumt. Endnu i Goethes Ungdom forstod man ved et Geni den, som var underlig og sær, den som (formentlig og tilsyneladende) ikke skyldte noget andet Menneske noget. Til den Art Oprindelighed sigter Goethe, naar han lader Mefistofeles ledsage den af sin Selvstændighed indbildske Student med den bidende Replik, som begynder: *Original! Fahr hin in deiner Pracht!* Var Originaliteten vundet saa let, saa var Den et Geni, der spiste sin Suppe med sine Støvler.

En Kunstner, hedder det, følger sit sikre Instinkt og er ikke nogen Eksperimentator. Ingen Kunstner har mere end Goethe haft Instinkt. Ikke desmindre har han stadig forsøgt sig frem. Og hvor staar det skrevet, at en Kunstner ikke maa eksperimentere? De sidste fem Aarhundreder har ikke kendt nogen større Kunstner end Lionardo da Vinci og ingen har eksperimenteret som han. Ved sin Aands overraskende Mangesidighed kan han minde os om Goethe,

han overtræffer ham endog ved sin Ufejlbarhed, og stadigt har han udkastet kunstneriske og tekniske Forsøg, geniale, videnskabelige Gisninger, næsten altid uden engang at offentliggøre dem.

Vægtigere, interessantere i ethvert Tilfælde, er Anken over Mangelen paa Enhed i Goethes større Værker, de dobbelte Ledemod, de forskelligartede Lag, hvoraf de bestaar. For ret at forstaa, hvorpaa denne Anke løber ud, vil vi kaste Blikket paa første Del af *Faust*, der udenfor Tyskland i Regelen betragtes som et simpelt, fastsluttet Værk af Goethes Ungdom i Modsætning til anden Del som hans Alderdoms vanskeligt forstaaelige Frembringelse.

Prologen i Himlen aabnes af de tre Erkeengle, der med storladen Fynd skildrer Solens Bane, Jordklodens Pragt og Elementernes Liv paa Jorden. Der gives ingen skønnere, rigere Hymne end den, som udmunder i deres trestemmige Sang. Sproget har her Orgeltoners Fylde. Saa følger den humoristiske Samtale mellem Gudherren og Mefistofeles, efterlignet efter den, som aabner andet Kapitel i Jobs Bog.

Blader man nu om til den følgende Side, hvor Skuespillet tager sin berømte Begyndelse: *Habe nun, ach, Philosophie,* saa slaar en helt anden Tone En i Møde. Er denne Stilforskellighed frembragt med velberaad Hu? Ja og nej, den er nærmest en Følge af, at Prologen er nedskreven hele 23 Aar efter hint første Optrin, som den indleder. Prologen er fra 1797, Aabningsscenen fra 1774. Aaret forud havde Hans Sachs'es Knittelrim, hans korte, muntre, gammeldags Vers gjort et dybt Indtryk paa Goethe, og han slog ind i Sachs'es Tone og Stil for at genfrembringe den Scene, der aabnede Dukkekomedien om Faust, som han allerede i sin Barndom havde lært at kende.

Eller man tage den anden Samtale mellem Mefistofeles og Faust. Den hører til det meget, som fattes i den oprindelige Faustdigtning, som Goethe omkring sit 25de Aar udkastede den. Det korte Slutningsstykke heri, det som begynder med Ordene:

Und was der ganzen Menschheit zugetheilt ist

og efter hvis Ophør den unge Lærling indfinder sig, blev dog offentliggjort 1790, i Goethes 41. Aar, men Scenens første, langt større Halvdel blev ikke udgivet før atten Aar derefter, i 1808, i Goethes 60de Aar.

Tag nu de fire Linier, der rimer paa hinanden:

Mein Busen, der vom Wissensdrang geheilt ist,
Soll keinen Schmerzen künftig sich verschliessen.
Und was der ganzen Menschheit zugetheilt ist,
Will ich in meinem innern Selbst geniessen.

Her har de to sidste Linier været til mindst 18, men efter al Sandsynlighed 34 Aar før de to, hvorpaa de rimer.

Følgen er, at saa omhyggeligt Skillelinien end er udslettet, saa lidet er der Tale om samme Sag før og efter den. Det gjaldt om at finde en Begyndelse paa Sætningen med Linier, der rimede paa *zugetheilt ist* og paa *geniessen,* og dette er visselig lykkedes tilfulde. Tilsyneladende svarer desuden de to Sætninger fortræffeligt til hinanden; de to første Linier handler om Sorg, de to sidste om Glæde. Men ser man nøjere til, stemmer det ikke.

Mit Bryst, der er helbredt for Trangen til Kundskab, skal for Fremtiden ikke lukke sig for nogen Kval — saaledes lyder den tilføjede Begyndelse; men Slutningen sagde forud langt mere: Hvad der er den hele Menneskeheds Lod, det vil jeg nyde i mit Indre. — Dette omfatter jo allerede baade det Gode og det Onde, baade Glæder og Kvaler. Og var det endda blot denne ringe, formelle Modsigelse, der opstod, men nej! en ny, alvorligere Vanskelighed er ved Tilføjelsen fremkommet. Ifølge Aftalen i Prologen skulde Faust hjemfalde til Mefistofeles, ifald det lykkedes Fristeren at faa denne Aand til at æde Støv, ifald han kunde lede den bort fra dens Udspring, bort fra hin rette Vej, som det gode Menneske i sin dunkle Stræben dog altid er sig bevidst. Her er nu Pagten med Mefistofeles bleven saaledes formuleret, at Faust er hjemfalden til ham, ifald han nogen Sinde lægger sig til Ro, erklærer sig for tilfreds med sig selv og med det Opnaaede, med andre Ord bliver aandløs, i dybere Forstand gammel. Og Væddemaalet drives af Faust selv ud i en saadan Yderlighed, Sagen sættes saaledes paa Spidsen, at han er fortabt, hvis han blot en eneste Gang i Livsnydelse beder Øjeblikket dvæle. Brøden er da her fra det Sædelige lagt over i det Intellektuelle. Faust er desuden her i et og samme Aandedræt dobbeltartet. Denne sidste Faust væmmes ved al Viden, er kommet sig af sin Trang til en Indsigt, som han ikke mere tror paa Muligheden af, og higer kun efter Tilfredsstillelse af sanselig Lidenskabelighed; den oprindelige attraaede derimod at forstaa selve Verdensaltets Væsen og udvide sin Tænke- og Følemaade saadan, at han kunde gennemtænke alle Menneskehedens Tanker, genføle dens Følelser.

Den oprindelige Faust ønskede ingen Foryngelse; den 25aarige Digter kunde endnu ikke forbinde nogen levende Forestilling med Driften til at forynges. Scenen i Heksekøkkenet, hvor Faust bliver ung, hører derfor til første Dels senere Partier; den nedskrev Goethe i Italien 1788, øjensynligt under Indtrykket af den Foryngelse af hele hans Væsen som Menneske og Kunstner, der blev den 39aarige Mand til Del under Sydens Sol.

Selvfølgelig maa denne Fausts Evne til Selvforyngelse opfattes sindbilledligt som Geniets. „Saadanne [fremragende] Mænd, sagde Goethe til Eckermann (11. Marts 1828) er geniale Naturer . . . de oplever en gentagen Pubertet; deraf kommer det, at vi hos fortrinligt begavede Mennesker selv i deres Alderdom iagttager friske, særligt frugtbare Tidsrum. Der synes hos dem at indtræde en temporær Foryngelse . . .“. Foryngelsen har ikke desmindre ligget uden for Værkets oprindelige Plan.

Gaar vi til den beundringsværdige Scene *Skov og Hule*, som aabnes med Fausts Tak til Verdensaanden, fordi den har givet ham Alt, hvorom han bad, saa udtrykker Enetalen her rolig Herskervælde, Sjælefred, mægtig Livsglæde, storladen Naturdyrkelse. Det overrasker derfor Læseren i den samme Scenes Slutning at høre Faust i Fortvivlelse kalde sig en Flygtning, en Hjemløs, Umennesket uden Rast og Ro og Maal — han som nys takkede Aanden, fordi den havde givet ham den hele Jord til Kongerige, Kraft til at fornemme og nyde den helt.

Scenens Slutning tilhører det ældste Udkast fra 1774, da Goethe i sin Ungdoms dæmoniske Uro efter Bruddet med Friederike, efter Flugten fra Charlotte, efter Opløsningen af Forholdet til Lili, ude af Stand til at slaa sig til Ro hos nogen Kvinde, forpint af Savn, han følte, og endnu mere af Savn, han havde fremkaldt, lige utilfredsstillet i sin Attraa efter verdensomspændende Indsigt og i sin Higen efter guddommelig Skaberkraft, følte sig som den Hjemløse, den Furiepiskede — medens Scenens Begyndelse er digtet fulde fjorten Aar derefter i Italien, i Villa Borgheses skønne Have, da Goethe ved Opfyldelsen af sit saa lidenskabeligt nærede Ønske om at se Sydens og Kunstens Herligheder, for første Gang i sit Liv følte sig fuldstændig lykkelig og var til Mode, som havde Aanderne nu skænket ham Alt.

En dybere sjælelig Modsigelse er her ganske vist ikke. Som begge de udtrykte Stemninger er opstaaede i Goethes Sjæl, saaledes lader de sig forene hos Faust. Efter Goethes Grundopfattelse

var det netop et af Geniets dybeste Kendetegn, at det *fortvivlede,* det vil sige én Gang for alle opgav at haabe eller forvente ydre Goder, og Fausts Væddemaal med Mefistofeles beror jo ogsaa kun paa, at han véd sig som Væsenet „uden Rast og Ro“. Men det lader sig ikke nægte, at de forskellige Tidspunkter, paa hvilke Scenens Elementer blev til, har gjort Springet her brat fra én Yderlighed til en anden.

Den Stil, hvori denne store Enetale er skreven, er høj, melodisk og mandig. Jamberne har en Skønhed og er behandlede med en Virtuositet, de hos Goethe først naaede, da han havde omdigtet sin *Ifigenia* og givet den en ny Skikkelse paa Vers. Der findes intet Lignende i *Fausts* første Del. Dejligt virker her den stille Mildhed, hvormed Dyrene paa Landjorden, i Luften og Vandet kaldes Menneskets Brødre, omtrent som den hellige Francesco af Assisi tiltalte dem; derpaa skildres Naturen i Oprør, Stormen, der vælter Granerne, saa man hører dens Brusen og Træernes Fald; endelig males Maaneskinnet og Fortidens sølvhvide Skikkelser, der i dette blide Lys stiger op for den Drømmendes Sind.

Der er et ikke ringe Spand mellem den simple, naive Stil, der er anslaaet i Værkets tidligere, afgørende, erotiske Optrin og den Højde af lyrisk Talekunst, hvortil her er naaet; men endnu større føles dog Afstanden, naar Læseren herfra naaer frem til første Dels næstsidste Scene, den, som er overskrevet *Mørk Dag*, og lader Blikket glide ned over Samtalen her mellem Faust og Mefistofeles. Det virker, som traadte man fra et højtliggende, kunstnerisk Stade ned paa et andet, saa meget lavere beliggende, at man dèr aander langt mindre frit. Her for første Gang i Værket en Prosa-Samtale, og hvilken Prosa! Naturalistisk som man var det i Tyskland 1773: den krampagtige Lidenskabelighed, de vilde Følelsesudbrud, den ustyrlige Ordbram, som man dengang antog for Shakespearesk. Udraab og atter Udraab, Gentagelser, Forbandelser, Superlativer! Her skæres graadige Tænder. Her rulles djævelske Øjne fnysende rundt i Hovedet. Her findes en helt anden Djævel end den, der i Heksekøkkenet var Kavaler.

Men Heksekøkkenet blev jo ogsaa skrevet i Rom, hvorfra Djævelen tog sig ud som et nordisk Spøgelse, der ikke kunde behandles alvorligt, medens vi her staar ved en Scene, der er endnu ældre end det store Brudstykke af Værket, man plejer at kalde *Urfaust.* Denne Scene er skrevet i den ældste af de Goethe'ske Stilarter, som rummes i *Faust.* Denne Stil: „Red hende eller ve

dig! den græsseligste Forbandelse over dig i Aartusinder!", det er Stilen fra Goethes første Udkast til *Götz*, den morsomme *Geschichte Gottfriedens von Berlichingen*, denne Stil, som senere blev efterlignet i Schillers *Røverne.* Den taler nødigt om Aarhundreder, aldrig om Aartier; Aartusinder behøver den. Saaledes siger Franz, da Adelheid jager ham bort henad Morgengry: „Skal jeg bort! O det overtræffer alle Helvedesstraffe, det blot at kunne nyde Himlens Lyksalighed et lille Øjeblik. Tusind Aar er kun en halv Nat. Hvor hader jeg Dagen! O hvilte vi i den oprindelige Nat, før Lyset fødtes, saa vilde din Barm være en af de evige Guder, der i rugende Elskovsvarme boede i sig selv og paa ét Punkt avlede Spirerne til tusinde Verdener og følte tusinde Verdeners Salighed paa ét Punkt!" Saaledes skrev Goethe 22 Aar gammel; men endnu tre Aar senere lægger han i *Clavigo* Beaumarchais, hvor denne taler om sin Søsters utro Forlovede, dette kanibalske Udbrud i Munden: „Mine Tænder er lystne efter hans Kød, min Gane efter hans Blod!" Ja, i den ældste Udgave fortsættes: „O havde jeg ham blot hinsides Havet! Jeg vilde fange ham levende og binde ham til en Pæl og stykkevis skære Lemmerne af ham, stege dem for hans Ansigt og lade dem smage mig og diske op af dem for Jer Kvinder". Helt tilbage til denne Stil kan vi altsaa forfølge Stilen i *Faust*, som vi endnu har Værket, paa et Sted, der ikke er blevet fjernet ved nogen senere Omarbejdelse.

Wilhelm Scherer sluttede i sin Tid af dette Sted, at det hele Drama oprindeligt havde været skrevet i almindelig Prosa og først senere sat i rytmisk Prosa og derefter paa Vers. Han gik ud fra den Fremgangsmaade, Goethe har anvendt overfor ikke faa af sine yngre Aars Arbejder. Men da i 1887 Erich Schmidt blandt den weimarske Hofdame Frøken von Göchhausens Papirer i et Kvartbind, der indeholdt mangt og meget, fandt en Afskrift af det store Faust-Brudstykke, som Goethe medbragte til Weimar og som han i Hof- og Vennekredse da læste højt, viste det sig, at Scherers Gisning gik meget for vidt. Her var de allerfleste af de Partier, der har bevaret Versets Form, allerede versificerede og det med saadan Enhed af Form og Stof, at det næppe var tænkeligt, de fra én Form var bragte over i en anden. Imidlertid fandtes dog foruden denne Scene to andre paa Prosa, der nu foreligger paa Vers, nemlig Auerbachs Kælder og Fængselsscenen, saa Scherer inden for en vis Begrænsning alligevel havde haft Ret.

Da Goethe i 1790 udgav sit Brudstykke, lod han dette standse

med Optrinnet i Domkirken, og Scenen *Mørk Dag* blev slet ikke taget med. Øjensynligt har han ikke fundet den værdig til Optagelse i den Form, hvori den forelaa. Men da han efter Schillers Død i 1808 udgav den hele første Del, efter med stor Flid og Umag at have fuldstændiggjort den, har han øjensynlig overfor denne gamle Scene følt, at Leret var blevet tørt; han kunde ikke omforme den længer, mistvivlede maaske ogsaa om paany at kunne anslaa den rette Tone, og lod den staa, som den var, saa stærkt den end stikker af imod den omarbejdede Fængselsscene, der følger.

Vi har da nu set, af hvor uensartede og stilforskellige Elementer, den første Del af *Faust* bestaar. Det er tydeligt nok, at de 35 Aar, hvori Goethe har ladet den ligge ufærdig, har skadet dens Enhed, og de Utaalmodige siger: Hvorfor i al Verden gjorde Goethe dog ikke dette sit Arbejde, sine Arbejder overhovedet, færdige med det samme; de vilde jo have vundet derved; hvorfor var han saa adspredt eller saa uenergisk?

De har godt ved at tale. Det var selve hans Naturs Mangesidighed, selve hans Anlægs Rigdom, selv Skarpheden af hans kritiske Blik, der sinkede ham.

Goethe har jo aldrig betragtet sig blot som en Digter. Han havde hele sit Liv igennem saa stærkt et Hang til de bildende Kunster, at han brugte Aar til sin Udvikling i dem; han blev vel aldrig mer end Dilettant; men han kunde ikke raste, før han saa', til hvilket Punkt han kunde komme.

Goethe var dernæst en praktisk anlagt Mand. Da han kom ind i Statsraadet i Weimar, blev han Minister med Liv og Sjæl; den hele Forvaltning interesserede ham, han tog sig af Alt, og patriarkalsk som Regeringen var i dette lille Land af Laaland-Falsters Størrelse, krævede Stillingen efter hans Ungdomsopfattelse hans Tilstedeværelse ved hver Ildebrand i Weimars Omegn, og han ledede Slukningen, som han forestod Rekrutudskrivningen og hvad der laa ham nærmere: Teatret.

Goethe var endelig en Mand med store videnskabelige Anlæg, en Forsker og en Seer. Hans Natursans er saa forbavsende som hans Kunstsans og hans praktiske Sans. Fra sin tidligste Ungdom droges han af denne Natursans til Forsøg paa Indtrængen i Naturaltets Væsen. Derfor dyrkede han som Student Kemi; derfor fordybede han sig senere med Henrykkelse og varigt Udbytte i Spinoza,

og hans Blik for Enheden i det Skabte ledede ham som bekendt til hans epokegørende Opdagelser som Botaniker og Osteolog.

Han var for mangfoldigt anlagt til at kunne holde sig ved Stangen som Digter, naar han havde udkastet et omfattende Værk. Den, som har faa Ideer, har lettest ved aldrig at slippe en Idé, før han har virkeliggjort den.

Hertil kom Goethes Følelse af det Frembragtes Ufuldkommenhed; han ventede paa rigere Udvikling, nyt Syn paa Sagen for at føre den til Ende. Og han havde ingen Utaalmodighed efter at se det Frembragte trykt; ja, hans Ligegyldighed for at lade det trykke steg bestandig. Han var forud overbevist om Publikums Uforstand og Mangel paa Deltagelse. Han har i hele sit Liv kun tre Gange haft Publikum med sig. Først da han skrev *Götz*, saa kort derefter da han udgav *Werther*, endelig da *Herman og Dorothea* kom ud; men der er tre og tyve Aar mellem *Werther* og *Herman*. Ellers havde han kun oplevet Skuffelser. Og da Brudstykket af *Faust* kom ud i 1790 og bragte alle disse Herligheder, som nu i mer end hundrede Aar har været Tysklands allerypperste Poesi og noget af Jordens ypperste, var Kulden fuldstændig, Deltagelsen ingen. Selv de bedste af Goethes senere mest forstaaende Kritikere var tavse. Fra Schillers Kreds lød Haansord, Gretchen betegnedes idiotisk som „Gaas“; Körner, Schillers Nærmeste, klagede over „Gadesangertonen“; den gamle Klopstock skrev taabelige Epigrammer. Intet Under, at Goethe lod Fragmentet ligge og først senere, plaget af Schillers Overhæng, tog det op paa ny, endelig først gjorde det færdigt — som han i Reglen alene gjorde noget færdigt — da det gjaldt om at give det Plads i en ny Udgave af hans Samlede Skrifter.

Fausts Tilblivelseshistorie er denne: Som Barn lærer Goethe Faustsagnet at kende først i dramatisk Bearbejdelse som Dukkekomedie, dernæst i Form af moraliserende Fortælling som Folkebog, Historien om en lærd Eventyrer, en Mand med vild Attraa, der faar sine overmenneskelige Ønsker opfyldte af den onde Aand og derfor hjemfalder til Helvede. Faust har Mefistofeles ved sin Side, Wagner til Famulus. Han gør mange Slags Undergerninger, deriblandt dem i Auerbachs Kælder (der i Goethes ældste Udkast ligeledes udføres ikke af Mefistofeles men af Faust).

Stoffet til Folkesagnet kom fra Marlowe's *Dr. Faustus*, som Goethe saaledes kun indirekte har kendt og benyttet. Det er et genialt og barnligt Værk. Da det, omhyggeligt iscenesat, for første

Gang siden Elisabeths Dage opførtes i London 1896, virkede det næsten mere som et middelalderligt Mysterie end som en Renæssancedigtning. Lessing var den første Tysker, som syslede med Tanken paa et Drama om Faust. Han har udkastet en Plan, maaske udført største Delen af Arbejdet; men det er gaaet tabt; kun en Scene er os levnet. Blandt Fausts Lidenskaber havde allerede Marlowe udhævet Videbegærligheden; den er bleven hans Grunddrift hos Lessing.

I Leipzig saa' Goethe som ung Student Auerbachs Kælder med Malerierne, der forestiller Fausts og Mefistofeles' Farter og Eventyr. I Frankfurt, hvor han vaklede mellem pietistisk Gudstro under Frøken von Klettenbergs Paavirkning og Oplysningstidens Vantro under Paavirkning af Voltaire, fordybede han sig i Alkymi og Kabbala, forsøgte altsaa selv at drive Magi. Men hans Ophold i Strassburg blev afgørende. Her gav den lidende Herder, hvis Bekendtskab han gjorde og af hvis Aand han overvældedes, ham visse Grundtræk til Faust; Ingen, han kendte, havde forsket som Herder, Ingen var Geni som han, Ingen svulmede i Selvfølelse som han. Men desuden gav Herder med sin stadige Satire og afvisende Sarkasme ham Grundtræk til Mefisto, der senere fuldstændiggjordes under Indtryk af Merck. Friederike gav ham Grundtrækkene til Gretchen, hvis Navn han tog fra den lille Borgerpige, han som femtenaars Dreng i Frankfurt havde elsket. Formodentlig saa' han desuden i Strassburg Folkeskuespillet *Faust.* Fra da af forlod Ideen om Faust ham ikke mere i hans Liv.

Han havde mange andre Planer: Cæsar, Goetz, Muhamed, Prometheus, Werther, Den evige Jøde; alle disse Hovedpersoner danner en Kreds i hvis Midte Faustskikkelsen staar. Ved Enden af 1773, altsaa 24 Aar gammel, samler Goethe sig om *Faust.* Fra Oktober 1774 til Begyndelsen af 1775 skrev han største Delen af den saakaldte *Urfaust*, i Efteraaret 1775 Resten deraf. Der var i den unge Goethe to Grunddrifter, Trangen til at forstaa og Trangen til at frembringe. Han attraaede Visdom og Skaberkraft. Derfor er Prometheus hans ene Helt: Han vil kunne skabe Mennesker, som Guderne skaber. Derfor er Faust hans anden Helt: Han vil begribe Verdensaltet, som Guderne begriber det. Det er ikke Omfanget, men Arten af Gudernes Viden, han vil tilegne sig: dette er Modsætningen mellem ham og Wagner, den stakkels Pedant, der vil vide bestandig mere. I den Grad føler Goethe selv paa samme Maade som Faust, at der næppe er en Vending i det hele

Værk *Urfaust*, hvortil man ikke finder Parallelstedet i hans Breve og Digte fra samme Tid.

Paa dobbelt Maade fornemmer den unge Goethe sig hæmmet i sin ideale Stræben efter at forstaa Verdensaltet. Han er kun et enkelt Menneske; han ser ikke Tingene som de er, men som de spejler sig i ham, begriber kun den Aand han ligner, ikke Jordaanden. Dernæst naaer han som Menneske ikke ind til selve Livstanken, fordi han kun har det utilstrækkelige Middel dertil, Ordet. Wagner er tilfreds, naar han har en Talemaade at løbe med; Mefistofeles raader Lærlingen til at nøjes med prægtige Ord. Den digterisk filosofiske Opfattelse, der lader haant om Ord, faar sit højeste Udtryk i Scenen, hvor Gretchen udspørger Faust om hans Tro og hvor denne taler ganske som Goethe selv, da han i April 1774 afviste Lavaters Ven Pfenniger, som krævede ham til Regnskab for hans Forhold til Religionen. (*Name ist Schall und Rauch*). Men straks i Fausts første Enetale udtaler han sin Ringeagt for den Videnskab, der kun roder i Ord og hvem det ikke er forundt at skue. Han vil tilegne sig Alnaturen ikke i døde Ord men i levende Anskuelse. (*Schau' alle Wirkungskraft und Samen, und thu' nicht mehr in Worten kramen*). Naar han hengiver sig til Magien, er dette Sindbilledet paa, at han utilfreds med videnskabeligt Stykværk vil opnaa det geniale Syn. Goethe bevarede jo til sin Død Fordommen mod den forsøgsvis fremadskridende Erfaringsvidenskab. Fordi han undertiden med sit blotte Geniblik havde set ind i Naturens Væsen, vægrede han sig ved den Indrømmelse, at en Newton med sine Beregninger naaede videre end han. Efterhaanden lærte Goethe imidlertid som Forsker ogsaa den Selvovervindelse at nøjes og glæde sig ved det Enkelte, at se det Hele i det Allermindste. Han opfattede det enkelte Tilfælde sindbilledligt, almengyldigt. Ogsaa denne tilkæmpede Ejendommelighed, grundet paa Geni og Resignation i Forening, nedlagde han i sin *Faust* under den videre Arbejden paa Værket.

Alle Kræfter, der bevægede Goethe hans lange Liv igennem, kommer da til Orde her, stiger op og ned heri og „rækker hinanden de gyldne Spande“, Ynglingens Attraa, den Elskendes Skæbner, Digterens Skabertrang, Forskerens Kundskabstrang, Geniets Isolerthed, Mandens Livserfaring, Alt har samarbejdet herpaa. Rundt om deri er det Evige naaet.

Hvad gør det da, at Fausts første Del ikke er et ensartet Værk med enkelt Harmoni, naar det dog er saa rigt paa selvstændige

Harmonier, der forenes uden Skurren. De har alle deres Dominant i Fausts Attraa efter det Uendelige i Viden, Nydelse og Magt.

Jo mere udviklet Læseren er, des mindre vil han saares af Partiernes Uensartethed, og den uudviklede Læser, der en Gang for alle er vant til aldrig fuldt at forstaa, har nu i et Aarhundrede end ikke opdaget Uensartetheden og føler den slet ikke. Han er tilfreds med de mange Tanker, Værket sætter i Bevægelse hos ham, de mange bedre Følelser, det kalder til Live hos ham — og han har Ret.

Georg Brandes

DIGTE

JEG VILDE GERNE —

Jeg vilde gerne sætte mig ned hos din Fod
og lytte med min Sjæl til din Tale.
Længe jeg paa stejle, paa stolte Tinder stod;
du kom — og de sank sammen; da længtes jeg imod
den dybeste, den ydmygste blandt Dale.
Min Sjæl er en Verden, hvor alting staar i Brand,
alle Jordens Vande, ej læske den de kan;
dertil er kun i Stand
din Røst, der er som Dug i Aftensvale.

Jeg vilde gerne klynge mig sagte til dit Knæ,
naar Sorgerne knap er til at tælle.
Da læned jeg min Pande dertil foruden Ord,
og søgte der en Tilflugt, et Hvilested, et Læ:
nu rave jo Klipper og Fjelde.
Og hverken hist i Himlen, ej heller her paa Jord
fandt jeg, hvor jeg fór,
det Sted, hvortil mit Hoved jeg kan hælde.

Dog allerhelst jeg gemte mit Ansigt i dit Skød
og laa der som død — aa saa længe! —
og græd, for ud at græde al Livets bitre Nød,
alt, hvad jeg forbrød,
og alt, hvad dybt i Sinde der stivned og blev haardt,

og Hadet, som mit Hjerte vil sprænge —
følte paa mit Hoved en Haand saa varm og blød —
og gid da Sjælen sagtelig med Taarerne randt bort,
som Bækken gaar, i Vaar, gennem Enge.

EN SAGA

„Es blies der Jäger in's goldene Horn.
und alles, was er blies, das war verlorn".

Saa mangt og meget hans Ungdom vilde,
et brusende Hav, som aldrig blev stille.

Elske han maatte hver elskelig Kvinde,
eje de mange, den eneste vinde.

Ham lysted at skue den hele Jord;
over Land, over Sø hans Længsel fór.

Og ud over Kundskabens Riger han saa' —
der var ikke det Sted, han ej gad staa.

Sfinksen, der Verdens Løndom vil fjæle,
han skulde tvinge den tavse til Mæle. —

Og Ordets Vælde gik ud af hans Mund,
som Stormen leger med Løv i Lund.

Endt var nu Sandhedens Stammen og Stumhed:
ned slynged hans Torden Kong Løgn, Kejser Dumhed.

Hans Harm stak Urettens Urskov i Brand;
Af Asken voksed Velsignelsens Land. —

Han drog sit gyldene Bundgarn af Sange
gennem Tidernes Hav, tog Slægter til Fange.

Skatte han hæved fra Jorderigs Havbund:
reneste Sjæle, klareste Ravfund.

Perler af Taarer og Stjerner af Øjne —
slige, som lyser i Natten af Løgne,

Himmel af Fryd, som i Dybet kan blaane,
og Ildhu, den Sol, og Vemod, den Maane!

— — — — — — — — — — —

Saa drømte hans Længsel og aabned sin Favn
mod Verden, — men greb kun det goldeste Savn.

Ej blev han bænket ved Gudernes Samfest;
Kummerligheden, hos den blev han Stamgæst.

Kvinder vandt han — som intet var værd,
ikke den ene, hans Sjæl havde kær.

Af Kundskabs Verden en ussel Tue —
udenpaa — fik han Lov at skue.

Og Dybet af Visdom: at intet kan vides,
undtagen det visse, at bundløst der lides.

Udødeligheden kom ej til at saa'
hans Navn med Stjerner paa Markerne blaa.

Hvem véd? — Hvis Kunsten var bleven hans Brud —
de rev ham raat af dens Helligdom ud.

Nu tolker han, tilbedt af ældre Damer,
for Mad og Te v. der Reckes Dramer,

Fru Schørrings, Ewalds og Ebers Romaner;
at han selv — var Poet, er der ingen, der aner.

De Vers, der var avled af Møje og Kval,
blev vraged til sidst af „Familiejournal".

Præst har han været. Hans Kirke stod tom;
han ynkede selv de faa, der kom.

Hvad Lysets Bedrifter han ellers har gjort?
Avisartikler om smaat og stort,

Mejsled' med Kunstnerens Taalmod utrættelig —
Papirkurven slugte dem alle umættelig.

Hvad han rørte, det brast, for ham selv og for andre;
Jorden veg bort, hvor han skulde vandre.

Hans Kraft gik ej bort for at gemmes hos Gud;
i endeløst intet sived den ud.

Bom blev der sat for hans Rejser, de lange;
men han er flyttet adskillige Gange.

Nu bli'r han i Reden deroppe paa Kvisten,
til Folkene kommer med Fyrretræskisten.

Saa bærer den sorte Særpost ham bort,
de Par Skridt, til det Land. hvor man sover saa haardt.

Der var saa mangt og saa meget, han vilde;
nu vil han kun ét: være død, være stille.

FORSONINGENS GUD —

Forsoningens Gud —
hvad angaar mig dit Tilgivelsesbud? —
Gaa til fygende Sand,
til det ilende Vand,
den letfærdige Vind
og det troløse Vejr,
det glemsomme Spejl,
den ustadige, flakkende Flamme,

til Havets Luner og Menneskers Sind —
forkynd det der.
Hos mit Had gaar du fejl;
jeg er idag og imorgen den samme.

SVØM I DRØM —

Svøm i Drøm paa hellig Strøm,
Lotus i Knop, bestandig lukt,
hvilende vugget fra Rod til Top;
over dit Hoved gaar Vindens Flugt.
Lad ej dit Bæger for Lyset op,
bliv ikke Blomst, sæt aldrig Frugt.

Erik Dall

FINLAND OG NORDSLESVIG

I

Blandt de Lande i Europa, hvor der for Tiden af smaa og svage Folk kæmpes en Kamp mod større Staters Overmagt, har især Finlandog Nordslesvig i de sidste Aar tildraget sig almindelig Opmærksomhed, mest naturligvis i de skandinaviske Lande, paa Grund af de opsigtvækkende Begivenheder, der er foregaaede i dem. Kun altfor ofte synes dog Opmærksomheden blot at medføre en ganske almindelig og vag Følelse af Harme over, at den stærke misbruger sin Magt til at undertrykke den svage, uden at man gør sig det tilstrækkelig klart, hvori Forurettelsen i det enkelte Tilfælde bestaar, hvad det i det enkelte Tilfælde er, som Striden gælder. Særlig har man her i Danmark kunnet iagttage vor velbekendte Mangel paa Evne til sundt og klart at bedømme vore egne Anliggender i deres Forhold til andre Folks. I den Henseende finder man altid her til Lands en stærk Tilbøjelighed til at gaa til Yderlighederne. Saaledes vil man kunne finde dem, der, selv om de med Kraft hævder deres danske Nationalitet og protesterer mod dens Undertrykkelse, og selv om de fra Fortiden har bevaret stærke skandinaviske Sympatier, dog staar temmelig ligegyldige lige over for de russiske Angreb paa Finlands Selvstændighed, ja endog søger at reducere dem til en ren Ubetydelighed. Forskellige Omstændigheder kan bidrage til at fremkalde en saadan Opfattelse, dels almindelig Træghed og Utilbøjelighed til at beskæftige sine Tanker med andet end det, som ligger ligefor, dels Sympatien for det russiske Kejserhus, hvortil man i Danmark føler sig saa nøje knyttet, dels Følelsen

af, at vi ved at skænke Forholdene i Finland for stor en Opmærksomhed let udsætter os for at sprede vore Kræfter og glemme den store Forskel mellem dem og Forholdene i Nordslesvig, som i Virkeligheden er af en hel anden Art, og som i ethvert Fald ligger os langt nærmere. Paa den anden Side finder man ogsaa i Danmark Folk, som ofrer deres varmeste Interesse til Finnerne saavel som til alle andre smaa og fortrykte Folk paa den hele Jord, Boerer og Kubanere, Grækere og Armeniere, men som helst taler saa lidt som muligt om de Forhold, der ligger os nærmest, og saa endda, naar de kommer ind derpaa, ikke undlader i Tide og Utide at fremhæve, at de Ulykker, som har ramt os, bærer vi selv for en stor Del Skylden for, og medens de med Spænding følger alle mulige andre nationale Kampe, prædiker de kun Haabløshedens Evangelium, naar Talen er om vor egen.

Vender vi os nu fra disse forskellige Opfattelser, som raader her i Danmark, og kaster Blikket mod det, som sædvanlig kaldes „den europæiske Opinion", saa vil det straks være iøjnefaldende, at de finske Tildragelser gennemgaaende har vakt en langt større Opmærksomhed og Indignation end den Kamp, der har staaet i Nordslesvig. En talrig Skare af Europas betydeligste Mænd har i Sommeren 1899 i Forening indladt sig paa det usædvanlige Skridt at henvende sig direkte til Ruslands Kejser for at formaa ham til at vise sine finske Undersaatter Retfærdighed. Der er nu al mulig Grund for os Danske til nøje at give Agt paa, af hvad Art de Overgreb er, som den europæiske Opinion saaledes finder Anledning til at paatale, naar de øves fra russisk Side over for Finland, og undersøge, i hvad Forhold de staar til Preussens Fremfærd mod den danske Befolkning i Nordslesvig. En nøgtern og lidenskabsløs Sammenligning vil utvivlsomt være paa sin Plads, selv om Sammenligningens Resultat nærmest vil blive det, at der mere er Tale om en Forskel end om en Lighed.

Hvad gælder Striden i Finland? Den almindelige europæiske Opfattelse turde vistnok være den, som en svensk Forfatter udtaler med følgende Ord: „När Europa tagit del i finnarnas kamp, har det skett, därför att en stor och stark nation genom en brutal kränkning af besvuren och under generationer ihälgdhållen rätt sökt omintetgöra ett litet och svagt folks nationella tillvaro, men framför allt därför, att ett stycke af Europas egen kultur därigenom satts på spel, därför att den „store och starke" är den slaviska rasens målsman och den „lille och svage" en representant för den

västerländska odling, som i Rysslands österländska samhällsordning har sin farligaste och närmaste fiende. Ur denna synpunkt bör författningsstriden i Finland ses för att få sin rätta belysning“ [1]). Til Grund for denne Betragtning ligger i Virkeligheden tre forskellige Synspunkter, af hvilke de to første ganske vist ikke holdes rigtig klart ude fra hinanden, nemlig et politisk-statsretligt (Retskrænkelsen), et nationalt (Forsøget paa at tilintetgøre det finske Folks nationale Tilværelse) og et kulturelt (det østerlandske Samfunds Overgreb mod den vesterlandske Kultur). Vi vil for Oversigtens Skyld tage hvert Synspunkt for sig.

II

Den Handling, som ligger til Grund for hele den finske Forfatningsstrid, er Udstedelsen af det kejserlige Manifest af 15. Februar 1899 med de dertil knyttede Grundregler for Lovgivningen i Sager, som angaar det hele Kejserrige, indbefattet Finland. Hidtil har Finland, saa længe det har været forbundet med Rusland, indtaget en ganske exceptionel Stilling. Medens de to Lande er uadskillelig forbundne, saa at Ruslands Kejser som saadan tillige er Finlands Storfyrste, har Finland sin egen konstitutionelle Forfatning, idet Storfyrsten maa dele Lovgivningsmagten med den finske Landdag. Denne bærer ganske vist et noget gammeldags Præg, idet den paa middelalderlig Vis er sammensat af de 4 Stænders Repræsentation og ordinært kun sammenkaldes med flere (3—5) Aars Mellemrum. Den mangler ogsaa Indflydelse paa adskillige Sager, som i andre konstitutionelle Stater hører ind under Folkerepræsentationens Magtomraade, men med Hensyn til de største og vigtigste Lovgivningsspørgsmaal har det lige til den sidste Tid været officielt anerkendt, at de ikke kan afgøres uden dens Samtykke. Heri er der nu ved Manifestet og Grundreglerne af 15. Februar 1899 foretaget den Forandring, at med Hensyn til de Love, som vedrører Kejserdømmets hele Omraade, indbefattet Finland, saavel som de særlig finske Love, som berører almindelige Rigsinteresser eller staar i Forbindelse med Kejserdømmets Lovgivning, indskrænkes Landdagens Myndighed fra besluttende til blot raadgivende, medens Afgørelsen henlægges til det russiske Rigskonseil, efter at dette har drøftet vedkommende Lov-

[1] V. Spångberg: Författningsstriden i Finland (Studenterföreningen Verdandis småskrifter nr. 93. Stockholm 1900). S. 3.

forslag i Forbindelse med Generalguvernøren over Finland, den finske Ministerstatssekretær og et Antal særlig dertil udpegede finske Senatorer. En saadan Indskrænkning af Landdagens Magtomraade til de Anliggender, som kun vedrører Finlands særlige Forhold uden at have almindelig Rigsinteresse, er utvivlsomt en Krænkelse af Finlands Grundlove, som ikke kan ændres paa lovlig Vis uden Landdagens Samtykke. Der er derfor god Grund til at tale om et Statskup i Finland, begaaet den 15. Februar 1899.

Dette Statskup er imidlertid af en egen Art. Medens nemlig et Statskup efter almindelig Sprogbrug er en Handling, der begaas af vedkommende Stats egen Fyrste eller Regering, synes man her at maatte søge Statskupets Ophav uden for Finlands Grænser, i Rusland. Er det et indre finsk Anliggende, eller er det et Mellemværende mellem Finland og Rusland, der er Tale om? Er det Finlands Storfyrste eller Ruslands Kejser, der har gjort Statskup? At vi her staar over for et vanskeligt Spørgsmaal, kan man se allerede deraf, at Statsretslærerne har haft saa stort Besvær med at finde et adækvat Udtryk for Finlands Forhold til Rusland. Finland staar over for Rusland som en Stat, ikke som en Provins, men i et underordnet, ikke i et sideordnet Forhold, og dog er Stillingerne som russisk Kejser og som finsk Storfyrste uadskillelig forbundne hos den samme Person. Nu er Manifestet af 15. Februar 1899 udstedt af Nikolaus II som Ruslands Kejser og vedkommer saaledes i og for sig ikke Finland og kan ikke medføre noget finsk Statskup; først idet Kejseren i Egenskab af Finlands Storfyrste gennem finske Embedsmænd befaler Manifestets Offentliggørelse og dets Anvendelse paa finske Forhold, — først da er Statskupet fuldbyrdet i Finland. Som naturligt er, er det da ogsaa her Landets egen Fyrste, der har gjort Statskup, men som Følge af Kejserstorfyrstens Dobbeltstilling kan det hele Anliggende baade betegnes som finsk og som finsk-russisk.

Spørger vi dernæst om Statskupets faktiske Følger i politisk Henseende, maa vi sige, at det betyder et Skridt henimod Finlands Inkorporation i Rusland. Og i samme Retning peger den Trontale, hvormed Landdagen 1900 blev aabnet. Heri forbydes det Landdagen at udtale sig om almindelige Rigsanliggender, og der trues eventuelt med den hele Stænderinstitutions Ophævelse. Men om en fuldstændig Inkorporation af Finland tilsigtes, lader sig for Tiden ikke afgøre.

Kaster vi nu Blikket paa Nordslesvig, viser det sig, at om

nogen egentlig Sammenligning paa dette Punkt kan der slet ikke være Tale. Nordslesvig har jo ikke Spor af politisk Selvstændighed, hvilket end ikke det hele Sønderjylland har; thi det er jo ikke nogen Stat, ikke engang noget særligt Administrationsomraade, men kun en Del af en preussisk Provins. Men spørger vi, hvad der med Hensyn til Sønderjyllands Skæbne nærmest kan sammenlignes med det, som skete i Finland i 1899, saa maa vi gaa en Menneskealder tilbage i Tiden, til den Tid, da Sønderjylland inkorporeredes i Preussen. Den Krig, hvorved Finland løsreves fra Sverige, førte ikke til nogen Inkorporation, hvortil man først nu har gjort de forberedende Skridt; Sønderjyllands Inkorporation er derimod forlængst fuldbyrdet. Som Middel til Inkorporationen har man i det ene Tilfælde anvendt Statskup, i det andet Tilfælde Krig, et Middel, der dog vel maa betragtes som en voldsommere Krænkelse af den bestaaende Retsorden, end et Statskup er. Der kan vel ogsaa være Grund til at minde om, at, da Preussen og Østrig den 16. Januar 1864 stillede den Fordring til Danmark, at Fællesforfatningen af 18. November 1863 skulde være ophævet inden 2 Dage, hvilket ikke kunde ske paa lovlig Maade, var det netop den danske Regerings Vægring ved at gøre Statskup, som foranledigede de to Magter til at tilbagekalde deres Gesandter og overlade Vaabnene Afgørelsen. Specielt for Nordslesvigs Vedkommende maa som det sidste Skridt til at give Inkorporationen Varighed nævnes Preussens og Østrigs Overenskomst af 1878 om, at Pragfredens Artikel 5 ikke længere skulde have Gyldighed. Paa den anden Side er der unægtelig den Forskel, at, medens Danmark ved Fredstraktaten har afstaaet Hertugdømmerne, saa foreligger der fra Finlands Side intet Afkald paa dets Selvstændighed. Det er let at forstaa, at det har en ikke ringe Betydning for Modstandens Styrke, at det undertvungne Folk har en formel Ret at støtte sig til, hvorfor vi jo ogsaa stadig ser Nordslesvigerne hævde, at Ophævelsen af Pragfredens Artikel 5 ikke har juridisk Gyldighed; men nogen egentlig Ændring i Folkets Stilling medfører dette Forhold ikke. Naar et Statskup eller en Revolution først er fuldbyrdet, saa er dermed en ny Retstilstand etableret, ligesom Tilfældet er, naar et Land er erobret, selv om en formel Afstaaelse ved en Fredstraktat ikke foreligger. Kendsgerningerne er altid stærkere end de juridiske Hensyn, og det ikke mindst i Folkeretten.

Vi maa da med Hensyn til det statsretlige Brud, som er forøvet ved Statskupet i Finland, give den europæiske Opinion Med-

hold i dens Fordømmelsesdom, men tillige fremhæve, at, om det end som Følge af Finlands ejendommelige statsretlige Stilling, hvortil det er vanskeligt at paapege nogen Parallel, faar en egen Karakter, kan det dog ikke siges i og for sig at have nogen værre Karakter end saa mange andre i den sørgelige Række af Tilfælde i Historien, hvor Magt er gaaet for Ret.

Vi kan imidlertid ikke indskrænke os til Betragtningen af de enkelte Begivenheder, der saa vel i Finland som i Nordslesvig har medført en Omvæltning af den bestaaende Retsorden, men maa ogsaa se lidt nøjere paa de forhaandenværende Tilstande i de to Lande. Utvivlsomt er en politisk Begivenhed af principiel Betydning og af uberegnelig Rækkevidde mere skikket til at tildrage sig almindelig Opmærksomhed end selv i høj Grad abnorme Tilstande, der fortsætter sig uforandret eller i stadig, jævn Udvikling, men i Virkeligheden er det dog de faktiske Tilstande, som det ved Anstillingen af en Sammenligning i Hovedsagen kommer an paa. Det gælder blot om stadig at anstille Sammenligningen mellem de Punkter, der virkelig svarer til hinanden.

Finland fik efter at være blevet erobret med Vaabenmagt en saa gunstig Stilling som næppe noget erobret Land, der kan paavises i Historien. Finland blev forenet med Rusland som en selvstændig Stat, der ganske vist formelt blev Rusland underordnet, men faktisk nærmest kom til at indtage en privilegeret Stilling i Riget. Den russiske Selvhersker fandt sig i som Finlands Storfyrste at dele Magten med Stændernes Repræsentation. Finland fik sin egen Regering (Senatet), bestaaende af indfødte finske Borgere, og Finnerne fik selvfølgelig ligeledes Eneret til alle Embeder, høje saavel som lave, i hele Landet; kun Stillingen som Generalguvernør fik ogsaa Russere Adgang til. De militære Byrder var, indtil der i 1878 indførtes almindelig Værnepligt, af forsvindende Omfang, og selv efter 1878 stilledes Finnerne dog i den Henseende langt gunstigere end de fleste Folk i Europa. Hertil kommer, at den finske Hær er organiseret i egne Afdelinger, med udelukkende indfødt Mandskab og Officerer og med Landets eget Sprog til Kommandosprog. Trods de ringe pekuniære og personlige Militærbyrder har Landet imidlertid i Tillid til Ruslands vældige Hærmagt, der koster den russiske Befolkning saa store Ofre, været fuldstændig betrygget udadtil og i rigt Maal kunnet vie sine Kræfter til Fremme af sin indre Udvikling, der, som alle er enige

om, under Foreningen med Rusland har taget et glimrende Opsving.

I de sidste Aar er der nu opstaaet Fare for, at der heri skulde indtræde en Forandring. Det er, om ikke berettiget, saa dog forstaaeligt, at Finlands i mange Henseender begunstigede Stilling maatte vække Misfornøjelse i Rusland. Især gjaldt dette med Hensyn til de militære Begunstigelser. Dette Spørgsmaal hænger netop nøje sammen med Statskupet, hvis Formaal særlig var at unddrage den finske Stænderrepræsentation Medbestemmelsesret paa den militære Lovgivnings Omraade. I 1899 forelagdes der Landdagen — ikke til Beslutning, men kun til Ytring — et Forslag til en ny Ordning af Militærvæsenet, hvorved saa vel Tjenestetiden som Udskrivningskontingentets Størrelse i høj Grad forøgedes, ligesom den finske Hær foresloges delvis sammensmeltet med den russiske derved, at nogle finske værnepligtige skulde kunne gøre Tjeneste i Rusland, og omvendt Russere have Adgang til Officersposter i Finland. Landdagen besluttede til Trods for det lovstridige ved Forelæggelsesmaaden at behandle Forslaget efter dets Indhold og gjorde betydelige Indrømmelser samtidig med, at den paa visse Punkter rejste en absolut Modstand. Endnu er Sagen ikke bleven endelig afgjort, men hvis man tør drage nogen Slutning af de Antydninger, som efter omtrent to Aars Tavshed fremkom i Marts d. A. angaaende det russiske Rigskonseils videre Planer, synes rigtignok Russernes Fordringer paa flere væsentlige Punkter at være bleven i høj Grad nedstemte. Frygten for de forøgede Militærbyrder har dog været saa stor i Finland, at der i 1899 er udvandret over 10,000 Mennesker.

Ogsaa paa andre Omraader finder vi i den nyeste Tid en Udvikling i lignende Retning. Den grundlovhjemlede Bestemmelse om Finnernes Eneret til finske Embeder blev overtraadt i 1899, da en Russer blev udnævnt til finsk Ministerstatssekretær i St. Petersborg. Fra sidste Aar husker man Inddragelsen af de finske Frimærker. Men maa det end siges, at Tilstanden paa mange Maader er bleven forværret for Finland, saa er der dog lang Vej endnu, indtil Finland kan naa den Tilstand, som i en Aarrække har hersket i Nordslesvig paa de nævnte Omraader. Her er ikke Tale om særskilt Forvaltning, egne Embedsmænd, særlige Militærafdelinger med dansk Kommandosprog el. lign. Ogsaa her har Frygten for den strenge Militærtjeneste medført en stærk Udvandring, der dog i Tidens Løb er aftaget, som Udvandringen fra

Finland vel ogsaa med Tiden vil gøre det. Dog er der unægtelig enkelte Omraader, hvor Finland maa siges at have faaet et Forspring. Først og fremmest er Finlands Presse langt mere bunden, idet der findes Censur, og Generalguvernøren endog har Ret til at inddrage Blade for bestandigt. I Forbindelse hermed maa nævnes Censuren over Telegrammer og aabne Postforsendelser, lige som ogsaa Forenings- og Forsamlingsfriheden i det mindste paa Papiret maa siges at være nok saa stærkt indskrænket i Finland. Men over for disse Forhold fortjener det rigtignok at fremhæves, at Finland endnu ikke som Nordslesvig har det store, over hele Landet spredte, fremmede Embedspersonale, hvis udtrykkelige Opgave det er at bringe enhver Lovovertrædelse for Retten. Og medens de preussiske Dommere i Nordslesvig for en stor Del er at opfatte som Regeringens Redskaber, har Finland sine egne Domstole, der i det mindste for Tiden er saa langt fra at være afhængige af den russiske Regering, at man i Finland tværtimod sætter sin Lid til deres Bistand mod Overgreb fra russisk Side. Selv om Russerne skulde forsøge paa at gennemføre en Militærlov mod Landdagens Vilje, tør Finnerne endog vove at haabe paa, at dens Gyldighed vil blive underkendt af Domstolene, saa at de værnepligtige, som nægter at møde i Henhold til den, vil blive frifundne. Men hvorledes det i denne Henseende vil stille sig i Fremtiden, er det jo umuligt at afgøre med Bestemthed.

III

Vi har saaledes set, at der ikke alene med Hensyn til Finlands hele statsretlige Stilling, men ogsaa med Hensyn til de enkelte Forvaltningsomraader har gjort sig en Bestræbelse gældende for at tilvejebringe en nøjere Forbindelse med Rusland, hvilket ikke kan ske uden en Tilbagetrængen af Finlands særlige, nationale Ejendommeligheder. Men naar vi nu gaar over til at underkaste de nationale Forhold en særlig Drøftelse, maa vi straks henpege paa, at Ordet „national" kan bruges i mere eller mindre omfattende Betydning, hvilket har til Følge, at Grænsen mellem det nationale Omraade og det foran omtalte, rent politiske ikke er saa let at drage.

Paa det Sted, hvor Herodot lader Athenerne udvikle de Motiver, som burde bevæge alle Grækere til trods deres politiske Adsplittelse at forene sig til Kamp mod Perserne, lader han dem

anføre deres Fællesskab i Race, Sprog og Religion og deres indbyrdes Overensstemmelse i Sæder og Levevis. Han har herved givet en Definition af Begrebet „Nationalitet", som nogenlunde kan anvendes ogsaa i vore Dage. Men ofte finder vi rigtignok Udtrykket anvendt baade i en videre og i en snævrere Betydning, hvilket hænger sammen med, hvor stor en Del af Samfundslivet Statsmagten til enhver Tid har inddraget under sit umiddelbare Omraade, og hvor meget den har overladt til Borgernes egen Forsorg. Man kan saaledes undertiden udvide Begrebet „Sæder og Levevis" i den Grad, at det ogsaa indbefatter hele Indretningen af visse offentlige Anliggender, som naar man f. Eks. taler om et nationalt Hærvæsen eller Postvæsen; og omvendt kan man til andre Tider bruge Ordet „Nationalitet" i langt snævrere Betydning, saa at der hverken tænkes paa Religion eller paa Sæder og Levevis, ja knap nok paa Racen, men egentlig kun Sproget bliver tilbage som det, hvorved Befolkningens Nationalitet tydeligst og mest elementært lægger sig for Dagen.

Naar nu den ovenfor citerede svenske Forfatter taler om Russernes Forsøg paa ved en brutal Krænkelse af besvoren Ret at tilintetgøre det finske Folks nationale Tilværelse, saa er det klart, at han tager Ordet „national" i en meget vid Betydning, i en Betydning, som indbefatter Forhold, der hører ind under det særlig politiske Omraade; ved Finlands nationale Tilværelse mener han aabenbart endog nærmest Finlands Bestaaen som Stat, og i Forsøgene paa at berøve Finlands offentlige Institutioner deres ejendommelige Særpræg ser han en national Krænkelse. Naar man derimod i Nordslesvig taler om en national Kamp, saa tager man Ordet „national" i den allersnævreste Betydning, idet det dér næsten udelukkende er Sproget, der er Tale om, eftersom det er den eneste Rest, som Befolkningen har faaet Lov til at beholde af sine nationale Ejendommeligheder, for saa vidt de kan lægge sig for Dagen for Offentligheden. Kan man end saaledes baade i Finland og i Nordslesvig med Rette tale om en national Kamp, saa maa man dog i begge Tilfælde nøje passe paa, hvad det egentlig er, som man taler om, og ikke lade sig vildlede af Udtrykket.

Det kunde nu ogsaa være gavnligt at berøre Finlands Forhold i national Henseende i Ordets snævrere Betydning, særlig med Hensyn til Sproget. Disse Forhold er nemlig ret ejendommelige. Af Finlands Befolkning tilhører omtrent de $^6/_7$ den finske Nationalitet, medens $^1/_7$ er Svenskere, og disse to Nationaliteter har i en

Aarrække staaet i et meget spændt Forhold til hinanden. Det svenske Mindretal har i lange Tider udgjort den herskende Klasse, som det gjorde dengang, da Landet var forenet med Sverige, og det svenske Sprog har været Landets officielle Sprog. Der har i Finland i største Delen af det 19de Aarhundrede staaet en national Kamp, en Kamp mellem det finske og det svenske Sprog, som i Bitterhed ikke har staaet tilbage for, men snarere overgaaet den, som de begge nu i Forening har begyndt at maatte føre mod det russiske. Det lille svenske Mindretal, som paa Grund af sin Overlegenhed i Dannelse og Samfundsstilling og paa Grund af Stænderrepræsentationens aristokratiske Sammensætning sad inde med en Magt, der var langt større, end dets Antal kunde berettige det til, har kun Skridt for Skridt ladet sig aftvinge Indrømmelser til det tilsidesatte finske Sprog. Under denne Kamp har den russiske Regering indtil den sidste Tid ikke gjort noget Forsøg paa at skaffe det russiske Sprog Indpas i Finland paa Bekostning af Landets egne Sprog. Derimod har den for saa vidt hjulpet den finsktalende Befolkning til sin Ret, som den nuværende Ligestilling mellem Svensk og Finsk paa Grund af det svenske Partis Modstand ikke har kunnet gennemføres under Iagttagelse af de konstitutionelle Former, men har maattet fastslaas ad administrativ Vej.

Den finsktalende Befolkning har da ogsaa under de for Finland lykkelige Tider før de sidste Aars sørgelige Begivenheder bestandig stillet sig langt mere velvilligt og loyalt over for Rusland end det svenske Parti, der, selv om det naturligvis formelt optraadte aldeles korrekt, dog ogsaa dengang ofte lagde et uvilligt Sindelag for Dagen over for den russiske Regering og alt russisk. Nu har selvfølgelig de sidste Aars Strid i høj Grad nærmet de to nationale Partier til hinanden, idet deres fælles Interesser mere er kommen i Forgrunden, men det finske Parti optræder dog gennemgaaende med et langt større Maadehold over for det russiske Regimente, idet det baade fra svensk og fra russisk Side frygter en Fare for sin nationale Ejendommelighed. Selv efter Statskuppet har dets betydeligste Fører, Friherre Yrjö-Koskinen, udtalt under et Interview, at det „saakaldte svenske Parti“ ikke har anden Betydning end med sit svenske Rigssprog at give Russerne et Paaskud til i Stedet at paatvinge Finnerne det russiske; „naar vi overhovedet tillader os den Luksus at holde et Rigssprog,“ sagde

han, „saa finder Russerne det naturligvis rimeligere, at det er Russisk, end at det er Svensk“ [1]).

Medens Russerne altsaa i lang Tid har indtaget en i Realiteten anerkendelsesværdig Holdning i Sprogkampen, har Forholdene i de senere Aar forandret sig saaledes, at der nu virkelig ogsaa kan siges at være begyndt en Sprogkamp, hvori det russiske Sprog spiller en Rolle. Allerede i 1891 paabødes det ved en Forordning, som var kontrasigneret af den finske Ministerstatssekretær, uagtet den, i det mindste efter finsk Opfattelse, var grundlovsstridende, at finske Embedsmænd skulde forstaa Russisk, og Kendskab hertil sattes som Betingelse for Avancement. Ved Militærlovforslaget af 1899 forsøgtes et lignende Skridt for Hærens Vedkommende, dels ved Fordringen om Officerers og Underofficerers Kendskab til Russisk, dels ved Bestemmelsen om, at russiske Officerer skulde kunne ansættes i Finland. Endelig er det ved Manifest af 20de Juni 1900 blevet paabudt, at Russisk fra 1903 skal være Senatets (den finske Regerings) Forretningssprog og fra 1905 Landets officielle Embedssprog. At en Udvidelse af Undervisningen i Russisk i Finlands Skoler vil følge efter, er højst sandsynligt, og maaske er det ogsaa Russernes Formaal at gøre det russiske Sprog til Hærens Kommandosprog.

Ogsaa paa det nationale Omraade i snævrere Forstand ser vi altsaa i Finland en begyndende Tilnærmelse til de Tilstande, som af Preusserne er indført i de Lande, som de har gjort sig til Herrer over. Men maa det end saaledes indrømmes, at der ogsaa i Finland føres en virkelig Sprogkamp, saa maa det paa den anden Side bestemt hævdes, at denne Kamp føres paa et helt andet Terræn end Sprogkampen i Nordslesvig. Forholdet er ganske simpelt det, at Russerne arbejder paa at udvide Kendskabet til deres eget Sprog i Finland, medens Preusserne arbejder paa at trænge det danske Sprog ud af Nordslesvig. Selvfølgelig har man Grund til at føle det som en Forurettelse, naar et fremmed Sprog, selv om det er Rigssproget i det større Statssamfund, man tilhører, mere end forhen kræves kendt og lært af dem, der modtager en højere Undervisning eller træder i Statens Tjeneste. Et saadant Paabud saarer nødvendigvis den nationale Bevidsthed, og selv om det medfører visse positive Fordele, volder det dog i det mindste Tidsspilde og Ulejlighed. Men naar et Lands Befolkning maa se sit eget

[1]) V. Spångberg: Statskuppen i Finland 1899 (Stockholm 1899). S. 42.

Sprog udelukket fra alle Landets Skoler, de lavere saa vel som de højere, naar Skolebørnene ikke alene i Skolestuen, men paa Legepladsen, ja endog paa Vejen til og fra Skole ikke har Lov til at tale med hverandre i deres Modersmaal, og naar det endelig forbydes Forældrene, selv gennem en Huslærer, at lade deres Børn faa Undervisning i deres eget Sprog, saa har vi at gøre med Forhold, der er himmelvidt forskellige fra de nys omtalte, og som man ikke uden at gøre sig skyldig i en grov Tankeløshed kan forveksle med dem.

Forskellen mellem den nationale Kamp i Finland og i Nordslesvig er let nok at fastholde, naar man først har faaet Øjet op for den. Efter at Sprogforholdene i Skolen er omtalt, behøver det kun lige at nævnes, at i Nordslesvigs rent dansktalende Egne er Retssproget fuldstændig tysk, og at det danske Sprog ogsaa stadig fortrænges mere og mere fra Kirken, medens derimod i Finland kun Landets egne Sprog lyder i Retssalen og i Kirken som overhovedet ved alle Lejligheder i det offentlige Liv, som den store Befolkning har noget at gøre med.

Ser vi endelig paa de Forholdsregler i Nordslesvig, som i de sidste Aar har vakt det største Røre, nemlig Udvisningerne af danske Undersaatter, saa er det efter Forholdenes Natur umuligt at finde nogen Forholdsregel i Finland, som kan stilles lige dermed. Men naar vi erindrer, hvorledes Forholdet er med Hensyn til Sprogkampen, saa kan vi som en passende Parallel dertil opstille Begunstigelsen af russiske Bissekræmmeres Indvandring i Finland med det Formaal at drive national og politisk Propaganda. Forholdet er stadig det samme: Russerne arbejder paa at faa Indpas i Finland, men Preusserne arbejder paa at fordrive fra Nordslesvig alt, hvad der er dansk.

Efter hvad her er udviklet, maa vi altsaa give den europæiske Opinion Ret i dens Protest mod de sidste Aars Forholdsregler i Finland, betragtede som en Forsyndelse ogsaa i national Henseende, idet det politiske Retsbrud har aabnet en Mulighed i denne Retning, — en Mulighed, som man fra russisk Side ogsaa har begyndt at benytte. Ja, det tør end ikke betragtes som udelukket, at de nationale Forhold i Finland, hvis den paabegyndte Udvikling fortsættes i en længere Aarrække, engang i Tiden vil naa til et lignende Standpunkt som for Øjeblikket i Nordslesvig[1]). Men

[1]) I Russisk Polen synes Udviklingen ganske vist for Tiden at gaa i den modsatte Retning; jfr. Dr. G. Brandes's Artikel i „Sønderjydske Aarbøger" for 1900.

det maa tillige hævdes, at, naar det oplyste Europa med fuld Føje protesterer mod en Systemforandring, der rummer Fare for en Krænkelse af en Befolknings nationale Ejendommeligheder, saa kunde den have langt mere Grund til at tage til Orde over for en Politik, der aabenlyst sætter sig til Maal at tilintetgøre en Befolknings hele nationale Eksistens. Selv naar Systemforandringen er fuldbyrdet og ikke mere har Nyhedens Interesse, kan den fortsatte, daglige Kamp for Nationalitetens Bevarelse stadig gøre det samme Krav paa Samtidens Deltagelse. Finnerne betragter ikke Statskupet som Kampens Afslutning, men snarere som dens Begyndelse, og det samme Synspunkt maa ogsaa anlægges paa den nationale Kamp i Nordslesvig.

IV

Naar vi nu skal se paa, hvilke Følger for Kulturen de politiske og nationale Kampe i Finland og Nordslesvig maa antages at have, saa er det ikke muligt at operere med det omfattende og ret uhandlelige Begreb Kultur i al Almindelighed, men vi maa betragte Kulturen fra den særlig politiske og nationale Side. En Kultur kan ikke paatvinges et Folk fra oven, men har som Betingelse et vist Maal af Frihed; enhver Kultur maa have sin Rod i Folket selv; den maa være national, — hvad enten vi nu vil tage dette Ord i snævrere eller videre Betydning. Naar man udtaler Frygten for, at de russiske Overgreb mod Finland skal medføre en Nedgang i Kulturen, saa kan denne Frygt dels være rettet mod den slaviske Nationalitet, som ved sin Fremtrængen befrygtes at ville medføre et lavere Kulturtrin i de Landstrækninger, hvor hidtil svensk og finsk Nationalitet med deres højere udviklede Kultur har raadet, — dels imod den russiske Regering, som ved sit Tryk fra oven befrygtes at ville knuse enhver Kultur, og der er næppe nogen Tvivl om, at det er denne Frygt, der er den væsentlige. Enhver national Kamp er en Kamp mellem forskellige Kulturer, men Kulturen har andre og farligere Fjender end fremmede Nationaliteter.

Naar de danske Nordslesvigere gør Modstand mod den tyske Nationalitet, som man søger at paatvinge dem, saa er det ikke, fordi de nærer Frygt for gennem den at nedtrykkes til et lavere Kulturtrin. De betragter ikke den tyske Kultur i og for sig som den danske underlegen; de har ikke andet imod den, end at den

ikke er deres egen. Sammenligner vi de to Kulturer, der hver paa sit Sted søger at trænge erobrende frem paa Nabokulturernes Bekostning, den slaviske og den tyske, saa maa vi indrømme den tyske Kultur, at den er den stærkest og rigest udviklede. Men det vilde være Uret at nægte, at ogsaa den slaviske Kultur besidder mange Fortrin, og at der i mange slaviske Lande rører sig et rigt aandeligt Liv, som det øvrige Europa kun i altfor høj Grad mangler Kendskab til. Man har heller ikke Lov til kun med Uvilje at se paa den vaagnende slaviske Nationalitetsbevægelse, som naturligvis ikke er bleven til uden Indflydelse af tilsvarende Bevægelser i Vesteuropa[1]). Men lige som man maa skelne imellem Tysk og Preussisk, idet den aand- og gemytrige tyske Nationalkarakter kun stemmer daarligt med den preussiske Embedsmands- og Soldatervælde, saaledes gør man ogsaa vel i at aabne Øjet for den lignende Forskel mellem de slaviske Folks i og for sig saa blide og fredsommelige Natur og den hensynsløse og brutale russiske Regeringsvælde. Den er det, som er Skyld i Ruslands nyeste kulturfjendske Færd over for Finland, idet den nu har antaget de preussiske Styrelsesprinciper over for erobrede Lande, medens den tidligere endog i paafaldende høj Grad havde ladet Hensynet til Kulturen ske Fyldest, idet den havde ladet Finland beholde Frihed til selv i rigt Maal at pleje sin nationale Udvikling.

Vi maa altsaa ogsaa fra et kulturelt Synspunkt give den europæiske Opinion Ret i, at det er en Forsyndelse mod Kulturen, som Rusland er ved at begaa ved sin nyeste Politik over for Finland; men det maa hævdes, at en saadan Forsyndelse alt længe har været begaaet af Preussen over for Nordslesvig, og at denne fortjener en saa meget desto skarpere Dadel, som Preussen i sig selv staar Kulturen nærmere. Medens Ruslands Fremfærd til Nød kan undskyldes dermed, at de moderne Kulturtanker ikke rigtig er naaet dertil, saa kommer den preussiske Politik over for Nordslesvig og de andre Lande med ikke-tysk Nationalitet, som hører ind under det preussiske Statsomraade, netop til at staa i et saa meget desto grellere Lys derved, at den støtter sig paa selve disse Kulturtanker i en forvrænget Skikkelse, saa at de drejes i en Retning, der er ganske modsat af den oprindelig tænkte. Paa dette Forhold skal her anføres et typisk Eksempel. Den 16de Januar d. A. kunde man i danske Blade læse følgende Telegram til Rit-

---

[1]) Jvfr. G. Brandes: Indtryk fra Rusland S. 139 f.

zaus Bureau: „Berlin den 15de Januar. I Landdagens Deputeretkammers Møde i Dag klagede Jazdzewski over Polakkernes uretfærdige Behandling. Finansminister Miquel svarede, at Regeringen vidste sig i Overensstemmelse med Nationens overvejende Flertal med Hensyn til de i Polen trufne Forholdsregler. Saa længe Preussen bestaar, vil det ikke lykkes Polakkerne at bortrive Landsdele, der kun ligger saa faa Dagsmarsher fra Berlin." Om det end maa indrømmes, at Referatets Knaphed kan have gjort Formen af Ministerens Svar endnu mere stødende, end den i Virkeligheden var, saa er der dog ingen Grund til at tvivle om, at Aanden deri er ganske korrekt gengivet. Der klages over Uretfærdighed, og Svaret lyder paa, at saadan er Nationens Vilje — *sit pro ratione voluntas.* Det er Tanken om Folkeviljens Suverænitet, der tages i Undertrykkelsens Tjeneste. Og hvad menes der saa med „Nationen"? Ordet er utvivlsomt at tage i politisk Forstand, om samtlige preussiske Statsborgere, men ved behændig Benyttelse af den deri liggende Ubestemthed, som ovenfor er paapeget, er det en let Sag over for de „Nationaliteter" (i snævrere Forstand), som udgør Mindretal inden for „Nationen", at udlede Forpligtelsen til i alle Forhold, lige ned til Sproget, at omskabe sig i Overensstemmelse med Flertallet. Paa den Maade misbruger den preussiske Regering selve Nationalitetsprincipet til Fremme for den nationale Undertrykkelse, og paa den Maade begaas der ogsaa en Forsyndelse mod Kulturen. Det kan tilføjes, at, naar Talen er om Folk af tysk Nationalitet, som er Statsborgere i et andet Land, vogter man sig i Tyskland for at gøre den Betragtning gældende; de regnes selvfølgelig ogsaa med til „Nationen".

V

Sammenfatter vi nu til Slutning Resultatet af disse Betragtninger, kan vi i Korthed udtrykke det saaledes, at vi Danske paa alle Punkter maa give den europæiske Opinion Ret i dens Dom om de russiske Overgreb over for Finland. Og dette Standpunkt bliver for os netop saa meget desto naturligere, som vi har en stadig Lejlighed til paa nært Hold at se de Konsekvenser, hvortil en saadan Politik kan føre. Selv om maaske en Jævnførelse af de faktiske Forhold i Finland og i Nordslesvig kunde friste os til at betragte det, som for Tiden gaar for sig i Finland som rene Bagateller i Sammenligning med det, som sker i Nordslesvig, saa

bør tværtimod den nøjere Fortrolighed med, hvad der kan blive Følgen, bevæge os til at se paa Finnernes Kamp som en alvorlig og betydningsfuld Kamp baade i politisk, national og kulturel Henseende. Men netop naar vi dømmer saaledes om de finske Forhold, bliver det i endnu langt højere Grad vor Pligt med den varmeste Deltagelse at følge Nordslesvigernes Kamp, der er naaet til et langt mere fremskredet Stadium, og hvor det ikke længer er Udenværkerne, men selve Kernen af det nationale, selve den sidste Rest af det selvstændige danske Folkeliv, der staar paa Spil. Vi er ikke i Stand til at yde Finnerne nogen direkté Bistand; vi kan kun hjælpe dem ved enigt og samdrægtigt at holde ud i vor egen nationale Kamp. Hvis den danske Nationalitet i Nordslesvig viser sig i Stand til at bevare sin Livskraft til Trods for en Underkuelse, der omtrent er saa stærk som tænkeligt under Europas nuværende Kulturforhold, saa vil ogsaa Finnerne saa vel som de andre Nationer, der har deres Nød med at værne om deres nationale Særpræg, kunne bevare Haabet om en lykkelig Udgang af Kampen.

Vor nationale Kamp i Nordslesvig er nemlig ikke at opfatte som en Slags Væddestrid mellem to Nationaliteter eller Sprog, hvor det gælder om, hvem der skal have mest Fremgang. En saadan Kamp kunde under nogenlunde lige Forhold nærmest kun paakalde Interesse og Deltagelse hos vedkommende Nationer selv. Men den er en Kamp for selve Nationalitetsprincipet, — ikke just det Nationalitetsprincip, som har spillet saa stor en Rolle i det 19de Aarhundredes Historie, og som gik ud paa ubetinget at kræve, at Staternes Grænser skulde reguleres i Overensstemmelse med Nationaliteterne, — men det Nationalitetsprincip, som kræver Hensyntagen til Nationaliteten ogsaa dér, hvor de politiske og de nationale Grænser ikke falder sammen. Og det er en Kamp imod det Vrængebillede af Nationalitetsprincipet, der gør sig gældende, hvor man vil skabe national Enhed i en Stat ved at udrydde enhver fremmed Nationalitet inden for dens Grænser. I det 16de og 17de Aarhundrede blev der udgydt Strømme af Blod, før Religionsfriheden blev anerkendt; det vilde være sørgeligt, om det 20de Aarhundrede ikke skulde være kommet videre i Kultur, end at der skulde kræves lige saa store Ofre for Anerkendelsen af Nationalitetsfriheden.

Hans Ræder

DANKVART DREYER

En lønlig Ærgerrighedens Orm nagede under Forberedelserne til Raadhusudstillingen flere af dem, hvem Udvalget af dansk Malerkunst var betroet. Den nævnedes kun i Spøg, men rørte sig undertiden i Alvor. Det var Haabet om at finde Danmarks Trutat.

„Tilskueren"s Læsere vil maaske fra en Anmeldelse af Verdensudstillingen i Fjor mindes, hvad dette Ord betyder. Trutat er Navnet paa en Maler, født i en fransk Provins, pint og plaget af den medborgerlige Dumhed, død 24 Aar gammel af Brystsyge og nedfaren i Glemselens Grav, hvorfra han atter ved Verdensudstillingen opstod til Ærens Herlighed, didoppe han, takket været faa, men højst fortrinlige Arbejder, i al Fremtid vil trone ved Siden af den franske Malerkunsts Klassikere fra det 19de Aarhundredes Midte.

Interessen for de tilsidesatte, Svagheden for de Kunstnere, der efter det „forfriskende Bad i Glemselens Nat" fremdukker med Martyriets Helgenglorie straalende om deres uberømte Navne, skyldes ikke alene Opdagerlystens ivrige Betjening af de ustadige Menneskers stadige Trang til nyt. Viljen til at gøre gammel Uret god igen, berigtige tidligere Vildfarelser og ompostere Værdierne efter Sandheds Krav, er en af Menneskenaturens ædleste og bedste Tilbøjeligheder, hvad der jo for os alle er en kær, maaske haardt nødvendig trøsterig Tanke.

Vel er Danmarks Trutat næppe endnu funden, men Raadhusudstillingen har ført frem til Lyset adskillige Malere, hvis Arbejder

kun faa har kendt og færre har agtet. Saaledes den højtbegavede L. A. Schou, hvis dristige og tapre Talent endnu stod i Gæring ved hans Død, saaledes en af de fleste overset nulevende, ualmindelig lødig Kunstner, Karl Jensen, saaledes endvidere en hel Række med Urette halvglemte Landskabsmalere, Kølle, Kjeldrup og Dreyer.

Dog er det i mine Øjne ingenlunde Forstærkningen af de forholdsvis ukendte, der giver Udstillingen dens væsentligste Værd. Med alle sine Mangler, sine tilsyneladende og virkelige Tilfældigheder i Udvalget, har efter mit Skøn denne Udstilling en overraskende Rigdom af godt og glædeligt nyt at fortælle ogsaa om de Kunstnere, der almindeligt regnes for kendte og skattede, og som maaske i Virkeligheden hverken er det ene eller det andet i det Omfang, de fortjener at være det. Hvor mange af os har forud for denne Udstilling vidst, at Karel van Mander kunde hæve sig til en saadan Finhed i det sjælelige Udtryk, som der findes i det levende Blik hos Dobbeltportrættets blonde Dame med de krusede Lokker, eller kendt de mærkeligste Vidnesbyrd om Juels store Naturbegavelse, — Portrætterne fra hans første Tid, Skitserne, Blomsterbuketten, — eller troet, at Rørbye var en Kunstner af den Kraft og Betydning, han i Portrættet af gamle Lorentzen og flere af sine Studier viser sig at være, eller anet, at Adam Müller var en fortrinlig Portrætmaler og i Interiøret med Kunstnerens Forældre har malt et lille Mesterværk, eller blot husket, hvor intilligent og ypperlig en Maler Jørgen Roed var, før Alderen lammede hans Kraft? Der kunde nævnes hundrede andre Eksempler paa, hvad nyttig og værdifuld Belæring denne Udstilling byder hver, der søger den. Selv af de Mestere, vi har lært forholdsvis grundigt at kende gennem Kunstforeningens Udstillinger, bringer den, ved Siden af Arbejder, det er kært og godt at gense, andre, som ikke før har været udstillede og kendte. Ogsaa overfor disse Kunstnere har vi ofte Grund til at gøre Afbigt og rette gamle Fejltagelser. Som f. Eks. den, at Købkes senere Landskabsstudier, hans smukkeste, hans bedste, han mest klassiske, skulde staa langt tilbage for dem, han malte før sin italienske Rejse, eller som den, at C. A. Jensen under fortsat Rutineproduktion efterhaanden skulde have opslidt sit Talent; netop i sit allersidste Arbejde, Rudelbachs Portræt, er han naaet Fuldkommenheden og Frans Hals ganske nær.

Naar en af mine yngre kunsthistoriske Kollegaer Hr. Vilhelm Wanscher — Navnet er „Tilskueren"s Læsere kendt — i „Dansk Tidsskrift" har meddelt, at han er gaaet fra Udstillingen akkurat

lige saa klog som han kom derhen, skyldes denne beklagelige Kendsgerning sandelig ikke Udstillingen. „Eckersbergs koloristiske Poesiløshed“ virker paa ham, som om han fik „Kridt paa Fingerspidserne“, og „det er det værste“, han kender. Jeg tilstaar at have haft større Nydelse af Eckersbergs sunde og klare Farver end af Hr. Wanschers Forfatterskab, og sparer derfor helst mine Fingre den Ubehag at udrede Artiklens Urimeligheder. — Ret overraskende har senere en endnu yngre Kollega, Hr. Mario Krohn, paa væsentlige Punkter udtalt sig i Overensstemmelse med Hr. Wanscher. Lad der end være noget skønt og opløftende i Ungdommens ædle Attraa mod Aandsoverlegenhedens Storsyn, den retfærdiggør ikke en knusende Ringeagt mod de smaa Værdier, de gamle danske „Bedsteborgere“ og i Kunstnerhammen klædte „Degne“ undertiden har naaet at frembringe. Begge de Herrer har ved at se den gamle danske Malerkunst følt sig saa hjerteligt ilde til Mode, at de kun har kunnet vise den de sureste Miner, den ene, fordi „Sansekraften“ har sagt ham: „Giv mig dybe stærke Farver, jeg kan drikke mig fuld i“, den anden betynget, fordi han paa Udstillingen har maattet „sluge mindre utilhuggede Kampesten ganske raa“. Under saa bedrøvelige Omstændigheder kan Dommen vanskeligt blive sund og rigtig.

Jeg ved jo ogsaa nok, at Kunsten i andre Tider og andre Lande har frembragt adskilligt, der er bedre end selv det bedste af det danske. Det skal hverken glemmes eller forties. Men det forekommer mig ikke, at Lejligheden særligt indbyder til kun at mindes det. „Vi er for glade for os selv!“ bliver der sagt. Det kan hos mange Danske være en slem individuel Lyde, men Fader Holberg har sikkert haft Ret i at mene, at det paa ingen Maade kan kaldes en almindelig Nationallast. Vor Kunst fortjener næppe at dadles, fordi den er Udtryk for den Selvagtelse, det er lykkedes at opbygge i dette Land, fordi den er dansk i sin inderste Kerne, stemmende med vor Natur og Karakter, vor Races ejendommelige Temperament og Kultur, den har jo anvendt Paavirkningerne fra Frankrig efter sit særlige Behov og tappert modstaaet alle de tyske Smagsforvildelsers Pest. Vi lykønskes og det nævnes den til Ære af Nordmænd og Svenske, af Franske, ikke mindst af Tyskerne selv; Udlandets Domme over den har sjeldent eller aldrig den Tone af Ringeagt, der undertiden anslaas herhjemme, og det var dog netop vor første Pligt at erkende det med Tak. Saa kan vi gerne, om det lyster os, tilføje, at dansk Kunst alligevel i væsentlige Hen-

seender staar tilbage for den nyere franske og den gamle hollandske, som disse atter for den italienske og den italienske for den græske. Men denne kritiske Alen tager for grove Maal til at give Værdibestemmelser af synderlig Betydning. Hver af dem skal i ærlig Hengivelse ses for sig, dømmes for sig, nydes for sig. Det er jo ubilligt at skænde paa Violen, fordi den ikke er Palme.

Talenterne har ikke manglet herhjemme. Mange har der været, selv store og sjeldne har vi haft, og de har ikke alle været saa fuldendt taabelige, at de har trængt til et Kursus hos Hr. Wanscher eller Hr. Mario Krohn for at retledes til et fornuftigt Maal for deres Kunst. Unægteligt er de ofte blevne hæmmede i Væksten. Af alt, hvad der har arbejdet for at tynge dem ned, har vel det hjemlige „dannede“ Publikums grænseløse Uforstand paa Kunst ikke haft mindst Magt. De har maattet døje al den æstetiske Naragtighed, som har afsat sig en vidunderlig Pragtblomst i den hejbergske Kunstfilosofi, disse evige Suk efter de rige Ideer og de store Motiver og andet af samme øverste æstetiske Urtekræmmerskuffe, Suk, som menes at adle det betrængte Bryst, der udstøder dem ret højtideligt. I Virkeligheden betyder de sjeldent andet, end at Øjnene hverken har kunnet eller villet lære af Kunstnernes og Hjernen ikke fattet den simple Ting, at en Stump af den jævneste Natur, opfattet af en Kunstnersjæl, kan være Emnet for et Mesterværk og et Bestillingsportræt af en Skomagerkone Aarsag til evig Uddødelighed. Intet Under, om ofte en vis Forsagthed har sat Ufriskhedens skæmmende Præg paa Billeder, der maltes for et saadant Publikum! Intet Under heller, om Tanker paa andre af Uhyrets Vaner og Tilbøjeligheder yderligere har mattet Billedernes Gennemførelse. Hos Eckersberg er Redeligheden overfor alle de smaa Enkeltheder ingen Udyd, saa lidt som hos van Eyckerne. Men hos mange af Eckersbergs Efterfølgere er Sirligheden og Omstændigheden i Billedernes Behandling kun bleven daarlig Vane; det er mindst lige saa meget for at imødekomme Publikums Smag som for at tilfredsstille Kunstnernes egen Samvittighed, at Studiernes og Skitsernes Djærvhed udviskes i Billeders afglattede Kopier efter dem. Hvor der skulde være kommen et Plus, er der i Reglen kun kommen et betydeligt Minus.

Raadhusudstillingen oplyser, at der i Galleriets Repræsentation for ældre dansk Malerkunst foruden andre Mangler findes én meget væsentlig. Det har med Rette følt sig forpligtet til at erhverve de Billeder, der fremkom som Malernes egentlige Hovedværker, det

har meget med Urette gennem mange Aar betragtet alle Studier og Skitser som Ubetydeligheder, det ikke burde give Plads. Men netop mellem dem findes adskilligt af det bedste og af det betydeligste, dansk Kunst har naaet at frembringe. Kun i Skitserne er Marstrand den store og fuldkomne Mester, kun der løsslipper han helt sin Aand og sit Vid. Og hvor velgjorte P. C. Skovgaards Billeder end kan være, Studierne er hundrede Gange bedre, har intet af den haandværksmæssige Tørhed i de store Billeders altfor overlegne sikre Behandling af Løvmasserne og intet af Billedernes Farvetyngde; med den største Lethed, Finhed, Friskhed og Skønhed i Behandlingen og i Farven fremtræder der Malerens Naturglæde, Naturkendskab og vidunderlige Formfølelse ganske uformørket af nogen Art Manér.

Hr. Wanscher fortæller os rigtignok, at alle Studier og Smaabilleder „ikke kommer Almenheden mere ved end Noterne under Teksten i en Bog.“ Hvis Visdomsord stod under Teksten i Hr. Wanschers Artikel, vilde de saa være mindre værd? Alt, hvad der i Kunst er udmærket, er en Del af Menneskehedens Skat, som i høj Grad vedkommer Almenheden, selv om det kun er en løs Skitse f. Eks. af Rembrandt eller en lille Haandtegning f. Eks. af Leonardo. Smaa Ting kan eje stor Finhed. Finhed er noget vederstyggeligt i Hr. Wanschers Øjne, men lykkes det maaske ham selv at undgaa denne Last, bor den dog virkeligt til Huse i alt hvad godt Kunsten har frembragt, ogsaa det største, baade hos Parthenon og i det sixtinske Loft. Thi et Kunstværk behøver jo just heller ikke at være ringe af Omfang for at være fint.

Ulige fornuftigere ser Hr. Mario Krohn paa Sagen. Han siger med Sandhed, at en smuk Sonet har mindre Værd end en ypperlig Tragedie. Maaske har vi mest Fornøjelse af, at Digtere, der skriver gode Sonetter og slette Tragedier, holder sig til de første, men det kan være rigtigt nok, at store Opgaver udvikler. Hr. Krohn paaskønner de Perler, han finder mellem Kampestenene, „vidunderlige Ting, Landskabs- og Portrætstudier, der i Friskhed og Ynde ikke staar tilbage for Hollændernes skønneste Skitser“. En velment, men uheldigt turneret Kompliment! Hvad tænker han paa! Maaske C. A. Jensen og Frans Hals, med hvad ellers? Sikkert ikke paa Rembrandts Skitser, snarere paa hollandske Landskabsmaleres Studier. De har kun den ene Fejl, at de aldeles ikke eksisterer; hollandsk Landskabskunst er Erindringskunst, til hvilken der ingen Sinde er malt Studier i Marken. Rent historisk set har de gamle

danske Landskabsstudier den Interesse at hidrøre fra den Tid, da Staffelierne for første Gang, saa længe Verden har staaet, flyttedes ud i Guds fri Natur. Netop det første Mødes Sødme skylder de deres ejendommelige og ufortabelige kunstneriske Tillokkelser.

Der er danske Malere, der i deres Billeder sjældent hæver sig over det middelgode og ofte gaar under det, men som i deres Studier kan fortjene stor Opmærksomhed og oprigtig Beundring. Til disse hører en Kunstner, der vel ikke „syntes født til Bagateller“, men som ikke har efterladt sig synderlig andet af Værd end hvad man med nogen Ret kan betegne som saadanne, Maleren Dankvart Dreyer.

II

Da Lundbye, kort efter at han med stor Begejstring havde hørt Høyens berømte Foredrag Marts 1844 „om Betingelserne for en skandinavisk Nationalkunsts Udvikling“, en Dag sad og grundede paa den Sag, der havde været hans kære, stadige Tanke, saalænge han havde ført en Pensel, Muligheden for at der her i Danmark kunde udvikles en ejendommelig dansk Kunst, faldt det ham ind at forsøge en Karakteristik af enkelte blandt de Malere, til hvilke hans Forhaabninger nærmest knyttede sig. Han valgte to: Skovgaard og Dreyer. Han ser vel klart, at Dreyer i Dygtighed og Grundighed staar langt tilbage for Skovgaard, men om den ejendommelige Ynde i Motivvalget, Farvefinheden, Stemningsfylden og Poesien i Dreyers Landskaber udtaler Lundbye sig med en Begejstring, der næsten lader den forudgaaende Omtale af Skovgaard synes kølig. „Kæmpevisen har altid tonet dejligt i umusikalske Øre, og jeg har troet at bemærke en fuldkommen Harmoni mellem dem og Landet, hvor de fødtes, ligesaa klart som jeg har følt Folkekarakteren speile sig i vor Natur. Noget lignende har jeg følt ved Dreyers Arbeider.“ Den, der kender lidt til Lundbyes gode, naive Sjæls Udtryksmaade, vil vide, hvad disse Ord betyder i hans Mund.

Naar man med Lundbyes Anbefaling i Minde opsøger Dreyers Billeder, lider man let store Skuffelser. Som Figurmaler er han uden stor Betydning, det betydeligste af hans Figurbilleder, „Hermods Sendelse til Hel for Balder, (Privateje, ikke udstillet), er vel ingenlunde daarligt, men dog naivt og tørt akademisk. — Modellen til Hel var en gammel Kone, der senere gærne med Stolthed fortalte, at en Maler engang havde bedt hende sidde Model for sig, fordi

hendes Hoved var saa interessant. — Dreyers enkelte Arkitekturbilleder som „Koret i Assens Kirke“ (Galleriets, f. T. paa Amalienborg) er i sig selv ringe, og yderligere forringes de ved en absurd Staffage i Renaissancedragter. Hans store Landskaber er af højst ulige Værd. „Stensætningen paa Øen Brandsø“ er et godt, ja pragtfuldt Billede, stort i Virkningen, smukt i Farven, omhyggeligt i Behandlingen; det er forstaaeligt at Lundbye maatte holde af et saadant Billede, der i meget ligner Lundbyes og ikke er ringere end Lundbyes Refsnæsdysse paa Thorvaldsens Museum. Af de Galleriet tilhørende store Landskaber af Dreyer er for Tiden kun ét fremhængt, „Parti af Øen Brandsø med Udsigt til Wedelsborg Skove“, og Jul. Lange ivrede endda i sin Tid stærkt for at faa det magasineret. Meget med Urette! Det er et godt, et betydeligt Arbejde, om det end som mange andre danske Landskaber ved Atelierarbejdets flittige Renvask er bleven noget tørt og dødt i Farven; Staffagen, de to Køer, skyldes aabenbart Lundbyes Haand. Et smukt Billede af „Carolinekilden ved Næsby i Fyen“ fortjente at tages til Naade og atter fremhænges i Samlingen. Der findes vel endnu mærkeligere Billeder af Dreyer; et stort Egeskovsbillede, der for mange Aar siden var udbudt til Salgs for en billig Pris, men som det ikke er lykkedes mig at genfinde, staar for min Erindring som storladent i Virkningen og rigt og dybt i Farven. Men der findes ogsaa adskillige af Dreyers store Landskaber, om hvilke det er vanskeligt at sige synderlig godt. Behandlingen kan være forunderlig slap, Virkningen flov og spinkel, — som i Aarhusbilledet i Thorvaldsens Museums Magasin, — undertiden har han tilsyneladende hensigtsløst fyldt Lærredet med en forvirret Ophobning af usammenhængende Enkeltheder, — som f. Eks. i Aarhus-Museets Billede med Udsigten over Tybring Bakker.

Dreyers Studier har været lige saa lidt efterspurgte som hans Billeder. Jeg kender et, meget smukt, som har ligget længe til en Pris af 5 Kroner i en søgt Kunsthandlers Mappe, før det fandt en Køber. Samlerne er jo desværre i Reglen Snobber, Navnet er dem bedre Garanti end Billedet selv; en Samler har fortalt mig, hvorledes han i rette Tid var sluppen af Fedtefadet ved at opdage, at et smukt Maleri, han stod i Færd med et købe i den Tro, det skyldtes Lundbye, „kun var en Dreyer“. Det første Skridt til en rimelig Æresoprejsning for den saa haardt ringeagtede Maler skete ved den Opmærksomhed, en friskt og mærkeligt Søstudie paa Kommandør Wildes Auktion tildrog sig. Senere har Winkel &

Magnussen haft en lille Dreyer-Udstilling, der har øget Kendskabet til og Interessen for ham. Studier, der havde henligget mishandlede og tilsvinede, kom nu atter for Dagens Lys, sendtes til Konservator og Forgylder og viste sig at være Aktiver med stigende Kurs. Raadhusudstillingen har et anseligt Antal Studier af Dreyer; Galleriet har nyligt erhvervet en lille, men meget udsøgt Samling af saadanne. De er i og for sig gyldig Grund nok til en udførlig Omtale af Dreyer, de alene vil sørge for, at dette Navn ikke tiere skrives i Glemmebogen.

Selv i sine Studier kan Dreyer rigtignok aldeles ikke maale sig med Købke, Lundbye, Skovgaard og Kyhn. Mange af de af hans Studier, jeg har set, er ubetydelige og mange er malte med en naiv Ubehjælpsomhed, der næsten er dilettantmæssig. Men de bedste af dem har en Ejendommelighed, der er udpræget, overraskende og fængslende. Paafaldende mærkeligt er det, at de undertiden fremkalder vage Minder om udmærket fremmed Landskabskunst, baade af den store gamle og af den store ny. De andre danske Landskabsmaleres Arbejder gør det yderst sjældent; Impulser fra den gamle Kunst har jo ikke hos os haft den Betydning, som i England og i Frankrig, og Franskmændenes danske Elever synes i mærkelig ringe Grad paavirkede fra Aanden og Tonen i det 19de Aarhundredes klassiske franske Landskabskunst. Af Raadhusudstillingens nyere Billeder, bringer kun nogle af Jul. Paulsens Arbejder og maaske især Karl Jensens store stilfulde Landskab den i Erindring, ingen af disse Malere har direkte lært i Paris.

Dreyer er selv ikke paa anden Haand paavirket fra franske Landskabsmalere. Hollændernes Billeder har han set og set med Interesse, — alene Arkitekturbilledernes akavede Staffage er maaske Vidnesbyrd derom. — Galleriet har hans aandfulde Skitse fra Odense en stille, fugtig Efteraarsmorgen, hvor den blegblaa Æter begynder at skaffe sig Rum mellem Skybanker, dannede af Taagen, som er lettet fra Aaen, hvor Drenge sysler ved en Baad nær den skraa Pil; endnu ligger en fin, graalig Dis over St. Knuds Kirkes imponerende Masse. Skitsen har en Smag af van Goyen, som næppe er tilfældig; van Goyens herlige Arnhem-Prospekt købtes 1837 til Galleriet og tildrog sig da som Nyhed særlig Opmærksomhed. Umiskendeligt klinger ogsaa en Genlyd fra den dybe Streng paa Ruisdaels Harpe fuldttonende fra Skitsen til Dreyers Efteraarsbillede, mat og afkræftet fra Billedet selv. Dreyer har maattet tænke paa Ruisdael ved at se de mørke Ege paa Bakken

mod den skyede Luft, gennembrudt af en dalende Sol, der endnu naar at kærtegne en Trægruppe, og under Ledelse af Ruisdaels Aand har han følt Efteraarets, Aftnens og Ensomhedens Vemod forenes og smelte sammen i gribende Stemning. Dog ved Siden af det Ruisdaelske fremtræder en mere moderne Naturopfattelse, der minder lidt om Théodore Rousseau og i Skitsen et Farveanslag, som minder lidt om Daubigny.

Dreyer: Fra Odense Aa (Galleriet)

Dreyer har afgjort været det, man kalder „et poetisk Gemyt“. Det røbes allerede af Katalogtitlerne paa hans Figurbilleder: „Den unge Tobias' Afsked“, „Hermods Sendelse til Hel for Balder“, „Marsk Stigs forladte Døttre“. Han kunde ikke faa Magt med sine Figurer, de sang ikke de Melodier, han vilde, de skulde bringe. Saa vendte han sig til Naturen. Den kendte han, den tilbad han, i det smaa som i det store, Blomsten i Græsset og Stemningens Majestæt. Ogsaa paa dette Omraade forsømte han at uddanne sig til fremragende professionel Dygtighed og det sved haardt til ham, men i Studierne har han anslaaet Akkorder, det vel er værd at lytte til. Overfor dem maa en opmærksom Betragter hvert

Øjeblik erkende noget udmærket villet, noget fint og sjælfuldt set, noget smukt og ægte følt. Se blot Skyggen under den blomstrende Rosenbusk, der helder sig frem over det solbrune Vand i Assens Kirkegaardsaa! Hvor er dette lille Indtryk af sommerlig Natur mærkelig intensivt gengivet! Eller se Aftenstudiet med det vigende Sollys paa Gavl og Tag af Bondegaarden ved Dammen, der ligger omgiven af al den grønne — maaske en Smule skarpt grønne — Frodighed! Eller Galleriets Studie med Skovvejen! En Haand

Dreyer: **Efteraarslandskab. Skitse. (Raadhusudstillingen)**

kan næsten dække det, men det har indfanget saa meget af Sol og Sommer, af Skovfriskhed og Skovduft, at den, der har set det, vistnok ofte maa mindes det, naar han paa varme Sommerdage søger Skovvejenes kølige Skygger.

En egen Storladenhed udmærker Dreyers Gengivelse af de aabne Udsigter. Der er først og fremmest det mærkværdige lille Billede med Udsigten over tavlede Marker med Hytter og Smaahaver under Sommerdagens fuldeste Glans til Assens By med dens Møller og Kirke, til Søen og den sønderjydske Kyst. Det er et af hans tidligste Landskabsforsøg, malt med en uøvet, yderst nænsom Haand, næsten miniaturagtig fint i Gennemførelsen, præget af en Uskyld, der er rørende og hellig. Van Eyckernes Baggrunde er

ikke behandlede med større Ærbødighed, med oprigtigere Hengivenhed for Naturens store Under, og Herkules Seghers har ikke fremstillet de hollandske Fladelandskaber med mere gennemtrængende Skarphed i Karakteristikken. Galleriet har et stort Studie, hvor en Vej mellem Lyngtuer gaar mod lavt Krat, over hvilket man ser Bakker, en Landsby, Kysten, Havet; dæmpet Sol bryder pletvis frem fra lette Skyer. Ogsaa i dette er Storheden i Opfattelsen

Dreyer: En Skovvej. (Galleriet)

beundringsværdig. Behandlingen har her den skønne Friskhed og Alfehaandslethed, som undertiden kan indtræde blandt de tillokkende Egenskaber ved Dreyers Studier. Samme Dyder har Raadhusudstillingens næsten lige saa fortrinlige Studie med Vejen over Bakkerne, Bækken i Engen tilvenstre og den smukke graa Luft. Dreyer har i Jylland søgt en endnu mægtigere Naturstorhed end han fandt i Fyn. Studiet fra den ensomme Vesterhavsstrand er let og fint, Hedeskitsen med Aftensolen strejfende Lyng og Sandbanker og Skyernes tætte Lag interesserer som et utydeligt Anslag til noget, der kunde afklares i Form af et Mesterværk, men som sikkert ikke er bleven det.

Naar Haanden var ham godt lydig, kunde Dreyer ofte naa det ejendommeligt spillende i Farve og Behandling, der f. Eks. er i Landskabet med Vandhullet ved Gærdet, — et Studie, Galleriet har faaet med den smukke Raffenbergske Gave, — og i Galleriets allerkæreste Studie fra Odense med Eftermiddagssolen paa den gule Bygning. Hvor dejlig staar ikke denne Farve mod det bagvedliggende hvide Hus' kølige Skygge, og hvor nydelig malte er

Dreyer: Parti af Odense. (Galleriet)

ikke de spinkle Træer, gennem hvilke man over skyggede Tage ser St. Knuds Kirkes Silhouet! Nogle af den sidste Verdensudstillings Gæster vil maaske ved at se det erindre et lille indtagende Billede af Français; Dreyers kunde sikkert staa det værdigt ved Siden. Men det er dog ikke ved et Studie som dette, Dreyer stærkest minder om franske Kollegaer. Det er ved Farven i den fortrinlige Skitse fra Ønsbjerg Skov, det er baade ved Farven, ved Behandlingen af Luften og ved selve Opfattelsen af Motivet i Landskabet med Regnbuen, der foruden det „franske“ har noget, der minder om Constable og lidt, der minder om Rubens. Skade, at det har lidt saa meget, af Hyldebuskene ved Kæret staar kun Blomsterne

igen. Den sande Grund til, at Dreyer ofte bringer de store Mestre i Erindring er dog vel den, at der i hans ejendommelige Syn, hans koloristiske Anlæg, hans Naturfølelse, hans Ævne til at indsuge Stemningens fineste Sødme og stærkest krydrede Aroma, var en god Del af det Stof, hvoraf de virkeligt store Landskabsmalere bliver dannede.

Men han blev selv kun en Skitse til en udmærket Land-

Dreyer: Landskab med en Regnbue. (Raadhusudstillingen)

skabsmaler. I Reglen gled alt det, han havde fundet i Studierne, bort fra ham, naar han i Billederne skulde føre det til Forklarelse. Han havde ikke Energi til at trodse det frem. Han stræbte at male sine Billeder net og sirligt, som han saa andre male deres, men blev jævnligt usikker, vaklende og famlende, snublede over Sten, de andre forstod at fjærne, og blottede alle sine Skavanker; han havde aldrig interesseret sig for at gøre grundige Formstudier og Træerne i hans Billeder fik den sløjeste Karakterløshed, Løvmasserne blev til Uld. Billederne synes undertiden malte under en sygelig Sjælstilstand, saa kraftløse og ferske kan de være.

Hvor urimeligt flovt virker ikke Vesterhavsbilledet i Forhold til Studiet, og hvilken Forringelse af alle Skitsens gode Egenskaber i Efteraarslandskabet! Det er en Ynk at se. —

Lundbye har givet følgende Skildring af Dreyers Person: „Dreyer er et underligt Menneske, sky og tilbageholden, sine Venner hengiven, men meget empfindtlig og stødes hyppig tilbage, næsten uden man kan tænke sig Grunden. Han har vist en ægte Kunstnersjæl og et øvet Øie, men føler sig maaske vel meget krænket af Kritiken, ihvorvel denne stundom har behandlet ham ilde, noget en Kunstner bør kunne taale. Hvad jeg ikke kan tilgive ham er hans Skjødesløshed med Hensyn paa sin egen Person, der drives til en Grad, som jeg finder en Kunstner uværdig, ikke af Trang men af Uorden. Ogsaa hans Hjem er aldrig hyggeligt eller blot ordentligt, saa jeg har aldrig besøgt Dreyer uden for at se hans Arbejder; det kunde ikke falde mig ind i hans Stue at sidde og tale med ham, jeg savner virkelig en Plads dertil. Dog dette er jo Biting. Et eget Træk, som ganske karakteriserer ham, fortalte Skovgaard mig nyligt: han havde nemlig spurgt Dreyer, hvorfor han ikke vilde være med ved Thorvaldsens Begravelse, hvortil han svarede: jeg er bange vi kan ikke bære den svære Kiste. Skovgaard sagde ham, han kunde vel tænke, man vilde ikke tillade det, naar det var saa svært, at man kunde befrygte, den vilde tabes, og det lod som han derved blev beroliget, men han kom ikke med, og da Skovgaard bagefter spurgte ham hvorfor, svarede han: jeg var bange for at vi kunde ikke bære ham! Saa underlig upractisk kan han være. — Dreyer staar temmelig ene i Verden, har ikke her mange Venner, maaske en Følge af hans for store Empfindtlighed, men saavidt jeg kan mærke er han sin gamle Moder inderlig hengiven og mere end én Ytring har viist mig, at der ogsaa i ham er et kærligt, blødt Gemyt.“

Dankvart Dreyer er født den 13 Juni 1816 i Assens, hvor Faderen var Købmand. „Medens jeg“, fortæller hans Bysbarn Jerichau i sine Erindringer, „løb med de andre Drenge paa Spektakkel, sad han hjemme hos sin Moder og Søster og tegnede, og man kan næppe tænke sig større Tilbøjelighed for Kunsten end hos denne Dreng. Han var allerede kommen til København før jeg og var langt fremme paa Skolerne, da jeg begyndte, og han var den bedste Tegner paa Akademiet blandt Ungdommen. Hvilken Kamp forestod der mig nu ikke! Thi dersom jeg ikke kunde komme forud for Dreyer, hvad vilde man saa sige i Assens! Min

Moder maatte alt høre Meget om hans store Geni og om, hvor langt han var fremme foran mig.

Dersom jeg ikke kunde komme forud for den forkjælede Dankvart, hvad var saa mit Liv værdt? Det første Kvartal jeg tegnede paa Gipsskolen, tegnede Dreyer paa Modelskolen en af de bedste Modelfigurer, som er bleven tegnet i København, og Professor Freund sagde, at han straks vilde give ham den store Sølvmedalje derfor; men det var et Sommerkvartal, hvor der ingen Medaljer kunde falde, og jeg avancerede samme Kvartal ind paa Modelskolen. Nu kom Vinterkvartalet, hvor Dreyer og jeg skulde konkurrere til den lille Sølvmedalje, og jeg tegnede, saa mine Øjne gnistrede, sagde Dreyer til mig, og mine Kinder blussede. Dreyer tegnede ogsaa flittigt og godt, men da Tegningerne vare ophængte til Bedømmelse, viste det sig, at mine Tegninger vandt Prisen; thi mig alene blev tilkjendt den lille Sølvmedalje, og nu var jeg saa lykkelig som Scipio, da han slog Hannibal."

Stakkels Dreyer, hans Skuffelser paa Kunstnerbanen begyndte tidligt. To Gange konkurrede han til den lille Guldmedalje, men forgæves. Hvad det er for en uskaansom Kritik, der har krænket hans saarbare Sind, ser jeg mig ikke i Stand til at oplyse; Høyen og Wiborg omtaler hans Billeder med Agtelse, flere af dem solgtes til Kunstforeningen og fra 1839 til 1845 er der kun to Aar, hvor Dreyer ikke har afhændet et Billede til Galleriet. Dreyer havde i hvert Tilfælde i sig selv en utilfreds Kritiker, han saa kun altfor godt, at han som Kunstner ikke var bleven det, han selv havde drømt og hans Venner haabet. Familien foreslog ham at rejse udenlands, han nægtede det, fordi han ikke vilde skilles fra sin gamle Moder. Saa hellere opgive Kunsten og leve som Bonde. Han elskede jo Landet, hans Vaner var jævne, hans Fordringer smaa. Hans Kammerater havde moret sig kosteligt over engang paa et Værtshus at høre Dreyers spæde, fynske Røst spørge: Har De Grø'? Den er sveden, lød Svaret. Gi' mej Grø' illein (alligevel), sagde Dreyer.

Saavidt det er muligt at have noget Skøn over Kronologien af Dreyers Arbejder; Billederne har sjældent Aarstal; Studierne aldrig nogen Betegnelse, — viser de vel ingen Fremgang, men heller ingen absolut Tilbagegang. De senere synes oftere — som Efteraarslandskabet — at have en stærkere melankolsk Stemning. Efter 1847 har han kun udstillet to Billeder.

Han købte et Boelsted ved Barløse paa Fyen. Det gik, som

det var at vente. Han var „for tung for Luften, for let for Bølgerne“. Han kunde ikke modstaa at hente Malerkassen, naar han i Marken saa en smuk Luft over sin Gaard, men stansede midt i Studiet, som han havde grebet sig selv i en Last. Billeder vilde han ikke male; kom denne forbandede Trang til at bruge Pensler og Farver over ham, smurte han Roser i Bondestil hen over Skabe og Døre. Gaardens Drift gik daarligt, Udsigterne til den rene Fattigdom rykkede truende nærmere. For alle fejlslagne Forhaabninger søgte han Trøst i Flasken. Hans Særhed og Menneskeskyhed tiltog; Gehejmeraaden paa Brahesborg søgte forgæves at lokke ham til sig med ærlig Vilje til at gøre ham noget godt. Mennesker kunde ikke gøre det. Saa fik han Tyfus og døde den 4 November 1852, kun 36 Aar gammel.

Karl Madsen

AMERIKA OG KINA

Det er en her i Amerika almindelig udbredt Mening. at Kina altid er bleven venlig behandlet af de Forenede Stater. Denne Mening har sin Støtte i Begivenheder, der ligger noget tilbage i Tiden. Da Lincoln var Præsident, sendte han som de Forenede Staters Repræsentant til Kina Anton Burlingame, som forblev dér i syv lange Aar og ikke uden Held virkede for en Indskrænkning i de europæiske Magters stedse stigende Fordringer. Burlingame blev som Løn for sine Fortjenester optagen i den kinesiske Statstjeneste, og i Spidsen for en Ambassade ankom han til Amerika, hvor alt var forberedt til at give samtlige Statsmænd en glimrende Modtagelse med Taler, Østers og Champagne; en Digter udtrykte ved denne Lejlighed Haabet om alle Stormagters nærmere Tilknytning til Jordens ældste civiliserede Folk. Hvert af hans Vers endte med Linierne:

„Erie blend its waters blue
with the wave of Tung-Ting-hu".

Ikke længe efter ankom i øvrigt en anden kinesisk Ambassade til San Francisko, der ligesom den første gennemrejste Amerika paa Vejen til Europa, men Modtagelsen var ikke blot kølig, men førte til alvorlige Optrin i San Francisko, hvor man kastede Sten efter den derboende kinesiske Befolkning og lod den ganske Verden vide, at den yngste af alle Nationer truede med en asiatisk Invasion.

Det kinesiske Diplomati var selvfølgelig ikke ufølsom for de af Amerika ydede Tjenester, og der begyndte i de Forenede Stater

lidt efter lidt at danne sig de mest konfuse Ideer om kinesisk Venskab. Disse Ideer fik yderligere Næring, da Grant paa sin Rejse omkring Jorden ankom til Kina. Den forhenværende Præsident blev her Genstand for Ovationer, som ingen tidligere „Barbar" havde opnaaet, og de Udtalelser, der faldt fra det højeste kinesiske Diplomati, havde en saa glødende Farve, at selv de, som ansaa Venskabet mellem Amerika og Kina for givet, forbavsedes og skrev lange Afhandlinger om en Sammensmeltning af Verdens ældste og yngste Civilisation. Skønt Privatmand blev Grant betragtet som fuldgyldig Repræsentant for sit Lands politiske Indflydelse og blev, blandt andre, af Li Hung Chang opfordret til at mægle mellem Kina og Japan i Spørgsmaalet om Besiddelsen af nogle omstridte Øer. Mellem Li Hung Chang og Grant udvikledes efterhaanden et ret venskabeligt Forhold. Begge havde de jo været Generaler og de mest fremtrædende Figurer ved Underkuelsen af to store Oprørskrige. Da Li mange Aar efter besøgte de Forenede Stater, lagde han egenhændig en Krans paa Grants Grav. Han modtoges overalt af Amerikas Handelsstand med store Fester, men man skuffedes noget ved senere at erfare, at de store Bestillinger, han gjorde paa sit Lands Vegne, tilfaldt ikke Amerika, men derimod Rusland.

I de mange Svartaler, Grant pligtskyldig maatte holde som Tak for de kinesiske Høflighedsbeviser, hvormed der ødsledes, og al den Virak man strøede for ham og hans Landsmænd, blev han aldrig træt af at betone Nødvendigheden for Kina af at bevare sin Integritet. Den samme Opfattelse kom til Orde under Grants Efterfølgere. Da den nuværende Præsident, Mc. Kinley, afsendte Tropper til Kina for at samvirke med de allierede Hære, betonede han udtrykkelig, at de Forenede Stater ikke ønskede at gøre deres Indflydelse gældende til Fordel for territorial Afstaaelse. Udtalelsen faldt under Valgkampagnen, og hans Modstandere benyttede Lejligheden til at fremhæve, at den kun var beregnet paa at bortlede Tanken fra den Storpolitik og de imperialistiske Tendenser, man tillagde Mc. Kinley og hans Tilhængere. Præsidenten har imidlertid ogsaa efter det for ham saa heldig afsluttede Valg med Styrke fremhævet Nødvendigheden af et udeleligt Kina.

Dogmet om Amerikas venlige Sindelag mod Kina har ganske naturlig fremkaldt den Opfattelse, at Kina favoriserer Amerika fremfor nogen anden Nation. Der foreligger imidlertid ikke noget Bevis for denne Paastands Rigtighed, da et virkeligt Venskab jo helst

maa faa sit Udtryk i en Realitetshandling; men en saadan foreligger ikke. Man kan sikkert med de seneste Erfaringer for Øje bestemt paastaa, at den kinesiske Regering nærer en absolut Ligegyldighed for alle fremmede, og særlig Uvilje mod og Frygt for de store Nationers Flaader og Hære.

Amerikas Politik lige over for Kina har i al Korthed været følgende: England aabnede de kommercielle Forbindelser med Kina. Amerika fulgte efter, fordrede og fik sin Del af Privilegierne. Disse Fordele opnaaede Englænderne ved de meget virksomme Midler: Krudt, Kugler og Staal. Efterhaanden som Privilegierne udvidedes, skærpedes Appetiten. De europæiske Stormagters Parole lød: Vi maa have flere Havne, der maa gøres flere substantielle Indrømmelser, vi maa have Bosteder, hvor vore Undersaatter kan leve under deres eget Flag og hvor de kun er ansvarlige for deres egne Love. Der var kun ringe Variation i Programmet. I 1859 blev den engelske Flaade slaaet under et Forsøg paa at passere Peiho-Forterne. Aaret efter landede 260 Krigs- og Transportskibe i Bugten ved Pochili, en Snes Tusinde engelske og franske Tropper landsattes og de nævnte Forter blev tagne; Amerika fik sin Andel af de udvidede Privilegier. Krigen i 1860 endte med, at Peking blev taget, Kejseren jaget paa Flugt, Sommerpaladset gik op i Flammer og Kunstskattene tog Vejen til de europæiske Museer og private Samlinger. Atter udvidedes Privilegierne, og Amerika fik selvfølgelig sin Andel af Udvidelsen. Alt dette udvirkedes i Tidsrummet fra 1840—1860. Den middelbare Aarsag til Krigens Udbrud var, at Kina nægtede at aabne flere Havne og Floder til Fremme for Magternes Handelsinteresser.

Under de Forhandlinger om Fred. som det ydmygede Kina selv bad om, gjorde Regeringen en sidste haardnakket Modstand mod to Punkter, som de vestlige Magter lige saa haardnakket holdt paa. Det første Punkt gjaldt Fordringen om de fremmede Gesandters permanente Residens i Peking; det næste, Fordringen om, at endnu flere Havne og sejlbare Floder skulde aabnes for fremmede Købmænd. Kinesiske Statsmænd protesterede mod den første Fordring med den Erklæring, at de ikke havde Magt til at beskytte Gesandternes Liv og Ejendom, da Befolkningen nærede stærke Fordomme imod dem. De, der forhandlede paa de europæiske og amerikanske Regeringers Vegne. svarede, at Gesandterne m a a t t e beskyttes, og at Kejseren og Prinserne maatte bøde med Livet, hvis der rørtes et eneste Haar paa de fremmede Repræsen-

tanters Hoveder. Angaaende den anden Fordring førtes der lange Forhandlinger, der alle endte med Kinas Underkastelse. En tidligere amerikansk Legationssekretær har samlet de Udtalelser, som kinesiske Statsmænd fremførte over for Amerikanernes Forsikring om, at den gule, den sorte, den røde og den hvide Mand alle var af én og samme Familie, Guds Børn, og at den hvide Mand fra Vesten kom til Kina under Tvang af Fattigdom, ikke af nogen indre Tilskyndelse, men for at tjene Penge til Underhold af Kone og Børn. Kinesernes Svar lød i sammentrængt Form:

Vi var af den Mening, da I først kom her, at det var uklogt af os at træde i nærmere Forbindelse med eder. Eders Statsmænd var imidlertid af en anden Mening; vi lod os overbevise, og efter indtrængende Opfordring gik vi ind paa Eksperimentet. Nu ser vi Resultatet. I atten Aar har vi stadig haft Forviklinger, en ny ulykkelig Krig er bleven kæmpet, hvor gode Mænd paa begge Sider har maattet bøde med Livet. Efter tyve Aars Samvær er vi komne til den Slutning, at vi intet har tilfælles. Vi taler ikke det samme Sprog, vi beder ikke til de samme Guder, vor Hudfarve er forskellig og vor Opfattelse af Moralloven i høj Grad divergerende. Det nærmere Samkvem mellem os har kun ført til hyppigere Misforstaaelser. Den hvide Mand indlader sig aldrig i hæderligt Ægteskab med den gule Kvinde, og den gule Mand indlades aldrig i hvide Kvinders Selskab, selv om disse staar paa aldrig saa lavt et Trin. Vort Stridspunkt i Kanton har givet Anledning til to Krige, og vi lever aldrig paa fredelig Fod. Hvad andet end Strid og Kiv kan vi vente ved at aabne endnu flere Havne og Indlandssøer? Lad os derfor skilles; vi ønsker eder al Held og Lykke i den Del af Verden, hvor I hører hjemme.

Det var ikke længe efter den for Kina saa ydmygende Fredslutning, at Kineserne i Massevis begyndte at udvandre til Amerika og Australien. Bevægelsen var ikke vanskelig at forstaa. Kineserne vilde tjene flere Penge end de kunde i deres Fødeland, de ledede netop af de samme Motiver som Mænd af andre Nationaliteter, der tog Ophold i Kina. De første Kinesere landede i Kalifornien efter Indbydelse af amerikanske Jernbaneagenter. Det var for nogle og fyrretyve Aar siden, da der var Mangel paa Arbejdskraft og Anlæget af Pacifikbanen paabegyndtes. Da de vendte hjem igen, spredtes ganske naturligt Rygtet om de for en Kineser store Summer, der kunde tjenes, og Udvandringen antog efterhaanden saa store Dimensioner, at Arbejderbefolkningen i San Francisco

rejste sig. Kampen mod Kineserne var for saa vidt berettiget, som det var umuligt at optage Konkurrencen med en Race, der ikke var forvænt og derfor kunde arbejde og leve særlig billigt, men den førtes raat og hensynsløst under Anførsel af en Irlænder. Dagspressen fandt sin Fordel i at støtte denne Mand, der i et voldsomt og kynisk Sprog opfordrede Byens Befolkning til at fylde Havnen (The Golden Gate) med kinesiske Lig og fik Medhold af en General Butler, der lovede at oprette Fabrikker, hvori Kinesernes Lig kunde pulveriseres til Gødning for Kaliforniens Jord. Situationen blev stedse alvorligere og antog til Slut en politisk Karakter. Opfordringen til at udjage Kineserne blev ikke efterkommen, men Amerikas lovgivende Forsamling i Washington vedtog Udelukkelses-Akten og gjorde dermed Ende paa den kinesiske Indvandring. Myndighederne i Kina henvendte sig til det amerikanske Statsdepartement, der svarede, at Befolkningen i de Forenede Stater, der aldrig tilforn havde rejst Indsigelse mod fremmede Nationaliteters Indvandring, maatte gøre en Undtagelse, hvor det gjaldt Kinesere paa Grund af visse Ejendommeligheder hos denne Race. Med andre Ord, man førte de samme Argumenter i Ilden, som Kineserne havde ført mod andre Racers Indvandring i deres Land. Lovligheden af Forbudet blev bestridt, men i 1893 afsagde de Forenede Staters Højesteret en Kendelse, der gik ud paa, at Kinas Standpunkt i 1860 og den amerikanske Kongres' Standpunkt i 1893 var baseret paa moralsk Nødvendighed og var i Overensstemmelse med offentlig Lovs Skik og Brug. Kinesernes moralske Sejr kom dem ikke synderligt til gode, og de var Diplomater nok til at indse, at en videre Forfølgelse af Spørgsmaalet kun var Tidsspilde, men fra den Tid af daterer sig deres Indkøb af og Indøvelse i hurtigskydende Vaaben.

Bortset fra det underliggende Motiv, det kommercielle Venskab, kan det ikke nægtes, at de Forenede Staters Holdning under de sidste Forviklinger har været til Støtte for det kinesiske Rige. Den offentlige Mening var stærkt indigneret over den tyske Kejsers Ord om ikke at give Pardon, og man mener her, at Admiral Kempff har indlagt sig uvisnelig Ære og kastet Glans over Amerikas Navn, da han nægtede at tage Del i Erobringen af Fortet Taku og motiverede sin Nægtelse med den Erklæring, at de allieredes Ultimatum stred mod al moralsk Lov og Ret. I Spørgsmaalet om Boxernes Afstraffelse ønskede Regeringen i Washington ikke at fastsætte Straffedommen, men vilde overlade de kinesiske Myndigheder at

diktere Straffen. Endelig har den stemt for en Reduktion af den oprindelig fastsatte Krigsskadeserstatning og paa dette Punkt ført sin Mening igennem.

Forviklingerne i Kina har selvfølgelig været til Skade for Amerikas Handelsomsætning. I den sidste Snes Aar har Omsætningen med Kina antaget betydelige Dimensioner. Landets officielle Statistik viser, at Kina i 1899 købte Bomuldsvarer til et Beløb af henved 10 Millioner Dollars. Amerikanerne ser i Kina, under en nogenlunde rolig Udvikling, det Marked for Staal- og Jernindustrien, der skal hjælpe dem til at besejre alle andre Nationers Konkurrence, og de bestyrkes i den Tro af Kinas Gesandt i Washington, Wu-Tung-Tiang. Denne er en særlig dannet Mand, der har studeret ved Oxford-Universitetet, og som aldrig bliver træt af i Skrift og Tale at virke for en nærmere Tilslutning mellem Amerika og Kina. Der er næsten aldrig stille om hans Navn; snart holder han Foredrag ved Universiteterne i de store Byer, snart for Købmænd i deres store Klubber, og snart skriver han Artikler i Amerikas bedste Tidsskrifter. Han er Li Hung Changs Protegé og fortrolige samt hans juridiske Raadgiver. Han er ikke blind for den Art af Venskab, der bør plejes mellem de to Lande, og han er fri for al Sentimentalitet, naar han erklærer, at al international Samvirken er baseret paa Forretning, og har en fremherskende selvisk Oprindelse; der manøvreres stadig for paa den ene Side at sælge dyrt og for paa den anden Side at købe billigt. Han skildrer det egentlige Kina, hvorved forstaas de atten Provinser, der strækker sig fra den store Mur til den kinesiske Sø og fra Thibet-Plateauet til det stille Hav, som en af Verdens rigeste Egne med en stor Variation af Klima og Jordbund, med umaadelige Rigdomme af Guld og Kobber og Kullejer, der er i Stand til at forsyne hele Verden med Kul i de nærmeste tre Tusinde Aar. Men alle disse Jordens og Floders Skatte ligger ubenyttede hen, thi Kineserne er en Nation af Smaahandlende uden Kapital, og han ønsker, at amerikansk Kapital og Foretagsomhed vil komme hans Land til Hjælp med at rense Guldet fra Flodsandet og bære Kullene fra Gruberne. Han vil, at Amerikanerne skal bygge Kinas fremtidige Jernbaner og Lokomotiver, hvilket de saa meget lettere vil kunne gøre nu, da hele Staal- og Jernindustrien er samlet paa enkelte Hænder og behersker Verdensmarkedet med en Kapital af 1 Billion Dollars. Han opmuntrer stadig til at række en Haand til fremtidige Foretagender, thi han véd, at Yankeen altid viser

sig mest til sin Fordel, naar han tumler med Planer efter kolossal Maalestok.

Ministeren taler næppe for døve Øren, naar han opfordrer Amerikanerne til at opmuntre Handelsinteresser i Orienten. Her arbejdes allerede nu med en Rastløshed og Intensitet som ingen Sinde tidligere. Kampen om Herredømmet vil komme til at staa mellem Amerika, England og Tyskland. Sidstnævnte Land har i de sidste fem og tyve Aar gjort et stærkt Indgreb i Englands Interesser, men Amerika med sine næsten uudtømmelige Hjælpekilder, med sit enestaaende Jernbanenet og Filippinerne som nærmeste Nabo til Kina, turde maaske dog have de bedste Chancer for den endelige Sejr. Minister Wu, der er en skarp Iagttager, har utvivlsomt haft Øje for Udviklingens Gang, men ved Siden af sine Opfordringer til at skride ind for begge Landes Fællesinteresser. tager han ikke i Betænkning at sige Amerika Sandheden i forsigtige Vendinger. Kina, siger han med et dybt Suk, fordrer af Amerika at sættes paa lige Fod med andre Nationer, og han spørger, om det er hæderligt at stænge alle Kinesere ude, medens man byder de mest uvidende Bestanddele af andre Nationer et hjerteligt Velkommen. Han er altid bitter, naar han gør Indvandringsspørgsmaalet til Genstand for Omtale, men det lyder næsten naivt, naar han opfordrer Regeringen i Washington til at virke for Vedtagelsen af en Lov, der skal tillade Indvandring af enhver af hans Landsmænd, der ved Ankomsten til Kalifornien kan forstaa og læse paa Engelsk den amerikanske Konstitution. I Modsætning til den Behandling, Kina har nydt af de Forenede Stater, paapeger han den kinesiske Regerings Imødekommen over for alle Udlændinge. Borgere af selv de mindste Nationer, som Danmark, Norge, Sverige og Grækenland, kan glæde sig ved Nydelsen af Rettigheder og Privilegier, ja Kina er endog paa enkelte Punkter gaaet ud over, hvad international Skik og Sædvane fordrer. Landet er i den Grad vant til at yde Erstatning til Udlændinge, der er faldne som Ofre for en rasende Hob, at det nu betragtes som et Slags Assuranceselskab for Liv og Ejendom. Saa mærkelig er Opfattelsen af Kinas Forpligtelser lige over for Udlændinge, der har taget midlertidigt Ophold inden for dets Grænser, at en amerikansk Missionær i Provinsen Shangtung for kort Tid siden indsendte til Myndighederne i Peking en Fordring paa 60 Dollars som Erstatning for Ejendele, der var blevne frastjaalne hans Hus. Minister Wu oplyser endelig sine Tilhørere om, at den kinesiske

Toldtarif begunstiger de fremmede i Kina paa de indfødtes Bekostning, idet de fleste importerede Sager til Brug for Udlændinge er paa Frilisten.

Begunstigelser af nævnte Natur vises som bekendt ikke de i Amerika bosiddende Kinesere. Forgæves har de i mange Aar søgt om Retten til at blive amerikanske Borgere; deres Sag er bleven ført for Landets Højesteret, men altid med samme Udfald: Efterkommere af Hau maa vedblive at være Kinesere og kan ikke opnaa politisk Stemmeret; et kinesisk Barn, født i Landet, faar kun den Beskyttelse, som enhver anden Udlænding nyder og har store Vanskeligheder at gaa igennem, naar han efter at have besøgt sine Forfædres Fødeland vender tilbage til sit eget. Admiral Dewey plæderede forgæves til Fordel for to Kinesere, der havde udvist særlig Dygtighed og Mod under Kampen i Cavitbugten ved Manilla. I en særlig Skrivelse til Præsidenten bad han om Borgerret for de to Mænd; Præsidenten ønskede ikke at skabe et Præcedens og Ansøgningen blev afslaaet. Amerikanske Embedsmænd har Ordre til at vaage strengt over de Bestemmelser, der regulerer kinesiske Købmænds Ophold i Landet. I deres Iver insisterede de paa at give Li Hung Chang det Bad, enhver Kineser maa tage straks ved sin Landstigning, indtil en Ordre fra Washington bød dem her at gøre en Undtagelse fra Reglen. Et kinesisk Jonglørselskab, der var det bedste Trækplaster for en af Chikagos mange Varietéer, fik pludselig Ordre til at stanse sin Virksomhed og vende tilbage til Kina.

For den store Masse af den amerikanske Befolkning staar Kina endnu som det yderste Thule, og her hersker kun meget taagede Forestillinger om det himmelske Riges Sønner. De store amerikanske Tidsskrifter, der er beregnede paa det oplyste og dannede Mindretal, indeholder ganske vist til Stadighed Afhandlinger, der er skrevne af Mænd, som i en Aarrække har opholdt sig i Kina og som har studeret Landets Institutioner, dets Sprog og Sædvaner. Som en rød Traad gaar gennem disse Afhandlinger en højlydt Klage over de gængse Misforstaaelser og den falske Opfattelse af en Befolkning, der er nøjsom og fredelig, og som finder sig tilfreds og lykkelig ved Dyrkelsen af deres Forfædre. Amerikanske Forfattere skaaner ikke deres egne Landsmænd, naar de mener, at disse har begaaet Overgreb. Mark Twain har saaledes fornylig rettet et stærkt Angreb mod nogle amerikanske Missionærer, der beskyldtes for at have plyndret kinesiske Hjem.

Anklagen i sin Helhed er næppe fuldt berettiget, men af de foreliggende Oplysninger fremgaar det, at Missionærerne i deres Iver for at beskytte kinesiske Kristne har foretaget Handlinger, der ikke lader sig forsvare for en moralsk Domstol. Men hvor meget der end skrives for at rette paa de herskende vrange Forestillinger, ser den gennemsnitlige Amerikaner dog paa Kineseren som et ham aandeligt, moralsk og fysisk underlegent Menneske, en Opfattelse, der kan have sin Berettigelse for saa vidt som det ikke er Blomsten af Kinas Ungdom, der udvandrer til Amerika. Noget egentligt Had nærer man ikke her til den gule Mand, thi Racehadet er endnu ikke synderlig stærkt udviklet i Landet, — her findes saaledes ikke som i Tyskland og Frankrig en systematisk Forfølgelse af Jøder, — men man frakender Kineserne lige saa vel som Negrene moralsk Følelse, Stolthed og Viljekraft, og man bliver „sittlich entrüstet“ naar man erfarer, at en hvid Kvinde har indladt sig i Ægteskab med en gul Mand, selv om Kvinden, hvilket hyppigst er Tilfældet, staar paa Prostitutionens laveste Trin.

Endnu en Form for Forbindelsen mellem Landene er den amerikanske Missionsvirksomhed i Kina; men Begejstringen for denne er ikke vokset paa nogen af Siderne under de sidste ulykkelige Begivenheder. Den verdslige Presse har ofte taget Ordet mod Missionsvirksomheden i Kina, dels fordi Udbyttet anses som aldeles forsvindende ringe i Forhold til Arbejdet, dels fordi man mener, at der findes et stort Felt for Missionen i selve Landet. Megen Vægt lægges der paa en Udtalelse fra en Mr. Bonsal, der har stor Erfaring som Diplomat i amerikansk Tjeneste og som i en Række af Aar har opholdt sig i Kina og er fortrolig med Landets Sprog. Paa Spørgsmaal, han har rettet til Kinesere med Dannelse og som ikke er fjendtligsindede mod Kristne, om hvorfor Missionærerne støder paa saa store Vanskeligheder i deres Gerning, har han faaet Svar, der gaar ud paa, at Befolkningen i Kina har Vanskelighed ved at forstaa, hvorfor der altid tales til dem om hvad der vil ske ud over Graven. Den vise Confucius, siger de, har lært dem, at eftersom Mennesket véd saa liden Besked om selve Livet, saa er det meningsløst at gøre Paastand paa at vide, hvad Døden er og hvad der følger efter. Kineserne kan ikke forsone sig med Tanken om evige Straffe, og det saarer deres Følelser, naar man lader haant om deres Dyrkelse af Forfædre.

Chicago i Juni 1901

M. Salmonsen

GUSTAVE FLAUBERT

HANS IDEER OG HANS MODERNE HOVEDVÆRK

(Sluttet)

VII

'ÉDUCATION SENTIMENTALE"[1] bliver til mellem 1864 og 1869. I Oktober 1864 skriver Flaubert til en Veninde: „Nu har jeg en Maaneds Tid været beskæftiget med en Roman, der skal foregaa i Paris, en Skildring af moderne Sæder. Jeg vil skrive mit Slægtleds moralske Historie, eller rettere sagt dens Følelseshistorie. Det er en Bog om Kærlighed, om den menneskelige Passion, men om den Passion, der kan forekomme nu til Dags, det vil sige: den uvirksomme. Ideen er, saaledes som jeg har grebet den, saa vidt jeg kan skønne, af en dyb Sandhed, men kanske netop derfor bliver Bogen muligvis ikke morsom. Der sker ikke meget, der er ikke megen Handling; desuden strækker Handlingen sig over et altfor stort Tidsrum."

Flaubert har allerede mange Aar tidligere, i et Brev til sin Elskerinde, Forfatterinden Louise Colet, beskrevet den Følelse, hvori „L'éducation sentimentale" ligesom har sit Udspring — en af dens Kilder, den, der bestemmer Bogens Karakter af Følelseshistorie. Det er i 1846, da han nylig har mødt Louise Colet, under den første Opblussen af deres Kærlighed. Flauberts Breve vidner om en varm Hengivenhed for denne Kvinde, der gav sig saa lidenskabeligt hen og samtidig stillede saa store Krav, men der er alle-

[1] Af dette Værk er der i Aar under Titel: „Frederic Moreau" udkommet en norsk Oversættelse, indledet med en Fortale af nærværende Artikels Forfatter.
U. A.

rede da en Skepsis, en Forudfølelse af den kommende Skilsmisse i hans Kærlighedslyrik. Han beskæftiger sig allerede her med Kærlighedens Væsen, analyserer den og stiller dens Horoskop. Han vil, at hun i Tide skal være klartseende. I denne paa samme Tid lykkelige og smertelige Stemning finder han Behag i at se tilbage paa sit Liv. Rent tilfældig er han kommet til at bivaane en Gymnasiefest i sin Hjemstad. Gamle Minder dukker op. Han finder, at det hele har tabt sin Glans, det var festligere i hans unge Dage, dengang han selv tilhørte hin Flok af unge Mennesker, der skulde begynde Livet. „Det mere anselige Publikum har tabt Interessen for disse Fester. Jeg erindrer, at dengang kom der en Mængde Damer i stort Toilette. Paa Galleriet var der bekendte Skuespillerinder og højerestaaende Demimonde. Hvor vi var stolte, naar de saa' paa os.

Engang skal jeg fortælle alt dette. Den unge moderne Mand, — Sjælen, der aabner sig ved seksten Aars Alderen for en ubegrænset Kærlighed, der bringer ham til at begære Luksus og Berømmelse, al Livets Glans, for hendes Skyld, — denne Ynglingehjertets sørgmodige Poesi, — se det er en ny Streng, som endnu ingen har slaaet paa. Kære Veninde, jeg vil sige dig et haardt Ord, og dog er det udgaaet af den dybeste Sympati, den inderligste Medfølelse. Dersom du nogen Gang bliver elsket af saadant et stakkels Barn, der finder dig skøn, en Dreng, som jeg dengang var, frygtsom, blød, skælvende, som frygter dig og søger dig, som undgaar dig og forfølger dig, saa vær god mod ham, stød ham ikke tilbage, giv ham din Haand til Kys, og han vil dø af Beruselse.“

„L'éducation sentimentale“ fortæller om dette Barn, som Flaubert anbefaler til sin Venindes Skaansomhed, — fortæller om, hvordan det unge Hjerte lærer og forvandles. Det er Bogens ene Grundmotiv. Det andet er af en helt forskellig Art, et kulturhistorisk Billede, Skildringen af en Episode af Frankrigs Historie, af den Udvikling Frankrig og da fornemmelig Paris gennemgaar fra Midten af 1840'erne, fra den Tid, Ludvig Filips Styre begynder at vakle, — Julimonarkiets Opløsning, — indtil den tredje Napoleons Kejserdømme følger Republikken som en Nødvendighed. Flaubert vil vise den historiske Sammenhæng, undersøge de Magter i Samfundslivet, der bestemmer den hele Bevægelse, — men Skeptiker som han er giver han sig ikke ud for at kunne levere en fyldestgørende Forklaring. Han samler kun et stort oplysende Materiale,

han fører Læseren gennem et Galleri af Mennesker, Stemninger, Kræfter i Bevægelse, — han giver os Tidens Kolorit og analyserer dens Sjæl — han lægger frem. Og lidt efter lidt er det som om Læseren faar Tag i de mange Traade — — det hele fremgaar som historisk sammenhængende. Forfatteren har ingen Møje sparet sig, Bogen hviler paa et indgaaende Studium af Tidens Akter. Flaubert, der selv havde levet Tiden med, har ikke desto mindre med stor Omhu og Nøjagtighed atter gennemgaaet Tidens Presse, ja! for at Tonen skal være helt paalidelig, gør han sig den Umage at læse om igen Aargange af gamle Vittighedsblade: Der er en litterær Bohême, en smidig, letlevende Fyr, Hussonnet, en Parisergamin, — udmærket Figur, — det gælder at udstyre ham med Dagens Vitser. Denne Mand siger ikke i 1846 de Vittigheder, som var „en vogue“ i 1845.

Der er ingen Tvivl om, at det mægtige Stof til en vis Grad tynger Bogen. Der er samlet saa meget, fremlagt saa meget, det er blevet et bredt historisk Kulturbillede, men næppe nogen Roman. Ikke det, man i Almindelighed forstod ved Roman. Ingen rask Handling, intet som kunde fængsle alle og enhver. Bogen kom paa et uheldigt Tidspunkt: 1869. Frankrig var optaget af andet end Litteratur. Den blev mødt med Ligegyldighed, til Dels med Uvilje, — Ligegyldighed af alle dem, der fandt Bogen tung og trættende, Uvilje af dem, der fandt Billedet for mørkt, dens Satire for haard og bitter. Naar man kender Flauberts Følelser for det moderne Demokrati, hans Syn paa det politiske Liv, er det ikke vanskeligt at forstaa, at han ikke egentlig kærtegner de franske Politikere. Det Billede, han giver af den sociale Kamp, lyser af harmfuldt Vid, — et Vid, der i sin massive Forlystelse ved Dumheden, sin hvasse og stærke Latter minder om visse gammelfranske Digtere, ikke mindst om Rabelais.

Den franske Litteraturhistoriker Faguet, som er af dem, der finder Billedet for mørkt, formulerer sin Kritik saaledes: „Et af Digterens Maal har været at give os et „tableau de Paris“, et Billede af Paris, — af det franske Samfund fra 1840 til 1848. Det er ikke helt lykkedes ham. De fleste, som har gennemlevet denne Tid, vil vistnok — det indrømmer jeg —, naar de bliver spurgt, svare En: „Jo det er meget træffende,“ og jeg selv har hos Mænd, som havde gennemlevet den Tid, kunnet genkende visse aandelige Særegenheder, som har faaet sit Signalement i „L'éducation sentimentale“. Det er sandt; men Flaubert har her været en Smule

vildledet af sin personlige Tilbøjelighed, der bragte ham til næsten bestandig at fæste sig ved ikke alene Tingenes latterlige, men endog deres groteske Side. Hans Billede af 1848 er ganske vist træffende, men i altfor mange Henseender ufuldstændigt. Det er udelukkende et Resumé — rigtignok et livfuldt Resumé — af alle de Dumheder, som blev sagt og tænkt paa den Tid. Dette Resumé virker undertiden pikant, eller snarere: det virker med stor satirisk Kraft og indtrængende. Men Rammen er snæver, og som det synes snæver med Vilje. Det dæmper Ens Beundring, kan endog komme til at hindre En i at smile. Man har Følelsen af at læse en Pamflet, naar man vilde have haft Historie, og naar det vilde været naturligt at give os nogle Sider Historie, selv om det nu var i Romanens Tone. Her har Flaubert, som det ofte hænder ham, ladet sig skuffe af „Realismens" Idé. Han har forvekslet den med Satire, fordi det nu engang var hans personlige Anlæg. Man kan besynge lyrisk, eller man kan behandle Stoffet satirisk; det sidste er ikke det samme som Realisme, Virkeligheden ligger midt imellem. Et Virkelighedsbillede af den borgerlige Verdens Forestillinger 1840—48, et sandt Billede vilde have vist en lidt naiv Ædelhed, en lidt hul Lyrik, en trohjertig og ærlig Uvidenhed, en Del, som var latterligt, en Smule, som var grotesk, og en Smule Korruption — og det var det Billede, en god Roman med det Formaal som „L'éducation sentimentale", — det Formaal at skildre de sociale Sæder, — skulde have givet ved et heldigt Valg af forskellige Momenter; men af det Billede har ikke Flaubert vidst at give mere, kanske ikke at se mere end en lille Del. — Naar jeg tager disse Reservationer, som jeg anser for nødvendige, vil det være mig tilladt at give mit personlige Indtryk, ikke som Kritiker, men som Læser, og da maa jeg tilstaa, at den historiske Del af „L'éducation" har moret mig uendelig, og oprigtig talt er det af alle den Bog, som jeg holder mest af."

Jeg for min Del skulde være tilbøjelig til at fæste mig mere ved Faguets Indtryk som Læser end ved de Indvendinger, han i Egenskab af retfærdig Dommer og nøjeseende Kritiker finder det nødvendigt at fremføre. Der er ganske vist meget for Tidens Fysiognomi karakteristisk, som ikke fremgaar af Flauberts Bog, og det er fortrinsvis det mindre sympatiske, som træder i Forgrunden. Men i saa Henseende giver Romanen sin Forfatter en ganske anden Frihed til just at dvæle ved det, der interesserer ham og er fristende for hans Evne, end Tilfældet er med den egentlige Historie.

Flauberts Satire gaar navnlig i to Retninger: den er først rettet mod de Teoretikere, som just dengang fik Anledning til at eksperimentere med de sociale Institutioner, alle dem, som troede paa Systemer og vilde konstruere Samfundet om. — Mænd, som tumlede med sociale Utopier og vilde tvinge alle til at blive lykkelige paa den og den Maade. Disse Teoretikere havde for det meste redelige Hensigter, men de var efter Flauberts Mening blinde, ofte dumme, og der gemte sig megen Herskesyge i deres Lyst til at forbedre Næstens Kaar. Det var til Dels klare, men trange Hjerner, og en Del af dem var fødte Tyranner, de elskede at bruge Tvang, og de havde ofte smaa Menneskers Had til det store. — Saa er videre Flauberts Satire rettet mod den politiske Korruption, Raaddenskaben i alle Lejre, det sociale Køb og Salg. Og det er ikke frit for, at denne Korruption ogsaa angriber Idealisterne: selv om de ikke gør sig selv klart Rede for det, arbejder de ofte paa den store politiske Børs.

Endelig giver Flaubert en Skildring af selve det Marked, hvor baade Teoretikerne og de praktisk-politiske Forretningsmænd spekulerer — af selve det Folk, der manøvreres med, — Folket, der smigres og bruges, som skydes ned og selv nu og da tager sig til Rette, dette store lunefulde, uberegnelige Dyr, som en Gang imellem skyder Ryg og ryster alt af sig og ofte lige efter kryber sammen for Pisken i en enkelt myndig Mands Haand. Dette Dyr har Flaubert malet med Forkærlighed og stor Kunst, — her har hans Sans for det groteske haft rigelig Næring.

De politiske Teoretikere, Frihedsmænd og Idealister repræsenteres bl. a. af Deslauriers, Frederic Moreaus mangeaarige Ven, et skarpt juridisk Hoved, ærgerrig, energisk, misundelig og altid uheldig, — hans Kritik af de styrende er paa samme Tid skarpsindig og baaret af det Had, der vokser i en forurettet Ærgerrigheds Bryst. Han er just ikke flatteret, denne Deslauriers, men han virker dybt menneskelig. Saa er der Sènécal, den fanatiske Logiker. der mere og mere afslører sig som den Tyran han er, — Manden, som ikke spørger om andet end Samfundsnytte, som giver Pokker i al Skønhed, som finder, at Kunst er Luksus, — Flauberts personlige Fjende. Endelig Dussardier, den store godmodige Sværmer, der slaas som en Løve og er blød som et Barn, der tror, at Menneskene alle kan blive lykkelige, naar bare Folkene bliver frie og Misbrugene afskaffes.

De politiske Børsspekulanter, de opportune Friere til Magten

har deres smukkeste Repræsentant i Dambreuse, Millionæren, den ledende Mand i en Række vældige Foretagender og alle Regeringers Ven. Der er nogle af Bogens Blade, hvor Flaubert ligesom har sammentrængt det, han har følt ved at bivaane det store Skuespil i diverse Akter, der blev opført i Frankrig ved Midten af Aarhundredet. Det er f. Eks. Skildringen af det store Dyr paa hin Sejrens Dag, da det boltrer sig i Tuilerierne. Der er Billedet af en Klub fra Begyndelsen af Republikkens Tid, fra Valgkampen, da alle Mennesker er blevne overvældede af en politisk Rus og alle føler sig kaldede, — kanske det mest sublime Udtryk for Flauberts Foragt for Demokratiet. Og der er endelig Dambreuses Begravelse: Beretningen om hvordan den store Opportunist stedes til Jorden, hvordan denne Mand, der har „elsket Magten med saa dyb en Kærlighed, at han gerne havde betalt for at kunne sælge sig“, følges til det sidste Hvilested med alle obligate Hædersbevisninger, og et Øjeblik efter er glemt, — — allerede da Ligfølget vender tilbage fra Kirkegaarden, er der en og anden, som ved at fortælle, at den afdøde var en af de „mere fremragende underkøbte“ under den sidste Regering. „Og siden blev der ikke Tale om ham mere“.

VIII

Der er i „L'éducation sentimentale“ en Række Forhold mellem Mennesker, Følelser, som lever saa at sige hver sit Liv, vokser, hentørres eller dør. Forfatteren giver os en Venskabsfølelse eller Kærligheds Udvikling, dens Historie. Han fortæller om de pludselige Revolutioner i Følelsernes Verden og om Følelsernes daglige Omskiftelse, om de smaa Tings Betydning. Han viser os, hvordan Følelser, som skulde synes at udelukke hinanden, at ligge i Krig med hinanden, alligevel paa samme Tid nærer og udvikler hinanden. Han maler os Følelsernes Vekselspil. Han paaviser som den ledende Kraft Menneskenes evige Trang til Fornyelse, — en Kraft, som baade gør sig gældende inden for det enkelte Forhold og som fører til nye, bringer En til at søge nye Mennesker, nye Sjælsindtryk.

Vi véd, at Flaubert har følt stærkt og trofast som Ven — Venskabet var for ham næsten en Religion. Det er i Samlivet med sine Venner, det intellektuelle Samliv i fælles Interesser, fælles Begejstring for det skønne i alle Former, han kanske har fundet den dybeste Glæde i sit Liv. Dette har ogsaa nu og da sat sit Præg paa „L'éducation sentimentale“, men mindre end man skulde

tro. Flauberts Venskabsforhold varede for det meste hele Livet, og der er kun et enkelt, som viser større Brydninger, afgørende Disharmoni. Det er Forholdet til Ducamp. I „L'éducation sentimentale" er der ogsaa et Venskab, som med Afbrydelser varer et helt Liv. Det er Forholdet mellem Frederic Moreau og Deslauriers. Men det minder netop om Flaubert og Ducamp. Hvad Flaubert har studeret i „L'éducation sentimentale" er just Venskabets indre Svagheder, det fjendtlige, som skjuler sig inde i selve Venskabsfølelsen, den Egoisme, som er der trods alt, dette, at to Mænd udnytter hinandens aandelige Jeg og undertiden tager sig betalt ogsaa paa anden Maade. Moreau og Deslauriers er Venner fra Drengeaarene, de er tilfældig stødt paa hinanden, de har haft deres smaa fælles Eventyr, men det som i deres første Ungdom binder dem sammen, er dog snarere dette, at de to forstaar at tale sammen, de finder gensidig Gehør for hinandens Drømme og Planer. De har hver sine Veje at gaa, men udrustede med en alsidig Intelligens og fulde af Entusiasme begge to, kan de alligevel følge hinanden, saa længe de befinder sig i Ideernes Verden, saa længe de er unge og bløde og lever i Fremtidens Drømme. Der er i et af Bogens Begyndelseskapitler et lidet Parti, som fortæller om den første Følelseskonflikt af Betydning i Frederic Moreaus Liv. Han er netop som ung Student kommet hjem til sin Moder, og som rimeligt kan være synes hun, at denne første Aften bør tilhøre hende. Saa dukker Vennen op, han er vandret en lang Vej for at træffe Frederic, de fordyber sig i en endeløs Samtale paa en Spadseretur, og det nytter ikke, at Fru Moreau sender Bud efter Sønnen. Paa dette Tidspunkt sejrer Venskabet. Det blusser i en ung sværmerisk Fremtidsdrøm: den ene drømmer om Skønhed og Kvinder, den anden om Magt og om sociale Reformer. De hører paa hinanden, hver af dem har sin Stund at snakke, men det er i deres egne Billeder, de beruser sig.

Senere dukker der Magter op, som er stærkere end Venskabet. Hos Deslauriers bliver Ærgerrigheden, Magtbegæret det stærkeste, — Vennen har ikke mindst den Interesse for ham, at hans Penge og hans Forbindelser kan blive en Løftestang for ham selv, Deslauriers. Og hos Moreau, der visnok ogsaa har ærgerrige Tanker, bliver de kunstneriske Interesser, men fremfor alt Kvinden det stærkeste. Og én Kvinde kommer til for ham at betyde mere end alt andet tilsammen. Mod det, han føler for hende, har hans Kærlighed til Moderen, hans Venskab for Deslauriers lidet at sige,

— her maa alt andet bøje sig. Det bringer ham til at skuffe og bedrøve Moderen, til at svigte sin Ven. Der er hos Deslauriers mange stødende Ting, som virker afkølende paa Frederic. Frederic paa sin Side gør Deslauriers en Streg, som denne virkelig har Grund til at beklage sig over. Deslauriers, der haaber gennem Pressen at kunne lægge Grundvolden for den Magt, han begærer, har formaaet Frederic til at skyde Kapital ind i et Bladforetagende. Frederic gør det ugerne, han har netop da anden Brug for sine Penge. Imidlertid giver han efter, han skriver i Deslauriers' egen Nærværelse til sin Notar i Rouen, hvor han har sin Formue anbragt, og beder ham sende ind den fornødne Sum. Pengene kommer, men forinden de er overbragte Deslauriers, faar Frederic Visit af sin Ven Arnoux. Arnoux er gift med den Dame, der er Frederics store Kærlighed. For øvrigt synes han om Manden selv, men navnlig for hans Hustrus Skyld er han tilbøjelig til at komme Familien til Hjælp i vanskelige Situationer. Og nu er netop Arnoux ilde faren. Saa laaner Frederic ham de Penge, der var bestemt for Deslauriers — han skal have dem igen om 8 Dage, han holder Deslauriers oppe med Snak, men Pengene bliver ikke betalte, og Deslauriers opdager Sammenhængen. Venskabet har lidt et afgørende Nederlag, og Deslauriers glemmer det ikke.

Hvor langt de to Venner fjerner sig fra hinanden, hvor megen Uvilje de end føler, — hvor ubehagelig godt de under det lange Samvær lærer hinandens Svagheder at kende, — er der dog noget, som stadig fører dem sammen, en umiddelbar Tiltrækning. For Deslauriers, det tørre Forstandsmenneske, med den stærke Hjerne og det stødende Væsen, fattig og uden Evne til at føre sig i den store Verden, har det allerede en vis Tiltrækning, at Frederic just besidder de Egenskaber, han selv mangler: han føler sig Frederic overlegen, men beundrer ham tillige, — han gouterer hans Elegance, hans Sejre hos Kvinderne, hans sociale Position, — Frederic har en næsten kvindelig Charme for ham. Og Frederic paa sin Side vender, naar han er træt af den saakaldte fine Verdens Flirt og Korruption, dens selskabelige Tomhed, tilbage til sin Deslauriers: denne Mand sidder da inde med noget, han har tænkt over Tingene, og han véd noget. Og saa har de vænnet sig til hinanden, til at udveksle Tanker, og de har saa mange Minder sammen. Det er som et Vaneægteskab, en intellektuel Forbindelse, den er ingenlunde helt lykkelig, men begge Parter kan til syvende og sidst ikke undvære hinanden. Og ved Bogens Slutning finder man dem

atter sammen, det er de to, der har det sidste Ord, af det hele Galleri er det de to, der ligesom bliver siddende tilbage:

„Mod Begyndelsen af Vinteren 1869 sad Frederic og Deslauriers en Aften ved Kaminilden, endnu engang forsonede, ligesom af en uundgaaelig Skæbne, en Magt i deres Natur, som altid førte dem mod hinanden, bragte dem til at holde af hinanden.“ De fortæller hinanden, hvad de har oplevet i de mange Aar, siden de skiltes, hvad de ved om fælles bekendte, om Venner og Veninder — men til sidst fordyber de sig i Skoleminder, i Begivenheder fra deres første Ungdom, det er ligesom det er dette, der alligevel staar for dem i det vakreste Lys. De genkalder sig deres Planer fra dengang. „Det er ikke gaaet, som vi troede,“ siger Frederic, „dengang i Sens, da du vilde skrive en kritisk Filosofiens Historie, og jeg en stor middelalderlig Roman om Nogent, hvortil jeg havde fundet Sujettet hos Froissard: „Hvorledes Messire Brokars de Fenestranges og Ærkebiskoppen af Troyes myrdede Messire Eustache d'Ambrecicourt“. Husker du det.“

Og efterhaanden som de drog deres Ungdom frem for Lyset, sagde de ved hver Sætning:

„Husker du det?“ —.“

Der er en dyb Sørgmodighed i denne Bogens sidste Scene, hvor de to Venner foretager et Resumé af deres Liv, — der er et Spørgsmaal, som ligger under det hele: hvad har vi egentlig haft igen for det, vi har lidt og stridt.

De mindes et uheldigt Eventyr, de havde som halvvoksne Drenge. I Nærheden af deres Gymnasium laa der ude paa Landet et berygtet Etablissement, relativt meget flot; der gik det Rygte, at Ejerinden var af tyrkisk Oprindelse.

„Dette Fortabelsens Sted kastede en vis fantastisk Glans over hele Arrondissementet. Man betegnede det ved Omskrivninger: „Det Sted, De véd nok, — en vis Gade — nede ved Broerne“. Omegnens Forpagterkoner skalv for deres Mænd, Borgerkonerne frygtede det for deres Tjenestepiger, fordi Underpræfektens Kokkepige var bleven overrasket der; og det havde selvfølgelig en hemmelig Tiltrækning for alle Ynglinge.

Nu vel, en Søndag, medens man var i Vesper, havde Frederic og Deslauriers gjort højtideligt Toilette, plukket Blomster i Fru Moreaus Have og var derpaa gaaet ud gennem Porten til Markerne, og ad en lang Omvej mellem Vinhaverne havde de listet sig ind hos Tyrkinden, fremdeles bærende de store Buketter; Frederic

frembød sin, som en Elsker til sin Forlovede. Men den stærke Varme, Frygten for det ubekendte, Samvittighedsnag og fremfor alt Glæden over at se saa mange Kvinder til sin Disposition, satte ham i en slig Bevægelse, at han ganske bleg blev staaende uden at røre sig, uden at sige noget. Alle lo oprømte over hans Forvirring; i den Tro, at de gjorde Nar af ham, flygtede han; og da Frederic var den, som havde Pengene, var Deslauriers pænt nødt til at følge ham.

Man saa' dem gaa ud, og dette blev en Historie, som ikke var glemt tre Aar efter.

De gentog den nu udførlig for hinanden, den ene udfyldte, hvad den anden ikke huskede; og da de var færdige, sagde Frederic:

„Det er noget af det bedste, vi har oplevet.“

„Ja, kanske Du har Ret! Det er noget af det bedste, vi har oplevet!“ sagde Deslauriers.“

— — Denne Bitterhed er dog ikke Bogens egentlige Grundtone. Det er snarere en stærk Streng, som der nu og da slaas paa.

I Forholdet mellem Deslauriers og Frederic har for øvrigt Flaubert lagt sin Skepsis mere aabent frem end kanske i noget af Bogens Kærlighedsforhold: saa megen Løgn og Forfængelighed han end har opdaget i det erotiske Følelsesliv, er det dog, som om han indrømmer, at Kærligheden mellem Mand og Kvinde er og bliver Livets største reelle Værdi.

Det kommer navnlig frem i hans Skildring af Fru Arnoux og Frederic, deres store Kærlighed, som aldrig tilfredsstilles, men som bestaar trods alt, som lever i deres Sjæl stærkere end noget andet, — skønt Fru Arnoux bliver hos sin Mand, og skønt Frederic har kvindelige Forbindelser, der staar ham nærmere.

Gennem de forskellige Forbindelser, hvori Frederic kommer til Kvinder, har Flaubert ligesom villet tegne fire store Grundtyper, — den erotiske Følelses Grundtyper. Han har stillet Frederic i Relation til fire Kvinder, der hver især er særdeles karakteristisk. Han har forstaaet at faa levende frem, hvad der hos hver enkelt af disse Kvinder er det, som tiltrækker ham eller binder ham, er Nerven i hans Følelse, — derimod er det lykkedes ham meget mindre at vise os, hvad der hos hver enkelt Kvinde drager denne til Frederic. Han har set dem alle med Frederics Øjne, følt dem som de stod for ham. Men saaledes er de ogsaa kommet til at tegne sig med stor Klarhed.

Der er den lille Louise, Provinspigen, Datter af en gammel,

rig Aagerkarl, som til sidst har ægtet sin Mætresse — et vildt, utæmmet Barn, som elsker Frederic med hele sin Sjæls og sine Sansers Lidenskab, elsker ham, fordi han er det største hun véd. Mens hun endnu var Barn, har den unge Mand leget med hende, laant hende Bøger, snakket fornuftigt med hende, — han har vundet hendes ubegrænsede Tillid. Hun véd ingen flottere Mand at se til, ingen, som siger saa mange kloge og morsomme Ting. Og da Kvinden i hende vaagner, — vaagner tidlig og med en Magt som hos et ungt Rovdyr, — saa er det ham, hele hendes Væsen forlanger. Hun er villig til at give sig hen naar som helst, der er ingen Skygge af Beregning, intet Forbehold, — hun ledes helt af en voldsom, umiddelbar Naturdrift. Frederic er i dette Forhold den overlegne, den som modtager, han er endog den, som maa bringe det hensynsløse lille Menneske til at standse, han er nødt til at tage vare paa hende. Det, som drager ham mod hende er en lignende Følelse som den, der behersker hende, men en langt svagere, hans Instinkt som Mand, en naturlig fysisk Tilbøjelighed. Hendes Ild varmer ogsaa ham. Men hvad han først og fremmest søger i dette Forhold, er, omend ubevidst, Næring for sin Forfængelighed. Han soler sig i hendes Beundring, han finder her Erstatning for de Skuffelser, han andetsteds maatte lide. Hun virker paa Manden i ham, hendes ureflekterede Hengivenhed vækker ogsaa hans mandlige Trang til at beskytte og lede, men først og sidst er hun til Glæde for hans Forfængelighed. Og det er ogsaa denne, som er medvirkende til, at han dog til sidst ikke kan bekvemme sig til at gifte sig med hende. Han stiller højere Maal, højere Fordringer.

Den Kvinde, der griber Frederic Moreau stærkest som Mand, der taler mest umiddelbart til hans Sanser, det er Rosanette, en Pige af Demimonden, som har været heldig og har fundet formaaende Beskyttere. Turen kommer ogsaa til Frederic, og han bliver den af hendes mange Elskere, som hun giver det bedste hun har. Fra Begyndelsen af er der andre Ting fremherskende, Beregning fra hendes Side, Forfængelighed fra hans. Men de to er som skabte for hinanden, — han glemmer alle hendes Unoder, hendes Mangel paa Dannelse i én Sansernes Rus. Der er i deres Blod den samme Rytme, der er mellem Mand og Kvinde den fuldkomne Harmoni. For hende er dette nok, og da der saa kommer et Barn, er hun helt lykkelig, hun har som Kvinde opfyldt sin Bestemmelse, hele hendes Stræben gaar nu kun ud paa

at bevare den Mand, hun har vundet. Det er lykkedes Flaubert at gøre os denne Kvinde helt levende, hendes ydre Personligheds Charme, hendes forvirrede lille Hjerne, hendes varme menneskelige Instinkter, — vi ser hende ved Frederics Side under deres Strejftog paa Landet, hører hendes glade Latter, beundrer hele hendes smidige, smukke Person, der véd en eneste Ting i Verden: Elskov. Senere kommer der én Følelse til, og den er endnu stærkere: Moderkærligheden. Hele hendes Ansigt er én straalende Glæde, da Frederic besøger hende, efter at hun har faaet den lille Dreng. det er den største Lykke, hun har følt, og hendes største Sorg møder hende, da hun senere mister ham. Hun giver sig hen i sin Smerte med en blind, vild Lidenskab.

Den tredje Kvinde, der spiller en Rolle i Frederics Liv er Fru Dambreuse, den kloge og sikre Verdensdame, med den fuldendte ydre Kultur. Her er hans Forraad af virkelig Følelse, sjælelig som sanselig, forholdsvis ringe. Det er en temmelig kombineret Interesse, der fører ham mod denne Kvinde. Først Skønhedssans: han beundrer den fuldkomne Harmoni i hendes Væsen, hun er alle Kvinder, han kender, overlegen i Smidighed og Klogskab, hun har et fuldkomment Herredømme over sig selv, og en Gratie, der til alle Tider glæder hans Øje. Hun er en sjælden Blomst af en gammel Kultur. Hendes Sjæls Kulde, hendes overlegne Hjerne, hendes fuldkomne Formsikkerhed, alt imponerer ham. Der er i hans Følelse for Fru Dambreuse Skønhedsglæde, Trang til at beundre, en Søgen efter Raffinement og en vis Erkendelse af hendes aandelige Overlegenhed. „Han følte paa sin Side hverken den Henrykkelse i hele sit Væsen, som førte ham mod Fru Anoux, heller ikke den utøjlede Glæde, som Rosanette havde hensat ham i. Men han begærede hende som noget sjældent og vanskeligt, fordi hun var adelig, fordi han var rig, fordi hun var religiøs, — han forestillede sig, at der var Nuancer i hendes Følelse, sjældne som de Kniplinger hun bar, — han tænkte sig hende med en Amulet paa Brystet, med Kyskhed i selve Fordærvelsen.“ Han ønsker at vinde Fru Dambreuse som den ualmindelige og højtstillede Kvinde hun er, der er baade Forfængelighed og Ærgerrighed i hans Ønske. Han vinder hende, og det bliver en Skuffelse.

Den Kvinde, han altid og altid vender tilbage til, den Kvinde, som engang i hans unge Aar har gjort det dybeste Indtryk paa hans Sind, og som han gemmer i sit Hjerte saa længe han lever, — hans store Kærlighed — det er Fru Arnoux.

„Hovedtiltrækningen ved L'éducation sentimentale," siger Georg Brandes, „er for mig den Ynde og Kyskhed, hvormed Frederics store Kærlighed er skildret." „Frederic elsker uden Baglanke, uden Haab om Genkærlighed, absolut, med en Følelse, der ligner Taknemmelighed, med en Trang til at ofre sig for den elskede, der er saa meget stærkere, fordi den ingen Tilfredsstillelse finder."

Fru Arnoux er en Dame af den borgerlige Verden, gift med en Forretningsmand, Sydfranskmand, en glad Sjæl, driftig, letsindig, godmodig, meget utro. Hun elsker ham, og selv efter at han har forspildt hendes Kærlighed, vedbliver hun at holde af ham og støtte ham. Hun er en jævn Kvinde, uden hvad man kalder højere Interesser, optaget af sit Hjem, sin Mand og sine Børn, hun er meget smuk, af en rolig harmonisk Ynde, har liden Fantasi, men dyb og varm Følelse. Hun bliver til sidst forelsket i Frederic, den store Kærlighed er denne Gang gensidig. Men hele hendes Opdragelse, hendes Kærlighed til Hjemmet, hendes Syn paa Livet stiller sig i Vejen for et Ægteskabsbrud. De kommer aldrig til at tilhøre hinanden, men i deres Sjæl kan de aldrig løsrive sig fra hinanden. Og hun bliver skæbnesvanger for alle hans øvrige Forbindelser. Det er Følelsen for Fru Arnoux, som er den sidste og afgørende Grund til at han ikke formaar at gifte sig med Louise, det er ogsaa den, der bevirker Bruddet med Rosanette, og det er en Haan mod Fru Arnoux' Minde, som skiller ham fra Fru Dambreuse, da deres Giftermaal efter Dambreuses Død allerede er besluttet. Han bryder med enhver af dem, fordi der inde i ham lever Billedet af en Kvinde, som var ham kærere end alle.

Mange Aar efter, da han er en graanet Ungkarl, faar han Besøg af hende, — de tilbringer en kort Eftermiddag sammen, taler om gamle Minder. I Samtalens Løb kommer han til at spørge hende, naar hun første Gang mærkede, at han havde hende kær:

„Det var den Aften da De kyssede mit Haandled mellem Handsken og Manchetten. Jeg sagde til mig selv: „Men han elsker mig jo!... Han elsker mig." Men jeg var bange for at blive sikker paa det. Deres Tilbageholdenhed var saa henrivende, at jeg nød den som en ufrivillig og uafbrudt Hyldning."

Han angrede intet. Hans Lidelser fra fordum var betalte.

Da de kom tilbage, tog Fru Arnoux sin Hat af. Lampen, som stod paa en Konsol, belyste hendes hvide Haar. Det var som et Slag lige i Brystet.

For at skjule sin Skuffelse, satte han sig paa Gulvet ved hendes Fødder, og idet han greb hendes Hænder, begyndte han at sige hende ømme Ting:

„Hele Deres Person, den mindste af deres Bevægelser syntes mig at have en overjordisk Betydning i Verden. Mit Hjerte hævede sig som Støvet efter Deres Skridt. De gjorde samme Indtryk paa mig som Maaneskinnet en Sommernat, naar alt er Vellugt, bløde Skygger, uendelig Klarhed; og al Fryd for Sjæl og Sanser var for mig gemt i Deres Navn, som jeg atter og atter gentog for mig selv; jeg forsøgte at kysse det med mine Læber. Jeg kunde ikke forestille mig noget højere end det. Det var Fru Arnoux saaledes som De var, omgivet af Deres to Børn, øm, alvorlig, blændende vakker og saa god! Det Billede gemte alt det andet. Og det er vist saa, at jeg bare har tænkt mig dette, siden jeg altid paa Bunden af mit Hjerte har bevaret Musikken af Deres Stemme, Glansen i Deres Øjne!“

Og hun modtog med Henrykkelse denne Tilbedelse af en Kvinde, som hun ikke længere var.“

Hjalmar Christensen

PSYKOLOGISK LITTERATUR

C. Lambek: Sjælelig Bevægelseslære, Kbhvn. 1901 (Lehmann & Stage)

Beskrivelse og Klassifikation er Videnskabens første Stadium. Det kan naa en relativ Afslutning, idet man kommer til et Punkt, hvorfra man kan se tilbage paa et anseligt Samlerarbejde, medens man ved at se fremad paa den hidtil fulgte Bane kun øjner underordnede Opgaver, Snurrepiberier. Det gælder da om at bryde nye Baner: stille nye Spørgsmaal og finde nye Metoder til deres Besvarelse. Der danner sig egentlig en hel ny Videnskab om de samme Fænomener eller dog en ny Gren af Videnskaben, og det kan tit være nødvendigt at give den et nyt Navn.

Psykologi har været Navnet paa en Lære om Sjælen og dens „Evner". Denne Psykologi løb tør i en ren udvortes Grupperen af Fænomenerne. Ifølge selve sit Princip satte den Bom for al Aarsagsforskning. Den var ufrugtbar og har næppe anden Fortjeneste end at have givet Beneke Anledning til skarpsindigt og klart at analysere de opstillede Evner i deres „Urvermøgen" og gendrive de med Evneteorien sammenhængende gale Opdragelsesideer, der endnu ikke er helt aflivede.

Psykologi har været Navnet paa den analytiske Beskrivelse af Bevidsthedstilstandene, saa vidt disse ved Selviagttagelse lod sig udskelne i deres „Elementer".

Først ved den betydelige Forandring i Metode, som Anvendelsen af Eksperimentet betegner, føltes der Trang til et nyt Navn. Man foreslog „Psykofysik", men er dog bleven staaende ved „eksperimental" eller „fysiologisk Psykologi". Ved „eksperimental" betegner man denne Videnskabsgrens Metode, ved „fysiologisk" betegner man det Omraade, som denne Metode begrænser Forskeren til, nemlig Følgeforholdet mellem fysiske og psykiske Processer. De Processer, den undersøger, er til et vist Punkt fysiske og bliver saa pludselig psykiske, hvad enten man nu vil antage, at det er Aarsagsrækken, der skifter Karakter (Vekselvirkning) eller det kun er Iagttageren, der foretager Springet og ser paa Resten af Processen fra en ny Side.

Hr. Lambek kalder sin Psykologi Sjælelig Bevægelseslære for dermed at betegne, at den ligesom den eksperimentale Psykologi undersøger Aarsagsrækker, Processer, Forandringer. Den „eksperimentale“ Metode er for ham kun en Underafdeling af den „processuelle“ Metode, ved hvilken man ogsaa ad Selviagttagelsens og Ræsonnementets Vej kan studere Aarsagsrækker, idet man ikke bliver staaende ved en Fordybelse i de enkelte sjælelige Tilstande, som Selviagttagelsen viser os, men fornemmelig fæster Opmærksomheden paa Forandringerne i disse Tilstande og paa de Forhold og Betingelser, under hvilke den ene Tilstand fører over i den anden. Udtrykket sjælelig Bevægelse vil han dog ikke have forstaaet som en rent allegorisk Betegnelse for psykiske (immaterielle) Tildragelser, men der tænkes udtrykkelig paa den Nerveproces (Bevægelse i Hjernen), hvormed Bevidsthedstilstandenes Skiften hænger sammen. Fordelen ved at henføre det umiddelbart kendte, de sjælelige Tilstande, til det næsten ganske ubekendte, de cerebrale Processer, bestaar i, at man — hvor hypotetiske ens Ræsonnementer end er — dog stadig har Naturvidenskabens Principper at støtte sig til, naar man søger at forstaa disse Bevægelsers Forløb. Tillige maa det huskes, at Nervebevægelser her kun interesserer os for det „sjæleliges“ Skyld. Den mest indgaaende og fuldkomne fysiologiske Viden vilde være værdiløs for Psykologien, saa længe den ikke kunde oversættes i Selviagttagelsens Sprog, i psykologiske Termini. Paa den anden Side er saadanne Ufuldkommenheder eller Fejl ved vore fysiologiske Hypoteser, som aldrig vilde føre os i Strid med psykologiske Fakta, ganske uden Betydning for os. Er Hypoteserne blot rigtige i de Hensender, som berører Parallelismen mellem fysisk og psykisk, da er det ligegyldigt, om de i andre Henseender afviger fra det rette, ganske ligesom det er ligegyldigt, hvilke øvrige Egenskaber et Vægtlod har eller menes at have, naar blot det har den Vægt, man tilskriver det.

Nervebevægelsernes Art (om de er mekaniske eller kemiske Processer) har i og for sig ikke Interesse for Psykologien. De Kvalitetsforskelle, Psykologien sysler med, er nemlig usammenlignelige med alle fysiske Kvaliteter. Det er Bevægelsernes Opstaaen, Forløb, Forandringer og Standsning, ɔ: de kvantitative Bestemmelser, der maa tænkes at frembyde en for os Mennesker forstaaelig Analogi til de ledsagende sjælelige Tilstande. Derfor behandler Bevægelseslæren de sjælelige Processer under Synspunktet: Energifænomener. Energi vil sige Bevægelsesaarsag eller Bevægelsesændringsaarsag.

Aarsagsstudium har den hidtidige Selviagttagelsespsykologi, siger Forf., kun rent antydningsvis givet sig af med, og kun hvor Problemer rent aabenlyst frembød sig af sig selv, saa man ikke kunde gaa uden om dem. Et Eksempel herpaa er Associationsfænomenet. Og selv her er den fundne Lov kun Udtryk for en forefunden empirisk Sammenhæng. Hvorledes den Proces var, hvorved Associationen oprindelig kom i Stand har man ikke nærmere undersøgt. Man har indskrænket sig til at konstatere, at visse Betingelser, f. Eks. Samtidighed, var til Stede.

Inden Forf. kan gaa nærmere ind paa de Fænomener, der er hans egentlige Emne, Energifænomenerne, maa han lægge Selviagttagelses-

stoffet til Rette for Læseren gennem en dobbelt Række Analyser, som han kalder Tværsnits- og Længdesnitsanalyser. Denne Sondring bør Læseren være vel paa det rene med, da den giver Nøglen til Forstaaelsen af det følgende; og det maa bebrejdes Forf., at han paa dette og mange andre vigtige Punkter overlader det ganske til Læseren selv ud fra Eksempler at granske sig til, hvad de brugte Udtryk nøjagtig skal betyde. Udtrykkene er dog ikke vanskelige at forklare. Vi kan samtidig være Genstand for en Mængde forskellige Paavirkninger, der mere eller mindre gør sig gældende i Bevidstheden. Hver af de saaledes fremkaldte Bevægelser har Mulighed for at drage sine Procesfortsættelser efter sig. Vi har altsaa et Bundt Aarsagsrækker, der kan sammenlignes med Traadene i et Kabel. Ved et Tværsnit blotter man et Plan, der viser os hver enkelt Traads Tykkelse paa et givet Punkt. Ved et Længdesnit kan man forfølge én eller flere af Traadene i deres Forløb, deres mulige Snoninger og Forviklinger. Med andre Ord: den ene Gruppe Analyser viser os Samtidighedsfænomener, den anden Successionsfænomener.

Længdesnitsanalyser leder os ikke direkte til nogen Forstaaelse af, hvorfra Energien til Bevægelsens Fortsættelse kommer. Men de viser os, at ingen Fornemmelse varer i noget kendeligt Tidsrum efter Paavirkningens Ophør. Der er konstante Standsningsfaktorer. Den ved Paavirkningen meddelte Bevægelsesmængde kan saaledes ikke forklare, at Bevægelsen kan fortsætte sig i nye Bevægelser (reproducerede Forestillinger). Disse maa forklares ved en Udløsning af potentiel Energi. Følgelig maa der i Hjernen være oplagret Energi at øse af. Og Studiet af Samtidighedsfænomenerne giver interessante Oplysninger herom, naar man fortolker dem efter Hr. Lambeks Metode. Ud fra en Analyse af de Tilfælde, hvor samtidige Indtryk eller Forestillinger kæmper med hinanden, saa det ene fortrænger det andet, eller de skiftevis gør sig gældende, drager han den Slutning, at der i Hjernen er en fælles Energibeholdning. Naar en forhaandenværende Bevægelse udløser al den disponible Energi, unddrages denne derved andre, samtidige Bevægelser. — Der maa paa en eller anden Maade foregaa Energistrømninger i Hjernen og stadig produceres ny Energi. Dette er det almindelige Energifænomen.

Af specielle Energifænomener anføres det, som sjæleligt hedder „at være i Aande“, og som beror paa en Forhøjelse af den almindelige Energiudløsning og Energiomsætning gennem et enkelt vækkende Indtryks Indvirkning paa den almindelige Energiproduktion.

Det er en biologisk Lov, at stærkt Forbrug har forøget Tilførsel af Næring til Følge, større Sugning efter Næring, raskere Cirkulation, forhøjet Omsætning. Denne Tilførsel kan erfaringsmæssigt vedvare efter Forbrugets Ophør, og vil da medføre en Oplagring af Energi, som, hvis den atter sættes i Omløb ved Iaandesætten, inden den svinder hen eller degenereres, paa ny kan bære Rente og saaledes fremdeles, indtil denne større Omsætning er blevet en varig Erhvervelse, en „Vane“. Gennem Iaandesætten synes den samlede aandelige Arbejdskraft at kunne oparbejdes, hvilket har den allerhøjeste pædagogiske Betydning. Man er altsaa ikke indskrænket til at samle, koncentrere eller flytte den Sum af Energi, et Individ raader over. Man kan ligefrem forøge den. Noget

Brud paa Energisætningen (Energiens Konstans) er her selvfølgelig ikke Tale om, da der stadig føres Energi ind i Organismen udefra (gennem Føden).

Den Tilstrømning af Energi, der efter en Bevægelses Standsning foregaar til de Organer eller Celler, der var Sæde for Bevægelsen, kaldes Restitution eller Reorganisation og reducerer Standsningsfaktorerne, saa Bevægelsen Øjeblikket efter kan reproduceres. Restitutionen er ikke blot en Betingelse for, at Forestillingerne skal kunne komme igen, men Forf. hævder tillige med stor Klarhed, at deres Form, Styrke og Sammenhæng, naar de kommer igen, afhænger af Variationer i Restitutionen, Variationer, der er en Følge af de Omstændigheder, der var til Stede, da Standsningen indtraf og Restitutionen begyndte. Denne Antagelse stemmer for øvrigt med den af Carpenter fremsatte fysiologiske Lov for Vanedannelsen, at Fornyelsen af Vævene former sig efter de i dem lejrede Dispositioner, eller paradoksalt: vi lærer at løbe paa Skøjter om Sommeren og at svømme om Vinteren.

I Selviagttagelsespsykologiens Sprog kommer Sætningen til at lyde saaledes: Den Energibetoning, hvormed en Forestilling er standset, vil den ved Reproduktionen dukke op med. En Række ens- eller uensartede Standsningsomstændigheder (Gentagelse), kan skabe en Resultantbetoning.

Ud fra ovenstaaende vil det forstaas, at der kan ligge bunden Energi ophobet i en Forsætforestilling, saa den, ofte automatisk, fører til Udførelse af Handlingen, naar Omstændighederne kommer til at foreligge. Fænomenet kunde sammenstilles med posthypnotiske Suggestioner. Handlingsforestillingen var Genstand for Koncentration, da man standsede i den ved Beslutningen. Derfor dukker den op med Energi. Var den derimod et underordnet Gennemgangsled i Processen, vil den ogsaa naar den reproduceres, selv være svag, men trække sine processuelle Fortsættelser efter sig. Derfor vil Udførelsen af et Fortsæt berøve Forestillingen om Handlingen dens Forsætbetoning; thi nu er denne Handling reduceret til et Gennemgangsled. Tanken standser ikke mere ved den. Ligeledes kan Forsætbetoningen fjernes ved at man tænker Forestillingen om igen, anderledes, ɔ: bestemmer sig om. Saa bliver nemlig Restitutionen en anden.

Endelig skal jeg med Forf.s egne Ord fremdrage det særdeles interessante Energifænomen, som han kalder Borefænomenet.

„Man staar og søger at komme paa et Udtryk, en Tanke, som har Forbindelse med det, man i Øjeblikket sysselsætter sig med. Det søgte ligesom svæver en paa Tungen, men vil dog ikke frem. Kommer nogen en til Hjælp og nævner det søgte, farer ens Tanke med en Art eksplosiv Styrke ud i det. Ligesaa om man Dagen efter tilfældig kommer paa det, og selv om man da ikke kan huske, hvad Brug man egentlig tilsigtede af det. Det er altsaa ikke i det, man (associativt) søger ud fra, at Energibeholdningen ligger. Skønt den søgte Forestilling kun svævede en paa Tungen, anedes, er der hobet opmærksomhedsbestemmende Energi ind i den. — Man „borer“ altid ud fra en kendt Forestilling, men der er aldeles ikke Opmærksomhedskoncentration om denne, tværtimod, den kastes ligesom væk, gøres svag, for at den søgte Fore-

stilling kan tone frem. Og saa snart den Forestilling, der er boret ud fra, paa ny kommer igen (uden at være pointeret af andre Formaal) kaster man sig paa ny søgende ud fra den. En saadan søgende Karakter har vor Tankegang ofte, og der er deri noget opslidende, tærende (Tungsind); man fornemmer ligesom spildt Energi, aandelig Udgift. Energiproduktionen nedsættes, fordi udløsende Irritationer mangler (modsat i-Aande-Tilstanden). Og de Tanker, ud fra hvilke man flere Gange har boret, faar et mat, svindsottigt Præg. At Energien dog ikke er spildt, men blot bortgemt paa fjerne Steder, i dunkle Kroge, det ser man, naar man følger de særlig „søgende Aander“ videre hen i Livet. De reusserer undertiden. En enkelt Gnist kan tænde dem, en enkelt Tanke „slaa ned“ i dem; og paa faa Øjeblikke kan de da støbe Tankebygninger, som skulde synes at maatte tage Dage eller Uger. Med rivende Fart aner og ser de en Tings Forholdsbestemmelser og Forgreninger til hundrede Sider.“

Dette og mere siger Forf. om „det underjordiske Værksted i Mennesket, den skjulte Esse, hvorpaa Livets underfulde Ting, al betagende Glød, al Musik, al Poesi af høj Rang tilberedes.“

Hvis man skulde følge sin Lyst til at citere og til at tage alle de specielle Spørgsmaal op til Drøftelse, vilde Anmeldelsen svulme op til det dobbelte af selve Bogens Omfang. Jeg har søgt at gøre opmærksom paa det nye og frugtbare i Hr. Lambeks Metode, og det er i Forhold dertil ganske betydningsløst, hvilke afvigende Meninger en Anmelder kan gøre gældende om de enkelte underordnede Spørgsmaal, hvor Forf.s Bevisførelse lader sig angribe eller Uklarheder paavise (som Side 19 og 23) og jeg afstaar ganske derfra. Ikke engang et Referat af Bogens Indhold kan her være Tale om. Thi den hører ikke til disse tykke Bind, hvori hver Tanke er tværet ud i alle sine Fortsættelser, saa Læseren kan lade det hele løbe igennem sig i færdigtænkt Tilstand og erhverve sig et Resumé ved at lade Indtrykkene udkrystallisere sig, idet alt det uvæsentlige, d. v. s. det meste, fordunster, glemmes.

Lambeks Bog er udvortes set kun en Pjece. Men der kunde skrives Bind, der forfulgte de Tanker og Problemer, som den opstiller. Den er i bedste Forstand „lovende“. Selv om den ikke udtrykkelig betegnede sig som 1ste Del, vilde man straks være paa det rene med, at der ligger rige, ubearbejdede Skatte i det Værksted, hvor dette Arbejde er blevet til. Det foreliggende er kun et grundlæggende Arbejde, der vil skattes af alle dem, der kan se Omridsene af den Bygning, der skal rejses paa dette Grundlag. Man kan da lige saa godt straks skænke Bogen det omhyggelige Studium, den fortjener. Naar Fortsættelsen kommer, vil man dog blive nødt til at indhente det forsømte. — Maatte blot Fortsættelsen komme frem under gunstigere Forhold; thi den Forkortelse, som Forf. erklærer at have underkastet sit Manuskript af økonomiske Hensyn, spores paa mange Steder og gør Tilegnelsen af det stærkt sammentrængte Stof, der i Forvejen ikke er populært, endnu besværligere for Læseren.

Oven i Købet synes Forkortelsen mere at være gaaet ud over de vanskelige begrebsmæssige Redegørelser end over de ofte minutiøse Ana-

lyser af Eksemplerne. Det er da ud fra disse sidste, at Læseren maa søge at forstaa Forfatterens Teorier og Hypoteser. Disse er ofte i Strid med hidtidige Opfattelser, der mere afvises ved en positiv Argumenteren for det nye end gennem en omstændelig Gendrivelse af Modstandernes Argumenter. Det er ham kun hans eget Synspunkts Uddybelse om at gøre, og udrustet med en energisk „Boreevne“ formaar han at opspore de Eksempler, der belyser hans Hypoteser, „stemmer med det antagne.“

Eksemplerne er ikke blot fortræffeligt valgte og udpenslede, men ogsaa ordnede med den største Omhu. Rimeligvis har denne Omhu med Ordningen forledet Forf. til at overse, at den Traad der for ham med logisk Nødvendighed fører fra Behandlingen af ét Fænomen til det følgende, ikke med samme Klarhed fremstiller sig for Læseren, som altsaa maa foretage et Spring og i bedste Fald først paa den anden Side af Kløften faar Øje paa, at der dog var en Bro, som førte over den.

Den tankevækkende og i-aande-sættende Bog bør læses mere end én Gang; thi mange Ting forstaas først paa et senere Sted, hvor de faar deres nødvendige Supplement. Dette er vel al vidtrækkende Nytænknings Kendemærke.

Forf. siger et Sted: „Ingen Videnskabsmand kan føre sin Videnskab mere end et vist Stykke fremad, han kører fast i visse nu og da indtraadte trætte Tankestandsninger, og over dem bliver hans Tanke ligesom gammel, konservativ.“

Efter den Energi, hvormed Hr. Lambek har brudt ny Vej, har det lange Udsigter, inden disse Ord kan vendes mod ham selv.

AXEL DAM

PRESSE OG PUBLIKUM

Foredrag holdt ved den 1ste danske Journalistkongres i Aarhus den 5te August

—

Hvis man her i denne Forsamling lod omdele Sedler, paa hvilke Publikum skulde nedskrive, hvilke Egenskaber det vilde kræve af det ideale Blad; hvis man gav Publikum et Kvarter, og derefter samlede Svarene og sorterede dem; saa vilde disse vel blive forskellige, men der var dog visse Ting, som vilde samle et sikkert Flertal om sig. — Publikum vilde for det første fordre, at den ideale Avis skulde være upartisk; den maatte ikke paa Forhaand dække over alle Skyggesiderne ved ét Parti og fremhæve dem ved et andet; den skulde være objektiv og saglig; enhver Sag maatte belyses fra alle Sider; Referater skulde være fuldstændige og fuldt ud korrekte; alle Talere ved et Møde skulde refereres og alle skulde refereres lige meget; den ene Taler maatte ikke begunstiges paa den andens Bekostning, ingen Farve, ingen Tilsætning. Avisens Opgave skulde være at udbrede nyttige Kundskaber, derfor skulde den indeholde belærende Artikler om Skattevæsen, Rets- og Skolevæsen, Køer og Heste, Tuberkulose m. m. At angribe en Person eller en Sag med Vittighed, Haan eller Spot skulde være aldeles forbudt. Sensation udelukkes; alt, hvad der blot smager af Skandale, holdes borte; Kærligheds- og Selvmordsdramaer banlyses. Med Hensyn til Efterretningsvæsenet gælder den Grundlov, at man gerne vil vente 24 Timer paa en vigtig Efterretning, naar man blot er sikker paa, at Redaktøren har anvendt de 24 Timer til paa enhver mulig Maade at forsikre sig om, at hvad han bringer, er fuldstændig

korrekt. Hvad endelig angaar Angreb paa Autoriteter eller Privatmænd, fastslaas, at saadanne ikke optages, førend man ved Henvendelse til den angrebne Part har faaet dennes egne Indrømmelse af, at han har baaret sig skandaløst ad.

Hvis Publikum saa fik en ideal Redaktør til denne ideale Avis, saa var der ikke et Menneske, der vilde læse den! Den vilde sluge en halv Snes Tusinde Kroner hvert Kvartal, indtil den snart døde. Og Dødsaarsagen var — Mangel paa det ideale Publikum. De nærværende altid undtagne. Jeg vil ikke benægte, at de her tilstedeværende Medlemmer af Publikum er nær ved at være ideale, men naar vi tager dem fra, kan vi vist blive enige om, at Resten af Publikum er meget lidt idealt. Publikum har den Presse, det vil have. Her er i disse Festdage sagt mange gode og smukke Ord om os Pressemænd. Med vi ved jo godt, at disse gode Ord lyder kun om os paa Festdagene. Paa de søgne Dage er det helt andre Ord, der siges om Journalisterne. Vi kender godt, hvad Skuespilleren, der ikke er bleven rost, hvad Forfatteren, hvis Bog ikke er bleven omtalt, hvad den skikkelige Borger, som ser sin kære Nabo angrebet i Bladet — vi kender de Ord, de alle bruger om os. Men de Laster, Publikum finder hos Journalisterne, er kun Genspejlinger af Publikums egne Laster. Og hvad Ordene fra de søgne Dage angaar, saa vil vi paa en Dag som denne sige, at vi returnerer dem alle til Publikum — de uretfærdige, fordi vi aldrig har fortjent dem, de retfærdige, fordi det er Publikum, der vil Journalisterne saaledes.

Pressen kan ikke staa højere end Publikum, skal heller ikke gøre det. De to, Presse og Publikum, skal staa paa samme Trin. Hvis Pressen er, som den bør være, har den vel den ene Fod oppe paa Trappens næste Trin, og opfordrer Publikum til at følge med. Men hvis Publikum er for tvært, eller for tungt at løfte, saa vil det ende med, at Pressen tager Foden ned igen. — Det, jeg her siger, er noget andet end den Tale, vi plejer at høre om Pressens store Magt. Den faar vi ved alle Festligheder. Den sjette eller syvende Stormagt, stærkere end nogen af de andre Stormagter, saadan plejer det at hedde. Men jeg vil — med Fare for maaske at blive modsagt af enkelte Kolleger — protestere mod denne Tale. Publikum behager sig i over for Pressen at føle sin Afmagt; det ynder den Forestilling, at det er som et blødt Voks, som Pressen kan forme til, hvad det skal være. Hvis saa var, saa havde vi Pressemænd Ansvaret for alt det, der ikke sker i vort

Samfund. Men det Ansvar vil vi ikke have; vi lægger det hen, hvor det hører hjemme, hos Publikum selv. — For at en Kreds af Personer skal være en Magt i et Samfund, maa den første Betingelse være, at den staar sluttet og enig. Ved Festbordene i Gaar og i Dag har Pressemændene staaet sluttede og enige; men hvornaar har De ellers set det Syn? Der er ikke en Avis, som i Dag begynder at kæmpe for en Idé, uden at der i Morgen er en anden, der kæmper mod den. Og hvad den Indflydelse angaar, som det enkelte Blad udøver paa sin snævrere Kreds, saa tror jeg, at denne Indflydelse er i Aftagende. For en Snes Aar siden, da vi havde Hovedstadsblade paa 5—6000 Abonnenter, da kunde et af disse Blade lettere med et Par Artikler „flytte“ Publikum, end de store Hovedstadsblade paa 20,000 Holdere i vore Dage kan det. Og de Provinsblade, vi da havde paa 1—2000 Holdere, var mere bestemmende for deres Egne end vore nuværende Provinsblade paa 5—6000 Holdere.

Dette hænger vistnok sammen med, at jo større og mere uensartet Publikum bliver, desto tungere er det for Bladene at løfte. Publikum er jo ikke det samme det ene Aar som det andet. Avispublikumet i Danmark er et Amerika, til hvilket der hvert Aar indvandrer 5—6000 Nybyggere. De kommer fra de dybeste Kældere og fra de højeste Kviste, fra Tjenestepige- og Karlekamre, fra Husmandshytter, fra Moser og Kær og Herregaardenes Indsidderstuer. De har aldrig været med før; men nu kommer de og de skal optages, naturaliseres. Det vilde være højst uheldigt, om de ikke kom med. At de melder sig som Avislæsere er Tegnet paa, at den almene Interesse begynder at pippe i dem. De er paa Nippet til at blive Samfundsborgere. Og heri bør de have Støtte. Det er Bladenes Pligt at skrive saaledes, at ogsaa disse Mennesker kan læse dem, og det er Publikums Pligt at finde sig i, at de bliver tagne med.

Hvis jeg ellers i en Hast skulde sige det onde, jeg véd om Publikum, da skulde det være det, at en altfor stor Del af det har grumme lidt Interesse for alt det i et Blad, som smager af Kamp for en Idé, meget mere Interesse for alt det andet. Mangen en Journalist har, begejstret for en stor Idé, grebet sin Pen og begyndt paa en Artikel for at sætte sit Publikum i Bevægelse for Idéen. Men paa Midtvejen har han træt lagt Pennen. Thi det er kommet til at staa ham klart, at af de 5000 Læsere, han maaske har, er der kun 50, der vil læse Artiklen, medens de 4950 glider

hen over den, og en Del af dem synes, den optager Pladsen for noget morsommere. Naar en Journalist skriver for en eller anden Sag, og han skriver og skriver under den største Ligegyldighed, da er man tilbøjelig til at paastaa, at han skriver ikke godt nok. Sandheden er meget snarere, at han skriver ikke grovt nok. Det er næsten umuligt at skrive en Sag igennem, naar der ikke skrives, saa det gør ondt. Dette er en Mangel paa Kultur hos Publikum. Paa Sedlerne vil der sikkert blive skrevet, at man ynder den fine og noble Form. Men Virkeligheden er en anden. Det vilde være et Fremskridt, om vi fik et følsomt Publikum. De gode Pressemænd er helst fri for Basunerne og de store Trommer. Men vi vil høres. Og jo mere døvt Publikum er, desto større bliver Alarmen.

Følsomhed og Modtagelighed hos Publikum for, hvad der kommer frem i Pressen, kræver imidlertid en vis Grad af Tillid til Pressen. Har Publikum paa Forhaand Mistillid, saa kan det kun blive smaat med Følsomheden. Og fordi en Mand, der maaske hidtil har beteet sig som en daarlig Person, giver sig til at udgive en Avis, derfor kan man umulig forlange, at Publikum skal have Tillid til ham. Hvorledes man skal kunne afgøre, om man kan have nogen Tillid til et Blad, kan jeg ikke indlade mig paa. Jeg føler mig ikke oplagt til her at kaste med Sten mellem mine Kolleger. Det er kun et Vink, jeg vil give til Vejledning. Naar Pressen som Samfunds-Institution omtales, er det altid under den Forudsætning, at den vil noget andet end at tjene Lommerne fulde. Vi Journalister vil ganske vist, ligesom andre Mennesker, gerne have en god Betaling for vort Arbejde. Vi Bladejere vil meget gerne, at vore Foretagender giver godt Overskud. Men heldigvis gælder det dog om det store Flertal af de danske Blade, at de ikke er Forretninger alene. Her paa dette Pressemøde vil jeg gøre mig til Talsmand for den Bøn til Publikum, at det hjælper os til, at det kan vedblive at være saa. Publikum skal kræve, at der er i det mindste én Sag, som Bladet sætter noget ind paa, ét Maal, én almen Idé i det Blads Arbejde, som de støtter. Lad det være politisk — i de fleste Blade vil det vel være politisk — lad det være socialt, religiøst — det er det samme. Publikum bør føle, at mellem saadanne Blade, for hvilke en Sag er Maalet, og de rene Forretningsblade er der en Kvalitetsforskel. Den ravgaleste Idé er bedre end ingen Idé. Hvor der er et alment Formaal, dér er der ogsaa et vist Fond af Idealisme, som bærer over

mange Rendestene, hvor de farveløse bliver liggende. Et Blad skal ikke have Program for alt mellem Himmel og Jord, men ét Sted skal der være, hvor Bladet staar fast, enten det brister eller bærer.

Til Følsomheden hos Publikum bør svare en følsom Presse. Dette vil sige: en Presse, der er modtagelig for alt, hvad der kommer frem i Samfundet, forstaar det lige ned til Vækstens dybeste Rødder. Det er let nok for et Blad, der selv lever i den store By, at være følsom over for alt det, der foregaar paa den store Bys Overflade. Men der er langt fra Overfladen til Bunden i Byerne, og der er langt fra Byerne ud til Udmarkerne, til Hede og Kær. Pressen er ikke, som den skal være, hvis der ikke inden for dens Kreds findes Folk, som forstaar baade det dybest nede fra Bunden og det længst ude fra Kanterne. Derfor bør Journalister ikke være gjorte af Stof fra et bestemt socialt Milieu. Jeg anser det for en Lykke, at vore Pressemænd er bleven rekruterede saa mange Steder fra. Vi har faaet dem baade fra Studenterne, Seminaristerne, Typograferne, Landmændene, Højskoleeleverne, Landinspektørerne, Digterne og Arbejdsmændene. Og der er en stadig Tilgang fra de forskelligste Steder. Folk af andre Næringsveje har en bestandig Lyst til at falde over paa Journalistiken. Adskillige af dem skuffes; det viser sig, de kan ikke. De udrangeres. Men tilbage bliver tilstrækkelig mange til, at danske Pressefolk er bravt uensartede. For at bevare Uensartetheden anser jeg det for heldigt, at Journalisterne ikke faar for stram en Organisation. Vi fejrer en Organisationernes Fest. Men jeg kan ikke ved denne Lejlighed lade være at udtale Ønsket om, at vore Organisationer ikke maa blive snævre. Saadanne Organisationer vil altid uniformere deres Folk. Det er sikkert, at dette er sket med vor Arbejderstand. Men Journaliststanden vilde slettere fylde sin Opgave, hvis vi gennem vore Organisationer opdrog hverandre til at være Journalister paa samme Maade.

Jeg har krævet et følsomt Publikum, det vil sige: et Publikum, som ikke behøver Mursten i Hovedet for at blive vækket. Et saadant Publikum er det en Glæde at skrive for. Det lader sig paavirke af et godt og rent og uoverlæsset Dansk; det er modtageligt for Modulationerne i Sproget, og naar Modulationerne er nogen Nytte til, saa lærer Journalisterne dem ogsaa. Over for et saadant Publikum vilde Tjærekostene nedlægge Arbejdet og der vilde ikke

blive andet end Penne tilbage i Journalistikken. Jeg har krævet en følsom Presse, det vil sige: en Presse, over hvis Ansigt Lys og Skygge skifter med Lys og Skygge hos dets Publikum, ikke som et viljeløst Ekko af Publikum, men som et sympatisk Væsen. der mærker alt og føler alt det, som bevæger Publikum. Med en saadan Presse og et saadant Publikum potenseres Samfundets Liv. Enhver Bevægelse i en Del af Publikum slaar gennem Pressen over i den øvrige Del af Befolkningen og sætter den i Svingning. Enhver impulsiv Kraft i Pressen har Betingelserne for at bringe Røre omkring sine Idéer. Bevægelserne bliver hurtigere: Fremskridtene følger i raskere Tempo. — Og hvis De saa spørger mig: Bliver vi da lykkeligere af det? Saa svarer jeg Dem ikke. Thi jeg vil ikke ind paa det evige Spørgsmaal, om Fremskridt i Kultur er ensbetydende med forøget Menneskelykke. Selma Lagerløf siger et Sted, at derinde i Byerne — Pressens Hjemsteder — der er det Synd for de døde, som skal begraves. Hun kan høre dem klage nede i deres Kister. Nogle jamrer over, at de ikke har Fjerbuske paa Ligvognen, andre tæller Kransene og er ikke fornøjede. De forstaar ikke at begrave deres døde inde i Byerne. Men ude i Svartsjø, dér forstaar de det. Hvis du dør i Svartsjø, saa véd du, at du faar en Kiste, Mage til alle de andre; for der er kun én Snedker, og han har kun én Model. Du behøver heller ikke klage dig for Ligvognen. Du bliver kørt til Kirke paa en Arbejdsvogn, som man har malet sort. Du ærgrer dig ikke over, at du ingen Kranse faar; thi der bliver ikke lagt en eneste Blomst paa din Kiste, og ikke paa nogen andens. Du sørger ikke over, at der ikke er Følge nok, for de er der, alle i Sognet, lige fra Rigsdagsmanden, som ikke vilde kende dig i levende Live, til den Pige, som du dansede med ved St. Hansfesten, og den Mand, du handlede Hest med paa forrige Aars Marked. Du ligger ikke og tæller Taarerne. Der er ingen, der græder. For det vilde være altfor sørgeligt, om Taarerne flød for nogle, medens der var andre Grave, hvor Øjnene var tørre. Derfor ligger de døde rolige i Svartsjø. — Derude i Svartsjø, hvor de begraver saa godt, der har de ingen Presse. Naar den engang kommer, saa er det forbi med den gode Begravelse. Saa bliver der baade Fjerbuske og Blomster. og der bliver Stønnen fra dem, som hverken fik Blomst eller Busk, hverken i levende Live eller døde. Der bliver Kapløb,

Kamp, Bevægelse, Fart, Fremskridt. Vi har en Gang for alle valgt vor Vej, og den fører bort fra Svartsjø, fra den trygge Begravelse hen imod andre Goder. Skal vi Vejen, bør vi sørge for, at vi ikke vinder for langsomt frem ad den. Der er faa Ting, der kan bidrage saa meget hertil som en følsom og alsidig Presse, skreven for et følsomt og forstandigt Publikum.

VILH. LASSEN

DØDSANMELDELSE I NORDEN I DET 16. AARHUNDREDE

I Katolicismens Tid havde Sjæleringningen været tilstrækkelig til at oplyse alle omboende om, at En var død. Vidste man ikke paa Forhaand, hvem dette monne være, saa løb Rygtet hurtigt af Sted baade i Købstad og paa Land, og ved Kirken kunde man i hvert Fald faa sikker Bekræftelse paa, hvem den hensovede var. Som i en senere Tid ved Ildebrand underrettedes alle ved Klokkernes Klemten, og hvis de tililende ikke ledtes af Skæret, kunde de ved Kirken faa Besked om, hvor Ilden var. Under saadanne Forhold var det højeste, Udviklingen kunde drive det videre til, at man ved Standspersoners Død maaske tillige lod en Udraaber berette det i Gaderne og en af Præsterne forkynde det fra Kirkedøren for den tilstrømmende Mængde.

Men efter Reformationen blev Begravelsen til en „Fest". Der maatte da udgaa Indbydelse dertil som til enhver anden stor Familiebegivenhed: Barnedaab, Forlovelse, Bryllup. Og den voksende Afstand mellem Dødsfald og Begravelse satte de efterlevende i Stand til at lade Indbydelsen foregaa med al den Pomp, som Lejligheden krævede. Meget snart bredte sig blandt Adelen i Danmark den Skik, at Meddelelse om Dødsfald og Indbydelse til Begravelsen skulde foregaa skriftligt og ved ridende Bud. Havde den afdøde Slægt spredt over hele Landet, hvad jo hyppigt var Tilfældet, kunde Tallet af ridende Bud blive betydeligt, og mangen Hest reden træt, førend alle havde faaet Underretningen. Om de Vanskeligheder, som Udfærdigelsen af disse Breve kunde volde, faar

man stundum et levende Begreb. Da saaledes en kvindelig Slægtning af Fru Kirstine Erik Lykkes var død 1565 paa Skovgaard, skrev Statholderen i København Hr. Mogens Gyldenstjerne hende straks til og bad hende, da han paa Grund af Krigsforholdene ikke kunde forlade Byen, om som nærmeste kvindelige Slægtning at tage sig af Begravelsen. Hun svarede: „. . . Kære Frænde! Som I skriver mig til om hendes Begravelse, at jeg skulde tilhjælpe og bestille, at det kunde gaae skikkeligt og vel til, saa takker jeg Eder saa ganske gærne derfor. Gud skal være mit Vidne dertil, at jeg skal gøre saa meget derudi, som jeg hende pligtig er. For hun haver vel levnet saa meget efter sig, at hun bør at have en ærlig Begravelse. Kære Frænde! Som I skriver, at hendes Begravelse skulde være nu paa Onsdag førstkommende, saa giver jeg Eder ganske venligen at vide, at det bliver for kort til den Dag. Thi Eders Bud kom ikke hid før i Gaar. Og man faaer ikke nu saa snart udskrevet Brevene, at de kan blive forskikket inden den Dag. Men det skal dog skee med det snareste, vi kan have Brevene skrevet og forskikket til. Gud baade vos det! at vi ikke kan faae Eder her til og flere af vore gode Venner, som vilde gærne være der hos, og kunde bestille det bedre end vi fattige, bedrøvede Kvindfolk.“

Den skriftlige Indbydelse var saa godt som altid enslydende. Da Skikken jo først kan være opstaaet i Danmark omkring Aar 1560 og i et Nu blev almindelig, staar vi her over for et af disse Modens Trylleslag, hvor alle lystrede og det med en Selvhengivelse og en Appel, som end ikke det ypperste Fremskridt vilde have været i Stand til at fremkalde. Da i den følgende Tid enhver fra Blaavandshuk til Avaskær, ja i Norge og til Dels i Sverige med, skrev disse Breve ens, maa vi gaa ud fra, at de fra nu af har hørt med til Børnelærdommen paa de større Gaarde. Selv om En ikke fik boglig Dannelse, men nøjedes med blot at lære „Rytteri og Gudsfrygt“, synes denne Kundskab at have været uundværlig. Det hørte jo netop med til adelig Gudsfrygt at kunne melde sin Faders, Hustrus eller et Barns Død i ulastelige Udtryk.

Formularen lød saaledes: „Min ganske venlig Hilsen eder nu og altid forsendt med Gud Vorherre. Kære (Otto) synderlig gode Ven! Næst min venlige Taksigelse for alt Godt, hvilket jeg gærne forskylde vil med hvad Gode, jeg veed eder til Villie og Tjeneste at kunne være. Og giver jeg Eder sørgeligen tilkende, at Gud Almægtigste haver nu heden kaldet min kære salig (Hustru) ærlig

og velbyrdig (Fru Karen Bilde) af denne forgængelige Verden og til det evige Liv og Glæde. Gud give (hende) med alle tro Kristne en ærefuld Opstandelse. Saa agter jeg udi Jesu Navn at lade (hendes) salig Lig begrave udi min Sognekirke, (Husby) Kirke. (tredie Pintsedag), som er den 5. Juni nu førstkommende. Er derfor til Eder min venlige Bøn, at I ville vel gøre og have den Umage at komme hid til (Iversnæs) om Mandagen tilforn og siden om Tirsdagen gøre hende den sidste Ære og Tjeneste og følge hendes salig Lig til sit sidste Lejersted. Slig eders Umage at forskylde og fortjene dertil finde I mig altid villigen. Og vil eder hermed Gud Almægtigste befalet have. Af Iversnæs den 14. Mai Anno 1582". — Udskrift: „Ærlig og velbyrdig Mand (N. N.) til (den og den Gaard) min synderlig gode Ven (ikke som ellers: „ganske venligen" men:) ganske sørgeligen tilskrevet."

Hvor sejg en Livskraft der har været i denne Formular kan ses af, at den endnu tre Hundrede Aar efter ikke er helt uddød. Om end ændret i de forskellige Landsdele og afslidt mangen fint drejet Snirkel, anvendes eller anvendtes dog for kort Tid siden dens Grundbestanddel endnu af den danske Bondebefolkning. I Vestjylland f. Eks. lyder eller lød den staaende Indbydelse saaledes: „A skal hilse dig fra (Hans Poulsen) og Kone og Børn, om Du og din Kone og dine Børn ikke vil komme og følge hans Moder hen paa Torsdag Kl. 9 —, og din Kone komme paa Onsdag og lægge hende i Kiste, — saa faa en Bid Brød, følge med til Kirken og saa hjem igen og faae et Maaltid Mad. Saa lover de igen at tjene Jer paa hvad Maade de kan, helst ved en glædelig Lejlighed."

Moden indskrænkede sig i det 16. Aarhundrede til blot at angive, hvorledes en Adelsmand skriftligt skulde meddele Dødsfald og indbyde til Begravelsen. Men den lod Modtageren af Brevet i Stikken, hvis han følte sig opfordret til at besvare dette. Her gaves ingen Formular. Man maatte selv opfinde og møjsommeligt tilhugge den hertil svarende Skabelon. Det har hvad Brevstilens Udvikling angaar en vis Interesse at se, hvor vanskeligt det faldt selv for Tidens betydeligste Mænd paa en naturlig Maade at udtrykke deres Følelser ved en saadan Lejlighed. Bundne af Prædikestolen som Datidens eneste Fællesorgan for Dannelse, drev de det kun til at kunne udtale deres Medfølelse i kirkelig Formaningsform. Da saaledes ovennævnte Statholder i København Mogens Gyldenstjerne i Sommeren 1564 mistede sin Hustru og dette med-

deltes Slægt og Venner, fik han følgende to Svar fra Kansler Johan Friis og Admiral Herluf Trolle.

Johan Friis skrev: „Venlig Hilsen nu og alle Tider tilforn. Kære Hr. Magnus! synderlig gode Ven! takker jeg Dig gærne for alt Godt, hvilket jeg alletider gærne forskylde vil. Og giver jeg Dig venligen tilkende, at jeg haver hørt, at den almægtigste Gud haver kaldet Din kære Hustru til sin Naade. Den almægtigste Gud unde hende en salig Opstandelse! Og skal Du vist tro, at Din Sorg er mig led, at det skulde hænde Dig paa din Alderdom og udi din Skrøbelighed. Og endog Du kan ringe godt have af min Skrivelse, vilde jeg dog ikke lade af at skrive Dig til og beder Dig, at Du vil komme udi Hu de store Velgerninger, som den almægtigste Gud haver udi mange Maade gjort imod Dig, som Du vel selv bedre kan befinde, end jeg kan skrive Dig til, og ikke nu udi din Sorg fortørne Gud men love og takke Gud for sine store og gode Gaver. Da skal den samme gode Gud visselig husvale Dig her og din salig afgangne Hustru udi den evige Salighed. Og dersom jeg udi nogen Maade kan tjene Dig eller gøre det, Du kan have godt af, da skal Du vist troe, jeg vil det gærne gøre. Og vil nu og alle Tider have Dig den almægtigste Gud befalet. Af Borreby den 5. August 1564. Johan Friis til Hesselager."

Medens man i dette Brev dog sporer, at dets Forfatter som Landets ypperste Diplomat og Brevskriver har Øvelse i at bevæge sig i høflige Vendinger — mange af de gammeldags Udtryk i Brevet, der for os lyder troskyldige og hjertelige, var dengang glatte og gængse — har Herluf Trolle næsten kun kirkelige Udtryk til sin Raadighed. Hans Brev synes forfattet af en gejstlig, og det giver næsten et Ryk af Forbavselse i En, naar man til Slut hører, at det er skrevet af Admiralen om Bord paa Orlogsflaaden i Østersøen og ledsaget af Hilsener fra dens forsorne Befalingsmænd:

„Min ganske venlige Hilsen og kærlige Taksigelse for alt Godt! Kære Hr. Magnus! Din store Sorg og Bedrøvelse for din kære Hustru gør mig af Hjærtet ondt. Gud han give Dig Trøst i Dit Hjerte, og han være Din Hjælp og Trøst! han hjælpe dig at bære dette store Kors taalmodeligen! Kære Hr. Magnus! saa beder jeg Dig kærligen som min gode Ven, at Du nu vil saa meget, som mest muligt er, trøste Dig selv med et godt Taal og tage dette store Kors taalmodeligen af Guds Hand. Thi alle hans Gerninger ere gode og rette og, ihvor det gaaer os, da ere vi dog hans, og han sørger for os, og han veed hvilket os bedst og nyttigst er. Han

forlader Dig dog ikke, endog det synes for dine og andres Øjne, som vi forlades. Det skeer dog ikke, han er Vor Herre, Vor Gud. Vi ere hans, alt det vi have er og af ham. Ham være Lov og Tak til evig Tid! Kære Hr. Magnus! Endog at Du saa saare ilde kunde have mistet hende nu i din Skrøbelighed, desligeste dine kære Børn, jeg og andre hendes gode Venner, som hun gjorde alt Godt med al Huldhed og Trohed, da er det dog Guds gode Vilje og Gerning, hende til Gode og Bedste, og hun haver visseligen Himmerige og den evige Glæde og Salighed. Det ville vi alle ønske hende af Gud og vist vide, at vi finder hende udi Guds Rige. Kære Hr. Magnus! saa er nu Gud din kære Herre og Gud, som alle Bedrøvede trøster og husvaler. Han er alle Faderløses Fader og Moder, han forsørger og forsyner alle. Han vil ikke forlade Dig eller dine Børn, dér forlad dig til! dér trøst dig paa! Gud er sanddru. Gud veed, at hendes Død gør mig ondt, jeg mistede en huld, tro Ven. Gud han give hende Himmerige for alt det Gode, hun gjorde mig. Jeg vil det og fortjene hos hendes, imedens jeg lever. Kære Hr. Magnus! Trøst dig nu selv i Gud og bær dette Kors taalmodeligen. Skriv efter din Datter Sybille, at hun bliver hos dig nogen Tid! Lad og dine Børn være hos Dig og tjene Dig! Gud veed, at kunde jeg i nogen Maade tjene Dig, da gjorde jeg det ganske gærne. Kære Hr. Magnus! For alting da skaan Dig selv for overmaadig Sorg og Græmmelse! Du kan intet have deraf uden at fordærve Dig selv, dine Børn til Skade og Fordærv. Befal det nu Gud og lad af igen at sørge og lad Gud være din Trøst, efterdi du nu haver ingen Trøst uden ham. Kære Hr. Magnus! fortænk mig ikke denne Skrivelse, men gør herefter! Jeg vil nu og altid have Dig Gud almægtigste befalet. Han give Dig Glæde og Trøst i den hellige Andt! Amen. Dette gode Selskab lader sige Dig mange gode Nætter og deres villige Tjeneste. — Ex kong. Mait.s Orlogsflode Tirsdagen den 22. August under Borgholm. Herluf Trolle din gode Ven.“

Svagheden ved denne Art Brevstil var, at den var ganske almindelig. Skønt meget taler for, at Herluf Trolles Hjerte har været med i disse Ord og at han virkelig havde kendt og skattet den afdøde, afgiver dog dette Brev alene ingen sikker Borgen herfor. Som Ligtaler i Nutiden kunde denne Slags Breve bugne af Følelsesudtryk i kirkelig Tiltaleform, uden at man tør gaa ud fra, at de ogsaa var personligt sande og følte. Gik det saaledes med det grønne Træ, vil man forstaa, at Mængden af Datidens Svarskrivelser

i Anledning af Dødsbudskab var ganske ubestemte; snart grædende, snart næsten glubske Formaninger, ufuldbaarne Formularer, hvor det eneste personlige var Navnene i Adressen og Underskriften. Man maa da særlig vogte sig for at drage Slutninger af saadanne Breve og mindst af alt tro paa, at de her saa deltagende, gudhengivne Frænder vare de samme ved Arveskiftet. I den korte Mellemtid blegede i Reglen det overflødige bort og kun Sandheden stod tilbage: „Dersom jeg udi nogen Maade kan tjene, eller gøre det, jeg kan have godt af, da skal Du vist troe, jeg vil det gærne gøre“. Efter de faa Ugers Forløb trak det nu hyppigt op til Proces mellem Navnet foroven og Navnet for neden af Brevet.

Naar adelige i Danmark indbyrdes anvendte skriftlig Indbydelse, var det ganske naturligt, at Kongen gjorde det samme i de Tilfælde, hvor han lod bekoste en af sine højere Embedsmænds Begravelse. Da f. Eks. Rigsraad og kgl. Sekretær Korfitz Ulfeldt var død 1563 paa Frederiksborg, lod Frederik II udsende til 19 Adelsmænd og 6 Adelskvinder følgende Brev, der tydeligt nok var en Genklang af Formularen for de private: „Vi give Eder tilkende, at Gud Almægtigste haver nu kaldet vor tro Mand og Raad Korfitz Ulfeldt af denne syndige og forgængelige Verden. Gud give hannem en salig og glædelig Opstandelse! Og agte vi at lade hans Lig begrave udi Vor Frue Kirke i vor Købstad København Søndagen Judica som er den 28. Dag Martii førstkommende. Thi bede vi Eder og begære, at I ville give Eder til fornævnte vor Købstad København, saa at I er der om Løverdagen tilforn og om Søndagen følger hans Lig til sit Lejersted.“

Al saadan skriftlig Indbydelse var i det 16. Aarhundrede en Brand under Næsen paa hæderlige og lærde Folk, som Professorer og gejstlige, og paa velagtede Borgmestre og Raadmænd. Først i det 17. Aarhundrede naaede Borgerskabet i Danmark at faa Savnet udfyldt. Det var alt en gammel Skik der fulgtes, naar det f. Eks. i en Dagbog af 1708 hedder: „Underskrev jeg og forseglede paa egne og samtlige Medarvingers Vegne de Begravelses Breve, med hvilke vi inviterede fornemme Venner og Kyndinger til vor salig Moders tilstundende Ligbegængelse.“

Derimod var den lærde Stand ganske naturligt her, hvor det angik Affattelse af noget skriftligt, hurtigere i Vendingen. Og man fandt en Form, der i visse Maader overgik Adelens, for saa vidt den var mere offentlig ved at udgaa paa Tryk og vidnede om den afdødes store Betydning. Man udstedte ved bekendte Mænds Død

„Programmer“ med Indbydelse til at vise den afdøde Hæder ved at overvære hans Begravelse. I det 17. Aarhundrede blev denne Skik almindelig i Danmark. I Hamborg var disse lærde Programmer endnu almindeligere end i Danmark, og man syntes saa godt om dem, at Børsens Folk inddrog Ideen og ved Dødsfald opslog paa en Væg i Børssalen en Slags Program eller Plakat: en med Tegninger og Skønskrift prydet Meddelelse paa Pergament om Dødsfaldet og Indbydelse til Begravelsen. En af de ældste kendte Indbydelser i Danmark fra det 16. Aarhundrede viser os en oprindelig og naiv Form, hvori Spiren til baade verdslige Breve og latinske Programmer ligger til Syne. Det er en latinsk Henvendelse fra Abel Berner i det tyske Kancelli til Rektor og Professorer ved Københavns Universitet, dat. Kbhvn. 24. Septbr. 1585. Han meddeler dem, at han Dagen forud har mistet sin unge Datter og at hun skal begraves Dagen efter. Men da han kun har saa faa bekendte i København, beder han, om ikke Professorer og Studenter vil følge. Muligvis burde Brevet straks have været tilintetgjort, idet dets Bestemmelse kun var at tjene som skjult Mekanisme i offentlig beskeden Overraskelse. I saa Fald har det svaret til Nutidens: Begravelsen foregaar i Stilhed fra den og den Kirke den 12. ds. Kl. 1.

Det kunde dog være et Spørgsmaal, hvad der var det fornemste, skriftlig eller mundtlig Indbydelse. Denne blev i hvert Fald noget andet, naar det var Kirken selv, der besørgede den. I Sverige, hvor man bevarede saa mange katolske Skikke, bevarede man ogsaa den, at Præsten ved mere bekendte Personers Død meddelte Nyheden ved Gudstjenesten. I Luksusforordningerne af 1664 og 1668 for Adelen i Sverige gik man da ud fra, at Dødsanmeldelse og Indbydelse til at følge ved adeligt Dødsfald skete fra Prædikestolen. Foruden denne Maade at indbyde paa, der jo ikke var rettet direkte til nogen enkelt, brugtes ogsaa den personlige Indbydelse. Men herom tilføjedes den karakteristiske Bemærkning, der viser andre Høflighedsbegreber end i Danmark og Norge: „Rigens Raad bydes mundtlig, men alle andre ved Brev.“ Aar 1668 befales det, at Breve kun maatte sendes til „Slægten“. Alle andre, af hvad Vilkaar de saa end vare, „maatte nøjes med Indbydelsen fra Prædikestolene“.

I Tyskland bevarede man ligesom i Sverige den Skik, at meddele nysindtrufne Dødsfald fra Prædikestolen. Ligeledes holdt sig i Tyskland den vistnok ogsaa middelalderlige Skik, at man i By

lod ved dertil lejede Folk bekendte Folks Død udraabe i Gaderne. Begge Bekendtgørelsesmaader var i det 17. Aarhundrede efterspurgte som Tegn paa Anseelse og blev derfor mere og mere almindelige. Den gejstlige Bekendtgørelse kaldtes: „abkündigen", den verdslige „ansagen".

For Folk som de var flest i Norden var offentlig Meddelelse om Dødsfald og Indbydelse til Begravelsen egentlig ganske unødvendige. Bys- og Sognebørn kendte Begivenheden, førend de fik den meddelt paa denne Vis, og de kom af sig selv uden Indbydelse. Men da Tonen engang var slaaet an fra oven, kunde man hverken i Købstad eller paa Landet undvære en Budbringer ved den Lejlighed. Fra Slutningen af det 16. Aarhundrede kan man tydeligt spore, at Anvendelse af Indbydere har været almindelig.

I Forordningen af 1. Maj 1624 paalagdes det endnu Borgmester og Raad i Danmark at gøre Anordning om, „hvad de der bede til Liget at følge, skal have for deres Umage", samt overveje, „om ikke nogle visse Personer, Klokkere eller andre, dertil kan forordnes". Men i Forordningen af 26. Marts 1656 kunde man gaa ud fra, at alt var i Orden, idet der nu i Byerne var faste baade „Bedemænd" og „Bedekoner". Omtrent samtidig maa Forholdene være bleven ordnede i Norge. Det hedder f. Eks. i Optegnelser fra Bergen: „Den 16. Novbr. 1662 blev det forkyndt i Kirkerne, at Jakob Ballentyn skulde bede for de døde." De samme højtidelige Udtryk bruges i en Forordning for samme By næste Aar: Det forbydes enhver, ihvo det end er, at „lade andre bede for" deres afdøde end den eller de, som dertil af Øvrigheden er forordnet. Lidt mere fornøjeligt lyder det, naar f. Eks. Kirsten Christensdatter Friis, salig Samuel Erichsens, 1720 blev beskikket til Bedekone i Æbeltoft „baade i Glæde og sørgelige Tilfælde".

Ligesom i Byerne anvendtes der ogsaa paa Landet i Danmark baade mandlige og kvindelige Indbydere. Saavel i Sønder- som i Nørrejylland synes de kvindelige at have været stærkt benyttede, uden at man dog ret kan blive klog paa Grænsen mellem deres og de mandliges Virksomhed. Begge Køn skulde optræde ærefrygtindgydende. Fra Sønderjylland hedder det: „I tidligere Tid havde den som bød til Begravelse, en Jernalen med en Ring i, som hun ringlede med, naar hun kom ind i Stuen, inden hun fremførte Buddet; senere brugtes en Træalen. Nu er det rent gaaet af Brug. Var ingen hjemme, blev en Visk Halm plukket ud af Taget over Indgangsdøren; naar Folk saa kom hjem, kunde de se, hvilket

Bud der havde været der.“ I Sjælland skal Bydemanden være sortklædt og bære en sort, høj Silkehat.

Man vilde dog tage meget fejl, hvis man fra Betegnelsen „Dødbider“, „Bedemands-Ansigt“, „Bedemands-Stil“ o. s. v. sluttede, at de kun kunde sætte et højtideligt Ansigt op og aflire en bestemt Besked. De var tværtimod kærkomne Nyhedskræmmere, der foruden den egentlige Nyhed, som de havde at bringe, kunde meddele en Mængde andet, baade Biomstændighederne, der jo altid interesserede, og dertil alt det meget, de havde opfanget paa Vejen hos andre. De var, hvad enten de nu kom i „Glæde eller sørgelige Tilfælde“ velsete Gæster med Tungen paa Gled, Solskin i Gaarde, Datidens levende Aviser.

Og de forstod at bruge sig. De bragte ikke blot deres eget lille Erhverv op. Ifølge Forordningen af 26. Marts 1656 skulde en Bedemand have to Rigsdaler og en Bedekone to Slettedaler efter „de fornemste“; efter andre kun én Rigsdaler, eller efter Vilkaar. Men der var mange smaa Biindtægter baade i Form af god Beværtning og Drikkepenge. I Hamborg blev en Bestilling som Bedemand den 11. Aug. 1699 købt for 3750 ℔ og en anden den 1. Oktbr. 1704 for 4425 ℔. Men hvad der forbavser mest: ved deres Talegaver og Evne til at gøre sig nyttige lykkedes det dem i Byerne at svinge sig op fra at være blot Budbringere om Dødsfaldet til at være Arrangører og en Slags Værter ved den hele Fest. Det var langt mere end man kunde have ventet sig af en „Dødbider“: at ende i det 18de Aarhundrede som Festens Høvedsmand, Familiens Trøster, Følgets Drikkebroder, Vognrækkens Hersker, lystret af alle fra Ringeren i Taarnet til de otte skulende Ligbærere i Forstuen.

Men den samme Magt, der havde baaret Bedemændene frem, styrtede dem atter. De havde hentet deres Styrke fra at være sin Tids levende Aviser. De virkelige Aviser overflødiggjorde dem. I Nutidens Dødsavertissementer læses undertiden følgende Tilføjelse: „Dødsbudskabet meddeles kun paa denne Maade“. Det er Dødsanmeldelsen over det 16. Aarhundredes Begravelses-Indbydelser og Bedemænd.

— Der var en Kreds, til hvem hverken Breve eller Bedemænd var passende Bud. Og dog havde den berettiget Krav paa at faa Dødsfaldet meddelt. Undlodes dette, kunde den falde paa, naar den ad anden Vej erfor det, af sig selv at „følge“ den døde. Men dette maatte netop for enhver Pris undgaas. Hensigten med Dødsanmeldelsen var da her just at bede den om at blive hjemme hvor den var.

Derfor kunde heller ingen fremmed bringe dette vanskelige Budskab. Den afdødes nærmeste maatte selv personlig være Budbringere.

Dennes Kreds var den afdødes levende Ejendele: Husdyr og Planter.

Ifølge ældgammel Skik — fælles for alle Gothogermaner — skyldte man ved Dødsfald, særlig naar det var Husets Herre der var død, at melde dette til hele Gaardens Besætning, den firbenede ikke mindst. Den udgjorde jo en væsentlig Del af Hjemmet og tog Del med i dets Glæde og Sorg. Lænkehunden vidste det vel allerede. Dens Tuden vidnede om, at den havde set, hvad der var usynlig for andre, alle de hemmelighedsfulde Væsener, der møder op, hvor Død er i Gaarde. Men over i Stalden maatte den afdødes nærmeste gaa og hviske Nyheden i Øret paa hver enkelt Hest og Ko. „Sørg ikke! Vor Far er død.“ Og ud til Bistaderne i Haven maatte han, banke paa paa hver enkelt og melde det skete. „Imme! din Herre er død. — Forlad mig ikke i min Nød!“ siges der i Westphalen. I Køgeegnen nøjes man ikke hermed, man smykker ogsaa siden, naar Ligstuen pyntes med hvidt, hver enkelt Bistade paa lignende Vis. Thi et flygtigt Folkefærd er Bierne. Behandles de ikke med yderste Hensynsfuldhed, saa flyver Sværmen væk. Rigtigst var det ogsaa, som Hjertet tilsagde En, at melde det videre til Træerne i Haven og Sæden paa Marken. Blot saa meget som et Baand bundet om et Frugttræ, for at ogsaa det fattige Skind kunde vise sin Sorg, var maaske nok til at sikre en rigelig Høst. Og selv i nysaaet Sæd spirer lønlige Tanker. I Drætiden kan enhver se, hvor de hæver sig. Betimelig Omhu virker Afgrøde.

Men foruden denne Meddelelse til Fæ og Grøde skulde man iagttage en anden Forsigtighedsregel. Man skulde straks lade dem fornemme, at de havde faaet en ny Ejer, ryste dem ud af det gamle Leje. Ligesom man i hvert Hus, hvor en var død, straks skulde vække hver sovende, at ikke Søvnen skulde blive til Dødssøvn, saaledes skulde man ogsaa snart efter Meddelelsen til Husdyrene lade dem skifte Plads og røre dem. Heste skulde rides trætte og muligt skifte Stald. Køerne i Stalden skulde i det mindste bindes i anden Baas. Bistaderne bankes saa stærkt paa, at selv ved Vintertid de slumrende Bier vaktes. Øltønder rystes, Korn i Bunker kastes, Skinker til Røg hænges om, Mel i Sække endevendes. Alt maatte erfare, at Forandring var indtraadt, en ny Tid begyndt.

Paa en egen troskyldig Maade var i disse Skikke over for Dyr

og Ejendele en hel Folkestammes Tankesæt udtrykt. Til Grund laa en rørende Opfattelse af Hjemmets Betydning, der gav hver enkelt Bestanddel Lod med i det hele og stillede Mennesker, Dyr og Planter næsten ens, som Børn af et fælles. Ved Siden heraf gav sig en Frygt for den døde og hans Magt til Kende, parret med et retskyndigt Sinds Trang til at fælde Dom mellem Liv og Død og lovmærke Ejerskifte. Endelig ytrede sig en vis lun Godmodighed, der foretrak at værne Eje og undgaa Tab ved saa milde Midler som Læmpe og Høflighed. Hvert enkelt Hjem gengav i det smaa, naar Ejerens Dødsfald indtraf, et Tronskifte i det store. Den ny Konge mødte paa Tinge, mild, folkekær og alles Broder, for at hyldes. Kongen er død, Kongen leve. Men naar Arvefølgen var sikret, paakom der den ny Ejer en Trang til at understrege Forandringen ved at lade Lensmænd skifte Len, Hirdmænd Plads, Heste Stald, Køer Baas. Men de flygtige Bier maatte bindes ved Hæderstegn.

TROELS LUND

GENNEMBRUDDET

NOGLE TILSKUERBETRAGTNINGER

To Mennesker meddeler Læseverdenen deres Betragtninger over en indtruffet Begivenhed. Den ene skriver: det og det er Indholdet af, hvad der er hændt, saadan og saadan maa man dømme om det, dette er dets Betydning og Virkninger. Den anden skriver: det og det Indtryk gjorde det skete paa mig, disse Følelser og Tanker har det affødt i mig. Paa mange Læsere virker den førstes Ord uvilkaarlig rent objektive, som om selve Virkeligheden, „Tingene i sig selv“ her rent nøgent og upersonlig præsenterede sig; den andens Ord derimod synes blot rent subjektiv, selvbefølende Lyrik. Begge øser dog af samme Tønde, den ene propper blot paa Flasker med fordringsfuld videnskabelig Etikette, hvad den anden uden Omsvøb byder frisk fra Fad for, hvad det er.

Jeg skal ikke docere ud i det Blaa om Indholdet og Betydningen af det Ministerskifte, der en skønne Dag i Sommer overraskede os rundt i vore Ferieophold, — noget, som særlig vilde tage sig løjerligt ud for en politisk saa lidet sagkyndig Mand som jeg. Men jeg vil forsøge i Korthed at give en Afspejling af de øjeblikkelige Indtryk og Stemninger, som den mindeværdige Liste af 23. Juli har fremkaldt hos Folk, der som jeg staar uden for selve det aktive politiske Liv, men hvis hele Ungdom har været bevæget og bestemt ved den sidste Menneskealders store Kamp, — beskrive vore Fornemmelser derved og udrede de Tanker, der af sig selv

vikler sig frem af disse uvilkaarlige Fornemmelser. Det kan i al Fald maaske belyse noget af Tidsaanden.

Det første Indtryk, som har svært ved at sætte sig igen, har da, tror jeg, været en helt naiv Forbavselse over, at noget saa stort kunde ske herhjemme. Den ældre Slægt, der har gennemlevet 1848, 1864, 1870, kan ikke rigtig forestille sig, hvor blankt egentlig de yngres Liv har været paa store offentlige Begivenheder, oplevede paa nært Hold og i fuld Meddelagtighed. og de forstaar næppe helt, hvorledes denne Mangel paa Oplevelser nødvendig har maattet virke paa os. Saa overordentlig meget der end i Virkeligheden paa alskens Omraader blev udrettet herhjemme i de sidste Tiaar, — Samfundslivets officielle og repræsentative Ydreside var og blev Aar efter Aar, Aarti efter Aarti saa fortvivlende, sløvende upaavirket af Tidens Løb. Ikke saa meget som et Tronskiftes øjeblikkelige Luftfornyelse kom og flyttede lidt paa denne Evig-uforanderlighed. Underneden fornyede det økonomiske, moralske, videnskabelige, kunstneriske Liv sig helt igennem, paa alle Felter undergik Samfundslivet en Omdannelsesproces, men den, der havde været bortrejst en tyve Aar og kom hjem, fandt i Hof- og Statskalenderen, i den røde Bygning, i „Berlingske Tidende“ hele det samme officielle Danmark, som han forlod, og Rigsdagens Opposition, de liberale Protestmøder, „Politiken“, Studentersamfundet m. m. ufortrødent marcherende paa Stedet. Udenfor kom og gik Sverdruper og Gladstoner, i Danmark blev det ved det samme. De ældre har saa ofte bebrejdet Ungdommen dens Mangel paa Ungdom, dens ufriske Skepsis og Pessimisme. De havde let for at tale saaledes, let for at være yngre end os, bag deres graa Haar — de Plouger, Biller, Hostruper, som saa ofte havde faaet Troen i Hænde paa, at der kunde ske noget ogsaa her hos os. Vi kunde blot ryste vantro paa Hovedet. Ikke alene Viljens Fremfærd og al sangvinsk Forhaabningsfuldhed og Vovelyst, men selve den politiske og historiske Fantasi har været væsentlig forringet hos de yngre herigennem. Hamlet var — er der jo mange Æstetikere, der mener — slet ikke en Mand, der ikke kunde handle, fordi hans Daadskraft var lammet af Refleksion og dunstede bort i lyriske Stemninger, men en Mand ligesom andre, der af Omstændighederne holdtes hen i Uvirksomhed, ikke kunde komme til at handle, og hvis oprindelig friske Handlekraft derfor nødtes til at omsætte sig i gold Tankegymnastik og fordampe i Lyrik. Megen af vor Overproduktion i de sidste Tiaar

paa Bøger og Vers kan tilskrives Stagnationen paa det politiske Omraade; at spille handlende med ikke blot paa Politikens, men overhovedet paa det handlende Livs Bræder blev for mange af de bedst begavede en saa haabløs og frugtesløs Gerning, at de meget hellere øvede sig i at sidde og se til, at iagttage og forstaa, uden naivt at ville løfte en Finger for at forandre noget som helst i Verden. Ogsaa Indholdet af Bøgerne og Versene fik sit bestemte Præg; det var som bekendt ofte intelligent og stemningsfint og kunstfuldendt, men Fantasien forblev underlig gold til at skabe større Handlingssammenhæng, Følelsens Svingfjedre underlig vanmægtige til at løfte og bære opad. Og hvad enten de handlede om at bygge et Hjems Lykke op eller at tage Kampen op mod Samfund og offentlig Mening, at overvinde Fortiden inde i sig selv eller at omdanne og nyskabe sit Selv — overalt lød Bøgernes og Versenes Omkvæd ens: om „Overmagt“ og „Den gamle Adam“, om Fornuften som Blindebuk i Livets Gækkeleg og Viljen som vanmægtig over for Naturens Fatum. „Hvad kan det nytte?“ klang igennem overalt som Ekko af Omkvædet ude paa den politiske Arena .... Og saa er en skønne Dag alligevel det sket, som vi, selv da det trak sammen alle Kanter fra, ikke rigtig kunde tro, skulde komme — lige saa lidt som vi i Sommer troede paa Regnen, hvor mange Skyer der saa trak op. Naar det er sket, hvad kan saa ikke alt ske? Saa er Trylleformlen, der bandt os i en Tornerosesøvn, atter løst. Og sagtens vil det komme til at mærkes ind i os alle, i vort Temperament og vort indre Tempo, at Tiden nu har faaet Gang i Støvlerne herhjemme. Tanker og Viljer vil mere end før vende sig frejdig fremover, der vil i alskens Retninger drømmes og ønskes med større Fantasikraft, vil dømmes og vælges mere friskt og resolut end før, stræbes og handles mere dristig og sangvinsk. Der kan jo dog altsaa naas til et Resultat, naar der holdes ud. Fremtiden har faaet Dybde og Vidde for Blikket og befolker sig med en bølgende Skyggesværm af Muligheder.

* * *

Saa føles det endvidere, det, der er sket, paa de fleste af os, som om noget tungt og stængende nu er løftet ud af vort Liv. Ikke blot de, der stod i selve den politiske Strid, men alle — ogsaa de, der var flygtet til Middelalder eller Græker eller til Differentialregning — alle følte et Noget, der tyngede over dem som en

ond Samvittighed. Eller det var som 'en saadan almindelig Kakeksi, der præger alle en Organismes Livsfunktioner, naar et gammelt Saar eller en Svulst sidder og tærer indvendig paa den. Naar vi talte med hverandre eller færdedes blandt Udlændinge, har vor Tale nu saa længe haft dette nedstemt lavmælede over sig, vor Holdning dette duknakkede, ledsaget af disse Skuldertræk og Mundvigetrækninger, som vore Naboer i Nord paa et Pressemøde definerede den danske Journalist ved. Der var stadig dette gamle Forfatningsbrud, som Folket, trods Forliget eller takket være Forliget, aldrig havde faaet Oprettelse for, og der var denne stedse fortsatte, aabne Tilsidesættelse af Folkets Vilje til at raade i sit eget Hus, som dybt maatte krænke hver enkelts Nationalbevidsthed. Hver Gang Tankerne igen tog denne gamle Skade frem — og selv de, der i Selvopholdelsesdrift søgte alle andre Steder hen med deres Tanker, nødtes jo af de daglige Forhold saa ofte tilbage igen dertil —, hver Gang følte man sig for en Stund ligesom træt i Lemmerne, fik som en bitter Smag i Munden, og som et gustent Skær for et Øjeblik lagt over baade det lysegrønne og det himmelblaa. Og man følte en Slags Skrupler, naar man slog disse triste Sager igen ud af Hovedet og lod de professionelle Politikere om dem .... Nu er Krænkelsens Indgreb endelig fjernet, og vort organiske Befindende aander lettet op; nu har Retsbruddet, moralsk sét i al Fald, fundet Oprettelse, og et af de smukkeste, ideelle Krav, som bor i Menneskers Sind, har vundet Fyldestgørelse.

Nogen Taknemmelighed er der jo intetsteds at gaa hen med, — uden til de Folkets Førere, som har troet og holdt ud og gjort de kleinmodige til Skamme, der — som f. Eks. E. B. for et Par Aar siden — erklærede, at nu var „al stolt Politik strandet i Danmark“; alle andre, véd vi jo, har forholdt os Retten saa længe som muligt og har kun haardt tvungne ladet sig den fravriste. Men hele Ungdommens Livsanskuelse og historiske Betragtning maa nødvendigvis farves lysere ved at se, at det alligevel gik til sidst; et stort moraliserende: Sursum corda! taler ud af det skete. Al den Demoralisation, som var straalet ud gennem Samfundslivet fra det store Eksempel foroven, har jo været ganske uberegnelig. Saa mange af de yngre, og ikke de ringeste, tog en Skade paa deres Sjæl i den sidste Halvdel af 1880erne, da de Aar for Aar maatte se Provisorieregimentet efter alle Venstres Trusler fortsætte sig nok saa nydelig Aar efter Aar uden at det skete, som

de gik og ventede paa — og den Skade er som et Brandmærke bleven siddende paa dem for Livet. De, og mange, mange efter dem, er bleven et Kuld af moderne Stræbere, der har ment grundig at have lært, at Magten, ikke Retten regerer Verden, at det gælder at være fræk og brutal og gribe til eller listig sno sig igennem, og at Mills eller Gladstones naive Humanitarisme var manet i Jord af Bismarcks eller Nietzsches „Herremoral“. Og saa skulde det dog blive den brede, blaaøjede Christen Bergske Degnetro fra 1880erne, — den graahaarede naive Idealist Hørup, — den højpandede, lystsmilende Herman Triers smukke Ord — min Sandten om det ikke blev dem, der alligevel var de stærkeste. Det vil mærkes rundt om saavel i Folks private Tankegang og daglige Handel og Vandel som i Samfundslivets Funktioner, at moralske Værdier, hvis Kurs længe har været langt nede, nu i et stort Eksempel har vist sig alligevel i det lange Løb at være de rentableste. Sund Fornuft og simpel Retfærdighed har endelig trængt igennem alle Taager ved selve deres egen Klarhed. Hvem i Alverden — det har efterhaanden alle følt — hvem i Alverden skulde sidde i Borgerraadet og styre deres By om ikke Mænd som Philipsen og Marstrand — indgroede Københavnere, der fra Barnsben af kender hver Brosten i deres By og ikke et halvt Aar vilde kunne leve uden for „København K“, — tilhørende gamle næringsdrivende Borgerslægter, i Besiddelse af den socialt og økonomisk mest uafhængige Position og en solid Dannelse? Eller en Mand som Malermester Jensen, Formanden for de samvirkende Fagforbund, Medlem af „Socialdemokratisk Forbund“s Bestyrelse, Arbejderbefolkningens reneste Kraftuddrag? Og hvem i hele Verden — nu er ogsaa det endelig gaaet op for alle — hvem skulde være nærmere til at styre de danske Bønders Landbrug end en anselig Gaardmand, der gennem Aartier har siddet i Sogneraad og Amtsraad og bestyret Bøndernes Sparekasser? Hvem nærmere til at være Finansminister end et af Handelsverdenens og Pengeverdenens lyseste Hoveder? Hvem til at styre vort Skole- og Kirkevæsen end en Folkeskolens, Højskolens og Grundtvigianerkristendommens Mand? Og hvem i det hele have mere Ret til at regere vort Folk end de, der gennem en lang Række Aar har vidst at nyde det samme Folks Tillid, har ledet dets Meninger og Handlinger og givet dets Ønsker og Vilje Udtryk? Det er jo, som om Landets aabne, jævne, frie Natur selv tilsagde det som den ligefremmeste, nødvendigste Ting af Verden, at alle de, der

bebor og dyrker deres Land i Fællesskab, ogsaa maa være fælles om selv at regere over Kvægudførsel og Jærnbaner, Skattefordeling og Præstekald hele det flade, aabne Land over. Det er soleklart, at netop de Mænd skal sidde og administrere og repræsentere Landet, som nu gør det . . . . Og klarest og renest kan maaske netop de føle deres Logik og Retssans tilfredsstillede ved, at dette er kommen i Orden, — som i øvrigt ingenlunde føler sig overtydede om, at de nye Ministre alle sammen just er saa meget klogere og fortræffeligere end dem, der sad paa Taburetterne i de tidligere Ministerier. Hverken at Justitsministeren er sin Forgænger særlig overlegen i den ene eller den anden Retning, eller Kultusministeren af en væsentlig friere og højere Kultur end sin Forgænger, — eller at den ny Trafikminister har saa meget større Forstand .... jo, det sidste tror jeg for Resten nok.

* * *

Som en Klargørelse af en i høj Grad mudret og forløjet Situation er det ny Ministeriums Dannelse desuden kommen som en sand Befrielse for alle. Det ydre er bleven bragt i Overensstemmelse med det indre, Skinnet med Virkeligheden, — ogsaa det hører med til det rationaliserende og moraliserende i den skete Forandring. De, der længe har siddet inde med den meste Magt herhjemme, har faaet den endelige Anerkendelse og Bekræftelse af Magtstillingen og det fulde Ansvar for, hvordan den benyttes. Som de i de senere Aar havde artet sig, var Forholdene til den ene Side, — til højre, — ynkelig komiske, til den anden Side, — til venstre, — ubehageligt hykkelske. Man véd, hvordan det stod til i det politiske Liv. I Ministerierne sad der en Stok af Embedsmænd, som kunde uddele Ordener og Titler, og desuden havde en — dog allerede temmelig beskaaren — Magt til at besætte de faste Embeder. Men for øvrigt maatte de paa alle mulige Punkter i Administrationen spørge sig for og indhente Billigelse i Finansudvalget. Og hver Institution, der ønskedes udviklet, hver Samfundssag, der søgtes bragt frem, enhver, der vilde opnaa en Understøttelse eller virke for et kommercielt eller industrielt Foretagende — alt og alle gik enten af sig selv, eller vistes beredvillig af Regeringskontorerne, over til Finansudvalg og Folketing. Herovre i Fredericiagadens Kaserne sad den lille Kreds af Mænd, som i Virkeligheden regerede, — som gennem deres Tag om Pengekassen direkte og indirekte fremmede eller hæm-

mede, hvad de fandt for godt, af Foretagender og Bestræbelser, selv bedømte alskens Institutioners Betydning, selv vejede Videnskabsmænds Værdi, straffede en Minister ved at vanskøtte en Kirkebygning, lod sig en Professorpost betale ved et Stykke Jærnbane, havde deres Finger overalt i Administrationen — og som, just fordi deres Magt var usynlig og uofficiel, ofte følte en menneskelig Trang til at lade den mærkes des eftertrykkeligere overalt. Og imedens nød alligevel „Oppositionen" baade paa Rigsdagen og i den offentlige Mening i fuldt Maal godt af sin Stilling som Opposition og udnyttede den ofte temmelig „unfair". Hvad der skete af galt og hvad der ikke skete af godt, det lastedes uden Skrupler paa det afmægtige Ministeriums Skuldre. Om en eller anden Jærnbaneulykke skyldtes Mangel paa Personel og Materiel, og denne Mangel igen Folketingets Nægtelse af en Bevilling, — i hele den offentlige Opinions Øjne bar Ministeriet Skylden. Og unge „Frihedsmænd", som var kommen ind i det politiske Liv i den 10de—11te Time, og hvem Frihedstræet ingen som helst Torne havde budt, men kun saftige Frugter og sval Skygge, de stod alligevel i egne og Medborgeres Bevidsthed som tapre Helte, der uegennyttig ofrede sig til Folkets Forsvar mod den overmægtige Reaktion.

Men adskillig værre har dog Hykleriet været uden for det politiske, i vort øvrige offentlige Liv, fordi dér „Oppositionen" — i alt Fald her i København — endnu langt mere afgørende havde sejret forlængst, men dog paa Grund af Sammenfiltringen med det politiske endnu officielt stod som „Opposition". Den konservative Presse, der stadig figurerede som Forsvarer af den officielle Kirke og officielle Moral, den „idealistiske" forlængst afdøde Digtning og alt det andet nedarvede, den blev skreven af en yngre Slægt, som var vokset op i den ny Tids Luft og bevidst eller ubevidst havde gaaet i Hørups og Brandesernes Skole; i alle Ræsonnementer og hele Façonen, i den litterære Kritik og i Varietéanmeldelserne — overalt spillede de derfor saa temmelig i Takt med den toneangivende Presse fra den anden Side, til Trods for Søndagens Prækentekster eller de „fra agtede Hænder" modtagne Ledere, som ivrede mod Tidens Materialisme og Ugudelighed, Modernisme og Amerikanisme. I Journalistik og i Litteraturen, paa Universitet og paa Teater, i Kunstforeninger og Musikforeninger er det „de unge", og „Oppositionen", der længe har siddet inde med Riget, Magten og Æren; man kan jo blot gaa Universitetets Lek-

tionskatalog eller Akademiets Stipendiefordeling, Finanslovens Forfatterunderstøttelser eller Teatrenes Repertoire, Kunstforeningens Indkøb eller Bogmarkedets Nyoplag igennem — og ingen vil nægte Faktum. Og det er som ikke ubekendt — ikke „Berlingske Tidende“, men „Politiken“, der kan tie og har tiet Forfattere ihjel, kan basunere og har basuneret Forfattere baade Nyoplag og europæisk Ry til. Og vedkommende føler jo — som heller ikke ubekendt — meget vel sin Magt og benytter den ikke uden Despoti og Partiskhed, forkynder ogsaa hyppig triumferende, at „ingen tør mukke længere mod os“. Og alligevel — det er det uhyggelige Hykleri — hver Gang nogen forsøger at mukke mod de herskende, trækker man ufortrødent frem med hele det gamle „Martyrologium“ fra Halvfjerdserne, lige fra de sølle 3 Linier i „Dagbladet“ mod I. P. Jacobsen, og Almenheden opfordres til nok en Gang at fælde Harmens og Medfølelsens Taarer over en dum Karrikatur i Punch Aargang 1875, en uretfærdig Professoransættelse 1878, en Eksklusion af Studenterforeningen i 1880, en Molbechsk Censur af 1883 m. m., og til at støtte ved Adresser den fortsatte, uforfærdede Frihedskamp mod Obskurantismens Overmagt. Ogsaa her i Presseverdenen ser man — som paa Politikens Arena — friske Tropper, som der ikke saas noget til paa Barrikaderne i 70erne og 80erne, da der dog var nogle bankede Trøjer at hente for unge radikale, men som nu fra nogenlunde farefri Stillinger dagligt i Pressens Spalter dristig fører Lonas Sag mod „Vigilia“ for en ikke rimelig Liniebetaling og hvad andre Emolumenter det kan kaste af sig, — og daglig forkynder deres Foragt for Renegaterne, som løber over til „Magthaverne“.

Hele dette Komediespil kan nu faa en Ende. Magtens Insignier er tilfalden dem, der havde Ret til dem, fordi de havde Magten. Men dermed er de ogsaa ophørt med at kunne faa baade i Pose og i Sæk længer, og de, der har Lyst at opponere, kan udtale sig frit og ugenert uden at komme i en skæv og tvetydig Stilling. Forholdene ligger nu rene og klare, og man kan trække Vejret frit og se fremad.

* * *

Og det er da endelig dette, som — tror jeg — de indtraadte Begivenheder har givet mange at tænke over, — at der nu bliver meget at tage fat paa, ikke blot i det politiske Liv. Gennem-

bruddet er kommen sent, og der er meget forsømt, meget forkommet og ogsaa meget Ukrudt vokset op i de mange Kampaar. Mange af Livets gode Genier har ikke kunnet holde det ud i vort offentlige Liv og er fløjne bort, og det skal nu til at ses, om de saa let kan kaldes tilbage. Og Kampens Tid har manet alskens grimme og skadelige Dæmoner op, som det var mindre svært at mane frem, end det sagtens vil blive igen at besværge dem.

Der er saaledes Naget og Bitterheden, Misfornøjelsen og Sortseeriet, som er bleven en Vane og Livsfornødenhed for saa mange. Hvordan faa kureret igen alle dem, for hvem det er bleven en Tilfredsstillelse med et bedsk „Selvfølgeligt“ at konstatere alt muligt „rotten in Denmark“ og en Bekvemmelighed at hylle sig i Diogeneskappen og være fritagen for at tage fat? Og hvordan hindre, at al den opagiterede Trang til Utilfredshed og Opposition meget hurtig lige bidsk og uregerlig vender sig mod alt, hvad der nu skal gøres?

Og der er alt det tossede Grin og frivole Pjat, som man har været nødt til at søge Forbund med for at holde Humøret oppe og fordrive Ventetiden. Venstre talte i sin Tid — i de første Tiders Strid og Stræb — foragtfuldt om det københavnske Højres Tivolihumør og Studenterforeningsvid. Siden da er, med saa meget andet, ogsaa Københavnerhumøret gaaet over til Venstre — med Revyerne og Vittighedsbladene og med alle Kong Publikums Hofnarre i Pressen. Men det vil atter sige, at Venstre for at „erobre København“ har maattet gøre sig gemen med den goldeste og fladeste Københavneraand. Hvordan nu vænne Folk af med den blotte Driven Halløj og Piften i Fingrene? Og Folks Maver, der nu en Gang er forvænte med Avisernes Sukkerknas og Flødeskum og Knallerter, hvordan vil de kunne fordøje solide Ledere med Romertal over, om Skattefordeling og Retsreform?

Og der er alle de socialt bindende Magter, som er blevne svækkede og igen maa udvikles. Jeg nævner saaledes Respekten og Autoritetstroen. Det er ingen anden end deres foregivne Fjende: Kritiken, der maa bygge den op igen. Naar Folk begynder at indse, at der er en hel Mængde Ting, de ikke forstaar sig paa, men som forskellige andre har Chancer for at forstaa meget bedre, saa begynder de paa mange Felter at mistro og suspendere deres egen Dom og skyde den ind under disse andres, — respektere dem som Autoriteter. Det er Folk nu til Dags ikke meget tilbøjelige til. Det politiske Liv, selv om det holder Folk sammen under en rent ydre,

slavisk Disciplin, opdrager dem ikke til denne frivillige kritiske Selvunderkastelse. Valgretten opfattes som bekendt ingenlunde saaledes, at Folket udser sig Mænd, som det i Kraft af deres Karakter, Forstand, Kundskaber, Flid tror, vil være i Stand til at skabe sig begrundede Meninger om Landets Affærer, og saa for en Tid overgiver Landets Vel i deres Hænder, — paa Forhaand underordnende sig, hvad Beslutninger de i de forskellige Sager maatte fatte. Nej, det selvbevidste Vælgerfolk dømmer selv og tager selv Standpunkt i alle foreliggende Sager og sender blot sine delegerede ind for at stemme efter Vælgernes Mandater.

Og paa alle Omraader prætenderer alle saaledes at dømme selv. Den offentlige Mening indstævner gennem Aviserne alt for sin Domstol, og om en Sindssygelæges Patientindlæggelser eller en Borgmesters Ejendomskøb, om Dreyfussag eller om indre Mission opgør hver Journalist sig og med ham hver Skomagerlærling, efter at have læst sin Avis, — i en Haandevending sin selvstændige Mening og bøjer sig fribaarent ikke for Autoriteter. De, der systematisk har undergravet al Autoritetstro hos Menigmand, vil faa deres Hyre, naar de selv skal være Autoriteter.

Men især er der da én Magt, som det er paa Tide igen at styrke i vort offentlige Liv, hvor den er vantrivedes under Partikampen, — den skønneste, fineste Blomst, Kulturen udvikler hos Mennesker: Trangen til at yde Retfærdighed, Glæden ved at yde den. Det er noget, der stjæler og hæmmer en Mands Handlekraft, og man har under Kampen sjælden haft Raad til at lægge denne Hæmsko paa sig eller bekoste sig denne Luksus. Naar to Mennesker har samme Magt, er den, der føler sig bunden til at bruge den retfærdig, adskillig mindre mægtig end den, der ikke trykkes af disse Baand. Naar et retskaffent Menneske og en Sjuft er Fjender, har Sjuften Overtaget, han kan bruge alskens Vaaben, som den anden ikke *kan* — hverken forstaar eller formaar sig til at — bruge. For en mindre kampivrig har det været rent forfærdeligt at se paa, hvilken Tro der i de senere Aar selv hos de bedste har været paa Nødvendigheden af Uretfærdighed, hvilken bevidst Vilje til Uretfærdighed de har været fyldt af. Dér erklærede jo forleden paa et Journalistmøde en af Pressens bedste Mænd ganske aabent, at intet Blad *kunde* indlade sig paa at se en Sag fra to Sider, referere alle Talere med lige Hensyn o. s. v., altsaa at ethvert Blad forsætlig og bevidst maa ville Uretfærdighed. Og hvilken Sum af større eller mindre, forsætlige Uretfærdigheder der fra

begge Sider er begaaet i den sidste Menneskealders Strid herhjemme, det er det vist bedst slet ikke at tænke over. Det allermeste kan der jo ikke blive Tale om nogen Sinde at faa gjort godt igen, men hvor de kæmpende i Iver for at ramme Modstandere har forarmet sig selv og deres Liv for vigtige Livsværdier, dér maa det blive Fremtidens Sag at søge at generhverve det tabte og genoprette Ligevægten. I Kampen mod Kristendommen har Radikalismen som bekendt hyppig paa en skæbnesvanger Maade underkendt hele den religiøse Livsside, og i Kampen mod den bestaaende officielle Moral har man ofte virket til at undergrave selve Troen paa det moralske Livs Betydning. I begge Henseender vil der blive meget at raade Bod paa, mange løste Baand igen at binde og afsatte Magter at genindsætte.

* * *

Meget at hente frem igen og meget at mane i Jord igen vil der blive. Men ét skulde der gerne blive tilbage fra den lange Kamp, — det, som var det stærke Lys i de mange, mørke Aar. En ren Idé — trods al den Uret, Kampen medførte, selve den politiske Retsidé — har holdt de forskelligste Samfundsklasser, med de mest modsatte Interesser, sammen under ét Banner, frem til én Retfærdighedens Sejr. Det vilde være det sørgeligste af alt, om efter Sejren denne Kamp om Retten nu blev afløst af en rent egoistisk Interessekamp mellem de forskellige Samfundsklasser. Hvis ikke den gennem Kampen vakte politiske Retsfølelse nu ogsaa medfører en øget social Retfærdighed, men Sejrherrerne blot skal til at slaas om Byttet, saa er der i dybere Forstand tabt mere, end der er vunden ved Sejren. Dog — man har ingen Ret til at se saa sort paa Fremtiden, saa længe Sejrens Skjold endnu er blankt og uplettet.

VALD. VEDEL

LYGTERNE

EFTER *IWAN PETROWITSCH MÄTLOFF* (1796—1844)

Ak, I Lygter smaa,
klare Lygter smaa,
der saa smukt paa Rad
langsad Gaden staa.
Sig, hvad har I hørt,
og hvad har I sét?
Natten er saa tavs,
er der intet skét?
Natten er saa mørk,
og I staar paa Vagt,
som vort Politi
kækt og uforsagt.

Sig mig, har I sét,
har I mærket ej,
at en Pige hist
lister sig paa Vej,
at hun lister sig
fra sit Jomfrubur,
lister sig saa tyst
langs den hvide Mur?
Sig mig, har jert Blik
denne Pige fulgt,
har I ogsaa hørt
hende hviske dulgt:

„Ak, du stjal min Fred,
og jeg fik dig kær,
derfor kysser jeg
nu min Hjertenskær!“

Ak, de Lygter smaa,
klare Lygter smaa,
hvor de brænder tyst,
mon de sér derpaa?
Har de noget sét,
mon de noget véd?
Ingen Mo'ers Sjæl
derom faar Besked.

Har I heller ej
sét hin Ungersvend
utaalmodigt staa,
søge sig en Ven,
prøve om han kan,
ved sin Tales Glans,
lokke Pigen nær,
daare hendes Sans,
til hans ømme Blik
og hans snilde Sind
lønnes ømt med Kys
paa hans Mund og Kind
— Hvilket saligt Nu! —
og til Afsked hun
hvisker: „Kom igen,
kom i Morgen, du!“

Ak, de Lygter smaa,
klare Lygter smaa,
hvor de brænder tyst,
mon de sér derpaa?
Har de noget sét,
mon de noget véd,
ingen Mo'ers Sjæl
derom faar Besked.

Sig mig, har I sét
en Morlille graa
frem af Nattens Mulm
som en Skygge gaa?
Fattigt er hun klædt,
Smerten, hun har lidt,
har sig draabevis
gennem Sjælen slidt,
og i hendes Blik
lurer Vanvids Glød;
thi én Stormvejrsnat
hendes Lykke brød.

Ak, de Lygter smaa,
klare Lygter smaa,
hvor de brænder tyst,
mon de sér derpaa?
Har de noget sét,
mon de noget véd,
ingen Mo'ers Sjæl
derom faar Besked.

Sig mig, har I sét
den Forbryder hist,
der af Anger pint
søger Galgenfrist?
Sét ham flygte bort
i den sorte Nat,
søge sig et Ly
i det skumle Krat?
Og den drukne Fyr,
der i Pjalter klædt
har paa Kroen hist
sig et Leje redt?

Ak, de Lygter smaa,
klare Lygter smaa,
hvor de brænder tyst,
mon de sér derpaa?

Har de noget sét,
mon de noget véd,
ingen Mo'ers Sjæl
derom faar Besked.

Sagtens har I ej
givet mindste Agt,
ingen havde bedt
jer at holde Vagt,
I har kun den Pligt,
at I brænder smukt,
til det sidste Lys
er i Stagen slukt.
Gadens Vægter har
Vægen paa jer tændt;
men han gav jer ej
Sékraft og Talent.

Ak, de Lygter smaa,
klare Lygter smaa,
er et praktisk Folk
helt fra Top til Taa.
De er tavse Mænd,
de er Embedsmænd,
lutter Embedsmænd,
lutter tavse Mænd.

Derfor er de der,
derfor har vi dem,
de er sat som Lys
for alt Folket frem.
Lykke, Navn og Ry,
vinder de saa let
som de drage kan
deres Aandedræt.
Ingen har dem bedt
om at se sig om,
de skal stille staa
som en Helligdom,

de skal b r æ n d e kun
ingen fordrer mér,
og hvad der end skér
bare holde Mund,
de skal stille staa
brænde uafbrudt,
ingen af dem véd,
naar hans Tid er slut,
ingen af dem véd,
naar han selv er død,
hvorfor skal han da
ænse fremmed Nød?

Ak, I Lygter smaa,
klare Lygter smaa,
er et praktisk Folk
helt fra Top til Taa.
I er tavse Mænd,
I er Embedsmænd,
lutter Embedsmænd,
lutter tavse Mænd.

Ved
AAGE MATTHISON-HANSEN

ÆLDRE PERSISK LYRIK

Der er faa Nationer, der er i Besiddelse af en saa rig Lyrik som Perserne. Lyrikken præger i den Grad dette Folks Naturel, at den gennemsyrer hele dets litterære Produktion. I Epos, i Fabel- og Æventyrdigtning, i Brevskrivning, i Filosofi og Historie, overalt titter Lyrikken frem; de alvorligste Emner kan ikke behandles, uden at Fremstillingen krydres ved isprængte Vers. Og kaster man et Blik paa den persiske Litteraturs uendelige Række af Navne, vil man kun finde meget faa, der ikke, selv om deres egentlige litterære Felt har været et andet, tillige har præsteret en lyrisk Digtsamling, et saakaldt Divan. De første Frembringelser i den nypersiske Litteraturs Morgengry var Lyrik, og ingen Sinde er den lyriske Kilde ophørt at rinde; endnu den Dag i Dag digtes der Elskovs- og Vinsange og Tankedigte i de gamle konventionelle Former. Og enhver Perser kender sine Klassikere og nævner dem med Stolthed. Den ringeste Lastdrager paa Teherans eller Ispahans Gader kan citere sin Djami eller sin Sadi, og helt ovre i det fjerne Indien danser Bajaderer til Tonerne af Hafiz' Ghazeler.

For den, der vil forstaa og gengive orientalsk Poesi, frembyder der sig ikke faa Vanskeligheder. For det første det kunstigt udarbejdede Blomstersprog, som ofte slet ikke kan forstaas uden Kommentatorernes Nøgle, og som undertiden vilde lyde plat eller komisk i europæiske Øren. Den elskede kaldes f. Eks. „Solen“, „Livskilden“, „Paradisfuglens Skygge“, „Liljestænglen“, „Sukker-

landet", hendes Legeme er „Mælk og Rosenvand"; „Haaret" eller „Halmstraaet" betegner hendes smækre Midje, „Cederen", „den lange Længsel", „det flydende Vand" hendes Vækst, hendes Pande er et „Rosenblad" eller en „Sølvtavle", hendes Øre en „opblomstrende Rose", hendes Ansigt et „Æble", et „Tulipanblad", hendes Øjenhaar er „Pile" eller „Naale", „den røde Papegøje" eller „Sjælekilden" betegner hendes Læbe, „Rubinæsken", „Rosenknoppen", „Saltfadet" hendes Mund o. s. v. Hvem kan vel regne ud, at „Hindustan" eller „Kina" er den elskedes Lokker, „Turkestan" hendes Kinder, „Inderen" eller „det forbrændte Hjerte" hendes Skønhedsplet, „den fromme Mand" hendes Bryn og „Menneskeæderen" hendes Øje? Naar en Elsker advares mod at stige ned i Brønden, menes dermed, at han ikke skal kysse Smilehullet i Pigens Hage, da det vil røve ham hans Hjertefred. Det er unødvendigt at fortsætte med en Opregning af alle disse mer eller mindre bizarre Metaforer, som endda ofte sindrigt kombineres med Ordspil og tvetydige Udtryk. Naar saa denne Symbolisme tillige forbinder sig med religiøs Mystik, kan man forestille sig, hvor kunstigt, indviklet og barokt det hele maa blive. Heldigvis findes der, særlig fra ældre Litteraturperioder, mange Digtere, der forstaar at anvende Blomstersproget med Maadehold og Smag. Først i den efterklassiske Tid, Forfaldstiden, sank Lyrikken ganske ned til at blive tom Ordpragt paa Grundlag af den traditionelle, symbolistiske Retorik.

En anden Ejendommelighed ved den orientalske Lyrik er, at den kun rummer et ret begrænset Materiale af Motiver og Tanker. Det gælder ikke om at finde noget nyt, men blot om at nuancere det gamle. Derved faar hele Lyrikken naturligvis et Præg af Ensformighed, som yderligere fremhæves ved, at Digtformerne er saa stereotype. Saaledes som den er, tilfredsstiller den imidlertid Orientalernes æstetiske Trang. Det er ikke en Ørneflugt over de store Vidder, det er en sagte, monoton Vuggen paa kendte, kære Bølger. Orientaleren kender ikke til den rastløse Jagen efter nye og originale Emner, han vil blot frydes ved de gamle og dog evig unge Stemninger, som hans Forfædre i Aarhundreder har glædet sig ved. Det er naturligvis først og fremmest Kærligheden, og da næsten altid den ulykkelige, ubesvarede Kærlighed, der koster Strømme af Taarer og Hjerteblod, den smægtende Længsel efter Kvinden med det haarde Hjerte; „ingen knust Genstand duer til noget, undtagen et Hjerte, thi jo mere knust det er, des mere

Værdi har det," hedder det i en karakteristisk persisk Sentens. Endvidere fejres Foraaret og Ungdommen og Vinen, den hede, funklende Vin, som Perserne lige fra Kyros' Dage har haft Svaghed for, og som endnu den Dag i Dag — trods Koranens Forbud — flyder i Strømme derovre[1]). Til disse lyriske Motiver kommer endelig Persernes filosofisk-religiøse Ideer, som siden nærmere skal omtales.

Den ældste nypersiske Lyrik (fra det 10de og 11te Aarh.), som vi her specielt vil beskæftige os med, udmærker sig i Særdeleshed ved sin Jævnhed og Naturlighed. Sammenligningerne er endnu ikke altfor fantastiske, Metaforerne ikke altfor overdrevne; i Forhold til senere Tiders Poesi hersker der her endnu en vis Nøgternhed. Ganske vist naa'r disse gamle Digtere sjældent de senere Klassikeres Finhed og Elegance i Form og deres Dybde i Indhold, men til Gengæld har de det Fortrin, at Sufismen ikke er eneraadende i deres Produktion; man finder absolut verdslig Lyrik Side om Side med den begyndende Sufisme.

Hvad Prosodien angaar, har Perserne laant næsten alle deres Digtformer, hele deres Metrik samt Rimet fra Araberne. Versefødderne beregnes efter Kvantiteten ligesom i de klassiske Sprog, og Rimet er obligatorisk og bundet til nøje fastsatte Regler. De vigtigste lyriske Digtformer er: Kasiden, der almindeligvis bestaar af mer end 24 Linier (12 Dobbeltvers), hvoraf Linie 1, 2, 4, 6 og fremdeles hver anden Linie har fælles Rim; da der herved ofte kræves et meget stort Antal indbyrdes rimende Ord, kan man hjælpe sig ved Gentagelse af det samme Ord, en Fremgangsmaade, som de persiske Digtere for øvrigt ikke nærer Skrupler ved at bruge, ogsaa naar Antallet af de nødvendige Rim kun er ringe. Kasiden bruges mest til Lovdigte og Satirer. Ghazelen, der er bygget som Kasiden, men kun kortere, og som handler om Kærlighed og Venskab, om Vin og Ungdoms Lyst. Rubaï, firliniede Strofer, hvor Linie 1, 2 og 4, undertiden alle fire Linier har fælles Rim; denne Digtning, der benyttes til Fremstilling af mer eller

[1]) Baade Præster og Prinser tilbringer deres Nætter med at drikke. Den kongelige Families Damer lige saa vel som Bazarens Piger ligger ved Midnatstid døddrukne paa deres Tæpper ..., Jeg har kendt højt dannede, videbegærlige Mænd, som fandt Glæde i Filosofiens mest raffinerede Nydelser, og som dog ikke vilde kunne finde sig i ikke at være døddrukne hver Aften. (Gobineau).

mindre originale Tanker i en kort og pikant Form, er den eneste ægte persiske. I Mesnevi, der bruges i den episke og didaktiske Poesi, rimer Verslinierne parvis.

* * *

Den første Opblomstring af nypersisk Poesi fandt Sted omkring Midten af det 10de Aarhundrede og støttedes af det højt dannede, nationale persiske Dynasti, Samaniderne, der paa den Tid som uafhængige Emirer styrede Nord- og Østasien.

Hovedrepræsentanten for denne Tidsalder er Rudagi, „Digternes Adam", „Mestrenes Mester", „Digternes Karavanfører" o. s. v., utallige er hans Hædersnavne hos de orientalske Biografer. Han stammede fra Transoxanien. Emir Nasr II, den største af alle de samanidiske Mæcenfyrster, kaldte ham til sit Hof, og da han var sin Tids ypperste saavel i Digtning som i Strengespil, blev han snart Fyrstens Bordfælle og blev overvældet med Guld og Ære. Han skrev som alle Hofdigtere disse konventionelle svulstige Lovdigte over fyrstelige og adelige Velyndere, som i Udtryk og Karakter ofte minder om overspændte Elskovselegier. En af disse Kasider, skrevet til Ære for Nasr II, begynder f. Eks. saaledes:

Min Drot, den moskuslokkede, jeg tjener tro,
Nu er jeg syg af Længsel, har ej Rist og Ro.
Hvornaar skal dog Skilsmissens Pine høre op?
Hvor længe skal vel Længsels Kval i Hjertet bo?
Ja, tro mig kun, mit Blod i Hjertet syder,
Søvnløse græder evig mine Øjne to ...

Men hans Lyrik spænder videre, og han var den første, der ret udformede de forskellige Digtarter. Snart spøgende, snart melankolsk, men altid jævn og ukunstlet som ingen anden persisk Digter forstaar han at forme sin epikuræiske Livsopfattelse i sarte, fint følte Ghazeler:

Glæd dig, naar de sorte Øjne til dig le,
Livet er en Fabel, let som Vind og Sne:
Glæd dig ved, at Livet er dig skænket,
Glem, at du engang ej Livets Lys skal se.
Moskusduft og bløde Lokker er min Lyst,
Du min Kærlighed, min maaneskønne Fe!
Verden er et Vindpust og en flygtig Sky. —
Bring mig Vin og lad saa ske, hvad der skal ske.

Du, som vakte fyrig Lyst og Hjerter stak i Brand,
En Troskabsed du svor, som ej du holde kan.
Dine Kinders Smykke er de skære Perler,
Mine Kinders Pryd er Taareperlers klare Vand.
Mit Liv var Sandhed, dengang Afskeds Stund var Fabel,
— Nu mit Liv er Fabel, da vor Afskeds Stund er sand ...

Den samme smilende Ynde, den samme Vekslen mellem Livslyst og mildt Vemod, mellem let Skæmt og tungsindig Alvor genfinder vi i hans Rubaï:

Naar jeg er død, og Læben er for evig stum,
Naar Kroppens Hylster for Begær ej mer har Rum,
Da sæt dig ved mit Hoved, sig med kærlig Røst:
„Jeg dræbte dig, ... hvor angrer jeg, at jeg var grum!"

Jeg farver sort mit Haar, dog ej for at behage,
Ej for at skeje ud som før i Ungdoms Dage;
I Sorg man sværter Dragten, Haaret sværter jeg —
Som Tegn paa Sorgen over Alderdommens Plage.

Hvorfor mon du mod Mekka vender dig i Bøn?
Tænk heller paa Bokhara og din Pige skøn;
Om Bønner bryder Gud sig ej, men med Behag
Han lytter, naar du hvisker Elskovsord i Løn.

Til Hest hin rige Yngling vil til Hoffet drage,
At øve Stordaad, vinde Ære uden Mage;
Men lad blot ti Aar svinde, og ved Kongens Naade
Affældig, fattig vender han til Fods tilbage.

* * *

Omkring ved Aar 1000 var Sultan Mahmud af Ghazna Orientens mægtigste Fyrste. Han var Søn af en raa tyrkisk Kriger og havde nu knust Samanidernes Rige og gjort sig det meste af Iran samt en stor Del af Indien underdanig. Hans store Magt og den Glans, hvormed han omgav sig, har skaffet ham en lignende Popularitet blandt Perserne, som Harun-al-Raschid har opnaaet blandt Araberne, og Legender om hans Ædelmodighed og Gavmildhed har lagt en ufortjent Glorie om hans Hoved. Mahmud var en stor Kriger og en vældig Herskernatur, og hans Lyst til at blænde bragte ham til efter Samanidernes Mønster at optræde som Mæcen i stor Stil. Han samlede paa Digtere og Lærde paa samme Maade som Frederik Vilhelm I af Prøjsen samlede paa

høje Karle; ved glimrende Løfter, List eller Vold skrabede han sammen alle de poetiske eller videnskabelige Talenter, han kunde faa fat i, for at de kunde pynte paa hans Hof og forherlige ham selv i højtravende Kasider. I Virkeligheden var han saa temmelig blottet for Kunstforstand og dertil en bornert, fanatisk Sunnit, der med brutal Haand knuste alt, hvad der smagte af schiitisk Kætteri.

Selvfølgelig florerede Kasidedigtningen i høj Grad ved Mahmuds Hof. Ikke blot Sultanen selv, men hans Slægtninge og hans Yndlinge blev berømmede i de mest eksalterede Udtryk. I en Kaside af „Digterkongen" Unsuri til Ære for Mahmuds Broder Nasr betegnes denne som den, „der bærer Bjerge i sin Haand, og for hvem Havet kun er en Duft i Sandet", hans Haar dufter af Ambra, og hans Kinders Glød er saa stærk, at hans Hjerte steges derved (!). Saa er dog Firdusi mere smagfuld, naar han f. Eks. priser Mahmud i disse Ord:

Paa to af Verdens Ting med Ringeagt du saa',
Mens ellers Verdens store højst af alt dem skatte:
Guldet, naar du tog din gyldne Krone paa,
Og Livet, naar du Hjælmen paa dit Hoved satte.

Paa den anden Side er der ingen, der har sagt Mahmud saa grove Sandheder som den samme Firdusi. Da Sultanen nemlig spiste ham af med en lurvet Løn for hans udødelige Mesterværk Schahname, skrev han en harmfnysende Satire, hvori den mest vidtdrevne Selvfølelse gaar Side om Side med de voldsomste Bebrejdelser, og som ender med en from Bøn om, at Gud vil sætte ham selv i Paradis og Sultanen i Helvede. I denne Pamflet, som man for Resten nu mener, at Mahmud aldrig har faaet at se, hedder det bl. a.[1]):

Fra Slaveslægt stammer du, er det da sært,
Du kongeligt Ædelmod aldrig har lært?
Thi hvis du var Søn af en højbaaren Drot,
Du havde mig skænket et fyrsteligt Slot,
Og var ej din Moder af Herkomst saa lav,
Du Dynger af Guld og Juveler mig gav.
Mahmud! kun ét du tilfulde forstaar:
At holde paa alt, hvad i Hænde du faar ...

[1]) Her er Kasideformen ikke anvendt, Satiren er skrevet i det fra Schahname kendte Versemaal Mutakarib (⏑ — — ⏑ — — ⏑ — — ⏑ —), det eneste af alle persiske Versemaal, der nogenlunde lader sig efterligne paa Dansk.

Og det var en igennem lange Tider opsparet Galde, der fløđ over her. Thi Mahmud havde aldrig haft Forstaaelse af Firdusis Værd, og Digteren havde — trods sin vedholdende Smiger — ikke ret kunnet faa ham til at lukke Pungen op. En Rubaï, som Omar Khajjam har gjort ham den Ære at plagiere, kunde ogsaa tænkes at have en hemmelig Adresse til Mahmud:

Hvor længe vil du leve trist og sorrigfuld
Og samle paa det hvide Sølv, det røde Guld?
Hvis ej i Vennelag dit Gods og Guld du nyder,
Saa nyder Fjender det, naar du er lagt i Muld.

Firdusi var ikke blot Persiens største Epiker, men ogsaa som Lyriker staar han maaske højst i sin Samtid. Han ejer en Stemningsfylde og en Harmoni i Rytmen, som gør ham til en værdig Efterfølger af Rudagi. Hans Lyriks ædleste Perler er dog sikkert dem, han har strøet rundt om i Schahname som Hvilepunkter i Begivenhedernes ustanselige Tummel, naar han svinger sig ned fra sin høje episke Flugt for at klage over Livets jernhaarde Lov, al menneskelig Storheds Forgængelighed, eller for at prise Kærligheden i kælne Hyrdetoner, eller naar hans Digtning fortoner sig i enkle og dog prægtige Naturmalerier:

Det larmer og bruser i Luft, over Jord ...
Jeg priser den Mand, der har Vin paa sit Bord,
Den Mand, der har Penge og Frugter og Brød
Og dertil en Bedesteg saftig og rød.
I mit Hus forvist slig Velstand ej findes,
Lad den, der har mere, de fattige mindes.
I Haven staar yppige Roser i Rækker,
Mens hist Hyacinter Bjergskrænterne dækker.
Fra Busk lyder Bulbul'ens[1]) klagende Røst,
Stolt hæver sig Rosen med svulmende Bryst;
Det mørknes, men ej kryber Bulbul i Læ,
Mens Stormvind og Regn tvinger Rosen i Knæ.
Fra Sky kommer Duggen og susende Vind,
Sig, hvi er Narcissen saa sorgfuld i Sind?
Den Bulbul kun smiler og sætter sig hen
Paa Rosens Hoved og synger igen.
Men Skyen er Bulbul en mægtig Rival,
Dens Løvebrøl buldrer paa Bjerg og i Dal,

[1]) Bulbul ɔ: Nattergalen, hvis Kærlighed til Rosen er et almindeligt digterisk Motiv i Orienten.

Grumt flænger den Rosens Klædning i Harm,
Og knitrende Ildglimt slaar ud af dens Barm;
Snart væder den Jorden med Taarernes Strøm
At vidne for Solen sin Kærligheds Drøm.
Men Bulbul kvidrer, hvo fatter dens Ord?
Hvo véd, hvad den søger i Rosernes Flor?
Lyt til, naar Morgenen gryr over Stad,
Den synger om Helte de ældgamle Kvad.

* * *

Firdusis nærmeste Arvtager paa Naturdigtningens Omraade var Nasir Khosru, der levede i det meste af det 11te Aarhundrede og var Finanssekretær hos Seldschukfyrsten Tschakyr Beg i Merv i det nordlige Iran. Han var en videbegærlig og livslysten Natur, som efter at have studeret alle Religionssystemer i og uden for Islam, uden at finde Tilfredsstillelse i noget af dem, slog sig paa et lystigt Liv. Da han ogsaa blev ked af dette, foretog han flere Pilegrimsfærder, idet han gennemrejste Persien, Syrien, Palæstina, Ægypten og Arabien og saa' sig godt om paa Vejen. Han havde aabent Blik for Natur og Kunst og nedlagde sine Rejseerindringer i et Skrift af stor kulturhistorisk Interesse. Han skrev desuden filosofisk-religiøse Læredigte og Lovdigte. Men intet af, hvad han har skrevet, virker mere fængslende end hans pragtfulde, farvemættede Naturskildringer. Med Vellyst nød han al den Skønhed, som den yppige orientalske Natur kan give. Blomsternes Duft og Farve, Vindenes Susen i Havernes Træer, Bækkenes Rislen og Havets brusende Vælde. Sympatien med alt hvad der lever og aander omkring ham, inspirerer ham til i klangfulde Rytmer at fejre Naturens betagende Mystik, Foraarets gyldne Glans og Elementernes Rasen i Høst.

Foraarsvinden
(Kaside)

Hil dig, Vind fra Norden, Havens Fostermo'r er du!
Som Borak[1]) bærer perlefyldte Skyer du.
Sten og Torne ved din Aande fanger Liv,
Og Livets Gnist i Dyr og Planter puster du.
Støvet grønnes, hvor din Kappeflig du breder,
At Khidhr[2]) vandrer Verden rundt, beviser du.

[1]) Borak, den Hest, hvorpaa Profeten red til Himlen.

[2]) Khidhr (ↄ: den grønne), Profeten Elias. Han er udødelig, fordi han har drukket af Livets Kilde, og er saaledes Symbol paa evig Ungdom og udødelig Livskraft.

Snart paa Bølgen rider du, snart rider Skyen dig.
Som Jordens Ægtefælle alt befrugter du.
I Rosers Guld Støvtraades Ædelsten du væver,
Paa grønne Enge drysser Blomsterperler du,
Støv og Jord er Stoffet, hvoraf alt du skaber, —
Vist er Mesteren blandt alle Mestre du!
Du gyder Ambraduft i Jord og Blomsterflor,
Alverden køber Vellugt, og Sælgeren er du.
Narcissens sløve Øje og Blodrosens Aasyn
Er vendt mod dig, thi Havens høje Drot er du.

Efteraarsvinden
(Kaside)

Nu gør Høstens barske Vind os Verden trang,
Slukker Sommersolens Glød paa Mark og Vang.
Slider, rusker Tulipanens Øreflip,
Standser Fuglekvidder, Nattegalesang,
Knækker Liljer, Tulipaner og Narcisser;
Alt maa visne, Vinterstormen er i Gang!
Haven skælver, sanseløs og Vanvid nær,
Alt til Lydighed den lumske Stormvind tvang.
Vel bar Træer Frugt som Pigebarm Juveler,
Men Sommerens Smaragder ambragraa nu hang.
Duggen hænger tungt paa rosenløse Torne,
Hastig Slangen søger Skjul for Vintren lang.
Nøgent er hvert Træ og nøgen hele Verden,
Himlen mørk og dyster som en Klostergang;
Gul er Jorden som en Mithradyrkers Alter,
Luften kold som Stod'rens Suk af Armods Trang;
Graa som Moskus er Aakanden nu, mens før
Som en gylden Maane den paa Bølgen hang.
Gusten Jord, sortpansret Himmel, — Træers Toppe
Løvkranse bærer som til Fest og Bægerklang.
Klædt i Regnens Silkedragt Orangen skælver.
Hør Tordens Trommeskrald til Bølgebrusets Sang!

Rubaī

Nu er Verden som en Dreng paa tretten Aar,
Hans Ansigt er Jasminer, og Violer er hans Haar.
I Flok og Skare kommer Nattergale hid
Fra Hindustan i ilsom Fart, — nu er det Vaar!

* * *

Men ved Siden af den umiddelbare, friske Natur- og Elskovsdigtning begynder Sufismen at bane sig Vej for snart at erobre hele den persiske Poesi. Sufismen er opstaaet af religiøs Eksalta-

tion i Forbindelse med den livlige persiske Fantasi og rimeligvis med lidt Paavirkning af indisk Vedantafilosofi. Det er Tanken om Guds Identitet med Verden og Menneskets mystiske Opgaaen i Guddommen. Verden, som den viser sig for vore Øjne, er kun et tomt Skin, kun Gud eksisterer, og den sværmeriske, uendelige Kærlighed til Gud bliver da Maalet for al menneskelig Stræben; den vidende mister sin Individualitet under den ekstatiske Beskuelse af Gud og bliver som en beruset eller en forelsket. Besidder man denne „Gudsvidens Hemmelighed“, er det naturligvis ganske ligegyldigt, om man er Muslim eller Kristen, Ildtilbeder eller Afgudsdyrker; det er jo kun tomme Former. Ja „den vidende“ er endog hævet over jordisk Moral, han er Gud selv. Sufien lever undertiden som Asket, optaget af sine ensomme Betragtninger, men det kan ogsaa hænde, at han nyder Livet, idet jordisk Vin og Kærlighed staar for ham som Forbilleder paa den store Kærligheds Beruselse og som de Midler, der kan vise ham „Vejen“. Især i senere Tider kunde æstetiske og levelystne Naturer saaledes faa deres Skønheds- og Nydelsestrang tilfredsstillet under Sufikappens Dække, og for dem staar Asketen ofte som en Daare eller Hykler. At adskille det, der i Sufiernes Vin- og Elskovsdigte skal forstaas bogstaveligt, fra det, der skal fortolkes symbolsk, bliver derfor ofte en uløselig Opgave.

I Begyndelsen af det 11te Aarhundrede møder vi en Repræsentant for den fuldt udviklede Sufisme i Abu Said, om hvem det fortælles, at han sad syv Aar i Træk i en Krog af en Hytte uden nogen Sinde at sove, idet han uafladelig raabte: „Allah! Allah!“ saa at Vægge og Døre til sidst stemte i med. Hans Ry for Hellighed skal have været saa stort, at Folk gned Ansigt og Hoved med hans Kamels Gødning.

I Abu Saids Rubaï finder vi Sufismen i den ældre, simplere Form, hvor alle de fra det jordiske Liv hentede Billeder er at forstaa allegorisk. Kærligheden er den almindeligste Betegnelse for Forholdet til Guddommen. Elskeren er Sufien, „den vidende“, og den elskede eller Vennen er Gud.

Stat op ved Nat! om Elskov hvisker hver en Mund,
Hver Elsker gaar til Vennens Hus fra bliden Blund;
Mens ellers hver en Dør og Port er lukt og stængt,
Kun Vennens Dør er lukket op i Nattens Stund.

Sufien jubler af Haab og smægter af Længsel som en jordisk Elsker. Han laaner den verdslige Poesis Udtryk for Elskovsfølel-

sens vekslende Stemninger og navnlig dens stadige Kredsen om Tanken om den elskedes Haardhed. Han søger at formilde den grusomme skønne for ved sin trofaste, ydmyge Hengivenhed omsider at naa „Foreningen“ ɔ: den mystiske Opgaaen i Gud:

Du gav mig Hjem og Bolig i din egen Vraa,
Du Adgang til Foreningsgildet lod mig faa;
Du daared mig med tusinde kokette Blikke
Og saa — med bortvendt Aasyn ud i Ødet saa'.

O du, der — Maanen lig — beskinner alt og alle,
At vorde ét med dig, derom vi beder alle.
Ve mig, handler du med andre bedre end med mig!
Og handler du med andre som med mig, da ve os alle!

Ikke sjældent anvender Abu Said ogsaa Vinen som Billede paa Kærligheden til Gud. Med Rusen betegner Mystikeren sin ekstatiske Henrykkelsestilstand. Vin og Elskov gør ham forrykt, men Vanvid er den herligste af alle Tilstande, thi det er Vejen til den sande Viden. Kun den, der bortkaster Selvet, kan opnaa „Foreningen“.

Jeg drikker Vin, du kære Mester, dadl mig ikke,
Jeg Slave er af Kærlighed og stærke Drikke;
Blandt fremmede jeg lever, naar jeg har Forstand,
Jeg heller som forrykt ved Vennens Barm vil ligge.

Deraf følger, at Verdens Visdom kun er tom Forfængelighed. I „den „forryktes“ Hjerte[1]) er der ikke Plads til menneskelig Visdom:

Om end i Visdoms Ødemark mit Hjerte slaar,
Jeg gaar ej frem, min Lærdom er — at kløve Haar.
Om i mit Hjerte tusind Sole straaler,
Et Støvatoms Fuldkommenhed det aldrig naar.

Den sande „vidende“ giver Afkald paa begge Verdener, d. v. s. han regner ikke blot al verdslig Nydelse for foragtelig, men ogsaa de ortodokse troendes Fromhed i Haab om Paradiset. Kun i den absolutte Frigørelse finder man Løndybets Hemmelighed, det store Nirvana:

Jeg bad min Læge lindre Smerten i mit Bryst.
„Fra Verden flygt,“ han sagde, „søg hos Vennen Trøst.“
„Hvad bør jeg nyde?“ — „Nyd dit eget Hjerteblod.“
„Og hvad bør mest jeg sky?“ — „Sky begge Verdners Lyst.“

---

[1]) Hjertet er efter muhamedanske Forestillinger Forstandens Sæde.

Atter og atter tumler Abu Said med Enhedsbegrebet og ofte finder han et fint Udtryk for denne Sufismens Grundtanke:

Saa spurgte jeg: „for hvis Skyld smykker du dig selv?"
Saa svared han: „for Verdensaltet, for mig selv;
Thi jeg er Elskov, Elsker, elsket, jeg er Skønhed,
Og jeg er Spejlet, jeg er den, der ser mig selv."

Før Stjernerne og Himlens Hvalv blev bragt i Stand.
Og før der fandtes Luft og Jord og Ild og Vand,
Jeg Enhedens Mysterium forud forkyndte,
— End før jeg havde Stemme, Legem og Forstand.

* * *

Der var en Mand, hvem Sultan Mahmud gjorde sig megen Umage for at indfange, da han mer end nogen anden vilde have kunnet give Hoffet i Ghazna Relief. Det var den store Læge, Filosof og Polyhistor Abu Ali Sina, i Europa mest kendt under Navnet Avicenna. Denne Mand førte i hele sit Liv en meget omflakkende Tilværelse, idet han opholdt sig snart ved det ene, snart ved det andet af Orientens talrige Smaahoffer, som kun gennem evige Kampe bestod en stakket Stund for saa at blive fortæret af en magtsyg Nabo. Men hans Selvstændighedstrang var for stor til, at han vilde lade sig smede i Mahmuds Lænker.

Han levede stærkt. Han delte sin Tid mellem anspændt Arbejde — baade som Videnskabsmand og praktisk Statsmand — og Nydelser og undte sig kun liden Søvn. Snart var han den dybsindige Tænker, snart den begejstrede Forherliger af Wein, Weib und Gesang, snart den kyndige Læge og snart den travle Embedsmand, altid frisk og frejdig, munter og livslysten. Han sled sig op i forceret Arbejde og forceret Nydelse og døde endelig ved at tage for stor en Portion af et af ham selv tillavet Lægemiddel.

Lyrikken er kun en forsvindende Del af hans kolossale, altomfattende Produktion, men hans lyriske Digte er langtfra uden Interesse. De er Udtryk for en ejendommelig, stærk selvbevidst Personlighed, noget paavirket af Sufisme, men med et originalt Særpræg af verdensmandsmæssig Skepsis og aandsaristokratisk Overlegenhed.

I en Rubaï som denne er Sufismen umiskendelig:

Ved Guddomsnaade fandt jeg Hellighedens Port,
Og slap jeg fri fra godt og ondt, fra smaat og stort.
Én Ting er sikker: dér, hvor denne Naade findes,
Er alt det gjorte ugjort, ugjort er som gjort.

Det er tydeligt nok „den videndes“ Frigørelse for Hverdagsmenneskenes snævre Moral, han her besynger.

Vanskeligere er det at bedømme, om hans Vinsange skal forstaas bogstaveligt eller symbolsk. Dog gør den oprømte Tone i dem og vort Kendskab til Digterens Person os tilbøjelige til at antage, at det er god, substantiel, jordisk Vin, han mener:

Hvor er Bægeret med Frelsens Vand, o Saki[1])! — hvor?
Hvor er Spejlet, som Guds Billede os viser, — hvor?
Gerne jeg mit indre Væsen ret gad rense ud;
Hvor er Flasken da, hvis Hals du knækked, Saki, — hvor?

Avicenna lever Livet efter sine egne Love og behandler med overlegen Foragt „Daarerne“, den smaalig ortodokse, spidsborgerlige Hob:

Vær Æsel kun, min Ven, med de tre-fire Taaber,
Der tror at eje Visdom, mens kun dumt de maaber.
Saa æselsagtig er den Bande, at til alle,
Der ikke Æsler er, de Navnet „Vantro“ raaber.

Andre af hans Rubaï er umiddelbare Stemningsdigte, Udtryk snart for det lette, livsfriske Humor, snart for den trætte Grublers Anfald af Mismod, snart for Filosofens Sindsro i Erkendelsen af Menneskets Magtesløshed over for Skæbnen:

Imens man drikker Elskovs Vin i Fryd og Gammen,
Imens man jager Vildt paa Elskovs Slette sammen,
Saa elsker jeg til Døden min Søn Ali's Fader,
Ja vi to er som Mælk og Sukker smeltet sammen.

Gid jeg mig selv ej kendte — fra Isse og til Fod!
Ak, hvi har jeg dog grublet med frisk og frejdigt Mod!
I Stedet for at frydes, naar Lykken var mig god,
Med tusind Øjne græde, naar Lykken gik imod.

Fra Grøftens Bund til Saturns Top ved Himlens Naade
Jeg alle svære Livsproblemer kunde raade;
Jeg sprængte let Bedragets, Løgnens tunge Lænker,
Og alt var løst — undtagen Gravens Gaade.

[1]) Saki ɔ: Vinbærer.

Stoisk Sindsligevægt prædiker han atter i følgende lille Ghazel:

Forbudt er for den ædle mangen Last.
Fribaaren Mand mod disse seks staar fast:
Misundelse og Lumpenhed og Løgn
Og Svaghed, bønlig Mine, Kummer uden Rast.
Vær gavmild, dersom Lykken er dig huld,
Og staa med Venners Skare Last og Brast;
Om Lykken svigter, vær ej bleg om Kind,
Og skjul for hver og én din Sorg i Hast.
Et Spørgsmaal ej er hele Verden værd,
Hvi sukke over hvert et Haab der brast?
Vi er kun Brikker, hvormed Skæbnen spiller
Paa Verdens Skakbræt efter Himlens Terningkast.

* * *

Den Retning, som Avicenna var slaaet ind paa, blev uddybet og udviklet til Fuldkommenhed af den førklassiske Periodes mest originale Digter, Omar Khajjam. Han var efter Sagnet Ven og Studenterkammerat af Seldschuksultanen Melikschahs indflydelsesrige Vezir Nizam-ul-mulk, men levede ikke desto mindre det meste af sit Liv stille og ensomt, først i Nischapur, siden i Merv, ofrende sig for sine astronomiske, filosofiske og digteriske Interesser, understøttet af en lille Pension, det eneste, han havde udbedt sig af sin mægtige Velynder. Han døde, som det syntes, over hundrede Aar gammel i Aaret 1123.

Omar Khajjams Rubaï gør Indtryk af større Kraft, større Intensitet i Stemningerne end Avicennas. Indholdet er rigere og Tankefylden dybere. Han er en af dem, der har søgt baade ad Forstandens og ad Følelsens Vej at løse de store Livsgaader. Men han kommer til kort, Gaaderne er ham for svære, hverken Filosofien eller den haarde islamitiske Ortodoksi hjælper ham, og paa Ruinerne af sine knuste Idealer opbygger han en Digtning fuld af Fortvivlelse og Haan. Han er en underlig Blanding af en Voltaire og en Baudelaire, en blaseret, overlegen Spotter, en mørk Melankoliker og en galgenhumoristisk Paradoksmager.

Ganske enkelte af hans Digte er Udtryk for en harmonisk Livslyst, en mild, oprindelig Idealisme, der af og til bryder frem som Solglimt gennem hans bitre Skepticismes og forrevne Pessimismes Skyer:

Hvor end jeg skuer, flyder Kevser's[1]) Væld i Vaarens Rige,
Og grønt som Paradiset Engen er og Bækkens Dige;
Var Sletten før som Helved gold, den straaler nu som Himlen.
Tag Plads i Paradiset med en paradisisk Pige!

Giv mig lidt Vin og saa en Bog med Digte blot,
Og Brød at friste Livet med, saa er det godt.
Og dersom du og jeg i Ørken sad tilsammen,
Da var jeg rigere end Verdens største Drot.

Bedre kender man ham, naar han priser Nydelserne, særlig Vinen, i de stærkeste Ord og fuld af Haan og Trods mod alle Asketer:

Naar glad jeg kysser Huripigens Rosenmund
Og drikker Vin paa grønne Skrænt i Vaarens Stund,
Lad Rakket kun forarges, ét skal I dog vide:
Tænkte jeg paa Himlen, var jeg værre end en Hund!

Saa mangt et Bæger Vin jeg i mit Liv har smagt,
At naar engang min Krop i sorten Muld er lagt,
Slaar Vindunst op af Graven, — og gaar én forbi,
Han styrter sanseløs omkuld ved Rusens Magt.

Den vanemæssige Devotion og den klynkende Askese er ham bestandig en Torn i Øjet, i Særdeleshed da han saa ofte ser Troens strenge Forkæmpere afslørede som jammerlige Hyklere. Han behandler dem derfor ogsaa med potenseret Ironi:

Til Skøgen Scheiken sagde: „Ser jeg ret,
Saa er du fuld og lokker Mandfolk i dit Net!"
„Vel set", hun svared, „hvad jeg lader, er jeg,
Men er du ogsaa, hvad du lader, sig mig det!"

Med samme voltaireske Lune gaar han løs paa de ortodokses grove, sanselige Paradisbegreber:

I Himlen altsaa Hurisang os fryder,
Med ædel Vin og Honning Kilder flyder.
— Saa drik og elsk paa Jord, det er ej Synd,
Naar Himlen selv paa Drik og Elskov byder!

Livet er usikkert, alt er usikkert her paa Jorden, det gælder da om at nyde Øjeblikket og glemme baade det forbigangne og det kommende:

Vi ingen Borgen for den Dag i Morgen finder,
Saa drik da, til al Sorg og Kval af Hjertet svinder,
Drik Vin, du maaneskønne, medens Maanen skinner.
Den Tid er nær, da Maanens Lys os her ej finder.

---

[1]) Kevser, en Nektarflod i Paradiset.

Om et Par Døgn er Livet slut, — ja det er sandt, —
Lig Ørknens Vind, lig Vandet, der i Floden randt.
For tvende Dage aldrig dog jeg følte Sorg:
Den Dag, der ej er kommet, og den Dag, der svandt.

Men Omar bliver ikke staaende ved det horatsiske „carpe diem". Paa Bunden af Vinbægeret finder han de samme Grublerier, som han troede at have forjaget for bestandig. Den frygtelige Gaade rejser sig med ubønhørlig Styrke: hvad er Meningen med Tilværelsen? hvad skal al denne pyntede Elendighed, hele Livets forvirrede Komediespil til?

Ifald det stod til mig, jeg kom ej hid,
Ifald det stod til mig, jeg gik ej did;
Hvad baader vel den dumme Verdens Lov,
At komme, gaa og stride Livets Strid?

Jeg har Cypressens Vækst og Rosenlød paa Kind,
Jeg ofte tror mig smuk og tænker i mit Sind:
Hvorfor mon Himmelkunstneren har pyntet mig,
Da han i dette Smertenshus mig førte ind?

Sig frem, hvad er et Menneske i Grunden?
Du har, Khajjam, den rette Løsning funden:
En Fløjte, der kan pibe af og til,
En malet Lygte med en Praas i Bunden.

Bittert beklager han Menneskets sørgelige Lod, Mennesket som det usle Kryb, der til Overmaal af Ulykke har faaet Evne til at forstaa sin egen Intethed:

Der hersked Dag og Nat, før Du og jeg blev fød,
Og Himlens Hjul sig drejed over Liv og Død.
Træd varsomt, thi maaske er Støvet for din Fod
Et Kvindeøje, der har huset Livets Glød.

Den Verden. som du her betragter, — den er intet,
Og hvad du siger, hvad du hører, — det er intet,
Ja iler du fra Syd til Nord, — du finder intet,
Og samler i dit Hus du Skatte, — det er intet.

Ja Verden er en Illusion, et tomt Blændværk, og Humbug og Gøgl er alt det, som Mennesket praler af, ogsaa Visdommen.

De store Mænd, der nød for Kløgt og Lærdom Ry
Og over Jord forkyndte Visdoms Morgengry,
De fandt ej Vejen ud fra Livets sorte Nat,
Fortalte kun en Drøm — og faldt i Søvn paa ny.

Det er interessant at sammenligne den dystre, blaserede Melankoli, hvormed Omar Khajjam reducerer al menneskelig Visdom til intet, med den gudhengivne Abu Saids Fremstilling af den samme Tanke (se S. 717).

Men hvad kan Mennesket gøre for, at det er saa usselt? Det har dog ikke skabt sig selv. Nej, Gud, Forsynet, Skæbnen, eller hvad man ellers vil kalde denne mystiske Magt, der ubarmhjertigt tumler med os som med hjælpeløse Brikker, den bærer Skylden, og den har ingen Ret til at fordømme de Misfostre, som den selv har skabt.

Hvem har vel frembragt Liv og Død? — det har kun du.
Hvem styrer Verdens Virvar mon? — det gør kun du.
Hvis jeg har Skyld, dadl ej din viljeløse Slave,
Thi hvem har Synden skabt? — det har kun du.

Den Dag, da Himmelhesten sprængte frem, for Tøjler fri,
Da Allah sporede Pervín og Muschtarí,
Da blev vor Lod i Skæbnens Statsraad maalt os til,
Og er vi Syndere, har Skæbnen Skyld, ej vi [1]).

Dog — hvad hjælper det at anklage Gud og Skæbnen? Hvad hjælper det overhovedet at skuffe sig selv, at tro, haabe og glemme? Der er kun ét at gøre, at resignere:

I denne Gøgleverden lev foruden Ven,
— Lyd blindt mit Raad, her hjælper intet „men"! —
Tag Smertens Byrde op og søg ej Lægedom,
Tag Sorgens Kors og sæt Dig stille hen.

Men med Konstateringen af disse sørgelige Kendsgerninger kan Omar alligevel ikke slaa sig til Ro. Hans søgende Aand spejder efter noget at klynge sig til, og han vender sig til den Gud, som han har gjort Oprør imod. Gud er naadig, siges der; saa maa det da netop være over for Syndere, thi andre har jo ikke Brug for Naade. Og det, han venter sig af denne Naade, falder da til syvende og sidst saa temmelig sammen med de sufiske Forestillinger; „hvad Forskel er der paa, om „de forryktes" Dragt er Atlask eller Sækkelærred? Hvad Forskel er der paa, om „de elskende" hviler deres Hoved paa Puder eller paa en Mursten?"

Hvis Ham du søger, riv dig løs fra alt Begær,
Flygt bort fra Børn og Viv, de er dig til Besvær;

[1]) Sml. Fitzgeralds Oversættelse (paa Dansk ved H. Bagger) No. LXXV. — Pervin og Muschtari er Pleïaderne og Planeten Jupiter.

Hvad Verden byder, er kun Lænker om din Fod,
Du vinder aldrig fremad, naar Du Lænker bær.

Og til Tider er det ophøjede etiske Grundsætninger, der løber ham i Pennen:

Jeg søgte i det fjerne Blaa, hinsides Stjernevrimlen,
Vor Skæbnes Pen og Tavle, Helveds Dyb og Himlen.
Den vise Læremester sagde: „I dit Indre
Søg Skæbnens Pen og Tavle, Helveds Dyb og Himlen."

Omars Karakter er som et evigt bølgende Hav. Den er gennemsyret med Pessimisme, selv dèr, hvor Livsglæden prises. Og det er et Tidens Tegn. Det er Virkningen af det evige Kredsløb af voldsomme, blodige Revolutioner i et Land, som aldrig kunde komme til Ro. Usikkerheden i alle Livsforhold omsatte sig i Digtningen i denne Blanding af Galgenhumor, Mystik og Hengivelse i Skæbnen, for hvilken Omar Khajjam er det mest prægnante Udtryk.

Hermed ender det første store Afsnit af den persiske Lyriks Historie. Fra nu af er Sufismen eneraadende, om end Omar Khajjams Indflydelse kan spores hos de fleste af de store Klassikere, særlig hos Hafiz.

Arthur Christensen

STATSFUNKTIONÆRERNES ORGANISATION

I

Tidens Løsen er Organisation og Solidaritet, Sammenslutningstanken gaar sin Sejrsgang gennem alle Lande. I Arbejdernes Fagorganisationer har den faaet sit tidligste og prægnanteste Udtryk, og alt som Fagforeningerne vokser i Indflydelse, vinder Anerkendelse — ogsaa hos Lovgivningsmagten — og naa'r tilfredsstillende Resultater i Lønkampen, bliver de i stedse højere Grad et Eksempel til Efterfølgelse. Først og fremmest har Arbejdsgivere i alle Fag taget Eksemplet op, belært af Erfaringen om, hvilken Styrke Solidariteten giver. Læger, Landbrugere, Købmænd og mange andre er fulgt efter, og som det sidste ny paa Sammenslutningens Omraade arbejdes der netop i Øjeblikket ivrigt paa at skabe en Centralorganisation af samtlige Landets Statsfunktionærer.

Allerede for Aar tilbage fandtes der en Del Foreninger inden for Statsfunktionærernes Kreds; men disse var hovedsagenlig af filantropisk eller selskabelig Natur. Først i de senere Aar har man begyndt at lade disse Foreninger virke i Lønagitationens Tjeneste, eller man har stiftet nye, der udelukkende har til Formaal at arbejde paa en Forbedring af Funktionærernes Livs- og Arbejdsvilkaar. Denne Bevægelse er navnlig fremtvungen af de stigende Konjunkturer i Slutningen af Halvfemserne. Statsfunktionærernes Lønninger er nemlig fastsatte ved Lønningslove, der sædvanlig gives for en tiaarig Periode. Imidlertid er det ikke meget sandsynligt, at de forskellige Forhold, der gjorde en Lønningslov til-

fredsstillende ved dens Vedtagelse, skulde holde sig stabile i en saa lang Aarrække. Enten kommer der daarlige Tider, hvor Priserne falder paa Livsfornødenheder, paa Husleje, paa Arbejde, og da er Statsfunktionæren veltilfreds. Eller der kommer gode Tider med stigende Priser paa alle Artikler, og da mister Pengene en Del af deres Værdi, og Statsfunktionæren maa indskrænke sig.

Netop dette sidste Tilfælde indtraf i de sidste Aar i Halvfemserne. Priserne paa Levnedsmidler steg betænkeligt, den enorme Arbejdsløn i Bygningsfagene drev Huslejen op til en uanet Størrelse, og endelig bevirkede den forøgede Oplysning blandt Arbejderne, at denne Befolkningsklasses Fordringer til Livet steg i betydelig Grad. Denne Højnelse af Livsniveauet for Arbejderklassen virkede atter ind paa den øvrige Befolkning, i hvis Livsvilkaar der gerne skulde finde en lignende Forbedring Sted. Denne maa sikkert ogsaa siges at være indtraadt for Handelsstandens Vedkommende. ligesom Landboerne paa Grund af de høje Priser paa Landbrugsprodukter, navnlig Flæsk, for Tiden arbejder under taalelige Forhold. Alene Statsfunktionærernes Lønninger har under hele denne Opgangsperiode staaet i Stampe, for største Delen bestemte af Lønningslove fra Slutningen af Firserne. Kun Toldetaten har faaet en Lønningslov vedtagen i 1899.

Imidlertid forstod Statsfunktionæren, at han havde et Middel til Raadighed under Arbejdet for at opnaa højere Løn; det var Organisation. Ventetiden blev derfor anvendt til at samle Kollegerne i de allerede eksisterende Foreninger, til at stifte nye Organisationer, hvor dette var nødvendigt, og til at forberede Stemningen ved Agitation i Pressen. Da de tre Lønningslove for Samfærdselsetaterne i sidste Rigsdagssæson forelagdes Folketinget, stod alle disse Etaters Funktionærer organiserede. Naturligvis fandtes der — og der findes mærkelig nok endnu — Statsfunktionærer, der ikke er Medlemmer af deres respektive Foreninger; men disse udenforstaaendes Antal overstiger i ingen Etat 10 %.

II

Rigsdagssamlingen 1900—1901 var af Statsfunktionærerne imødeset med de største Forventninger; men desværre bragte den kun ringe positiv Fordel — Løntillægsloven. Derimod blev den paa anden Maade overordentlig betydningsfuld, idet der ved Debatterne om de forelagte Lønningslove og ved Interpellationen til Trafik-

ministeren om Statsfunktionærernes grundlovsmæssige Rettigheder vaktes en hidtil ukendt Interesse for Statsfunktionærspørgsmaalet ude i den store Befolkning. Allerede i de foregaaende Aar havde Pressen Gang paa Gang paavist, at Statsfunktionærernes Lønninger ikke længer var tidssvarende, Funktionærerne selv havde ved Andragender og Deputationer henvendt sig til Administrationen, og Folketingets Medlemmer havde gentagne Gange opfordret Regeringen til at forelægge Lønningslove for Post- og Telegrafetaterne. Man ventede derfor, at Ministeren ikke længer vilde holde sig tilbage. Virkeligheden overtraf i høj Grad Forventningerne. Regeringen forelagde ikke mindre end syv Forslag til Lønningslove for Statsfunktionærer; men — intet af disse Lovforslag gennemførtes.

Mange sammenstødende Omstændigheder bidrog til, at Statsfunktionærernes Lønningslove fik saa ublid en Skæbne. Det var saaledes i højeste Grad uheldigt, at saa mange Lønningslovforslag med saa store Krav til den i Forvejen betrængte Statskasse indbragtes i samme Samling; thi jo flere Lovforslag — alle lige nødvendige — des mindre Sandsynlighed for den enkelte Lovs Gennemførelse. Enkelte af Lovene kunde sikkert med Fordel og med god Berettigelse i den forhaandenværende Nødstilstand have været forelagte i den foregaaende Samling. Dernæst var det beklageligt, at den i 1898 nedsatte Jernbanekommission ikke formaaede at slutte sine Arbejder saa betids, at en Revision af Loven om Statsbanedriftens Ordning, hvis Gyldighed udløb 1. April 1901, kunde foretages inden dette Tidspunkt. Derved udsattes en Lønforbedring for Statsbanernes Embeds- og Bestillingsmænd mindst 1 Aar, idet Ministerens Forsøg paa at gennemføre en foreløbig Forbedring af Lønningerne mødte den stærkeste Modstand hos Folketingets Venstre og specielt hos Kommissionens Medlemmer. Endelig var de politiske Forhold saa ugunstige som tænkes kan. Det viste sig umuligt at opnaa Enighed mellem Partierne om Skattelovspørgsmaalene, og saa længe disse henstod uafgjorte, turde Venstres Repræsentanter for Landkredsene af Hensyn til deres Vælgere ikke gennemføre Lønningslovene. Ved Samlingens Slutning gennemførtes Løntillægsloven, der var udarbejdet og forelagt af det Folketingsudvalg, som havde Dyrtidslovforslaget og Jernbaneloven til Behandling. Loven giver et Tillæg af 12 % af de første 600 Kr. og 6 % af de næste 400 Kr. til Personer, hvis Løn ikke overstiger 1500 Kr., udover hvilket Beløb Løntillæget ej heller maa forhøje en Lønning. Nødstilstanden naa'r imidlertid langt højere end til Lønningerne paa

1500 Kr., og Loven svarer saaledes ikke til sin Hensigt: at være et Surrogat for de henlagte Lønningslove.

Efterhaanden som de forskellige Lovforslag fremkom og gik i Udvalg, gjaldt det for Statsfunktionærernes Foreninger om at bidrage til, at disse Love kunde blive saa tilfredsstillende som muligt. Man begyndte i den Hensigt en Agitation blandt Lønningsudvalgenes Medlemmer, som Rigsdagsmændene selv betegner som enestaaende. Intetsteds var de i Sikkerhed for Statsfunktionærernes agiterende Bestyrelsesmedlemmer, der søgte at bibringe dem Opfattelsen af det retfærdige i Funktionærernes Krav. Det lykkedes da ogsaa at komme til en Forstaaelse med Udvalgenes Medlemmer — officielt maatte Statsfunktionærernes Foreninger ikke forhandle med Rigsdagens Udvalg, et Forbud, der synes uberettiget i en Tid, hvor man giver „De samvirkende Fagforbund" Rang som Institution. Kun fra udpræget agrarvenlig Side mødte Lovforslagene Modstand; men hvad hjalp det, at Udvalgene stillede sig imødekommende? Den politiske Situation i sin Helhed umuliggjorde Lovenes Vedtagelse, og selv det af Regeringen i Februar indbragte Dyrtidslovforslag syntes at skulle forsumpe. Funktionærerne fik i stedse stærkere Grad Indtrykket af, at Samlingen vilde slutte uden Resultat for nogen af Etaterne. For at drøfte, hvad der under denne Situation var at gøre, traadte de forskellige Foreningers Bestyrelser i Forbindelse med hverandre; Tanken om en Samvirken af Statsfunktionærernes Organisationer var realiseret.

III

Under Forhandlingernes Gang naaede man hurtig til den Opfattelse, at et Resultat i Øjeblikket næppe lod sig fremtvinge, selv ved forenede Kræfter; men da Valgene stod for Døren, vandt Tanken om at organisere Statsfunktionærerne politisk paa det daværende Tidspunkt stærk Tilslutning. For ramme Alvor drøftede man Betimeligheden af at opstille særlige Statsfunktionærkandidater, og enkelte Ærgerrigheder, der sagdes at være Pladsen voksen, var allerede udsete til at være Funktionærernes Samlingsmærke i de Byer, hvor deres Valg formentlig lettest lod sig gennemføre. Man glemte imidlertid, at Statsfunktionærerne i ingen af Landets Kredse er saa talrige, at de er i Stand til at afgøre Valgets Udfald, og Tanken skrinlagdes da ogsaa paa et i Februar afholdt Statsfunktionærmøde, der senere skal omtales. Én Ting var Ophavsmændene til denne Bevægelse dog i hvert Fald klar over: Man

burde i Aar ikke gaa til Valg efter sine personlige politiske Anskuelser, men udelukkende tage Hensyn til, om Kandidaten havde virket eller vilde virke kraftigt for en Forbedring af Statsfunktionærernes Lønninger. „Hvad er naturligere," skrev „Vor Stand", Jernbaneforeningens Medlemsblad, „end at vi give vor Stemme til den Kandidat, der stiller sig mest velvillig over for os — Madstrævet maa nu være det afgørende." Denne Anskuelse hvervede ikke faa Tilhængere, navnlig blandt de konservative og socialdemokratiske Elementer. Højre syntes jo tilsyneladende meget ivrigt for Statsfunktionærernes Vel, en Iver, der kun blev overtruffen af Socialdemokratiets. Det skal dog siges til dette sidste Partis Ros, at det altid uden Bihensyn kæmper for bedre Livsbetingelser for de smaa i Samfundet, hvorimod Højres Interesse for Statsfunktionærerne ikke uden Grund i Folketinget er bleven betegnet som „havende sin Aarsag i de forestaaende Valg".

Medens Statsfunktionærer af disse to Partier saaledes kunde følge deres politiske Sympatier samtidig med, at de virkede i egen Interesse, var venstresindede Funktionærer ulige værre stillede; thi det syntes virkelig, som om Reformpartiet var utilbøjeligt til at gennemføre de haardt nødvendige Lønningslove. Vel forstod de radikale Statsfunktionærer, at den forkvaklede politiske Situation var Hindringen; men man forestillede dem daglig, hvor let det vilde være for Venstre at gøre Ende paa Nødstilstanden ved en hurtig Behandling og derpaa følgende Vedtagelse af Regeringens Lovforslag. Man sagde dem, at det var stridende mod deres egen Interesse at stemme paa Kandidater, der ikke havde villet gennemføre disse Love, og man forlangte af dem, at de i Aar kun skulde gaa til Valg som Statsfunktionærer. Den konservative Presse terpede Dag ud og Dag ind, at kun fra Højre kunde Statsfunktionærerne vente alvorlig mente Lønningsforbedringer, og den gjorde alt for at berøve forskellige af Venstres Folketingsmænd Funktionærernes Tillid. For Gustav Philipsens Vedkommende lykkedes disse Bestræbelser, idet det store Antal Funktionærer, der ikke har Lejlighed til at læse Rigsdagstidende, simpelthen gik ud fra, at han end ikke undte dem et ringe Dyrtidstillæg, og de beærede derfor Hr. Philipsen med et ganske ufortjent Had. Ufortjent, fordi Hr. Philipsen kun bekæmpede Dyrtidslovforslaget, for at ikke dets Vedtagelse skulde skabe et farligt Præcedens, idet Folketinget, som han udtrykte sig, ikke anerkendte, at der i Øjeblikket var Dyrtid i Landet, hvilket vil sige, at Priserne ikke var

saa højt oppe som i Halvfjerdserne, da vi havde den sidste virkelige Dyrtid. Hans Anskuelser trængte igennem, og Finansministeren maatte delvis give Hr. Philipsen Ret. Folketingsmanden havde senere sin betydelige Andel i Løntillægsloven, som til Trods for sine store Mangler og den Sendrægtighed, hvormed den er bragt i Anvendelse, dog har været en velkommen Hjælp for de ringest lønnede Funktionærer. Som bekendt generede Højrepressens Bestræbelser dog ikke Hr. Philipsen synderligt paa Valgdagen.

Imidlertid var Agitationen i Pressen og blandt Statsfunktionærerne indbyrdes begyndt at øve sin Virkning. Allerede vaklede mange hidtil trofaste Venstresind, da tre intimt samvirkende Statsfunktionærforeninger, „Foreningen Postvæsenets 4. Lønningsklasse“, „Danske Postassistenters Forening“ og „Alm. Dansk Telegrafforening“, udsendte Indbydelser til det stærkt omtalte Citymøde, hvor Spørgsmaalet, om Statsfunktionærerne burde gribe aktivt ind ved de forestaaende Folketingsvalg, kom til Forhandling, og hvor endelig den sunde Sans sejrede, idet man efter flere Timers Drøftelse naaede til det fuldkommen rigtige Resultat, at Foreningerne som saadanne burde staa ganske uden for Politiken.

Hvad der i øvrigt foregik paa Citymødet, vil være i saa frisk Minde, at vi her kun behøver at optrække Konturerne. Samme Dag, som Mødet afholdtes, bragte Bladene Meddelelse om, at Trafikministeren havde tilkendegivet Pakmester P. D. Pedersen, at det var uforeneligt med hans Stilling som Pakmester at søge Valg til Folketinget. Over for dette Forsøg paa at berøve en Statsfunktionær hans grundlovsmæssige Ret vedtog Forsamlingen, der bestod af ca. 80 Personer, Folk af alle politiske Anskuelser, med Enstemmighed den bekendte Protestresolution, der vakte Røre over det ganske Land og henledte en stor og gavnlig Opmærksomhed paa Statsfunktionærerne; ved en pludselig Kulisseforandring for aaben Scene traadte herved Spørgsmaalet om Statsfunktionærernes grundlovsmæssige og politiske Ret frem foran Lønningssagen. Venstre og Socialdemokratiet stod med ét som Funktionærernes naturlige Forsvarere og sande Venner, medens de to Partier, der tidligere var mødtes i Iver for Funktionærernes Vel, Højre og Socialdemokratiet, atter blev de Ekstremer, som de ellers altid gør Fordring paa at være.

Efter at Affæren P. D. Pedersen var behandlet uden for Dagsordenen, vedtog man, at alle Folketingskandidaterne burde interpelleres om deres Stilling til Statsfunktionærernes Krav, medens

derimod Planen om at opstille Særkandidater blev opgiven „i hvert Fald for denne Gang“. Funktionærernes Interpellationer blev foretagne paa alle Valgsteder og paa en Masse Vælgermøder. Resultatet blev, at alle Kandidater var forbavsende enige om at virke for Funktionærernes Interesser. Jeg kender intet Eksempel paa, at nogen Rigsdagskandidat har nægtet at være med. Selv ikke de solideste Agrarer undslog sig, om end der er en vis Temperamentsforskel mellem deres og Byrepræsentanternes Udtalelser. Skulde man saaledes slutte efter Interpellationernes Udfald, vil Lønningslovenes Vej gennem Tinget i de kommende Samlinger være strøet med Roser; men man bør dog vare sig for at tillægge Interpellationerne for stor Betydning. Statsfunktionærernes Sag bæres kraftigst frem ved Kravenes Retfærdighed og ved Nødvendigheden af deres hurtige Fyldestgørelse. Som Reklame virkede Interpellationerne derimod fortrinligt, som en Opfordring til enhver i det offentlige Liv interesseret om at sætte sig ind i Sagen.

Det største Resultat af Mødet var dog, at der nedsattes et Udvalg, der skulde forberede Dannelsen af en Centralorganisation af Statsfunktionærer. Her var Mødet paa fast Grund; her anviste det en Vej, der syntes fremkommelig, saa langt Øjet rakte, men som desværre skulde spærres af ikke faa overraskende Vindfælder, og paa hvilken Funktionærerne endnu stadig kæmper med betydelige Hindringer.

Endnu i Marts-Numrene af Statsfunktionærernes Medlemsblade indprentes Nødvendigheden af for en Gangs Skyld at se bort fra de politiske Anskuelser. Dette blev unødvendigt, fordi Interpellationerne fra alle Sider besvaredes gunstigt, og umuligt, fordi de politiske Bølger gik mange Fod over Madstrævets daglige Vande. Funktionærerne gik nu som altid til Valg efter de store, politiske Skillelinier.

Rigsdagssamlingens Afslutning og Valgenes Udfald bragte ikke Stilhed om Statsfunktionærerne. Vilh. Ohlsson blev forflyttet til Sparkær og Portør Nielsen til Vedsted. Den sidste er Tillidsmand i „Dansk Jernbaneforbund“, og hans Forflyttelse er derfor bleven opfattet som et Forsøg paa at sprænge de underordnede Jernbanefunktionærers Organisation, et Forsøg, der imidlertid kun bevirkede, at Forbundets Medlemmer sluttede endnu fastere sammen, ja endogsaa officielt nærmede sig Socialdemokratiet. I dettes Grundlovstog saas et meget stort Antal uniformerede Jernbanefunktionærer. Lige saa berettiget det er, at socialdemokratiske Stats-

funktionærer deltager i Partiets Grundlovstog, lige saa forkert er det imidlertid, at de møder i Uniform. Uniformen har intet at gøre ved nogen som helst politisk Demonstration. Den er et Udtryk for, at dens Bærere er Statens Tjenere, og som saadanne bør Funktionærerne være upolitiske og upartiske. Uniformen udsletter Individualiteten, Uniformen er rent Neutrum.

IV

Det paa Citymødet nedsatte Udvalg, der skulde forberede Oprettelsen af en Centralorganisation af Statsfunktionærforeninger, begyndte straks sit Arbejde. Det udsendte til alle Organisationerne Opfordring til at forelægge Generalforsamlingerne, efterhaanden som disse afholdtes, det Spørgsmaal, om den paagældende Forening vilde støtte Oprettelsen af en Centralorganisation og i bekræftende Fald sende en Delegeret til et Fællesudvalg, hvis Opgave skulde være at udarbejde Grundlag og Love for en Fællesorganisation. Endnu har kun et Mindretal af Foreningerne holdt Generalforsamling; men endskønt Sagen saaledes befinder sig i sit første Stadium, og til Trods for at det forberedende Udvalg først i August Maaned har udsendt et Slags Program for den projekterede Centralorganisations Virksomhed, har Tanken allerede været Genstand for gentagne og hidsige Angreb i den konservative Dagspresse. Disse Angreb beror imidlertid paa saa fuldkomne Misforstaaelser af Organisationens Maal og Midler, at den store Offentlighed nødig skulde forblive i den Tro, at de omtalte Dagspresseartikler fremstillede Sagens rette Sammenhæng.

Certralorganisationen skal, siges der, være et Slags „Statsfunktionærfagforbund". Ja, dette er rigtigt; men dermed ophører ogsaa Ligheden med „De samvirkende Fagforbund", — en Sammenligning, som man i høj Grad ynder at anstille; — thi disse er socialdemokratiske Fagforeninger, hvis virksomste Middel er Strejke og Blokade, medens Statsfunktionærernes Foreninger er ganske uden politisk Særpræg — om end en enkelt er socialistisk paavirket — og ganske ude af Stand til at anvende de fri Arbejderes Kampvaaben. Ganske vist har Tanken om en Masseopsigelse været fremsat, blandt andet af Trafikassistent Vilhelm Ohlsson i Januar-Numret af „Vor Stand"; men de Mænd, der staar i Spidsen for Funktionærerne, har for længe siden indset, at Vejen, der betegnes af Strejker og Blokader, er ufarbar for de egentlige Statsfunktionærer. Derimod har flere i et løsere Forhold til Staten staaende Arbejderkategorier — saa-

ledes Statsbanernes Kolonnearbejdere og de københavnske Postassistenter — haft deres Lønkonflikter. Medens Kolonnearbejdernes Strejke vil være tilstrækkelig bekendt fra Dagbladene og heller ikke frembyder større Interesse, idet disse akkordlønnede Arbejdere staar i det løsest mulige Forhold til deres tilfældige Arbejdsgiver, Staten, vil nogle Ord om Postassistenternes Forhold kunne interessere.

Disse Funktionærer er hverken Embeds- eller Bestillingsmænd, men antagne af Københavns Overpostmester paa Maanedsløn. De er vel i Statens Tjeneste, men ikke statsansatte, idet de lønnes af en Kontorholdssum og efter Overpostmesterens Bestemmelse. I April 1900 indsendte „Danske Postassistenters Forening“ et Andragende til Overpostmesteren om forbedrede Lønninger for de københavnske Postassistenter. Svaret lod vente paa sig, idet Overpostmesteren ikke kunde træffe Afgørelsen alene; den laa i Generalpostdirektørens Haand, og de nødvendige Penge maatte tages paa forventet Efterbevilling paa Finansloven. Da besluttede Postassistenterne at fremtvinge en Afgørelse. Deres Engageringsbureau, gennem hvilket største Delen af Pladserne hele Landet over besættes, standsede pludselig al Tilgang til København og anbragte tilmed et Antal af Hovedstadens Assistenter i Provinsen, hvor Pladserne var bedre lønnede. I nogle Maaneder kneb det overordentlig at faa Assistentarbejdet i København udført. Der henstod i dette Tidsrum op imod en halv Snes Pladser ubesatte, idet kvalificeret Mandskab ikke var til at faa. Da blev endelig Overpostmesteren sat i Stand til at imødekomme Assistenterne, et Forlig blev indgaaet og Tilgangen atter aabnet.

Grunden til at denne Blokade med Held kunde gennemføres, var den, at Postassistenterne er ganske frit stillede. Anderledes med de virkelige Statsfunktionærer, de af Kongen eller Administrationens Chefer fast ansatte og efter Lov lønnede Personer. Man behøver ikke at frygte for, at disse skal etablere hverken Strejke eller Blokade; thi det er tilkendegivet Statsfunktionærerne saa ofte, sidst ved Cirkulære fra Generaldirektoratet for Statsbanedriften af Februar 1901, at de ved at forlade deres Tjeneste vilde gøre sig skyldige i et lovstridigt Forhold. Statens Embeds- og Bestillingsmænd er nemlig — efter den af Administrationen hidtil hævdede Opfattelse — ikke antagne paa Opsigelse. Staten kan afskedige dem uden Varsel; men Staten kan ogsaa forlange, at de skal arbejde lige til det Øjeblik, deres Afsked bevilges. Ønsker en Statsfunk-

tionær at fratræde sin Stilling, maa han indsende Ansøgning derom, og indtil Kongen eller Administrationen har bevilget ham denne, er han arbejdspligtig. Det er muligt, at dette Forhold har sine Mangler; men det er i hvert Fald i sin Helhed hensigtsmæssigt; thi det er en Garanti for, at Statens Arbejde til enhver Tid udføres. Forholdet er saa almindelig erkendt, at der næppe nogen Sinde inden for Statsfunktionærernes Kreds, eller blot inden for en enkelt Etat, vil kunne opnaas Enighed om at foretage en Masseopsigelse, og hvis ikke denne i det mindste fik Flertallet for sig, vilde den være resultatløs. Men der er desuden andre Omstændigheder, som noget nær umuliggør en Strejkes Etablering.

I første Række er der de økonomiske Betænkeligheder, som vil opstaa hos de ubemidlede Funktionærer, altid de ivrigste for en Lønforbedring. Statsfunktionærerne lønnes maanedsvis forud, og et stort Antal af dem vilde derfor ved en Strejkes Udbrud — den maatte altid tage sin Begyndelse ved en Maaneds Slutning — staa ganske uden Eksistensmidler og derfor betænke sig stærkt paa at gaa med til en Arbejdsstandsning. Endvidere er en Strejke udelukket, fordi Statsfunktionærernes højeste overordnede, Ministeren, ikke paa egen Haand kan tage nogen som helst Bestemmelse om en Forhøjelse af Lønningerne, idet disse er bestemte ved Lønningslove, vedtagne af begge Rigsdagens Ting og stadfæstede af Kongen. Rigsdagen maatte sammenkaldes eller, hvis den var samlet, afbryde sit Arbejde for at behandle Funktionærernes Fordringer, hvilket sikkert vilde blive misbilliget af alle Partier. Adskilligt mere kunde anføres imod Sandsynligheden af en Strejke; men af ovenstaaende vil formentlig allerede fremgaa, at den konservative Presses Angst for, at en Centralorganisation af Statsfunktionærforeninger skal anvende de socialdemokratiske Fagforeningers Virkemidler, er blot og bar Spøgelsefrygt. Det er kun lidet overbevisende idelig at paadutte en Organisation Forsætter, som denne bestemt fralægger sig, og imod hvis Udførelse alle Omstændigheder taler.

Hvilket Formaal stiller da en saadan Centralorganisation sig? Den skal i første Række søge gennemført en Lønforbedring, dernæst værne om Funktionærernes statsborgerlige Rettigheder, i øvrigt tage Affære i alle Tilfælde, hvor en Ændring af bestaaende Forhold er ønskelig. Den kunde f. Eks. virke for en aarlig Ferie, som uden Udgift for den ferierende kun er de færreste Statsfunktionærer tildelt, for billige og ensartede Kautions- og Pensionsforhold, for Livs-, Ulykkes- og Sygeforsikring, for Uniformsgodtgørelse for over-

ordnede Funktionærer og for meget andet. Absolut nødvendig vil en Centralorganisation være, naar Tanken om ensartede Lønninger for Statsfunktionærer i ensartede Stillinger skal realiseres. Denne Reforms Nødvendighed er ofte paavist af Folketingsmand, Kaptajn Bluhme og har allerede vundet megen Tilslutning, baade i Tinget og blandt Statsfunktionærerne. Den nuværende Ordning betegner nemlig et enormt Arbejde for Administration og Rigsdag; thi næppe har den ene Etat faaet sine Lønninger forbedrede, før de andre møder med Krav om lige saa høje eller højere Satser. Hvor langt lettere, om man kunde nøjes med en fælles Lønningslov for i hvert Fald de tre Samfærdselsetater og Toldetaten. Men skal den gennemføres, vil det være af største Betydning, at der findes en Centralorganisation som Organ for Funktionærernes fælles Interesser, saa at ikke alle de mange Statsfunktionærer møder frem for Rigsdagen med en Masse forskellige Ønsker, men derimod i Forvejen diskuterer disse inden for Centralorganisationen og lader dem gaa op i en højere Enhed af fælles Krav.

Fordi Centralorganisationen er afskaaren fra at benytte Strejken som Middel til at gennemføre sine Krav, vil den derfor ikke vise sig uden Indflydelse. Det er ikke altid gennem Strid, man naa'r de største Resultater. Statsfunktionærernes enkelte Foreninger har saa ofte med Held talt Medlemmernes Sag over for Administrationen, at det vilde være besynderligt, om en Centralorganisation ikke skulde møde den samme Velvilje. Centralorganisationen skal virke ved Anmodninger og Forestillinger, som faar Eftertryk i Kraft af dens store Medlemsantal, og den maa anerkendes af Regering og Rigsdag som Statsfunktionærernes rette Talerør for deres fælles Interesser, saa at det maa tillades den at forhandle direkte med disse Faktorer. Da vil Centralorganisationen gennem sin Bestyrelse eller sit Forretningsudvalg med Udbytte kunne tale Statsfunktionærernes Sag og vil kunne gennemføre overordentlige Forbedringer i deres Livs- og Arbejdsvilkaar.

Af de Foreninger, der hidtil har haft Lejlighed til at tage Stilling til Spørgsmaalet om en Centralorganisations Nødvendighed, har Flertallet vedtaget at sende en Repræsentant til det forberedende Fællesudvalg, nogle andre Foreninger har stillet sig afventende, medens en enkelt med en ganske ringe Majoritet har nægtet at være med. Selv „Dansk Jernbaneforbund“, haaber man, vil naa til Erkendelse af, at kun Centralorganisationen kraftigt og paa rette Maade kan virke for Medlemmernes Interesser.

Denne Forening har nemlig under Forhandlingerne om Portør Nielsens Forflyttelse til Vedsted taget under Overvejelse, om ikke dens Medlemmers Krav og Rettigheder var bedst betryggede ved, at den indmeldte sig i „De samvirkende Fagforbund". Det er forstaaeligt, at denne Plan hilstes med Glæde fra socialdemokratisk Side, men ogsaa „Politiken" har desværre tilraadet og derved fremmet Planens Realisation. Det maa dog antages, at Bladet ikke tilstrækkeligt har overvejet Sagen; thi Jernbaneforbundet vilde ikke have den fjerneste Nytte af en Tilslutning til „De samvirkende Fagforbund". Denne Institution er af største Betydning for de fri Arbejdere, der raader over Midler som Strejke og Blokade, idet den Samvirken, der er angivet i Forbundets Titel, bestaar i, at et Forbund, der strejker, understøttes af de andre. Men Jernbaneforbundet vilde, hvis det sluttede sig til „De samvirkende Fagforbund", kun faa den tvivlsomme Fornøjelse at fylde Fagforbundets Kasse; thi det er saavel som alle andre Statsfunktionærforeninger udelukket fra at bruge Strejken som Kampmiddel. Tillige vilde det vistnok være utænkeligt, at „De samvirkende Fagforbund" forhandlede med Myndighederne paa Jernbanefunktionærernes Vegne. Dertil er kun Centralorganisationen egnet — eller „Dansk Jernbaneforbund" alene.

Der er dem, der mener, at Statsfunktionærerne overhovedet ikke bør organisere sig og give sig af med at fremsætte Fordringer. Over for saadanne Anskuelser vil det maaske skabe noget bedre Betingelser for en Centralorganisation, at Trafikministeriet nu er lagt i Hænderne paa en Mand, som er Bureaukratiets diametrale Modsætning, en Mand, der altid har anerkendt Organisation som Fremskridtets Vej. Det er endvidere bleven indvendt, at en Centralorganisation rimeligvis hurtigt vilde blive en Afdeling af Socialdemokratiets „samvirkende Fagforbund". Hvad der i det foregaaende er sagt om „Dansk Jernbaneforbund" gælder imidlertid lige saa vel de andre Statsfunktionærforeninger, og véd man, hvor konservative Statsfunktionærerne gennemgaaende er i Anskuelser, i Tænkemaade, bliver en saadan Indvending endogsaa komisk.

Vil Statsfunktionærerne i det hele taget organisere sig, hvad alle Omstændigheder tilskynder til, da er Dannelsen af en Centralorganisation den eneste Vej, der findes.

August 1901

A. M. Duvantier

FRANSKE FOLKEUNIVERSITETER

For snart to Aar siden begyndte Frankrigs Folkeuniversiteter. De føjedes til som et nyt Led i det storstilede Folkeoplysningsarbejde, den tredje Republik har sat i Værk. Republikkens Mænd har i de to sidste Aartier omskabt fransk Undervisning fra Rod til Top. Som de har draget ind i Skolen de Hundredtusinder fra de fattigste Hjem, for hvem Bog og Pen før var ukendte Vidundere, har de budt Bourgeoisiets Døtre den ypperste moderne Undervisning i Stedet for Klosterdressuren, og i Bund og Grund har de fornyet Universiteternes Arbejde. Og ikke tilfreds dermed har man villet følge Befolkningen ogsaa ud over Skole- og Studietiden. Derfor har man Skridt for Skridt fremmet den Undervisning for unge Mennesker, forskellige parisiske Selskaber alt i Forvejen ydede, og har i 1888 dertil føjet en Undervisning, der ogsaa henvender sig til de ældre. Fra da af holder 6 fast ansatte Professorer paa Paris' Raadhus Vinterens Aftener igennem videnskabelige Foredrag for alle, som har Lyst til at høre dem. Og endnu langt videre er man fra 1894 gaaet over hele Frankrig. Rundt om ved Skolerne indførtes paa én Gang Fortsættelseskursus i de mest praktiske Fag for Elever, hvis Skoletid var til Ende, og oplysende folkelige Foredrag for Egnens Befolkning, snart af Skolens Lærere, snart af fremmede. Saa hastig har Bevægelsen bredt sig, at disse Fortsættelseskursus i Vinteren 1898—99 samlede 450,000 Drenge og Piger, medens der i samme Vinter holdtes rigelig 100,000 Foredrag med over 4 Millioner Tilhørere.

Hertil kom saa pludselig Folkeuniversiteterne. I Oktober 1899 aabnedes det første, og et Aars Tid derefter fandtes der 30—40 i Paris og nærmeste Omegn, og et lignende Tal i Provinserne. Aviser og Tidsskrifter, der ikke havde skænket Fortsættelseskursus og Skoleforedrag mange Ord, blev i de følgende Maaneder ikke trætte af at drøfte den ny Bevægelse. Hvoraf kom den pludselige Iver og den store Interesse? Sikkert nok ikke deraf, at man her havde fundet en ny Form for Undervisning, langt bedre end den, man kendte før. Som Undervisning var Folkeuniversiteterne kun et beskedent Fremskridt, ingenlunde overflødige, men ikke heller særdeles betydningsfulde. Forklaringen paa Begejstringen laa andetsteds. Disse ny Folkeuniversiteter var som et Pant paa Pagten mellem Universitetets Mænd og Arbejderne, det gamle Forbund, der synes at fornys, saa tidt Frankrig gennemgaar sine store Kriser. Og Krisetid var det jo. Det var Dreyfusaffærens Dage. I Aristokratiets og Fabrikantverdenens Saloner, fra Officersklubberne til de mondæne Døtreklostre var „Dreyfus" blevet det Trylleord, der skulde sikre „det gode Selskab" den Magtstilling, det var ved at tabe, og gøre alle de truede Fordomme, det levede paa, hellige og ukrænkelige. Bag Tredjestands bekymrede Rigmænd, der nys havde set deres Mand, Méline, falde, rejste sig atter Adelsmænd, Præster og Officerer til Kamp mod Revolutionstraditionerne, helt berusede af den sjældne Lykke, endnu engang at føle en Art Folkestemning paa deres Side. Mens farceagtige Sammensværgelser og Revolutionsforsøg af de mest desperate fulgte Slag i Slag, saa' det ud til, at alle Slags middelalderlige Instinkter var ved at bryde frem paa ny gennem Kulturskallen og rive Befolkningen med til et stort Spring tilbage. Saa overmaade dybt gik det hele vist egentlig ikke, men i Øjeblikket syntes det selv de koldblodigste helt farligt.

Det er ikke for meget sagt, at en dyb Forfærdelse herover greb den Del af Universitetets Mænd, som ikke selv blev trukket med af Strømmen. Endnu hører man dem i Samtaler atter og atter fremhæve, hvorledes dette aabnede deres Blik for, i hvor ringe Grad Civilisationen endnu har omskabt Menneskene, og hvor let al Art gammel Raahed stadig kommer til Live, saa snart Lejlighed bydes. Det har været dem en Tilfredsstillelse som Franskmænd, men kun en ny Sorg som Mennesker, at Boerkrigen har bragt Vidnesbyrd om, at den anden store Kulturnation i saa Henseende i hvert Fald ikke er videre. De tog Striden op og begyndte det

store Felttog mod Fordommene, men kun til en vis Grad fik de Magt med dem, og naar Dreyfuskampagnen endte med en Art Sejr, saa skyldtes det for en god Del, at de fandt mægtige Forbundsfæller i de socialistiske Arbejdere. Det blev Fagforeningernes Titusinder, der paa de Dage, da Faren var størst, med Jaurès og Allemane i Spidsen, flokkedes om Republikkens Præsident og bragte Skræk blandt Væddeløbsbanens adelige Helte, saavel som i det Beværtningspublikum, Rochefort for Tilfældet havde gjort til disses Hjælpere.

Faa eller ingen af Universitetets Mænd har vel troet paa, at disse Arbejdere hver for sig var klogere eller bedre end Borgerfolk, der var voksede op under lykkeligere Forhold med Adgang til mere Kundskab. Alligevel syntes Forstaaelsen med dem lettere. „I en Arbejderhjerne,“ siger Anatole France etsteds, „er der paa den Plads, hvor Borgerfolk gemmer deres taabelige og grusomme Fordomme, et stort Hul. Det staar endnu tilbage at fylde det. Man vil komme dertil. Det vil vare længe, men i Mellemtiden er det bedre at have Hovedet tomt end at have det fyldt med Skruptudser og Slanger.“ Dertil kommer, at man i Universitetskredsene gennemgaaende finder, at Arbejderne saa temmelig har Ret i deres Klager over det bestaaende Samfunds Uretfærdighed; Sympatien er paa deres Side over for det væsentlig nydende Selskab, der giver Tonen an, Salonernes og Restauranternes, Koncerternes og Teatrenes faste Publikum. Det laa da nær at knytte Forbindelse med den Elite af Arbejdere, Socialismen har skabt, og søge sammen med dem at paavirke og udvikle ogsaa de andre.

Man mødte i Arbejdernes Kreds tilsvarende Følelser. Deres mest fremmelige Mænd, de unge Førere fra Fagforeningerne, Vælgerforeningerne og Oplysningsselskaberne, havde med største Bekymring set en god Del af deres Arbejdsfæller drages med af Øjeblikkets Stemninger trods al socialistisk Opdragelse. Med Glæde tog de nu mod Hjælpen fra de Videnskabens Mænd, der saa sikkert og kraftigt havde stemmet sig mod den Bevægelse, der syntes at rive næsten alle andre med.

Ud af denne gensidige Følelse voksede Folkeuniversiteterne. Hvad enten man spørger Akademikere eller Arbejdere om Oprindelsen, faar man dette Svar, og ogsaa offentlig er den samme Forklaring givet. En Beretning om Folkeuniversiteterne i Revue socialiste Januar—Februar 1901, skrevet af en af de Kvinder, som

staar forrest i Paris' sociale Oplysningsarbejde, siger saaledes rent ud, at Folkeuniversiteterne skylder Dreyfusaffæren deres Tilbliven.

Frankrigs Folkeuniversiteter fik da efter Sagens Natur en hel anden Karakter end den engelske „university extension", der var det direkte Forbillede, og efter hvis Betegnelse man dannede det lykkeligere valgte Navn „universités populaires". Kundskabsmeddelelsen kunde i Frankrig ikke blive det egentlige Formaal; man saa' jo netop inden for de velstillede Klasser, hvor lidt deres større Viden forslog til at skabe en rimeligere og fornuftigere Tankegang. Man satte i Stedet Opdragelsen som Maal; det man vilde var at skærpe og klare Tanken, mildne og forædle Følelsen; Midlet dertil skulde være at indvi Tilhørerne i den videnskabelige Kritiks Fremgangsmaade, saa de blev forsigtigere og ædrueligere i deres Meninger, og stille dem for Øje det Ideal at Medfølelse og Samfølelse, de bedste blandt Menneskene har skabt, saa de derved kunde faa Lyst til at følge i samme Spor. Det er et Maal, som kan synes vagt og ubestemmeligt og det er det vel ogsaa, men dog næppe mere end det at meddele Kundskaber paa Maa og Faa uden at vide hvorfor.

Den Mand, der satte Bevægelsen i Gang, var en Typograf ved Navn Deherme. Allerede fra 1896 havde han i et lille Tidsskrift „la Coopération des Idées" søgt at faa sine Arbejdsfæller i Tale, 1898 føjede han dertil en beskeden Foredragsforening, og i Oktober 1899 udvidedes denne til et Folkeuniversitet, det første af alle, rejst midt i den gamle Arbejderforstad Saint-Antoine, hvorfra Revolutionerne saa ofte er udgaaede. Hans Forventninger gik vidt.

„Som I er vi Arbejdere," siger Foreningens Opraab, „men vi tror, at Menneskelivet har Glæder, der er stærkere, varigere, ædlere og dog mindre kostbare end dem, man søger i Beværtningerne. Vil I høre os til? Vore Planer er store: vi vil, at Sandheden, Skønheden og det moralske Liv skal være til for alle; vi vil, at alle skal have Del i disse Goder, der danner Menneskehedens dyreste Eje, vi vil, at som Solen er til for ethvert Øje, skal Tankens Lys være det for enhver, der tænker. Vi vil en virkelig Kultur, der ikke lader Flertallet af Menneskene blive uden for den, en Kultur, som ikke er skabt af og til Fordel for nogle enkelte, men som alle yder deres Bidrag til og nyder Fordelene af.

Kammerater, med det Maal for Øje at anvende vore Fritimer til vor fysiske, aandelige og moralske Udvikling, det vil sige for vor sociale Frigørelse, rejser vi over for Beværtningen og Varietéen vort første Folkeuniversitet."

„Kammerater, gør vore Sale til eders Sale, vor Forening til eders For-

ening. Over for Beværtningen, hvor Legemet ødelægges og Sjælen nedværdiges, aabner vi Folkets Hus som en Arne for Retfærdighed og Broderskab.

Sammen med os vil I blive frie Mænd, Mænd med sund Dømmekraft, og vænne eder til Overvejelse og Kritik.

Sammen vil vi søge, hvad der er vor Pligt, og opfylde den. Men vi vil ikke heller forsømme vore Rettigheder; vi vil skabe hos hver enkelt en klar Bevidsthed om eget Værd og eget Ansvar som Menneske og som Medlem af Samfundet, og vi vil lære ham at hævde disse Rettigheder. Kort sagt, vi vil arbejde for, at Demokratiet skal gaa over fra de ufrugtbare Formler, hvoraf det dør, til en levende Virkelighed, frugtbar paa Frihed, Retfærdighed og Samfølelse.

Vi danner fra nu af den levende Kerne til et idealt Samfund, og vi besværger eder om at forene eder med os."

Intet ringere end det ideale Samfund var da Maalet, og hvor fjerne end Udsigterne til Virkeliggørelsen var, vist er det, at Arbejderne fulgte den Opfordring, der lød til dem. Allerede den første Maaned bragte 2200 Medlemmer i Dehermes Forening. Eksemplet var givet, og rundt om grebes Tanken nu baade af Professorer og Arbejdere. Det ene Folkeuniversitet oprettedes efter det andet i Paris' Arbejderkvarterer, og snart fulgte Provinsbyerne med. Nogle Steder var det Arbejderne, der tog Initiativet, andre Steder Professorer og Lærere. En ivrig Agitation sattes i Scene, ledet af de samme Mænd, som førte an i Dreyfuskampagnen; Anatole France drog som Agitator fra den ene Arbejderforsamling til den anden, og Jaurès hilste i „La Petite République" Folkeuniversiteterne som et nyt og betydningsfuldt Led i „den aandelige Frigørelse, der er Omvæltningens Betingelse, ja dens Begyndelse". Andre Socialister advarede vel forskrækket mod det hele som et nyt Forsøg af Bourgeoisiet paa at lede og narre Arbejderne, men de blev ikke hørte. I hver af de ny Foreninger mødtes „intellectuels" og Arbejdere i Bestyrelserne; hver enkelt af Foreningerne blev stillet ganske selvstændig med egne Love og egen Virkemaade. Det eneste Bindeled blev det i Februar 1901 oprettede „Folkeuniversitetsselskab" med en af de ivrigste Professorer G. Séailles i Spidsen. Dets Maal var at hjælpe Foreningerne med Penge og i fornødent Fald med Foredragsholdere.

Hvert af Folkeuniversiteterne fik sine faste Lokaler, og deres Virksomhed blev af omfattende Art, lagt an paa at gribe bestemmende ind i Medlemmernes hele aandelige Liv. Hovedmidlet blev dog Foredragene. Disse er af meget forskellig Art. Undertiden træffer man en Forelæsningsrække, der strækker sig over hele Vinteren, med ét Foredrag om Ugen, omtrent som de sædvanlige

Universitetsforelæsninger. Saaledes talte i Vinter i et lille Folkeuniversitet, der bærer Navnet „Samfølelse“, F. Buisson, Folkeskolens Organisator, før Departementschef i Kultusministeriet, nu Professor ved Sorbonne, om Moralens Historie i en sammenhængende Foredragsrække, medens der desuden fandtes samlede Rækker om Frankrigs Historie og fransk Litteratur. Hertil føjedes saa andre Aftener Enkeltforedrag, om Lørdagen om aktuelle Emner, og endelig var der om Søndagen Musik, Skuespil eller Oplæsning; Lørdagsforedragene og Søndagssammenkomsterne var uden Sammenligning bedst besøgte; her kunde der komme 3—400 Mennesker, medens der de andre Aftener oftest kun var 30—40. Paa lignende Maade stiller det sig andre Steder; dog er sædvanlig Enkeltforedragene mere fremherskende, Rækkerne sjældnere. Diskussion efter Foredragene staar oftest paa Programmet, men bliver sjælden til stort; derimod har man sine Steder med Held anvendt en af Ugens Aftener til Samtaler om den forløbne Uges politiske Begivenheder. Sammenkomster har man sædvanlig hver Aften, i nogle af Foreningerne dog kun 3—4 Gange i Ugen.

Foredragenes Emner er af den mest brogede Art; alle Videnskaber yder deres Bidrag dertil, og man viger ikke tilbage for nogen Art Emner, hverken dem, der kan give Anledning til Strid, eller dem, der kunde synes for vanskelige. Helst tager man Spørgsmaal, der staar i Forbindelse med Nutidens omstridte Problemer, og hvad end Emnet er, søger Foredragsholderen altid at drage Lære deraf for Opfattelsen af Øjeblikkets Forhold. Socialismen i alle dens Former behandles atter og atter, som i det hele alle mulige sociale Spørgsmaal; ogsaa Religionerne fremstilles af og til, om end sjældnere; et uudtømmeligt Forraad har man dernæst i fransk Historie og Litteratur saavel som i den i Frankrig saa meget anvendte Filosofi; ogsaa Naturfagene kommer med, gennemgaaende dog noget mindre. Men heller ikke Udlandet glemmes. Blandt de meget yndede Emner er Ibsen og Tolstoj, og ogsaa Bjørnson og Nietsche kan man høre berette om. Af Ibsen er vel nok „En Folkefjende“ det foretrukne Værk; om dette Stykke hørte jeg en Aften en fransk Forfatter holde et begejstret Foredrag, hvori han forklarede, hvor ypperlig det passede paa Dreyfusaffæren. Den dristige Folkefjende var snart Zola, snart Picquart, og hans Afsløringer nævnedes stadig „j'accuse“. Til sidst kom saa en lille

behændig Forklaring af, at man dog alligevel skulde holde paa den almindelige Valgrets Enevælde.

Bedst vil Foredragenes Karakter ses ved at tage Programmet for en Uge i et af Folkeuniversiteterne. Det var saaledes ude hos Deherme fra 5—11 Marts 1900: Mandag, Ch. Gide, juridisk Professor: Ruskins sociale Ideer; Tirsdag, Dr. Charcot: Videnskaben og Miraklerne (Lysbilleder); Onsdag, Vandervelde, det belgiske Socialdemokratis Fører: Den socialistiske Organisation i Belgien, samt Forfatteren Beaufils: Baudelaire; Torsdag G. Laurent, Professor i Filosofi: Epikur (Led i en Række); Fredag, Forfatteren Claparède: Japan (Lysbilleder, Led i en Række); Lørdag, Tarbouchiech, Professor i Jura: Moral og Ret (Led i en Række), og Armburster, Sagfører: Fransk Tankegang; Søndag Kl. 3: Litterær og musikalsk Matinée, Kl. 8: Litterær og kunstnerisk Soirée.

Foredragsholdernes Kreds omfatter højst forskellige Kræfter. Universitetets Professorer og den lærde Skoles Lærere er meget talrige, desuden alle Slags Forfattere. Ogsaa socialdemokratiske og radikale Rigsdagsmænd og Journalister møder op i betydeligt Tal. Og dertil kommer saa Studenterne, især fra École normale supérieure. Denne Skole, den ypperste Del af Paris' Universitet, Planteskolen for Universitetsprofessorer, var hidtil det franske Bourgeoisis Ære og Stolthed; „les normaliens“ modtoges overalt med Respekt og Beundring. Nu nævnes de i de samme Kredse med bedrøvet Hovedrysten, og spørger man hvorfor, faar man til Svar, at de er grebne af et utaaleligt Hovmod og vil vide alting bedre end andre Mennesker. Forklaringen er, at de Studenter, som nu mødes dér, næsten alle er Dreyfusarder, ja i ikke ringe Tal Socialister; her hvor Brunetière nys som Lærer i Litteratur var højlig beundret, er det nu G. Monod og É. Bourgeois, Dreyfusarder af reneste Vand, der giver Tonen an, og Brunetière selv er afløst af den radikale G. Lanson, en af Folkeuniversitetets ivrigste Talere. Mange af disse Elever fra École normale, hvis Kundskaber allerede er betydelige, og som i deres Skole oplæres til at holde Foredrag, virker nu i Folkeuniversiteterne, til Nytte for Arbejderne og maaske end mere til Gavn for deres egen Udvikling.

Til Foredragene føjes imidlertid rundt om i Folkeuniversiteterne Oplæsning og Skuespil, Musik og Sang. Heller ikke dette er dog blot underholdende; det lægges altid an med det Formaal for Øje samtidig at paavirke og belære. Man tage saaledes fire Lørdags-

soiréer efter hinanden i et Folkeuniversitet ved Navn „Frigørelsen“ ude i et af de mest udprægede Arbejderkvarterer. Den første Lørdag er det Anatole France, der læser op af „Monsieur Bergeret“ og andre af sine sidste Værker. Han læser Smaastykker om Religionens Taabelighed og Dommernes Ufuldkommenhed, og de 3—400 Arbejdere, der er mødt, Koner og Børn medregnet, lønner ham med stormende Bifald. Mens han hviler sig mellem to Stykker, læser en af Arbejderne et lille Afsnit af Voltaire om Missionærerne i Kina; det er netop i de Dage, da parisiske Arbejdere samles til Møde efter Møde for at protestere mod den barbariske Krigsførelse i Kina, og Bifaldet da følger ogsaa den grove Haan, hvormed Voltaire overdængede sin Tids Missionærer, men alligevel mærker man, hvorledes Forsamlingen fuldt vel forstaar at vurdere Afstanden mellem Anatole Frances fine Ironi og Voltaires kraftige, mere haandfaste Spot. Lørdagen derefter spiller saa Foreningens Skuespillergruppe Hauptmanns „Væverne“, og de to følgende Lørdage samles man til Oplæsning af Shakespeares „Kong Lear“ og Perez Galdos „Elektra“, det berømte Stykke, der i Vinter i Spanien har givet Anledning til stormende kirkefjendske Demonstrationer, saa ofte det spilledes. Og ikke blot i Paris byder Folkeuniversitetet sine Tilhørere slige Ting. Da jeg i Slutningen af Maj dette Aar kom til Nancy, havde man dér i den foregaaende Uge spillet tre Stykker af Ibsen: Per Gynt, En Folkefjende og Et Dukkehjem. Det var Lugné Poës Trup, der spillede, og Forestillingerne var offentlige, men det var Folkeuniversitetets ledende Mænd, der havde foranstaltet dem. Ogsaa i Valget af Musik og Sang tager man pædagogiske Hensyn, og Koncerterne indledes ofte af forklarende Foredrag. Ikke sjælden benyttes Musik og Sang ogsaa til at samle Folk til Foredrag og lette Interessen derfor. Saaledes ledsagedes et Foredrag om Finland, som en ung Student i Vinter holdt i det ene Folkeuniversitet efter det andet, af finske Sange og Melodier og Oplæsning af finske Eventyr.

Baade til Skuespil, Musik og Sang anvendes aldeles overvejende Dilettanter fra Foreningerne selv. Den Interesse, Professorer, Forfattere og Studenter har vist Foreningerne, spores saa godt som ikke blandt Skuespillere og Musikere; de har nu engang deres Plads i Boulevardkafeerne og de elegante Saloner. Meget ofte optræder smaa Børnekor, der synger og danser, hvilket synes i høj Grad at glæde baade Børnene og Tilskuerne.

Til alt dette kommer imidlertid ogsaa en ligefrem Undervisning

for de Medlemmer, som ønsker det. Saaledes findes ved Dehermes Folkeuniversitet Kursus i Tysk og Russisk, Stenografi, Fotografering, Sang og Musik, samt endelig Fransk for Udlændinge. Desuden ydes der i hvert af Folkeuniversiteterne gratis Retspleje og Lægehjælp, der ordnes Museumsbesøg under sagkyndig Ledelse, sættes Lege i Gang for Børn o. s. v. Endelig har hver Forening sit Bibliotek, ofte paa flere Tusinde Bind, og i Læsestuerne findes Tidsskrifter og Blade. Et enkelt Sted, i Folkeuniversitetet ude i Bellevillekvarteret, raader man over en hel Bygning, og en Del Studenter bor i denne for derved lettere at komme i personlig Forbindelse med Arbejderne. Pengene til det alt sammen er kommet ind dels ved Gaver, dels ved Medlemmernes Bidrag. Bidraget er 50 Centimer (36 Øre) om Maaneden og forslaar da ikke til meget, men Lokalerne er ofte beskedne, og Foredrag og anden Medvirkning betales ikke. Alligevel synes det stadig let at faa Foredragsholdere; de Kredse, man henvender sig til, er jo i Frankrig gennemgaaende saa vel lønnede, at de uden Vanskelighed kan paatage sig noget saadant; der er mange at vælge imellem, og Iveren er, i hvert Fald endnu, meget stor.

Medlemstallet i de forskellige Foreninger er højst vekslende. I Dehermes havde man i Løbet af godt et Aar 12000 indskrevne, men de faste Medlemmer er 2—3000; en af de andre Foreninger, i Arbejderkvarteret nærmest Quartier latin, har et lignende Tal, men de fleste betydelig mindre, nogle vel kun 3—400 Medlemmer. I Provinserne synes Antallet gennemgaaende en Del større. Hvor mange der møder, er selvfølgelig ogsaa højst forskelligt; fra 20—30 til 5—600 kan det skifte. I Paris er de mødende aldeles overvejende Arbejdere; Lokalerne findes tidt i lidet tiltalende Sidegader, hvor det er billigst, og Udstyrelsen svarer ikke altid til Bourgeois-Fordringer; allerede derved er Tilhørerskarens Sammensætning givet. I Provinserne er Bourgeoisiet langt mere med; de frisindede Borgere møder her ikke blot som Foredragsholdere, men ogsaa som Tilhørere. I Nancy saa' jeg saaledes baade ved et Foredrag om Hugos sociale Digtning og ved et andet om aktuel Politik en meget blandet Forsamling. Velstaaende Borgere, Universitetsprofessorer, Lærere og Lærerinder fra Seminarier og Skoler, Elever fra Byens nysoprettede, meget omstridte Pigelyceum o. s. v. mødtes her med Arbejderne.

Den hele Folkeuniversitetsbevægelse er dog ikke gaaet af uden Vanskeligheder og megen Strid. Det gjaldt jo her ikke om

at yde en nogenlunde upartisk Undervisning, men om at vinde Tilhængere for en vis Tænke- og Følemaade og gribe bestemmende ind i Medlemmernes hele Levevis. Helt selvfølgelig blev man da uenig om mangt og meget. Mindre betyder det, at man strides lidt om, enten Vægten skal lægges paa at udvikle Kritikken ved at fremstille Videnskabens Forskningsmetode, eller man især skal tale til Følelserne. Professorerne holder paa det første, og paa Undervisningskongressen paa Udstillingen fik de vedtaget en Resolution, der anbefalede det. Derimod foretrækker Politikere og Journalister saavel som Arbejdernes ledende Mænd sædvanlig det andet, og trods alle Bestræbelser bliver dette i Virkeligheden det mest fremtrædende; det er endnu ad denne Vej, man lettest faar Tag i Tilhørerne. Hele denne Uenighed er dog lidet betydningsfuld, da man fortræffelig kan gøre begge Dele paa en Gang.

Værre er Uenigheden om Folkeuniversiteternes politiske Farve. Medlemmernes store Flertal er i Paris mere eller mindre udprægede Socialdemokrater, i Provinserne dels det samme, dels radikale; Foredragsholderne er overvejende radikale, Resten Socialister. Foredragenes Tone og Foreningernes hele Liv faar da nødvendigvis deres Præg deraf. Dette har vakt en Del Bekymring. Videnskaben skulde jo gerne være upartisk, og navnlig i Begyndelsen skrev mere moderate Universitetsmennesker, der var med i Bevægelsen, mange Formaningsartikler om endelig at undgaa Politikken. Det var og blev imidlertid, som Forholdene stillede sig, umuligt, og man nøjedes da med at tilfredsstille de videnskabelige Krav ved højtidelige Forsikringer om, at Valgpolitik og Valgagitation skulde man holde sig borte fra. I Paris, hvor man har Vælgerforeninger til den Ting, har man da ogsaa saa temmelig holdt Løftet, men i Provinserne, hvor de radikale Partier hidtil ofte har været meget tarveligt organiserede, synes det, at Folkeuniversiteterne alligevel saa smaat gør Tjeneste som Vælgerforeninger. Her hvor deres ledende Mænd jo desuden er kendte af den hele By, og næsten altid Radikalismens Førere, er de da ogsaa stadig Genstand for bitre Angreb fra de forskellige nationalistiske Grupper. I Paris derimod har Modstanderne ikke bekymret sig saa meget om disse Foreninger; deres Ledere til daglig var ubekendte, deres mere berømte Foredragsholdere saa berømte, at det var raadeligst ikke at angribe dem. Her har man derimod haft en større Strid inden for Folkeuniversitetet selv, der en Tid syntes at skulle føre til stor Forvirring. Overalt havde man proklameret Tolerance over for

Modstandere, blot med det Forbehold, at Foreningernes Karakter altid skulde være „demokratisk og verdslig". Men nu hændte det, at Deherme drev Tolerancen saa vidt, at den syntes mange at komme i Strid med Princippet „verdslig". Han, der i sit Temperament har noget af Sektereren og med religiøs Overbevisning tror paa de Midler til at skabe Fremtidens ideale Samfund, som han har udfundet, havde faaet den Idé at lade en katolsk gejstlig tale i hans Folkeuniversitet; det var ikke af Sympati for Katolikerne, erklærede han, men blot for at faa Lejlighed til at besejre ham i Diskussionen. Den første Gang var Tilhørerne nok lidt forskrækkede, men fandt sig dog med Sindsro i det uundgaaelige; men saa hændte det, at Socialistbladene tog fat paa Sagen; de erklærede, at sligt var ganske utilladeligt, og da Katolikken kom næste Gang, modtoges han af en Forsamling, der lavede et saadant Spektakel, at Forsøget maatte opgives.

Her udaf blev en maanedlang Diskussion, hvor man ødslede mange vrede Ord paa hinanden; i de andre Folkeuniversiteter gik man overalt mod Deherme, kun Bellevilleforeningen undtaget; Tolerance vilde man nok have, ogsaa over for gejstlige, saa længe det var Protestanter, Jøder eller andet sligt, men at man skulde udstrække den til Katolikker, det var for meget forlangt. Saa dyb er Kløften mellem Frankrigs Fremskridtspartier og den Kirke, det store Flertal af Landets Befolkning endnu formelt tilhører. Efterhaanden er man dog faldet til Ro, og Striden synes ikke at have faaet andre Følger end lidt Kølighed mellem Deherme og de andre.

Hvor stor Betydningen af den franske Folkeuniversitetsbevægelse vil blive, er det vanskeligt at have nogen Mening om. Den er, som saa meget andet, der har sin Oprindelse i Dreyfusaffæren, begyndt med et overmaade stærkt Tilløb, og maaske vil der en Tid følge nogen Slappelse. Sandsynligst er det dog, at man vil fortsætte og naa videre frem; der findes allerede nu ved hvert Folkeuniversitet Smaagrupper af yngre Arbejdere, hvem denne Virksomhed meget interesserer, og som sikkert vil blive ved, saa vidt muligt er. Det ideale Samfund, de har proklameret som Maal, vil de jo ganske vist ikke faa ud af det, men derfor kan Udbyttet gerne blive betydeligt. Allerede det er meget, at talrige Arbejdere drages bort fra Beværtningslivet, og at mange af dem faar et almennyttigt Arbejde at tage fat paa, som interesserer dem, og paa hvis store Betydning de tror. Det er et af de Midler, hvormed Arbejdernes ikke altfor glædelige Lod inden for det be-

staaende Samfund kan mildnes og lettes, det er et af de Foretagender, der giver dem Mod og Evner til at arbejde videre paa deres Kaars Forbedring. Sikkert betyder ogsaa den Undervisning, der bydes, en Del, og gennem Videnskabsmændenes Fremstilling af Spørgsmaal, Tilhørerne ellers kun hører Agitatorerne behandle, bliver Arbejdernes Betragtning af Forholdene højst sandsynlig ædrueligere og fornuftigere. Utvivlsomt kan da Folkeuniversiteterne bidrage meget til videre Udvikling af den førende Elite inden for Arbejderstanden, som den socialdemokratiske Bevægelse allerede har skabt. Og ikke mindre nyttig turde Virksomheden mellem Arbejderne være for Professorer, Studenter og andre „intellectuels". Den Part af dem, som kommer i Folkeuniversiteterne, har jo ganske vist i Forvejen deres Sympati paa Arbejdernes Side. men deres daglige Liv er dog Bourgeoisiets, og skal de ret personligt føle de bestaaende Forholds Uretfærdighed, da er det sikkert højst fornødent, at de saa meget som mulig færdes mellem dem, der lider derunder. Allerede nu har Folkeuniversiteterne øjensynlig bidraget ikke lidet til at knytte Baandet fastere mellem Videnskabens Mænd og Arbejderne.

Modstanderne har da ogsaa med megen Forskrækkelse set denne Bevægelse, og det er endt med, at de har fundet det fornødent at gøre ligesaa. Den katolske Gejstlighed er ikke længere tilfreds med den Lejlighed, som Gudstjeneste og Skriftemaal, Daab og Konfirmation, Ægteskab og Begravelse, kirkelige Skoler og Velgørenhed yder dem til at drive deres Agitation. Allerede for længst har de taget en direkte Agitationsvirksomhed op blandt Arbejderne, og dannet baade katolske Fagforeninger og katolske Studiekredse, hvor unge Arbejdere oplæres i kirkelige Dogmer og Kirkens sociale Teorier. Nu har man besluttet dertil at føje Folkeuniversiteter eller som man, efter det katolske Universitet: „Institut catholique", kalder det „Instituts populaires". En kort Tid før det første af disse aabnedes, hørte jeg i den katolske Studenterforening Bevægelsens Leder holde Foredrag derom. Han forklarede, at under Dreyfusbegivenhederne havde det set ud til, at Dreyfuspartiet: Fritænkere, Frimurere, Jøder og Protestanter skulde miste den Magt over Arbejderne, de saa længe havde haft. Da havde de grebet til Folkeuniversiteterne for at standse Frafaldet, og nu maatte Katolikerne gøre det samme for at tage Kampen op. Man skulde oprette Folkeuniversiteter, der vel ikke var upartiske, det katolske Præg maatte sikres, men saa tolerante, at ogsaa

Folk af andre Meninger kunde komme der og paavirkes. I Overensstemmelse hermed aabnedes i Februar dette Aar det første Folkeinstitut i selve Quartier Latin; et Opraab til Arbejderne udstedtes, holdt i lignende Toner som Folkeuniversiteternes, blot med stærk Betoning af, at man ikke vilde drive Politik, men dog heller ikke være neutrale. Katolicismens berømteste Navne fandtes under Opraabet: P. Bourget, F. Brunetière, R. Doumic, d'Haussonville, Vandal; selv en ubestemmelig som É. Faguet var med, hvorimod en fritænkersk Nationalist som Jules Lemaître holdt sig tilbage. Hele 8 Medlemmer af det franske Akademi var blandt Indbyderne, og en af dem holdt Indvielsestalen.

Aabningsmødet blev da ogsaa lidt af en mondæn Begivenhed. Der var overfyldt; flere af Akademimedlemmerne var mødte, mange katolske Damer, en Del gejstlige ledsagede af katolske Studenter og Skoleelever og endelig en lille Flok Arbejdere. Desuden var en Klynge socialistiske Studenter til Stede for at holde det mest mulige Spektakel. De gjorde deres bedste, og Mødet endte under megen Forvirring med, at Studenterne sang L'Internationale, medens Katolikkerne svarede med Marseillaisen, som de saa smaat er ved at gøre til deres Slagsang. Imidlertid kom Foreningen trods alt i Gang, og ved dens første Møder samledes et anseligt Publikum, sædvanlig 3—400. Virksomheden blev en nøje Efterligning af Folkeuniversiteternes, blot med den Forskel, at Foredragenes Tendens blev katolsk-konservativ. De socialistiske Studenter vedblev en Tid at møde og tage Diskussionen op efter Foredragene. Særlig livlig gik det til ved en Række Foredrag om „Kirkens Betydning for Samfundet", som blev holdt af en juridisk Professor ved Navn Chénon, der just ved samme Tid fremkaldte store Spektakelscener ved nogle Universitetsforelæsninger, hvori han docerede Kongedømmet af Guds Naade. Den Aften, da han i Folkeuniversitetet havde udviklet, hvorledes Kirken med stort Besvær havde faaet Slaveriet afskaffet, fik han Svar af en Student, der nys havde lært hos sin historiske Professor, at Slaveriet var bevaret længere paa Kirkens Godser end noget andet Sted. Han forklarede det, og han sluttede saa af med at slynge ud i den bestandig mere ophidsede Forsamling: „Der var to Maader at befri Slaverne paa. Den ene var Revolutionen; det er vor Maade. Den anden var at prædike kristelig Resignation for dem; det er eders Maade. Ved den har I brugt Tiden fra Kristus til

Revolutionen til ikke at befri dem.“ Der blev heraf en mægtig Hurlumhej, der sluttede med en højst uparlamentarisk Drøftelse af, om Paven eller Millerand raadede over de største Rigdomme. Til sidst maatte Dirigenten hæve Mødet, og Socialisterne trak sig da tilbage under det Raab, franske Katolikker saa tidt maa høre: Saint-Barthélemy, Saint-Barthélemy. Adskillige bedagede katolske Damer har sikkert den Aften lovet sig selv ikke at komme dér mere. De følgende Gange blev der Ro, men Forsamlingen svandt saa ogsaa meget stærkt ind. Sandsynligvis vil dog dette Folkeinstitut blive fortsat, medens der, saa vidt vides, intet er blevet af de tre andre, hvis Oprettelse var planlagt under den Forudsætning, at det gik godt med det første. Derimod har man faaet et Par tilsvarende katolske Foreninger i et Par Provinsbyer. —

Frankrigs Folkeuniversiteter har saaledes en Karakter vidt forskellig fra Folkeuniversiteterne i andre Lande. De har sat deres Maal videre og udfoldet en Virksomhed betydelig mere omfattende, end man i andre Lande har forsøgt; til Gengæld har Forvirringen været langt større, og skabte som de er i en Kamptid i et altid debatterende Folk, er de bleven Valpladsen for mange Stridigheder. Mange kan dette synes besynderligt, og paa nogle maaske virke skræmmende, men det passer til Frankrigs Forhold, og vist er det, at der i disse Folkeuniversiteter er naaet et Liv og en Virksomhed, en Iver og en Interesse, man vanskelig havde opnaaet paa anden Vis.

P. Munch

EN FINSK KUNSTFILOSOF

Yrjø Hirn: The origins of art. London 1900.

VED det 19de Aarhundredes Begyndelse var Videnskaben om Kunsten og det skønne ren Metafysik. Ved Aarhundredets Slutning var den ved at blive Psykofysik. Og dog staar vi stadig med uløste Problemer tilbage. En eksperimental Æstetiker kan paavise, at visse Lyd- og Linieforhold, visse Farvesammenstillinger har en umiddelbar behagelig Virkning paa os, og at det er disse elementære Forhold, der sammen med de associative Faktorer væsentlig betinger vor Kunstnydelse. Men selv om en Teoretiker kunde analysere og leddele Alverdens herligste Kunstværker i slige simple Elementer, hvis Virkning paa os han kunde forklare, saa er det dog kun den ene Side af Sagen. Tilbage staar at vise, hvad det er der driver Kunstneren til at skabe et Værk, da det dog næppe sker blot for vor Skyld.

Dette Spørgsmaal, hvorledes opstaar Kunst? er det, Forfatteren, der er Professor i moderne Litteratur ved Helsingfors Universitet, i det foreliggende Værk søger at besvare. Det er dels en psykologisk, dels en sociologisk Undersøgelse af det fundamentale i al Kunsts Væsen, eller rettere det, der ligger forud for det egentlige Værk, selve Kunstimpulsen Jeg maa for den psykologiske Dels Vedkommende henvise Fagmænd til selve Bogen og skal blot give de vigtigste Resultater.

Et af de dybeste Motiver til al menneskelig Virksomhed finder Forfatteren i den rent instinktive Trang til at give en overvældende Følelse Udtryk: Glæden øges og Smerten lindres derved. Særlig Naturfolk er aldeles umaadelige i deres Følelsesytringer, selv en stærk Lyst er dem en Plage, hvorfra de maa fri sig som fra en Ulyst. Bedre end noget andet — hævder nu Yrjø Hirn — formaar Kunsten at skænke denne Befrielse eller rettere: Kunst opstaar som Resultat af Trangen dertil. Kunstproduktionens simpleste Egenskaber opstaar af samme Trang, idet enhver ønsker at have alle med i sin Sorg og Glæde. Enhver udtrykt

Følelse har en Tendens til at smitte, og vækker den Sympati og Ekko hos sit Publikum, virker dette forstærkende tilbage paa den. Her har vi da et Princip, der gælder for al Kunst fra de allerlaveste til de højeste Former: en stadig mere bevidst Stræben efter ved flere og flere Midler at lette Meddelelsen og Tilegnelsen af en Følelsestilstand hos et stadig større Publikum — i sin højeste Form et Værk, der er løst fra Tid og Sted og henvender sig til en ideal Tilskuer og Læser[1]).

Kunstens tidligste Historie maa blive en Teknikkens, Midlernes Historie, en Udvikling af Følelsens Overføringsevne, og af de forskellige Midler kan i de store Træk ogsaa de forskellige Artsformer udledes. Raab eller Spring af Glæde er endnu ikke Kunst. Det simpleste æstetiske Element, der maa til, er Rytmen, Bevægelsen begrænset inden for visse Tidsafsnit. Den er virksom i Lyd, Bevægelse og i Ornamentik, men vigtigst for den i videst Forstand lyriske Kunst.

Samme suggestive og smittende Magt som Rytmen har Mimikken, der grundlægger det dramatiske. Visse Følelser og Bevægelser hører sammen. Ikke blot Ansigtsudtryk, men Stillingen (f. Eks. af et Billedhuggerarbejde) foraarsager en svag indre Efterligning, der virker tilbage paa Følelsen. For Naturmennesket spiller Legemets Sprog endda en langt større Rolle end for os.

Imidlertid er det jo kun ved de mindst sammensatte Følelsestilstande, at Suggestionen slaar til. Efterhaanden som der indtræder flere intellektuelle Elementer i det Aandsliv, der skal overføres, maa der tales til Tilskuernes Intelligens. Ønsket om at finde Forstaaelse hos disse vil da føre Kunstneren til Beskrivelse af objektive Begivenheder eller Ting, ved hvilke han hos sit Publikum kan faa en Følelse frem lig hans egen — hermed har vi Begyndelsen til Epikken.

De simpleste Kunstformer og den simpleste Teknik kan da afledes rent psykologisk af Kunstimpulsen, Sindstilskyndelsen til Produktion og Kravet om at finde Ekko, Svar paa Følelsen. Kunsten er foreløbig en rent selvtilfredsstillende Virksomhed. Men ser vi nærmere til, kendes paa primitive Trin intet til en rent fri og formaalsløs Kunst. Vurderingen af den er interesseret, før den bliver æstetisk. Kunst skyldes ikke overflødig Kraft, men gør og skal gøre en positiv Nytte. Den Rolle, den tidlig spiller, og den Udvikling, den har taget, forstaas kun, naar vi sætter den i Forbindelse med de vigtigste Livsformaal. Ved at tjene disse bliver den en Magt, der først senere — i hvert Fald delvis

---

[1]) Baade i det foreliggende Værk og udførligere i sin Doktordisputats (Förstudier till en Konstfilosofi. 1896) undersøger Forf. Grundene til at ogsaa den udtrykte Smerte finder sit Publikum og ofte det største. Mange, der til daglig Brug har det mindst morsomt, har jo en underlig Interesse af at overvære Begravelser eller foretrækker Tragedier for Komedier. Man kan sentimentalt nyde sin egen Følsomhed eller nyde det, at Ulykken bekræfter ens almindelige Teorier om Livet. Men psykologisk gælder det i det hele, at overalt, hvor der kan anvendes aktive Reaktioner, kan Smerten medføre en relativ Lystfølelse. Den frir os ud af Følelsesløsheden, der er den uudholdeligste af alle Tilstande. Den svage og slappe, der ikke gider gribe efter Glæden, kan endnu strammes op af Smerten. Men for at betale Omkostningerne ved denne Lystfølelse saa billigt som muligt, søger han til Kunstens „laante Smerter“.

— kan frigøre sig. Yrjø Hirn opstiller fire Faktorer, som Kunsten til gensidig Fordel kommer i Forhold til: den belærende og erindrende Meddelelse, Krigs- eller Arbejdsregulering og Stimulering, seksuel Udvælgelse og magisk Magt. Jeg skal noget nærmere referere Forfatterens Tankegang i Undersøgelsen af disse Forhold.

Vilde Folkeslag har meget liden Fantasi. Det, de fortæller — lige saa meget mimisk-dramatisk som med Ord — er det nylig oplevede. Oftest Krigs- eller Jagtscener ved Hjemkomsten. De prøver ikke at lave det om, men vil netop være saa nøjagtige som muligt. Cook var et Sted paa Sydhavsøerne Vidne til en dramatisk Genfremstilling af et nylig stedfundet mislykket Flugtforsøg af en lille Pige. Den tilstedeværende lille Synder kunde ikke uden Taarer se sin Hjemkomst og ublide Modtagelse gengivet. Et saa tydelig „Til Skræk og Advarsel“ er vel ret sjældent, men nogen pædagogisk Hensigt ligger der vistnok bag den første erindrende Kunst, der gaar ud over det rent aktuelle. Store Sejre f. Eks. fastholdes i Mindet, fordi de højner Stammens Stolthed og Mod, hvorimod ydmygende Erindringer er sjældne og kun omtales for at ægge til Hævn. I Reglen gælder det, at Historie og historisk Kunst, ægyptiske og assyriske Mindesmærker f. Eks., skyldes hovmodig Lyst til at mindes længe efter sin Død. De stores Historie er jo den eneste, vi kender langt ned i Tiden.

Religiøst virker Kunsten paa samme Maade ved at fæstne Traditionen om Forfædrenes Handlinger i religiøse Ritus og Ceremonier. Og efterhaanden som Betydningen af de Begivenheder glemmes, som forestilles i Ceremonierne, bliver disse Grundlaget for en ny Traditionsdannelse, idet den folkelige Rationalisme frit digter et helt nyt Stykke mystisk Fortidshistorie ud af de ikke længer forstaaede rituelle Handlinger, som Forklaring af dem (Euhemerisme).

Endelig gør enkelte særlig sjældne Begivenheder et saadant Indtryk, at Mindet om dem bevares gennem Tiderne og støttes af den kunstneriske Form. Stammevandringer f. Eks. har nedfældet sig som dunkle Erindringer i de fleste Folkeslags Sagn. Besøg af fremmede, særlig hvide, spiller ogsaa en stor Rolle for den vildes Fantasi. Hirn omtaler en Sang fra Hawaii om Cook, der endnu synges 100 Aar efter, men hvor det hele — vel at mærke ikke ved fantastisk Vilkaarlighed, men ved Misforstaaelse af de ukendte Realiteter — er løftet op i en mystisk Sfære. Skibene er store Øer, Masterne Træer, Matroserne Guder, der drikker Blod (ɔ: Rødvin) og spiser Ild osv.

Det kunde synes, som om der kun var et Skridt mellem at fremstille den aktuelle Begivenhed og at overlevere den til følgende Slægter eller hos disse paakalde Interesse for det forbigangne. Og dog er dette Skridt af afgørende Betydning for den menneskelige Aandsudviklings Historie. Talrige af de lavest staaende Stammer naar aldrig ud over det nærværende. De politiske og religiøse Interesser, der har bragt andre til at søge Forbund med Fortid og Fremtid, har derved mægtig fremmet disses Kultur og Kunst.

Over for Darwin og hans Elever, der har villet udlede Kunstimpulsen af den seksuelle Udvælgelse og Driften til at tiltrække det andet

Køn ved at behage, stiller Yrjø Hirn sig kritisk, nærmest tvivlende om Muligheden af at naa et enkelt, enegyldigt Resultat. Naar Hannen i Dyreverdenen i Parringstiden udfolder sine skønneste Farver, synger og danser for Hunnen, fandt Darwin her den simpleste kunstneriske Virksomhed appellerende til den simpleste æstetiske Sans. Hirn hævder, at dels er Hunnen ikke altid til Stede ved disse Kunststykker, dels er det en overnormal Nervespænding, Hannen søger Befrielse for, og i hvert Fald er det ikke Intelligens eller æstetisk Sans, der tales til, men Instinkt og Følelse. Hunnen vælger ikke den skønneste, men den, der viser den største Brunst og vækker den samme hos hende.

I Menneskeverdenen svarer Klæder og Smykker til Dyrenes skrigende Farver. De kan have til Hensigt at tiltrække det andet Køns Opmærksomhed. I Lande, hvor Nøgenhed er det naturlige, er det saaledes temmelig sikkert, at de primitive Klæder, der bruges, broderede Bælter f. Eks., ikke skal skjule, men fremhæve Nøgenheden. Klæder er overhovedet ikke Produkt af Skam, men omvendt. Men de kan have allehaande andre Grunde. Overtroiske — f. Eks. Angst for Besvangring ved Regn, Sol, Vind — eller Skræk for „onde Øjne“. De kan sammen med alle Slags Smykker og Prydelser være Kendetegn og Rangstegn, tjene til Adskillelse fra Nabostammer, der altid finder hinanden latterlige. Prydelserne kan bestaa i Overdrivelser af naturlige Særegenheder — er f. Eks. Haarvæksten af Naturen tynd, vil Skaldethed være det ideale, o. lign. Den almindeligste Pynt vil dog være Krigs- og Jagttrofæer eller Symboler herpaa, Ar og Tatovering. De hæver ens egen Selvfølelse og skræmmer Fjenden, har ofte ogsaa magisk Hensigt, men er tillige et Legitimationsbevis. — Denne Udsmykning vil, som alt, hvad der fremhæver et Køns Egenskaber, nødvendig virke stærkt paa det andet Køn. Et Smykke eller en naturlig Særegenhed kan jo ogsaa hos civiliserede Mennesker blive Genstand for en Art Fetischisme. Ved det andet Køns Kritik eller Begunstigelse udvikles saa et Stammeideal af seksuel Tiltrækning, der senere opfattes som Skønhedsideal. Men, som sagt, det er mere alle Slags praktiske Grunde end Hensynet til det andet Køn, der bestemmer denne første „kunstnerisk“ udsmykkende Virksomhed.

Erotiske Motivers Betydning for Kunsten hænger paa det nøjeste sammen med de sociale Forhold, særlig Ægteskabsforholdene. Hvor Valget af Ægtefælle, som hos mange primitive Stammer, overhovedet ikke er frit — eller hvor f. Eks. ved Krigsdanse kvindelige Tilskuere ikke maa være til Stede, er Betydningen naturligvis meget ringe. Hvor Kærlighed findes som Motiv, er det i hvert Fald senere end politiske og religiøse Emner (blandt andet fordi disse angaar hele Stammen, Kærligheden er en Privatsag). Mange af de vildes erotiske Sange, Danse og dramatiske Fremstillinger har forekommet de rejsende højst obscøne — ligeledes Tegninger. Men de er næppe altid blevne forstaaede rigtig, i hvert Fald har mange af dem en ren moralsk Hensigt, skal f. Eks. advare den unge mod unaturlige Laster eller nedbede Frugtbarhed over nygifte. Faktisk er der dog Stammer i Afrika, der er blevne svækkede ved en altfor erotisk hidsende Kunst. Andre — og det er de kraftigste, mest krigerske — har ved alle Midler søgt at hindre Opkomsten af en

saadan. Sangen som erotisk Stimulans er ogsaa mange Steder forbudt. Endnu paa Island straffedes den Mand, der digtede en Kærlighedssang om en Kvinde, med Fredløshed.

Kunde man med Grund spørge, om Kunsten mest hæmmer eller fremmer i Kampen for Tilværelsen, naar vi ser hen til dens Forbindelse med Kønsfølelserne, bliver dens Værdi derimod uden for al Tvivl, naar vi ser dens Betydning for Krig og for Arbejde. I Leg eftergøres de alvorligste Beskæftigelser. Hos de fredelige Stammer Jagt og Fiskeri, hos andre Krigsscener. Dahomeynegrene ender enhver Dans, hvordan den saa begynder, med den vigtigste offentlige Begivenhed, en Halshugning. Alvor og Leg sættes herved i frugtbar Vekselvirkning. Endnu Middelalderens Fagdanse er Eksempler herpaa, og her kendtes intet til senere Tiders Krav paa i Kunsten at blive løftet ud over alle det daglige Livs Forhold.

Ogsaa under selve Arbejdet faar kunstneriske Elementer deres Betydning. Finnen tror ikke den Baad bliver god, der ikke er bygget under „Baadebygningssangen". Som Yrjø Hirn siger, ogsaa vi tror gærne paa Sangens hemmelighedsfulde Magt, blot at det er Byggeren og ikke hans Materiale, den virker paa. Enhver kender Eksempler paa Rytmens Værdi ved Samarbejde. Paa Nilen skal 2 Europæere, der kan ro i Takt, være en hel Skare Arabere overlegne. Men ellers staar civiliserede Mennesker langt under de vilde. Ikke blot deres Arbejde, men deres Danse og Marcher gaar med en forbløffende Akkuratesse. De assyriske Soldater eller ægyptiske Arbejdere paa Mindesmærkerne bliver os næsten naturlige, trods deres fuldstændige Enshed, naar vi hører, at selv Øjne og Fingre paa 100 dansende Krigere kan bevæge sig aldeles ens. Musik hører med til Krigen, og alene Rytmen letter mægtigt Stammens Handlings- og Følelsesenhed og frembringer tillige den Ophidselsesrus, den hyppigst fejge Vilde har nødig for at gaa i Kamp. Ved Sang hverver Høvdingen eller i hans Sted de gamle Kvinder unge Krigere. Sang kan hidse Naturfolk til Raseri og udøver altid en særlig suggestiv Magt. Ogsaa andre Kunstarter tager Krigen i sin Tjeneste. Paa Skjoldene tegner Krigeren Afgudsbilleder eller Grimacer til at skræmme Fjenden (Schreckschmuck kalder Tyskerne det). — Krigerstammerne har noget fælles over alle deres Kunstprodukter; endog i Ornamentikken saavel som i Musik og dramatisk Fremstilling mærkes et kraftigt, intens Liv, ofte forenet med megen Ynde. Deres Danse er Kordanse, fordi de i det hele optræder som en samlet Masse, mens derimod den fredelige Hottentot danser for sig selv og har udviklet Begyndelser til en beskrivende Kunst, der ogsaa findes hos Eskimoerne og de forhistoriske europæiske Huleboere, men aldrig hos de primitiveste krigerske Stammer.

Kunsten har endelig en magisk Værdi eller rettere benyttes af Troldmanden til hans Formaal. Den vilde tror paa en hemmelig Forbindelse mellem Ting, der ligner hinanden. Troldmanden maa derfor genfremstille det, han vil have Magt over. Ved pantomimisk Fremstilling af Regnens Komme mener han at kunne hidføre den, og paa samme Maade regulerer han Solens Gang og jager Vinteren væk — et dramatisk Motiv, der holder sig langt ned i Tiden. Ethvert Billede antages at

have magisk Magt, hvorfor alle vilde er bange for at blive tegnede. Denne Omstændighed kunde synes at hæmme Kunsten, men fremmer den, naar der laves Billeder til Brug mod Fjender. Paa samme Maade opstaar Afgudsbilleder, fordi man mener at kunne besværge Guden til at tage Ophold i det, der antages for et Billede af dens Bolig. — Endelig har selve Ordene, oftest kunstigt sammenstillede, en magisk Magt, kan vække Elskov, fordrive eller indpode Aander o. s. v. —

„Naar den vilde mener at have den Fjende i sin Magt, hvis Billede han haaner, saa er der her en Forveksling mellem subjektiv og objektiv Realitet. Men i den illuderende Fremstilling af Virkeligheden, vi i vor Kunst nyder med et bevidst Selvbedrag, er der endnu noget magisk i den momentane Tilfredsstillelse, Kunsten byder for vore uopfyldte Ønsker — et Øjeblik virkeliggøres vore dybeste Længsler, et Øjeblik triumferer vor Vilje over Verden."

„Selv paa sine højeste Trin ophører Kunsten aldrig at være os en Lære, aldrig at behage os, aldrig at stimulere, aldrig at øve en magisk Virkning i Illusionens Øjeblik. Det er sekundære Egenskaber, men de har mægtig lettet og sikret den Følelsesmeddelelse, Kunsten er. De stammer fra det tjenende Forhold, Kunsten i sin historiske Udvikling staar i til det praktiske Livs Fornødenheder — og dens Værdi hænger for en stor Del sammen hermed. Men selv om vi fastholder disse ikke-æstetiske Faktorers Indflydelse, kan vi dog kun ved at antage en uafhængig Kunstimpuls forklare Kunstens væsentlige Karakter." — —

Mange Problemer faar Forfatteren kun Tid til at strejfe, hvor interessante de end kunde være, men de angaar ikke Undersøgelsen af selve Kunstens Opstaaen. Ved Siden af det store Stof, der er samlet og de mange interessante Enkeltheder er det værdifuldeste i Yrjø Hirns Bog maaske ellers nok det, at han klart og skarpt har skilt ud fra hinanden de Faktorer, der bestemmer Oprindelse og Udvikling. Tidligere Kunstteoretikere har enten ensidigt fremhævet en enkelt Faktor eller blandet dem alle sammen. Gennemgik man Kunstens Historie med de af Hirn opstillede Synspunkter for Øje, vilde den først for Alvor blive Kulturhistorie ɔ: med al mulig Respekt for Geniets Uberegnelighed væsentlig en Historie om, hvad man til de forskellige Tider har søgt og har fundet i Kunsten, altsaa Smagens og derigennem Publikums Historie.

Georg Christensen

VORT FORSVAR OG VOR UDENRIGSPOLITIK

»præmonitus præmunitus«

Vi har i Danmark siden 1864 savnet alt, hvad der hedder en udenrigsk Politik, naar vi da undtager Kongens og Ministeriets betimelige Optræden i 1870. Den totale Mistillid til egne Evner og Muligheder, som Krigen voldte, har paa intet Punkt holdt sig saadan som paa det udenrigspolitiske. Udenrigspolitik er blevet noget ophøjet, ubestemmeligt storartet, noget, som man for enhver Pris ikke tør blande sig i, og i god Overensstemmelse dermed er vore Diplomaters Virksomhed næsten indskrænket til blot Repræsentation. Under Ministeriet Reedtz-Thott skrev endog engang selve Regeringsbladet, særlig med Henblik paa det udenrigspolitiske, at Landet „ikke havde Raad til at drive Politik“.

Her er netop det Punkt, hvor jeg ønsker at sætte ind; jeg tillader mig at hævde, i Modsætning til Berlingske Tidende, at „vi ikke har Raad til at lade være at drive Udenrigspolitik“, og det er dette Hovedstandpunkt, jeg i det følgende vil søge at motivere.

Ængstelsen for at adoptere et bestemt udenrigspolitisk System har haft særlig Betydning for hele Forsvarsbevægelsens Udvikling. I god Overensstemmelse med Manglen af et saadant System har de forskellige Ministerier, der siden 1864 har fremlagt militære Lovforslag, aldrig i deres Motivering saa at sige forsynet dem med nogen særlig Adresse. Københavns Befæstning er bleven til med det almindelige Formaal at sætte Landet i Stand til at hævde sin Neutralitet over for enhver som helst, at muliggøre et Forsvar mod

enhver Angriber i hvert Fald saa længe, indtil denne Angribers fødte Modstander blandt Stormagterne kunde træde hjælpende til.

Men medens dette saa at sige er det officielle Program for Forsvarssagen, saa er det ingenlunde det folkelige, det, hvorpaa denne Sag engang blev en Magt her i Landet. Thi om man end officielt aldrig saa tydelig har vist sin Ængstelse for udenrigske Kombinationer, saa har den menige Mand aldrig ladet sig sin Ret fratage til at anstille saadanne, og ganske naturlig blev disse satte i Forbindelse med Forsvarssagen. For den folkelige Opfattelse er et Lands Rustninger mindre for Landet selv end mod en fremmed Magt, den menige Mand tænker sig ikke Forsvarsforanstaltningerne anvendte, uden at han samtidig i sin Fantasi forestiller sig, hvem det er, de anvendes imod.

Og denne Magt, mod hvem Danmark bereder sig til Forsvar, er for den folkelige Opfattelse som bekendt Tyskland. Den gamle Hævnfølelse, der ved Forholdet til Sønderjylland naturligt er holdt levende, blev jo ogsaa i Forsvarsbevægelsens store Dage i Firserne taget op og dyrket som et virkningsfuldt Ansporelsesmiddel i Taler og Sange; Forsvarsbevægelsen fik derigennem en ganske bestemt udenrigspolitisk Karakter, og blev atter selv Udgangspunktet for videregaaende udenrigspolitiske Kombinationer; hvad det var, der her var oppe i den almindelige Bevidsthed, vistes ogsaa tydelig nok ved den Popularitet, som den tyskfjendtlige Czar Alexander III nød her i Landet, og navnlig da i de mest forsvarsvenlige Kredse.

At Landets Forsvarsvæsen saaledes — og iøvrigt uden Protest fra Højreregeringens Side — blev taget til Indtægt for en bestemt udenrigspolitisk Betragtning, som Led i dennes System, har gjort selve Forsvarssagen stor Skade. Derved, at vort Forsvar blev opfattet som Led i en Politik, der nødvendigvis maatte styrte Landet i store Farer, blev der aabnet Spillerum for den antimilitaristiske Agitation; naar vore Soldater kun var til for at slaas med Tyskerne, og naar enhver kunde se, at ved en Krig med Tyskland, uanset, hvilke allierede vi end maatte have, var kun Farerne sikre og Fordelene højst uvisse, fik Raabet „Hvad kan det nytte?“ Mulighed for at trænge igennem. Og jo mere Tyskland steg i militær Glans og industriel Velstand, medens dets Modstander Frankrig smuldrede hen i politisk Magtløshed og national Dekadence, desto stærkere blev dette Raab.

I de senere Aar har man fra forsvarsvenlig Side søgt at afparere dette med en Henvisning til, at vi nu er kommen bort

herfra og at det, vi tilsigter, i Overensstemmelse med den Holdning, Landet officielt har indtaget, er den absolutte Neutralitet.

Det er imidlertid mere end tvivlsomt, hvorvidt denne blotte Forsikring vil være nok til at afkræfte hint Raab om: hvad kan det nytte? Skal nu Forsvarsbevægelsen kunne tages op igen med noget Resultat, da gælder det først og fremmest at gøre den menige Mand blandt Vælgerbefolkningen klart, at han faar noget for sine Penge, og at den Opgave, der vil blive at løse, ikke kommer til at ligge udenfor Landets finansielle og militære Rækkevidde.

Det er Følelsen heraf, der netop i de senere Aar har ledet Folk af forskellige Anskuelser ind paa Tanken om Allliancer. Og herved kommer vi netop ind paa det, som for mig er Hovedsynspunktet for al Forsvarsbevægelse, nemlig Nødvendigheden af en Kombination af den militære Aktion med en diplomatisk. Vor Stilling er i højeste Grad analog med Balkanstaternes, Serbien og Bulgarien; disse bestaar og trives kun i Kraft af en vel gennemført Udenrigspolitik, hvor der kun bliver saare liden Plads for de lyriske imponderabilia.

Og lad os da, førend vi undersøger de enkelte Muligheder, slaa fast, at Alliancer er Metoder til Opnaaelse af visse politiske Formaal, og at der ved Alliancer derfor kun bør spørges om, hvad der opnaas, og hvilken Pris der gives derfor, og ikke om andet. Den Købmand i en Indremissions Landsby, der ikke vil betjene en Kunde, fordi han hører til de vantro, ja, han kan være en meget hellig Mand, men han er kun en meget daarlig Købmand.

Danmark har for sine eventuelle udenrigspolitiske Aktioner tvende Formaal at forfølge: det ene er Landets Selvstændighed, det andet er Nationalitetens Selvstændighed, det vil sige, Hensynet til den Del af det danske Folk, der lever under fremmed Herredømme. Man har undertiden stillet sig paa en ret mærkelig Maade til disse tvende Spørgsmaal og villet kombinere den sønderjydske Agitation med Hævdelsen af absolut Neutralitet. Dette er ikke logisk; den sønderjydske Agitation har og maa have det Formaal at frigøre en bestemt Landsdel fra fremmed Herredømme, men dette vil ikke kunne ske, medmindre Landet, enten paa den ene eller paa den anden Maade, træder ud af den neutrale Stilling.

Af disse to Ting, det danske Rige i dets nuværende Omraade og den danske Nationalitet i sin Helhed, er den første naturligvis

absolut den vigtigste. Kun hvis der viser sig en Mulighed for at forbinde begge Hensyn, vil ogsaa det andet kunne faa en Plads i Overvejelserne om en udenrigspolitisk Aktion.

Der foreligger nu i alt fire Muligheder: En isoleret Neutralitetsstilling, en Alliance med Sverige-Norge, en Tilnærmelse til Tyskland, og en Tilnærmelse til en eller til en Gruppe af de Magter, der under givne Forhold kunde blive Tysklands Fjender. Disse forskellige Muligheder har allerede fra forskellige Sider været drøftede enkeltvis; i Sommeren 1899 udtalte Generalløjtnant Bahnson sig for et skandinavisk Forsvarsforbund, og jeg ser, at Oberst N. P. Jensen i Slutningen af sin grundige og dygtige Bog om „den skaanske Krig" anbefaler den samme Tanke. Planen om en Tilnærmelse til England er særlig bleven undersøgt af en Pseudonym „civis" i en fra Februar 1899 dateret Pjece: Skal Danmark søge en allieret og da hvilken? (jeg kan i Parentes bemærket her kun udtrykke min Forundring over, at noget som helst Menneske, han være højt eller lavt stillet, vil tale med om den Slags Ting uden at lægge Navn til), og senere er, særlig med Henblik paa den økonomiske og kulturelle Side af Sagen, den samme Betragtning fremdraget af Dr. H. J. Hansen i den første Del af hans ejendommelige Brochurerække: Danmarks Stilling og Tilstand (I, November 1900). Tanken om en Tilslutning til Tyskland er gammel; dens første betydelige Talsmand var den tyske Nationaløkonom Gustav Høfken i hans tankerige, men desværre næsten glemte Værk: Der deutsche Zollverein in seiner Fortbildung, 1842; senere er den her hjemme bleven fremdraget af Oldenburg i hans bekendte Pjece „Strategi og Politik" fra 1881, og derefter, om end i noget forskellig Form, af mig i „Die Zukunft", Januar 1899.

Af disse Muligheder forekommer det mig, at en isoleret Stilling til Hævdelse af Neutraliteten absolut maa blive den svageste, for saa vidt som det er den, der vil paalægge vort Forsvar de mest udstrakte Opgaver. At holde Danmark udenfor i en ogsaa til Søs ført Krig mellem Tyskland og Rusland-Frankrig eller mellem Tyskland og England, hvis sligt engang skulde hænde, turde næppe være muligt. Det at udstede en Neutralitetserklæring, som ikke kan hævdes, vil ikke være tilstrækkeligt; under Krimkrigen erklærede Sverige aabent over for Rusland, at det ikke vilde lukke sine Havne for Vestmagterne, simpelthen fordi det ikke kunde. og den danske Udenrigsminister Bluhme søgte gennem vor Gesandt i Petersborg, Plessen, at klargøre for den russiske Regering

det naturlige i dette Standpunkt (Frederik Bajer: Le système de neutralité scandinave pendant la guerre de Crimée, i Revue d'histoire diplomatique, April 1900). Og jo nærmere Krigen føres ved vore Kyster, desto større bliver Vanskelighederne. En Neutralitetserklæring er i og for sig kun Udtalelsen af et Non possumus, idet man for Resten lægger det hele i Fremtidens Haand. I en tysk-fransk eller tysk-engelsk Søkrig kan det komme til at ligge nær for den mindre dybtgaaende Del af en fjendtlig Eskadre at søge ind i Sundet, og for Spørgsmaalet om Tilførsel af Kul og Proviant vil det saa ikke have andre Udveje end med det gode eller det onde at faa dette over København. Dermed er Situationen givet: en isoleret Neutralitetsstilling maa naturnødvendigt føre til, at Danmark maa gøre fjendtlig Front mod den af de krigsførende Magter, der kommer først, og da dette i de fleste Tilfælde vil blive Tyskland, vil altsaa en isoleret Neutralitetsstilling medføre samme Risiko, men uden at medføre samme Fordele, som en Tilnærmelse til de Magter, der kan tænkes at ville blive Tysklands Modstandere.

Det er Følelsen af et vist Ubehag over at skulle drages med i den storpolitiske Tummel sammen med Følelsen af det ønskelige i en direkte Magttilvækst, der har skabt Tanken om en skandinavisk Sammenslutning. Jeg maa tilstaa, at selv Ængstelsen for som ren Lægmand og Civilist at skulle gaa imod to krigsvidenskabelige Autoriteter som General Bahnson og Oberst Jensen ikke kan faa mig til at fordølge, at jeg ikke indser, hvad der ved en saadan Politik vindes for Danmark. For det første er selve den direkte Magtforøgelse ingenlunde betydelig, og for det andet ligger de to Landes Interesser saa fjernt fra hinanden som vel muligt. Hvis Sverige virkelig udsættes for et Angreb fra russisk Side, indser jeg ikke, hvad Betydning et dansk Hjælpekorps skulde kunne faa; jeg tror, at den Krigsminister, der skulde foretage en Mobilisering her med det Formaal at sende danske Soldater mod Russerne, vilde faa en højst ubehagelig Stilling. Og hvis Sverige ikke er udsat for et saadant Angreb, som er det eneste positivt mulige, vilde altsaa denne Magt blive den ydende og Danmark den nydende, men jeg indser ikke da, hvorfor fremtidige Ledere af svensk Udenrigspolitik skulde være mere abstrakt idealistiske end Gripenstedt og de Geer var i 1863. Det forekommer mig, at baade den historiske Erfaring og det logiske Ræsonnement taler imod den skandinaviske Tanke. Ikke engang kulturelt kan jeg tillægge Nyskandinavismen

synderlig Betydning; dertil ligner vi Svenskerne for lidt og ved en gensidig Aandsudvikling bliver det næppe os, der profiterer mest, men der er den dog forholdsvis uskyldig. Men vil man tilmed give den praktisk-politisk Betydning, da turde det vel være paa Tide at mane Minderne frem; hvad Sverige ikke kunde eller turde i 1864, vil det end mindre evne eller vove nu.

Tilbage staar da kun Spørgsmaalet, om Danmarks Interesser falder sammen med en af de større Magters i den Grad, at der derpaa kunde baseres en udenrigspolitisk Aktion, beregnet til at gaa Haand i Haand med Landets eget Forsvar til Hævdelse af Selvstændigheden. Lad mig her forudskikke den almindelige Bemærkning, at ligesom al Politik maa drives „von Fall zu Fall", saaledes ogsaa al Alliancepolitik. Det er derfor ved den Slags Overvejelser naturligvis den øjeblikkelige Magtfordeling, der tages Sigte paa; dette har jo ogsaa faaet sit korrekte Udtryk i, at slige Kompromisser mellem Staterne, som f. Eks. Triplealliancen, kun afsluttes paa et vist, ret kort, Aaremaal.

Saafremt Danmark indretter sig paa Tilslutning til en af de Magter, der i givet Fald kan blive Tysklands Fjende, vil Spørgsmaalet vel først og fremmest blive det: Kan denne Magt i alle Tilfælde komme tidsnok til at undsætte Danmark, det vil sige Danmarks Hovedstad. Det viser sig da ogsaa, at de Forfattere, der har taget Ordet for en saadan Politik, alle har hævdet, at København maa beskyttes mod at kunne tages ved et pludseligt Overfald.

Det er klart, at Faren ved et saadant er mangefold større, naar Tyskland er Fjenden, end naar Talen er om en anden Magt. Det er endvidere sandsynligt, at netop det pludselige Overfald vil blive den Form, hvorunder Krigen kommer til vore Kyster, hvis den kommer. Jeg kan her henvise til en Udtalelse af den tyske Politiker, Professor Delbrück, med hvem jeg i Januar 1899 havde en Samtale om denne Sag. Han paaviste, at Tysklands Stilling over Danmark under en fremtidig Krig meget let kunde blive lig med Englands i 1807; han meddelte endvidere — jeg gengiver her hans Ord uden Forbehold og uden Garanti, blot med den Tilføjelse, at Delbrück gennem sine Forelæsninger over Krigshistorie staar ledende Militærkredse nær — at dette i den tyske Generalstab var den herskende Opfattelse, den, der ved Udarbejdelsen af Planerne var lagt til Grund; ved et eventuelt Angreb paa Danmark maatte det først og fremmest komme an paa at komme saa

hurtigt som muligt og med saa faa Forberedelser som muligt levnet for det danske Forsvarsvæsen.

Nu er det ganske vist, at den verdenspolitiske Situation ikke fra en Dag til en anden antager en saadan Karakter, at det kunde foranledige et Overfald. Alligevel tror jeg ikke, at det er berettiget at anlægge Danmarks Forsvar paa den Forudsætning, at der vil blive givet rigelig Tid til at forberede sig. En vigtig Faktor netop i dette Spørgsmaal vil ogsaa vore indre politiske Forhold blive. Med de berømte 500,000 til Brisantgranater i frisk Minde vil i hvert Fald intet Venstreministerium og vel heller næppe noget Højreministerium allerede ved de første Allarmsignaler vove sig frem til omfattende Forholdsregler; hvilken Krigsminister vil vel over for en saadan paa en Gang sorgløs og stædig og tillige af Antimilitarisme gennemsyret Befolkning som den danske have Mod nok til f. Eks. at rydde Forterrainet paa Nordfronten, førend vi har Fjenden lige for Næsen af os? Og er den Betragtning herskende i den tyske Generalstab, som Professor Delbrück betonede for mig, da vil jo netop selv den mindste Rørelse fra vor Side bringe Tyskland frem paa Scenen; det vilde næppe være vanskeligt for Tyskland allerede i første Omgang gennem et diplomatisk Tryk at standse alle Forberedelser eller hvis dette ikke frugter, da at slaa til. Fyrst Bismarck har engang skildret en saadan politisk Situation ved det drastiske Billede af to rejsende, der mødes i den mørke Skov; den ene lægger Fingeren paa Aftrækkeren blot for at være forberedt paa alle Tilfælde, men da fyrer den anden allerede. Og det lader sig ikke nægte, at i selve Spørgsmaalet om at faa Pistolen hurtigt op af Lommen — alle Styrkeforskelligheder i øvrigt fraregnede — har Tyskland i selve sin Organisation et betydeligt Forspring fremfor os. Selv om vi, hvad der vel nok skulde kunne gøres uden at forurolige nogen, foretager betydelige Troppedislokationer og Omordning af Garnisonerne i Fredstid til Gunst for Københavns Befæstning, vil det at sætte Fæstningen i Forsvarsstand for os dog bestandig være en Sag, hvor det drejer sig om Dage, medens en tysk Troppestyrkes Overførsel til Sjælland er noget, hvor det kun kommer an paa Timer.

Det er klart, at vi, naar Danmark skal søge sin Støtte hos en anden Magt end Tyskland, væsentlig vil have at tage Hensyn til Styrkeforholdene paa Søen, da det er ad denne Vej, at den Undsætning skal komme, som jo er den stadige Forudsætning for en heldig Gennemførelse af Københavns Forsvar. Lad os et Øje-

blik dvæle ved hver af de to Muligheder. I en Krig mellem Tyskland og Frankrig-Rusland vil det være naturligt for Tyskland at søge at faa Herredømmet i Sund og Bælt; det vil derved kunne holde den russiske Østersøeskadre borte fra den franske Flaade og selv ved Hjælp af Kielerkanalen være i Stand til at møde hver af Fjenderne paa det belejligste Tidspunkt. Ifølge Opgivelser af Kaptejn Eardley-Wilmot i et Flyveskrift: Our naval supremacy, is it assured? udgivet af den engelske Navy League i London i Januar 1900 var Styrkeforholdene saaledes: Af Slagskibe og af første og anden Klasses Panserkrydsere besad Frankrig 40, Rusland 29 og Tyskland 29 (heri iberegnet de Skibe, som i Januar 1900 vare bevilgede eller under Bygning), i Almanach Hoachette 1899 angives den samlede Tonnage for de tre Landes Mariner til henholdsvis 540,733, 237,244 og 241,055 Tons. For Chancerne for en Kamp i vore Farvande maa det imidlertid erindres, at baade den russiske og den franske Marine er fordelt paa to Have, medens den tyske, takket være Kanalen, kan virke som en Enhed. Og hvad endelig angaar Muligheden af et Overfald paa Danmark, maa det erindres, at Tyskland er i Stand til at opnaa betydelige Fordele ved at vælge Tidspunktet for sin Flaademobilisation. Det vil maaske være bekendt, at naar England i sin Tid traadte saa kraftigt frem i Fashoda-Affæren, var det til Dels, fordi de engelske Statsmænd vidste, at Frankrig ikke paa det Tidspunkt var i Stand til at foretage en Mobilisation af Flaaden, fordi Søfolkene fra Bretagne og Normandiet paa den Tid af Aaret ligger paa Torskefiskeri ved Newfoundslandsbankerne; England kunde derfor netop i det Øjeblik spille et højere diplomatisk Spil, end det maaske ellers vilde have vovet.

Det vil af alle disse Grunde næppe være klogt at stole for meget paa den Undsætning, der skal komme sejlende til os paa franske eller russiske Skibe. Noget ganske andet bliver Forholdet, naar Talen er om England; en engelsk Flaade vilde ret hurtigt kunne feje rent i Østersøen og de danske Farvande. Men de geografiske Afstande vil den ikke kunne formindske, det vil mindst tage to Dage for en engelsk Flaadeafdeling at naa herop, og da vil København allerede kunne være cerneret. Og mindst fjorten Dage vil det, efter hvad engelske Officerer har opgivet mig, udkræve at bringe et tilstrækkelig stort Landgangskorps (25—30,000 Mand) hertil, og da vil Københavns Skæbne kunne være afgjort. Med Københavns Fæstning i Hænderne paa et tysk Korps vil

dette vistnok med Sindsro kunne finde sig i at blive cerneret for en Tid paa Sjælland, og en Kamp om København med Fjenden indenfor og Vennen udenfor hører til de Ting, som en dansk Fædrelandsven vistnok nødigst af alt vilde opleve.

Hertil kommer, at det for de Folk, der har anbefalet en Tilnærmelse til England, ikke er lykkedes at bevise, hvilken Fordel der deraf vilde flyde for England. Det er sandt, at det trods alle de strategiske Betænkeligheder, som den nære Afstand til Tyskland kan vække, alligevel for os altid vilde have sin Betydning at staa skærmet af England. Selve det diplomåtiske Tryk, England uden direkte Magtanvendelse vilde kunne anvende for at holde agressive Tendenser borte, vilde være af størst Nytte. Men jeg formaar ikke at indse, hvad vi kan udrette for England. Det er bleven sagt, at det vilde være bekvemt for England at faa sin Tilførsel af Levnedsmidler sikret over Danmark, men det er jo kun, hvis Danmark forbliver neutralt; vil Tyskland spærre denne Tilførselskilde, saa er vi jo lige midt i Tumlen. Saafremt England forbliver Herre paa Havet, vil det kunne faa sin Tilførsel fra alle mulige Steder end netop fra Danmark, og i modsat Fald vil heller ikke et venligsindet Danmark kunne nytte det noget.

Det er klart, at alle de i det foregaaende anførte Grunde mod nogen Tilnærmelse til en eller flere af dem, der kan blive Tysklands Fjender, bliver lige saa mange Bevisgrunde for den modsatte Politik, en Tilnærmelse til Tyskland. I det Øjeblik, man tænker sig Tyskland borte fra de mulige Fjenders Række, bliver Københavns Befæstning aktuel. Den vil da blive angrebet af en Fjende, der kommer sejlende langsvejs fra og som altsaa vil give tilstrækkelig Tid til at forberede sig; der vil kun kunne blive Tale om mindre Landgangskorpser, som ikke kommer til at operere med Hjemmet umiddelbart i Ryggen. Og dette Landgangskorps fødte Fjende vil kunne komme til Stede med kort Varsel og tryg ved en god Retrætelinie. Under saadanne Forhold vil Københavns Befæstning virkelig kunne opfylde sin Bestemmelse, den vil ikke blive et Lokkemiddel, men et Skræmmemiddel, som vil faa Fjenden til at betænke sig to Gange, førend han tager fat. Fæstningen vil da virkelig blive Pantet paa Landets Selvstændighed.

Konsekvensen bliver altsaa dette: Vore militære Forholdsregler maa suppleres med en diplomatisk Aktion, der borteliminerer Tyskland af de mulige Fjenders Rækker. Og dette kan da tænkes paa to Maader: enten som et direkte

Forbund, et Schutz- und Trutz-Bündnis, eller som en *entente cordiale,* der sikrede os imod Angreb fra Tyskland, samtidig med at vi forpligtede os til at værne vort Land og vore Farvande mod Tysklands Fjender.

Ved denne Betragtning kommer imidlertid to Momenter ind. som i det foregaaende slet ikke har eksisteret. Det ene er det i Indledningen antydede Hensyn til Nationalitetens Selvstændighed. det andet er Hensynet til den i Flertallet af den danske Befolkning herskende principielle Uvilje over for Tyskland. Det vil til rette Forstaaelse af det første af disse to Momenter være af Interesse at se paa, hvorledes Sagen, Forholdet til Danmark og Sønderjylland, betragtes fra tysk Side.

Den almindelige Synsmaade i Tyskland er, at hvad der end maatte ske i Verden, saa vil Danmark altid være at finde paa Tysklands Fjenders Side. Dette er officielt blevet udtalt af Caprivi paa Rigsdagen, og den Tone, der gaar gennem den Del af den danske Presse, som læses i Tyskland, har, ogsaa naar det drejer sig om alle andre Spørgsmaal end det sønderjydske, kun kunnet bestyrke denne Opfattelse. Vi er gennemgaaende i vor Behandling af udenrigske Spørgsmaal langt større Chauvinister, end vi selv ved af; den Glorie, der i sin Tid lagdes over København ved Czar Alexanders stadige Ophold, smigrede os, og de mange løse Presserygter, der bredte sig om København som et Midtpunkt for antityske Makinationer, fik Lov at brede sig. Agitationen i det danske Folk i Sommeren 1870 er heller ikke gaaet Tyskerne af Minde, og det er derfor naturligt for dem at tro, at vi ved første Kanonskud er villige til at gaa imod dem.

Medens Tyskerne er enige i deres Opfattelse af, hvorledes vi vil stille os til dem, er de indbyrdes uenige i Opfattelsen af, hvorledes de bør stille sig til os. Indrepolitiske Hensyn griber ind her. Saa vidt jeg ved personlige Forespørgsler i forskellige Partier har kunnet erfare — en systematisk og afsluttende Karakter har mine Undersøgelser desværre ikke kunnet faa — saa er Forholdet det: de højkonservative vil ikke vide noget som helst af hvad dansk er: disse Folk er væsentlig østelbiske Agrarer, som frygter, at en Tilnærmelse Danmark-Tyskland skulde kunne medføre Toldforbund, og som er bange for den danske Konkurrence paa Markedet for Landbrugsprodukter. De frikonservative og nogle af de nationalliberale, navnlig visse Folk fra akademiske Kredse, har et levende Indtryk af den Uret, der øves mod den danske Befolkning i Sønderjylland.

og vilde gerne have denne Sag bragt ud af Verden, især naar der samtidig kunde opnaas politiske Fordele for Tyskland; disse Folk arbejder tillige med de mere abstrakte Hensyn som Pangermanismen, saaledes som den bekendte politiske Forfatter, Professor Konrad Meyer i Würzburg, der netop for et Par Maaneder siden har talt for en fredelig Ordning af det sønderjydske Spørgsmaal. Det mægtige Centrumsparti interesserer sig kun for denne Ting, for saa vidt som der derigennem kunde aabnes en Mulighed for en Formindskelse af Marineudgifterne. De numerisk betydningsløse, frisindede Partier vil af rent ideelle Grunde være stemte for en fredelig Ordning af Mellemværendet Danmark-Tyskland. Om Socialdemokraterne har jeg intet erfaret. Vanskeligheden ved i det hele taget at sige noget om, hvordan den tyske Regering og det tyske Folk vil stille sig til en Tilnærmelse fra Danmark, ligger deri, at som sagt denne Mulighed slet ikke er dem præsent; men der er Grund til at tro, at netop det Overraskelsens Moment, som altid vilde ligge i en eventuel dansk Forespørgsel, vilde være et Plus for Tilvejebringelsen af et gunstigt Forhandlingsgrundlag. Da der i Slutningen af Marts 1901 i nordslesvigske Blade fremsattes Antydninger om Muligheden af et Mageskifte mellem Dansk Vestindien og det danske Sønderjylland, blev disse Udtalelser, som venteligt var, skarpt og kort imødegaaede i den officielle „Nordd. allgem. Zeitung“. Det er klart, at dette Dementi af løse Pressesrygter paa den anden Side intet præjudicerer med Hensyn til den tyske Regerings Holdning over for en alvorlig Henvendelse fra Danmark angaaende de to Rigers hele indbyrdes Forhold.

Det ses let, at de to nye Momenter, der fra dansk Side kommer ind, saa snart den eventuelle diplomatiske Aktion kommer til at gælde Tyskland, nemlig Hensynet til Sønderjylland og Uviljen over for alt tysk, vil komme til at modarbejde hinanden. En Ordning af det sønderjyske Spørgsmaal, eventuelt ved en Grænseregulering, vil forpligte Danmark til at indlade sig dybere i Forholdet til Tyskland, og Talen om Faren for den danske Nationalitet i Kongeriget vil da blive stærkere og virkelig ogsaa mere berettiget. Det var rart, om de Folk, der giver sig saa meget af med Sønderjylland, vilde gøre sig klart, at vi under de nuværende Forhold i Europa intet kan opnaa for dette uden at risikere noget for Kongeriget; vil vi have en Grænseregulering, maa vi lukke Kongeriget op for Tyskerne og saa stole paa, at vor Nationalitet er stærk nok til alligevel — selv om vi politisk og delvis ogsaa økonomisk

gaar Haand i Haand med Tyskland — at bevare sin Renhed. Erfaringerne fra vor Litteraturs Guldalder, da den kulturelle Forbindelse med Tyskland var saa stærk som ingen Sinde før eller siden, samtidig med at dansk Aandsliv udviklede sine ypperste og mest nationale Resultater, synes at tyde paa, at en saadan Tillid til Nationalitetens aandelige Styrke ikke er ganske uberettiget. Det var ud fra dette Synspunkt, at jeg i 1899 skrev min Artikel i „Zukunft"; jeg foretrak, og foretrækker, for at nævne Tingen i sine alleryderste Konsekvenser, at leve i en med Tyskland forbunden Stat med visse militære Forpligtelser, men tillige med den danske Nationalitet samlet til en Enhed og med Mulighed for at hævde denne Nationalitet saa vidt den i det hele selv formaar, fremfor at gaa i en evig Angest for Fjenden sydfra; det kan maaske blive svært at holde den danske Nationalitet ren og ublandet, naar vi træder i et venskabeligt Forhold til Tyskland, men det vil sikkert blive umuligt i Tilfælde af en tysk Anneksion; da vil hurtigt Hovedstaden falde, senere Øerne, sidst Jylland, den dygtige Del af den danske Nation vil ende som Udvandrere for i det næste Slægtled at være et engelsktalende Folk, og da er Danmark „or sögunni".

Der er foreløbig ingen Grund til at ængste sig altfor meget for Tysklands Overvægt i Tilfælde af en Tilnærmelse; hvor slemt det vil blive med den overlegne, tyske Nations Tryk paa os, kan vi jo ikke ret vel vide noget om, førend vi faar at vide, hvor meget Tyskland overhovedet vil indlade sig med os. De rent militære Fordele, der er for Tyskland ved en Tilslutning fra Danmark er jo iøjnefaldende nok, men lige saa klart er det, at i samme Grad som disse Fordele er store, i samme Grad forrykkes den politiske og militære Ligevægt i Nordeuropa ved et dansk-tysk Forbunds Indgaaelse, og det Odium og den Risiko, som følger heraf, vil naturligvis fortrinsvis falde paa Tyskland. Det er meget muligt, at Tyskland vilde se sin Fordel ved, at Danmark blot bevarede en velvillig Neutralitet, saaledes at man var sikret mod ethvert Angreb fra dansk Side, samtidig med at al Tilførsel kunde foregaa over Danmark. Naar Danmark altsaa vil indrette sit Forsvarsvæsen saaledes, at de Opgaver, der stilles det, ikke kommer til at ligge uden for dets Evners Rækkevidde, og dette er, som vi ovenfor har set, kun muligt, naar Tyskland borteliminеres af de eventuelle Fjenders Rækker, — ja, saa maa man i alle Tilfælde begynde med en Forespørgsel hos Tyskland, en Forespørgsel, der, som

vi har set, vil komme ret overraskende. Med Landets Selvstændighed som det principielle og med Hensynet til Sønderjylland som det underordnede vil da Tilbud og Krav blive at forme efter Tysklands Svar; der vil jo i anden Række komme en Mængde andre Hensyn til, saaledes f. Eks. Hensynet til Fordelene for vort Landbrug og de mulige Tab for vor Industri ved en eventuel Tilnærmelse til Tyskland.

De lyriske Hensyn, der maatte komme op imod en saadan diplomatisk Aktion, det, at man overhovedet ikke vil forhandle med Tyskland med Muligheden for et Forbund eller for en *entente cordiale*, maa, forekommer det mig, bestemt tilbagevises, og jeg mener, at ingen er nærmere end Hæren til at tage Affære i denne Sag. I Diplomatiet saavel som i Krigen (og Krigen er jo, som Clausewitz sagde, ikke andet end en Fortsættelse af Diplomatiet med andre Midler) gælder ingen andre Hensyn end de rent rationelle; de Motiver, som er de mest rationelle, de er *eo ipso* ogsaa de mest patriotiske. Man skulde synes, at de Officerer, der i sin Tid af lyriske Hensyn blev tvungne til at indtage Dannevirkestillingen og som paadrog sig et helt Folks Vrede og Foragt, fordi de var patriotiske nok til at forlade den, — at de ikke kan være særlig interesserede i at opelske tilsvarende lyriske Følelser hos det næste Slægtled. Man priser i vore Dage Klogskaben og Forudseenheden hos den gamle Hannibal Sehested, der i sit berømte politiske Testamente efter Krigen i 1660 raadede til at lade Revancheideerne fare og anvende Landets politiske Kraft til andre Opgaver; hvorfor da ikke drage Analogien heraf for vor egen Samtid og tage efter den Lære, som ligger deri?

Det forekommer mig, at der netop i denne Tid er Anledning til at betone dette. Jeg har — som vel de fleste Forsvarsvenner — med Glæde hilst den Bevægelse, der er opstaaet for gennem Højskolerne at gøre det opvoksende Slægtled interesseret for Hæren og dens Formaal; hvis ad denne Vej den antimilitaristiske Gift kan bekæmpes og udryddes, saa er det kun godt. Men noget ganske andet er, om de historiske Betragtningsmaader, der hidtil har været herskende paa Højskolerne, nu ogsaa skal indpodes Officererne; skal Hæren nu flaskes op med en Mikstur af oldnordisk Mytologi og Tyskæderi, saa er vi jo ikke kommen længere nu, end vi var før 1864. Det maa ikke glemmes, at Højskolen i dens nuværende Form er den direkte Arvtager efter de Mænd og de Anskuelser, som fremtvang Dannevirkestillingen paa Grund af

dens „løftende“ historiske Minder, og derved gav Krigens Førelse en skæv Retning fra Begyndelsen af. Det er Hæren selv, det tilkommer at afgøre, om der kan kæmpes og hvor der skal kæmpes. Vi har at sørge for, at Hæren kan blive saa god, saa godt uddannet og saa vel udrustet som muligt, Resten maa vi overlade til den selv. Og ser Hæren, at Anskuelser, der er populære i Landet, vil drive den ind i en uholdbar Stilling, ja, da er som sagt ingen nærmere end den selv til at rejse Protest herimod.

Det forekommer mig, at den af mig antydede Politik, Forbindelsen af en diplomatisk Aktion med de militære Rustninger, vil kunne faa særlig Betydning under den politiske Fase, vi nu er traadt ind i. Jeg ser, at Venstres Fører, Hs. Exc. Kultusminister Christensen i sin i Foraaret udgivne Pjece „Dansk Politik“ er kommen bort fra sine tidligere Udtalelser om, at Hæren blot skal bruges til at „konstatere“ vor Neutralitet. Maa jeg her blot indskyde, at det forekommer mig som den mest aabenbare Forbrydelse at ville anvende saa meget som en eneste Soldats Liv til en saadan „Konstatering“, saafremt denne er det endelige og eneste Formaal for en militær Aktion. Men det er han da ogsaa kommen bort fra, og paa Side 26 af sin Pjece opstiller han som Venstres Program: „En Ordning, bygget paa vor Neutralitet og med det Formaal at sikre Landet mod Overrumpling“. Jeg ved nu ikke, og det ved vel endnu heller ingen af de nuværende Ministre, hvor vidt det vil lykkes Venstre at rive sig løs fra Konsekvenserne af sin egen aarelange antimilitaristiske Agitation. Men hvis det kan det, saa vil det være at ønske, om man ved diplomatiske Forhandlinger kan have skabt en mere rationel Basis for Hærens militære Virksomhed end den nuværende; Hæren kan da med større Selvtillid stille sine Fordringer, fordi den ved, at det ikke vil kunne siges, at disse Fordringer er unyttige og de Formaal, de tjener, umulige.

Den Tanke, at Hæren selv skal interessere sig for en diplomatisk Aktion, har, forekommer det mig, saa meget mere paa sig, som der her ikke vil stille sig praktiske Hindringer i den nuværende Ordning. Der maatte forholdsvis let kunne tilvejebringes en Forbindelse mellem de to Departementer, det militære og det udenrigske. Hertil kommer, at de Spørgsmaal, der ved en diplomatisk Forhandling af den ovenfor antydede Natur maatte komme paa Tale, jo fortrinsvis vil blive af ren militær Natur, og derfor hører ind under Hæren. Og med Hensyn til det rent formelle kan

jeg henvise til, at man baade i Frankrig og endnu mere i Tyskland i de senere Aar i stigende Grad er kommen ind paa at anvende Militærpersoner i den diplomatiske Tjeneste, baade paa ordinære Poster og til ekstraordinære Sendelser.

Det skulde glæde mig, saafremt man i militære Kredse maatte finde, at det, jeg her har tilladt mig at antyde som en Opgave for Hæren, heller ikke ligger udenfor, hvad den vil eller kan. Det forekommer mig, at Hæren for enhver Pris maa søge sig befriet for at leve under det forfærdelige Tryk af Visheden om engang at skulle blive stillet over for en uløselig Opgave. Set fra et militært Standpunkt er Fredsperioden jo ikke andet end den naturlige Forberedelsestid til Krigen; det er en Opgave af ligesaa vel diplomatisk som militær Natur at udsende *éclaireurs* for at undersøge, hvor og med hvem der skal kæmpes. Det gælder om at faa saa meget som muligt at vide og saa træffe sine Forholdsregler derefter; thi baade i den diplomatiske og i den militære Aktion gælder først og fremmest Ordet: „*savoir et prévoir, c'est pouvoir*“[1].

J. Østrup

[1] Ovenstaaende Artikel er en paa enkelte Punkter forandret og udvidet Gengivelse af et Foredrag, holdt i det krigsvidenskabelige Selskab i København den 25. Februar 1901.

GUNNAR HEIBERG

Da i Vinter G. Heibergs sceniske Debutarbejde, „Tante Ulrikke", sytten Aar efter dets Fremkomst, opførtes paa det norske „Nationalteater", blev jeg slaaet af, hvor ungt og friskt Stykket virkede. Der er jo mange Skuespil og Romaner just fra Firserne, som nu ligger ligesom tilstøvede. Den Tilsætning af Problemer, aktuel Politik, Dagens Avis, som dengang dannede en ikke liden Bestanddel af mange Bøger, er forvitret og giver nu Bøgerne et gammelt Præg.

Det var ikke saa med „Tante Ulrikke". Der lyste Ungdom og Livsvarme af dette Gunnar Heibergs første Drama. Vistnok kunde ingen være blind for, at den Virkning, Stykket gjorde, aldrig vilde være bleven saa dyb og stærk, om ikke Titelrollen var givet til en stor Kunstnerinde, som endog ydede noget af sit største. Der var en Magt i Fru Dybwads Spil, som gjorde Forestillingen til en sjælden Oplevelse. Men samtidig fik man et umiddelbart Indtryk af, at de Tanker, de Krav, de Problemer, som sysselsætter „Tante Ulrikke", som har bestemt hendes Skæbne, her ikke er dramatisk behandlede i en eller anden aktuel Hensigt, men at de er opfattede saaledes som de spiller ind i Livet, som levende Motiver, som bestemmende for Menneskers Skæbne.

Og den sociale Kamp, hvorom „Tante Ulrikke" bringer Bud, interesserer ikke mindre nu end da.

Det sociale Problem, de store Brydninger mellem Masserne, den menneskelige Tilværelseskamp i dens forskellige Faser har stedse interesseret Gunnar Heiberg. Denne hans Interesse er lige-

som den ene store Livsnerve i hans Digtning. I „Tante Ulrikke“ fortæller han om Individets Kamp for at skaffe sig Luft og Lys, Tante Ulrikke kæmper for sig selv, samtidig med at hun kæmper for de mange, for de andre, som ogsaa trykkes ned og skubbes til Side. I „Det store Lod“ analyserer Heiberg Virkningen af en social Omplantning, af en Flytning fra Skyggesiden til Solsiden, — — og han kommer til det Resultat, at det personlige, Individets egen Sag, den enkeltes Lykketrang alligevel er den stærkeste Drivfjeder i den sociale Kamp, det stærkeste Hjul i det aandelige Maskineri, vi kalder Samfølelse, — Tolerance og Frisind, — Altruisme. Den Mand, der pludselig faar alt, hvad han behøver, faar det godt og rundeligt, saaledes som Haller i „Det store Lod“, er undergivet en farlig Fristelse, — Fristelsen til at abandonnere sine Kammerater, melde sig ud af Laget. Med Evnen til Luksus vokser Sansen for Luksus. Den, som sidder i Ly af det store Figentræ, kan skabe sig mange fine smaa Glæder, som maa undværes af Daglønneren, af Trællen. En Flytning gaar aldrig sporløst hen. — Endelig har Heiberg i „Folkeraadet“ set Mængden, Publikum, det store Gros under ét, som var det én Person, han har tegnet det mangehovede Uhyre, saaledes som det afspejler sig i Parlamentarismen, og han har set det fra den komiske Side. Han har lavet en Komedie om det Individ, som hedder Folkerepræsentationen. Det er en gammel Tro, at de mange tilsammen er klogere og bedre end den ene. I forrige Aarhundrede fortalte Rousseau, — ligesom en Mængde andre Profeter, — at Folket som Helhed var godt, det havde Ret til at styre, og det styrede bedst. Dette har siden dengang ogsaa mange kloge Mænd troet, men er efterhaanden kommen paa andre Tanker. Heiberg fortæller os, at det Individ, som hedder Folkerepræsentationen, i Virkeligheden ikke er bedre eller klogere end hver enkelt af os, — tværtimod — snarere det modsatte: dummere, latterligere, mere umoralsk, udsat for allehaande Svingninger. Og rundt omkring i Europa synes just i vor Tid Rigsdage og Deputerkamre at bekræfte den Opfattelse. Intetsteds træder Menneskets Skrøbeligheder klarere for Dagen end hos disse Folkets kaarne.

Jeg har sagt, at dette Studium af de sociale Fænomener var den ene af de bestemmende Interesser i Heibergs Digtning. Den anden er en Trang til at finde ind til det elementære, dybest menneskelige, oprindeligt og endeligt afgørende i vor Sjæl. En Trang til at faa de Toner til at klinge, der er Menneskesjælens Grundakkorder.

En Trang til at studere Mennesket i dets Udvikling fra det brutalt oprindelige til det aandelig forfinede, Menneskedyret og den svækkede eller højtudviklede Kulturtype. Den aandelige Vekselsang af Blodets og Hjernens Røster. Det er denne Interesse, der helt præger et Værk som „Balkonen“, i kunstnerisk Henseende hans mest fuldendte.

* * *

Gunnar Heiberg er af en gammel kendt dansk-norsk Embedsslægt, selv norsk Østlænding, Søn af en anset Departementsmand paa mødrene Side af dansk Familie. Vi møder dansk Smidighed og Stilsans parret med et østlandsk-norsk Lune, et Vid, der er skarpt og skinnende, der lyser som Staal. En lykkelig Krydsning af to Racers bedste Egenskaber. En hel Støbning, som Personlighed og som Stilist.

Der er noget kosmopolitisk-almenmenneskeligt over det betydeligste af Gunnar Heibergs Digtning: „Det store Lod“ kunde foregaa overalt og handler om Følelser, der er bestemmende for alle civiliserede Mennesker, — „Balkonen“ er at søge i et ubekendt Land, — selv „Folkeraadet“ er kun et norskfarvet Billede af et almindeligt europæisk-amerikansk Fænomen.

Og samtidig er der en udpræget Norskhed i Temperament og Sprogtone, tusind smaa norske Fornemmelser og Tonefald i hver Bog. Det er nærmere bestemt ikke alene Norge i Almindelighed. — det er Kristiania. Der er Kristiania i „Tante Ulrikke“, i „Gerts Have“, ja endog i „Balkonen“.

— — — De fleste vil kende Heibergs Artikler i Pressen, den faste og klare Form, der slutter saa tæt om Tanken, den fuldkomne Magt over Sprogets Vaaben: en stærk Vilje, der er klar over alle aandelige Muskler, en lys, gennemtrængende Forstand. der altid skærer lige ind i Sagens Kærne.

Alt, hvad han har skrevet, som Digter og som Journalist. røber en overlegen Mandsvilje og gammel Kultur. Blandt det meget usikre, ufærdige, begavet uklare i norsk Litteratur staar Gunnar Heiberg dér saa rolig og sikker, med sin fødte Dannelse, sit solide Fond af Kundskab og Erfaring, en myndig Mand, der véd, hvad han vil, og véd at sige det uden Omsvøb, kort og klart, sige akkurat det, han har tænkt.

Lidt haard kan Heiberg virke, det er forholdsvis sjælden at træffe en godmodig Tone, der klinger ligesom en hvas indvortes Latter gennem det meste. Og dog ejer Heiberg lyrisk Varme.

bløde Strenge. Og i selve hans Latter er der Lyrik, lyrisk Magt i hans Harme, i hans kampberedte Veltalenhed, naar han retter sit Stød mod alt, hvad der er smaaligt, ufint, forsumpet.

Han er helt og uforbeholdent frisindet, for saa vidt som han til det yderste fører den fri individuelle Viljes Sag. Han er ikke frisindet, for saa vidt som han er Polemiker, Kriger af Temperament og Overbevisning. Han siger aabent og ærlig: Raahed og Intolerance kan man ikke besvare med Tolerance. En Lære, f. Eks., der fastslaar, at anderledes troende skal steges i den evige Ild, den Lære kan ikke vente nogen Imødekommenhed af os, de anderledes troende. Ved hvert Angreb paa Kristendom eller kristne Præster appellerer disse til den moderne Tolerance, mens de samtidig giver deres Modstandere Brev paa den evige Pine. Her er da ikke Tale om Kompromis, her er der Krig paa Kniven. Det er i vor Tid, hvor alle Opfattelser dæmpes og lempes, hvor man finder noget godt i alt, hvor man ved enhver Lejlighed gaar paa Akkord, sjeldent at træffe en Mand, der saa ærlig bekender sin Uforsonlighed. Kristendommen har plejet at brænde sine Uvenner, — det mener nu ikke Heiberg at vi skal gøre, men hvor vi kan indskrænke den kristne Gejstligheds Magtomraade, dér skal vi benytte Anledningen. Ingen Svaghed, ingen tolerant Blødagtighed. Det er med en uforstilt Glæde, Heiberg beretter om det Felttog, den nuværende franske Premierminister Waldeck-Rousseau har aabnet mod Gejstligheden — et Felttog, hvis endelige Resultat endnu vel er meget usikkert.

Heibergs Uvilje mod Kristendommen i Almindelighed og det gejstlige Tyranni i Særdeleshed gør ham i øvrigt efter min Mening ensidig i sin Dom, blind for Omstændigheder, der ikke er uden Betydning. Gennem hele hans Journalistik lyser der en Mangel paa Forstaaelse af Kristendommens kulturelle Mission. Gejstlig Intolerance og Raahed ufortalt, har Kristendommen visselig udøvet en stor og gunstig, mildnende og forfinende Indflydelse paa den menneskelige Følelsesudvikling. Der er i Kristendommen stærkt stridende Elementer, der er den gamle brutale Jødedom, den mosaiske Tankegang, hvori der gemmer sig megen østerlandsk Grusomhed, perverse og raa Forestillinger fra en barbarisk Tid og barbariske Folkeslag — — og der er den nytestamentlige Moral- og Følelsesreligion, som paa den ene Side grænser til Buddhismen, paa den anden til græsk Filosofi. Det er klart, at saa forskellige Elementer har virket i forskellig Retning. Men historisk set maa

de heldige Virkninger ikke overses. En anden Sag er det, at man i en Polemik væsentlig fæster sig ved Fjendens svage Punkter. Og en helstøbt og myndig Personlighed som Gunnar Heiberg er paa Forhaand tilbøjelig til ingen Indrømmelser at gøre.

* * *

Gunnar Heiberg hører til den lidt ældre Generation inden for den nyere norske Litteratur og Kunst, til den Generation, der modtog sine første betydningsfulde Indtryk i Firsernes politiske. litterære og socialt-moralske Kampe. Han er vel 40 Aar, altsaa omtrent samtidig med Professor Gerhard Gran, Teaterchef Bjørn Bjørnson, den afdøde Teatermand og Kritiker Irgens Hanssen og med en Digter, der først noget senere gjorde sig bemærket hos os, — ved Siden af Gunnar Heiberg den mærkeligste blandt de yngre — Knut Hamsun.

Der er Tider, hvor et Folks Aandsliv hurtig forandrer Fysiognomi. En saadan Epoke kan man hos os iagttage omkring 1880. Stærke Strømninger udenfra faar Indflydelse. Og fra den Skare af unge Fremskridtsmænd, der har gjort sig fortrolige med den franske naturalistiske Litteratur og den impressionistiske Malerkunst, der er mer eller mindre radikale i deres Politik, mere eller mindre Evolutionister i deres Livsbetragtning, udgaar der et Omslag i norsk Aandsliv, som ikke mindst er paafaldende paa Skønlitteraturens Omraade.

Disse Mænd staar nu i deres Manddoms fulde Kraft. Og hvilken Vej deres Udvikling end har taget, saa føler man dog hos de fleste af dem det Grundlag, de har bygget paa, hos de betydeligste som et Fond af fordomsfri Humanitet, af Respekt for den individuelle Frihed, af kritisk Skepsis lige over for al saakaldt Autoritet.

Inden for denne Lejr vakte Gunnar Heiberg tidlig Forventninger. Det første mere betydende Arbejde fra hans Haand udkom i 1884. Det var „Tante Ulrikke". Det er undfanget under de livlige politiske Rørelser i Begyndelsen af Firserne. Men det peger langt ud over den nationale Krise. Forfatteren er mindre interesseret for den beskednere liberale Reform end for den store kosmopolitiske Bevægelse i Folkedybet. Stykket forbereder paa flere Punkter „Det store Lod". Selv viser det tilbage til „Samfundets Støtter". Bl. a. ved den Karakteristik, det giver af de højtbetroede Herrer, som repræsenterer Landets moralske Værdighed og intellektuelle Dannelse, men paa Tomandshaand nok kan

erindre, at de i deres Ungdom har „danset paa andet end bonede Gulve". „Det var jo en Maade ogsaa at lære Folkets Trang at kende — i alt Fald det smukke Køns."

Af Repræsentanterne fra den frisindede Lejr rager Heltinden Tante Ulrikke højt op over det almindelige. Hun er beslægtet med Lona Hessel, men en ganske anderledes betydelig Personlighed. Varmhjertet, højsindet, mandig som hun er, er hun tillige saa langt fra sentimental. Hendes Liv har gjort hende anderledes end andre, en Særling i det ydre, men ingenlunde forskruet. Hun spørger de konservative Herrer: „Er der en af dere, som gider gøre noget for alle de Tusinder her i Landet, som har det ondt og trænger til Hjælp — direkte gøre noget — ikke bare skrive i Protokoller — men direkte — gøre noget selv — er der nogen af dere, der elsker Norge saaledes?" Selv har hun aldrig Ro: „Jeg synes ikke, jeg kan sidde stille et Minut ad Gangen — jeg synes, jeg hører Klynk og Tuden i alle Kroge." Hos Tante Ulrikke er den almenmenneskelige Medfølelse blot det bestemmende: gennem det, hun selv har levet og lidt, har hun lært at leve og lide med andre. Hos Student Fredriksen, Agitatoren fra Socialistmødet, er Medfølelsen nedadtil slaaet over i Had opadtil. Her er Klassehadet blevet bevidst. Han taler om de velsitueredes Familieglæde paa Juleaften: „Men dette er det, som de skal ruskes op af. For de ser jo, at der er fattige Folk, som baade sulter og fryser samme Kvæld, og som sidder i Mørke uden at der er nogen Stue ved Siden af med Lys og Juletræ, og de siger jo, at de har Medlidenhed med dem — men de, som har det, de kan ikke hvile, de faar ikke Fred, de fejrer ingen yndig Jul — hvis de har Medlidenhed da. Den, som har Medlidenhed til den ene Kant, han faar snart Hadet til den anden Kant, og han ruster sig til den store Krig. Tænkemaaden er det, som maa forandres. For Eksempel — naar en af sin Overflødighed eller sit gode Hjerte giver Penge til de fattige, en halv eller to eller ti Kroner, saa siger han: Vær nu fornøjet en Stund. Det er dette, som maa forandres. Han skal sige: Vær misfornøjet og vis dig misfornøjet for disse ti Kroner, saa skal du faa tyve igen." — Saa er der Tilhængeren af det store liberale, ubestemmelige Parti, Eivind Stabel, en Mand af blanke Ord, som skinner ham selv i Øjnene, men ingen Overbevisningshelt, en født Opportunist, „falden efter en Embedsmand". Hans Liberalisme er modtagelig for alle Slags Argumenter, og han er fremfor alt ikke overbevist om Nødvendigheden af at prostituere

Familien paa Folkemøder. Han forsvarer den individuelle Frihed for egen Regning, han er egentlig en fornuftig Herre: „Hvad er Meningen med alt denne Frihedsstræben,“ siger han til den unge varmhjertede Helene Blom, der har faaet den Idé at ville følge sin Tante paa Socialistmødet, „er det ikke, at vi skal være fri hver enkelt af os og i Gerning vise Verden, hvad Frihed er. Er ikke det Tidens Pulsslag — er det ikke det, der kræves i Tidens Digtning.“ Eivind Stabel er ingen latterlig Figur, som han blev gjort til ved Stykkets Opførelse paa Nationalteatret. Han er en ganske smidig og karakterløs Yngling med gode Fremtidsudsigter. Han var desuden ung for tyve Aar siden og kanske lidt stærkere i Frasen, end de unge Stræbere nu til Dags. Han er pyntet og lidt forloren, men det giver ham kun et let Skær af Komik. Fredriksen og Eivind Stabel mødes senere i „Det store Lods“ Helt, Haller.

* * *

— — I Midten og Slutningen af Firserne indtræder der stærke Brydninger inden for den saakaldte frisindede Aandsretning. Det viste sig, at hvor enig man var, naar det gjaldt det „absolutte Veto“ og Professor Monrads kristelige Hegeliamisme, saa var der dog inden for Partiet afgørende Modsætninger. Hos nogle, særlig af de ældre, havde den foregaaende Tids Idealisme slaaet stærke Rødder, — saaledes hos flere af „Venstres“ mest repræsentative Mænd, Bjørnstjerne Bjørnson, Ernst Sars. Deres Radikalisme var af en kendelig ideel Karakter, og i deres Forhold til Evolutionsteorien var de troende Optimister. Ganske anderledes gennemtrængte af den nyere Tids „naturalistiske“ Opfattelse af Forholdet mellem Naturen og Menneskelivet var en større Gruppe af de yngre. Hos nogle af dem udviklede der sig ogsaa tidlig en Individualisme, der var den ældre Generation fremmed, en personlig Uafhængighedsfølelse, der reagerede heftig mod anerkendte sociale Normer.

Oppositionen i de unges Lejr fik snart Lejlighed til at ytre sig; hvad der nærmest gav Anledning til Sammenstødet, var den bekendte Sædelighedsbevægelse. Paa begge Sider gik man til Yderligheder, fortabte sig i Paradokser og Unatur, hvorom „Kristianiabohêmen“, for ikke at tale om „En Handske“ og „Syk Kjærlighet“ vil give Fremtiden kuriøse Vidnesbyrd.

Ved enhver saadan Strid mellem en ældre Aandsretning, som har den saakaldte dannede Almenhed i Ryggen, støtter sig til

herskende Forestillinger og i Kraft heraf kan udøve et Tryk som Autoritet, og saa en yngre, der vil skaffe sig Gehør hos den samme Almenhed, — er det naturligt, at den unges Angreb rettes særlig mod den ældres Magtstilling qua Autoritet — at man peger paa det Tryk, som udøves, at man mistænkeliggør og latterliggør Autoriteten lige over for det Publikum, som det gælder om at erobre. Ikke sjælden udkaares en enkelt Mand som Repræsentant for Autoriteten, hans Indflydelse karakteriseres som Aandstyranni, og hans Tilhængere udstyres med et Anstrøg af tilbedende Dumhed.

Den Bog, der gjorde Heibergs Navn bekendt i vide Kredse, „Kong Midas“ er netop en Skildring af Autoritetens golde, stivnende og fordærvende Indflydelse. „Her i Landet,“ siger Gerhard Hjelm, „er alle Mænd saa forfærdelig store, at det bliver Verdenshistorie med engang, — og saa er der ingen, som mukker, ingen tør mukke — og vover nogen sig til det, saa viser han Tegn som stor Mand, akkurat som det hemmelige Politi, naar det kniber.“ Det er Autoriteten som Samfundspoliti, det gælder at slaa ned: et snæversynt, selvkært Samfundspoliti, som passer paa, at ingen oppositionelle Røster kommer til Orde, at ingen ler højt eller glæder sig uden Tilladelse, — et Politi, der gaar med en Lygte omkring i Privatlivet og sørger for, at Sandhedens Dagslys falder paa det, som Barmhjertigheden byder at skjule, — et indiskret magtsygt Politi, der benytter sin Stilling efter Godtykke. Heiberg har malet dette Politis Repræsentant, Ramseth, i Farver, der skinner af hadefuld Uvilje; der er hensynsløs Energi i Skildringen, men ikke nok Humør: for Ramseth er vel en farlig, men han er i Virkeligheden ogsaa en komisk Person. Der er i det hele taget mere Kampstemning end satirisk Lune. — Ved Stykkets første Opførelse i Kristiania af et svensk Selskab, med Fru Didi Heiberg som Gæst, samlede Interessen sig om Fru Heibergs Anna Hjelm. Hendes Fremstilling af denne Kvindesjæls Passionshistorie var en stor kunstnerisk Bedrift. Men der var andre af Stykkets Fortrin, som traadte mindre for Dagen dengang end senere, da Stykket mange Aar senere genoptoges paa et norsk Teater. Da blev navnlig Forholdet mellem Ramseth og Anna Hjelm langt bedre belyst. Ramseth virkede da anderledes troværdig og menneskelig.

Alt i alt forekommer „Kong Midas“ mig at være et mindre mærkeligt, mindre personlighedspræget Værk end „Tante Ulrikke“. Ogsaa i sin Form, sin Stil. Disse glatte, fikse Repliker varsler mindre end Stilen i „Tante Ulrikke“ om en betydelig og egenartet Personlighed. Men paa

den anden Side er Forfatterens dramatiske Begavelse i „Kong Midas“ ganske umiskendelig, — den første Opførelse blev ogsaa en afgjort Teatersucces. Stykkets største Interesse synes mig nu at være af historisk Natur: det er et karakteristisk Udtryk for en stærk Stemning i Datidens Kulturkamp. Det tør ogsaa regnes som en Faktor i Udviklingen, det har øvet en gavnlig Indflydelse fremad. Stykket er en af de første kraftigere Livsytringer af en virkelig frisindet Opposition inden for det saakaldte Fremskridtsparti, hvis Frisindethed i mange Livsspørgsmaal næppe engang var saa stor som det gamle Højres.

Efter „Kong Midas“ kom „Kunstnere“ (1893) og „Gerts Have“ (1894). I begge disse Skuespil beskæftiger Forfatteren sig med forskellige Former for sjælelig Forvrøvlethed, særlig paa det erotiske Omraade. Han analyserer de snurrige Foreteelser, en moderne „Frigørelse“ fra moralske og sociale Baand kan afstedkomme, naar der er en passende Halvdannelse til Stede. Det er Studier over norsk Halvkultur. I „Kunstnere“ møder vi som Bifigurer en Flok mer eller mindre forkomne Kunstnereksistenser, der viser en frodig Begrebsforvirring. I „Gerts Have“ staar Personalet ikke denne Kunstnerkreds fjernt. Man har let ved at genkende Omgangstonen. Paa Hr. Gerts gæstfrie Gaard drives et ret aabenlyst Kærlighedsspil, hvori alle tilstedeværende har deres Parti at udføre — rigtignok under et livligt Rolleskifte. Man søger efter bedste Lejlighed at bortsvindle sin erotiske Formue. Nu og da mærker man hos enkelte Personer mere Alvor, en ærlig Længsel efter noget mere indholdsrigt end denne magre Flirt. — „Gerts Have“ er et godt lille Lystspil. Forfatteren har brugt sine Øjne, han aflurer sine Medmennesker deres Svagheder med en snedig Sporsans. Men baade i „Gerts Have“ og „Kunstnere“ er Horisonten lidt snæver; der er ikke mange af de Mennesker, vi møder, som optager os ud over det Øjeblik, da de paagribes i en eller anden pudsig Daarskab. Egentlig er der kun én Personlighed, som virker betydelig, Per Sommerfelt, den unge Digter, der ikke kan bringe sit Forhold til Livet og til Kunsten i Samklang. Her har Digteren været nær ved at finde Ord for Sindsbevægelser, hvis stærkeste Svingninger foregaar langt under Sjælens Overflade. Men man føler endnu tydelig, hvor han famler, hvor han er sig det vanskelige bevidst. Det virker ærlig, dette famlende, det viser kunstnerisk Pietet, viser, at det velklingende halvrigtige er Digte-

ren inderlig imod. Men det endelige Indtryk bliver Uklarhed. Uvished, ubesvarede Spørgsmaal.

* * *

Det er i de tre følgende Arbejder, Heibergs Evne kommer til sin fulde personlige Udfoldelse. Først i det lille Drama „Balkonen“, knapt i Form, strengt i Tanke — og overstrømmende af Liv og Poesi. Digteren har her søgt at trænge ind i et af de vanskeligste af Livets Problemer: hvad der er det bestemmende i Følelsesforholdet mellem Mand og Kvinde, — Vilkaar og Indsats i den evige erotiske Kamp, som tillige er blevet en Kamp mellem Naturmenneskets Krav og Kulturmenneskets Interesser. Han tænker sig en Kvindenatur, hvor det oprindelige, det primitive i Kvinden er kraftig bevaret, et skønt, stærkt, lykke-begærligt Kvindedyr, der søger en Erobrer at hengive sig til. Og da den, som en Gang har vundet hende, har bortciviliseret Lyst og Evne til at sidde som den vagtsomme Borgherre, hendes røde Slavindeblod kræver, — ja, saa lader hun sig uden synderlig Kamp tage til Bytte af den næste, som har Erobrerens Lader og Tale.

Der gemmer sig en dyb, en uendelig Sørgmodighed i „Balkonen“. En stor Tro til Kærlighedens Magt, til Kærlighedens Lykke, og en endnu stærkere Overbevisning om Kærlighedens nedbrydende, tilintetgørende Herskervilje, om Menneskets evige Trældom under den største af alle Naturkræfter. Hos Resmann melder denne Følelse sig som en bitter, kynisk Trods, et afmægtigt Raseri. Han taler til de to elskende, — sin unge Hustru Julie og den Mand, han med Rette mistænker: „Kanske De ikke ønsker, at jeg skal gøre Pladsen varm ved hendes Side (han ser paa dem — de ser spændt paa ham). Ja — hvad kunde jeg vel mene med det? Haha. Som om det var saaledes, det gik til her i Verden. En gammel ærværdig Mand, en ung smuk Kone, en ung Mand, som — ser efter Lejlighed og helst vil betale Værtinden Huslejen in natura. Haha. Le du ogsaa, Julie! (de ler alle; derpaa et lidet Ophold). Og dog vil næppe Forskellen være saa stor paa den fine Vægt, som hænger under Himlen. Føler ikke jeg mig ogsaa stolt over at være en ussel Maddik, fordi det store da føles saa uendelig stort. Eller er jeg gamle mere hjælpeløs komisk end I unge, naar vi ser det fra det store Latterhjørne? Eller er ikke det gaadefulde ogsaa gaadefuldt for mig, — for om jeg ikke er ædel. For ædel er jeg ikke. Vel, Julie? Og pæn er jeg ikke. Og Alde-

ren har vredet alle mine Lemmer rundt, saa jeg bare kan se tilbage. Og Lykke har jeg ikke gjort her i Verden. Og andre har jeg ikke gjort lykkelige. Og det skal være den allerstørste Lykke. Haha (rasende, knytter Næven mod Himlen). Men han skal staa mig til Ansvar paa Dommens Dag."

Resmann er Mennesket i Krig med Livet, den stærke Hjerne. der har gjort sig fortrolig med Livets Latterlighed og Ondskab, Manden, der er bleven ond, og véd, at han er ond, det ældede Dyr, der forstaar, at dets Tid er omme, at Kræfterne ikke strækker til, at den stærkere kommer. Og han véd fremfor alt, at Kvinden, den unge livsbegærlige Kvinde, tilhører den stærkere. Det fylder ham med Had. Og alt hvad der endnu er af Vilje og Kraft i hans Tanke og hans Blod — det omsættes i en lysende Ondskab. en Ondskab fuld af Forstaaelse, fuld af en lang Krigs Erfaring om Fjenden. Ja, for Fjenden er Livet, — først og fremmest Kvinden.

Til Resmanns Had svarer hos Julies anden Mand, Abel, en vemodig, resigneret Bevidsthed om Livets Skønhed og om Livets Intethed, om den fuldkomne Lykkes Umulighed, om Umuligheden af, at to Sjæle kan tilhøre hinanden: „Jeg synes, at hvert Menneskes Sjæl er som en Ø, og at enhver Bro staar for Fald, og at det er Glæde at dyrke sin Ø. Stormen og Stjernerne og Evigheden faar mig til at tænke, og jeg føler derved, men kommer to Menneskers Sjæle sammen, da maa den ene vente paa den anden, og undertiden maa ogsaa den anden vente, og de bliver staaende og kommer ikke videre." For Abel er den største Glæde blevet den at se og at forstaa, altid at forstaa mere, at nærme sig mere og mere til de „store Hemmeligheder". Men „Kærligheden gaar ikke ind i Kulturen," den gør „gal, dum, blind, uretfærdig". Abel siger dette selv, og dog prøver han at „civilisere" Kærligheden. „civilisere" den Kvinde, han elsker. Ja, for han elsker Julie, men han vil ikke være hendes Herre, ikke vogte hende, ikke hver Dag erobre hende paa ny.

Saa kommer den tredje Mand, Antonio. Han er af dem, der fører deres Krig mod Livet med Held, med Kampglæde, med den fødte Sejrherres Vellyst. Han elsker Magten og han elsker Kvinden: „Julie," siger han, „der gives Gerninger saa store og Mennesker saa stærke, at jeg græder — men det er Ærgerrighedens Taarer. Julie! Julie! Jeg har naaet langt, og de raaber mit Navn. og de bøjer sig. Men jeg vil længere — højere. Og naar de Tanker kommer over mig om Dagen, saa jager jeg dem til det bliver

Nat, — jeg er bange, nogen skal se dem, — — — og naar det bliver Nat, da er jeg bange for at være alene med dem, og jeg gemmer dem, til det bliver lyst, Julie. Alt kan jeg glemme, alt kan jeg rive ud. Alt glemmer jeg, alt river jeg ud, for jeg elsker dig.“ — „Jeg elsker, saa jeg glemmer at du er her i Stuen, elsker, saa jeg glemmer hvor du er dejlig, og ikke føler, hvor du ser paa mig.“ — — Men denne Antonio, som véd, at „èn maa være Herre“, og som holder saa fast om den Kvindes Hjerte, han elsker, at „det aldrig mer faar sove“ — han sidder dog ved Dramaets Slutning med Haanden under Kinden og tænker. For han véd, at den stærkere sejrer. Og der kan altid komme en stærkere. Og til sidst bliver Livet altid Herre over Mennesket. For det har en endnu mægtigere Forbundsfælle. Det er Døden. Døden, som venter den lykkelige, den tilsyneladende Sejrvinder.

— — Sin største sceniske Sejr vandt vel Heiberg med „Det store Lod“. „Det store Lods“ Opførelse paa Karl-Johansteatret i Kristiania blev en Teaterbegivenhed af Rang. Heiberg fandt her Vejen til et større Publikums næsten uforbeholdne Gunst. Det var et broget, modsætningsrigt og ingenlunde forudindtaget Publikum, — men jeg erindrer, hvordan Stykke og Spil ved egen Magt fremtvang et Bifaldsudbrud af en saa umiddelbar Varme, og efter tredje Akt saa afgørende, saa uden Forbehold, at de sidste Akters sceniske Afslappelse ikke i nævneværdig Grad formaaede at sænke Stemningen.

Og dog naa'r ikke dette Heibergs Skuespil „Balkonen“ i poetisk Værd, i kunstnerisk Helhed og Kraft. Men der taler rigtignok også ud af et Værk som „Det store Lod“ en ualmindelig Mands store og fordomsfri Menneskekundskab, og der er Partier, hvis Skønhed faar sin Fylde og Glans af den samme Lyrik, som vi i „Balkonen“ saa springe ud i Blomst.

Særlig de tre første Akter er skrevne med megen dramatisk Energi. Men helt tilfredsstillende har Heiberg ikke formaaet at løse sin Opgave. „De, som staar paa den anden Side af Pengene, ser ikke saa gyldent paa Tingene,“ siger Haller til Statsministeren. Hvilken Betydning det har for ens Syn paa Livet, ens Karakter og Krav, om man befinder sig paa den ene eller den anden Side af Pengene, — det er dette, Stykket først og fremmest skal udrede. En Overflytning øver en gennemgribende Indflydelse paa Nerver og Tankesæt. Spiren i ens Væsen, som hidtil har savnet den

rette Temperatur, udfolder sig, og andet, der har skudt frodig Vækst, skrumper sammen, overskygges og visner.

Det er Haller, der flytter over. Men de enkelte Stadier i hans Udvikling er mere paapegede end forklarede. Og nogen betydende Personlighed, der interesserer ved sit eget Indhold, er han ikke. Stykkets dramatiske Energi holder én altid vaagen, men Heltens Skæbne er os forholdsvis ligegyldig. Og de krasse Overgange, det meget halvudførte i Billedet gør Indtrykket utrygt. Fremfor alt vilde Interessen være større, om Manden havde været større. Den smukkeste Lyrik i „Det store Lod“ samler sig om den unge Pige, Ilka. Hun ejer en umiddelbar kvindelig Tiltrækning, som kun de allerfærreste af norsk Poesis Kvindeskikkelser, en frisk, original, sjælden Skønhed. Der er til samme Tid en sart Skyhed og en imødekommende Ærlighed hos hende, en Finhed og en Dristighed, som gør hende besynderlig indtagende. Og da saa Aarene er gaaet og den Skuffelse, hun engang led, har gjort sin Virkning, — hvor stolt hun dog bærer sit Hoved, hvor denne Kølighed og denne selvkloge Ironi, hvor ogsaa den klæder hende!

Som Helhed sætter jeg „Det store Lod“ under baade „Balkonen“ og „Folkeraadet“. De to Stykker, „Balkonen“ og „Folkeraadet“, forekommer mig at give det mest karakteristiske Billede af Heiberg, — Heiberg som Lyriker og som Satiriker, — den kloge Menneskekender, den stærke, dristige Personlighed, den mandige Stil, — en Stil, der er lige saa fast, muskuløs, energisk, som den er farverig: der er Sætninger i „Balkonen“, som ligner tunge røde Draaber af Blod og Ild, og der er Sætninger i „Folkeraadet“ og i hans Presseartikler, skarpe og lysende som en Kaardespids. Og de tilhører ham med samme Ret, er det ene som det andet hans Personligheds Ejendom og Udtryk.

— „Folkeraadet“ er saa stærkt sammentrængt, det dybe Alvor saa vel gemt i den overgivne Spøg, at man til en Begyndelse bliver staaende lidt uvis, afventende. Den æventyrlige Form virker ogsaa fremmed, overraskende.

Jeg husker fra Premièren paa Kristiania Teater, at en stor Del af Publikum havde vanskeligt ved at orientere sig. En Kritiker udtrykte dette saaledes, at man maatte tænke, før man morede sig. Ja, det havde han for saa vidt Ret i, som man maatte bruge sin Tanke, før man havde den fulde Glæde af Stykket. Men saa var det ogsaa af de Kunstværker, som glædede dybere ved andet Møde end ved første. Publikums Usikkerhed viste sig bl. a. saaledes,

at mange, som i det ene Øjeblik ikke var Herre over deres egen Latter, i det næste fik hentet deres Overbevisning frem igen og følte sig pligtskyldig fornærmede. Selve det tanketunge Værk, der ligesom gemmes af al den kaade Moro, er ikke saa let tilgængeligt for de mange. Det er en dristig og ny Kunst, suveræn i sin Form. Og det er en stor og alvorlig Følelse, der som en varm Strøm gennemrisler Heibergs Digtning. Den giver den hvasse Latter den dybe Klang, den gør de overgivne Løjer til en varm gennemtrængende Haan, den er Digtets harmfulde Sjæl. Fra Digterens store Tale falder der Lys over Stykket. Men det er jo paa en Maade lidt for sent, teatermæssig set er denne strenge, knappe Form saa fordringsfuld, at dette Værk har vanskeligt ved at blive, hvad det burde blevet: en salt og frisk Kilde til Fornyelse af Folkets politiske Moral, en Kilde, som man skulde valfarte til for at forynge de Sanser, der gerne slides og sløves i det politiske Livs Kampe og Vrøvl. — —

* * *

Kanske ikke nogen af vore Forfattere — Hamsun undtagen — er saa udpræget Artist som Heiberg. Det artistiske synes altid at være ham Hovedsag. Det gælder ham fornemmelig at faa Figurerne i Pennen, at gøre dem levende gennem Blækket. Han søger Farver, der staar rigtig mod hinanden, dristige Belysningseffekter, dramatiske, modsætningsrige Situationer. Hans Kunst har altid det ydre Billede for Øjet, den enkelte Begivenheds Manifestation i Udenverdenen — han er udpræget Dramatiker, men den dramatiske Udvikling opløser sig for ham i Situationer, i Episoder, der har selvstændigt Liv og derfor undertiden virker for stærkt begrænsede mod den følgende og foregaaende, Nabosituationen. En Fortælling i Illustrationer: Kunstneren søger ligesom Begivenhedernes Spidser, de karakteristiske Vendepunkter, han indfinder sig i det Øjeblik, da Slaget staar. Dette er nok paa en Maade Løsenet for al dramatisk Kunst, men det kan praktiseres mere eller mindre strengt, og den strengeste Maade er ikke altid den bedste.

Heiberg er artistisk anlagt ogsaa saaledes, at han ikke gerne „gaar noget Ærinde til det norske Folk“. Han har naturligvis gaaet Ærinder, han ogsaa; da han skrev „Kong Midas“ var han ikke bange for at raabe sit Ærinde højt ud blandt Folket. Men siden har den stille Kunstner i ham vokset sig næsten eneraadig i hans Dramaer. Han elsker Livet, Livets Spil, det hastig vekslende,

evig sig fornyende, ubønhørlige og ufattelige Skæbnespil. Der er noget af den store Betragters nydelsesrige Ro i hans Kunst. Han er i Stand til at se i forsvindende Detailler og i store Træk. Men hans Evne til at give en indtrængende og fuldt forklarende Analyse begrænses af hans Interesse for det maleriske. Han har ikke den heftige Forskertrang, der glemmer alt andet, ogsaa de artistiske Krav.

* * *

— Efter „Folkeraadet“ har Heibergs Virksomhed fortrinsvis været af journalistisk Art. I en vis Forstand er han kanske vor første Journalist, — der er de af hans Artikler i „Verdens Gang“, som er smaa kunstneriske Mesterstykker. Et dramatisk Arbejde skylder vi ham dog siden „Folkeraadet“. I „Harald Svans Mor“ har denne vor første Journalist atter dokumenteret sit hvasse Humør i en fantastisk straalende Skildring af den farlige sociale Magt, der hedder „moderne Presse“. Kun Skade, at den lyse Pendant, Forfatteren har villet give Pressens mørke Aander, Harald Svans Fru Moder, er blevet udstyret med alle Englenes Attributter. Det virker jo lidt overraskende, naar Gunnar Heiberg præsenterer os en Dame med hvide Vinger.

— Damen med de hvide Vinger er det eneste virkelig sentimentale Træk, jeg kan erindre hos Heiberg. De fleste norske Forfattere har ellers ikke sjælden deres sentimentale Øjeblikke. Heiberg har ingen medfødte Gaver i den Retning: jeg aner derfor ikke den hvide Dames Herkomst.

Heiberg er i sit Temperament og i sit Sprog norsk, — norsk Østlænding. Og dog er der meget, — i hans gennemarbejdede Reflektion, hans kølig klare Tankegang, hele hans Dannelse — som bringer det danske Blod i Erindring. Saa er Heiberg udpræget Bymenneske — Menneskene og deres Gerninger forekommer ham ulige interessantere end Naturen. En smuk Gade, en dekorativ Bygning, et lykkelig anbragt Monument taler stærkere til hans Fantasi end noget Landskab. Han er ligesom af Hjertet hjemmehørende i den moderne Storby, han elsker den kunstneriske Vegetation, som udfolder sig i Paris' Gader og Gadeliv. Uden Ros og uden Bebrejdelse: han er den mindst bondefødte af alle norske Forfattere. Kosmopolit i Kultur, i Aandens frie og vide Syn, i Smag og Interesser. Men Nordmand i Temperament. Og med et Øre for det norske Sprogs Rytme som de færreste.

Hjalmar Christensen

FREDSLUTNINGEN I KINA

Nu da, efter hvad Telegrafen melder, den kinesiske endelige Fredsprotokol er undertegnet saavel af de europæiske Gesandter som af de kinesiske Befuldmægtigede, de vedkommende kejserlige Edikters Redaktion antaget, Tidsrummet for Pekings Rømning af de europæiske Tropper fastsat til den 20. September, og den kinesiske Krise dermed er indtraadt i et nyt Stadium, turde det være af Interesse at undersøge, hvad det er, der er sket, og hvad man har opnaaet ved denne højst mærkelige og vistnok i vor Tid enestaaende uretfærdige og barbariske Krig, som er blevet ført af Verdens samlede Stormagter i det sidste Aars Tid paa den anden Side Jorden mod den ubehjælpsomme og afmægtige kinesiske Kolos, og som nu tilsyneladende har fundet sin Afslutning — foreløbig.

De Fredsbetingelser, som efter et aarelangt og uværdigt Kævleri mellem Stormagterne indbyrdes er bleven dikteret Kina, viser sig da at indeholdes i 12 Punkter som følger:

1) En kinesisk særlig Ambassadør, hvortil ved et Edikt af 9. Juni Kejserens Broder, Prins Chun, blev udnævnt, sendes til Kejseren af Tyskland for at udtrykke for denne den kinesiske Regerings Beklagelse over den tyske Gesandt, Baron von Kettelers Mord i Peking, medens et Monument for den dræbte rejses paa Mordstedet af den kinesiske Regering.

2) En anden særlig kinesisk Ambassadør sendes til Japan for at bede om Forladelse for Mordet paa den japanesiske Chargé d'Affaires, Sugiyama, der ligeledes blev myrdet i Peking.

3) De mantsjuriske Prinser, kinesiske Mandariner og andre fremragende Personer, som ledede eller deltog i Bokserbevægelsen og i Angrebene paa de europæiske Legationer i Peking, straffes efter den kinesiske Lovs fulde Strenghed, og den aarlige Eksamen for den litteraære Grad, der omtrent er det samme som vor Embedseksamen, suspenderes i 5 Aar i de Byer, hvor Europæere er blevet dræbt eller mishandlet i Fjor.

4) De europæiske Kirkegaarde, som blev ødelagte under Opføret, sættes i Stand igen og Monumenter rejses paa Stedet med den kinesiske Regerings Beklagelse af det skete.

5) Vaaben og Ammunition maa ikke indføres i Kina i 2 Aar, hvilken Frist eventuelt kan forlænges til 4 Aar.

6) Kina betaler en Krigs-Erstatning paa 450 Millioner Tæls (ca. 60 Millioner Pund Sterling) til Fordeling mellem de Magter, som har deltaget i Krigen, og hvis Undersaatter led Skade under Bokseroprøret.

7) Et Areal udlægges til Brug for de fremmede Legationer i Peking og befæstes af disse, medens det tillades dem at beholde et vist Antal Tropper (i alt vistnok 3000) til permanent Beskyttelse af Legationerne.

8) Taku-Forterne ved Peiho Flodens Munding samt andre Befæstninger mellem denne og Peking sløjfes, saa at Adgangen til Hovedstaden fra Søen er fri.

9) Visse strategiske Punkter mellem Søen og Peking besættes af europæiske Tropper til Vedligeholdelse af uhindret Kommunikation med Yderverdenen.

10) Den kinesiske Regering forpligter sig til at lade udgaa kejserlige Edikter over hele Landet angaaende Forbudet imod Indførsel af Vaaben, Afholdelsen af de aarlige Eksamina og Afstraffelsen af de skyldige Mandariner. Endvidere til at udstede Forbud, under Dødsstraf, imod Dannelsen af anti-europæiske hemmelige Selskaber, samt Paabud til Vicekongerne og Guvernørerne over hele Riget om at holde streng Orden i deres Provinser og at beskytte Europæerne under Trusel om summarisk Afskedigelse for bestandig fra Regeringens Tjeneste, hvis de forsømmer deres Pligt i denne Retning.

11) Kina forpligter sig til at revidere og udvide de allerede bestaaende Handelstraktater med de fremmede Nationer, og til at yde sin Hjælp med Reguleringen af Whang-poo og Peiho Floderne, der danner Adgangen henholdsvis til Shanghai og Tientsin, gennem

et Bidrag af 460,000 Tæls, der er Halvdelen af de Omkostninger, som beregnes at ville gaa med dertil, og gennem Udnævnelsen af en blandet kinesisk-europæisk Kommission.

12) Tsungli-Jamen (Udenrigsministeriet) rekonstitueres og visse Forandringer fastslaas angaaende det Hof-Ceremoniel, som vil være at iagttage ved fremmede Gesandters Audiens hos Kejseren.

De første to Artikler er allerede opfyldt *tant mal que bien.* Prins Chun har gjort sine 6 Buk for Kejser Wilhelm i Berlin, og denne har maattet renoncere paa den først forlangte „Kotov", som man jo heller ikke godt kunde holde paa i Berlin, hvor den ikke hører til Hofceremoniellet, ligesom ogsaa de europæiske Gesandter, og det med Rette, i de sidste halvhundred Aar har afslaaet at udføre den i Peking, hvor den hører med og udføres af enhver Mantsjurer eller Kineser, fra Prinserne og nedefter, som stedes til Audiens hos Kejseren. Et andet Spørgsmaal bliver det, om den tyske Regering, nu da den én Gang havde forlangt „Kotov"en, ikke vilde have handlet klogere i at insistere derpaa og hellere ladet Prins Chun blive i Basel end tillade ham at vende hjem til Kina med, hvad aldeles upaatvivlelig vil blive betragtet som en vigtig diplomatisk Sejr i et Land, hvor Formen er Hovedsagen, Substansen det underordnede.

Ret betegnende er det, at Artikel 6, Fastsættelsen af „Erstatningen" og dennes Deling mellem Magterne indbyrdes, har været den af Fredsbetingelserne, som har fremkaldt den længste Diskussion og de største Vanskeligheder. Lidet imponerende maa de fremmede Gesandters indbyrdes Kævleri og smaalige Sjakren have forekommet Kineserne, der saa at sige fra første Færd uden Indvendinger gik ind paa at betale, hvad der forlangtes, skøndt nogle af Magternes, særlig Ruslands og Tysklands, Fordringer maatte forekomme dem ret opskruede og næppe vilde have holdt Stik for et Retstribunale.

Kina skal altsaa betale 450 Millioner Tæls, beregnet til Kurs 1 Tal = 3 shillings, med 4 pCt. Rente, betalbar halvaarlig, og at afdrage i 39 Aar. De Kilder, hvoraf Pengene skal øses, er først og fremmest Søtolden, det vil sige Told paa Varer, som indføres og udføres søværts til og fra Kina eller befordres i Transit ad Søvejen mellem de forskellige „aabne Havne"; dernæst Saltskatten, som i Kina er et Regerings-Monopol. Af disse to Kilder er Søtolden langt den vigtigste (den androg i 1899 henved $17^{1}/_{2}$ Millioner Tæls, hvoraf imidlertid den største Del allerede er hypotekeret

for tidligere kinesiske Laan) og den eneste, der kan kontroleres, da den oppebæres af europæiske Toldembedsmænd i kinesisk Tjeneste under Ledelse af Kinas General-Toldinspektør, Englænderen Sir Robert Hart.

Under de nugældende Traktater er denne Told ansat til 5 pCt. ad valorem, saaledes som denne var i 1861, da Toldsatserne blev tarifferet, men som nu til Dags, for de fleste Artiklers Vedkommende, er meget for lav, idet Artiklerne i de mellemliggende 40 Aar er steget meget betydeligt. En hel Række Indførselsartikler, saaledes alt, hvad der benyttes til Europæernes personlige Brug, betaler dernæst ingen Told, endskønt nu ogsaa mange af dem benyttes i stor Udstrækning af Kineserne.

Det er derfor bestemt, at Indførselstolden forhøjes til effektivt 5 pCt. af Varernes Værdi, og at al Indførsel beskattes, undtagen Ris, Korn, Guld og Sølv, møntet og umøntet, paa Betingelse af, at der udarbejdes en ny Toldtarif baseret paa Gennemsnitsværdien i 1897, 1898 og 1899, og at denne Tarif træder i Kraft 2 Maaneder efter Fredsprotokollens Underskrift, dog med 10 Dages ekstra Frist for Varer, som befinder sig i Transit inden for 10 Dage efter denne Dato. Det anslaas, at denne Forhøjelse vil indbringe henved 50 pCt. mere end de nugældende Toldsatser, saa at der altsaa kan paaregnes ialt henved 26 Millioner Tæls aarlig fra Søtolden.

Det er meget at befrygte, at Pengestraffen kun vil gøre et ringe Indtryk paa de anti-europæiske Elementer i Kina, og særlig vil Literaterne og Mandarinerne, de Klasser, som først og fremmest har Ansvaret for Bokseroprøret og som ikke direkte kommer til at betale en Styver, næppe bryde sig det mindste om at Handelen yderligere beskattes eller om at de sydlige rige Provinser, som ingen Del havde i Bevægelsen, kommer til at betale Broderparten af Erstatningen. Flertallet af Kinas Befolkning vil i det hele taget aldrig faa at vide, at nogen saadan har eksisteret, og det vil kun blive gennem en Fordyrelse af de Artikler, som indføres fra Europa, at det overhovedet vil mærkes, at der er foregaaet nogen Forandring i det bestaaende.

Hvad angaar Afstraffelsen af de kompromitterede Mandariner, da vil denne næppe frembyde nogen større Vanskelighed, saa længe der spilles paa Melodien: „de smaa Tyve hænger man, de store lader man løbe“, og den europæiske Koncert er jo forlængst med paa disse Noder. Det forholder sig ganske vist saa, at to

ledende Bokserchefer er bleven henrettet i Peking af de allierede og at et Par høje Mandariner har lidt samme Skæbne i Paoting Fu, men selve Anstifterne og Hovedlederne af Bokserbevægelsen og af Angrebene paa Legationerne i Peking i Fjor Sommer: Prins Tuan, General Tung Fu-hsiang, Kinas Generalissimus Vicekongen Jung-Lo, og andre af samme Slags, har man maattet lade gaa Ram forbi af den simple Grund, at d'Hrr. var uhøflige nok til at afslaa Indbydelsen til at udlevere sig selv til Europæerne, og disse ikke besad Midler til at opsøge dem eller til at tvinge den kinesiske Regering, selv om denne havde kunnet det, til at udlevere dem. Prins Tuan og Tung Fu-hsiang er ganske vist officielt blevet degraderede og sendt i Forvisning, men befinder sig nok ikke desto mindre i bedste Velgaaende, den ene paa den mongolske Grænse, den anden i Provinsen Kansu, i Færd med at samle en Armé Mongoler og Kinesere, hvormed de tilbyder at gaa mod Barbarerne i Peking og at udrydde dem, hvilket ikke lykkedes dem ved det første Forsøg i Fjor. Jung-Lo derimod er bestandig Enkekejserindens højre Haand og opholder sig sammen med hende og Kejseren i Hianfu, uden at nogen tænker paa at røre et Haar paa hans Hoved. Den stærkt kompromitterede tidligere Guvernør i Shansi-Provinsen, Yü Hsien, selve Boksernes Stormester, den samme, som i Juli Maaned i Fjor lod nogle og tredive Missionærer med deres Koner og Børn myrde i sin Yamen i Tai-yüan-fu, siges at være henrettet i Hianfu, den lige saa stærkt eftersøgte Kong Li at have begaaet Selvmord; men Efterretningerne herom hviler kun paa kinesisk Vidnesbyrd, og det er ikke urimeligt at antage, at de begge, sammen med mange andre lige saa skyldige, har faaet Lov til at forsvinde i Mængden. At der vil blive budt de europæiske Ministre lige saa mange Hoveder, som de attraar, kan næppe betvivles. I Kina staar den Vare ikke i høj Pris; det er ikke forbunden med stor Vanskelighed at finde Stedfortrædere, der for en rimelig Betaling til efterlevende Slægt og Venner vil lægge Navn og Hals til.

Befæstningen af Legationerne i Peking og Sløjfningen af Taku Forterne er allerede foregaaet, og de europæiske Ministre med deres Stab og Omgivelser maa herefter anses for sikret mod en Gentagelse af Begivenhederne i Fjor. Men et andet Spørgsmaal er det, om Kejseren og Hoffet vender tilbage til Peking, saa længe Legationernes Forter behersker det kejserlige Palads med deres Kanoner og Legationernes Bedækning er stærk nok til, naar

som helst at gøre sig til Herre i Hovedstaden og i Paladset. Kejserens, Enkekejserindens og Hoffets Tilbagevenden er jo gentagende blevet udsat, og der har endogsaa forskellige Gange været Tale om at vælge en anden Hovedstad, hvad formentlig intet i Fredstraktaten kan forhindre. Det vilde ikke være underligt, om det endte med et eller andet Kompromis i denne Sag, da Gesandterne jo er daarlig tjent med at lukke sig inde i deres Fæstning i Peking, medens Kejseren og Regeringen befinder sig Hundreder af Mile derfra og betakker sig for at forlægge Residensen.

Forbudet mod Indførsel af Vaaben og Krigsammunition i 2 Aar er vistnok fuldkommen illusorisk og i al Fald lige saa uigennemførligt som unyttigt saa længe Kineserne besidder deres Arsenaler i Foochow, Shanghai, Nanking, Hankov, Tientsin og andre Steder, hvor de selv fabrikerer baade det ene og det andet efter en stor Maalestok. I alt Fald vilde det jo være umuligt at afvæbne hvad der allerede eksisterer af kinesiske Soldater, og sindssvagt at forlange, at Regeringen skulde holde Orden og Justits mellem sine Hundreder af Millioner Undersaatter med saa at sige de bare Hænder.

Noget lignende gælder vistnok Forbudet mod Afholdelsen af offentlige Eksamina i 5 Aar for Ky-Jen (Kandidat) og Chang-Juan (Doktor) Graden i de Provinser, hvor Myrderierne af Europæere fandt Sted i Fjor, idet et saadant Forbud jo nemt vil kunne omgaas derved, at Studenterne indstiller sig til Eksamen i en af de andre Provinser. Og hvad Skammen for vedkommende Provinser og Straffen for deres Literati angaar, saa har det allerede været foreslaaet fra kinesisk Side at indstille alle Eksamina over hele Kina i de 5 Aar! Saa vilde der ingen særlig Skam eller Skade komme over nogen enkelt, og for en Ordens Skyld kunde det jo hedde sig, ikke at Regeringen foretog denne Handling efter Paabud af Landets Fjender og som en politisk Straf, men at det skete af eget Initiativ og med den Hensigt at forberede en almindelig Reform af hele Eksamensvæsenet i Landet.

Tilbage staar kun Revisionen af de bestaaende Handelstraktater mellem Kina og Traktatmagterne, og denne er paa Englands Forslag bleven udsat til et senere Tidspunkt samt vil være Genstand for separate Underhandlinger med hver Magt for sig. Alt hvad der for Tiden er fastslaaet, er Reguleringen af Whang-poo og Peiho Floderne, og hertil har den kinesiske Regering i Forening med

Handelskamrene i de to Riger paataget sig at anvende visse aarlige Beløb.

Som man ser, viel Geschrei und wenig Wolle!

Ikke Spor af politisk, administrativ eller fiskal Reform af nogen som helst Slags og intet Forsøg paa at indføre ordnede Tilstande i Landet. Enkekejserinden faar uhindret Lov at vedblive med at usurpere Regeringen; hendes Evnukker og mantsjuriske Raadgivere til at beholde Embeder og Magt, Prins Tuans Søn forbliver Tronfølger, og Kejseren, der dog havde vist Tegn paa Vilje og Evne til at betræde Reformernes Vej, forbliver faktisk en Fange i Enkekejserindens og hendes Mænds Hænder. Alle Drømme om et forbedret og nyt Kina forsvinder, og enhver Kineser, der er kendt som Ven af Europæerne og deres Kultur, vil blive jaget ud af Landet eller slaaet ned. Dette vil fortsætte sig nogle Maaneder eller nogle Aar, indtil et nyt Udbrud finder Sted, rimeligvis værre, større og farligere end det sidste, og Europa vil saa atter staa Ansigt til Ansigt med en kinesisk Krise, maaske med moskovitisk eller japanesisk Tilsætning, som der vil kræves andre end en Waldersee til at magte. Kinas eneste Chance var, at de europæiske Gesandter som et sine qua non havde holdt paa, at den retmæssige Kejser genindsattes i Magten med Ret til at vælge sine egne Omgivelser og sine egne Raadgivere, mellem „Reformatorerne", om han saa syntes, men uhindret af Enkekejserinden og de ultrakonservative Mantsjurer, der intet har glemt og intet har lært af de seneste Begivenheder. Men det synes som om Enkekejserindens tro Ven og Tjener, den gamle Li Hung Chang, endnu en Gang har været for stærk for de europæiske Diplomater og gjort dem mat med deres egne Brikker og paa deres eget Skakbræt, hvortil vel ogsaa deres Jalousi og Frygt for hinanden i en ikke ringe Grad har hjulpet „Kinas Bismarck".

De eneste praktiske Resultater, som Europas Stormagter har faaet ud af dette sidste Røvertog imod Kina synes, — foruden de 250 Millioner Tæls, der hovedsagenlig vil komme ud af Lommen paa Befolkningen i de velhavende sydlige Provinser, der intet som helst havde med Bokserbevægelsen at skaffe — at være den, at de har givet Rusland en længe søgt, velkommen Lejlighed til at flytte sine sort-hvide Grænsepæle nogle Hundrede Mil længere imod Syd, til Trods for Petersborgs højtidelige Forsikringer om det modsatte; at de har lagt en af Kinas største Provinser øde, ihjelslaaet nogle Titusinder af uskyldige Kinesere og jaget andre Titusinder fra Hus

og Hjem; at de, den europæiske Civilisations og Kulturs Bærere. Kristendommens Riddere og Forkæmpere, er faret hen over Landet som en Orkan med Mord, Brand og unævnelig Vold i deres Spor; samt at de har saaet en ny Sæd af fortvivlet Frygt, uudslukkeligt Had og uvisnelig Foragt hos Hundredetusinder af kinesiske Mænd, Kvinder og Børn, der vil hade, afsky og frygte „fan Kueitzu", „den fremmede Djævel", „Barbaren" og „Umennesket", hundrede Fold værre end nogen Sinde, og aldrig opgive Haabet om engang, tidlig eller sent, hvis ikke i denne Generation saa i den næste eller i den næste igen, at „jage ham ud i Havet", bort fra det himmelske Riges Enemærker.

J. Henningsen

BAROKSTILEN I ITALIENSK ARKITEKTUR

Den Stil i Arkitekturen, man almindelig kalder barok, er bleven ret forskellig karakteriseret, idet dens kronologiske Grænser er bleven meget forskellig fastsatte. Tidligere lod man den Stil, der gaar umiddelbart forud for Barokken, og hvoraf denne er en direkte Udvikling (den saakaldte Højrenæssance), strække sig over det meste af det 16. Aarh., skønt man ikke kunde undgaa at bemærke, at den undergik en væsentlig Forandring i Løbet af Aarhundredet. Barokstilen indskrænkedes da til at omfatte en saakaldt udartet Arkitektur, hvori Renæssancen opløses og gaar til Grunde. Barokstilens Originalitet syntes meget tvivlsom, og den ansaas nærmest for Frafald fra Højrenæssancens Ideal, Tilbagegang i almindelig arkitektonisk Henseende.

Imidlertid har nu til Dags De Geymüllers Forskninger skabt en noget anden Opfattelse af Højrenæssancen, baseret paa Tegninger og Udkast af de Kunstnere, der repræsenterer den. Samtidig blev man nødt til at forandre Karakteristikken af Barokstilen: meget, af hvad man tidligere regnede til Renæssancen, var i Virkeligheden saa ejendommeligt i visse Henseender, at det maatte anses for Udgangspunkt for en ny Udvikling. Derved skærpedes tillige Begrebet Højrenæssance, man forstod den i dens Forskellighed saavel fra den foregaaende som den efterfølgende Kunst. Barokstilen er en bevidst Omformen ikke af Renæssancen i Almindelighed, men direkte af Højrenæssancen, og Kendskab til denne er derfor nødvendig for Forstaaelsen af Barokstilen.

Højrenæssancen kan næsten kaldes en blot ideel Stil, for saa vidt dens Mindesmærker enten ikke er fuldendte, eller er ødelagte, eller — som i de fleste Tilfælde — kun er Tegninger og Skitser. Dens højeste Egenskaber er koncentrerede i Bramante, der staar som Centrum i hele den arkitektoniske Udvikling i det 16. Aarh. Selv om man uden Tvivl tillægger ham en Del Bygninger, som han ingen Andel har i, er der dog bevaret saa meget fra hans Haand, at man kan karakterisere hans Stil.

Bramante er et interessant Eksempel paa Samvirken af forskellige Landsdeles Kunst. Som hos Leonardo da Vinci udgør den norditalienske Kunst en væsentlig Del af hans Kunstnerejendommelighed. Derfra det lette, elegante, næsten indsmigrende, der finder Udtryk for det idylliske saavel som for det elegiske, alt uden nogen Patos eller Opbyden af Kraft. Hos Leonardo hindres denne Retning i at slaa over i det fade og affekterede gennem den florentinske Opdragelse; i Florens er Linien uden Hensyn til Følelsen Kunstens højeste Maal. Hvad Florens er for Leonardo, er Rom for Bramante. Først her skaber han den Stil, man sædvanligvis betegner som Renæssancens Højdepunkt („Højrenæssancen"). Han lærer at betragte Bygningen som et logisk Hele, hvori hver Del underordnes Helheden. Det arkitektoniske Kunstværk beherskes af et bestemt Proportionssystem, der i høj Grad reducerer Fantasiens Indflydelse. Ornamentet bliver saa vidt mulig kun konstruktivt, angiver de enkelte Deles Funktion, Kraften og dens Retning, men breder sig ikke som i det 15. Aarh. overalt, hvor der er Plads dertil. For Logikken ofres ofte Hensynet til Bekvemmelighed. Der er en Stræben mod en absolut Skønhed som en absolut Enhed, der kan staa ved Siden af Platos absolute Sandhed. Ved Logikkens Hjælp tror man at kunne gaa uden om den historiske Udvikling og skabe en Kunst, der er Udtryk for alle Tiders Stræben. At Højrenæssancen heri er paavirket af Oldtiden i Almindelighed, er ubestrideligt; den direkte Paavirkning indskrænker sig derimod til en stadig nøjagtigere Reproduktion af det antikke Søjlesystem, ogsaa den doriske Søjle anvendes af Bramante. Den hele „Holdning" er imidlertid ganske selvstændig: en rolig Nonchalance, lige langt fra det tunge og fra det sirlige. Bramantes Bygninger vilde have inkarneret Renæssancens Livsglæde, dens aandelige Harmoni saavel som dens selvbevidste Kraft.

Men denne Ligevægt og Harmoni er Bramantes personlige Kendemærke, den har sit mest fuldendte Udtryk i hans Udkast til

Peterskirken i Rom (se De Geymüller: Les projets primitifs de St. Pierre). I hans sidste Aar bliver hans Stil tungere og massivere. Feststemningen forsvinder fra den: formelt nærmer den sig mere den antikke romerske Kunst. Denne hans „ultima maniera“ er det, der fortsættes af hans Elever (Rafael, Peruzzi, San Gallo etc.), den udvikler sig stadig mere i Retning af en doktrinær Klassicisme, der faar Udtryk ved Stiftelsen af det vitruvianske Akademi. Sin højeste og mest harmoniske kunstneriske Form finder den i Palladio. Det er saaledes kun en enkelt Side hos Bramante, der direkte fortsættes af hans Elever; de fleste af disse bliver meget gamle og fortsætter selvfølgelig deres Stil gennem en stor Del af Aarhundredet.

Men parallelt med denne Kunst udvikler sig med Michel Angelo som Udgangspunkt en ganske forskellig Kunstretning. Den har ikke sit Udspring i en Mangel paa Evne til at naa Renæssancens rene harmoniske Skønhed, den har et andet Maal end denne og anvender andre Midler for at naa det. Denne saakaldte Barokstil begynder allerede omkring Aarhundredets Midte og ikke først ved dets Slutning, da begynder derimod dens andet Afsnit. Barokstilen er en original Stil, der ingenlunde mangler logisk Konsekvens; den repræsenteres i sin første Periode af Kunstnere som M. Angelo, Vignola, Giac. della Porta . . . Selvfølgelig danner den lige saa lidt som nogen anden Stil en absolut Enhed; i sin Oprindelse er den udelukkende romersk, og i Rom faar den sin mest logiske Form. Først senere trænger den ind i andre Dele af Landet og modificeres selvfølgelig af disses Ejendommeligheder, ligesom den ogsaa undergaar Forandringer i sin Udvikling.

Enhver Bygning bestaar af ét Rum eller af flere selvstændige, der støder sammen eller griber ind i hverandre. Kun i enkelte Tilfælde, hvor alle Rum tjener samme ideelle Formaal, staar de i direkte Forbindelse med hverandre, danner med andre Ord kun enkelte Afdelinger af ét stort Rum, saaledes som Tilfældet er i det græske Tempel, den kristne Kirke. I Kirken, hvor Hensynet til det praktiske spiller saa ringe en Rolle, som det overhovedet er muligt i nogen Bygning, finder man derfor lettest en Stils rent kunstneriske Stræben. I særlig Grad er dette Tilfældet med Renæssancen; dens Begejstring for Centralkirken skyldes udelukkende æstetisk-logiske Hensyn, ikke religiøse, med mindre man vil kalde Kunsten en Religion. Det maa da kaldes en Lykke, at man saavel af Bramante som af M. Angelo har fuldstændig Plan til samme

Bygning, Peterskirken i Rom, Arkitekturens højeste Maal. Netop i disse to Udkast kan man maale Forskellen mellem Renæssance og Barok, begge i deres Renhed og højeste Fuldkommenhed i kunstnerisk Henseende. Bramantes St. Peter er en Harmoni mellem selvstændig udviklede Dele; det ene er afhængigt af det andet, men ingen enkelt Del er saa dominerende, at den fuldstændig undertrykker andre. Det hele finder sin naturlige Afslutning i Kuplen, der forbinder de forskellige Rum til en eneste Helhed i direkte Afhængighed af hverandre saavel i Beliggenhed som i Belysning. — en arkitektonisk Rumsymfoni, man ikke havde set Mage til siden Romernes Dage.

Her betegner Barokken et absolut Brud med Renæssancen.

Michel Angelos Model til St. Peter gennemfører en absolut Centralisation. Grundridset er rykket sammen, danner et kompakt afsluttet Hele, hvor ingen af de underordnede Dele naar frem til selvstændig Udvikling, men alle ligesom opsluges af det centrale Rum. Siderummene er mindre i Forhold end hos Bramante, det svagere Lys forhøjer deres Præg af individuel Uselvstændighed; de danner ikke en Gentagelse i mindre Maalestok af Hovedrummet, men snarere et Akkompagnement til det. Samtidig bliver Højdeaksen den dominerende, den Linie, ud fra hvilken hele Bygningen organiseres. Centralrummet ligesom vokser op, støttet paa de Kapeller, der omgiver det, som paa en bred Basis. Ligesom disse psykologisk tjener som Forberedelse til Kupelrummet, udfylder de organisk samme Funktion som Soklen paa en Mur eller Foden paa en Søjle. Kan man betegne Renæssancens Centralkirke som Rum-Harmoni, maa Barokkens kaldes Rum-Organisme, — en Opfattelse af Begrebet Organisme, hvortil ingen tidligere Stil er naaet.

Saavel Barok som Renæssance staar under Indflydelse af Therme- og Tempelkompositionerne fra Kejsertidens Rom; Renæssancen har mere Sans for den rent logiske Sammenhæng i disse, men først Barokken forstaar den mægtige Rumvirkning samtidig med, at den giver den logiske Komposition en videre original Udvikling. Denne Afhængighed af Rom maa særlig fremhæves, da man jo ofte har bebrejdet det 16. Aarhundredes Arkitektur, at den ikke gik tilbage til Grækenland som Kilden. Hvad kunde man i Virkeligheden have lært af Grundridset til et græsk Tempel? Den græske Kunst kender kun det individualistisk udviklede, er ganske uden Sans for Samvirken mellem forskellige Dele.

Ogsaa i det ydre gennemfører Barokken den samme Koncentra-

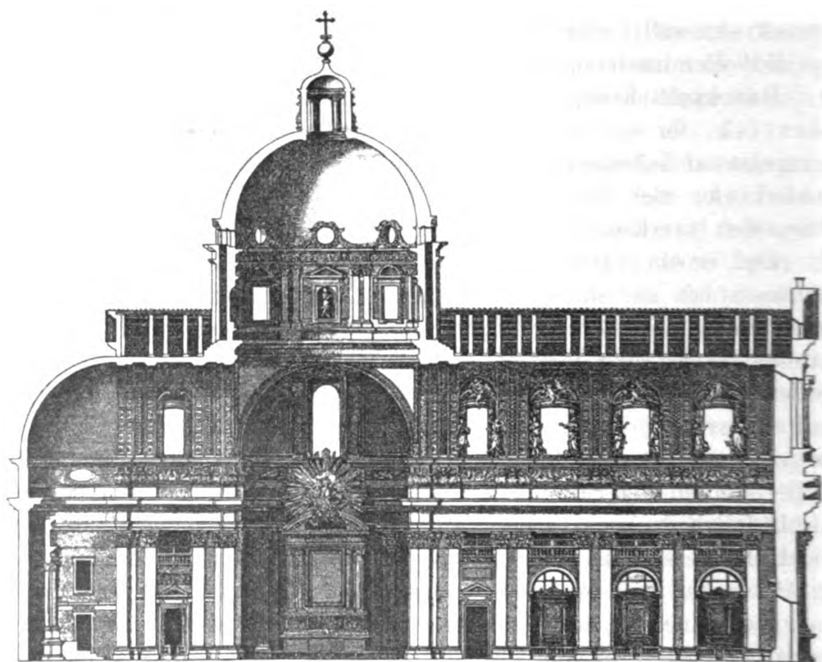
tion, alt underordnes Kuplen og formes omkring Højdeaksen som „Dominante". Sidekuplerne er saa smaa, at de ikke kan virke sammen med Hovedkuplen, men kun ledsage den som et uselvstændigt Element; hos Bramante derimod dannede de sammen med Kuplen og Taarnene, af hvilke Faktorer ingen var absolut dominerende, en Harmoni, som De Geymüller mener, hverken før eller senere er naaet. I Barokken er Koncentrationen endog drevet saa vidt, at Façaden helt fjernes, eller i hvert Fald gøres saa lidt fremtrædende som muligt.

Barokkens Komposition maa saaledes kaldes i eminent Grad plastisk, for saa vidt Plastikkens Maal anses for at være Frembringelse af selvstændige Organismer. Renæssancen derimod var malerisk, idet den opløste Helheden i en Række selvstændige Dele, den var Komposition som Modsætning til Organisation.

Det er da naturligt, at de maleriske Perspektiver, hvorpaa Renæssancen var saa rig, forsvinder. Noget lignende som Brunellesco har gennemført i St. Spirito, hvor der gennem Søjlerækkerne aabnes stadig nye Perspektiver med overraskende Lysvirkninger, finder man ikke mere. Den frie maleriske Cirkulation af Lys og Luft forsvinder. Skønt Michel Angelo selv paastod kun at fortsætte Bramante, har han dog frembragt et Værk, der staar som Type for en ny Stil. Her er jo kun Tale om Komposition i Almindelighed; som senere skal omtales, forandres i lige saa høj Grad Renæssancens Proportionssystem og Tektonik. M. Angelos St. Peter kan jo i og for sig kun staa som Type for Centralkirken; men de Principer, der her kommer til Orde, har selvfølgelig deres Oprindelse i en forandret Opfattelse af den arkitektoniske Komposition i sin Helhed, og man maa derfor vente at finde en lignende Udvikling af de andre arkitektoniske Former.

Ogsaa i Langkirken, den saakaldte Basilika, har vi et Eksempel fra M. Angelos Haand i Kirken „Sta. Maria degli Angeli", en gammel romersk Thermesal, som han ombyggede til en Kirke. Det mægtige Hovedrum, der danner Langskibet, og som sikkert ganske har været efter Michel Angelos Hjerte, dominerer her fuldstændig; det ledsages paa begge Sider af en Række Kapeller, der ligesom i Centralkirken holdes uselvstændige i Udstrækning saavel som i Belysning. Dette er netop det karakteristiske ved Barokken; at man senere har tilmuret disse Kapeller er en Udvikling i klassisk Retning, hvor man tilstræber et enkelt stort Rum („Raum aus einem Stück" Burckhardt).

M. Angelos Form for Basilikaen udvikles ved en delvis Kombination med Centralkirken til en barok Kirketype, der er kendt over hele Verden som Udtryk for den katolske Reformation. De mest typiske barokke Kirker findes selvfølgelig i Rom. Den første er Vignolas „Gesù“ i Rom, der senere gentages med faa Forandringer i „St. Andrea della Valle“ i Rom. Som man ser,

Il Gesù i Rom. Længdesnit.

er der intet Sideskib, dette er erstattet af Kapeller, der aabner sig ud mod Midterrummet. Disse Kapeller er holdt temmelig mørke i Belysning i Forhold til dette, saa de ikke træder selvstændig frem; dog udgør de paa den anden Side ikke en Del af Hovedrummet, idet Aabningen ud mod dette ikke naar helt op til Arkitraven over Søjlerne, men har et Stykke Mur over sig; fra Midtskibet ser man altsaa ikke Kapellet i hele dets Udstrækning, kun, at det er der; i øvrigt har det en arkitektonisk selvstændig Udvikling. Tillige staar Kapellerne i indbyrdes Forbindelse ved saa stor en Aabning, at de kan kaldes sammenhængende, men ikke saa meget, at de danner et Hele. Idet deres ringe Ud-

strækning hindrer dem i at gøre sig gældende over for Hovedrummet, indtager de netop den for Barokken ejendommelige Midte mellem Selvstændighed og Uselvstændighed; ligesom ved Centralkirken danner de en Basis, hvorpaa Hovedrummet vokser op. Psykologisk tilhører de ligesom en lavere Region, er Udtryk for en mindre Grad af Bevidsthed.

Selve Midterrummet er overdækket med en eneste Tøndehvælving, hvorved det samles til en Helhed, ligesom den ensartede Belysning, der ikke fremhæver nogen enkelt Del deraf, lader det staa som en samlet Masse mod de ledsagende Kapeller.

Dog Langskibet er selv kun et Led i en Udvikling. Medens ved Centralkirken alt forstaas ud fra og samler sig om et eneste Punkt, er Basilikaen beregnet paa det fremadskridende Menneske. I Langskibet dominerer derfor Dybdeaksen, der i Kuppelrummet gaar over i Højdeaksen. Her staar vi ved Maalet for Udviklingen, Kirkens Centrum. Lyset fra Tambouren lader dette Centralanlæg straale i en Klarhed, mod hvilken det øvrige af Kirken synes dunkelt. Koret, der slutter i en Halvcirkel, er ikke saa udviklet, at det danner en selvstændig Del, det underordner sig ganske Kuplen. Det samme er Tilfældet med Tværskibet, der egentlig kun viser sig som to kapellignende Udvidelser i Grundridset, men som i øvrigt hører fuldstændig med til Kuppelrummet. Dette, Kirkens Centrum, dominerer altsaa ikke her hele Anlæget som ved Centralkirken, men paa den anden Side er Langskibet ikke saa langt, at det kan hævde sig over for Kuplen, det udgør kun en Forberedelse til denne, en Forgaard, før man træder ind i det allerhelligste. Overgangen dannes af de to nærmeste Kapeller, der ud mod Langskibet kun har en ringe Aabning, to tilsvarende findes lige over for ved Koret. Paa disse Kapeller hviler Kuplen, de staar i samme Forhold til denne som de øvrige Kapeller til Langskibet, og her ud mod Kuppelrummet danner Arkitraven et Fremspring for at markere en stærkere Kraftanstrengelse. Ved Overgangen til Kuplen danner de to Kapeller saavel en Afslutning paa Langskibet som en Indledning til Centralanlæget, indtager saaledes en ganske ejendommelig Stilling i den psykologiske som i den arkitektoniske Komposition.

Medens ved Centralkirken den ydre Komposition var direkte Udtryk for den indre, er dette ikke Tilfældet her. Den ydre bestaar nemlig af to Faktorer, Kuplen og Façaden, men denne sidste udformes i Virkeligheden ganske selvstændig og danner ikke noget

direkte Udtryk for Langskibets Form. Siderne paa Langskibet mangler enhver Karakteristik og indgaar altsaa ikke som Led i Kompositionen. Derimod anvendes stadig større Omhu paa Facaden, som til sidst bliver et rent Dekorationsstykke, der sættes foran Kirken. Og Façaden faar sin egen psykologiske Stemning, der undertiden er Udtryk for den indre, men ofte staar i bevidst Modsætning til den, udgør saaledes det første Element i den psykologiske Udvikling.

Man maa ikke anse denne den katolske Reformations Kirketype for en Form af Centralkirken, der af rituelle Hensyn tvinges til at tage Langskibet med; det er en original Kirkeform, opstaaet ved Koncentration af Renæssancens Basilika. I denne, f. Eks. St. Lorenzo i Florens, forholder Sideskibene sig til Langskibet som 1 : 2, Kuplen udgør en Del af Helheden, ikke Maalet for Kompositionen; Barokken foretager altsaa samme Sammenrykning af Grundridset som ved Centralkirken. Et andet er, at man sikkert af rent praktisk-religiøse Grunde vælger Langkirken som saadan, det afhænger af Jesuiterne i dette Tilfælde; den specielle Form, den faar, er jo derimod Arkitektens Sag.

Dette er den typiske Barokstil, saaledes som den i Rom udvikler sig i Løbet af den sidste Halvdel af det 16. Aarh. Men denne Form findes ogsaa kun her i sin Renhed; den kombineres med Paavirkning fra Renæssancen, hvorved der opstaar en ret ejendommelig Nuance af den. Dette er i Virkeligheden Forklaringen paa den norditalienske Barok.

Under Indflydelse af Palladios Il Redentore i Venedig med dens Tredeling i Grundridset (Langskib, Centralbygning og Sakristiet), opstaar en Række Kirker, der er mindre koncentrerede end i den egentlige Barok, med flere Delinger (saaledes Rummet i S. Fedele), med større Selvstændighed for de enkelte Dele og maleriske Perspektiver mellem disse; man nærmer sig atter Renæssancens Harmoni. Eksempler er Sta. Marie della Salute i Venedig, Sta. Maria di Carignano i Genua; — overalt er der noget let og gratiøst, der var den romerske Barok fremmed.

Den norditalienske Kunst paavirker nu atter Rom som under Bramante, og derved opstaar den Stil, der i Regelen gaar under Navn af Barok. Den indføres ved de lombardiske eller toskanske Mestre, der i det 17 Aarh. bliver toneangivende i Rom. Man søger at ophæve det trykkende og tunge i de lange lige Gesimslinier, i Tøndehvælvingens samlede eller kun svagt delte Masse, der

hver for sig satte en Stopper for alle vertikale opadstræbende Tendenser. Arkitravens Fremspring („Verkröpfung") over Søjlerne bryder den lige horisontale Linie, til sidst opløses den helt og forsvinder undtagen over Søjlerne. Der opstaar en Række vertikale „Stræbepiller" uden nogen horisontal Modvægt.

I det hele løsnes Sammenhængen, og de enkelte Dele bliver mere selvstændige. Ogsaa tektonisk opløses Rummets Enhed mer og mer; de tektoniske Former springer frem eller træder tilbage, saa der dannes Perspektiver, der synes at fordybe sig uendeligt i det ubestemte, idet Formerne skyder sig bag hverandre uden faste Grænser; noget lignende som Kulisserne i et Teater. Den fra Norditalien kendte Deling af Rummet træffes ogsaa f. Eks. i Sta. Maria Campitelli; der er i Virkeligheden tre Rum, afgrænsede fra hverandre ved Søjler, med de sædvanlige Perspektiver.

Sta. Maria della Salute i Venedig.

Farvetonen i Barokkens første Periode karakteriseres ved Caracciernes tunge, massive, næsten vægtige Farve, der svarer til de massive Legemer, som er nødvendige for at bære de patetiske Følelsesudbrud. Denne Stil kender kun Affekten paa dens Højdepunkt, hvor den med dramatisk Patos giver sig Udslag i en talende Gestikulation. Sin højeste Fuldendelse har Retningen fundet hos Rubens; dog udvider denne Farveomraadet, saa det foruden den naturlige, virkelighedstro Farve omfatter saavel denne, i dens højeste Patos som den næsten fuldstændige Mangel paa Farve, det farveløst graalige.

I Barokkens anden Periode viger Caracciernes tunge Farve for en lettere og lysere Tone, svarende til det almindelige Omslag i Stemningen. Det maleriske, Lys og Luft, bryder alt, som vil af-

slutte sig, en Tendens mod det lette og elegante gør sig overalt gældende. Alle Former bliver slankere i Proportionerne. Iøjnefaldende er den analoge Forandring i Skulptur til Berninis sarte, elastiske Figurer med den hurtige, momentane Bevægelse, der gennemsitrer hele Legemet, de individuelt karakteristiske Hoveder, den fine naturalistiske Gengivelse af alle Legemets Enkeltheder, Beregningen af Lys og Skygge — en malerisk-naturalistisk Kunst.

De samme Principer gennemføres i den ydre Komposition. Façaden, der altid har staaet i løs Forbindelse med Langskibet, bliver endnu mere selvstændig og markeres yderligere ved de to Taarne, som Barokken nu optager. Langskibet bliver kun et Bindeled mellem Façaden med dens Taarne og Kuplen; Kompositionen bliver en Harmoni mellem Højdeakser, en flerstemmig Harmoni ganske som i Højrenæssancens Dage. Tillige bliver Taarnene et nyt formelt Element, man søger at forme dem saa slanke som mulig; det gaar undertiden saa vidt, at de trodser al tektonisk Logik.

Det er bekendt, hvorledes denne Barokkens indre Forandring afspejles i selve Peterskirkens Skæbne. Til M. Angelos Centralbygning føjes Fontanas Langskib, Carlo Maderna afslutter det med en Façade, hvis Udvikling ligger i Bredden. De projekterede Taarne forsøger Bernini at opføre; men da Grunden synker, indrammer han hele Pladsen med de bekendte Colonnader, for hvilke Kirken danner Afslutningen; derved forsvinder den ganske i sin Helhedsvirkning — en direkte Haan mod den oprindelige Centralbygning.

I denne sin Forbindelse med Renæssancen, som den har modtaget fra Norditalien, bliver Barokken i det 17 Aarh. en europæisk Stil.

Højrenæssancens Maal var logisk Distinktion: klart at skille forskelligartede Dele fra hverandre. I Sammenligning med det 15. Aarh. indeholder Højrenæssancen færre Led i Profilerne, en Klarhed og Simpelhed i Virkningen, som man har lært af de romerske Profiler. Dette fortsætter Barokken; den danner ikke skarpe Overgange mellem Linier af forskellig Retning, men samler dem til et Hele, der faar sin Karakter gennem en enkelt udtryksfuldt dominerende Profil. Derfor forsvinder den lige Linie, der især anvendes til at adskille, mere og mere for den krumme; Hjørnerne afrundes, saa der dannes Overgange uden særskilt Forbindelsesled. Derfor ingen klar Begyndelse eller Afslutning. Linierne synes at kunne føres stadig videre uden Afbrydelse — man tænker uvilkaarlig paa Wagners „uendelige Melodi“. Disse mægtige pompøse

Linier gør ofte paa den uforberedte Nordbo Indtryk af noget usandt — ganske som den italienske Opera.

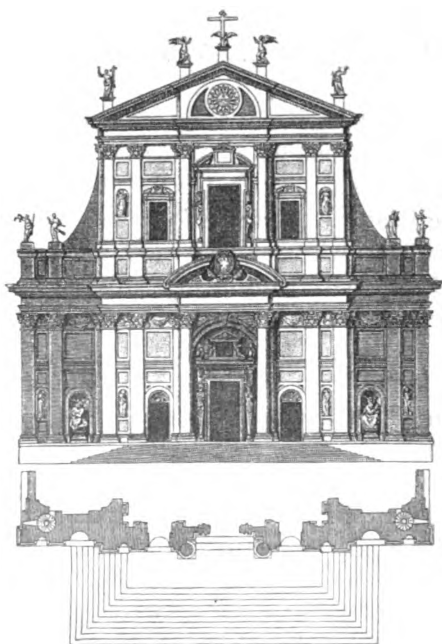
Heri ligger egentlig Barokkens Hovedfortjeneste, den frigør Arkitekturen for Afhængigheden af den antikke Linie og Profil. Borromini ser heri en af sit Livs Opgaver. Dybe Indskæringer, stærkt buede Linier, saa der opstaar en energisk og mangfoldig Virkning af Lys og Skygge, ofte uden mindste tektonisk Hensyn — dette udvikler Barokken til højeste Mesterskab selv i dens mest forvildede Periode med Pozzo, Valvassori osv. Denne Erobring gaar fuldstændig tabt under den følgende Klassicismes lige og tørre Linier.

I nøje Sammenhæng med Barokkens Linier staar dens Rytme, og denne har derfor ogsaa gennemgaaet samme Udvikling fra Renæssancen. Dennes Rytme var rent metrisk, en Gentagelse af samme Faktor og samme Mellemrum, og i samme Styrke. En saadan Frase repræsenterer psykologisk det naive, idylliske, der svarer saa godt til det 15. Aarhundredes stille Glæde. Overgangen til Barokken ser man i Bramantes „Cancelleria“ i Rom med dens af Geymüller benævnte „travée rythmique“: Pilastrene danner skiftevis et stort og et mindre Mellemrum, der forholder sig til hverandre som det gyldne Snit. Frasen er bleven længere, men virker ellers i sin Helhed som det 15. Aarhundredes.

I Kirkefaçaden kan Barokken, uafhængig af alle praktiske Hensyn, udfolde sine æstetiske Principper. De oprindelig tektoniske Dele: Søjler, Nicher etc. anvendes rent dekorativt i rytmisk Fordeling. Hele Façaden udgør her som en eneste musikalsk Frase med den dominerende Accent i Midten. Pilastrene fordobles mod Midten og de faar tillige større plastisk Fremspring, saaledes at de f. Eks. afløses af Halvsøjler eller Søjler mod Midten; Portalen udgør Rytmens Hovedaccent. Den samme Rytme gentages i Nicher og Vinduer, disse tiltager i Størrelse mod Midten, Plastikken i Omramningen ligeledes, og Rytmen markeres yderligere ved de i Nicherne anbragte Statuer. Man har altsaa indført et nyt rytmisk Element, der svarer til Tonestyrken, Accenten, i Musikken: et crescendo og decrescendo, der danner en usammensat „Frase“, som man ikke kan opløse i mindre selvstændige Motiver, saaledes som Tilfældet var i Renæssancen. Atter her mindes man enkelte Wagnerske Temaer — naar Foredraget er, som det skal være.

Dette Princip: at lægge en overvældende stærk Accent paa et enkelt Punkt, medens hele det øvrige er ganske ubetonet, viser sig

ogsaa uden for det rytmiske. Ved Vinduer, Nicher, i det hele taget Muraabninger lægges Omramningens Accent i Regelen foroven, medens Renæssancen anvendte en mere ensartet Omramning. I Barokken forsvinder (eller trænges meget tilbage) Søjler, Pilastre etc. ved Siden af Muraabninger, medens samtidig den øverste Afslutning, Gavlen, forstærkes, ja ofte fordobles, som man ser paa Façaden til „Gesù“ af della Porta: En Segment-Gavl anbragt uden om den egentlige Gavl. Den kraftigste Accent opnaas, naar denne Gavl kun hviler paa Konsoler uden mindste vertikal Støtte.

Il Gesù i Rom. Vignolas Façadeudkast

Et typisk Eksempel paa Udviklingen til en ren Barokstil har vi i den nuværende Façade til Gesù (Gesù della Porta) sammenlignet med den af Vignola projekterede, der staar Renæssancen nærmere. Vignolas Façade bestaar af to Etager, der tydelig fremtræder hver for sig og har hver sin Form; hos della Porta derimod dominerer den nederste Etage, saa den øverste nærmest danner en Afslutning, og desuden forbindes begge ved de to Side-Voluter, saa Façaden fremtræder som en eneste Helhed. Det samme gør sig gældende i det enkelte i dekorativ Henseende. Vignola opløser Fladen i en Række adskilte, delvis selvstændige Dele: Mellemrummene mellem Pilastrene opløses i mindre Felter, der afgrænses ved Rammer; dette er selv Tilfældet ved Intervallerne mellem de parvis ordnede Pilastre, det hele gør et mosaikagtigt Indtryk. Karakteristisk er, at der ingen tomme Flader findes.

Ogsaa her koncentrerer della Porta Virkningen; de parvis ordnede Pilastre rykkes saa tæt sammen, at Intervallet maa lades tomt. Fladen opløses ikke i mindre Dele, men virker som en Helhed, hvor den ikke brydes af Vinduer eller lignende. Derved op-

staar tillige den specielle barokke Rytme: ubetonet Begyndelse og Slutning med Accenten i Midten. Som man ser, har della Porta opnaaet en mægtig samlet Virkning i Linie som i Rytme, mod hvilken Vignolas Façade gør Indtryk af det stykkevise, af enkelte Dele sammensatte.

Man ser tillige, at Vignolas Façade er mere „Dekoration" end della Portas; hos denne staar Fladen i den Form, som den tilfældig faar ved de delende Pilastre, og store Dele af den er helt tomme, medens ganske vist paa den anden Side Accenten er forstærket for andre Deles Vedkommende; men en gennemført Dekoration af Fladen er saaledes ingenlunde typisk for Barokken, som man ofte har paastaaet.

Il Gesù i Rom Façade (G. della Porta)

Vi har her en Analogi til enkelte af M. Angelos plastiske Figurer; den sjælelige Bevægelse, „Motivet", bryder ofte her kun frem paa et enkelt Punkt, medens hele den øvrige Del af Legemet ligger hen uden Bevægelse: I Adams Skabelse i det sixtinske Kapel er Livet koncentreret i den udstrakte venstre Arm og i Blikkets Retning. Man ser atter, hvor nøje M. Angelos Kunst hænger sammen med hele den barokke Retning. Denne stærke og ensidige Fremhæven af enkelte Punkter, der svarer til det patetiske Foredrag i Musikken, er der ingen Grnnd til at brændemærke som en Jagen efter Effekt; i hvert Tilfælde er det en naturlig Udtryksmaade for Italienerne.

Ligesom Barokken underordner alt under én dominerende Hovedaccent, kender den paa den anden Side ogsaa „kromatiske" Virkninger, saa smaa Stigninger, at man næsten opfatter dem som et Hele. Paa Kirkefaçaden f. Eks. danner en svagt fremhævet

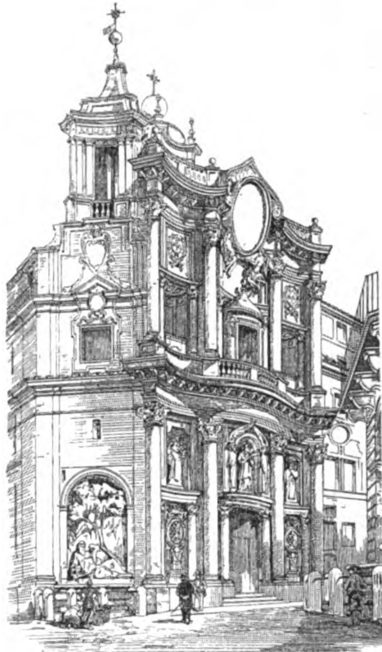
Ramme i Pilasterintervallet en Overgang til Pilastren, og denne flankeres paa hver Side af en mindre fremspringende Halvpilaster. I Stedet for den simple Sammenstilling af Muren og Pilastren er der altsaa indskudt Overgangsled. Det samme er Tilfældet paa andre Omraader: i Stedet for det enkelte simple Omrids træder ligesom en successiv Udvikling gennem smaa Overgange; et interessant Eksempel træffer man i Kirkefaçaden, hvor den yderste Pilaster rykkes et Stykke bort fra Hjørnet, saa den smalle yderste Murstribe tjener som Forberedelse.

Lange Rytmer med stærk patetisk Accent, som man ofte naa'r gennem meget smaa Stigninger, stærke Dissonanser, Harmonier, der vanskelig opfattes — alt dette finder vi tilsvarende i Wagners Kunst i den Grad, at man kan bruge ganske de samme Ord for at karakterisere den.

Den stærkere Accent træder ligeledes frem i de forskellige Funktionsudtryk. Funktionerne udføres med større Energi og Kraft end i Renæssancen, med en lidenskabelig Patos i Form af stærkere Opadstræben i de understøttende eller bærende Dele og tillige større Tryk i de understøttede; Gavlen trykker nedad, Kæpitælerne udtrykker en energisk Støtten . . . . en udtryksfuld Mimik. Det samme træffes i Samtidens Maleri og Plastik. Dette er en Modsætning til den antikke Kunst og den deraf paavirkede Renæssance i det 16. Aarh. Som Middelalderens Kunst stræber Barokken altsaa efter det mimisk udtryksfulde, men adskiller sig fra denne ved at der til dens Gestus hører en tilsvarende Masse, medens der til Middelalderens Gestus ikke svarede noget Legeme. Søjlerne er i Middelalderens Kunst saa tynde, at de intet synes at kunne bære, ligesom de magre plastiske Figurer synes at maatte synke sammen under det voldsomme Følelsesudbrud. Barokken derimod giver sin Gestus Understøttelse i Massen, Søjlerne erstattes af den massivere Pille o. s. v., og man synes tillige at finde Behag i Massen som saadan, deraf det tunge, glædesløse, som nogle ser i Barokkens Værker. Det samme iagttages hos M. Angelo, — Sjælen synes ikke at kunne gennemtrænge de vældige Legemer.

Den energiske Opadstræben i Søjler og Piller er saa stærk, at den bryder Arkitravens lige Linie, idet der dannes Fremspring over Søjlerne og saaledes disses Opadstræben fortsættes. I Barokkens senere Periode bliver denne — som nævnt — saa stærk, at Arkitraven som selvstændigt Led forsvinder, idet dens mægtige Fremspring i Forbindelse med Søjlerne virker som de gotiske Stræbepiller.

I Overensstemmelse med Barokkens hele Formsprog er det, at dens Mimik gerne samles i et enkelt Punkt, idet man i den enkelte Form ofte kun udtrykker én Funktion. Renæssancen formede t. Eks. Søjlen af flere Dele, hver med sin individuelle Karakteristik, Foden karakteriseret som opadstræbende og tillige givende efter for et Tryk, Skaftet som Overgangsled, Kapitælet som opadstræbende og bærende; hver enkelt af disse Dele kan da atter opløses paa samme Maade, og der dannedes et rigt og mangfoldigt Sammenspil mellem disse forskellige Funktionsformer. Hele denne Karakteristik opgiver Barokken; ved Søjlen samler den al Virkning i Kapitælet, Resten er kun en eneste udelt Masse, der bærer dette. Dette Eksempel viser Principet i Barokkens Formdannelse. Mest iøjnefaldende er dette ved Murens Behandling, idet Funktionsudtrykket ikke overlades til enkelte Dele, men udføres af Muren som Helhed, som enkelt udelt Masse; den bøjes derfor konveks eller konkav, formes ligesom en ren plastisk Masse, saaledes som man ser det hos Borromini og efter ham i Nordeuropa (f. Eks. det kgl. Bibliotek i Berlin); men heller ikke heri er der noget egentlig malerisk. Mest bekendt er Borrominis „S. Carlo", den er et Eksempel paa, at en Bygning formes som man former en Statue, uden Hensyn til alle arkitektoniske Love.

S. Carlo alle quattro fontane i Rom

Ved disse Midler bringes det tektoniske System ligesom i Oprør; de massive Dele, der springer stærkt frem eller træder langt tilbage, virker patologisk, men er i og for sig kun Udtryk for en overstrømmende Kraft; tillige opstaar derved stærk Vekslen af Lys og Skygge, og i denne maleriske Effekt har man ofte set hele Barokkens Væsen; det er dog kun en enkelt Side heraf, og den behøver ikke engang at være oprindelig tilstræbt.

Hvor Søjler anvendes, udøver Murmassen ofte en saadan Tiltrækning, at de opsluges af den og saaledes mister deres tektoniske Selvstændighed. Bekendt er Trappegangen i Laurenziana af M. Angelo, hvor Søjlerne to og to er indeklemte i en Aabning i Muren; ligeledes findes Eksempler paa, at Søjlerne ere skjulte mere eller mindre i Muren (f. Eks. Façaden paa Sta. Susanna); dette har som omtalt ogsaa rytmisk Betydning: der dannes en stigende Rytme ved, at Søjlerne mod Midten træder stærkere frem. Idet saaledes en Række tektoniske Former forsvinder, søger Barokken en Erstatning i Dekorationen; ogsaa tektoniske Former, som Søjler, anvendes ganske dekorativt. Videst gaar i denne Henseende Borromini, der anbringer Søjler under de mest forskellige Synspunkter, saa de drejer sig i alle Retninger og kun tilstræber et dekorativt-malerisk Indtryk. Det er for saa vidt med Urette, man har bebrejdet Barokkens Dekoration, at den ingen Hensyn tager til Konstruktionen, men breder sig over hele Fladen som f. Eks. ved Hvælvingen. Ud fra Barokkens Standpunkt er dette konsekvent, da den betragter Fladen som en tektonisk Form, en Helhed. Dette er Forklaringen paa det barokke Ornament, der behersker store Dele af Arkitekturen. Ornamentet er nemlig selvstændigt og udformes efter sine egne Love, uafhængig af Konstruktionen. Medens paa den ene Side Barokken lader store Flader staa helt uden Ornament, overdækker den ogsaa andre saa fuldstændig dermed, at der kun bliver et rent dekorativt Indtryk tilbage. Barokken er en direkte Modsætning til den moderne Konstruktionsstil, idet den skjuler alt. hvad der hører til Strukturen; den overtrækker nemlig de Elementer. hvoraf Muren opbygges. med et Cementlag, saa den fremtræder som en udelt Flade, et Tæppe, som man kan dekorere efter Behag. Det er kun med Formen eller Skallen, at Barokken regner, hvad der udfylder den, er den ligegyldig, — altsaa en Tilbagevenden til det gamle romerske Konstruktionssystem; kun M. Angelo indsaa, at Betingelsen for at frembringe noget lignende som det vældige romerske Rum var at gribe tilbage til den romerske Konstruktion: han anvender ogsaa en saadan Mængde af Materiale, at Bramantes Konstruktioner i Sammenligning dermed tager sig spinkle og rent gotiske ud.

Tillige frigør Barokken definitivt Arkitekturen fra Afhængigheden af det antikke Søjlesystem, idet dette mister al konstruktiv Betydning og kun anvendes rent dekorativt symbolsk; det bliver et væsentlig Middel til at karakterisere (det tunge eller lette gennem

Søjlernes Proportioner o. s. v.). Heri ligger ogsaa Stilens Betydning for Nutiden; dens slaaende overbevisende Karakteristik i Helheden har f. Eks. G. Semper lært overordentlig meget af, og med ham hele den moderne tyske Arkitektur. I konstruktiv Henseende er man derimod gaaet andre Veje.

Ved Omtale af Renæssancen kommer man uvilkaarlig til paa de forskellige Omraader at anvende Ordet Harmoni; i Sammenligning dermed gør Barokken udstrakt Brug af Dissonansen[1]). Principet for Renæssancen er, at den gentager samme Figur i Bygningens forskellige Dele, saaledes i Cancelleria; de to Vinduer er proportionale indbyrdes og med Pilasterintervallet, dette er igen proportionalt med hele Fladen. Denne af August Thiersch for Renæssancen paaviste Lov har Barokken kun ringe Sans for, idet de Steder, hvor samme Proportion gentages, bliver færre, og man heller intet gør for at fremhæve dem: saaledes er i Gesù Hovedportalen med Segmentgavlen proportional med hele den midterste Del af Façaden, der dækkes af Hovedgavlen; men dette Forhold bliver mindre iøjnefaldende ved den under Segmentgavlen indskudte Gavl, der tiltrækker sig Opmærksomheden som Hovedsagen, ligesom heller ikke Midterpartiet straks opfattes som et Hele. Denne Vanskelighed ved at opfatte, hvad der er proportionalt, gør ofte et forvirrende Indtryk.

Men tillige giver Barokken absolute Dissonanser: Pilastre omslutter Vinduer, Nicher, der er altfor store i Forhold til Intervallet, de ligesom klemmes inde mellem Pilastrene og trænges derfor opad, indtil de støder mod Gesimsen. Denne Opadstræben er karakteristisk for Barokken; foroven finder Dissonansen i Regelen sin Opløsning i harmoniske Forhold, og saaledes fremkommer der i Façaden rent dekorativt en Udvikling opad; dette svarer til Barokkens almindelige Tendens: at danne en Udvikling i Stedet for straks at give det færdige og afsluttede. En Konsekvens af denne Modsætning er Anvendelsen af geometriske Figurer, der udtrykker en Retning, f. Eks. Rektangel, Oval, hvormed Barokken ofte erstatter Renæssancens Kvadrat, Cirkel, der virker ens i alle Retninger og saaledes udtrykker det neutrale, harmoniske. Det finder Anvendelse ved Medailloner, Vinduer, Trappeanlæg etc. Uro og Spænding er saaledes det karakteristisk nye i Barokkens Proportionssystem: at Dissonansen opløses bør man imidlertid heller ikke glemme.

---

[1] Man kan her minde om, at netop nu Dissonans og Chromatik indføres og bruges almindelig i Musikken af Monteverde.

Man har kaldet hele denne Arkitektur „Jesuitstil", — for saa vidt med Urette, som den ikke er noget Udtryk for Jesuitismen i og for sig. Den udtrykker Tidens Stemning og Opfattelse, og denne søger Jesuiterne som bekendt i Reglen at komme i Møde; netop derfor kan en Jesuitstil ikke eksistere. Og Jesuiterne har udmærket forstaaet det 16—17. Aarh. — Barokkens Tid. Det er Galilæis og Descartes' Tidsalder; man opfatter og underkaster sig Naturens Love som en given Nødvendighed, man maa underkaste sig dem. Men tung og alvorlig er Stemningen i Barokkens første Periode. Senere viger derimod Trykket; i de ydre Forhold vender Fred og Ro tilbage, og under den ny Renæssance i det 17. Aarh., gør den gamle hedenske rent sanselige Kraft og Livsglæde sig atter gældende. Mennesket er ikke saa elendigt, som man har sagt; naar man blot underkaster sig de givne Forhold, er Livet vel værd at leve. Men dermed skifter den religiøse Følelse helt Omraade, den er ikke Forstandens Sag, i den taler kun Hjertet, og derfor gælder Forstandens Love heller ikke for den. Religionen taler altsaa til Hjertet og søger at paavirke det ad den Vej, man kalder Fantasien — for saa vidt man ikke her ved de to Ord vil forstaa det samme. Originalt er det, at Jesuiterne i dette Tilfælde udelukkende regner med Sanseindtryk og Sansebilleder. Man taler i Billeder, man anskueliggør i Billeder vedholdende og ihærdigt, indtil de sidder urokkelig fast i Bevidstheden. Taine har givet en Skildring af Jesuiternes religiøse Psykologi, der er som en Tekst til deres Kirker: det gælder om at se de Steder, hvor Kristus har vandret, de Situationer, han har været stedt i, at høre de himmelske Personers Samtale saavel som de fordømtes Jammer, at lugte Svovlpølen, Forraadnelsen, at røre ved den Ild, der fortærer Sjælene. Et Led i denne Bestræbelse er Kirken gennem det Sprog, den taler, den er et Middel; men dette alene har ikke skabt hverken Barokstilens Komposition eller Formsprog. Kirken har saaledes et agitatorisk Maal, men tillige er den et Mindesmærke, rejst ikke af Folket, som i Middelalderen, men af Gejstligheden som et Minde først og fremmest for Troen, dernæst for Kirken og specielt for Jesuiterordenen, Troens og Kirkens Hovedstøtte.

Psykologisk er Barokken en Opløsning af det regelbundne, af den harmoniske Samvirken mellem Sjælens Kræfter, hvori Højrenæssancen saa sit Maal, og som den fandt udtrykt hos Plato. Hele Højrenæssancen staar derfor under hans Indflydelse; thi for Platon er netop denne Harmoni Maalet saavel i den enkeltes Liv som i

Samfundet. Barokken hylder derimod Kraften, den sjælelige saavel som den rent sanselige, blot fordi den er Kraft, — som det er skildret af Taine med en overbevisende Kraft. Denne Konflikt træder stadig frem i Historien; vi træffer den i Grækenland hos Plato, i det 18. Aarh. i Kravet paa Følelsens Selvstændighed; i vor Tid er atter Kraften som Kraft hyldet energisk af Nietzsche.

Denne Hævden af Kraften forklarer for en Del den barokke Arkitektur; den stræber efter Rumvirkning, den søger at virke ved det overvældende, kolossale i Dimensionerne; deri ligger i og for sig ikke noget barokt, men ved at man reducerer alle Overgange til den mindst mulige Selvstændighed, fremtræder det kolossale med en overvældende Kraft, der har en ren patologisk Virkning ganske ligesom ved Michel Angelos plastiske Figurer. Denne Virkning frembringes ikke just ved at Figurerne er Kolossalfigurer, skønt dette jo ofte er Tilfældet ved M. Angelo; men saa vel i den psykologiske Karakteristik som i den fysiske Handling giver de Indtryk af at virke som en elementær Naturkraft, der unddrager sig al menneskelig Beregning. M. Angelos eneste Maal for Fremstillingen er ikke som i den græske Kunst og i Renæssancen en Tilstand af harmonisk Ligevægt mellem Sjæl og Legeme, opretholdt i en klar Bevidstheds Opfattelse. Men hans Kunst har ogsaa Udtryk for mindre Grader af Bevidstheden lige fra den dybe, tunge Søvn, som selv ikke den mest ubekvemme Stilling kan forstyrre, til den højeste aandelige Anspændelse, der fuldstændig glemmer Omverdenen og atter nærmer sig Mangel paa Bevidsthed. Mellem disse to Yderpunkter træffer vi Overgangen fra Ubevidsthed til Bevidsthed, saa vel som det omvendte (Morgenen, Aftenen, Slaverne o. s. v.). Fremstillingen af den klare Selvbevidsthed danner saaledes kun et Led i denne Række af Menneskehedens Udviklingsformer.

Det samme træffes hos Richard Wagner; han kender Følelsen og Tanken i dens mest elementære Form, som i Forspillet til Rheingold. Men ved Siden deraf findes den højeste Ekstase, der atter nærmer sig Mangel paa Bevidsthed som i Slutningen af „Siegfried", „Tristan og Isolde" næsten helt igennem. Midt imellem disse Yderpunkter staar „der frohe Held" Siegfried, den sjælelige og legemlige Harmoni. Disse „Stadier" er karakteristiske for den barokke Kunst og er en af R. Wagners mange Berøringspunkter med den.

Borokkens Rumvirkning taler ikke alene gennem Rummets Proportioner, den støttes af Dekoration og Rummets Udsmykning

i det hele. Man maa imidlertid erindre, at denne ikke altid stammer fra samme Tid som Kirken og altsaa heller ikke er Udtryk for samme Stemning, idet Dekorationen enten senere er tilføjet eller den oprindelige forandret. Thi at den undergaar samme Forandring fra det alvorlige, trykkende til det lette som Arkitekturen er en Selvfølge. Den Stemning, der herved frembringes, danner Udtryk for en anden Side i Religionen end den rent arkitektoniske Rumvirkning udtrykker. Kirken er et Forsamlingssted for en Menighed modsat det græske Tempel, der er et Etui for et Gudebillede eller et Skatkammer (at bygge kristne Kirker som græske Templer er derfor paa Trods af al Logik).

Barokkens Kirke udvikler sig til en Salon, hvor man kan betragte hverandre og høre god Musik; den er udstyret med den Elegance, man anvender for at gøre en Bolig fornem og hyggelig: Kapellerne er som smaa Boudoirer, der indbyder til uforstyrret Samtale.

Forgyldningen breder sig overalt, kostbare Marmorsorter bedække Væggene, Trapper og Forhæng danner en Farveharmoni med Hvælvingens Malerier. Det er en mondæn Sal, hvor man samles til Opbyggelse; Mennesket er ikke her alene med sin Samvittighed, der søger Svar. Thi dette er en Gang for alle givet.

Og tillige har man en ren sanselig-æstetisk Nydelse af den Farvepragt, der udfoldes. Ogsaa her fortsætter Barokken Højrenæssancen. I denne havde den maleriske Komposition naaet sit Højdepunkt i Retning af gennemført Enhed, den udformedes til et uopløseligt Hele, saa vel i Linier som i Nuanceringen af det psykologiske Udtryk. Men kun enkeltvis finder vi en Komposition baseret paa Farvegruppering, som f. Eks. hos Andrea del Sarto. Dette bliver nu Principet i Barokken, denne tænker ikke i Linier, men i Masser. Medens i Renæssancen hver Del har sin Lokalfarve, der ikke smelter sammen med andre, men sidestilles med dem, underordner Barokken derimod alle Farver under en bestemt Hovedfarve, danner Overgange gennem fine Nuancer.

Sit højeste Udtryk har denne Komposition maaske naaet i Barokkirken. Denne har sin bestemte Farvetone, efter hvilken alle Farver er stemte og aftonede. Man burde ikke glemme, at dette Princip, der siden har spillet saa stor en Rolle i Maleriets Historie, skyldes Barokken. I Barokkens Kirke udgør ikke alene Maleriet men ogsaa Plastikken en uadskillelig Bestanddel i Rummets Virkning. Statuer, Gravmæler med deres rige Afvekslinger af Lys

og Skygge kan indgaa som Led i Farvekompositionen. Og den samme Bevægelse, der behersker den arkitektoniske Komposition, er jo ogsaa karakteristisk for Plastikkens eller Maleriets Mennesker; de urolige Linier udtrykker en Opadstræben, der finder Genklang i den tektoniske Organisation; der er samme Patos i Søjler, Kapitæler osv. som i Figurerne. Af M. Angelos psykologiske Udviklingsformer bevarer den senere Kunst i Regelen kun den aandelige Anspændelse, der giver sig Udslag i Begejstring, Ekstase...

Tillige lægges stadig større Vægt paa psykologisk Sammenhæng mellem de enkelte Figurer og de enkelte Grupper; Tendensen gaar i Retning af en Undertrykken af alle Delinger, saa der dannes en fuldstændig Helhedskomposition. Der er sikkert aldrig bleven bygget saa meget i nogen Stil som i Barokstilen, og en meget stor Del af dens Frembringelser er slet og ret Haandværk; men derefter bør man selvfølgelig ikke dømme dens kunstneriske Principer og Idealer. Tages der Hensyn til de Kirker, der har kunstnerisk Værd, maa det indrømmes, at Barokstilen har tilstræbt at udforme Rummet til et Kunstværk ved Samvirken med Maleri og Plastik. Den har som ingen anden moderne Kunst givet et samlet Udtryk for en Periodes Livsanskuelse og saaledes søgt at gennemføre, hvad Richard Wagner har naaet i sit Musikdrama: „Das Gesammtkunstwerk". Den egentlige barokke Stemning finder maaske sit mest karakteristiske Udtryk i Musikken. Denne gør nu et decideret Fremskridt med Orlando di Lasso, Palestrina og Monteverde, den sidste som Repræsentant for den verdslige Musik (Operaen). Den kirkelige udtrykker samme Følelse som den øvrige Kunst og naa'r et Højdepunkt i sjælelig Dybde og Alvor ved sin Fremstilling af Elendigheden i Synden, Anger, Bøn om Forbarmelse og Naade, der gaar lige saa dybt som den samtidige Protestantisme. Den Følelsens Ekstase, der hersker, finder man Analogi til hos R. Wagner; denne anvender jo ogsaa alle Sprogets Ord (undertiden selvlavede), der betegner Hensynken, Hengiven, Selvopgiven o. s. v. Man plejer ganske vist at kalde Palestrina klassisk, men man burde endelig engang erindre, at „klassisk" ikke er Betegnelse for en Stil, men kun for denne i dens Fuldkommenhed. Wagner er lige saa klassisk som Beethoven.

Ogsaa rent teknisk finder vi en til Arkitekturen svarende Forandring.

Middelalderens almene upersonlige Contrapunktik, hvor ofte al selvstændig Melodi forsvandt, havde Renæssancen erstattet med

den simple, rene Melodi, der gengiver det personlige, individuelle i Tale og Følelsesudtryk. Maalet er ikke længer et kunstigt contrapunktisk Væv, men at forene de forskellige Stemmer til et udtryksfuldt Hele, der ligesom har et bestemt Fysiognomi. For den verdslige Madrigal er denne Bestræbelse lige saa karakteristisk som for Messen, hver har kun sin Maade. Der opstaar en polyfon Musik, hvor hver Stemme har sin egen melodiske Form, medens alle i Samklang danner et harmonisk Hele.

Musikken finder nye Midler til at karakterisere, individualisere. Instrumenterne anvendes efter deres Ejendommelighed og særegne Stemme; Chromatikken og Dissonansen forøger Udtryksmidlerne for det heftige, lidenskabelige. Selve Melodien bliver i sin Form dramatisk, taler som den virkelige Lidenskab i patetisk Stil. Der er intet vagt eller ubestemt, end mindre formløst eller karakterløst; i den energiske, dramatisk-udtryksfuldt tegnede Melodi genkender vi samme Kunst som i Arkitekturens Profiler.

Selv om Musikken ikke kan udgøre en Del af den arkitektoniske Komposition, hører den dog for Kirkens Vedkommende meget nøje sammen med den og stemmer som paavist ganske med dens Karakter. Sammenfatter vi i Tanken alle disse Faktorer, faar vi i Barokkens Kirke i dens ideelle Form et saa samlet og saa energisk talende Helhedsbillede, som det har været givet meget faa Kunstperioder at realisere. Og der turde være al Grund til at høre op med at karakterisere Barokken som Opløsning og Undergang.

Medens Renæssancens Arkitektur var farveløs, danner for Barokken Farven et Bindeled mellem de tre Kunstarter, idet den angiver Helhedsstemningen og giver den rytmiske Bevægelse større Forstaaelighed og Klarhed. Rummet som Kunstværk udgør saaledes en selvstændig Helhed, der bestaar ved egne Love ganske uafhængig af alt andet. Dog Erfaringen viser, at en saadan Samvirken af de forskellige Kunstarter fører til disses Opløsning. Farven bliver ikke blot det forbindende Element, den opsluger de andre Faktorer; Maleri og Plastik bliver ren Dekoration uden psykologisk Udtryk, og efter Rokokoens forgæves Forsøg paa atter at frembringe Helhedskunstværket, ganske vist med en anden Farveskala end Barokken, gaar vi med det 19. Aarh. over i Farveløsheden og Adskillelsen mellem Kunstarterne. Et samlet Udtryk for vor Tid har vi ikke frembragt: Arkitektur, Plastik og Maleri er uafhængig af hverandre gaaet hver sin Vej.

Karakteristisk for det 17. Aarh. er den ringe Rolle, som saakaldte

offentlige Bygninger spiller i Arkitekturen f. Eks. Raadhuse, der repræsenterer kommunalt Liv, dette er jo overalt veget for Absolutisme eller „Tyranni“. Den saakaldte verdslige Arkitektur er saaledes en direkte Afspejling af Menneskets Opfattelse af sig selv, som han er eller rettere som han kunde ønske at være. Selvfølgelig bliver Formen afhængig af Fortidens Kunst: en Periode skaber ikke en Kunstform, der er som et Aftryk af „Samfundet“. I Karakteristikken af en ny Stil maa man jo altid betone Forskellen fra den foregaaende eller den, der danner Grundlaget, men man maa ikke derfor glemme, at Lighederne selvfølgelig er langt de overlegne; dette gælder i særlig Grad om Barokken. Den saakaldte verdslige Arkitektur bestaar næsten alene af Privatboliger, „Paladser“; den gennemgaar en lignende Udvikling som Kirken, idet den viser Samfundet fra en anden Side. Dette kan dog ikke her nærmere paavises.

Fælles for hele Arkitekturen bliver imidlertid en almen aandelig Tilstand eller Stræben, der danner Basis for Kunsten i dens Almindelighed. Højrenæssancen var afsluttet med Ruin paa alle Omraader. Roms Plyndring 1527 havde forberedt Sindene paa de mest uventede og oprørende Begivenheder, efter at dette uhørte var sket. Det sidste Haab om et fælles Fædreland, et samlet Italien, en Tanke, der havde baaret Machiavelli gennem alle Ulykker, maatte forsvinde. Den almindelige Opløsning i alle Forhold — saa vel for den enkeltes som for Samfundets Vedkommende — ser vi tydelig nok i alle Skildringer fra det 16. Aarhundredes Rom. Den religiøse Strid forøger Forvirringen, Tilstanden svarer for en stor Del til Slutningen af det 18. Aarh. i Frankrig. I saadanne Øjeblikke føler man en Trang til at bygge alt op paa ny fra Bunden af; Rousseaus og Jesuiternes Stilling er analog. Jesuiterne er Pædagoger: Koncentration af alle Evner, energisk Viljekraft — kun derved kan vi hæve os over Ulykken. M. Angelo fuldender Medicæernes Gravkapel, et Digt om Søvn og Død; Højrenæssancens nydelsesglade Tid er for bestandig borte. Denne indre Koncentration giver sig Udslag i Selvfølelse, Kraft, der ser ned paa alt smaat og nipsagtigt i Livet som i Kunsten. Tiden er dybt alvorlig og søger det højtidelige og alvorsfulde, der tillige viser den indre Kraft, fjernt fra alt sentimentalt og idyllisk. Det er ikke en Rubens' selvglade Kraft, der uden Risiko kan strømme ud til alle Sider, men en bevidst Sammendragen og Fastholden, som den mindste Given sig hen vilde bryde. Deraf det triste, men tillige

Indtrykket af en Kraft, der gaar langt ud over den almindelig menneskelige.

For at naa dette Maal maa man bøje sig under en Autoritet i absolut Lydighed, saa at Vilje som Forstand ofres helt eller rettere reguleres af Autoriteten; der opstaar da Tilfredshed, Glæde, almindlig Harmoni.... I modsat Fald gaar Begæret sine egne Veje, hvilket medfører Utilfredshed, Anger. Det er en ganske social Etik; samme Myndighed som Staten har hos Rousseau, har Paven hos Loyola. Men begge søger i lige Grad at forme „Mennesket" i sin Almindelighed gennem en ren formel Opdragelse, hvorved man sættes i Stand til alt uden at uddannes til noget bestemt — den typisk franske Opdragelse den Dag i Dag.

Jesuitismen giver som intet andet et Spejlbillede af Tiden. den kommer den almindelige Trang i Møde; M. Angelo var dybt greben af den og tilbød at bygge Ordenens nye Kirke Gesù uden Vederlag.

Bag ved denne Lydighed ligger Indifferentisme; udadtil bliver alt saaledes beregnet paa Repræsentation, men Renæssancens Lethed og Elegance er vegen for den formelle spanske Etikette, det langsomme og afmaalte, svarende til den tunge Værdighed i Gang, Holdning og Tale, der siger alt med Eftertryk, en Modsætning til Renæssansens frie Naturlighed og individuelle Skarpsindighed saa vel som til den spirituelle Rokoko.

Men i Løbet af det 17. Aarh. bliver Repræsentationen kun Repræsentation, den forrige Periodes Ideal forlades ikke, men bliver Genstand for Betragtning, Kraften bliver lettere og elegantere. men ogsaa mere tom og indholdsløs. „Giv os Kraft og Energi" beder en svag Slægt, og vi faar det patetiske, heroiske, saa vel som paa den anden Side det elegiske og idylliske — alt Spejlbilleder, hvortil ingen Virkelighed svarer, et Spil af Former, en Leg. I en rent hedensk Nydelsesglæde søger man at glemme den alt beherskende kirkelige Autoritet. Først senere i Frankrig formes Samfundet efter en ejendommelig naiv-sentimental Opfattelse af Livet, og der fremstaar en ny original Kunst: Rokoko.

R. Vendelbo

VEGETARISMEN

Man forstaar ved Vegetarisme (af vegetus = kraftig) en Lære, der gaar ud paa, at Mennesket skal leve af Plantefødе og sky de Næringsmidler, der hentes fra Dyreriget. Dens Tilhængere, Vegetarerne, opstiller imidlertid ikke lige strenge Fordringer, idet nogle hævder, at man kun bør nyde Frugter, der uden egentlig Tilberedning er tjenlige Fødemidler, medens andre tillader samtlige Stoffer, der stammer fra Planteriget, og atter andre tillige Næringsmidler, der som Mælk, Æg, Smør, Ost kan skaffes til Veje, uden at man behøver at slagte eller paa anden Maade dræbe sine Medskabninger.

Vegetarismen er for saa vidt gammel, som flere religiøse Sekter har paabudt Afholdenhed lige over for de dyriske Næringsmidler. Det er saaledes Tilfældet med Buddhismen og ligeledes med det pytagoreiske Samfund, der blomstrede i Storgrækenland c. 600 Aar f. Kristus. Der er imidlertid en meget gennemgribende Forskel mellem disse Vegetarer fra svundne Tider og Nutidens; thi medens de første indskrænkede sig til at nyde Plantefødе for at være Guddommen til Behag, saa hævder den moderne Vegetarisme, at Mennesket skal afholde sig fra Kød for sin egen Skyld, for at bevare eller generhverve Sundheden. Med denne Begrundelse er Fordringen om Ernæring alene med Plantefødе først fremsat i det nittende Aarhundrede, og som en af Lærens Grundlæggere kan nævnes Lægen Graham.

Medens de religiøse Forestillinger tidligere saa at sige udelukkende var den drivende Kraft i de forskellige aandelige Bevæ-

gelser, saa er den videnskabeligt begrundede Erkendelse i den nyere Tid traadt stærkere og stærkere i Forgrunden, og enhver ny Lære, der vil vinde Fremgang, maa i hvert Fald delvis baseres paa Forskningens Resultater. Den moderne Vegetarisme fremtræder da ogsaa som en videnskabelig begrundet Lære, og dens Hovedindhold er følgende: Mennesket viser ved sit Tandsæt og sin anatomiske Bygning i sin Helhed den største Overensstemmelse med de frugtædende Aber, derimod store Forskelligheder fra de kødædende Rovdyr og Altædere som Svinet. Paa Grundlag heraf er man berettiget til at slutte, at Frugt er den Føde, som af Naturen er bestemt for Mennesket, og med denne Opfattelse stemmer den rent instinktmæssige Modbydelighed for Blod og overhovedet for alt, hvad der foregaar og findes i Slagterierne, medens Synet af Træer, der bugner af Frugt, ganske umiddelbart vækker Følelse af Glæde og Lyst. Ganske utvivlsomt er den Kost, som Mennesket faar, af gennemgribende Betydning for dets Sundhedstilstand, og en unaturlig, skadelig Ernæring betyder for det enkelte Individ Sygdom, for Folkeslagene legemlig og ogsaa aandelig Degeneration. Men den vegetariske Kost vil være det absolut vigtigste Middel til at forebygge og helbrede Sygdomme, til at give Slægten legemlig Styrke, og endelig til at løfte og højne det moralske Niveau.

Som man let ser, er Vegetarismen en i høj Grad teoretiserende og spekulativ Lære, idet der paa Grundlag af saa at sige en enkelt Kendsgerning drages Slutninger af den mest vidtrækkende Betydning, — ingen kan jo være i Tvivl om, at hele det nuværende Samfundsliv maatte undergaa en radikal Forandring til det værre eller til det bedre hvis Vegetarismen vandt almindelig Tilslutning. Selve denne Slutningsmaade er nu til Dags meget lidet anset i Medicinen, hvis Dyrkere derimod tidligere altid søgte at opstille et teoretisk System, der fuldt og helt prægede den praktiske Virksomhed. Gang efter Gang har man nemlig set, hvorledes en tilsyneladende statelig Bygning rullede over Ende, fordi det viste sig, at den ene eller den anden Grundpille knækkedes af den fremadskridende Forskning. Belært af sørgelig Erfaring maa man da fordre, at de teoretiske Ræsonnementer, paa hvilke den vegetariske Lære hviler, ogsaa virkelig kan staa for den mest indgaaende Kritik.

Hvad nu først angaar Hovedhjørnestenen i Vegetarismen — Menneskets anatomiske Lighed med de frugtædende Aber og Ulighed med Rovdyr og Altædere — saa er den i og for sig paalidelig

nok; det fremgaar paa overbevisende Maade af sammenlignende anatomiske Undersøgelser. Derimod kan man sikkert rejse berettigede Indvendinger mod de Slutninger, som Vegetarerne drager af dette Faktum. Alle levende Organismer besidder nemlig en ofte nok beundringsværdig Evne til at lempe sig efter Forholdene; der finder en Tilpasning Sted. Selv om det er uomtvisteligt, at der er en nøje Overensstemmelse mellem Menneskets og de frugtædende Abers anatomiske Bygning, og selv om vi ikke har nogen fornuftig Grund til at tvivle om, at de første menneskelige Individer har levet i Troperne og næret sig af Træernes Frugter, saa følger heraf ikke, at delvis Overgang til dyrisk Føde, som blev nødvendig, da de primitive Mennesker vandrede ind i de tempererede, paa spiselige Frugter relativt fattige Himmelstrøg, har udøvet en saa skæbnesvanger Indflydelse paa Slægternes Udvikling og Trivsel, som Vegetarerne paastaar. Ja man kunde maaske endogsaa hævde, at Erobringen af de ikke tropiske Egne af Jordkloden lettedes ved, at Mennesket vænnede sig til de fra Dyreriget stammende Fødemidler, ikke blot paa den Maade, at Mængden og Udvalget af Næringsstoffer forøgedes, men ogsaa ved, at Individerne og Slægten i sin Helhed blev bedre skikket til at kæmpe for Tilværelsen under de forandrede Livsforhold. Et Faktum, som den moderne Forskning har fastslaaet, kunde pege i denne Retning. Æggehvidestofferne er for saa vidt det vigtigste Element i Fødemidlerne, som Mennesket kan leve nogen Tid alene af disse, medens det hurtigt taber Huld og Kræfter, naar det kun faar de to andre Hovedbestanddele, nemlig Fedt og Kulhydrater. Det er nu godtgjort, at den Æggehvide, som indgives med de dyriske Fødemidler, langt lettere opsuges af Tarmkanalen — og det er jo først herved, at den kommer Legemet til gode — end Planteæggehvidestofferne.

I og for sig er det jo noget ejendommeligt, at Mennesket paa den ene Side faktisk fordøjer de dyriske Fødemidler lettere end de vegetabilske, medens paa den anden Side førstnævnte skulde, udøve en meget skadelig Virkning. Hvis man vilde efterligne Vegetarerne og drage vidtgaaende Slutninger af et enkelt Faktum — en Fremgangsmaade, der med et meget mildt Udtryk er saare farlig — saa kunde man fristes til at paastaa, at de dyriske Fødemidler, der opsuges saa let af Tarmkanalens Vægge, er den mest passende, paa sin Vis naturligste Kost. Selvfølgelig er denne Slutning ikke berettiget, men til Dels i hvert Fald lige saa forsvarlig

som Vegetarernes Ræsonnementer ud fra den fastslaaede Lighed i Menneskets og visse Abearters Bygning.

Af disse korte Bemærkninger turde det fremgaa, at Vegetarismens teoretiske Grundlag ikke er saa uangribeligt, som Lærens Tilhængere paastaar. Disse viser sikkert en ikke ringe Uklarhed i Tankegangen ved den Maade, hvorpaa de benytter Begreberne „Naturen“ og „naturlig“. Da Frugt efter al Sandsynlighed har været Menneskets oprindelige Føde, kan man jo gerne kalde denne Ernæring for den naturlige; det har imidlertid kun lidet at sige, hvis man ikke tillige kan hævde, at det er den absolut formaalstjenligste. Nu er det ganske uomtvisteligt, at Legemets Trang til Føde varierer stærkt efter de ydre Forhold, og tænker man sig paa den ene Side det primitive Menneske i Tropernes Skove, paa den anden Side Kulturmennesket i de kølige Egne, saa er det vel paa Forhaand givet, at samme Kost ikke kan passe for begge. Hvis man ogsaa med Hensyn til andre Forhold vilde hævde, at det primitive Menneskes Livsvaner var det „naturlige“, som man skulde tage til Rettesnor, saa vilde man jo — hvad ikke nærmere behøver at paavises — komme til de mærkeligste Resultater.

Spørgsmaalet om Vegetarismens Berettigelse kan — saa lidt som de fleste andre vigtige Spørgsmaal — besvares udelukkende paa Grundlag af spekulative Betragtninger, men maa prøves ved Hjælp af Erfaringernes Vidnesbyrd. Der er imidlertid her den store Vanskelighed, at det Materiale, som Iagttagelse og Erfaring har skaffet til Veje, er overordentlig stort og stadig vokser. Derfor synes Diskussionen mellem Lærens Tilhængere og Modstandere foreløbig ganske endeløs, og det er her kun muligt at give en kortfattet Oversigt over de Argumenter, som den ene eller den anden Part uddrager af de forhaandenværende Erfaringer.

For at være fuldt retfærdig, maa man begynde med at indrømme, at nogle af de Indvendinger, som Vegetarismens Modstandere har fremsat, næppe kan staa for Kritik. Man har saaledes paastaaet, at vegetabilske Fødemidler, specielt Frugt, ikke kan skaffes til Veje i tilstrækkelig Mængde. Saafremt pludselig en stor Del af Menneskeheden vilde hylde Vegetarismen, vilde der ganske vist indtræde en akut Nødstilstand. Tilbudet vilde dog sikkert snart stige, saa at det dækkede Behovet. Man har endvidere hævdet, at de vegetabilske Fødemidler indeholder saa lidt egentligt Næringsstof — hvilket tilmed opsuges relativt vanskeligt — at Legemets Krav kun kan tilfredsstilles ved dem alene, naar

der indtages saa store Mængder, at det gaar ud over Fordøjelsesorganerne. Det er imidlertid godtgjort, at adskillige Mennesker har levet aarevis, og beholdt deres Vægt, paa rent vegetarisk Kost, og uden synderlig Vanskelighed sker dette i hvert Fald, naar Føden ikke blot bestaar af Plantestoffer, men ogsaa af Mælk, Æg, Smør og Ost, som tilstedes af de mindre strenge Vegetarer. Føden skal jo imidlertid ikke blot opretholde Livet, men ogsaa gøre Mennesket saa vel skikket som muligt til at yde legemligt og aandeligt Arbejde. Der findes nu ganske vist Eksempler paa, at Mennesker, der lever paa rent vegetarisk Diæt, har leveret paafaldende Sportspræstationer; de er dog for nogles vedkommende omtvistede og i det hele meget faatallige. Det er sikkert uberettiget, naar man tilskriver dem en mere almen Betydning; thi Omsætningen af Ernæringsstoffer i Legemet foregaar med meget forskellig Energi, og det er jo ogsaa almindelig bekendt, at nogle Mennesker holder sig magre, skønt de er stærke Spisere, medens andre — ofte nok til deres store Sorg — bliver fede, til Trods for, at de til Dels sulter sig selv.

Om det nu end saaledes ikke kan nægtes, at Vegetarerne med et vist Skin af Ret kan anføre enkelte Iagttagelser som Støtte for deres Paastande, saa er det dog sikkert, at et langt større Erfaringsmateriale staar til deres Modstanderes Raadighed. Den vegetariske Lære hævder jo — for ganske kort at rekapitulere dens Hovedsætninger — at den „unaturlige“ dyriske Kost er den alt overvejende Aarsag til Sygdom og Vantrivsel saavel for det enkelte Individ som for hele Slægten, og omvendt, at Planteernæring er det virksomste af alle Helbredelsesmidler i alle Sygdomme og den Kraft, der skal frembringe en ny og bedre Menneskeslægt. Man kan nu uden mindste Vanskelighed nævne talrige Eksempler paa, at Mennesker, der har spist store Mængder Kød, har levet et meget langt Liv eller været i Stand til at præstere et overordentlig stort legemligt Arbejde, eller, last not least, gjort sig berømt ved deres kunstneriske eller videnskabelige Værker. Naar paa den anden Side mange af Vegetarerne faktisk er blege og magre, og der hidtil ikke inden for deres Rækker er fremstaaet Stormænd i Aandens Verden, som har vundet almindelig Anerkendelse, saa kan man sige, at Vegetarernes Paastande i hvert Fald maa være en hel Del overdrevne og ikke kan gøre Fordring paa Almengyldighed.

Ganske i samme Retning peger en Række Erfaringer, der

angaar ikke enkelte Individer, men større Samfund. Som bekendt lever Grønlænderne ganske fortrinsvis af dyrisk Føde og, før de kom i Forbindelse med Europæerne, saa at sige udelukkende. Folket staar ganske vist ikke højt, men det har dog forstaaet at skabe Eksistensbetingelser under de ugunstigste Forhold, det kan fremvise en Skare Mænd, som kan udholde overordentlig store Anstrengelser, og endelig er de paalideligste Iagttagere enige om at skildre Grønlænderne som et godlidende, elskværdigt Folkefærd, blandt hvilket der kun findes faa Forbrydere, og som ikke kender til egentlige Krige. Hermed stemmer kun daarligt de vegetariske Paastande om den dyriske Ernærings skadelige Virkning i den ene og den anden Retning. I visse Egne af Jorden, navnlig i Indien og Afrika, lever Befolkningens store Masse næsten alene af Plantefødemidler. Man skulde da, saafremt Vegetarismens Lære er den sande, her finde sunde, moralske Mennesker, der stod højt over de kødspisende Racer. Snarere det modsatte er imidlertid Tilfældet. og Betydningen heraf lader sig ikke bortforklare ved, at andre uheldige Forhold ophæver den gode Virkning af den vegetariske Kost; thi man maa jo fastholde, at Vegetarerne bestemt hævder, paa den ene Side Kødets uendeligt store Skadelighed, paa den anden Side den vegetabilske Ernærings uendeligt store Gavnlighed. og er dette rigtigt, kan andre Momenter umuligt ganske kompensere den ene eller den anden Kostforms Indflydelse.

Nutidens Kulturcentrer findes jo i de tempererede Himmelstrøg, i de Egne, hvor Trangen til dyrisk Føde ifølge Vegetarernes Anskuelser først og fremmest har vokset sig stærk. Sikkert er det i hvert Fald, at den moderne Civilisation bæres frem af Mennesker, der spiser meget Kød og stammer fra Kødspisere. Det er nu altid vanskeligt at vurdere noget saa sammensat og mangfoldigt som en Kultur; nogle, som f. Eks. Kineserne, sætter som bekendt den europæiske Kultur meget lavt. Uomtvisteligt er det dog, at de kødspisende Europæere i de sidste Aarhundreder har erobret to Kontinenter og med Vælde hersker over Verden. Det maa dog utvivlsomt betragtes som et Bevis paa Slægternes Kraft, og end mere i Vægtskaalen vejer de samtidige store Fremskridt i Kunst og Videnskab.

De dyriske Fødemidler er gennemgaaende dyrere end de vegetabilske, og som Følge heraf stiger Forbruget af de første, naar Velstanden forøges; saavel det ene som det andet har fundet Sted i de sidste Decennier, og det tiltagende Kødforbrug

særlig i de brede Lag har efter Vegetarernes Mening haft skæbnesvangre Følger. I deres Skrifter hævdes da ogsaa, at Menneskeslægten degenererer med stærke Skridt, og at Overgang til vegetarisk Levemaade er det eneste Middel mod dette Onde. Det maa nu vel indrømmes, at der findes adskillige Samfundsonder — som i øvrigt ved Anvendelse af Energi og Fornuft kan indskrænkes eller helt udryddes, — men en Aftagen af Menneskeslægtens legemlige og aandelige Kraft synes der ganske sikkert ikke at være Tale om. Statistikken viser, at Gennemsnitslevealderen er steget meget betydeligt og navnlig i de sidste Aar, hvor Kødforbruget er vokset, og denne Kendsgerning kaster et ejendommeligt Lys over Vegetarernes Paastand, hvorefter Ernæring udelukkende med Plantestoffer vil forlænge Livet, om end ikke i det uendelige, saa dog overmaade betydeligt.

Dette ganske summariske Uddrag af en stor Mængde Erfaringer turde vel vise — i hvert Fald for alle, der ikke har nogen forudfattet Mening — at den vegetariske Lære, saaledes som den fremstilles af de overbeviste Tilhængere, umuligt kan være rigtig; ja man har vel endog Grund til at undres over, at et ikke saa ringe Antal har sluttet sig til den med varm Begejstring. Man kan imidlertid uden synderlig Vanskelighed give en tilfredsstillende psykologisk Forklaring af dette tilsyneladende ejendommelige Fænomen, og dette frembyder utvivlsomt nogen Interesse.

Vegetarismen præsenterer sig som en ved overfladisk Betragtning vel begrundet Lære, der tilmed er simpel og let forstaaelig. Den vigtigste, ja til Dels eneste Sygdomsaarsag er den unaturlige Kost, og Helbredelsesmidlet er ligeledes et enkelt: Vegetarisk Levemaade, — Aandslivets Historie viser nu utvivlsomt, at der hos Mennesket findes en vis Trang til at forklare de brogede, mangfoldige Livsfænomener ud fra et enkelt usammensat Princip, og lige over for en tilsyneladende simpel og klar Lære som Vegetarismen føler det derfor en vis intellektuel Tilfredsstillelse, der straks gør det gunstigt stemt. Hertil kommer imidlertid, at Vegetarernes Lære ogsaa sætter Følelseslivet i Bevægelse, idet den direkte anraaber Kærligheden til Dyrene, en Følelse, der jo navnlig i Nutiden har vokset sig stærk og utvivlsomt er et af de smukkeste Udslag af Kulturens voksende Magt over Menneskets Aand.

Selv om man nu ogsaa maa lægge megen Vægt paa disse Momenter, naar man vil forstaa Vegetarismens stigende Udbredelse, saa giver de dog ikke nogen fuldt tilfredsstillende Forklaring, som

man først faar ved det Faktum, at der findes nogle Mennesker, som befinder sig vel ved at leve vegetarisk, i hvert Fald for en Tid. De mest fremragende Læger i Nutiden er enige om, at overdreven Nydelse af Kød, navnlig sammen med andre uheldige Forhold, som stillesiddende Liv, oprivende aandeligt Arbejde og lignende, er en ingenlunde sjælden Aarsag til, at Individet føler sig utilpas og lidende, samt i Aarenes Løb kan medføre de saa almindeligt forekommende kroniske Sygdomme. Naar da et Menneske, som i det væsentlige lever af Kød, under vegetarisk Paavirkning forandrer denne uheldige Levemaade og som Følge heraf befinder sig betydeligt bedre, bliver han som Regel en fanatisk Tilhænger af Læren i dens yderste Konsekvenser, og lige over for alle Argumenter sætter han sin egen personlige Erfaring. Man maa jo imidlertid huske paa, at Brug er én Ting, Misbrug en anden. Det er vel sikkert, at overdrevent rigelige Kødspiser kan gøre Skade, men heraf følger ingenlunde, at moderat dyrisk Kost ikke kan benyttes til stor Gavn for Individet.

Hvad nu til Slutning angaar Vegetarismens Fremtidsudsigter, saa er det vel altid vanskeligt at være Profet; men allerede nu tør man vistnok sige, at Vegetarernes Forudsigelser, ifølge hvilke deres Læresætninger vil blive antagne af alle og skabe en ny og bedre Verden, absolut ikke vil gaa i Opfyldelse. Men hermed skal ingenlunde være sagt, at Vegetarismen er ganske forfejlet og kun vil gøre Fortræd. Den har allerede bidraget sit til, at Lægerne med større Klarhed erkender den alt for udelukkende Kødernærings Farer og er bleven noget betænkelige ved den saa hyppige Ordination: Kraftig Kost. Den vil fremdeles bevirke, at det saa overmaade vigtige Spørgsmaal om den rette Diæt bliver taget op til indgaaende videnskabelig Undersøgelse. Resultaterne heraf kan selvfølgelig ikke forudsiges; dog tager man næppe fejl, naar man venter, at den virkelig videnskabeligt begrundede Ernæringslære ikke vil opstille en enkelt bestemt Formel, hvorefter alle Mennesker skal leve, saaledes som Vegetarismen gør, men fremfor alt gøre det muligt for Lægerne med fuld Sikkerhed at angive, hvilken Kostform der passer for det enkelte Individ, alt efter hans Konstitution, Beskæftigelse og Livsvaner.

H. Jacobæus

H. BLUMS BISMARCK-ERINDRINGER

Dr. Hans Blum: Persönliche Erinnerungen an den Fürsten Bismarck, Verlag von Albert Langen

---

Blandt de mange Skrifter om Bismarck, der er udkomne efter hans Død, indtager Hans Blums Bog en fremragende Plads. Forfatteren „har kendt Bismarck i en og tredive Aar, har i mange Aar set ham hyppig og hørt ham tale, saavel i Parlamentet som ved den huslige Arne, i Krig og Fred, paa den Tid, at han stod i den største Kraft og Magtfylde saavel som i de Aar, da han efter at være bleven styrtet levede i landlig Tilbagetrukkenhed, fjernt fra de politiske Forretninger“. Det er da heller ikke første Gang, at han giver Verden Meddelelse om Bismarck: det var ham, der i 1869 i „Gartenlaube“ offentliggjorde de graadig slugte Meddelelser fra Bismarcks første parlamentariske Soiréer, og i Efteraaret to og halvfems bragte Leipziger neueste Nachrichten hans Beretning om et Besøg i Varzin, der ved de forskellige Meddelelser og Afsløringer, den bragte, navnlig om Forholdet til Rusland, vakte en sand Avisstorm over hele Verden, medens de et halvt Aar senere i Friedrichsruhe modtagne yderligere mundtlige Meddelelser blev indarbejdede i hans Værk Das deutsche Reich zur Zeit Bismarcks. Hvorvel de her stod uden direkte Kildeangivelse, kunde Hjemmelsmanden ikke være tvivlsom og skulde heller ikke være det — der var i Fortalen betonet, at Forfatteren havde faaet forskellige Oplysninger af Fyrsten; og saa blev da ogsaa de Dele af Værket, der bragte nye Fakta for Dagens Lys, diskuterede meget livlig af hele den europæiske Presse. For flere meget vigtige Spørgsmaals Ved-

kommende var dette Værk den eneste Kilde, indtil Bismarcks Tanker og Erindringer udkom, og er det endnu for hans Afskedshistorie.

I sit Forhold til Bismarck har Hans Blum væsentlig Betydning som sin Faders Søn: han giver et typisk Billede af de paa hinanden følgende Generationers forskellige Stilling over for de store politiske Spørgsmaal. Hans Fader var den ved sit tragiske Endeligt berømte Demagog Robert Blum. Han var i Oktober 1848 sammen med en Meningsfælle bleven udsendt af Venstrepartiet i Frankfurter Parlamentet for at opmuntre Oprørerne i Wien og deltog i Kampen mod de sejrrige Tropper; ikke til Trods for, men just fordi han paaberaabte sig sin Ukrænkelighed som deputeret, lod Fyrst Windischgrätz ham skyde i Prateren. Det er vanskeligt at indse, med hvilken anden Ret end den sønlige Pietets Hans Blum kalder dette „det ryggesløseste Justitsmord, som Historien kender“. Tidens Stemning i de forskellige Lejre tilkendegives maaske tydeligst af følgende Ord, som den besindige Moltke dengang skrev til sin Broder i Holsten: „De velsindede rejser sig, og de lydeligste Skraalere er forsvundne. De tre Kugler i Prateren har ikke blot ramt Robert Blum, men endnu mange andre — i Tyskland“. Det var de tre Kugler, som Freiligrath veklagende besang i sit retoriske Reqviem i „det revolutionære Køln“ („zwei Kugeln haben ihm die Brust, eine den Kopf zerschlagen“). Dette maatte forudskikkes for at belyse den betydningsfulde Situation, i hvilken vi første Gang finder ham i nærmere Berøring med Bismarck.

I Foraaret 1870 stod den første tyske Rigsdag for sin vigtigste Opgave: at skaffe Riget en samdrægtig Retspleje. Det brændende Spørgsmaal var Dødsstraffen, der i første Behandling blev afskaffet. Forholdene var her meget komplicerede: i Sachsen og Oldenborg var Dødsstraffen dengang afskaffet, i Preussen bestod den for fjorten Forbrydelser. Den nye Rigslov havde den kun for to: Mord og Attentat paa Forbundsfyrster. For ikke at opleve den Skandale, at man ikke havde været i Stand til at skaffe Riget fælles Lov og Ret, vilde nu en Del nationalliberale, der ligesom Blum i og for sig var imod Dødsstraffen, gaa ind paa den for Mord, naar den blev ophævet for Attentat. Længe vidste man ikke, hvorledes Kongen vilde stille sig. Da kom General von Manteufel til Berlin og forestillede Kongen, at hvis han gav efter, vilde man sige om ham, at han havde prisgivet sine Medfyrster for Snigmordernes Kugler. Dette virkede saa stærkt paa Kongens

ridderlige Sind, at han erklærede ikke at ville sanktionere Loven, hvis Dødsstraffen for Fyrsteattentat faldt bort. Blum, der som Patriot og Jurist var levende interesseret for, at Loven kom i Stand, var i en ejendommelig Stilling. Ikke blot maatte det synes betænkeligt for en deputeret fra Sachsen atter at indføre Dødsstraffen i sit snævrere Fædreland, hvor den var afskaffet, hvad han og hans nationalliberale Meningsfæller dengang — modsat nu til Dags — ansaa for et civilisatorisk Fremskridt; men han var desuden Søn af den henrettede Robert Blum. Ganske vist var der for en fornuftig og nogenlunde ærlig Tankegang ingen som helst Sammenhæng mellem Faderens standretlige Nedskydning og Dødstraf for Mord og Attentat, men han vidste meget vel, at Partigængere hverken er fornuftige eller ærlige, og at hans Votum for Dødsstraffen vilde blive udskreget som et Forræderi mod Faderens Minde. Denne Konflikt skaffede ham mange vaagne Nætter. Da han d. 23. Maj traadte ind i Forsamlingssalen, modtog Føreren for de frikonservative, Grev Bethusy Huc, ham med de Ord: „De kommer vel for at fejre den sørgelige Ligbegængelse.“ „Hvem er nu død, Hr. Greve?“ — „Den tyske Straffelovbog“. „Ikke hvis De og Deres ikke giver den Dødsstødet.“ „Hvad for noget, Hr. Blum! Vil da nogen af Deres Parti — vil De maaske selv stemme for Loven?“ „Jeg ganske vist, Hr. Greve, og en stor Del af mine Partifæller,“ svarede Blum og overrakte ham sin Liste. Glædesstraalende kaldte Greven paa en anden af Partiets Førere for at underrette ham om den uventede Vending, og da Præsidenten Simson allerede havde aabnet Forhandlingerne, fik han Blum til at tage Plads mellem de frikonservative, paa hvis Bænke hans Liste nu cirkulerede, af hvilken det fremgik, at Lovens Skæbne afhang af, at de frikonservative stemte for den alle som én Mand. Afstemningen over den afgørende første Paragraf var allerede begyndt; den lød: „En med Døden, Tugthus eller Fæstningsstraf paa over 5 Aar truet Handling er en Forbrydelse“. Der stemtes fra Pladsen ved Navneopraabning, da Forsamlingen ønskede at kende de enkeltes Stilling til et saa vigtigt Spørgsmaal, og Spændingen forøgedes for Blums Vedkommende derved, at man gik fra et af de første Bogstaver efter B til Z og saa først tilbage til A, saa at han først kom til at stemme, da det allerede maatte være klart for alle, at det store Lovgivningsværk nu afhang af enkelte Stemmer. Da han lydelig svarede „ja“, mærkede han, at Bismarck saa' op og betragtede ham med et fornøjet og overrasket Blik;

men i det samme brød der et raat Spektakel med „Fy"-Raab løs fra „Fremskridtets" og Socialisternes Bænke. Dette brutale Overfald virkede saa stærkt paa Blums overspændte Nerver, at han lagde Hovedet ned paa Pulten og græd i sit Lommetørklæde, medens venskabelige Hænder trykkede hans, og Præsidenten under hele Husets levende Bifald i energiske Udtryk kaldte Tumultuanterne til Orden. Faa Øjeblikke derefter forlod Bismarck Salen, da Paragraffen var vedtaget, og umiddelbart derefter kaldte en af Tjenerne Blum til „Hr. Ministerpræsidenten", som Forbundskansleren endnu tituleredes af det konservative Tjenerskab i det gamle Herrehus.

Fuld af Uro og Bekymring fulgte Blum Tjeneren. I dette Øjeblik, da han havde gjort, hvad han ansaa for sin patriotiske Pligt, „var en Ros fra Bismarcks Læber baade for meget og for lidt." Hvorledes kunde ogsaa den mægtige Mand ane, hvad der var foregaaet i ham? Men navnlig foruroligede ham den Tanke, at Kansleren kunde tilbyde ham en Stilling i Forbundstjenesten; allerede ved hans første Tale, i 1867, havde en Sachser beskyldt ham for, at han vilde gøre Karriere ved sit „Bismarckeri".

„Men jeg skulde snart erkende, at dette gennemtrængende, klare Øje ikke blot tydelig saa', hvad der i dette Øjeblik foregik i min Sjæls Dyb, men ogsaa havde udforsket alt, hvad der i flere Dage og Nætter havde bevæget mit inderste, ja at han netop derfor, og kun derfor havde ladet mig kalde. Thi han gik hurtig hen til mig, da jeg traadte ind i hans Værelse, trykkede min Haand og sagde langsomt og eftertrykkelig, idet han med et opmuntrende Smil saa' mig ind i Øjnene: — „Jeg har bedet Dem komme til mig for i denne Time, som jeg haaber maa være velsignelsesrig for hele Tyskland, at tilbyde Dem et Forbund; ikke et Forbund til Gunst for en levende, — tilføjede han venlig, da han mærkede, hvad Blum frygtede — men for en afdød. Hvis nogen Sinde igen de Herrer, som i Dag ledsagede deres Afstemning med Fy-Raab, skulde nedværdige Deres Fader derved, at de erklærer ham for en af deres, saa beder jeg Dem at raade over al den Magt, som jeg besidder, navnlig i Pressen, for at holde dette Billede rent. Jeg var jo dengang, i otte og fyrre og derefter, en afskyelig Junker. Jeg vilde ogsaa have ladet Deres Fader skyde, hvis jeg havde kunnet. Jeg vilde ogsaa have ladet Gottfried Kinkel[1] skyde, skønt vi nærede gensidig Højagtelse for hinanden. Men nu dømmer jeg retfærdigere. Deres Fader var liberal — meget liberal — men ogsaa god national. Hvis han havde levet i Dag og sad i Rigsdagen, vilde han have taget Plads paa de samme Bænke som De (ɔ: de nationalliberales)".

[1] Digter og Kunsthistoriker, Professor i Posen, Deltager i det badenske Oprør, dømt til livsvarigt Fæstningsfængsel, flygtede til London, senere Professor i Zürich.

I Virkeligheden var Robert Blum, da han døde, længst overfløjet af de mere radikale end liberale Elementer, som bestandig kompromitterede Forsamlingen i Paulskirken.

Den vigtigste Del af det foreliggende Skrift udgør Samtalerne med Bismarck efter hans Afsættelse i Varzin og Friedrichsruhe og den sidste af disse Samtaler — eller rettere Meddelelser — angaar de nærmere Omstændigheder ved Afskedigelsen. De ti Sider, der handler derom og meddeler, hvad der lod sig meddele af det formelige Foredrag, som Bismarck holdt for ham om denne verdenshistoriske Begivenhed, er af største Betydning, da det er det eneste, vi véd om den og i overskuelig Tid vil faa at vide, eftersom det tredje Bind af Bismarcks Memoirer ikke udkommer i denne Generations Levetid. De Indsigelser, der fra Familiens Side er gjort over for enkelte Punkter, angaar kun Uvæsentligheder, som vel kan have forskubbet sig i Hr. Blums Hukommelse, uagtet han straks efter i Jernbanekupéen stenograferede Meddelelserne. Urokket er navnlig den vigtige Kendsgerning, at Bismarck ikke, som det hed sig, har indgivet en Afskedsbegæring, men tværtimod, da Kejseren forlangte en saadan, indgav en udførlig og eftertrykkelig Begrundelse af, hvorfor han ikke kunde tage sin Afsked: — „navnlig i den ydre Politik kunde ingen erstatte mig; ingen besad min Erfaring, ingen i saadan en Grad som jeg de udenlandske Magters Tillid, som jeg møjsommelig havde erhvervet mig i en lang Aarrække“ . . . Naar der er blevet protesteret mod Rigtigheden af enkelte Vendinger, saa er der dog mange, der i den kosteligste Grad bærer Ægthedens Præg; fremfor alt den bidske Humor i det Citat, hvormed Bismarck indleder Fortællingen om Hr. Lucanus' Aftenbesøg d. 17. Marts.

Der Eunuch von Singapur
Sprach: „Ich bring' die seidne Schur“.

Hvem husker ikke de Smaavers, der findes over hvert Kapitel i Walter Scotts historiske Romaner? Over dette Slutningskapitel af en mægtig historisk Roman vil hint populære Citat om Eunuchen fra Singapor blive staaende, og faa vil misunde Hr. Lucanus hans Rolle.

KARL GJELLERUP

TEATERLIV I TREDIVERNE

I

C. MOLBECH OG DEN MAD. KRETZMERSKE[1] SAG 1831—35

DEN amerikanske Edsformular, som paalægger Vidnet „to tell the truth, all the truth, and nothing but the truth“, bør formentlig gælde som Motto for enhver, der optræder som Historieskriver, selv om hans Omraade er Teaterhistorie. At Overskou i den danske Skueplads i Skildringen af C. Molbech som Teaterdirektør kun har henholdt sig til den første og sidste, med Udeladelse af den mellemste Fordring: at berette den hele Sandhed, er det Meddelerens Hensigt ved nedenstaaende Aktstykker at konstatere.

Overskou omtaler C. Molbech som Teater-Direktør paa mange forskellige Steder, men altid med mer eller mindre Bitterhed, og den Anerkendelse, som ved hans Fratræden 1842 ydes ham, er af underordnet Betydning og stærkt blandet med Malurt.

Gaar man end ud fra, hvad der virkelig synes at fremgaa af de omtalte Steder i „den danske Skueplads“, at Molbech ikke egnede sig til sin Stilling ved Teatret, særlig i hin vanskelige Periode, er der dog én Lejlighed, hvor Historieskriveren ikke blot havde Anledning, men ogsaa Forpligtelse til at berette den hele Sandhed, — nemlig i den Mad. Kretzmerske Sag, der endnu staar som en teater-historisk Skamplet. Her havde det unægtelig givet Overskou mere Vægt som upartisk Historieskriver, om han, som aldeles utvivlsomt maatte være vidende om Detaillerne i en Sag, hvori saa mange ledende Teater-Personligheder indvikledes.

[1] Navnet staves forskelligt; selv underskriver Kunstnerinden sig Krætzmer.

havde renset Molbech for en Beskyldning for „den haarde Vilkaarlighed“, hvormed Mad. K. behandledes ved sin Afskedigelse 1835, som han tilskriver Direktionen som Helhed, skønt Molbech, som følgende Aktstykker bevise, i den hele Sag netop stod imod de øvrige Direktionsmedlemmer. Det maa derfor være mig tilladt endnu en Gang at lade det Publikum, som interesserer sig for Teaterhistorie, efter næsten 70 Aars Forløb, høre et Ekko af Molbechs „høje, springende Talestemme“, hvorved „Malicen tog Oprejsning ved latterlig Efterligning.“ (Overskou: den danske Skueplads V, pag. 595).

O. C. Molbech

Den saakaldte Mad. Kretzmerske Sag bestaar i Korthed af følgende Fakta: Den unge, talentfulde Balletdanserinde Mad. Kretzmer, som med stort Held havde optraadt paa Scenen i flere Aar, følte sig krænket ved Dansedirektøren, Hr. Bournonvilles bydende Optræden, og da hun samtidig gentagne Gange meldte sig syg, bragtes Sygdommen i Forbindelse med hint pinlige Forhold. Da hun ved en bestemt Lejlighed ønskede personlig at fremstille sig for Direktionen for at tale sin Sag, afvistes hun kort af Teaterchefen Holstein, som forlangte, at hun straks skulde melde sig til Tjeneste, og da hun vægrede sig, beordrede hende hensat i Blaataarn, hvor hun i en hel Maaned underkastedes brutal Behandling, ogsaa fra den hende assisterende Læges Side, og først (ifølge Overskou) løslodes ved Kongens Intervention, skønt hun haardnakket fastholdt sit først angivne Standpunkt, at være ude af Stand til paa det Tidspunkt at optræde paa Grund af Sygdom. Efter en Maaneds Hvile meldte Kunstnerinden sig atter til Tjeneste, men det pinlige Forhold fortsattes mellem hende og hendes foresatte, ligesom ogsaa Sygemeldingerne vedblev, indtil hun afskedigedes 4 Aar senere.

Fra C. Molbech til Mad. Kretschmer.

17. Oct. 1831.

Jeg tilskriver Dem disse Linier aldeles ikke for at sige Dem det mindste ubehagelige, og ganske af egen Drift. Min Hensigt er ene, om muligt at virke for Deres Vel; og, endskiøndt jeg i den Stilling, hvori jeg staaer til Dem, ikke kan eller vil yttre noget om de Forhold, der har paadraget Dem saamegen Ubehagelighed, kan jeg dog uden Tilbageholdenhed sige Dem, at det har giort mig meget ondt, at see en ung, med et i sit Slags saa udmærket Talent begavet Konstnerinde bragt i en Tilstand, der berøver hende sin personlige Frihed. Som Medlem af Theater-Directionen kan jeg ingenlunde billige eller undskylde Deres Handlemaade; men jeg kan i det mindste sige Dem, at havde De tidligt nok henvendt Dem til mig, skulde jeg, med den Agtelse for Ret og Retfærdighed, som jeg tør tillægge mig selv, og som andre kiende hos mig, have talt Deres Sag i ethvert Tilfælde, hvor Retten virkelig var paa Deres Side.

Nu kan, hvad der er skeet, ikke blive ugiort. Min Hensigt er derfor ingen anden, end for Deres egen Velfærds Skyld at bede Dem overlægge det Skridt De vil giøre, i at træde ud af en Stilling, hvori De som mimisk Konstnerinde har erhvervet Dem saa megen Yndest og et saa vel fortient Bifald, og hvori De vil være i Stand til, for Deres hele Liv at sikkre Dem en uafhængig Stilling. Jeg behøver ikke at sige Dem, hvad De selv bedst maa føle, at De heri, og i at forlade den Konstbane, hvortil De fra Barn af har dannet Dem, vil tabe meget; men jeg vil bede Dem erindre, hvad jeg her forudsiger Dem, at De engang, og maaske snart, vil angre at have forladt denne Bane. Jeg vil tilføie, hvad der kun er Sandhed, at det vil giøre mig ondt, om Theatret skulde miste en Konstnerinde, der alt har præsteret saa meget, og hvis Udførelse af den Rolle, hvori jeg første Gang saae Dem paa Scenen, upaatvivlelig fuldkommen fortiener enhver Berømmelse, man har givet den. Allerede da jeg første Gang saae Søvngængersken, overdrog jeg skriftlig Dansedirecteuren at bevidne Dem, hvormeget jeg erkiendte Deres Fortieneste af denne Ballet. Har han giort det, saa vil De allerede for et Aar siden have erfaret, at jeg interesserede mig for Dem som Konstnerinde, og at jeg ikke mindre hos Dem, end i ethvert andet Tilfælde, vil lade Fortieneste vederfares sin Ret.

Jeg har nu kun dette at tilføie, at jeg tør forsikkre Dem om, der kun behøves det første Skridt af Eftergivenhed og Føielighed fra Deres Side for at bringe Hs. Exc. Theaterchefen til aldeles at glemme det Forbigangne. Jeg tør endvidere paa min egen Haand forsikkre Dem om, at naar De alene giør dette Skridt ved igien at melde Dem til Tieneste, skal De, om De ønsker det, endog i et Par Maaneder kunne blive ganske fritaget for at fremtræde paa Scenen. I Deres Forhold til den Mand, over hvis Handlemaade imod Dem De troer at have Grund til at beklage Dem, kan jeg ikke umiddelbart blande mig, men skal for min Deel aldrig negte Dem Forsvar, hvor De har virkelig Grund til Klage; uden at jeg derfor vil dølge for Dem, hvad De selv bedst maa indsee, at De i Deres egen Handlemaade, i Deres Kiøns Rettighed og i trolig Opfyldelse af det, som Deres Stilling til en Mand, der foruden at staae ved Siden af Dem, tillige er Dem foresat, udkræver, vil finde Deres bedste Forsvar. Med Hensyn til Deres Fremtids Stilling tør jeg endelig love Dem, at enhver billig Fordring, som De kan have paa Forbedring i Deres Vilkaar skal i mig finde en Talsmand, ligesom De stedse hos hele Directionen vil møde al Villighed til at opfylde Deres Ønsker, som De kan have Krav paa og Omstændighederne giøre mulig.

Ved at sige Dem hvad dette Brev indeholder, troer jeg at have opfyldt en Pligt, der i Følge min Embedsstilling paaligger mig, saavel imod Theatret som imod Dem selv. Det staar til Dem, om De vil lade mine Ord have nogen Indflydelse paa Deres Stemning og Deres Beslutninger. Er De uforanderlig fast i det, at forlade Theatret, kan jeg ikke mere end sige Dem, at dette vil være mig meget ukiært, og at jeg da blot, med personlig Deltagelse i Deres Skiebne, vil ønske Dem, at De aldrig maa komme til at lide for meget under en Overilelse, hvorved De taber saa meget.

C. Molbech.

Fra Mad. A. Krætzmer til C. Molbech.

Blaataaren, den 18. October 1831.

Modtagelsen af Hr. Justitsraadens ærede Skrivelse af 17de d. M. og den deri yttrede Velvillie og Deeltagelse for mig har været mig den største Trøst paa en tid, da alle syndes at forlade mig.

Her Justitsraaden vil dernæst tillade mig til skyldigst giensvar korteligen at fremstille for dem gangen i min sørgelige Skiebne.

Som deres Velbaarenhed formodentligen bekiendt nødsagedes jeg alt for rum tid siden at klage over Her Buornuviles opførsel i mod mig; men denne min Klage var ikke saa heldig at vinde opmærksomhed hos den høie Theater Direction. Som en Følge her af vedblev der et ubehageligt forhold i mellem Hr. B. og mig, vilket havde en saare ufordelagtig indflydelse paa min Stemning og Helbred og hindrede mig i at opfylde de mig paaligende Pligter. Her Doctor Rahlff infant sig der for hus mig, og uden vist at behandle mig med for megen Høflighed og uden, som det syntes, at sætte nogen tru til mit foregivende om upaselighed, forreskrev han mig de mest udmattende kure. Da jeg giorde ham opmærksom paa, at disse endmere forstyrrede min sundhed, blev han end uhøfligere; foranlediget af alle disse Ubehageligheder besluttede jeg at tage min tilflugt til Theaterdirectionen og henvente mig derfor til Hans Exellense Theaterschefen, hus vem jeg imidlertid ei var saa lykkelig at finde Gehør, men blev beordret ufortøvet at forføie mig i Arest, og saaledes er jeg, Hr. Justitsraad, uden at kiende min Brøde, hen sat som en forbryder i et skummelt eensomt Fængsel og under de Ubehageligste Omgivelser Berøvet min Frihed; tør jeg som jeg haaber under disse Omstændigheder smigre mig med deres Velbaarenheds Deeltagelse, da beder jeg dem kun at oplyse mig om, Hvori min Forseelse bestaaer, noget, som selv den største forbryder tør gjøre Fordring paa. Her Justitsraaden bemerker, at jeg i mit Kiøns Forrettighed best vil finde Vern mod Fornærmelser; men saa saare rigtigt dette er blandt dannede Mænd, saa vist er det at det Modsatte ofte finder Sted blandt Andre, og hvad kan da et stakkels hjelpeløst Fruentimmer gjøre uden at klage til sine Høje Foresatte; men naar nu slig Klage bliver upaaagtet, da er det vistnok tungt, men dobbelt tungt er det, naar den Krængede indvidere nedtrygges ved uforskyldte Lidelser. I en Række af 12 Aar har jeg værret ved Theatret og under de smaaligste Kaar søgt at opfylde mine Pligter, men aldrig havde jeg ventet, at jeg i et skummelt Fængsel skulde undgjelde Forseelser jeg ikke kjender. Med den inderligste Kierlighed til mit Fødeland og den aller dybeste taknemmelighed mod Hans Majestæt, Kunsternes Beskytter, vil jeg anse det for en Lykke at forblive i min stilling her, naar jeg kun ved mig sikkret mud en uretfærdig og fornærmeligt Behandling af minne Lige, og i Besiddelse af mine høie Foresattes Velvillie, — men i mudsatfal nødes jeg om enog med Taarer at sige mit Fødeland Farvel og andetsteds søge det ophold, som her ei kan blive mig til Del. — Jeg tør haabe at Her Justitsraaden ikke vil anse dette som utidig Truds, men som en fast Beslutning og som Frugten af Modent Overlæg, ja, at De som en Mand

af Aand og Hjærte selv vil billige det. Lige saa villig som jeg nu og altid er til at opfylde minne Pligter, ligesaa billigen tør jeg haabe, at man vil skjelne imellem Vrangvillighed og Uformuenhed til at opfylde dem; og at det siste er tilfældet, paastaar jeg ennu engang høytideligen; thi min svækkede Helbred tillader mig ei at danse for det første, og den bliver virkeligen ikke bedre ved at hen sitte i et ensomt skummelt Fængsel. — Ihvad derfor den høie Theaterdirection vil bestemme med Hensyn til mig, beder jeg dog Her Justitsraaden være forsigret om min uskrømtede Høiagtelse og Taknemmelighed.

Deres ærbødige Tjennerinde

A. Krætzmer.

Fra C. Molbech til Theaterchef Holstein.

31. Oct. 1831.

Da jeg fra meer end een Side havde erfaret, at Mad. Kretzschmer uagtet hendes Arrest vedblev i sit Forsæt, ikke i nærværende Øjeblik, paa Grund af legemlig Svaghed, at giøre Tieneste, om endog denne Vægring skulde paadrage hende Afskedigelse: besluttede jeg endnu at forsøge eet Middel til at bringe hende til fornuftigt Overlæg af hendes Stilling og til at vise sig mere føielig mod Deres Excellences Befaling. Jeg tilskrev hende i Gaar Morges et Brev, hvori jeg i en alvorlig, men venlig Tone, uden noget af den kolde Superioritet i Hr. Bournonvilles Brev, der giorde saa uheldig en Virkning, og med Erkiendelse af det unegtelig sieldne Talent, hun har lagt for Dagen, for hendes eget Vels Skyld bad hende betænke det overilede Skridt, at forlade Theatret, og ombytte den visse Udsigt til en uafhængig Stilling med en uvis Fremtid, der kan udsætte hende for Trang og Mangel. Jeg gientog for hende, hvad D. Ex. mundtlig har forsikkret mig og hende, at naar hun vilde vende tilbage til Føielighed, vilde De ei alene skaane hende for al Anstrængelse, saalænge hun ikke fandt sig i Stand til at udføre noget betydeligt, men ogsaa tage ethvert muligt Hensyn paa fremtidig Forbedring i hendes Vilkaar, for saa vidt som hun ved Flid og Fortieneste erhvervede sig Krav derpaa m. m. Jeg tilstaaer, at jeg ikke var sikker paa Virkningen af mit Brev, da jeg, som aldeles ubekiendt med Mad. K., ikke vidste, om jeg havde truffet den rette Maade at tiltale hende paa. Men jeg modtog allerede silde i Aftes et Svar fra hende, skrevet i den høfligste Tone og med en Oprigtighed og Charakteerfasthed i Udtrykket, der uden at have noget af Trodsighed vidner om indvortes Overbeviisning om, at hun lider uskyldig. Hun angiver Bournonvilles krænkende Opførsel imod hende og et deraf opstaaet ubehageligt Forhold til ham som den første Aarsag til, at hendes Stemning og Helbred allerede mod Slutningen af forrige Saison begyndte at lide og at giøre hende mindre skikket til at optræde paa Skuepladsen. Hun besværer sig over, at Dr. Rahlff „uden just at behandle hende med for megen Høflighed“ aldrig vilde fæste mindste Tro til hendes Forsikkring om Upasselighed, men vedblev at foreskrive hende udmattende Cure, som uden at hielpe hende, endnu meer forstyrrede hendes Helbred, og, da hun sagde ham

dette, „blev endnu uhøfligere mod hende" o. s. v. Efterat have endvidere beklaget sig over at maatte i et haardt Fængsel „undgielde for Forseelser, som hun ikke kiender," slutter hun med at give mig den høitidelige Forsikkring, at det „ikke er Vrangvillighed, men Uformuenhed til at opfylde sine Pligter", som har givet hende Skinnet af at være Deres Excellence ulydig, og det alene ligger i hendes svækkede Helbred, at hun endnu ikke seer sig i Stand til i nogen Tid at danse. Hun erklærer derfor: „at hun med den inderligste Kiærlighed til hendes Fødeland og den allerdybeste Taknemmelighed mod Hans Majestæt Kongen, Konsternes Beskytter, vil anse det for en Lykke at forblive i hendes Stilling ved Theatret, naar man kun vil sikkre hende for en fornærmelig Behandling af hendes Lige, og naar hun tør giøre sig Haab om hendes høi Foresattes Velvillie"; men at hun uden dette Haab nødes til „om endog med Taarer at sige sit Fødeland Farvel og andensteds søge sit Ophold."

Disse ere Mad. K.'s egne Ord, og hendes Brev er overhovedet skrevet i en saa værdig og oprigtig Tone, uden Trods og uden Kryben, at jeg i det mindste efter dette ikke kan see nogen Grund til at tiltroe hende Falskhed eller Usandhed. Det har endmere bestyrket mig i den Formodning, som Fleres mundtlige Yttringer have givet mig, at Bournonville ved upassende Yttringer af bydende Myndighed mod en Konstnerinde, der jo som Solodandserinde er hans Lige (jeg vil slet ikke berøre andre Aarsager, som Rygtet angiver) oprindelig har foranlediget det spændte Forhold imellem begge og den forunderlige Stemning hos Mad. K., der synes at være en Blanding af physisk Svaghed og Siælslidelse. Ogsaa er jeg tilbøielig til at troe, at Dr. Rahlff ikke har viist hende tilbørlig Delicatesse eller den Opmærksomhed i de udvortes Former, som hun har qvindelig Æresfølelse nok til at giøre Krav paa, og at han baade har været noget overilet i sin Adfærd imod hende, og i at erklære, at hun slet intet feilede.

Deres Excellence vil tillade, at jeg paa Grund af ovenstaaende, og paa Grund af de Yttringer i Mad. K.'s Brev, der vise hende villig til at opfylde sine Pligter og Deres Excellences Ønsker og Befalinger, saasnart det er hende physisk muligt, giver mig den Frihed at intercedere for hende og at bede D. Exc. lade hende idag, efter 14 Dages Arrest, igien komme paa fri Fod, da upaatvivlelig en længere Fængsling kun vil giøre hende mere fast i det, hun kalder „sin faste Beslutning, grundet paa modent Overlæg"; og det vil give Theater-Directionen (som allerede er angrebet i et offentligt Blad i denne Anledning) Udseende af unyttig Haardhed, at holde hende længere i Fængsel.

Dersom det maatte behage D. Exc. at tage Hensyn til denne min Intercession, har jeg det mest grundede Haab om, at det let vil kunne lykkes at bringe Mad. K. tilbage til Eftertanke og fuldkommen Føielighed; saameget mere, som jeg nu har erfaret, at om hun besidder nogen Trods, lader den sig dog ved venlige Ord bøie. Jeg kan ikke dølge for D. Exc. at jeg vil ansee hendes Afskedigelse for et Tab for Balletten, som vi ikke lettelig faae oprettet. Om B.s Elever er det sikkert for tidligt at dømme noget afgiørende; og en Konstnerinde af Md. K.s mi-

miske Talent har B. selv forsikkret mig at høre til de sieldent forekommende Phænomener; ligesom det ogsaa er hans egne Ord, at hun f. Ex. skal give „Søvngængersken“[1] endog bedre, end den gives i Paris. Foruden at vi nu dog bør tage Hensyn til at hun er en indfødt Konstnerinde, er det vel uden for al Tvivl, at vi ei ville kunne engagere nogen udenlandsk Solodandserinde, der kan staa ved Siden af Mad. K. under det 3 dobbelte af hendes nærværende Gage, eller mere.

I det jeg indstiller Ovenstaaende til D. Exc. gunstige Betænkning, har jeg den Ære o. s. v.

C. Molbech.

D. 2de Nov. 1831 indstiller Molbech atter i Skrivelse til Teaterchefen Mad. Kretzmer til Løsladelse med lignende Begrundelse som i sidst anførte Brev, idet han bl. a. henviser til „den Skaansomhed og Overbærelse, der aldrig pleier at negtes det svagere Køn hos nogen Nation, der giør Paastand paa Cultur og Civilisation“, samt anfører det som sin Overbevisning, at Ballettens Berøvelse af denne Kunstnerinde er i Modstrid med Teatrets og Publikums Interesse. — —

Efter Mad. Kretzmers Løsladelse synes Forholdet imellem Bournonville og Mad. Kretzmer vedvarende at have været spændt og Sygemeldingerne at have været saa hyppige, at endog Molbech i en Skrivelse til Teaterchefen af 17. Aug. 1832 fraraader Kunstnerindens Indstilling til et Gagetillæg og kun tilraader en betinget Gratifikation ved Saisonens Slutning, idet han samtidig betragter Mad. Kretzmers Afsked som sandsynlig; „thi disse vedvarende fortrædelige Underhandlinger med Mad. Kretzmer maa der dog paa en eller anden Maade giøres en Ende paa“. —

I 1835 krævede Situationens Uholdbarhed en endelig Afgørelse, og Direktionen indstillede Mad. Kretzmer til Afskedigelse uden Pension, da hun paa Grund af Sygdom udbad sig en Uges Udsættelse af Opførelsen af Balletten „Tyrolerne“, hvori hun skulde medvirke.

At den i Overskous „Den danske Skueplads“ V pag. 217 omtalte „haarde Vilkaarlighed“ fra Direktionens Side imidlertid ikke kan skrives paa Molbechs Regning, fremgaar tydeligt af det ikke meddelte Faktum, at denne d. 12. Marts 1835 til Kongen indgav et „separat Votum“ i denne Anledning, begrundet paa:

1) Mad. Kretzmers umiskiendelige Talent, selv om hun ved Bournonvilles Heftighed var bragt til at vise gjenstridig og upassende Opførsel;
2) Mad. Kretzmers virkelige ogsaa af Bournonville ved Prøverne constaterede sygelige Tilstand;
3) den formentlige Forbigaaelse af Mad. Kretzmer ved Besættelsen af Hovedroller i flere Stykker (hvad Molbechs Meddirektør Kirstein i Skrivelse af 15. Marts 1835 benægter);
4) og endelig ved at fremhæve Dommens haarde Natur, som synes uforenelig med Teatrets Tarv.

[1] Ballet af Bournonville, opført 1ste Gang 21. Sept. 1829.

Molbech tilraader at give Kunstnerinden en begrænset Betænkningstid, og hvis denne viser sig ufrugtbringende, anbefaler han Afskedigelse med Understøttelse efter Kongens Naade.

I Brev til Teaterchefen af 28de Marts 1835 hævder Molbech sin Anskuelse, at Direktionens Indstilling „ved i et og Alt at give Hr. Bournonville Ret og Mad. Kretzmer Uret“ ikke har handlet efter rigtige Grundsætninger, og frasiger sig al Deltagelse i Mad. Kretzmers Afskedigelse, samt fremhæver, at han ved sit Separatvotum har „lagt for Dagen, at han — uanseet hvad enten han heri kan have Ret eller ikke — ingen Deel har i Maaden, hvorpaa det Kongl. Theater nu, efter Formodning, mister dette første Talent blandt det qvindelige Ballet-Personale“.

I Skrivelse af 29. Marts 1835 meddeler Teaterchefen Molbech, at Kongen har tilkendegivet ham, „at Mad. Kretzmer skal have sin Afsked strax,“ men indrømmer Molbechs Ret til at have en afvigende Anskuelse, selv om han holder det for nødvendigt, „at Directionens Medlemmer ikke særskilt yttrer sig offentlig over en fra Directionens Pluralitet forskjellig Mening.“

For yderligere at illustrere Molbechs i den hele Sag alvorlige og værdige Optræden meddeles endnu følgende Brevveksling mellem ham og Bournonville:

Fra A. Bournonville til C. Molbech.

D. 28de Marts 1835.

Hr. Justitsraad:

Det gjør mig ondt, at De som dømmer om min Konduite og mit mimiske eller plastiske Talent, ikke (som Theaterdirecteur) en eneste Gang har besøgt Hoftheatret for at see hvorledes en Ballet bliver til, hvorledes jeg indstuderer Rollerne og efter hvilke Principer. De vilde da erhverve Dem en Kompetence, som De ikke i Parquettet eller i Administrationen kan erhverve. At De underordner mit mimiske Talent Mad. Kretzmers og Hr. Stramboes, fordi jeg i mine Balletters Interesse maae paatage mig de mindre effectfulde Elskerroller, er let at undskylde, men De frakjender mig min Ret som Mand af Ære. Jeg vil være retfærdigere mod Dem; jeg kan ikke ansee Deres Anskuelse for ond Villie. Er det Deres Ønske at kjende Sandheden, da vil jeg privat sende Dem et Manuskript, som jeg har liggende hjemme til Reenskrivning og som er bestemt til først for Publicums Domstol at møde hvert offentligt Angreb mod mig.

Deres ærbødige Tjener
August Bournonville.

Fra C. Molbech til A. Bournonville.

Kbh. d. 29de Marts 1835.

I Anledning af en i Gaar fra Hr. Dandsedirecteuren modtagen Skrivelse, hvori De beklager, at jeg „aldrig har besøgt Hoftheatret for at see, hvorledes en Ballet bliver til“ og „hvorledes De der indstuderer Rollerne“ da jeg derved, som De udtrykker Dem „vilde erhverve mig en Competence, jeg ikke i Parquettet eller i Administrationen kan opnaae“, vil jeg for det første svare Dem, at der imellem denne Be-

mærkning, og hvad De vil udlede deraf, aldeles intet Sammenhæng er. Tusinder af Tilskuere i det kongelige Theater, som aldrig have havt eller faa Fod i Dandseskolen paa Hoftheatret, kunne derfor ligefuldt erhverve den Øinenes „Competence“ til at see, hvo der iblandt vort Ballet-Personale udmærker sig som Mimiker og hvo der heri staaer tilbage. Dertil behøves kun det opmærksomme dannede Syn og den udviklede Smag, der naturligvis erhverves mere ved at see gode Balletter godt opførte, end ved at see, hvorledes de under Dandsemesterens og Balletmesterens Commando blive til. For det andet vil jeg (blot for Historiens Skyld, thi med Hensyn til Deres Argumentation er det ganske overflødigt) bemærke: at jeg virkelig dog, i det mindste for mange Aar siden, i Balletmester Galeottis Tid, nogle Gange med hans venskabelige Tilladelse har „besøgt Hoftheatret“ netop for at see, „hvorledes en Ballet bliver til“; og at jeg iøvrigt, ligeledes mangfoldige Aar inden jeg var vidende om Hr. Dandsedirecteurens Tilværelse, baade ved at læse Noverrés berømte Lettres sur la danse, og hvad han, Sulzer, Engel, og flere have skrevet over Ballettens og Mimikens Theorie, og ved jævnlig Omgang med den i sit Fag store og geniale Konstner, jeg nylig har nævnet, og hvis henrivende Productioner det var at ønske vi oftere maatte kunne see fremkaldte paa vor Scene, havde dannet mig et temmelig klart og fuldstændigt æsthetisk Begreb om, hvad en Ballet er og kan være, inden jeg, allerede bekiendt med en Galeottis mesterlige Compositioner, fandt Leilighed til at sammenligne dem med Balletterne paa de store Theatre i Paris, Turin, Mailand, Bologna, Venedig, Wien o. fl. Steder. Min Competence til at bedømme en Ballet, jeg seer paa vort eller et andet Theater, tør jeg derfor endog datere fra en ældre Tid end den, da Deres Skole paa Hoftheatret begyndte.

I øvrigt har jeg ved Deres Brev kun at bemærke, at Deres Udtryk, at jeg skulde ville „frakiende Dem Deres Ret som Mand af Ære“, hverken er mig tilfulde forstaaeligt, eller i noget Tilfælde har mindste Anvendelse paa det Brev, jeg i Gaar havde den Ære at tilskrive Dem. Det har aldrig været min Hensigt at frakiende Dem den allermindste Ret, som De har, men, i Følge min Charakteer og Tænkemaade vil jeg ligesaa lidt berøve nogen Anden sin Ret, og kan heller aldrig tilstaae Dem nogen Ret, som De ikke har. — At meddele mig Deres for Publicum bestemte Forsvarsskrift, vil for saa vidt være ufornødent, som det er ikke mig, De har at forsvare Dem for; og min Mening, at De har Uret mod Deres Stilling, mod Deres Konst, ja mod Dem selv, i en Handlemaade, hvorved De har bidraget saa meget til det nu formodentlig afgiorte Tab af et udmærket og sieldent Konst-Talent og dette Talents sandsynlige Undergang, vil De vanskeligen kunne forandre hos mig. Jeg vil ønske, De i den Henseende maatte kunne forsvare Dem, ikke blot for Publicum, men for Dem selv, og for den Dommer, som er over os Alle.

Deres ærbødige Tiener

C. Molbech.

MILITÆR RETSREFORM

ET JUBILÆUM I FORSVARSVÆSENET

I

VED Udgangen af det nittende Aarhundrede har det danske Forsvarsvæsen kunnet fejre et Halvhundredeaars Jubilæum, der maa betegnes som enestaaende i dette Ords allerstrengeste Forstand. Og den tidligere Krigsminister, Hr. General Schnack, syntes da virkeligt ogsaa at have tænkt sig denne sjældne Højtid fejret paa den mest passende Maade, da han et halvt Aar, inden Rigsdagen aabnedes sidste Gang, nedsatte en Kommission til Behandling af — den jubilerende Militærretsreform. Imidlertid blev Rigsdagen jo sluttet, uden at noget Højtidsord har lydt; en Redegørelse for dette Jubilæums Betydning turde vel derfor være paa sin Plads.

Det var i December 1850, at Danmarks daværende Krigsminister, General C. F. Hansen, støttet til sin højst sagkyndige Kollega fra det tidligere Generalkommissariats Kollegium, Generalauditør A. W. Scheel, aldeles utilsløret og lydeligt erklærede Landet: Vi kan ikke undgaa at bringe den militære Retspleje i Overensstemmelse med Landets almindelige ... ikke undgaa at reformere denne forældede, utydelige, ufuldstændige og til Tidens Fordringer ikke passende Lovgivning!

Men det var i December 1900, at Landet havde oplevet, at man virkelig et Halvhundredeaar igennem havde forstaaet at undgaa dette uundgaaelige!

Og dog maatte en Reform, som selve Krigsminister Hansen

erkendte uundgaaeligt paabudt af Tidens Fordringer, nødvendigvis betragtes saaledes af alle uden Undtagelse. Thi mindst af alt kunde „gamle General Hansen“ mistænkes for vild Reformiver i de nyere Tiders Aand; tværtimod var hans Ry for sær Indlevethed i Aanden fra Enevoldsmagtens Tider ganske særdeles grundfæstet. Men det var da ogsaa allerede inden Enevoldsmagtens Ophør, at Uomgængeligheden af den Reform, han i 1850 forelagde et Udkast til, var bleven i bedste Form anerkendt baade af Regering, Hær og Folk. — Den var allerede i 1828 bleven udpeget til at „tages under Overvejelse“ af hans gamle Herre og Konge, Frederik VI; den var i Christian VIII's Hærorganisations Kommission bleven forudsat som selvfølgelig af Hærens ypperste, og den var derfor i Resc. af 28. April 1842 bleven beordret som „en til Tidens Krav svarende Reform i den militære Lovgivning og Rettergangsform“. Ja endog Roskilde Stænderforsamling havde gentagende i 1844 taget Initiativet til at tilraade dens hurtige Fremme.

Uimodsigeligt er det saaledes, at hvis den danske Nation overhovedet nogen Sinde har været enig om noget som helst, saa var det ved Aarhundredets Midte om sin Militærretsbygnings umulige Tilstand, om Uundgaaeligheden af dens Genopbyggelse. Og lige saa uimodsigeligt, at de Materialier hertil, som Scheel havde samlet efter Christian VIII's Paalæg, var fortræffelige. Thi ikke mindre udmærket ved lærd Arbejdsiver end ved vidtskuende Intelligens og personlig Karakter, som Generalauditør A. W. Scheel var, havde han tilvejebragt disse Materialier under de mest omfattende Studier af den europæiske Militærrets hele daværende Udvikling. Utvivlsomt derfor, at de vilde have ydet Danmark en Retsbygning paa Højde med Datidens — selvfølgelig hvis de var bleven behørigt tilpassede og fastslaaede ved Love og Anordninger.

Lad os et Øjeblik sætte, at Christian VIII ikke var død saa tidligt, ja saa vilde selvfølgelig dette afsluttende Arbejde være bleven udført. Og utvivlsomt vilde det da være bleven gennemført med samme Omhu som hele den øvrige Reorganisation af 1842 blev det; det vilde altsaa paa lignende Maade som i andre Lande være bleven underkastet en omhyggelig Prøvelse af Statsmænd, Krigsmænd og Videnskabsmænd i Forening. Og ifølge Scheels Grundtræk maatte Resultatet da være bleven en Retsbygning, der væsentligt havde lignet den, som kort forinden i Preussen med alt muligt Held var fremgaaet af sligt Samarbejde. Nemlig denne beundringsværdige Militærlovgivning af 3. April 1845, som dannede Grundlaget

for den preusiske Folkehærs moralske Genfødelse efter Fr. Wilhelm III's Død, og som et Kvartaarhundrede senere blev Genstand for ivrigt Studium overalt, hvor man af Preusens overvældende Sejre høstede dyrekøbte Erfaringer om dens Fortrinlighed for „Aand og Disciplin".

Senere er ganske vist, som enhver véd, denne Krigsretsbygning af 1845 bleven demoleret i Tyskland efter mangeaarige, forbitrede Stormløb, og definitivt forladt er den nu bleven ved Nytaarstid 1901; men — nye Tider, nye Krav! Ved Aarhundredets Midte vilde den i Danmark være bleven et uberegneligt Gode for vor hele nationale, saavel borgerlige som militære Udvikling. Thi vel stod den paa selvsamme Retsgrundlag som vor egen og var opført i samme umoderne Stil som denne; men den forholdt sig til denne, som en gammel, men yderst vel restaureret Bygning forholder sig til en ubeboelig Ruin.

I vort Selvstyres Morgengry efter 1848 kom jo imidlertid de ideale Krav til her hjemme at spille en ikke helt gennemførlig Rolle, og særlig over for denne Retsreform støttede de sig til Grundlovs „Løfteparagraffer" og andre højst hæderlige, teoretiske Hensyn. Det praktiske Resultat blev derimod det beklagelige, at hint afsluttende Arbejde udsattes — *ad calendes Graecas.*

Saaledes hændtes det, at der i Stedet for den imødesete nye Retsbygning tilbageleveredes Hæren den gamle, højtideligt fordømte til fortsat Benyttelse, medens de af Scheel indsamlede, tidssvarende Materialier forblev henliggende paa Arbejdspladsen til behagelig Brug eller Ikkebrug efter eventuelle vedkommendes Smag og Behag. Men denne Behandling af vort under Treaarskrigen fødte Hærvæsen var saa stik modsat den aarvaagne, legislative Omhu, der ellers altid vises nyfødte Hærvæsener, at den bør fæste sig i Erindringen. Thi i den, og kun i den, kan der findes, om end ikke Undskyldning for de abnorme Tilstande, hvorunder Folk og Hær nu af alle erkendes at vaande sig, saa dog et Bidrag til deres Forklaring, som det vilde være ubilligt imod de senere vedkommende ikke at mindes.

II

For ret at kunne vurdere Betydningen af den Stagnation, hvorunder vor militære Retsudvikling har lidt, siden Christian VIII beordrede dens Reform, maa Opmærksomheden fæstes paa, at Militærvæsenet — i Danmark saavel som i det øvrige Europa — siden dengang er undergaaet saadanne fundamentale Omdannelser,

som gør, at en Hær helt skifter Karakter, og allerede derfor nødvendiggør en tilsvarende Omdannelse af Rets- og Moralbygningen: Først Overgangen fra hint Fortidens Proletariathærvæsen, der hentede sit Soldatermateriale internationalt ved Hvervning eller nationalt fra Folkebærmen, til denne de nyere Tiders første Afart af Værnepligtsvæsen, hvor Materialet ganske vist hentedes fra Borgerklasserne, men stærkt iblandet med købte Stillingsmænd. Og dernæst atter Overgangen fra denne Qvasi-værnepligts Hær til Nutidens virkelige Folkehær: Folket i Vaaben, der henter Soldaterne direkte ud af alle Landets Arner, selv de højfyrsteligste, hvor der findes vaabenføre og hæderlige Mænd.

At disse to gennemgribende Reformer af Hærens Karakter maatte kræve tilsvarende Reformer af dens Retsvæsen, har været saa indlysende for Europa, at der ikke vil kunne nævnes et eneste Samfund, hvor ikke dette Krav Trin for Trin er søgt fyldestgjort. Fyldestgørelsen har selvfølgelig maattet skaffe sig mange forskellige Former, kæmpe med mangfoldige Vanskeligheder — Østerrig maatte saaledes i det første Tiaar efter Folkehærens Indførelse foretage „over fyrretyve“ Enkeltreformer (!) — men intet har kunnet fordunkle Lovgivernes Syn paa Sagens skæbnesvangre Nødvendighed for Folk og Land.

Stagnationen herhjemme i dette Halvaarhundrede betyder derfor, at vor Udvikling er kommen totalt ud af Forbindelse med den europæiske Folkehærsudvikling. Men Graden af denne Isolation, saa mangesidig den end er, maales allerede sikkert og let ved Karakteren af Militærstraffenes System, dette saa afgørende Udtryk for den militære Retsplejes hele Virkemaade og Aand over for Værnepligtsbefolkningen. Et sammenlignende Blik paa denne positive Side af Udviklingen anbefaler sig derfor her.

Den Hær, som Organisationen af 1842 og det dermed forbundne, A. W. Scheel overdragne Lovarbejde direkte angik, var for saa vidt en ret og slet Proletariathær, som den vedblivende rekruteredes i gammel Stil. Thi vel fyldtes der ikke længere, saaledes som i Aarhundredets Begyndelse, internationale Proletarer i Geledderne; men de fyldtes stadigt med et nationalt Proletariat ved Udskrivning udelukkende af Landalmuen — og at der imellem denne og den øvrige Befolkning endnu dengang var et Svælg, er bekendt

[1] Løbells milit. Jahresberichte 1879.

nok. Scheels Tjenestekorrespondance tyder da ogsaa paa, at Autoriteterne betragtede de militære Underklasser som en endogsaa i fysisk Henseende anden Art Mennesker end andre Danske; saaledes betegner endnu i December 1847 — altsaa paa selve Tærskelen til den nye Tid — Kancelliet, støttende sig til en Betænkning fra Sundhedskollegiet, et omspurgt Straffeonde som anvendelige paa „unge militære Forbrydere“ men uanvendeligt paa „civile unge Mennesker af samme Alder“! Denne Distinktion imellem hvad der uden Fordærv turde bydes danske Konstitutioner, eftersom de var i Uniform eller i civil, tager sig jo besynderlig ud nu, hvor man ser selv det brutale England end ikke turde byde sine internationalt Hvervede andre Intensivstraffe end sine frie Borgere! Men da dette terroristike Syn paa Militærproletariatet dengang herskede, maatte det selvfølgelig præge Lovkodifikationen, trods alle videnskabelige Studier og personlige Opfattelser.

Forbavse kan det følgelig ikke, at Scheel maatte holde Trop og notere Intensivstraffe lige op til den voldsomste af alle kendte: 6 Gange 5 Dages strengt (mørkt) Fængsel paa Vand og Brød ɔ: et Fængsel, hvorfra enhver Refleks af en Lysstraale er lukket ude. Han forefandt selve denne Rædsel fastslaaet knap ti Aar tidligere som et godt Surrogat for Spidsrod, saa at sige i lige Doses: 4 × 5 Dage heraf lig 4 Gange Spidsrod, hvilket, som sagt, stemte med Datidens Opfattelse i største Delen af Europa. Selv i Preusen, hvor dog „korporlige“ Straffe afskaffedes meget tidligt — ca. en Menneskealder tidligere end i Danmark — var Trangen til saadanne intensive Fængselstraffe bevaret; ikke unaturligt i øvrigt over for de mange, sammenstykkede og til Dels ildesindede Værnepligtsbefolkninger, som Preussen efter „Befrielseskrigen“ havde at pløje sammen i sin Hær; i Praksis oversteg disse Mørkefængsler saa at sige aldrig „21 slemme og 7 gode Dage“ og de omgaves efterhaanden med en Række Forbehold, Indskrænkninger og Forsigtighedsregler; men, som sagt, bevarede var de ogsaa her.

Højligt maa det derimod forbavse, at Danmark — der langtfra at faa fremmede og uvillige Befolkninger at pløje ind i Hæren, har maattet afgive sine tyske og derved faaet den mest ensartede og med alle moralske Baand tættest sammenknyttede Værnepligtsbefolkning, Verden saaledes kender — har bevaret dette terroristiske Uvæsen i dets fulde Højde fra Proletariatperioden ind i Folkehærsperioden og hele Aarhundredet ud. Bevaret det, medens det overalt ellers er afskaffet i saadant Omfang, at nu til Dags ikke en

eneste af disse skrækkelige Femdagesportioner tør anvendes noget andet Sted i Verden. Betænker man nu, efter hvor voldsomt stigende en Skala denne Strafs nedbrydende Virkninger for Legeme og Aand nødvendigvis maa vokse med hver følgende Portion, vil man allerede heraf se, hvilket uhyre Svælg der er opstaaet imellem Aanden i det europæiske og i det danske Hærvæsens Strafferetspleje.

Og man vil tillige se klart, at allerede den blotte Bevarelse i Loven af disse topmaalte Barbarier, efter at de er fordømte overalt ellers, ikke blot sætter et nedværdigende Stempel paa denne, men ogsaa rent praktisk set maa virke demoraliserende: Dens Anvendelse efter Loven maa naturligvis ligesaa vel i Danmark som i alle andre Landes Befolkninger afføde en voksende Sum af Haan og Ringeagt for Folkehærvæsenets Aand; men dens Ikkeanvendelse efter Lovens Bydende lige saa naturligt Misstemning i Befalingspersonalet, som med Rette kræver sin Autoritet beskyttet med Lovens fulde Styrke og som, naar dette ikke sker, værner den ved skærpet Stramhed i personlig Optræden. Derved fremmes en kujonerende Tjenestetone, som letteligt faar den værnepligtige til at betragte simpel ensom Arrest som et behageligt Asyl, overhovedet alle ikke-intensive Fængselsstraffe som mindre pinlige og krænkende Skæbner end Samlivet med hans foresatte. „Denne (gelinde) Arrest var den skønneste Tid, jeg tilbragte ved Militæret“, lød en Erklæring, der har foreligget den tyske Rigsdag til Overvejelse[1]. Dette kan jo umuligt gaa; følgelig maa disse skrækindjagende Fængsler, saa længe de staar i Loven, anvendes efter dennes Bydende, uden Hensyn til Aanden i Hæren og Samlivet med Folket.

Det er derfor, man Europa rundt har afskaffet disse til alle Sider ødelæggende Straffeonder, ikke blot i Anvendelsen, men i Loven, og samtidig med Proletariathærens Afskaffelse. Som Eksempel kunde her Østerrig atter anføres; dog Norge har for os ganske særlig Interesse, fordi denne vor gamle Fælle i Militærvæsen ogsaa har haft A. W. Scheel som nærstaaende Vejleder; tillige Sverige, fordi ogsaa dette Land har haft et tohundredaarigt Militærrets Fællesskab med os.

Da Norge i Maj 1866 besluttede Værnepligtshærens Indførelse, havde man nogle Uger tidligere besørget en Militærstraffelov vedtagen, hvis § 23 nedsatte Maksimum af disse Femdagesportioner til — to! Men da man senere genoptog Bearbejdelsen af Militærrets-

[1] Curt Abel: Vier Wochen p. 30.

reformen, afskaffede man ogsaa disse to Portioner! Og man afskaffede dem straks (1894), uden at afvente den nye Revision af Straffeloven, som forelagdes i 1899—1900. — Den ny Militærrettergangslov traadte i Kraft 1. April 1901.

Sverige har udvist en lignende vagtsom Omsigt. Thi allerede ved Militærstraffeloven af 1868 blev Proletariatsperiodens mest stødende Brutaliteter i agtværdig Grad bortfjernede. Men da i 1878 den Gennemførelse af „Folket i Vaaben“, som vi nu i de sidste Dage (Maj 1901) har været Vidne til, blev tagen i Sigte, fremsatte Rigsdagen Andragende om: „at Militærlovgivningen, naar almindelig Værnepligt i større Udstrækning anvendtes til Landets Forsvar, maatte underkastes Revision, da den indeholder visse Straffe fra gamle Tider, som var strengere end nødvendigt, og ikke frembød tilstrækkelige Garantier for de underordnedes Beskyttelse imod Myndighedsmisbrug og Fornærmelser fra de overordnedes Side.“ — Justitsministeren nedsatte en Kommission desangaaende. Og Resultatet blev for Straffenes Vedkommende, at Maksimum af intensivt Fængsel sættes til: Mørk Arrest i højst 8 Dage (!) med 3 Afbrydelser (!) paa almindelig Soldaterkost (!), dog ikke „annan dryck än vatten“ (Lov 1881 § 19)[1]. Med dette beskedne Udtryk for Terrorisme har altsaa vore Naboer nu i tyve Aar maattet holde Styr paa deres hvervede Soldater.

Ifølge Bladenes Meddelelser synes det, som om Krigsminister, General Crusebjørn har lovet at foranledige en ny Revision af Militærstraffeloven. I saa Fald vil Talen sikkert blive om at gøre denne „sträng arrest“ lys; thi Mønstret for den er utvivlsomt den franske cellule de correction, der ligeledes kan vare indtil 8 Dage; men den er lys. Og desuden vil man sikkert ikke staa tilbage for Norge i Afsky for disse Mørkets Gerninger.

Nu ved Aarhundredets Slutning staar altsaa vor Militærstraffelov med dens indtil seks Etager dybe Mørkefængsler i den mest skærende Kontrast til Alverdens, selv vore nærmestes. Hvad er Grunden hertil? Skulde den danske Nation være saa særlig barbarisk eller

---

[1] Denne Redaktion minder om et karakteristisk Træk under den tyske Rigsdags Behandling af den tilsvarende Bestemmelse (Lov 20. Juni 1872 § 25). Udkastet foreslog „als Nahrung nur Wasser und Brod“; Rigsdagen strøg „nur“ og anmodede Bismarck om at lade anstille en omfattende, sagkyndig Undersøgelse af Straffens sanitære Virkninger. Resultatet heraf i Allerh. Ordre af 2. Juni 1872 var: naar det anses for fornødent „maa en varm Morgensuppe daglig leveres Arrestanten“.

enfoldig? Hvor meningsløst! Skulde Frithiof Nansens Landsmænd eller skulde de hvervede Karle hinsides Sundet ved Sindets Blødhed og Sædernes Blidhed saa langt overstraale vore værnepligtige? Hvor meningsløst! Skulde da de Folk have Ret, som paastaar, at: for os Danske med vor korte Tjenestetid er slige intensive, kortvarige Straffe en krigsmæssig Nødvendighed? Nej eftersom — ganske afset fra, at norsk Tjenestetid er endnu kortere — dette Straffeonde strækker sine direkte Lidelser ud over indtil c. to Maaneder (de indirekte over hele Livet) og desuden er uanvendeligt netop i Krig, saa er ogsaa denne Paastand jo meningsløs i en virkeligt imponerende Grad.

En positiv Grund maa der naturlig findes til dette frappante Faktum, at medens vore stammebeslægtede indlede selve Hærreformerne med ivrigt at rasere disse Barbarier baade ad ordinær og ekstraordinær Vej, har vi koldblodigt bevaret dem i deres fulde Dybde for vort nu allerede en Menneskealder gamle Folk i Vaaben. Forklaringen paa dette Særsyn, hvis principielle Natur jo er selvindlysende, findes deri, at den epokegørende Reformbevægelse i Militærretten, som Folkehærens Indførelse har fremkaldt over hele den civiliserede Verden i de sidste Aartier, har fundet god Forstaaelse hos vore skandinaviske Frænder, medens den er bleven saa komplet ignoreret og ukendt herhjemme.

III

Nu ved Aarhundredskiftet er det allerede en Snes Aar siden, at den mægtige Reformbølge, som indeværende Folkehærsperiode har rejst, naaede ud over hele den civiliserede Verden. Allerede i 1881 havde den saa at sige overalt bortskyllet Proletariatperiodens Aand af den militære Straffelovgivning. Dermed var Reformperiodens afgørende Moment naaet, selv om det store Konstruktionsarbejde paa de nye Retsbygninger ikke alle Vegne kunde fuldføres straks, ja sine Steder maatte vare Aarhundredet ud: Samtlige vore Naboer har jo saaledes først i Aaret 1901 faaet deres Folkehærvæsen med dens Retsbygning bragt under Tag.

Her hjemme er imidlertid hele denne verdenshistoriske Udvikling bleven saa mærkværdigt upaaagtet, at en indgaaende Redegørelse af dens Omfang og Betydning turde være saare ønskelig. Da imidlertid en saadan jo umuligt kan finde Plads her, maa det forsøges i enkelte brede Træk at karakterisere disse Verdensreformers Hovedopgave og legislative Hovedmiddel.

Militærretsreformernes Hovedopgave under hele den besværlige Overgang fra Proletariatvæsenet til „Folket i Vaaben“ har overalt været: Den moralske Sammenbygning af Folk og Hær i Folkehæren. Paa denne Opgave har overalt Folkeviljen, Statskløgten og Krigskløgten arbejdet endrægtigt sammen, fordi det under alle Synspunkter var indlysende, at et Folkehærvæsen kun kunde blive til Ruin for baade Folk og Land, baade i Fred og i Krig, baade indrepolitisk og krigsmæssigt, hvis Løsningen mislykkedes. Og nu særligt i konstitutionelle Stater: Hvorledes skulde en Regering vel, naar denne Opgave ikke havde faaet en passende Løsning, kunne vente at faa bevilget de stærkt forøgede Ofre for Statskassen og Byrder for Befolkningen, som Folkehæren kræver? Forventningen herom maatte jo være en Dumhed, ingen Regering kunde begaa. Ganske vist lyder det Oxenstjernaske Statsmandsord, som lystigst citeres herhjemme: „Min Søn, Du aner ikke, med hvor lidt Klogskab Verden lader sig regere“; men man betragte netop hans egne Landsmænd: At den svenske Verden skulde lade sig regere til Aarsudgifter, der forøges med en Snes Millioner og derved fordobles, og til personlige Tjenestebyrder, der hidtil har været Befolkningen ukendte, uden at der først var skaffet den en Lovgivning, som nogenlunde sikrede det moralske Vederlag for alle disse Ofre — denne Dumhed har Sveriges Statsmænd jo været i den Grad fjerne fra, at de i Aartier forud har skænket denne Lovgivning deres alvorlige Interesse. Og lignende Forhold i alle Lande over for denne utvivlsomme Hovedopgave.

Men var Hovedopgaven saaledes utvivlsom, saa var Hovedmidlet til dens Løsning det ikke mindre. Thi allerede i et Par Menneskealdre havde dette staaet urokkeligt indbanket i den europæiske Bevidsthed, nemlig siden dengang, da Frankrig havde vist Verden, hvorledes et „Folk i Vaaben“ kunde skabes stærkt nok til at sætte det forenede Europas Proletariathærvæsen i Knæ. Dengang havde Bonaparte anvist Hovedmidlet: Skriv eders Love moderate og klare men overhold dem med Fasthed, og glimrende havde dette Middel staaet sin Prøve. Synet af ham, der — med Kommandostaven i den ene Haand, Code Napoleon i den anden, og bag sig Geledder, „hvori enhver Soldat var en fransk Borger“ — drog Frankrig ud af Revolutionens Kaos op til Verdens kulturbringende Magt, indeholdt en Lære, som vel „den hellige Alliance“ kunde holde i Skammekrogen i Aartier men som intetsteds kunde glemmes. Ved Goethe-Mindefesten mindedes man om, at selve denne germanske

Aandsheros, hvis nationale Betydning Tysklands Rigskansler for nylig med rammende Veltalenhed stillede jævnsides med Bismarcks, beundrende havde udtalt: „Det er Karakteren af en Nations Rets- og Krigsvæsen, der anviser den dens Plads i Civilisationen", og at han trofast havde baaret „sin Kejsers røde Baand" endog midt under Tysklands begejstrede Befrielseskrig imod Tyrannen — hvori han endog forbød sine unge Slægtninge at tage frivilligt Del.

Var dette prøvet Visdom ved det 19de Aarhundredes Begyndelse, saa var det bleven det endmere i Aarhundredets Løb, alt eftersom selve den hellige Alliances varmeste Tilhængere havde maatte ofre deres dyrebare Proletariatvæsen paa Folkehærens Alter. Men at realisere Bonapartes Visdom var ikke nogen let Sag. Thi den lysende Genialitet i hans Ord var, at de i en saa forbavsende Korthed ramte Proletariathærens Aand dødbringende paa alle dens Hovedpunkter. Denne havde søgt sin Styrke: ikke i Moderation, men i Terrorisme, ikke i Klarhed men i obskurantitisk Uklarhed, ikke i Fasthed, men i opportunistisk Vilkaarlighed. Og fuldt bevidst havde den gjort dette, af klart Princip, ingenlunde af udskejende Luner; thi dens Moralprincip i Frederik den Stores Stil var: „Der Soldat müsse sich vor den Vorgesetzten mehr als vor dem Feinde fürchten". Men hvad egnede sig vel bedre hertil end Terrorisme, Obskurantisme og Vilkaarlighed?

Men det for en uoverskuelig Fremtid afgørende Skridt i denne det europæiske Forsvarsvæsens Udvikling indtraf en Snes Aar efter Aarhundredets Midte, den Gang nemlig, da Staterne med den mærkeligste Enstemmighed — og denne Gang med Danmark i Spidsen — adopterede selve Pricippet „Folket i Vaaben": Enhver vaabenfør, hæderlig Mand skal personlig give Møde under Fanen. Den historiske Anledning til denne omfattende Folkehærsperiode blev de epokegørende Felttog, hvorved Preussens Volk im Waffen i kort Rækkefølge — 1864, 1866, 1870—71 — overraskede og overvældede sine Naboer i Nord, i Syd og i Vest. Og særdeles forstaaelig var unægtelig den retledende Virkning heraf paa Europa efter den nysnævnte Skuffelse; thi disse Felttog belærte Alverden paa det klareste, baade om hvor store Krav Kampen med Nutidens Præcisionsvaaben stiller til den individuelle Moral i Geleddet. og samtidigt om, hvor gode Betingelser for Opfyldelsen af disse Krav Folkehærsprincippet skaber. Selvfølgelig forudsat, at dette Princip indarbejdes med denne Moraludvikling for Øje.

Først mødte her de af Preussen overvundne Stater i deres

naturlige Rækkefølge: Allerførst Danmark ifølge enstemmig Indstilling af „den store Forsvarskommission af 1866“ — et Par Aar senere Bayern og Østerrig — atter et Par Aar senere det nye tyske Rige og Frankrig (1872). Dernæst bredte Reformen sig viden om: Rusland 1874, Italien 1875 (71) o. s. v.; nu i indeværende Aar ser vi møde som overmaade sene Efternølere Sverige i Maj Maaned og Portugal i Marts 1901.

Ingen Sinde i de Aarhundreder, der er forløbne siden Statshærenes Oprettelse i Europa, har disse gennemlevet en saa epokegørende Reformperiode som denne, der forskelsløst greb Staterne lige fra de mest autokratiske Militærkejserdømmer og lige til de mindste og mest demokratiske Republikker. Ingen Sinde har der følgelig foreligget et saa vidtudstrakt Grundlag for historisk Erfaring og Belæring som det her foreliggende. Og naar Belæringen, saaledes som her, søges om Europas militærretlige Udvikling, saa er ogsaa denne af mere ubetinget Natur og mere overvældende Beviskraft end nogen Sinde tidligere.

Imellem alle de Stater, der her præsenterer sig til Beskuelse, vil man nemlig ikke finde nogen eneste (Danmark selvfølgelig undtagen), der har unddraget sig de Konsekvenser for Militærretsplejen, som Folkehærsprincipet medfører. Og man vil finde, at Konsekvenserne overalt har ledet ind paa de samme Veje imod det samme Endemaal.

Vejene er: Den militære Retsbygnings Udrensning for de Efterladenskaber af Terrorisme, Obskurantisme og al Slags Vilkaarligheder ved Kommandomyndighedens Indskriden, som befandtes nødvendige under Proletariatperioderne. — Retsbygningens Rekonstruktion, baade i Straffelove, Rettergangsformer og Disciplinaranordninger, til Fremme for den moralske Sammenbygning af Folk og Hær, der er bleven nødvendig i Folkehærsperioden. Altsaa Straffelove, hvis transparente Forstaaelighed og Moderation kan erobre dem fuldt forstaaende Tilslutning hos alle hæderlige Folk. Og Krigsretter, hvis klare og selvstændige Forhandlingsformer viser dem for alle som disse kendte og anerkendte Loves paalidelige Haandhævere, Lovene ufravigeligt underordnede og kun dem — altsaa helt uafhængige af al Kommandomyndighed.

Endemaalet er: Paa Ruinerne af hin mørke og kujonerende Retsløshedstilstand, som den tidligere Blanding af Retshaandhævelse og Kommandomyndighed uundgaaeligt maatte fremkalde, at rejse en klart defineret, særligt militær Retstilstand, betryggende til

alle Sider og styrkende alles Retsbevidsthed. Selvfølgelig en særligt militær Retstilstand, eftersom Befalingsmandens Diktatur som Udsteder af Tjenestebefalinger er urokkelig, saavel hans Ret som Ansvar her absolut og uanfægtelig; men — altsaa under fuld Hævdelse heraf: at garantere den undergivne en klar Retsstilling, egnet til i Folkehærens Geledder at værne og højne den nationale, militære og personlige Selvfølelse, netop dette og intet andet er det Endemaal, som dette store Reformarbejde over hele den civiliserede Verden har tilsigtet og virkeligt ogsaa i stort Omfang naaet.

Det er denne livskraftige Udvikling over hele den civiliserede Verden i Løbet af det sidste Kvartaarhundrede, der giver os den rette Maalestok for Lethargien herhjemme — for denne uendelige Stagnation, der har ladet os blive hjælpeløst stikkende i et Uføre, som allerede i Aarhundredets Midte fordømtes som — utidssvarende. Thi enhver véd, at det til alle Tider har været netop Hovedopgaven for et Krigsvæsen, at møde Fjenden i tidssvarende Udrustning, og at dette gælder fuldt saa vel den moralske Udrustning, der kun kan faas ved vise Love, som den materielle, der kan faas for klingende Mønt. Derfra hidrører jo den Overensstemmelse i Militærlovgivning, der i Aarhundreder havde hersket imellem Danmark og andre europæiske Lande, og derfra den Overensstemmelse i Udviklingen, som ogsaa nu hersker mellem andre Lande — med Udelukkelse af Danmark!

Det kan have sin Interesse eksempelvis at kaste Blikket paa denne legendariske sydafrikanske Krig, som saa nylig fængslede Opmærksomheden, og hvor de to kæmpende Hære, saa yderst forskellige de end er i Udspring og øvrig Beskaffenhed, mødtes udrustede med samme Militærrets Principper: Ingen kyndig Englænder vil man finde i Tvivl om, at hvis hans Hær nu ved Aarhundredets Slutning havde haft samme terroristiske Retspleje, støttet paa Mørkefængsler, Krumslutning og Rotting, som ved Aarhundredets Midte under Krimkrigen, saa vilde Boerernes Besejring paa Forhaand have været en aldeles haabløs Sag, — de engelske Hære vilde simpelthen være bleven borte i Transvaals uoverskuelige Bjergegne. Nu var Sagen bleven en anden og noget mere forhaabningsfuld, efter at ved Army Act 1881 den mest radikale Reform var bleven gennemført efter de nye Rets- og Moralprincipper med komplet Bortkastelse af alle de nævnte Rædsler. Et lignende Eksperiment havde imidlertid aldrig nogen Sinde været forsøgt over for

hvervede Tropper, nu skulde det bestaa sin første, meget alvorlige Prøve — vilde det gaa godt? — Man vil vistnok erindre den mærkelige Skræk, hvormed Meldinger om Felttogets første, overrumplende Uheld modtages i Hjemlandet; men ogsaa den varme Lovtale, Lord Roberts Aaret efter holdt over Troppernes Holdning. Og fremfor alt vil man have bemærket, at der imellem alle de Bebrejdelser, man nyligt søgte at vælte over paa selve Lord Wolseley som øverste Leder, ikke blandedes noget Ord om denne epokegørende Militærretsreform, hvori han har spillet en saa mægtig Rolle.

Hvilke krigerske Erfaringer der end i øvrigt maatte være England forbeholdne, saa meget er sikkert, at det ingen Sinde vender tilbage til sine gamle Guder. Terrorisme og Obskurantisme, hvis Dyrkelse den Coldstream Gardeofficer, der berettede Reformen[1] til Løbells Jahresberichte, karakteriserede i dette træffende Ord: „Det var slutteligt kommet saa vidt, at vore Loves Vanskelighed og Dunkelhed ansaas for deres største Fortrin .... en engelsk retskyndig udbryder ringeagtende: „Denne Code Napoléon er jo saa simpel, at ethvert Barn kunde forstaa den"!

IV

Men er det nu krigsmæssige eller indrepolitiske Formaal, Nutidens militære Retsreformer tilstræber?

Der er herhjemme aabenbart bleven udbredt en Tro om, at de heromhandlede Reformer er Frugterne af en svar Kamp imellem „civile" og militære Interesser, en Styrkeprøve, hvor de sande krigsmæssige Interesser har maattet give betænkeligt efter for visse indre politiske, som konstitutionel Statsstyrelse har affødt. At nemlig de liberale Partier har benyttet Tidens „slappe Humanisme" til at vinde Popularitet ved at kæle for Folket i Geledderne, hvilke Anfægtelser de gamle og prøvede, strenge Militærbegreber ikke har kunnet staa for, — vel især fordi „Folket" samtidigt har faaet et saa generende, fast Tag i Laaget paa Statskassen. Alt i alt altsaa en nødtvungen Indrømmelse fra militær Side, som alle ægte Soldaterhjerter maa beklage og efter bedste Evne søge at eludere.

Det vildfarende i denne Tro fremgaar vel allerede af Sagernes historiske Udvikling, der noksom viser, at Reformernes Hovedhensyn netop er et krigsmæssigt: Højnelsen af Hærens Moral over for

---

[1] Army Discipline and Regulation Act 1879, som optoges i Army Act 1881.

Fjenden. Men allerskarpest viser det sig dog i de to mægtige Stater, hvor dette Hensyn maa være det ene og alene raadende: England og Rusland. Begge disse Stater har nemlig under de uafladeligste Feltforhold Aar ud Aar ind, Anledning til at værdsætte netop dette krigsmæssige Hensyn, aldrig derimod det indrepolitiske: England, fordi det vel har „Folket“ ved Statskassen, men ingenlunde „Folket“ i Geleddet, Rusland omvendt, fordi det vel har „Folket i Geleddet, men ingenlunde ved Statskassen. Hvorledes har det da været bevendt med disse to Staters Deltagelse i Reformbevægelsen?

Hvad Englands Holdning angaar, turde der til det nys fremsatte kun være at tilføje, at en mere storslaaet Ligegyldighed for de købte Krigeres Demoralisering og Kujonering end den, Parlament og Nation udfoldede ved Aarhundredets Midte og indtil for en Snes Aar siden, kan overhovedet ikke tænkes. Man betænke, at endnu under Krimkrigen foresloges det i Parlamentet at tømme Straffeanstalternes stærke Forbrydere ud i Pionerkompagnierne foran Sebastopol! Og til dette Forslag svarede naturligvis Behandlingen, som i Terrorisme overgik alt, hvad dette Aarhundrede kan opvise. Men da fandt Citys kongelige Købmænd, at det efterhaanden var bleven en fordømt daarlig Forretning, for svære Penge at anskaffe Krigshære, som ved første Lejlighed forvandlede sig til flygtende Bander. Og beundringsværdig var den Logik og Kraft, hvormed da Terrorismen fejedes bort ved *Army Act 1881.* og ikke mindre beundringsværdig denne Lovs Haandhævelse: Ifølge den af Marquis Hartington Parlamentet forelagte Beretning fra General Simmons for 1882 havde man „overhovedet maatte degraderede 1203 Underofficerer“, der aabenbart altsaa ikke havde været hurtige nok i Vendingen fra Terrorismen. Men at dette voldsomme Udslag af Humanitet kan have hidrørt fra andet end det rent krigsmæssige Hensyn, er jo udelukket.

Ruslands Militærretspleje ved Aarhundredets Midte havde som Grundlag den danske af 1683 — hvad Englands daværende i øvrigt ogsaa havde. Peter den Store havde imidlertid personlig „ved at give Anklagemyndigheden en fast Organisation skabt et Mønsterværk for den Tid.“ Nu kom denne Krimkrig, over hvis Udfald Kejser Nikolaus jo sagdes at have taget sin Død; men *La Russie ne boude pas, elle se recueille*, som Gortschakows Ord lød. Man besluttede Indførelse af Værnepligt, naturligvis i Datidens Stil altsaa quasi-almindelig Værnepligt med Stillingsvæsen; men indsaa straks,

at en tilsvarende Reform af Militærretsplejen var en nødvendig Forudsætning herfor. Denne fremkom i Mil. Just. Codex af 15. Maj 1867, der ved Hærorganisationens Gennemførelse optoges i en samlet Militærlovbog 1869.

Men da kom den oftnævnte europæiske Reformperiode, som bragte Rusland til at indføre „Folket i Vaaben“ i 1874, og atter indsaas straks Nødvendigheden af en ny, tilsvarende Reform af Militærretsplejen. Hvilket først fremkaldte Militærstraffeanordningen af 28. Marts 1875, der — som det officielt udtaltes i „Invaliden“ af 22. April s. A. — var gennemtrængt af Bestræbelserne for „at bringe Disciplinens strenge Fordringer i Samklang med Humanitetens Regler og den russiske Hærs nuværende Tilstand“. Og at disse Bestræbelser let øjnes, vil fremgaa f. Eks. af følgende Bestemmelser, der herhjemme maa vække den dybeste Forbavselse: at en Værnepligtig i Rekrutaaret ikke maa dømmes efter Lovens Strenghed — at Mishandling af en Undergiven straffes med mindst 16 Maaneders Fængsel — at, selv naar Krigsretten dekreteres „hemmelig“, tillades det Anklagede at medtage et Par Slægtninge foran Retten.

Hvad det dog her alene kommer an paa for os, er denne handledygtige Krigskløgt, der udtrykker sig i en saa resolut Omarbejdelse af en kun faa Aar gammel Lov, blot for at faa den i nøje Samklang med Reorganisationen. Thi at dette ligesaa lidt skyldtes Konstitutionalisme som „slap Humanisme“ overfor den halvsnes Folkeslag eller rettere Folkestammer, den russiske Selvherskers Scepter række over, er jo indlysende. Denne aarvaagne, legislative Omhu kan altsaa kun skyldes et rent og purt krigsmæssigt Hensyn!

At Sammenstillingen af Militærmoralens Udvikling i Rusland og England er overmaade lærerig, vil vel enhver indrømme. Og enhver vil sige sig selv, hvordan Dommen over den Ruin fra 1683, som endnu ind i det 20. Aarhundrede hindrer Udviklingen i Danmark, vilde lyde, hvis man æskede den af General Dragomirow, Ruslands bekendteste Mand paa dette Omraade, eller af Lord Wolseley, der nylig fratraadte sin femaarige Stilling som Englands Generalissimus. Hvem kan tvivle om, at Dommen vilde blive: *moral insanity* — kun iklædt det uundværligste og gennemsigtigste Høflighedsdraperi? Og vel at mærke, denne Dom maa jo tænkes fældet fra det mest udprægede krigsmæssige Standpunkt, saa

sandt der for Tiden næppe eksisterer nogen mere krigsprøvet Organisator end Lord Wolseley?

Desuagtet træffer vi ganske vist i den danske Dagspresse militære Hjerteudgydelser, der, da de glæder sig over „Pudsning af Knapper og slige Ting som den bedste Støtte for Disciplinen“ kun med stor Bekymring kan betragte disse Retsreformer, der søger deres bedste Støtte i en Lovgivning, som højner Selvfølelsen og Nationalfølelsen i Geledderne. Men saadanne Udgydelser, som man intet Sidestykke finder til andetsteds, maa komme fra danske Soldaterhjerter, som maaske kan være ægte nok, men totalt ukrigsprøvede og uforstaaende af, hvad Krig nu til Dags betyder.

Men at der, ogsaa ganske afset fra de krigsmæssige Interesser, her er at varetage indrepolitiske, som i Sandhed kan komme til at hvile tungt nok paa patriotiske Statsmænds Hjerter — hvem tvivler vel derom?

(Sluttes)

J. S. Westrup

NIETZSCHE OG WAGNER

En underlig Skæbnens Tilskikkelse bragte de to fremragende Mænd i intim Berøring med hinanden, som begge hver paa sin Vis har udøvet den største Indflydelse paa vor Tids Aandsliv, Wagner og Nietzsche. Wagner havde maattet forlade Bayern og fandt i det yndige Triebschen ved Vierwaldstätter-Søen et idyllisk Asyl, hvor han i Ro kunde gøre sin Niebelungenring færdig. I April 1869 kom den 25aarige Nietzsche som Professor til Basel, og ikke længe efter besøgte han Wagner, som han allerede tidligere flygtig var kommen i Berøring med, og som havde bedt ham besøge sig i Schweiz. Begge følte sig overmaade tiltalt af hinanden, og da ogsaa Fru Cosima fandt Behag i den unge begejstrede Professor, varede det ikke længe, før det intimeste Venskab knyttedes. Nietzsche skriver begejstret til sin Ven Rohde: „Ogsaa jeg har fundet mit Italien, det hedder Triebschen, og er som et Hjem for mig. I den sidste Tid har jeg været der 4 Gange med korte Mellemrum, og næsten hver Uge flyver et Brev samme Vej. Hvad jeg dér lærer og ser, hører og forstaar, er ubeskriveligt. Schopenhauer og Goethe, Æskylos og Pindar lever endnu, kan jeg forsikre dig.“ Han kalder Wagner „sin Jupiter“ og udtaler sig i de mest begejstrede Udtryk om hans Personlighed og Værker. At Wagners Søn, Siegfried, kom til Verden i denne Tid, betragtedes som et lykkeligt Varsel for deres Venskab.

I denne min Skildring af Forholdet mellem Wagner og Nietzsche retter jeg mig i det væsentlige efter Elisabeth Försters „Nietzsche-Biografi“, som desværre endnu ikke er afsluttet. Den er skrevet

med en saglig Upartiskhed, som man sjælden finder hos en Søster, og den dybe Sympati for hendes store og ulykkelige Broder gør Bogen end mere tiltrækkende at læse og giver den et sjældent Tilforladelighedens Præg. Sympati er en nødvendig Betingelse for tilfulde at forstaa en betydelig Personlighed. Jeg kan ikke noksom anbefale dette Arbejde til dem, som har Lyst til at lære Nietzsche nærmere at kende. Ingen Filosof er bleven mere mistydet og misforstaaet. Søsterens Bog giver os ligesom Nøglen til hans Skrifter og kaster et klart Lys over hans hele Udvikling indtil efter Bruddet med Wagner. — Fru Förster beskriver os Triebschen saaledes: „Hele Triebschen med dets Beboere var som en fortryllet Idyl; det ideale Par, de dejlige Børn med deres rige Fantasi i Leg og morsomme Indfald, den brave Tjener Jakob, det gamle Krinkelkroghus, som var indrettet saa malerisk og hyggelig og som med sine enkle Have- og Parkanlæg passede saa godt ind i det herlige Landskab — alt var saa harmonisk og dog saa exceptionelt. — Jeg husker endnu den sidste Aften, jeg tilbragte dér. Solen var nær sin Nedgang, og allerede stod Maanen fuld og klar over Titlis lysende Snemark. Medens nu lidt efter lidt Sollyset gik over i det blege Maaneskin, og Søen med de malerisk formede, skarpt begrænsede Fjelde stadig blev mildere, luftigere og mere gennemsigtig, standsede vor livlige Samtale og vi sank hen i drømmende Tavshed. — Vi vandrede langs Søen paa den saakaldte Røvervej, foran gik Fru Cosima og min Broder, Cosima i rosa Casimirs Shawl med brede ægte Kniplinger, som hang ned til Enden af Kjolen, paa Armen bar hun en stor Florentinerhat med en Krans af Roser, bag hende skred tungt og værdigt den store kulsorte Newfoundlænder Russ, derefter fulgte Wagner og jeg, Wagner i sort Fløjelsjakke med sorte Atlaskesknæbukser, sorte Silkestrømper, lyseblaat rigt foldet Atlaskesslips, med Kunstnerbaretten paa det endnu fyldige, brune Haar. — Vi lyttede til Bølgernes sagte Susen, og enhver hørte i denne søde ensformige Melodi, ligesom fra et Tryllehorn, sine egne Tankers Sang. — Lidt efter lidt brød vi Tavsheden; Wagner, Cosima og min Broder begyndte at tale om det menneskelige Livs Tragedie, om Grækerne, Tyskland, Planer og Ønsker. Aldrig har jeg hverken før eller siden i tre saa forskellige Menneskers Samtale genfundet en saa vidunderlig Samklang. Hver havde sin egen Ejendommelighed, sit eget Tema og betonede det med al Kraft, og dog hvilken Harmoni! Hver af disse enestaaende

Naturer var paa sin Højde, lyste i sin egen Glans uden at fordunkle hverandre."

Selv skriver Nietzsche i 1888, kort før han blev uhelbredelig sindssyg:

„Her, hvor jeg omtaler mit Livs Nydelser og Glæder, maa jeg udtrykke min Taknemmelighed for det, som dybest og hjerteligst har vederkvæget mig. Dette er uden Tvivl den intimere Omgang med Richard Wagner. Resten af mine menneskelige Forbindelser har lidet Værd; men for ingen Pris vilde jeg stryge ud af mit Liv Dagene i Triebschen, Dage af Fortrolighed, Munterhed og sublime Tilfældigheder, dybe Øjeblikke. Jeg véd ikke, hvad andre har oplevet med Wagner: over vor Himmel drog aldrig nogen Sky." — —

Denne lykkelige Tid blev afbrudt af den store fransk-tyske Krig. Den Gang var Nietzsche en ivrig Patriot og vilde endog deltage i Krigen som Soldat. Men da han som Professor i Basel havde maattet lade sig naturalisere i Schweiz, var det ikke saa let at komme løs. Endelig fik han Tilladelse til at drage af Sted, men blot som Sygeplejer. Han blev dog efter kort Tid smittet af sine Patienter, laa dødssyg i Erlangen og kom kun langsomt til Kræfter igen hjemme hos sin Moder i Naumburg. Fru Förster mener, at denne Sygdom ødelagde hendes Broders Sundhed for hele Livet og lagde Grunden til den frygtelige Hjernelidelse, som førte til den store Katastrofe. De, som uden nærmere Kendskab tænker sig Nietzsche som en brutal Egoist, „eine blonde Bestie", burde læse Søsterens korte Beretning om Krigsaarene. Ikke blot de forfærdelige Strabadser virkede nemlig nedbrydende paa Nietzsche, men Synet af Krigens Rædsler, Medlidenheden med de ulykkelige saarede gjorde et saa dybt Indtryk paa hans bløde, kærlige Sind, at han aldrig kunde forvinde det. Han skriver til sin Ven Gernsdorf: „Man bør ikke mere tænke paa disse Afskyeligheder, dersom man ikke skal miste alt Livsmod." — Julen 1870 tilbragte han hos Wagners. Han havde allerede længe ønsket at gøre noget for Wagner, og mente at hæve den wagnerianske Bevægelse op paa et højere Niveau ved at sætte det moderne Musikdrama i Forbindelse med den græske Kunst. Det synes som om den unge Tænker af Kærlighed til Wagner og hans Kunst søgte at jage bort Ideer og Forestillinger, som stod i Strid med det Maal, han havde sat sig. I 1872 skriver han: „Ingen gør sig Begreb om den Møje og Kval, som udkræves for i den Grad at holde sig fri for de fra alle Kanter sig paatrængende Forestillinger — — allermindst om den

enorme Opgave, jeg havde lige over for Wagner, og som i Sandhed foraarsagede mange og tunge Lidelser i mit Indre.“ Resultatet af disse Bestræbelser var den berømte Afhandling om „die Geburt der Tragödie aus dem Geiste der Musik“, som han trods Gulsot og Tarmbetændelse med Begejstring tog fat paa. Nietzsche forsøger her at forklare den græske Kunsts Opstaaen og Udvikling ved to Grundelementers Forbindelse, det dionysiske og apolloniske, den vilde kaotiske Naturkraft og overstrømmende Livsglæde i Forening med den klare Forstands og fine Skønhedssans' ordnende, lysbringende Princip. Han mente at finde denne friske, indtil Raseri opbrusende Livskraft i Wagners Værker, der bragte en Genfødelse af den store tragiske Kunst. Senere betragtede han den wagneriske Del af sin Afhandling som en Vildfarelse. Hvorledes dette nu end forholder sig, ét er sikkert, at vi i „die Geburt der Tragödie“ finder Spiren til Nietzsches egen senere originale Filosofi, saaledes som den f. Eks. fremtræder i „Also sprach Zaratustra“. Det dionysiske Element i den græske Kultur var netop svulmende Kraft og Livsfølelse, noget lignende som den, vore Vikinger besad, da de med Troen „paa sin egen Styrke“ i smaa usle Baade gjorde Verdenshavet usikkert. Man maa ikke forveksle de græske og nordiske Kraftmenneskers jublende Livsfryd med overfladisk Optimisme. De glædede sig over Livet, netop fordi det var, som det er, med glimrende Lyssider og dybe, mørke Skygger. Dette er ogsaa Visdommen i Nietzsches Filosofi: Livet passer til Menneskets og overhovedet alt levendes Natur, derfor er det et Tegn paa indre Sundhed, naar man elsker Livet og begejstres for Tilværelsen, medens alle Former af Pessimisme „lugter Forraadnelse“.

I 1888 skriver Nietzsche, idet han omtaler sit første Værk:

„At sige ja til Livet selv i dets forunderligste og haardeste Problemer, — Livsviljen, som fryder sig over sin egen Uudtømmelighed ved at ofre sine egne højeste Typer —, det kaldte jeg dionysisk, det forstod jeg som Broen til den tragiske Digters Psykologi. Ikke for at komme løs fra Skræk og Medlidenhed, ikke for at rense sig for farlige Affekter ved voldsom Udladelse — saa misforstod Aristoteles Sagen — men for selv hen over Skræk og Medlidenhed at være det blivendes evige Lyst, denne Lyst, som ogsaa indeslutter i sig Tilintetgørelsens Lyst. I denne Forstand har jeg Ret til at betragte mig selv som den første tragiske Filosof, d. v. s. den yderste Modsætning og Antipode til en pessimistisk Filosof.“

At denne Livsopfattelse maatte bringe ham i Strid med Wagner,

som i Buddhismen og Kristendommen mente at finde Verdens dybeste Visdom, er klart nok. I den Tid var for Resten endnu ikke det pessimistiske Træk i Wagners Verdensopfattelse traadt saa klart frem som senere. Han levede endnu under Indtrykket af Eddaens hedenske Sagn, som i tidligere Dage havde begejstret ham og bragt ham til at bruge de haardeste Udtryk om Kristendommens Indflydelse paa Kulturens Udvikling.

„Die Geburt der Tragödie" indeholdt saa nye og dristige Tanker, at Filologerne blev rent forskrækkede. Ikke et Tidsskrift omtalte Bogen. Først noget senere kom et giftigt Angreb, som gav Anledning til en skarp Polemik, da baade Wagner og andre Venner tog Nietzsches Parti. I Triebschen vakte Afhandlingen den største Begejstring. Fru Wagner skrev blandt andet:

„Jeg kan ikke sige Dem, hvor ophøjet Deres Bog forekommer mig, i hvilken De saa enkelt og sandt paaviser vor Tilværelses Tragik; og hvor er det ikke lykkedes Dem at fremstille de vanskeligste Spørgsmaal i den største Anskuelighed. — Som en Digtning læste jeg Deres Skrift, som dog beskæftiger sig med de dybeste Problemer, og jeg kan lige saa lidt som Mesteren skille mig fra det, thi det giver mig Svar paa alle ubevidste Spørgsmaal i mit Indre. De kan vel tænke Dem, hvor det greb mig, at De omtaler Tristan og Isolde!" — — —

Ogsaa Liszt, Hans von Bülow m. fl. udtrykte deres Beundring i begejstrede Breve. Men ikke blot Kunstnere, ogsaa flere Filologer udtalte sig i de mest anerkendende Udtryk. At Wagners Kunst forherligedes i Bogen, gav den større Udbredelse i aristokratiske Kredse, end den ellers havde fundet, og mere end én tilgjort og kunstsmægtende Verdensdame sværmede nu ogsaa for den „unge lærde". Nietzsches gamle Ven Erwin Rohde kom endelig til Orde i „Nord. Allgemeine Zeitung". Begejstret skriver Nietzsche følgende Takkebrev til ham:

„Ven, Ven, Ven, hvad har du gjort! Saadan en E. R. lader sig ikke to Gang opleve. Jeg læste uden at lægge Mærke til disse to Bogstaver, langsomt og stadig mere forbavset videre og dukkede under i Bayreuthsk Følelsesafgrund, og endelig hører jeg, at den Stemme, som tonede saa højtidelig og dyb, er min Vens. O, kære Ven, det har du alt gjort for mig." — Han slutter Brevet paa humoristisk Vis: „Nu, da vi to væbnede staar midt i det akademiske Lav som to Vaabenbrødre, kan vi vove mangt og

meget for at forskrække Folk — efter det Ordsprog: Hvad er skrækkeligere end en Fløjte? — To Fløjter!"

I 1872 flyttede Wagners over til Bayreuth. Afskeden fra Triebschen var ogsaa for Nietzsche meget tung.

Han skrev til sin Ven Gernsdorf: „Forrige Søndag var den sørgmodige og dybt bevægede Afsked fra Triebschen. Triebschen har nu ophørt at være: som mellem lutter Ruiner gik vi omkring, Rørelse laa overalt i Luften, i selve Skyerne, Hunden aad ikke, Tjenerfamilien hulkede uafbrudt, naar man talte med den. Vi pakkede sammen Manuskripter, Breve og Bøger — ak, det var saa trøstesløst! Disse 3 Aar, som jeg tilbragte i Nærheden af Triebschen, i hvilke jeg gjorde 23 Besøg dér — hvad betyder de ikke for mig! Dersom jeg havde maattet undvære dem, hvad havde jeg saa været? Jeg er lykkelig over at have petrificeret i min Bog hin Triebschenverden." Den unge Filosof havde Følelsen af, at han tog Afsked med en Periode af sit Liv, den sværmeriske Ungdomstid.

Noget senere blev Grundstenen til Wagnerteatret i Bayreuth lagt. Nietzsche var som beruset af Glæde, og uden Tvivl har denne Fest haft noget ganske enestaaende ved sig. Dengang var det endnu ikke Mode at være Wagnerianer. Den lille Kreds, som mødte frem i det gamle yndige Rokokkoteater for at høre „Beethovens Minde", bestod af virkelig kunstbegejstrede Mænd og Kvinder. Nietzsche skriver et Aar senere: „Jeg tror, det var de lykkeligste Dage, jeg nogen Sinde har oplevet. Der laa noget vist i Luften, som jeg ellers aldrig har følt, noget ganske uudsigeligt, men saa rigt paa Haab." Senere skriver han til Gernsdorf: „Ak, min Ven, vi véd, hvad vi har oplevet. Ingen vil kunne frarøve os disse hellig-alvorlige Erindringer. Styrket ved dem og kæmpende for dem, maa vi nu gaa gennem Livet og fremfor alt stræbe efter i vore vigtigste Handlinger at optræde saa alvorlig og kraftig som mulig for at vise os hine store Oplevelser og Udmærkelser værdig."

Bagefter hørte han en Tristanopførelse under Bülows Ledelse i München. Tristan var og blev Nietzsches Yndlingsværk og selv i 1888, da han optraadte som Wagners skarpeste Modstander, skriver han: „Fra det Øjeblik af, hvor der gaves et Klaverudtog af Tristan — min Kompliment, Hr. v. Bülow — var jeg Wagnerianer. De ældre Værker saa' jeg ligesom ligge under mig — endnu for ordinære, for „tyske". Men jeg søger endnu den Dag i Dag efter et Værk af en saa farlig Fortryllelse, af en saa afgrundsdyb og sød Uendelighed som Tristan — jeg søger for-

gæves i alle Kunstarter. Alle Leonardo · da Vincis fremmedartede Hemmeligheder løses af sin Fortryllelse ved Tristans første Tone. Dette Værk er Wagners non plus ultra. Han helbredede sig fra Tristan ved „Mestersangerne“ og „Ringen“. At blive sundere, det er et Tilbageskridt hos en Natur som Wagner. Jeg betragter det som en Lykke af første Rang at have levet i rette Tid og netop blandt Tyskerne, saa jeg var moden til dette Værk: saa vidt gaar min Nysgerrighed som Filolog. Verden er fattig for den, som aldrig var syg nok til denne „Wollust der Hölle“: det er tilladt, ja næsten nødvendigt her at anvende en Mystikerformel.

Nietzsches Sundhed havde lidt efter lidt bedret sig, da han i Juni 1872 blev i høj Grad ophidset over et rasende Angreb paa „die Geburt des Tragödie“. At Fjenden var en ung Filolog, v. Wilamowitz, som havde besøgt ham i Naumburg, og som han ansaa' for en tro Ven, virkede endnu ubehageligere paa hans ømtaalige Natur. Nogle Dage efter traadte Wagner i Skranken for sin Ven i „Et aabent Brev til F. Nietzsche“, hvori han paaviser den tyske Filologis Ufrugtbarhed og Mangel paa Evne til at kaste Lys over den antike Verdens evige Liv. I et hjertevarmt intimt Brev udtrykte Wagner sin Bekymring over Vennens daarlige Sundhedstilstand, idet han gør ham følgende Kærlighedserklæring:

„Naar jeg regner nøje efter, er De efter min Kone den eneste Gevinst, Livet har bragt mig; nu er rigtignok lykkeligvis Fidi[1]) kommen til, men mellem ham og mig hænger der et Led, som blot De kan danne, — De er som en Søn, han Sønnesøn. For Fidi har jeg ingen Angest, men for Dem og derigennem ogsaa for Fidi.“

Følgende Bemærkning er mærkelig fra et kunsthistorisk Standpunkt: „Tristan vil nok interessere Dem, blot af med Brillerne! De maa intet andet høre end Orkestret“[2]). — — —

Nietzsche havde i 1870 med Begejstring styrtet sig ud i den „patriotiske“ Krig mod Frankrig og hilste Sejren med Hjertet fuldt af Haab om en stor tysk Kultur. Men ligesom Wagner følte han sig snart skuffet. Sejrens Frugter viste sig som kras Materialisme, indbildsk Raahed, som kun slet skjultes af en saakaldt Dannelses konventionelle Maske. Stadig stærkere traadte i hans Øjne Tyskernes Nationalfejl og Fordomme frem, Træghed, Plumphed, Pedanteri og mæt Selvgodhed. Bayreutherforetagendet havde liden

[1]) Sønnen Siegfried.

[2]) Antagelig sang Vogel og Fru Vogel!

Fremgang. Man trængte til 1000 Patronatsscheine til 300 Daler, men endnu var næppe 200 tegnede. Denne Publikums Mangel paa Interesse for Wagners store kunstneriske Idé gjorde Nietzsche bitter, saa meget mere som hans Helbred var alt andet end godt. I denne Stemning fik han fat i en Afhandling af den gamle David Strauss: „Der alte und neue Glaube“, som efter hans Mening var det krasseste Udslag af alle hans Landsmænds Fejl. I „David Strauss, en utidsmæssig Betragtning“, blottede Nietzsche ubarmhjertig det sejrende tyske Folks hule Dannelse. Benævnelsen „Bildungsphilister“, der senere saa ofte er bleven benyttet, stammer fra denne Afhandling. Brochuren gjorde uhyre Opsigt og vakte stor Forargelse rundt omkring i det sejrsberuste „grosse Vaterland“. Mange tænkende Mænd, især af den ældre Generation, udtrykte deres Begejstring. I Bayreuth var man naturligvis ogsaa henrykt. — — —

Allerede i Anledning af Nietzsches i 1874 udkomne anden „Unzeitgemässe“, (hvis oprindelige Titel var „Ueber die historische Krankheit“) viste sig de første Tegn til det kommende Brud med Wagners. At denne Afhandling ikke direkte havde noget med Mesteren og hans Livsværk at skaffe, virkede, som det synes, forstemmende paa Wagner og Fru Cosima, men deres Breve var fremdeles meget begejstrede. Fra sikkert Hold erfarede Nietzsche Sandheden og begyndte at fatte Mistanke om, at man blot vilde have ham til „Wagnerschriftsteller“ og ikke havde Spor af Interesse for hans egen personlige Udvikling. Wagner og hans Frue gik i denne Tid saa rent op i Bayreutherforetagendet, at man næppe kan undres over, at de blev ensidige af sig.

Medens Nietzsche arbejdede paa sin berømte tredje Samling „Unzeitgemässe“: „Schopenhauer als Erzieher“, følte han sig meget mismodig og tvivlede om sig selv og sin egen Begavelse. Han skriver klagende: „Men jeg er rigtig utilfreds med Naturen, som burde have givet mig noget mere Forstand og et fuldere Hjerte — det bedste mangler jeg. At vide dette er det største Menneskeplageri.“ I Virkeligheden foregik i hans Indre den store Krise, som løste ham fra Schopenhauer og senere ogsaa fra Wagner. Han skrev dengang følgende Notits: „Først tror vi en Filosof. Saa siger vi: har han end Uret i den Maade, han beviser sine Læresætninger paa, er disse dog sande. Endelig siger man: det er ligegyldigt, hvorledes Læresætningerne lyder, Mandens Natur er værd hundrede Systemer. Der er noget ved en Filosof,

som der aldrig kan være ved en Filosofi: nemlig Aarsagen til mange Filosofier, det store Menneske." I en i 1886 skreven Fortale til anden Del at „Menschliehes, Allzumenschliches" udtaler Nietzsche om sin fremskridende Løsgørelse: „Man skal kun tale om det, man har overvundet, — mine Skrifter taler blot om det, jeg har overvundet, og maa følgelig, med én Undtagelse, alle dateres tilbage, de taler altid om et „Hinter mir." — — Da jeg udtrykte min Beundring for min første og eneste Opdrager, den store Artur Schopenhauer, var jeg for min egen Person allerede midt inde i den moralske Skepsis og Opløsning, og troede, som Folk siger, ikke mer paa noget, ikke heller paa Schopenhauer. — — Selv min Sejrs- og Festtale til Wagners Ære i Anledning af Sejrsfesten i Bayreuth 1876 — Bayreuth betyder den største Sejr, en Kunstner nogen Sinde vandt — et Værk, som tilsyneladende bærer den fuldeste Aktualitets Præg, var i Grunden en Hyldest og Taknemmelighed mod et Stykke Forgangenhed, mod det skønneste og farligste Havstille i min Fart — og i Virkeligheden en Løsriven og Afskedtagen."

„Schopenhauer als Erzieher", mere en Lovsang over den store Tænkers Personlighed end over hans Lære, vakte stor Begejstring i Bayreuth. Baade Wagner og Frue skrev glødende Takkebreve til Forfatteren.

I de følgende Aar forefaldt mangt og meget, som bidrog til at afkøle Forholdet mellem Wagner og Nietzsche. De synes begge to at have været temmelig mistænkelige af sig: Wagner mente, at Nietzsche optraadte for selvstændig, medens Filosofen stadig følte Trykket fra den despotiske Mester, som vilde have lydige Redskaber i den store Sags Tjeneste. Naar man dertil tager Fru Wagners Karakter i Betragtning — særlig paalidelig har denne berømte Dame aldrig været — kan man let forstaa, at ikke alt var lutter Harmoni. Alligevel var Nietzsche Fyr og Flamme for Bayreuth-Sagen og forfattede i 1873 et „Mahnruf an die Deutschen", hvori han brændemærker den almindelige sløve Ligegyldighed og i begejstrede Ord træder i Skranken for Wagner. Uagtet denne selv og Fru Cosima var henrykt over Nietzsches veltalende Opfordring, blev den ikke antaget af den forsamlede Patronatsforening, da man ikke fandt den klog nok. Sterns forsigtigere Opraab blev godkendt og sendt til 4000 Bog- og Musikhandlere, dog uden at en eneste tog Notits deraf.

I de følgende Aar var Nietzsche oftest syg og dertil optaget af

sine Forelæsninger, saa han ikke kom til at besøge Wagners, trods mange Opfordringer. Takket være Kong Ludvigs store Laan — som for Resten senere er tilbagebetalt[1]) — fik man Festspillene i Bayreuth i Stand. Med Begejstring ilede Nietzsche til den „hellige Stad“, uagtet han var meget daarlig og lidet i Stand til at udholde de Strabadser, som de lange Prøver, Selskabelighed o. s. v. maatte medføre. Det er vel utvivlsomt, at hans sygelige Tilstand bidrog meget til at gøre ham ømtaalig mod alle ubehagelige Indtryk, selv om det blot gjaldt Bagateller og Uvæsentligheder. At mangt og meget i Niebelungenring virkede frastødende paa Nietzsche, som f. Eks. i høj Grad beundrede Racine og Corneille, ja endog Boileau og Voltaire som tragisk Digter, er naturligt nok. Jeg behøver blot at nævne Mimes saa karakteristiske Skikkelse, som i sin groteske Realisme virkede saa overraskende ny paa Musikdramaets Gebet. Nu betragter vi Mime som en af den dramatiske Litteraturs mærkeligste og mest plastiske Skikkelser, men dengang var man lidet vant til en saa drastisk Kunst. — Anstrengelserne ved Prøverne, indre Kampe og Sygelighed tvang Nietzsche til at søge Ly oppe i den „baierske Skov“. Han var i saa fortvivlet Forfatning, var saa vammel af Livet i Bayreuth, at han for Alvor tænkte paa ikke mere at vende tilbage, naar Forestillingerne begyndte. — Før Besøget i Bayreuth havde han ydet Wagner sin sidste store Kærlighedstjeneste, Afhandlingen om „Richard Wagner i Bayreuth“, den fjerde „utidsmæssige Betragtning“, hvori han udtaler den mest sværmeriske Begejstring for Mesteren og hans store Sag. Henrykte Breve fra Wagner og Fru Cosima lønnede hans Arbejde. Wagner skrev: „Ven! Deres Bog er umaadelig! Hvorfra har De et saadant Kendskab til mig? Kom snart og væn Dem gennem Prøverne til de nye Indtryk.“ Dette er det sidste Brev, Nietzsche overhovedet fik fra sin berømte Ven.

Da Søsteren Elisabeth (Fru Förster) kom til Bayreuth, var Broderen allerede flygtet bort i Skovensomheden. Han kom dog tilbage, da Forestillingerne begyndte, men følte sig yderst forstemt. Af Fru Försters, vistnok i dette Tilfælde en Smule partiske Fremstilling, faar man dog det Indtryk, at baade hun og hendes Broder hang sig vel meget i ydre Ting, som havde lidet med Sagens Kærne at bestille. At Opførelserne langtfra var udadlelige, at Publikum mest bestod af rige og forfængelige Folk, at der fandtes

[1]) Wagner pantsatte sine Tantièmer ved Hofteatret i München til den baierske Regering.

mange latterlige, kunstige Wagnerianere, at mange interesserede sig mere for Kong Ludvig og gamle Kejser Wilhelm end for selve Festspillene, at enkelte Dekorationsvirkninger var forfejlede o. s. v. — er alt let forklarlige Fænomener, som intet har med Wagner og hans Ideal at skaffe. Fru Förster har visselig ogsaa Ret, naar hun paastaar, at mange lod sig beruse af Wagners store Navn og bøjede sig under hans mægtige Geni uden dybere Forstaaelse for hans Kunst. Det kan ogsaa være, at det er sandt, at Wagner i Grunden selv var skuffet over Forestillingerne. Dog er jeg tilbøjelig til at tro det modsatte. Den skabende Kunstner er nemlig som oftest saa henrykt, naar han for første Gang, efter uendelig Møje, staar Ansigt til Ansigt med sit Værk, at han let overser alle Mangler. Først senere melder Kritikken sig, medens man i Begyndelsen vistnok bemærker de vigtigste Mangler, men overser dem som Uvæsentligheder i Forhold til Hovedsagen: Værkets Levendegørelse paa Scenen af begejstrede Kunstnere, hvis gode Vilje i alt Fald fortjener Digterens og Komponistens varmeste Anerkendelse. — At Wagner mærkede Vennens kølige Stemning og følte sig ubehagelig berørt, er visselig sandt. Nietzsche forstod ikke „Niebelungenring", og at han i sin stærke Subjektivitet gav Wagner hele Skylden, kan vi ikke undre os over. I hvilken Grad hans Selvbeundring steg, samtidig med at Kritikken over Wagner stadig skærpedes, viser følgende Udtalelser fra 1888. „En Psykolog kunde ogsaa tilføje, at hvad jeg i unge Aar havde hørt i Wagners Musik, slet intet havde med Wagner at bestille, at naar jeg beskrev dionysisk Musik, beskrev jeg, hvad jeg selv havde hørt — at jeg instinktivt maatte overføre i den nye Aand, hvad jeg selv bar i mit Indre. Det stærkeste Bevis for dette er mit Skrift, „Wagner i Bayreuth"; paa alle psykologisk afgørende Steder er der blot Tale om mig — kan man uden Hensyn sætte mit Navn eller Ordet Zarathustra hen, hvor Teksten har Navnet Wagner. Det hele Billede af den dithyrambiske Kunstner er Billedet af Zarathustras præeksisterende Digter, tegnet med Afgrundsdybde (!!) og uden et Øjeblik selv at berøre den wagneriske Realitet." — Videre skriver han om samme Skrift: „De første Siders Patos er verdenshistorisk; det Blik, som omtales paa syvende Side, er det egentlige Zarathustrablik: — Wagner, Bayreuth, hele den lille tyske Ynkelighed er en Sky, hvori Fremtidens uendelige Fata Morgana spejler sig[1])."

[1]) Udhævet af mig.

Allerede i 1878 skrev han: „Mit Billede af Wagner var højt hævet over ham, jeg havde skildret et idealt Monstrum, som dog kanske kan være i Stand til at begejstre Kunstnere. Den virkelige Wagner, det virkelige Bayreuth var som det slette allersidste Aftryk af et Kobbertryk paa daarligt Papir.“ Man kan tænke sig, med hvilke Følelser Nietzsche forlod det engang saa forgudede Bayreuth!

„Hvor var jeg dog? Jeg erkendte intet igen, jeg kendte næppe Wagner igen. Forgæves bladede jeg i mine Erindringer — Triebschen, en fjern Salighedens Ø: ingen Skygge af Lighed. De enestaaende Dage, da Grundstenen blev lagt. det lille harmoniske Samfund. som fejrede denne Fest — ingen Skygge af Lighed! Hvad var sket? Man havde oversat Wagner i det tyske Sprog! Wagnerianerne var bleven Herrer over Wagner! Den tyske Kunst. den tyske Mester, det tyske Øl! Vi andre, som altfor godt véd, til hvilken Smagens Kosmopolitisme Wagner taler, var ude af os selv over at genfinde Wagner, behængt med tyske „Dyder“. Jeg kender alle Wagnerianere, har oplevet tre Generationer, — jeg har hørt alle mulige Udgydelser af „skønne Sjæle“ over Wagner. Et Kongerige for et fornuftigt Ord! I Sandhed „eine haarsträubende Gesellschaft“! — — —

I selve Sommeren opstod allerede i Spiren det nye Værk, som førte til det egentlige Brud med Wagners, nemlig „Menschliches, Allzumenschliches“. I November kom Nietzsche til Sorrent, hvor bagefter ogsaa Familien Wagner indtraf. Det ydre Venskab bestod fremdeles, men Vennerne havde dog en vis indre Følelse af, at alt ikke mere var som i gamle Dage. Nietzsche var hele Tiden syg og Opholdet i Syden gav ham ikke Sundheden tibage. Først i Schweiz' Bjerge kom han sig nogenlunde, saa han kunde genoptage sit Arbejde. I Løbet af Vinteren 1876—77 havde Nietzsche fuldendt sit nye Værk „Menschliches, Allzumenschliches“, hvori han ganske løsriver sig fra Schopenhauer og tegner os Grundtrækkene til en ny Filosofi, som bestemt bekæmpede al verdensfornægtende Pessimisme og nærmest sluttede sig til flere af de ældre græske Filosofers Livsopfattelse. Man kan tænke sig, hvilken ubehagelig Overraskelse en saadan Bog maatte være for hans gamle Venner, fremfor alt Wagners, som var Schopenhauers mest begejstrede Tilhængere. Nietzsche angreb desuden ikke blot den store Tænkers Lære, men paa mange Punkter ogsaa Wagners Kunstanskuelse, uden direkte at nævne Mesterens Navn. Først tænkte han

at udgive Skriftet anonymt for at prøve sine Venners Upartiskhed, men Forlæggeren vilde ikke gaa ind paa denne Idé, da han af Forretningshensyn ønskede Forfatterens berømte Navn.

Nietzsche sendte Wagners Bogen med en versificeret humoristisk Tilegnelse, som slutter med følgende Linjer:

„Doch, eh wir in die Welt es schicken,
Mög' Meisters Treuaug segnend blicken
Und dass ihm folge fürderhin
Die kluge Gunst der Meisterin."

Ved et mærkværdigt Spil af Tilfældet modtog han samtidig fra Wagner Parcifal-Digtningen med følgende Tilegnelse: „Herzlichen Gruss und Wunsch seinem theuren Freunde F. Nietzsche, Richard Wagner, Oberkirchenrath." „Klang det ikke, som om to Klinger krydsedes", skriver Nietzsche. — Om sit Værk udtaler han sig i 1888 paa følgende Maade:

„Det er et Mindesmærke om en Krisis. Det kalder sig en Bog for frie Aander: næsten hver Sætning udtrykker en Sejr; jeg har her frigjort mig for det, som ikke tilhørte min Natur. Unaturlig for mig er Idealismen; Titlen siger, „hvor I ser ideale Ting, ser jeg „menneskeligt altfor menneskeligt." Jeg kender Mennesket bedre."

Her er ingen Anledning til nærmere at gaa ind paa Forskellen mellem Wagners og Nietzsches Verdensanskuelse. Det er tilstrækkeligt, naar jeg bemærker, at den første hældede mod en af kristelige Idéer paavirket Buddhisme, medens den anden var hedensk-græsk i hele sin Livsopfattelse, den ene „weltverneinend", den anden „weltbejahend". — Nietzsches nye Værk vakte Forfærdelse og Forbitrelse blandt hans tidligere Venner. Enkelte af de bedste, fremfor alle Jakob Burckhardt, blev ham tro, medens Wagners slet ikke lod høre fra sig. I en Afhandling om „Publikum og Popularitet" angreb Wagner noget senere den frafaldne Ven paa en temmelig hadsk og lidet værdig Maade. Derefter blev ogsaa Nietzsches Tone bitrere og skarpere end før. Da Søsteren Elisabeth, som endnu ikke forstod Modsætningen mellem de to stærke Personligheder, forsøgte at faa en Forsoning i Stand, fik hun et Brev fra Fru Wagner, som baade havde Næb og Kløer.

„Kære, du taler om Misforstaaelser og Sladder, som slet ikke eksisterer, — hos os hersker Tavshed, dyb uafbrudt Tavshed. Din Broders Bog har fyldt mig med Kummer; jeg véd, han var syg, da han nedskrev alle disse aandelig saa ubetydelige, moralsk saa beklagelige Sætninger, da han, den dybsindige, omgikkes overfla-

disk med alt alvorligt og talte om Ting, han ikke kender. Gid han havde haft saa megen Sundhed, at han ikke havde udgivet dette sørgelige Vidnesbyrd om sin Sygdom. — — Forfatteren af „Schopenhauer som Opdrager“ spotter Kristendommen og det i en Tone som alle og enhver! Lad os tie om dette, Forfatteren til det Værk kender jeg ikke, men din Broder, som har givet os saa herlige Gaver, kender jeg, og det Minde lever videre i mig — — i næsten hver Sætning tror jeg at kunne paavise Overfladiskhed og barnagtigt Sofisteri — — — en forkommen Organisme har ikke mere Kraft til at udholde visse Følelser og Anskuelser — — — at være fattig og usand, forbrydersk og tarvelig, det er sørgeligt, og med dette Ord af virkelig Medfølelse slutter jeg. Maatte Forræderiet bringe Forfatteren gode Frugter! Som sagt, han befinder sig i det tarveligste Selskab og har forladt en meget lidet fattig Kreds.“ — Disse Sætninger viser tilstrækkelig Tonen i Brevet.

Venskabet mellem de to store Mænd var hermed forbi. Wagner synes ikke at have taget sig dette Brud saa nær. Som ældre Mand og fuldfærdig Kunster lærte han Nietzsche at kende, og det kan vel ikke nægtes, at han væsentlig har betragtet denne som et Redskab i den store Sags Tjeneste, han havde viet sit Liv. — Nietzsche sørgede derimod dybt over Tabet af sin Ven. Veltalende skildrer han selv sin Smerte baade i „Also sprach Zarathustra“ og andre Værker. Paa ophøjet Vis foreviger kan i Stykket „Stjerne-Venskab“ (se „Fröhliche Wissenschaft“ Nr. 279) Forholdet til Wagner. „At vi maatte blive hinanden fremmede, er Loven over os; netop derfor skal vi blive hinanden ærværdigere, netop derfor skal Tanken paa vort fordums Venskab blive os helligere. Der gives sandsynligvis en uhyre usynlig Kurve og Stjernebane, hvori vore saa forskellige Veje og Maal muligvis er indbefattede som smaa Vejstrækninger — lad os hæve os op til denne Tanke. Men vort Liv er for kort og vor Synskraft for ringe til at vi kunde være mere end Venner med hin ophøjede Mulighed for Øje. Og saa vil vi tro paa vort Stjernevenskab, selv om vi maatte være hinandens Fjender her paa Jorden.“ — Mindre tiltalende skildres Bruddet af Wagner-Biografen Chamberlain, som her viser en mærkelig borneret Fanatisme (1896). Først roser han i høje Toner det lille Skrift „Richard Wagner i Bayreuth“. Saa skriver han videre: „At Nietzsche kort efter, da hans Forstand, ifølge Indtryk, som intet havde med Wagner og Bayreuth at bestille, begyndte at fordunkles, vendte sig bort fra den saa klart erkendte

Sandhed og skrev forrykte („närrische") Brochurer af frastødende Trivialitet mod den Mand, hvis Storhed han paa enestaaende Vis havde forkyndt, det kan selvfølgelig ikke forvirre os det ringeste. Bag de bedrageriske Fantasibilleder, hvormed den frygtelige Sygdom omtaagede denne store Forstand, levede den *enes* Skikkelse uformærket videre, dybest i hans Sjæls Indre, den ene Skikkelse, som hans forstyrrede Tænkning ikke mere kunde naa." Saa kommer Historien om, hvorledes Nietzsche, straks før han blev vanvittig, lod sig ro over til Treibschen og der sad længe grædende ved Søens Strand. — Om denne Beretning er fuldt paalidelig, har jeg ingen Lejlighed til at kontrolere. Ubegribeligt er det i hvert Fald, at nogen kan falde paa at behandle en saa interessant Tænker paa en saa overfladisk og knusende overlegen Maade.

Nietzsches sygelige Tilstand har vistnok oftere gjort sig gældende i hans Udtalelser om Wagner, men i det store og hele taget indtraadte Bruddet mellem dem, fordi deres Naturer var altfor forskellige. Visse Berøringspunkter havde bedraget dem begge, deres varme Venskab beroede for en stor Del paa Fantasi og Ukendskab til hinandens dybere Væsen. Her er ingen Anledning til at gaa nærmere ind paa de Stridsspørgsmaal, som skilte de to Venner ad, og at forsøge paa en Udredelse af begges Ideer og Livssyn. Hvorledes personlig Bitterhed og sygelig Nervøsitet forgiftede Striden, viser os tydelig Nietzsches „Der Fall Wagner" og „Nietzsche kontra Wagner". Disse Pamfletter lader sig næppe forsvare — i den Grad overdrevne er de i deres Kritik, i den Grad brutale i deres Form, at de skader Filosofens Sag mere, end de gavner den. De indeholder dog meget værd at læse, ved Siden af yderst svage og den aandrige Forfatter lidet værdige Paastande og Vitser. — — —

Vi har nu fulgt de to berømte Mænd paa deres Vennerejse, indtil deres Veje for al Tid skiltes. Ikke mange Aar efter (1883) døde Wagner, saa at Nietzsches skarpeste Udtalelser om den wagnerske Kunst først faldt flere Aar efter Mesterens Død. I vore Dage er Wagners Musik bleven *Modemusik* — hans Dramaer tiltrækker Publikum, selv i symfoniske Concerter er han bleven en Nødvendighed, medens samtidig hans store Modstanders Filosofi er bleven en *Modefilosofi*. Begge dyrkes, efterabes og misforstaas i næsten samme Grad. Saadanne underlige Fænomener hører nu engang til det, som Nietzsche kalder „Menschliches, Allzumenschliches".

Gerhard Schjelderup

FREMTIDENS FOLKESKOLE

I

Den Hovedanke, som maa rettes mod Almueskolen, saadan som den har udviklet sig i det sidste Aarhundrede, er den samme, som Montaigne rettede mod sin Tids Undervisning. „Sandt at sige — hedder det i en af hans „Essais“ — gaar vore Forældres Omsorg kun ud paa med stor Bekostning at proppe vore Hjerner med Viden; men om Dømmekraft og Dyd spørges der ikke ... Non est loquendum, sed gubernandum ... Dersom vor Sjæl ikke tager et højere Opsving af Belæringen, saa vilde jeg lige saa gerne have haft, at Lærlingen havde tilbragt sin Tid med at spille Bold; derved vilde i alt Fald hans Krop blive bevægeligere.“

I de fundamentale Bestemmelser for vort Almueskolevæsen, Skoleloven af 1814, fordres der kun Undervisning i Religion, Regning, Skrivning og Læsning, medens der som Bifag ønskes medtaget Sang og Gymnastik. Men disse Fags Antal er efterhaanden blevet forøget til det to—tredobbelte; og endda gør man Fordring paa at faa endnu flere med, som i disse Dage Sløjd for Drengene og Husholdningslære for Pigerne. I de private Skoler er det endnu værre end i de offentlige, da man her har endnu to—tre Sprog til. Den ene Skole har ikke villet staa tilbage for den anden, og den Skole har det bedste Ry paa sig, som kan dressere Børnene til at tage de bedste Eksaminer.

Til Trods for alle de ny Fag er Undervisningstiden ikke bleven forlænget ud over de obligate fem Timer om Dagen eller de syv Skoleaar. Tilmed gøres der stadig Udvidelser i Pensaerne, dels

fordi det ligger i Sagens Natur, at disse maa vokse alt som Tiden glider frem og Forskningen bringer ny Resultater, — dels fordi „Tiden fordrer“ en stedse bedre oplyst Ungdom. Man vil derfor heller ikke undres over, at Skolebladene Verden over stadig vender tilbage til det samme Spørgsmaal, der absolut fordrer en Løsning: „Hvad kan der gøres mod vor Tids Overbebyrdelse i Skolen?“

Det svundne Aarhundredes Skole har væsentlig været en oplærende. Den har maattet halse af Sted med Børnene fra det ene Fag til det andet, har maattet tælle Minutterne for at faa det store Stof jaget igennem og har derfor ikke haft megen Tid til den anden lige saa vigtige Gerning, der er at røgte under Barnets Vækst — den opdragende.

At tage denne Gerning op, tror jeg, vil blive Løsenet for det ny Aarhundredes Skole.

For det første fordi denne Side af Barnets Udvikling er af langt større Betydning end den oplærende. De Kundskaber, man ikke har erhvervet som Barn, er der i alt Fald Mulighed for at erhverve senere; men er et Menneskes Moralliv blevet vanrøgtet eller endogsaa vildledet i Børneaarene, saa rettes det uhyre sjeldent i en senere Alder. De Mennesker, der begynder Forbryderbanen som Børn, kommer næsten aldrig bort fra den senere.

For det andet, fordi man ikke længere med samme Tryghed som tidligere kan overlade den opdragende Gerning til Hjemmene alene.

Paa Grund af vor Tids mere fuldkomne Befordringsmidler og større Kendskab til Landene er det nu saaledes, at hvor det fordum var en enkelt, der forlod Hjemstavn, Slægt og Venner — alt, hvorfra der ligesom gik hæmmende Baand hen paa det utøjlede og slette, — der er det nu Tusinder. Ved Siden heraf er der nu ti Storbyer mod fordum een, Byer, i hvilke der er langt mere Bundfald, der vokser procentvis langt stærkere end Byerne selv. Nu kan imidlertid Solen let naa ned til og belyse det Bundfald, der lægger sig i et lille Bæger, som er fyldt med Vand fra en uklar Bæk; men tager man en stor Tønde fuld af samme Vand, da kan selv ikke den klareste Sol sprede det Mørke dybest nede, hvori det tykke Lag Bundfald gemmer sig. Saaledes er det ogsaa med Bundfaldet i de store Byer: Det gemmer sig, selv for det mest ransagende Øje.

Hvilke Børn der udgaar fra de Hjem, der saaledes søger Skjul, véd enhver. Med alle de løse Forhold og de store Stæder

for Øje er det derfor ikke saa sært, om det konstateres, at Børneforbrydelserne Aar for Aar tager til, om end der herved naturligvis ogsaa maa tages med i Betragtning, at der opklares og paatales forholdsvis flere Lovbrud nu end før. I Frankrig er Tilvæksten 25 % i de sidste 20 Aar, og lige saa galt er det i Tyskland; her var der 1882 ca. 30,000 ungdommelige Forbrydere; men 10 Aar senere var der 46,000; i dette Tidsrum steg Tallet paa samtlige Forbrydere med 28 %, men Børneforbryderne tiltog med 51 %. Her i Landet er der ogsaa en stærk Tilvækst at spore paa dette Omraade. Og dette sker samtidig med, at Oplysningen gaar stærkt fremad i alle de nævnte Lande. Det er herved godtgjort, at det ikke er Kundskaber alene, der skal til for at modvirke forbryderske Anlæg, men at det meget mere er sædelig Alvor, Opdragelse til klar Bevidsthed om, af hvilken Betydning et Liv i Tugt og Retskaffenhed er for et Menneske.

Dog ikke alene for de daarlige Hjems Skyld maa Skolen mere tage sig af Børnenes Opdragelse, ogsaa paa mange gode Hjems Vegne maa den paa dette Omraade tage Affære. Det er jo saaledes, at de Hjem, i hvilke baade Mand og Hustru er erhvervende, er i stærk Tilvækst, og Udviklingen bærer hen imod, at slige Hjem vil blive Normen i de mindre bemidlede sociale Lag. Saa længe den ene Parts Arbejde foregaar i Hjemmet, kan Forældrene endnu til en vis Grad tage sig af deres Børns Opdragelse; men har de begge deres Virkefelt borte fra Huset, hvem skal da opdrage deres Børn? Er mon nogen nærmere dertil, end de Mænd og Kvinder, hvem Børnene imens er betroet?

Men hvad bør vor Ungdom og vore Mænd nu helst kunne, regne nogle Opgaver uden Fejl, skrive en Stil uden mange Fejl, eller leve et Liv uden mange Fejl? Det, der er vigtigst, bør Staten i lige saa høj Grad have sin Opmærksomhed henvendt paa, som paa det mindre vigtige. Derfor vil man forlange af Fremtidens Skole, at Eleverne, naar de gaar ud af den, skal se paa deres Medmennesker og sig selv i Forhold til dem med et klart Forstaaelsens Blik, skal være sig Ansvar og Pligt over for sig selv og Samfundet klart bevidst.

Dette maa forlanges i lige saa høj Grad af de unge, der forlader Folkeskolen, som af dem, der gaar ud af den højere Skole. Det er vel nok saaledes, at der ikke er mange Procent af dem, der har faaet deres Uddannelse i en Folkeskole, der kommer mellem de store Aandens Kæmper; men i mange Procent af dem

er der Stof til slige Mænd; derfor bør baade deres Oplærelse og Opdragelse kunne føre dem paa Vejen hen imod de store Idealer.

I jo højere Grad Skolen paa begge disse Omraader tager sig af de unge, jo mere vil de, naar de bliver ældre, føle sig forpligtede, i første Række over for Skolen, i anden Række over for det hele Samfund. Naar de bliver voksne og selv faar Børn, da vil de med langt større Interesse omfatte Skolen, og hvad der gøres for Eleverne; og dette er en Sag af ikke ringe Vigtighed; thi et virkelig stort og godt Udbytte af Skolens Arbejde er for en meget væsentlig Del betinget af det nære og personlige Forhold, hvori Forældrene og Skolen staar til hinanden. Hidtil har Resultatet maaske ofte været ringe, hvor der fra Lærerens Side er forsøgt en opdragende Indflydelse; thi daarlige, mistroiske Hjem river let det ned, som er bygget op i Skolen; men har Skolen Forældrenes Sympati, og følger de med Interesse og Forstaaelse dens Arbejde og hjælper til at bevare den i Børnene nedlagte Sæd, saa vil det være et uvurderligt Gode for alle Parter. Endvidere vil de komme til at indse, at Skolen er et vigtigt Led i Samfundets Bestræbelser for at tjene dets Borgere, og har det herigennem tjent dem godt, saa vil dette bidrage til, at de faar Øjet opladt for Samfundets Betydning for hver enkelt af dets Medlemmer, at de faar en klar Forstaaelse af, at det velmenende, velordnede Samfund er noget, man ikke kan staa udenfor.

Men vil Skolen saaledes tage sig af Børnenes etiske Opdragelse, saa maa den ogsaa drage Omsorg for, at Børnene ejer de rent ydre Betingelser for, at dens Lære ikke falder død til Jorden. Man kan ikke forlange, at Børn, der sidder og sulter og fryser, skal have Tanke for andet end, hvor de skal faa Mad og Varme. At Børn, der mangler Mad og Klæder, skal have sligt, er ikke Disput værd. Og naar Forældrene ikke kan give Barnet disse Ting, saa maa altsaa andre.

Men hvad er nu Samfundet mest tjenligt, at Fattigbørn vænnes til at gaa hen og spise i en Samaritan, eller at de i Skolen faar den Mad, de trænger til? Ubetinget det sidste.

Børn har en meget klar Erkendelse af, hvem der vil deres Vel, og de er meget snare til at slutte sig til deres Velgørere, fatter en trofast Hengivenhed for dem, er rede til at tjene og lyde dem. Kan noget da tjene Samfundets Tarv bedre, end at Børnene kommer til saa meget som muligt i Skolen at se deres Velgører, at se den Institution, der havde Hjerte for dem, da de led

Nød? Hvor meget villigere vil ikke Børnene lytte til den gode Lære, Skolen giver dem, og vende sig fra det, som de hører er nedværdigende og slet.

Hvad skal Børnene da finde i Skolen?

De skal finde et hyggeligt Hjem, hvis de savner det, et Hjem, hvor der vaages over, at de er sunde, at de faar Mad og Klæder, naar de trænger dertil, som under dem Fornøjelser og Adspredelser, som har Øje med, at deres Kræfter og Tid ikke misbruges, naar de er uden for dets Mure, i det hele et Hjem, der i legemlig som i sjælelig Henseende tager sig af dem paa den kærligste og betænksomste Maade.

Det er glædeligt at kunne konstatere det Faktum, at Skolen, maaske til Dels ubevidst, i de allersidste Aar netop har begyndt at træde ind i det her anviste Spor, saa at det forgangne Hundredaar ligesom har vist det kommende den Vej, det bør gaa paa. Den er slaaet ind derpaa ved Skolepavilloner, Skolelæger, Skolebade, ordnede Lege, Skolerejser, Bespisning, Beklædning, ved at kontrolere deres Arbejde uden for Skolen etc., hvilke Virksomheder det kan have sin Interesse at se lidt nærmere paa.

II

Skolepavillonsystemet betegner et fuldstændigt Brud med den Udvikling, som Skolebygningsvæsenet i de sidste hundrede Aar har fulgt: at lave saa vældige Kaserner som muligt, og hvorpaa den sidst byggede Folkeskole i Stockholm er et karakteristisk Eksempel, idet den rummer 80 Klasseværelser og har Plads paa én Gang til 4000 Børn. I Modsætning hertil er det, at man i de sidste Dage har begyndt at bygge Skolepavilloner for at gøre ogsaa selve Skolehuset saa ligt med et idealt Hjem som muligt. De Børn, som ikke kender andet, end at bo i trange, skumle Celler, Dør om Dør med hundrede andre Familier, skal herigennem faa Smag paa, hvor langt hyggeligere det er at være til Huse i smaa Hjem. De, som under deres Opvækst flytter om maaske 10—20 Gange og ikke rigtig faar hjemme nogetsteds, de skal her have Smaahjem at knytte deres bedste Barndomsminder til, ligesom de Børn har det, der er opvokset paa Landet. I England føler den Arbejder sig ikke ret som sin egen Mand, der ikke har sit eget Hus; at faa dette Ideal holdt frem for Børnene maa siges at have en vis Betydning.

Ogsaa i det indre tilstræbes det ved Blomster, Gardiner, Billeder etc. at give disse Skoler et hjemligt Præg.

Hvor dette System er prøvet, har det vundet udelt Bifald, og det er ikke meget bekosteligere end Kasernesystemet. I Trondhjem findes én, i Tyskland et Par Skoler af den ny Art, den smukkeste i Ludwigshafen. Her findes paa et 3 Tdr. Land stort Terræn 14 enetages og 3 treetages Skolevillaer, ind imellem hvilke ligger Lege- og Boldpladser, Plæner og Plantninger.

Tanken om Skolelæger er første Gang klart udtalt paa et Møde af Naturforskere og Læger i Innsbruck 1869. Nu er Systemet indført hele Jorden over i de fleste større Byer og i mange smaa. Her i Hovedstaden ansattes de 4 første Skolelæger 1897; fra i Fjor er der 14, saa der nu er Lægetilsyn ved alle Kommuneskolerne. Frederiksberg og de fleste østjydske Købstæder samt enkelte paa Øerne har fulgt efter.

Lægerne behandler ikke Børnene, men undersøger alle nyindskrevne for at berettige mulige Dispensationer i forskellige Fag, samt paapeger hos de til Konsultationerne sendte Børn eventuelle Sygdomme og henviser derefter Børnene til Hjemmets Læge eller en Klinik; derhos skal de gøre Iagttagelser over hygieiniske Forhold i Skolen. Deres Virksomhedsfelt maa sikkert udvides til at omspænde endnu mere; saaledes maa det siges at være af stor Betydning, at de Elever, der lider af en eller anden Svaghed, advares mod at slaa ind paa de Livsveje, der kan medføre Fare for Helbredet, at de med svagt Bryst advares mod at blive Møller, Bager etc., de med svage Øjne mod at gaa til Urmager-, Kontorfaget o. l. — Skolelægerne er de fleste Steder kommunalt ansatte; men i enkelte Lande, f. Eks. Frankrig, har ogsaa Regeringen taget Sagen i sin Haand.

Ved Siden heraf kan nævnes, at man mange Steder ved regelmæssige Maalinger og Vejninger af Eleverne, ved ergografiske Undersøgelser af, i hvilken Grad aandeligt Arbejde trætter Legemet o. s. v. har haft sin Opmærksomhed henvendt paa at gøre saadanne Iagttagelser, der kan lede til en saa hygieinisk Ordning af Undervisningen som muligt.

Haand i Haand med denne Virksomhed gaar Indretningen af Skolebade. Denne Foranstaltning er heller ikke af gammel Dato, idet de fleste slige Bade er anlagte efter det siden 1885 i Gøttingen anvendte System, saaledes ogsaa Københavns. De første her skriver sig fra 1891 og der er nu Badeindretninger ved saa

mange Skoler, at Halvdelen af Friskolebørnene, Drenge og Piger, faar et Douchebad to Gange maanedlig.

Haand i Haand med Gymnastikken eller delvis afløsende den er i det sidste Tiaar gaaet *ordnede Lege*, der sikkert ogsaa bør have Fortrinet, fordi Deltagerne her af fri Vilje og ved anspændt Snarraadighed udfører det, de hist gør ved Tvang og Kommando. Man har set fuldkommen rigtigt i, at det gælder om at lægge noget ind i Børnenes Leg, at gøre den maalbevidst og udviklende, hvilket Børn ikke selv er i Stand til, kort sagt at bruge det i Opdragelsens Tjeneste, som Børn gaar til med størst Lyst af alt. Sagen har da ogsaa hurtig vundet Indpas, og skønt det kun er 4—5 Aar siden, Kultusministeriet bestemte, at Halvdelen af Gymnastiktimerne maa benyttes til ordnede Lege, saa har dog allerede flere Hundrede Pædagoger uddannet sig heri ved ministerielle og private Kursus. I andre Lande modtages Sagen paa samme Maade. Programmet spænder over Børnelege, Boldspil etc. og udvides stadig. Det vil synes naturligt herunder ogsaa at medtage Dansen. Børn vil gerne synge og lege; derfor lærer man dem at gøre det paa en smuk Maade; men de giver sig ogsaa med Liv og Sjæl hen i Dansen; hvorfor skulde man da ikke ogsaa lære dem at danse?

I det hele: naar Skolen forlanger Arbejde af Børnene, maa den ogsaa unde dem Fornøjelser. I rigtig Konsekvens af denne Sætning har man i de seneste Aar begyndt at gøre hyppige *Skolerejser* og at sende Eleverne paa Landet i de saakaldte *Feriekolonier*. Skolerejser er bleven hyppige her i Landet efter den for nogle Aar siden vedtagne Lov om fri Rejse for Elever og Lærer; de har som oftest Hovedstaden eller en anden større By til Maal, hvorimod det er sjældent at københavnske Børn foretager slige Rejser. I andre Lande hører saadanne Smaarejser til Reglen for Byskoler, og flere Steder, f. Eks. i Svejts, betaler Kommunerne Rejsepengene for de Børn, der ikke selv kan skaffe dem. Ogsaa til Museer, til store industrielle Anlæg, til Haver, Toldbod etc. burde Skolerne føre Børnene. Virkeligheden er nu engang det bedste pædagogiske Anskuelsesmiddel, saa kunde man paa alle Punkter lade den blive de unges Lærebog, vilde Undervisningen give hundrede Fold, hvor den nu ofte ikke giver Udsæden.

Feriekolonier er smaa Landhjem for fattige Købstadbørn, der her tilbringer Sommerferien under Tilsyn af Lærere og Lærerinder.

Herhjemme er denne Maade at anbringe Børnene paa ukendt, hvorimod den i det sydlige Udland er almindelig (Svejts har t. Eks. henved 100 Kolonier med ca. 3000 Børn) og ligeledes vinder Indpas i vore Nabolande. Et smukt Eksempel paa Interesse for Sagen har nylig Kristiania Kommune givet, idet den til fremtidig Brug i nævnte Øjemed har købt 375 Tdr. Land Skov ved Kristiania Fjord og der foreløbig opført to store Træhuse til Bolig for Børnene. Med samme Formaal giver hos os Statsbanerne og private Selskaber fri Rejse til 14—1500 københavnske Skolebørn. Enhver Lærer véd, hvor forfriskede paa Legeme og Sjæl Børnene vender tilbage fra slige Landophold. God, nærende Kost har de faaet under hele Landopholdet, og de har gjort Bekendtskab med en Mængde Forhold, som Storstadsbørn har uklare eller helt falske Forestillinger om, ligesom mange faar Øje for Naturen og en Forsmag paa dens velgørende Indvirkninger paa Sind og Sans.

Den Bespisning af Skolebørn, der i det sidste Decennium er sat i Scene saa mange Steder i Europa, maa dog siges at stille Skolen og Børnene i endnu inderligere Forhold til hinanden, end noget af det alt nævnte. Hvem der ikke paa nærmere Haand har gjort sig bekendt med, i hvor høj Grad de fattiges Børn ofte vanrøgtes, hvad Mad angaar, vil næppe tro, hvor galt det ofte er. Hvad København angaar, har Understøttelsesforeningen ved sine Undersøgere mere end én Gang fundet, at der i Hjem med mange Børn bogstavelig talt ikke har kunnet findes Fugls Føde. Det er ikke at undres over, at der til Bespisningen i Friskolerne melder sig ca. 50—75 Procent af Børnene, og beklageligt er det, at der f. Eks. i Fjor af 25,000 Børn ikke kunde bespises mere end 7846 paa Grund af Pengemangel. Børnene faar her to Retter Mad hver anden Dag. Flere Steder har man en anden Ordning: I Leipzig uddeles Bouillon, i Frankfurt varm Mælk og Smørrebrød. I Stuttgart har man tyet til private Familiers Hjælp; 492 saadanne modtog i Fjor 554 Børn til Middag. Bespisningen foregaar endnu kun faa Steder, som i Norges Hovedstad og i Frankrig, paa offentlig Initiativ.

Skolebørns Beklædning er en Virksomhed, der endnu ikke har nogen stor Udbredelse, idet den næppe finder Sted i mere end et Par Byer foruden vor Hovedstad. Her har igennem flere Aar „Foreningen til Friskolebørns Beklædning“ gjort et godt Arbejde ved at uddele en Mængde Beklædningsgenstande (ogsaa Fodtøj) til trængende Børn.

Det ligger endvidere i Skolens Interesse, at Eleverne møder til Undervisningen med den fornødne Friskhed til at følge den, at de ikke uden for Skoletiden bliver overlæssede i den Grad, at de er helt eller delvis uimodtagelige for Paavirkning og Lære af nogen Art. Det er derfor ganske naturligt, at man nu alle Vegne fra Skolens Side begynder at modvirke den ofte umenneskelige Maade, hvorpaa Børnene overalt, i By som paa Land, mangen Gang udnyttes af ulykkeligstillede eller samvittighedsløse Hjem. Og dette er ganske betegnende over for den Vej, Skolen mere eller mindre nødtvungen vil komme til at slaa ind paa, at den saaledes maa begynde at gøre sig til Formynder for Forældrene, maa til paa virksom Maade at gøre *sine* Krav til Opdragelsen gældende over for disses manglende Krav i saa Henseende.

De fleste Steder er man endnu ikke kommen videre end til at indsamle Erfaringer om *Skolebørnenes erhvervsmæssige Arbejde*. Dette er saaledes sket her i Landet i 1899 paa Initiativ af „Danmarks Lærerforening“, særlig dennes københavnske Afdeling. Af det tilvejebragte Materiale fremgaar det for Hovedstadens Vedkommende, at af Friskolens Børn havde fra 22,1 til 33,9 pCt. Arbejde uden for Hjemmet, af Betalingsskolens 6,6 til 15,2; paa Frederiksberg var Tallene 6,7 til 30,8 pCt. Heri er alle Klasser medregnede, selv de mindste; men tager man I. Klasserne alene, hvor Børnene er 12—14 Aar, opviser de indtil 77 pCt. arbejdende Børn. Det er et sørgeligt Faktum, at 985 af disse Børn havde over 7 Timers Arbejde paa deres Plads, foruden de 5 Timers Skolegang, og utroligt men dog et Faktum er det, at 14 af Børnene maatte arbejde *over 10 Timer om Dagen*. Statistikken er foretaget om Vinteren; var Materialet derimod indsamlet om Sommeren, vilde Tallet paa de over 10 Timer trællende være blevet mere end det firdobbelte, idet alle Byens Sommerkeglebaner da anvender Skoledrenge til Keglerejsning, og det ofte til Kl. 2—3 om Natten. Endnu kan tilføjes, at 74 af disse stakkels „Arbejdere“ ikke var mere end 7 Aar gamle. Men det er unødvendigt at anføre flere Tal for at godtgøre, at Lovbestemmelser til Modvirkning af disse Forhold er paatrængende nødvendige.

Saadanne Lovparagraffer er allerede i Virksomhed flere Steder. I Hamburg skal skolepligtige Børn have en vis Alder for at maatte anvendes til Ombæring af Blade, Brød, Mælk etc. før et bestemt Klokkeslet om Morgenen, og i Beværtninger, Varietéer og lignende Anstalter maa de overhovedet ikke sysselsættes. I Chemnitz maa

Børn ikke beskæftiges med Keglerejsning før de er 12 Aar, og da kun med Tilladelse af paagældende Skoleinspektør. I Barmen maa Skolebørn ikke benyttes til at gaa med Aviser, Mælk, Brød o. lign. eller til Keglerejsning i Tiden fra 8 Aften til $6^1/_2$ Morgen.

Ja, selv Dørene til Hjemmet begynder den offentlige Skole at aabne for at se de Kaar, dens Elever der lever under. Saaledes har bl. a. en Lærer i Leipzig, O. Meyrich, arbejdet paa at belyse det han kalder „Hygiene der Schüler in der elterlichen Wohnung". Han har samlet et statistisk Materiale over, hvor mange Værelser der er i hvert af Elevernes Hjem, hvor stort Soveværelsets Gulvflade og Kubikindhold er, hvor mange Senge der er i Forhold til Benytterne, hvem Børnene sover sammen med etc., Forhold, som ogsaa maa siges at have nogen Interesse for Opdragelsen.

I det hele maa det være af stor Betydning for Skolens opdragende Gerning, at den er nøje kendt med de Forhold i Hjemmet, Barnet lever under. Læreren kender vel Barnet i Skolen, men ikke i Hjemmet, og ofte kan det ske, at han i høj Grad overraskes ved, at en Fader eller Moder kommer til ham og klager over et Barns Ulydighed og Trods i Hjemmet, skønt det er det mest lydige og villige i Skolen. Men dette er, fordi han ikke kender Forældrene, voksne Søskende eller andre Personer, der virker ind paa det, eller den Tone, der raader i Hjemmet. Han kan derfor ikke med Held virke ind paa Barnets Karakter uden at vide, hvorledes denne giver sig Udslag, saa snart det er uden for Skolens Mure. Han kan ikke uden dette vide, hvor han skal lægge sin Kraft, paa hvilket han skal have sin specielle Opmærksomhed henvendt, eller hvilke Børn der har megen opdragende Paavirkning behov, hvilke mindre.

Det kan ikke nytte at sige, at det er Hjemmene, der bør henvende sig til Skolen, de er nærmest til det. Thi for det første viser Erfaringen, at Hjemmene ikke gaar til Skolen, for det andet er denne lige saa nær dertil, naar den virkelig erkender at have den Pligt at bringe gode Medborgere ud af de Børn, der er den betroet. Derfor maa det blive den enkelte Lærers og Lærerindes Sag at stille sig i Rapport til Hjemmene lige saa ofte, de finder det fornødent. Og hvad her er sagt om Børnenes Hjem maa til en vis Grad ogsaa gælde om deres Arbejdsplads.

At det herved stærkt forøgede Arbejde maa medføre Indskrænkning i Lærerpersonalets pligtige Undervisningstid er noget selvfølgeligt, som Forholdene af sig selv med Tiden vil udjævne.

III

Der er nu i Korthed gjort Rede for de ny Baner, vor Folkeskole er ved at slaa ind paa, og som det er øjensynligt, at den i stedse stigende Grad vil komme til at følge. Det vil ses, at de ikke i noget Mon berøre den oplærende Side af Skolens Gerning, men derimod, om end mere indirekte, den opdragende. Alle disse Foranstaltninger tjener til at oplade Børnenes Blik for Værdien af det, de skal finde i Skolen: et godt og kærligt Hjem.

Men nu kan Skolehjemmet jo ikke blot bestaa i det her skitserede ydre Apparat; dets Kerne maa være den Aand, der raader dér, den kærlige Deltagelse og Omhu, der i alt bliver vist de smaa Beboere, som det rummer inden for sine Mure. Medens den oplærende Skole derfor har haft til Særpræg en streng Kræven, vil Fremtidens Skole mere faa til Særpræg en mild, kærlig Yden.

Paa Grund af Skolens tydeligere udtalte opdragende Arbejde, vil Lærere og Lærerinder mere og mere komme til at føle sig satte i Faders og Moders Sted, vil derigennem ogsaa mere komme til at handle over for Børnene, som Forældrene vilde gøre det. De Mænd og Kvinder, der forstaar at stille sig paa det Standpunkt over for deres Elever, vil i Fremtiden blive søgte. Hidtil har man kun forlangt af den, der vil blive Lærer, et Bevis for sund og normal Legemsbygning; der vil i den kommende Tids Skole ogsaa blive spurgt efter Sindelaget samt efter Sindsmodenheden. Thi man behøver ikke at være mere end et Barn for at høre et andet Barn i dets Lektier; men man maa have levet og lært gennem Aar for at kunne opdrage andre til at leve saaledes, som Mennesker bør det. Derfor er Grænsen for at kunne blive Lærer sat for lavt, i alt Fald naar Talen er om de ældre, mere agtpaagivende Børn. Naar Læreren har endt sin Uddannelse i Tyveaarsalderen, da er han maaske færdig med at lære af sine Bøger; men først naar han ogsaa har opladt sine Øjne og lært af sine Medmennesker, kan han ved sit Eksempel over for Børnene, staa som den, der skal vise dem den klare, rolige Vej fremad.

For 60 Aar siden kunde man blive Lærer lige efter Konfirmationen; saa højnedes Alderen til 18 Aar og derefter for ikke længe siden til 21. Det ses altsaa, at Skolen har begyndt at have sin Opmærksomhed henvendt paa det her hævdede; men den vil komme til at gaa videre endnu ved at supplere disse Bestemmelser

med en Paragraf om en højere Alder, naar Talen er om større Børn.

D. St. Jordan, hvis „Taler til den amerikanske Ungdom“ er udgivet af Bladet „Vor Ungdom“, og som fortjener at læses af alle, fortæller, at Professor William Bryan har udtalt: „For to Somre siden stødte jeg etsteds i det sydlige Indiana paa Sporene af en Mand. De var lige saa tydelige og tilfredsstillende, som en Geolog kunde ønske dem, dersom der var Tale om en forsvunden Gletscher. Mange Aar var forløbne siden Manden var dér; men Indtrykkene af hans Sind og Karakter var endnu umiskendelige. For længe siden drog denne Mand i en Alder af 18 Aar, uden særlig Uddannelse og uden videre Kundskaber til Jefferson County som Lærer. Hvad han sagde, hvad han gjorde, hvilken Metode og hvilke Lærebøger han benyttede, hvilke Bøger og Aviser han læste, — om alt dette véd jeg intet. Men kommer man derhen den Dag i Dag, vil man blandt Befolkningens forskellige Klasser og Livsstillinger finde de mest tilfredsstillende Beviser for, at denne unge Lærer var en ærlig, oprigtig, energisk og vækkende Personlighed.“

Paa den smukkeste Maade er her udtalt, af hvilken Betydning Lærerens Personlighed er i den opdragende Gerning.

IV

Det er selvfølgeligt, at i jo højere Grad Skolen vil øve denne opdragende Gerning, jo mere Tid vil der blive røvet af Læsetiden, der i Forvejen, som paapeget, var altfor knap til den store Mængde Fag. For at raade Bod herpaa er der to Veje at gaa: at kaste nogle af de mange Fag bort, eller at forlænge Skoletiden ud over de nu foreskrevne syv Aar. Da der nu vist næppe er mange, der vil gaa med til at bortkaste nogle af Skolefagene (thi selv om Religionsundervisningen blev lagt over paa Præsterne, maatte dette dog, som i Frankrig, medføre, at Moralundervisning burde medtages som et selvstændigt Fag), saa vil det ses, at den stærkere Vægt, der lægges paa den opdragende Gerning, maa føre hen imod en Forøgelse af Undervisningsaarene, og at den obligatoriske Fortsættelsesskole derfor inden mange Aar vil føles som en tvingende Nødvendighed. At denne Skole bliver ført ud i Livet vil blive den anden store Faktor i det ny Aarhundredes Folkeskole.

Commenius mente, at saa længe Menneskets Legeme endnu vokser, saa længe bør dets Aand ogsaa have Undervisning. Om dette Ideal nu end ikke vil blive naaet ved den tvungne Forsættelsesskole, saa vil de to Aar, den lægger til Undervisningstiden, dog være af uvurderlig Betydning; ja, man behøver næppe at betænke sig paa at sige, at Eleverne paa Grund af den langt større Modenhed i de to Aar, fra 14 til 16 Aars Alderen, vil kunne tilegne sig et lige saa stort Fond af Kundskaber, som i alle de foregaaende Skoleaar tilsammen.

Denne fortsatte Undervisning vil mere og mere vise sig som en Nødvendighed for enhver, der vil drive det til noget inden for sit Arbejdsfelt. Det er en Kendsgerning, at der maa langt flere Kundskaber til nu for at komme frem end tidligere. Hvor ofte hører man ikke jævne Folk udbryde: „Bare jeg havde lært noget mere i min Ungdom, saa kunde jeg have gjort det bedre.“ Det er ikke deres Haandværk, de ikke fik lært grundigt nok, men det er de elementære Skolekundskaber, de ikke fik tilstrækkelig af.

Ligeledes kræver Udviklingen af vor Tids hele offentlige Liv en bedre Undervisning nu end tidligere. Ingen Tid har vel denne Følelse af, at det er en Nødvendighed, en Pligt at være med i Statens hele Udvikling, været saa levende og kraftig, som netop nu; derfor har Kravet om at kunne møde til dette Arbejde saa vel skikket som gørligt heller ikke før lydt med den Tydelighed, som netop i vore Dage.

Man har søgt at afhjælpe dette Savn ved fakultative Efterskoler, Fortsættelseskursus, Aftenskoler etc., der skal give en fyldigere Undervisning end Barneskolens, og den Nytte disse Skoler gør, skal ikke underkendes. Men dels er det kun faa Procent, hvem denne Undervisning kommer til gode, dels er den i Regelen af saa kort Varighed, at dens Betydning ikke kan sammenlignes med den obligatoriske Videreundervisning.

Fortsættelsesskolen vil ogsaa være af stor Betydning for Skolens opdragende Gerning. Børnene er da i den Periode, hvor Ærgerrigheden begynder at træde stærkt frem, ogsaa Ærgerrigheden efter at undgaa Formaninger og Irettesættelser, hvor Idealerne staar i deres skønneste Glorie, og hvor derfor alt sættes ind paa at naa dem. Paavirkningen særlig i disse Aar er derfor ofte af afgørende Betydning for hele deres Fremtid. Det er nu en dagligdags Historie at se Børn gaa ud fra retskafne Hjem, virkelig hvad man kalder gode Børn med de bedste Anlæg og Forsætter,

at se saadanne komme i slet Selskab, hvor de, borte fra Forældrenes Tugt, hurtigt ødelægges i moralsk Henseende. Hvor vigtigt er det ikke i disse første Ynglingeaar, hvor de let svajer frem og tilbage, gennem Lærerens alvorsfulde Ledelse og det daglige Samliv med gode Kammerater at have et stærkt Hold paa dem endnu. Naar de da ved 16 Aars Alderen gaar fra Skolen til deres Lære, vil de staa langt mere selvstændige og karakterfaste, end naar de nu ved det fjortende Aar forlader den, og der vil ikke blive nær saa mange af dem, der skuffer Forventningerne.

Man kunde nu spørge, om en saadan tvungen Fortsættelsesundervisning ikke vil lade det gaa ud over den faglige Uddannelse. Hertil vil der ubetinget kunne svares nej. Faguddannelsen, der hidtil har varet 4—5 Aar, vil meget vel kunne endes paa 3, naar man betænker, at Lærlingene fra Fortsættelsesskolen møder med langt flere Kundskaber, at de i de to sidste Aar af Skoletiden kan have helt eller delvis endt den til Faget henhørende tekniske Uddannelse, samt at de nu vil møde langt mere legemlig udviklede og derfor i Besiddelse af større Arbejdsevne. I de to første Aar af Læretiden er Lærlingen jo desuden hidtil hovedsagelig bleven sysselsat med Bygang.

Den opvoksende Ungdom vil forlade den obligatoriske Fortsættelsesskole med et Maal af Kundskaber, omtrent svarende til, hvad der nu fordres til almindelig Forberedelseseksamen. Af hvilken Betydning dette vil være, behøver ikke nærmere at accentueres. Som berørt maa der stadig flere Kundskaber til for at klare sig bravt igennem den stedse alvorligere Eksistenskamp. Denne Eksistenskamp staar jo nu til Dags ikke blot mellem de enkelte inden for hvert Land, men Nationernes Kapløb bliver stadig hidsigere. Nu er alle enige om, at den obligatoriske Folkeskole har bidraget mægtigt til, at vi i dette Kapløb har været nævnt med Ære blandt Nationerne i det Hundredaar, som er rundet ud. Og det er en lige saa afgjort Sag, at den obligatoriske Fortsættelsesskole, der inden længe vil trænge sig frem, i Forbindelse med en mere bevidst Hævden af Skolens Opdragergerning vil komme til at bidrage lige saa mægtigt til, at vort Land i det ny Aarhundrede vil kunne hævde den engang vundne Plads.

Ludvig Hammer

BILLEDHUGGEREN NIELS HANSEN-JACOBSEN

Den gængse Forestilling, at et nyt Aarhundrede ogsaa skal bringe nye Gennembrud af Menneskeaanden — som Vulkanerne bryder nye Kratere —, synes at skulde bekræftes for den danske Billedkunsts Vedkommende. Vi vidste, at Danmark havde frembragt en egenartet Kabinetskunst i det 19de Aarhundrede; Ejnar Nielsens Udstilling har givet Løfte om en Udvidelse af Malerkunsten fra Velhavernes Stuer til Væggene i de offenlige Bygninger, fra Staffelibilledet til Monumentalmaleriet. De, der gør sig den Ulejlighed at opsøge Billedhuggerkunsten i dens Skammekrog, véd, at det plastiske Formstudium Aarhundredet ud er blevet holdt ret højt i Danmark; men de véd ogsaa, at danske Billedhuggere gerne udtrykker sig grumme spagfærdigt. Deres Tale føres i Reglen kun som en dæmpet Samtale mellem dem og deres Model, hvortil det store Publikum ikke altid har lige megen Interesse af at lytte. Adam og Eva, Kain og Abel og hvad de nu hedder, disse Figurer fra Genesis, er jo kun Paaskud for Fremstilling af nøgne Figurer. Hvad Billedhuggerne i øvrigt mener om de Foreteelser, der møder dem udenfor deres Atelierer, faar man i Reglen ikke synderlig at vide om. Det er Sindings Betydning her i Landet, at han har optaget Emner til Behandling, der kan bevæge andre Mennesker end Billedhuggere; hans Kunst handler jo om Modersorg og Moderkærlighed, om Elskov, Veneration og Liv og Død. Ved sit Emnevalg har han slaaet til Lyd for Billedhuggerkunsten.

Heller ikke Niels Hansen-Jacobsen har lukket sig inde i sit Atelier. Hans Kunst taler til ethvert Menneske, der har Følelse

og Fantasi. Underlig nok, medens Malerne i Danmark oftest blomstrer i deres grønneste Ungdom, modnes danske Billedhuggere gerne meget sent. Thorvaldsen var 30 Aar, da han udførte Jason, H. V. Bissen var over 50, da han brød igennem med Landsoldaten. Niels Hansen-Jacobsen, en Bondesøn fra Vejen Landsby ved den danske Grænse, er født 1861 og var omtrent 30 Aar, da han udstillede sine første Arbejder, som var lovende, men heller ikke mere; først nu, da han som 40aarig Mand har foranstaltet en Udstilling af alle sine Værker, er det klart, hvilken mærkelig, dybt original Kunstner han er bleven i de allersidste Aar. Men han kom ogsaa sent i Gang; i sin Barndom skar han vel i Træ, og som 17aarig Dreng lavede han en Byste af Frederik VII, dog først da han blev indkaldt som Soldat og aftjente sin Værnepligt i København, fik han Undervisning af en jævnaldrende Jyde, Billedhuggeren Rasmus Andersen, og kom paa Kunstakademiet.

Kunstnerens to første store Figurer, Loke lænket til Klippen og Thor løfter Midgaardsormen, smager begge af Akademi. Formen er — navnlig Thors — svulmende og energisk nok, men uden virkelig Kraft, og Thor triner frem som en Atlet af Faget og løfter op i det regelmæssig skællede Udyr, som var det en Guirlande. Bedst er Gudens trodsig, utaalmodig om Mjølner knyttede Haand; de, der kender Kunstneren, kender ogsaa denne Knytnæve. Den stærkt accentuerede Form i Loke minder noget om Michelangelo — for hvis Slaver Kunstneren dengang sværmede —, Hovedet erindrer om pergamenisk Kunst, særlig den døende Galler; det er mærkelig nok, at da den barbariske unge Kunstner vil fremstille et nordisk Gudehoved, støder han paa en af sine barbariske Stammefrænder, saadan som han er set og gengivet af en Oldtidsgræker. For Resten véd Kunstneren vel bedst selv, hvem det er, der foran Spejlet har studeret sit eget fordrejede Ansigt, dengang Loke udførtes.

Alligevel kan man godt — navnlig bagefter — se, at begge Figurer er ualmindelige i vor Plastik. Af en Slags Ladhed holder dansk Billedhuggerkunst mest af at gengive hvilende Form; i disse to Figurer — og i den lidt senere Modelfigur: En Kuglespiller, der ser efter sit Kast — havde den unge Billedhugger meget energisk givet sig i Lag med anspændt, arbejdende Form. Den samme plastiske Magelighed er vist ogsaa Skyld i vor Plastiks mange roligt hvilende Figurer; Billedhuggeren kan bedre i Ro og Mag gengive den hvilende Model end den staaende Model, der

idelig skal holde Hvil. Hansen-Jacobsens Loke er nok liggende, men ikke hvilende; han slider ordentlig i det. Og baade Thor, der forgæves løfter paa Midgaardsormen, og Loke, der forgæves arbejder paa at sprænge Baandene, er Skikkelser, hvis Formaaen ikke svare til deres Vilje; saadanne Skikkelser har den unge Kunstner formodenlig kendt ganske godt.

Kunstnerens næste større Værk, Døden og Moderen, var afgjort virkningsfuldt og et gribende Arbejde, selv om det aldeles ikke sluttede sig til det Eventyr af H. C. Andersen, som det foregav at illustrere. Thi der staar jo udtrykkelig i Historien om en Moder, at hun bøjede sit Hoved ned i sit Skød; her har hun kastet sig paa Jorden og skjult Ansigtet i Hænderne; og om Døden staar der, at han gik med hendes Barn ind i det forjættede Land; her iler han bort med lange Skridt, som en iskold Trækvind, med flagrende Klædebon, Leen over Skulderen, gemmende det døde Barn ved sit visne Bryst. H. C. Andersens Fortælling er én ustandselig Hulken, Billedhuggerens Gruppe er et lidenskabeligt Skrig.

Noget som Kvindens Kjole hører til det fineste og smukkeste, der her hjemme er gjort af Draperi, og Døden — fortræffelig gennemført efter en vindtør gammel Mand — er en ejendommelig følt Skikkelse; den ser tilbage efter den stakkels sønderknuste Moder, dens Aasyn fortrækker sig, den har ondt af hende. Af de to Figurer er Moderen endnu Modellen, men med Døden rejser der sig noget i Hansen-Jacobsens Kunst, der ikke kan læres af Modellen; det er Eventyret, Fantasien. Naar han fra nu af vover mer og mer at give sig sin Fantasi i Vold, saa følges han et Stykke paa Vej af et lille dansk Billedhuggerarbejde, der ikke nævnes her tilfældig, men nævnes, fordi Kunstneren ærer det som sit Forbillede: H. E. Freunds geniale lille Figurudkast til Loke, den træske Gud, der lydløst, viftende med de sorte Flagermusvinger lister sig frem. Hansen-Jacobsen har i sin Kunst gennemført dette Udkast videre, ikke med mere Finhed end Freund, men med større Ubændighed i Fantasien, dristigere og voldsommere. Senere hen har vist ogsaa i Paris Indtryk fra Rodins uafhængige Udtryksmaade hjulpet ham til at bryde overtvært med den gængse europæiske Stil i den plastiske Figurfremstilling.

Man kan ikke sige, at Hansen-Jacobsen har dannet en grandios Stil, men man kan, med lige saa megen Ret som Canova sagde det om Thorvaldsen, paastaa, at Kunstneren i de seneste Aar, fra

1895 at regne, har skabt sig en ny Stil, d. v. s. en ganske personlig Udtryksmaade som Billedhugger. Hermed er dog ikke givet, at alt hvad Kunstneren i de senere Aar har udført er lige mærkeligt. Saa fin og følt end Formen er gennemført i „Den lille Havfrue“, interesserer Figuren dog ikke; den er for nipsagtig. Det rent ud banale er heller ikke ganske udelukket. For Portrætet i egentlig Betydning synes Kunstneren slet ikke at have Talent. Men i en lille Række Værker er han helt mærkelig.

Fra 1894 begyndte Kunstneren at udgranske Lerets Hemmeligheder; han formede det til underlige Krukker, Fade og Buddiker, og under hans formende Hænder fremkom de sælsomste Vrængebilleder, den rædselsslagne, dirrende Troldemaske, den kælne Havmand med de andemadsgrønne Øjne og det barske Efteraar. Det ser ud, som om Naturen selv i et Lune havde tildannet Leret. Men Kunstneren digtede og drømte ikke blot med Leret — der er lige saa villigt et Materiale som Oliefarver —, han drømte ogsaa med Farverne, han gav sine Lersager de sjældneste og mærkeligste Afskygninger af grønne, brune og lyserøde Farver, og man kan, naar man fordyber sig i hans Keramik, drømme Kunstnerens Drømme efter. Der er Mindelser om Bjergenes Indre med de blinkende Metalaarer, om Huler med Krystaller, om Sommerens røde Roser, Efteraarets brune, bare Stammer og mangefarvede, giftige Svampe, om Vinterens Taager og graa Rim. Naar Kunstneren ud af Lerovnen havde faaet en særlig mærkelig Farveafskygning, ilede han op i Louvre, hvor han sammenlignede den med japanske Arbejder. Her saa' han Japanernes fantastiske, alle Plastikens Love trodsende Uhyrer, og fra Paris' Butiksvinduer stirrede ham i Møde de sælsomme Væsener, der fra Notre Dame's Taarne spejder ud over Byen; de var just nylig bleven fotograferede. Saa huskede han fra sin Barndom i Jylland de Rædselskikkelser, der holdt til paa den vildene Hede, uden for Gaardens lune Længer, ja som stundom listede ind i Lo og Lade, naar det var mørkt og stygt Vejr. Fra 1895 er hans Figur af „Mørket“, der skulde give et Billede paa Nattens Uhygge, krybende fremad, spredende den ene Flagermusvinge ud. Man mærker endnu tydelig i denne Figur Freund, og man mærker ogsaa, at Kunstneren endnu ikke helt har vovet at kaste den akademiske Ballast over Bord. Det, der efter Tanken skulde lette den, Flagermusvingen, der er spændt ud som en Paraply, tynger den til Jorden.

Han erindrede ogsaa fra sin Barndom, hvad der i de lange,

mørke Aftener fortaltes om underlige og skrækkelige Væsener, som man kunde møde paa ensomme Steder, og som boede i Kæmpehøjene, og hvad Drengen har hørt og forestillet sig, har Manden formet i Ler. Næste Aar havde han færdig „En Trold, der lugter Menneskekød“, det hornede Uhyre, der kommer fra Ødemarken, hvor Egepurrene kæmper med Lyngen og Hugormen holder til, lokket af Duften, ravende usikkert som en fæl Nattedrøm i Morgenlyset, plump og klodset, ond og glubsk i sin Dumhed. Man studser og betages af den kraftige Fantasi, der har dannet Figuren, og af den mægtige Energi, med hvilken den er behersket i kunstnerisk Form; her er virkelig *uno stilo nuovo.*

Skyggen.

Endelig løste der sig ud af Kunstnerens Indbildningskraft en Skikkelse, han kaldte „Skyggen“, d. v. s. Døden, der vikler sig ud af den giftige Taage, Snigsoten, der lister sig frem med Timeglasset, parat til at klappe Knokkelhaanden sammen om sit Bytte. Figuren, der blev udstillet i Paris 1898, er et Mesterværk af energisk, fantasifuld Plastik. Man ser, at Skikkelsen ligesom vokser op af Jorden, man føler, hvorledes den vil udfolde sig, hvorledes Vingestumperne paa Ryggen vil blive store. Den gaar Beskueren til Marv og Ben. Som den skyder sig frem af Taagen, saaledes har Kunstneren med dette Værk skudt enhver Tradition af sig. Det er Kunstnerens Drøm, at han engang maa faa Lov at udføre sin Figur i brændt Ler. Gives der ikke en Rigmand — Museerne nytter det næppe at appellere til —, som vil gøre dette Ønske til Virkelighed?

Trolden og Skyggen er født af Kunstnerens Barndomsfantasier; to andre Figurer, Friheden ved det 19de Aarhundredes Slutning (1897) og Militarismen (1899) er Begreber, han som moden Mand

har mødt i Livet; eller maaske er det blot litterære Paavirkninger. Der er det at anmærke ved „Friheden“, at dens Symbolik er altfor rummelig, thi denne Gamling, der synker sammen i sin egen Kraftløshed, og griber efter den trøskede Gren, kan jo betyde alt, hvad der er udgaaet og senilt. Som Figur er den ikke tilstrækkelig ensartet gennemført, som plastisk Eksperiment er den morsom og interessant; thi det er en Statue, der for Øjet er ude af Ligevægt, og det, der i Virkeligheden holder den oppe, den trøskede Stamme, lader den netop i Beskuerens fremadskuende Fantasi uhjælpelig falde næsegrus.

Bag den kolossale Figur af Militarismen ligger aabenbart en Mindelse om Middelalderens pansrede Krigere; men det er dog en Nutids-Jernmand, der staar og rækker og strækker sig i en Pyramide af Dødningehoveder, og hvis hule Aasyn med det frygtelige Blik skelnes under Hjælmen. Men naar man rækker sig, plejer man at skræve; Skikkelsen, der er plantet som et Spyd i Jorden, er lidt svag i Benene, og til Figurens retlinede Smedejerns-Stil passer de naturalistisk gennemførte Hovedskaller ikke ganske. Alligevel virker Skikkelsen ret imponerende med sit truende Hoved og sin svaje. spænstige Ryg.

Alle disse Figurer er ikke dannet som Mennesker, men de skal jo heller ikke forestille Mennesker. Det er dristige Fantasier over Menneskeskikkelsen; Kernen er stedse noget menneskeligt, men det er vrænget, forstørret eller hamret ud i det overnaturlige. De etnografiske Museer viser, at ogsaa barbariske Folkeslag har dannet Billeder af det oversanselige paa saadan Vis, men Hansen-Jacobsen har rigtignok et grundigt Kendskab til organisk Form bag sig. Lige den modsatte Vej gik for 2500 Aar siden Hellenerne, og Europas Billedhuggerkunst har fulgt dem trolig til Dags Dato. Deres Billedhuggere projicerede ikke de oversanselige Forestillinger ud i overnaturlige Former; hele den græske Gudeverden fik ren Menneskeskikkelse. Billedhuggerne havde Livets Ret for sig; det skønne Menneskelegeme var i lange Tider for deres Landsmænd en bestandig Kilde til den dybeste Beundring, det herligste i Verden. Om Transalpinerne havde Ret, naar de ikke blot efterlignede men overdrev Grækernes plastiske Menneskeliggørelse, er et andet Spørgsmaal. Enhver Hellener kunde af Selvsyn vide, hvordan et smukt Mandslegeme saa' ud, ingen Transalpiner véd det. Men spørg en dansk Bonde, hvordan Han ser ud, som huserer i Kæmpehøjen, eller hvordan Døden ser ud, saa vil han vide Besked; han

vil maaske vedkende sig Hansen-Jacobsens Fremstillinger. Der begynder at gøre sig en særlig nordisk Billeddannelse gældende som et vældigt Oprør mod den helleniske; Hansen-Jacobsen har plantet Oprørsfanen i Thorvaldsens Fødeland.

Men foruden Fremstilling af Fantasivæsener og almenmenneskelige Begreber faar Billedhuggerkunsten ogsaa til Opgave at forherlige fremragende Mennesker. Skal den absolut stræbe efter at give Portræter? Nogle vil ubetinget svare ja, andre vil maaske spørge sig selv, om det just er Billedhuggerkunstens Maal at forevige et Par Bukser og en Frakke fra Skrædder N., plus et Hoved og et Par Hænder, eller om den ikke maa faa Lov til at prøve en aandfuld plastisk Fortoning. Rodin har givet et Svar med sin Balzac-Statue: et smertelig fortrukket Hoved paa et Legeme, der er formløst som en Granitblok. Med sit Mindesmærke over A. D. Jørgensen og Edv. Lembcke til Skibelund Krat forbereder Hansen-Jacobsen sit Svar paa Spørgsmaalet; af de smaa Skitser kan man dog endnu ikke danne sig en Mening om, hvorvidt det bliver godt. Dog én Ting er vist, i en Række Arbejder har Kunstneren allerede givet mer end et Grundlag for en nordisk og folkelig Billedhuggerkunst, nordisk, fordi den er Udslag af en transalpinsk billeddannende Fantasi, og folkelig, fordi den tager Emner op til Behandling, der burde kunne glæde sig ved den bredeste Tilslutning og Forstaaelse.

For Resten har det vist hidtil været knebent nok med Tilslutningen; det er en højsindet dansk Mand, der har bestilt Mindesmærket til Skibelund Krat, men det var et rent Træf, at Bestillingen netop faldt paa Hansen-Jacobsen; Kunstmuseet har ganske vist — for en Pris det ikke er værd at tale om — engang erhvervet Gruppen af Moderen og Døden, men den venter endnu paa Befrielse fra det dorske Gibs. Det nye Raadhus har — til sin egen Skade — forsømt at drage Nytte af Kunstnerens ualmindelige Evner; ingen nulevende dansk Billedhugger behersker som han baade den fine og den store Form, ingen har saa mægtig en Fantasi. Han burde være nu, hvad han engang bliver: navnkundig.

Francis Beckett

SPEKTRALANALYSEN OG HIMMELLEGEMERNES BYGNING

Naar Lys udstraaler i det ubegrænsede Rum, vil det bære Præg af sit Ophavs Ejendommelighed, hvor langt og hvor længe det end gaar. Lyset, der naar os fra de fjerne Kloder, bærer derfor — selv om det maaske har gaaet i Tusinder af Aar — med sig en Skrift, hvis Tydning kan lære os om Klodernes Bygning. Spektralanalyse kalder man den Undersøgelse af Lyset, som man bruger for at tyde Skriften. I det følgende skal der fortælles om Spektralanalysens nuværende Standpunkt, om den Kundskab den har givet om Sol og Fiksstjerner og om frugtbar Vekselvirkning mellem Laboratorieforsøg og Stjerneiagttagelse; først maa dog forudskikkes en kort Redegørelse for Spektralanalysens Grundlag.

Newton opdagede 1666, at Sollyset indeholder Regnbuens Farver; disse kan først skelnes enkeltvis af vort Øje, naar de spredes fra hverandre, saaledes som det f. Eks. sker, naar Lyset gaar igennem en Glaslinse og et Glasprisme; han saa', at Lyset i saa Fald paa en Skærm bag ved Prismet dannede et farvet Baand, som kaldtes Solspektret; Farvernes Orden var: rød, orange, gul, grøn, blaa, violet. Først i Begyndelsen af det 19de Aarhundrede opdagede man, at dette Spektrum var gennemfuret af mørke Linier, der gik samme Vej som Farvestriberne. Disse kaldes Frauenhoferske Linier efter Opdageren. Man forstod ikke Betydningen af disse Linier, før Kirchhoff 1859 fandt den gennem sine Undersøgelser af Lyset fra andre Lyskilder her paa Jorden. Fra

disse fik han to forskellige Slags Spektra. Lyset fra faste eller flydende, hvidglødende Legemer viste et kontinuerligt Spektrum d. e. et Spektrum uden mørke Linier. Lyset fra glødende Dampe og Luftarter gav derimod Liniespektra d. e. enkelte lyse Linier paa mørk Grund.

Af Kirchhoffs Undersøgelser af Liniespektra fremgik det, at hvert Grundstof i glødende Dampform gav sit ejendommelige Liniespektrum. Metallet Natrium viste i glødende Dampform én gul Farve, Litium 2 forskellige røde og en violet, Jern 400 forskellige Linier.

Endvidere fandt Kirchhoff: Et Grundstof i glødende Dampform indsuger samme Slags Lys, som det selv udsender. Han lod saaledes Lys fra et hvidglødende Legeme falde igennem en Spritflamme med glødende Natriumdamp; ved Undersøgelsen af det gennemgaaede Lys viste der sig et Spektrum med en mørk Linie paa den gule Natriumlinies Plads; den fremkommer, fordi Natriumdampen standser det stærke gule Lys fra Lyskilden og kun sender sit eget svagere Lys hen paa det gules Plads; denne ses da mørk i Forhold til Omgivelserne; Fænomenet ses kun, naar Lyskilden er varmere end Natriumdampen. Paa samme Maade kan andre Dampe fremkalde mørke Linier.

Det viste sig nu, at man i Solspektret fandt en mørk Linie paa den gule Natriumlinies Plads og mørke Linier paa Jernets lyse Liniers Plads. Heraf sluttede han, at Solen bestaar af en indre Kerne, der udsender Lys af alle Farver; en Del af dette Lys standses i de glødende Dampe, der omgiver Solen; herved fremkommer de Frauenhoferske Linier, og disses Plads angiver, hvilke Dampe der findes i Solatmosfæren; ovennævnte Kendsgerninger vise, at der er Natriumdampe og Jerndampe i Solens Atmosfære. Paa samme Maade fandtes en hel Del andre Metaller: Magnium, Calcium o. fl.

Man undersøgte ogsaa Spektret af enkelte Fiksstjerner og saa', at det var af samme Art som Solens. Omtrent fra Aar 1870 begyndte disse Iagttagelser efter større Maalestok.

Disse Opdagelser gav Stødet til store Arbejder. Bestræbelserne rettedes mod to Hovedpunkter: at faa bedre Kendskab til Stoffernes Liniespektra og bedre Bestemmelse af de mørke Liniers Plads i Sol og Stjernespektra. — Til Undersøgelse af Liniespektra har man i vore Dage bedre Hjælpemidler end tidligere baade til Spredning af Lyset og til Iagttagelse af det spredte Lys. Lyset

skilles i sine enkelte Farver paa en helt anden Maade end tidligere, hvorved dets enkelte Linier tydeligere ses og langt flere kan opdages; Rowland — Opfinderen af den ny Spredningsmaade — saa' saaledes c. 5000 Linier i Jerndampenes Spektrum, medens Kirchhoff kun fandt 400. Dette skyldes for en Del ogsaa den forbedrede Iagttagelsesmaade af det dannede Spektrum; det fotograferes nu, og herved kan de enkelte Liniers Plads angives lettere og nøjagtigere. Tillige faar man en Del af Spektret med, som Øjet ikke kan se. Alle Lyskilder udsende usynlige Straaler: nogle uden for det lyse Spektrums violette Side, andre nærmest ved dets røde Side; de sidste mærkes paa deres Varmevirkning, de første kan fotograferes, ja gengives med saa stor Lethed af den fotografiske Plade, at denne saakaldte ultraviolette Del er bedre kendt end det synlige Spektrum. Fotograferer man Spektra for forskellige hvidglødende faste Legemer, ser man gennemgaaende, at jo højere Temperatur, Legemet har, des længere er det ultraviolette Spektrum.

Elektricitetens store Udvikling er ogsaa kommen dette Omraade af Naturvidenskaben til gode. Den elektriske Lysbue, de højt spændte elektriske Gnister, den elektriske Strøm gennem Gejslerske Rør, har givet nye Midler til Frembringelse af glødende Dampe. Herved har det været muligt at undersøge, om Temperaturens Størrelse har nogen Indflydelse paa det frembragte Lys. Det viste sig at være Tilfældet; saaledes giver Jern og Magnium i den varmeste Del af den højt spændte elektriske Gnist et Spektrum med færre Linier end i Lysbuen af lidt mindre høj Temperatur; ja nogle Stoffers Spektrum forandres endogsaa helt ved Forandring af Temperaturen. Kvælstof giver saaledes ved lavere Temperatur et saakaldet Søjle- eller Baandspektrum, der bestaar af en uhyre Mængde Linier, ordnede rytmisk i Grupper, saa at Spektret ligner en Række lysende Søjler med regelmæssige mørke Mellemrum; men ved højere Temperatur giver det et sædvanligt Liniespektrum. Saadanne Søjlespektra faar man fra en Række kemiske Forbindelser, der indeholder Kulstof; først naar Temperaturen bliver saa høj, at den kemiske Forbindelse sønderdeles, faas et sædvanligt Liniespektrum.

Ogsaa andre Ting end Temperaturen har Indflydelse paa et Stofs Liniespektrum, men i meget ringe Grad. Linierne flyttes lidt, naar den glødende Damp underkastes andet Tryk, de fordobles eller lider anden Forandring, naar Dampen udsættes for Paavirkning fra en stærk Magnet, og endelig vil Linierne forskydes,

naar den glødende Damp kommer i Bevægelse. Den gule Natriumlinie vil f. Eks. ses forskudt mod den violette Ende, naar Dampen gaar hen mod vort Øje, men mod den røde, naar den fjerner sig fra vort Øje. Forskydningen er ganske ringe, men kan med Nutidens gode Hjælpemidler maales, og af Forskydningens Størrelse kan Hastigheden i Dampens Bevægelse beregnes. At Sagen maa forholde sig saaledes, er først fundet ad teoretisk Vej af Doppler, men er siden bekræftet ved Iagttagelse af Himmellegemer, hvis Bevægelse paa anden Maade var kendt, og Fænomenet spiller en stor Rolle ved Opdagelse af Bevægelser hos Fiksstjernerne.

Ved alle disse forbedrede Iagttagelsesmaader er Spektralanalysens oprindelige Simpelhed gaaet tabt. Sætningen: ét Grundstof — ét karakteristisk Spektrum, kan jo ikke siges at passe, naar Spektret varierer med de ydre Betingelser; man maa altsaa se at faa at vide, hvorledes Variationerne er, og hvilke Love de følger. Endvidere har Stoffernes Linier vist sig at være saa mangfoldige, at alene derved Overblikket i høj Grad vanskeliggøres. Kunde man finde en vis lovmæssig Sammenhæng mellem et Stofs Linier, vilde meget være vundet. En saadan Ordning er da søgt og med Tilnærmelse fundet for en Del Stoffer med forholdsvis simple Spektra; det har vist sig, at deres Linier kan ordnes i Grupper — Serier kaldet — og at Linierne inden for hver Gruppe hører sammen efter en bestemt matematisk Lov. Gruppernes Antal er 2 eller 3; kun ét Stof havde Linier, der kunde ordnes i én Gruppe; dette Stof var Brint. Denne Særstilling har nu imidlertid Stjerneiagttagelser berøvet Brinten.

Spektralanalysens Standpunkt i Øjeblikket minder om det Standpunkt, som Kendskabet til Planetbevægelsen havde i Tiden efter Tycho og Keppler, men før Newton. En Mængde Kendsgerninger var skaffet til Veje, simple betydningsfulde Love var fundne ud fra dem, men Aarsagen, der laa bag alle disse Love, var ukendt. Da skete det, som Pope siger, God said! Let Newton be and all was light. Newtons Tyngdelov forklarede de Bevægelser, man saa', og de mange smaa Afvigelser fra de oprindelige simple Love, som senere fandtes. Spektralanalysen venter med Længsel paa sin Newton.

De samme Hjælpemidler, der har skaffet bedre Kendskab til Stoffernes Liniespektra, har ogsaa udvidet og uddybet Kendskabet til Himmellegemerne. Rowlands Fotografier af Solspektret har givet en Liste over de Frauenhoferske Linier, der med ét Slag ved

sin Fuldstændighed og Nøjagtighed har overflødiggjort alle tidligere. Herved har man paavist langt flere Stoffer paa Solen, end man tidligere havde set; i de sidste Aar har man fundet baade Ilt og Kulstof dér; ellers er Metallerne i Overvægt.

I det uhyre Ildhav, som Soloverfladen er, kan man følge de enkelte Partiers Bevægelse og ved de forbedrede Hjælpemidler undersøge de enkelte Deles Beskaffenhed; man kan se, at de store Flammer — Protuberanserne —, der slaar op fra Overfladen, væsentlig bestaar af lette glødende Luftarter, at de store mørke Pletter, der dukker op og forsvinder, bestaar af et tæt Damplag, hvis Sammensætning er forskellig efter Antallet af Pletter paa Solen. Ved Solpletminimum bestaar Damplaget over Pletten af Jern-, Magnium- og Calciumdampe; ved Solpletmaksimum viser Laget ukendte mørke Linier; i den sidste Tid har man erkendt, at nogle af disse Linier svarer til dem, som Jerndampe viser i de hedeste Gnister, som kan frembringes i Laboratorierne. Herefter er det altsaa rimeligt, at Soloverfladen har højst Temperatur ved Solpletmaksimum. Liniernes Udseende viser hæftig Bevægelse af Dampene over Pletterne. — Hele Solatmosfæren fra Grund til Top undersøges ved total Solformørkelse; naar den lysende Solskive er dækket af Maanen, viser Atmosfæredampenes lyse Linier Beskaffenheden af de enkelte Lag. Laget nærmest Soloverfladen viser næsten lutter ukendte Linier; nogle svarer til Jernets Linier ved meget høj Temperatur, de andre er da formodentlig Høj-Temperaturlinier for Stoffer, der endnu ikke er undersøgte ved saadanne Temperaturer. Højere i Atmosfæren træffes et Lag kun c. 200 Mil i Tykkelse (Solens Diameter er 180,000 M.), der danner de Frauenhoferske Linier; de øverste Lag af Atmosfæren og det yderste lysende Skær om Solen — Corona — er endnu ikke særlig vel kendt. Corona synes i Udstrækning og Beskaffenhed at veksle med Solpletternes Antal, altsaa med Soltemperaturen. Under de sidste Solformørkelser er der gjort en Mængde Iagttagelser af Corona, men de synes at modsige hverandre paa flere Punkter.

I Spektralanalysens Barndom var Kendskabet til Fiksstjernernes Spektra ikke omfattende. Undersøgelsen heraf vanskeliggjordes i høj Grad ved, at det Lys, de giver, er saa uroligt, at Øjet, der skulde aflæse de mørke Liniers Plads, blændedes og trættedes som ved Læsning i en Bog i flakkende Belysning. Nu fotograferer man Stjernespektrerne, og den fotografiske Plade generes ikke af det urolige Lys. Herved har man faaet et rigt og paalideligt Materiale

af Stjernespektra til Undersøgelse. De viser os Stjerner af Solens Typus, andre med Søjlespektra, atter andre med lyse Linier fremtrædende mellem de mørke. Samme Slags Spektrum har man faaet fra et stort Meteor. Den forskellige Længde af det ultraviolette Spektrum viser os, at Stjernerne har højst forskellig Temperatur. Koldest er Stjerner med Søjlespektrum; de viser kemiske Forbindelser med Kulstofindhold. Jo højere Temperatur, des færre Linier indeholder Spektret. De varmeste Stjerner indeholder kun Linier for Luftarterne Brint og Helium og Linier svarende til høj Temperatur for Magnium og Calcium; alle andre Metallers Linier ses ikke. Af mere kendte Stjerner viser Arkturus samme Temperatur og samme Linier som Solen: Procyon er varmere og viser samme Linier som de nederste, varmeste Lag i Solatmosfæren; endnu varmere er Sirius og viser færre Stoffer. Nye Stjernes Lys viser lyse og mørke Linier, der siger os noget om, hvilke de Stoffer er, der ved hæftig Glødning giver os det stærke Lys.

Endvidere fortæller Spektrene os om Egenbevægelse hos Stjernerne. Liniernes Forskydning kan vise saa smaa Bevægelser, som intet andet Iagttagelsesmiddel vilde oplyse os om. Som Eksempel kan nævnes: Stjernen Spica i Jomfruen ses paa denne Maade at bestaa af 2 Sole — Størrelse som vor Sol — der bevæger sig én Gang om hinanden i 4 Dage med en indbyrdes Afstand af kun et Par Hundredtusinde Mil.

Stjernetydning af denne Art er kun mulig paa Grundlag af Laboratorieforsøg og Teorier, afledede af disse, men omvendt virker Stjerne- og Soliagttagelser ikke blot ansporende, men ogsaa oplysende paa den jordiske Spektralanalyse. Talrige Eksempler kan nævnes paa en saadan Vekselvirkning; et Par enkelte skal anføres her.

I Solatmosfærens Spektrum fandt man en meget fremtrædende gul Linie, som man ikke kendte fra Stoffer paa Jorden; man gav det Stof, Linien hørte til, Navnet Helium. Ogsaa i Stjernespektra helt op til de varmeste fandt man dette Stof. Man søgte ivrigt efter det i Laboratorierne og fandt endelig for et Par Aar siden en Luftart, der gav den søgte Linie; man saa' da, at den tillige gav en Række ultraviolette Linier, som var set i de varmeste Stjerners Spektra, men hvis Betydning hidtil ikke var kendt.

I de varmeste Stjerners Spektra var der endnu en Række ultraviolette Linier af ukendt Oprindelse; da de altid fandtes i

Stjernespektra, hvor Brintens lyse Linier var stærkt fremtrædende, fik en Iagttager den Tanke, at de hørte til Brintens Spektrum ved høj Temperatur; man underkastede Brinten fornyet Undersøgelse og fandt Linierne. Det viste sig, at alle disse Brintlinier kunde indordnes under én matematisk Lov, mens andre Stoffers Linier maatte deles i 2 eller 3 adskilte Grupper. De manglende Grupper for Brint menes nu imidlertid at være fundne, men paa forskellige Stjerner; er dette rigtigt, er Brintens Særstilling mellem Stofferne forrykket, og Hypoteser, der har bygget herpaa, er bragt ud af Verden.

Det Spørgsmaal rejser sig jo uvilkaarligt: er det rimeligt, at disse Stjerner er byggede forskelligt, eller kan der findes nogen Grund til, at de trods Ensartethed i Bygning viser sig forskellige ved forskellig Temperatur? Herom er Meningerne vidt forskellige, Hypotese staar mod Hypotese. Der kan være nogen Grund til nærmere at omtale én, der er fremsat af en engelsk Astrofysiker, Sir Norman Lockyer. Han synes tilbøjelig til at udkaste omfattende og maaske noget vidtsvævende Hypoteser, men han har ved sine geniale Ideer haft stor Betydning for Astrofysiken. Denne Hypotese har bl. a. Interesse, fordi den er dukket op paa de forskelligste Omraader lige fra den græske Oldtid til vore Dage; den er aabenbart et Udtryk for en dybtliggende Ejendommelighed i vor Opfattelse — det er Tanken om alle Tings Opbyggen af ét eller i hvert Fald ganske faa Urstoffer.

Lockyer mener ganske simpelt, at Stjernerne viser mindre sammensat Spektrum ved høj Temperatur, fordi de mange Grundstoffer, der kan eksistere endnu ved en Temperatur som Solens, er sønderdelte paa de varmeste Stjerner, saa at kun nogle faa er tilbage, der muligvis vilde spaltes ved endnu højere Varmegrad. Han finder sin Antagelse bestyrket ved, at han ser, at nærmest Solkernen og over Solpletterne ved høj Temperatur viser Dampene simplere Spektra end ellers i Solatmosfæren. Han finder endvidere Støtte i den Kendsgerning, at et Stofs Linier deler sig i flere Grupper, samt at Linierne inden for hver Gruppe opfører sig ens — forskelligt fra Linierne i de andre Grupper — naar Stoffet underkastes Indvirkning af forøget Tryk eller af en stærk Magnet; saadanne Virkninger maatte nemlig antages at fremkomme, hvis hver Liniegruppe frembragtes af sin særlige Bestanddel af Stoffet. Bestanddelene kunde da muligvis være stofligt forskellige eller blot opbyggede paa forskellig Maade af samme Urstof. Han lægger

endvidere megen Vægt paa, at han fra den stærkt bevægede Jerndamp over en Solplet ser nogle af Jernlinierne forskydes, andre ikke. Heraf slutter han, at det maa være forskellige Dele i Jernet, der fremkalde disse Linier. Lignende Iagttagelser er gjorte ved Laboratorieforsøg og fortolkede paa samme Maade.

Fra helt andre Sider er der ogsaa i de senere Aar rokket ved Dogmet om Atomets Udelelighed; det er især elektriske Undersøgelser, der har givet de virksomste Vaaben hertil.

Newtons Opdagelse af Tyngdeloven lærte os at se vor Jord som et lille Led i det store Hele, underkastet de samme Bevægelsesbetingelser, som alle baade lyse og mørke Kloder i Universet. Kirchhoffs Spektralanalyse har vist os, at Jorden ogsaa i stoflig Henseende er ensartet med alt, hvad vi ellers se, lige fra de mindste Meteorer til de hedeste Sole.

Februar 1901

KIRSTINE MEYER F. BJERRUM

OM SPROGUNDERVISNING

I ANLEDNING AF PROF. JESPERSEN: SPROGUNDERVISNING (SCHUBOTHE)

NÆSTE Aar bliver det 20 Aar siden Vietor under Pseudonymet Quousque Tandem udgav Pjecen „Der Sprachunterricht muss umkehren“. Den kaldte sig „Ein Beitrag zur Überbürdungsfrage“ og var tilegnet Forfatteren af et Skrift om Skoleungdommens Overbebyrdelse. Den vakte ualmindelig stor Opsigt. Ikke fordi dens Tanker alle var saa ganske nye. Men den samlede i Kortfattethed — hele Pjecen var kun nogle og tredive smaa Sider — en Del Klager over den almindelige Skoleundervisning i Sprog og Fordringer til denne, som til Dels i lange Tider havde lydt rundt om, og den fremsatte dem kyndigt og indtrængende. Hvad enten den overbeviste eller æggede til Modsigelse, gjorde den i hvert Fald Indtryk og vakte Interesse. Betydelig Opmærksomhed vandt ogsaa et Par Aar efter en anden Pjece, Felix Frankes „Die praktische Spracherlernung auf Grund der Psychologie und der Physiologie der Sprache“. Den indeholdt lignende Tanker med en fysiologisk og psykologisk Begrundelse. Fra disse to Smaaskrifter udgik en Bestræbelse, der har grebet vidt og stærkt om sig, for at reformere Skolernes Sprogundervisning. De fremkaldte — eller fik dog overvejende Indflydelse paa — en Syndflod af Bøger, Blade og Artikler om Sprogundervisning, der mylrede frem i Firserne og Halvfemserne, fremfor alt naturligvis i Tyskland, men ogsaa i den øvrige civiliserede Verden fra Rusland til Chile. Største Delen af denne Litteratur stiller sig afgjort paa Reformernes Side. Hos os var nuværende Professor Otto Jespersen den første, der gik i Ilden for de nye —

eller rettede fornyede — Ideer ved sin Bearbejdelse af Felix Frankes Pjece, ved sin Engelske Grammatik, ved Artikler i „Vor Ungdom“ og ved at høre til Ideernes Talsmænd paa Filologmødet i Stockholm i 1886 og dér sammen med Lundell og Western danne Foreningen „Quousque Tandem“. Lundell formulerede Foreningens Program. Det gik ud paa, at Talesproget bør lægges til Grund ved Sprogundervisningen, at der i de Sprog, hvis Skrivemaale afviger betydelig fra Udtalen, i Begyndelsen anvendes Lydskrifttekster, at man begynder med sammenhængende Stykker, ikke med løsrevne Sætninger, at Grammatiktilegnelsen sker induktivt i Tilslutning til Læsningen, — først paa et senere Trin kommer systematisk Grammatik — og endelig, at Oversættelse især fra Modersmaalet indskrænkes og erstattes af Genfortælling af det læste eller Omformninger af dette, alt sammen paa det fremmede Sprog.

Foreningen „Quousque Tandem“ fik ikke just nogen stærk Tilslutning fra Danmark. Dens Program har vel været Genstand for en Del Drøftelse i Blade og Tidsskrifter, men mindre end man kunde have ventet. Efter nogle Aars Tilværelse sov Foreningen stille hen, og der kan næppe være Tvivl om, at Reformideerne har sat mindre dybe Mærker i vor Undervisning end i alt Fald i Tysklands og Frankrigs og maaske ogsaa i Englands. Naar nu Prof. Jespersen 15 Aar efter Stockholmermødet har udgivet en Sprogundervisningsmetodik paa samme Grundlag som det, de nordiske Reformvenner dengang vedtog, kunde der være Anledning til at se paa de Vanskeligheder, Ideerne hidtil har haft at bekæmpe. Maaske de endnu længe vil faa nok at kæmpe med, med mindre det højere Skolevæsen skulde undergaa Forandringer af en ret grundig Beskaffenhed.

Den Tanke, at Sprogundervisningen bedst indledes med praktiske Øvelser, og at Børn bør forskaanes for systematisk Grammatik, er saa lidt ny, at den kan føres tilbage til Locke og Comenius. For de moderne Sprogs Vedkommende er den hævdet med den største Klarhed og Bestemthed af Filantropinisterne i det 18de Aarhundrede. At den ikke fik blivende Betydning for Skoleundervisningen ligger i, at hverken Tid eller Læreruddannelse slog til til dens Gennemførelse. Latin og Græsk optog altfor stor en Del af Undervisningstiden, til at de levende Sprog kunde faa den fornødne Plads. Der klages desuden i ældre Sprogundervisningsskrifter over, at der ingen ordentlig gagerede Docenter i levende Sprog fandtes ved Universiteterne. Hvis der i det hele taget var Docentpladser i disse Fag, lønnedes de saa slet, at sædvanligvis kun Udlændinge uden

grundig Dannelse søgte dem, og de viste sig uduelige til at uddanne Lærere. Ved selve Skolerne kunde man ikke bruge Udlændinge. Det forsøgtes nu og da, men de blev, selv om de var dygtige nok, slet og ret Undervisere, kom til at staa uden for Skolens Opdragergerning og led under disciplinære Vanskeligheder, som den indfødte Lærer med tilsvarende Personlighed ikke kender. Siden er der jo sket den Forandring, at der ved de fleste Universiteter er ansat Docenter i levende Sprog paa samme Vilkaar som i andre Fag. Følgen har (foruden mægtige Fremskridt i Sprogvidenskaben) været, at der nu er Mulighed for at faa Lærere til Skolerne med fornøden Uddannelse. Særlig vigtig for den praktiske Tilegnelse af Sprog har Fonetikkens Udvikling i den nyeste Tid været. Læreren har gennem sin fonetiske Uddannelse faaet en Indsigt i og en Interesse fos den lydlige Side af Sprogene, som tidligere Tiders Lærere manglede, og som er af den allerstørste Betydning for hans Evne til at bevare sin engang erhvervede Talefærdighed og for hans Greb paa at bibringe andre en paalidelig Udtale. Spørgsmaalet om Lydskriftteksters Anvendelse ved Begynderundervisningen i Skolen er forholdsvis nyt og endnu ikke uddebatteret. Saa længe Lærerne ikke har fuldstændig Frihed til at anstille de Forsøg dermed, som de ønsker, vil Spørgsmaalet staa uafgjort hen. Det var overilet, da Mangold i 1892 (Gelöste und ungelöste Fragen der Methodik) henførte det til de løste Spørgsmaal og mente, at hverken Erfaring eller teoretisk Betragtning anbefaler Lydskrift. Tværtimod. Den har den Dag i Dag mange vægtige Stemmer for sig. Den er jævnlig angreben fra gale Synspunkter. Man har anset det for Hensigten med den at lette Disciplene den første Tilegnelse af de fremmede Lyd, og at dette ikke lader sig gøre, er klart nok. Tilegnelsen maa ske ved Efterligning, der kun søges fremmet ved ganske faa og simple Forklaringer. Ingen anatomiske Foredrag, ingen lærde Benævnelser. Først naar en Lyd er opfattet rigtig og kan gengives, bliver Tegnet derfor en Støtte. De Lydskrifttegn, der anvendes i Skolebøger, er faa og bekvemme, og det er selvfølgelig langt lettere for Disciplene igen at træffe den rette Udtale af en bestemt fremmed Lyd, de én Gang har lært, naar de stadig kun ser ét Tegn for den, end naar de, saaledes som i den traditionelle Skrivemaade i Fransk og Engelsk, ser mange forskellige. I Prendergasts „Mastery of Languages“ anføres et Sted 15 forskellige Bogstaver eller Bogstavforbindelser, der kan betegne den samme Lyd i Engelsk. Man vilde altsaa i Lydskriften kun behøve 1 Tegn i

Stedet for 15. Nu er der naturligvis den Hage ved, at Overgangen til almindelig Skrift engang skal gøres, inden man kan begynde paa skriftlige Øvelser, og hvis denne Overgang frembyder store Vanskeligheder, har man maaske ingen Tid vundet. Men dette er efter mange samstemmende Erfaringer ikke Tilfælde. Det eneste, der nødvendigvis maa bringe til at give Afkald paa Lydskriften ved Begynderundervisning — i hvert Fald i Fransk og Engelsk — er derfor et saa yderlig begrænset Timetal, at man maa se ganske bort fra Udtalen og opgive enhver Slags praktisk Øvelse for overhovedet at naa nogen Læsefærdighed. Det er unaturligt at lære et levende Sprog paa denne Maade, men selvfølgelig bedre end slet ikke at lære det. Det aabner jo altid en Mulighed for Adgang — om end en ufuldkommen Adgang — til den fremmede æstetiske, videnskabelige og fagmæssige Litteratur, saa at man ikke bliver afhængig af Oversættelsers tilfældige Eksistens eller Ikkeeksistens.

Fordringen om, at Sprogundervisningen allerede fra Begyndelsen gaar ud fra sammenhængende Tekster, har for længe siden været fremme. Et Par ældre Metoder, der nævnes i Prof. Jespersens Bog, har den som nødvendig Forudsætning. Den er betinget af Dygtighed og nogen Undervisningserfaring hos Læreren. At slutte sig til den er ikke det samme som at prise f. Eks. den hamiltonske Metode — trods dens fordums glimrende Ry — og heller ikke en moderne Variant af den som Grev v. Pfeils Metode. Denne faar en altfor overbærende Omtale af Prof. J. I ganske naturlig Forbindelse med sammenhængende Begyndertekster staar induktiv Grammatikmetode. Induktiv er den Metode, som leder Disciplen til selv at udfinde Reglen af Eksemplerne. Den gaar altsaa fra det konkrete til det abstrakte. Det er den Metode, Herbert Spencer hævder som den naturlige for alle Undervisningsomraader. At den let overdrives og — i Modsætning til sin egentlige Natur — kan blive trættende, gør bl. a. Sweet opmærksom paa. I Grammatikundervisningen har det induktive Princip tidlig været anvendt, men undertiden saaledes, at man søgte at spare Tid ved at have Stofsamlingen paa rede Haand og kun ledede Disciplen til at uddrage Regler af dette givne Stof (den „filosofiske“ Metode). Et Eksempel ses af Meierottos „Lateinische Grammatik“ fra 1785. Det hedder her: „Jeg giver en Grammatik uden Forklaring, uden Læresætninger, Fordringer, Forudsætninger, kort sagt uden Regler, en Grammatik i Eksempler“; lad Drengen selv abstrahere sig Regler ud af disse Eksempler.“ Reformmetoden forlanger derimod Eksemplerne samlede fra Læs-

ningen. Det er naturligst og sikrest udviklende, men man maa ikke være for bange for Udfyldninger med Materiale uden for Læsningen. Til Repetition bruges grammatisk Lærebog. Paa de højere Trin vilde denne slet ikke kunne undværes uden Skade Her hjemme er der kun udgivet en eneste Grammatik, der tilfredsstiller Reformundervisningens Krav til en Skolebog, nemlig den før omtalte af Prof. Jespersen. Med Hensyn til Anskuelsens Betydning for de sproglige Fag er der nogen Forskel paa Prof. J.s tidligere og nuværende Standpunkt; hans fordums Betænkeligheder er formindskede en Del. Anskuelsen er naturligvis særlig vigtig i Begynderklasserne. Der faar den vist ikke let for stor Plads. I de højere Klasser kommer den ganske naturlig til at træde mere tilbage.

Selv om det maaske i vor Tid ikke vilde være saa svært at blive enig om, at den første Indførelse i et fremmed Sprog, i alle Tilfælde naar Talen er om Børn, sker naturligst ved en væsentlig praktisk Metode med lette sammenhængende Tekster som Øvelsesgrundlag og tillige med rig Benyttelse af Anskuelsesmateriale, brister Enigheden let, naar man skal til at afgøre, hvilken Rolle der tilkommer de praktiske Øvelser i de. højere Klasser. Skulde virkelig Talefærdighed naas til nogenlunde Fuldkommenhed i alle tre levende Sprog, som dyrkes i den danske Skole foruden Modersmaalet, og skulde forsvarlige Læsepensa magtes, uden at Oversættelsens Genveje benyttedes til Sikring af Forstaaelse, vilde det kræve saa mange Timer, at Skolen ikke blev stort andet end Sprogundervisningsanstalt. I Modersmaalet har hver Discipel for sig jo rig Lejlighed til Øvelse baade i at forstaa og tale, og dog véd man, i hvor begrænset en Udstrækning Børn endnu i 12—14 Aars Alderen kan siges at tale deres Modersmaal. Og spørger man dem ud om Udtryk, der ikke netop hører til den daglige Tales allermest knebne Forraad, faar man ofte Svar, der aflægger det klareste Vidnesbyrd om, at Betydningen af Udtrykket, skønt de kan have hørt det mangfoldige Gange i mange forskellige Forbindelser, og skønt den ikke ligger over deres Fatteevne, ganske er misforstaaet. Interessante Forsøg er anstillede af Amerikaneren Hart. Men hvad skal man saa vente af Fremmedsprogene? Der er tilmed det, at alle Disciple nok paa én Gang kan styrke deres Læsefærdighed og deres Øvelse i at forstaa det talte Sprog og (ved Korlæsning) til en vis Grad deres Øvelse i Udtale, men kun én ad Gangen kan øves i Genfortælling, fri Omformning, Spørgsmaal, Svar, kort sagt i alt, hvad der først og fremmest giver Talefærdighed. Og hvad det vil sige,

skal nok mærkes i en talrig Klasse med velbegavede og sletbegavede Disciple imellem hverandre, nogle som Læreren selv har undervist fra først af, andre som er komne ind fra fremmede Skoler. Der vil Taleøvelserne altfor ofte give Anledning til March paa Stedet. Egentlig Talefærdighed vilde under saadanne Forhold kun kunne vindes ved uhyre Tid og Anstrengelser. En „hurtig" Metode vilde give Usikkerhed og en rivende Aftagen af Færdigheden, saa snart Øvelsen hørte op. Der har i de senere Aar været en Talemetode i Kurs, hvis Opfinder har tillagt den en ganske særlig Evne til at bevare Sprogene i Disciplenes Hukommelse, jeg mener Gouins Metode; men man maa give Prof. Jespersen Ret i, at Brekkes Rejseberetning taler overbevisende mod dens Vidundervirkninger. (Ligeledes Traugotts Kritik i „Die Neueren Sprachen". VI). Men den har dog vist lige saa megen Evne til at fæstne det lærte i Hukommelsen som nogen anden Metode, ved Hjælp af hvilken man med usædvanlig Hurtighed kunde opnaa en vis Grad af Talefærdighed. Selv om man derfor ikke (saaledes som f. Eks. Körting) ser den nationale Dannelse truet, naar Hovedvægten ved Fremmedsprogene hele Skolen igennem lægges paa Udviklingen af Talefærdigheden, kan man alligevel være betænkelig derved. Det forekommer mig lige saa galt at gøre den til den vigtigste Opgave for Skolens Sprogundervisning, som det vilde være at forsømme den ganske og indrette Undervisningen saaledes, at Disciplene kom til at staa hjælpeløse i det mundtlige Udtryk.

Et andet Tvistpunkt kan det blive, hvilke Grene af den fremmede Litteratur der i de højere Klasser bør danne Hovedgrundlaget for Læse- og Talefærdigheden; om det har størst Betydning for de unge Mennesker, at de gennem moderne Samfundsskildringer og Lærerens Forklaringer dertil lærer det fremmede Lands Liv, Institutioner og Forhold at kende, eller om man først og fremmest skal vække og udvikle den æstetiske Sans ligesom i Modersmaalet og foretage et Udvalg af Skønlitteratur med dette Maal for Øje, hvorved Meningerne igen er udsatte for at gaa ganske forskellige Veje hver til sit „Udvalg". Hvilken Forskel der kan forekomme, viser statistiske Undersøgelser af Læsningens Art ved Grupper af Skoler inden for bestemte Tidsrum. Nogle holder nu paa, at der i hvert Land med visse Aars Mellemrum fastsættes et Lekturekanon for Fremmedsprogene i Skolernes højere Klasser, andre mener, at den enkelte Lærer skal staa ganske frit i Valget

af Læsningen. Dette Spørgsmaal maa naturligvis her som andetsteds, saa snart det kan ske, løses af Lærerkommissioner.

De Hindringer, som i vore Dage en Forbedring af den nysproglige Undervisning er udsat for at strande paa i Danmark er først og fremmest to: de klassiske Sprogs Bibeholdelse som Skolefag og Lærernes økonomiske Stilling, der forbyder dem at anvende fornøden Tid og Kraft paa Skolearbejdet. Troen paa de klassiske Sprogs Værd som Skolefag findes endnu hos adskillige, uagtet ogsaa Madvig udtrykkelig har fremhævet, at deres Betydning ikke ligger i deres Fortræffelighed i og for sig, men deri, at de betinger Kendskab til den græsk-romerske Kultur, og at dette Kendskab er af Vigtighed for Forstaaelse af den nyere Kultur. Men tilstrækkeligt Indblik i græsk-romersk Kultur kan ogsaa vindes gennem Oversættelser. Naturligvis er originale Værker at foretrække for Oversættelser overalt, hvor Adgangen til dem er overkommelig, men det er den ikke i Skolen i Sprog som Græsk og Latin, uden at vigtigere Ting lider Skade derved. Man maa ikke glemme, at den græsk-romerske Litteraturs relative Betydning er i stadig Aftagende i Sammenligning med den moderne Litteraturs. Allerede i 1837 skrev Macaulay (Essay on Bacon): „Den atheniensiske og romerske Aands store Frembringelser er ganske vist endnu, hvad de før har været. Men skønt deres virkelige Værdi er uforandret, har deres relative Værdi i Sammenligning med den hele aandelige Rigdom, som Menneskeslægten nu besidder, været i bestandig Aftagende. De var vore Forfædres hele aandelige Eje. De er kun en Del af vore Skatte.“ Den moderne Litteraturs ustanselig stigende Overvægt over den antike er af Frary (La question du latin) udtrykt ved Sammenligning med en Brøk, hvis Tæller uafbrudt vokser, medens Nævneren forbliver den samme.

Og endnu en Ting faar Betydning. Tyskere, Englændere og Franskmænd kan hver nøjes med to moderne Sprog foruden Modersmaalet. Vi maa ligesom andre smaa Nationer have tre og Islænderne oven i Købet fire. Hvad denne Forøgelse vil sige for Skolens hele Indretning, kan maaske kun Skolemænd ret vurdere, men den er stor; det nytter ikke at nægte det, som nogle gør (se f. Eks. Tímarit hins íslenzka Bókmentafélags. 1899). Fjernelsen af de klassiske Sprogs Tynge er derfor vigtigst for de smaa Nationer, og hos dem har den ogsaa forholdsvis flest Talsmænd; men det eneste Folk, der har gjort Skridtet, er det norske. Paa Island slutter mange sig til Tanken, og de Indvendinger, som dér

gøres imod den, er kun til Dels værd at tage i Betragtning. I Holland har de levende Sprog endnu knappere og de døde Sprog endnu større Plads end hos os. Til Tysk skaffes Plads i II. Gymnasialklasses andet Halvaar paa den Maade, at Græsk, som i første Halvaar har 8 ugentlige Timer, overlader Tysk de 3 Resten af Aaret. Gennemsnittet bliver altsaa 6½ Time Græsk mod 1½ Time Tysk. Intet af de tre moderne Hovedsprog har mere end 1 Time ugentlig i øverste Gymnasialklasse. Forsvaret for Oldsprogene som Skolefag føres bl. a. fra æstetisk Synspunkt. G. Kalff (Het Onderwijs in de Moedertaal. Amsterdam 1893) tager Anledning af Spencers Betragtning af klassisk-æstetisk og anden æstetisk Dannelse til at forfægte Klassicismen i Skolen. Men lad ogsaa Spencer have et vel moderne-praktisk Syn paa alskensk Æstetik, saa maa man dog indrømme, at det er bedre, at 1000 Mennesker modtager en bestemt Art Dannelse med en vis Forringelse, end at kun 10 i det hele taget faar nogen Andel i den, og hvor mange af den lærde Skoles Disciple høster nu æstetiske Frugter af Klassicismens Træ?

Endelig det pekuniære Spørgsmaal. Hvorledes vil man forlange, at vor nysproglige Undervisning skal kunne maale sig med Tysklands, Frankrigs og Englands, naar man lønner Lærerne saa overordentlig meget slettere end Lærere med samme Kvalifikationer lønnes i disse Lande. Enhver, der engang har gaaet i Skole og blot taget Præliminæreksamen, anser sig for kvalificeret til at undervise i nyere Sprog. Konkurrencen er derfor stor, og paa Hensynet til denne beror ved nogle — ogsaa statsstøttede — Skoler Gagerne. Der indrettes Stillinger for unge Mennesker, „Gennemgangspladser“, som de med et undskyldende Udtryk benævnes, og til disse maa Nyfilologer klamre sig uanset Alder og Dygtighed De er derfor henviste til uden for Skolen enten at blive Lotterikollektører, Assuranceagenter, Pensionatholdere o. s. v. eller, hvis de viser Tilbud om sligt fra sig, kaste sig ind i Privatundervisningsvirksomhed, som der skal et ualmindeligt Helbred til at holde ud Aar efter Aar ved Siden af Skolegerningen, naar de ikke vil gaa tilbage i Kundskaber og ende med at blive Karrikaturer af Lærere. Om Opfyldelsen af de Krav, moderne Undervisning stiller til Lærerne uden for den egentlige Skoletid, kan der slet ikke være Tale.

VOLMER MØRCK

FRA SIDSTE AARS SVENSKE LITTERATUR

ALVFEMSERNES litterære Produktion i Sverige har i de sidste Aar givet Løfter, som der ikke er set Mage til siden Guldalderens Begyndelse eller siden Strindbergs Fremtræden. Det er vanskeligt at karakterisere denne Litteratur; det mest iøjnefaldende og det eneste fælles for dens Repræsentanter er, at de vender sig bort fra den Art Naturalisme, som havde Hævd i Firserne.

Naar en Forfatter som O. Levertin i Magistrene fra Österås vil give en Sjæleudvikling, anlægger han den ikke altfor speciel, men giver saa at sige et Overblik over almenmenneskelige Kaar; han udpensler enkelte Træk, paapeger den gradvise Overgang saaledes, at Læseren baade indser, hvorledes det kunde være gaaet Personen anderledes, hvis han havde haft Kraft til at gribe til, og indser, at netop som det gaar ham, vilde det under lignende Forhold gaa de allerfleste Mennesker. Levertins Bog er derved ikke kommet til at indeholde blot en Sygehistorie, men en mere universel Skildring af, hvorledes Livsmod og Vilje knækkes og højtflyvende Ungdomsdrømme opgives.

Efter at Forfatteren ved let henkastede Skitser fra den historiske Fortid har givet Forestilling om Byens Udvikling og Vækst gennem Tiderne, fører han os lige ind i de stille Skolestuer. I enkle og klare Omrids tegnes Lærerne for os, saa at vi paa én Gang lærer deres Livsskæbne og Karakterudvikling at kende. Rektoren er som en Cæsar blandt de andre; han tvivler aldrig om sin Ret, fordi han ikke nedlader sig til at sætte sig ind i andres Tankegang. Imod ham er samtlige Magistre Nul, de formaar intet og vover intet over for hans Vilje; de er standsede i deres aandelige Udvikling. En tager sin Tilflugt til Historiens Verden for i den at beruse sin Fantasis Trang til Storhed og Farvepragt; En flyr til sine egne Familieminder, stænger sig inde i sine afdøde Forældres Værelser for der at glemme sin Tilstand i Mindet om gamle Dage; en anden tyr til Vinstuen som det eneste Sted, hvor han kan glemme sin Tilstand under Brødrenes Hyldest af hans Snille; der-

hen tyr ogsaa en, som i begejstrede Stunder digter til Fædrelandets Pris, men som, naar Natten falder paa, maa føres hjem fra Vinstuen. Alle disse forkrøblede Eksistenser føler sig imidlertid fødte til noget bedre end til at herse med Skoledrenge; men de kan ikke rejse sig. Tiden gaar, Uge lægger sig til Uge, Maaned til Maaned; men i Aar efter Aar gaar de i den vante Trædemølle; sløvede og ligegyldige for alt uden om dem længes de kun mod den Tid, de kan nedlægge Virksomheden med Pension, og nye Kræfter vil tage deres slidsomme Gerning op.

En saadan ny Kraft er netop arriveret. Erland er vendt tilbage fra Udlandet til Barndomshjemmet; han faar sin Barndoms Legekammerat Karin til Fæstemø og skal have Plads som Lærer ved Skolen. Denne Plads tiltræder han med Glæde, han føler sig ret hjemme der og tror, han er kommet paa sin rette Plads. Lidt efter lidt føler han sig imidlertid indestængt, han trænger til Friluft; men da er det for silde, hans smaa Oprørsforsøg slaas tilbage, han formelig klemmes mellem Skjolde som en rasende Bersærk. Medens han under smaa Oprørsforsøg søger at snige sig bort fra sin Gerning, sker det, at han møder en Kvinde, som for ham repræsenterer alt, hvad han drømmer om og længes imod; da kan han ikke modstaa, han maa samle al Vilje og Kraft til aabenlyst Oprør, maa følge denne Kvinde, hvorhen hun end vil gaa. Men rolig og bestemt træder nu hans Moder op, hun behøver kun at fortælle sin tragiske Livsskæbne, for at Sønnen skal indse, at hun har Krav paa hans Taknemmelighed og Lydighed; han viger for hendes Vilje. Ingen Klage og ingen Harme — og her er øjensynligt et meget svagt Punkt i Beretningen —; Erland giver blindt sin Skæbne ind under Moderens Krav, han spærres for bestandig inde mellem Magistrene i de trange Skolestuer, og Bogens Slutning viser os disse hans sløvede Kolleger, der holder sig i Baggrunden, mens Skoleungdommen fester Valborg Aften og afsynger Sange til Vaaren. —

Magistrene i Østerås er Levertins interessanteste Bog. Forfatteren viser os klart, hvorledes det er Erlands egen Viljesvagheds Skyld, at han dømmes til Forsumpning; thi oven over Smaastadens friskgrønne Træer, over Erland og samtlige Magistre svæver høj og klar Luft, og det er netop dette universelle Blik paa Smaastadens forkrøblede Eksistenser, som har uddybet Skildringen og gjort den virkelig human. Selv om Skolemuren spærrer Vejen for Tankens frie Udsyn over Tilværelsen, selv om Skolepladsens Træer stænger for Udsigten til den høje Luft og til Livet i den store Verden, hvor alt bevæger sig fremad, saa fornemmes dog dette Liv. Selv den ringeste, den tilsyneladende mest idéforladte og opslidende Gerning har dog Arv og Del i den store Mission, at føre Menneskeheden fremad. Gennem Fornemmelsen heraf bliver Skildringen ikke saa nedslaaende, skønt dens Indhold er Beretning om enkelte Liv, som glider ud i Sandet.

G. af Geijerstams Bog, Bogen om Lille-Bror er uden Spørgsmaal den mest personlige af de svenske Bøger, som udkom i Fjor; derfor

vil den gribe enhver, og alle, som stifter Bekendtskab med den, vil føle sig berigede.

Der gives Oplevelser, hvis Indtryk er saa stærke, at de, som opleve dem, næsten helt synes forandrede deraf. Nærmer sig saaledes Døden til den, som staar En nærmest, kan det ske, at hele Ens Livssyn forandres under dette Indtryk. Bogen om Lille-Bror bærer Præg af, at netop en saadan Forandring af Synet paa Livet er afstedkommet hos Forfatteren ved en Hustrus Død.

Det er Forfatteren, som beretter om sit eget Ægteskab. Hans Hustru har været mærket af Døden og har bestandig fornummet, at hun ikke hørte denne Verden til. En tærende Sygdom minder hende ofte om Døden, men i Mellemstunderne fyldes hun af Trang til helt og fuldt at leve med i Nuet. Manden er en sangvinsk og livsglad Natur, som staar uforstaaende over for Hustruens tunge Gemyt og over for hendes Dødsanelse og Dødslængsel, som han maa kæmpe imod, i Begyndelsen uden at vide hvad det er, han kæmper imod.

Paa ejendommelig Maade skildrer Bogen, hvorledes de to Ægtefolk lever Livet; begge tror de, at de harmonerer; men lidt efter lidt viser det sig, hvorledes deres Grundopfattelse er forskellig, hvorledes hendes momentane Glæde stammer fra en løssluppen, umiddelbar Given sig hen til Øjeblikkets Nydelse, som er hans reflekterende Gemyt ganske fremmed. Dette løsslupne i hendes Glæde hænger saa nøje sammen med selve det i hendes Karakter, som han ikke forstaar og som han bekæmper, det at hun kan falde hen i mørke Grublerier og Drømme. Manden kan ikke forstaa hende, og saaledes kommer Sorger ind over det lykkelige Samliv, og Tilværelsen bliver utryg imellem dem. Det kommer til Udbrud; men intet opklares; thi den Sorg, som ængster og piner hende, kan hun ikke udtale, og den Smerte, som bestandig lader sig fornemme, kan ikke selv den inderligste Kærlighed afhjælpe.

Saa kommer der en Søn, en tredje til to andre; han vokser op, lyslokket og straalende frisk, han binder Moderen til Livet. Hun tror, at hun er frelst fra Sygdommen og Døden ved dette Barn, og han bliver hendes et og alt. Hun knytter sig til ham saa inderligt og ømt, at Barnets Verden bliver hendes; hun tager Del i alle dets Lege, dets Tanker og Drømme; de to lever i en Verden af Leg og Smil, hvor næppe Faderens Nærværelse taales.

Men saa sker det, at Lille-Bror begynder at skrante, er træt uden Anledning og bestandig føler sig utilpas. Under et Ophold ved Vestkysten rettes hans Tanker paa forskellig Maade mod Døden; dette synes ikke uden Indvirkning paa hans Befindende, han sygner bestandig mere hen; til sidst maa han lægges i Seng, og han rejser sig ikke mere. —

Nu begynder den egentlige Kamp imod Døden, Mandens Kamp for at tvinge Hustruens Tanker til sig; de kredser nemlig bestandigt om Barnet, som gik bort, og hun taler bestandig om, at hun snart maa følge efter. I enkelte Øjeblikke ønsker hun at leve, indtil de to Drenge er saa store, at de ikke længere behøver hende, men udtaler da dette Ønske med et saa fortvivlet Udtryk, som om hun vel véd, at det er mere, end hun kan haabe. Med Lille-Brors Død er det Baand bristet, som

bandt hende til Livet, hendes Aand dvæler altid hos det døde Barn, — og til sidst følger hun det.

Foruden at være Skildring af Sygdoms og Dødsanelsens Magt i et Sjæleliv og af en Moders altopofrende Kærlighed til sit Barn, er Bogen imidlertid tillige Skildring af et Samliv, af den Lykke og Harmoni, som bygger paa de to Menneskers indbyrdes Overensstemmelse. Men trods gode Enkeltheder er Skildringen her ikke paa Højde med Skildringen af Moderens Sindstilstand eller af hendes Følelse for Barnet. Det er her, Vægten kunstnerisk er lagt; det udtales lige straks og anføres gentagne Gange, at Bogen er skrevet, for at selve Nedskrivningen skulde bringe Forfatteren Klarhed over det svundne Liv; det som bærer Skildringen, er det kunstnerisk tilstræbte Forsøg paa psykologisk Redegørelse for dette Samliv; men denne Redegørelse er ikke absolut klar for Læseren. Den Uoverensstemmelse, som omtales i Bogens Begyndelse, endnu inden Læseren klart har fattet, at det er Sygdom, som forstemmer Hustruens Sind, antydes i Virkeligheden kun dunkelt, og det Udbrud, hvortil Misstemningen naar, er i selve Tiden skildret som et saa hurtigt forbihastende Moment, at man forbavses over, at det senere bestandig betragtes som saa alvorligt; man bliver tilbøjelig til at tro, at Forfatteren her har dækket over Enkeltheder, som skulde være klart udtalte. Det er vel kunstnerisk ukorrekt at fordre fuld Klarhed, hvor denne er ensbetydende med Indiskretion, men det er beklageligt, at Forfatteren ikke har haft Blik for Misforholdet mellem den uklare og taagede Beretning om Udbruddet og den senere bestandige Tilbagevenden til dette Udbrud som noget fundamentalt. Læseren mangler Forudsætninger til at kunne fatte Sammenhængen og maa derfor selv søge at fantasere den uklare Beretning op til hvad den formentlig maa have været. Forfatteren har over for Hustruens Minde ikke nænnet at mane Samlivets dunkle Punkt frem i fuldt Dagslys, endskønt han dog i Tanke og Erindring bestandig maa vende tilbage til det, hvis Aarsag først nu er blevet ham klar.

Bogen slutter: „Denne Bog er Beretning om en Kamp med Døden. Den er Beretning om en Mand, som kæmpede og blev overvundet; men som ikke blues ved sit Nederlag. — Jeg har faret langt bort siden da, og jeg har set mange Mennesker. Men alt har været mig fremmed, indtil denne Bog blev skrevet. Den skreves i lyse Sommerdage, hvor Skærgaarden slutter og det aabne Hav begynder. Og den skreves af en Mand, som ikke længere er ensom. — I lange Uger har han set ud over Havet, som i Lighed med det Menneskeliv, der er værd at leves, aldrig er roligt. Han saa' der, at over oprørte Vande blinker Fyrene, og om ogsaa Fyrene skulde slukne, saa tindrer dog Himmelens Stjerner.“ — Det lyder smukt, næsten gribende, men, alvorligt set, hvad er egentlig Meningen?

I ingen af Geijerstams Bøger — og man kan føje til intet andet Sted hverken i svensk eller i dansk Litteratur — findes en saa inderlig og varm Skildring af en Moders Ømhed eller en Hustrus Sjælekamp for trods Lidelse og Tungsind at gøre Livet til en Fest for dem, som staar hende nær. Men den ovenfor anførte uklare Slutning tvinger dog Læseren til at savne Redegørelse for, hvorledes de rystende Indtryk, som

Døden gjorde, mildnedes, saa han atter kunde finde sig til Rette i Livet og optage sin Gerning. Saa vag og næsten taaget er Forfatteren i sine Udtryk angaaende sig selv, at der vækkes Ønske om at faa fuld Redegørelse for Enkelthederne i den efterlevendes Følelsesliv. Trods Aarhundreders Kultur staar vi dog lige undrende over for Dødens Mysterium, naar det nærmer sig vor Kreds, saa der ligger i selv smaa Forsøg paa Forklaring af, hvorledes en efterlevende forsones med Tab, som Døden bevirker, en ikke mindre kunstnerisk Opgave end den at give Indtryk af Dødsanelsens hemmelighedsfulde Magt i et Samliv.

Tanken om, at der her ligger en uløst kunstnerisk Opgave, vækkes saa meget mere, som Per Hallströms Thanatos paa forskellig Maade netop bidrager til at løse den.

Efter Udgivelsen af Purpur har Per Hallströms Digtning — som i øvrigt ventelig vil blive Genstand for en egen Artikel i Tilskueren — saa at sige udelukkende drejet sig om Døden, om dens Indflydelse paa Livet, dens Poesi. Han taler for at tvinge Læseren til at tænke og ængstes, saa hver enkelt af hans Bøger og hver enkelt af Novellerne i hans først nævnte Bog er et alvorligt, højtklingende *Memento mori*.

Døden er for ham et Mysterium, som det er gavnligt for Tanken og for selve Livsfølelsen ofte at stilles overfor. Mere poetisk stemt end Geijerstam søger Per Hallström til fulde at klargøre Dødens Indtryk; hans Noveller skal paa forskellig Maade forklare hans Syn paa Liv og Død: Alt personligt og smaat, Hævn, Had og Ondsind ligger over Tilværelsen som forvildende Taage, der først letter, naar man stilles Ansigt til Ansigt med Døden. Endog for Dyrene fremtræder Døden som en Vision af noget ukendt, stort og vidunderligt, og allerede Synet af deres Ro og Majestæt under Dødskampen (i Novellen Gøgen og navnlig i Løven) kan løfte Sindet til Følelse for Livets egentlige Værd og Storhed.

For det svenske Folk staar Gustaf Adolf som en helstøbt Karakter, en absolut Handlingens Mand; det er imidlertid ikke saaledes, Strindberg i Gustaf Adolf har tegnet Helten, og derfor har hans Opfattelse paa mange Steder mødt stor Modstand. Hos Strindberg er Gustaf Adolf netop blevet gennemreflekteret; det har været Forfatterens Ønske at klargøre, hvorledes én Idé ikke er eneraadende og heller ikke i Livet kan gennemføres i sin Helhed, men maa ændres, opløses, reduceres, for først sent, maaske paa en ganske anden Maade end tænkt og efter mange fejlslagne Forsøg, at komme sin Gennemførelse nær.

Strindberg har i Gustaf Adolf villet give en troværdig Skildring af selve Livet, har villet give Forestilling om, hvorledes Begivenhederne indtræffer saa at sige ganske uventede, foregaar midt under ellers ganske hverdagsagtige Optrin og Scener, og han har villet givet Forestilling om, hvorledes disse Begivenheder ændrer daglige Forhold og i dette Tilfælde modificerer Krigernes Planer. Det er en Skildring af selve Livets altid uforberedte Gang, som Strindberg har ønsket at meddele.

Dernæst er det en Skildring af Krigens Rædsler. Hvad der gør stærkest Indtryk hele Dramaet igennem, er den Længsel efter Fred, som besjæler alle. Straks i de første Scener møder vi Protestanter og Katoliker, som længes efter Befrielse for Ufredens og Ufordrageligbedens Tryk; ingen længes mod Protestantismens Sejr, men alle længes mod Religionsfrihed. Den første, som byder Gustaf Adolf Velkommen, er ikke en Protestant, men en katolsk, hysterisk Kvinde; i det første Sammentræf, Gustaf Adolf har med Wallensteins Udsending, erfarer han, at denne er Lutheraner, og at Wallenstein selv hylder Tolerance mod alle Bekendelser. — Gustav Adolfs Tropper begynder at plyndre hos Ven og Fjende fuldt saa stærkt som de katolske Soldater; sin Hær maa han rekrutere med alle Slags Folk, selv med Hedninger, og efter Tillys Nederlag med fem Tusinde af dennes katolske Mandskab. Penge maa han forskaffe sig fra Jøderne, og, da de ikke længere slaar til, maa han træde i Forbindelse med Ærkekatoliken Richelieu, hvorved han tvinges til Forlig med den katolske Liga. Under disse fortvivlede Forhold ændres Gustaf Adolfs Syn paa Krigen, og omsider faar han Blikket opladt for den Opgave, som venter paa ham: „Hverken Ligaen eller Unionen findes mere, herefter hedder det Befrielsen mod Undertrykkeren." — Men nu forstaar hans Omgivelser ham ikke længere; de forlader ham en efter en, fordi de finder, at han har svigtet de Planer, han oprindelig har hævdet, og sluttelig begynder han endog selv at tvivle om, at han ved Hævdelse af sin nyvundne Tanke vil naa sin Bestemmelse. Der foresvæver ham Tanken om at vinde den polske Trone, om Kongedømme ogsaa i andre Lande, om Kejserkrone og om Verdensregimente; men tvunget af Hærens bestandige Hjemlængsel og tvunget tillige af sin egen Hjemlængsel opgiver han alle lysende Drømme for Tanken om at komme hjem; han vender om, drager nordpaa, men falder ved Lützen.

Livsskildringens Mangfoldighed og Skildringen af Krigens Rædsler virker sammen til hos Læseren at skabe en vis Følelse af Utryghed i Tilværelsen. Allerbedst som en Person tror sig sikker i Opnaaelsen af et Ønske, viser sig dettes, endog meget modificerede Opfyldelse at være forbundet med Ulemper og Vanheld, som han ikke havde mindste Anelse om; eller uventet indtræffer en Begivenhed, som omstøder alle Forhaabninger og tilintetgør det allerede opnaaede. Der er noget sandt, men tillige noget overdrevent, nervøst over den Maade at skildre Livet paa; men at det nervøse har saa megen Overvægt, hænger sammen med de Sindsrørelser, som i de seneste Aar har hjemsøgt Strindberg.

Det vil være rimeligt et Øjeblik at dvæle ved Gustaf Adolf, for af dette Drama at tage Kending paa Forfatterens seneste Udvikling. Trods sin højt proklamerede Katolicisme er Strindberg fjernt fra ensidig Opfattelse af Gustaf Adolf. I Virkeligheden optager han her Traaden fra sin tidligere Produktion, idet Gustaf Adolf er en videre Udførelse af den lille Fortælling Sista skottet (i den ene af hans Novellesamlinger Svenska öden och äfventyr). Strindberg synes ikke at være absolut Partigænger; han fjerner sig netop deri fra sin tidligere voldsomme Optræden, at han nu præker Mildhed og fordrer Undergivelse under de høje Magter, som fører os, hvorhen de, ikke vi, vil.

Fra Advent kender vi denne hans Forkyndelse, der lyder som Fredsklokkens Aftenklemten, og her i Gustaf Adolf møder den os igen som Formaning til at følge Herren paa hans uransagelige Veje.

Selve Dramaets Livssyn forklares til Dels af denne Forfatterens ængstelige Bøjen sig under de høje Magter, og noget, der her — den svenske Tradition saa modstridende — er udhævet som en fremherskende Egenskab hos Gustaf Adolf, nemlig en stærk Reflekteren og en dermed følgende Vaklen i Troen paa sig selv, skyldes ligeledes for en væsentlig Del Forfatterens personlige Livssyn. Der er imidertid herved givet en Karakteristik af Gustav Adolf, som vist er sandere end den traditionelle og i al Fald gør os hans Personlighed lettere forstaaelig og mere dyb; Gustaf Adolf er ikke den forvovne, handlekraftige Helt, men besindig og reflektert, parat til at beundre alt stort endog hos Fjenderne og bestemt paa bestandig at naa større Selvudvikling.

Men denne stærke personlige Overbevisning, som har virket til at aabenbare enkelte dybe Sandheder, er hos Forfatteren udviklet til ligefrem Trang til at agitere for den; og det kan ikke nægtes, at det medfører kunstneriske Misgreb, naar Forfatteren i den Grad beherskes af sin Tankegang, at han i Utide stikker den frem; derved svækkes Virkningen, og Kritikken vil straks melde sig. Læseren kan ikke undgaa at lægge Mærke til, at Strindberg mangfoldige Gange tilsidesætter alle Hensyn for selv at komme til at udtale sin personlige Mening, f. Eks. gennem en vilkaarlig valgt Person, men uden da at tage behørigt Hensyn til Individualiseringen eller blot til, om den Person, han vil benytte, tidligere muligvis har forfægtet en ganske anden Mening. Derfor findes i Gustaf Adolf en ikke ganske ringe Portion Sløseri, som allerede ved første Læsning maa falde i Øjnene. Stenbock. der fra de første Scener kun er os bekendt for sin Svaghed for smukke Klæder, bliver saaledes den, som ved energisk Optræden formaar Gustaf Adolf til at forandre Planer, Kvartermesteren, der i Skuespillets Slutning optræder som Forkynder af den rene Lutheranisme, er i Personlisten angivet at være Zwinglian, og der kunde nævnes endnu flere Eksempler.

Der er imidlertid endnu en Grundtanke, som præger Gustaf Adolf; det er Strindbergs i den seneste Tid bestandig tilbagevendende Tanke om Synden, som skal sones ved Lidelse. Gustaf Adolf maa sone Faderens Brøde og sine egne Ungdomsforvildelser; derfor bindes han i Forholdet til Feltherrerne, derfor er hans og Dronningens Veje skilte, derfor endelig optræder f. Eks. Gustaf Gustafson strengt taget kun for at pine og ærgre Faderen og Stifmoderen. Men endelig er det Tanken om Sverig, som behersker hele Skuespillet; Længslen mod dette fattige Land, „hvor den store Tavshed, den dybe Ensomhed raader", sniger sig bestandig ind i alle Svenskes Sind; Længslen mod dette Land drager Soldaterne hjemad og bringer selv Kongen til at opgive alle stolte Planer.

De her antydede Grundtanker er de bærende i Gustaf Adolf; men det maa ikke forstaas saaledes, at de er indordnede i eller underordnede under hinanden; her er det netop, at Strindberg i Komposition og Karaktertegning søger at efterligne selve Livet i dets brogede Mang-

foldighed. Saaledes sker det f. Eks., at vi i Skuespillet stifter Bekendtskab med Personer, som interesserer, men senere viser sig ikke at have noget at gøre med Kernepunkterne i Handlingerne — det er, som vi i selve Livet lærer at kende Personer og føres ind i Optrin, som i ingen Henseende bidrager til vor Karakterudvikling. I denne Kompositionsmaade optræder Strindberg som en Elev af Shakespeare, om han end naturligvis mangler dennes uendelige Humor og fyndige Præcision i Karakteristik.

Trods visse Uagtsomheder og enkelte Fejl, som hidrører fra at Forfatteren har villet give for mange og spredte Indtryk, er Gustaf Adolf et dybsindigt Værk, det giver vigtige Bidrag til Bestemmelse af det Mysterium som hedder Personligheden, og deri ligger den almenmenneskelige Værdi. — Efter Udsendelsen af dette Drama har Strindberg i Aar udgivet Påsk og Midsommar, der begge nærmest gør Indtryk af at være udarbejdede for længere Tid tilbage eller af at være opstaaede under Forberedelsen til nye Bedrifter; kun episodevis fornemmer Læseren her Glimt af den Aand, som har udarbejdet Gustaf Adolf.

Det er Skildringer af høj Patos, Heidenstam fører frem for Læseren i St. Jørgen og Dragen, og det er Tanker, som i deres dybe Alvor sandt at sige maaske vil falde enkelte Læsere tungt for Brystet og synes en Del af vor Tids Mennesker fremmede.

„Ser du! en Kærlighedshistorie bestaar oftest af tre Bestanddele: et hæderligt Menneske og to Tyve", udtaler Mester Andreas, som (i Novellen, hvorefter hele Samlingen har Navn) forfærdiger et Billede af St. Jørgens Kamp imod Dragen, og i disse Ord ligger hans triste Livserfaring. Mester Andreas er en St. Jørgens Ridder, som strider mod Sanselighedens Drage, men besejres og ønsker sig Døden; som han ogsaa finder for den besvegne Vens Haand.

„Hvad bryder jeg mig om Tossen Romeo og hans Julia! Hvor som helst der findes to tilstrækkelig hensynsløse Mennesker, behøver de blot at følge deres Tilbøjelighed for at sætte samme Skuespil i Scene. Nej, lad mig se Tossen og hans Kæreste, opvakte til Sans og Liv, drage ud af Lysthaven for at tjene hinanden til deres Dages Ende. Da skal jeg dømme, om de virkelig er to elskende eller ej. Den ene kan være det og den anden ikke .... og da hensygne de begge i Elendighed", udtaler (i Brødrene) Fabian, som selv er begyndt at lege samme Leg som Tossen Romeo; — ja begge Brødrene er begyndt at lege samme Leg med samme Kvinde; men de har begge Blik for, at Lykken ikke kan købes ved at dræbe Broderens; derfor drager Fabian bort fra Staden for andetsteds at finde sig til Rette i Tilværelsen. — „At følge sin Følelse," tænker Erik, den anden Broder, „det er at følge sin Smag, sit Indfald. Det er ikke mærkværdigere end at slaa Kraven op, naar man fryser eller at vælge det smukke Æble for det indskrumpede. En Dag ser man, at Naboen har en smuk Lommepung, men man har selv ingen. Da lægger man sin Arm paa Naboens Skulder, ser ham venne-

fast dybt ind i Øjnene, og imidlertid smyger man Haanden ned i hans Lomme. Saa løber man sin Vej med Pungen og raaber: Nu er den store hellige Kærlighed oprunden! Saa gør man sig glade Dage, indtil Pungen er tømt og ombytter den da med en ny .... Er det saaledes, det gaar til i Elskovens Eden? .... To Mennesker møder hinanden og føler et pludseligt Sting i Hjertet, og, gaar de blot videre, glemmer de hinanden lige saa hurtigt og føler et nyt Sting. Det hænder bestandig i Selskab og paa Gader og Torve. Men saa hænder det ogsaa, at to ikke gaar videre, men standser og kaster sig i Leg ud i Hvirvlen, og under det susende Fald gennem Luften raaber de i Angst om deres Ulykke og uforskyldte Skæbne .... Aa nej, Elskoven kommer aldrig uforskyldt. Den er sen til at komme inden for Døren; men vel inden for Døren bemægtiger den sig selv Nøglen, og senere staar den som en ond Aand.“ Erik har Sjælsstyrke til at undfly Fristelsen; han bliver endog Redskab for Broderens og den elskedes Lykke, og derved faar han Kraft og Evne til at tage sin Gerning op i Livet.

— Kunstneren er for Heidenstam ikke Skildrer i egentlig Forstand; han er Seer, Apollonsdyrker. I Spaamanden gives en Fremstilling af, hvorledes en saadan Seer kan mangle Evne til at bøje de menneskelige Drifter ind under Følelsen af sit høje Kald: Som Barn har Eurytos, da han laa og sov i Skoven, faaet en Gren af Apollons Laurbærkrans og derved tillige faaet Evnen til at spaa, og nu paa sin Bryllupsdag hører han Musernes Dans og ser Apollon nærme sig til ham. Han maa forlade Moder og Brud for at følge Apollon som Dyrker, og som Spaamand raader han sit Folk. Ind i hans Spaadomssyner væver sig Tanker om hans Brud, fordi han dog ikke helt kan rive sig løs, ikke helt kan vie sig til at tjene én Gud; derfor spaar han dobbelttydigt. Men lige før Slaget ser han kun ét Syn og hører kun én Røst, nemlig at hans Brud kalder: Kun hvis Slaget tabes, kan du atter faa mig at se! Da raader han til Flugt, men spaar fejl; Slaget vindes, og han jages bort med Stenkast, forfølges, til han kommer til sit Hjem, til Eros-Alteret, som han engang har opbygget og selv omstyrtet. Hans Kraft var ikke stor nok til, at han kunde vie sig til sit Kald eller sin Elskov eller til at forene begge Dele; han stempler sig selv som en „falsk Apollonspræst, der legede med hellige Ting og legede med de jordiske, men intet gjorde helt. En Solgudens udkaarede, som længtes mod at hvile i Skyggen med Hovedet paa en Kvindes Knæ og se Skyerne komme og gaa.“

Forfatteren har i disse tre Noveller (den sidste i Samtaleform) fremsat sin Anskuelse om Kærligheden, og alle tre munder de ud i det Spørgsmaal: Hvorledes forene Kærligheden med Pligten? Mester Bengt og Eurytos er for svage til at kunne det; kun i Brødrene ser vi, at to formaar det, og vi faar dér udtalt den Anskuelse, som efterhaanden er trængt sig frem hos Forfatteren: „En Mand eller Kvinde, som to Gange har været gift, er noget halvt, er en søndret Strengeleg, et forvildet Væsen, som jeg ynker; thi dette Væsens Ulykke har ingen Ende og ingen Lindring, men naar lige indtil Dødsøjeblikket. Hvorledes skulde man kunne blive ét med to Kvinder eller fem eller ti? Men det er

dog den eneste dybe Mening, at de skulle blive ét. Om det er Naturens Mening, det véd jeg ikke, men det er Menneskenes Mening, og det er for mig Hovedsagen."

Den Mangfoldighed af Stemninger, som Vekselvirkningen mellem Evner og Drifter frembringer hos et Menneske, har Heidenstam klart Blik for, og hans Noveller viser Eksempler baade paa Splittelse og Harmoni i Sindet. At han trods sin Idealisme har stærk Sans for psykologisk Uddyben, derom vidner netop St. Jørgen og Dragen. I de tre Hovedpersoners Sjæleliv er der ikke den Stemning, som er ladt uoplyst. Bengts sværmeriske Følelse for sin Hustru, dens Tiltagen, fordi Mester Andreas vælger hende til Model og lovpriser hendes Skønhed, dens Aftagen, da Mesteren tier i sin Ros, fordi hans Hjerte er grebet, Hustruens Forstaaelse af sin Mands Sindstilstand, hendes vaagnende Følelse for Mesteren, som hun til sidst hengiver sig til, og ikke mindst denne sidstes Sjæleliv — alt er uddybet og skildret med overlegent Skarpsind. Alene Skildringen af Mesterens Udseende, af hans forunderlige Blik og hans Optræden vidner om skarp Iagttagelse og formeligt Studium; men først og sidst er Skildringen af hans Sjælekamp udført med ualmindelig klart Blik for de indbyrdes modstridende Stemninger, som kan røre sig i Mennesket. — Og ligeledes er Sjæleskildringen i Brødrene udført med større virkeligt Skarpsyn og psykologisk Karakteristik, end vi er vante til fra selv de mest realistiske Nutidsskildringer.

Heidenstams sidste Bog staar i nøje Sammenhæng med hele hans tidligere Produktion, og dette gælder ikke mindst om den i sig selv maaske noget dunkle Dialog Guds Fødsel, som han har stillet sidst i Novellesamlingen.

Hvad Heidenstam vil udsige med denne Dialog er, at Menneskene kun lever, naar de higer mod noget idealt. „Mennesket kastede Dyrehammen, da det første Gang rejste et Alter" er en af Grundtankerne i Dialogen; men bestandig maa Dyrehammene kastes og Menneskene søge højere; det præstelige, som nu er tabt, maa genvindes, da vil Guden fødes. Det er ikke tunge Dogmer og dybe Sandheder, som Dialogen afslører; den er kun et højstemt Raab mod Idealet; Guden, som Verden venter, skal fødes.

Tankerne, som udtales i Heidenstams Noveller, er i høj Grad idealistiske. Hans første Digte og Skitser var friske Improvisationer af Glæde og Livslyst, men nu søger han gennem Reflektion at opnaa Harmoni mellem de enkelte Stemninger. Han har afsondret sig fra den Mængde, som kun finder Behag i den lettere Genre, har trukket sig tilbage i Ensomhed med sine Bøger og sine Indtryk, og ud af den Mangfoldighed af Stemninger og Tanker, som stiger frem for ham, søger han at fremstille visse Idealer og Synspunkter — til Mishag maaske for mange, som i Litteraturen kun søger Underholdning.

Den, som ønsker at tænke over Livet for at kultivere modtagne Indtryk, indvier han i sin Tolkning af Tilværelsens komplicerede Tanke- og Følelsesliv. Mod de Synspunkter, som han gør gældende, maa dog indvendes, at de trues af Fare for Ensidighed; Ensomhed og Stueliv er i Længden ikke frugtbringende for Poesien. Det er godt at høre For-

kyndelse af Idealets Fordring i een Retning; men de tusinde andre bør ikke glemmes; derfor var det for Heidenstams følgende Produktion at ønske, at han maa tage mere aktiv Del i Livet og derved ledes til at opsøge flere af dets Problemer til Drøftelse.

— I Tilslutning til Omtalen af Novellesamlingen vil det være rimeligt kortelig at dvæle ved Heidenstams sidste Bog Den hellige Birgittas Pilgrimsfærd, der er udkommet for kort Tid siden. Ved den ejendommelige Teknik peger den tilbage til Karolinerne. Den begynder med Skildringer fra Datidens Liv, og af hver af disse Skildringer erfarer vi ejendommelige Karaktertræk om den hellige Birgitta; vi faar gennem Samtidens Omtale de første Indtryk af hende, og hun viser sig paa samme Tid myndig og blid over for sine Omgivelser. Derpaa lærer vi hende selv at kende, og vi forbavses over hendes stærke Trang til at ydmyge sig under Guds Vilje og over det Hovmod, som bestandig kæmper mod hendes Ydmyghedstrang. Paa hendes Pilgrimsrejse opfanger vi episodevis Glimt af denne hendes Sjælekamp, tillige af hendes voldsomme Optræden over for de af Familiens Medlemmer, som ikke føjer sig efter hendes Ønske, og endelig meddeles os i forskellige Scener Eksempler paa hendes selvpinende Kamp for personlig Udvikling.

Hvad der for Middelalderens Mennesker udtrykte sig som religiøs Ekstase, giver sig i vore Dage nærmest Udtryk som etisk eller æstetisk Livsanskuelse. Ethvert Menneske maa forme sig Livsanskuelse eller ledende Tanker overensstemmende med Livet, hvorunder alle Evner og Drifter underordnes. Heidenstam har som Digter i Novellerne udtalt, at en Enhed, en Harmoni maa naas; han har præket og samlet spredte Livstræk som Beviser. I sin sidste Bog fører han nu en stor Personligheds Liv frem som Vidnesbyrd for sin Tale. Traditionens Beretning om Nervespændthed og Hysteri er borttaget i den kunstneriske Skildring af Birgittas Personlighed, og tilbage er kun blevet Mennesket med stærke Drifter og med poetisk-religiøs Trang til at underordne alt døgnagtigt under én stor Livstanke: at forme sit Liv som følgeværdigt Eksempel for Omgivelserne, for hele Menneskeheden.

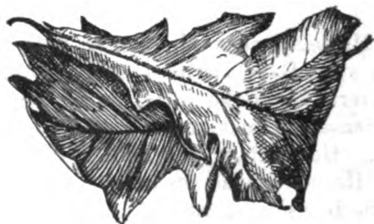
Det forstaas let, at Heidenstam har vendt sig netop til dette Emne, og han er i denne Bog naaet højt i sin Kunst; han har ikke blot klarere end i sine Noveller givet Forestilling om, at Livet er vanskeligt at leve, naar det skal føres til rig Selvudvikling; men han har tillige givet en sand Menneskeskildring af allerhøjeste Værdi; den er ikke blot mere historisk oplysende med Hensyn til den hellige Birgitta end mange Historikeres Karakteristiker; men den er tillige oplysende med Hensyn til Opfattelse af Livet og Udøvelsen af den vanskelige Kunst at føre sig Livet til virkelig Selvudvikling.

Den hellige Birgittas Pilgrimsfærd slutter sig altsaa nøje til Novellesamlingen som Oplysning om, hvad Heidenstam mener, naar han præker, at Dyrehammene skal kastes og Livet formes som en Kultus. — At Heidenstam har Ret i denne Betragtningsmaade, er indlysende; men, som alt berørt, hvor meget han end kan have Ret her og i sin Fordring paa Enhed, maa det ikke glemmes, at ogsaa det

mangfoldige maa repræsenteres, for at Enhedsfordringen ikke skal udføres som Marsch paa Stedet. Et Livssyn kan ikke se bort fra noget, det maa ikke blot hæve sig i Højden og sænke sig i Dybden, men maa udvide sig til at omfatte bestandig flere af de sociale og etiske Problemer.

Paa ejendommelig Maade supplerer de to sidst omtalte Forfattere hinanden; den ene tegner Livets Mangfoldighed broget og farverigt, medens den anden skildrer Livet under stærkt fremhævet Fordring paa Enhed i Livsførelsen. Kun en Mester som Henrik Ibsen formaar fyldestgørende at forene, hvad der findes enkeltvis understreget af de to Forfattere. I svensk Litteratur er disse to, tillige med Per Hallström og Selma Lagerlöf, de evnerigeste og de højst skattede Forfattere, og navnlig disse to lægger Vægten paa, at Digtningen om Livet hellere skal give Impulser til ideellere Opfattelse af Livet end blot iagttage, hvad der tilfældigt viser sig i Horisonten.

O. Thyregod.

KR. ERSLEVS FORTOLKNING AF ARVE-HYLDINGSAKTERNE AF 1721

ALLEREDE i flere Aar har man blandt Historikere vidst, at Professor Kr. Erslev havde optaget til Undersøgelse det Punkt i Sønderjyllands Historie, der under den slesvig-holstenske Bevægelse var mere omtvistet end noget andet. Med Interesse imødesaa' man Resultatet af den ny Prøvelse; thi ikke blot var Spørgsmaalet betydningsfuldt i sig selv og paa Grund af den Rolle, det har spillet i den nationale Strid; men til det knyttede der sig nu tillige Erindringen om en af vor afdøde store Historiker A. D. Jørgensens vigtigste Afhandlinger; i 1885 havde han haft Spørgsmaalet fremme til alsidig Undersøgelse og var endt med paa alle Hovedpunkter at forsvare og hævde det gamle danske Standpunkt. I Jubilæumsaaret 1898 var Prof. Erslev i Hovedsagen færdig med sin Undersøgelse; en Offentliggørelse af Resultatet fandt imidlertid ikke Sted. Grunden var, meddeler Forfatteren nu, at den Opfattelse, han naaede til, var saa overraskende for ham selv, saa afvigende fra alt, hvad der tidligere var sagt om Sagen, at han tog i Betænkning at fremlægge den, før han havde ladet Spørgsmaalet hvile i nogen Tid og ved fornyet Undersøgelse havde prøvet, om han dog ikke havde set fejl. De fornyede Undersøgelser bestyrkede imidlertid Prof. Erslevs Overbevisning om, at han havde fundet Løsningen paa det saa omstridte Spørgsmaal, og nu i Indbydelsesskriftet til Universitetets Reformationsfest har han fremlagt sin Fortolkning, ledsaget af Aftryk og Oversættelse af alle de vigtigere

Aktstykker[1]); i Forvejen var enkelte interesserede eller sagkyndige Kredse gjort bekendt med Hovedresultaterne gennem historiske Øvelser, som Prof. Erslev i September havde holdt med en Kreds af Højskolelærere og gennem Foredrag i „Historisk Samfund“ og i „Videnskabernes Selskab“ i Oktober. Den levende Interesse, Undersøgelsen og dens Resultater allerede har vakt, vil visselig forplante sig i vide Kredse; hvad her foreligger er saavel fra Formens og Metodens som fra Indholdets og Resultatets Side af stor Betydning, og maa nødvendigvis fremkalde mange Betragtninger ikke blot af videnskabelig-historisk, men ogsaa af mere almindelig national Karakter.

I

Den danske Opfattelse af, hvad der skete i Sønderjylland i Aaret 1721, da Frederik IV sejrrig havde endt den lange Kamp med Gottorperne, havde trængt dem ud af Slesvig og stod som Eneherre over det Land, der i mere end to Hundrede Aar havde været delt mellem to Herrer, kender enhver fra sine historiske Skolebøger. Det hører til de Punkter, der atter og atter understreges og indskærpes; naar Talen bliver om Slesvigholstenismen, vises der tidlig og silde hen dertil som til det faste Punkt, hvorpaa vor historiske Ret til Slesvig hviler. I 1721, fremhæves det da, skete et afgørende Brud med en lang for Danmark ulykkelig Udvikling; da Kong Frederik IV havde fordrevet Gottorperne fra Slesvig, fik han Englands og Frankrigs Garanti for Danmarks evige Besiddelse af Hertugdømmet, derefter indlemmede — inkorporerede — han ved en højtidelig Akt — et kongeligt Patent, hvori han udtalte sin Vilje — Slesvig, „dette i onde Tider paa uretmæssig Maade fra Kronen Danmark frarevne Perlinens“ i Danmark, og Slesvigs Stænder, Ridderskab, Provster og borgerlige Godsejere, samt Hertugerne af den sønderborgske Linie aflagde derpaa højtidelig Ed om Troskab mod Kongen og hans Arvinger paa Tronen efter Kongelovens Lydende („secundum tenorem legis regiae“). Dette skete den 3. og 4. September 1721, senere aflagde Embedsmænd og de fornemste Indbyggere i den tidligere hertugelige Del en tilsvarende Ed, og hermed var Slesvig inkorporeret i Danmark, bragt ind under Kongelovens Arvefølge med Arvegang i Mands- og Kvindelinien, medens før 1721 Mandslinien alene havde haft

[1]) Kr. Erslev: Frederik IV og Slesvig. En historisk Fortolkning af Arvehyldningsakterne af 1721. Ogsaa udkommet i Særtryk paa Jacob Erslevs Forlag.

Arveret i Slesvig; de to slesvigske Løver kunde nu med Rette flyttes fra Rigsvaabenets Midterskjold til Hovedskjoldet, Slesvig var fra nu af, selv om dets Særstilling aldrig helt opgaves og dets administrative Forbindelse med Holsten desto værre aldrig helt brødes, et dansk Land, jævnstillet med de andre danske „Lande" som Sælland, Fyn og Jylland. hvis Mærker havde Plads ved de to Løvers Side. Helt anderledes lyder den slesvig-holstenske eller, om man vil, den tyske Fortolkning af Arvehyldingen. Hvad der skete, hævder man fra denne Side, vedrørte aldeles ikke hele Slesvig og ændrede intet i Landets Arvefølge, der blev nu som før udelukkende mandlig. Arvehyldingsakterne vedrører kun den tidligere gottorpske Del, den er det, som inkorporeres i den kongelige Del, det er en Forening af de to hidtil adskilte Dele, der nu finder Sted, da Magten ligger hos én i Stedet for hos to Landsherrer. Om en Inkorporation af hele Slesvig i Danmark er der ingen Tale; Hyldingseden aflægges ikke af Stænderne paa Landets Vegne, men kun af Enkeltmænd paa deres egne Vegne, Indbyggerne i den hidtil værende gottorpske Del og af de Ridderskabsmedlemmer m. fl., der hidtil havde staaet under Fællesregeringen. Om en Indførelse af Kongeloven i hele Slesvig er der derfor ikke Tale, der sker overhovedet ingen anden Forandring i Slesvigs statsretslige Stilling end den, der fulgte af, at der nu var én suveræn Landsherre i Stedet for to.

Ud af de samme Aktstykker og med i alt væsentlig den samme Viden har de to stridende Parter kunnet læse saa grundforskellige og uforenelige Sætninger. Hvad der nu har givet Kr. Erslev Mulighed for at gennemhugge disse Modsigelser og selv skabe en tilfredsstillende Fortolkning, er først og fremmest hans Metode. Vi har da her et nyt og slaaende Eksempel paa, hvorledes den ene Forsker efter den anden kan gaa i Blinde om en Opgave, prøve de umuligste Udveje og Fremgangsmaader og kun undlade at bruge den eneste, der, naar man nu ser den anvendt, vil staa for alle som den selvfølgelige og saa naturligvis tillige som den simpleste og klareste. Det er Historien med Kolumbus' Æg om igen.

Prof. Erslev har frigjort sig for alle de Forudsætninger, hvormed man før har taget fat paa Akterne. „Juridisk og deduktivt" har hidtil alle Forskere arbejdet, der er begyndt udefra og ikke med selve Akterne; i Stedet for af Akterne at udlæse, hvorledes Slesvigs statsretlige Stilling var 1721, har man søgt at bestemme dette udefra og har paa denne Baggrund villet fortolke Akterne.

„Historisk og induktiv“ har i Modsætning hertil Erslevs Fremgangsmaade været; han har taget de to Aktstykker — Frederik IV's Patent af 22. August 1721 og Edsformularen fra September samme Aar — for sig, har fordybet sig i dem og har søgt at forstaa deres Mening uden nogen som helst udefra hentet Forudsætning. I sin Afhandling fører han Læseren Skridt for Skridt ad den samme Vej, som han selv har gaaet, man mærker den øvede kritiske Lærer, og dobbelt overbevisende virker hans Undersøgelse, fordi man indtil de mindste Enkeltheder kan følge enhver Slutnings eller Paastands Oprindelse og Fremvækst. Og eftersom vi faar en klar og sammenhængende Mening ud af Akterne, erkender vi ikke blot Forfatterens Evne til skarpsindig Tolkning, men tillige en sund Sans og et praktisk Greb, der virker helt befriende. Det skulde synes at være en selvsagt Sag, at Akter, om hvis Fortolkning der kan være saa stor Uenighed som om disses, maa indeholde Uklarheder eller Modsigelser. Tidligere Forskere har haft en Følelse heraf, men ingen har som Erslev taget resolut paa Sagen; fra sin Syslen med mange andre Statsakter fra ældre Tid er han væbnet med Mistillid til Affatternes Nøjagtighed eller Logik; medens mange andre ikke kan frigøre sig fra den Tanke, at en Uklarhed eller Modsigelse i slige højvigtige Dokumenter kun er tilsyneladende og maa skyldes Nutidens bristende Fortolkningsevne, véd Erslev, at Fejlen ofte simpelthen ligger i Aktstykkets Affattelse. Netop her paaviser han, at dette er Tilfældet, vi har Koncepterne og kan følge Akternes Tilblivelseshistorie, og i overordentlig Grad har det da lettet den hele Undersøgelse, at det Punkt for Punkt kan eftervises. hvor skødesløst og ubetænksomt disse betydningsfulde Akter er blevne til. Det er lige grovt nok, at de danske Koncipister har givet Patentet en helt forkert Adresse, at der i Eden paa et afgørende Punkt gives et galt Referat af Patentet, at der ikke selv af den ledende Statsminister Sehested vaagedes over, at senere, meget betydningsfulde Indskud i ellers færdige Koncepter ledsagedes af tilsvarende nødvendige Ændringer i den øvrige Tekst, eller at man ikke var i Stand til at fastholde koncise Betegnelser for de Begreber, hvormed der opereredes, ja end ikke holdt de fire forskellige Statsbegreber: hele Slesvig, den hertugelige Del, den kongelige Del og Fællesdelen skarpt ud fra hinanden. Megen Møje vilde tidligere Forskere have sparet sig, om de havde haft Øje for disse Mangler; mindre kan dette dog bebrejdes Fyrrernes Forfattere, der bortset fra Wegener ikke kendte Koncepterne; men at A. D. Jørgensen,

der havde alle Akterne for sig, ikke saa klarere, er derimod højst mærkeligt.

Hvad Erslev udlæser af Akterne, supplerer og styrker han ved en Række Enkeltundersøgelser, han prøver Baggrunden for sin Fortolkning: Grundspørgsmaalet om hvad Frederik IV 1721 mente om Kongedelens statsretlige Stilling, og sin Opfattelses Rigtighed undersøger han ved omhyggelige Modprøver, idet han stiller sig paa de afvigende Fortolkningers Standpunkt og forsøger, om man derudfra kan bringe Mening i Akterne eller modbevise hans egen Fortolkning. Derefter inddrager han de bevarede Koncepter til Patentet og Eden og de forudgaaede skriftlige Betænkninger af Regeringsmedlemmer eller andre Raadgivere under sin Undersøgelse; endelig gaar han ind paa Spørgsmaalet om Slesvigs statsretlige Stilling efter hans Fortolkning af disse Akter og dvæler ved Samtidens og Eftertidens Forstaaelse deraf. Med en Omhu og Forsynlighed, der vidner om beundringsværdige kritiske Evner, behandler Prof. Erslev Problemet fra alle Sider, hver Indvending eller hvert Spørgsmaal, der rejser sig hos en kritisk Læser, er forudset og imødegaaet; den hele Undersøgelse er saa fast og saa forsigtig sammennittet Led for Led, at den intet Angrebspunkt synes at frembyde. Prof. Erslev har før leveret fortrinlige kritiske Afhandlinger, dette sidste staar dog vistnok højest, Behandlingen svarer værdigt til Emnets Betydning.

Hvad er da Prof. Erslevs Opfattelse, og hvori skiller den sig fra de to saa modsatte tidligere Fortolkninger?

Klarest faar man vistnok dette frem ved at lægge Mærke til, hvad Erslev selv fremhæver som det afgørende ny i sin Opfattelse, at han paa et Hovedpunkt træder i Modsætning saavel til den ældre danske som til den slesvig-holstenske Fortolkning. Lige siden Striden rejstes, har begge Parter nemlig mødtes i Enighed om en Paastand, som Kielerprofessoren Niels Falck i 1816 formulerede, den nemlig, at hele Slesvigs Retsstilling forud for Hyldingen i 1721 var bestemt af de bekendte Suverænitetserklæringer fra 1658 eller med andre Ord, at ikke blot Gottorperne besad deres Del, men ogsaa Kongen sin Del af Hertugdømmet med fuld Suverænitet udskilt fra Danmarks Krone og med Arvefølge alene for Mandslinien. Men naar man gik ud fra denne Forudsætning, som man imidlertid vel at mærke ikke udlæste af Akterne, men medbragte udefra, opstod Vanskelighederne, idet man i Akterne fandt to Sætninger, om hvis Forstaaelse man absolut ikke kunde enes:

I (hvad man fandt udtrykt i Patentet) Frederik IV indlemmede den fyrstelige Andel i den kongelige, og II (hvad man fandt dels i Patentet, dels i Eden) som Følge af denne Indlemmelse krævede han Ed paa Kongelovens Arvefølge. Skarpt og klart paapeger nu Erslev, hvor absolut uforenelige disse Sætninger er — naar kun Mandsliniens Arveret gælder i den kongelige Del, kan der ikke kræves Ed paa Kongelovens Arvefølge (ɔ: Mands- og Kvindeliniens Arvefølge) af Hertugdelens Indbyggere, som Følge af en Indlemmelse i Kongedelen, og videre klargør han, hvorledes denne faktiske Uforenelighed har bragt begge Kredse af Fortolkere ind paa alle de modstridende Fortolkninger af Akternes Mening. Slesvigholstenerne bragtes til at benægte det ganske uomtvistelige, at Edens Ord „secundum tenorem legis regiae“ sigtede til den danske Kongelov; Danskerne søgte ad de umuligste Veje at komme udenom, at der i Patentet kun tales om en Inkorporation af den hertugelige Del i den kongelige, og vilde paa Trods af Ordlyden fortolke Akterne til at gælde hele Slesvig og en Inkorporation i Danmark. Løsningen bringer nu Erslev, idet han angriber den Sætning, som begge Parter var enige om, men ikke havde udlæst af Akterne; nu udlæser han af Akterne, at Frederik IV's Mening om Kongedelens statsretlige Stilling før Hyldingen 1721 var en ganske anden end Niels Falcks og alle de Fortolkeres, der sluttede sig til ham. Fuldkommen overbevisende paapeger Erslev, at Frederik IV ikke opfattede sin Del af Slesvig som i 1658 løst fra Danmarks Krone, „von der Crone abgerissen“, og endvidere, at han mente sig at besidde Kongedelen med ganske samme Ret som alle sine øvrige Besiddelser, det er med samme Arveret som i Danmark, hvor Kongelovens Mands- og Kvindeliniearveret gjaldt siden 1660—65. Her har man i det 19de Aarhundrede brugt fine statsretlige Distinktioner, som hin Tid ikke lagde Vægt paa; Frederik IV har set Sagen ganske simpelt saaledes, at hvad Gottorperne sad inde med, — hvad enten det var som Len eller som efter 1658 med Lensfrihed, — det var „abgerissen von der Crone“; hvad han selv besad enten som Lensmand af sig selv, af Danmarks Krone, eller som efter 1658 uden Lensbaandet, det var han i ligesaa sikker Besiddelse af, som af Danmark, og det laa selvfølgelig, — og hvis særlig Retshjemmel skulde paapeges, i Kraft af Kongelovens Artikel 19[1]), — under Konge-

[1]) Kongelovens Art. 19 siger, at alt hvad de danske Konger har eller erhverver, alt sammen intet undtaget skal uskiftet være og blive under én Danmarks og Norges Arveenevoldskonge.

loven og dennes Arvefølge. Men i det Øjeblik man ser, at dette er den statsretlige Opfattelse, der ligger bag ved Patent og Ed, da forstaar man disses Mening og kan fortolke dem fornuftigt — ganske vist i Modsætning saavel til den ældre danske som til den slesvigholstenske Opfattelse.

I bestemt Modsætning til den ældre danske Fortolkning hævder Erslev da, at der i Akterne kun er Tale om den tidligere hertugelige Del af Slesvig og dennes Inkorporation i den kongelige Del. Om en Inkorporation af Slesvig i Danmark er der ikke Tale, Udtryk i Akterne, der kan synes at sigte paa hele Slesvig, stammer, det efterviser han uimodsigelig, fra den Uklarhed i Begrebsbestemmelserne og Skødesløshed i Opfattelsen af Akterne, vi allerede har omtalt. Med Kongedelen sker der kun det rent passive, at Hertugdelen inkorporeres deri; Akternes Formaal var at sikre den evige Besiddelse af den tidligere hertugelige Del, der var garanteret Frederik IV af Stormagterne, og naar vi fastholder hans Opfattelse af Kongedelens Stilling, da forstaar vi — og her træder Erslev i den skarpeste Modsætning til Slesvigholstenerne, — at Frederik IV kunde vælge den Fremgangsmaade at inkorporere Hertugdelen i den kongelige Andel og lade de tidligere gottorpske Undersaatter aflægge Troskabsed til ham og alle hans kongelige Efterfølgere paa en Arvefølge efter Kongelovens Lydende; paa denne Maade blev efter Frederik IV's Opfattelse Hertugdelen fast knyttet til Danmarks Krone, og derfor kunde der i Patentet tales om Fyrstedelen som et genvundet Pertinens af Danmarks Krone, og i Eden med et mindre nøjagtigt, men nu forstaaeligt Udtryk om en Inkorporation i Kronen.

Saaledes gjaldt da i Slesvig efter Arvehyldingen 1721 Kongelovens Arvefølge; men kun for Hertugdelens Vedkommende var dette noget nyt, og naar man fra dansk Side har set Frederik IV's Handling dengang som en fuldkommen Omvæltning af hele Slesvigs Retsstilling og det første Brud med den gamle Tilstand, da er dette ikke rigtigt. Hvad der skete, var kun den mest nærliggende og nødvendigste Følge af Sejren over Gottorperne. Som det blev sagt af den samtidige Historiker Hans Gram — en Udtalelse, der staar som Motto paa Erslevs Afhandling — „alt, hvad Rex Fredericus IV har gjort og tilvejebragt med det Hertugdom Slesvig, var at ophæve Divisionen og tage det Stykke tilbage, som var tildelt Regis Frederici I Søn Hertug Adolpho og hans Posteris, og at eje det med samme Ret, som Hs. Maj. ejede sin egen Del“.

Særlig interessant er det nu at se, at Erslev, som dette Citat af Hans Gram tyder paa, kommer til samme Resultat som alle de kyndige Forfattere, der i det 18de Aarh. kom nærmere ind paa Spørgsmaalet. Alle betoner de, at der 1721 kun skete en Forandring med den hertugelige Del af Slesvig, og alle hævder de, at hele Slesvig efter 1721 ligger under Kongeloven, men at der ikke er foregaaet nogen Inkorporation i Kongeriget. I 1734 siger saaledes A. Højer, at det siden 1660 havde staaet Kongerne frit for at indlemme Slesvig i Danmark, men han fortsætter „som til denne Tid ikke er sket“ og, vel at mærke, Talen er om den statsretlige Inkorporation. Først efter 1815 forlader man denne Opfattelse og kommer baade paa dansk og slesvig-holstensk Side til urigtige Resultater.

II

Utvivlsomt vil Erslevs skarpsindige Undersøgelse blive paa det nøjeste prøvet og kritiseret af alle interesserede og sagkyndige. Sikkert vil man imidlertid erkende, at Spørgsmaalet ikke blot her for første Gang for Alvor er bleven bragt ud af den Ring, hvori det i Virkeligheden, lige siden Striden derom rejstes, har bevæget sig, men ogsaa i alt væsentligt er bleven løst paa en tilfredsstillende Maade. Det vil maaske gaa flere som nærværende Anmelder, at Undersøgelsen ved første Gennemlæsning netop paa Grund af sin forbløffende Simpelhed og Klarhed har vakt en skærpet Kritik overfor Resultater, der afviger saa overordentlig fra alle vore tidligere Begreber om Sagen; men jo mere man fordyber sig i Erslevs Undersøgelse, og jo ivrigere man prøver at finde Angrebspunkter og rokke Bevisførelsens enkelte Led uden at have Held med sig, desto mere overbevises man om, at han har Ret; søger man til de Originalakter, Forfatteren har brugt, vokser Tilliden, og man ender med Overbevisning om, at der her virkelig i Hovedsagen er givet os den blivende Fortolkning.

Ved Siden af den Tilslutning jeg saaledes kan yde Prof. Erslevs Resultater, kunde jeg dog ønske at betone en særegen Vanskelighed, som det forekommer mig, at Forfatteren kunde have fremhævet stærkere i Stedet for som Tilfældet er, delvis at afvise den som sig uvedkommende. Det er sikkert rigtigt, naar han fremhæver, at det for den historiske Fortolkning af Akterne fra 1721 i og for sig aldeles ikke kommer an paa det juridiske Spørgsmaal om, hvor vidt Frederik IV's Opfattelse af Kongedelens Stilling er rigtig eller juridisk forsvarlig eller ej, men kun paa, hvorledes den Opfattelse var, hvorfra Frederik IV gik ud ved Udstedelsen af Akterne. Nu tilskynder imidlertid hele Spørgsmaalet paa Grund af dets senere historiske Betydning En til at klargøre sig alle Muligheder, og det

vil netop derfor være af overordentlig stor Vigtighed, om man kunde slaa ogsaa den anden Side af Sagen fast eller i alt Fald paapege, hvorledes den kongelige Dels statsretlige Forhold virkelig var før 1721. Erslev gaar ogsaa ind paa dette Spørgsmaal. Først fjerner han det eneste positive Bevis, man hidtil har kunnet give for, at Frederik IV skulde have anset Kongedelen for før 1721 afreven fra Kronen og under Mandsliniens Arveret, og endvidere paaviser han, at det kan spores, at man baade under Frederik III mellem 1660—70 og under Christian V og under Frederik IV før 1721 har ment, at Kongelovens Arvefølge gjaldt i Kongedelen, og at denne var knyttet til Danmarks Krone. Jeg vil blot derom i Forbigaaende bemærke, at jeg ikke kan lægge samme Vægt som Forfatteren paa en hertil sigtende Udtalelse af en brandenburgsk Gesandt i 1684; er Udtrykkene i Statsakter og officielle Dokumenter fra den Tid ofte tilfældige, saa er de det om muligt endnu mere i Gesandtskabsindberetninger, og man kan kun fæste sig meget lidt derved. Hvad overhovedet Christian V's Politik angaar, da er der dog, hvad Erslev ej heller fordølger, adskilligt, der taler i modsat Retning. Men bortset herfra vil det vistnok undre adskillige Læsere, at Forf. ikke paapeger en eneste Statsakt, der giver det uomtvisteligt og iøjnefaldende Retsgrundlag for Frederik IV's Opfattelse 1721. Det skal ikke bebrejdes Erslev, at han ikke nævner en saadan Akt; thi, hvad der ogsaa fremgaar af hans Fremstilling, en saadan findes nemlig ikke. Vi er her ved et Punkt, hvor det for moderne Læsere er svært at sætte sig ind i hin Tids Tankegang, og forstaa den mærkelig praktiske, efter vor Opfattelse lidet forsigtige eller omhyggelige Maade, hvorpaa sligt behandles; det svarer ganske til, hvad der ses ved Akternes Udarbejdelse 1721. Man skulde dog tro, at man efter Suverænitetens Indførelse eller efter Kongelovens Udstedelse maatte have foretaget en officiel Tilkendegivelse af, hvorledes Kongedelens Stilling nu blev. Man gjorde det imidlertid ikke; at man har tænkt paa Spørgsmaalet 1660 kan tilfældig paavises, men man foretog sig intet. Erslev giver en særdeles god Forklaring heraf, hvortil jeg skal nøjes med at henvise, og man kan forstaa, at Frederik IV kan have betragtet det hele som en aldeles selvfølgelig Sag, rimeligvis alene af Hensyn til Kongelovens Artikel 19, der netop under Forhandlinger før Arvehyldingen 1721 fremdroges af den statsretlærde Holstener Breitenau, en Mand, der var særlig stemt for at bevare Slesvigs udprægede Særstilling. Men i høj Grad uheldigt er det, at man ikke klart saa de Vanskeligheder, dette kunde volde; intet havde jo været lettere for Frederik IV, der 1721 faktisk kunde stifte al den nye Ret med Slesvig, som han vilde, end i Akterne udtrykkelig at fremhæve det Punkt, man nu gik stiltiende hen over, og sige, at han indlemmede Hertugdelen i Kongedelen og tog Ed af de ny Undersaatter paa Kongeloven, fordi Kongedelen i Kraft af Kongelovens Art. 19, eller hvad han ellers vilde paaberaabe sig, laa under Kongeloven. Hermed havde alt været klaret.

Jeg kan ikke vel tro, at Frederik IV's Undladelse heraf er afgørende, men man maa være paa det rene med, at her er det Punkt, hvorpaa et eventuelt fremtidigt Angreb paa Paastanden om, at hele Slesvig efter 1721 laa under Kongelovens Arvefølge, vil blive rettet. Man bør da,

synes jeg, gøre sig klart, hvad Følgen vilde være, hvis Frederik IV's Standpunkt skulde vise sig juridisk uholdbart; dette Spørgsmaal skyder Erslev imidlertid fra sig som sin historiske Undersøgelse uvedkommende. Anders Sandøe Ørsted var i sin Tid inde herpaa, og skønt han udtaler sig overordentlig forsigtig og begrænset, er der en vis Rimelighed for, at han kan have haft en Opfattelse af Akternes Mening, der ikke er Erslevs meget fjern. For det første maa det fremhæves, at Erslevs Fortolkning vilde blive ganske uberørt, men dernæst vilde man ikke kunne komme bort fra, at den Ed af Fyrster og Undersaatter, der aflagdes i 1721 for Hertugdelens Vedkommende, bandt Hertugdelen til Kongelovens Arvefølge. Hvad Kongedelen angaar, vilde man derimod, hvis man ikke kunde gaa ind paa, at Frederik IV's Forudsætning var rigtig, naa til det ganske vist mærkelige Resultat, at det blev Kongedelen, hvis Arvefølge efter 1721 ikke faldt sammen med Kongerigets. Jeg tilstaar, at jeg ikke kan tillægge hele denne Slutning andet end teoretisk Betydning; det vilde imidlertid være interessant, om denne Mulighed, der jo væsentlig er en specifik juridisk Fortolkningssag, engang blev alsidig belyst af en kyndig Jurist. Man vilde da tillige kunne klare Spørgsmaalet om, hvor vidt den Ed, Hertugdelens Indbyggere havde aflagt kunde tabe i Retskraft, fordi Underskriveren ved at aflægge Ed paa Kongelovens Arvefølge gik ud fra den forkerte Forudsætning, at denne gjaldt i Kongedelen. Man skulde paa Forhaand være fristet til at afvise denne Tanke, alene fordi Eden, i det Øjeblik den underskrives jo ikke længere blot er historisk Vidnesbyrd om Kongens Vilje og Mening, men tillige bliver Underskriverens positive og selvstændige Viljeserklæring.

I Sammenhæng hermed rejser sig tillige det Spørgsmaal, hvor vidt de sønderborgske Liniers Arvekrav var ophævet efter 1721 eller ikke, et Spørgsmaal, A. D. Jørgensen gaar meget ind paa, men paa en Maade, der rammes haardt af Erslevs Kritik. Spørgsmaalet er jo meget vigtigt, idet det fører til Spørgsmaalet om de augustenborgske Arvekravs Berettigelse, og kræver utvivlsomt en ny gennemgribende Prøvelse. Prof. Erslev gaar imidlertid ikke nærmere ind paa det i den foreliggende Undersøgelse, og jeg skal heri følge hans Eksempel; men naar man, hvad der vil være al Grund til, paa ny optager Augustenborgernes Historie til Undersøgelse, vil man være aldeles nødt til at bringe deres Arvekravs Forhold til Arvehyldingen 1721 paa det rene.

Paa et enkelt, ganske vist perifert Punkt tror jeg ikke, at Prof. Erslevs Slutninger er helt rigtige. Hvor han S. 76 omtaler Koncepterne til Eden og Patentet nævner han i en Note, at den Henvisning til Lex regia, der har spillet saa stor en Rolle, er kommen ind gennem en underordnet Embedsmand i Kancelliet. Dette behøver imidlertid ikke at være Tilfældet, der kan jo, selv om det ikke nu aktmæssig kan eftervises, meget vel have foreligget en mundtlig Ordre; det er ikke urimeligt, at f. Eks. Sehested kan have set paa den Formular fra 1684, der lagdes til Grund for Koncepten til Eden fra 1721, og kan have givet en foreløbig Anvisning til Ændringen. Naar Forf. S. 79 betvivler A. D. Jørgensens Ret til uden videre at tillægge Sehested Æren for visse vigtige Rettelser i Koncepterne, maatte Konsekvensen blive en lignende Varsomhed paa dette Punkt. —

Men frister Prof. Erslevs Undersøgelse ikke til Angreb paa dens Resultater, saa tilskynder den derimod til en Række forskelligartede Betragtninger.

Over Kong Frederik IV og de af hans Raadgivere, der affattede Aktstykkerne i 1721 og ordnede Arvehyldingen, falder der ved Erslevs Undersøgelser et Lys, der langtfra er saa gunstigt som det, hvori vi plejer at se dem. Ikke mindst under Paavirkning af A. D. Jørgensen er vi kommen til at se med overordentlig stor Anerkendelse paa disse Mænds Gerning i 1721. Den forekom os at være en virkelig Statsmandshandling, en klog og fuldt overvejet Besegling af den sejerrig tilendebragte Kamp med Gottorperne, vi beklagede kun, at Frederik IV ikke satte Kronen paa sit Værk ved at lade den statsretlige Inkorporation af Slesvig efterfølges af den administrative Indlemmelse, som vi véd, at han i 1721 var stemt for, men udsatte. Nu ser vi dette Mesterstykke af Statskunst reduceret meget stærkt, kun det allermest nærliggende udførte man, og hvad der udførtes var uklart og mangelfuldt. Naar A. D. Jørgensen om Christian Sehested siger, at „han havde sørget for at faa Sønderjyllands Indlemmelse fuldbyrdet paa den mest betryggende Maade“, saa maa vi nu i Modsætning hertil beklage, at Sehested netop ikke forstod at gøre dette. Havde han foruden sit gode danske Sindelag haft Holsteneren Gensch von Breitenaus statsretlige Skarpsindighed og Viden, var det blevet bedre; det Værk, han satte i Scene, var mangelfuldt og lidet fremsynet og bragte, som Facit udviser, ingen Klarhed eller Betryggelse. Atter her paatrænger sig en pinlig Følelse af, hvor lidt overlegen Statsmandsdygtighed der paa afgørende Vendepunkter i vor Historie har staaet til Danmarks Raadighed.

Paa dette Punkt ser vi Erslevs Opfattelse skille sig fra A. D. Jørgensens og herved føres jeg til at betragte en overordentlig interessant Side af den hele Undersøgelse. Saa central en Stilling indtager A. D. Jørgensen i vor Historieforskning, saa ejendommeligt er særlig hans Forhold til Sønderjyllands Historie, og saa betydelig en Plads indtager Afhandlingen fra 1885 i hans Forfatterskab, at Læseren af Erslevs Arbejde med særlig Opmærksomhed vil følge Forholdet mellem de to Forfatteres Opfattelse af Problemet.

Naar jeg har betonet, at Erslev forlader den ældre Metode og paa et afgørende Punkt gaar imod den ældre danske Opfattelse, da er jo Forholdet egentlig dermed givet; men det maa udtrykkes endnu skarpere: helt igennem underkender og modbeviser Prof.

Erslev A. D. Jørgensens Resultater. Først vil Læseren imidlertid bemærke, hvor smuk og værdig den Polemik er, hvorigennem Erslev naar hertil. Uforbeholdent anerkender han, hvad nyt og nyttigt A. D. Jørgensen har bragt frem, han betoner, hvor helt anderledes forstandig og retfærdig A. D. Jørgensens Behandling af det nationale Stridsspørgsmaal er end de andre ældre danske Forfatteres, og skiller ham med Grund saa vidt muligt ud fra disse. Hvad mere er, ved Behandlingen af Hovedspørgsmaalet fra dansk Side — Paastanden om hele Slesvigs Inkorporation i Danmark — hvor en Række danske Forfattere rammes af en alvorlig Bebrejdelse for, at de er nøjedes med løse Ord og urigtige Citater og for at have tilsløret hele Sagens Mening, søger Erslev at skyde sit Skjold foran A. D. Jørgensen. Denne kom nemlig til samme Resultat som f. Eks. Wegener, og læser man Jørgensens Fremstilling, der paa dette Punkt bruger meget stærke og tilsyneladende klare Udtryk, forfærdes man næsten ved at se, at han tilsyneladende tager Sagen ganske paa samme Maade som Wegener, i Strid med Akternes Ord. Med en Loyalitet, der ikke noksom kan paaskønnes af enhver, der sætter A. D. Jørgensens Forskning højt, gaar Erslev energisk ind paa Sagen, og det lykkes ham virkelig at faa frem, hvad A. D. Jørgensen har ment, og hvad der har forledt ham til at bruge saa uheldige Udtryk. De er ikke fremkomne ved en bevidst utilladelig Citering, men ved en ubegribelig fantasifuld Kombination.

I Realiteten er Erslevs Kritik overordentlig skarp. Han eftergaar en Række Fortolkninger og Hypoteser, hvormed A. D. Jørgensen underbyggede den ældre danske Paastand, og de falder alle for hans Angreb. Typisk er „Landdagsteoriens“ Skæbne. For at komme ud over den for den danske Paastand saa store Vanskelighed, at hele Slesvigs Indlemmelse intetsteds i Akterne udtrykkelig udtales, fremhævede A. D. Jørgensen stærkere end nogen tidligere, at Ridderskabet havde svoret paa hele Hertugdømmets Vegne, og at dets Sammenkaldelse til Edsaflæggelse paa Gottorp betød Indkaldelsen af en Landdag. Punkt for Punkt gør Erslev det af med denne Teori, og man forbavses over, hvor blindt og ensidig A. D. Jørgensen har behandlet baade de færdige Akter og Koncepterne, og hvor uforsigtig han har opstillet Bevisrækker, hvori ikke et eneste Led kan staa for en nærmere Prøvelse.

Men som med Landdagsteorien saaledes helt igennem; ingen tidligere Kritik har som denne, hvor respektfuldt end Erslev sænker

sin Kaarde for sin Modstander, blottet Svaghederne i A. D. Jørgensens Forfatterskab. Tidligt eller sent havde dette jo maattet komme, men bedst havde det været, om Jørgensen selv havde kunnet modtage Angrebet. At han kunde have slaaet det tilbage, anser jeg for udelukket, men en Holmgang mellem disse to Forfattere vilde have været overordentlig interessant.

Med stor Ret fremhæver Erslev, at naar det ikke er lykkedes A. D. Jørgensen at skaffe Klarhed over, hvad der skete 1721, da hænger det ikke blot sammen med, at han endnu for stærkt var bunden ved Fortidens Synsmaader, men ogsaa med, at det, det her drejede sig om, den simple og skarpe Fortolkning af et Par enkelte Akter, netop laa hans rige Evner som Historieforsker fjernest. Noget lignende vilde man kunne fremhæve ved næsten alle andre Punkter, hvor A. D. Jørgensens Resultater er eller vil blive anfægtede. Hvad det skortede Jørgensen paa, var Evne til at se fuldkomment uhildet og nøgtern paa hver enkelt Kendsgerning og uden Bitanke klare det rene Sagforhold. Hvor stor hans kritiske Sans end var, saa havde den dog sin Begrænsning. Hans Virksomhed som Udgiver kan langtfra roses for Grundighed eller Nøjagtighed, man forbavses ofte over den Vilkaarlighed, der bestemmer hans Fremlæggelse af de positive Fakta, og de Principper, der behersker hans Valg af hvad han medtager eller udelader, er ikke uangribelige. Det hænger sammen med, hvad der var hans Styrke, og hvad der vil blive ved at staa som hans uvisnelige og uvurderlige Fortjeneste af vor Historieskrivning: hans Evne til at opfatte Helheden, se en Begivenhed, Person eller Udvikling under et nyt og ejendommeligt Synspunkt og gennemføre dette i sin Skildring. Thi opstod der under den kritiske Fortolkning af Kilderne Vanskeligheder ved at faa dem til at passe ind i hans Helhedsopfattelse, saa gled de bort for hans Blik; der kunde komme noget frem af Metoden: hug en Hæl og klip en Taa. Hans Trang til at gaa fra det ene store Emne til det andet var for stærk, til at han kunde trænge til Bunds i dem alle. Hvad det for ham alene kom an paa, var at faa en Helhedsopfattelse frem, men havde han først Tag i en saadan, gav han den ofte i den Grad Magten, at han forsømte at underbygge den ved en Detailkritik, hvis Nødvendighed han selvfølgelig teoretisk anerkendte, men som han sjælden virkelig forstod at gennemføre. Dette forklarer, at danske Historikere ikke har kunnet undgaa og ikke vil kunne undgaa under deres Arbejde idelig at rette deres Kritik mod hans Arbejder og

ofte komme til at underkende hans Resultater. Man undre sig ikke herover. Det er et Udtryk for den svulmende Kraftfylde i denne Mands Livsgerning, at han har sat sig Spor overalt, at der ikke er noget Afsnit af vor Historie, næppe en Side af vor Udvikling, der ikke har været under hans kraftige Hænder. Det er næppe for meget sagt, og der ligger en stor Anerkendelse deri, at paa Knudepunkterne af vor Historie naar ingen Historiker i den første Menneskealder frem til væsentlig nye Synspunkter uden gennem en Brydning med A. D. Jørgensens Forskning. Hvor mægtigt et Initiativ, hvor dyb en Sandhedstrang er der ikke i en Forskning, der har spændt saa vidt? Men saa er det da tillige en selvfølgelig Sag, at Manglerne er der og vil blive paapegede, saaledes som nu af Kr. Erslev. En saa central Kritik som dennes maner til en ædruelig Vurdering af A. D. Jørgensens Forfatterskab.

Paa A. D. Jørgensens Mindesten har man sat de Ord af hans Afhandling om Sakse: „Kun den, der har været greben af Folkesjælens Dødsangest og henreven af dens mægtige Attraa efter Liv og Udvikling vil kunne vinde dens Fortrolighed og formaa at tolke dens Fortid med Myndighed“, og disse Ord staar der med Rette for saa vidt som de sikkert udtrykker, hvad han ansaa for sin dybeste Berettigelse til at skrive Historie. Og næppe tager man fejl, om han ikke med den Selvbevidsthed, der laa i hans Væsen, saa denne Myndighed som en Adkomst til at nævnes som vor „summus historicus“. Men det de nævnte Ord tager Sigte paa rummer dog en stor Fare. Det er nu saa sin egen Sag at vinde „Folkesjælens Fortrolighed“. Der er dem, der formaar at give Udtryk for, hvad der rører sig dybest i deres egen Tid og derved vinder Myndighed overfor denne. Hvor det drejer sig om Fortiden, er Forholdet vanskeligere; thi hvert Slægthed har sit historiske Syn, Udviklingens Lov hersker der som alle Vegne; det blivende er den kritiske Videnskabs positive Resultater, Paavisningen af, hvorledes det egentlig er gaaet til. Rankes Ord: „Ich will nur zeigen, wie es eigentlich gewesen“, bruger Erslev som Motto et Sted i sin Afhandling. Den Myndighed, hvormed Historikeren kan tale, maa først og fremmest bygge paa den sikre Evne til uhildet Kritik, den rene Videnskabs Krav maa først fyldestgøres. Her har A. D. Jørgensens Evner og Kræfter, hvor rige de end har været, ikke altid slaaet til; derfor er det, at Erslev nu som saa ofte før, her har kunnet tale med langt større Myndighed.

III

Endnu rejser sig imidlertid Spørgsmaalet om, hvad Indflydelse Kr. Erslevs Opfattelse maa øve paa vor Bedømmelse af det 19. Aarhundredes store nationale Kampe om Slesvig. At Opfattelsen af Arvehyldingen 1721 er af Betydning, herfor har ingen bedre givet Udtryk end A. D. Jørgensen i hans varmt skrevne Indledningsord til Afhandlingen om 1721, hvor han henpeger paa den Betydning, den historiske Ret har ved Siden af den for os nulevende dog langt vigtigere nationale Ret, den, hvorpaa vi nu alene støtter vort Krav paa den danske Del af Sønderjylland.

Det skal ikke fordølges, at der, medens Prof. Erslevs Undersøgelse stod paa, mellem dem, der kendte noget til den, raadede en vis Ængstelse for, at Resultatet, som man nok forstod gik imod den herskende Fortolkning, skulde føre til en absolut Underkendele af det danske Retsstandpunkt. Men netop derfor skal det da straks betones, at dette ikke er blevet Tilfældet; paa det afgørende Hovedpunkt fastholder Erslev det danske Standpunkt, om end med en helt anden Begrundelse. Det gælder Arvefølgen; her staar Erslev i diametral Modsætning til Slesvigholstenerne, der nægtede, at Slesvig efter 1721 laa under Kongelovens Arvefølge. Erslev hævder, at hele Slesvig efter 1721 fulgte denne.

Hvis man i Fyrrerne var naaet til det Resultat, Erslev nu har vundet, kan det da siges, at Stillingen for os Danske ikke vilde have været ilde. Bortset fra, at vort hele Standpunkt vilde have været klart og vistnok i Hovedsagen uangribeligt, vilde vi have kunnet hævde hele Slesvig og Kongeriget som efter 1721 sammenknyttede ved Kongelovens Arvefølge; nu som efter den ældre danske Opfattelse vilde heri have ligget den afgjorte Hindring for Slesvigs Løsrivelse fra Danmark, den slesvig-holstenske Bevægelses Hovedformaal. Med andre Ord: den danske Forsvarsstilling vilde have været stærk.

Anderledes staar det ganske vist med Hensyn til Ejderprogrammets positive, om man vil aggressive Indhold. Her drejer det sig væsentligst om den Inkorporation af hele Slesvig i Danmark, som man i Fyrrerne fra dansk Side hævdede var sket i 1721, og hvorpaa man jo begrundede det ejderdanske Krav om vidt gaaende Tilknytning af Slesvig til Danmark. Her gaar Erslev bestemt mod den danske Opfattelse. Ikke blot nægter han, at der er sket en Inkorporation af hele Slesvig, saa vist som der ikke ændres noget ved Kongedelen, og Hertugdelen ved sin Inkorporation i Konge-

delen kun skifter Arvefølge. „Overhovedet, siger Erslev, foreligger der hverken fra 1721 eller fra noget andet Tidspunkt nogen Regeringsakt, hvori en Inkorporation udtales, og hvor vidt man alligevel vil sige, at Slesvig efter 1721 var inkorporeret i Danmarks Krone, ja det afhænger ganske af, hvad Betydning man indlægger i det ret tvetydige Begreb Inkorporation. Naar Slesvig nu var knyttet uløseligt til Kronen ved den fælles Arvefølge, forelaa derved en Sammenknytning, som mange i Datiden sikkert vilde betegne som en Inkorporation; vi — siger Erslev — tager dette Begreb noget skarpere og vilde vel heller, for øvrigt i Overensstemmelse med Sprogbrugen i Frederik IV's Patent, definere Slesvig som „et Pertinens“ af, et Tilbehør til Kronen. Men vil man tale om, at Slesvig var inkorporeret, kan man i alt Fald deri ikke indlægge andet og mere, end hvad der i sig selv ligger i den fælles Arvefølge“.

Havde man i Fyrrerne fra dansk Side stillet sig paa dette Erslevs Standpunkt, saa maatte man ved de sidste af mig udhævede Ord være bleven manet til en overordentlig stor Forsigtighed i sine positive Krav. Saaledes som man fra dansk Side saa Sagen, var Udgangspunktet jo det, at Slesvig i 1721 var bleven en Del af Danmark, og at det kun var ved en grov politisk Forsømmelse, at den danske Regering ikke havde draget alle Konsekvenser af Statsakten 1721 ved en fuldkommen — særlig administrativ — Indlemmelse af Slesvig med en fuldstændig Ophævelse af hele dets Særstilling og af dets Tilknytning til Holsten. Vi kan være enige med Fyrrernes Mænd om, at det havde været Idealet, om man i 1721 havde foretaget alt dette, og at man i 1721 havde kunnet gøre det uden alvorlig Modstand fra nogen Side og derved have drejet hele Udviklingen, det drager jeg ikke i Tvivl. Men nu er det ikke sket, og da maa vi med Erslevs Fortolkning for Øje sige, at denne Undladelse ikke var i Modstrid med Statsakten 1721, men en naturlig og rimelig Følge af dennes halve og lidet fremsynede Karakter. Men heraf følger, at man i Fyrrerne ikke blot burde have set noget anderledes paa den hele foregaaende Udvikling, men ogsaa maatte have respekteret det slesvig-holstenske Standpunkt (bortset fra Arvefølgespørgsmaalet selvfølgelig), langt mere end Tilfældet var. Den danske Politik i det 18. Aarhundrede — man kalde den uklog, unational og hvad man vil — havde i jævn Udvikling hidført det, vi uden Overdrivelse kan kalde et faktisk Slesvig-Holsten; jeg glemmer ikke Forskellen i Arvefølge etc.

og de enkelte positive Ting, der taler derimod, men som det forelaa før 1830 var Hertugdømmernes Enhed det fremtrædende, Adskillelsesmomenterne var, før den nationale Modsætning vaktes, stærkt tilslørede. Men da er det ikke blot forstaaeligt, men ogsaa for en stor Del berettiget, at Slesvigholstenerne til det yderste værgede sig mod en Fortolkning af Arvehyldingen i 1721, der kunde berettige den fuldstændige Inkorporation af Slesvig i Danmark. Og vil man sige, at vi, fordi vi i 1901 maa indrømme, at denne Fortolkning var urigtig, og at Slesvigholstenerne altsaa paa dette Punkt havde Ret, ikke nu kan lægge Fyrrernes Danske dette til Last, saa vil jeg svare: nej selvfølgelig, men dog dertil føje, at man i ethvert Fald fra dansk Side nok kunde have været forsigtigere og mere lydhøre overfor Kritiken af den danske Opfattelse — den kom jo ikke blot fra Tyskerne, men ogsaa fra Folk som A. S. Ørsted.

Her staar vi ved det Punkt, hvor det forekommer mig, at vi foruden det historiske Problems Løsning har mest at lære af Prof. Erslevs Undersøgelse, og hvor vi stærkest maa tage Hensyn dertil i vor Bedømmelse af Striden om Slesvig.

Prof. Erslev skjuler ingenlunde, hvor store Fejl der var i Slesvigholstenernes Fortolkning; deres Nægtelse af, at Edens Lex regia var den danske Kongelov, var saaledes helt umulig, og netop fordi Arvefølgen var det centrale Punkt, var de den historiske Sandhed fjernere end de danske Fortolkere. Men samtidig efterviser han rigtignok, hvor store Synder disse sidste har paa deres Samvittighed og fremdrager saa graverende Eksempler herpaa, at det i høj Grad maner til Eftertanke. Det er jo nemlig utvivlsomt saaledes, at den Uvilje og Bitterhed, man kunde sige Hadefuldhed, der skabtes mellem Danske og Tyske i Fyrrerne, i allerhøjeste Grad fremkaldtes eller forøgedes ved den Fanatisme, hvormed Striden om det historiske Retsgrundlag for Slesvigs Stilling førtes. Hvor man stredes om de rent praktiske Forhold, var der dog Plads for et vist Maadehold, man kunde dog f. Eks. ofte indrømme hinanden, at Sprogspørgsmaalet lod sig se fra to Sider og Opfattelsen deraf kunde begrundes hæderligt i forskellig Retning. Men hvor Talen blev om det historiske Mellemværende, forsvandt næsten al Besindelse. Det er uhyggeligt at se den Fanatisme, der præger denne Side af Stridslitteraturen, og der lod sig af begge Parters Skrifter samle en køn Buket af Ord som Løgn, Fordrejelser, bevidste Fortielser, Prokuratorkneb etc. etc. Man underlagde hinanden de sletteste Motiver,

og i disse Aar skabtes en gensidig Opfattelse, der siden ikke har været til at ændre. For os blev Slesvigholstenernes historiske Paastande et Væv af Løgn og Bedrag, deres Penneførere usle augustenborgske Lejesvende eller Løgnere og Kæltringer, og omvendt blev det danske Standpunkt, som det fremtraadte i det „aabne Brev“ eller i de „antislesvigholstenske Fragmenter“ et System af bevidste Fordrejelser, et gennemført Forsøg paa ved plumpe eller snedige Fortolkningskunster at usurpere Herredømmet over Slesvig. Det er ikke uforstaaeligt, at man i Kampaarene kunde komme saa yderlig, skønt det er mærkeligt, at ikke en eneste Historiker i den ene eller den anden Lejr havde Evne eller Myndighed til at bringe den historiske Drøftelse ind i noget rimeligere Former; men selv efter 1864 er denne Opfattelse ikke forsvunden, hverken hos Sejrherren eller de besejrede.

Det er vist nok, at den brutale preussiske Germanisering i Nordslesvig, der daglig oprører alle Danske, og den uberettigede Tro paa Danmark som en Arne for antityske Machinationer, for Chauvinisme og Revanchelyst, der hersker i vide Kredse i Tyskland, har sin Skyld i den Kulde, der hersker mellem de to Folk, men et Spadestik dybere finder man tillige en bitter Mistillid til hinandens historiske Ærlighed og Respekt for den soleklare historiske Ret; af den Jordbund spirer alt ondt. Man har i Tyskland gjort meget lidt for at naa et klogere og værdigere Standpunkt. I Samtaler mellem historiske Kolleger er Opfattelsen forladt, men den behersker endnu den officielle Historieskrivning. Jeg tænker ikke paa, hvad der skrives i den rent populære Agitationslitteratur, som f. Eks. de uværdige historiske Lærebøger, man tvinger danske Børn i Nordslesvigs Skoler til at benytte; men vi ser endnu Historikere af Sybels og Treitschkes Rang overlegent eller naivt debitere de gamle Fraser og vise, at de paa dette Omraade intet har lært og intet glemt. Og selv de slesvigholstenske Historikere, hvem Sagen ligger nærmest, er næsten alle med en underlig Skyhed veget tilbage for en ny Prøvelse af Hovedpunkterne i Slesvigs Historie. Grundene kan maaske være noget tilfældige, men bagved ligger dog noget af den „beati possidentes“-Overlegenhed, vi i saa høj Grad stødes af i vore Dages Tyskland. Den gamle Opfattelse er god nok til at skabe den historiske „Gesinnungstüchtigkeit“, der lægges saa stor Vægt paa i visse Kredse dernede; man rører derfor ikke mere ved Sagen end højst nødvendigt.

Det tjener til vor Ære, at vi har stillet os anderledes. Vi har

ikke ladet det gamle Mellemværende bero der, hvor det blev forladt, da Preusserne gik over Ejderen i Februar 1864 og tog til de riflede Kanoner i Stedet for til Pennen. Der er siden 1864 bleven arbejdet intenst med alle Sider af vort Folks Historie, men ikke mindst med Sønderjyllands. Det har været vore Historikere og først og fremmest A. D. Jørgensen en Æres- og en Hjertesag at tage alt det gamle op til ny Behandling, og vor Historieforskning har her været under — bevidst eller ubevidst — Paavirkning af en bestemt Strømning i vort Folk, og har omvendt været med til at udvikle denne. Nederlaget i 1864 og Begivenhederne i 1870 skabte i visse Dele af Folket en nøgtern og rolig Opfattelse af vore nationale Vilkaar og ogsaa af vor Historie; en af de allerbetydningsfuldeste Bestræbelser siden har været at fremme og uddybe denne Tankegang. Dette har haft sine Vanskeligheder, vore politiske Forhold har virket med hertil. Højres Forsøg paa at blande Forsvarssagen og de dertil hørende Provisorier sammen med virkelig Fædrelandskærlighed og Interesse for den nationale Kamp i Slesvig, har forkludret meget; en objektiv og stilfærdig historisk Betragtning af Striden mellem Dansk og Tysk passede ikke dertil. Folkehøjskolens historiske Opdragelse var heller ikke altid af første Klasse; en klar og aaben Anerkendelse af, at ogsaa vi kunde have haft vor Del af Uretten, og at vore Modstandere ogsaa kunde have haft deres Ret, var længe sjælden hørt Tale. Men vi er gaaet fremad i Aarenes Løb, det typiske er, at det historiske Agitationsskrift, Frederik Barfods „Fortællinger af Fædrelandets Historie“, omsider afløstes som Folkelæsning af A. D. Jørgensens „40 Fortællinger“; det var, som A. D. Jørgensen siger, „den trivielle Fremstilling af Hertugdømmernes tyske Befolkning som Oprørere og Kæltringer“, der trængtes til Side af en klogere og bedre.

Dog i Krogene lever den gamle Tankegang; vi mødte den ved Taler og Festartikler i Mindeaaret 1898, man træffer den trods J. Ottosens Lærebøger rundt om i Undervisningen, den holdtes til for faa Aar siden i Ære ved patriotiske Sold i Studenterforeningen, selv naar A. D. Jørgensen var til Stede, og mon den vil være helt bandlyst fra de krigshistoriske Foredrag, Stribofficererne skal holde rundt om paa vore Højskoler? Imod sligt Onde er Undersøgelser som Erslevs en god om end bitter Medicin; Erslev hævder saa stærkt som nogen, at den slesvig-holstenske Fortolkning af Akterne fra 1721 ikke er rigtig, men vi maa se den i et nyt Lys. Man maa, efter hvad han har oplyst — jeg gengiver her Erslevs egne

Ord og slutter mig til dem — forstaa, „at Slesvigholstenernes Opfattelse var nærliggende og naturlig paa den Baggrund, hvis Rigtighed man ogsaa fra dansk Side erkendte, og man maa paa den anden Side respektere den Kritik, som Slesvigholstenerne gav af den danske Fortolkning og kan ingenlunde undre sig over, at de ikke lod sig overbevise af den. Vi har paa dette Punkt ingen Grund til at tale i overlegne Toner; Ord som Løgne fra Kiel, Fortolkningskunster og Prokuratorkneb bør ganske lægges til Side.“ Erslev kunde her have tilføjet: thi vi skal ikke kaste med Sten, da vi selv bor i et Glashus. Det kan ikke nægtes, at hvor megen Fanatisme og dermed følgende Uvederhæftighed vi end kan finde i den slesvig-holstenske Stridslitteratur, saa overgaar dette ikke, hvad der kan paapeges i den danske. Man har allerede tidligere indset dette; A. D. Jørgensen har paatalt Upaalideligheder i de danske Fremstillinger, andre Forfattere har fremhævet Wegeners mærkelige Maade at læse Aktstykker paa, men saa grelt som ingen Sinde ser vi Forholdet ved de Prøver paa de danske Fortolkninger, som Erslev anfører. For de Historikere af Fag, der som Anmelderen idelig har Lejlighed til at eftergaa de danske Forfatteres og fremfor alt Wegeners Behandling af Hertugdømmernes Historie, vil det ikke være overraskende; men Forstaaelsen deraf bør ikke være de videre Kredse fremmed. Gennemlæser man hvad Erslev siger om den danske Fortolkning S. 48—61 og S. 82—85, vil man trods Forfatterens meget afdæmpede Udtryk føle, at det ikke tjener os til Ære, hvad her oplyses. Naar Erslev kan prise de danske Kronjurister fra 1846, skønt deres Fortolkning paa et Hovedpunkt var helt gal, blot „fordi de dog ikke er gaaet uden om det afgørende Spørgsmaal og ikke er nøjedes med løse Ord eller urigtige Citater“, saa stilles derved de andre danske Fortolkere i en skarp Belysning. Man kan ikke frigøre sig for en vis Bitterhed over, at Døgnets — ganske vist store — Spørgsmaal i den Grad forblindede vore Penneførere, at vi paa afgørende Punkter ikke blot maa underkende deres Resultater, men ogsaa tage Afstand fra deres Metode og næsten skamme os over deres Løshed og Uforsigtighed. Vi kan ikke dække herover ved at sige, hvad ingen betvivler, at de var gode danske Mænd, der stred for den danske Sag og troede paa den — en tilsvarende Ros har jo for øvrigt Slesvigholstenerne Ret til at yde deres Ordførere; havde de taget Sagen med større Varsomhed og Myndighed, stod vi nu bedre overfor vore Modstandere. Men i en særlig Grad bør W e g e n e r rammes af denne Dadel.

Han havde som ingen anden Adgang til Kilderne, han alene kendte de hemmelige Akter. Vi ser ham Gang paa Gang benævne sine Modstandere Løgnere og kalde deres Paastande Opspind og Fordrejelser. Men vi kan forstaa, at Slesvigholstenerne gav ham raat for usødet; thi hvert Øjeblik kan vi, som nu Erslev, paavise, at hvad Wegener læser ud af Akterne, det staar der aldeles ikke, og hvad han nægter, at de indeholder, det staar med rene og klare Ord i de Akter, der nu er tilgængelige for alle. Alt dette lærer os at omgaas den hele Sag med Varsomhed og lægge de store Ord til Side.

Man kunde sige, hvorfor vi nu, da Sagen jo for halvhundrede Aar siden er afgjort. ikke lader det hele hvile; hvorfor fremdrage en Sandhed, der dog er bitter? hvorfor forringe vor Glæde over hin Tid, der — i øvrigt med Rette — staar for os som en af de rigeste i vort Folkeliv? Tværtimod, bortset fra den videnskabelige Forsknings Krav, bør Erkendelsen af al vor Rets Relativitet frem: det hører med til sund Folkeopdragelse at lære, at man ikke blindt bør fæste sig til den historiske Ret; intet Sted er der Plads for saa megen Vilkaarlighed og Omtvistelighed som der; vi Historikere erkender det saa stærkt som nogen. Chauvinisme og Ringeagt for den levende nationale eller sociale Retfærdighed trives i Læ af Troen paa den historiske Rets Ufejlbarlighed. Overalt hvor der med Grund rokkes ved denne Tro øves der en god Gerning. Bevidst eller ubevidst har alle vore Historikere siden 1864 og ikke mindst A. D. Jørgensen bidraget deres hertil. Men det er et Hovedpunkt Erslev har rørt ved, og derfor virker hans vægtige Arbejde trods sin strenge Videnskabelighed saa direkte og saa myndigt.

Aage Friis

BELEJRINGEN I PEKING

ROLAND ALLEN: THE SIEGE OF THE PEKING LEGATIONS

ODTFOLK i Europa har for Tiden travlt med at ynke de stakkels Kinesere og at forarges over de hvide Soldaters Adfærd mod dem. Mange af disse medlidende Mennesker vilde rimeligvis have haft et andet Syn paa Sagen, hvis de selv havde været med i Kina. Man kan nok vise en anden Race Retfærdighed, naar den er tusinde Mil borte; men Folk, som de er flest, ser ikke uhildet, naar de har den Ansigt til Ansigt. Forskellen føles saa stærkt. Synet af de fremmede, Lugten af dem, deres Vaner og Væsen vækker Uvilje og Afsky; de synes én taabelige, hæslige, næsten Dyr. I Amerika mærkes denne Følelse mod Negrene. Den gør det forklarligt, at Boerne forleden kunde piske en frugtsommelig Kafferkvinde, til hun fødte under Mishandlingerne. I Kinesernes Tænkesæt er der derhos et Drag, som støder og opirrer Europæerne; de kan aldrig faa Rede paa dem og Hold i, hvad de mener. Kineserne synes at være bare Logik; de tænker fint og skarpsindig, men kun til et vist Punkt; saa kan deres Tanke pludselig bryde ud af den slagne Vej og fare i Siksak til barnagtig Handling, til vild Overtro, til hensigtsløs Grusomhed og dum Lumskhed.

De fremmede Tropper har sikkert ladet Kineserne lide haardt. Men det var jo ikke helt uden Kinesernes egen Skyld. Om de fremmede til Tider kan have gjort sig værdige til at kaldes Djævle, har Kinesernes Adfærd da heller ikke været saa englelig. Og hvad end der kan siges til deres Undskyldning, saa var Myrderierne og Angrebet paa Gesandtskaberne i Peking Forbrydelser,

som ikke kunde vadskes af i Skummemælk. Og maa man tit skamme sig paa de europæiske Troppers Vegne, kom til Gengæld nogle af den hvide Races bedste Egenskaber frem under Kristenforfølgelserne og Belejringen i Peking.

Boksersamfundet I-Ho-Chuan, „den retfærdige Enigheds Næve“, var oprindelig stiftet i Begyndelsen af det 19de Aarhundrede, men blev da forbudt. Det levede op igen som Følge af de fremmede Magters og Missionærers Overgreb. Kineserne af alle Stænder var i de sidste Aar bleven æggede til bittert Had mod Europæerne. Det ene Stykke Land blev fratvunget dem efter det andet; de mente, at Europæerne snart vilde dele Riget og gøre dem til Trælle. De hørte mange Rygter om Ugerninger, de fremmede øvede mod de indfødte i de afstaaede Egne. Kristendommen skulde forgifte deres Landsmænd og gøre dem til Redskaber for de fremmede, naar Folket skulde underkues. De katolske Præster tiltog sig politisk Magt og søgte at gøre deres Proselytter uafhængige af kinesiske Love og Myndigheder.

Hadet herover kaldte Bokserne frem og gav dem mylrende Følge. Hertil kom, at en langvarig Tørke i 1899 havde voldt Misvækst og Sult og Arbejdsløshed. Og endelig havde de den religiøse Overtro som en mægtig Hjælper. Selve Tørken var Tegn paa, at Himlen var vred over, at de fremmede sad i Landet og udsaaede deres onde Lære. Bokserne prækede, at Guderne havde sendt I-Ho-Chuan ud og givet dem Jærtegnskraft. Den, der sluttede sig til dem, skulde blive usaarlig og kunne dræbe hundrede Mand.

En Plakat, der fandtes slaaet op i Peking, viser, hvor Folkefantasien var kommet i Kog:

I en Gade i Peking saa' nogle troende af I-Ho-Chuan pludselig ved Midnat en Aand stige ned i deres Midte. Aanden var længe tavs, og hele Menigheden faldt paa Knæ og bad. Da hørtes en frygtelig Røst, der sagde:

„Jeg er ingen anden end den store Yu Ti (den usynlige Verdens Gud), som selv er kommen herned. Jeg véd vel, at I er alle fromme af Sind, derfor er jeg nu kommen ned at lade jer vide, at det er urolige Tider i Verden, og at det er umuligt at trodse Skæbnens Bud. Man maa frygte, at de fremmede Djævle vil bringe Forstyrrelse; alle Vegne grundlægger de Missioner, rejser Telegrafer og bygger Jernbaner; de tror ikke paa den hellige Lære, og de taler ondt om Guderne. Deres Synder er utallige som Hovedets Haar. Derfor er jeg vred, og min Torden har rullet. Nat og Dag har jeg tænkt over disse Ting. Vilde jeg byde mine Hærførere komme ned paa Jorden, — selv de har ikke

Kraft at stanse Skæbnens Gang. Derfor har jeg udsendt mit Bud, at jeg vil stige ned paa Jorden i Spidsen for alle Aander og hellige, og at hvor som helst I-Ho-Chuan er samlet tilsammen, der vil Guderne være midt imellem dem. Jeg vil ogsaa forkynde alle retfærdige i de tre Verdener, at de maa være endrægtige og alle øve I-Ho-Chuans Gudsdyrkelse, at Himlens Vrede saaledes kan sones.

Saa snart I-Ho-Chuans Virken er fuldkommengjort — vent til tre Gange tre og ni Gange ni, ni Gange ni eller tre Gange tre — da skal Djævlene lide deres Straf. Himlens Vilje er, at først skal Telegraftraadene skæres over, saa Jernbanerne rives op, og saa skal de fremmede Djævle blive halshuggede. Paa den Dag skal deres Ulykkes Time komme. Der vil gaa lang Tid endnu, før Regnen vil falde, og det er alt sammen Djævlenes Skyld.

Herved forkynder jeg eder, retfærdige Folk, disse Bud, for at I samdrægtig kan stræbe at udrydde alle fremmede Djævle og saaledes afvende Himlens Vrede. Dette skal regnes eder som god Gerning, og paa den Dag, det er sket, skal Vinden og Regnen følge jert Ønske.

Derfor byder jeg jer udtrykkelig kundgøre dette alle Steder." Dette saa' jeg med mine egne Øjne, og derfor drister jeg mig at tage min Pen og skrive, hvad der skete. De, som tror det, skal have Løn; de, som ikke tror det, skal have Skyld. Aanden var vred over Ødelæggelsen af Yu Ti-Templet. Han ser, at I-Ho-Chuans Mænd er fromme troende og beder til ham.

Hvis min Tidende er falsk, gid jeg maa blive ødelagt af de fem Lynstraaler.

Historier som denne og Rygtet om Jærtegn, Bokserne gjorde, fyldte Sjælene med blind Tro paa dem og deres Kald. Dannede Kinesere, som kunde snakke rolig og fornuftig om andre Ting, blev rent som vanvittige, naar Bokserne kom paa Tale, og troede fuldt og fast paa de mest barnagtige Fabler om deres overnaturlige Evne. Bokserne fortalte, at de kristne havde forgiftet Brøndene, og under den haarde Tørke saa' man Folk trække Vandet op af deres Brønde og spilde det paa Vejen, for at faa Giften tømt ud. Bokserne blev da ogsaa modtagne med aabne Arme alle Vegne. Embedsmændene, høje som lave, opmuntrede og hjalp dem i deres patriotiske Forehavende: at faa de fremmede og alle deres Værker ødelagte og de gode gamle kinesiske Tider tilbage.

Bevægelsen løb som Ild over Nordkina; snart spurgtes der Optøjer rundt om, og de kristne blev plyndrede og mishandlede og myrdede. Alle, der omgikkes Kineserne, skønnede tydelig, at en voldsom Rejsning var i Vente, og Missionærerne bad indtrængende Gesandterne i Peking om at skaffe Hjælp og var meget bitre over, at Diplomaterne ikke tog kraftig nok fat. Men det havde saa tit

truet med lignende Farer, og de var drevet over, saa Gesandterne var bleven noget haardhudede mod Missionærernes Nødraab. Desuden var det en noget betænkelig Sag at kalde de europæiske Magters Tropper ind i Kina; det kunde føre til farlige Forviklinger mellem Magterne. Det var da bedst, om Sagen kunde ordnes i Mindelighed ad diplomatisk Vej. Gesandterne nøjedes derfor med at gøre den kinesiske Regering alvorlige Forestillinger og kræve, at den skulde skaffe Ro og Orden i Riget.

En Europæer faar i Peking et stærkt Indtryk af Affældighed. Han ser Marmorbroer, der engang har været straalende hvide, med udskaarne Dragehoveder, men nu er snavsede og hensmulrende, mellem Stenfliserne vokser Ugræsset højt, der er skidne og mosgroede Stenløver og faldne Piller, gemte af Tornebuske. Det samme Affældighedspræg har den kinesiske Regering; den er altid sløv og sen, vil snakke sig fra alt, søger Udflugter med en vis Gammelmandsfiffighed, men gør nødig noget. I dette Tilfælde var dens Handleevne særlig lammet. Ved Hoffet var et Parti med Enkekejserinden og Prins Tuan i Spidsen hjertelig enige med Bokserne om, at de fremmede burde udryddes, mens et andet, hvoraf Prins Ching synes at have været den vigtigste, vilde holde Fred, og det havde Frygten for Magterne paa sin Side. Regeringen gav gode Løfter, men en Forordning af 13de Januar 1900 skulde ikke gøre de fremmede trygge. Den paalagde Myndighederne at optræde varlig mod Bokserne og skælne de uskyldige fra de skyldige. Embedsmændene vilde sikkert finde, at Bokserne var uskyldige alle sammen, og det var nok ogsaa det, de skulde. Imidlertid rullede Bokserrøret frem mod Hovedstaden som en Bølge af Mord og Brand og Plyndring. Paa Boksernes Faner stod der aabenlyst: „Udryd de fremmede!" Regeringssoldaterne saa' ledige til, at de kristne mishandledes; men naar de forfulgte flygtede, stak de deres Huse i Brand. Ogsaa i selve Peking begyndte Røret at mærkes. Bokserne holdt Møder paa Gaderne og sang deres Trylleviser og Besværgelser. Regeringen lod sig da endelig drive til at gøre noget: den udstedte nogle Forordninger mod I-Ho-Chuan.

Der er noget vist komisk ved disse Proklamationer; man synes at føle, at Forfatterne mindre har tænkt paa den blodige Fare, der trak op, end paa at forme deres Sætninger i magelig og sirlig Kancellistil og fastslaa ubestridelige logiske Sandheder („Saasom der slaas Plakater op, maa der eksistere Trykplader og trykte Eksemplarer"). Og der mærkes et Hang til at gøre Røret til en

ringe Ting: det er givet, at den største Del af Bokserne er Børn, hedder det etsteds. Et kejserligt Dekret af 24de Maj begynder alvorlig nok: „Det fremgaar af en Indberetning fra Ministeriet, at Bokserne alle Vegne spreder Rygter, søger at vække Forstyrrelse og ophidser Folket. Menneskens Hjerte er svingende og bevægeligt: det er let at vække Uroligheder. Det er ganske nødvendigt at finde paa, hvordan denne Tilstand virksomt kan ordnes.“ Derfor paabydes det forskellige Embedsmænd, at de endrægtig skal overveje Sagen paa bedste Maade — og sende en Indberetning derom til Kejseren.

Nogle Proklamationer fra Myndighederne i Peking lyder skrappere. Guvernøren spørger forarget: „Hvor er det muligt at nøjes med Bastonade til at straffe de Personer, der saaledes spreder Uro og Ulykke i Distriktet.“ Men det løber ud i meget lemfældige Forholdsregler. Politiet skal splitte Skarerne, kun grove Forbrydere skal de fængsle og straffe. En kinesisk Forordning er derhos en elastisk Ting; somme Tider skal den efterkommes, til andre Tider ikke; de, for hvem den udstedes, maa skønne over, hvad der er Meningen, eller de faar et Vink om, hvordan den skal fortolkes. I dette Tilfælde skulde Proklamationerne neppe efterleves altfor bogstavelig. Men Tsungli-Yamen, Ministeriet, sendte Forordningerne til Gesandterne, smiskende af Selvtilfredshed. Nu kunde de da se, at Regeringen havde opfyldt alle Gesandternes Ønsker; mellem disse og de trufne Foranstaltninger var der saa nøje Overensstemmelse som mellem Læbe og Læbe.

Gesandterne havde et andet Syn paa Sagen, og samtidig med, at de fik Tsungli-Yamens Brev hørte de, at Bokserne havde brændt Fêng-Tai, den nærmeste Jernbanestation ved Peking, og at Forbindelsen med Tien-tsin var afbrudt. En Missionær, som fik dette at høre, var henrykt: „Vi er frelste,“ sagde han. „Saa længe Bokserne bare plyndrede og myrdede de indfødte kristne, gjorde Gesandterne ingenting; nu er et Par Alen Banelinie bleven ødelagt; nu maa de handle.“ Det gjorde de ogsaa i en Fart. Den 28de Maj om Aftenen bad de telegrafisk deres Orlogsmænd ved Taku sende Soldater op til at vogte Gesandtskaberne. Samtidig underrettede de Tsungli-Yamen derom og krævede Transporttog til Tropperne. Yamen bad Gesandterne være ganske rolige: der var sendt Regeringstropper ud mod Oprørerne; disse Banditter var egentlig slet ikke andet end Vagabonder; og de havde ingen Ildvaaben, saa det vilde klart nok ikke være svært

at splitte dem uden Ophold. Gesandterne kunde i hvert Fald bie 3—4 Dage. Men det var de ikke til Sinds. De lod Yamen vide, at Soldaterne kom op til Peking, uden Hensyn til den kinesiske Regerings Stilling, og de raadede den til Eftergivenhed. Kineserne gjorde endnu et Forsøg paa at snakke sig fra det, men gav saa efter. Regeringen, hed det i en Skrivelse af 30te Maj, gjorde sin Pligt og sørgede kraftig for at værne Gesandtskaberne, saa det var virkelig ganske unødvendigt at bringe fremmede Tropper til Peking. Men naar de endelig vilde, skulde Yamen ikke lægge dem Hindringer i Vejen; dog maatte hvert Gesandtskab kun faa 20—30 Mand. Skaden paa Jernbanen var bleven bødet, og den 31te Maj om Aftenen kom der 337 Mand fra Tientsin, Englændere, Amerikanere, Franskmænd, Tyskere, Italienere, Russere og Japanesere. Det havde ikke været hyggelige Dage for Europæerne i Peking. Luften svirrede af Rygter. Et af dem lød, at Bokserne havde villet brænde Banegaarden ved Peking, men var bleven enige om, at det var nok at dræbe Manden i Billethullet og brænde alle Billetterne, saa kunde de fremmede ikke slippe væk med Jernbanen. Folkestemningen var særdeles truende, og Europæerne fik derfor Indbydelse til at samle sig i Gesandtskaberne. Navnlig skræmmede Regeringstroppernes Holdning. Venligsindede Kinesere sagde, at de var paa Nippet til at gøre Mytteri; det var saa tydeligt at se som et Spydskaft. Der var i Byen en 6000 Kansusoldater under Tung-Fu-hsiang, store kraftige Folk, væbnede med nye Mauserbøsser, i Ry for vildt Mod, siden de slog de muhamedanske Oprørere ned i 1896. Nogle fremmede, der red forbi dem, blev skældt ud og overdængede med Sten. De var lejrede paa Vejen til Stationen og pralede aabent af, at de skulde hindre de fremmede Soldater i at komme ind. Det var maaske ogsaa Meningen, og den lille Klat Vagttropper vilde da være kommen i en yderst farlig Stilling. Men Kansutropperne blev i sidste Øjeblik trukne bort fra Banegaarden og uden for Muren. Tung-Fuhsiang skal have været ivrig for at angribe de fremmede; det hed sig, at han smed sin Hat ned for Kejserinden og ikke vilde tjene længer, hvis han ikke maatte slaas.

Vagtens Komme dæmpede Røret i Byen; alting syntes roligt; de fremmede færdedes paa Gaderne uden at høre et ondt Ord, Kineserne gjorde Vej for dem som sædvanligt og viste ikke det ringeste Fjendskab. Men de indfødte kristne var meget utrygge og urolige og gjorde sig rede til at flygte. Regeringen udsendte

nye Forordninger af den vante Slags: Gode og slette Folk var blandet sammen i Bokserbevægelsen. Nogle af de slette havde gjort Optøjer, dræbt en Officer, brændt eller ødelagt Telegrafstænger og Jernbaner. „En slig voldsom Lovløshed er ikke til at skelne fra Oprør.“ Førerne skulde fængsles, de andre, der kun stemmede med i Koret, skulde splittes. Embedsmændene maatte derfor tage kraftig fat og ikke skubbe Ansvaret over paa hinanden. Etsteds i Peking holdt nogle Regeringssoldater Vagt ved en af disse Plakater. En kendt Bokser stod og pegede paa Plakaten og nikkede til Folk: „Kan I se det? Jeg er en Bokser. Hvorfor tager de mig ikke?“ Tilhørerne lo hjertelig, og Soldaterne med. De var ganske klare over, at det Bud skulde ikke lydes. — Overtroiske Fabler gik fra Mund til Mund. Gennem den lille By Hai Tien var der redet en Aand paa et Æsel. Den havde man ikke set, siden Dynastiet grundlagdes; det betød noget meget slemt. Kejserinden, hed det, havde hørt Aanderøster om Natten; de raabte: dræb! dræb!

Efterretningerne ude fra blev stadig mørkere. Flygtninge strømmede stadig ind til Peking, mange af dem saarede. Den 2. Juni spurgtes det, at nogle af en Skare Europæere, der søgte ind til Tientsien, var bleven dræbte, og en Flok Kosakker, der var sendt ud for at hjælpe dem, havde kun med Møje hugget sig gennem Bokserne tilbage til Tientsien. Den 3. kom der Bud om, at i Yung Ching, en halv Snes Mil Syd for Peking, var en engelsk Missionær bleven myrdet og en anden ført bort (han blev dræbt Dagen efter). En Station mellem Peking og Tientsien blev brændt og Landet var i fuldt Oprør langs Banelinien.

Den engelske Gesandt Mac Donald mødte d. 4. Juni i Tsungli-Yamen for at kræve Straf over Morderne fra Yung Ching, men Ministrene lod saa ligegyldige og hjælpeløse — en af dem faldt i Søvn, mens Tolken oversatte Gesandtens Tale — saa han forbitret brød af og gik sin Vej. En Samtale, han næste Dag havde med Prins Ching, gav ham et stærkt Indtryk af, at Faren fra Regeringens Side sikkert ikke var den ringeste.

Den 9. Juni begyndte det at bryde løs i Peking. Tidlig om Morgenen drog en Flok Boksere ud fra et Tempel og brændte Væddeløbsbygningen. En kinesisk Kristen, de havde faaet Fingre i, blev stegt levende i Asken. Senere paa Dagen, da nogle engelske Studenter red uden for Muren, angreb en Skare Boksere dem, og en af Englænderne maatte fyre paa Kineserne for at slippe fra

dem. Det hed sig, at Kejserinden aabent havde udtalt, at hun vilde have de fremmede ryddet ud af sin Hovedstad, og at Kansutropperne kun ventede paa et Vink for at begynde. Gesandterne telegraferede derfor efter Undsætningstropper, og Europæerne samledes atter i Legationerne.

Om Morgenen den 10. Juni kom der Telegram om, at Admiral Seymour var rykket ud fra Tientsien, men kort efter var Telegrafen afbrudt. De fremmede i Peking var nu helt afspærrede fra Omverdenen. Om Eftermiddagen spurgtes det, at det engelske Gesandtskabs Sommerhus uden for Byen var bleven brændt. Dagen efter blev en japansk Diplomat Sugiyama dræbt ved en af Byportene af Kansuryttere.

Prins Tuan og tre andre Bokservenner var den 10. Juni bleven udnævnte til Medlemmer af Tsungli-Yamen. Tuan selv kom ikke for at hilse paa Gesandterne, som Skikken krævede det, men der mødte flere Udsendinge fra Yamen for at klargøre, hvor ganske unødigt det var at hente Troppeforstærkninger til Peking. Nogle af disse Udsendige var synlig forlegne ved den Krønike, de skulde bringe: de var fremmedvenlige og blev derfor senere henrettede. En af de nys udnævnte Ministre forsikrede derimod med tungerap Vigtighed og stor Salvelse, at Bokserbevægelsen var kuet; Gesandterne kunde være fuldkommen trygge og stole paa den Beskyttelse, Kina aldrig havde undladt at yde fremmede. Da Gesandterne ikke lod sig daare af hans skønne Ord, gav Regeringen dem Lov til at faa flere Tropper op. Det kunde den sagtens, da Seymours Undsætningstog var gaaet i Staa.

Det saa' endnu temmelig roligt ud i Peking. Forretningerne gik deres vante Gang i Legationskvarteret: Gaderne var fulde af Folk, og Europæerne kunde med nogen Forsigtighed færdes ude i Byen. Men den 13. om Morgenen var der Storm i Luften. Kineserne i Gesandtskaberne fik travlt med at tage Ferie „paa et Par Dage“ eller listede af under andre Paaskud. De blev truede paa Livet af Folkemængden, og det var ikke raadeligt for dem at blive: de selv kunde mulig frelses, men deres Slægt ude i Byen vilde komme til at bøde for dem. Faktisk blev ogsaa mange af dem myrdede med deres Familie. Boksernes Dristighed voksede. Et Par af dem kom endog kørende gennem Legationsgaden i fuld Uniform (rødt Klæde om Hovedet, rødt Bælte, røde eller gule Støvler). Den tyske Gesandt, Baron v. Ketteler gik løs paa dem med sin Spadserestok; den ene stak af, men den anden blev grebet

i Pisken og sat under Laas og Lukke. Det hed sig, at den „røde Haand“ var set i Peking: det var et Tryllemærke, som de fremmede satte paa Husene, sagde man; det havde den Virkning, at en af Beboerne blev gal i Løbet af 8 Dage eller døde i Løbet af 14. Bokserne brugte denne Overtro til at gøre Folk gale straks.

Om Eftermiddagen kom Bud paa Bud styrtende til Gesandtskaberne og meldte, at en stor Skare Boksere ude fra Landet trængte ind i Byen. Der blev da givet Ordre til at rydde Gaderne i Gesandtskabskvarteret, Butikkerne blev lukkede, og de forskellige Adgange til Kvarteret holdtes bevogtede af Soldater. Det blev gjort i en Fart, og det var ikke for tidligt. Skarer af Boksere søgte ind mod Gesandtskaberne ad den ene Vej efter den anden, men trak sig hurtig tilbage, naar de fandt Gaden spærret af Barrikader (af væltede Vogne o. l.) eller der blev skudt paa dem. De følgende Dage og Nætter gjorde de ogsaa nogle Angreb, men sloges tilbage uden Møje. De lavede mere Larm end Skade. Om Aftenen den 14. samledes flere Tusind Kinesere i Nærheden af Legationerne og holdt en frygtelig Koncert med vilde Hyl og Trusler om at myrde de fremmede Djævle. En Dag kom en Bokser i fuld Dragt men uden Vaaben dansende og fægtende med Armene ind mod en Vagt og blev fanget levende. Et Par andre Boksere blev bragt saarede ind. De svor paa, at de var meget skikkelige Borgere, som bare var komne ud for at se paa Løjerne. Saadan siger de altid. De blev forbundne og sendt hjem igen.

Ude i Byen var Forholdene mindre hyggelige. Det gik løs med Mord og Brand. Om Morgenen den 15. Juni spurgtes det, at der var stort Kristenmyrderi i den sydlige Del af Byen. Dr. Morrison, „Times'“ Korrespondent fik da Lov til med nogle Soldater og og frivillige at gaa ud og hjælpe de kristne. Han drog gennem Gaderne og raabte til de kristne Kinesere at komme og følge med. Mange gjorde det, og flere andre kom ind i Løbet af Dagen. Der samledes i alt et Par Tusinde Kinesere, Kvinder og Børn medregnede, i Legationerne. Gesandterne var betænkelige ved saadan at tage kinesiske Undersaatter i Værn; men de fik ikke Grund til at fortryde det. Der var Mangel paa Arbejdskraft, efter at de kinesiske Kulier havde gjort Strike, saa der blev god Brug for de reddede kristne. Mange af dem var ilde tilredte af Sværdhug og Brandsaar, da de kom ind. Og det havde været et grufuldt Syn, Dr. Morrison saa' paa sin kække Udflugt. Bokserne gik fra Hus til Hus og slog kristne ihjel, og Gaderne flød med Blod. Den 16. Juni

havde en 40 Boksere faaet nogle kristne ind i et lille Tempel i Nærheden af Gesandtskaberne. Fangerne var bundne til Væggen, og Bokserne sang og ofrede, inden de skulde i Lag med at slagte dem. Den hellige Handling blev imidlertid forstyrret. En Trop Marinesoldater omringede pludselig Templet, og Bokserne blev skudt alle Mand.

Fra den Dag, Oprøret brød løs, havde man fra Gesandtskaberne kunnet se store Ildebrande rundtom. De kristnes Kirker og Missionsbygninger og de fremmedes Huse gik op i Luer. Men ogsaa hele Gader af skikkelige Kineseres Huse. Ganske mod kinesisk Sædvane brændte Bokserne de kristnes Bygninger af uden først at plyndre dem; det viste, hvor stærkt Fremmedhadet var.

Den 16. stak de Ild paa en Butik uden for Porten Chien-Mên. I Forvejen havde de fortalt, at de ved deres Tryllesange skulde indskrænke Branden til den ene Butik: den handlede med europæisk Medicin og skulde derfor væk. Tryllesangene virkede imidlertid ikke kraftig nok, for i kort Tid spredte Ilden sig over en hel Bydel og selve Porten Chien-Mên brændte af. Kineserne løb rundt mellem deres flammende Huse, stille og travle som Myrer, og reddede alt, hvad de kunde. Nogle Boksere gik om iblandt dem ganske rolige, uden at nogen faldt paa at skælde dem ud for den Ulykke, de havde voldt.

Peking bestaar af den rektangulære „kinesiske By“ og den kvadratiske „Tartarby“ Nord derfor. Inde i Tartarbyen ned mod Kineserbyen ligger den „kejserlige“ By, som ogsaa er et Kvadrat. Alle tre Bydele er omgivne af Mure. Gesandtskabskvarteret ligger mellem den sydøstlige Del af Kejserbyen og Muren mellem Tartarbyen og Kineserbyen. Inde mellem Legationsbygningerne og rundt om var der Butikker og kinesiske Bygninger, saa Ildebrandene kunde ogsaa bringe Legationerne i Fare.

De kinesiske Regeringstropper, der stod nær ved Gesandtskaberne, havde under Røret vist sig helt skikkelige. De lod nok Bokserne muntre sig af Hjertens Lyst, men forulempede ikke de fremmede og var meget høflige mod de Europæere, der gav sig i Snak med dem. Nogle af Legationstropperne skød et Par Gange paa de kinesiske Soldater; den ene Gang svarede disse igen, men deres Officerer stansede dem, og der blev ikke talt videre om den Sag.

Den 19. Juni om Aftenen var der stor Ophidselse og Spænding i Gesandtskaberne. Der var kommet Breve fra Tsungli-Yamen

til Gesandterne med Underretning om, at de fremmede Admiraler havde krævet Takuforterne overgivet til sig senest den 18., da de ellers vilde tage dem. At dette allerede var sket, talte Yamen ikke om. Men den var højst forbavset over et saadant Skridt, der viste, at Magterne vilde bryde Freden. Hovedstaden var saa ophidset, at Regeringen vilde have ondt ved at værne Legationerne, og Gesandterne med deres Folk skulde derfor inden 24 Timer forlade Peking og gaa til Tientsien. Der var Tropper rede til at dække dem under Vejs og der var givet Ordre til at skaffe Transportmidler. Gesandterne mødtes om Aftenen og drøftede Stillingen. Somme af det menige Folk ventede, at de vilde drage bort og havde travlt med at pakke ind til Afrejsen. Andre forsikrede harmfuldt, at det vilde være Vanvid. Muligt blev de myrdede, hvis de holdt sig i Peking, men tog de af Sted, gik de til den visse Død. Ikke 10 Mand vilde naa Tientsien. Gesandterne svarede hverken ja eller nej paa Yamens Skrivelse. De skulde gerne tage bort; men de kunde umuligt gøre sig rede paa 24 Timer. De vilde gerne vide, hvad Sikkerhedsforanstaltninger, Regeringen vilde træffe for dem, da Landet var fuldt af Oprørere. De maatte have Vogne og Baade og Levnedsmidler for at kunne tage af Sted. Endelig udbad de sig et Møde med Yamen næste Morgen.

De kom atter sammen om Morgenen. Der var intet Svar fra Yamen. De fleste mente nu, at det var unyttigt at gaa derhen. Kun Baron v. Ketteler var opsat paa det. De andre Gesandter troede, de havde faaet ham snakket fra det; men han tog af Sted sammen med sin Sekretær Cordes. De to Bærestole var lige kommen forbi en lille Politistation i Hovedgaden, da Cordes saa' til Siden og fik Øje paa en kinesisk Soldat, der fulgte efter dem og sigtede paa Gesandtens Hoved. Cordes gav et Skrig og i samme Nu fyrede Soldaten og dræbte v. Ketteler. Portørerne lod Bærestolene falde, Cordes sprang op og blev slemt saaret af et nyt Skud, men han havde Kræfter nok til at løbe tilbage til Legationerne. Kort efter kom der Brev fra Yamen. Den indrømmede, at det kunde være farligt for Gesandterne at drage gennem Landet og vilde derfor ikke have noget imod, at Afrejsen opsattes noget længere Tid, saa man kunde raadslaa om Sagerne. Et personligt Møde med Gesandterne kunde man ikke indlade sig paa: det vilde ikke være uden Fare for Gesandterne at tage hen til Yamen, og Prinserne og Ministrene vilde dybt beklage, om der vederfores de fremmede Repræsentanter noget.

Ultimatumet var altsaa taget tilbage, men Europæerne følte sig ikke trygge endda. Yamens Brev var mulig kun et Udslag af en øjeblikkelig Angest paa Grund af Kettelers Mord — som i øvrigt ikke nævntes med en Stavelse. At tage bort kunde der nu ikke være Tale om. Naar Regeringen ikke mægtede at værne de fremmede i Hovedstaden, hvor kunde den da sikre dem paa Rejsen til Tientsien. Det gjaldt derfor om at ruste sig paa bedste Maade. Hele Formiddagen den 20. var der uhyre travlt i Legationerne. Man byggede Barrikader og samlede Forraad til at udholde en Belejring. Der var heldigvis Levnedsmidler nok inden for Forsvarslinien og tæt udenfor. Et Sted fandt man meget belejligt et helt Hvedelager. Et Magasin nær ved det amerikanske Gesandtskab blev tømt for alt spiseligt. Foder og Kul og andre Forraad fandtes ogsaa. Mens de militære gjorde Forsvaret rede, sled Civilisterne som Bæster for at bjærge det mest mulige, løb hid og did med Vogne og læssede dem af.

En amerikansk Mission, der hidtil var holdt besat af Marinesoldater, blev kaldt ind og kom med en Mængde kinesiske kristne. Tummelen var frygtelig: de nykomne skulde have Plads og løb forvirrede rundt mellem de opdyngede Kasser og Byldter. Somme sad hjælpeløse midt i det larmende Babel af allehaande Tungemaal, men de handlekraftige asede for ti, og efterhaanden kom der en Smule Skik paa Tingene. Klokken nærmede sig ogsaa 4, til hvilken Tid den givne Frist var udløbet. En Gruppe Mænd stod inde i det engelske Gesandtskab med Uret i Haanden og fulgte spændt Visernes Gang. Nu manglede den 5 Minutter i 4, saa 3 Minutter, saa 2. Og saa knaldede Skudene mod Øst, og snart lød Riflerne paa alle Sider.

Den kinesiske Regering havde truffet sit Valg. Et kejserligt Edikt af 21. Juni kundgjorde det for Folket. Det klagede over Magternes Voldshandlinger og fremhævede Kejserens langmodige Mildhed. Den var nu til Ende. „Vore Forfædre er kommen os til Hjælp, og Guderne har hørt vort Raab ... Med Taarer har vi forkyndt Krigen i de fædrene Helligdomme ... De andre stoler paa listige Planer, vi sætter vor Lid til Himlens Retfærdighed. De bygger paa Vold, vi paa Menneskelighed.“

Da Legationerne ikke faldt for det første Angreb, prøvede Kineserne at ødelægge dem ved Ild. Husene rundt om Forsvarslinien blev antændte snart paa et Sted, snart paa et andet. Faren for de belejrede var tit stor. De maatte rive flere Bygninger ned,

ofte i Røg og Brand og Kugleregn. Lige Nord for det engelske Gesandtskab laa Hanlin-Instituttet, de kinesiske lærdes Hjem med Rigets ypperste Bibliotek fuldt af kostelige Bøger, dejlige Haandskrifter og Statspapirer. Det var et helligt Sted, og derfra ventede man ingen Brandfare. Englænderne havde tænkt paa at rive nogle af de nærmeste Bygninger ned for at sikre Legationen, men lod være for ikke at krænke Kineserne for haardt og gøre Regeringen rasende. Men Kineserne tog ingen saadanne Hensyn, de stak de hellige Bygninger i Brand. Faren for Legationsbygningerne var overhængende. En Afdeling Marinesoldater og frivillige maatte gøre et Udfald, drev Kineserne bort og dræbte nogle af dem, rev saa Bygningerne ned, huggede Træer om og stræbte at holde Ilden fra Gesandtskabet. Det lykkedes, da Vinden, som havde blæst frisk fra Nord, lagde sig. Mac Donald havde sendt Tsungli-Yamen Bud og bedt dem hjælpe at redde Bogskattene, men de lod det rolig brænde. Noget blev frelst af de frivillige, som var med i Udfaldet, men det meste gik tabt. I 3 Dage maatte de belejrede kæmpe haardt mod Flammerne, men saa var ogsaa den Fare forbi, og Kineserne havde i Virkeligheden gjort deres Fjender en Tjeneste. De havde sparet dem for selv at rydde Husene af Vejen, nu havde de et frit Rum uden om Forsvarslinien.

Da Ilden ikke havde gjort Gavn, prøvede Kineserne, hvad Kanonerne kunde udrette. I Legationerne havde man paa Forhaand ment, at kom Fjenden med Kanoner, var Spillet ude. Det gik dog ikke saa galt som frygtet. Kineserne kørte grovt Skyts frem flere Steder, en Kanon blev plantet ved Chien-Mên-Porten, fra Kejserbyens Mure rettedes noget efter en anden mod det engelske Gesandtskab, de gjorde nogen Skade paa Bygningerne, men som oftest fik Kineserne ikke videre Nytte af dem. De skød gerne for højt, saa Kuglerne brummede jævnt fredelig hen over Hovedet paa de belejrede. Det var mest gamle Kanoner, de brugte, — endda de havde et helt Arsenal moderne Skyts lige ved Haanden. De bar sig ogsaa tit sært ad med dem. Den 28. Juni bombarderede Kineserne heftig en Staldbygning ved Mongoltorvet, et svagt Punkt i det engelske Gesandtskab. Fire Granater i Rad bragede ind øverst i Huset, det syntes faldefærdigt og Stillingen var ikke hyggelig. Men bedst som de gjorde dygtig Skade, holdt Kineserne inde. Om Aftenen skød de nogle Skud mod Staldporten, men stansede atter. Næste Morgen gjorde de belejrede et Udfald for at tage Kanonen og drive Kineserne bort fra deres Barrikade.

Det mislykkedes; men Kanonen var borte og kom ikke igen. Man gisnede, at Kineserne var bleven bange, da den gamle halvbrændte Staldport ikke vilde falde: det maatte være Trolddom; de fremmede Djævles Gud var for stærk paa dette Sted. Porten var sikker nok, da der var bygget en 6—7 Fod tyk Mur bagved, men Murene ved Siden af kunde Kineserne let have skudt i Stykker.

Riflen var det vigtigste Angrebsvaaben. Rundt om Gesandtskaberne, paa de svageste Steder, byggede Kineserne Barrikader og førte dem mod Forsvarernes og lod Kuglerne hagle ned over disse. Snart om Dagen, somme Tider flere Gange, og snart om Natten, gik det løs med en rasende Riffelknitren, der næppe var til at holde ud at høre paa for dem, som ikke var med. Skydningen begyndte aabenbart efter Aftale, fra alle Kanter samtidig, og Angrebet ledødes meget forstandig, ikke paa maa og faa som Boksernes. Synderlig godt skød Kineserne ikke, mange af deres Kugler gik altfor højt — somme mente, det var for at jage de fremmedes Aander væk — men de blev farligere, eftersom Barrikaderne rykkede nærmere. Ved det franske Gesandtskab kom den kinesiske Barrikade saa tæt til de belejrede, at den østrigske Charge d'affaires v. Rosthorn og hans kække Frue, som kæmpede med der, søgte at stikke Ild i den ved at kaste brændende Straa derover. Kineserne svarede med en Regn af Sten, en af dem ramte Fru v. Rosthorn.

Til at forsvare Gesandtskaberne fandtes der 18 Officerer og 389 Soldater, hvortil kom 100 frivillige. Flere af disse var dygtige Officerer, og mange viste udmærket Mod og militær Evne. Mandskabet var gennemgaaende fortræffeligt. Derimod var det knapt med Ammunition; Soldaterne havde kun fra 100—300 Patroner pr. Mand, saa de maatte spare paa Krudtet og kun skyde, naar de havde godt Sigte. Der var 4 smaa Kanoner; senere fandt man en gammel kinesisk Kanon, som fik Kælenavnet „Betsy"; den kunde bruges til nogle Granater, Russerne havde haft med op til Peking, og den gjorde i hvert Fald en rædsom Allarm. Grunden, der skulde forsvares, var temmelig udstrakt. Den nordøstlige Del med det østrigske Gesandtskab og Toldhuset, som man havde tænkt at holde, opgav Østrigerne straks, og Forsvarslinien paa den Kant kom til at gaa gennem et kinesisk Palads med Haveanlæg (Prins Su's Fu), øst for den engelske Legation. Det var af Vigtighed at holde dette Fu, dels fordi det engelske Gesandtskab blev behersket af nogle kunstige Høje i Anlæget, og dels for

at Forbindelsen ikke skulde blive brudt mellem dette Gesandtskab i Nordvest og det franske og tyske Gesandtskab i Sydøst. Meningen var at holde disse Legationer og Pladsen hen til det russiske Gesandtskab i Sydvest saa længe som muligt. Lod det sig ikke gøre, vilde man samle sig i det engelske Gesandtskab, der var det største, vel forsynet med Vand og næsten helt omgivet af en 10 Fod høj Mur. Det var paa et hængende Haar nær ved, at Udenværkerne var bleven opgivet straks. Den 22. Juni ved Daggry begyndte Kineserne at fyre stærkt fra alle Sider, og henved Kl. 9 saa' man pludselig alle Tropperne, Østerrigere, Tyskere, Italienere, Japanesere, Amerikanere og Russere, komme styrtende ind til den engelske Legation. Angrebet havde ikke været saa overvældende, at der syntes Grund til at opgive de andre Gesandtskaber. Englænderne blev rasende, Tropperne, der trak sig tilbage, var det ikke mindre. Det var nok en østrigsk Kaptajn, der som ældst Officer havde paabudt Tilbagetoget. Gesandterne traadte hastig sammen, Mac Donald blev udnævnt til øverstbefalende, og Vagterne fik Ordre til at vende tilbage til deres Post. Kineserne havde heldigvis ikke benyttet sig af Lejligheden til at tage de forladte Stillinger; ellers kunde Følgerne være blevet slemme, især for de kristne Kinesere, der var lejrede i Fu.

Da Faren for Ildebrand var drevet over, fik man travlt med at styrke Forsvarslinien. Der blev lavet Forhugninger, Gennemgange og dækkede Veje, der blev gravet og bygget, Barrikaderne blev til rene Volde, Husene og navnlig Hospitalet beskyttedes. Der var stadig Trang til Sandsække og Tøj til at sy dem af. Silketøj og Gardiner, Bordduge og Lagener forvandledes til Sække. Man ofrede overflødige Bukser, dem behøvede man blot at binde for Benene, saa var de udmærkede Poser. Damerne syede af alle Kræfter, Mændene fyldte Sækkene og trak af med dem, Kineserbørn pilede af med dem paa lette Vogne.

Den haardeste Kamp stod ved det franske og tyske Gesandtskab, paa Muren om Tartarbyen og i Fu. Paa de to Legationer gjordes der gentagne Angreb. Den 13. Juli sprængte Kineserne en Mine under et Hus i den franske Legation, et Par Soldater blev begravede under Ruinerne, et Par andre saaredes, og Legationen kom i Brand. Men Forsvarerne faldt tilbage paa en Forskansning, de havde bygget bagved, og den holdt de. Samtidig angreb Kineserne heftig den tyske Legation, de kom ind i Klubhuset og satte det i Brand, men blevet jaget ud med Bajonetterne.

Bymuren Syd for Gesandtskaberne havde Kineserne oprindelig haft inde; men det gik ikke an at lade dem i Ro der; de kunde trække Kanoner derop og smadre Legationerne nedenfor. Tyskerne tog først et Stykke af Muren ud for deres Gesandtskab, sammen med Amerikanerne ryddede de derpaa Muren mod Vest, til de stansedes af en kinesisk Barrikade med to Kanoner paa, og de byggede en Barrikade tværs over Muren ud for det amerikanske Gesandtskab. Men Kineserne var opsatte paa at vinde det tabte tilbage, og i flere Dage kæmpedes der meget hæftig paa Muren. En Dag havde Europæerne 4 faldne og 6 saarede dér. Den 2. Juli overrumplede Kineserne Tyskernes Barrikade og tvang dem og Amerikanerne til at vige. Men en Styrke af amerikanske, engelske og russiske Marinesoldater blev sendt derop, og under den amerikanske Kaptajn Myers tog de den forladte Barrikade igen. Næste Morgen gik de angrebsvis til Værks, stormede en kinesisk Barrikade, dræbte en Snes Kinesere og fik nogle kærkomne Rifler med Ammunition. Kaptajn Myers, der ogsaa førte dette Udfald, blev her saaret paa et Spyd, som han snublede over, og fik kort efter Tyfus, saa han i Resten af Belejringen laa paa Hospitalet.

De hidsigste og varigste Angreb rettedes paa den vanskelige og vigtige Stilling i Fu. Her havde Kineserne opstillet en Kanon, som gjorde megen Ødelæggelse paa Forsvarslinien. En italiensk Kaptajn Paolini gik ud mod den med nogle Italienere, Japanesere og engelske frivillige, men de løb lige mod en 8 Fod høj Barrikade, der overøste dem med en voldsom Ild, saa de skyndsomst maatte vende om med et Tab af 3 døde og 4 saarede, deriblandt Paolini. En af de engelske frivillige samlede koldblodig en Riffel op, mens han løb over Ildlinjen. Kanonen blev ved at gøre Forsvarerne Skade, og Angrebene fortsattes næsten daglig med stor Forbitrelse. Den japanske Oberst Shiba, som kommanderede i Fu, mistede mange af sine Folk. Adskillige kinesiske kristne meldte sig frivillig i deres Sted og gjorde fortræffelig Fyldest. Deres Landsmænd uden for Muren var rasende paa dem, de bandede dem og kastede Stene og Granater efter dem. Stillingen blev vanskeligere og vanskeligere at holde. Forskansningerne led svært, men de belejrede arbejdede ivrig om Natten for at bøde den Skade, Kanonen havde voldt om Dagen. Natten mellem den 12. og 13. Juli angreb Kineserne voldsomt, og Italienerne i Fu blev slaaet af Panik og trak sig tilbage. Englænderne, som havde Post i Nærheden, kunde let være bleven omringede, men heller ikke her be-

nyttede Kineserne Lejligheden: Japaneserne havde engang lokket dem i en Fælde og skudt en hel Del af dem, og siden var de noget varsomme til at gaa paa. Italienerne blev atter ført frem, men de engelske maatte trække sig tilbage fra en ydre til en indre Barrikade. Den 13. kom der et usædvanlig stærkt Angreb — samtidig med Anfaldet paa det franske og tyske Gesandtskab. Kineserne vilde aabenbart prøve at tage hele Østsiden af de belejredes Stilling. Men Angrebet mislykkedes, og da Skydningen stansede, sled Kulierne fra 9 Aften til 4 Morgen for at udbedre Forskansningen. De var da saa trætte, at de faldt ned som Sten og straks sov. Under Arbejdet kunde de høre Fjenden bygge paa sin Barrikade blot nogle Alen borte.

Den civile Befolkning, der mest opholdt sig i den engelske Legation, var hurtig kommen i Lave. Man fik sig indrettet en Plads at være paa og gik ikke hinanden i Vejen. Den engelske Selvstyreevne fornægtede sig heller ikke her. Der blev valgt en Hovedkomité til som et Slags Byraad at styre det civile Samfund. Der nedsattes en Række Udvalg: til at sætte Kulierne i Arbejde og skaffe dem Mad, til at lede Barrikadebygningen — en Præst Norris viste særligt Snille til dette Værk — til at vaage over den offentlige Sundhed. Der dannedes et Brandkorps, som gjorde udmærket Nytte i Ildebrandsdagene. Maskineriet arbejdede jævnt og godt og satte Besætningen i Stand til helt at vie sig til Forsvaret. Ordenen var fortræffelig, og Folk fik efterhaanden Tid til deres Raadighed, saa de var glade ved, at Sekretær Cockburn gav dem Adgang til sit velforsynede Bibliotek. Det blev flittig benyttet. Læsningen adspredte Tankerne, saa de ikke borede sig for fast ind i Situationen.

Trods den Dødsfare, de havde over Hovedet, var adskillige Folk ivrige efter at ransage de forladte Butikker og rapse, hvad de kunde, Spilledaaser, Legetøj, Ragelse og kostbare Ting. Sommetider var de ved at komme i Totterne paa hinanden over Byttet, saa det til sidst blev forbudt at gaa ind i Butikkerne uden Hovedkomitéens Samtykke.

Fødevarer led man ikke Mangel paa. Der var Ris og Hvede, Te, Kaffe, Kakao, Sukker, henkogte Sager: Kød, Frugt og Mælk. Der var Vin og Sodavand, men dette var dyrere end Champagnen. Til at begynde med havde man nogle Køer og Faar, men ellers var det Hestene — der var 150 Ponier i Legationerne — som maatte yde fersk Kød. Det spistes med god Appetit, naar den

afdøde ikke netop var en kær Ven. En Dame spurgte altid, inden hun gav sig til at spise: „Er det et hvidt Muldyr?“ Frisk Frugt og Mælk savnedes mest, og flere Smaabørn døde af Belejringskosten.

En følelig Ubehagelighed, navnlig for Englænderne, var det, at de ikke kunde faa deres Bad; man var i Begyndelsen af Belejringen bange for, at Vandet ikke skulde slaa til, og kneb paa det. Men det var rigeligt nok, især efter at der var faldet en Del Regn. Saa sparede man ikke saa stærkt og tillod sig den Luksus at oprette et Vaskeri; det ledede af en Toldembedsmand og gjorde stor Lykke. Alt i alt gik Livet ganske jævnt og uden synderlige Ubehageligheder, i hvert Fald for Mændene, der arbejdede sig trætte i det fri om Dagen og sov haardt og sundt om Natten. Det var værre for Damerne, ikke mindst for dem paa Hospitalet. Det blev styret fortrinligt af en Sygeplejerske, Frk. Lambert med en Stab af Missionsdamer, Nonner og kvindelige Læger. Den amerikanske Gesandts Frue sørgede for Sengelinned. En anden Dame varetog Køkkenet utrættelig og opfindsom: det blev efterhaanden svært nok at skaffe passende Sygekost. Det var tit lidet behageligt at færdes paa Hospitalet. Paa varme Dage kneb det med at faa frisk Luft. Vinduerne var dækkede med Sandsække og foran Verandaen var der bygget en Vold af Mursten, Jord og Sandsække. Hospitalet blev snart fyldt; den 6. Juli var der 44 saarede, den 10. 99, den 12. 108. Men baade Læger og Sygeplejersker sled utrættelig, skønt de var udasede, saa de havde ondt ved at sove, og plagedes af Muskitoer først paa Natten og af Fluer sidst paa Natten. Til de saarede lavede man Muskitonet af Gardiner. Hospitalet holdtes i mønsterværdig Orden, og de saarede, som døde derinde, stod næsten aldrig til at redde: de døde gerne et Par Timer efter at de var bragt ind.

Det var et Held, at Vejret kun undtagelsesvis var meget hedt. Der blev kun faa Tilfælde af Feber. Paa rigtig varme Dage var det ikke saa hyggeligt, især da der laa flere døde Mennesker og Dyr udenfor Voldene og sendte en led Stank ind.

Det offentlige Liv samlede sig om Klokketaarnet uden for det engelske Kapel. Der sloges Komitémedlemmernes Navne op, der kunde Forslag hænges op, og alle mulige Efterretninger og Rygter kundgjordes der. Det var Fæstningens Avis og Børs. Her samledes Folk i Aftenkølingen for at snakke om Sagerne, lave Vittigheder og skumle.

Afspærrede fra Yderverdenen som de var, blev de naturligvis uhyre graadige efter nyt og ivrige til at koge Suppe paa en Pølsepind. Navnlig kresede deres Tanker om Undsætningsekspeditionen. Fra først mente man, den kunde komme om nogle Dage, og alskens Rygter om Tegn paa dens Nærhed vandt let Tiltro. Man havde set Raketter mod Vest. Oberst Shiba havde set en japanesisk Raket i Nord. At dømme efter Raketrygterne prøvede Undsætningstropperne nok at tage Peking som Jøderne Jeriko: ved at gaa rundt om Byen. Saa blev der megen Tale om et elektrisk Spejderlys, som var set mod Syd. Mac Donald selv syntes tilbøjelig til at tro paa det. Men andre paastod, det var Skæret fra en Smelteovn. Den 7. Juli havde Franskmændene og Østrigerne hørt Kanonskud mod Syd. Men nu var man bleven mistroisk mod Rygterne, især da en udsendt Kineser kom tilbage (med nogle Kyllinger og Ferskener) og fortalte, at Kineserne nok var bange for de fremmede Soldater, men ikke vidste noget om, at de var i Nærheden. Den 11. Juli summede det med Rygter: Prins Ching og Prins Tuan sloges med hinanden — 13,000 fremmede Tropper havde forladt Tientsien for 4 Dage siden — Kejserinden havde bekendtgjort, at hendes Tropper skulde holde sig til Bøsserne, for de store Kanoner var nogen farlige Ting, som kunde gøre megen Skade. Rimeligt nok havde de kinesiske Kugler paa deres vildsomme Veje gjort Fortræd blandt Kineserne ude i Byen.

Den 14. Juli fik man noget at snakke om. En gammel Kineser, som nogle Dage før var sendt ud med Brev til Tientsien, kom tilbage og fortalte, at han var bleven fanget og ført til Jung Lu, Storsekretæren, den ledende Mand i den kinesiske Regering. Derfra kom han nu med et Brev til Mac Donald. Brevet var underskrevet „Prins Ching og andre“. Det udtrykte disse Herrers Bekymring over, at de paa Grund af Soldaternes og Militsens Skydning nu i 10 Dage ikke havde været i Forbindelse med Gesandtskaberne, og deres særdeles store Glæde ved at høre af den fangne Kineser, at Gesandterne befandt sig vel. De fremmede Undsætningstropper var for længe siden drevet tilbage af Bokserne, og disse sværmede saadan paa Vejen til Tientsien, at det vilde være for farligt at eskortere Gesandtskaberne til denne By efter tidligere Aftale. Men nu foresloges det, at Gesandterne med Familie og Embedsmænd skulde forlade Legationerne og, indtil Afrejsen kunde ordnes, bo i Tsungli Yamen, „for at det venskabelige Forhold kunde bevares ukrænket fra først til sidst.“ Gesandterne med

Følge skulde tage hen til Tsungli Yamen i smaa Afdelinger, og de maatte under ingen Omstændigheder tage en eneste væbnet Soldat med." Det kunde ophidse Folket og Tropperne og føre til kedelige Hændelser." — De belejrede lo eller harmedes over dette Budskab. Den Fælde var dog for plump. Men Gesandterne var noget i Tvivl om, hvordan de skulle stille sig. Det mest tiltalende var slet ikke at svare. Men det var ganske nyttigt at komme til at forhandle med den kinesiske Regering. Selve Brevet tydede paa, at den mistvivlede om at kunne tage Legationerne med Magt. Ved at aabne nye Forhandlinger kunde man mulig støtte Fredspartiet og skræmme Krigspartiet. Og i hvert Fald var det værd at prøve, om man kunde faa Kineserne til at holde lidt inde med deres Angreb. Mac Donald svarede derfor, at han ikke forstod, hvorledes Gesandterne kunde være sikrere i Tsungli Yamen end i Legationerne, og tilføjede, at hvis yderligere Forhandlinger ønskedes, kunde Kineserne blot sende en paalidelig Mand med et hvidt Flag.

Den 16. om Morgenen var der atter et voldsomt Angreb paa Fu, og her faldt Føreren for de engelske Marinesoldater, Kaptajn Strouts, mens Dr. Morrison blev saaret, idet han søgte at hjælpe ham. Der blev stor Sorg over Strouts Død, og alle, der kunde, fulgte ham til Jorden samme Eftermiddag. Under Begravelsen, mens Kuglerne hvislede gennem Træerne og Granaterne sprang over Legationerne, kom der et nyt Brev fra „Prins Ching og andre". Det var uhyre fredeligt — Kineserne maatte nu ogsaa have faaet Underretning om, at Tientsien var indtaget. De havde kun foreslaaet at samle Gesandterne i Yamen, for at de hedre kunde beskytte dem. Men nu skulde Regeringen sende flere Tropper til at holde Militsen i Ave, saa den ikke skød paa Legationerne. Disse skulde saa hindre deres Soldater fra at skyde. Det var et Tilbud om Vaabenstilstand, og i den følgende Tid var det ogsaa temmelig fredeligt, blot med enkelte Skud engang imellem. De kinesiske Soldater kom frem fra deres Barrikader og gav sig i Snak med de belejrede, og disse havde tit Møje med at genne dem bort. En kinesisk Soldat, der var bleven saaret, kom hen til Europæerne og bad om at blive forbundet. Samtidig arbejdede Kineserne imidlertid paa deres Barrikader og gravede Miner, saa de belejrede maatte lave Kontraminer og truede med at skyde paa Barrikadebyggerne.

Der forhandledes nu livligt mellem Gesandterne og den kinesiske Regering. Det blev en kuriøs diplomatisk Fægtning. Ge-

sandterne søgte at vinde Tid og holde Vaabenhvilen gaaende. Kineserne prøvede ved forskellige Kunstgreb at overliste Europæerne og faa Tag i dem. Først fandt de, at det var ønskeligt, om de fremmede Soldater rømmede Tartarmuren, hvor de gik og skød og forulempede Kineserne. Da det høflig var afslaaet, tog de den gamle Plan op, at Europæerne skulde gaa til Tientsien: det kinesiske Folk var saa rasende, at det ikke vilde nøjes med mindre end Legationernes Ødelæggelse; derfor maatte de fremmede straks tage bort eller selv bære Ansvaret for Følgerne. Gesandterne kastede Ansvaret tilbage paa den kinesiske Regering og spurgte, hvorledes den kunde beskytte dem paa Vejen til Tientsien, naar den ikke kunde i Peking. Efter et lille Intermezzo med heftig Riffelild mod Nord og Vest, sendte Kineserne et Brev, hvori de forsikrede, at „de aldrig fra først til sidst havde forsømt at beskytte Legationerne“, men af Frygt for de mange slette Personer og for at sikre Gesandterne havde de ønsket, at disse for en Tid vilde forlade Byen. Brevskriverne udviklede derefter velbehageligt, at der var Forskel paa at beskytte de fremmede i Peking og paa Vejen til Tientsin. For det ene var vedvarende og det andet kun midlertidigt. Samme Dag havde Kineserne et andet Forslag: Gesandterne burde „for at dæmpe Ængstelse“ telegrafere hjem, at deres Familier havde det godt, men der maatte ikke tales om militære Sager, og der skulde staa, at alt var vel. Det vilde jo have været et rart Telegram at stikke de fremmede Regeringer ud. Gesandterne svarede imidlertid ganske alvorlig, at de umulig kunde telegrafere, at deres Familier havde det godt, da Kvindernes og Børnenes Helbred selvfølgelig havde lidt under den lange Belejring. Saa blev Regeringen ivrig efter at befri Legationerne for de kristne Kinesere: da der var saa mange og det kneb med Plads, maatte de være meget generende i det varme Vejr; nu var Folkestemningen rolig, saa de kristne kunde godt sendes ud for at passe deres Hverv. Gesandterne fandt det ikke Umagen værd at spørge de kristne, om de havde Lyst at gaa ud og lade sig myrde; det venlige Forslag blev ikke besvaret.

Den menige Befolkning i Legationerne var i disse rolige Dage mest optaget af at tænke paa, hvornaar Hjælpen kunde komme. Man syntes, det varede lovlig længe. Det begyndte nu ogsaa at svinde stærkt i Hestene, og der blev givet Ordre om, at enhver skulde indberette til Hovedkvarteret, hvad Fødemidler han havde, saa man kunde snart vente at komme paa indskrænket Belejringskost.

Under Vaabenhvilen blev der smuglet nogle Æg ind i Legationerne; Gesandterne havde bedt Regeringen lade Frugtsælgere faa Adgang til dem, men „de kunde ikke komme frem for Bokserne“. Derimod sendte Tsungli Yamen nogle Vognlæs Vandmeloner og andre Frugter til Gesandterne, ogsaa noget Mel, som de kristne Kinesere ivrig raadede fra at bruge, da det nok var forgiftet, hvad det dog næppe var.

De belejrede slugte graadig alle de Rygter, der løb rundt om Undsætningstropperne. Oberst Shiba havde købt en kinesisk Soldat til at give Besked om Fremrykningen, og Manden vilde gøre Gavn for Pengene og fortalte rosenrøde Historier om de fremmede Troppers March og Bedrifter. Løgn var det hele, men det satte Folk i godt Humør. I Slutningen af Juli naaede et Brev fra den engelske Konsul i Tientsien ind bag Voldene; det lød ikke nær saa opmuntrende og gav saa lidt Besked, at Folk forargedes paa Konsulen. Han havde med Vilje ikke villet tale rent ud for ikke at gøre de belejrede nedtrykt: de forbundne Tropper var dengang endnu i Tientsien.

I Dagene d. 26.—28. Juli mærkedes der Tegn paa, at Vaabenhvilen snart vilde blive brudt. Fra de kinesiske Barrikader kastedes der med Sten paa de belejrede. Nye Troppedelinger saas paa Muren. Kanoner kørtes op. Mod Nordvest, hvor den katolske Katedralkirke Pei Tang udholdt en særskilt Belejring, hørtes der en livlig Skydning. Fra den 29. Juli aabnedes der atter en stadig Ild mod Legationerne. Brevvekslingen om Rejsen til Tientsien blev imidlertid ved, og Gesandterne kunde nu henvise til, at saa længe Regeringen ikke kunde hindre, at der blev skudt paa Legationerne, vilde det næppe være trygt at begive sig paa Rejsen. Regeringen bad dem endelig ikke ængste sig: Skydningen d. 29. skyldtes en Misforstaaelse. De kinesiske Tropper havde lavet en Vej, de fremmede troede, der blev bygget en Barrikade, saa havde de skudt og Kineserne havde svaret; det hele havde ingen Betydning. I et Brev af 3. August forklarede de, at en anden heftig Skydning ogsaa beroede paa gensidig Misforstaaelse. „Det var noget nær som Lyden af Aftentrommen eller Morgenklokken — noget ganske dagligdags — og næppe et Smil værd.“ Siden fik de travlt med at skyde al Skylden paa de kristne Kinesere, det var dem, der begyndte at skyde, og saa maatte Regeringstropperne svare.

Skydningen blev imidlertid heftigere, men den gjorde ikke

synderlig Skade, da de belejrede nu var godt dækkede. Derimod havde Kineserne det Uheld, at en Barrikade paa Mongoltorvet styrtede sammen, og inden Folkene paa den kunde komme i Læ, blev der skudt mange af dem. — Regeringen blev nu aabenbart nervøs; den trængte paa, at de belejrede skulde drage bort. I Legationerne saa' man heri et Tegn paa, at Hjælpen nu var nær. Den 10. var der ogsaa kommet Breve til Mac Donald og Oberst Shiba fra Generalerne Gaselee og Fukushima om, at Undsætningshæren var under Fremrykning, og at den rimeligvis kunde være i Peking den 14. August. De belejrede var da i straalende Humør og tænkte allerede paa at have en Medalje til Minde om Belejringen.

Kineserne var næppe saa glade. De havde forgæves prøvet at lokke de fremmede til godvillig at lade sig myrde. Nu vilde de gøre et Forsøg paa at tage Legationerne med Magt, saa Undsætningshæren ikke skulde finde en levende Sjæl at hjælpe. Den 11. August var Angrebet paa den tyske og franske Legation haardere end nogen Sinde. Den 12. haglede Kuglerne ned baade der og fra Mongoltorvet, og en flink fransk Officer blev dræbt. Under alt dette gik Forhandlingerne videre, og Regeringen sendte de høfligste og velvilligste Breve ind. Kun den 13., Dagen efter at Barrikaden paa Mongoltorvet var faldet, var Tonen noget studs. Men om Eftermiddagen skrev den kønt om at „fra denne Dag skulde hverken Kineserne eller de fremmede, om muligt igen høre Lyden af en Riffel“. Lige før Mac Donald fik dette Brev var der sprunget en Granat i hans Soveværelse, og han læste det under det livligste Akkompagnement af Riffelknitren. Hen mod Aften blev Angrebet overordentlig rasende. Skydningen fra alle Sider var øredøvende. Atter og atter blev der kaldt frivillige ud for at støtte Vagterne. Kl. 9 om Aftenen kaldtes alle til Vaaben. Klokken ringede voldsomt, enhver, som ikke var paa Vagt, styrtede til Klokketaarnet og fik sin Post anvist. Selv Præsterne blev væbnede. Man ventede en almindelig Storm. Men Forskansningerne stod, og det sagtnede efterhaanden lidt med Skydningen, saa de frivillige kunde gaa til Ro. Et Par Timer efter Midnat kaldte Klokken dem atter paa Post, Angrebet fornyedes med frisk Kraft, Kuglerne fløjtede gennem Luften, der var en Larm, saa man knap kunde høre Ørenlyd. Men Forsvarerne stod rolig bag deres Volde, rede til at tage mod Fjenden. Man kunde høre de kinesiske Kaptajner raabe til deres Mænd, at de skulde storme; men de var ikke til at faa frem.

Saa tog den vilde Skydning af, og kun nu og da knaldede det fra Barrikaderne. Men ude østerfra hørte man Drønet af svært Skyts og Maksimkanonernes rappe Slag. Undsætningshæren var uden for Peking. Om Morgenen var det temmelig roligt, saa Folk kunde gaa og lytte til Hjælpernes Kanoner og snakke om, hvor længe det kunde vare, inden de fik taget Peking. Somme mente en 24 Timer. Omtrent Kl. 2 hørtes der pludselig Hurraraab; alle styrtede ud paa Plænen, og der kom et Regiment Sikher dragende ind. Man raabte Hurra, klappede i Hænderne, svang Lommetørklæder. Saa kom General Gaselee og hans Stab og flere Sikher. Folk dansede af Glæde og kunde næppe tvinge deres Taarer. Al den Lystighed vakte Kineserne; de begyndte at fyre løs, men ingen uden Vagterne ænsede dem en Smule. En Dame blev let saaret: det var den eneste Kvinde, som var bleven ramt under Belejringen. Hele Eftermiddagen blev Tropperne ved at strømme ind, Sikher, welske Fusilierer, bengalske Lansenerer, Bagage-Muldyr, et endeløst Tog. De engelske Soldater naaede først ind, den Port, de kom til, var saa godt som uden Forsvarere, saa de led intet Tab. Japaneserne og Russerne mistede derimod adskillige Folk, inden de trængte igennem.

Pei-Tang-Katedralen blev undsat den næste Dag af Japaneserne; Kejserinden og Hoffet var flygtet, da Undsætningshæren trængte ind i Byen; de kinesiske Tropper forsvandt ligeledes efter nogen Kamp, og saa gik det løs med Brand og Plyndring.

Niels Møller

DIGTE

SKYGGERNES DAL

Kærlighedsfødte Menneskehed,
døbt i Sorg ved, hvad Mødrene led,
Ømhed reder din første Vugge,
der gaar i Takt til din Moders Sukke,
Ømhed og Smerte følge din Vej,
Ømhed og Smerte slippe dig ej.

Men siden, naar Barnet saa vokser til,
det vil ej mer, hvad dets Moder vil,
det vil ej føres i Ledebaand,
frit vil det fare paa egen Haand
ud over Livets den vilde Vove,
ud efter Guld og de grønne Skove.

Saa kommer Elskov og fæster dets Hu,
„himmelhøj Jubel og gravmørk Gru",
og bærer det op eller bærer det ned,
det er den eneste Lykke du véd,
og skulde din Sjæl du skænke bort,
du satte den paa det ene Kort.

Men bygger Elskov sin stolte Borg,
straks den belejres af Udkomme-Sorg,
nu sidder I tavs ved hinandens Side
— lønlige Tanker, som ingen maa vide.
Der kvidrer en Fugl ad den luftblaa Sti:
hvem der som Fuglen var frank og fri!

Men, nu da Barnet i Luften ler,
det er. som var der ej Sorger mer,
for hvor er Barnefødder dog spæde,
og, hvor er den Jord dog ren, de træde,
og, hvad er saa blødt som en Barnekind?
Du kysser dit dybeste Savn derind.

Men siden, naar Barnet det vokser til,
det vil ej mer, hvad dets Moder vil,
frit vil det tumle paa Livets Scene,
nu sidder du hjemme graa og ene,
forstummet er Børnestemmernes Larm,
Aarenes Stilhed har gjort dig arm.

Men, blev du trættet af Dagens Strid,
det er endnu ikke Afløsningstid,
og stænged Haabet dig sine Porte,
og blev din fejreste Ungdom borte,
du tør dog ej kaste Byrden af,
endnu maa du kæmpe for Dagens Krav.

Ti først naar Nøden er aller størst,
da slaar Afløsningens Time først,
først en Gang, naar dine Øjne briste,
Kærlighed favner din Sjæl paa det sidste,
først da er Skyggernes Dal forbi,
den kærlighedsfødte er smertefri.

ET ALTER

Dybt derinde i vort Hjerte,
bagved Dagens Fodtrinsfærden,
bag de travle Røsters Verden,
fjernt fra Gadens glubske Gloser
hæver sig en stille Kirke
med et Alter, smykt med Roser.

Evighedens Tavshed hviler
mellem Rummets slanke Piller,
hvorimellem sorgfrit spiller
Lyset i sin Glans og Fylde.
Øret lytter — alt er stille —
medens Øjet opad iler . . .

Alle Barnetidens Drømme
her med lette Fodtrin vanker,
gamle Forsæt, gode Tanker
vælde op som Tonestrømme,
straale ned fra Korets Hvælv.
Taaren brænder dig paa Kinden,
dog du maa bag Taaren smile;
ti i denne Sjælens Hvile
finder du dit bedste Selv.

ALFR. IPSEN

UNG TYSK LITTERATUR

I. JAKOB WASSERMANN

I Aaret 1897 udkom hos Albert Langen i München en Roman, hvis Titel var Die Juden von Zirndorf. Denne uordentligt komponerede, men mærkeligt talentfulde Bog vakte straks stor Opsigt inden for visse litterære Kredse i Tyskland. Og selv om dens og dens Forfatters Ry kun trængte igennem inden for en snævrere Del af det læsende Publikum, saa var de Forventninger, man dér knyttede til Forfatteren, saa meget desto større.

Bogens Forfatter var den unge Jøde Jakob Wassermann, dengang kun 21 Aar gammel. Det var dog ikke hans første Bog. Aaret forud havde Romanen Melusine og Novellen „Schläfst Du Mutter?“ set Lyset. Ingen af disse Bøger havde vakt videre Opsigt, om end Forfatterens rige Fantasi og intensive Følelsesliv heller ikke her fornægtede sig. Men Die Juden von Zirndorf rørte ved noget langt betydeligere, end nogen af disse Bøger havde gjort. Den bar Bud om det, der foregik og maatte foregaa i en dannet Jødes Sjæl under de Forfølgelser og det Had, hans Race mødte og endnu møder næsten overalt i de store Kulturlande. Romanen var ikke noget bønfaldende Skrig om Medlidenhed, den var snarere en ildfuld og stolt Hævden af Jødernes bedste og fineste Egenskaber.

Wassermanns Produktion præges af en sælsom Blanding af mystisk Følelsesliv og daglys Virkelighedssans. Han hører litterært set til den Kreds af yngre tyske Forfattere, der mere og

mere fjerner sig fra den naturalistiske Retning, og som beflitter sig paa at hæve det virkelige op i en hemmelighedsfuld Sfære. Naturalismen har egentlig aldrig ret kunnet harmonere med det dybe, tyske Gemyt. Hvor fransk Takt og Elegance bærer frelst over farlige Skær, dér er Tyskerne ofte plumpe. De har aldrig kunnet hæve sig til fransk formfuldendt Lethed, men har altid været villige til at beundre den, selv hvor de traf den i Forbindelse med tvivlsomt Talent. Heri er maaske en af Grundene til det for Danske ret forbavsende Held, Peter Nansens Bøger har haft i Tyskland. Wassermann er som sagt Jøde, og da han som ung traadte ud i Livet, har hans følsomme Sjæl hurtigt modtaget Indtryk af Antisemitismens brutale Ytringsformer. Han har mødt raat Had og uforstaaelige Fordomme lige over for sin Race, og han er blevet stødt tilbage af den ydre Virkelighed og har tidligt vendt Blikket drømmende mod det Indre. Han har formaaet bedre end nogen af sine samtidige at trænge ned i Nutidsmenneskets Sjæleliv med dets Længsler og halvt ubevidste Krav om en Forløsning, der fører til Glæde og Harmoni for Menneskeheden.

Helten i Jøderne fra Zirndorf er Agathon Geyer, et uægte Barn af en Kristen og en Jødinde. Han er en genial Sværmer, der i sig føler Kaldet til at være den nye Messias, Forløseren, der skal frigøre Menneskene for alle Fordomme, for alt Had, der forbitrer dem Livet. Hans Sjæl evner at medføle andres dybeste Lidelser og Glæder, og derfor ogsaa at omfatte alt og alle med Forstaaelse og Kærlighed. Agathon er genial i Kraft af sin altomfattende Kærlighed. Denne Skikkelse, der gaar igen i Jakob Wassermanns betydningsfulde Bog: Renate Fuchs, er ikke ret lykkedes for ham. Kunstneren i Forfatteren er tvungen i Knæ af Visionens Styrke. Naar man har læst Bogen er det, som om man vaagnede af en Drøm, ør i Hovedet, med Indtrykket af broget Mangfoldighed, men dog klart og tydeligt erindrende enkelte Billeder og Skikkelser. Wassermanns overdaadige Fantasi jager Billede efter Billede i aandeløs Hast, Læseren bliver forvirret og taber Overblikket.

En lille Helhed for sig danner „Forspillet“ til Die Juden von Zirndorf, og det er et Kunstværk af høj Rang. Det handler om hin Sabbattei Zewi, den falske Messias, der i det syttende Aarhundrede vakte et mægtigt Røre i hele den jødiske Verden ved de Undere, han foregav at gøre, og ved Løftet om at føre Jøderne hjem til deres Fædres Land. Mesterligt er her skildret den Bevægelse, Sabbatei Zewis Budskab vækker mellem Jøderne i den samme Egn, hvor

Handlingen i den efterfølgende Roman foregaar. Jøderne gribes af en vanvittig Glædesrus. Sejrsikre og medlidende gaar de omkring mellem de kristne, der nu paa deres Side føler sig smaa og ængstelige lige over for en saa sikker og mægtig Tro. Jødernes Glæde og Overmod kender ingen Grænser. De hengiver sig til de vildeste sanselige Orgier, som Wassermann maler med dristig Fantasi og i glødende Sprog. Ved Skildringen af den samme jødiske Befolknings Skæbne under to forskellige Tiders forskellige Vilkaar staar Forspillet og Romanen i nøje Forbindelse med hinanden.

Trods alle Fejl er Die Juden von Zirndorf en betydelig Bog i Kraft af Forfatterens sikre Iagttagelsesevne, stærke, stundom lidt groteske Fantasi og rummelige Sympati. Men den Bog, der vil gøre Wassermanns Navn kendt overalt, hvor man nærer Interesse for tysk Litteratur, er Renate Fuchs, der udkom forrige Aar. De ledende Tanker fra Die Juden gaar igen her, men Wassermann har vundet i Klarhed og Formsikkerhed, og han har atter grebet dristigt ind i Virkeligheden og rørt ved et af de Spørgsmaal, der stærkest bevæger Sindene.

* * *

„Kvindesagen“ har inden for fremragende Kredse af det moderne Tyskland antaget Form af noget ganske andet end det, vi almindeligvis forstaar derved. Det er ikke „Hvad-vi-vil“-Kvinden eller Spørgsmaalet om Kvindens sociale og politiske Rettigheder, der her vækker den dybeste Interesse; men det er en alvorlig Bekymring for Kvindens Ret til at opleve sig selv, til at fuldbyrde sin egen Skæbne, som optager Sindene. Den fine Kvinde, hvis Sjæl er opfyldt af nagende Længsel efter Forløsning, af Angest for at gaa til Grunde, fordi intet Valg blev stillet den, har ofte været Genstand for Behandling i den nyeste tyske Litteratur. Fruen fra Havet er disse Kvindeskikkelsers øjensynlige Forbillede. Man har ofte fint benyttet den Ibsenske Symbolik ved Skildringen af Kvindeinstinktets Oprør mod de Sædvaner og Fordomme, der skarpt afgrænser Banen for Kvindens Livsførelse, men intet Sted har Ellidaskikkelsen give Stødet til en selvstændigere og mere betagende Sjæleskildring end i Renate Fuchs.

Renate lever i München i et hovedrigt Hjem, hvor Menneskene lever et sløvende trygt Liv, der ikke bringer dem i Berøring med saadanne Spørgsmaal, der kan forstyrre deres Sinds behagelige Ligevægt. Renate, der er vidunderlig dejlig og indtagende,

bliver forlovet med en Hertug af det regerende Kongehus' Slægt. Om hun elsker ham eller ikke — det Spørgsmaal er endnu ikke opstaaet hos hende, men hvem afslaar en Fyrstes Frieri? Men Renates Sind er ikke roligt, noget for hende uforstaaeligt bevæger hendes Sind. Nydeligt er her den unge Piges Uro skildret, hendes Grublen og Længsel efter noget, hun ikke selv véd, hvad er. Wassermann finder de smukkeste Udtryk herfor: „Le ikke af, hvad jeg nu siger", siger Renate, „jeg elsker voldsomt Hestene, Jagten, Skovene, som skal tilhøre mig, og et Skib i Havet, der ogsaa maa være mit, — ja, det er forfærdeligt, som jeg holder af det alt sammen. Og maaske dog ikke alligevel. Og maaske er det noget helt andet".

Men uden om Renates rolige, rige Hjem og fornemme Omgangskreds lever Tusinder et Liv i Kamp og Tvivl. Der kæmpes for Livet og mange gaar til Grunde. Bruset af dette Liv kan ikke holdes ude af tunge Silkegardiner og fornemt knejsende Mure, omsider naar det til Renates Øren, og hun begynder at se Livet i ny Belysning. Især foruroliger Kvindernes Skæbne hende. Hun spørger angestfuldt: „Maa saa mange gaa til Grunde, for at vi kan vedblive at være anstændige?" Hos sine Omgivelser møder hun ingen Forstaaelse, kun fornærmende Ligegyldighed over for det, der bevæger hende stærkest. En ung Mand, Wanderer, hun har truffet i Selskabslivet, er den eneste, der synes at forstaa hende. I sin Glæde over at have fundet et forstaaende Menneske overvurderer hun ham. Han gør hende en ængstelig, skriftlig Kærlighedserklæring, og Renate bryder med alt og følger ham. Renates Beslutninger er stedse voldsomme og pludselige, hvilket kommer af, at hun ikke reflekterer, men hendes Tænkning og Følelse er smeltet sammen til ét, hun tænker kun i følelsesbetonede Billeder.

Nu følger en Række mesterlige Skildringer af Samlivet med Wanderer. Hjalmar Ekdal er Forbilledet for denne Skikkelse. Stundom er Slægtskabet lidt for forbløffende. Der er f. Eks. en Scene, der ligefrem er overflyttet fra Vildanden. Wanderer, der er en svag Karakter, elsker Renate vanvittigt, men føler tillige, hvor højt hun staar over ham. Dette indgyder ham Angest for at miste hende, og hvert Øjeblik fornærmer han hende ved at foreslaa Ægteskab. Det er netop det, hun ikke vil; thi det, der for Wanderer er Sikkerhed, betyder for hende netop Usikkerhed. Wanderer bliver ynkeligere og ynkeligere. Ydre Omstændigheder støder til og fuldender hans Ynkelighed. Han bliver brutal over

for Renate og vil tiltvinge sig hendes Kærtegn. Saa forlader da Renate ham, og ene begynder hun sin Vandring gennem Livet, opfyldt af Længsel og Tro paa at vinde frem til Maalet.

Der begynder et Liv for Renate, hvor det tilsyneladende stadigt gaar ned ad Bakke. Bekymringer for Udkommet, Angest for Ensomhed, Kulde og Foragt hos tidligere Bekendte møder hende overalt. Dels af Fortvivlelse, dels af Frygt for fuldstændig Forladthed giver hun sig halvt hen til den højtbegavede, men gennemforløjede Modeforfatter Gudstikker. Hun taaler hans Besøg, hans Kærtegn og det Selskab, hvori han indfører hende. Han betaler hendes Klæder, hendes Mad, praler med hende og betragter hende „med en Kammertjeners Øjne“. Hun mærker ikke, hvad der sker med hende, hun fyldes saa ganske af Længsel efter det for hendes Sjæl forløsende Øjeblik, der m a a komme. Hendes Vilkaar bliver haardere og haardere, indtil hun til sidst, mishandlet og nedværdiget, kaster sig i Armene paa Peter Graumann, en Svindlernatur i stor Stil, en Blanding af Genialitet og Slyngelagtighed, af Styrke og Svaghed. Han gør hende til en fejret Varietéstjerne, efterstræbt og opnaaet af Storstadens rigeste Levemænd. Hun gaar igennem disse Oplevelser som i Drømme, indtil et Møde med Wanderer vækker hende af hendes Døs. Hun gør Holdt og opdager mere med Undren end med Forfærdelse, hvor langt fra hendes egentlige Jeg al hendes Handlen og Færden er foregaaet. Men Forventning og Længsel fylder endnu hendes Sjæl, og et arbejdsomt og opslidende Liv begynder nu for hende, indtil hun endelig finder den dødssyge Agathon Geyer. Nu har hun fuldbyrdet Vejen og staar ved Maalet. Det er ham, hun har søgt, ligesom han hende. Hun har nu fundet den Sjæl, af hvilken hun bliver fuldt forstaaet, og derved faar Klarhed over sig selv. Hun ser Meningen i sit Liv. Hendes Sjæl har været saa opfyldt af at vinde frem mod Forstaaelse, at „hun ikke har talt med egen Stemme, ikke følt med egne Hænder, kun lidt med egen Sjæl.“ Hun har handlet i Drømme, uden Ansvar, Tilskikkelserne kom, fordi de m a a t t e komme saaledes. Agathon Geyers sidste Nat bliver en Elskovsnat. Som hun affører sig sine Klæder Stykke for Stykke og nøgen som Naturen lægger sig ved Agathons Side, saaledes glider hendes Fortid af hende, og hun er ren og uskyldig, som før hun begyndte sine Lære- og Vandreaar.

* * *

Wassermann er Realist. Hans Skikkelser og Interiører er fremstillede med en Virkelighedstroskab, der ikke overgaas af mange i Nutiden, Enhver af hans Personer er af Kød og Blod og har begge Fødder paa Jorden. Men Wassermann er tillige en grublende Drømmer i Slægt med Maeterlinck. Verdenen er for ham ikke saa ligetil, som den synes ved første Øjekast. Bag Fænomenerne, som han iagttager og erkender, ligger der noget uudgrundeligt, der paa sælsom Vis spiller med ind i den menneskelige Skæbne. Det er ikke den enkelte Menneskesjæl i og for sig, der er det hemmelighedsfulde for Wassermann, den er det kun i Kraft af de Forhold, hvorunder den lever, i Kraft af de usynlige Traade, der spindes mellem de enkelte Mennesker. Her kommer vi til den ledende Tanke hos Wassermann. Den er os ikke helt fremmed. Beslægtede Ideer har vi truffet hos Romantikerne, i Tyskland hos Novalis, i Danmark hos Schack Staffeldt. Det er Ideen om Forudbestemmelse. En af Personerne i Renate Fuchs siger: „Min Overbevisning, og den er ligesom en Religion i mig, er, at der et eller andet Sted i Verdenen findes én, maa findes én, der er født for mig ligesom jeg for ham“. Dette kaster Lys over Renateskikkelsen. Det halvt ubevidste Krav om noget ubestemmeligt, der især rører sig i den unge Kvindes Sjæl, er Kravet om at faa Lov at søge den Sjæl, der et eller andet Sted derude venter paa hendes. Held den Kvinde, der tør følge sin Længsel. Hun bliver ren og uskyldig, hvor andre gaar til Grunde. Hun vandrer gennem Livet som en Søvngængerske, der intet Ansvar har for sin Gøren og Laden, indtil det Punkt, hvor hun møder den, der var bestemt for hende. Her begynder hendes bevidste Liv og Ansvaret paa én Gang. —

Wassermann er rig paa Ideer, Syner og Følelser. Og han er tillige i Besiddelse af kunstneriske Evner, der formaar at give hans Tanker Form og Liv. Han raader over en næsten alt formaaende Fantasi, hans Evne til at finde karakteristiske Situationer, til at male myldrende Optrin, synes næsten uden Begrænsning. Vil man have et Indtryk af denne Fantasis Rækkevidde, da læse man Forspillet til Jøderne fra Zirndorf. Han evner ogsaa at faa os til at se sine Skikkelser uden at ty til de kedsommelige Beskrivelser. Intetsteds skildrer han mere end antydningsvis Renates Udseende, og dog er Læseren i Stand til at angive hendes Ydre Træk for Træk. Hans Karaktertegning er sand og logisk. Karakterer som f. Eks. Gudstikkers og Wanderers kan slet ikke skildres

bedre. Kompositionsevnen er Wassermanns svageste Side. Die Juden von Zirndorf var i denne Henseende forfejlet. Renate Fuchs er langt bedre. Ingen af Optrinene og kun faa af Personerne er her overflødige. Alle bidrager de til at kaste Lys over Renates Vej og give Skikkelsen Relief. Højest i Retning af Formfuldendthed naar Wassermann i en henrivende Novelle „Der niegekueste Mund“[1], i hvilken han med dyb Humor skildrer det snurrige Stilleben i en lille tysk Provins.

Den unge tyske Litteratur er ikke Genstand for megen Opmærksomhed fra Danmarks Side. Dette er uretfærdigt. Der er stærke og interessante Brydninger i de unges Sind, og der er meget Talent. Blandt dem alle synes Wassermann den, der ejer de rigeste Muligheder.

EMIL FOG

[1] I Tidsskriftet Die Insel, Nr. 3, December 1900.

MILITÆR RETSREFORM

ET JUBILÆUM I FORSVARSVÆSENET

V. Reorganisationen i Tyskland i Halvfemserne.

I det foregaaende er Militærrettens Udvikling kun bleven betragtet fra dens krigsmæssige Side; det er jo imidlertid ikke fra denne Side, den har fængslet Opmærksomheden i de to sidste Tiaar, i hvilken Europa, Balkanhalvøen fraregnet, ingen Krig har haft. Men i Folkehærslande maa der selvfølgelig holdes lige saa vagtsomt Øje med dens Virkninger indadtil som udadtil, lige saa vel med de statsborgerlige som med de krigsmæssige. Ja de statsborgerlige Virkninger kan i og for sig blive i den Grad angribende for Nationens Udvikling, at allerede derved selve Landets Eksistens er truet; simpelthen fordi det er hele Nationen, der angribes, og det netop i dens mest vitale Interesser.

Hvem af os Danske skulde vel egenlig kunne være blind herfor, efter de Erfaringer, vi allerede har gjort her hjemme? Dog, verdenshistoriske Belæringer er altid gode, de er ikke saa kostbare, og de turde være forholdsvis behagelige, naar de hentes fra vor nærmeste Nabo — Tyskland — med hvem vi jo desuden har haft militærretligt Fællesskab i Aarhundreder.

* * *

Af Artikler i Hundredevis vil det jo vides, hvorledes der efter Vilhelm I's Død og især efter Bismarcks Fjernelse opstod en Mængde Spændinger og Spaltninger i Kejserriget, hvilke, trods Militærinstitutionernes Fasthed, ogsaa trængte ind i Folkehæren, hvor jo

alle baade sociale og dynastiske, baade religiøse og partikularistiske Forskelligheder skal leve i Samdrægtighed. Og hvorledes Demoralisationen af Disciplinen, Gennembrudet af Vilkaarligheder, sikkert nok fremmet ved det i Højsædet satte regis voluntas summa lex, i faa Aar nedbrød Forholdet imellem Folk og Hær i den Grad, at Kreuzzeitung fik at berette denne yderste Yderlighed: Der er under en Nattemarch bleven skudt paa Officererne!

Det var altsaa over for denne truende Nationalulykke, der vilde føre til selve Rigets Opløsning, at Hærstyrelsen, kraftig støttet af Rigsdag, Presse og Befolkning, hengav sig til de mest uforbeholdne og indgaaende Drøftelser, der i Aarenes Løb afgav et Materiale, som fortjener det nøjeste Studium. Af Diskussionen turde her maaske først være at uddrage nogle almindelige Betragtninger, som aabenbart ikke taber i almen Anvendelighed derved, at de synes ganske selvfølgelige for enhver Folkehær.

„Medens den borgerlige Strafferetspleje væsentligt kun truer de enkelte, beklagelige Arner, hvor Forbrydere forfølges, og medens her mulige Misligheder almindeligvis ikke rygtes synderligt ud over Rets-, Fængsels- og Forbryderverdenen, saa gælder det derimod om den militære, at den truer alle Arner i Folkehærslandet, Slotte og Hytter, hvor vaabenføre, hæderlige Mænd er til Huse, og at Mislighederne her spredes i uopholdelige og uafladelige Meddelelser, Aar ud, Aar ind, i Hundredetusinder af skriftlige og mundtlige Efterretninger til alle disse dybt interesserede Arner hele Landet over — igennem dens indkaldte og dens hjemsendte Sønner.“

„Og flammer først Uviljen i de tusinde Hjem, saa bliver overalt — paa Møder og paa Scener, i Pressen, paa Forlystelsessteder og i det almindelige Samkvem — enhver Spotteglose imod Militærstanden sikker paa livlig Applaus. Men er Militærstanden selvfølende og ærekær, saa harmes den herover, og udtrykker dette ikke unaturligt ved potenseret Stramhed og „Schneidigkeit“ over for „das Zivil“ baade i Kasernen og uden for samme. Og er ogsaa Befolkningen hæderligt selvfølende, saa besvarer den ethvert forhøjet Udtryk af anmassende Holdning med forstærkede Repressalier. Arbejder nu denne Skrue nogenlunde længe, saa opnaas den Højde, hvor der foregaar saa vanvittige Handlinger som Premierløjtnant v. Brüsewitz' Drab paa den haanende Mekaniker i Carlsruhe og, som Modstykke hertil, saa aldeles umotiverede Voldshandlinger imod Officerer, som dem, navnlig Krigsminister v. Gessler (Nov. 1896) gav et helt lille Katalog over med Tilføjende: „og i intet af disse Tilfælde kendte Voldsmanden endog blot sit Offer!!“ Saaledes altsaa naas bl. a. ogsaa den horrible Natteskydning efter Officererne.“

„Men allerede forinden denne Højde naas, har den folkelige Uvilje samlet sig til en Magt, som virker der, hvor dens Virkning er lettest og uimodstaaeligst, foran Valgurnen eller i de bevilgende Kamre! Og

denne Magt anser jeg som en Elementærmagt, hvorpaa alt preller af — de høje Autoriteters hjertevarme Tilsagn og patriotiske Opraab til fælles Sikring for Riget lige saa .vel som de partipolitiske Lederes og Presseorganers selv nok saa kløgtige Manøvrer, — hvilke vel endog virker i modsat Retning, jo fiffigere de er. Thi Befolkningens Svar bliver, højtlydende eller taust, men altid ubøjeligt: Naar alt kommer til alt, er Skjorten mig nærmere end Frakken, min Arnes sande Værdighed og Sikkerhed mig nærmere end Rigets eventuelle — og hvad kunde der vel eventuelt ventes af en Militarisme, som vi ikke engang i Fredstid kan betro vore Sønner — hvad vel ventes af Førere, hvem allerede den simpleste Etmarch bringer til at tabe Førerens alleruundværligste Egenskab „die Selbstbeherrschung" (Clausewitz). — Derfor Krig paa Kniven mod Militarismen! Sult den ud!"

Hvor mærkeligt hurtigt nu en saadan Demoralisation kan fuldbyrdes, viste sig i Tyskland. Endnu i Firsernes Begyndelse stod den tyske Hærs „Disciplin und Geist" som et uforligneligt Forbillede til Efterfølgelse for selv de mindst velvillige Betragtere i Europa. Trochu: „L'armée Française en 1879" priste den højligt til Efterligning. „Times" præsenterede under Overskriften: „Wellingtons Hær — Moltkes Hær" for den engelske Nation Hærens moralske Genfødelse ved Army Act 1881, idet det store Cityblad bøjede sig i dyb Beundring for Aanden i den preussiske Officersstand, „denne Verdens første Embedsstand". — Belgien fyldtes samtidigt med en lignende Beundring af en fra Berlin tilbagevendende Kommission (Rapport: Revue mil. Belge 1881 II): „Denne Straffenes Strenghed, som saa ofte anses for Hemmeligheden ved den passive Lydighed, er tværtimod ukendt i den tyske Hær. Disciplinen er her en faderlig, der virker fnldstændigt igennem Overbevisning." — Man tænke sig altsaa, hvilken Modsætning i Halvfemsernes Begyndelse: I Løbet af et Aarti er Soldaternes Følelser blevne i den Grad usønlige, at de ikke blot indbyrdes mumle om, „hvilken Officer der i den næste Krig er sikker paa den første Kugle" — det kan desværre hændes ogsaa i andre Hære — nej, at de ved indtrædende Mørke virkelig sender Kuglerne efter deres faderlige foresatte!

Hvad der derimod er umiddelbart indlysende, er, at omvendt den moralske Genfødelse af Samlivet imellem Folk og Hær er en saare langvarig og besværlig Sag. Thi hertil kræves ikke blot Disciplinens Genoprettelse i Hæren, hvilken vel nok lader sig ret hurtigt opnaa ved Indskærpelser, Straffe og Kassationer i fornødent Omfang; men der kræves tillige Tilbageerobringen af Befolknin-

gernes Agtelse og Hengivenhed, hvilken kun kan opnaas ved betryggende Regeringsakter i fornødent Omfang, der offentliggøres og haandhæves med den utrætteligste Aarvaagenhed.

Naar dette desuagtet har lykkedes de tyske Hærinstitutioner i Løbet af Halvfemserne, saa er det netop fordi deres egen livskraftige Energi er bleven utrætteligt støttet af Rigsdagen, der Aar ud, Aar ind under Finanslovbehandlingen — særlig ved Kapitlet „Militärjustiz-Verwaltung — har udøvet sin Myndighed som „Controllinstantz“. Og fordi Rigsdagen atter utrætteligt er bleven støttet af selve Folket, som begærligt indsugede den Strøm af afslørende og ledende Brochurer, som vældede frem fra alle Kanter af Landet, og afholdt Massemøder, ja virkelige Folkeforsamlinger som den i Tuntenhausen 21. Aug. 1892 og den følgende i Würzburg, der affødte en Adresse med 20,000 Underskrifter til yderligere Støtte for Rigsdagen.

Thi: „overfor militære Fordringer har Rigsdagen ikke den Modstandskraft som over for andre Budgetposter; her taber den let i sin Betydniog som den af Bismarck med Rette priste „skarpe Kontrolinstans“, skriver Professor Quidde i „Der Militarismus im deutschen Reiche“, hvis sidste Ord er: „Militarismen er haard, og kun for fremmed Haardhed har den Respekt, kun ved Haardhed kan man afvinde den noget. Hvem der bøjer sig for den, og da haaber paa naadig Behandling, bliver spændt for Triumfvognen for senere at blive offret.“ Denne sydtyske Forfatter fremhæver særlig Feltmarskal, Prins Georg af Sachsen, som virkeligt med „Haardhed“ var faret frem imod Militarismen, ved sin store Enquête og sit Erlass af 8. Juni 1891.

„Det havde vist sig, at der lagdes de mishandlede Soldater Hindringer i Vejen for at indgive Klager, de foresatte syntes at tage Parti imod Klagerne, Dommerne gjorde urigtige formildende Omstændigheder gældende. — Seks Underofficerer var nu bleven idømte tilsammen $18^2/_8$ Aars Fængsel foruden Degradationerne. — Det strengeste Ansvar lagdes nu paa enhver foresat, ligegyldigt af hvilken Grad, der ikke med fuld Kraft skred ind imod, endsige endog maatte forsøge at skjule Mishandlinger.“

Og Prof. Quidde gør gældende, at andre høje, militære Personligheder er lige saa barskt stemte imod denne Militarisme, der „ved at modsætte sig Militærretsreformen virker som en kulturfjendtlig Magt.“ Rigtigheden heraf viste sig da ogsaa ved de bayerske Prinsers og ved Prins Heinrich af Preussens Holdning,

og ikke mindre ved den selvopofrende Energi, hvormed højtstaaende Generaler saasom v. Leczynsky, v. Spitz, Bronsart v. Schellendorff m. fl. satte deres personlige Stillinger til under Kampen mod de „overkrigsherrelige Prærogativer“ om denne Reforms Gennemførelse. Denne Kamp, som førtes under det af Bismarck udstedte Feltraab Salus publica summa lex, hvilket vi jo for nylig saa Bayrens Regent ved sin firsindstyveaarige Fødselsfest højtideligt fæste paa sit Skjold. Og utvivlsomt med Rette, allerede fordi det væsenligt skyldes dette det næststørste, tyske Kongeriges Holdning, at det samlede Tyskland i Aar har kunnet hilse det 20. Aarhundrede med en Krigsrettergang i antimilitaristiske Former.

Det for os Danske lærerigste Moment i dette verdenshistoriske Skuespil, som i Løbet af Halvfemserne saaledes er bleven opført lige uden for Tærskelen af vort eget lille Hus, er dog selvfølgeligt denne faste Samvirken af Folk, Rigsdag og Militærmyndighed, hvorved det virkeligt lykkedes i Kejserriget, trods alle hine Spændinger og Spaltninger — uundgaaelige Følger af, at Riget er opstaaet ved Erobringer, Annektioner og svævende Militærkonventioner — og trods denne „Feuergeist“ fra oven, at genoprette Freden paa Nationalforsvarets Omraade. Og ganske særdeles lærerigt vil det navnlig blive at bemærke, hvor fast denne Samvirken blev straks, saa snart det efter Bismarcks Fald i 1890 erkendtes, at Demoralisationen af Samlivet imellem Folk og Hær var truende.

* * *

1. Allerede i det første Aar efter Bismarcks Forsvinden vakte følgende Brochurer en saadan Allarm i Befolkningen, at de bortreves i mangfoldige Tusinder af Eksemplarer.

Curt Abel: Vier Wochen. Aus meinem Tagebuche. Freiburg i Baden 1890. (Ein höherer Offizier). Die Missbräuche d. milit. Dienstgewalt u. d. Beschwerderecht. Stuttgart 1890. Otto Clauss: Die wahren Anarchisten ... I—II Stuttgart (dat. Cøln) 1890–91. Alle disse Brochurer har mere end øjeblikkelig Interesse, hvilket i øvrigt allerede fremgaar af, at man for kort Tid siden (den 27. Febr. 1901) har set Le Figaro hente Materialet til en Fordømmelse af Aanden i den tyske Hær netop fra dem! Men Abel udtrykte stærkest og klarest den Grundtanke, som Prins Georg Aaret efter traadte saa kraftigt ind for i sit Erlass imod Terroriseringen: „denne er samtidigt beskæmmende for Uniformen og Standsbevidstheden og tillige netop fremmende for de samfunds-

opløsende Bestræbelser". Abel kom derfor med sine nøjagtige Optegnelser til at spille en særlig Rolle paa Rigsdagen d. 15.—17. Februar 1892, som det her nærmere skal paavises.

Civilingeniør Abel havde været indkaldt og i 1889 genindkaldt til en Pantonerafdeling, der under et fleraarigt Liv paa sin afsides Arbejdsplads unægteligt havde faaet en aparte Tjenestetone udviklet. Det var disse Oplevelser her, som Civilingeniøren optegnede med den Præcision, som Studiet af de eksakte Videnskaber synes at fremme; og efter hos flere Retslærde at have faaet den Besked, at Offentliggørelsen vilde være ønskelig for den tyske Stat, men farlig for hans Person, skred han til denne. Overbevist om, al det vilde regne ned over ham med Forhaanelser, at han vilde blive sigtet for Bagvadskelse og ethvert af hans Ord blive pinligt undersøgt, holdt han sig til Begivenhedernes Datummer og til ledsagende, skriftlige Vidneudsagn. Derved svulmede Beretningen op til 86 Sider, ihvorvel den ikke indeholdt væsentlig andet end den Ekstrakt af Dagbogsoptegnelser, som den danske Civilingeniør Fenger leverede og som sikkert endnu vil være i frisk Erindring.

Fornærmelser af de Menige forefaldt daglig, saa vel i Gerning som i Ord. Ritmesterens Nærværelse hjalp langt fra ikke; thi vel advarede han Underofficererne indstændigt imod Haandgribeligheder, ja truede dem med øjeblikkelig Arrest; men jævnlig tog han endog selv fat under en Strøm af de mest burleske Skældsord, der undertiden blev afbrudt af et fortvivlet Udbrud om, at disse elendige „Hundeabers" Sæde i Saddelen „standsede ham i hans Avancement"! For at forbedre deres Sæde „kneb" ham dem jævnlig, „og at han kneb haardt, saa' man af deres Ansigtsudtryk, der fortrak sig som Laokoons". Ved denne Optræden mistede han al virkelig Autoritet overfor Underofficererne, „da enhver af dem jo ved en simpel, anonym Oplysning til Generalkommandoen havde kunnet bringe ham selv i Ulykke."

Ligesom det heraf fremgaar, at selve Chefens Optræden her var af en langt mere ekstragavant og skandaliserende Natur end i den Fengerske Affære herhjemme; saaledes gælder dette ogsaa et barokt Indfald, en tjenstivrig Løjtnant havde: at ville formaa en stakkels, svagt begavet Rekrut Klippert, der kort efter hjemsendtes som definitivt kasseret, til at gø som en Hund og fløjte som en Fugl! Faderen Klippert skriver i øvrigt under 6. Septbr. 1889 om sin Søn — der altsaa nu har faaet sit Navn bevaret i Le Figaro — „hans Forstand er igen god".

Det egentlig opskræmmende for Nationen ved disse Afsløringer, var imidlertid, at disse Hundreder af unge Mænd havde underkastet sig hele denne nedværdigende Behandling uden at nogen eneste havde klaget. Forfatteren oplyser om, at det var Frygten for Disciplinærmyndigheden, for Ekstrapudsning o. lign.,

der beherskede dem. — Hvad den legemlige Overlast angaar, sammenfatter han Resultatet i følgende Ord med spærret Tryk (p. 75): „Jeg er overtydet om, at mange Folk under Rideperioden bar varige Spor paa sig af de Mishandlinger, de havde lidt fra Ritmesterens og hans Underofficerers Side. — Jeg forstaar ikke herved noget som ødelagte (verrenkte) Lemmer, men blaa Pletter og Hudlæsioner.“ Altsaa, hvad man her hjemme kalder „virkelige Mishandlinger“, var der dog ikke Tale om.

2. Regeringens Holdning i Rigsdagen. Forhandlingerne om „Mil. Justitzverwaltung“, hvorunder Abels allerede aargamle Beretninger og en Del beslægtede fremdroges, varede i tre Dage under Nærværelse „paa Krigsministeriets Vegne“ af Chefen for sammes Justitsdepartement, General v. Spitz. Men Rigskansleren, General Caprivi, traadte selv i Forgrunden med en Kraft, som finder sin Forklaring i, at han personlig delte Æren og Ansvaret for det Grundlag, hvorpaa Rigshærens Disciplin hvilede. Han havde nemlig selv været Chef for nævnte Departement, da Militærstraffeloven af 20. Juni 1872 saa' Lyset, og Medlem af den Kommission, der straks efter udarbejdede Disciplinæranordningen „i Samklang med denne Lov“. Men nogle korte Citater vil her vise, i hvilken ideal Aand dette Arbejde dengang udførtes, og hvilke de da raadende Opfattelser var af de Rigsdagen nu foreliggende Emner: Disciplinmagtens Brug — Mishandlinger — Fornærmelser — Underordnedes Klager.

I Instrukserne af 28. Septbr. 1872 siges:

En rigtig og retfærdig Haandhævelse af Straffemagten danner et videre Grundlag for Disciplinen (næst efter Opdragelsen). Den første Betingelse herfor er den største Økonomi i Afstraffelser. Den anden Betingelse er Harmoni imellem Afstraffelsens og Forseelsens Art (f. Eks. med „Pudsearbejde“ tør Chefen kun straffe Fejl i Renlighed o. s. v.). Den tredje Betingelse er, at Straffen svarer til den straffedes legemlige og aandelige Natur. — — Alle anvendte Straffemidler skal indføres i Straffebøgerne med vedføjet Grund, Art og Maal; alle skal de prøves af de højere foresatte saavel i faktisk som i retslig Henseende.“

I Forklaring til Anordn. af 31. Oktbr. 1872 siges:

Som legemlig Mishandling anses „enhver forsætlig, uberettiget Indvirkning paa en andens Krop, hvorved der i denne fremkaldes en Forstyrrelse af det legemlige Velbefindende. Denne Indvirkning paa Kroppen behøver ikke at være en umiddelbar og heller ikke en mekanisk; og lige saa lidt fordres der, at Forstyrrelsen i det legemlige Velbefindende bestaar i en legemlig Smerte. Fremkaldelsen af et legemligt Ubehag (Mishagen) er nok.“

„Overalt, hvor Karakteren af „Mishandling fremtræder, skal krigsretlig Behandling indtræde“ (aldrig arbitrær).

I Motiver til Lov af 20. Juni 1872 § 121 siges:

Da Fornærmelsen af en Foresat ved en Undergiven maa regnes til Handlinger imod Subordinationen, saa kan heller ikke omvendt en Undergivens Fornærmelse ved en Foresat nogen Sinde antage Karakteren af en blot Privatinjurie, men altid kun opfattes som Misbrug af Tjenestemagten. (Skal altsaa altid forfølges af det Offentlige, uanset den Fornærmedes Ønske.)

Derfor danner § 121 Correlat til § 91:

§ 121: Hvo som fornærmer en Undergiven (§ 91: Foresat) eller gør sig skyldig i en forskriftsstridig Behandling af ham, straffes med Frihedsstraf indtil 2 Aar — Er Fornærmelsen bagvadskende, indtræder indtil 5 Aars Fængsel.

Ved Kabinetsordre af 6. Marts 1873 reguleredes Klagerettens Vej. Bismarck havde her haft den i Sandhed lysende Idé, at faa selve den populæreste „Fremskridtets“ Advokat Lasker til at koncipere denne; overmaade omhyggelig blev den, men unægteligt „noget vel kompliceret“ — altfor meget til at kunne skitseres her (13 Sider). General v. Spitz oplyste imidlertid „paa Hærforvaltningens Vegne“: Det er en Misforstaaelse, at den tjenstlige Klagevej skulde behøves, naar Talen er om saadanne kriminelle Sager som Mishandlinger; her er en simpel Oplysning til Chefen nok til, at han skal bringe Sagen under krigsretlig Behandling.

Alle disse principielle Opfattelser var i fuld Samklang med den grundlæggende Militærstraffelov af 20. Juni 1872, hvis Fortrinlighed jo desuden var bleven hyldet af hele den civiliserede Verden — ogsaa her hjemme i Danmark, omend kun i en Brochure til Rigsdagen 1881. Men allerede da var den bleven hyldet i saa at sige alle Folkehærslande; og mærkværdigvis inden selvsamme Aars Udgang hyldet ogsaa i de tre Ikke-Folkehærslande: England, Sverige og N. Amerika, nemlig ved deres Reformer af 1881.

Altsaa paa dette saa universelt beundrede Grundlag, ud fra disse høje og lysende Principper var det, at nu den 15. Februar 1892 den højst kyndige Rigskansler (Krigsministeren var stadig usynlig) skulde forsvare eller dog forklare saadanne, ikke Tilfælde, men Tilstande som Abels: fastsætte Myndighedsmisbrug, Mishandlinger, Fornærmelser og Undertrykkelser af Klageretten — alt under selve de Foresattes (Politimyndighedens) Øjne! Man vil da uden Vanskelighed kunne forstaa, at den aandfulde General Ca-

privi betragtede et Forsvar her som en fornuftig Mand ganske uanstændigt: Det var en Slags Vanvids-Epidemi, der var udbrudt!

„Bei den sehr schroffen Fällen — — ja ich erinnere an eine Brochure eines Herrn Abel; ich glaube er hat bei einem Trainbataillon gestanden — bei den sehr schroffen Fällen also habe ich die Ueberzeugung, dass oftmals (!) ein gewisser Grad von geistiger Störung die Ursache zu den Ausschreitungen der Vorgesetzten ist. In dem Falle, der den Herrn Abel veranlasst hat, in der Presse thätig zu werden, ist der Irrsinn des Vorgesetzten konstatirt worden — er ist in ein Irrenhaus gebracht worden."

I et Par store Foredrag viste Kansleren dernæst, med hvilken Energi Love, Anordninger og administrative Foranstaltninger havde stræbt at umuliggøre saadanne Ekscesser „der — derom er vi først og fremmest alle enige — selvfølgelig er mere beklagelige for Militærkommandoerne end for nogen anden". Kunde der gøres mere? I øvrigt delte han fuldtud en fra alle Sider af Rigsdagen udtalt Beklagelse af den sørgelige Mangel paa „Mandsmod", der afholdt de Værnepligtige fra at klage.

Fra nationalliberal og frisindet Side stilledes Forslag til Beslutning; „Mishandlede Soldater forpligtes til at klage (altsaa under Straf). Hvilket støttedes af Socialdemokraterne. Fra Caprivis egen og konservative Sider fraraadedes dette; thi „hvor skulde vel de Grænser for Begrebet „mishandlet Soldat" ligge, „inden for hvilke Straffen skulde idømmes", ja desuden kan en Soldat ofte end ikke vide, om det var en Mishandling „en forsætlig Forstyrrelse af hans Velbefindende", han var Genstand for, altsaa om han er strafskyldig ved ikke at klage.

Dette Forslag til Beslutning afvistes med 122 imod 120 Stemmer.

3. Militærmyndighedernes Holdning — deres sande Tilslutning til Rigsdagsdebattens Tilkendegivelser maatte naturligvis blive det afgørende for Tingenes videre Gang. Thi som Polakken v. Kascielski træffende udtalte i Debattens sidste Ord: „Enhver Reform, der ikke udgik af Militærautoritetens eget, frieste Initiativ, kan endog kun virke skadeligt". Hans Landsmænd havde altfor drøje Erfaringer for, hvad en fra oven tolereret Brutalitet i „korrekt Optræden" betyder, trods alle Reformer af Love og Anordninger, naar disse er uønskede fra oven.

Her viste det sig imidlertid, at baade Krigsminister, Justitsdepartement, Generalauditoriat og Generalkommandoer var fulde

af den varmeste Imødekommen imod Reformen. Et Blik paa den Skæbne, der vederfores de principielle Tilkendegivelser, Rigsdagen under Debatten havde samlet sig om, giver det bedste, det faktiske Bevis herfor.

1) Angaaende Klagers Fremførelse: at Klagen aldrig bør forebringes den Foresat, imod hvem den er rettet, — at enhver i god Tro besindigt fremført Klage skal være strafløs, selv om den befindes „tjenstlig ubegrundet“, — at det endelige Resultat af Klagen altid skal meddeles Klagerne.

Alle disse til Dels ret revolutionære Fordringer befandtes opfyldte inden Udgangen af 1894!

2) Angaaende Retsplejens Offentlighed: at allerede inden Retsreformens Gennemførelse straks alle Retsafgørelser af Disciplinsager, der egnede sig til at sætte Uro i Befolkningen, skulde sættes i fuldt Lys for Almenheden. Dette antoges at være i en vis Strid med de gamle Hohenzollerske Traditioner, for hvilke det højtansete Generalauditoriat i Berlin var den faste Borg.

Men allerede under næste Finanslovbehandling (21. Marts 1893) greb selve Præsidenten for denne høje Institution, Generalauditør Ittenbach, Lejligheden til at erklære „at han ikke hørte til Forfægterne af Hemmelighed i Militærretterne, der kunde taale Offentlighed og intet havde at holde hemmeligt.“ Og med hvor energisk Hurtighed dette indarbejdedes, fremgaar bl. a. — som Anonymen Frater Taciturnus allerede har fremhævet her hjemme — deraf, at allerede i 1893 følte Löbells Jahresberichte, Chefredaktøren Generalløjtnant v. Pelet Narbonne, sig dreven til at beklage det Røre, en Disciplinsag havde vakt, „med hvilken Omhu end Afstraffelsen havde været indledet, og med hvilken Omsigt end selve Tilfældet straks var bleven bragt til Offentlighedens Kundskab.“

3) Angaaende Disciplinærmyndigheden: at Kontrollen med dens Udøvelse skulde være i uafbrudt Virksomhed. — Allerede fra 1. Oktober 1893 indførtes et „allerhøjst approberet Revisionshæfte“ ved Afdelingerne til stadig Indsendelse, oplysende „de anvendte Straffes Grund, Art og Størrelse“.

Det kan nu vel siges, at Imødekommen paa alle disse Punkter var ret forudseelig efter Rigskanslerens og General v. Spitz' hele Optræden paa Møderne den 15.—17. Februar 1892; men dette kan ingenlunde siges om følgende, højst karakteristiske Punkt. Inden Udgangen af 1894 overraskedes man nemlig af Instruktioner fra

Generalkommandoer, der fulgte hint afviste, liberalt-socialistiske Forslag: „enhver mishandlet Soldat er forpligtet til at klage“, og virkeligt straffedes saadanne Soldater, om hvilke det gjaldt, at de „med Sikkerhed“ havde maattet vide sig „mishandlede“ uden at have klaget!

F. Eks.: I September s. A. forefaldt der ved det 6. thüringske Infanteriregiment i Gotha en opsigtvækkende Sag, i hvilken en Soldat, paa hvis Ryg der tilfældigt opdagedes Mærker af flade Sabelslag, idømtes 3 Dages Arrest for „ikke at have klaget“; medens paagældende Sergent fik 1½ Aars Fængsel og Degradation.

Dette befandtes dog uigennemførligt, som rimeligt vel var. Og Krigsminister Bronsart v. Schellendorf nedlagde da i Reskript af 15. Aug. 1895 „med allerhøjeste Billigelse“ et Slags Forbud herimod, ganske vist dog med mærkbare Forbehold: „I nyere Tider er Mandskaberne ved enkelte Troppedele under Straffetrussel bleven forpligtet til straks (!) at melde enhver (!) Mishandling ved Foresatte. En saadan Anordning (!) er i Modstrid med Forordningerne .... Hvor General Bronsarts Sympathi var, — om med dem, der klagede, eller med dem, der svigtede deres Pligt mod Kammerater og Uniform — er jo tydeligt nok.

Som man altsaa ser, løste samtlige Hærautoriteter den Opgave, at forfølge Militarismen i dens dybeste Smuthuller, med en Kraft, der overtraf selve Folkerepræsentationens Ønsker. Hvorfor?

Fritz Hönig (Die Mannszucht) angiver i en koncentreret Ekstrakt alle Grundene til, at den Befalingsmand, der underkaster Soldaten Mishandlinger eller frastødende Kvælerier, fortjener „Satans Helvede“. Nemlig fordi han derved, foruden at røve baade Manden og hans Kammerater al Lyst til Tjenesten

— „gør Tilskuerne til fejge Patroner, hvis de tier, eller til Straffefanger, hvis de i Harme forgaar sig,“

— „forsynder sig imod Menneskelighed, Nation, Fædreland, Hær og Regering,“

— „udstrør en Sæd, der ved første Lejlighed hævner sig i Skikkelsen af opsætsige Slaver,“ —

hvilket netop maa siges at være Kvintessensen af de krigs- og statskyndige Erfaringer, som Demoralisations-Perioden i Halvfemserne havde bragt — lige som i øvrigt allerede hin fjerne Periode, der fremkaldte den tidligere nævnte store Lovgivningsreform af 3. April 1845 havde bragt dem — men Erfaringen, som nu var bleven saa meget mere truende, som Befolkningen i dette

mellemfaldende Halvaarhundrede var gaaet mægtigt frem i national Selvfølelse, Aandsudvikling og politisk Myndighed.

Dette er jo nemlig Sandheden, at i hele denne beundringsværdige Kamp imod den terroriserende Militarisme spiller „Humaniteten" kun en forsvindende Rolle; det er Statskløgt og Krigskløgt, der er Drivkræfterne. For saa vidt behøver altsaa det patriotiske danske Hjerte ikke at krympe sig ved at skulle anerkende det preussiske Hjertes Overlegenhed. „Vore Naboer respekterer os alle, men de elsker os ikke", disse Moltkes Ord i den tyske Rigsdag fandt jo Genklang viden om.

Hvad der under det 19. Aarhundredes Folkehærs Æra har gjort Preussen militært til Forbilledet for Europa, er jo nemlig ikke andet end, hvad der under det 18. Aarhundredes Proletariathærs Æra ogsaa gjorde det til Forbilledet —: dets statskloge Skarpsyn og ubøjelige Konsekvens i den Udvikling af Hærvæsenet, som Tiden kræver. I Frederik den Stores Tidsalder krævede denne Terrorismen: „Der Soldat müsse sich vor den Vorgesetzten mehr fürchten als vor dem Feinde". Filosoffen i Sanssouci hældte da med sand filosofisk Koldblodighed Indholdet af Tugthusene ud i Hæren, hvor der „efter Forordningen af 1780 paraderede Forbrydere med halvragede Hoveder i Geledderne" (Generalauditør Friccius). Og hvor Ordren meget passende lød „Enhver Befalingsmand skal stedse føre en ladt Terzerol paa sig og maa aldrig lade Rekrutterne komme bag sig." Og hvor da preussisk Terrorisme dreves konsekvent ud til en Yderlighed, som ligeledes var meget passende for dette Selskab og virkeligt gjorde det til en sejrrig Soldateske — men som mindre rigtigt endnu den Dag i Dag faar Folk i enkelte Afkroge af Europa til at fyldes af Rædsel for „den preussiske Korporalstok". Thi nu, hundrede Aar efter, er det, som man har set, tværtimod Forfølgelsen af Terrorismen der drives konsekvent ud til en Yderlighed, som man intet andet Steds finder Mage til. Men dette aabenbart ikke, fordi man i Berlin afskyer „Militarismen" som inhuman — Himlen bevares — nej simpelthen fordi man betragter den som dum, baade i krigsmæssig og i statsborgerlig Henseende.

VI. Frankrigs Studier i Halvfjerdserne af prøjsiske Folkehærsprincipper.

At studere Folkehærsmoral — og oven i Købet i Preussen, dette alle militaristiske Junkeres forjættede Land, „hvor en Gardeløjtnants Uniform dyrkes som i sin Tid Gesslers Hat“ — hvilket absurd Indfald! Rimeligt er det, at i denne Aand vil mangen dansk Læser modtage Anbefalingen af Studier over preussiske Forhold, saaledes som Frankrig indledede dem i Halvfjerdserne, da Spørgsmaalene om Folkehærens Moralbygning kom til at staa forrest paa Dagsordenen overalt i Europa — saaledes som paavist er i disse Betragtningers første Afsnit.

Saare rimeligt er dette, allerede fordioverhovedet den Slags Studier her hjemme saare længe — nemlig saa længe som vort offentlige Liv har været prisgivet denne saa enstemmigt beklagede Forsumpning, som man har kaldet vor „Storpolitik“ — udelukkende er gaaet ud paa at ignorere selve Spørgsmaalenes Tilværelse. Ignorere dem, saa vidt muligt i dette Ords egenlige Betydning: være uvidende om; men selvfølgelig mest i dets specielt danske: at ville være uvidende om. Hvoraf jo uundgaaeligt har maattet opstaa en Tilstand af den mest omfattende Ignorans i vort i øvrigt saa højt oplyste og særligt med Historikere og Jurister saa udmærket forsynede Samfund. Ihvorvel nu de følgende Linier selvfølgelig kun kan have til Opgave, rent skitsemæssigt at udpunktere Hovedtrækkene i denne heromhandlede Udviklings Gang, kan de forhaabentlig dog tjene til at aabne enkeltes Blik baade for Omfanget af denne Ignorans og tillige for Vanskelighederne ved at afgøre, hvor den villede Ignorans, der kommer af „Storpolitik“, ender, og den ufrivillige, der kommer af sig selv, begynder. Hvilket jo af nærliggende Grunde har sin ikke ringe Betydning.

Selvfølgelig vilde det være en fuldendt Absurditet at studere preussisk Officerskultus til Efterligning. I sit Hjemland har denne Kultus været en nærliggende Følge af den enestaaende Skæbne, Preussen i dette Aarhundrede har haft: ved Sværdet at arbejde sig frem fra selve Afgrundens Rand til den mægtigste Militærmagt. — Medens nemlig den Værnepligtsbefolkning, hvorfra Krigsherren i Berlin i Aarhundredets første Aarti hentede sin Hær, androg 4—5 Millioner, var den to Menneskealdre senere tidobblet! Og ganske særligt i det sidste Kvartaarhundrede er denne Officerskultus bleven næret baade af en patriotisk Følelse, der maatte fylde Befolkningernes Sind, og af en politisk Erkendelse, der maatte

beskæftige Rigsregeringens Tanker: nemlig Folkets patriotiske Følelse af Tak for, at selve Rigets tilkæmpede Eksistens væsentlig skyldes den Stand, der alene i den sidste Krig ofrede 6000 Medlemmer for den — og Regeringens politiske Erkendelse af, at Rigets fortsatte Eksistens væsentligt afhænger af, at den Stand, der danner Kernen i Kejserrigets Enhedshær, dette Hovedbindemiddel imellem over en Snes suveræne Enkeltstater, staar for alle i ophøjet Storhed.

Men Krigsherren i Berlin har aldrig tabt af Syne Medaillens anden Side, hvorpaa vigtige Fremtidsruner var ristede. Preussisk Statskløgt har under hele denne enestaaende Statsudvikling aarvaagent vogtet paa de særegne Vanskeligheder, hvormed netop den truede den moralske Sammenbygning af Hær og Folk, af Befalingsmandsstanden og Værnepligtsgeleddet. Her havde Preussen lagt selve Fundamentet for sit Forsvar i Aarhundredets Begyndelse, da det alene i hele Europa fastslog: „Folket i Vaaben". Paa dette Fundament havde det frelst Livet og vundet Magten i Befrielseskrigen. Svigtede dette Fundament — hvad man ved Aarhundredets Midte var tilbøjelig til at tro i Europa — saa var Preussens Magtstilling forbi. Vanskelighederne steg klarligen med Statsudviklingen: Værnepligtsgeleddet, hvori Sammenstykningen af Landomraader indtvang stedse flere, fremmede Befolkninger — Krigsartiklerne maatte udfærdiges i 5 Sprog —; over dem som Kerne en nedarvet Stamme af Befalingsmænd, væsenligt rekrutteret fra en talrig Junkerstand, der i Slægtled havde haft Hjem i Hæren, og hvis i og for sig ikke blot udmærket krigerske men noget kradsbørstige Instinkter ikke kunde blive mere hjertevindende.

Naturligvis kan da intet fornuftigt Menneske ønske at importere disse Preussens „schneidige" Junker- eg overstiliserede Strateg-Skikkelser „med Moltkehuer", som, løsrevne fra denne Baggrund af epokegørende Felttog og annekterede Provinser, vilde blive netop saa latterlig umulige, som de ses gengivne i sydtyske Vittighedsblade med den utrætteligste Virtuositetet. „Jeg er for gammel til at hykle Kunst" — lød et af Bismarcks sidste, bevingede Ord — „jeg tilstaar ærligt, at for mig er Fliegende Blätters Tegner af Militærskikkelser Verdens største Kunstner." Yderst absurd vilde et saadant Ønske jo navnlig være i Danmark, hvor vi til det yderste mangler baade de sejrrige Forudsætninger, de annekterede Provinser og det nedarvede „Junkerthum".

Men nu altsaa i Frankrig —: Paa det mindeværdige Møde af

22. Maj 1872, hvor Nationalforsamlingen i Princippet tiltraadte „45 Mands Udvalgets“ Indstilling om Folkehærens Indførelse, stempledes straks denne Officerskultus (le fétichisme du galon) og militaristiske Aand som umulig, fordi den maatte lede ikke til Nationens patriotiske Højnelse, men til dens nedværdigende Fordummelse (abrutissement). „Hvad Pietisme er paa Religionens Omraade, er Militarisme paa Forsvarsvæsenets: en Overdrivelse og en Forvrængning“, havde en militærkyndig træffende udtalt; men naar Forsvarsvæsenet baseredes paa Folkehæren, altsaa netop paa den tætte moralske Sammensmeltning af Folk og Hær, saa blev Militarismen nødvendigvis —: en Sprængkraft og en Tilintetgørelse.

Nej, som det straks vil ses, var det netop i modsat Retning af den, der illustreres ved imponerende Junkermoder og Moltkehuer, at Studierne dreves af Frankrigs Krigsvidenskabelighed, af det „45 Mands Udvalg“ i dets aarelange Arbejder, og efterhaanden af hele Europas Militærverden. Det var nemlig Studier af de Principper, hvorved det trods alt nedarvet Junkervæsen og trods alle Erobrernykker var lykkedes i Preussen at udvikle et Folkehærsvæsen, som var Folkets udtrykte Billede, og om ikke for nogen Pris vilde opgives af dette, medens det for svære Priser maatte tilegnes af det øvrige Europa.

* * *

Frankrig indtog skyndsomst forreste Plads imellem Preussens opmærksomme og lærelystne Elever. Og den overlegne Selvbeherskelse, hvormed denne Storstat, der indtil da havde staaet som det europæiske Militærvæsens ledende Magt, nu gik i Lære, og den ikke mindre overlegne Aandsklarhed, hvormed den opfattede og gengav Lærdommene, bidrog utvivlsomt meget betydeligt til, at disse Lærdomme blev Europas Fælleseje og at Folkehærsæraen gennemførtes med saa enstemmig Tilslutning og saa ensartede Principper over den civiliserede Verden — som fremhævet er i forrige Afsnit af nærværende Meddelelser. Lad det her i Forbigaaende være erindret, at hvor smigrende en Hyldest af preussisk Krigs- og Statskløgt denne Frankrigs Lærvillighed end var Udtryk for, maatte man i Berlin af Konkurrencehensyn finde den ikke fuldstændig behagelig. Der skabtes derfor dengang paa Folkehærsmoralens Omraade en vagtsom og varig Jalousi mellem de to Nationer, der endnu ind i det 20. Aarhundrede har givet sig mærke-

lige Udslag — hvorom senere nogle Ord. Her er Blikket at fæste paa den beundringsværdige Holdning, som Frankrigs Krigsvidenskabelighed dengang indtog under selve Impulsen af den preussiske Folkehærs overvældende Sejre.

Allerede Aaret efter at Østrig var bleven besejret ved Königgrätz, mødte anonymt General Trochu, Krigsminister Niel's højre Haand og formodede Efterfølger, med det opsigtsvækkende Skrift „L'Armée Française en 1867“. I Indledningen lød det med Rette: „Det kan ikke blive mit behagelige og populære Hverv at prise vor Hærs uomtvisteligt gode Egenskaber og fortie dens Fejl. — — Men jeg er fast overbevist om, at den Beskedenhed, hvormed vi ikke glimre synderligt, er en Styrke for en Hærs Officerer.“ Thi Forfatteren maatte paavise, at den preussiske Hærs overvældende Sejr over en „saa højt anset og krigsvant“ Militærmagt som Østrig havde haft sin afgørende, principielle Grund: „Preussens Hærvæsen stod paa et højere moralsk Niveau end maaske alle andre.“ Dette var bleven naaet ved den Visdom og Konsekvens (esprit de suite et de sagacité), hvormed der i 50 Aar var bleven arbejdet paa at fastslaa og regelbinde alt paa de store Forvaltningsomraader, hvor Vilkaarligheder kun kan virke demoraliserende paa Hærens Aand og Disciplin, og hvor derfor Udelukkelsen af magthavende Autoriteters Indgriben er absolut fornøden for dens moralske Opdragelse. At i den franske Hær det moralske Niveau trængte stærkt til at højnes, og det ved de regelbindende Midler, godtgjordes ved historiske og erfaringsrige Udviklinger. — Dette Skrift, der opnaaede tyve Oplag, vakte en dybt forstaaende om end ikke højt talende Anerkendelse i den franske Hær, hvor nærværende Meddeler, der dengang gjorde Tjeneste i den, snart erfarede, at General Trochu var Manden, og at Napoleon III havde kaldt ham til sig: „Er det Dem, General, der er Forfatteren?“ „Ja Sire,“ og med en Haandbevægelse var Audiensen sluttet og Generalen falden i Unaade.

Det viste sig senere, at Kejseren selv havde kendt det nye Oplysnings-Materiale, som havde givet Generalen hans skarpe og opskræmmende Syn paa Sagerne, nemlig de ypperlige, klartskuende og selvfølgelig fortrolige Rapporter, som Frankrigs Militærattaché i Berlin, Obert Stoffel, siden Königgrätz-Episoden havde kjemsendt — Kejseren havde raadløst gemt dem i en Pult, hvor de fandtes efter hans Tilfangetagelse. Det maa her erindres, at Marskal Niel, hvem Krigsministeriet var bleven overdraget, ligeledes

efter Königgrätz-Episoden, halvandet Aar efter blev afbrudt af Døden i sin udmærkede Reorganisationsvirksomhed, vistnok til stor Skade for Frankrig. Havde han levet, vilde næppe Krigens Udbrud være bleven forceret midt i Reformarbejdet, og under dette vilde ikke usandsynligt Stoffels Oplysninger være komne til Nytte.

Ihvorvel allerede inden Kejserdømmets Fald Militærlitteraturen, f. Eks. „Le spectateur militaire“ bragte meget oplysende, kritiske Redegørelser, maatte de dengang blive resultatløse. Ingenlunde fordi Napoleon III var usagkyndig eller ildesindet; men fordi hans dynastiske Bekymringer havde indviklet ham i et militært Klikevæsen, som misbrugte sin Stilling. Det var „Statskuppet af 2. December“, under hvis mørke Skygger han virkede indtil det sidste. Men maa Klikevæsen naturligvis altid være en stærkt virkende Gift i den militære Verden, hvor jo alle nødvendigvis forenes sammen under Disciplinen, med væsenlig Opgivelse af Selvbestemmelsesretten og derfor med Troen paa Upartiskheden fraoven som eneste Haab for Livet — saa kunde i den franske Militærverden Virkningen kun forøges ved den Nationen ejendommelige Skarphed i Opfattelse. „Om militære Spørgsmaal herskede der Tavshed i Frankrig — — den kejserlige Tvang forbød Fagmanden at tale. Men under Uvidenhedens sørgelige Regimente opkastede nogle drevne Folk sig til Overdommere og slog enhver Kritik ned. Var Kritikeren en Publicist, brøltes der: Kværk ham, den profane! Var han en Mand af Faget, gaves der ham en Knebel i Stedet for Grunde“ skriver Bédarrides i „Morale de l'Invasion Prussienne“ Paris 1871. Og han fortsætter i dette sit under selve Invasionen offentliggjorte Skrift:

„Efterligningens Mark er os nu aaben. Vi maa skynde os; inden 10 Aar vil hele Europa have adopteret den preussiske Hærforfatning.“ „Uimodsigeligt er det et Offer, der vil tynge stærkt paa alle, store og smaa, rige og fattige. Men saare lykkeligt er det, at Preussen, idet det slog os til Jorden, udleverede os sin Styrkes Hemmelighed. — „Bort med al falsk Selvfølelse.“ „Vi maa lære at forstaa, at Maaden at føre Mandskabet paa bliver en anden ifølge Tidens Krav, at Eder og Fornærmelser ikke mere kan tages som Tegn paa Energi; men at Officerernes moralske Autoritet derved tillige vil vokse.“ Og fremfor alt, „Hæren bør ikke længer være en Spillebold i Myndighedernes Hænder: det er nu hele Nationen under Vaaben, der ruster sig imod Fremtidens Farer, forbereder sig nye Skæbner.“

Den ildfulde Brochure er mindeværdig paa Grund af dens

slagfærdige Klarhed; hvor træffende er saaledes ikke selve denne Profeti „inden 10 Aar vil hele Europa have adopteret den preussiske Hærforfatning". Thi i 1881 var det, at i selve Hvervningslandet, England, Times kunde hilse „Army Act" med: Dette er Wellingtons Hær omskabt til Moltkes Hær! — Men endnu inden Invasionen i 1871 var endt, fulgtes Bédarrides' Brochure af en mægtig Række organisatoriske Værker, støttede paa grundige Studier af de fjendtlige Sejrherres Institutioner, hvis uhildede og skarpsindige Bedømmelse vidnede højt om Forfatternes rige Erfaringer, patriotiske Hjerter og klare Hoveder. Mange af disse Mænd kom da ogsaa til at indtage særligt fremragende Stillinger under de følgende Aars vældige Reformarbejde. Ingeniørgeneralen Chareton, hvis Projet de la réorganisation var meget omfattende motiveret (ca. 500 Sider), fik stor Indflydelse som Ordfører for 45 Mands Militærudvalget, livsvarig Senator og Fortifikationskomiteens Præsident. Ikke mindre omhyggeligt udarbejdet var La réforme de l'armée af Lewal, der blev øverste Leder af Officersuddannelsen, en Tid Krigsminister og stadig vidt bekendt Militærforfatter. Endnu er der her en vis Anledning til at nævne den senere kommanderende General, Baron Berge som Forfatter til Etudes de la réorganisation. Men at fortsætte Opregningen af Notabiliteter, der optraadte i denne ejendommelige Litteratur med dens alt gennemtrængende Sandhedssøgen, er saa meget overflødigere, som disse Forfattere, ihvorvel de mødte efter eget Initiativ og paa egne Erfaringers Grundlag, ingenlunde var i principiel Modstrid med hinanden. Tværtimod: ganske uanset om de kom fra Napoleonisternes, Orleanisternes, Legitimisternes eller Republikanernes Lejr, havde de alle som én paa Hjerte, at konstatere Rigtigheden af Trochus Advarsler.

Hovedaarsagen til det nu lidte, uhørte Nederlag havde faktisk været den gennem alle Hierarkiets Led gaaende Demoralisation, fremkaldt ved Kommandomyndighedernes tiltagende Overgreb paa Omraader, fra hvilke de var at udelukke. Og Aarsagen hertil var atter, at dels de positive Regler, der skulde hindre Vilkaarligheder, havde været for svage og var bleven kuldkastede, dels de Principper, der skulde besjæle Reglerne, var bleven kvalte. De preussiske Institutioner vidste, hvorledes disse Regler og Principper burde hævdes; at indføre Folkehærsvæsenet uden at opnaa dette, vilde være Nonsens, Selvopgivelse.

Det var naturligvis ikke en mekanisk Kopiering, disse Mænd

forlangte, men en Tilegnelse i Former, afpassede efter den franske Militærorganismes Forudsætninger; og med skarp Positivitet førte de deres Principper ud i organisatoriske Forslag. Disse kunde selvfølgelig ikke blive identiske; men netop derved traadte de Grundprincipper, alle samlede sig om, desto klarere frem — hvilket straks nedenfor skal vises for et Kardinalpunkts Vedkommende. Virkningen af denne Litteratur blev da ogsaa afgørende langt udover Frankrigs Grænser. Og den Modstand, som Folkehærvæsenets Indførelse i selve Frankrig havde mødt fra en vis, overmaade indflydelsesrig Side (Thiers) maatte hurtigt vige.

Efter Forløbet af nogle Aar, hvori de mangfoldige Reformarbejder, det nye Hærvæsen krævede, havde gaaet deres Gang, og hvori tillige mangfoldige Fremstillinger og Enkeltmeddelelser fra Krigens Dage havde bidraget til at klare Krigserfaringerne, mødte Trochu, der oprindelig havde hældet til Thiers' Opfattelse, med et supplerende Skrift: L'Armée Française en 1879:

„Vi troede saa at sige alle, at det franske Samfunds velforstaaede Interesser gjorde Stillingsvæsenet uundværligt. Denne moralske Vildfarelse har kostet os mere end alle vore politiske Vildfarelser tilsammen. Nu gælder Arbejdet denne fulde, moralske Genfødelse, som Folkehærsprincippet kræver. Det er selve Disciplinhaandhævelsens Sjæl, der maa genfødes.

„Der er to Slags Respekt, den, der hviler paa Princip og Følelse, og den, der hviler paa Reglementer og Tvang. Den første Slags kan ikke fastslaas ved Statutter, dens Undladelse ikke belægges med Straffe. Dette kan derimod den anden Slags, idet hele Hierarkiet har Opmærksomheden spændt paa at gribe Synderen og en hel Tarif af Vagtarrester, Kachotter og Fængsler til Værn. Men saa snart Tropperne er rykkede ud imod Fjenden, svækkes allerede dette Værn, og det falder helt bort, naar de lange Marcher og Kampes Tidspunkt indtræder. Altsaa om end denne Slags Respekt sikrer Disciplinen i Garnisonen, er den afmægtig dertil i Krigen."

„Der gives Hære, hvor en vel udviklet Opdragelse har indpodet begge Slags Respekt. De udmærker sig ved deres Sammenhængskraft; de besidder de Principper for Disciplin og god Orden, der er solide nok til at overleve alle de i Krigen uundgaaelige Slappelser. Vi har paa vor egen Bekostning erfaret, med hvilken Vægt disse Principper hos en Fjende virker paa slet sammenhængende Hæres Skæbne, der ikke besidder dem."

„Naar Tiden har mildnet den dels retfærdige dels uretfærdige Harme over Ulykken i 1870—71, vil ingen kunne omtviste den store Ære, den preussiske Hær har haft af sin beundringsværdige Disciplin (afset fra visse brutale Eksekutioner, der var systematiske og befalede og derfor aldrig kunde tilskrives Soldaterne). — En halv Million Udlændinge,

berusede af en Række Sejrvindinger uden Sidestykke og kamperende som Sejrherrer i vore Byer og Distrikter, uden at man kan bebrejde dem — det skulde da være en ganske sjelden Undtagelse — beviste Tilfælde af Vold eller blot Fornærmelse imod enestillede Kvinder.“

Idet Generalen vender tilbage til tidligere Overvejelser af de historiske Forhold, hvorunder Aanden og Disciplinen har udviklet sig i Frankrigs Hær, betoner han, at de i øvrigt saa hæderfulde Kampagner i Afrika, der var bleven permanente siden Huset Orleans Tronbestigelse, havde haft visse uheldige Virkninger og ikke mindst en i Hæren sygeligt udbredt Appetit efter Belønninger. I den militære Katekismus for en Folkehær, der baade er en Skole for Nationens Forsvar og en stor Skole for dens Aand, maa derimod det første Bud lyde: „Den højeste Belønning er Følelsen af at have gjort sin Pligt.“ Og Betingelsen for, at Disciplinen kan bygges paa dette moralske Grundlag (i Stedet for det lavere liggende: Profit eller Prygl) ser Forf. deri: at alm. Værnepligt tilfører Hæren en saa betydelig Forøgelse af moralsk og intellektuel Kraft — at Stillingsmændene, disse „gamle Forhærdede“, der uundgaaeligt dominerede Regimentsungdommen, er borte — at ved den korte Tjenestetid de Fristelser stærkt formindskes, som tidligere det lange Garnisonsliv medførte.

„Jeg slutter her denne Diskussion om Opdragelsen i Hæren. Og jeg véd, at mange af de Officerer, der er overbeviste om, at en Hær kun er en Mekanisme, hvis Gang er sikret, naar den blot ledes af dygtige og kraftige Hænder, vil finde, at alt dette er retoriske Figurer og filosofiske Drømmerier, gode for en Bog, men uden Værd for Valpladsen. Jeg finder mig let i denne forudsete Dom. Men jeg forsikrer de unge Officerer, der er den nye, franske Hærs Haab, om, at det er med denne Retorik og disse Drømmerier, at Stein, Scharnhorst, Arndt, Fichte og andre efter dem har beredt deres Land den Skæbne, som vi nu ser.“

I det meget omfangsrige Memorandum, hvori Trochu dernæst gennemgaar Frankrigs Hærinstitutioner under jævnlig Sammenholden med Preussens, lægger han Vægt paa at vise, at disse Fortrin hidrører fra, at de meget konsekvent gennemfører Napoleon den Stores Maksimer — fremfor alt af denne fundamentale: Krigens Spil afhænger af tre Momenter: préparer, peser, oser: 1) at fuldende Forberedelserne, 2) at afveje Chancerne, 3) at vove. At begynde med at vove er at tabe Spillet.

J. S. Westrup[1])

[1]) Medens den i forrige Hæfte trykte Artikel var indsendt til Tidsskriftet før Forfatterens Død, er den her meddelte Fortsættelse efterladt af den afdøde i ufuldført Stand og ordnet til Udgivelse af hans Søn, Cand. jur. C. W. Westrup. Et manglende Slutningsafsnit skulde have vendt tilbage til Forholdene her hjemme i de sidste Aartier og vilde formodentlig paa flere Punkter (lige fra Loven 7. Maj 1881 til Stribmødet) have bragt Supplementer til Afhandlingens første Afsnit.
Red.

TRE KVINDEBØGER

Karen Bramson: Mødre (Gyldendal). *Karin Michaëlis:* Birkedommeren (Salmonsen). *Agnes Henningsen:* Polens Døtre (Nord. Forlag).

FLAUBERT skal have udtalt, at enhver dannet Mand var i Stand til at skrive i det mindste én læseværdig Bog. Han kunde ikke ane, at der vilde komme en Tid, hvor ethvert dannet Menneske skrev — ikke blot denne ene Bog — men en hvert Aar.

Saaledes har imidlertid Forholdene udviklet sig. Den voksende Efterspørgsel har været for stor til, at de virkelige Digterværker, selv de daarlige medregnet, har kunnet tilfredsstille den. Der er skabt en Slags „populær“ Skønlitteratur, skrevet af ikke Digtere. Dens Berettigelse og Eksistensbetingelse kan samles i Ordene: „I ledige Timer“. Det vilde være uretfærdigt at sige noget ondt om disse Bøger som Art betragtet — tilmed da det slet ikke er deres „Værdi“, der er det afgørende Skelmærke. De „dannede“ Bøger kan ofte give mere Udbytte end Poeternes svagere Arbejder, er ofte mere velordnede, fornuftigere og mindre smagløse.

Det gaar her som saa ofte, at en Mangel i Sproget medfører, at to vidt forskellige Ting sammenblandes og dels prises for hinandens Fortrin, dels gøres ansvarlige for hinandens Fejl. Det gælder derfor om at finde en kort og fyndig Betegnelse for det Begreb: „en dannet Mand med en Pen i Haanden“ i Modsætning til, hvad man forstaar ved Ordet „Digter“.

Det maa imidlertid være en Fællesbetegnelse for baade Mænd og Kvinder; thi de sidste er ikke mindst repræsenterede i denne

Litteraturgren. Jeg foreslaar Ordet „Pennebruger“ i Smag med lignende Betegnelser for hæderlige og nyttige Samfundsvirksomheder.

En særlig typisk Pennebruger er Fru Karen Bramson, der i Fjor udgav Skuespillene „Den unge Frue“ og „Mands Vilje“, og nu Skuespillet „Mødre“.

Dette fortæller om Evas Vaklen mellem sin Kærlighed til Elskeren og til Barnet af det tidligere Ægteskab. Kampen ender med, at Ægtemanden ved Hjælp af Barnet sejrer, og Eva vender tilbage. Det er et Indlæg mod den Lovgivning, der giver Manden Ret til at skille Moder og Barn.

Spørger man om de forskellige Personer, deres Karakter og Egenskaber, vil Svaret blive meget knapt.

Det er maaske for meget sagt, at de slet ingen har, men de har i hvert Fald ikke flere end der nødvendigvis følger med, naar en Person udtaler sig udførligt om sin Anskuelse angaaende et eller andet Punkt.

Der er her en typisk Forskel mellem Pennebrugerens og Forfatterens Bog.

Hvis man tog Personnavnene bort i Karen Bramsons Skuespil, vilde man faa en fornuftig — rigtig fornuftig og antagelig Afhandling om en beklagelig Kontrovers mellem Lovgivning og Moral. I det attende Aarhundrede vilde Fru Bramson have holdt aaben Salon og glædet sine Gæster med sine kvikke og klare Aandrigheder. Hvad der nu er bleven til Replikker, vilde dengang være blevet til Breve og senere samlet og udgivet som Vidnesbyrd om et varmt Hjerte og et klart Hoved. Man vilde have haft Glæde af det, og har ogsaa nu stor Fornøjelse af at læse disse Betragtninger, men man maa blot være klar over, at det kun er Formen, der er den samme som i en vis Art af Digterkunst — Indholdet er ikke Menneskeskildring, men Ræsonneren.

Det, der blandt andet karakteriserer Digteren i Modsætning til Pennebrugeren er hans Evne til at se Tingene som firkantede og runde Legemer. Intet er for ham Omrids eller Flade. Han ser Farver og Kanter. Hos den dramatiske Forfatter viser det sig i særlig udpræget Grad, som Evne til ogsaa at kunne se sine Personer fra Ryggen. Han kan ved et Stød vende dem, lade dem gaa, han ser Haanden bevæge sig samtidig med Munden. Han ved, at Menneskene sjældent udelukkende tænker og giver Tanker Udtryk, men at de samtidig hoster, klør sig i Hovedet, for ikke at tale om, at Ordene, Tankerne, Følelserne, Instinktstrømningerne i

hvert Øjeblik indgaar nye Forbindelser, der kaster Skær over Udtrykkene. Det er denne Tankernes Deviation, Forfatteren tager med i Betragtning, naar han vover sig ud paa Menneskesjælenes Ocean.

Navnlig i Lidenskabens Øjeblikke foregaar de psykokemiske Processer med ilende Hast. Et Ord, en Tanke er som Mangokernen, der i Løbet af nogle Minutter skyder Kviste og Blomster. Og ejer man ikke Trylleordet, det lykkelige Greb, der faar Kernen til at spire, skal man ikke forsøge paa Kunststykket. Det hjælper ikke at stille en Alen i Jorden, selv om den er nok saa nøjagtig inddelt i Tommer og Linier.

Hør nu, hvorledes Fru Bramson lader en Krise forløbe. Der er Tale om, at Eva maa give Afkald paa sin elskede, fordi hun længes for stærkt efter sit Barn.

EVA

Er det dit Alvor — dit fulde Alvor — at jeg skal — gaa fra dig!

NIELS

Ser du ikke selv, at du maa! Længe har vi begge villet skuffe hinanden og sagt, at vi troede endnu paa vor Lykke. Begge vidste vi, det var Bedrag. At vi elsker hinanden, Eva — det tvivler vi ikke om. Vi vidste blot ikke, at der for dig var et stærkere Baand end din Kærlighed som Kvinde — din Kærlighed som Moder. Jeg tager jo ikke fejl, Eva. Se paa mig — se mig ind i Øjnene — og svar mig ærligt — helt — helt ærligt paa mit alvorlige Spørgsmaal.

Tror du, at du kan blive lykkelig — uden Ellie —?

Det er en Stil, hvori Tankestregerne er de højeste Udtryk for Sindsoprør, en Stil, der fuldstændig mangler Frodighed, og Livet er altid frodigt. Replikkerne er nemlig ikke Udtryk avlede af selve de skildrede psykiske Processer, men Fru Bramsons Betegnelse for, hvorledes og i hvilken Orden Tanker og Følelser indfandt sig. En Katalog, en Fortegnelse, men Overgangene, Skabelseshistorien, som betyder Livet, er der ikke.

Vil man se, hvorledes Replikkerne bliver til Pegepinde i Fru Bramsons Haand, skal man læse en lille Scene i Skuespillet „Den unge Frue“. Manden, der er Dranker, har i Fuldskab tilføjet sin Kone Overlast. Mødet mellem dem næste Morgen skildres saaledes:

Selmer: Hvordan gaar det med Haanden? — *Elisabeth:* Det er ikke saa slemt. *S.:* Gør det ondt? *E.:* Lidt. *S.:* Jeg er meget ked af det. *E.:* Aa — det er langtfra det værste, du har gjort. *S.:* Jo, det er. At lægge Haand paa en Kvinde, det er utilgiveligt for en Gentleman.

Et vistnok korrekt Skema, men ikke mer. Naar man læser Fru Bramsons Skuespil har man Indtrykket af, at Personerne disputerer, ikke af, at de samtaler; thi en Replik er en Tone med Bitoner, og ofte er det Bitonen, der giver Genlyd hos Modparten og derved røber hans Karakter, medens det, der logisk er Hovedsagen, lades ubesvaret. Man behøver ikke at sammenligne Fru Bramsons Bøger med Dramaets Mesterværker, man kan sammenligne dem med et Skuespil af Fru Edgren-Leffler, der næppe var klogere eller saa' klarere end Fru Bramsen, men som ejede Trylleordet, der skaber Liv.

I „Sanna Kvinnor“ findes der en Scene, hvor Bertha taler med sin Søsters Mand, som er grebet i Utroskab. Han søger at forsvare sig over for Bertas Bebrejdelser og trøster sig med, at Lissi ikke er overspændt.

BERTA

Åh — praktiskt! Hon var 18 år, då hon gifte sig med dig — hon kände inte lifvet. Jag glömmer aldrig hur förtjusande söt hon var, när hon stod brud. Jag mins hur jag tänkte inom mig, så ung jag än var då: det fins ingen man, ingen människa, som är henne värd. Hennes man må vara hur bra som hälst — han kan ändå aldrig motsvara den bild, hon gjort sig af honom. Det är inte honom, hon älskar — det är en idealbild, som hon utrustat med alt det rena og fina, som finns i hennes egen natur.

WILHELM

Prat! Det skulle du tänkt då! En 15 års flicka!

Denne ubetydelige Replik er Guld værd fordi det er selve Livet, der taler saaledes. Den angaar ikke Hovedemnet, han kunde have Grund nok til at dvæle ved ganske andre Punkter end ved Alderens Sandsynlighed, men det er sandt, lige saa sandt som at en Søn ved sin Moders Dødsleje med Interesse kan studere Mønstret i et Tapet. Hjernen sløves hurtigt paa et enkelt Punkt, og da er det Spørgsmaalet, hvilket af de friske Punkter der vil reagere mod Indtrykket, thi deraf afhænger Billedet.

Det er en Forfatters Kunst at kunne tænke med mange Hjærner. Enhver af hans Skikkelser har sin, men læser man Fru Bramsons to Bøger, vil man lægge Mærke til, hvor ensartet alle Personerne tænker og taler, fordi de alle er fælles om én Hjerne, nemlig Fru Bramsons. Da nu de fleste af de optrædende tilhører den samme dannede Overklasse som hun selv, vil mindre fint mærkende Læsere kunne lade sig skuffe og tage for Personens

Ord, hvad der i Virkeligheden er Fruens. Det har derfor sin Interesse at gribe hende paa fersk Gerning, hvor hun drister sig til at tale gennem en inferiør Mund.

Det er Tjenestepigen hos Evas Mand, der giver et Referat af Tilstanden i Hjemmet.

GRETHE

Ja, nu tager Fruen mig det vel ikke ilde op — men Ellie kom forgangen Dag og spurgte mig om, hvad en syndig Kvinde var for noget, for det havde Tante Selma sagt, at hendes Moder var. Saa sagde jeg, at hun maatte have hørt fejl, Frøkenen maatte have sagt „en yndig Kvinde“ — og det var noget udmærket noget at være. Saadan klarede jeg den. Men det skulde helst ikke gentages for tidt.

Navnlig denne Sætning til Slut er logisk uangribelig, men digterisk mere end tvivlsom. Det er jo overhovedet ikke noget Talesprog, Personerne benytter sig af, men Udtryk for velovervejet Ræsonneren. Derfor kan Eva bruge følgende Ord for at tilkendegive sin Harme og Indignation.

„Nu skal Torben vide, at du ikke er den, du giver dig ud for at være. Han skal vide, at din fromme og uskyldige Mine dækker over de vildeste Lidenskaber og — en stærkt bevæget Fortid.“

Disse Indvendinger gælder imidlertid kun Bogen som Digterværk betragtet. Stryger man denne Titel og betragter Stykket som en ejendommelig — jeg synes uheldig — valgt Form for Kauseri eller Essay, maa man rose den for dens klare Sprog og sunde fornuftige, undertiden aandrigt tilspidsede Refleksioner.

Min Opgave har kun været den rent æstetiske at advare mod en mulig Fejltagelse, foranlediget af Bogens Titel og hele Udstyr — at drage en Grænse mellem Litteratur og Bogavl.

* * *

Evnen og Lysten til virkelig „Idealisme“, til Syslen med Tanker, der ikke har direkte og nær Forbindelse med det eksisterende, men er formet regelmæssigere, skønnere end Livet tillader, er sjælden hos Kvinder, jeg husker i Øjeblikket kun en, Ellen Key. Til Gengæld møder de kvindelige Forfattere med en udpræget Sans for alt, hvad Øjne kan se og Øren kan høre. Denne Forkærlighed for det haandgribelige medfører en Tilbøjelighed til at gribe fat, hvor Knuder, Skævheder, Pukler frembyder „Hanke“, ligeledes en Sympati for det jordbundne, det tunge, og deres Digtning former sig derfor ofte til en mørk Realisme.

Men i Frygt for tom Idealiseren skrider Fru Karin Michaëlis i sine Fortællinger videre: til det barokke og derfra ud over Virkelighedens ind i Fantasiens Land — blot til den anden Side. Hendes Afsky for det sødladne, det slikket regelrette, er saa stor, at en Pukkel næsten bliver nødvendig som et Adgangstegn til hendes Rige.

Man kan som Eksempel læse Fortællingen om Pensionatsfrøkenen Gitte Gam, der i Nattens Mørke stjæler og spiser en Due. Gerrigheden og Graadigheden synes massive nok til at kunne tilfredsstille selv en meget udpræget Smag for det solide, men alligevel finder Forfatterinden det nødvendigt at accentuere saa stærkt, at derved Grænsen overskrides, som skiller den æstetiske fra den patologiske Virkning. Gitte Gam ikke blot sluger Duen, men glemmer i sin Iver at rense den og spiser den med Indmaden i.

Fru Michaëlis' Fortællinger er en Blanding af en Realisme, hvis Farver er Smuds og Forkommenhed, og en Fantasi, der tumler sig i det uhyggelige og abnorme. Af de Træk, der forelaa til Tegningen af Karin Michaëlis' Forfatterportræt, har den nye Bog yderligere understreget det fantastiske Element.

Den Løshed, der prægede hendes mindre Fortællinger, hvor man ikke vidste, naar Feberdrømmen holdt op og Virkeligheden begyndte, er her undgaaet, thi denne sidste griber aldrig forstyrrende ind i Mareridtet. Med energisk Konsekvens har Forfatterinden brugt Sproget til at fjerne Begivenhederne og lægge en gøglende Atmosfære om dem.

Dette Sprog, der sikkert er det mærkeligste, der nogen Sinde er skrevet af en dansk Forfatter, rummer Bogens Virkning, dens Aand, dens Fejl og Særegenheder — sjælden kan man i den Grad som her sige „Stilen er Bogen“.

Sætningerne er vredet af Led, nødvendige Præpositioner udeladt og unødvendige sat ind. Det er et Sprog, der tager sig ud som om Ordene havde danset Sekstur og ikke var naaet at komme tilbage paa deres rette Plads.

Allerede paa anden Side træffer man en Sætning som følgende: „Hvor Heste ikke kunde gribe sig Fodfæste til med den tunge Plov slæbende efter . . . .“ Som man ser en overtallig Kvadrille, men denne Overflod skal ikke forbavse. Fru Michaëlis føler, at hun har Ord og Bogstaver nok, og hun strør dem ud med rund Haand. Naar hun kan sige „Galgensfugl“ siger hun ikke Galgenfugl. Til Gengæld mangler der af og til et Ord, hvor man

ventede det, f. Eks.: „— — som nu Kvinden var ræd for at blive ensom og saa Varens blodspilede Gab i alle Kroge, vendte han snart(?) og stod Vagt for hende . . . .“ Man savner et „om“, men man kan naturligvis klare sig foruden.

Den samme Lyst til at foretrække det krogede for det lige, det humpende for det jævne, som vi træffer her paa det syntaktiske Omraade gaar igen i Valget af Billeder. Det hedder med et Billede, der trodser alle Vægtforhold: „Hr. Preben tog Vindebroen under Hestehov“. Naar Meningen er, at Runows Skridt vækker Kaina, staar der: „Runows dumpe Skridt havde søndret hendes Drøm.“ Hjærnen maa her først gaa tilbage og konstatere, at Drømmen sikkert betyder Søvn, og først da har man forstaaet Kendingen.

I dette stiliserede Troldesprog fortælles der om Runow, der maa dømme sin Elskerinde til Døden for det Barnemord, han selv indirekte er Skyld i.

Men forøvrigt rummer Bogen alle de stærkeste Effekter, Voldtægt, Mord, Forførelse o. s. v., og det er derfor ikke let at vurdere, hvor meget Indtryk den gør i Kraft af sit æstetiske Værd, thi en Mordberetning, en Voldtægtshistorie skrevet selv i det mest farveløse Sprog, vil alene ved sit Emne „gøre Indtryk“, og dette Chok bør ikke komme den æstetiske Bedømmelse til gode.

Lige saa lidt maa Emnets Natur stemme ugunstig. Selvfølgelig møder man med Mistro over for en Fantasi, der udelukkende beskæftiger sig med Erotik, serveret i Blod, men Kunstens Land er jo ubegrænset. Alt kan smeltes om, naar kun Diglen findes.

Det perverse, det sygelige i Kunsten røber sig ikke i Emnet, men i Formen, thi det perverse bliver til paa Bekostning af Fantasiens Overarbejde. Det vil mærkes som Nødvendigheden af at bruge Stimulans fordi Energien, Betagetheden svigter og stadig maa hidses.

Man vil ikke søge forgæves efter Sygdomstegn af denne Art. En utvetydig Stimulans er saaledes Klokken, Forfatterinden har anbragt ude i Klitten, for at Personerne i den kan gennemgaa raffinerede akustiske Lidelser. Men Sproget er i øvrigt tilstrækkeligt til at overbevise om, at man her staar over for et, æstetisk set, sygt Værk. Dets skarpe Kanter var først slebne for at spore Forfatterindens Fantasi. De almindeligste Ord er rykket op af deres sædvanlige Omgivelser og har derved faaet en hemmelighedsfuld, ukendt Belysning, en berusende og opstrammende Evne. Det er et Sprog,

hvor den ene Sætning har leveret den Rus, hvori den næste blev skrevet.

Maaske virker den megen Fusel ogsaa berusende paa Læseren, bedøver ham, gør ham usikker. Men en Rus sover man ud. Af hele Bogen husker man kun nogle faa Sider. Et eneste Sted, Fortællingen om Arnlys og Tarben, er det trods Sproget lykkedes Forfatteren at forme Emnet til Kunst.

Denne Elskov, hvis Længsel bryder Mure, hvis Attraa mødes over Lig, hvis Brynde flammer højt selv i Døden, er tegnet hensynsløst kraftigt som en Eventyrsaga om den mægtigste Naturdrift.

Hertil kan føjes nogle skønne Linier om Runows Søvn paa Kainas Haar og en mesterlig Karakteristik af Runows Plejebroder Jakob. — Det er alt.

Man lukker Bogen, træt af den stormende, klaprende Fart. Og naar man igen mindes „Birkedommeren“, har man en Fornemmelse som om man i Drømme havde set et Iltog fare forbi, efterladende et knust Legeme, en Blodpøl, et Kaos af splintrede Ben og sprængte Muskler.

* * *

Hvor meget af al denne Litteratur med Kvindenavne paa Titelbladet er virkelig Kvindelitteratur ɔ: Bidrag til Kundskaben om speciel kvindelig Tænke- og Følemaade? Fru Bramsons nøgterne Ræsonnementer kunde lige saa godt være tænkte af en Mand — det var maaske deres største Ros; og „Birkedommerens“ bloddryppende Scener har jo i disse samme Dage fundet deres mandlige Sidestykke i Johs. V. Jensens Bog „Vinteren“. En Mand, der læser Kvindebøger, maa atter og atter forundre sig over, hvor deres Tanker og Følelser paa en Prik ligner dem, han forlængst kender fra Mændenes Verden. Den lille Forskel, der gør en kvindelig Haandbevægelse forskellig fra en mandlig, mærkes aldrig i deres Bøger. Selvfølgelig kan man en Gang imellem paa Grund af Tendensen ikke tage fejl, og undertiden røber Stilen ved sin Sødladenhed, men selv disse Tegn bliver sjældnere.

Ved at læse Agnes Henningsens Bøger faar man en umiddelbar Fornemmelse af at staa over for noget hidtil ukendt, noget, der trods alle Lighedspunkter ved en Chattering adskiller sig fra det sædvanlige, og søger man til Bunds, finder man, at det er Kønsforskellen, der for en Gangs Skyld sætter sit Mærke

paa en Bog. Fru Henningsen skriver ikke som et Menneske i al Almindelighed, men som et Kvindemenneske.

Allerede fra sin første Bog „Glansbilledet" tager hun sit Stade i Kvindernes Værelse, hvor Mændene passerer forbi eller kommer som Gæst — maaske den ventede og kærkomne Gæst, men i hvert Fald som den, der overskrider en Grænse.

Hun hører Kvindernes Sladder („Glansbilledet"), ser deres Fagter („Du gider ikke engang og flytte dig mer", sagde hun og slog hende i Ryggen) og kender deres Lidenskaber („Polens Døtre"), og hun hører, handler og føler som de, ogsaa naar hun som Forfatterinde optræder i Mænds Selskab. Thi det er maaske det mest karakteristiske ved Fru Henningsen, at hun ikke blot røber disse Smaatræk som kun Kvinder kan faa Lejlighed til at erfare, men hvad hun fortæller, har hun opfattet med en Kvindes Temperament og gengivet med en Kvindes Ord. Charmen ved hendes Værker er den Energi, hvormed hun stryger alt paaklistret og lært af sig. Hun er ikke human, ikke Forkæmper for noget, hun er blot Kvinde og ser som de fleste af sit Køn endnu Elskov som Livets vigtigste, alt overvejende Fænomen. For hendes Syn er Kvinden et Kønsvæsen, et Centrum for Elskov og et Maal for Begær. Denne ene Følelse kender hun og kan skildre med genial Forstaaelse, men ikke meget andet, og derfor er det naturligt, at det bliver „Polens Døtre", der giver hendes Bog Navn og Præg.

Marja hører til den Kvindetype, der ogsaa forekommer i Forfatterindens tidligere Bøger, og som hun skildrer med størst Virtuositet. Hun er i nær Familie med Mimi Bang („Glansbilledet") og Karen Sophie („Strømmen"). Hendes Væsen er Træthed for saa vidt som hun allerede har nydt, og Begær efter det, Skuffelserne gav hende Smag paa og narrede hende for. „Hun ser ud, som var hun træt ogsaa af at være smuk . . . Men af alt det er hun bare bleven bedre i de afgørende Situationer". Hendes Sanselighed og Fyrighed er i samme Grad hidsig som den er langt fra al Friskhed, fordi dens første Glans — Tilliden til Dagen i Morgen, — er den berøvet. Hun hører til dem, for hvem Kærligheden ikke længer ejer andre Overraskelser end de, de selv bereder sig. Derfor er hun opfindsom, og derfor er hun træt og keder sig inderst inde; thi Overraskelserne er hende ikke nye og uventede.

Ved Siden af denne Type staar de to Kvinder: „Dukken" og Halina, der hver paa sin Vis er hendes Modsætninger. Bedst er

„Dukken“ lykkedes, maaske er hun den mest fuldendte og afrundede Skikkelse i hele Fru Henningsens Produktion.

Hun er i egentligste Forstand ung. Alt hvad der hæmmer Maja, hendes Viden fra Fortiden, der tynger, hendes Mistillid til Fremtiden, der hidser og piner, alt er strøget ud af Dukkens Tilværelse, der kun bestaar af een Dag — Dagen i Dag. Der er intet i Morgen, der gør hende ældre — hun ejer den evige Ungdom. Hun er ren; thi hun har ingen Moral, hun kan forsynde sig mod, hun er frisk, thi hun ejer intet „før“, der kan trætte, sand, thi hun har intet „efter“ at tage Hensyn til. Som hun er: sanselig og sin Sanselighed bekendt, letsindig, ung og smuk, er hun en dejlig Fe, der drillende svæver hen over Moralens højeste Tinder og skarpeste Takker.

Medens man over for Typen Maja og Karen Sophie har Fornemmelsen, at de er nøjagtig saaledes som Forfatterinden har set dem, at de er skabt af hendes Kød og Blod, har man over for Halina en Fornemmelse af, at hun repræsenterer Forfatterindens fromme Ønsker, hendes Ideal. Det er jo hyppig saaledes, at der hvor Forfatterens Viden hører op begynder hans Ideal, og *her* er det hinsides, det ikke-sanselige, den legemlige Renhed. Halina er et Barn af Forfatterindens bitre Erfaringer fra Marja og Karen Sophies Liv. Hendes Forhold til Percy Branner er Udtryk for den vemodige Erkendelse, som denne udtaler i de Ord „... Vær du vis paa ... det legemlige i Kærlighed har ødelagt mange store Følelser“. Denne Falliterklæring trækker Grænsen for den Verden hun kender, for det Omraade, inden for hvilket hendes Talent lyser. Forfatterindens „Terræn“ er Strømmen, der flyder sammen af erotiske Drifter og Tilbøjeligheder. Hvad der ligger udenfor er uklart eller Mørke. — Derfor hører hendes Mænd næsten alle til den Type, om hvilken det hedder „Kvinder havde længe været det eneste“. Den erotiske Side af deres Væsen, som ligger inden for hendes Talents Lyscirkel, skildrer hun til Fuldkommenhed. Da denne Side af deres Personlighed kun sjælden er tilstrækkelig til at forklare deres Væsen helt, Prus er jo Redaktør, Harboe Kunstner, faar hendes mandlige Figurer en unaturlig Lighed med hverandre og tillige noget uvirkeligt. Den Mandsskikkelse, der lykkes bedst for Fortatterinden er derfor With i „Strømmen“, thi hans hele Væsen er udtrykt i hans erotiske Liv.

Ogsaa Arten af den Erotik, der skildres, er Opmærksomhed værd. Medens sædvanligt Bøgernes Kærlighed er mange Ord og

Følelser, med blot de Kys og Kærtegn, der er nødvendige for at farve den med Erotikkens rødmende Skær, er her det sanselige, det legemlige, det nervøse skudt i Forgrunden, medens de mere „ideelle" Rørelser kun skimtes bagved som en mildnende Dæmring. Man kan f. Eks. studere den sanselige og graadige Marja og se hvor fint og smukt Forfatterinden bag ved Begæret, bag ved den fortvivlede Kamp om endnu en Nat, har tegnet Hengivenhed, Trofasthed, Ømhed, alt det der sædvanlig paraderer forrest. Saaledes over for Dembinski i den smukke Scene med Øjenskærmen, og dette Skær søger Marja ogsaa straks at lægge over i Forholdet til Prus „De er saa god. — Og saa holder De af mig".

Endelig er der et Fællesmærke for disse Polens Børn. De er alle fintmærkende Væsner. Forfatterinden har meddelt dem af sin egen nervøse Paavirkelighed og Iagttagelsesevne. Medens Marja og Prus gaar fordybet i et Opgør, afbryder hun pludselig hans heftige Ord med følgende Bemærkning: „Prus, det er ogsaa den Paraply, som gør Dem saa hidsig. Slaa den dog ned, Mand!" Ikke blot, at hun betragter Paraplyen som et vigtigt Moment i Frembringelsen af Prus' Stemningsliv, men ogsaa, at hun bemærker det, er karakteristisk for Nervernes Irritabilitet.

Fru Henningsens Polen er en moderne Myte om Landet med Sansernes svidende Glød, i hvilken alle Betænkeligheder, alt: Penge og Hæder smeltes til en liflig Røgelse for de trætte, dirrende Nerver.

Der kunde sikkert være andet at indvende mod Bogen end dens Ensidighed, saaledes Kompositionens Løshed og Usandsynlighed, men hvor Pladsen ikke tillader baade Ros og Dadel i passende Maal, synes jeg, at *det* Synspunkt bør komme til Orde, som er det overvejende.

Som Bogen er, vil det altid være det, der betragter den som et i psykologisk Henseende sjælden genialt og rigt Arbejde, skrevet med sikker brillerende Kunst.

HARALD CH. NIELSEN

TEATERLIV I TREDIVERNE

II

Brev fra C. N. Rosenkilde til Chr. Molbech

d. 13 Oct. 1831.

Velbyrdige Hr. Justitsraad Molbech!

DET er vist udenfor al Tvivl, at den skiødesløse, maaskee ogsaa hist og her feilagtige Haandskrivt, i hvilken jeg sendte Dem de af mig bearbeidede Stykker, volder, eller vil volde Dem altfor uforsvarligt Bryderi. Deres Tid er Dem for kostbar, til at man ikke burde vogte sig for at giøre Dem Censor-Arbeidet, i og for sig selv fortrædeligt nok, besværligere ved at byde Dem næsten ulæselige og uordentlige Afskrivter. Jeg haaber, at det endnu kan være tidsnok, og beder derfor om Stykkerne tilbage; jeg vil da lade dem afskrive ordentlig og saa snarest mueligt tilstille Dem dem igien. Skulde maaskee Hr. Justitsraaden allerede have læst dem enten alle eller et af dem, og maaskee vilde lade Chefen eller den vordende Med-Censor see dem, da maae jeg alligevel bede om dem tilbage, i dette Tilfælde har jeg saa alene Dem at bede om Tilgivelse for en Skiødesløshed, hvortil min Skyndsomhed foranledigede mig; jeg længtes efter at erfare Deres Dom; Stykkernes Antagelse interesserer mig, forsaavidt de baade aabne mig Leilighed til Erhverv og give mig noget nyt Theater Arbeide; som Justitsraaden vil have bemærket, ligger jeg — meget imod min Villie — altfor ubegribeligt hen og dovner som Skuespiller. Ikke eet eneste nyt Partie er mig tildeelt af nogen Betydenhed i et heelt Aar. At dette fortrædiger mig, standser min Fremskriden, ja vækker ofte Lede hos mig for min smukke Kunst, det kan jeg ikke nægte.

Der vælte sig just nu mange Tanker om i mit Hoved, som dette Anliggende fremkalder. Jeg kan ikke undlade at meddele Dem nogle af dem:

Hr. Justitsraad Molbech! De mener at see Theaterets Ære fremmet ved at fremdrage og — det gaa nu som det kan — opføre Schiller.

Jeg vilde ønske, at De hellere fattede den Idee, at Theaterets ɔ: Kunstens Ære trivedes bedst, naar Kunst-Kræfterne anvendtes til det, hvortil de især egne sig, til at hæve den gode Comoedie. Desværre! — for den — som just nu kunde komme paa saadan en Høide hos os, at maaskee intet Theater i Europa kunde overtræffe vort — derfor lader det ikke til, naar jeg tør være oprigtig, at De saa varmt interesserer Dem. Vort Repertoires usle Fattigdom paa virkelige Karakter-Skuespil beviser hvad jeg siger. Der hvile, henlagte, mangfoldige Stykker, hvoraf et ypperligt Repertoire lod sig udvælge. Det er let at bevise, at et Stykke af et saadant nyt Repertoire kan gives hver Uge uden Skade for nogen anden Green af Tienesten, derom har jeg eengang paa Prent fremsat min Mening, men aldrig lød nogen velmeent Røst i en mere sørgelig øde Ørk. Tog man fat paa Sagen paa den Maade, saa laa hverken Vinsløv junior, Foersom, begge to sjeldne Skatte i sand Karakterfremstillings-Kunst, eller Rosenkilde og Flere hen ubeskiæftigede: at vi nu og da komme anstigende i vore forslidte Parade-Roller, som jeg for Exempel i Trop[1], Hummer[2] og Hans Mortensen[3], det er ikke Arbeide. I Skuespillets i den gode Comoedies Fremme er vort Theaters Glands at søge, der kan det præstere noget Stort, naar vel at mærke, vore Kræfter anvendes paa rette Sted. Et Theaters Ære befordres vist ikke ved at opføre en classisk Digters herligste Værk saaledes som Don Carlos.

Vort Theaters meest glimrende Periode for egentlig Skuespil-Kunst er os ganske nær, troer jeg, dersom man blot nu snart vilde skiænke os et virkeligt Kunst-Repertoire. Hvorfor det ikke skeer, det er jeg ikke den eneste i Kiøbenhavn, der finder ubegribeligt. Jeg gientager det atter og atter, der er Mængde af ypperlige Skuespil, morende, belærende, alvorligt advarende, og i høi Grad egnede for vort nærværende Personale. Hvorfor der ikke skeer et Udvalg af dem, hvorfor ikke blot nogle faa som til en Begyndelse besættes paa nye — og det helst ved et Udvalg af Skuespillere selv, der for et saadant Øiemed sammentraadte som en Kunst Committee, saaledes som man, da jeg var i Wien, bar sig ad der — derpaa efter en vis given Tid et om Ugen af Directionen bestemmes til Opførelse, prøves med Omhu og kunstnerisk Flittighed og Orden under Overopsyn af en af vore Foresatte, det er mig, og som sagt ikke mig alene, ubegribeligt. Den Directeur er min Mand, der tager saaledes fat paa Sagen; i ham vil jeg erkiende den skiønneste Kunsts virkelige Ven, Kienderen; men i mine Øine — jeg tilstaaer gierne, det har vel ikke stort at sige — erhverver man sig ikke Adkomst til dette Navn ved at blotte Theaterets Mangler, ved netop at stikke den lugslidte Side frem for Alles Øine. Hvilken virkelig skiøn Aand mener De der takker for den Stræben, der forlanger det Umulige af et Theater-Personale. Har man ikke forlangt det Umulige, da man gav vort den Opgave at spille Don Carlos? Forlanger man ikke endnu fremdeles

[1] „Recensenten og Dyret" af Heiberg.
[2] „De Uadskillelige" af Heiberg.
[3] „Aprilsnarrene" af Heiberg.

Umuligheder, naar man agter at give: die Jungfrau v. Orleans? En frygtelig Fordanskning, en lattervækkende Versifikation, der nu engang ikke lader sig forbedre, giør for det Første disse store Digte uforstaaelige for Publikum. Grueligen forskruede og klodsede Periode-Bygninger slaae hvert Øieblik Tilhørernes Øren, de grunde forgiæves, saa kommer det nok nu, Traaden gaaer tabt, og der sidder nu Tilskueren og gloer paa Slagter-Philips nye gallonerede Buxer, og hans Mestersvend, han der hugger ud i Hertug Alba. Men at dette er den guddommelige Schillers herligste Værk, det troer han, Placaten har foreløiet ham; han føler det ikke[1]. —

Endnu engang: Comoedien kunne vi spille, en god Comoedie, og det høiere Drama, det alvorlige Skuespil, hvorunder jeg naturligvis henregner den saakaldte borgerlige Tragoedie. Det er meget. Det Theater, der kan dette, tilfredsstiller Fordringer nok. Det, der kan det, men aldrig giør det, hæver sig sandeligen ikke over Middelmaadighedens Jammerdal ved at fuske i storstilede Tragoedier. 18 à 20 Skuespillere og Skuespillerinder vente længselsfulde paa den Ære at vorde Medlemmer af et virkeligt Kunst-Samfund, naar engang vore Foresatte maatte beslutte sig til at hellige Theaterets Kræfter, vel anvendte, vel fordelte til den Kunst-Art, hvortil de egne sig. Men — Prøven — Prøven maa da først gienfødes hos os, den er vor svage Side; Prøven, det praktiske Kunst-Studium, kiende vi slet ikke til. Den, der gienføder os Prøven, der indgyder os Agtelse for dens Vigtighed, forstaaer at vække Kierlighed i os for en god Prøves lykkelige Frugter, godt Sammenspil — det kiende vi ikke — den viser sig hos os som virkelig Kunst-Styrer, den giør os til et Kunst-Samfund. Vi ere ikke denne Hæders-Titel værdige, men Skylden er ikke vor. Dog — min Digression skrider vist altfor langt udenfor de Grændser, jeg som Undergiven, selv om en inderlig Kierlighed for mit Kald undskylder mig og tillader mig noget, dog maaskee ikke forsigtig nok har respekteret.

Hvad om jeg nu ikke vinder noget ved alt dette, end Navnet af en utidig Raisonneur; men det faaer nu være! Jeg kan ikke lære at taale Soldater-Subordination i Kunstens Verden, og den veed jeg nok, De begiærer allermindst. Jeg maatte dog engang endnu, den sidste, udtale — om end brudstykkevis og som i Forbigaaende — Min Mening om mit Hoved-Anliggende her i Verden. I det mindste vil maaskee dette dog sige Dem, at jeg lider indvendigt ved at see mit Yndlings og Hoved-Øiemed forfeilet, det for hvis Skyld jeg helligede mig med Liv og Siel til Skuespil Kunsten, om De end, ligesom næsten alle Andre — troer at see Overfladiskhed og Tomhed i den lette Tone, hvori jeg i Almindelighed her finder det tilraadeligst at istemme. I Deres erkiendte og prøvede Liberalitet søger jeg vel heller ikke forgiæves baade Undskyldning, og Forsvar for en Frimodighed, som jeg saa at sige har lært af Dem selv. Det egner en god Kunster vel at være frimodig. De har selv kaldt mig saa, — De vil altsaa ikke tage mig min Aabenhiertighed

[1] Schillers: Don Carlos opførtes 1ste Gang. efter Molbechs Initiativ og i en af ham foretagen Bearbejdelse d. 20 Sept. 1831.

ugunstig op, hvis jeg ellers ikke skulde have taget aldeles feil af Dem. Jeg vender mig nu atter til Gienstanden, for hvis Skyld jeg oprindeligen foranledigedes til denne Skrivelse.

Tildeels altsaa for at skabe mig selv Arbeide har jeg sendt Dem de to Stykker, thi „Et Feiltrin“ (une Faute) antages vel ikke; det kom ogsaa kun, fordi Madam Wexchall fortalte mig, at De ønskede at læse det. De har nu ladet mig ved Overskou sige, at De ønskede Originalerne tilsendte. Jeg kan ikke skaffe dem nu, Ejeren ønskede at ordne sin Vaudeville-Samling, og at lade den indbinde. For det Første kan jeg ikke faa den igien tillaans. Desuden — om jeg ogsaa herom tør sige min Mening — det er jo Bearbeidelsen, som den er af mig, der skal bedømmes til Antagelse eller Forkastelse. Det er jo slet ikke derpaa det kommer an, om jeg har fulgt Originalerne, eller tilladt mig en frie Behandling af dem, men kun paa dette, om Stykkerne, som jeg har sendt dem til Censors Bedømmelse, kunne antages eller ei. Jeg er da ikke saa uforskammet, at jeg skulde sende det kongelige danske Theaters Censor mine dramatiske Bearbeidelser som Stile, der skulle rettes. Hvad der kan være at rette, det skal jeg nok besørge, det bør jeg jo kunne. Saa slet kan ellers Afskriften muligen gierne være, at De ikke kan blive klog paa den. Det er jeg bange for og i denne Hensigt: at rette dette, er det ogsaa at jeg beder om dem igien. — I øvrigt skulle de, antagne eller forkastede, tilligemed Majoren og Frøkenen udgiøre Dele af den dramatiske Julegave, jeg tænker at udgive. Ved at nævne den — Majoren og Frøkenen — maa jeg dog sige een Ting endnu: Dette Stykke har jeg læst, gaaet det med megen Opmærksomhed igiennem. Jeg tilstaaer det er med Sorg, at jeg seer det forkastet. At der er for lange Monologer, det er sandt; Musik-Libhaberie-Scenen er ogsaa for udtværet, men i disse Ufuldkommenheder seer jeg aldeles ingen gyldig Aarsag til at forkaste et Stykke, som jeg synes meget taler for. Det er nyt i Intriguens Opfindelse. Det er rigt paa originale og effektfulde Scener og paa Carakterer, som endnu ikke ere fremstillede. Det vilde givet en Skuespiller der har megen Kierlighed for sin Kunst, en selvskabt Leilighed til at fremstille en ganske nyeartet Rolle. Det var antaget og eengang bestemt til Opførelse, — det er min egen Skyld, det ikke er skeet længe, førend Justitsraaden blev Theater Directeur og Censor. Det er dristigt, jeg kan ikke nægte, det kommer mig saaledes for, det er dristigt at forkaste dette Stykke, hvis Forfatter man tør troe om, nok veed, hvad han byder Publikum, for hvis praktiske Erfaring man dog — synes mig — bør have nogen Agtelse. —

Jeg brugte Ordet: dristigt, fordi det angaaer en god Kunstners Æres og Velfærds-Sag. Jeg troer nu forresten, at Deres strænge Dom over dette Stykke stikker deri, at meget maatte have været fremstillet, før De egentlig med Sikkerhed kunde dømme om dets Værd eller Uværd. Det var overalt vist ikke til Skade, at en god Skuespiller var tredie Censor. En trediedel Praxis vilde vist giøre de to æsthetisk-theoretiske Trediedeles Dom meget paalideligere. Uden denne Trediedel, Hr. Justitsraad Molbech, uden denne praktiske Trediedel bliver Dommen saa let eensidig, indskrænket, altsaa — hvor det kommer an paa en

særegen simpel, sand, men derfor ogsaa desto mere komisk virkende Udtryksmaade — i Dialogen for Exempel, som Forfatteren maaskee har valgt saaledes med særegen Hensyn paa en særdeles egen Fremstillings Art — — yderst let ødelæggende, nedkuende, tilintetgiørende. Jeg kan bevise, hvad jeg her siger med Majoren og Frøkenen. Maatte jeg blot staae min egen Risiko. Jeg taaler nok det Stød.

Min Bearbeidelse af Beaumarchais herlige Eugenie fik ikke Tilladelse til at komme paa Scenen. Det vilde dannet en smuk Begyndelse for et gienfødt Repertoire. Det vilde skiænket Mangen en skiøn Nydelse, og fremfor alt givet flere udmærkede Skuespillere et saare interessant Arbeide at udføre. — Jeg har hørt at De skal have erklæret dette Stykke for at være kiedsommeligt. — Jeg skal ikke nægte, jeg blev lidt stolt deraf; thi det sagde De netop ogsaa om Majoren og Frøkenen. Sans comparaison! men i een Henseende have de noget tilfælleds: i Naturlighed og Simpelhed. Men det er vist: Eugenies Sandhed, Simpelhed og rene Natur er i det mindste ikke triviel. Lad det blive — efter gode Prøver — vel spilt. Jeg er vis nok paa, Deres Dom vil da falde anderledes ud. Over min Comoedie: den dramatiske Skræder[1] brød De ogsaa aldeles Staven; men see det har De ikke villet. De har saagar skrevet Deres Dom derom: hiemme i Deres Stue vilde De nænne at dømme om et dramatisk Kunstværk, der saa tydelig viser den Slags indvendige Kriterier, der maae sees fremstillede, førend de dømmes. Og endnu har De ikke villet see det. — Hvorfor? Troer De, jeg lyver, naar jeg nu siger Dem: dette Stykke er kiendt og agtet af Mange. Jeg har endnu ikke truffet en Dyrker og Kiender af dramatisk Kunst som, dersom han kiendte Stykket, ikke kunde det Halve deraf udenad. Den Moerskab, hvormed Skuespillerne gave det, beviser ogsaa noget. Dette Stykkes Henliggen skader ogsaa baade min Indtægt og min Tilfredshed og mit Navn. Deri er De vel ikke Skyld, men mener De ikke, at den totale Mangel paa Deres Opmærksomhed for min aandige Virken, som dog Verden ikke saa reent ud har foragtet, giør Ondt?

Overalt: af sine Foresatte er det man skal først vente, ja, fordre Erkiendelse og Agtelse. Det smerter at forsmaaes netop af dem, hvis gode Mening er een nødvendig for det kunstneriske Velværen.

Jeg sætter Priis paa Deres Dom; — jeg skatter høit Deres Yndest, men jeg er ogsaa Deres Agtelse værd. Jeg kan ikke glæde mig over den Første, naar jeg bestandigen kun erholder Beviser paa, at jeg ikke kan naae den Sidste. Min Mening kunde De — frit ud sagt, godt skienke lidt mere Opmærksomhed end De hidtil syntes at ansee den værd.

Med al skyldig Høiagtelse er Jeg altid Deres Ærbødige

Rosenkilde.

[1] 1827.

III

Fra C. Molbech til Dr. Ryge.

Kbh. d. 23de Mai 1836.

S. T. Hr. Dr. Ryge.

Da Hr. Instructeur Nielsen for 2 Dage siden i et talrigt Selskab fortalte, at een af Skuespiller-Personalet paa Theatret havde forelagt Hr. Doctoren det Spørgsmaal: hvorledes De havde kunnet skrive (eller ved Bearbeidelse producere) saa slet et Stykke, som „Min Kone og min Paraplui"[1], og at De herpaa svarede: „De allene havde giort dette for at prøve, om Directionen vilde antage Deres slette Product til Opførelse": kan jeg ikke undlade, deels som Medlem af den kongl. Theater Direction, deels som det Medlem af Directionen og Sammes, Theater-Stykkerne censurerende Deel, man vel i Almindelighed er tilbøielig til at tillægge en især gieldende Mening i Censuren, at anmode Hr. Doctoren om Deres Erklæring: om De vedkiender Dem bemeldte af Instructeur Nielsen offentlig berettede Yttringer om Deres Hensigt med at skrive eller bearbeide, og indlevere ovenmeldte Stykke? — og da jeg bør forudsætte, at Instructeur Nielsen ikke i et stort Selskab vitterlig vilde debitere en Usandhed, der ligemeget maatte fornærme Dem og Directionen, vil jeg i Henhold hertil, endvidere anmode Dem om at erklære: paa hvilket Motiv De har grundet Formodningen om, at Directionen vilde antage et Stykke, som De selv erkiender for slet, men dog bearbeidede paa Dansk og indleverede til Samme?

At dette Motiv ikke kan have været Deres Formodning om, at Undertegnede for sit Vedkommende vilde stemme for Antagelsen af et Stykke hvis Slethed var Grunden hvorfor De valgte det til Oversættelse: troer jeg, efter Deres Kiendskab til mig, at kunne antage. I øvrigt vil jeg, for endvidere at bidrage til Deres Oplysning i nærværende Tilfælde meddele: at jeg erindrer mig i min skriftlige Censur over bemeldte Stykke bl. a. at have yttret Tvivl om at en saa plat og plump Farce, som den af Dem indleverede, vilde gaae igiennem paa en Scene, uagtet enkelte Situationer deri maaskee ved Spillet kunde blive ret pudserlige (jeg maatte naturligvis forudsætte, at De ikke ved Deres Spil vilde bidrage til et Stykkes Fald, De Selv havde bearbeidet;) og at man i al Fald ellers naar De nævnede Dem paa Placaterne som Forfatter af den danske Bearbeidelse kunde lade Stykket staae sin Risico.

Hvorfor dette, uagtet Directionens mundtlig givne Ordre til Regisseuren, ikke skeete, maa De formodentlig selv bedst vide.

(C. Molbech).

[1] Opført 1ste Gang 6. April 1836.

Fra Dr. Ryge til C. Molbech.

D. 24de Mai 1836.

Høiædle og Velbaarne Herr Justitsraad!

De har i et Brev til mig af Gaars dato affordret mig to Erklæringer. Den første angaaer en Relation af Hr. Instr. Nielsen coram testibus om et mig af en Tredie forelagt Spørgsmaal og mit Svar paa samme, i hvilken Anledning De vil, at jeg skal erklære, om jeg vedkiender mig bemeldte Svar. Men da De strax derpaa forkynder mig, „at De bør antage, at Instr. Nielsen ikke i et stort Selskab vitterlig vilde debitere en Usandhed," saa har De jo selv med tydelige Ord imputeret mig Svaret quæst., og altsaa foregrebet min Erklæring. Thi om jeg nu ogsaa maaskee turde være af en anden Mening end De, saa vilde min Erklæring kun blive en Modsigelse, og den vilde — efter bemeldte Deres Yttring — være ligesaa fornærmelig for Dem som ufyldestgiørende for mig (i Rapport til Dem, thi hvad en Kunstbroder i et muntert Lag eller ved et Glas Viin kan fortælle om mig, ændser jeg ikke). Jeg tillader mig derfor allerærbødigst at bringe den logiske Regel: „affirmanti incumbit probatio" i Deres Velbaarenheds Erindring, og indtil De med Hensyn paa den Brøde, De erklærer mig skyldig i, paa lovformelig Maade har anvendt denne Regels Forskrivter, vil jeg opsætte at udtale mig om den anden mig affordrede Erklæring, som jeg er saa dristig at troe, vil blive overflødig.

Ærbødigst

J. Ryge, Dr.

Fra C. Molbech til Dr. Ryge.

d. 27de Mai 1836.

Hr. Doctorens mig under 24 Mai tilsendte undvigende Svar paa mit Brev til Dem af 22de, har fra een Side været mig fuldkommen tilstrækkeligt; og ved nogen Eftertanke vil De uden Tvivl ogsaa fatte, at Hensigten med mit Brev er ganske opnaaet. De benegter ikke at have sagt om Deres Stykke „Min Kone og min Paraplule", hvad Instructeur Nielsen i Fleres Paahør har fortalt at have hørt af den Person, til hvem De har sagt det. De bestyrker derfor ikke allene, hvad jeg yttrede at burde forudsætte, nemlig Sandheden af Hr. Nielsens Relation om at have hørt af en Tredie det denne af Dem givne Svar Deres Stykkes Indlevering til Directionen vedkommende; men De bestyrker ogsaa betydeligen Factum selv; nemlig at De har givet Tredlemanden det Svar, denne har meddelt Hr. Nielsen — efter en bekiendt Regel som jeg antager det ufornødent at anføre for en saa stærk Dialectiker som Hr. Doctoren. At De imidlertid i Deres Svar af Hastværk formodentlig confunderer det simple logiske Forhold i bemeldte Yttring i mit Brev nødes jeg vel til at giøre Dem opmærksom paa. I Stedet for at jeg i Brevet har antaget, at Instructeur Nielsen ikke vilde debitere en vitterlig Usandhed — vil De lade mig sige: at Intet af hvad en Anden

sagde til Nielsen og denne gientog, kunde være usandt (ligesom jeg ikke i nærværende Tilfælde maatte finde det soleklart: at hvad enten De havde sagt til en Tredie, hvad Nielsen fortalte, eller De ikke havde sagt det, men den Tredie opdigtet det, vilde Instructeur Nielsen i begge Tilfælde gientage Noget, som der ingen Sandhed var i!). Saa ulogiske Postulater vilde jeg aldrig giøre og har aldrig giort. Jeg kiender ligesaa vel Regelen: qui nimium probat, nihil probat, som den: qui nimium postulat, aliquid amittit. Et andet Sted i Deres Brev: at en Erklæring af Dem, der blev „en Modsigelse“ skulde blive „ligesaa fornærmelig for mig som ufyldestgørende for Dem selv, vilde en Dialektiker strax bringe in absurdum; men jeg antager, det snarest er en Hastighedsfeil, hvorved De har confunderet Objects-Dativerne i Deres Sætning. — At De beretter mig „De ikke ændser, hvad en Kunstbroder i et muntert Lag eller ved et Glas Viin kan fortælle om Dem“, finder jeg derimod meget fornuftigt; da jeg tilskriver det Deres Erkiendelse af Rigtigheden i den gamle Sætning: veritas in vino; og at vi maa finde os i hvad der under de Betingelser, fortælles om os, er jo naturligt. I øvrigt ved jeg ikke, om det vil giøre nogen Forandring hos Dem, at det Omskrevne ikke blev sagt „ved et Glas Viin“, men ved et Theebord.

Naar De endelig, efter Modtagelse af dette, endnu engang giennemlæser mit første Brev, troer jeg ogsaa De med Deres Skarpsindighed og Erfaring vil indsee, hvorfor jeg (hvilket De ikke synes at have ventet) ligesom De selv, betragter en Erklæring af Dem paa mit andet, Dem i Brevet af 22de d. M. forelagte Spørgsmaal for ganske overflødig. De maa i Livet tidt have prøvet (hvad De formodentlig ogsaa selv ofte practisk har udøvet) at ikke alle Spørgsmaal giøres for at blive besvarede, eller at et Spørgsmaal undertiden opfylder sin Bestemmelse allene ved at udtrykkes i en saadan Sætningsform.

Saaledes er jeg da uden Spørgsmaal og uden videre Correspondence i denne Sag,

Deres Velbyrdigheds ærbødige Tiener

C. Molbech.

O. C. Molbech

TILFØJELSE TIL FORRIGE HÆFTE

Medens de i min Artikel i Novemberhæftet „Fra sidste Aars svenske Litteratur“ udtalte Domme i det væsentlige stemmer overens med den svenske Presses ret enstemmige Dom, har der med Hensyn til Strindbergs Skuespil gjort sig meget forskellige Opfattelser gældende; den Opfattelse, jeg helt igennem har sluttet mig til, fremsattes ifjor i det Letterstedske Tidsskrifts 7de Hæfte af Hr. E. Hedén, til hvis Afhandling jeg skylder at henvise Læserne.

O. Thyregod

INDHOLD